

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

704085

P. VIRGILII MARONIS

OPERUM

TOMUS TERTIUS.

S. AIRCRAFT MANUFACTURING

O B E U I

TO THE PUBLIC

3

P. VIRGILII MARONIS O P E R A;

CUM INTEGRIS & EMENDATIORIBUS COMMENTARIIS

SERVII, PHILARGYRII, PIERII.

Accedunt

FULVII URSINI, GEORGII FABRICII, FRANCISCI
NANSII, JOH. MUSONII, TANAQUILLI FABRI,

Et Aliorum, ac praecipue

NICOLAI HEINSII

NOTAE NUNC PRIMUM EDITAE:

*Quibus & suas in omne opus Animadversiones, & Variantes in SERVIIUM
Lectiones addidit*

PETRUS BURMANNUS.

Post cujus obitum interruptam Editionis curam suscepit & adornavit

PETRUS BURMANNUS JUNIOR.

Cum indicibus absolutissimis & figuris elegantissimis.

T O M U S I I I

AMSTELÆDAMI,
Sumptibus JACOBI WETSTENII.
M. D. CCXLVI.

L.F.D.B. 22.

J. F. Koma. sculpsit.

P. VIRGILII MARONIS

Aeneidos.

LIBER SEXTUS.

c fatur lacrimans, classique inmittit habenas,

Et

SERVII

VARIORUM

1. Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cujus ex Homero pars major [sumpta est.] Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam

1. SIC FATUR. Priores hos duos versus ad finem libri quinti adjici voluit Probus. sed Servius hoc initium agnoscit, cum quo conveniunt antiqui codices. FABRIC.

2. CU-

1. Defunt Lips. mox, simpli R.
Tom. III,

A

Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, & litora curvae

5 Prae-

SERVII.

scientiam Philosophorum, ² Theologorum Aegyptiorum; adeo ut plerique de his ³ singulis hujus libri integras scripserint *πραγματικές*. Sane sciendum, licet primos duos versus Probus & alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos: nam & conjunctio poematis melior est, & Homerus etiam, ⁴ [quem imitatur,] sic inchoavit *Ὡς φάτο δακρυχίων*.

I. CLASSIQUE IMMITTIT HABENAS. ⁵ [Navi- bus suis,] ⁶ aut suae navi, quae *classis* dicitur, vel quod fiat de fustibus: ⁷ *Calas* enim dicebant majores nostri fustes, quos portabant servi, sequentes dominos ad praelium: unde etiam *calones* dicebantur: nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret & ⁸ vallum: *vallum* autem dicebant *calam*: ⁹ sic Lucilius: ¹⁰ *Scinde puer calam, ut caleas*: id est, o puer, frange fustes, & fac focum. Inde ergo *classis* dictam dicunt. Alii *classis* hinc ¹¹ magis dictam volunt, ¹² quod apud majores nostros stipendium praelio terrestri miles pedester dabat; equites vero dabant in navali certamine: nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde jam, quod ab equitibus dabatur stipendium, tractum est, ut diceretur *classis*: proprie enim *classes* equitum dicimus. *Classis* ergo,] aut suae navi, ¹³ quae, ut in primo 39. diximus, dicta est *ἀπὸ τῶν καλῶν*, id est, a lignis: unde Horatius III. Od. XI. 41. *Me vel extremos Numidarum in agros Classe releges*; ¹⁴ [cum de una loqueretur navi:] aut omnium, quae ejus cursum ¹⁵ sequuntur: Palinuri e-

nim ¹⁶ implevit officium, de quo supra ait v. 834. *Ad hunc alii cursum contendere jussi*. IMMITTIT HABENAS. Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait Odys. Δ. 782. ¹⁷ *Ἐν τῷ πλοῦ δ' ἔρετ' ἡμῶν τρωσὶς ἐν διαμολύουσιν*. Et Odys. B. 426. *Ἐλπον δ' ἰσὶα λυκά ἐν τρέφουσιν βόσσει*, id est, loris tortis: his enim utebantur antiqui.

2. ET TANDEM. Ad Aeneae desiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Caeterum mora non congruit, de Capreis Curnas usque, ¹⁸ in tanta vicinitate, tam longam fuisse navigationem; praefertim accedente favore Neptuni. [An *tandem* ad consuetudinem navigantium, quibus nulla non longa navigatio videtur? an *tandem*, ad idem tempus refertur, ex quo Troja navigatum est?] EUBOICIS ORIS. ¹⁹ A Colonia Curnas appellavit: nam *Euboea*, insula est, in qua ²⁰ Chalcis civitas est, de qua venerunt ²¹ [qui condiderunt] civitatem in Campania, ²² quam *Curnas* vocarunt: vel *ἀπὸ τῶν κυμάτων*: vel a gravidae mulieris augurio, quae Graece ²³ *ἰγυαῖ* dicitur. ALLABITUR. Venit celeriter, ut XI. 588. *Labere nympha polo*.

3. PELAGO. In pelagus, ²⁴ [sic dictum est,] ut: *It clamor coelo*. Bene autem OBVERTUNT, ²⁵ [non OBVERTIT,] ut non Aeneae, sed sociis villa ²⁶ [et nautica] dentur officia, gubernandi ²⁷ vero ars soli concedatur Aeneae. DENTE TENACI. Unde in primo I. 169. *Unco non alligat ancora morsu*. *Anchora*, ut supra diximus, in Graeco aspirationem non habet: ²⁸ nam *ἄγκυρα* dicitur: unde

² Theologorum R. Vof. R. deest Basil. & credo esse glossam: nam & ad *ψ*. 127. *Philosophorum altam scientiam* habet. vid. & ad *ψ*. 266. ³ Singulis V. R. singulis hujus libri integras L. pragmaticam Dan. ⁴ desunt V. R. Steph. Dan. al. sed. Fabr. habet, & addit, in Odyssea Homerus Lips. etiam, quem Homerus sequitur in Odyssea, occurrit vero hoc Iliad. A. 377. & Odys. Ω. 437. sed nescio an liber novus apud Homerum ita incipiat. Homerus vero & alii, Latini etiam centies, post sermonem habitum, subjungunt, *οἱς πόρο, Romani, sic fatur*. vid. ad Lucan. 12. 1000. & passim. BURM. ⁵ desunt R. V. Lips. ⁶ five navi, quae Steph. Dan. quae *classis*, ut in primo diximus, dicta est R. Basil. *suis*, quae *classis*: reliqua ad *classis* ergo, erant a m. sec. in Lips. ⁷ forte, *cala* legendum, vide Festum & ibi Scaligerum. eadem his, paucis variatis dat Schol. Stat. ad 1. Achil. 449. BURM. ⁸ vallum, quod dicebant *calam* Fabr. Basil. *calas* Vof. Steph. ⁹ sicut Vof. Fabr. Basil. ¹⁰ *scinde calam*, id est, *ut caleas*, id est o puer Steph. Dan. *scinde calam vel calas*, id est. Vof. ¹¹ deest Vof. Steph. Dan. Fabr. al. ¹² deest Vof. Steph. Dan. al. ¹³ quae *classis* ut Vof. Steph. Dan. Fabr. al. quae *classis*. ¹⁴ desunt R. V. Steph. Dan. al. ¹⁵ sequuntur Steph. Dan. ¹⁶ implet Vof. Lips. Steph. Dan. Fabr. al. ¹⁷ a nautae regie YETDHN TECI BOECIN. R. V. Vof. reliqua desunt. ait, & alibi Lips. ¹⁸ ad viciniam accedentem favore Neptuni R. V. Lips. reliqua desunt ad *Euboeis*, ut & Steph. & al. ad tantam viciniam tam &. Vof. qui etiam reliqua desunt. ¹⁹ ad colonia R. ²⁰ Calcis R. V. Calchis Steph. est deest R. V. ²¹ desunt R. ²² quas R. V. ²³ Enixios R. Enexios V. ²⁴ desunt R. V. Vof. Lips. Steph. Fabr. al. ²⁵ desunt iisdem. ²⁶ desunt iisdem. ²⁷ vero deest, & deinde, conceditur iisdem. sed *Aeneas* deest R. & Vof. tribuitur Dan. ²⁸ unde *anchira* R. V. Vof.

P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VI.

5 Praetexunt puppes. Juvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium: quaerit pars femina flammæ
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas: inventaque flumina monstrat.

At

SERVII.

de & apud majores sine aspiratione ²⁹ proferebatur. Contra *thus* & *orchus* veteres dicebant & ³⁰ *lurcho*, id est, vorax: quibus sequens actas detraxit aspirationem.

5. JUVENUM MANUS. Post conditam in Sicilia civitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. ARDENS. Festinans, ut I. 423. *Instant ardentes Tyrii*.

6. LITTUS IN HESPERIUM. Hinc ostenditur, *Hesperiam* ³¹ minorem esse omnem Italiam dictam, ut supra III. 163. diximus, vel a rege, vel a stella. SEMINA FLAMMAE. *Σπέρματα πυρός*, Homerus Odys. E. 490. dicit: ³² [id est, semen ignis.]

7. ABSTRUSA IN VENIS SILICIS. Sic in Georg. I. 135. ³³ *Et silicis venis abstrusum excuderet ignem*. ³⁴ [*Abstrudere* enim, est ³⁵ de industria celare.] FERARUM TECTA. Epexegetis sylvæ.

8. FLUMINA MONSTRAT. Quaecumque fluenta. Et sciendum, monstrari Aeneae, ad expiandum se: nam funestatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, ³⁶ id est, doluerat. In eo enim est pollutio, quod ait v. 809. *Casusque animam concussus amici*: ³⁷ nam ipsa impiant quæ agnoscimus: unde in Livio II. 8. habemus, ³⁸ Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, ³⁹ audisse ab inimico mortuum filium: & ne pollutus dedicare non posset, ⁴⁰ respondisse, *Cadaver sit*. Hanc autem purgationem Aeneae ⁴¹ polluto dat ubique Virgilius, ut paulo post 635. *Corpusque recenti Spargis aqua*.

VARIORUM.

2. CUMARUM. *Cymarum* passim vetustissima exemplaria apud Nostrum non solummodo, sed Nasonem quoque, Silium Italicum, Valerium Flaccum, alios. atque ita veteres scripserunt Romanos nomen civitatis ejus, quæ Graecis *Κύμα* est, ex

Carisio pag. 41. satis apparet, qui Latinae originis vocabulum esse contendit, idque significare, quod Graecis *ἱμαρ* & *ἔρμαρ* designet. ita Graeca Carisii castigarunt homines eruditi. sed & *κύμα* Graecum est, de quo ad Solinum Salmasius pag. 52. Virgilium tamen secutum veterem scribendi modum opinor, quomodo *Αἰγυπτος* pro *Aegypto*, *Συρος* pro *Syro*, *Corulus*, *Serpullum* aliaque. HEINS. *Adlabitur* codex apud Serv. ad XI. 239.

3. OBVERTUNT. *Obtendunt* alter Menagii, cum dente alter Hamburgicus.

4. FUNDABAT. *Fundeat* Venetus, Leidensis & Zulichemius.

5. PRAETEXUNT. *Protexunt* Zulichemius & Excerpta nostra. *eminet* primus Moreti.

6. SEMINA FLAMMAE. Vide Brodae. Misc. v. 36. NANSIUS. Pindar. VII. Olym. 87. *Σπέρματα πυρός*, ubi vid. Schol. & III. Pyth. 67. & Lucret. VI. 159. BURM.

7. ABSTRUSA. *Obstrusa* alter Menagianus, Zulichemius & duo Moretani. Excerpta vero nostra a m. sec. *Abstrusa venis silicis*. BURM.

8. TECTA RAPIT, SILVAS: INVENTAQUE FLUMINA MONSTRAT. Distingue cum Gudiano, primo Rottendorphio, altero Menteliano aliisque nonnullis, *pars densa ferarum Tecta rapit, silvas*. ut infra hoc ipso libro 179. *Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum*. Concinnius etiam Gudianus a manu secunda, *inventaque flumina monstrant. pars monstrant*. HEINS. Ita distinguit etiam Wittianus. nescio an hunc locum memoria male fida depravatum obtulerit Lutatio ad Stat. I. Theb. 377. ubi citat, *Pars densa ferarum Excursiens stabula*. nam nihil simile alibi reperio. inf. 179. habet, *stabula alta ferarum*. sed Virgilium aemulatus Lucan. lib. IV. 100. *tecta ferarum* vocat silvas, & *lustra*, ut alii adpellant. Ruæus explicat, colligit ligna arborum, quæ sunt do-

²⁹ conferebatur R. V. Vol. ³⁰ *lurcho* R. *lurcho* vel *lurcho* V. ³¹ esse minorem, & omnem Italiam Hesperiam dictam Dan. ³² desunt R. V. Lips. Fabr. al. id est feminis Steph. ³³ *ut silicis* R. Fabr. al. *veneris* R. ³⁴ desunt R. V. Basil. ³⁵ desunt praepositio Fabr. ³⁶ & doluerat Fabr. al. ³⁷ nam ipsa impiant q. cognoscimus Fabr. ipsa impiant R. cognoscimus etiam Basil. ³⁸ Precium Pavivillium V. Prycio Pavivillium R. ³⁹ audisset V. R. ⁴⁰ respondisset V. R. ⁴¹ desunt Dan.

4 P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VI.

At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
 10 Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
 Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
 Delius inspirat vates, aperitque futura.
 Jam subeunt Triviae lucos, atque aurea tecta.
 Daedalus (ut fama est) fugiens Minoïa regna,

15 Prae-

SERVII.

9. AT PIUS AENEAS. ⁴² [Oportune hoc loco,] quippe ad templa festinans. ARCES QUIBUS ALTUS APOLLO. Cum ubique arx Jovi detur, apud Cumas in arce ⁴³ Apollinis templum est. *Altus* autem, vel magnus, ut, x. 737. *Facet altus* ⁴⁴ *O-rontes*. Et de ipso Apolline x. 875. *Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo*; vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod ⁴⁵ fuisse constat altissimum. ⁴⁶ [Caelius enim de Cumano Apolline ait: *Est in sano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv*. Cujus meminisse putatur Virgilius.]

10. QUIBUS PRAESIDET. Quibus praeest, quas defendit. HORRENDAE. Venerandae, ut VII. 172. ⁴⁷ *Horrendum sylvis & religione parentum*. PRO-CUL. Haud longe: *procul* enim, est & quod prae oculis est; & quod porro ab oculis: unde ⁴⁸ & duplicem habet significationem, ⁴⁹ [& juxta, & longe.]

11. ANTRUM IMMANE PETIT. Epexegetis domus Sibyllae. MENTEM ANIMUMQUE. ⁵⁰ Perissologia est: Nam secundum Lucretium unum est *mens*, & *animus*: [quamvis pro *sapientia mens* accipiatur & intellectu; *animus* vero pro *voluntate*, ut Terentius Andr. I. I. *Mala mens, malus animus*.]

12. DELIUS INSPIRAT VATES. Apollo fatidicus: & sic ait *Delius*, ut IV. 377. *Nunc Lyciae sortes*, id est, Apollineae. Bene autem, Sibylla quid sit, expressit: *Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates*: nam, ut III. 445. dixi-

mus, *Sibylla* dicta est, quasi ⁵¹ *οὐ Sibyllῆ*, id est, dei sententia. Aeolici enim ⁵² *οὐς* deos dicunt.

13. TRIVIAE LUCOS. Congruè Apollini ⁵³ & Dianae juncta sunt templa, ut & paulo post: *Phoebi, Triviaeque sacerdos*. Et bene fit lucorum Dianae commemoratio: quia petiturus est Inferos. AUREA TECTA. Apollinis scilicet.

14. DAEDALUS, UT FAMA EST, FUGIENS MINOIA REGNA. ⁵⁴ [Ubique de incertis dubitat, ut III. 578. *Fama est Enceladi*. Sane fabula de hoc talis est:] Indicato a Sole adulterio Martis & Veneris, ⁵⁵ Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit, quibus Mars & Venus ignorantes implicari sunt, & cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. Quod factum Venus vehementer dolens, stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus coepit. Igitur Pasiphaë, Solis filia, Minois regis Cretae uxor, Tauri amore flagravit: & arte Daedali intra vaccam ligneam, ⁵⁶ septam corio juvencae pulcherrimae, cum tauro concubuit: unde natus est Minotaurus, qui, intra Labyrinthum inclusus, humanis carnibus vescabatur. Sed Minos de Pasiphaë habuit liberos plures, Androgeum, ⁵⁷ Ariadnem, Phaedram. Sed Androgeus, cum esset athleta fortissimus, & superaret in agonibus cunctos apud Athenas, ab Atheniensibus & vicinis ⁵⁸ Megarensisbus conjuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis navibus bella commovit: & victis Atheniensibus poenam hanc ⁵⁹ statuit, ut singulis ⁶⁰ quibusque annis septem ⁶¹ de filiis, & septem de filiabus suis, edendos Mi-

⁴² defunt V. R. Vof. Lipl. ⁴³ Apollonis V. R. ⁴⁴ Odores V. R. *Orodes* Vof. Steph. Dan. ⁴⁵ esse R. Steph. Dan. Fabr. al. ⁴⁶ defunt V. R. Vof. Lipl. Steph. al. ⁴⁷ & *horrendum est sylvis* V. R. ⁴⁸ deest Vof. Dan. ⁴⁹ defunt Vof. V. R. Lipl. Steph. Dan. ⁵⁰ perissologia est: nam sec. Luc. u. c. m. & *animus* Vof. R. V. Lipl. Steph. Dan. cetera defunt ad §. 12. quamvis tamen &c. Basil. sed Masv. perissologia est, *mens* & *animus*. quamvis &c. omisiss mediis. ⁵¹ os boule V. os boulae R. os boulae Vof. ⁵² *sin* R. Vof. ⁵³ deest & V. R. Vof. ⁵⁴ defunt V. Lipl. R. Vof. haec fabula iisdem fere verbis narratur a Scholiaste Statii ad I. Achil. §. 192. qui conferendus, & quae Barthius ibi emendat, videnda. BURM. ⁵⁵ Vulcanus R. ⁵⁶ septem R. ⁵⁷ Ariadnem V. Arienne R. ⁵⁸ Maijerenisbus V. & Magerenisbus R. Megarenisbus Vof. ⁵⁹ constituit V. *poenam statuere* & *facius dixit* XIV. 49. & alibi. ⁶⁰ quibus V. ⁶¹ de filiis suis edendos. Dan. Fabr. de filiis & filiabus V.

15 Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Infuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,

Chal-

SERVII.

Minotauro mitterent. ⁶² [Alii dicunt, a Minoë in ⁶³ vindicta filii occisi, sicut dictum est, Phoebum rogatum: qui cum Atheniensibus pestilentiam ⁶⁴ immisisset, praeceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis.] Sed ⁶⁵ tertio anno Aegei filius Theseus missus est: potens tam virtute, quam forma: qui ⁶⁶ cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, ⁶⁷ ex Daedali consilio ⁶⁸ Labyrinthi iter filo ⁶⁹ rexit: ⁷⁰ & necato Minotauro cum rapta Ariadne victor aufugit. Quae cum omnia factione Daedali Minos ⁷¹ deprehendisset effecta, ⁷² eum cum Icaro filio servandum in Labyrinthum truxit. Sed Daedalus, corruptis custodibus, ⁷³ [vel, ut quidam tradunt, ab amicis,] sub faciendi muneris specie, quo simulabat ⁷⁴ se regem placare posse, ceram ⁷⁵ [& linum] accepit, & pennas: ⁷⁶ unde tam sibi quam ⁷⁷ filio alis impositis ⁷⁸ [per summam aedis partem, quae apud veteres sine tecto erat, ⁷⁹ cum filio evolavit; ipse juxta terram volans,] Icarus altiora petens, ⁸⁰ [dum cupit coeli portionem cognoscere,] pennis Solis calore resolutis, mari, in quod cecidit, nomen ⁸¹ Icarium imposuit. Daedalus vero primo Sardiniam, ut dicit Sallustius lib. II. Hist. post delatus est: Cumas: & templo Apollini condito ⁸² [sacratissime ei alis,] in foribus haec universa depinxit. Dicendo autem Vigilus, *ut fama est*, ostendit requirendam esse veritatem: nam Taurus, notarius, ⁸³ [vel, ut alii dicunt, magister militum] Minois fuit, quem Pasiphaë amavit, cum quo in domo Daedali concubuit: & quia geminos peperit, unum de Minoë, ⁸⁴ & alterum de Tauro, enixa esse Minotaurum dicitur: *Mixtumque genus*. Sed inclusum Daedalus corruptis relaxavit regina custodibus: qui, amisso in mari filio, navi delatus est Cumas: quod ⁸⁵ & ipsum tangit dicens I. 301. ⁸⁶ *Remigium alarum*. *Alae* enim & volucrum sunt,

& navium, ut III. 520. *Velorum pandimus alas*. ⁸⁷ [Phinodicus Deliacon: Daedalus, propter supradictas causas fugientem navem conscendisse, & cum imminerent, qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adjuvandum ventos, & sic evasisse. Illos vero, qui insequabantur, reverbos nuntiasse, pinnis illum evasisse. Menecrates Daedalum, occiso patruale fratre, Cretam petisse dicit; Icarum filium ejus ab Atticis pulsum, dum patrem petit, naufragio perisse: unde mari nomen. Quidam hunc Daedalum, Eupalami filium, arte fabrilis nobilem, occiso Perdice, sororis suae filio, quem solum habere metuebat aemulum artis suae, (nam ab illo & usum ferrae de ossi interiore piscis, & circum, propter ⁸⁸ nomen suum, nam aliquibus *Circinus* putatus est appellatus, vel, ut quidam, *Organus* inventum tradunt) fugientem invidiam, ad Minoem delatum Cretam, Pasiphaës uxoris ejus nefandi stupri dolum fabricasse.] MINOTA REGNA. Cretam ⁸⁹ [scilicet, id est, ⁹⁰ Minois saevitiam.]

15. PRAEPEITIBUS PENNIS. ⁹¹ [Vel velocibus, vel] felicibus. ⁹² [*Praepetes* autem dictae, vel quod priora petant; vel summi volatus; vel ⁹³ quae praepetit volatum; vel quae secundum auspiciu facit: & quidam *praepetes* tradunt, non tantum aves dici, quae prosperius praevolant, sed etiam locos, quos capiunt, quod idonei felicesque sunt: unde bene Daedali *pinnas praepetes*, quia de locis, in quibus periculum metuebat, in loca tutiora pervenit:] *praepetes* enim sunt aves boni augurii, quod huic dat, quia ⁹⁴ pervenit [quo cupiebat.] AUSUS SE CREDERE CAELO. Quasi alienis ⁹⁵ sedibus. Horatius I. Od. 3. *Expertus vacuum Daedalus aëra Pennis non homini datis*. IN-SUETUM. Hominibus scilicet.

16. ENAVIT AD ARCTOS. Bene miscet utrumque: *nare* enim & de navibus dicimus, ut IV. 398.

Na-

62 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 63 vindictum Fabr. 64 misisset Dan. 65 forte tertis, tertio V. 66 qui cum Arianne R. adamatus V. 67 deest V. R. Vof. 68 deest V. Vof. Lipf. 69 regente V. filio iter rexit R. Vof. 70 & innecato R. forte, & inde necato. 71 comperisset Fabr. repperisset Dan. 72 cum Icaro R. 73 desunt V. R. Vof. 74 regem posse placari R. Vof. Lipf. 75 desunt V. R. Vof. accepit pinnas R. a & pinnas Vof. 76 & inde V. Vof. & unde R. 77 filius alios impositos R. alis impositis evolavit Vof. 78 desunt V. R. Vof. p. f. aëris partem Dan. Fabr. impositis evolavit, mediis omissis Lipf. 79 cum filo * volavit Dan. 80 desunt V. Vof. R. Lipf. 81 deest V. R. Lipf. Vof. Steph. al. nomen Ic. dedit Dan. Fabr. 82 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 83 desunt iisdem. 84 alium Dan. Fabr. & alium V. Vof. alterum Basil. 85 deest V. R. Vof. 86 remigio V. R. Basil. 87 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. Panoricos Deliacon * Dan. Panaetius Deliacon * Fabr. 88 nomen suum * nam Dan. 89 desunt Lipf. V. R. Vof. Steph. al. 90 e Minois saevitia * Dan. 91 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 92 desunt iisdem. 93 qui Dan. qui praepetunt Fabr. 94 pervenit * Dan. reliqua addit Fabr. desunt autem V. R. Vof. Lipf. 95 rebus Dan.

Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
 Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacrauit
 Remigium alarum, posuitque inmania templa.

20 In-

SERVII.

Natat uncta carina. Item iv. 613. ⁹⁶ *Et terris admare necesse est.* Et de volatu, ut iv. Georg. 59. *Nare per aestatem liquidam suspenderit agmen.* AD ARCTOS autem, si ad fabulam, contra Septentrionem, ⁹⁷ [ut quidam volunt, propter fervorem Solis & ceratas pinnas:] si ad veritatem, ⁹⁸ ad Septentrionis observationem, ⁹⁹ [cujus ductu nautae naves regunt.]

17. CHALCIDICAQUE. Quam civitatem Chalcidenses condiderunt: & supra ¹ de insula *Cumas* nominavit; [nunc a civitate dedit epitheton.]

18. REDDITUS HIS PRIMUM TERRIS. Quasi de alieno elemento ² [in suum.] Horatius i. Od. 3. *Finibus Atticis Reddas incolamem precor.*

19. REMIGIUM ALARUM. Artem volandi. ³ [Et iterum miscet dicendo *remigium*, ⁴ [quod est navis.] POSUIT. Exaedificavit.

VARIORUM

domus ferarum. Trappeus, occupat rapide silvas. BURM.

11. PETIT. *Subit* Parrhas. perperam. deinde enim demum subibit, nunc iter ad illud tendit. *magnas in praelia mentes* dixit Stat. v. Theb. 6. *mox subeunt*, quia non tantum Aeneas & Achates, sed ceteri etiam Trojani comites. nam inf. 7. 34. praemisso Achate, ideoque eo absente, tamen dixit, *perlegerent*. alii adfunt 7. 41. vid. infr. 477. BURM.

14. REGNA. *Testa* Venetus ex versu praecedente: & solebant Librarii has voces commutare, ut saepe apud Ovidium. vid. xi. Met. 284. Lucan. ix. 458. & alibi. BURM.

15. PENNIS. *Pinnis* Mediceus.

16. PER ITER. *Pariter* Francianus. *erravit* Wittian. hic frontem Harduini mirari satis non possum, qui ubi hanc Metaphoram *nare*, pro volare damnavit soloecismi, addit Quinctilianum, ut

hoc vitium exaltet, etiam Virgilium, de apibus dixisse *nare*. quod mentiri eum adfirmat, & nusquam ita locutum Virgilium ait. sed an in Georgicis, quae verum Maronis opus agnoscit, non dixit, iv. Georg. 58. de apibus, *nare per aestatem liquidam*. ubi si qua durities videtur, eam mollit addito *liquidam*, quasi aquosus esset aer & humidus. & Lucret. iii. 590. dicit, animam *enare in aëris antas*. BURM.

17. CHALCIDICAQUE LEVIS T. S. ARCE. *Chalcidicam arcem* Mediceus. *Chalcidicas arces* Marius Plotius libello de metris. sed apud A Gellium lib. x. cap. 16. vulgata obtinet scriptura: ego tamen alteram praetulerim. sic Festus Avienus descriptione Terrae 7. 674. *Cretam super adstitit Ida*. Quamquam Henricus Altrifiodorensis praefatione lib. v. de vita S. Germani, hunc Maronis locum respiciens,

*Arctos ad gelidos pater impiger
 Evolat, tutus frigore laevo,
 Tandem Chalcidicis super adstitit arcibus.*

HEINS. *Calcidica, Calcidia, Calcidica, Chalcidica* codices varie exhibent. vid. ad Ecl. x. 50.

18. Hrs. *Hic* Zulichemius. recte: ut puto, qui se coelo crediderat, hic redditur terrae, hominibus propriae. ut bene Servius. sic de Piratis, qui teste Floro iii. 6. *in aquas suas resiliuerant*, Pompojus terrae suos homines reddidit. vid. ad Ovid. ii. Amor. ix. 30. & hinc *terreni homines* Lucan. vi. 401. ubi plura. vid. inf. 7. 152. & hac occasione forte emendandus est locus Manilii v. 379.

*Pascere aves Veneris gaudent, & reddere caecas,
 Ac certis revocare notis.*
 ubi de caecis columbis nugae sunt. Bentejus, ut auidax est, legit, & *credere campo*, nulla similitudine vocum *caecas* & *campo*. leviori mutatione malim legere, & *reddere coelo*. clausas turribus, elemento suo reddere. videant eruditi. BURM.

19. In-

⁹⁶ & *nare* terris R. ⁹⁷ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁹⁸ deest iisdem. sed Steph. sept. observatione. contra septentrionis Basil. ⁹⁹ defunt Vof. Lipf. R. V. Steph. Dan. ¹ ab insula Cumas nominavit Steph. de insula civitatem nominavit V. insula Cuma civitate nom. R. de insula, nunc a civitate dedit epitheton Dan. ab insula n. a. v. d. epitheton Fabr. al. *et supra*, etiam major pars. & omittunt, nunc a c. d. e. ut & Lipf. ² defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ³ defunt Vof. Lipf. Steph. ad *posuit*. ⁴ defunt Basil.

20 In foribus letum Androgei: tum pendere poenas
Cecropidae iussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis fortibus urna:

Con-

SERVII.

20. LETHUM ANDROGEO. Secundum Articam linguam genitivus singularis Graecus est, ¹ [cum ipse alibi II. 392. *Androgei galeam*. Quidam tamen hic subaudiunt *posuit*, id est, pinxit, ut Horatius IV. od. 8. *Qualis Parrhasius prodidit, aut Scopas, Solers nunc hominem ponere, nunc deum: Hic saxo; liquidus ille coloribus*. Sane nonnulli hunc *Androgeum*, non ita, quemadmodum supradictum est, infidiis occisum; sed a Marathonio tauro, qui flammam vomere dicebatur, conflagratum tradunt.]

21. CECROPIDAE JUSSI. Athenienses, a rege Cecrope, ⁶ [ut *Romulidae*, id est, Romani, a Romulo.] PENDERE autem, solvere: quod, ut supra I. 136. diximus, tractum est a pecuniaria damnatione. MISERUM. Dolentis interjectio: ac si diceret *nefas*, ⁷ [ut VIII. 688. *Sequiturque (nefas) Aegyptia conjux*. Et quid est *miserum*? subjungit, dicens] SEPTENA QUOTANNIS CORPORA NATORUM. *Septena quotannis*, quidam septem pueros & septem puellas accipi volunt, quod & Plato dicit in Phaedone, & Saffo in Lyricis, & Bacchylides in Dithyrambis, & Euripides in Hercule: ⁸ [quos liberavit secum Theseus, quorum haec nomina ferunt: Hippoforbas ⁹ & Ibi, id est, * Arcadis, Antimachus Euandri, Mnestheus Sumiani, Fidocus ¹⁰ Ramnaris, Demolion Cydani, Purifion Celei: Puellae hae, Phereboea Alcatini * Medippe Pyrii, Iesione Celei, Andromache Eurymedontis, ¹¹ Eurymedusa Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi. *]

22. CORPORA NATORUM. Bene corpora, quae adempta vita consumebantur; ¹² [ut super ¹³ orbitatem parentibus ne sepelire quidem liberos licuisset: magna ergo periphrasi dictum est.] STAT. Aut horret, ut inf. 300. ¹⁴ *Stant lumina flamma:* ¹⁵ [aut plena est, ut XII. 407. *Pulvere coelum stare*

vident.] Aut re vera *stat*, post ¹⁶ ductas sortes; aut certe ad picturam respexit: nam volvi in pictura non poterat ¹⁷ urna: & licet ¹⁸ [non potuerit urna: &] non sit urnae ¹⁹ stare; de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret acceperimus, DUCTIS SORTIBUS, intelligimus, de qua ducebantur, ut I. 121. *Et qua vestus Abas*. Nam a passivo, ut saepe ²⁰ jam diximus, ²¹ inveniri non potest participium praefens. ²² [Proprie autem *ductis sortibus*. Sallustius fragm. incert. *Sortibus ductas fusti necat*.]

VARIORUM.

19. INMANIA TEMPLA. Sic *coeli immania templa* dixit Lucret. v. 522.

20. ANDROGEO. *Androgei* codices nostri fere omnes, praeter tres quatuorve recentiores. secundum nempe Rottendorphium, quartum Moretanum & Schefferianum. nisi quod in Menteliano priore, *Androge*. Vossius etiam lib. II. de Anal. 7. *Androgei* suos codices habere testatur: & ita Pierius. verum *Androgeo* Carisius, Probus, Servius & Priscianus agnoscunt & tuentur: ut sit secundus casus Atticus: sed cur non tertius posset esse? Carisius, *Itaque si fuerit nominativus Androgeos, genitivus erit Androgeo: ut apud Virgilium*, in foribus letum Androgeo. *sed apud eundem invenimus, Androgei galeam. sed non de eodem nominativo*. Probus Art. Gram. p. 1397. *o litera genitivus terminatus Graecus est, eumque produci necesse est*. ut, in foribus lethum Androgeo est enim *proprie Graecus genitivus, licet aliqui hic legant*, in foribus lethum Androgei, *Graecae declinationis ignari*. ut dicam tamen quod sentio, opinor magis argutari hic Grammaticos, quam Maronianam manum esse affectos. de altero Maronis lib. III. 292. loco subjungit Pro-

⁵ desunt V. Lipf. R. Vof. Steph. ad §. 21. sed Basil. addit *Androgeos, et Androgeos*. ⁶ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. ⁷ desunt Vof. R. V. Lipf. Steph. al. ad §. 22. Danieli ad, & *quid*, & quid sit Fabr. ⁸ desunt Fabr. ad §. 22. sunt vero nomina propria hic corruptissima in quibus omnibus recensendis caedum mihi & lectoribus oboriretur. ⁹ & Lybis, Meisius. ¹⁰ Ramnaris Dan. mox G. Voff. legebat Puellae hae, Periboea, &c. ¹¹ seu * Pymedusa Dan. ¹² desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. Fabr. al. ¹³ orbitatem * Dan. ¹⁴ stat V. R. Basil. ¹⁵ desunt V. Lipf. R. Vof. Steph. al. ¹⁶ ductis V. ¹⁷ deest Vof. V. R. Steph. al. ¹⁸ desunt iisdem & Lipf. ¹⁹ deest Basil. ²⁰ deest Dan. Fabr. al. ²¹ invenire non poterit R. invenire non poterat Lipf. non poterat esse V. ²² desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. in Sallust. vero legitur, *sorte ductas*.

Contra elata mari respondet Gnosia tellus:

Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto

25 Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis

Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae:

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Magnum reginae sed enim miseratus amorem

Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,

30 Cae-

S E R V I I.

23. ELATA MARI. Perite²³ [dixit; eminens est enim: & bene] situm expressit: ut enim Sallustius fragm. incert. dicit: *Creta altior est, qua parte spectat orientem*. RESPONDET. Aspicitur: nam contra Athenas est posita.

24. ²⁴ [SUPPOSTAQVE FURTO. Hoc est, fur-
tum inclusa in vaccam ligneam, quae erat opera
ejus vaccae corio, quam maxime taurus adpetebat:
aut] furto, adulterio, ut IV. Georg. 346. *Vulcani,
Mavisque dolos, & dulcia furta*. Potest autem,
²⁵ [sicut dictum est,] & ad ²⁶ vaccam referri, ²⁷
[cujus specie tauro furata sit coitum.]

25. MIXTUMQUE GENUS. Secundum veritatem:
²⁷ * [quia duos peperit, unum ex Tauro, alterum
ex Minoc.] PROLESQUE BIFORMIS. Secundum
fabulam: ²⁸ [quia viro mixtus esset Taurus.]

26. VENERIS MONUMENTA NEFANDAE. Aut
²⁹ memoria turpissimi coitus: aut ultio Veneris, ³⁰
[a Sole] proditae. ³¹ Significat autem Minotau-
rum.

27. INEXTRICABILIS ERROR. Insolubilis, ³²
indeprehensibilis. Horatius III. Od. 5. *Si pugnat
extricata densis Cerva plagis*. Si extricata, est so-
luta, inextricata, ³³ insoluta sine dubio.

28. REGINAE. Regis filiae, Ariadnes.

V A R I O R U M.

Probus, & in quo contendit legendum esse, *Por-
tusque subimus Chaonio*, cum *portusque* nunc cir-
cumferatur. sed de illo jam diximus. HEINS.
Androgeo Francianus, Regius & Wittian.

21. MISERUM. Heinfrus in ora codicis, pro *mi-
serorum* natorum corpora capiebat. sed est inter-
jectio, ut recte Servius. vid. ad IV. Georg. 130.

pro *miser* Serv. ad I. Aen. 251. *Septena* hic pro
bis septem poni vult Guellius. BURM.

23. RESPONDET. Tentaveram olim *resplendet*,
ut lumen picturae indicetur. & quia haec verba in
Mss. videram commutari. vid. ad Sil. Ital. II.
663. & quia apud Horat. I. Od. 14. *nitentes Cy-
clades*, vetus Commentator exponit, *longe appa-
rentes*, & lib. III. Od. 28. idem Poeta *fulgentes*
vocet, ubi Scholiastes explicat fortunatas, quae
interpretatio Cretae convenire posset, quae *para-
gonis*, & *paragonis* dicitur, ut docet Meur-
sius in Creta lib. I. cap. 2. & 3. sed quia hic con-
stans lectio est *respondet*, *inixu*. & ita etiam laudat
Anonymus Interpres Ciceronis ad II. Catil. II. ubi
comparatur explicat. Servius hic *aspicitur* & ad
I. Aen. 585. *respicit* exponit. ut ita loca dicuntur
centies adpicere & respicere loca opposita, & vi-
cina. vid. ad Phaedr. II. fab. 5. & ita eleganter
respondere quoque possunt dici opposita & contra
fita. Manil. IV. 811.

*Sic terrae terris respondent, urbibus urbes,
Litora litoribus, regnis contraria regna.*
Lucret. IV. 213.

*Coelo stellante, serena
Sidera respondent in aqua radiantia mundi.*
Vid. & §. 168. apud Ovid. I. Art. 224. in codice
Commeliniano:

Cui coma respondet caerulea, Tigris erit.
ut Euphratis arundini opponatur. ubi Heinfrus etiam
resplendet malebat. BURM.

25. PASIPHAË. *Pasiphe* Witt. *Pasiphe* Wall.
Edd. Venet. & Mediol. vid. Ecl. VI. 46. *mix-
tum genus* Wittian.

26. INEST. Absolute hoc positum verbum no-
tat

23 desunt iisdem. 24 desunt iisdem. 25 desunt iisdem. 26 vaccam V. R. 27 desunt vof. R. Lipf. Steph.
27 * desunt iisdem & Dan. 28 desunt iisdem. sed Dan. habet. 29 memoriam V. R. Vof. 30 desunt V. R. Vof. Steph.
31 significatur a Minotaurus Basil. 32 inreprehensibilis R. in Horatii loco, *sic pugnat* Lipf. 33 deest R.

- 30 Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni jam praemissus Achates
35 Adforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,

Dei-

SERVII.

31. OPERE IN TANTO. In foribus adfabre factis.

33. BIS PATRIAE CECIDERE MANUS. ³⁴ Ideo, quia patriae, ³⁵ [ex affectu & paterna pietate.] QUIN PROTINUS OMNEM. Ostendit plura fuisse, quam dixit, depicta.

34. PERLEGERENT. ³⁶ [Perspectarent; scilicet,] picturam. Nec incongrue ³⁷ dictum, *legissent*: cum Graece *ῥέπνυμι*, & *pingere* dicatur & scribere. Hoc est, quod ait Horatius in Arte poetica. 52. ³⁸ *Et nova fissaque nuper habebunt verba fidem, si Graeco fonte cadant parca detorta*, PRAEMISSUS ACHATES. *καὶ τὸ εὐαγγέλιον* intelligimus. ³⁹

VARIORUM.

Barth. ad Claud. I. in Rufin. I. sed *hic inest* debet conjungi, id est, in hac insula Creta picta videtur.

30. REGENS. *Legens* in Sprotiano. ut legere vestigia filo dixerit. quomodo filum legere dixit lib. x. 814. *Extremaque Lauso Parcae fila legunt*. de filo relecto copiose ad Nasonis Epitolum x. 104. sed nihil hic mutandum. Porphyrius in Panegyrico:

— Hinc iugi flamine fata
Vobis fila regunt.

HEINS. *Legens* erat etiam in Vratilav. & eadem varietas in his verbis apud Ovid. Epist. xv. 216. & Claudian. Conf. Manil. 147. sed omnia, quae Heinſius adducit, de alia re agunt, nec hic de Theseo, qui fila legit, agitur, sed de Daedalo, qui monstravit Ariadnae, quomodo per filum posset e Labyrintho Theseus evadere, & ita ille quasi dux & monstrator, rexit iter. & hinc Servius ad y. 14. dicit Ariadnen ex consilio Daedali filo rexisse iter. apud Propert. II. XI. 7.

*Nec sic incolumem Minois Thesea vidit,
Daedaleum limo quum duce rexit iter.*

ubi ambiguum, an *rexit* ad Thesea, an ad Minoïda referri debeat, & hoc praeferebam. ibi Heinſius etiam *filo* pro *limo* malebat. *Caeca vestigia* Cortius ad Sall. Jug. cvii. capit pro averſis, quae retro legenda essent. sed non puto Thesea averſum receſſiſſe, id est tergo ad exitum directo. sed *caeca* sunt, obscura, inextricabilia, ambigua, ut centies apud Noſtrum & alios *caeca* dicuntur. vid. Non. Marc. in *caecum* & Serv. ad I. Georg. 89. & I. Aen. 19. & v. 589. BURM.

31. DOLOR. *Labor* Venetus pro varia lectione. & Ed. Venet. *opere tanto* alter Hamburgicus. Stat. viii. Theb. 560. *Inque vicem, sineret fortuna, placebant*. ubi Heinſius malebat, *sineret*. BURM.
32. BIS. Firmaret hic locus, quod observavit Scholiaſtes Barth. ad Statii xi. Theb. 449. numerum hunc esse rei non perfectae, ut ternarius perfectae, quod tamen non perpetuum esse dicit Barthius. BURM.

Ibid. CASUS. Quia mox *cecidere* sequitur, hoc culpatur Faber ad Longin. cap. III. vellem ostendisset in his esse τὸ παρακινῆσαι, quod ibi culpatur Rhetorices magister. ego non reperio. *cadere manus* dicitur, ubi quis in medio opere languet, aut perturbatione animi illa, quae incepit, e manu amittit, & ita perficere nequit. Ovid. vii. Met. 347.

Cecidere illis animusque manusque.

id est trepidaverunt animo & corpore, ut apud Grat. Cynege. 450. *cecidere animi & trepidantia membra*. de ipsis, quae manibus tenemus, & excidunt, Ovid. III. Fast. 225. *Tela viris animusque cadunt*. & ita passim. in tam obvia ergo & naturali locutione, nihil est quod reprehendas, nec *ce-*

³⁴ deest quia R. ideo deest Vof. ³⁵ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. Dan. ³⁶ desunt R. V. Vof. Lips. ³⁷ legi pluram dixit, cum Gr. *ῥέπνυμι* pingere d. & scribere V. R. Vof. Basil Steph. & Fabr. nisi quod & pingere. nam Graece Fabr. ³⁸ desunt Mafvicio, quom omnes habeant: *cadent* Horatius *parce*, vel *parte* V. ³⁹ id est, taciturnitatem Steph. secundum, id est secundum taciturnitatem Dan. Fabr. id est sec. taciturnitatem Vof.

Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.

40 Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.

Ex-

SERVII.

36. DEIPHOBÆ GLAUCI. Subaudis filia, & est proprium nomen Sibyllae. Multae autem ⁴⁰ fuerunt, ut supra diximus ⁴¹ III. 445. quas omnes Varro commemorat ⁴² [in libris Rerum divinarum:] & requirit, a qua sint fata Romana conscripta; & multi frequentes Virgilium, ⁴³ ab hac *Cumana* dicunt: ⁴⁴ at quae licet longaeve legatur, non tamen valde congruit eam usque ad ⁴⁵ Tarquinii tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. ⁴⁶ Ducitur tamen Varro, ut ⁴⁷ Erythraeam credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant, apud Erythram insulam, in Asia, ipsa inventa sunt carmina.

37. NON HOC ISTA SIBI TEMPUS SPECTACULA POSCIT. ⁴⁸ Et supra IV. 143. diximus, Apollinem sex mensibus apud Lycios, & sex apud Delum dedisse responsa: item lectum est, deos aliquoties ⁴⁹ tantum kalendis; aliquoties tantum idibus vaticinari; nonnunquam dici vel prima, ⁵⁰ [vel media,] vel postrema parte: unde est in Jure *fissus dies*, id est, non totus religiosus, ⁵¹ quem nunc ostendit, dicens non oportere Aeneam, religiosam diei partem perdere, id est, oraculis congruam. Sane sciendum poscit lectionem esse meliorem: tempus enim poscit spectacula, non a spectaculis poscitur.

38. NUNC GREGE DE INTACTO. *Gregem* pro armento posuit: nam de juvenca dicturus est, ⁵² sed haec per poeticam licentiam saepe confundit. *Bo* loco proprie posuit VII. 538. *Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta*. INTACTO autem, indomito, ut IV. Georg. 540. *Intacta totidem cervicis juvenca*.

39. LECTAS DE MORE BIDENTES. De more, antiquo scilicet, quem praetermisit, quasi tunc omnibus notum: is est, ne habeant caudam aculeatam; ⁵³ ne linguam nigram; ne aurem fissam: ⁵⁴ per quod docet aliud esse *intactum*, aliud *lectum*. BIDENTES autem, ut ⁵⁵ [diximus supra IV. 57.] oves sunt circa bimatum, habentes ⁵⁶ duos dentes eminentiores: quae erant aptae sacrificiis.

VARIORUM.

cidere hic captatum est, quia praecedebat *casus*, neque ideo etiam vitare cogebatur. BURM.

33. QUIN PROTINUS OMNIA PERLEGERENT. *Omnia ἀορίστως*, non *omnem*. Terentius Scaurus item *perlegerent* legit, pro *perlegerent*. FABRICIUS. *Omnia* agnoscitur a Nonio in *legere*, & a Mario Victorino de metris agente in Gramm. & a Macrobio lib. v. Saturn. cap. 14. ubi notaverat esse versum *ὁπρημαλυστικὸν*. sic quoque ex scriptis nonnullis Giphanius Ind. Lucret. pag. 452: & 39. nec aliter exhibent Mediceus, Gudianus, Leidensis & Moretani secundus ex nostris. etiam Mentelianus prior, primus Rottendorphius & Sprotianus a manu prima, & tertius Rottendorphius pro diversa lectione. in caeteris *omnem* vel *omne*; *perperam*. sic in Georg. II. 60. *arbutus horrida*. & III. 449. *vivaeque sulphura*. Aufonius Epistola IX. 28.

Quae Narbo ad Veneris nutrit, cultuque carentia Hellespaniati quae protegit aequor Abydi. *Perlegerent* etiam scribendum esse hoc loco Terentianus Scaurus de Orthographia monet, & Giphanius ad Lucretium. quod & probat Vossius Art. Gram.

40 fuerant Dan. 41 in tercio Fabr. al. 42 desunt Vof. V. R. Lipf. Steph. Dan. al. 43 ab bacca cumina R. ob hoc cumina Dan. 44 ut Dan. Fabr. deest V. R. Vof. Steph. al. 45 Tranquilli tempore R. 46 dicitur V. Vof. dicit J. V. R. Basil. creditam Fabr. al. credam Basil. *Aericiam* hic & mox Lipf. 47 delect insulam Salmas. Exere. Plin. p. 54. vid. & inf. p. 321. & in Asia desunt Lipf. 48 ut Dan. 49 deest hic & mox iterum V. R. Lipf. priore loco deest Basil. secundo Vof. & Steph. 50 desunt V. R. Lipf. Basil. 51 quod V. deest R. 52 quae per V. R. Steph. al. hic iterum Vossianus deest usque ad p. 107. 53 linguam fissam, ne aurem nigram Dan. ling. nigram, ne auram fissam V. R. nec h. a. nec a. fissam Basil. 54 deest praepositio per R. 55 desunt V. supra deest R. Steph. Dan. Fabr. al. 56 duo V.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:

Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:

Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.

45 Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata

. Tempus, ait. Deus, ecce, Deus. Cui talia fanti

Ante fores, subito non voltus, non color unus,

Non

SERVII.

42. EUBOICAE RUPIS LATUS. ⁵⁷ [Deest est:] hoc est, montis Cumani, quem Euboici habitaverunt. Est autem Acyrolgia: coloniae enim epitheton ⁵⁸ rei dedit immobilis. IN ANTRUM. Inantri similitudinem, ut III. 533. *Portus ab ⁵⁹ euroo fluctu curvatus in arcum.*

43. QUO LATI DUCUNT ADITUS CENTUM. Non sine causa & *aditus* ⁶⁰ dixit & *ostia*: nam ⁶¹ Vitruvius, "qui de Architectonica scripsit, ⁶² ostium dicit, per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab *ostando* dictum; *aditus* ab *adeundo*, per quem ingredimur. OSTIA CENTUM. Finitus numerus pro infinito: licet possit & rationabiliter dictum esse. Responsa enim Sibyllae in hoc loco plus minus centum ⁶³ sermonum sunt. Inveniuntur tamen Apollinis ⁶⁴ elogia, ⁶⁵ & viginti quinque & trium sermonum: unde & melius est finitum pro infinito accipi.

44. TOTIDEM VOCES. Ac si diceret, ⁶⁶ & tot sermones.

46. DEUS ECCE DEUS. Vicinitate templi jam adflata est numine: nam ⁶⁷ furentis verba sunt, deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti ⁶⁸ satis esse debemus, quando plena sit numine, & quando deum deponat: ⁶⁹ de Miseno enim post vaticinationem dictura est.

47. NON COLOR UNUS. ⁷⁰ Idem Lucanus v. 214. *Stat nunquam facies.*

VARIORUM.

Gramm. lib. I. cap. 43. ut in *intelligere*. HEINS.

Omne Francianus. *omnes*, sed *s* erasa erat Dorvill. *omnem* Ed. Med. *omne* Reg. & Parrh. & Ed. Venet. sed *omnia* Wittian. eodem sensu postea y. 751. *unde omnes longo ordine posset Adversos legere. Oculis perlustrare dixit Liv. XXIII. 46. & XXV. 9. & alii.*

36. DEIPHOBÆ. *Deiphobe* duo Rottend. Gudianus, Venetus & Ed. Venet. *Deiphebe* plurimi. *quas fatur* Menag. pr.

Ibid. REGI. Rogat Harduinus, *jamne rex Aeneas?* immo vero; profugos enim Troianos suis auspiciis regebat. & Ilioneus lib. I. 544. ait, *Rex erat Aeneas nobis*, ubi nihil erat, quod offenderet Jesuitam, nam & sine nota transmisit. ne dicam *Reges*, & *Reginas* dici centies ex regio genere natos, ut Argonautas Reges saepe vocat Valer. Flac. vid. ad lib. I. 174. nec hoc Poëtis solum concessum, sed & Historicis docebunt Exempla a Cl. Dukero ad Flor. IV. 9. adducta. BURM.

37. POSCIT. *Poscunt* Mediceus noster cum principe Pierii Vaticano. in altero Menteliano erasa erat vetus scriptura. Possis etiam, *posci*. HEINS. *Possit* Francian. *haec ista* Parrhas. imitatur Claudian. II. in Eutr. 365. *non haec spectacula tempus poscere*. aliter mox, *poscere fata tempus*, scilicet est tempus poscere fata. ut v. 638. *jam tempus agi res*. & passim. BURM.

38. GREGE DE INTACTO. *Grege de niveo* apud Macrobius legas lib. IV. Saturn. cap. 2. sed *librariorum*, ut opinor, culpa; Diis enim inferis, non nisi hostiae immolabantur pullae, quod nescivisse

⁵⁷ desunt V. R. Steph. al. ⁵⁸ deest R. epitheton reddidit V. addunt vero, id est rupis pro civitate Fabr. al. ⁵⁹ Eoo V. Steph. Dan. Fabr. al. ⁶⁰ deest Dan. ⁶¹ Vitruvius V. Vetrubius R. Vetrubius Bas. ⁶² qui de Architectonica V. R. qui Architectonica Dan. Fabr. qui de arte arch. Lips. ⁶³ cum ab aliquo arcemur ingressu, id ostium dici ab ostando. cum ingr. aditum ab adeundo R. & ita Steph. Basl. nisi quod haec habeat, *ait*, cum ab &c. ab *ostando*. Fabr. dedit, ab *ostando*, id est *ostando*. in V. erit ab *ostando*. ab *ostando* cum ingr. aditum ab adeundo Lips. ⁶⁴ sermonibus. Inveniuntur V. ⁶⁵ logia V. quod non duplicet, vid. supra IV. 146. praeterea centum viginti quinque, vel viginti trium sermonum, vel centum logia, viginti quinque vel L. & vir doctus in Observ. Miscel. vol. I. p. 176. BURM. ⁶⁶ & in XXV. R. & trium sermonum. R. ⁶⁷ deest V. Lips. Steph. Dan. Fabr. al. ⁶⁸ furantis R. an *fatalemis*? ⁶⁹ deest V. R. Steph. al. ⁷⁰ non enim post vaticinationem dictura est R. non enim post vaticinationem dictum est Basl. ⁷¹ item Lips. Basl. *sunt* R.

Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument: majorque videri,
 50 Nec mortale sonans, adflata est numine quando
 Jam propiore Dei. Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Adtonitae magna ora domus. Et talia fata
 Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit

55 Ossa

SERVIL.

48. COMTAE COMAE. Antehac scilicet: nam propter sacra ⁷² resolutae sunt, ut III. 370. *Vittaeque resolvit* ⁷³ *Sacra capitis*.

49. MAJORQUE VIDERI. Videbatur; sicut solebat ⁷⁴ in vaticinationibus ⁷⁵ apparere, per numinis praesentiam: quod humanis includebat aspectibus: unde ait: *Majorque videri*. Non enim erat re vera.

50. NEC MORTALE SONANS. Alia enim vox ⁷⁶ numinum est, ut I. 328. *Nec vox hominem sonat*. Item V. 649. *Vociue sonus*, ⁷⁷ [vel gressus euntis.] ADFLATA EST NUMINE. Nondum deo plena; sed adflata vicinitate numinis. QUANDO. Si quidem: nam conjunctio est, ⁷⁸ non adverbium.

51. CESSAS IN VOTA. Tardus es ad vota facienda: ⁷⁹ [nam si ⁸⁰ dixerit *Cessas in votis*: hoc significat, tardus es dum vota facis. Aliud est, *cessas in illam rem*; ⁸¹ aliud *cessas in illa re*: tardus es ad faciendam rem; & tardus es in facienda re. Figurata autem dixit, *cessas*: circa ⁸² promittenda vota numinibus.]

52. TROS. Principale pro derivativo, ⁸³ pro, *Troius*. ANTE DEHISCENT. ⁸⁴ Trahit hoc de Matris deum templo: quod non manu, sed precibus aperiabatur.

53. ATTONITAE. Stupendae; non stupentis. Ergo ATTONITAE, facientis attonitos, ut: *Mors pallida: Tristis* ⁸⁵ *senectus*. ORA DOMUS. Quia supra ait: *Unde rurus totidem voces responsa Sibyllae*.

54. PER DURA CUCURRIT OSSA TREMOR.

⁸⁶ Religionis est & divinae reverentiae. Alibi III. 372. *Ipse* ⁸⁷ *manu multo suspensum numine ducit*.

VARIORUM.

visse Macrobius non potuit, & sane vetustae Macrobianae editiones, *grege intacto* exhibent. HEINS. *Hunc grege* Francianus. mox, *ex more* Venetus.

41. ALTA. In *templa alta* prior Hamburgicus. mox, *excisum* primus Rottendorffius.

43. QUO. *Qua* secundus Moreti. vid. ad Ecl. IX. I. & alibi.

45. CUM. Tum quidam apud Serv. III. Aen. 370.

46. DEUS, ECCE DEUS. Hoc Christianissimum sapere putat Harduinus. sed & hic de uno Deo, qui templo praesidebat, agitur. & aliis in locis saepe *Deum* singulari numero poni, vidimus ad Grat. Cyneg. 350. & ad Ovid. III. Art. 103. & alibi saepe. reliqua, quae carpit in 51. & 52. refutatione indigna puto. nec *cessare* est differre vota, sed languere, tarde agere. vid. ad Phaedr. I. Fab. 9. BURM.

Ibid. TALIA FANTI. *Plurima fanti* Scholiastes Statii Theb. x. 164. HEINS.

48. NON COMTAE MANSERE COMAE. Contra in falso Tiresia Stat. II. Theb. 97.

Mansere comae, propexaque mento
Canicies, pallorque juvis.

BURM.

49. TUMENT. Domat Lutatius ad Statii VIII. Theb. 202. ex J. 80. idem Statius XI. 264. de Creon-

⁷² resoluta sunt R. ⁷³ *sacri* Steph. ⁷⁴ in vaticinatione Steph. Dan. in vaticinationibus Basil. ⁷⁵ apparere numinis praesentiam V. app. n. praesentia Basil. solebat vaticinationibus apparere, non enim erat revera R. aliis omis. ⁷⁶ numinis Dan. Fabr. ⁷⁷ defunt Basil. ⁷⁸ nec dubium adverbium Dan. ⁷⁹ defunt R. ad J. 52. ⁸⁰ dixeris V. Basil. ⁸¹ & aliud V. Steph. Basil. ⁸² mittenda Steph. ⁸³ id est *Troius* V. id est pro *Troius* Basil. ⁸⁴ tractum est de Dan. Basil. Masv. ⁸⁵ *senecta* V. R. ⁸⁶ tremor religionis est, & d. rever. V. non divinae & rev. Dan. ⁸⁷ *manuum* omnes, sed legendum *mann. m.* geminatum ex sequenti voce. recte citat mox ad J. 151.

- 55 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
 Phoebe, gravis Trojae semper miserata labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
 60 Massylûm gentis, praetentaque Syrtibus arva.

Jam

SERVII.

55. PECTORE AB IMO. ⁸⁸ A mentis intimo; nec immerito: nam illa re ⁸⁹ divinitas flectitur, quae est nobis cum divinitate communis, id est, ⁹⁰ sensu.

56. PHOEBE, GRAVES TROJAE SEMPER MISERATA LABORES. Secundum Homerum, qui eum dicit semper Trojae propugnatorem fuisse. Et bene ⁹¹ ait, *miserate*, quia Troja defendi non potuit: ideo non dixit, qui defendisti; sed miseratus ⁹² es.

57. DARDANA QUI PARIDIS. Achilles, a matre tinctus ⁹³ in Stygiam paludem, toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte, qua tentus est ⁹⁴ [manu matris: unde Statius I. Ach. 269. *Si te Stygis amne severo Armavi, totumque utinam:*] qui, cum amatam ⁹⁵ Polyxenam, ut in templo acciperet, statuisset, insidiis Paridis, post simulachrum latentis, occisus est: unde fingitur, quod, ⁹⁶ tenente arcum Apolline, Paris ⁹⁷ direxerit tale. Et bene ⁹⁸ ait DIREXTI, quasi ad solum vulnerabilem locum. ⁹⁹ Dardana autem ideo, ut non adultero, sed genti praestitisse videatur. TELA MANUSQUE. Vel quia aliud sine alio, esse non potest; vel hoc dicit: Et artem per ¹ tela, ut nosset quid feriret; & virtutem per manus dedisti, ² ut Achilles fata completeret.

58. MAGNAS OBEUNTIA TERRAS TOT MARIA INTRAVI. Terras cingentia. Oceanus quippe ambit omnes terras: & licet iste per ea maria navigaverit, quae terris cinguntur; tamen non dixit

³ improprie; cum de Oceano ista nascantur.

59. TOT MARIA. Dicendo *maria*, ⁴ partem eum maris navigasse significat, non ⁵ totum mare. *Mare* enim elementum est totum; *Maria* vero, ⁶ partes maris; ⁷ sicut & *terrae*, partes sunt; *terra* vero, totum elementum est. ⁸ PENITUSQUE REPOSTAS. Longe remotas, avias.

60. MASSYLUM GENTES. *Massyli*, sunt Mauri: unde speciem pro genere posuit: nam Aeneas ad Africam venit: cuius partem constat esse *Massyliam*: ⁹ [Mediterranea enim est pars Mauritaniae: unde a parte totum accipere debemus:] ¹⁰ praesertim cum media longa sit: nam *Massylia*, media brevi, civitas est Galliae; Lucanus III. 360. *Massyliam delere vacat.*] PRAETENTAQUE SYRTIBUS ARVA. Circumfusa: incerta enim illic sunt maria & terrae: unde ait Lucanus IX. 312. *Aequora fracta vadis, abruptaque terra profundo.*

VARIORUM.

Creonte, *uris fera corda Menoeceus.*

50. NEC. *Non* Parrhas.

51. DEA. Deo pauci habent codices & plerique a manu prima, vel secunda. *cesses* prior Menagii. & *propiore* Dorvil.

52. AENEAS. *Aeneas* Sprothianus.

Ibid. NEC ENIM. *Neque enim* exscriptis. HEINS. *Debisunt* Leidenfis unus. mox, *demos* tertius Rottendorphius. ut Augustum semper scripsisse dicit Sueton. cap. LXXXVII. deinde malebat Heinsius,

ms

⁸⁸ deest praeposito V. Dan. Fabr. ⁸⁹ divinitatis Dan. ⁹⁰ in sensu R. ⁹¹ deest V. R. Steph. al. ⁹² obstando est V. est Fabr. ⁹³ in styge palude Dan. haec iisdem fere verbis leguntur apud Scholiaffen Statii ad I. Achil. 134. & vide eundem Schol. ad J. 269. ubi vide Barth. Munck. ad Hygin. fab. cviii. BURM. ⁹⁴ deest V. R. Dan. est manu matris. Qui cum Steph. in Lips. deerant, *qua tentus est.* ⁹⁵ Polyxenam in templo accipere Basil. ⁹⁶ tenente Apollineum Paridi rexit V arcum deest R. Dan. Basil. ⁹⁷ duxerit tela Dan. Fabr. ⁹⁸ deest V. R. Steph. al. ⁹⁹ id est talum Dardana &c. Fabr. ¹ tela nosse, & ut nosset Dan. Fabr. ² ut ejus vota compleret Steph. Dan. Fabr. ut ejus fata compleret V. R. Lips. Basil. quae addit, & fortiter invaderet. ³ proprie Steph. si de oceano Dan. nascuntur R. Steph. ⁴ partes Dan. ⁵ tantum Genev. Ed. ⁶ partes sunt Commelin. ⁷ sicut terrae R. V. Steph. al. ⁸ deest R. V. Steph. al. ⁹ deest Fabr. al. ¹⁰ deest V. R. Lips. Steph. Dan.

Jam tandem Italiae fugientis prendimus oras.

Hac Trojana tenus fuerit Fortuna secuta.

Vos quoque Pergameae jam fas est parcere genti,

Di que Deaeque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens

65 Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates,

Praescia venturi, da (non indebita posco

Re-

SERVII.

61. PRENDIMUS. Quippe " *fugientem Italiae*.

62. HAC TROJANA TENUS. Id est, haec tenus, hucusque: id est, hic fit finis: nam *tenus*, proprie est extrema pars arcus, ut Plautus ostendit " [in Bacchid. IV. VI. 23. *Ita intendi tenus*.] Unde tractum est, ut *haec tenus*, hucusque " significet. TROJANA autem FORTUNA, " a praedicio, id est, mala, " adversa: & dicit iniquum esse, ut Trojanam fortunam patiantur in Italia.

63. FAS EST PARCERE GENTI. " Quae se vitam fatetur.

64. QUIBUS OBSTITIT ILIUM. Ganymedes enim " Hebae obfuit; Paris Minervae, & Junoni. " Quod autem, cum dixerit, *Di que deaeque omnes*, deorum tantum " reperimus exempla, non mirum est, cum supra II. 632. " dixerimus *omnes deos*. Possimus ergo & per unam rem utrumque intelligere; licet dicatur etiam Neptuno obfuisse " Troja " ex denegatione mercedum. Novimus praeterea esse morem poetarum, ut duabus propositis rebus uni " respondeant, ut I. Georg. 137. *Navita cum stellis numeros, & numina fecit: Pleiadas, Hyadas, clarumque Lycaonis Arcton*: nam suppresso numero dixit nomina.

66. PRAESCIA VENTURI. Absolutum est, rerum venturarum. " [Da. Dic, ut I. Ecl. 19. *Qui sit, da Thyre nobis*. Unde est e contra II. 67. *Accipe nunc Danaum*] *insidias*. Non enim aliquid praestare poterat, sed indicare futura. NON INDEBITA POSCO REGNA MEIS FATIS. Deest *fi*. Est

autem *insidias*, id est, longissimum Hyperbaton, Phoebe, & Vos dii deaeque: tuque o vates, *da*, id est, " dic Latio Teucros considerare, si non posco regna meis fatibus indebita. *Dic* autem *considerare*, id est, utrum " possimus considerare. Et veracunde " dictum est: *Non posco indebita*; cum certum constet " esse, regna deberi.

VARIORUM.

ut talia *f. c. gelidus* &c. *magnae ora* Venetus.

55. FUDITQUE. *Funditque* ex scriptis. HEINS. Et ita Edd. Venet. & Mediol. vid. lib. v. 780. *fundensque* primus Moreti a m. pr.

57. DIREXTI. *Direxti* Parrh. *direxit* Sprotianus a manu prima.

60. MASSYLUM. *Massylum* Francianus, Parrhas. Dorvil. & Wallian.

61. FUGIENTIS. *Fugientes* Sprotianus, uterque Hamburgicus, duo Moretani, & Leidenfis, Witt. & Parrh. mox, *fuert* Montalbanius. *prendimus* prior Mentelian.

65. DARDANIAE. *Dardanidum* Ed. Venet. *I-lion* & Dorvil.

66. DA (NON INDEBITA POSCO) REGNA. Ego secutus meliores codices & editiones emendatioris, distinxit hoc modo, *Da (non indebita posco Regna meis fatibus) Latio considerare Teucros*. nam fatibus suis erant debita, ut unicuique Heroi sua erant fata. vide inf. ix. 136. & de quibus saepe ad Lucanum egimus. *debita* etiam *fatibus* proprie dici vidimus ad Val. Flac. v. 21. & alibi *Da* vero non est

11 fugientes missiam R. forte, fugientis Italiae. credo respici ad v. 629. *Italian sequimur fugientem*. ubi Servius hunc locum addocit. BURM. 12 desunt V. R. Lips. Steph. Dan. al. *Tenus* laqueum vel vinculum interpretatur Salmassius ad Tertul. Pall. p. m. 210. 13 significant V. 14 ideo a pr. Dan. 15 deest R. Lips. Steph. al. 16 quia V. R. Lips. Steph. al. 17 deest R. 18 cur Steph. Dan. Fabr. Quod autem dixerit Lips. 19 reperimus V. R. Lips. Steph. al. 20 dixerimus asse omnes R. 21 Trojae R. Trojam Basil. 22 ex denegata mercede Dan. Fabr. in denegatione mercedum Basil. 23 respondeat V. *Navita tunc* Lips. 24 desunt R. 25 dic longissimum Latio V. in Lips. dic L. T. considerare. Et veracunde, omittis mediis Lips. 26 possumus R. Basil. 27 sic Dan. Fabr. veracunde autem dictum est Basil. 28 deest Steph. Dan. Fabr. certum esset, quia debebantur eis regna Basil.

Regna meis fati;) Latio considere Teucros,
Errantisque Deos, agitataque numina Trojae.
Tum Phoebus & Triviae solido de marmore templum
70 Instituiam, festosque dies de nomine Phoebi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego namque tuas fortis, arcanaque fata,

Di-

SERVII.

68. ERRANTESQUE DEOS. Ut VII. 229. *Diis sedem exiguum* ²⁹ *patriis*. AGITATAQUE NUMINA TROJAE. Aut tecum vexata: aut ³⁰ certe *exiguum* dicit, id est, simulacra brevia, quae portabantur in lecticis, & ab ipsis mota infundebant ³¹ vaticinationem: quod fuit apud Aegyptios & ³² Carthaginienses.

69. TUM PHOEBUS ET TRIVIAE. Ut solet, miscet historiam: nam hoc templum in Palatio ab Augusto factum est: sed, quia Augustus cohaeret ³³ Julio, ³⁴ qui ab Aenea ducit originem, ³⁵ vult Augustum parentum vota soluisse, ³⁶ [et ab Aenea vota per se reddere, quasi & dignitatis haereditatem, propter stirpem, unde descendit.]

70. FESTOSQUE DIES DE NOMINE PHOEBI. Ludos Apollinares ³⁷ dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios tempore Syllano, ex responso Marciorum fratrum, ³⁸ [quibus Sibylla prophetaverat,] quorum extabant, ³⁹ ut Sibyllina, responsa.

71. TE QUOQUE MAGNA MANENT NOSTRIS PENETRALIA REGNIS. Id est, coleris ut numen. *Manent* autem, expectant, ⁴⁰ [in futurum] PENETRALIA. Secreta templorum.

72. TUAS SORTES. Id est, Sibyllina responsa, ⁴¹ quae, ut supra *7. 36.* diximus, incertum est cu-

jus Sibyllae fuerint: quanquam ⁴² Cumanae Virgilius dicat, Varro Erythraeae. ⁴³ Sed constat, regnante Tarquinio, quandam mulierem, ⁴⁴ nomine Amaltheam, obtulisse ei novem libros, in quibus ⁴⁵ erant fata & remedia Romana: & pro his poposcisse ⁴⁶ ter centum philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. Quae contempta, ⁴⁷ alia die, tribus incensis, ⁴⁸ [cum sex] reversa est, & ⁴⁹ tantundem poposcit; ac denuo contempta est: item tertio, aliis tribus incensis, cum ⁵⁰ [tribus tantum] reversa est; & accepit ⁵¹ quantum postulaverat pro novem: hac ipsa re commoto rege, quod pretium non ⁵² mutabat: ⁵³ [tunc mulierem subito non apparuisse.] Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed & Marciorum, & ⁵⁴ Begoë Nymphae, quae Artem scripserat Fulguritarum apud Tuscos: ⁵⁵ unde & addidit modo *Tuas sortes, arcanaque fata*: & hoc inde trahit poeta. ⁵⁶ Aeneam tamen inducit, quasi de praesenti dicentem oraculo.

VARIORUM.

est dic, ut Servius, sed fac, effice, ut passim; vid. lib. XII. 97. 211. & ad Val. Flac. II. 324. sic quoque Graecos & Hebraeos loqui doctissimus Vitrings

²⁹ *patriis* Steph. ³⁰ *aut* signa Dan. *Exigua* V. *et* *ana* R. ³¹ vaticinatione V. ³² Carthaginienses R. ³³ Iulo V. Steph. Fabr. al. ³⁴ quia V. ducebat Dan. ³⁵ vult *erga* Dan. ³⁶ defunt V. R. Lips. Steph. Dan. soluisse, ab Aenea &c. Basil. patrum vota, & ab Aenea &c. Fabr. ³⁷ *deest* V. R. Steph. Fabr. al. ³⁸ defunt V. R. Steph. Dan. al. turpe Monachorum emblemata. an Marcii non vetustiores Sulla? ³⁹ & Fabr. al. *deest* V. R. Steph. ⁴⁰ defunt V. R. Lips. Steph. Dan. ⁴¹ de quibus supr. Dan. ⁴² Cumanae Virgilius dicat, Varro Erythraeae esse Dan. ⁴³ constat autem Dan. sed constat Servilio Tullio, regnante Tarquinio R. ⁴⁴ quae se Maltheam dixerat Dan. nomine Amaltheam R. Lips. ⁴⁵ diceret Dan. ⁴⁶ trecentos Dan. Philippeos solidos Gifan. in Epistola a Gabbema edita p. 646. ⁴⁷ alio Fabr. Basil. ⁴⁸ defunt Lips. Basil. sed defunt usque ad, cum *tribus* V. R. Steph. Lipsiensis deerant, ac d. contempta est. ⁴⁹ tantum Basil. & trecentos poposcit Dan. ⁵⁰ defunt R. cum tribus reversa est Steph. ⁵¹ pro tribus trecentis, quantum Fabr. Basil. poposcerat Dan. pro novem defunt Lips. ⁵² minuebat Dan. ⁵³ defunt V. R. Lips. Steph. mox, in templo Capitolino servabantur legebat G. Voissus. vid. Salmast. Exer. Elin. p. 54. ⁵⁴ Bygoë Dan. Begoë Basil. Bygoë Salmast. d. l. p. 53. ⁵⁵ inde addidit modo Dan. unde addita *sortes* R. V. Basil. ⁵⁶ Aeneas V. Aeneas tantum R. & Masv.

Dicta meae genti, ponam, lectosque sacro
Alma viros. Foliis tantum ne carmina manda;

75 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit

Ex-

SERVII.

73. LECTOSQUE SACRABO ALMA VIROS. Quia nisi patricii non fiebant ⁵⁷ [librorum custodes.] ⁵⁸ Sciendum tamen, primum duos librorum fuisse custodes: inde decem; inde quindecim, usque ad tempora Syllana. Post crevit numerus: nam ⁵⁹ & sexaginta fuerunt; sed remansit in his Quindecimvorum vocabulum.

74. FOLIIS TANTUM NE CARMINA MANDA. Ut Varro dicit: *In foliis palmae interdum notis, interdum* ⁶⁰ *scribebat sermonibus*: ut diximus supra III. 444.

76. IPSA. Pro Tu: & posuit pronomen ejus personae, de qua ⁶¹ loquimur, pro illius, cum qua loquimur: est autem Graecum, nam dicunt ⁶² *αὐτῇ ἑαυτή*, id est, tu dic. FINEM DEDIT ORE LOQUENDI. Hoc est, ⁶³ definivit ei, ut ore loqueretur, nec in foliis scriberet.

77. NONDUM PATIENS. ⁶⁴ Aut quae nondum posset implere oraculorum sermones: aut DUM vacat; & est impatiens ⁶⁵ Phoebi.

78. BACCHATUR VATES. Bene BACCHATUR: idem enim est Apollo, qui Liber pater, qui Sol: unde ait Lucanus v. 73. *Cui numine mixto Delphica Thebanas referunt Trieterica Bacchae*: unde in eorum sacris erat Phoebadum Baccharumque conventus.

VARIORUM.

tinga docuit in Observ. Sacr. Tom. I. Diff. III. cap. VI. I. neque minus huic verbo *dare* accusativus, quam dativus subjungitur, aliter censente Oudendorpio ad Lucan. VI. 775. *Teucros* enim, non *Teucris* omnes hic codices habent. ut & lib. V. Aen. 687. in Mss. fuit. *Da flammam evadere clas-*

sem, pro *classi*. Claudian. I. in Rufin. 216. ex duobus codicibus, *Natura beatos Omnibus esse dedit*, pro *beatis*. BURM.

67. CONSIDERE. Vidi aliquot Veteres codices, qui pro *considerare* habent, *consistere*. URSIN. *Consistere* Sprotianus & Leidenfis. & prior Hamburgicus. vid. III. 162. & alibi saepe.

69. TEMPLUM INSTITUAM. *Constituam* scriptum est in vetustis quibusdam exemplaribus. URSIN. *Templum* Mediceus, Montalbanius, & a manu secunda Sprotianus. etiam pro diversa lectione prior Hamburgensis. sed Vaticanus Pierii *templum constituam*. HEINS. *Templa* Wittian. Wallian. Dorvil. Edd. Venet. Mediol. Junt. & alii. *templum constituam* laudat Servius ad lib. III. 274. sed *instituere delubra* Valer. Flac. I. 15. eadem varietas in his verbis saepe. v. ad Ovid. VI. Met. 569. an ullum fuerit Romae Templum Apollini & Dianae commune, & quomodo hic Virgilii locus accipi possit, vide eruditissime disputantem Ez. Spanhemium Differtat. x. de usu & praest. num. p. 129. Editionis ultimae cujus scrinia egregie compilavit Catroeus. BURM.

70. DIES. *Diis* Wittian.

71. REGNIS PEN. NOSTRIS. *Nostris penetr. regnis* apud Diomedem libr. I. & sic prior Hamburgicus. HEINS. Et Parrhaf.

72. TUAS. *This* alter Hamburgicus. *Achaica fata* idem.

73. PONAM. *Imponam* Parrh. *ponam genti* Mentel. alter.

74. FOLIIS TANTUM. *Tantum foliis*. Parrhaf. *nec carmina* Menag. pr. Wall. & Dorvil. a m. sec. *ne nomina* Ald. Junt. & Nonius in *ludibria*. vide Gra-

⁵⁷ desunt V. R. Lips. Steph. Dan. ⁵⁸ sane primo V. Steph. Fabr. al. sane primum Lips. tamen primo R. mox, legendum puto inde decem usque ad tempora Sullana, inde quindecim. ⁵⁹ deest R. Steph. nam quadraginta Basil. ⁶⁰ *scribent* Steph. Dan. Fabr. al. ⁶¹ loquitur Steph. Dan. ⁶² *αὐτῇ ἑαυτή* Steph. al. Plaut. Amph. II. 2. *Tace tu, tu dic.* ⁶³ desinit R. Steph. desinit V. Fabr. al. ⁶⁴ deest V. R. Steph. ⁶⁵ deest iisdem & al. ad sequentis notae contextum posuit Dan.

Excussisse deum. Tanto magis ille fatigat
 80 Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
 Ostia jamque domus patuere ingentia centum
 Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
 O tandem magnis pelagi defuncte periclis:

Sed

SERVII.

79. EXCUSSISSE DEUM. *Excusi* proprie "de equis dicimus: quod ⁶⁷ inde traxit, quia Phoebus, id est, Sol, equis utitur. Et nunc Sibyllam, quasi equum; Apollinem, quasi equitem, inducit: & in ea ⁶⁸ permanens translatione, *excussisse* ait, ut XI. 615. *Excussus Acontens*. Item: *Fera corda domans*: quod est ⁶⁹ equorum proprium, & frenos pati, & stimulos, ut inf. 100. *Ea frena furenti Concutit*, & *stimulos sub pectore vertit Apollo*. Quod autem dicit: MAGNUM DEUM, non re vera ait; ⁷⁰ sed retulit ad affectum colentis, ut XI. 785. *Summe deum, sancti custos Soractis Apollo*. Unicuique enim deus ⁷¹ ipse, quem colit, magnus videtur. *Excussisse* vero *deum*, pro excutere: tempus est pro tempore. Est autem Attica figura, qua nos uti non convenit: ⁷² [ut *ἀέρας* ponatur *ἀέρι* *ἰσχύει*, ut *ἡρώς* pro *ἡρώει*] Hac licenter utuntur poëtae.

80. FINGITQUE PREMENDO. Componit, ut VIII. 634. *Et corpora fingere lingua*. Componit autem ad moderationem ⁷³ certam dicendi: ut enim supra diximus, omnia quidem vident; sed non omnia indicant sacerdotes: ⁷⁴ [ut supra (III. 374. & 379.) de Heleno: & Lucanus v. 176. *Nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.*]

81. OSTIA JAMQUE DOMUS PATUERE. Precibus scilicet: & quae ⁷⁵ ante ostia erant, patefacta, aditus esse coeperunt.

82. FERANT RESPONSA. Quia, ait supra 53. *Ora domus*. ⁷⁶

83. PELAGI DEFUNCTE PERICLIS. ⁷⁷ [Non liberate pelago, sed marinis periculis: nam adhuc navigaturus est; sed sine ullo discrimine.] *Defuncte* autem, liberate: nam dicimus *defunctos officio*, qui officia debita complerunt: ⁷⁸ unde est & *bonori-*

bus functi: hinc & *defunctos*, mortuos dicimus; qui compleverunt vitae officia: unde est XI. 51. *Est nil jam coelestibus ullis Debitum*.

VARIORUM.

Grotium ad Mar. Capel. pag. 2. BURM.

76. FINEM DEDIT ORE LOQUENDI. Ab alio haec adfuta esse credit Tullius ad Longin. cap. vi. sed vide Cerdam. Ruæus desiderat hic Poëtae diligentiam. sed obvia locutio apud Nostrum *ore loqui*. vide lib. I. 614. IX. 5. & 319. *ore effari*. II. 524. III. 463. sic *ore canere*, *referre*, &c. & aliis multis verbis adjungitur illud *ore*. ut ita *voce vocare* & similia, *voce precari*. inf. 1. 186. praeterea Servius notat *ore loqui* hic opponi, in *foliis scribere*. BURM.

78. POSSIT. *Possit* alter Hamburgicus.

79. EXCUSSISSE. Barth. ad Papinii lib. IV. Theb. 490. in suo se codice, *excussura* invenisse testatur. simili fere sensu lib. v. 679. *excussaque pectore Furo* est, quae rabiem iniecerat Trojanis mulieribus. *excussisse* Dorvill. licentiae adscribit Servius, *excussisse* pro *excutere*. sed haec Poëtae non adimenda. Lucret. v. 791. *Nam neque de coelo cecidisse animalia possunt*, pro potuerunt cadere; duo praeterita jungit Propert. I. 1. 15. *Ergo velocem potuit domuisse puellam*, pro *domare*. BURM.

80. RABIDUM. *Rapidum* tres Moretani, uterque Hamburgicus, Montalbanus, Sprotii & quinque alii.

81. JAMQUE. *Namque* alter Hamburgicus, qui & mox, *vatisque ruunt*.

82. PER AURAS. *Sub auras* Sprotianus. HEINS. Repetitum ex lib. II. 157.

84. SED

66 deest V. 67 ideo V. 68 permanet V. L. R. Lipf. hic iterum Leidensis codex incipiebat. 69 proprie equorum est, & frenos V. Fabr. Basil. equorum primum frenos R. Vof. 70 sed furentis ad effectum, id est colentis, ut Dan. 71 deest V. Vof. R. Steph. Dan. 72 defunt V. R. L. Lipf. Steph. Dan. sed habet, convenit, quia hac lic. sed R. qui hac. 73 certa V. L. forte bene, quia *certa* proprie de oraculis. 74 defunt V. R. L. Lipf. Steph. Dan. in Basil. deerant tantum, ut supra de Heleno. 75 antea Dan. Fabr. Masv. 76 *patuere* addiderunt Steph. Dan. & Fabr. sed abjiciendum est. 77 defunt V. 78 unde & in *honoribus sanctis* L. R. & *bon. sanctis* V. unde & *h. sancti* Basil.

- Sed terra graviora manent. In regna Lavini .
 85 Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam:
 Sed non & venisse volent. Bella, horrida bella,
 Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
 Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
 90 Natus & ipse Dea. Nec Teucris addita Juno

UC

SERVIL

84. SED ⁷⁹ TERRA. Legitur & *terrae*; unum tamen est. IN REGNA LAVINI. Alii LATINI legunt, cuius tunc erant; sed quia divina loquitur, futura praecupat: postea enim ⁸⁰ *Lavinium* dicit; licet possit ad ⁸¹ *Lavinum*, Latini fratrem, referri, qui illic ante regnavit.

86. HORRIDA BELLA. Quae contra hospitem cognatumque suscepta sunt, ut Latinus dicturus est XII. 31. *Arma impia sumpsi, Promissam* ⁸² *eripui*.

87. SPUMANTEM SANGUINE CERNO. Quasi ⁸³ non praedicit, sed videt, quod facturus est Turnus, ut XII. 35. *Recalcent Tyberina fluenta Sanguine* *adbu*.

88. NON SIMOIS TIBI, NEC XANTHUS. Tyberinus & Numicus, in quem cecidit. NEC DORICA CASTRA. Graeca: & re vera: nam Turnus Graecus fuit, ut VII. 371. *Et Turno si prima* ⁸⁴ *domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae*.

89. PARTUS ACHILLES. Turnum significat: & sic hoc dictum est, ut in Bucolicis IV. Ecl. 35. *Alter erit tum Tiphys, & altera quae vehat Argo* ⁸⁵ *Delectos Heroas*. Et hoc est quod dicit: *Obscuris vera involvens*: nam licet vera sint, latent: unde Apollo *ἀσέλας* dicitur, id est, *obliquus*.

90. NATUS ET IPSE DEA. De Venilia, sorore Amatae, ut X. 76. *Cui dea Venilia* ⁸⁶ *mater*. Nec debet mirum esse, Amatam fuisse mortalem, cum etiam Turnus, Juturnae frater, mortalis fuerit: nam haec ⁸⁷ fuerant divina beneficia. ADDITA JUNO. Inimica. Est autem verbum Lucilii, & antiquorum, ut Plautus Aul. III. VI. 19. ⁸⁸ *Argus quem quondam Ioni Juno custodem addidit*.

VARIORUM

84. SED TERRA. Alii *terrae*, ut casu respondeat superiori. FABRIC. *Terrae* Mediceus, Sprotanus, Menagianus prior, secundus Rottendorphii, & Schefferianus. Gudianus quoque & Venetus, sed a manu prima recte. sic & *humis* potuisset dicere. utrique vocabulo subintelligitur in solo, in solo terrae vel humi. v. Voss. de Constr. cap. 23. & curas secundas ad Ovid. II. Metam. 347. HEINS. *Majora manent* Sprotanus. *Terris* Parthas. *Terrae* habent omnes apud Serv. ad VII. 117. *terra* Witt. & a m. sec. Wall.

Ibid. REGNA LAVINI. Vide annotata lib. Aeneid. II. 781. HEINS. *Latini* Catroeus. & quod Heinsius ad II. 781. probasse videtur.

85. MITTE HANC. *Pone hanc* Vratislaviensis. *dimitte hanc pectore* Leidenfis & primus Moreti, etiam non male. vide ad Ovid. I. Metam. 209. BURM.

86. SED NON ET. *Sed non evenisse* Bigotianus. Dorvil. a. m. sec. & secundus Moreti, Wallian. Hamburgicus alter, & Francianus, & Edd. Venet. & Mediol. *advenisse* Sprotanus, Venetus, & pro varia lectione prior Hamburgicus. *volunt* Mentelii primus. *sed non venisse* Parthas. BURM.

87. CERNO. *Cernam* Moretanus secundus. vid. ad Petron. 121. *nec Simois* Dorvill.

89. DEFUERINT. *Defuerunt* alter Hamburgicus. cum glossa *in labore*.

90. NEC TEUCRIS ADDITA JUNO USQUAM ABERIT. Heumannus hoc verbum *addita* multum cruciasse interpretes nobis persuadere vult. sed quos, quae? ego nullos hic haerere vidi. Pierius in brevissima nota tantum, multos codices *abdit* *ha*.

⁷⁹ *Terrae*, l. & *Terra* Dan. legitur & *Terram* Basil. ⁸⁰ *Lavinium* dicitur R. dicitur V. L. Steph. Dan. ⁸¹ *Lavinium* V. Fabr. al. ⁸² *eripui* genero Fabr. ⁸³ non solum praesciat, sed praevideat, quae Dan. quae Fabr. al. ⁸⁴ *domo* V. ⁸⁵ *dilectos* V. deest Fabr. Basil. ⁸⁶ deest L. R. ⁸⁷ fuerunt Dan. ⁸⁸ *additus* Jovi *Argus* L. R. Steph. al. *additus* *h* *Argus* V. *add. Ioni Argus* Lips.

Usquam aberit: Quum tu supplex in rebus egenis
Quas gentis Italum, aut quas non oraveris urbis!
Causa mali tanti conjux, iterum hospita Teucris;
Externique iterum thalami.

95 Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,

Quod

SERVII.

91. IN REBUS EGENIS. Per transitum ostendit famem futuram.

93. CONJUX ITERUM HOSPITA. Nam & ⁸⁹ Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. *Hospita* autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputeretur Aeneae, quasi factorum hoc esse ⁹⁰ praedixit.

95. TU NE CEDE. Ne cedas; sed esto audentior quam tua te fortuna ⁹¹ permittat. Et bene ⁹² adversa fortunae docet virtute, aut vitari, aut innui, aut patienter sustineri. VIA. Ratio, opportunitas.

VARIORUM.

habere, dicit. & ita passim variare codices, in his norunt Critici, ut in *adduco*, *abduco*, *adjicio*, *abjicio*, *absum*, *adsum* & similibus. sic lib. I. Aen. 60. *abdidit* & *addidit* est in Mss. ut & apud Tibull. I. II. 22. Sil. Ital. VI. 394. & alibi variatur. reliqui interpretes sequuntur Servii interpretationem, & recte. construenda vero verba puto, nec Juno aberit Teucris, addita, scilicet aliis hostibus, Turno & reliquis; & ita vim hujus verbi explicat Lambinus ad Horat. III. Od. 4. ex Macrobi. VI. Sat. 4. cujus aetate certe ita legebatur hic locus. adde Abram. ad Cicer. pro Caelio cap. xxxi. quibus si addas summum Gronovium ad Senec. Herc. Fur. 1237. nihil desiderabis. Tantis jam nominibus si opponatur, nova & inaudita saepe jactans, Heumannus, & legatur ex ejus sententia,

Nec Teucris (addit) Iuno

Usquam aberis, id est, Sibylla, sic pergens loqui, addit haec verba; *nec Teucris* &c. vide quam elegantem fingat Maronem: certe si in fine sermonis Sibyllae, haec

addidisse diceret Poeta, ut lib. VI. 855. aut post factum, verbis haec insuper addidisset, ut lib. XI. 107. posset aliqua species praetendi. sed in medio sermone quasi jam omnia ad rem pertinentia dixisset, quum praecipua dicenda restent, interjicere *addit*, incongruum, & sine exemplo esse puto. denique probet vir doctus, umquam Poetas *Iuno* tribus syllabis extulisse, ut *Iulus*, & quaedam alia. BURM.

91. USQUAM. *Usque* Venetus. *nuquam ab. tum tu.* Parrhaf. *tunc tu* prior Hamburgicus pro varia lectione. *ut rebus* Leidenfis unus. *res egenas* illustrat Barth. ad Stat. XI. Theb. 550. BURM.

92. ORAVERIS. *Erraveris* Wallian.

93. TEUCRIS. *Teucris* primus Moreti. *Extremique* secundus ejusdem.

96. QUAM. Paulus Manutius legit, *qua tua te fortuna*. FABRIC. *Quam* Mediceus & Menteliani ceterique nostri, quod & malebat Pierius. *quam* pro quantum hoc loco opinor poni. neque aliter agnoscit Seneca Epist. LXXXIV. uti & Comelinus in editione sua ex veterrimo codice Palatino expressit. in posterioribus tamen editionibus Senecae, id frustra mutatum invenias. Consulantur annotata nostra Georgicon Libro III. 309. praeterea, *audacior ito*, in altero Hamburgico. & *contra audentior ito*, Mediceus a manu prima. HEINS. *Audentior* Leidenfis, & Hugonius a manu prima. *audatior* Wallian. vid. ad Ovid. I. Art. 608. *sinat* Oudartii. Anonymus in Miscell. Observ. Critic. Vol. IV. T. III. p. 378. *quam* capit, pro *quam viam ire sinat* &c. ubi simul hoc refutatum videbis. ego facio cum illis, qui *quam* pro *quantum* capiunt. ut ad virtutem exhibendam in his, quae praedicat, hortetur, sed deterreat simul a temeritate, quia non ultra, quam fortuna permittet, audere

⁸⁹ deest R. ⁹⁰ praedixit Fabr. al. ⁹¹ permittit L. R. V. Dan. al. ⁹² adversam fortunam edocet Steph. Fabr. al. & Dan. sed ille, docet.

Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla

Horrendas canit ambages, antroque remugit,

100 Obscuris vera involvens. Ea frena furenti

Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.

Ut primum cessit furor, & rabida ora quierunt;

Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,

O virgo, nova mi facies inopinave surgit.

105 O-

SERVII.

97. GRAJA PANDETUR AB URBE. Propter Euandrum, qui cum in Tusciam ⁹³ missurus ad Tarchontem est.

98. EX ADYTO. Locum vaticinationis ostendit. CUMAEA SIBYLLA. ⁹⁴ Cumaea bene addidit propter discretionem ⁹⁵ Erythraeae.

99. ANTROQUE REMUGIT. Quia in antro ⁹⁶ est, ut v. 150. *Pulsati colles clamore resultant.*

100. OBSCURIS VERA INVOLVENS. Vera & obscura confundens: est autem Hypallage, veris obscura inferens.

102. CESSIT FUROR. Non penitus recessit; ⁹⁷ [sed paulatim coepit imminui: nam est paulo post de Miseni morte dictura; quod non procedit, si ⁹⁸ nunc numen recessit.]

103. ⁹⁹ [NON ULLA LABORUM. Pro nulla, ut I. Georg. 506. *Nullus aratro Cessit bonos.*]

104. O VIRGO. O, licet sit naturaliter brevis in Latinis sermonibus, apud Virgilium tamen pro longa habetur, ut hoc loco: O *virgo*. Item alibi VI. 842. *Quis te magne Cato tacitum*. Exceptis, ego, ut I. 46. *Ast ego quae divum: duo*, ut VIII. 43. *Si duo praeterea: scio*, ut XI. 265. *Nunc scio quid sit amor: & nescio*, ut III. Ecl. 103. *Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos*. Apud alios o, nisi in Graecis nominibus, non producitur: quod & ² nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam quod ³ tunc producitur in nominativo, quando & in genitivo producta fuerit: quod falsum est: nam &

Virgilius produxit *virgo*, cum *virginis* faciat, & Lucanus *Cato* corripuit, ut IX. 227. *Nos, Cato da veniam*; cum *Catonis* faciat. Item *Juno*, cum producat Virgilius, Statius ³ tamen I. 250. corripuit. Sane sciendum, adlocutionem hanc esse ⁴ suasionem cum partibus suis: nam honestum est, quod dicit, se patrem requirere; utile, ut ab eo patriae originem discat; necessarium, quia iusserat pater, ut v. 732. *Ditis tamen ante Infernas accede domos*; possibile, quia ait: *Quando hic inferni janua regis dicitur*. Item: *Potes namque omnia*: si omnia, ⁶ & hoc. NOVA MI FACIES. Id est, species. ⁷ Et sciendum, *mibi* pronomen nunquam in Synaeresim venire, ne incipiat esse blandientis adverbium: & licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit: vel quia unum est ⁸ exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis adverbium; ⁹ nil vero, pro metri necessitate, cogitur: nam si pars sequens orationis a vocali inchoet, *nihil* dicimus, ut II. 402. *Hec nihil inuitis fas quemquam fidere divis*: si autem a ¹⁰ consonante inchoet, *nil* ponimus, ut Juvenalis IV. 22. *Nil tale expectes: emit sibi multa Videmus*. INOPINAVE SURGIT. Nomen est, non participium: nam ¹¹ *inopinata* diceret, quod non ¹² procedit. *Opinatus* enim venit ab eo, quod est *opinor*; sed ¹³ quia *inopinor* non dicimus, ¹⁴ [ideo nec *inopinatus* facit: sicut & *nocens* participium est. quia invenimus *noceo* verbum; *innocens* vero nomen, quia *innocoo* non dicimus, ¹⁶ [esse

⁹³ promissurus R. an, praemissurus. ⁹⁴ deest L. R. V. Steph. Dan. ⁹⁵ deest eisdem. Hierycie Lipsi. vid. upr. ad 9. ⁹⁶ deest V. L. R. ⁹⁷ deest V. ⁹⁸ nec Dan. ⁹⁹ deest L. R. V. Lipsi. Steph. legendum vero, non nullus aratro dignus bonos. ¹ deest Fabr. ² deest L. non producitur R. tunc produci Lipsi. ³ deest Dan. corripit Fabr. al. ⁴ deest lacuna veluti L. ⁵ *Ditis dicitur* R. Lipsi. Fabr. al. *dictis dicitur* L. ⁶ etiam Dan. ⁷ sciendum tamen Dan. ⁸ deest L. R. V. Lipsi. ⁹ nihil L. R. V. Steph. Dan. pro omiserant Genevenses. ¹⁰ consonanti Dan. ¹¹ *inopinata* Dan. non *inopinata* V. ¹² provenit V. R. Lipsi. ¹³ deest L. ¹⁴ deest L. in Lipsi. erat invenimus *noceo*, *innocens* &c. ¹⁵ deest V. R. Basil. ¹⁶ deest V. R. Steph. Fabr. Basil.

105 Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro: quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso:

Iro

SERVIL

se participium non potest.] Nullum enim participium est, quod & a verbo non ¹⁷ trahatur: licet a sui verbi forma non veniat, ut *placita*, licet *placitor* non dicamus, tamen *placoe* invenimus: ¹⁸ [licet & *pransus*, & *comatus*, & *titubatus*.] Item *regnata*, *triumphata*: unde *galeatus*, & *tunicatus*, ¹⁹ [et *togatus*] nomina comprobantur: nullum enim verbum horum originis reperitur.

105. OMNIA PRAECEPI, ATQUE ANIMO MECUM ANTE PEREGI. ²⁰ *Præcepi*, ante cognovi ab Heleno, vel a patre, qui ait v. 730. *Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est*. Dicit autem se futura partem audisse, partim mente præcepisse. Sed occurrit: ²¹ * Si novit omnia, quid consulit numen? ²² Sed nosse se dicit omnia quantum ad labores pertinet: & concedit totam petitionem, ut ad illud veniat, ²³ quo possit patrem videre: nam quod dicit *unum oro*, non solum ²⁴ dicit, sed præcipuum, ut i. 15. *Unam posthabita coluisse Samo*.

106. QUANDO. Siquidem: & est conjunctio.

107. ET TENEBROSA PALUS ACHERONTE REFUSO. Paludem pro lacu posuit: nam ²⁵ *Avernum* significat, quem vult nasci de Acherontis aestuariis. *Palus* autem, bene iste produxit *lus*: quia II. 69. ²⁶ *palus*, *paludis* facit, quod supra ²⁷ plenius diximus. Horatius Art. Poët. 65. corripuit, ut *Sterilisque diu palus aptaque remis*. *Tenebrosa* autem, nigra, per quod altam significat, ut v. 516. *Nigra figit sub nube columbam*: id est, alta. ACHERONTE REFUSO. ²⁸ *Acheron*, fluvius dicitur Inferorum, quasi sine gaudio, ²⁹ [ἀνὴρ χαῖρας] Sed constat, ³⁰ locum esse haud longe a Bais, undique montibus septum; adeo ut nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum ³¹ medium. ³² [Quod & Homerus ipse scribit Odyss. A. 14. *Ἐὼς δὲ Κίρκην ἄνδρῶν δῆμῳ τε, πόλιν τε, Ἥερη καὶ νεφέλῃ καυαλωμένην ἔδειξεν* αὐτὸς Ἥλιν φά-

σαν ἐπιδράμει ἀλλήλοισιν, *Ἄνδ' ὅπιν' αὖ τειχέσσι πρὸς ἑρῶν ἀσπρόσιν, Ἄνδ' ὅταν ἀψ' ἐπὶ γαίαν ἀπ' ἑρῶν ἀνδρῶν προδράμῃσι. Ἀλλ' ἐπὶ νύξ' ὅλοι τίτῃσι διλοῖσι βροτοῖσι.*] Quod autem dicitur ignibus plenus, haec ratio est: ³³ omnia vicina illic loca calidis & sulphuratis aquis scatent. *Sine gaudio* autem ³⁴ ideo ille dicitur locus, quod Necyomantia, ³⁵ [vel Sciomantia,] ut dicunt, non nisi ibi ³⁶ poterant fieri: quae sine hominis occisione non fiebant: nam & Aeneas illic occiso Misenos sacra ista complevit, & Ulixes occiso Elpenore, ³⁷ [sicuti sequentes Homeri versus testantur: licet cecidisse illum fingat Homerus Od. K. 552. & inde mortuum esse: *Ἐλπίων δὲ τῆς Ἰσμενιᾶς*], ³⁸ ἔτε τι λίλυ *Ἀλκυον* ἐν πολέμῳ, ἔτε φροσὶν ἦσαν ἄρῃς. *Ὅς μοι αὖτ' ἰτάρην ἱροῖς ἐν δαίμονσι Κίρκης τόχῳ* ἱμῶν κατελὺτο οἰνοβερῖαν. *Κενυόωνι δ' ἰτάρην ὁμαδὸν καὶ δάπον ἀκύναις, Ἐξῆπτης ἀνδρῶν καὶ ἐκλάσσο φροσὶν ἦσαν, Ἀψόρῳ καὶ Βήωνι ἰὼν ἐς κλίμακα μακρὴν.*] Quamquam fingatur in extrema Oceani parte Ulixes fuisse: quod & ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum, quae commemorat ³⁹ ex tempore navigationis: dicit enim cum circa una nocte navigasse: & ad locum venisse, ⁴⁰ in quo sacra perfecit: quod de Oceano, non procedit; de Campania, ⁴¹ manifestissimum est, ⁴² [ut hîce versibus testatur idem Homerus Od. A. 19. *Ἀχ' ἐπὶ νύξ' ὅλοι τίτῃσι διλοῖσι βροτοῖσι, Νῆα μ' ἰὸν ἰλθόντις ἐκλάσσω, ἐν δὲ τῇ μῆλ' Ἐλὸς μῶν* αὐτοὶ δ' αὖτ' παρὰ ῥοῶν Ὀκεανῶσιν Ἦρῳ, ὅφ' ἐς χῶρον ἰφικλῶντο', ὅν φράσσι Κίρκη.] Praeterea a Bajo loco ejus illic mortuo, *Bais* constat esse nominatas. Dicitur etiam vidisse Herculem: ideo, quia illic sunt ⁴³ *Bauliae*, locus Herculis, dictus quasi *Boanlia*: quod illic habuit animalia, quae Geryonis detracta ex Hispania ⁴⁴ adduxerat.

VARIORUM.

dere debeat, nec audacia sua eam provocare & la-

¹⁷ trahitur Dan. ¹⁸ desunt V. L. R. Lipf. Steph. Basil. forte sicut & *pransus*, & *comatus*, vel *comatus*. vid. ad III. 332. & *tunicatus* deest Lipf. ¹⁹ desunt V. L. R. Steph. Basil. ²⁰ *percepi* Steph. Dan. ai. & ita in seqq. ²¹ * qui novit Lipf. ²² desunt V. L. R. Steph. al. ²³ quod V. ²⁴ id dicit Fabr. al. *una posthabita* Lipf. ²⁵ aut unum R. ²⁶ desunt V. L. paludis, quod R. ²⁷ planius V. L. R. ²⁸ Acheruns L. V. Acherons R. ²⁹ desunt V. L. R. V. Lipf. ³⁰ longum esse aut longe R. ³¹ medium diem Dan. ³² desunt L. R. V. Lipf. Steph. Dan. ³³ quia omnia Dan. ³⁴ desunt Io. ³⁵ desunt L. Lipf. vid. ad 7. 149. eromantia vel Sciomantia Lipf. ³⁶ poterat Steph. Dan. & fiebat. ³⁷ desunt V. L. R. Steph. Dan. ³⁸ & Brouckh. ad Tibul. IV. 1. 64. mox, Circeum nocte Fabr. Basil. circa unam noctem L. Vof. Dan. hic iterum incipiebat Vossianus codex. ³⁹ ubi sacra V. ⁴⁰ manifestum Basil. ⁴¹ desunt V. L. R. Lipf. Steph. Dan. ⁴² *Baulis* L. R. Vof. *Baulis* V. *Baulis* Brouckh. d. l. ⁴³ adduxerit Basil.

Ire ad conspectum cari genitoris & ora
Contingat: doceas iter, & sacra ostia pandas.

110 Illum ego per flammās, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectae.

115 Quin,

SERVII.

108. IRE CONTINGAT. *Us* minus est, *Ut ire* ⁴³ *contingat*: ut iter doceas.

109. SACRA OSTIA PANDAS. Aut venerabilia, aut execranda, sicut de Tartaro dicturus est inf. 573. *Sacrae panduntur portae*.

110. ILLUM EGO PER FLAMMAS. Meritum approbat patris, ut iustum videatur esse desiderium. SEQUENTIA TELA. Ut II. 734. *Ardentes clypeos, atque aera micantia cerno*.

111. EX HOSTE RECEPI. Liberavi, ut I. 178. *Frugesque receptas*. ⁴⁴ [*Ex hoste* autem, plus est, quam si ex hostibus diceret, ut diximus supra I. 378.] *Ex hoste* enim generaliter dicitur; *ex hostibus*, partem ostendit: sicut dicendo *Terram*, significamus elementum; *terras* vero singulas partes, ut Africae, Italiae.

112. MEUM COMITATUS ITER. Non spe salutis, sed mei causa, ut II. 704. *Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso*: ⁴⁵ [unde addidit *tibi*, id est, tui causa, non mei.]

113. CAELIQUE PEREBAT. Ut ante morte praeventus sit, quam ferre desierit. Et mire imperfecto usus est tempore, ac si diceret: adhuc, si viveret, ferret.

114. ⁴⁶ VIRES ULTRA, SORTEMQUE SENECTAE. ⁴⁷ Quia senectae fors quies est & orium; sicut pueritiae, ludus; amor, adolescentiae; ambitus, ⁴⁸ juvenilis aetatis. Ergo aliud ferebat pater, quam fors exigebat senectae.

VARIORUM.

laccessere, fiducia huius oraculi, quod ipsi spondet regna Lavini, sed simul horrida bella, alium Achillem, & ante omnia infestam Junonem denuntiat. ita *quam* pro *quantum* illustravimus ad Lucan.

IX. 766. ubi etiam *qua* in aliis codicibus legitur. in loco vero I. Aen. 676. pro *quam*, nunc proba *qua*. BURM.

97. PANDETUR. Si vera est ratio huius verbi Varonis apud Nonium in *pandere*, hic & inf. 109. proprie admodum Virgilius usus, de Aenea ope indigente, & ad Evandri auxilium confugiente: sed Servius inf. ad §. 283. ab *aperire* deducere videtur. & *aperire viam* Maro proprio significatu dixit lib. XI. 885. & ut hic metaphorice lib. X. 864. & ita alii, sic & *pandere viam* Val. Flac. II. 617. & alii, quas ipsa Lexica suppeditare possunt. BURM.

98. CUMAEA. *Cumana* Dorvil. vid. Vlitium ad Gratii Cyneg. §. 35.

101. CONCUTIT. *Incutis* prior Hamburgicus, pro varia lectione.

102. PRIMUM. *Tandem* Parrhas.

Ibid. RABIDA. *Rapida* Vratislav. Montalban. Hamburg. uterque Bigotianus & Zulichemius. male. vid. supr. §. 80.

104. NOVA MI FACIES. *Nova non facies* Excerpta nostra. *surget* Zulich. a m. sec. *mi* iterum pro *mibi* occurrit inf. §. 123. ita ut non sit unum exemplum, ut Servius vult. vide Malaspin. ad Cicer. XIII. ad Attic. Epist. 25. BURM.

105. OMNIA PERCEPI. *Percepi* Servius. omnino autem Latinius & rectius, *omnia praecepi*. tam nota verbi elegantia, ut exemplo non egeat: nec aliter Nonius Marcellus. FABRIC. *Ipsae peregi* agnoscitur a Seneca Epist. LXXVI. & ab Eugraphio in Phormionem H. I. Terentii, qui & *percepi*. sed perperam: quod tamen & compluribus in exemplaribus scriptis reperitur. vide lib. X. Aeneid. 278. HEINS. *Percepi* Wittian. Dorvil. & Edd. Venet. & Mediol.

106. RE-

⁴³ contingat iter Fabr. al. omisso reliquis. ⁴⁴ desunt L. valde validus Fabr. ⁴⁷ desit V. ⁴⁸ juvenalis V. R. Vol.

⁴⁵ desunt V. L. R. Lips. Steph. Dan. ⁴⁶ INVALIDUS.

115 Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma; precor, miserere. Potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.
Si potuit manis arcessere conjugis Orpheus,
120 Threïcia fretus cithara fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,

It-

SERVIL

116. ORANS MANDATA DABAT. ⁴⁹ Sicut dictum est, ut I. 666. *Et supplex tua numina posco.* ⁵⁰ Major enim ad impetrandum vis est, eum rogare, ⁵¹ cui possis jubere. MANDATA DABAT. Ut V. 735. *Huc casta Sibylla Nigrarum multo poculum de sanguine ducet.*

118. LUCIS HECAETE PRAEFECIT AVERNIS. *Hecate* trium potestatum ⁵² numen est: ipsa est enim *Luna*, *Diana*, *Proserpina*; sed solam *Proserpinam* dicere non potuit, propter *lucos*, qui *Dianae* sunt. Item *Dianam*, quia *Avernus* ait: ⁵³ unde elegit nomen, in quo utrumque constabat: unde *Lucanus* de *Proserpina* ait VI. 700. *Hecate pars ultima nostrae.*

119. SI POTUIT MANES. Nitiur exemplis, quae inferiora sunt per comparisonem: ut ipse videatur justius velle descendere: nam *Orpheus* revocare est conatus uxorem; hic vult tantum patrem videre. *Orpheus* autem voluit quibusdam carminibus reducere animam conjugis: quod quia implere non potuit, a poetis fingitur receptam jam conjugem perdidisse, dura lege *Plutonis*: quod etiam *Virgilius* ostendit, dicendo *ARCESSERE*: quod evocantis est ⁵⁴ proprie.

120. FIDIBUSQUE CANORIS. Bene sonantibus chordis *Fidibus* autem, est a nominativo *haec fides*, ut sit *pyrrhichius*: nam *fides*, iambus est.

121. SI FRATREM POLLUX ALTERNA MORTE REDEMIT. Ut diximus supra II. 601. *Helena* & *Pollux* de *Jove* ⁵⁵ nati immortales fuerunt: nam *Castor* *Tyndarei* filius fuit: cujus mortem suo in-

teritu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur; quia horum stellae ita se habent, ut occidente una oriatur altera. Et ⁵⁷ iterum exemplum per comparisonem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo, *ITQUE REDITQUE VIAM TOTIENS*: ⁵⁸ [propter stellas inter se orientes & occidentes *Castoris* & *Pollucis*. Quod *Homeri* versus testantur in *Odyssea* Δ. 301. 'Οι κ' ἰσθὺν γῆς τιμὴν πρὸς Ζηνὸς ἔχουσιν Ἀλλὰ δὲ ζῶσι' ἐν ἑρμῇ τοι, ἄλλοι δ' αὖτε Τιδίωσιν, τιμὴν δὲ λαογχαστὴν Ἰσὴν Διὸς σιν.]

VARIORUM.

106. REGIS. *Ditis* *Leidenensis* unus, & *Margo Franciani*.

111. RECEPI. Vel *revelli* *Bigotianus*. vid. I. 483.

113. PELAGIQUE MINAS COELIQUE. *Coelique minas pelagique* *Mediceus*. *HEINS*. Ita *Wallian*. sed aliter *Donatus* ad *Terent*. *Andr*. I. I. 11.

114. ULTRA. Vid. inf. γ. 870.

115. ET TUA. Τὸ & non comparet in *Gudian*o, dubbus *Mentelianis*, ac *Vossianis*, tribus *Moretanis*, primo tertioque *Rottendorphiis*, *Spro-tiano*, altero *Hamburgico*, ac *Menagiano*, *Leiden*si & *Schefferiano*. Absit & a *Pierianis* plerisque, & recte, si quid video. vide ad lib. IV. 284. sic infra 358.

Paullatim adnabam terrae, jam tuta tenebam. *HEINS*. Et nec habet *Parrhas*. nec *Dorvill*. tua lumi-

49 sic dictum est eum rogare cui possit, ut *supplex* &c. Vof. R. & Steph. sed ille, possit jubere, ut & *supplex*: eum rogare, imperare qui possit L. reliqua ignorant. 50 in re omni ad imperandum patri jus erat. Major ad imp. &c. Fabr. al. major e. a imp. jus est, jubere V. 51 qui Dan. 52 nomen L. V. R. Vof. Steph. Dan. 53 bene elegit Basil. bene ergo elegit Fabr. eligit V. constat Lipf. 54 nostraeque *Hecates* pars ultima Basil. matremque perusa *Persephone*, nostraeque *Hecates* pars ultima Fabr. & ita hodie legitur in *Lucano*, ad quem pluribus de eo loco agimus. BURM. 55 proprium Fabr. al. 56 deest Vof. apud Schol. Statii ad I. Achil. 180. fere iisdem verbis haec leguntur. 57 iterat L. ita Vof. item R. 58 desunt L. V. R. Vof. Lipf. Steph.

24 P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VI.

Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat.

125 Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine Divom,
Tros Anchisiade, facilis descensus Averno.
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:

Sed

SERVII.

122. QUID THESEA. Durum exemplum: unde nec immoratus est in eo. Dicit autem inferos debere patere pietati, qui patuerunt infanda cupienti: nam hic ad ⁵⁹ rapiendam Proserpinam ierat cum Pirithoo: & illic retentus luit poenas, ut inf. 617. *Sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus.*

123. MAGNUM QUID MEMOREM ALCIDEN? Melius sic distinguitur; licet quidam legant: *Quid Thesea magnum*: ut epitheton ei dent, qui per se non est magnus: nam Herculem etiam sine epitheto magnum intelligimus; sed melius est *magnum* dare Herculi, quam sacrilego. ET MI GENUS AB JOVE SUMMO. Occurrit tacitae quaestioni, ⁶⁰ [tandem Sibylla dixerit: Sed] ii enim, qui ⁶¹ deicerant, a diis ducebant originem.

124. ARASQUE TENEBAT. Rogabant enim deos ararum ansas tenentes.

125. SATE SANGUINE DIVUM. Unde Aeneas desit, inde haec sumpsit exordium.

126. FACILIS DESCENSUS AVERNI. Legitur & AVERNO, id est, ad Avernum; sed si *Averni*, Inferorum significat: & lacum pro Inferis ponit.

127. NOCTES ATQUE DIES PATET ATRI JANUA DITIS. Id est, omni tempore homines in fata concedunt: & hoc poetice: nam Lucretius ex ⁶² maiore parte, & alii integre docent, Inferorum regna nec esse quidem posse: nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes? In media vero Terra eos esse, nec soliditas patitur, nec centrum Terrae: quae si in medio mundi est, tanta ejus esse profunditas non potest, ut ⁶³ medio sui habeat Inferos, in quibus ⁶⁴ esse dicitur Tartarus, de quo ⁶⁵ legitur inf. 578. *Bis patet in praeceptis tantum tendisque sub umbras,*

Quantus ad aetherium coeli suspectus olympum. Ergo hanc Terram, in qua nos vivimus, Inferos esse voluerunt, quia est omnium circulozum infima: planetarum scilicet septem, Saturni, Jovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunae: & duorum magnorum, ⁶⁶ [Horizontis & Zodiaci, de quibus superius II. 255. plenius.] Hinc est, quod habemus inf. 439. *Et novies Styx interfusa coercet*: nam novem circulis cingitur Terra. Ergo omnia, quae de Inferis finguntur, suis locis, ⁶⁷ hic esse comprobabimus. Quod autem dicit: PATET ATRI JANUA DITIS, &c. aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam: qui deprehenderunt, bene viventium animas ad superiores circulos, id est, ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompejo IX. 14. *Ut vidit quanta sub nocte jaceret Nostra dies*; male viventium vero diutius in his permorari corporibus, permutatione diversa, & esse ⁶⁸ apud Inferos semper.

VARIORUM.

lumina Montalbani & secundus Rottendorphius; Bigotianus. *numina* prior Hamburgicus. qui & *ille orans. dememorans* tertius Rottendorphius. *ipse orans* Hugonius.

119. ARCESSERE. *Accersere* apud Carisium & Diomedem Grammaticos, & in codicibus quibusdam manu exaratis, quos inter Mediceus. HEINS. Sed jam consensu eruditorum *arcessere* ubique scribendum esse constat.

121. SI FRATREM. *Sic fratrem* Scholiaft. Stratii IV. Theb. 120. & VIII. 50.

122. QUID THESEA, MAGNUM QUID. Ita recte distinguit Mentelianus. HEINS. Vide H. Steph.

⁵⁹ ad capiendum Fabr. al. ad capiendam Steph. Dan. Masvic. sed nos ex L. R. Vof. Lips. restituimus, rapiendam, de quo nullum dubium. ⁶⁰ desunt R. sed deest L. Fabr. Basil. ⁶¹ descenderunt Fabr. al. ⁶² majori L. ⁶³ in medio L. Fabr. al. ⁶⁴ est Tartarus Fabr. al. ⁶⁵ loquitur Fabr. ⁶⁶ desunt L. V. R. Vof. Steph. Dan. in Lips. deerant etiam, & duorum magnorum. ⁶⁷ hoc esse L. V. comprobavimus V. ⁶⁸ ante apud Vof.

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amavit
 130 Juppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
 Dis geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
 Cocytusque sinu labens circumvenit atro.

Quod

SERVII.

129. PAUCI QUOS AEQUUS AMAVIT JUPPITER. ⁶⁹ [Tria genera hominum dicit ad superos posse remeare: quos diligit Juppiter,] id est hos, quos in ortu benignus syderum aspectus irradiat. Juvenalis VII. 194. *Distat enim, quae Sydera te excipiant, modo primos incipientem Edere vagitus*: Quos ⁷⁰ prudentia sublevar: nam hoc est, Quos ARDENS EVEXIT AD AETHERA VIRTUS: item religiosos, quos a diis genitos ⁷¹ dixit: consequens enim est, ut deorum soboles religionibus vacet. DIIS AUTEM GENITI, quia corporibus se infundebant potestates supernae: unde Heroes procreabantur.

131. TENENT MEDIA OMNIA SILVAE. Causam reddit, cur non facilis sit animarum regressus: quia omnia polluta & inquinata sunt: nam per *syllvas, tenebras & lustra* significat, in quibus feritas & libido ⁷² dominantur.

132. COCYTUSQUE SINU LABENS CIRCUMFLUIT ATRO. Fluvius Inferorum, dictus *ἀπὸ τοῦ κακίου*, ⁷³ id est, lugere: nam Homerus sic posuit. Est autem locus vicinus Acheronti, de quo diximus supra. Qui ideo luctuosi esse finguntur, quia, ut ⁷⁴ exposuimus in primis partibus libri, haec sacra, morte hominis fiebant.

VARIORUM.

Steph. diff. de Critic. p. 204. & ita Wittian. & alii.

123. ET MI. *Alcidemque*, mihi genus alter Hamburgicus & prior Rottendorphius & Gudianus a manu secunda. contrahi mihi non posse docuit Servius ad v. 104. *summo est*, secundus Moretanus. a *fove* Dorvil. & Wittian.

124. TENEBAT. *Tenebant* primus Moretanus. HEINS.

125. TUM. *Cum sic* orsa Mediceus & caeteri omnes, exceptis duobus Moretanis, & tertio Rot-

tendorphio. HEINS. *Tunc* Ald. cum Wittian.

126. ANCHISIADE. *Anchisiada* Mediceus a manu prima. & tertius Moretanus. eleganter. vide, quae ad Nasonem annotamus. III. Ep. 87. & VIII. 9. Gudianus & alter Mentelius quoque non multum ablucentes, *Anchisiadae*. HEINS. *Anchisiades* Rottend. pr. & Leidenf.

Ibid. AVERNI EST. *Averno est*, scriptum vidit in optimo libro illo Colotiano. URSIN. Mediceus, *facilis descensus Averno est*. Servius tamen *Averno* etiam in nonnullis exemplaribus sua aetate lectum fuisse testatur. apud Scholiaften Statii Theb. II. 14. vulgata lectio exhibetur. HEINS. *Descensus* Mentelii prior & duo alii. *Averni est*, Gudianus a manu secunda. *Averni* Parrhaf. & Wittian. Wallian. Regius & Ald.

128. GRADUM. *Gradus* secundus Moreti. sed *gradum* agnoscit Schol. Statii I. Theb. 96. & II. 14. & Interpretes Horatii Crucquianus, lib. I. Od. 28. & mollior pronuntiatio quam *gradus*, sequente *superasque*. BURM.

129. QUOS AEQUUS AMAVIT JUPPITER. Ex Pindaro videntur desumpta, qui I. Od. Pyth. 25.

Ὅσσα δὲ μὴ πεφίληκε

Zelus, &c.

ubi Benedictus per enallagen temporis *πεφίληκε* pro *φιλεῖ* positum contendit. & ita Scholiaften reddit. non tamen & hic pro *amat*, *amavit* dixisse potuit, sed *potuere* sequens exposcit praeteritum, ut exempla ab Aenea adducta respiciat. BURM.

130. AD AETHERA. *In aethera* primus Moretanus, & Menagii prior. HEINS. *Avexit* Leidenf. unus. *in aethera* etiam duo Leidenf. *audens* alter Hamburgicus.

132. CIRCUMFLUIT. *Circumvenit* Mediceus, & caeteri praestantiores uno consensu, si primum excipias Moretanum, quod & de suis testatur Piorius. nec aliter Scholiaften Horatii Crucquianus lib.

⁶⁹ desunt L. ⁷⁰ prudens Dan. prudentia subiebat V. ⁷¹ dicit V. ⁷² dominatur Dan. Fabr. dominant Vol. R. ⁷³ a fetu, id est lugere Vol. ⁷⁴ diximus supra Fabr. al.

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

135 Tartara; & infano juvat indulgere labori;

Ad-

SERVIL

134. BIS STYGIOS INNARE LACUS. Modo, & post mortem. Quod autem ⁷⁷ dicit Ovidius xiv. Met. 600. Aenean inter deos relatum, non mirum est: nam, ut diximus, necesse est etiam relatorum inter deos apud Inferos esse simulacra: ut Hercules, Liberi patris, Castoris & Pollucis, ⁷⁶ [ut apud Homerum Iliad. Γ. 237. Κάτορα δ' ἰσπιδάμοι, καὶ πρὶ ἀγαθῶν Πολυδάμοι, Τὸς ἄμφω Ζεὺς πατὴρ φρεσὶ Ζεὺς αἰσά.] Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, ut dicat: Vis me bis inferos cernere; modo inf. 564. *Et me cum lucis Hecate praefecit Avernis*: quod est paulo post dictura: quod si est, non bis haec, sed tertio Inferos cernet: nam quandoque etiam ipsa morietur. Item hi, supradictam non videntes rationem, dicunt de se Sibyllam dicere: nam si de Aenea dicat, non eum praevidet deum futurum: quod si est, caruit numine, & quemadmodum ⁷⁷ est de Miseno vaticinatura? unde referre nos debemus ad id, ut dicamus, etiam post apothecion apud Inferos remanere ⁷⁸ simulacra. STYGIOS LACUS. Stryx, palus quaedam apud Inferos dicitur, de qua legimus inf. 324. *Dii cuius jurare timeant, & fallere numen*. Quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria, Stygis filia, bello Gigantum Jovi favisse: pro cuius ⁷⁹ rei remuneratione Juppiter tribuit, ut dii jurantes per ejus matrem, non audeant fallere. Ratio autem haec est, *Stryx* moerorem significat: ⁸⁰ unde ἀνδρὸς στυγῆ, id est, a tristitia *Stryx* dicta est. Dii autem laeti sunt semper: unde etiam immortales: ⁸¹ [quia ἀθάνατοι καὶ μακάριοι, id est, sine morte beati.] ⁸² Hi ergo, quia moerorem non sentiunt, jurant per rem suae naturae contrariam, id est, tristitiam, quae est aeternitati contraria: ideo iurandum ⁸³ per execrationem habent.

135. TARTARA. Locus Inferorum profundus: de quo Lucanus ad Inferos dicit vi. 748. *Cujus vos estis superi*. INSANO. Magno.

VARIORUM

lib. i. Od. 14. in Mediceo praeterea *Cocytos*, enumeratione Graeca. ut apud Nafonem aliosque primi ordinis Poetas frequenter occurrit. *circumvenire* pari modo apud Ammianum occurrit lib. xxii. 8. *conspicit in brevibus dorsuosa, limam globosque aggerente multitudine circumvenientium fluviorum*. in Catalectis veterum Poetarum Epigramma de mensibus,

*At quem caeruleus nodo constringit amictus,
Quique paludiclam prodere gaudet avem,*

Daedala quam jactu pluvio circumvenit Iris. apposite omnino Tacitus Annal. ii. 6. *Nam Rhe-nus uno alveo continens, aut modicas insulas circumveniens*. Valerius Flac. lib. i. 399.

Vacua nam lapsus ab arbore parvum

Ter quater ardenti tergo circumvenit anguis.

Noster lib. ii. 118. ex antiquis membranis, *Chlamys imbelli circumvenit astro Torta manum*, non circumdedit. Horatius Art. Poet. 169.

Multa senem circumveniunt incommoda.

Caesar libr. i. Bell. Civ. 81. *conatur tamen eos vallo fossaque circumvenire*. male multi ibi codices *circummunire*. Paullo post, cap. 84. *nunc vero poene ut feras circumventos prohiberi aqua*. ita vetusta editio Romana, non *circummunitos*. ut & lib. ii. Bell. Civ. 16. eadem editio, *Eodemque exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumveniri posse*. non *circuire*, quod est in vulgaris. lib. iii. 974. *Qua re impetrata montem opere circumvenire instituit*. non *circummunire*, quod est in aliis. Petronius de bello Civili,

Hostile ac male nobile lignum

Turba sepulta mero circumvenit.

hoc est mentam cingebat. idem cxiv. *utrumque Zona circumvenienti praecinxit*. Columella lib. v. cap. 9. ex optimis membranis Parisiensibus, quibus usus sum, *optimum est etiam constitutas plantas cir-*

⁷⁵ mihi dicit V. ⁷⁶ desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. ⁷⁷ de m. vaticinatur Steph. Dan. Fab. al. ⁷⁸ simulacrum V. ⁷⁹ desit V. R. L. Vof. Lipf. sed legitur & in Scholiaste Statii ad i. Achil. 480. ubi iisdem fere verbis haec Serviana leguntur. vide Schol. Homer. Iliad. T. 127. BURM. ⁸⁰ desit R. V. Vof. nam L. ⁸¹ desunt Steph. Basil. sed non habent, id est L. m. b. L. R. sine moerore & beati Fabr. ⁸² desit Steph. Fabr. Basil. ⁸³ est per execrationem Fabr. al.

Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,

Ju-

SERVII

136. ADCIPE QUAE PERAGENDA PRIUS. Si vis, inquit, reverti, audi observationis praecepta. Et sub imagine fabularum docet rectissimam vitam, per quam ⁸⁴ animabus ad superos datur regressus. LATET ARBORE OPACA AUREUS. Licet ⁸⁵ de hoc ramo, hi qui de Sacris Proserpinae scripsisse dicuntur, quiddam esse mysticum affirmant; publica tamen ⁸⁶ opinio hoc habet: Orestes, post occisum regem Thoantem in regione Taunica, cum sorore Iphigenia, ut supra diximus II. 116. fugit: & Dianae simulacrum, inde sublatum, haud longe ad Aricia collocavit. In hujus templo post mutatum ritum sacrificiorum, fuit arbor quaedam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitivis potestas, ut si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitivo ⁸⁷ templi sacerdote dimicaret: nam fugitivus illic erat sacerdos, ad ⁸⁸ pristinae imaginem fugae. Dimicandi autem dabatur facultas, quasi ad ⁸⁹ pristini sacrificii reparationem. Nunc ergo istum inde sumptum colorem: Ramus enim necesse erat ut ⁹⁰ & unius ⁹¹ causa esset interitus: unde & statim mortem subjungit Miseni: & ad sacra Proserpinae ⁹² accedere, nisi sublato ramo, non poterat. Inferos autem subire, ⁹³ hoc dicit sacra celebrare Proserpinae. De reditu autem animae hoc est: Novimus Pythagorae Samium vitam humanam divisisse in modum y literae; scilicet quod prima aetas incerta sit: quippe quae adhuc se nec vitii, nec virtutibus dedit: bivium autem y literae a ⁹⁴ juventute incipere: quo tempore homines aut vitia, id est, partem sinistra, aut ⁹⁵ virtutes, id est, dextram partem sequuntur: unde ⁹⁶ ait Persius v. Sat. 35. *Traducit trepidas ramosa in compita mentes.* Ergo per ramum virtutes ⁹⁷ dicit esse sectandas, qui est y literae imitatio. Quem ideo in sylvis dicit latere: quia re vera in hujus vitae confusione, ⁹⁸ majori parte vitiorum, ⁹⁹ virtutis integritas latet. Alii dicunt ideo ramo aureo Inferos peti, quod ¹⁰⁰ divitiis facile mortales intereunt. Tiberianus: *Aurum, quo pretio referantur limina Ditis.*

137. LENTO VIMINE. ¹ Flexili, ut III. Ecl. 38. *Lenta quibus torno ² facili superaddita vitis.* Alias, ³ gravi.

VARIORUM.

cumvenire caveis, deinde constitutum jam & maturum olivetum in duas partes dividere. vulgati codices & illic circumvenire agnoscunt. praeterea videtur corrigendum, *confitas plantas*, ne *constitutum* in pauculis verbis bis illic occurrat: paullo ante dixerat, *quos comprehensos manus possit circumvenire.* cap. v. *ulmus vitibus circumventa vestitur.* occurrit apud eundem Columellam libro IV. cap. 29. *propter quod molliora vincula magis probamus, quae cum circumvenere truncum, adactis arundineis cuneolis artantur.* lib. IX. cap. 14. *nec rursus longius ab igne possunt recedere, cum lateribus aeneis circumveniantur.* lib. VIII. 5. *si pituita circumvenit oculos.* de gallinis. Macrobius lib. I. cap. 6. *vicinus advocatis custodibus omnia circumvenit nequid efferri possit.* apud Sallustium, *vallo fossaque moenia circumvenire.* circumagera, pro circumvenire vel circumdare, dixit Lactantius lib. I. de Falsa Relig. *Titan fratrem suum Saturnum atque Opem comprehendit, eosque muro circum egit, & custodem bis apponit,* qui locus ab interpretibus sollicitari non debuit. sic *peffumactus*, pro *peffumdatus*, eidem. Claudianus lib. II. in Stilich. 135.

Blanda quidem vultus, sed qua non taetris nulla

Ultrices fucata genas, & amicta dolosis

Illecebris, torvos auro circumvenit hydros.

sic codices nonnulli: vulgatum tamen *circumlinis* non damno. Alcimus Avitus lib. v. de mari rubro:

Nec satis amplector, si eum circumvenit alte

Quod pelagus, modo celans discrimina fundo.

Plinius Panegy. *Omne stagnum, omnem lacum, omnem etiam saltum immensa possessione circumvenis. subtervenire* apud Claudianum in Apono 61.

Et

84. animis V. 85 in hoc Fabr. 86 opinione Dan. 87 ejus templi V. Fabr. 88 prisca V. L. Vof. R. 89 pristinum L. 90 deest V. 91 causae R. 92 aliter accedere V. 93 deest Fabr. 94 juventute Vof. 95 virtutem Fabr. 96 dicit V. 97 deducit apud Persium, & damnat Servius Casaubonus. 98 deest V. L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. 99 majore V. 100 virtus & integritas latent V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. Fabr. 2 deest R. 3 flexibili Fabr. al. flexili V 4 facilis R. facilis V. 5 gravi Fabr. Baf.

Junoni infernae dictus sacer. Hunc regit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbrae.

140 Sed non ante datur telluris opera subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore foetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avolsa non deficit alter
Aureus; & simili frondescit virga metallo.

145 Ergo

SERVII.

138. JUNONI INFERNAE. Proserpinae, ut IV. 638. *Sacra fori Stygio*. DICTUS. DICTUS.

139. ET OBSCURIS CLAUDUNT CONVALLIBUS UMBRAE. Re vera ⁶ enim nemus Aricinum densum est.

140. SED NON ANTE DATUR. Sive iustis sive iniustis: ⁷ & sic intelligentes ⁸ removebimus quaestionem. Hinc enim dicit inf. 409. *Longo post tempore visum*. Ex eo enim, quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. TELLURIS OPERTA. Secundum eos, qui dicunt Inferos in medio esse terrarum: quos Juvenalis dicit putari esse sub terris, ut II. Sat. 149. *Esse aliquos manes & subterranea regna*.

142. PULCHRA. Quae rapi meruit ⁹ [a Plutone.] SUUM. Sibi charum, ¹⁰ [aut sibi destinatum.]

143. NON DEFICIT ALTER. Ne ¹¹ diceretur, ab iis, qui primo descenderunt, esse sublatum.

144. FRONDESCIT. In naturam redit: & honeste locutus est, dicens: *Habet frondes sui mentalis*.

VARIORUM.

Et junctos rapido pontes subtervenit aestu,

Afflatosque vago temperat igne tholos.

Ita enim videtur castigandum, cum in scriptis, quos magno numero consului, inveni, *subtervehit*, nisi quod in uno Mediceo exstabat, *praetervehit*. vulgatum *subtermeat*. tamen vix audent loco movere, nisi id in duobus tantum membranis codicibus offendissem. *supervenire* apud Gratium:

Sic canis illa suos taciturna supervenit hostes.

Stat. Achil. I.

Nescio quid magnum (nec me patria omnia fatiunt).

Vis festina parat, tenerosque supervenit annos.
Theb. IX. 463.

Tollitur & clypeum nigrante supervenit aestu.

intervenire apud Lactantium Phoenice 133. *penas inigne intervenit*, qui locus vulgo est mendosissimus. Claudian. Consul. Mall. 59.

Tum celer affiduus explevit cursus honores,

Una potestatum spatii intervenit aestas.

sic optimus codex Vaticanus pro diversa lectione, nec tamen male vulgati *interfluit*. Statius Surrentina Pollii Silv. II. II. 15.

Dat natura lacum, montique intervenit inumlitus.

sic scribo, non *locum*, nam mox sequitur,

Gratia prima loco.

Silius XIV. 21.

Latratus fama est, sic aestu intervenit unda.

Noster VII. Aen. 717.

Quosque secans infansum intervenit Allia nomen.

ita enim agnoscit Ascon. Ped. in Divinat. cap. xv. HEINS. *Circumvenit* Dorvill. Wittian. Wallian. & Francian. sed in marg. manu recentiore *circumstuit*. Dorvill. etiam conjecerat *circumluit*. sed *circumvenit* esse terrori significando accommodatius credebat, ut & in suo codice esse testatur. vide Aristoph. Ranas §. 475. BURM.

133. AMOR MENTI. *Amor, menti si* Montebanui & Wallian. *mentis* alter Hamburgicus. *est* deest Menagiano priori. Heinii in ora legebat *Quin si*. sed lib. II. 10. *sed si tantus amor*. mox *hic nigra* Venetus. BURM.

135. INDULGERE LABORI. Vid. ad lib. II. 776.

136. Q.

⁶ deest Steph. Dam. ⁷ deest V. L. R. Vol. Steph. Dam. ⁸ deest Menagiano priori. Heinii in ora legebat *Quin si*. sed lib. II. 10. *sed si tantus amor*. mox *hic nigra* Venetus. BURM.

⁹ removebimus Fabr. el. ¹⁰ deest R. V. L. V. Lips. Steph. ¹¹ diceret ab his L. R. Fabr. ab.

- 145 Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea jacet exanimus tibi corpus amici,
150 (Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroeque in limine pendes.

Sedi-

SERVII.

145. ALTE VESTIGA Oculis. Require omni intentione. RITE REPERTUM ¹² CARPE. Rite carpe, ¹³ [id est, cum observatione:] non, rite repertum.

147. SI TE FATA VOCANT. ¹⁴ Hoc est, si quem fata vocant, facile sequetur.

148. POTERIS. Poterit quis. Tertiae enim personae significationem ad secundam transtulit, & generaliter loquitur: nam ut de Aenea dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Misenio vaticinari. DURO FERRO. Et genus esse potest, & species.

149. PRAETEREA. Ac si diceret: Est & alia opportunitas descendendi ad Inferos, id est, Proserpinae sacra peragendi. ¹⁵ Duo enim horum factorum genera fuisse dicuntur; unum Necyomantiae, quod Lucanus exsequitur; & aliud Sciomantiae, ¹⁶ [id est, divinationis per umbras: *scia* enim *umbra* est, & *paradisi*, *vaticinium*,] quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, ¹⁷ in Necyomantia ¹⁸ ad elevandum cadaver sanguis est necessarius, ut VI. 667. *Pectora tunc primum ferventi sanguine* ¹⁹ *supplet*. In Sciomantia vero, quia umbrae tantum est ²⁰ evocatio, sufficit solus interitus: unde Misenus in fluctibus occisus ²¹ esse inducitur. TIBI. Ideo addidit *tibi*, ne amici posset etiam ad Sibyllam referri.

150. INCAESTAT. Polluit: & ²² *incaestus*, est quaecumque pollutio.

151. PENDES. Sollicitus es, ut III. 372. *Ipse manu multo suspensum numine ducit*. Et proprie *pendere*, est deliderare aliquid audire, ut IV. 79. *Pendetque iterum narrantis ab ore*. ²³ [Et Ovidius I. Ep. 30. *Narrantis conjux pendebat ab ore*.]

VARIORUM.

136. OPACA. Opaco Mediceus a manu prima.

137. AUREUS RAMUS. In hoc explicando varie laborant Philosophi & Chymici. videndus Wedelius Centur. I. Decad. x. Exerc. 3. Exercitationum Medico-Philologicarum.

140. OPERTA. Opaca Dorvil. a m. pr.

141. QUAM QVIS. Codex A. Colotii habet *qui pro quis*. URSIN. *Quam* qui Mediceus, & alter Mentelianus a manu prima. HEINS.

Ibid. DECERPSEKIT. Ita Mentelius prior & praestantiores alii, *discerperis*. sed *decerpseris* magis convenit sequentibus, *rite carpe* &c. & ita Ovid. v. Met. 536.

Pumiceum curva decerpserat arbore pomum. & III. ex Pont. v. 19.

Est magis adducto pomum decerpere ramo. ubi etiam, *discerpere* codices. *discerpere* est lacera- re, ut lib. IX. 313. BURM.

142. SIBI. Jungenda, *munus suum sibi*: sic lib. VIII. 119. *totidem suo sibi nomine Pallas*. Plaut. Amphitr. I. I. 13. *elo suo sibi*, ubi Pius jam hanc elegantiam notavit. Columel. XII. 7. *suo sibi jure abluis*

¹² CARPE viator iter V. R. in animo habuit librarius, quae de Ballista in vita Virgilii a Phoea scripta leguntur, *nostrum die tantum carpe viator iter*. BURM. ¹³ defunt V. R. L. Vof. Steph. al. ¹⁴ Hunc enim quem f. v. f. sequitur Steph. qd. hic enim q. f. v. f. sequitur Fabr. sequitur L. R. ¹⁵ duo autem V. L. Vof. R. Steph. ¹⁶ defunt V. L. Vof. R. sed Lipf. defunt a *onus* ¹⁷ Necyomantiae V. Fabr. al. ¹⁸ ad elevandum Vof. L. R. Lipf. Steph. Dan. ¹⁹ *supplet* V. R. Vof. L. Steph. Dan. Misr. sed in Lucano est *supplet*, ut hic Fabr. ²⁰ vocatio Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ²¹ deest V. ²² *incaestum* Vof. L. R. Basil. *incesti* V. ²³ defunt V. Vof. L. R. Lipf. Steph. Dan. in Ovidio legitur, *pendet ab ore vini*.

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.

Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.

Sic demum lucos Stygiōs, regna invia vivis,

155 Aspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.

Aeneas maesto defixus lumina vultu

In-

S E R V I I.

152. SEDIBUS HUNC REFER ANTE SUTS. Apud majores, ut supra ²⁴ diximus v. 64. ²⁵ omnes in suis domibus sepeliebantur: unde ²⁶ [ortum est, ut lares colerentur in domibus: unde] etiam umbras, larvas vocamus: nam Dii penates alii sunt. Inde est, quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. ²⁷ Ergo aut secundum istum locutus est morem, quamvis adhuc Trojani domos non ²⁸ habuerint: aut dicit: Refer hunc naturalibus sedibus, id est, terrae: nam in aqua perierat. ²⁹ Verum tamen illud est, ut intelligamus eam dicere: *Sepelium*: nam sepulchrum, *sedes* vocatur: Horatius II. Od. 18. *Nulla certior tamen rapacis Orci sede destinata* ³⁰ *Aula divitem manet herum.* ³¹ Virgilius VII. 3. *Et nunc servat bonos sedem tuus, ossaque nomen.* Persuadet autem sepulturam, ut possit recentis cadaveris uti anima, ut ait Lucanus VI. 712. *Non in tartareo latitantem poscimus antro, Assuetamque diu tenebris: modo luce* ³² *fugata Descendentem animam primo* ³³ *pallentis biatu Haeret adhuc Orci.*

153. PRIMA PIACULA SUNTO. Ad expiationem pollutionis, quae fuerat nata morte Miseni.

154. SIC DEMUM. Ad postremum: hoc est novissime. Et haec particula tam apud Virgilium, quam apud ³⁴ omnes idoneos auctores hoc significat, licet in aliis diversa ³⁵ significet. *LUCOS* ³⁶ *STYGIOS, REGNA INVIA VIVIS ASPICIES.* Seneca scripsit de ³⁷ Ritu & de Sacris Aegyptiorum. Hic dicit, circa ³⁸ Syenem, extremam Aegypti partem, esse locum, quem ³⁹ Philas, hoc est amicas vocant: ideo, quod illic est placata ab Ae-

gyptiis Isis: quibus irascebatur, quod membra mariti ⁴⁰ Osiridis non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quae inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinae paludis tutissimum locum, quem ⁴¹ transitu constat esse difficilem: limosa enim ⁴² est, & papyris referta, ⁴³ [et alta.] Ultra hanc est brevis insula, inaccessa hominibus: unde ⁴⁴ *ἄβατος* appellata est. Lucanus x. 323. *Hinc Abatos, quam nostra vocat veneranda vetustas.* Haec palus, *Styx* vocatur, quod tristitiam transeuntibus gignit. Sane ad illam insulam ab his, qui sacris imbuti sunt, certis ⁴⁵ transitur diebus. Lectum est etiam, quod vicini populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt; sed ⁴⁶ si quis forte in fluvio pereat, nec ejus invenitur cadaver, post centum ei annos ⁴⁷ ultima persolvuntur. Hinc est tractum inf. 329. *Centum errant annos, volitantque haec littora circum.* ET REGNA INVIA. Quae contra naturam ⁴⁸ sunt, non afferunt praepudium generalitati: unde ait: *Invia* ⁴⁹ *regna*; licet ⁵⁰ Hercules, aliique transierint: & sit transiturus Aeneas. Sic ⁵¹ dictum est & illud inf. 624. *Evaditque celer ripam irremeabilis undae.*

156. ⁵² [MOESTO VULTU. Propter mortem amici, & rami inquisitionem.] DEFIXUS LUMINA. Defixa lumina habens: per quod tristitia mentis ostenditur.

V A R I O R U M.

ablu possunt, plura. vid. ad Petron. cap. LXVI. BURM.

143. DEFICIT. *Defuit* Oudartii.

144. ET

24 dicitur V. 25 omnes homines Fabr. sepeliebant V. 26 defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 27 ergo autem Steph. 28 habuerint Fabr. al. 29 veruntamen iidem & Dan. 30 deest V. L. R. Lipf. Vof. Steph. *manebat* Vof. Steph. Dan. *si-ne destinatum divitem* Lipf. 31 item Virgilius Fabr. al. 32 *fugatam* L. Vof. R. 33 *pallentis* L. 34 deest Fabr. al. 35 deest Fabr. 36 *STYGIOS ET V.* 37 de situ L. Vof. R. Steph. apud Senecam lib. IV. Nat. Quaest. cap. I. & seq. de Nilo multis agit. sed hic videtur alius liber Senecae indicari. 38 civitatem Syenem Fabr. al. 39 filias L. Vof. R. 40 U-firidis R. 41 ad transitum Steph. Fabr. al. 42 est palus Fabr. 43 defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Fabr. al. 44 *abbatos* V. *abbathos* Vof. 45 transitus R. 46 si qui V. L. Vof. R. 47 parentatur vel ut ei persolvuntur V. ult. p. officia Steph. Dan. & Basil. sed huic ultima deest. 48 sunt Fabr. al. 49 deest eisdem. 50 & Hercules aliiq. V. 51 si Fabr. 52 defunt V.

Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat

Eventus animo secum. Cui fidus Achates

It comes, & paribus curis vestigia figit.

160. Multa inter sese vario sermone serebant:

Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum

Di-

SERVII.

157. INGREDITUR. Pro graditur: vacat praepositio, ut IV. 177. *Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.*

159. PARIBUS CURIS VESTIGIA FIGIT. Aut simili sollicitudine detentus incedit: aut *figit vestigia*, id est, stat⁵³ subito; quod cogitantes facere consueverunt.

160. MULTA INTER SESE VARIO SERMONE SEREbant. ⁵⁴ Hinc proprie dictus est *sermo*, qui inter⁵⁵ duos seritur, ⁵⁶ [et inter utrumque agitur.]

VARIORUM.

144. ET SIMILI. *Similis* Mediceus. HEINS. *Vena metallo* Menagius prior.

145. VESTIGA. *Investiga* Dorvil. a m. sec.

146. SEQUETUR. *Sequatur* Bigotianus.

148. DURO. *Poteris duro* prior Hamburgicus.

150. TOTAMQUE. *Totusque i. f. classe* primus Rottendorphius. hic desiciebat Wallianus.

151. PENDES. *Pendens* Oudartii. ita Serv. ad II. Aen. 114. *pendis* Wittian.

152. SEDIBUS. *Sedibus ante suis refer*, & *con-* de Dorvil. multa de his *sedibus* commentati sunt viri docti, plerique de sepulchro capiunt. v. Guther. de Jur. Man. lib. II. 20. Steph. Diarr. III. ad Horat. pag. 64. sed tunc bis idem diceret Virgilius. quare ego Servii alteram explicationem probarem, qui de terra capit. illa enim propria sedes hominum. in illa enim primum crematus fuit, deinde in sepulchro ossa ejus condita. Terra mater credita hominum, aequae ut arborum & plantarum. ut notissimum ex Lucretio & aliis. vid. ad Ovid. II. Amor. XI. 30. hinc postea y. 508. *patria descendens ponere terra*. vid. & supr. y. 28. BURM.

153. EA. *Haec* Parrhaf. *sumpto* a m. pr. & *sum-* to a sec. Dorvill.

154. STYGIOS, REGNA. *Lucos Stygis & regna* Mediceus, primus Moreti, Menagianus & alii nonnulli. in quibusdam, *lucos Stygis & regna*. ego vulgatae scripturae controversiam non esse mo-

vendam censeo, uti jam dictum lib. I. 2. nam & Valerius Probus in Gramm. receptam lectionem liquido agnoscit. Stat. simili appositione usus Theb. I. 289.

Horrendas etenim latices, Stygia aequora fratrum Obtestor.

Superiori libro Maro pari appositione ex scriptis melioribus v. 734.

Non me impia namque

Tartara habent, tristes umbrae.

HEINS. *Stygis & regna vivus* Ed. Veneta, Parrhaf. *Stygis & Dorvil.*

155. ORE. *Orbe* Mediceus a prima manu. *in-* mutuit Dorvil.

156. DEFIXUS. *Maestaque affixus* Gudianus a manu prima.

157. INGREDITUR. *Prograditur* Mediceus pro diversa lectione. HEINS. *Egreditur* Dorvil. Wittian. Sprottianus, secundus Menagii & Excerpta nostra, & a manu secunda Bigotianus & Zulichemius. *volutans* Gudianus a manu prima. *voluptas* Dorvil. ut ita & lib. IV. 533. alia in re, ut de libidine & coitu, haec verba commutata fuisse vidimus ad Quintil. III. 13. & Petron. cap. LXXII. & alibi. BURM.

159. FIGIT. *Fixis* Mediceus a manu prima. *figit vestigia curis* Parrhaf. *firmat* Dorvil.

160. SEREbant. *Serebant* ex castigationibus membranarum cum Pierio reponendum: nam a *serendo* deducunt *sermonem* filii Grammaticorum. hinc & *disserere* & *conferere sermones*, aliaque ejusmodi plura. sic Statius Achill. II. 39.

Sic segnes Heroës eunt, campumque patentem

Alterno sermone serunt.

multa nos de eo verbo frequenter corrupto ad Silium egimus lib. VIII. 266. Caecilius apud Gell. II. 23. *Hanc, credo, inter suos aequales & cognatos sermonem seris*. Plautus apud Nonium: *Hinc ex occulto sermones sotos sublegens*. ut recte posteriores editores castigaverunt. Isidorus lib. VII. Orig-

INES

⁵³ ex improvise Fabr. al.
⁵⁶ desinitur iisdem.

⁵⁴ hic Vol. Steph. Dan. hic hinc R.

⁵⁵ utrumque V. L. R. Vol. Lipf. Steph. Dan.

- Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
 Ut venere, vident indigna morte peremtum;
 Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
 165 Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.
 Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 170 Addiderat socium, non inferiora secutus.
 Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
 Demens, & cantu vocat in certamina Divos,

Ag-

SERVII.

163. INDIGNA MORTE. Miserabili, non congrua ejus meritis: vel propter animae etiam extinctionem, elementi contrarietate.

165. MARTEMQUE ACCENDERE CANTU. Hemistichium ⁷⁷ hoc dicitur addidisse dum ⁷⁸ [Augusto hunc sextum librum recitaret: nam ante hemistichium fecerat, dicendo: *Aere ciere viros*; postea in praesentia Augusti, ex abundantia intellectus addidit subito: *Martemque accendere cantu*: quod est item hemistichium.]

168. VITA SPOLIAVIT. Ad bellum retulit, in quo victis tolluntur exuviae.

170. NON INFERIORA SECUTUS. Ubique Aenean Hectori comparat, ut XI. 291. *Ambo animis: ambo insignes praestantibus armis.*

171. CAVA DUM PERSONAT AEQUORA CONCHA. Aut personare facit: aut Hysterologia est, dum per cava aequora sonat.

172. DEMENS. Improvidus, qui non consideravit, etiam deos in aemulationem posse descendere.

VARIORUM.

*num: sermo dictus, quia inter utrumque seritur, unde in Virgilio: multa inter sese longo sermone se-
 rebant. at apud Nostrium vario sermone circumfer-
 tur. serere pugnos in faciem. Plautus Aul. I. se-
 rete vulnere. Lucret. lib. v. 1289. vulnere vasta*

serebant. pugnam inter se conferere. Livius XXXII. prae portis praelia serebant. Tacitus lib. v. Hist. II. HEINS. Multaque inter se secundus Moreti.

161. EXANIMUM. *Exanimum* Mediceus & Juntarum editio, quod malo, ne voces, pari terminatione desinentes, conjungantur, nec aliter a manu prima prior Hamburgicus & Schefferianus. vide annotata lib. IV. 8. HEINS. *Exanimum* fere omnes libri. sed *exanimum* Wirtian. Parrhaf. Ed. Junt. vid. ad lib. x. 841. BURM.

162. ATQUE. Idem hic notat, quod statim, dum haec loquuntur. vid. ad I. Georg. 203.

167. LITUO. *Lituo* Dorvil.

168. VITA VICTOR. *Victor vita* Parrhaf. Editio P. Danielis R. Steph. Commel. & aliae *victor vita s. & armis* Dorvil.

170. NON. *Haud inferiora* Parrhaf. *interiora* alter Hamburgicus.

171. SED TUM. *Sed dum* primus Moretanus. etiam Mediceus & Gudianus a manu prima. duo alii, *cum*. HEINS. *Sed dum* Parrhaf. *sed tunc* Wirtian.

Ibid. PERSONAT. Hunc locum ante oculos habuit Lucanus lib. IX. 349. *ventosa perflantem marmorea concha*. ut legendum ibi docuimus. BURM.

172. CERTAMINA. *Certamine* Gudianus. mox, *si credere fas est*, duo Leidenses. vid. III. Georg. 391.

173. Ag-

⁷⁷ id est dimidium hunc versum Fabr. al. ⁷⁸ dum recitat, & reliqua deinde decrant V. L. Vol. R. Dan. & etiam Lipl. & Steph. qui tamen habeat, dum recitat Augusto.

P. VIRGILII AENEIDÆ LIB. VI.

Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerberat unda.

- 175 Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae
(Haud mora) festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus, coeloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
180 Procumbunt piceae: sonat icta securibus ilex:

Fra-

S E R V I I.

173. AEMULUS. Modo, ejusdem rei studiosus: alias, inimicus invenitur. EXCEPTUM. Oppressum insidiis: quo sermone ostendit, eum tantae fuisse virtutis, ut ne a numine quidem nisi insidiis opprimeretur. TRITON. Penultima accentum habet. Nam Tritonis facit: si enim ultima ⁵⁹ habet, Tritontis facit. Quod non procedit, ut, ⁶⁰ Demophoon, Demophoontis.

175. ERGO. "Quia talis perierat: aut quia sic fuerat interemptus.

176. PRAECIPUE PIUS AENEAS. "Aeneas supra caeteros inducit mortem cujuslibet dolere, ut I. 222. Nunc Amyci casum gemis. Item v. 869. Casusque animam concussus amici. " [Hoc praecipit Horatius in Arte poetica 126. Servetur ad imum, Qualis ab incepto processerit; & sibi confes: ut semper pius describatur Aeneas.] Hinc ei dat circa sepulturam etiam fordida officia, quae ⁶⁴ in aliis denegat locis. Qui enim de Pietatis generibus scripserunt, primum locum in ⁶⁵ sepultura esse voluerunt: unde, cum Pontificibus nefas esset cadaver videre, tamen magis nefas fuerat, si visum insepultum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturae injectio pulveris: unde est inf. 366. Aut tu mihi terram Injice ⁶⁶ [namque potes.] Horatius I. Od. 28. Non est mora longa; licebit Injuncta ter pulvere curras.

177. ARAMQUE SEPULCRI. Pyram dicit, quae in modum arae construi lignis solebat: nam & sequitur: Congerere arboribus, coeloque educere certans. Et aram, quae ante sepulchrum fieri consue-

vit, intelligere non possumus, ⁶⁷ [ut III. 63. Stant manibus] arae: cum nondum facta sit funeratio, quae praecedat sepulchrum. Probus tamen ⁶⁸ & Donatus ⁶⁹ de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.

178. COELOQUE EDUCERE CERTANT. Uthoc faciant, ⁷⁰ mente pertractant: nam adhuc ituri ad ⁷¹ silvam sunt.

179. ITUR. *Itur*, *e* brevis est; *itur*; *i* longa invenitur. Ergo quia hoc verbum breve est in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa ejus natura, nec in temporibus, nec in participiis invenitur: nam cum *itur* longa sit, *iturus* brevis invenitur, in inf. 680. Superumque in lumen *iturus*. ⁷² Multi tamen tentant dicentes *itur* propter eo, quae prima verbi origo est, per diphthongum scribi debere: quod non procedit, quia ⁷³ diphthongus semper longa est; *i* autem & produci potest & corripit. Hinc est, quod *fortuitus* ⁷⁴ *i* & producit, & corripit. Juvenalis XIII. 225. Non quasi ⁷⁵ *fortuitus* nec ventorum ⁷⁶ *rabie*: sed Iratus cadat in terras, & ⁷⁷ vindicet ignis. Contra Horatius II. Od. 15. Nec fortuitum spernere cespitem Leges sinebant. Hic enim nisi ⁷⁸ *i* litera longa sit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum unius sermonis, ⁷⁹ ne quis dicat *iturus*, & *itur*, ideo variam habere naturam, propter temporum varietatem: unde melius est, ut diximus, originis considerare rationem. Sane *fortuitus* ab *eundo* est, & a *fortuna* compositum.

180. PROCUMBUNT PICEAE. *Picea*, secundum

Pi-

59 habeat R. V. L. Vof. 60 deest R. V. 61 aut quia R. Vof. L. Basil. 62 ubique Aeneam L. Vof. R. V. Lipl. Fabr. al. 63 deest V. R. L. Vof. Lipl. Steph. Dan. 64 deest V. 65 sepulturam V. 66 deest V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. 67 deest R. 68 & caeteri commentatores Dan. 69 deest R. Dan. 70 mentem V. 71 silvas V. R. Vof. L. Steph. Fabr. al. 72 multa Vof. vid. Guell. infr. ad p. 758. 73 diphthongos V. 74 I. & V. L. Vof. R. 75 fortuitus Fabr. al. fortuito Dan. 76 rapies R. rabies Vof. Steph. 77 judices V. L. Vof. R. 78 I longa fit Fabr. al. 79 nec quis Vof.

Tom. III.

E

Fraxiheaque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque adcingitur armis.

- 185 Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam inmensam, & sic voce precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Misenæ, locuta est.

190 Vix

SERVIL.

Plinium in Naturali historia, quinta species cedri est: nam *Cedria* dicta est, quali *κασιόπρινος δένδρον*, id est, *arboris humor ardentis*.

183. NEC NON AENEAS. Bona oeconomia venitur ad ramum.

184. ACCINGITUR ARMIS. Instruitur officiis.

186. FORTE PRECATUR. Vacat forte: & est versus de his, qui tibicines vocantur: quibus⁸⁴ additur aliquid ad solam metri sustentationem, ut v. 457. *Nunc dextra, nunc ille sinistra*: nec enim possumus intelligere eum⁸⁵ fortuito rogasse.

187. SI. Adverbium⁸⁶ [rogantis &] optantis est, per se plenum: sicut & o,⁸⁷ [ut in v. 195. *Quamquam o, sed superent*:⁸⁸ licet Neoterici haec jungant, & pro⁸⁹ uno ponant. Persius II. Sat. 10. *O si⁸⁶ ebulliat patrum praeclarum⁸⁷ funus*.

188. QUANDO. Siquidem. NIMIUM VERE. Cum ingenti dixit⁹⁰ affectu; quasi mors praedicta falsa esse debuerit.

VARIORUM.

173. AEMULUS. Serv. ad IV. Aen. x. citat, *Excipit meantem Triton*. confundit locum ex III.

332. 175. MAGNO. *Circum magno* Montalbanus.

177. SEPULCHRI. *Sepulchro* Gudianus a manu prima. & Francianus a secunda. *arabique* Ed. Vemet. *mox, caeloque adducere* Vratilav. sed vid. II. Aen. 186. & 461. & XII. 674. BURM.

179. STABULA ALTA. Male de antris effossis capiunt quidam Interpretes. sed sedes, quas sub arboribus altis ponunt & habent ferae, Intelligendae. stabula enim & ferarum sedes, & gregum & armentorum. sic apud Ovid. VIII. 532. *vidi contermina ripae cum gregibus stabula alta trabi*. ubi sunt ovilia. ut Noster lib. II. 498. *cum stabulis armenta trahit*. sic saepe, *telae ferarum*. ut VI. 7. *lustra* & similia. BURM.

180. ILEX. *Ilix* Wittian.

182. ADVOLVUNT. *Ac voluunt* Dorvil. Witt. & alii nonnulli codices & Edd. Venet. & Mediol. & Ald. & *voluunt* Zulichemius. *avellunt* alter Hamburgicus. *advolvunt* agnoscit Rufinianus de Schem. Lex. p. 30.

183. OPERA. *Operi* Parrhas. *Aeneas nec non* Wittian.

184. PARIBUSQUE. *Paribus* Leidenfis secundus, Mentelius, & a manu prima tertius.

185. TUM CORDE. *Cum corde* ex scriptis repnatur. HEINS. Ita & Parrhas. *atque hoc* Montalbanus. *tristis* Wittian.

186. ET SIC VOCE PRECATUR. Postrema verba non addidit Poëta, & sic ore precatur. non enim orat, sed optat: in eadem sententia Servius. FABRIC. *Voce precatur*, quod in aliis codicibus est, praestare cenfeo; quia *forte* post subsequitur denuo. vid. lib. IX. 493. *voce* certe Mentelianus prior ex nostris. etiam alter Mentel. pro diversa

⁸⁰ datur L. V. R. Vof. ⁸¹ furnito V. Fabr. al. ⁸² defunt V. ⁸³ defunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. al. ⁸⁴ quamquam V. L. Vof. R. Lips. neuterici L. ⁸⁵ una V. Fabr. al. ⁸⁶ ebulliat V. L. R. ebullit patrum V. in Persio legitur, ebullit patrum. Gifan. ind. Lucret. in Synecphonesti p. 465. legit ebullit. in Codice Leid. Persi erat, ebullit patrum. & in Lips. sic o si ebulliat patrum praeclarum funus, & o si dixerunt forte bullire & bullare olim, ut aliis verbis factum. Casaubonus ebullit pro ebullit caput. BURM. ⁸⁷ funus & o si L. R. V. Fabr. al. ⁸⁸ effatu Dan.

- 190 Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae
 Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
 Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
 Maternas agnoscit avis, laetusque precatur:
 Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
 195 Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
 Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
 Diva parens. Sic effatus vestigia pressit;

Ob-

SERVII.

190. CUM FORTE COLUMBAE. Auguria aut oblativa sunt, quae non poscuntur: ⁸⁹ aut impetrativa, quae optata veniunt. Hoc ergo quia oblativum est, ideo dixit *forte*. Bene autem a columbis Aeneae datur augurium, & Veneris ⁹⁰ filio & regi: nam ad reges pertinet columbarum augurium: quia nunquam solae sunt, sicut nec reges quidem.

191. IPSA SUB ORA. Perite; ne, si longius ⁹¹ volarent, non ad eum pertinere viderentur: nam moris erat, ut captantes auguria, certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere: ⁹² [quod spatium ⁹³ *templum* appellatur: & extremae partes, *antica* & *postica*, vocabantur.]

193. MATERNAS Veneri consecratas, propter foetum frequentem & coitum.

194. SI QUA VIA EST. Si est ratio: & ⁹⁴ jam ex hoc loco esse incipit impetrativum, quod fuerat oblativum. CURSUMQUE PER AURAS. *Cursum* vocavit impetum, & eundi officium: ⁹⁵ nam & navium *cursum* dicimus.

196. NE DEFICE REBUS. Ne defere in rebus incertis. Et bene in sylvis invocatur matrem, quam ⁹⁶ * scit sibi visam esse habitu venatricis, ut in primo *†* 319. legimus.

197. SIC EFFATUS. Proprie *effatus* sunt augurum preces: unde ⁹⁷ ager post pomeria, ubi captabantur auguria, dicebatur *effatus*. VESTIGIA PRESSIT. Quia ad captanda auguria, post preces, immobiles vel sedere, vel stare consueverant.

VARIORUM.

versâ lectione, & Montalbanus. prior Hamburgicus, ore. HEINS. *Forte* est in Regio Wittian. & Dorvil. sed *voce* vel *ore* (de quo supr. *†* 76.) praeferrem. & cavillatio est, quod non oret, sed optet. nam certe precatur & simul optat, ut se ramus ostendat, & si recte pro utinam ad exemplum Graecorum, qui *†* sicutuntur, positum. notavit Vigerus de Idiotism. cap. VIII. Sect. VI. §. 2. vid. & Schol. Pindari I. Pyth. 87. & Serv. ad VIII. 560. BURM.

187. AUREUS. *Aureis arbore ramis* Montalbanus.

188. IN TANTO. *In alto* alter Hamb. *omnia vera* Venet. & Dorvill. *heu nimium vates de te* Montalban.

191. COELO. *E coelo* Parrhaf.

192. SEDERE. *In sedere* Montalbanus. *sedere loco* Excerpta nostra a manu prima. *cum maximus* Sprotianus.

193. AGNOSCIT. *Agnoscat* Mediceus & Menagius prior. HEINS. Et Zulichemius. & Serv. ad I. Aen. 393. *precantur* Gudianus a manu prima.

195. DIRIGITE. *Derigite* Gudianus. *cursum* pro volatu dixit etiam VI. Ecl. 80. vid. Heins. ad Ovid. II. Amor. VI. II. BURM.

197. DIVA PARENS. Ita plurimi, inter quos Mentelianus & optimus quisque. vulgo, *Alma. Tuque in dubiis* etiam Menagii prior.

198. PER-

⁸⁹ sed casu eveniunt, aut Fabr. ⁹⁰ filio, cui columbae sunt consecratae Fabr. mox, *nunquam solitae* Lips. ⁹¹ volarentur R. ⁹² defunt V. R. Vof. L. Lips. Steph. Dan. ⁹³ templum totum Fabr. al. ⁹⁴ deest Fabr. al. etiam Lips. ⁹⁵ deest R. ⁹⁶ * quam etiam scit Lips. ⁹⁷ aggeres, &, dicebantur Vof. R. V. Lips. augures L. vocabatur *effatus* Fabr. al.

Observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,

200 Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt:

Dis-

SERVII.

198. ⁹⁷ [OBSERVANS QUAE SIGNA FERANT. *Observare* enim, & de coelo, & de avibus, verbo augurum dicitur.] QUO TENDERE PERGANT, PASCENTES. ⁹⁸ Hinc jam optimum significatur augurium, quod pascebant: nam Romani moris fuit, ⁹⁹ & in comitis agendis, & in bellis gerendis, pullaria captare auguria: unde est in Livio: quod, cum quidam cupidus belli gerendi a tribuno plebis arceretur, ne iret, pullos iussit afferri: qui cum missas non ederent fruges, irridens consul augurium, ait, *Vel bibant*: & eos in Tyberim præcipitavit: inde navibus victor ex Africa revertens in mari cum omnibus, quos ducebat, extinctus est. multi *pascentes* distinguunt, & absolutus est sensus. Alii dicunt *pascentes volando*: & referunt ad naturam columbarum, quae exsistentes pascere consueverunt. Alii VOLANDO, ambulando dicunt: *volans* enim dicitur media pars pedis sive manus.

199. PRODIRE. Prodibant: infinitivus pro indicativo.

201. GRAVEOLENTIS AVERNI. Male olentis: alibi bene olentis, ut IV. Georg. 33. *Et graviter spirantis copia tymbrae Floreat.*

202. LIQUIDUMQUE PER AERA LAPSAE. Non est aëris perpetuum epitheton; sed purum ait, Averni comparatione. Dicit autem eas alte volasse ad vitandum Averni odorem.

203. SUPER ARBORE SIDUNT. Secundum antiquam licentiam: [*super* jungit ablativo.]

VARIORUM.

198. PERGANT. *Pergunt pascentes: illae* duo Leidenses, Wirtian. Zulichemius, & plures alii.

& ita Juntina Editio. Vossius conjecerat, *quo signa ferant.*

199. VOLANDO. Donatus explicat ambulando a *vola*. & ita Joh. Sarras. Polyc. I. 12. f. & etiam Servius. inepte. sed morem columbarum pascentium notat, quae inter pasendum non tantum ambulant, sed saepe subvolando, loca proxima pererrant. v. Ruac. & ita etiam corvi, apud Curt. IV. VII. 15. BURM.

200. POSSENT. *Possunt* primus Rottendorphius & Venetus. *sequendo* quartus Moreti. *spectare sequentum* Vratislav. acies Mediceus.

203. GEMINA SUPER ARBORE. Legitur *geminae*, id est columbae, vel *gemina super arbore*, id est super eadem arbore: ultimum hoc habent Grammatici. FABRIC. *Geminae* in multis codicibus, & Ed. Venet. & certe, si *geminae* legas, vix explices, nam pro eadem, quam nihil præcefferit de hac arbore, nisi in verbis antea Aeneas, insolitum puto. Praeterea semper illud *super arbore* suspectum mihi fuit, quia raro columbas videmus arbori insidentes, sed vel in tectis aedium, vel humo. & modo etiam §. 192. dixit, *viridi sedisse solo*, secutus morem & naturam harum avium: sedisse etiam non super, sed sub arbore verosimile inde fit, quia aureus ille ramus latebat sub opaca arbore, id est, in inferiore parte arboris, tectae omni luco, qui opacabat humum, in qua nunc sedebant columbae uti §. 199. firmata suspicio est, ex Franciano codice in quo legitur *sub arbore*. *sub* etiam fuit in Zulichemiano a manu prima. sed librarius deinde pro *b* posuit *p* producta cauda literae, ut existeret *p*. quae fuit ante *b*, eam-

⁹⁷ desunt L. Vol. R. V. Lips. Basil. ⁹⁸ Hic Vol. Steph. Dan. Hinc optimum Fabr. al. ⁹⁹ ut in &c. captarent Fabr. al. ¹ prohiberetur Fabr. al. ² projecit iidem. max, revertens ad Africam tendens in mari cum omnibus quos deducebat ex est L. & Vol. R. sed hi, ducebat. ad Africam in mari &c. Steph. Dan. ad Africam cum exercitu perit V. ad Africam tendens Lips. Hoc vero spectat ad Claudium Pulchrum, & aliter narrari solet. vid. Sert. Tiber. II. & ibi commentatores. BURM. ³ desunt V. R. Vol. L. Lips. Steph. Dan. & restat. non enim est licentia, quod *super* ablativo jungat, sed quod *super*, ponat, pro *super*. vid. ad 1. Aen. 295. BURM.

Discolor unde auri per ramos aura refulsit.

- 205 Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo foetu teretis circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca

Ili-

SERVIL.

204. AURI AURA. Splendor auri, Horatius II. Od. 8. *Tua ne retardet Aura maritos*, id est, splendor. Hinc & aurum dicitur a splendore, qui est in eo metallo. Hinc & aurarii dicti, quorum favor splendidos reddit.

205. BRUMALI FRIGORE VISCUM. Bene brumali addidit: tunc enim maturum est, & auri imitatur colorem: nam nova fronde viret: quod, ut ait Plinius in Naturali historia XVI. cap. ult. de fimo turdeklarum, in certis arboribus nascitur: unde Plautus: *Ipsa sibi avis mortem creat*.

207. TERETES TRUNCOS. Teres, est rotundum aliquid cum proceritate, ut VIII. Ecl. 16. *Incumbens tereti Damon sic coepit olivae*. Horatius II. Od. 4. *Brachia & vultum teretesque furas Integer laudo*.

VARIORUM.

eamque deinde decussavit, ut esset p. ut in multis vidi. nec dubito, quin ita fuerit in aliis scriptis. quare forte legendum,

Sedibus optatis, geminaeque sub arbore fidunt.
vel, *geminas sub & arbore fidunt.* & illud transit in per, ut contra factum vidimus ad Ovid. I. Art. Am. 96. si quis tamen vulgatam malit tueri, potest auctoritate Scholiast. Horat. ad lib. I. Od. 9. aut columbas capere pro palumbis, ut apud Horat. I. Od. 2. Interpretes quidam. BURM.

4. aurarii Steph. Dan. sed aurarii recte, ut patet ex notis inf. ad V. 817. Casaub. ad Vopisc. Aurel. cap. XLVIII. pro orarii vult dictum. sed Salmasius ibidem refutavit, & non ab ore, vel ora, unde orarium, sed ab aura venire docuit. Dacierius ad Horat. III. Od. 2. distinguit inter aurarios, qui fautores dicuntur, & Auratos ut hic legit, quibus favetur. & legit, aurarii dicti, quos favor s. v. sed ab aura non potest aurarios derivari, quare aurarii semper legendum, & ita fautores dicti, quia quasi adspirant illis, quibus favent. vid. Passerat. ad Propert. II. Ecl. 27. pag. 361. Papias AURA, splendor, hinc aurum, quod splendens dicitur; inde aurarii, id est fautores. & in Catholico versus Monachalis. *Aura splendorem, statum notat, aura fervorem.* hac aura nobilium & sana quasi resciantur & recreantur inferiores, & ita licet forte sint humiles, favore potentium & aura, splendidiorem sunt. auram vero pro spiritu sumi patet ex Ovid. v. Fast. 507. *flammae insuscitata aura*, id est spiritu. & Val. Flac. III. 107. *purpuream singulis insuscit auram.* ita aura est etiam odor, quem hauriunt quasi illi, ad quos pervenit. & ita possunt facile conciliari, quae de aura illa Horatiana varie notant viri docti. vid. & quae diximus ad Val. Flac. v. 589. BURM. 5. marcidum est Vos. de quo cogitandum. mutatur colorem R. 6. Erasmus in adagio, *Tardus ipse sibi malum cecat.* & hinc hoc quoque loco *mortem cecat* lectum omnino fuisse puto: sed mutatum a quodam semidocto, & ineptum pudorem adiectante, in *creat*. est vero fragmentum Plauti, qui non veritas scis, credo, *cecat* dicitur. *avis cecat* V. BURM.

E 3

204. UNDE AURI. Discolor unde auro primus Rottendorphius. at Macrobius lib. VI. Saturn. 6. *quid est aura auri, aut quemadmodum aura refulsit? & tamen pulchre posuit.* annotavit & hunc locum Nonius in aura. Priscianus Periegesi, *Atque aura viridis legitur, quae splendet laxis.* aura aeris apud Macrobius lib. VII. Saturn. cap. ultimo, vide Barth. ad Stat. II. Theb. 267.

205. VISCUM. De visco videndae Ephemerides Parisinae An. 1730. mense Majo p. 13.

206. FRONDE VIRERE NOVA, QUOD NON SUA SEMINAT ARBOS. Leviter explicatione hujus loci Servius defungitur, contendens viscum hiberno tempore virere. quod an vere dicat, videndi Plinius, Theophrastus & alii, nam quia subdit, *quod non sua seminat arbor.* non de arbore, in qua viscum nascatur, intelligi oportere, fit manifestum. Ego ad aucupii id genus referebam, quo viscum virgae frondenti illinitur. virga ipsa structis arundinibus imposita. opinor autem myrteam virgam praecipue huic rei fuisse adhibitam, quod myrtus vireat hiberno tempore, ut magis esset conspicuum inter arentes arborum silvestrium ramos, eoque magis alliceret volucres. atque ita Valerii Flacci locum III. 523. *Et manicas virides, & stricta myrtus avena* capiebam & castigabam *avena* pro arundine Claudian. Torpedine vers. ultimo. *amissa redit exanimatus avena.* ut lego. Ovid. Metam. XV.

Nec

Ilice: sic leni crepitabant bractea vento.

210 Conripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub testâ Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucris

Fle-

S E R V I I.

210. EXTEMPLIO. 7 Bene verbo usus est augurum, ut diximus supra i. 92.

211. CUNCTANTEM. Aliud pendet ex alio: Cunctantem, quia avidus; ut ostendat tantam fuisse avellendi cupiditatem, ut nulla ei celeritas satisfacere possit: nam tardantem dicere non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alii cunctantem, ad auri naturam referunt, id est, mollem: 8 quia paulatim frangitur, id est, lentescit. Alii cunctantem, 9 gravem dicunt, ut II. Georg. 236. *Glebas cunctantes, crassaque terga Expecta.*

212. NEC MINUS. Nihil 10 minus ille desolebatur. INTEREA. Dum itur ad sylvam.

V A R I O R U M.

Nec volucrem viscata fallite virga;
Propert. lib. iv. El. 2.

Sed arundine sumpta

Faunus plumoso sum Deus aucupii.

de capiendis viscata virga accipitribus vide Varonem de R. R. III. cap. 7. de visco Plinius libr. XVI. cap. 44. *simile quiddam & in visco, namque cum suam sedem non habeant, in illis vivunt.* vide & Theophrast. de Caussis lib. II. 23. & Plinium in sequentibus, ubi recte viride describitur: de hoc aucupio plura ad Silium scripsisse puto. de quo & Paullinus ad Gestidium.

*Sume igitur pastas dumoso in rure volucres,
Quas lasitans filicis sub tegmine callidus anceps,
Dum simili mentitur aves fallitque susurro,
Agmina viscatis suspendit credula virgis.
Tum referens tenuem non parvo munere praedam,*

*Digerit aucupium tabulis, & primus opimis
Ordo nitet, sensim tenuatus ad ima tabellae.
Ut minus offendat macies praelata saginae,
Gratia praeventos pingui juvet amite visus.*
aucupatoria arundo Plinio xv. 36. adde Propert. III. XII. 43. & Petronium cap. XL. Ovid.

Aut lino aut calamis praemia parva sequi.

HEINS. *Non sua arbor*, id est non ex illa arbore stillat, sed ab aucupe illinitur. sic Ecl. I. 38.

Cur pendere sua patereris in arbore poma.

Plinius xv. 25. *Junonis gratus sapor, sed poene tantum sub arbore sua.* BURM.

207. TERETIS. Veteres prior Rottendorphius a manu secunda. ramos praefert Catroeus.

209. CREPITABAT BRACTEA. Scripti codices; excepto Mediceo, Sprotiano altero, Hamburgico altero, Vossiano, quarto Moreti, *crepitabant*. pro bractae crepitabant. nam 11 *crepitabant* plures fuisse bracteas innuit. vide quae de hoc loquendi modo collegi ad Nafonis Remed. Amor. 164. & Silium Ital. XIV. 210. invenit id ipsum in compluribus suis Pierius, non intellectum. quamquam Scholiastes Statii vulgatam exhibet scripturam ad illud Theb. VI. 62. *summa crepitant auro.* praeterea bractea in Mediceo, aliisque vetustioribus. *crepitabant bractea*, quemadmodum libr. III. Georg. 424. vetustissimus Mediceus, *Cum mediis nexis extremasque agmina caudae Solvuntur, tardosque trahunt finis ultimos orbes.* & lib. III. 89. idem Mediceus, *Non eadem arboribus pendunt vindemia nostris.* & lib. III. Aen. 142. Gudianus optimus, *Arebant herbae, & visum seges aegra negabant.* Idem Gudianus paulo post hoc libro 240. *Talis sese halitus atris Faucibus effundens supra ad convexa ferebant.* & infr. h. I. 362. *Nunc me fluctus habent.* Apud Lucanum libr. IV. 12. codex Oiselianus a me percursus, *Non tamen aut tellis sonuerunt cursibus amnes, Aut micnere novi percusso pumice fontes, Aut impulsâ levi turbantur glarea vena.* & lib. V. 52. idem codex, cum tribus aliis a me inspectis, uno Thuaneco, altero Rottendorphio & tertio meo: *Famae veteres laudantur Aethenae, Massiliaeque suae donantur libera Phocis.* Apud Nafonem II. Metam. 789. *Baculumque capit,*

7 deest V. bene ergo verbo Lips. 8 qui p. f. & lentescit V. L. R. 9 gravem ex auro Glossa R. 10 * nihilo minus L. V. R. Lips. Steph. mox, iur ad Silvas Lips.

Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.

Principio pinguem taedis & robore secto

215 Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & feralis ante cupressos

Con-

SERVII.

213. INGRATO. Tristi; ut *gratum*, laetum aliquid dicimus. Alii *ingrato*, dicunt gratiam non sentienti.

214. PINGUEM. Aut de Graeco transtulit *λίπαυον*, magnam: aut Hypallage est, "de pinguius taedis.

215. FRONDIBUS ATRIS. Aptis ad funera.

216. ANTE CUPRESSOS CONSTITUUNT. *Cupressus* adhibetur ad funera; vel quod caesa non repullulat; vel quod per eam funestata ostenditur domus, sicut laetam frondes indicant festae. Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter gravem ustrinae odorem; "ne offendatur populi circumstantis corona, quae tamdiu stabat respondens fletibus praeficae, id est, "principis planctuum, quamdiu consumpto cadavere, & collectis cineribus, "diceretur novissimum verbum, ILICET, quod ire licet significat: unde est inf. 251. *Dixitque novissima verba.*

VARIORUM.

pit, quod *spinea* totum *Ungula* cingebant. ita illic esse castigandum curis secundis monemus, cum perperam *vincula* nunc ibi circumferatur. denuo apud eundem Nasōnem lib. XII. Met. 158. *per vetusti codices complures, Longaque multifori delectant tibia.* sic scripti. vide annotata Met. v. 298. ubi ex scriptis, *ales erant.* Valer. Flacc. lib. IV. 513. ex optimis itidem membranarum, *vocant magni Strophadas nunc incolae ponti.* Atque ita apud Petronium carmine de bello civili 25. videtur quoque debere scribi: *Storta placent, fractique enervi corpore gressus, Et pexi crines, Et tot nova nomina vestis: Virque virum quaerunt.* hoc est quod Nasō dixit in Arte Amat. I. 524. *Et si quis male vir quaerit habere virum.* Cinoedos innuit. vulgo apud Petronium, *Quaeque virum quaerunt.* Notat Nonius Marcellus e Plauto & Afranio *absente nobis* & *praesente nobis.* Idem ex Pomponio *praesente testibus, praesente his.* ex Accio & ex

Nonio, *praesente omnibus*, aliaque, quae non sunt huius loci. huc refer illud ex Eunuchō Terentii IV. III. 7. *Nescio quid absente nobis turbatum est domi.* ubi Donatus & Pomponii exemplum qui dixerit, *ne ergo istuc praesente amicis intercaenam*, subiungit & Varronis ad Marcellum, apud quem legas, *Id praesente legatis omnibus, exercitu, pronuntiat.* simile illud Tibulli lib. III. Eleg. ult. *perfida nec merito nobis inimica morenti.* plura Barthius ad Rutilii Itinerarium lib. I. 33. & Vossius de Analogia lib. II. cap. 23. qui & nonnulla libro de Constructione cap. III. subiungit, apposite quidem, sed leviori opera, quam voluissim factum. Solinus cap. II. de fruticibus Ligustici maris, *deinde ubi in supera attolluntur, genuinis saxis derogati, lapides fiunt.* ita vetustus codex, quod mihi elegantius videtur, quam *lapides fiunt.* Ovidius IV. 750. de Coraliis,

*Quaeque
Vnum in aequore erant, fiunt super aequora
saxum.*

Aggenus Urbicus in Frontinum de limitibus agrorum: *sunt silvae, de quibus lignorum copia in lavacra publica ministranda caeduntur.* HEINS. *Levi* secundus Moreti. *bratea* Leidensis. *brathea* Excerpta nostra cum Glossa, id est *folia. crepitabant* etiam Francianus, Dorvill. & Regius & Glossator apud Barth. lib. XXXVII. Adv. 5. *crepitabant blatea vento. Illice sub levi crepitabant Parrhas. sub leni* Venetus & Wittian. in quo & *crepitabant* fuisse videtur, sed erasa litera *n* factum *crepitabat.* *crepitabant* etiam Venet. Edit. quod corruptum pronuntiat Maittaire, egregius harum elegantiarum arbiter. BURM.

210. EXTEMPLO AENEAS. *Aeneas extemplo* nostri omnes. HEINS. Praeter Parrhas.

211. CUNCTANTEM. *Sectantem* Waddel. Anim. Critic. p. 22.

Ibid. VATIS. *Votis* Montalbanius.

213. INGRATO. Tristi interpretatur Servius. & hoc

19 hoc est, de V. R. Vof. R. Lips. Steph. Fabr. al. 11 de eo V. Fabr. al. 12 principi V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. 13 dicebat Fabr. al.

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & aëna undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis & unguunt.

- 220 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestis, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium, & subjectam more parentum

Aversis

SERVII.

218. PARS CALIDOS LATICES. Plinius in Naturali historia dicit, hanc esse causam, ut mortui & calida abluantur, & per intervalla conclamentur; quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert: Quendam superpositum pyrae, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari: unde & servabantur cadavera septem diebus, & calida abluebantur: & post ultimam conclamationem comburebantur: unde traxit Terentius Eun. II. III. 46. *Define, jam conclamatum est.* AHENA UNDANTIA FLAMMIS. Hoc est, per flammam. Alibi VII. 466. *Nec se jam capit unda: volat vapor ater ad auras.*

219. LAVANT FRIGENTIS ET UNGUNT. Versus Ennii, qui ait: *Tarquini corpus bona foemina lavit & unxit.*

220. DEFLETA. Participium [ab eo,] quod est *fleor*, si tamen inveniatur; alias sine verbi origine esse dicemus.

221. PURPUREAS. Ad imitationem sanguinis, in quo est anima, ut diximus supra v. 79. ut II. 349. *Purpuream vomit ille animam.* VELAMINA NOTA. Vel ipsi chara, vel animae. Ex noticia enim gignitur charitas, ut I. Ecl. 52. *Hic inter fumina nata.*

222. FERETRO. Graece dixit: nam *capulus* dicitur, a *capiendo*: unde ait Plautus Mil. IV. I. 33. *Capularis fenex*, id est, capulo vicinus. Et SUBIERE FERETRO, ut VII. 161. *Subeunt muro.*

223. MORE PARENTUM. Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium.

VARIORUM.

hoc epitheto in re funerea saepe utuntur Poetae. Ovid. II. Met. 826.

Ut tamen ingratos in pectora fudit odores.

Sidonius Apollinaris lib. IV. Epistola II. explicat ingrato, gratiam non relaturum. Taubm. ingratum Trojanis officium & triste fuisse explicat. *suprema* Zulichemius. BURM.

214. SECTO. Sicco prior Hamburgensis ex glossa.

216. LATERA. Vide Barth. ad Stat. IV. Theb. 460.

Ibid. CUPRESSOS. *Cupressus* Scholiafles Horatii Crucquianus Epod. V. illo loco jubet *cupressis* funebres. nec aliter is ipse lib. II. Ode 14. ubi tamen perperam exhibentur, *fatales cupressus*. Nonius in *constituere* vulgatum exhibet, cui membranae nostrae accedunt. HEINS.

220. TUM. Cum alter Hamburgensis.

221. SUPER. *Purpureas vestesque super* alter Hamburgicus.

222. INGENTI. *Ingentes* Gudianus a manu prima, an *lugentes*: nam haec confundi videbis ad Claudianum IV. Conf. Honor. 53. vid. ad Lucan. I. 186. & ita *lucentem* & *ingentem* infr. 7. 725. in MSS. *periere pavoro* alter Hamburgicus. BURM.

223. ET SUBJECTAM. Tamen abest ab altero Menteliano, ut sit

*Triste ministerium subjectam more parentum
Aversis tenere facem.*

HEINS. Deest & Zulichemiano. *subjecti m. p. averfam* Parrhal.

224. CON-

14 calida aqua, & hic & mox Fabr. al. quasi non *calida* & *frigida* absolute diceretur. vid. ad Sueton. Oth. cap. 21. mox & per intervalla condantur Lipsi. BURM. 15 suppositum Steph. Dan. Fabr. al. 16 octo Vof. Steph. Dan. Fabr. 17 *Tarquini* Fabr. al. *Exin Tarquinium bona* citat Donatus ad Terent. Hecyr. 1. 2. ubi obiter nota errorem Donati, qui adducit hunc locum, ut probet uxores dictas, quia lotos meritos ipse unguunt. G. Vossius. 18 *deflet* V. 19 *se* dixit, ut Fabr.

- Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 225 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
 Postquam conlabſi cineres, & flamma quievit;
 Reliquias vino & bibulam lavere favillam:
 Oſſaque lecta cado textit Corynaeus aëno.
 Idem ter focios pura circumtulit unda,
 230 Spargens rore levi & ramo felicitis olivae:

Lu-

SERVII.

224. FACEM. De fune, ut Varro dicit: ²⁰ [unde & funus dictum est. Per noctem autem urebantur:] unde & permanſit ²¹ ut mortuos faces antecedant.

225. FUSO CRATERES OLIVO. Diis ſupernis tantum libabant: Inferis vero ſacrificantes etiam vaſa in ignem mittebant: unde ait *crateres*, quod etiam Statius ²² in Archemori ſepultura commemorat. OLIVUM autem eſt ab *oliva* dictum: nam *oleum* ab *olea* dicitur, ²³ [vel ἀπό τῆς ὀλέας, ²⁴ ἢ ὀλέας.]

226. FLAMMA QUIEVIT. ²⁵ Pyrae ingentis: quia, ut in quarto 685. diximus, pro qualitate perſonae pyrae fiebant: ſepulchra etiam vel ²⁶ minora vel magna faciebant.

228. OSSAQVE LECTA. ²⁷ Aut collecta, aut lecta; ideo, quia, ²⁸ [ut ſupra diximus,] nobiles nunquam ſoli comburebantur; ²⁹ [unde Homerus Il. 4. 241. Τοῖ δ' ἄλλοις ἀνθρώποις ἐσχαλίῃ καὶ ὀστέῃς ἵπποι τὶ καὶ ἀνδρες.] Sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo.

229. TER SOCIOS. Aut ſaepius, aut re vera *ter*: licet enim a funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad ſuperos pertinet: unde & ait imparem numerum: aut quia hoc ratio exigit luſtrationis. CIRCUMTULIT. Purgavit. Antiquum

verbum eſt. Plautus in fragm. ³⁰ *Pro lavato te circumferam*, id eſt, purgabo: nam luſtratio a circumlatione dicta eſt, vel taedae, ³¹ [vel victimae in quibuſdam,] vel ſulphuris. Juvenalis II. 157. ³² [*Cuperent luſtrari,*] *ſi qua darentur Sulphura cum taedis*, ³³ [*aut ſi foret humida laurus.*]

230. SPARGENS. Quia res aguntur infernae. In ſecundo vero Aeneas deos portaturus ait 7. 719. *Donec me flumine vivo Abluero*. Hic enim mos erat, ut diximus ſupra. FELICIS OLIVAE. Arboris feſtae; ſed moris fuerat, ut de lauro fieret. ³⁴ Sane, ut dicit Donatus, hoc propter Auguſtum mutavit: nam nata erat laurus in palatio eo die, quo natus eſt Auguſtus: unde triumphantes coronari conſueverant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere.

VARIORUM.

224. CONGESTA. *Conjecta* Bigotianus.

225. TUREA. *Aurea* alter Menagii. *dapes* Witt. *crateris* Ald. & Junt.

228. LECTA. *Leta* Francianus, & ita ſupraſcr. *lapſa* Zulichernius. deinde, *Corineus*, *Chorineus*, *Corneus*, *Coryneus*. ſcripti varie exhibent. *lecta cado* ſecundus Moreti.

229. CIRCUMTULIT. In nonnullis Macrobiū Codic-

²⁰ deſunt Fabr. ²¹ ut & Fabr. al. ²² in Archemoris L. R. Archemoris Lipſ. Voſ. non video autem crateras in ignem miſſos apud Statium, ſed ex pateris & Cymbiis merum, ater ſanguis & lac funditur in pyram, lib. VI. 211. nam *verguntur* dicit Statius, quod recte Barthius aliud notare, quam in ignem mittere animadvertit. mox, *olivum* autem ab *oliva* dixit, Lipſ. BURM. ²³ deſunt V. L. Voſ. R. Lipſ. Steph. Dan. ²⁴ καὶ ὀλέας dicitur Baſil. ²⁵ quaſi Pyrae Fabr. al. ²⁶ majora vel minora fiebant Fabr. al. ²⁷ Neſtor in voce *aëni* pag. 4. videtur inveniſſe in ſuo codice *lecta*, id eſt electa. & debuiſſe *collecta* Servium ſcribere, quia non eligebantur oſſa, ſed colligebantur. ſed ſi jam ita explicuiſſet, nihil peccaſſet: nam quum equi, canes, & famulus ſimul cremarentur, certe debebant oſſa domini eligi, nec conſundi cum oſſibus & reliquiis aliarum rerum ſimel crematarum. BURM. ²⁸ deſunt V. ²⁹ deſunt V. R. Voſ. L. Lipſ. Steph. Dan. ³⁰ *pro lavato* V. ³¹ deſunt Voſ. R. Lipſ. Steph. Dan. vel ſulphuris vel victimae L. ³² deſunt V. R. L. Voſ. Steph. Dan. ³³ deſunt iſdem. ³⁴ quod propter Auguſtum mutavit, ut dicit Donatus Fabr. al. ſane dicit Donatus, quod hoc p. Aug. mutavit Lipſ. Liviae, poſt nuptias cum Auguſto accidiſſe ſimile augurium, narrat Sueton. in Galb. cap. 1. ubi Caſaubonus videndus. mox, eo die, quo Auguſtus: Lipſ. BURM.

Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum

Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,

Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo

235 Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen.

His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.

Spe-

SERVII.

231. NOVISSIMA VERBA. Id est, ILICET: nam VALE dicebatur post tumuli quoque peracta solennia.

233. SUAQUE ARMA VIRO. Ipsi chara sculpsit in saxo: nam supra ea jam legimus concremata. REMUMQUE TUBAMQUE. Quia & bellator & remex fuerat: licet possimus etiam solam tubam accipere: *remus* enim dicitur ³⁵ *lorum*, quod continet tubam. ³⁶ [Hoc ex Homero imitatus est Virgilius, in Elpenoris sepultura Odyss. M. 13. Ἀΐας ἐπὶ νεκρὸς τ' ἰκάνη, καὶ τούχῃα νεκρῷ, Τύμβον χιναίης, καὶ ἐπὶ σήλῳ ἱρὸς ἀδελφῆς, Πύξαμδ' ἀκρόατορ τύμβῳ ἰὺνεν ἐπὶ μόνῳ.]

234. MONTE SUB AERIO. ³⁷ In aërio: nam supra est positus. *Aërium* autem alii altum dicunt; alii nomen montis antiquum volunt: unde est supr. 153. *Qui nunc Misenus ab illo Dicitur.*

236. PRÆCEPTA SIBYLLAE. Ut supr. 153. *Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunt.*

VARIORUM.

Codicibus lib. II. cap. I. *circumluit*. HEINS. In ora codicis notaverat forte, *puram aquam*, ut esset, tulit puram aquam circum socios. & ita clare exhibet Zulichernius: *circumluit* jam Maserius ad Valer. Flacc. III. 433. conjecerat, sed Nonius in *circumferre* agnoscit vulgatum. unde *circumferre* pro lustrare poni docuit Fabret. ad Colum. Trajan. p. 143. vid. & Casaub. ad Theoph. Caract. p. 293. & Tan. Fabr. ad Aristoph. Ecclef. §. 126. vid. ex Nonio Lucil. lib. II. & ibi Douz. pag. 113. *Idem inter socios* Vratislaviensis. in Parrhasiano versus 229. *Idem* sequebatur post 231. BURM.

240. RAMO. Θάλλῳ e vid. Scalig. ad C. irin 376.

231. LUSTRAVITQUE VIROS. Eleganter Me-

nagianus prior, *lustravitque choros*: nam *viros* paullo post repetitur: in Montalbano quoque vetus scriptura erat *erata*, ejusque loco ³⁸ *viros* repositum, ante *domos* legebatur, quod Pierius ex veterimo Vaticano proferebat, & nos in priore Vossiano & Hamburgico utroque invenimus. *choros* pro agmine aut ordine apud Nasonem XIV. Met. 482. *vellemque chori pars una fuisset*. id est agminis; ita in vetusto exemplari me invenisse suo loco jam monui. sic apud Nostrium lib. V. 825. *senior Glauci chorus*. apud Horatium II. Ep. II. 77. *scriptorum chorus omnis amat nemus*. Martialis lib. V. Epig. 52.

Hic qui libellis praegravem gerit laevam,
Notariorum quem premitt chorus levis.

Castisque choris alimenta negantur, de Vestalibus Prudent. lib. II. in Symmach. Ciceron. pro Murena XXIV. *Castilina stipatus choro juvenutis*. & de Finib. I. 8. *Epicurum de choro Philosophorum plene sustulisti*. sic & Graeci: χορός καὶ δῖα οὐδὲ τ' οὐρανῶν de agmine & turba Christianorum apud Theodorum Histor. Ecclesiasticae lib. III. *Chorus astrorum* pro ordine aut agmine astrorum, passim apud Graecos & Latinos occurrit Poëtas. de quo ad Claudianum Consulatu Manlii 102. & ad Val. Flacc. V. 46. actum. Nam & aliquando ad res inanimatas id vocabulum transferebatur. Herodes Atticus in monumento Regillae de ordine vitium, καὶ χορὸς ὑμνῶν καὶ λαμνῶν ἀνέγει. Vitruvius lib. II. cap. 3. de Lateritiis aedificiis: *Ergo ex utraque parte cum struantur ad lineam, alternis choris parietes alligantur*. & illic, & aliis in Vitruvii locis compluribus codices vetustos exhibere *boris* & euidi jam observant. *virtutum chorus* apud Ciceronem

III.

³⁵ refutat hoc Brodaeus ad Anthol. III. cap. IV. Ep. I. vid. L. Metam. 689.

³⁶ desunt Y. R. Vol. L. Lips. Steph. Dan.

³⁷ vid. ad O-

Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
 Quam super haud ullae poterant inpune volantes
 240 Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
 [Unde locum Graji dixerunt nomine Aornon.]

Qua-

SERVII.

237. SPELUNCA ALTA FUIT. Qua ad Inferos descendebatur; non ubi fuerat Sibylla vaticinata.

238. SCRUPEA. Lapillosa: nam *scrupus*, proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat: unde etiam *scrupulus* dictus est: ³⁸ [unde Terentius Phorm. v. vii. 61. *Injeci scrupulum.*] LACU NIGRO. Aut alto: aut vere nigro, Inferorum vicinitate. TUTA autem, quia hinc lacu, hinc cingitur sylvis. Dicit autem locum, quem nunc *Doliola* vocant, ³⁹ [apud Cumas.]

239. VOLANTES. Volucres: participium pro nomine posuit, ut III. Georg. 147. *Plurimus Alburnum volitans cui nomen Asylo est*: licet illic sit etiam altera figura. Sane sciendum, Lucretium & ⁴⁰ alios Physicos dicere aërem corporeum esse: unde aves sustinet; sed hunc cedere vaporibus sulphureo: unde aves, in illis locis desertae aëre, ⁴¹ quo portari solent, concidunt, non odore, sed pondere: quod potest esse verisimile: quia altius in eodem loco possunt volare, ut sup. 202. *Tollunt se celeres: liquidumque per aëra lapsae.*

241. AD CONVEXA. Coeli curvitatē.

VARIORUM.

III. Officior. Claudianus vi. Conf. Honor. 420.

*Hic proles atavum deducens Aelia Nervam,
 Tranquillique Pii, bellatoresque Severi,
 Hunc civis dignare chorum.*

ita castigandum ex scriptis. vide illic adnotata nostra. HEINS.

233. INPONIT. Imposuit Donatus in Terent. And. 14. 101. etiam Florentina Juntarum editio. pro vulgata stat scriptura Macrobius v. Saturn. 7. & scripti codices nostri. HEINS.

234. MISENUS. Haec finxisse Virgilium, quia mons tubae figuram referre, ait Maranta Lucullian.

Quaest. lib. ii. Ampl. Addison. Itiner. p. 194. dicit promontorium Misenum vertice suo referre formam sepulchri, & *aëris montem* antea dictum ex auctore de Campania Felice refert. BURM.

236. PRAECEPTA. Mandata Leidenfis unus.

238. SCRUPEA, TUTA LACU. Tres voces, quae litteram *u* habent, indicandae obscuritati speluncae adhibitas putat Columna ad Ennium p. 244. cur non quartam *Hiatu* addidit? sed *scrupea* Hugonius & primus Rottendorphius. & *magna lacu* Leidenfis. vulgatum est apud Donat. ad Terent. Andr. v. iv. 37. & Commentatorem Horatii lib. i. Sat. xi. 20. & Serv. ad v. Aen. 123. BURM.

239. VOLANTES. Volucres Dorvill. ex glossa. Harduin. barbarum dicit *volantes* ipse barbarus, quare eum genio irato relinquimus.

241. FEREBAT. *Ferebant* Gudianus a manu prima. ut paulo ante ad v. 209. monebamus. HEINS. *Connexa* Nonius in *Avernus*.

242. UNDE LOCUM. *Ante locum* alter Hamb. *Avernum* Dorvill. Witt. Parrhaf.

Ibid. AORNON. *Aornon*; ante scilicet, quam locus a Julio Caesare, arboribus recisus & purgata ripa salubrior factus est. Nunc alia vallis vicina inter Puteolos & Neapolim, quam *sulfurariam* nominant, ejusmodi lethalem spiritum emittit, ad quam etiam nulla avis propius accedit. FABRIC. In Regio codice margini adscriptus erat hic versus a Mediceo & Menteliano priore, priore etiam Menagiano, Vossiano altero, primo & secundo Rottendorphiis, primo Moretano, in Sprotiano, priore Hamburgico, & tertio Rottendorphio manu recenti adscriptus occurrit. in caeteris *Avernum*, pro *Aornon* legitur, uti de suis monuit Pierius. nisi quod Gudianus & Mentelianus

³⁸ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ³⁹ desunt iisdem. & certe in urbe locum fuisse testatur Festus in *Doliola*, quem tamen hic intelligere nequit Servius. ⁴⁰ aliqui alios Fabr. al. melius esset, aliquot alios. vid. ad Lucret. vi. 740. & seq. 41 & quo V.

Quatuor hîc primum nigrantis terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;

- 245 Et, summas carpens mēdia inter cornua saetas,
Ignibus inponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam

250 Ae-

SERVIL

244. ⁴³ [INVERGIT VINA SACERDOS. In quarto 61. ait: *Media inter cornua fundis*. Et *fundere*, est supina manu libare: quod fit in sacris superis; *vergere* autem, est ⁴⁴ conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera convertatur; quod in infernis ⁴⁵ sacris fit. Haec autem pertinent ad victimarum explorationem; ut, si non stupuerint, ⁴⁶ aptae probentur.]

247. VOCE VOCANS. Non ⁴⁷ verbis; sed quibusdam mysticis sonis: ⁴⁸ nam, varie numina evocabantur: quod aperte Lucanus expressit, ut VI. 688. *Latratu habet* ⁴⁹ illa canum, gemitusque luporum: *Quod stridunt ululantque ferae, quod sibilat anguis* Exprimat: & *planctus fractaeque tonitrua* ⁵⁰ nubes: *Tot rerum vox una fuit*. COELOQUE EREBOQUE POTENTEM. Hoc est, quod ait Hecaten, ut plenum ⁵¹ numen ostenderet.

24. SUPPONUNT CULTROS. Id est, victimas caedunt. ⁵² Fuit autem verbum sacrorum, in quibus mali ⁵³ ominis verba vitabant. Hinc est, quod & ⁵⁴ *maeste* dicebatur, quod magis augere significat. ⁵⁵ [Statius VII. Th. 280. *Maeste animo juvenis*.] Dicimus autem *hic culter, cultri*: nam *cultellus*, diminutivum est; ⁵⁶ *cultellum*, penitus Latinum non est.

249. SUCCIPIUNT. ⁵⁷ Antiquae: nam modo *suscipiunt* dicimus, ⁵⁸ [ut supra I. 175. *Suscepitque inguem foliis*.]

VARIORUM.

aus alter, *Aornum*, more Maroniano, quem vocabulis Graecis terminationes Latinas dare, jam alibi

monuimus. certe Nonius, ubi docet Avernum lacum inde dictum, quod odor ejus avibus sit infestissimus, prolatis tribus versibus proxime praecedentibus, & illis quos supra habuimus, *samae grave olentis Averni*, tum & Lucretii loco notissimo, quo nomen Averno a re impositum contendit, quod sit illis avibus contrarium, hunc tamen Maronis non agnoscit, quem si pro genuino habuisset, non videbatur omisurus fuisse, quum ad rem faciat in primis. Dionysii Periegetae sunt de Colide §. 1149.

Ἡ δ' ἔπειτα προήνυκεν ἐπ' Ὀκεανὸν βαθύτην
Ἠλικάῳ, ταχυνότῃ δὲ σίμβωλ' ὀϊστοῖσι,
Τῶν καὶ μὲν καὶ φῶτις ἐπικλοῖσεν Ἀορνόν.

Quae Priscianus in Periegesi sic vertit, *Oceani tangens pelagus sub collibus altis, Quos volucres metuunt celeri contingere penna; Unde locis Graeci posuerunt nomen Aornum*. in priore Vossiano, *dixerunt nomine Averna. etiam lacum, non locum* duo veteres. HEINS.

243. PRIMUM. *Primus* in Mediceo. HEINS. Sed Sch. Stat. ad lib. IV. 445. *primum* dat.

244. INVERGIT. *Immergit* Ed. Vener.

245. CARPENS. Defectos pilos victimis docet Barth. ad Stat. IV. Theb. 461.

247. COELOQUE. Hinc forte apud Silium lib. I. 92. legendum,

Stant arae coeloque Diis, Ereboque potenti. ubi vulgo *coelique Diis*, coelo pro coelestibus. ut deos superos, & Plutonem vel Proserpinam intelligat. BURM.

248. SUP-

42 defunt V. 43 conversi R. 44 deest Fabr. al. 45 apte L. R. Steph. Dan. Fabr. al. 46 verbo Fabr. al. 47 nam in Lucano legimus, varie numina invocabantur Vof. *nam ut in* &c. Steph. Dan. 48 *ille* Fabr. al. 49 *nubis* V. Fabr. al. 50 nomen V. R. 51 est Fabr. al. 52 homines R. vitabantur Steph. Dan. vitantur Fabr. al. 53 *maeste* R. Vof. L. Steph. *maesta* V. *maestare* dicitur Fabr. al. 54 defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 55 hoc *colitellum* Fabr. al. 56 antiquum est modo Fabr. al. 57 defunt in. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan.

- 250 Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori
 Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
 Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
 Et solida inponit taurorum viscera flammis,
 Pingue superque oleum infundens ardentibus extis.
 255 Ecce autem, primi sub lumina solis & ortus,
 Sub pedibus mugire solum, & juga coepta moveri

Sil-

SERVII.

250. MATRI EUMENIDUM. Id est, Nocti, ut VII. 331. *Hunc mihi da proprium virgo sata Nocte laborem.* Et *Eumenides* dicuntur per Antiphrasim, cum sint immites, ¹⁸ [ἀνὰ τὴν ὑπέρβου.] MAGNAEQUE SORORI. Id est, Terrae: nam, ut supra II. 251. diximus, nihil est aliud nox, nisi umbra terrarum.

251. ENSE FERIT. Ut eum contra umbras haberet consecratum: hinc est, quod ei dicit Sibylla: [*Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.* Item 291. *Strictamque aciem venientibus offert.* Hoc autem etiam Homerus Od. A. 49. dicit: ¹⁹ [Ἀντιφράσις ὅτι ὑπερβόου πρὸς τὴν Ἑρμῆ.] STERILEMQUE TIBI PROSERPINA VACCAM. Deae congruam, nunquam enitenti.

252. NOCTURNAS ARAS. Quae tota nocte arderent. INCHOAT autem, perficit. Et est verbum sacrorum.

253. SOLIDA IMPONIT TAURORUM VISCERA FLAMMIS. Non extra dicit; sed carnes: nam viscera sunt, quicquid inter ossa & cutem est: unde etiam *visceratio*, dicitur ⁶⁰ [convivium de carnibus factum,] ut diximus supra I. 211. Ergo ⁶¹ solida viscera, holocaustum significat, quod detractis extis arae ⁶² superimponeretur: quae ⁶³ nonnunquam abluta, elixa etiam ipsa reddebantur: unde infert: FUNDENS ARDENTIBUS EXTIS. Quanquam alii pro parte totum velint intelligi; ut per *extra* totum animal intelligatur.

255. PRIMI SUB LUMINA SOLIS ET ORTUS. Atqui haec sacra per noctem fiebant, ⁶⁴ [ut dicunt:] sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur a medio noctis incipere. Illo autem loco, ⁶⁵ quo dicit inf. 539. *Nox ruit Aenea:* non venit, sed finitur significat. Quanquam alii

⁶⁶ dicunt sacra haec a ⁶⁷ media die incipere: & ⁶⁸ perducere usque ad mediam noctem: quod si est, *nox ruit*, potest *venit* significare.

VARIORUM.

248. SUPPONUNT. Ad hunc modum Scaliger emendabat Ovidium xv. Metam. 735.

Totaque subjectos incalfacit hostia cultros. ubi vulgo *conjectos*. sed ego omnino *contactos* legendum arbitror, id est vulneribus abditos. G. VOSSIUS.

Ibid. TEPIDUM. *Trepidum* prior Hamburgicus. vid. lib. I. Georg. 296. *succipiunt* Gudianus, de qua forma scribendi vid. ad Lucret. III. 406. & inf. 723. BURM.

251. STERILEMQUE TIBI. *Sterilemque ferit* Zulichemius a manu prima.

252. ARAS. Qua ratione Plutoni hic *aras* det Maro, excutit Barthius ad Statii IV. Theb. 458. ita Hecatae Valer. Flac. VI. 440. BURM.

253. SOLIDA. Heintius malebat, *solita*.

254. OLEUM FUNDENS. *Oleum infundens* Mediceus. *Pingue super oleum fundens*, ut in Pierianis nonnullis, Schefferianus e nostris, & placet. in Montalbano, *pingueque super oleum. super infundere*, ut *super imminere, super incumbere, super incidere, super ingerere, super injicere, super intonare* similiaque. Noster lib. IV. 120.

— *Commixta grandine nimbum*

Desuper infundam.

apud Nasonem VII. Met. 247.

Tum super invergens tepidi carchesia lactis.

HEINS. *Fundens* Dorvil. Wittan. Reg. Ald. *superque* omnes fere scripti & editi.

255. PRIMI SUB LUMINA SOLIS. *Sub limina* Mediceus, ut Horizontem innuat. nec aliter primus:

¹⁸ desunt iisdem praeter Lipf. ¹⁹ desunt iisdem & Lipf. ⁶⁰ desunt iisdem praeter Lipf. ⁶¹ per solida V ⁶² super impiebantur Steph. Dan. ⁶³ nonnunquam Volf ⁶⁴ desunt Steph. Dan. ⁶⁵ quod V. ⁶⁶ dicant V. L. Vol. R. ⁶⁷ medio V. L. R. ⁶⁸ produci Fabr. al.

Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante Dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:

260 Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se innisit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.

DI, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,

265 Et

SERVII.

257. VISAEQUE CANES ULULARE. Ita numinis
69 ostendebatur adventus. CANES autem, Furias
dicit Lucanus VI. 733. *Stygiasque canes in luce su-
perna Destitutam.* 70 Sicut etiam diximus supra III.
209. ULULARE autem & canum, & Furiarum
est.

258. ADVENTANTE DEA. Ipsa scilicet Proser-
pina. PROFANI. Qui non estis initiati. 71 [De Cal-
limacho: *Ἐκὼς ἰνὸς τε βίβηλοι.*]

259. TOTOQUE ABSISTITE LUCO. Hoc est, non
tantum 72 a spelunca; sed ab omni luci vicinitate
discedite: 73 [& Aeneae comites inclamat.]

260. INVADE VIAM. Ingredere.

262. FURENS. Deo plena: aut certe similis fu-
renti.

264. DI QUIBUS IMPERIUM EST ANIMA-
RUM. Plenus locus alta sapientia: de qua varie 74
differunt Philosophi: nam dicunt per alios animas
ad Inferos duci, ut IV. 242. *Hac animas ille 74 o-
vocat orco Pallentes: alias sub Tartara tristia mit-
tit.* Item per alios transferri, ut inf. 315. *Navita
sed tristis.* Per alios purgari, ut inf. 740. *Aliae
panduntur imanes Suspensae ad ventos.* Per alios
vero ad summa revocari, ut inf. 749. 75 *Lethaeum
ad fluvium deus evocat agmine magno.* Sciens er-
go de deorum imperio varias esse opiniones, pru-
dentissime tenuit 76 generalitatem. Ex maiore au-
tem parte 77 Syronem, id est, magistrum suum,

Epicureum, sequitur. Huius autem 78 sectae ho-
mines novimus superficiem rerum tractare, nun-
quam altiora disquirere. UMBRAEQUE SILENTES.
Secreta Inferorum, semper silentia: nam hominum
umbrae loquuntur. Hinc est: 79 *Quae sacra silen-
tia morunt.* Invocat autem summum bonum, quod
in silentio constare manifestum est.

VARIORUM.

mus & secundus tertiusque Rottendorphius &
Hamburgicus alter: quomodo apud Claudianum
lib. III. in Stilic. 287. ubi codices vetusti,

*Quos decus omne, Deae primi sub limina coeli
Rostida secundis concepit Lانا cavernis.*

& III. Conf. Honorii 164.

*Ingrediturque globum lunae, limenque relinquit
Arcadas.*

ita illic castigatiores membranae. Silius Statius lib.
IV. 105.

Accipiter medio veniens a limine solis.

ita illic vetustus codex, non *limise*. Lactantius Ele-
gia de Phoenice,

Namque ubi Sol populi fulgentis limina portae.

lib. VII. Aeneid. 130. *primus cum limine solis.* ex
vetusto codice. apud Statium IV. Theb. 756. *ra-
bidi sub limine Caucris.* Noster Eclog. v. 56.

Candidus insueti miratur limen Olympi.

hoc tamen Maronis loco *sub limina* in Carisio lib.

II.

69 ostendebat V. Vol. R. 70 sicut enim diximus supra, *ululare* canum & F. est Fabr. al. 71 desunt l. (sed locus va-
cuis relictus.) Lips. Steph. Dan. al. *Ἀμύμονος βίβηλοι* Vol. *ἀμύμονος βίβηλοι* V. R. in Callimachi Hymn. in Apol. 2. legi-
tur, *ἰνὸς, ἰνὸς, ἰνὸς ἀμύμονος* ubi Ill. Spanhemius, hoc Servio ab inficito aliquo Grammatico adjectum esse docet, adde Torrent.
Horat. III. Od. 1. BURM. 72 a luco Fabr. al. 73 desunt V. R. L. Vol. Steph. Dan. & ad Ae. c. inclamant Basil.
73 * dixerunt Lips. & mox, per alios vero. 74 *vocat* Vol. R. *vocat quo pallentes* R. 75 *laedicum* Vol. 76 generali-
tate V. 77 Syronem R. L. Fabr. 78 deest R. 79 *quem* V. *aliquemque secreta silentia* L. cuius sint haec reperire non-
dum potui, sed & *sacrum silentium* dixit Horat. II. Od. 13.

- 265 Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte tacentia late;
 Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
 Pandere res alta terra & caligineertas.
 Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
 Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
 270 Quale per incertam Lunam sub luce maligna
 Est iter in silvis: ubi coelum condidit umbrâ.

Jup-

SERVII

265. ET CHAOS, ET PHLEGETON. Elementorum confusio. Invocat⁸⁰ autem rerum primordia, quae in elementorum⁸¹ fuerunt confusione. Per *Phlegetonta*, Inferorum fluvium, ignem significat: nam⁸² φλογος Graece, Latine *ignis* est: unde secundum⁸³ Heracitum cuncta procreantur: & re vera sine calore nihil nascitur: adeo ut de Septentrione dicat [Lucanus IV. 108.] *Sterili non quicquam frigore gignit*. LOCA NOCTE SILENTIA LATE. Aut hoc est, quod supra ait: *Umbræque silentes*: aut vult ostendere, esse partem mundi, in qua perpetuae sint tenebrae: cum enim probatum sit, quod legimus [Juvenal. II. Sat. 161.] *Et minima contentos nocte Britannos*, sphaerae exigat ratio, ut e contrario sit regio noctibus vacans.

266. SIT MIHI FAS AUDITA LOQUI. De alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. SIT NUMINE VESTRO. Concedatur a vestro numine.

267. ALTA TERRA, ET CALIGINE MERSAS. Bene junxit: ex terris enim caligo procreatur, id est, umbra.

268. OBSCURI SOLA SUB NOCTE. Aut Hypallage est: *Sub obscura nocte soli ibant*: aut *sub sola nocte*, id est, ubi nihil aliud est praeter noctem. DOMOS VACUAS Nostri mundi comparatione. Simulachra enim illic⁸⁴ sunt, quae inania esse non dubium est. [*Sola nox* est, cui nulla lux succedit.]

269. INANIA REGNA. Inanium: per quod⁸⁵ ostenduntur vacua.

270. INCEPTAM. Alii INCERTAM legunt: illuc tamen recurrit: nam⁸⁷ *incertum*, incipientem, id

est, minorem significat. LUCE MALIGNA. Obscura: nam *malignum*, est proprie angustum, ut XI. 525. *Adituque maligni*, id est, minores,⁸⁸ obscuri. Sane sciendum, Lunae, licet minoris, commemoratione, ostendere⁸⁹ eum, fuisse illic aliquid lucis: nam aliter omnia, quae dicturus est, videre non⁹⁰ poterat.

271. UBI. Quando: nam non est loci; sed temporis.

VARIORUM

II. Inst. Gramm. circumfertur. HEINS. Et recte. *limen* enim solis bene dicitur, quum agitur de loco aut regione, unde sol oritur, vel de plaga coeli. de tempore vero ortus rectius *Lumen*. vid. ad Ovid.

II. Amor. VI. I. BURM.

256. COEPTA. *Celsa* est invenire apud Senecam lib. VI. Natur. Quaest. 13. HEINS.

257. VISAEQUE CANES. *Visque* alii, teste Vossio de Analog. I. 15. sed male, illo monente. *per umbras* primus Moreti & Leidenfis. HEINS. *Vist* Sprotianus, primus Rottendorphius, alter Hamburgicus & secundus Moreti. *visae* agnoscit Interpretes Horatii Epod. II. *adveniente* Oudartii. vulgata est apud Donatum ad Terent. Eunuch. III. II. I. & Hecyr. III. I. 38. de canibus stygiis. vid. ad Valer. Flac. III. 228. & de masculino genere ad Lucan. I. 548. BURM.

259. CONCLAMAT. *Conclamant* Sprotianus.

262. TANTUM. *Tandem* Leidenfis.

263. TIMIDIS. *Timidis* Dorvill. *vadentem* recte; quia

80 enim Fabr. 81 fuerant V. Steph. Dan. 82 *flora* V. *flor* L. Vof. R. 83 Heracletum Steph. Dan. mox. in loco Lucani, in frigore Lipsi. & in fine notae, ut ei contraria sit. 84 umbra obscurior Fabr. al. 85 nostri deest Lipsi. mox, quae sunt, inania Fabr. al. inania V. reliqua *sola nox* &c. deerant Lipsi. R. L. V. Vof. Steph. Fabr. Dan. 86 ostenditur vacuum V. R. Basil. ostenditur vacua L. 87 *incertam* Fabr. 88 & obscuri Fabr. al. 89 eum voluisse, fuisse Fabr. al. 90 poterant Vof. Lipsi. Steph. Dan.

Juppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci

Luctus & ultrices posuere cubilia Curae:

275 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,

Et

SERVII.

272. NOX ABSTULIT ATRA COLOREM. Hoc & videmus; & tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem: unde etiam apud Inferos omnia nigra esse⁹¹ dicuntur. Contra hos Academici⁹² una re pugnant: ⁹³ nam squamas piscium dicunt lucere per noctem.

273. VESTIBULUM. Ut Varro dicit, ⁹⁴ etymologiae non habet proprietatem; sed fit pro capu ingenii: nam *vestibulum*, ⁹⁵ ut supra II. 469. diximus, dictum ab eo, quod *jannam vestiat*.⁹⁶ [Alii dicunt a *Vesta* dictum per ⁹⁷ imminutionem: nam *Vestae* limen est consecratum.] Alii dicunt ab eo, quod nullus illic stet: in limine enim solus est transitus: ⁹⁸ quomodo *vesanus*, dicitur *non sanus*: sic *vestibulum*, quasi *non stabulum*. FAUCIBUS ORCI. Deum posuit pro loco: ut Jovem dicimus, & ⁹⁹ aërem significamus. Horatius I. Od. I. *Manes sub Jove frigido venator*. Orcum autem Plutonium dicit. Nec enim per Charonta possumus intelligere Inferos¹ dictos: quia minor potestas pro imperio nunquam ponitur: sed illa, quae tenet imperium. Ergo alter est Charon: nam Orcus² idem est³ Pluton, ut in Verrinis IV. 50. + indicat Cicero, dicens: *Ut alter Orcus venisse*⁴ *Ennam*: & *non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur*. Alibi ait: *Quia Ditem patrem emeruisse ab inferis putant*. Dicimus autem & *hic Dis*, & *hic Ditis*.

274. LUCTUS ET ULTRICES POSUERE CUBILIA CURAE. Ea dicit esse in aditu Inferorum,

quae vicina sunt morti: aut quae post mortem creantur: ⁶ aut quae in morte sunt, ut pallorem. *Luctus* enim post mortem est. CURAE. Conscientiae: quae puniunt semper nocentes,⁷ [ut dixit Juvenalis XIII. 193. *Quos diri conscia facti Mens habet attonitos, & surdo verbere caedit Occulto quatiante animum tortore flagello*.]

275. TRISTIS. ⁸ Severa, quae gignit severitatem. Cicero Act. in Verr. 10. *Judex tristis & integer*.

VARIORUM.

quia furebat. & de imperu & praecipitato ita hoc verbum *vadere* poni observavimus ad Valer. Flac. VI. 229. & alibi. BURM.

264. IMPERIUM EST. *Est* deest Veneto, secundo Moreti, & Parthas. *imperium animatum est* Wittian. *umbraeque silentium* Bigotianus.

265. SILENTIA LATE. Quum *umbrae silentes* praecesserint, praefendum utique, quod in Mediceo, Gudiano & Vossiano priori scriptum est, *loca nocte tacentia late*. HEINS. *Silentia longe* Hugonius a m. sec. *loca muta silentia* Ed. Venet. quod est a Glossatore.

266. NUMINE VESTRO. Vid. ad II. Aen. 396.

267. ALTA. *Altas* Medic. & Edit. Venet. *terra caligine* Wittian.

268. IBANT. Observavit Bart. Stat. II. Theb.

230. Virgilium hoc verbo initio¹⁰ versus spondaici posito

⁹¹ dicunt V. ⁹² in una re pugnant Vof. R. & alii. sed ita connexae voces, ut *repugnant* esse videatur. & editores quosdam ita cepisse patet ex Dan. & Basil. quae *una repugnant*. in Fabr. est in *uno repugnatur*. Favonius Eclog. in Cicer. Som. Scip. p. 442. Ed. Graev. dicit colorem non naturis corporum, sed lucis jactibus impressionibusque deberi. ⁹³ nam squamae p. per noctem lucent Fabr. al. nam squamae p. noctem lucere comprobatur Dan. & Vof. nisi quod habet, *quod probatur* R. squamas piscium dicunt lucere p. n. quod probatur. V. ⁹⁴ Etymologia V. L. Lipf. etimologia Vof. Etimologi non R. ⁹⁵ deest L. Vof. V. R. ⁹⁶ desunt V. ⁹⁷ imitationem Fabr. al. ⁹⁸ sed quomodo V. Fabr. al. ⁹⁹ Aetherem Lipf. Fabr. al. ¹ deus Fabr. al. ² deest V. Fabr. al. id est R. ³ Pluto V. Fabr. al. ⁴ deest V. Fabr. ⁵ aeternam L. R. Vof. *venisset Ethnam* Lipf. *Actnam* V. Dan. Basil. in Cicerone legitur, & *non Proserpinam asportasse*, s. i. abripuisse C. videtur. alter locus nescio an exisset, & an non formatus sit ex cap. 48. ubi legitur, *propter est spelunca quaedam &c. qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exsistisse*. vid. Broukh. ad Tibul. III. III. 38. qui ex memoria citasse Servium putat. BURM. ⁶ dicit & quae in Fabr. al. ⁷ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. *flagellum* legitur in Juvenali. ⁸ defendit hanc Servii expositionem Sabinus lib. II. Subsec. cap. 12. contra Beroaldum, qui querulam explicabat. NANSIUS. vid. inf. ad 315.

Et Metus, & male suada Fames, ac turpis Egestas;
 Terribiles visu formae; Letumque, Labosque:
 Tum consanguineus Leti Sopor, & mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,

280 Fer-

SERVII.

276. TURPIS EGESTAS. Quae turpes facit: & quasi harum rerum imagines facit, quas dicit esse apud Inferos, ideo, quia in quem ista⁹ concurrunt, sit mortalis¹⁰ necesse est: unde deos immortales dicunt: quia ista non sentiunt, quibus mors creatur.

277. "[TERRIBILES VISU FORMAE. Omnes scilicet, quas supra dixit.]

278. CONSANGUINEUS LETHI SOPOR. Secundum Homerum,¹¹ [qui ait Iliad. E. 231. "Εὖ ὕπνῳ ἐνυβλίη κασιγνήτῳ Διόδοιο. Et consanguineus, similis, juxta illud infr. 522. *Dulcis & alta quies placidaeque similima morti.* MALA MENTIS GAUDIA.] Generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret *malae mentis gaudia*:¹² [ut cum male fecerunt gaudeant.]

279. MORTIFERUMQUE ADVERSO IN LIMINE BELLUM. Mire, cum omnia in vestibulo, Bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla maior est mortis causa, quam Bellum: & est familiare epitheton.]

VARIORUM.

posito gravitatem incessus expressisse, quod a nemine animadversum. & exemplis Virgilianis adde unum Valerii Flac. lib. VI. 160. licet non sit spondaicum. BURM.

Ibid. PER UMBRAS. Mediceus *per umbram*. quamvis *per umbras* Priscianus lib. XIV. & Scholiastes Horatii lib. I. Od. 28. *ibant obscura soli* Gudianus a manu prima. idem ab eadem manu, *per umbram*, quomodo & Vossianus prior, Leidenfis & duo tresve alii. vide infra §. 425. quae annotamus. HEINS. Grotius ad Germanici Phaenomena pag. 28. *obscuri sola* esse hypallagen dicit. Schol. Stat. I. Theb. 125. *obscuri sola sub nocte*. *per umbram* agnoscit & Edit. Venet.

270. PER INCERTAM LUNAM. *Per obscuram noctem* apud Priscianum lib. XIV. sed aliter Nonius in *malignis*. *per incertam lunam* primus &

secundus Moretani & Menagianus alter. nec aliter a manu prima tertius Rottendorphius, & a manu secunda Mentelianus, quod & Servius agnoscit. nec ille debuisse dubitare, quam sequeretur scripturam, dum monet *incertam* legi in nonnullis exemplaribus. certe *incertos soles* pari locutione jam habuimus lib. III. 203.

Tris adeo incertos caeca caligine soles

Erramus pelago.

quid sit *incerta luna* ipse omnium optime infra hoc ipso loco Virgilii interpretatur 454.

Qualem primo qui surgere mense,

Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam. similis error commissus infra §. 493. HEINS. *Incertain* agnoscit etiam Nonius, & *incerta* est, quae aliis *dubia* dicitur. vide ad Rutil. I. 217. & Sammon. LVII. ita de nocturno proelio Livius V. 28. *Proelium ante lucem, sed luna pernox erat, commissum est, & baud incertius diurno proelio fuit.* *incerta luna*, opposita purae & serenae, quum nubilusaer est: ut contra *certa lux* Liv. XXVII. 2. & *certa dies* Val. Flacc. IV. 730. & *incerti vultus Olympi* lib. II. 66. & *incertus si nubila duxerit aether* lib. I. 307. ad quae loca vide notas, & ad lib. I. 17. unde nihil mutandum patet. *inceptam* tamen & Zulichemius & Leidenfis unus. BURM.

Ibid. LUCE MALIGNA. *Mala* dicit Stat. IV. Th. 424. & VI. 666. *incerta luna*.

273. PRIMISQUE. *Primis in faucibus* Gudianus. & sic editio Comelini quoque ex veterrimo Palatino codice expressa. & ita in plerisque Picrianis. HEINS. Sed *primisque* Gell. XVI. 5. & Macrobi. VI. 8.

276. MALE. *Mala* secundus Moreti, & Oudartii, a manu prima. *turpis* Heumanno ad Cicer. IV. Catil. x. est deformis, sordida. & *mala mentis gaudia* videri possunt apud Senec. Epist. LIX. versum 778. Wittianus ponebat ante 777. BURM.

Ibid. ET TURPIS. *Ac turpis* Nonio in *turpis*.
 nec

⁹ concurrent Steph. Dan. ¹⁰ nec est R. ¹¹ desunt V. L. Vol. R. Lips. Steph. al. ¹² desunt iisdem. sed Basil. desunt tantum *Et consang.* &c. Danieli desunt ad *juncta illud*. ¹³ desunt V. R. Vol. L. Lips. Steph. al. ad §. 280.

280 Ferreique Eumenidum thalami, & Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaeque brachia pandit

Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo

Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.

285 Multaque praeterea variarum monstra ferarum

Cen-

SERVII.

280. EUMENIDUM THALAMI. Furiae nunquam nupserunt: unde *thalamos* accipiamus ¹⁴ [habitationum loca,] in quibus natae sunt. Alii *thalamos* dicunt, qui facti sunt auctoribus Furiis: sed non procedit: quia ait, *Terribiles visu formae*, ¹⁵ ut non videatur esse contrarium: quia Furias paulo post alibi dicit esse: nam possunt hic natae esse, & alibi manere, & alibi officium exercere poenarum.

281. ¹⁶ [CRINEM INNEXA. Ut IX. 478. *Scissa somam*: & I. 228. *Oculos suffusa*.]

282. IN MEDIO. Aut vestibulo: aut absolutum est, & intelligimus hanc esse eburneam portam, per quam exiturus est: quae res haec omnia ¹⁷ indicat esse simulata, si & ingressus & exitus simulatus est & falsus.

283. ULMUS OPACA, INGENS. Distinguenda sunt ista propter duo epitheta. ¹⁸ [PANDIT autem, non aperit, sed expandit, id est, extendit: & ¹⁹ dicunt quidam *pandit* ab eo, quod est aperit venite, nam quod apertum, est latius diffusum: hinc est I. Ecl. I. *Patulae recubans sub tegmine fagi*.] VULGO. Passim, catervatim: ²⁰ [an *vulgo ferunt*?]

284. ²¹ [VANA TENERE. Utrum *vana*, an quae ex his vana sunt? Et duo somniorum genera putantur, unum de caelo, ut v. 722. *Visa debinc caelo facies delapsa parentis Anchisae*, quod est verum; aliud ab inferis, quod est vanum.] FOLIISQUE SUB OMNIBUS. Qui de Somniis scripserunt, dicunt, quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. *Vana* autem ideo, quia ab inferis: nam ²² vera mittunt superi. Homerus Iliad. A. 63. *Kai δ' ὅραπ' ἰν Διὸς ἑστῶ* ²³ [*Somnium de Jove*.]

VARIORUM.

nec aliter codices nostri, paucissimis exceptis: HEINS. *Ac male* etiam Venetus.

277. LETHUM. Vid. Turneb. xxvii. I. ad 43. qui Hyginum in praefat. dixisse notat ex Nocte & Erebo natum fuisse Lethum & Somnum. vid. ibi Muncker.

Ibid. LABOR. *Labosque* plurimi & Ed. Venet. ut & apud Senec. Ep. 104.

279. MORTIFERUMQUE. *Monstriferumque* alter Hamburgicus. quam varietatem in tribus Mss. apud Lucanum quoque lib. v. 620. observavi. sed neutro loco aliquid novandum, licet in bellis saepe, in primis civilibus, monstra saepe fiant. Lucan. vii. 464.

Facturi, quae monstra forent.

praefero tamen vulgatum. *adverso limine* Hamb. prior. BURM.

280. ET DISCORDIA. Copula deest Mentelii priori & alteri Menagiano.

282. BRACHIA PANDIT. *Pandens* Scholiafles. Statii. *tendens* Proba Faltonia. HEINS. *Tendit* Parthas. vid. ad II. Georg. 296. *in medium* alter Menagianus. *in medios* Montalbanius. *annosa* sine copula Francianus. *pendens* est apud Schol. Stat. I. 368. in editione plena mendis Pirhoei. in antiquis editionibus legitur ibi *pendens*.

283. OPACA. Recte Servius hic distinguendum docet. vid. ad I. Georg. 407. idem monet infr. h. I. §. 552.

Ibid. VULGO. *Passim* Parthas. ex interpretatione.

285. MULTAQUE. *Monstraque praeterea variarum multa* Sprostanus.

286. STA-

¹⁴ desunt iisdem. accipiamus loca in quibus Fabr. ¹⁵ & non L. Lips. & ut non R. Fabr. al. ¹⁶ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. ¹⁷ indicant V. R. Lips. ¹⁸ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. ¹⁹ deest Dan. & quidam, *pandit* volunt ab &c. Fabr. ²⁰ desunt V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. VULGO, temere, passim, catervatim, sequentibus. omisso Lips. ²¹ desunt iisdem. & Lips. ²² nam *vana* superi non mittunt Fabr. al. ²³ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al.

Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera:
Gorgones; Harpyiaeque, & forma tricorporis umbrae.

290 Con-

SERVII.

286. CENTAURI IN FORIBUS STABULANT. Bene in foribus: quia ea, quae contra naturam possunt creari, statim pereunt. *Stabulant* autem, habitant: & usurpative dixit, ut *populat, luctat*: nam *stabulor* dicimus. Et bene allusit: quia ex parte equi sunt. *Centauri* autem Ixionis & Nubis filii sunt. Ixion enim amatam Junonem de stupro interpellavit. Illa confessa Jovi est: & ex²⁴ ejus voluntate Nubem ei in suam formam conversam obtulit, unde feruntur nati esse Centauri. SCYLLAEQUE BIFORMES. Bene plurali usus est²⁵ numero: ²⁶ nam Scylla, filia Nisi, secundum alios in avem conversa est; secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut haec in Siciliae freto. Dictum autem est per poetae scientiam²⁷ [vel licentiam.] ²⁸ [Quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt: nam quae in avem conversa²⁹ est, nihil terroris habet. Harum sane fabulae in Bucolicis Ecl. VI. 74. plenius narratae sunt.]

287. CENTUMGEMINUS BRIAREUS. Centies³¹ duplex: secundum fabulas³¹ ipse etiam dictus est Aegaeon: ³² [qui, ut nonnulli tradunt, pro diis adversus Gigantes bella gessit; ut vero alii adfirmant, contra deos pugnavit, eo maxime tempore, quo inter Jovem & Saturnum de caelesti regno certamen fuit: unde eum a Jove fulmine ad Inferos tradunt esse trusum. Alii dicunt cum Juno & Minerva & Neptunus, caeterique dii Jovem ligare vellent, a Thetide Briareum adhibitum, Jovem vinculis exemisse.] Ac BELLUA LERNAE. *Hydram* dicit, ³³ [serpentem inmanis magnitudinis,]

quae fuit in Lerna Argivorum palude; sed Latine³⁴ *Excetra* dicitur, quod uno caeso tria capita crescebant. ³⁵ [Cum saepe amputata triplarentur, admoto ab Hercule incendio, consumpta narratur, cujus felle Hercules sagittas suas tinxisse dicitur.] Sed constat, *Hydram* locum fuisse³⁶ evomentem aquas, vastantes vicinam civitatem: in quo uno meatu clauso multi erumpebant: quod Hercules videns, loca ipsa exussit: ³⁷ & sic aquae clausit meatus: nam *Hydra*, ab aqua dicta est, ³⁸ [id est, ὕδρ' & ὕδαλ-]. Potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, ubi dicit I. Georg. 87. *Omne per ignem Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor.* ³⁹ [Et utrum hic distinctio plena sit; an *horrendum stridens* inferioribus jungendum sit? *stridere* enim bene Chimaerae datur, quae & serpentes habet & flammam.]

288. ⁴⁰ [HORRENDUM STRIDENS. Pro horrendo: adverbium qualitatibus derivatum in nomen.] FLAMMISQUE ARMATA CHIMAERA. ⁴¹ [Typhonis & Echidnae filia.] ore leo; postremis partibus, draco; media, ⁴² capra, secundum fabulas fuit: ⁴³ [& maxime Homero dicente Iliad. Z. 181. Πρίστis λίων, ὀπίσθιν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα.] Re vera autem mons est ⁴⁴ Lyciae, cujus hodieque ardet cacumen, juxta quod sunt leones: ⁴⁵ media autem sunt, pascua, quae capreis abundant; ima vero montis serpentibus plena sunt. Hunc ⁴⁶ Bellerophontes ⁴⁷ habitabilem fecit, unde Chimaeram dicitur occidisse.

289. GORGONES. ⁴⁸ Hae Gorgones Forci filiae tres

24 & ejus vol. Basil. & Masv. 25 numerum V. 26 nam & illa Nisi L. Vof. R. nam illa Nisi V. 27 desunt V. L. R. Lipf. Basil. 28 desunt V. L. Vof. R. Steph. al. 29 est * nihil Dan. est, & nihil Fabr. nam quod in avem c. e. nihil G. Vossius. 30 similis duplex V. 31 ipse est Aegaeon V. R. Vof. L. Steph. al. 32 desunt iisdem & Lipf. 33 desunt iisdem. 34 extra V. exoetra Vof. 35 desunt L. Vof. V. R. Lipf. Steph. al. mox summoto Fabr. ammoto Dan. mox. malim, *Hydram lacum fuisse*, licet omnes locum servent. BURM. 36 vomentem V. 37 quibus siccis aquae Fabr. Dan. quibus siccis clausit meatus Dan. 38 desunt V. L. R. Vof. Lipf. 39 desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. al. 40 desunt iisdem. 41 desunt iisdem. Titonis & Cheldriae filia Dan. vid. Hygin. f. CL1. 42 caprea V. L. Vof. R. 43 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 44 Siciliae R. Dan. Ciliciae V. L. Vof. ita potuit scripsisse, quia Ciliciae imperium veteres longissime extendebant. vid. ad Georg. 1. 56. & ad v. Aen. 514. ubi & Lydiam & Ciliciam confudisse vidimus. BURM. 45 media autem hujus pars pascua habebat quae Dan. mox, serpentibus plena, abjecto τῶν sunt L. V. R. Vof. Steph. al. 46 Bellerophontis vel Bellerofontis V. R. Vof. L. Bellerophon Steph. Fabr. 47 habitabilem sui fecit L. forte *suis*. habitabiles in se fecit V. 48 tres fuerunt, in extrema V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. Phorci Fabr.

290 Conripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus obfert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Inruat, & frustra ferro diverberet umbras.

295 Hinc

SERVIL

tres fuisse dicuntur, in extrema Africa circa Atlan-
tem montem, quae omnes unum oculum ⁴⁹ habebant, quod invicem utebantur, [quarum nomina haec fuerunt] ⁵⁰ Stheno, Euryale, Medusa; ⁵¹ [sed Medusa, erecta favore Neptuni, causa est crines suos Minervae capillis praefere: qua re indignata dea, crines, quibus amatori maxime placuerat, in serpentes vertit, eamque excidi a Perseo fecit luminibus orbatam, fecitque ut ⁵² quisquis caput ejus vidisset verteretur in saxum; sed Perseus, Jovis & Danaë filius, cum ad eam occidendam volaret, prae se scutum ferens speculi candore pellucidum, ⁵³ sicut Minerva monstraverat, in umbra ejus vidit caput Gorgonae, & ita averfus accedens id amputavit: quod cum ad ⁵⁴ Polydecten regem pertulisset, isque negaret id ejus virtute confectum, conspicuum id regi fecit, cujus conspectu ille in saxum mutatus est, quod in Serifo insula hodieque ostenditur:] ⁵⁵ Serenus tamen poeta dicit Gorgonas puellas fuisse unius pulchritudinis, quas, cum vidissent adolescentes, stupore torpebant: unde fingitur, quod, si quis eas vidisset, vertebatur in lapidem. ⁵⁶ [Sane quidam dicunt, versus alios hos a poeta hoc loco relictos, qui ab ejus emendatoribus sublatis sint:

*Gorgonis in medio portentum immane Medusae,
Viperae circum ora comae, cui sibila torquent:
Infamesque rigent oculi: mentoque sub imo
Serpentum extremis nodantur vincula caudis.]*

HARPYIAEQUE. Aut jam ⁵⁷ mortuas intellige: aut, secundum Platonem & alios, simulachra, licet vivarum, illic fuisse: nam dicunt, esse omnium rerum ideas quasdam, id est imagines; ad quarum similitudi-

nem procreantur universa. Hinc est, quod in Statio VIII. Theb. 91. ⁵⁸ Amphiarus Plutoni dicit: *Omnibus finitor rerum esse videris: mihi vero & sator.* Harum autem simulachra bene apud Inferos sunt: ⁵⁹ quia esse dicuntur & Furiae. TRICORPORIS UMBRAE. ⁶⁰ Heryli & Geryonis. ⁶¹ [Geryones tres reges simillimi fuerunt in Hispania, quibus abstulit Hercules armenta. Moventes autem ob hoc in Herculeum bellum interfecti sunt ab eo, quorum similes fuerunt umbrae.]

291. OFFERT. Non ad feriendum, sed ad repellendas umbras: unde & offert dixit: sacerdos autem ⁶² ferre prohibet.

VARIORUM:

286. STABULANT. *Pabulant* Excerpta nostra a manu secunda. in Cod. Voss. Servii erat *stabant*. *Sirenesque bisformes* alter Hamburgicus a manu secunda. mox, *belua* Parrhas. & Wittian.

288. FLAMMISQUE. *Flammis* Menagianus & Mentelius secundi.

290. TREPIDUS. *Trepida* Dorvill.

291. OFFERT. *Effert* Montalbanus. sed Nonius *ostendit* interpretatur, & hinc defendi possit *mortem offerre* ex Mss. apud Ciceron. IV. ad Fam. 12. ubi vide Graevii notas. BURM.

292. SINE CORPORE. Atqui postea §. 303. *corpora* vocat. vide Barth. ad Statii IV. Theb. 480. videbantur corpora, quorum imagines & umbras habebant, ita & *forma tricornis umbrae*. BURM.

293. CAVA. *Carvae formae* prior Vossianus & Rottendorphius primus. HEINS. *Carvae*. etiam Lc.

49 habuisse V. mox, quarum n. b. f. deerant V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. 50 Stenno V. L. Vof. Sthenio Fabr. al. Sthenio Steph. Sthenio R. Edryale Dan. 51 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. ad *serenas*. 52 quisque Dan. 53 sic Dan. 54 Polydecten Dan. 55 Serenus tamen dicit puellas &c. V. L. Vof. L. Steph. al. dicit Gorgonas fuisse unius Lips. 56 desunt iisdem & Lips. 57 occisas Steph. & ita Edd. antiquae quaedam mox, dicit vivarum, legit Barth. ad Stat. VIII. Theb. 91. 58 Amphipraus Fabr. Amphora Dan. Dammas L. R. Lips. Damas Vof. Theodamas V. Steph. Dammas Lips. 59 quae Vof. L. Steph. Fabr. al. 60 Eryli V. L. Vof. R. Erili Steph. Dan. al. legendum vero *Geryonae*. vid. ad VII. Aen. 662. 61 desunt V. L. Vof. R. Lips. Dan. al. & in sola Masficianae editione reperi. unde vero petita sint nescio: certe non ex Regio codice, quo usum se jactat Masfivicius; sed forte Glossator aliquis ex Justino adiecit, qui tres fratres fuisse, & ex illorum concordia fabulam esse ortam, dicit lib. XLIV. 4. BURM. 62 feri Lips.

- 295 Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas :
 Turbidus hūc coeno vastaque voragine gurgēs
 Aestuāt, atque omnem Cocyto eructat arenam.
 Portitor has horrendus aquas & flumina servat
 Terribili squalore Charon : cui plurima mento
 300 Canities inculta jacet : stant lumina flamma :

SOF-

SERVII.

295. TARTAREI QUAE FERT ACHERONTIS AD UNDAS. Sequitur illud Pythagoricum, dicens, tenuisse eos viam post errorem sylvarum; quae vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus supr. 136. dicit. TARTAREI ACHERONTIS. Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro; hujus aestuaria Stygem creare; de Styge autem nasci Cocytum. Et haec est ⁶³ Mythologia: nam Physiologia hoc habet: Quia qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte: unde haec esse apud Inferos dicit.

297. COCYTO ERUCTAT ARENAM. In Cocytum: scilicet per Stygem.

298. HAS HORRENDUS AQUAS. Propter tria flumina. PORTITOR. Proprie qui portat: abusive etiam qui portatur *portitor* dicitur, sicut *vektor*, ⁶⁴ [qui significat vehementem, & qui vehitur. Lucanus v. 580. *Venia est haec sola timoris, Vectorem non esse tuum.* Sic & *alumnus*, & *hospes*, significant.]

299. TERRIBILI SQUALLORE. Id est, terribilis squaloris. CHARON. ⁶⁵ καὶ Antiphrasin, quasi ⁶⁶ ἀχαίρων.

300. CANITIES INCULTA JACET. Veteresenim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, ut nonnullas videmus statuas. Ideo dixit *Inculta mento canities*. STANT. Horrent. ⁶⁷ Et est polysemus sermo, ut diximus I. 646.

VARIORUM.

Leidenfis unus. vid. ad II. Aen. 360.

294. DIVERBERAT. *Dewerberat* Bigotianus & Francianus, male. vid. ad Nemes. Cynege. 265. & nescio, an ita voluerit Cortius ad Plin. II. Ep.

18. & editum male fuerit *diverberet*, quod ad illam diversitatem temporum nihil facit. BURM.

295. AD UNDAS. *Ad undam* apud Nonium Marcellum invenias verbo *Ferre*. in Sprothiano *qua*, non *quae fert*. HEINS. *Ad umbras* Hugenianus. *hic via* Montalbanius.

297. COCYTO. *Cocytii* Vossianus prior, priores Moretani, tres Rottendorphii, Leidenfis & Schefferius. HEINS. *Omnis Cocytii* secundus Moreti. *Cocytii* Ed. Venet. *Cochyto* Wittian.

298. PORTITOR. Vide de hac voce, & Servii explicatione Brouckhuf. ad Propert. IV. XI. 7. & ad Lucan. IV. 57. quae notamus. in loco Lucani a Servio adducto legitur, *sola tibi caussa est haec, iusta timoris Vectorem non nosse tuum.* & in Edit. Lucii Basilienfi adducitur etiam ad lib. IV. Aen. 72. ubi pro *timoris*, etiam est *pavoris*. BURM.

299. TERRIBILI. *Terribilis* Montalban. vid. IX. 336. & alibi saepe. *Caron* Wittian. & ita infr. 326. multi codices.

300. FLAMMAE. *Flamma* ex nostris Leidenfis, Moreti primus, & quartus, prior Menagianus & alter Hamburgicus. *flammae* Mediceus & caeteri vetustiores & Pieriani, qui tamen in nonnullis se invenisse *flammea* testatur, quod utcumque arri-det. ut lib. VII. 448. *Tum flammea torquens lumina.* sed receptae lectioni subest multum eruditae antiquitatis. apud Claudianum lib. I. Laud. Stilic. 257. *Stant pulvere Syrtes Gaetulae.* Noster ipse lib. XII. 417. *Fum pulvere caelum stare vides.* quem locum Scholiae Horatii Crucquianus lib. I. Od. 9. adducit una cum hoc loco, etsi male apud illum legatur, *stant lumina flammae*, ubi interpretatur illa Horatiana, *vides ut alta stet nive*.

can-

⁶³ Etymologia V. Steph. al. Etimologia L. R. Lipf. & Mythologia. Voss. ⁶⁴ desunt V. L. Vof. Lipf. Steph. Dan. ⁶⁵ per antiphrasin Steph. al. ⁶⁶ Acheron. V. L. Vof. Steph. Acharon. R. Dan. χαλπας, quasi Acharon. Basil. ⁶⁷ Polysemus V. Vof. Polysemus, id est multiplicatio sermonum Steph. Dan. Fabr. qui etiam dedit Polysemia. & eadem variatio in sequenti nota.

Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior; sed cruda Deo viridisque senectus.

305 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimū heroum, pueri innuptaeque puellae,
Inpositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quam multa in silvis autumnī frigore primo

310 Lab-

SERVII.

302. SUBIGIT. ⁶⁸ Subagit, [sursum agit,] regit. Et est polysemus sermo: nam & acuit significat, ut VII. 726. *Subiguntque in cote secures.* Et compellit, ut inf. 567. *Subigitque fateri.* VELISQUE MINISTRAT. Aut ⁶⁹ per vela, & est septimus: aut velis obsequitur, & est dativus.

303. FERRUGINEA. Nigra, tristi: nam lugubrem ⁷⁰ [esse hunc colorem] ostendit, dicens I. Georg. 466. *Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.* CORPORA CYMBA. Omne, quod potest videri, corpus dicitur: ⁷¹ unde paulo post discretionem fecit, dicens inf. 391. *Corpora viva nefas Stygia vestire carina.* ⁷²

304. JAM SENIOR. Aut ⁷³ comparativum pro positivo posuit: aut, ut diximus V. 409. *senior*, est virens senex; ut *junior*, intra juvenem est: quam rem a Varone tractatam confirmat etiam Plinius. CRUDA DEO, VIRIDISQUE SENECTUS. Tō ⁷⁴ *ālior*: ⁷⁵ [ideo cruda & viridis,] quia in deo: ⁷⁶ [& bene viridis*]

309. AUTUMNI FRIGORE PRIMO. Extremitatem vult ostendere: quod ait Juvenalis IV. 56. *Jam lethifero cedente pruina Autumnus*: nam ejus prima pars fervet, ut III. Georg. 479. *Totoque Autumnū incanduit aestu.* Sane sciendum, secundum Plinium, folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor aestatis calore invenitur exhaustus. Ergo CADUNT, non quia tunc ficcari ⁷⁶ incipiunt; sed quia tunc eis jam deest humor.

VARIORUM.

candidum Soraacte, pro cooperitur, & plenum nivescit Soraacte, addito Ennii exemplo *stant pulvere campi.* libro Octavo Gellii deperdito lemma est capitis quarti. Quid illud sit quod Virgilius *caelum stare pulvere*, & quod Lucilius *pectus sentibus* dixit. Titinius Veliterna apud Nonium, *fundi stabant sentibus.* Caecilius Syraculis apud eundem, *ager autem stat sentibus.* pro horret, ille tamen hoc Maronis exemplum omisit. Sisenna in Historiis, *caligine caelum stat.* Statius Theb. VII. 124. *pulverco stant astra globo.* Plautus Amphitr. I. I. 78. *Fremitu virū & spiritu atque anbelitu nebula constat. stant lumina flamma* etiam legitur apud Donatum in hoc Maronis loco, ad Terent. And. Act. IV. 2. 16. addito Lucii exemplo, *stat sentibus fundus.* pro quo *pectus* apud Nonium legi jam vidimus. Boët. Consol. Phil. lib. I. *Ut cum praecipiti glomerantur sidera caelo, Nimboisque polus stetit imbribus.* HEINS. *Flammea Zulichem. a m. sec. stant lumine flammae Venetus & primus Rottendorphius a m. sec. stat Francian. Parrh. & Ed. Venet. Flamma* Servius ad I. Aen. 646. & VI. 22. BURM.

301. SORDIDUS. *Horridus* apud Scholiaften Statii Theb. I. 110. HEINS. Commutari has voces vidimus ad Suet. Aug. LXV.

302. IPSE RATEM CONTO SUBIGIT. *Ponto subiit mendose* legitur apud Scholiaften Juvenalis Sat. II. 150. qui in Juvenale videtur agnovisse, *Et contum ex Stygio nigras in gurgite ranas.* mihi tamen

⁶⁸ sic & subigit, pro impellit, sursum agit, regit, nam & acuit &c. Basil. illa, *sursum agit*, defunt V. L. Vof. R. ⁶⁹ pro vela Steph. Dan. ⁷⁰ defunt Vof. Steph. Dan. ⁷¹ nam paulo Fabr. al. ⁷² addunt Fab. al. ad discretionem morum. ⁷³ deest V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁷⁴ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Fabr. al. ⁷⁵ defunt iisdem. ⁷⁶ incipiant Fabr. al.

- 310 Labſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
 Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus amnis
 Trans pontum fugat, & terris inmittit apricis.
 Stabant orantes primi transſmittere curſum,
 Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
- 315 Navita ſed triftis nunc hos, nunc adcipit illos:
 Aſt alios longe ſubmotos arcet arena.
 Aeneas (miratus enim, motuſque tumultu)

Dic,

SERVII.

311. GLOMERANTUR AVES. Bene rebus volitantibus animas comparavit, ⁷⁷ quae & ipſae volant.

312. IMMITTIT APRICIS. Quasi ⁷⁸ *ἀνν φρίκας*, eſt, ſine frigore, ut diximus ſupra v. 128. unde nonnulli & Africam dictam volunt.

313. PRIMI TRANSMITTERE. Figura Graeca eſt: ut primi tranſirent.

315. TRISTIS. Aſper, ⁷⁹ inmiſerabilis, ⁸⁰ [ſe-
 verus]

317. AENEAS. Ordo eſt: Aeneas ait, dic, o virgo: caetera per parentheſim ⁸¹ dicta ſunt.

VARIORUM

men aliquando viſum ſcribi debere, *Et Porthmeum*, vel *Porthmeaque & Stygio. velis miniſtrat* ſcilicet ratem, quod liquet ex Valer. Flac. lib. III. 37.

Ipe diem longe ſoliſque cubilia Tiphys

Conſulit, ipſe ratem ventis veliſque miniſtrat.

HEINS. Vide Brouckhuſ. ad Propert. III. XIV. 15. & Barth. ad Stat. XI. Theb. 571. *ſubiit* etiam Excerpta noſtra. ſed vide Gronov. ad Liv. XXVI. VII. 9. BURM.

303. SUBVECTAT. *Subvertit* Zulichemius a manu ſecunda. *ſubvertit* Venetus. *ſubvertit* Gudianus. ſed vulgata eſt apud Lutatium ad Statii Theb. II. 13. BURM.

304. DEO. *viro* ſecundus Moreti.

305. EFFUSA. *Emiſſa* Hugenianus pro varia lectione. *tenebat* Menagii prior.

306. MATRES. Vid. Georg. IV. 475. ubi hi tres verſus occurrunt.

309. FRIGORE. *In frigore* Montalbanius. *ipſa cadunt* idem, male. vid. ad Petron. cap. XVI. & ad Ovid. VII. Met. 401. & Broukh. ad Propert. III. XIII. 34. & *ipſa & lapſa* ſaepe confundi vidimus in hac ipſa locutione ad Ovid. II. Trift. 86. *folia ad terram* Parrhaſ. male vero hic interpretes initium Autumnii capiunt, quod ſatis calidum, ſed de vergente in hiemem autumnio capiendum. ut II. Georg. 321. *Prima ſub Autumnii frigora*. immo etiam, ut recte Servius, aeſtum dat autumnio, non modo in initio, ſed toto, ubi peſtilentiam deſcribit, III. Georg. 479. ut & Horat. III. Od. 23. *grave tempus pomiferi anni*, id eſt autumnii, vocat. BURM.

311. ANNUS. *Annis* in ſecundo Moretano, ut Strymon deſignetur, uti additum gloſſema teſtatur. HEINS. *Annis* Bigotianus, Hugenianus & Leidenſis, & alter Hamburgicus a manu ſecunda, & recte, mea ſententia. ut contra Nilus *tepidus* dicitur, ad quem a Strymone tranſeunt aves. vid. ad Valer. Flac. III. 361. de anno dixerat jam *autumni frigore primo. annis* vero & *annus* paſſim commutari ſolent. vid. ad Valer. Flac. v. 424. corruptum pronuntiat locum Marklandus ad Stat. I. III. 8. ſed medicinam differt in aliud tempus. *Glomerentur* Mentelii prior. BURM.

312. PONTUM. *Portum* Leidenſis unus. & *campis* Leidenſis alius. Barthius in ſuis invenit, *atque oris*, ad Stat. v. Theb. 12. BURM.

314. RIPAE ULTERIORIS. Quintilian. Declam. VI. II. & *a ſuprema face*, (ut *vates ſerunt*) *petitam ulterioris ripae ſtationem conſtingunt*.

316. A-

⁷⁷ quia Fabr. al. ⁷⁸ atreſicis V. L. Vol. R. *ἀνν φρίκας* Steph. Dan. *ἀνν φρίκας* Baſil. ⁷⁹ & miſerabilis Steph. Dan. al. & inmiſerabilis Fabr. & ita Brouckh. ad Tibul. III. III. 35. ſed *triftis* dicitur, ut omnia apud inferos *triftia*. vid. Gronov. ad Senec. Herc. Fur. 566. BURM. ⁸⁰ deſt V. L. Vol. R. Liſt. Steph. al. forte additum ex aliis locis, ut ſup. 275. & inf. 374. & x. 612. ⁸¹ id eſt per ſuppoſitionem V. Steph. Dan.

Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?

Quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas

320 Hae linguunt, illae remis vada livida verrunt?

Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:

Anchisa generate, Deum certissima proles,

Cocytus stagna alta vides, Stygiamque paludem,

DI cujus jurare timent & fallere numen.

325 Haec

S E R V I I.

319. QUO DISCRIMINE. Qua differentia. RITAS HAE LINGUUNT. Repulsae scilicet, non transcuntes.

320. VADA LIVIDA. Nigra. ⁸² Et *lividum* non nisi apud neotericos invenimus. Lucanus I. 288. *Livor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas.* ⁸³ [Licet Ovidius dixerit III. ex Pont. III. III. *Livor iners visum mores non exit in altis.*]

321. LONGAEVA SACERDOS. ⁸⁴ Sibyllam Apollo pio amore dilexit: & ei obtulit poscendi quod vellet arbitrium. Illa hausit arenam manibus: & tam longam vitam poposcit. Cui Apollo respondit id posse fieri, si ⁸⁵ Erythraeam insulam, in qua habitabat, relinqueret, & eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit: & illic defecta corporis viribus vitam ⁸⁶ in sola voce retinuit. Quod cum cives ejus cognovissent, sive invidia, sive miseratione commoti, ei epistolam miserunt creta antiquo more signatam: qua terra visa, quia erat de ejus insula, in mortem ⁸⁷ soluta est: unde nonnulli hanc esse dicunt, quae Romana ⁸⁸ fata conscripsit, quod incenso Apollinis templo, inde Romam allati sint libri, unde haec fuerat.

322. DEUM CERTISSIMA PROLES. Ex eo, quod subire Inferos potuit. Ideo autem *certissima*, quia multi ad gloriam generis simulant se numinum filios: ut Romulus ex Marte, Alexander ex Jove Hamnone. ⁸⁹ Hoc ergo excludit. Sic alibi de

Hercule VIII. 301. *Salve, vera Jovis proles.*

324. ET FALLERE NUMEN. Ut supra 134. diximus, sive propter Victoriae favorem, Stygis filiae: nam ⁹⁰ dicitur statuisse Jupiter, ut si quis fessellisset ejus numen, uno anno & novem diebus ab ⁹¹ Ambrosia & Nectare prohiberetur. Ratio autem est quam ⁹² supra diximus: ideo per Stygem dii jurant, quia tristitia contraria est aeternitati. ⁹³

V A R I O R U M.

316. ALIOS LONGE SUMMOTOS. *Illos I. semotos* prior Hamburgicus, *semotos* etiam Bigotianus, & Parrhas. *late* secundus Moreti. *submovere* opponitur *re recipere* apud Ovid. III. Fast. 140. ubi vid. Heinf. & II. Trist. IV. 41. ubi similis diversitas, quae & IV. Trist. IX. 17.

Ut Scythicus habitem longe submotus in oris. quare nihil mutandum. ut neque apud Lucan. V. 71. BURM.

318. CONCURSUS. *Conversus* Zulichemius a manu prima.

319. VEL QUO. *Quove* Parrhasian. *quo vel* Venetus.

320. VERRUNT. *Vertunt* Parrhas. *linguunt* Rottendorffii tertius.

322. ANCHISA. *Anchise* Vratislavienfis.

323. STA-

⁸² nam Fabr. & *lividum* *invidum* Lipsi. sed mira videbatur Cl. Dorvillio haec animadversio. nam Catullus Carm. XVIII. *Lividissimam voraginem* dixit. & hac voce usi Plautus & Lucretius. an hi inter neotericos referendi? & exempla quae adfert, non *lividum*, sed *livorem* probant. haereo hic. vid. de *neotericis* ad Georg. IV. 122. *Livens plantam* pro nigro dixit & Maro VII. Aen. 687. BURM. ⁸³ defunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. & Lipsi. qui, *subactas*. ⁸⁴ Sibylla. Hanc Apollo Fabr. al. ⁸⁵ Erythram Vol. Erythraeam, in qua habitabat insul. & rel. R. vid. supr. ad V. 30. ⁸⁶ insula V. ⁸⁷ resoluta Fabr. al. ⁸⁸ facta R. Vof. errorem Servii, & pro Apollinis templo, debuisse dicere Capitolio, ostendit Salmast. Exerc. Plin. pag. 54. ⁸⁹ hos ergo. deinde, sic ergo de Herc. L. ⁹⁰ statuit Jupiter Fabr. al. ⁹¹ Ambrosio Commel. & Genev. Ambrosiae nectare L. R. ita solere librariorum & elidere, & *ae* inde formare, vidimus ad Phaedr. IV. 4. Quint. de Inst. XI. III. p. 1011. & saepe ad Suetonium, & alios. BURM. ⁹² deest V. ⁹³ hic Graecae quaedam voces corruptissimae TOCTEPNON TONTAKAIA ΘΑΝΑΤΟ, aut similia erant in V. L. Vof. R. unde fieri potest, *re stygias rivarias re abantre*.

- 325 Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est:
 Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
 Nec ripas datur horrendas & rauca fluenta
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque haec litora circum.
 330 Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
 Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit;
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

Cer-

SERVII.

325. INOPS INHUMATAQUE TURBA EST. Duo dicit, id est, nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. *Inopem* enim dicit sine pulveris⁹⁴ jactu, [nam *Ops* terra est,] id est, sine humatione. Vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam: nam & Deiphobi umbra transvecta est, cui Aeneas cenotaphium fecit, ut inf. 905. ⁹⁵ *Tunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem Constitui.* Bene autem *sepultos*,⁹⁶ [id est, fletos] (nam sine fletu sepultura non est: unde legimus xi. 372. *Inhumata, infletaque turba*,) facit supradicta flumina transire, quibus luctus⁹⁷ nomen imposuit. CENTUM autem annos ideo dicit: quia hi sunt legitimi vitae humanae, quibus completis potest anima transire ripas, id est, ad locum purificationis venire, ut redeat rursus in corpora. Sane sciendum, quia, cum terram dicimus, *haec Ops* facit: si Nympham dicamus, *haec Opis*: si divitias, *haec opes* numero tantum plurali.
 327. RAUCA FLUENTA. Aut rheumata,⁹⁸ [id est, aestuaria] dicit: aut bene pluraliter: quia de tribus loquitur fluminibus.

328. SEDIBUS OSSA⁹⁹ QUIERUNT. Id est, prius quam corpus in naturam suam redeat, id est, in terram.

330. STAGNA EXOPTATA REVISUNT. Lethaei scilicet fluminis.

331. VESTIGIA PRESSIT. Scilicet cogitatione tardatus, [& intentionem constantis ostendit.]

332. PUTANS. Reputans, cum animo pertractans. SORTEMQUE ANIMO MISERATUS INIQUAM. Iniqua enim fors est, puniri propter alterius negligentiam: nec enim quis culpa sua caret sepulchro. Bene autem ANIMO, quasi re praefaga, ut alibi x. 84. *Praefaga mali mens*. Ipse enim Aeneas insepultus jacebit, ut iv. 620. *Medusque inhumatus arenâ*: [periit enim in flumine Numico: unde & Juvenalis xi. 63. *Et ipse mihi contingens sanguine caelum, Alter aquis, alter flammis ad sidera missus.*]

VARIORUM.

323. STAGNA. *Stanna* Zulichernius. & ita mox §. 330.

125. EST. Deest Regio & Gudiano a manu prima. *quam cernit* Parrhaf. imitatur haec Aufonius in Mosell. 4.

Infletaque jacent inopes super arva catervae. ubi *sinopes*, sine ope Barthius ridicule ex codice suo profert. BURM.

326. CHARON. *Caron* Zulichernius. & multi alii.

327. NEC RAUCA. *Et rauca* in omnibus nostris & Pierianis. nec causam video, cur id exfulare jubeatur hactenus. sic Georg. iv. 211. optimus codex,

Nec Populi Lydorum, & medus Hydaspes Observant.

Ac-

94 jactu id est sine terra, sine &c. L. Vof. R. Steph. Dan. *inops* sine terra Fabr. & al. sine humatione V. omittis mediis.
 95 *Nams* Basil. *Hanc* Steph. Dan. Fabr. Masv. 96 desunt V. qui codex illa, quae in parenthesi sunt posita, in finem rejicit, & legit: sepultos facit supra dicta &c. impoluit; nam sine &c. 97 lumen R. 98 desunt L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. deinde, *fluminibus* deest Lips. 99 QUIERUNT V. 1 sedet V. 2 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. 3 peractans V. 4 rei praefago V. Fabr. al. & puto recte, & confirmari adducto altero loco, quem imitatur Val. Flac. i. 694. *Mensque mali praefaga quatit*, & ita Lucanus & alii passim. BURM. 5 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan.

- Cernit ibi maestos & mortis honore carentis,
 Leucaspim, & Lyciae ductorem classis Orontem :
 335 Quos, simul a Troja ventosa per aequora vectos,
 Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.
 Ecce gubernator sese Palinurus agebat :
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
 340 Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra ;
 Sic prior adloquitur : Quis te, Palinure, Deorum.

Eri-

S E R V I I.

333. MORTIS HONORE. Sepultura, ut x. 493. *Quisquis bonus tumuli.*

334. DUCTOREM CLASSIS. Apertum exemplum, *classem* ⁶ dici etiam unam navem : nam legimus i.

113. *Unam quae Lycios.* ⁷ [*fidumque uebebat Orontem.*]

336. AUSTER. Hic distinguendum.

337. SESE AGEBAT. Sese agere, est sine negotio incedere.

338. QUI LIBYCO NUPER CURSU. Bene Libyco : navigatio enim non a ⁸ diverticulo ; sed ab intentione accepit nomen.

339. EFFUSUS IN UNDIS. Archaismos est : quanquam Donatus esse ordinem velit : *Dum servat sydera in undis* ⁹ *mediis.*

340. MULTA MOESTUM COGNOVIT IN UMBRA. Prudentiores dicunt, animas, ¹⁰ recedentes a corporibus, sordidiores esse, donec purgentur : quae purgatae incipiunt esse clariores : unde ait paulo post 745. *Donec longa dies perfectio temporis orbe Concretam exemit labem, purumque* ¹¹ *reliquit Aetherium sensum : atque aurai simplicis ignem :* id est, non urentis, ut est Solis. Inde est, quod aliae animae ¹² Lunarem circulum, aliae Solstitialem retinere dicuntur, pro modo purgationis ¹³ animae. Bene ergo Palinurum obscura umbra circumdatum ¹⁴ dicit, & vix agnitum ; qui ¹⁵ ne ad loca quidem pervenerat purgationis, sicut etiam ¹⁶ alibi de Di-

done dicturus est inf. 453. *Agnovitque per umbram Obscuram.*

341. QUIS TE, PALINURE, DEORUM? Quis deus, debuit dicere ; sed Graece dixit, [Homer. A liad. 8. & passim] *τίς δῖον.*

V A R I O R U M.

Aeneid. xi. 137.

Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum, Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

HEINS. *Non ripas Bigotianus. transportare, suis quam Leidenfis. nec rauca* Ed. Mediol.

328. QUIERUNT. *Querint* Mentelianus prior a manu prima. etiam tres alii. HEINS. Et lib. iv. 27.

329. VOLITANTQUE HAEC. *Volitant ac litora* Zulichemius.

331. ANCHISA. *Anchisae* Mediceus.

332. ANIMO MISERATUS. *Animi miseratur* Mediceus. ut libr. x. 485.

— *Ter maxima Juno*

Continuit, juvenemque animi miserata remisit. Silius lib. xi, 381.

Ni poenae juvenem indignae miseratus ab alto, Jupiter.

praeterea miseratur Gudianus a manu prima. HEINS. Sed hic *animi* faceret dubiam sententiam, an *animi sortem* junxisset. vid. Cl. Drakenb.

ad

6 dicit V. 7 desunt L. Vof. R. 8 diverticulo Steph. Dan. Fabr. al. sed aliter Mss. & recte, ut saepius notatum. Dan. etiam vitiose, ab inventione. 9 deest V. 10 recentes V. in R. erat, *rec-entes*, spatio relicto. 11 *relinquit* V. Vof. 12 panduntur ad lunarem V. L. 13 deest L. Vof. V. Lipf. Steph. Fabr. Dan. al. solus habet Regius, unde Ryckius aut. *Malvicius sumit circumdata*, sed vitiose Commel. & Emmen. Edd. 14 Heinſius malebat *induct* 15 nec Steph. Dan. Fabr. al. 16 deest L. Vof. R. est etiam deest R. L.

Eripuit nobis, medioque sub aequore merfit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:

345 Qui fore te ponto incolumem, finisque cane-
Venturum Ausonios. En haec promissa fides est:
Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me Deus aequore merfit.
Namque gubernaculum multa vi forte revolsum,

350 Cui

S E R V I I.

342. ERIPUIT NOBIS? Bene *nobis*: gubernator enim communi¹⁷ perit periculo. SUB AEQUORE MERFIT. Tmesis est, Medio aequore summerfit.

343. DIC AGE. Hortantis adverbium est: unde est & ¹⁸ age fac, & age facite.

346. VENTURUM AUSONIOS. Κατὰ τὸ συντάσσοντες intelligimus.

347. CORTINA. *Cortina* dicta est, aut quod cor teneat; aut quod¹⁹ tripus septus erat corio²⁰ Pythonis serpentis, ut²¹ supra III. 92. diximus: aut certe secundum Graecam etymologiam ὅτι τῆς κόρης τῆς αἰῆς, ²² [ἡ τοῦ τυφώου.] id est, quod extendat puellam, ut sup. 49. *Majorque videri*. NEC ME. Hic distinguendum, ne sit contrarium: nam eum Somnus dejecit. Quanquam alii frustra dicant, quod credebat Phorbantem: cum extinctis divinandis sit concessa licentia: ²³ & nunc jam sciat Somnum fuisse.

349. NAMQUE GUBERNACLUM. Ut sit verisimile, quod post triduum²⁴ tetigerit litus Italiae.

V A R I O R U M.

ad d. I. Sili. & Muncker. ad Hygin. Fab. xcviij. BURM.

333. IBI. *Ubi* apud Probum in Grammatica. deinde, *Oronten* primus Rottendorphius & Hamburgicus prior. HEINS. *Leucapin*, *Leucasin*, alii codices. *Leucapim* Francianus & Parrhaf. *Leucapim* Dorvill.

335. A TROJA. *Ab Troja* prior Mentelianus. HEINS. Vid. III. 149.

338. SERVAT. *Servans* alter Hamburgicus.

339. PUPPI. *Puppe* alter Hamburgensis. *mox, maestum multa cognoscit* prior.

341. TE. *Te o Palinure* Montalbanus. *exci- piunt*, sed recenti manu in margine, *eripuit*, Francianus.

344. DELUSIT. *Derisit* Hamburgicus prior & alter Vossianus. HEINS. *Dilufit* primus Rottendorphius. *hoc mihi* Excerpta nostra.

346. AUSONIOS. *Ausonias* Hugonius a manu prima, & Sprotianus a secunda.

Ibid. FIDES EST. *Fidesque* est Venetus. *fidesque* prior Hamburgensis. *an haec* Sprotianus & Menagii alter. *promissa fidesque* Barth. ad Stat. v. Theb. 475. ut *promissa* sit pluralis numeri nominativus, ut saepe Virgilius ea voce uti solet. Ovid. v. Art. 631. *trahunt promissa puellas*. sed & *fides pro-*

17 deest V. 18 age ite & age facite Dan. age fac & agite V. sed solum habent, age fac reliquis omisiss Lips. & age facite L. & age R. age fac, & agite facite Fabr. adverbium est, ut en, & age facite Basil. haec omnia confusa. sed puto voluisse indicare Servium, age & cum verbis numero singulari, & etiam plurali jungi. unde Vossiani codicis lectionem praeferrem, & dici, & age fac, & age facite. vid. ad Valer. Flac. III. 311. & Brouck. ad Propert. I. I. 21. Edit. sec. sed & agite ite dixisse patet ex illis, quae dixi ad Val. Fl. VI. 29. ubi ex ipso Virgilio exempla adduxi. & ita posset Fabr. lectio huc accommodari, ut vero editum a Mafvicio, est in Voss. & Steph. mox G. Voss. in intelligimus. sed hoc non est τὸ συντάσσοντες. sed quod de Palinuri fato nihil antea memoravit Virgilius, ut saepe similia notat Servius. defectus vero praepositionis hac formula non solet notari, & frequens illa constructio verbi venire, & compositorum sine praepositione. vid. ad I. Aen. 2. & alibi. BURM. 19 tripus. Voss. Steph. 20 deest V. L. Voss. R. Lips. Steph. Dan. Fabr. al. 21 ut diximus Fab. al. ut dicitur L. Voss. R. ut deus R. 22 desunt Dan. Fabr. al. 23 ut nunc jam L. R. ut jam nunc Fabr. ceterum distinctionem Servii improbat Castalio decur. x. Observ. 2. & H. Steph. dissert. de Criticis pag. 75. qui & non divinae Palinurum ostendit, & Donati explicationem praefert. 24 tetigit L. V. R. Steph. Dan. ut sit verisimile quod venerit ad Italiam Basil. omisiss alii.

- 350 Cui datus haerebam custos, cursusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
- 355 Tris notus hibernas inmensa per aequora noctis
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae: jam tuta tenebam;
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,

360 Pren-

SERVII.

351. PRAECIPITANS. Dum praecipitaret. MARIA ASPERA JURO. Aut execratio est, ut II. 431. *Iliaci cineres*: aut certe jurat, quasi ²⁵ nauta, per maria.

353. SPOLIATA ARMIS. ²⁶ Propter amissionem gubernaculi. EXCUSSA MAGISTRO. *Nove* dixit, de qua fuerat magister excussus.

354. ²⁷ SURGENTIBUS UNDIS. Non quia tempestas fuit, favente Neptuno; sed tumens ²⁸ pelagus fuisse significat. Nec de Aeneae peritia desperavit; sed propter perditum gubernaculum.

355. HYBERNAS. Asperas: & retulit ad affectum ²⁹ natantis.

358. ADNABAM. Et hic distingui ³⁰ potest: *Paullatim adnabam*; ³¹ [ut sequentibus jungatur, *Terrae jam tuta tenebam*.]

359. GENS CRUDELIS. Lucanorum: & dicit eum a Veliensibus interemptum, ut: *Portusque require Velinos*. Sane sciendum *Veliam*, ³² tempore quo Aeneas ad Italiam venit, nondum fuisse. Ergo anticipatio est, quae, ut supra diximus, si ex poetae persona fiat, tolerabilis ³³ est; si autem per alium, ³⁴ vitiosissima est, ut nunc de ³⁵ Palinuro ait: quanquam alii ad ³⁶ divinandi peritiam referant, quasi ab umbra, [cui praecognitum erat id nomen per posteros illi imponendum.] ³⁷ *Velia* autem dicta est a paludibus, quibus cingitur, quas Graeci

³⁸ dicunt. Fuit ergo *Helia*; sed accepit Digammon, ³⁸ & ³⁹ facta *Velia*. ut *Henetus*, *Venetus*..

VARIORUM.

promissa lib. IV. Aen. 552. BURM.

347. NEQUE TE PHOEBI CORTINA FEFELIT, DUX ANCHISIADE, NEC ME. Hoc modo Servius distinguit & recte. si enim diceret, *Nec me Deus aequore merfit*, contraria diceret illi, *Ecce Deus ramum lethaeo rore madentem &c.* quod in fine quinti est positum. FABRIC. *Te* deest alteri Hamburgico. distinctio Servii est in Ed. Comm. & aliis, sed vide notata ad Servium. ridicule Vondelius *Cortinam* vertit *Gordyn*, aulaeum vel velum; quae significatio longo demum post tempore, apud Ecclesiasticos inprimis scriptores, recepta est. vid. Cangii Glossarium in *Cortina*. BURM.

349. REVULSUM. *Repulsum* alter Hamburgicus. *mox, cursusque gerebam* Gudianus a manu prima. *cursumque* Francian. & Dorvil.

351. ASPERA. *Omnia* secundus Moreti. & ita Donatus ad Terent. Hecyr. v. 115.

352. ULLUM. *Illum* Mediceus a manu prima. *nonnullum tantum pro me* Sprotianus.

353. SPOLIATA. *Exspoliata* Leidentis. *magistri* alius Leidentis. *te ne spoliata* Editio Juntina, tunc vero *te* referendum ad *deficeret*.

354. SUR-

²⁵ navita Vof. Steph. Dan. al. ²⁶ per Fabr. perditio gubernaculo Basil. ²⁷ fuerit Steph. Fabr. Dan. al. ²⁸ deest Steph. Dan. ²⁹ navigantis Fabr. al. ³⁰ potest & *adnabam terrae* L. Vof. R. V. Steph. & *annabant terrae* Lips. & deest Basil. ³¹ defunt iisdem & Lips. ³² a tempore L. ³³ deest Fabr. al. ³⁴ vitiosa, eadem. ³⁵ divinantis scientiam, eadem: & Lips. ³⁶ defunt V. L. R. Vof. Lips. ³⁷ ergo portus Velinos, id est vocandos aliquando Velinos, Velia &c. Fabr. al. ³⁸ scilicet consonans, ut *Henetus*, *Venetus* Fabr. al. ³⁹ facta est V.

- 360 Prenſantemque uncis manibus capita aſpera montis
Ferro invaſiſſet, praedamque ignara putaret.
Nunc me fluctus habet, verſantque in litore venti.
Quod te per coeli jocundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpes ſurgentis Iuli;
365 Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes; portuſque require Velinos.
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi Diva creatrix
Oſtendit, (neque enim, credo, ſine numine Divom

Flu-

SERVII.

360. MONTIS. ⁴⁰ Saxi, ut XII. 687. *Fertur in abruptum magno mons improbus actu*: pro ſaxo: alibi e contrario II. 308. *Saxi de vertice paſtor*: pro montis; nam ſunt iſta reciproca.

362. ME FLUCTUS HABET. Quia ſecundum Philoſophos corpus ſolum nobis eſt, ⁴¹ quod nobiſcum oritur, nobiſcum perit. Anima enim generalitatis eſt, & adeo non eſt noſtra, ut etiam in alia corpora plerumque tranſeat. Ergo *me*, corpus meum, quod eſt hominis proprium. Eſt autem Homeri: Iliad. A. 4. *Αὐτὸς δ' ἰλάριον τῶνδε κῆρας*.

363. CAELI JUCUNDUM LUMEN. Bene JUCUNDUM addidit: eſt enim etiam apud Inferos; ſed non jucundum.

365. HIS INVICTE MALIS. Qui Inferos ſubire potuiſti. *His* autem, ac ſi diceret, quae cernis.

366. TERRAM INJICE. Bene ⁴² ante majus petiit, ut vel hoc impetraret. Terrae autem injectio ſecundum Pontificalem ritum poterat fieri & circa ⁴³ cadaver, ⁴⁴ [& circa] abſentium corpora, quibuſdam ⁴⁵ ſolennibus ſacris. ⁴⁶ [Eundem ſermonem habet apud Inferos cum Elpenore Ulyſſes Odyſſ. A. 75. *Σῆμα τ' ἰμοὶ χεῖραι· πολλὴς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης*.] NAMQUE POTES. Quia ubique eum rerum divinarum inducit peritum.

367. SI QUAE VIA EST. Si eſt ulla ratio. DIVA CREATRIX. Rerum omnium, generaliter.

VARIORUM.

354. SURGENTIBUS. *Urgentibus* Mediceus.

HEINS. *Navis tantis* Wittian. & alii ſcripti & editi.

357. AB UNDA. *In unda* Parrhaſ. ita ſaepe variant codices. ut apud Lucan. IX. 121. *Aspexit patrios comites a litore Maguus*. ubi Cod. Voſ. *in litore*, & ita edidit Cortius, ubi plura diximus. vid. etiam ad Phaedr. I. 30: nil variant infr. *ſ*. 385. codices, nec ibi fas eſt aliquid mutare. vid. ad Lucan. V. 640. BURM.

358. TERRAE. *Terra* Mediceus, deinde *τὸ &*, quod in quibuſdam editionibus exiſtat, abeſt a ſcriptis noſtris. vid. ſupra *ſ*. 115. HEINS. Vid. V. 871.

360. PRENSANTEMQUE. *Preſſantemque* Leidenſis.

361. PRAEDAMQUE. *Praedam* Editio Juntina. *petiſſet* Oudartii.

362. FLUCTUS HABET. *Fluctus habent* Mediceus denuo, de quo loquendi modo jam actum ad *ſ*. 109. deinde *verſantque in litora*, non *litore*, Leidenſis & alter Hamburgicus. quod omnino aridet: nam ſi fluctus Palinurum habebat, litus habere non potuit. ſed in litus potuit verſari & impelli, qui a fluctu habebatur. HEINS.

363. QUOD TE PER COELI JUCUNDUM LUMEN. *Quod te jocundum per coeli lumen* alter Voſſianus & Menagianus alter. & *limen* etiam alter Hamburgicus. HEINS. *At te* Parrhaſ. *lumen* ſervandum. Ovid. II. Met. 135.

Communemque prius, ceu lumina Solis, & auras.

364. PER

⁴⁰ Saxi, ut alibi e contrario, *Saxi de v. p.* item, *Fertur* &c. Fabr. al. ⁴¹ quod nobiſcum perit Voſ. nobiſcum oritur, nobiſcum moritur Fabr. al. ⁴² autem Fabr. al. ⁴³ cadavera L. ⁴⁴ defunct R. ⁴⁵ ſolemnitatibus R. ⁴⁶ deſunt V. R. Voſ. L. Lipſ. Steph. Dan.

Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)

370 Da dextram misero, & tecum me tolle per undas;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

Talia fatus erat, coepit quum talia vates:

Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?

Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum

375 Eumenidum adspicies, ripamve injussus abibis?

Desi-

SERVII.

369. INNARE. Navigare: more suo.

370. 47 DA DEXTRAM. Praesta auxilium: umbra enim nunquam tenetur. ut II. 793. *Ter frustra* 48 *compressa manus effugit imago.*

371. SEDIBUS UT SALTEM. Ut saltem in 49 morte requiescam sedibus placidis. Et bene: quia nautae semper vagantur.

373. TAM DIRA CUPIDO. Cupiditas ex 50 deorum ira veniens, aut certe magna, ut 51 IX. 185. *An sua cuique deus sit dira cupido?*

374. SEVERUM. Tristem: & haec reciproca sunt, ut contra, *iudex tristis*, & *integer*, id est, severus.

375. EUMENIDUM autem, circa quem habitant Eumenides. 52 [*Euphrosyne* dictae, nam *eu* *phrosyne* *benevolus* est, quod minime sint benevolae, sed malevolae, & est *καὶ ἀντίφρων* figura, quoties rem malam bono appellamus exemplo, ut hic.] RIPAMVE INJUSSUS ABIBIS. Ut 53 [abeo in Tuscis,] abeo intus eo, sicut diximus supra IV. 106. quanquam alii ADIBIS legant.

VARIORUM.

364. PER SPEM. *Per spes* Macrobius lib. V. Saturni. cap. 7. & recte. Sic lib. X. 524.

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli.

confirmant nostri codices ad unum omnino omnes. adi annotata lib. X. 524. exempla vide apud Vossium de Analogia lib. I. cap. 40. HEINS. *Spes* etiam Wittian. Regius, Dorvill. Parrhas. & Edd. primae.

365. AUT TU. *At tu* Moret. sec. HEINS. Ita

& Zulich. sed *aut* agnoscit Scholiastes Horatii Crucianus L. Od. 28. *terras* alter Hamb. a. m. sec.

366. VELINOS. De hoc loco, praeter adductos ab aliis Commentatoribus, vide Tarquiti Gallutii Virgilianas vindicationes pag. 121. & H. Steph. Dissert. de Criticis p. 196. *portusque relinque* Montalb. mox, *si qua tibi Diva* Rottend. sec. & Gudian. a. m. pr. *Creatrix* vero non cum Servio generaliter dicta Venus, sed Aeneae mater. nam & *create* pro parere ponitur. ut lib. X. 704. *Cisseis Regina Paris creat.* vid. ad Phaedr. I. Fab. 6. BURM.

369. PARAS. *Pares* Mentelianus alter. HEINS. Et duo Moretani. *intrare* Bigotianus.

370. DA DEXTRAM. Nauticum servat sermonem. natantibus enim, & languentibus manus dari solebat. vid. ad Ovid. III. Trist. I. 2. Petron. cap. CI. Senec. I. De Clem. 6. sed Serv. hic & ad II. Aen. 793. dextram hic auxilium interpretatur, quia umbrae non possunt dextram dare. sed tamen Poetae figurata locutione uti possunt. & ut *corpora* dant umbris, (vid. supr. 292. & mox Serv. ad 391.) ita etiam possunt illis membra, ut hic *dextram*, dare, quia tantum videntur, non tanguntur. BURM.

Ibid. UNDAS. *Umbras* Bigotianus. & *me tecum* Wittian.

372. TALIA. *Vix ea fatus erat c. c. t. Virgo* Priscian. pag. 1186. mox, *haec Palinure* Witt.

374. TU. *Tum* Francianus.

375. ADIBIS. *Abibis* agnoscit Servius: confirmant

47 totam hanc notam omiserat Mafvicius, quam tamen Regius & omnes habent. 48 *compressa* V. L. R. Vof. Steph. Dan. *ter fugit imago* Fabr. al. 49 mortem V. 50 eorum V. 51 deest L. R. Fabr. al. 52 Eumenides *nata ἀντίφρων* dictae L. Vof. R. catantistras dictae Lips. per antiphrasin dictae Steph. Dan. reliqua his omnibus desunt, per antiph. etiam deest V. repetitae videntur ex h. l. 3. 250. & aliunde. 53 desunt Vof. R. aliis, ut L. V. Steph. Fab. aliis desunt *abeo intus eo*, in Vof. erat, abeo intus quos in R. abeo intus eo. in Lips. in Tuscos eo.

Desine fata Deum flecti sperare precando.

Sed cape dicta memor, duri solatia casus.

Nam tua finitimi, longe lateque per urbes,

Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;

380 Et statuent tumulum, & tumulo sollemnina mittent;

Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.

His dictis curae emotae, pulsusque parumper

Cor-

SERVII.

376. DESINE FATA DEUM FLECTI SPERARE PRECANDO. Fata quae semel decreverunt: & ⁵⁴ locutus est secundum Epicureos, qui dicunt, Lugret. I. 62. *Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.*

377. DURI CASUS. Impossibilis ad mutationem.

378. LONGE LATEQUE PER ⁵⁵ URBES. De historia hoc traxit. Lucanis enim, pestilentia laborantibus, respondit oraculum, manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe ⁵⁶ a Velia & lucum, & ⁵⁷ cenotaphion ei dederunt.

379. PRODIGIIS ACTI COELESTIBUS. Compendiose & pestilentiam ortam, & petum ⁵⁸ significavit oraculum. PIABUNT. Placabunt, expiabunt.

381. AETERNUM. In aeternum: & est adverbium. PALINURI. Plus est, quam si tuum diceret.

382. PARUMPER. Id est, paulatim laetari coepit: spem enim solam, ⁵⁹ non praesens acceperat beneficium: unde bene dictum est; quasi ab eo magna moderatione dolor ⁶⁰ recessit. Alii *parumper*, valde parum volunt.

VARIORUM.

mant termini Rottendorphii, primus ac tertius Moretani, alter Mentelianus. HEINS. Ita Vratislav. Venetus & Montalbanius. *invisus* secundus Moretani & Oudartius a manu prima. Zulichemius a secunda: *ripa* malebat Cerda. *adibis* multi scripti & editi in Wittian. margine erat, alii *abibis*. BURM.

376. DESINE. Sophocles in Antigone.

Μη γὰρ προσέχων μὲν αἰς πεπρωμένης

⁵⁴ locutus Jovis est; pro Jupiter Mss. Barthii, quem vide ad Stat. x. Theb. 586. ⁵⁵ URBEM V. ⁵⁶ ab Helia Steph. Fabr. al. ⁵⁷ tumulum cenotaphion Dan. dederant Vol. R. Steph. al. ⁵⁸ significat Steph. Fabr. al. ⁵⁹ nondum Fabr. al. ⁶⁰ recesserit caedem.

Ὅτι ἴσ' ὁμητοῖς συμφορᾷ ἀπαλλαγῇ.

FABER. Vid. ad libr. VIII. 399.

378. FINITIMI, LONGE LATEQUE PER URBES. Hunc locum insigni absurditate foetum pronuntiat Markland. ad Stat. v. Silv. III. 127. quia idem est ac si diceret, *finitimi longinqui*. sed an non finitimi possunt longe & late ad utramque partem loci habitare? nam a Campania in Lucaniam pestilentia proserpit: longe vero lateque dicitur, quum res in latum & longum diffunduntur. v. Bentl. ad Horat. I. Serm. VI. 18. & supra ad III. Georg. 477. Vir doctus, qui in Anglia Ephemerides de praesenti statu reipub. literariae edidit, mense Junio 1730. construit, *finitimi acti prodigiis caelestibus longe lateque per urbes*. vid. Miscel. Observ. Crit. Vol. II. pag. 64. *per urbem* Wittian. BURM.

380. ET STATUENT. *Instaurant* primus Moretani, pro *instiscent*.

Ibid. SOLLEMNIA. *Solatia* Bigotianus. male. lib. v. 605. repetita ex §. 377.

381. PALINURI. *Palinurum* tertius Mentelii a manu prima. quod miror Heinsium non arripuisse. Sic *Ascanium nomen* Liv. I. I. *Torquata nomina* Lucan. VII. 584. & similia, jam saepe a viris doctis notata. sed *Palinuri* retinendum hic, propter *aeternum*. in Regio, *Palinurum* fuisse credo, nam, erasa ultima parte vocis, *Palinuri* restabat. BURM.

382. EMOTAE. *Amotae* Mentelianus prior & Sprotianus, tertius Moreti & Leidenfis. ut infra hoc libro, 1524.

*Egregia interea conjux arma omnia secū
Amovet.*

ita illic Mediceus. *emotus cardo* lib. II. 493. quare hic

Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.

- 385 Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripae,
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: jam istinc & comprime gressum.
390 Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae:

Cor-

S E R V I I.

383. GAUDET COGNOMINE ⁶¹ TERRA. Nominis sui similitudine. Facit autem *hic & haec cognominis*: nam in Plauto in fragm. lectum est, cum ⁶² unam de Bacchidibus diceret: *Illa ⁶³ mei cognominis fuit*. Quod autem a communi genere in E milit ablativum, metri necessitas ⁶⁴ fecit.

385. NAVITA. ⁶⁵ Epenthesi, ut: Mavors. INDE UT STYGIA PROSPEXIT AB UNDA. Ut VII. 289. *Siculo prospexit ab usque ⁶⁶ Pachyno*. Et hinc ostenditur, quod diximus supr. 299. juncta esse haec tria ⁶⁷ flumina, Acheronta, Strygem, Cocytum. De his autem nascuntur alia: unde est inf. 439. *Es novies Styx interfusa coërcet*.

386. PER TACITUM NEMUS. Aut solum: aut ⁶⁸ ipsos tacitos, ⁶⁹ [id est, tacite.]

387. AGGREDITUR DICTIS. Hoc sermone ostendit iratum.

388. QUISQUIS ES ARMATUS. Bene a ⁷⁰ praescriptione ⁷¹ coepit: ac si diceret: nihil pium ⁷² molitur armatus.

389. QUID VENIAS. Cur? nam adverbium est. JAM ISTINC. A loco in quo es: ⁷³ [nam rem proximam significat adeunti.]

V A R I O R U M.

hic nihil mutandum. Horatius lib. IV. Od. 15. de Augusto:

*Janum Quirinum clausit, & ordinem
Rectum, & vaganti frena licentiae*

Injecit, emovitque culpas.

sic scriptum offendi in pervetusto exemplari, non; *amovitque*. Prudentius Psychom. *ψ*. 629.

His dictis curae emotae, metus & labor, & vis. HEINS. Vide ad Sulpicii Satyr. *ψ*. 26. & infr. *ψ*. 524. & ad lib. II. 493. BURM.

383. DOLOR. *Pavor* primus Rottendorphius pro varia lectione. *Corde dolor: tristi gaudet c. t.* Cerda, & ita fuerat in Wittiano a pr. m. sed mutata distinctio altera manu. BURM.

Ibid. TERRA. *Cognomine terrae* plurimi ex scriptis, soli Rottendorphius secundus, Moretani primus & quartus a manu prima hic sapiebant, & pro diversa lectione alter Hamburgicus. HEINS. *Terrae Reg. terra* Wittian. & Ed. Juntina.

384. ERGO. Pro deinde explicant. vid. Taubm. ad Plaut. Mostel. II. I. 33.

385. PROSPEXIT. *Conspectit* in Mediceo. HEINS. *Quos postquam Stygia* Bigotianus. *ut* deest Mediceo & Parrhaf.

388. AD FLUMINA. *Ad limina* Sprotianus. *ad litora* prior Menagius, & prior Rottendorphius. HEINS. *Tendes* Gudianus a manu prima.

389. GRESSUM. *Gressus* in priore Vossiano. HEINS. *Istic* Montalbanus, primus Rottendorphius, secundus Moreti, duo Leidenfes & Regius. *Istic jam comprime* Ed. Venet. *gressus* Wittian. *quid venias* pro cur, Servius, recte. vid. ad I. Aen. 518. BURM.

390. HIC LOCUS EST SOMNI. *Hic locus & so-*

61 TERRAE V. L. Vol. R. terre Lipf. 62 una V. R. L. Vol. Dan. 63 mea L. R. V. Fabr. al. 64 facit V. 65 Nauta. Epenth. ut *Mavors* pro Mars Fabr. pro Mars, etiam Basil. 66 Pachyno V. L. Vol. R. Pachyno Steph. Dan. al. 67 deest L. V. R. Vol. Steph. Dan. al. 68 ipsi taciti Vol. ipsos tacitus V. ipsi taciti Lipf. Dan. Batul. 69 desunt L. R. Lipf. Basil. 70 praescriptione Dan. 71 deest V. L. Vol. R. Steph. Fabr. al. 72 moratur R. 73 desunt V. L. Vol. R. Lipf. Steph. Dan.

Corpora viva nefas Stygia vectare carina,
Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
395 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit;
Ipsius a solio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Quae

SERVIL

391. CORPORA VIVA. Quia, ut supra §. 303. diximus, sunt corpora etiam mortuorum, quae tantum videntur, id est, umbrae.

392. ME SUM LAETATUS EUNTEM. Lectum 74 est & in Orpheo, quod, quando Hercules ad Inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo *non laetatus*, scilicet propter supplicium suum. Sane Alciden volunt quidam dictum ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est, a virtute, quod non procedit, quia a prima aetate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitryonis. Et scimus 75 agnomina ab accidentibus dari.

394. QUAMQUAM. Ac fidiceret: hoc in te nondum probavi, scilicet per simulationem: 76 nam noverat.

395. IN VINCLA PETIVIT. Hercules a prudentioribus, mente magis, quam corpore fortis inducitur; adeo ut duodecim ejus labores referri possint 77 ad aliquid: nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei assignantur, propter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur traxisse ab Inferis Cerberum, haec ratio est: quia omnes cupiditates & cuncta vitia terrena contempsit, & domuit: nam Cerberus terra est, 78 quae est consumptrix 79 omnium corporum: unde & Cerberus dictus est, quasi κρεοβόρος, id est, carnem vorans: unde 80 legitur: VIII. 297. *Ossa super recubans*: nam ossa citius terra consumit.

396. IPSIUS A SOLIO REGIS. Atqui Cerberus statim post flumina est, ut §. 417. *Cerberus haec ingens latratu regna trifauci Personat*: nam illic quasi est aditus Inferorum. Solium autem Plutonis

interius est. Ergo aut ad naturam canum referendum est, 81 qui territi ad dominos confugiunt: aut *solum* pro imperio accipiendum est; ut alibi *arces* pro imperio posuit, ut II. Georg. 172. *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum*: cum Indi usque ad primos venerint fines, non usque ad arces.

397. HI DOMINAM DITIS. Aut de Graeco 82 tractum est, qui uxorem *Διτονα* dicunt: aut *Ditis thalamo*, ut *dominam* Charon ad se retulerit.

VARIORUM.

Somni prior Mentelianus. HEINS.

391. STYGIA CARINA. Castelvetrius in oper. Critic. p. 156. haec ex Poëtis post Homerum desumpta docet, qui Charonta cum navi prius exco-gitarunt, ideoque non satis accurate Herculem & alios, qui ante Homerum vixerunt, Stygia nave vectos fingere. Sed an unum Homerum coacti fuisse sequi, & non alios Poëtas, qui ante Homeri tempora Charonta fuisse portitorem scripserunt? quos potuere imitari posterioris aevi Poëtae. Certe cymbam Charontis describit egregie Aeschylus in Septem contra Theb. 861. Euripides, Theocritus, & alii ejus meminerunt. Ex Orpheo Servius dicit Charonta suscepisse cymba Herculem. *Alcidem* vero Virgilium vocare priore nomine, quum Hercules demum sit dictus, in coelum inter deos receptus, docet Cerda ad VIII. Aen. 203. Donatus ad Terent. Adelph. III. III. 7. pro *Alcidem* habet, *Aeacidem. nec non Alcidem* Ed. Venet. BURM.

394. DIS QUAMQUAM GENITI. Pirithous, ex quo Deo genus deducere posset nondum inveni- quare

74 est in Orpheo Fab. al. 75 cognomina aedem. 76 deest V. 77 ad animum legebat Pontanus, ad Macrob. I. Saturn. 20. forte ad *aliud*, ut solent hae voces saepe commutari. vid. inf. §. 664. & alibi. BURM. 78 id est, consummat-rix L. R. id est, consumptrix V. Vol. 79 deest Fabr. al. 80 & lectum est eadem. 81 quia Basil. 82 deest Fabr. al.

Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moveri:

400 Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Aeternum latrans exanguis terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Aeneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

405 Si

SERVII.

398. AMPHRYSIA VATES. Apollinea: & est longe⁸² * petium epitheton: nam *Amphrysius*, fluvius est Thessaliae, circa quem Apollo spoliatus divinitate a Jove irato Admeti regis pavit armenta ideo, quia occiderat Cyclopes, fabricatores fulminum,⁸³ quibus Aesculapius extinctus est, Apollinis filius: quia Hippolytum ab Inferis herbarum potentia revocaverat.

400. NEC VIM TELA FERUNT. Ac si diceret, tantum repellunt. LICET. Fas est: & est concedentis adverbium, sicut *esto*.

401. AETERNUM. Adverbium est, ut supra §. 381.⁸⁴ diximus: & subauditur bis, & *aeternum latrans*, & *aeternum terreat*:⁸⁵ [id est, semper latrans.]

402. PATRUI. Quia Jovis est filia ex Cerere. SERVET,⁸⁶ Obineat, custodiat, inhabitet, ut VII. 52. *Sola domum & tantas servabat filia sedes*.

403. TROIUS AENEAS,⁸⁷ Id est, a diis originem ducens. PIETATE INSGNIS ET ARMIS. Propter illud sup. 129. *Pauci quos aequus amavit Jupiter: aut ardens evexit ad aethera virtus*.

404. EREBI. *Erebus*, proprie est pars Inferorum, in qua hi, qui bene vixerunt, morantur: nam ad Elysium non nisi purgati perveniunt: unde est inf. 744. *Et pauci laeta arva tenemus*. Hinc fit ut quaeratur, an animae de Elysio in corpora possint redire? & deprehensum est non redire: quia per purgationem carent cupiditate.

VARIORUM.

quare capienda haec verba de Hercule & Theſeo, cui Pirithous jungitur, propter conjunctio-

nem cum Theſeo. eodem fere modo, ut *Dardanidas genus alto a sanguine Divum*, explicuimus lib. v. 45. non omnes Trojanos, sed eorum principes & reges. BURM.

395. IN VINCLA PETIVIT. Post haec distinguunt vetustiores libri & recte, ut sit, *Ipſas a solo regis traxitque tremantem*. HEINS. *Petivit* explicat Schol. Horat. ad lib. i. Od. 3. optavit, exposcit. *e solo* Parthas. *a solo* Wittian. Nonius *petivit* explicat, abduxit. Si distinctionem Heinſii admittas, quae hic quartae voci adhaeret. & certe saepe non adjungitur primae, sed sequenti. vid. ad Ovid. xiv. Met. 30. Bentejus in Manilio non potuit tolerare in secunda voce, & in lib. i. 830. pro,

Aridior terraeque vapor comprehenditur igni,
nobis dat, *Aridior terrae vapor*, & c. i. BURM.

397. ADORTI. *Adorti* alter Voſſianus, duo Moreti, primus Rottendorphius & Venetus. sic & variant codices lib. vii. 386. HEINS. *Adorti* Francianus a manu prima. Parthas. Dorvil. Witt. vid. lib. vii. 386. & Heinſ. ad Ovid. ii. Trist. 90.

398. QUAE CONTRA. Quam alter Mentelianus, tertius Rottendorphius, Montalbanus, & Venetus. HEINS. Et secundus Moreti, Witt. Francianus, & Ed. Venet.

Ibid. AMPHRYSIA. Recte longe petium epitheton vocat Servius, de quo vide egregium Brouckhusii judicium ad Propert. iii. xi. 6. BURM.

399. NULLAE HIC. Hinc Venetus. non ullae hic Parthas.

400. JA-

* 82 repetitum Lips. qui & mox, a Jove irato: Admeti enim. 83 a quibus fulminibus Dan. quibus Aesculapius occisus est, vel exſinſus R. a quibus Aesc. Lips. 84 deest Vof. L. v. Steph. Dat. Fabr. al. 85 deſunt: V. Vof. L. R. Lips. Steph. al. sed Fabr. habet initio notae Barth. ad Stat. i. Theb. 399. explicat *velle diuque*. 86 *custodiat*, solum habent V. Vof. L. R. Lips. Steph. Fabr. al. 87 quasi a Fabr. id est ab iis or. G. Voſſius.

405 Si te nulla movet tantae pietatis imago,
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
 Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgae, longo post tempore visum,
 410 Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
 Inde alias animas, quae per juga longa sedebant,

De-

S E R V I I.

405. SI TE NULLA MOVET. Necessitate vult persuadere: quia scit manes nulla re flecti, ut IV. Georg. 489. *Scirent si ignoscere manes.* PIETATIS IMAGO. *Pietas*, per Periphrasim dicta, ut *Vis Herculeae*, id est, Hercules.

406. APERIT. Nudat, ⁸⁸ ut III. 206. *Aperire procul montes [ac volvere fumum.]*

408. NEC PLURA HIS. Nec est aliquid ulterius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte, post ramum visum.

409. FATALIS VIRGAE. ⁸⁹ Ut sup. 146. *Si te fata vocant.* LONGO POST. Aut adverbium, aut ⁹⁰ praepositio antiquae posita: ⁹¹ [quamquam ablativus casus est, excessum significans: ut, *multo ante*, & *multo post*.] JUGA. Graece dixit: *γυγ* enim dicunt, quae *transstra* nominamus.

V A R I O R U M.

400. JANITOR ANTRO. *Janitor orci* apud Priscianum libr. VII. idem de Seneca Pierius testatur. sed is Epistola LXXXII. ita hunc producit locum,

*Ossa super recubans antro semesa cruento
 Aeternum latrans exsangues territat umbras.*

HEINS. Conjungens duos ex diversis libris versus. vid. VIII. 297.

402. PATRUI S. P. LIMEN. *Patrum limen* codex prior Ecclesiae Hamburgensis. quomodo apud Horat. lib. III. 12. *patruae verbera linguae.* plura exempla congestimus ad Nasonem lib. III. Amorum Eleg. VI. 47. cui ter quaterque illic hanc reddidimus vocem. HEINS. *Licet* hic non pro quamvis debemus capere, sed *licet servet*, est pro licet jam servare. ut sensus sit: Licet jam Cerbero latranti terrere umbras, nullum illi ab Hercule periculum, nec metu silentium tenere cogetur. Li-

cet etiam Proserpinae, sine raptus periculo, servare domum & cubile Plutonis, quum ab Aenea, insigni pietate viro nullus mali metus sit. Cerda hic *servare limen*, explicat de mulieribus, in limine domus versantibus, confundens matronas & meretrices prostantes. Quare jure Ruaeus hoc commentum discussit. ipse tamen nimis acute etiam, ita capi posse putat, ut licet Proserpina non in interiore domo Plutonis, sed in ipso limine versaretur, nullum etiam periculum ab Aenea ipsi suboriri posse, quum Pirithous ab ipso folio abstrahere tentaverit. inepte Vondelius, *baar Ooms drempel bewaren*, quasi custos ad limina posita esset. quo sensu inf. 556. & 575. simplicius Passeratius ad Propert. II. VI. pag. 271. *limen servare* explicuit, intra domum se continere, ut castae Matronae solebant. & pag. seq. docet hinc a maritis cautis & suspicacibus custodes ad limina positos, qui mulieres exire conantes cohberent. cui nos accedimus. *Licet servet* vero, pro servare recte dici exempla probabunt ab eodem Passeratio producta ad Propert. I. El. 8. pag. 182. Horat. I. Od. 28. *licebis curras*, & Ovid. IV. Fast. 411. BURM.

404. AD UMBRAS. *In umbras* prior Menagianus. HEINS. *Descendet* Leidenensis unus. *Hereba* maxima pars librorum.

405. TANTAE PIETATIS IMAGO. Sic & Diomedes Grammaticus. sed apud Macrobiū lib. VI. Saturn. 6. legitur, *tantarum gloria rerum.* HEINS. Sed ille versus est ex lib. IV. 272. & in Macrobio separari debuissent duo ex diversis libris versus. BURM.

406. APERIT. Nempe Aeneas. non Sibylla, ut Catroeus, qui illam sub veste gestasse eum narrat. sed debebat ferri munus Proserpinae, ab illo, qui

VO-

⁸⁸ hinc *aperire* Fabr. *aperires* V. *aperite* Steph. *ac volvere* f. desunt Fabr. ⁸⁹ ut sequitur: si L. unde secutum est. f. Fabr. ut secutum est Dan. unde sequitur, Bask. ⁹⁰ propositio V. ⁹¹ desunt V. L. R. Vol. Lipl. Steph. Dan.

Deturbat, laxatque foros: simul adcipit alveo
Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam adcepit rimosa paludem.

415 Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans inmanis in antro.

Cui vates, horrere videns jam colla colubris,

420 Melle soporata & medicatis frugibus offam

Ob-

S E R V I I.

412. LAXATQUE FOROS. Tabulata vacuat, ut supra v. 552. *Et campos jubet esse patentes*. Multitudine enim remota quasi laxantur spatia. ALVEO. Fluminis scilicet: & per Synaeresim *alvo* facit.

413. INGENTEM AENEAM. Bene hunc solum dicit, ut per transitum ostendat purgationis animi homines etiam corpora habere leviora: quod de Sibylla vult accipi.

414. SUTILIS. Intertexta: per quod fragilem ostendit. ⁹² [RIMOSA. plena rimis.]

415. TANDEM. Aut propter pondus Aeneae, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: ⁹³ aut propter coeni densitatem.

416. INFORMI LIMO. Magno, sine forma. ULVA. Herba ⁹⁴ palustris; ⁹⁵ [cum marina dicatur *alga*, ut: *Illisae cauitibus alga*.]

418. PERSONAT. Aut personare facit: aut per regna sonat: ⁹⁶ & quia de ⁹⁷ animabus dicturus est, bene facit ante Cerberi commemorationem, ⁹⁸ consumptoris corporum. Lucanus vi. 702. *Qui viscera sacro Spargis nostra cani*. Tunc enim animae locum suum recipiunt, cum fuerit corpus absumptum.

419. HORRERE VIDENS JAM COLLA COLUBRIS. ⁹⁹ Fingitur enim pro ¹ factis habere serpentes: & est Hypallage. In collo ejus horrebant colubrae.

420. OFFAM. Hinc est & ³ diminutio *offella*; sed *f* non geminat. In diminutione enim plerumque multa mutantur. Quod autem ait MELLE, alludit ad corpora, quae plerumque cum melle obruuntur. ⁴ [MEDICATIS. Confectis.]

V A R I O R U M.

volebat telluris operta subire. ad Sibyllae vero dicta Aeneas eum nudavit, & hinc statim silens Aeneam accipit alveo suo Charon. pro *aperit* erat in Veneto, *nudat*, ex interpretatione, ut ex Servio patet. *qui in veste* Parrhas. BURM.

407. AGNOSCAS. Sic cum scriptis Diomedes & Macrobius lib. vi. Saturn. cap. 6. cujus tamen membranae veteres ex Thuanea Bibliotheca, *agnoscis*. deinde, *cum corda residunt* alter Hamburgicus. HEINS. *Quiescunt* Bigotianus.

410. PUPPIM. *Puppem* Mediceus, prior Menelianus, Vossianus alter, & prior Hamburgicus. HEINS. Et Wittian.

411. JUGA. *Giga* prior Hamburgensis & Sproctianus, cum glossa, id est, *sedilia navis*.

412. ALVEO. *Alvo* Vratislaviensis, alter Hamburgicus & alter Menagii. ut apud Sil. XII. 621. ubi tamen *alvo* rectius.

414. MULTAM. *Multum* Mediceus. *futilis* Ed. Venet. *subtilis* Dorvil.

417. HAEC:

⁹² desunt iisdem. ⁹³ & propter Fabr. al. ⁹⁴ palustris Steph. Dan. Fabr. al. ⁹⁵ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. *illisae refunditur alga*, occurrit lib. vii. 590. sed ubi a Servio hic adducta occurrunt, invenire nequivi. nisi ex Lucano lib. vi. 691. sit peticum, sed ibi legitur, *planctus Illisae cauitibus undae*, ubi *algae* nullus est locus, illa enim *planctum* edere vis potest, sed ipsa unda cauitibus illisae magnum sonum dat. unde Noster sonant saxa rauca addidit sale dixit, lib. v. 866. & alibi saepe. BURM. ⁹⁶ deest Fabr. ⁹⁷ anima Steph. Dan. al. ⁹⁸ consumptorum V. ⁹⁹ fingit Steph. Dan. ¹ pilis Vof. Steph. Dan. Fabr. al. ² Colubri Lipf. Fabr. al. vid. ad Phaedr. ix. 18. & Bentl. ad Horat. ii. Od. 17. ³ diminutio Vof. ⁴ desunt L. Vof. R. V. Lipf. Steph. Dan.

Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Conripit objectam, atque inmania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
425 Evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus & ingens,
Infantumque animae flentes in limine primo:
Quos dulcis vitae exfortis, & ab ubere raptos,

Ab

SERVII.

423. TOTOQUE INGENS EXTENDITUR ANTRO. Per hoc magnitudo ejus ostenditur: sicut ait in tertio de Polyphemo 631. ⁵ *[Facitque per antrum Immenſus.]*

424. OCCUPAT AENEAS ADITUM. Raptim ingreditur. SEPULTO. Dormiente, sine pulſu, id est, motu.

425. EVADIT. Modo, tranſit. IRREMEABILIS UNDAE. Aut perpetuum est epitheton, ut diximus ſupra, ⁶ [ut ſit magnae pietatis & meriti, quod ipſi conceſſum ſit reverti:] aut ipſi ⁷ etiam Aeneae inremeabilis: [nam per ⁸ alteram egreſſus eſt partem, ut inf. 899. *Portaque emittit eburna.*]

426. ⁹ [CONTINUO AUDITAE VOCES. Novem circulis Inferi cincti eſſe dicuntur, quos nunc exſequitur: nam primum ¹⁰ dicit animas infantum tenere; ſecundum, eorum, qui ſibi per ſimplicitatem adeſſe ¹¹ nequiverunt; tertium, eorum, qui evitantes aerumnas ſe ¹² necarunt; quartum, eorum, qui amaverunt; quintum, virorum fortium eſſe dicit; ſextum nocentes teſent, qui puniuntur a judicibus; in ſeptimo animae purgantur; in octavo ſunt animae ita purgatae, ut redeant; in nono, ut jam non redeant, ſcilicet campus Elyſius. VAGITUS ET INGENS. Fletus ¹³ infantum.

427. ANIMAE FLENTES. Poëtiſce dixit. Sane *ploratus*, tantum lachrymarum eſt; *placitus*, tantum vocum; *fletus* ad utrumque pertinet: quae

plerumque confundunt poëtae. IN LIMINE PRIMO. Quia de prima ¹⁴ hi ſubrepti ſunt vira.

428. EXSORTES. Expertes, ¹⁵ quos Graeci ἀκλῆρες dicunt.

VARIORUM.

417. HAEC. Hic Parrhaſ. Hamburgicus prior & Venetus.

418. ADVERSO. *Averſo* Sprotianus & a manu ſecunda ſecundus Rottendorſii. *reſonans* Wittian.

419. COLLA COLUBRIS. *Colla comaeſque* exſtat apud Lutatium ad Statii II. Theb. 27. *colobris* Mentelii prior.

420. MELLE SOPORATAM. Lampertus Alardus ad Valer. Flac. lib. I. 63. legit *saporatam*, quomodo & alii ante illum, praeteritum magnus Turnebus in Adverſariis xxviii. & xxix. 6. Sed obſtat vetuſtiorum paullo codicum auctoritas, obſtat & ipſa ratio: Certe praeter alterum Menagium, & pro diverſa lectione habentem id alterum Hamburgicum, nullus ¹⁶ *saporatam* agnoſcit. Nam cum hanc cerbero offam objectam eſſe conſtet conciliandi ſomni ergo, papavere aliſque herbis ad ſoporem invitandum facientibus fuiſſe conditum ſit veriſimile. mella & papaver pari modo conjunxit Noſter lib. IV. Aen. 486.

Spargens humida mella ſoporiferumque papaver. Aeneid. v. 855. *soporatum ramum* dixit, ut hic *offam*

⁵ deſunt iſdem. ⁶ deſunt V. L. Voſ. R. Lipſ. Steph. Fabr. al. ⁷ deſt Fabr. al. ⁸ alteram-e. e. portam Fabr. al. deerant Lipſ. aliam e. e. portam Dan. ita apud Tacitum II. Hiſt. 51. quidam legunt. *per averſam domus portam*, alii *per ſem*, ut ſimiliter diſſentiant apud Vellej. Patere. II. 63. ſed ubi utraque vox deſt, & *per averſa caſtrorum* in MS. legitur, & ita apud Tacitum Acidalius volebat, *per averſa domus*. quem vide. BURM. ⁹ deerant uſque ad 432. V. ¹⁰ deſt Dan. infantum Fabr. al. ¹¹ id eſt deſenſoni inſtare nequiverunt Fabr. al. ¹² necarent Fabr. ¹³ deſt Baſil. ¹⁴ deſt Dan. mundi ſubrepti ſunt L. Voſ. Steph. in R. erat de prima *Di*, unde forte *hi* factum. locus corruptus. forte, *quia de prima die*. BURM. ¹⁵ ſine parte Fabr. quos deſt R. Fabr. al. alexros dicit R. Graeci deſt L. Voſ. R. quos Graeci, deſunt Lipſ.

Abstulit atra dies, & funere merfit acerbo.

430 Hos juxta falso damnati crimine mortis.

Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes.

Quaesitor Minos urnam movet: ille silentum

Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.

Pro-

S E R V I I.

429. ACERBO. Immaturo: translatio a pomis est.

431. SINE SORTE. Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano: non enim audiebantur caussae, * nisi per sortem ordinatae: nam tempore quo caussae agebantur, conveniebant omnes (unde & CONCILIUM ait) & ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post dies triginta suas caussas exsequerentur: unde est: *Urnā movet*. Juvenalis ¹⁷ XIII. 4. *Gratia fallacis praetoris vice-rit urnam*.]

432. QUÆSITOR. *Quaesitores* sunt, qui exercendis quaestionibus praefunt. Et notandum, ¹⁸ quia Minoem, quasi crudelem, introducit, quod ei epitheton & Plato & Homerus ¹⁹ dant Odyf. A. 321. *κύβηλο Μίνωος εὐλοΐφρονος*: nam Aeacus & Rhadamanthus, fratres, mitiores sunt.

V A R I O R U M

fam soporatum: ne quem forte loquendi modus in-olentior paullo offendat, Valer. Flac. lib. v. 238.

Rapta soporato fuerint cum vellera luo.
& mox 334.

— *Soporatos tacitis in sedibus artus*
Dum premit alta quies.

HEINS. *Mel* & *papaver* recte junguntur, ut vim soporandi habentia. & hinc Glires somnolentum animal, *melle & papavere sparsos* Petron. cap. XXXI. adpositos narrat. & Plinius lib. XIX. 8. *Papaveris candidi semen tostum in secunda mensa cum melle, apud antiquos datum*, ad somnum certe conciliandum, tradit. vid. & Ovid. IV. Fast. 151. hinc retunditur calumnia Harduini, qui soli melli vim soporiferam tribui imperite notat, nulla papaveris mentione facta. atqui illud voce *frugibus* indicatur. ut ex loco IV. Aen. patet. BURM.

421. FAME RABIDA. *Fame* ultima longa poni docet Priscianus lib. VII. vid. comm. ad Lucret. I.

806. & III. 731. *rapida* uterque Hamburgensis, Zulichemius, Oudartii, Dorvill. Bigotianus, Leidenfis & a manu prima Mentelii prior, Sprotianus & alter Menagii. omnes frustra. vid. Canneget. ad Aviani Fab. XXVI. & ita *improba ventris rabies* II. Aen. 356. *rabiem & famem jungit* Ovid. XI. Met. 369. *gutturā* hic eadem quae *faucēs*, unde *improbam faucem* dixit Phaedr. I. Fab. I. ubi vide notas. BURM.

422. RESOLVIT. Scil. somno pressus, sine vi-gore & motu jacuit, nec immania membra mo-vit.

423. TOTOQUE INGENS. Scio hoc notare tam longo & extento jacuisse corpore, ut impleret an-trum. vid. supr. III. 632. sed quum quater hoc nomen intra tam paucos versus occurrat, suspica-tus olim fui, hic *rigens* legendum, quod *sepulto*, id est mortui simili convenit. ut Pers. III. 106. *in portam rigidos calces extendit*. & *ingens* & *rigens* commutantur librarii quoque apud Lucan. III. 506. sed quia codices non mutant, ideo nec ego audeo. BURM.

424. SEPULTO. *Remoto* Bigotianus & Hugenia-nus pro varia lectione, dictum. ut II. 265. *vino somnoque sepulta urbs*.

427. ANIMAE FLENTES. Haec illustrat Gevar-tius lib. III. Electorum cap. 6. *ab ubere natos* Dorv. m. pr. in marg. *raptos ab ubere primo* Rot-tend. ¹⁶ sec. repetita voce ex versu praecedenti. BURM.

429. ATTRA. Heinsius notavit alios *una* habere; quod tamen non reperi, nisi quod Pierius me-moret.

430. FALSO. *Falsae* alter Hamburgensis.

431. SINE SORTE. *Sine sorte* Francianus.

432. CONCILIUM. *Consilium* Gudianus a manu prima.

433. VITASQUE. *Vitas* & quartus Moreti, & prior

¹⁵ * nisi forte Lips. ¹⁶ in *conciliū* Fabr. & conc. dicitur L. ¹⁷ *Gr. fallaci qui pr. v. urnam* Vof. R. Steph. in L. erat tantum, qui p. v. *urna. viceris* Lips. ¹⁸ quod Steph. Fabr. al. ¹⁹ dat L. Vof. R. V. Steph. mox, mitiores fue-runt Lips.

- Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
 435 Infantes peperere manu, lucemque perosi
 Projecere animas. Quam vellent aethere in alto
 Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
 Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda

Ad-

SERVII.

434. MOESTI LOCA. Ideo *moesti*, quia, ut diximus supra IV. 653. secundum Platonem, graviter puniuntur eorum animae, qui sibi inferunt mortem.

435. LUCEMQUE PEROSI. Figurata dixit: nam *perosus illius* dicimus. ²⁰ [Sane *perosus* & *exosus* de eo tantum, qui odit, dicitur.]

436. PROJECERE ANIMAS. Quasi rem vilem.

437. ET DUROS PERFERRE LABORES. ²¹ Homerus Achillis umbram introducit loquentem, & dicentem libentius se apud Superos cuncta adversa tolerare, quam apud Inferos imperare, ²² [Βαλόντιος δὲ ἐπαγορεύει τὸν Θανάσιον ὅτι ἄλλα Ἀχίλλεος παρ' Ἀλφειῶν, ἢ καὶ βίβλινος πόλεος εἰς, ἢ τῶν νεκρῶν ἀδελφῶν μίσσην ἀνέσσειν.] Quod autem ait, AETHERE IN ALTO, poetice dictum est. *Aether* enim ²³ superius est; sed nostrum habitaculum *aetherem* vocavit, Inferorum comparatione.

438. FATA OBSTANT. Jura naturae. TRISTIQUE. Tristi unda palus inamabilis: ne si *tristis* dicamus, duo sint epitheta.

VARIORUM.

prior Hamburgicus.

435. PEPERERE. *Reperere* primus Moreti, Zulichemius a manu secunda. ut lib. II. 645. *ipse manu mortem inveniam*. Sil. IV. 47. *& metus peperere manu*: eadem diversitas apud Cicero. IV. Tusc. 2. *ne ea quae peperisse ipsi putamur, alium didicisse videamur*. ubi *reperisse* in altera editione habet Davivius. sed contra codices. BURM.

436. QUAM. Quas Mediceus.

438. FATA OBSTANT. Duplex hic lectionis diversitas. Exemplaria habent *fas obstat*: sed repugnant Interpretes. *Inamabilis unda* legunt Gellius & Macrobius. sed non consentiunt exemplaria. Nos quid secuti simus, apparet e lectionibus, quas curavimus in nostro exemplari exprimendas. FABRIC. *Fas obstat* Mediceus & Menagianus prior.

quam scripturam Servius quoque videtur agnovisse, dum *Fas jura naturae* interpretatur, quod ad *fata* minime referri potest. nec aliter agnoscunt Vossianus alter, & a manu prima Gudianus. etiam Florentina Junearum editio. & ego amplector, quamquam non fugiunt ista lib. IV. 440. *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures*. nam amare impenite Maronem has variationes jam saepe inculcavi. *Fas* & *jus* frequenter conjunguntur: hoc tamen diversum, ut Grammatici observant, quod alterum ad Deos & jus divinum, alterum ad homines referatur. nam lib. IX. 95.

*Mortaline manu factae immortale carinae
 Fas habeant?*

Theseus ab inferis reversus apud Senecam Herc. Fur. 658. ad rem,

*Fas omne mundi, teque dominantem precor,
 Regno capaci, teque quam tota irrita
 Quaesivit Aetna mater: ut jura abdita
 Et aperta terris liceat impune eloqui.*

Apulej. Apolog. *Quod tandem crimen est nosse, & callere legem caeremoniarum, fas sacrorum, jus religionum?* Themis Dea, quae Graecis eadem, quae *Fas* Latinis, teste Aufonio in Monosyllabis. *Fas* vero hoc illustrat Elmenhorstius ad Apulej. Metam. VI. pag. 229. eandem vocem *Fas* reddendam Statio arbitror Theb. IV. 636. *Dicam equidem, quo me Lachesis, quo torva Megaera Fasque sinunt*. vulgata usque sinunt. natus error ex scriptura Longobardica, quae a & u litteras frequenter confundit. sic & alibi idem Statius,

Fas aut ille finit taciti regnator Avernii.

Claudian. lib. I. Rapt. Prof. 89.

*Atlantis Tegeae nepos, commune profundis
 Et superis numen, qui fas per limen utrumque
 Solus habes, geminaque facis commercia mundo.*

Valer. Flacc. lib. I. 796. in imprecatione Aesonis moribundi,

Ul-

²⁰ desunt V. L. Vof. R. Steph. al. videndus H. Steph. Dissert. de Criticis pag. 212. ²¹ Homerus enim V. L. Vof. R. Basil. ²² desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. ²³ superior Fabr. al. superius Vof. Steph. Dan.

Adligat, & novies Styx interfusa coërcet.

440 Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi. Sic illos nomine dicunt.

Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum

Sil-

SERVII.

439. NOVIES STYX INTERFUSA. ²⁴ [Quia qui alius de mundi ratione quaesiverunt, dicunt intra novem hos mundi circulos inclusas esse virtutes, in quibus & iracundiae sunt & cupiditates, de quibus tristitia nascitur, id est, Styx:] unde dicit novem esse circulos Stygis, quae Inferos cingit, id est, terram, ut diximus: nam dicunt, alias esse purgationes extra ²⁵ hos circulos potestates.

440. PARTEM FUSI MONSTRANTUR IN OMNEM. Plures vult ostendere eos, in quibus dominatur libido.

441. LUGENTES CAMPI. Quasi lucis egentes: quod & amoribus congruit.

442. DURUS AMOR. Immitis, inexorabilis. TABE PEREDIT. Corpore defluente paulatim.

443. SECRETI CELANT CALLES. Amantibus congruit. MYRTEA SYLYA. ²⁶ [Quae est] Veneri consecrata.

VARIORUM.

Ultricesque Deae, Fasque & grandaeva Furorum,

*Poenae parens, meritis regi succedite tectis,
Et saevas inferte faces.*

Noster Culice 286. de Eurydice ab inferis reditura,

Non fas,

Non erat in vitam dirae exorabile mortis.

Fas odii habes apud Stat. Theb. ix. 4. porro Scholiastes Statii Theb. i. 98. habet, *tristisque palus inamabilis undae*. sed Georg. iv. 479. habuimus jam, *limus niger & deformis arundo Cocytii, tardaque palus inamabilis unda*. tamen & Horatii Scholiastes lib. iii. Od. 14. *inamabilis* agnoscit hoc loco, *tristisque palus innabilis unda*. sed audi Macrobius lib. vi. Saturn. cap. 7. ubi disputat, cur

illaudatum Bastrim Maro dixerit: eadem ratione idem Virgilius *inamabilem* dixit Stygiam paludem: nam sicut *illaudatum καλὸν εἶπετον*, laudis, ita *inamabilem* per amoris εἶπετον detestatus est, quae totidem verbis apud A. Gellium habes lib. ii. cap. 6. unde Macrobius sublegit, ut alia multa. *inamabilis* igitur *palus* hoc loco minime sollicitanda est. praesertim cum & scripti codices mordicus id retineant, nisi quod in priore Hamburgico pro diversa lectione *innabilis* comparebat. Apud Nasonem lib. iv. 476. & xiv. Metam. 590. *inamabile regnum* appellat inferos, & lib. x. 15. *inamoena regna*, quomodo & Statio Theb. i. 98. *inamoenus Cocytus*. nimirum summi Poetae Homericum illud cogitabant ex A. Odyf. 479. Ὀδυσσεὺς ἰδὼς ῥίον καὶ ἀ-
τρεπὲς χάρων. quomodo & Aeschylus Prometheo vincto Caucasum ἀτρεπὴ Περσέων appellat. deinde *tristisque palus, inamabilis unda*, per appositionem Gudianus noster, nisi quod a manu emendatum erat secunda, *inamabilis undae, inamabilis unda* etiam in primo Rottendorphio a manu secunda. *tristi undae* Mediceus. HEINS. Verosimilior lectio *fas*, quae mutata in *fata*, quia *fas* etiam pro fato poni notavit Servius ad lib. ii. Aen. 779. *Innabilis* Vratislav. Francianus, Parthas. & Wittian. *tristis* Dorvill.

439. NOVIES. Hinc Statium lib. iv. 454. Terebiam in sacris inferis, *novies tellure cavata Inclinaffe Bacchi latices*, dicere notat Barthius.

440. FUSI. Infusi alter Menagii. mox, *ducunt* prior Hamburgicus & Gudianus a manu prima.

442. HINC QUOS. Hic Mediceus. quas recte, nam feminae sunt quas adducit. *Hi quos* primus Rottendorphius male nonnulli, *peremit* pro *peredit*. HEINS. *Hi quos* Wittian. *bic* quas Zulichemius, & *peredit*, utrumque a manu prima. *peredit* Leidensis a manu secunda. Wittian. *dirus amor*

²⁴ defunt Vof. ad unde quia deest, Fabr. al. vide haec paullo aliter, ac Servius, explicantem Favonium Eulogium in Cicer. Somn. Scipion. editum a Graevio post Ciceronem de Officiis pag. 443. ²⁵ hos mundi circulos potestates Fabr. al. ²⁶ defunt V.

Silva tegit. Curae non ipsa in morte relinquunt.

- 445 His Phaedram Procrinque locis, maestamque Eriphylem,
Crudelis nati monstrantem volnera cernit,
Euadnenque, & Pasiphaën: his Laodamia

It

SERVII.

444. CURAE NON IPSA IN MORTE RELINQUUNT. Hoc est, etiam illic amant, & habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam de piis dicturus est inf. 653. *Quae gratia* ²⁷ *currum* *Armorumque fuit viris, quae cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.* Sane sciendum, ut diximus supra, loqui eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio tractat. Nihil enim interest ²⁸ quid quis amet, dummodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra usus ²⁹ sit, ut: *Hic quos durus amor*: ³⁰ tantum foeminarum ponit exempla, non, ³¹ quo defint viri; sed elegit lexum impatientem ad amandum. Tamen paulo post etiam Sichaei facturus est commemorationem.

445. HIS PHAEDRAM. ³² [Hoc ex Homero Odyf. A. 320 *Φαίδρα* τε, *Πρόκριν* τε *ἰδὼν*, καλὴν τ' *Ἀριάδην*.] ³³ *Phaedra* fuit filia Minois & ³⁴ *Pasiphaës*, uxor Thesēi: quae privignum Hippolytum amore capta de stupro interpellavit: & despecta, apud maritum eum falsi criminis delutit: qui iratus invocavit Aegeum patrem, ut Hippolyto ³⁵ *currum* *agitanti* immitteret focam: quo facto, & Hippolyto interempto, *Phaedra* amoris impatientia laqueo vitam ³⁶ finivit. ³⁷ *PROCRINQUE*. ³⁸ Filia Iphicli, uxor Cephalī fuit, qui cum venandi studio teneretur, labore fessus, ad locum quendam ³⁹ ire consueverat: & illic ad se recreandum ⁴⁰ *Auram* vocare. Quod cum scire faceret, amorem in

se movit *Aurorae*, quae ei canem ⁴¹ *velocissimum*, *Laelapa* nomine, donavit: & duo hastilia inevitabilia: eumque in ⁴² *amplexus* rogavit. Ille ⁴³ respondit iurandum se habere cum conjugē mutuae castitatis. Quo audito *Aurora* respondit: ut probes igitur conjugis castitatem, ⁴⁴ muta te in mercatorem: quo facto ille ⁴⁵ it ad *Procrin*, & oblati muneribus, impetratoque coitu, confessus ⁴⁶ est maritum se esse: quod illa dolens, cum audisset a rustico ⁴⁷ quodam amare eum ⁴⁸ *Auram*, quam invocare consueverat, ad sylvas profecta est, & in ⁴⁹ frutetis latuit ad deprehendendum maritum ⁵⁰ cum pellice. Qui cum more solito *Auram* vocaret, *Procris* egredi cupiens frutera commovit: sperans *Cephalus* feram, hastam inevitabilem ⁵¹ jecit, & ignarus interemit uxorem. *MAESTAMQUE ERIPHYLEM*. Haec *Amphiarai*, auguris Argivi, uxor fuit: quae latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto, quod ante uxori dederat: qui ductus ad praelium hiatu terrae perit. Cujus filius *Alcmaeon* postea ⁵² [in vindictam patris] matrem necavit: & ⁵³ est, ut *Orestes*, furore correptus. ⁵⁴ *Vituperatur* sane *Virgilius* quod *maestam* dixerit, quam ⁵⁵ *συγγρη* legit, id est *nocentem*: ⁵⁶ [apud Homerum Odyf. A. 325. enim est: *ἰδὼν συγγρη* *Εριφύλην*. Immo vero *odio dignam* & *invisam*: nam *συγῶ*, est odio habeo, & *invisus sum*: licet.] ⁵⁷ *maesta* sit a Styge.

447. EUADNENQUE. Uxor *Capanei* fuit; quae se in ⁵⁸ ardentem mariti rogam praecipitavit. ET PASI-

27 *cursum* R. 28 quisquis L. 29 fuerit Fabr. 30 nunc tantum Fabr. 31 quod Dan. Fabr. al. 32 defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 33 haec in iisdem 34 *Pasifēs* Vof. R. *Pasiphes* L. 35 *currum* Fabr. al. 36 finit R. V. 37 hanc fabulam aliter narrari ab Ovidio lib. vii. Met. 798. & ab Hygino Fab. c. lxxxix. notavit Ryckius. 38 haec filia Fabr. Iphicli L. R. Iphidi Steph. Dan. Fabr. quem errorem deinceps alii sequuti sunt. sed Iphicli recte Vof. & V. omisit vero Basil. quae habet, haec uxor Cephalī fuit, filii Aeoli, quae ultima etiam Fabr. habet. 39 adire Steph. Dan. 40 *Auroram* Vof. Steph. Dan. Fabr. Lipf. hic semper *Auram* pro *Aurora* habet. 41 *velocissimam* V. *Laelapam* V. R. L. Steph. sed recte *Laelapa* Fabr. & al. vid. Ovid. iii. Met. 211. & vii. 771. 42 *amplexibus* V. 43 ait Fabr. al. 44 *muto* V. 45 ut L. R. ut V. 46 deest R. se esse defunt etiam R. L. Vof. 47 deest V. L. R. Basil. 48 *Auroram* L. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. & mox iterum. sed deest R. 49 *frutetis*, & mox. *frutecta* V. L. Vof. R. 50 defunt V. R. L. Vof. Basil. 51 *ejecit* V. & *ignaram* Lipf. 52 defunt V. L. Vof. R. Lipf. 53 est *Orestis* V. L. Vof. Steph. est *Orestes* R. V. & *Orestis* f. c. est Lipf. 54 *Vituperatur* V. L. Vof. R. Steph. al. 55 *stygere* V. L. Vof. R. Steph. Dan. id est, innocentem Lipf. 56 defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 57 nam *maesta* est *Stygne* L. Vof. R. V. n. m. e. *συγρη* Steph. Dan. licet m. est a *Styge* Fabr. al. *invisum*: nam *maesta* *Stygne* Lipf. 58 *ardentis* Fabr.

74 P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VI.

It comes, & juvenis quondam, nunc femina, Caeneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.

- 450 Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troius heros,
Ut primum juxta stetit, adgnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
455 Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema secutam;

Fu-

SERVII.

PASIPHAEN. ⁵⁹ Haec, ut diximus ⁵⁸ y. 14. tauri amore flagrav. LAODAMIA. Uxor Protefilai fuit: quae, cum maritum in bello Troiano ⁶⁰ primum periisse ⁶¹ cognovisset, optavit ut ejus umbram videret: qua re concessa, ⁶² [non deserens eum,] in ejus ⁶³ amplexibus periit.

448. NUNC FOEMINA CAENEUS. ⁶⁴ Caenis virgo fuit, quae a Neptuno pro stupri ⁶⁵ pretio meruit sexus mutationem. Fuit etiam invulnerabilis, ⁶⁶ qui pugnando pro Lapithis ⁶⁷ contra Centauros, crebris ictibus fustium paulatim fixus in terra est: post mortem tamen in sexum rediit. Hoc autem ⁶⁸ dictum Platonium illud ostendit, ⁶⁹ [vel Aristotelicum,] *Animas 70 per μῆτιν ἀνδρῶν sexum plerumque mutare.*

451. ERRABAT. Vagabatur. Et bene allusit: quia & amaverat, & interemerat: ut quasi incertum esset, quem circulum posset tenere.

453. OBSCURAM. Recenti morte, ut diximus supra y. 340.

456. INFELIX DIDO. Veniali utitur ⁷¹ statu: &

excusat se per necessitatem, ne mortis causa fuisse videatur. VERUS MIHI NUNTIUS. Καὶ τὸ νῦν μὲν intelligendum, quod sit nuntius Didonis interitus. Alii ad ignem referunt visum: alii ad Mercurium, qui ait iv. 564. *Certa mori.* Sed in neutro ei etiam mortis genus est significatum: & hinc dicit: *Ferroque extrema 72 secutam.* Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur masculino; quod autem nuntiat, licet neutro dicatur ⁷³ [apud Catullum,] tamen invenitur ⁷⁴ etiam masculino.

VARIORUM.

mor Oudartii & Francianus a manu prima. *morte peredit* Parrhas. *peregit* Dorvil. quod non spernendum. eadem enim varietas apud Stat. vi. Theb. 109. & verba haec *peragere, perimere, peredere* saepe a librariis permutata. ita apud Ovid. in Ibi 509. Martial. v. 38. & x. 61. & alibi. *Tabi* tamen accommodatius *peredit* puto. BURM.

443. CALLES. Colles Sprotianus & Vratislavienlis. *servant collas* Ed. Venet.

444. IN

⁵⁹ haec autem, ut diximus supra Fabr. ⁶⁰ deest Fabr. al. ⁶¹ cognovisset V. ⁶² deest L. non d. eam V. Vof. R. Steph. al. ⁶³ amplexu Dan. ⁶⁴ Caeneus Fabr. al. ⁶⁵ praemio V. L. Vof. R. Lips. ⁶⁶ quae V. Vof. R. ⁶⁷ a Centauris Fabr. al. ⁶⁸ dicto V. L. Vof. R. dicto illud ostendit Platonium Lips. ⁶⁹ vel Pythagoricum Fabr. deest Barth. & Barth. ad Stat. i. Achil. 264. a suis schedis abesse scribit, & probat Fabricii lectionem, quia aetate Servii una ex duabus lectis erat composita. ⁷⁰ Κατὰ Fabr. al. ⁷¹ deest V. L. V. R. Steph. Dan. ⁷² secuta V. ⁷³ deest L. V. R. Vof. Lips. Steph. Dan. al. hoc additum videtur a Fabricio vel alio: nam antiquiores editiones non habent. innuere vero credo illa Catulli carm. LXII. 47.

Geminas eorum ad aures nova nuntia ferens.

ubi Scaliger legit, *nova nuntia, ferens.* Muretus spurium versum pronuntiat. Vossius vero defendit ex Lucretii rv. 707. ubi tamen *nuntia* ad praecedens *plaga* referri debet. sed notarum angustiae non patiuntur haec latius excutere, & ad loca objecta respondere. uno Festo contentus: *unus, qui dicit, nuntius & res ipsa, & persona dicitur.* Servius vero refutatur satis ipso Virgilio loco ex xi. Aen. 897. BURM. ⁷⁴ & masculini Dan.

- Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera juro,
 Per superos, & si qua fides tellure sub ima est;
 460 Invitus, Regina, tuo de litore cessi.
 Sed me iussa Deum, quae nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
 Imperiis egere suis: nec credere quivi
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 465 Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
 Quem fugis? extremum fato quod te adloquor, hoc est.

Ta-

SERVII.

458. FUNERIS HEU TIBI CAUSSA FUI. Ac si diceret, qui fueram ante ⁷⁵ caussa voluptatis.

459. SI QUA FIDES TELLURE SUB IMA EST. Ubi promissa exitum non habent. Respexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit conjugem.

461. QUAE NUNC HAS IRE PER UMBRAS. Argumentatur ex eo, quod est Inferos subire compulsus, invitum se reliquisse Carthaginem.

462. SENTA SITU. ⁷⁶ Squalida. Et est translatio a terra inculta. *Situs* autem proprie est lanugo quaedam ex humore procreata: ⁷⁷ & fit in locis Sole carentibus.

463. NEC CREDERE QUIVI. ⁷⁸ Argumentationem tetendit: ac si diceret, si ⁷⁹ credidissem, forte etiam deorum iussa contemnerem.

465. SISTE GRADUM. Discedere eam datur intelligi.

466. EXTREMUM FATO QUOD TE ALLOQUOR, HOC EST. Aut quia deus futurus est: aut, quod melius est, quia post mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus scilicet, non amantibus datum.

VARIORUM.

444. IN MORTE. *In* deest Leideni uni & alteri Menagii. *ipsae* alter Hamburgicus.

445. PROCRINQUE. *Procrimque* libri vetustiores Maroniano more, etiam *Eriphylem*. HEINS. *Procrim* & *Eriphilem* Francianus, & Schol. Stat.

iv. 188. dein, *Euchadem & Pasiphem Laodomea* idem.

Ibid. MOESTAM. Vid. ad Gratii Cyneg. 477. & H. Steph. Diff. de Crit. p. 180. & Barth. iv. Stat. Theb. 194. sic Styx a *svyiv. tristis* dicitur Nostro y. 438. & Horat. II. Od. 14. BURM.

446. VULNERA. *Funera* Parrhaf.

448. CAENEUS. Heinſius malebat, *Caenis*.

449. FATO. *Fati* Mentelius prior. vid. ad Ovid. x. Met. 63.

450. A VULNERE. *Ab vulnere* Leidenſis. dictum ut apud Florum iv. 2. *Elephantum nuper a fitua*. & ita passim alios locutos constat.

451. IN MAGNA. *In* deest Excerptis nostris.

452. PER UMBRAM. *Per umbras obscuram*, primus Moretanus, Leidenſis, secundus Rottendorphius & Schefferius. etiam Gudianus a manu prima. ut supra y. 268.

Ibant obscuro sola sub nocte per umbras.

HEINS. Inf. 490. & alibi saepe variant Codices, *per umbram*, & *umbras*. ut juxta primum Dorvill.

453. QUI. *Quis* Leidenſis, Hugonianus, Oudartii, Sprotian. Dorvil. & Editio Juntina. *qui primo* alter Hamburgicus.

455. DEMISIT. *Dimisit* Mediceus, duo Vossiani, primus Rottendorphius, & alter Menagianus cum Leidenſi, *demit* pro demittit Mentelianus prior. HEINS. *Dimisit* Wittian. *est* deest utrique Menagiano.

459. IMA EST. *Est* deest Menagio priori.

461. QUAE

⁷⁵ deest V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁷⁶ Spinofa, squalida Fabr. al. ⁷⁷ quae fit Fabr. Et autem Basil. ⁷⁸ argumentatione V. tendit L. Fabr. al. ⁷⁹ credidissem fore Fabr.

Talibus Aeneas ardentem & torva tuentem
 Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
 Illa solo fixos oculos averſa tenebat:

470 Nec magis incepto voltum sermone movetur,
 Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.

Tan-

SERVIL.

467. TORVA. Pro torve, id est, terribiliter.

468. LENIBAT. Pro *leniebat*: & antequam dixit, ut VIII. 436. *Squamis auroque polibant*:⁸⁰ [pro *poliebant*.] Majores enim in omnibus conjugationibus imperativo⁸¹ *bam* addebant, & faciebant⁸² imperfectum ab indicativo: quod in tribus adhuc observatur: in quarta etiam e additur, ut *nutri*,⁸³ *nutriebam*. LACHRYMASQUE CIEBAT. Sibi,⁸⁴ [non Didoni; vel profundebat:] aut certe illud dicit: Sermo quidem ejus lacrymas⁸⁵ exciebat; sed illa immobilis mansit.⁸⁶ [nam *ciere*, est proprie alteri fletum movere.] Tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Ajacis umbram Ulyssis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis:⁸⁷ [quem Ulysses his verbis invitat Odyſ. A. 552. *Αἶαν, παῖ Τηλεμάχων ἀμύμονος, σὺν ἄρ' ἑμὲλλες Οὐδὲ θανάτῳ λίσσεται ἱμοὶ χόλον, εἴηκα τυχεῖν Οὐλομένην.*]

470. INOCEPTO SERMONE. A principio orationis.

471. DURA SILEX. Saxi est species: generalitas enim esse non potest⁸⁸ sequente specialitate:⁸⁹ STET MARPESIA CAUTES:] nam *cautem Marpesiam*, Parium lapidem dicit.⁹⁰ Marpesos enim mons est⁹¹ Pari insulae.⁹²

VARIORUM.

461. QUAE NUNC. Qui Francianus, sed alia manu, *que*.

465. NE SUBTRAHE. Nec *subtrahere* Sprothianus.

466. FATO. Fator Menagius prior. *fatum* Excerpta nostra. *quod adloquor* Mentelii primus & Sprothianus.

468. LENIBAT DICTIS ANIMUM. Quam incerti fuerint de statu, in quo post mortem consti-

tuerentur homines, apparet ex diversis & saepe sibi contrariis opinionibus. in tres fere partes discedere morientem statuunt, ut corpus cedat sepulturae, anima altris, umbra vel imago ad inferos deducatur: sed hic umbrae dat animum, & supra etiam 303. *corpora* vocat, ubi tantum imagines intelligendae. & ita alibi. Hic vero mentis adfectionem, iram dat umbrae Didonis, quod nescio an alii fecerint. memores etiam ante actorum in toto hoc libro inducit, sed durius mihi videtur, quod animum dixerit non modo *ardentem*, sed etiam, *torva tuentem*, nisi vel cum Ruao pro *tuentis* capiamus, vel deesse uni membro quidquam statuamus. lenibat ardentem animum, qui ex oculis ejus torvis apparebat, licet nullo sermone uteretur, nec responderet Aeneae. deinde *lacrimas ciebat*, an Didoni, an sibi, dubium facit Servius. in Franciano erat *lacrimisque ciebat*, quod posset capi, pro *ciere*, movere illam conabatur. nam lacrimas demittebat Aeneas *ψ*. 455. quibus addidit dulci amore verba. & ita haec duo inter se respondent, lenibat dictis, & lacrimis suis movere tentabat; sed illa averſa tenebat oculos &c. nam *ciere* etiam notare alteri aliquid commovere docet Servius ad III. Georg. 517. quamquam addit etiam pro dare lacrimas, fletus, gemitus apud Maronem occurrere. videant eruditiores, mihi hic aqua haeret BURM.

469. AVERSA. *Diversa* in nonnullis Petronii codicibus cap. 132. apud Scholiaſten Horatii Crucianum bis occurrit, *diva solo fixos oculos*. ut & apud Scholiaſten Perſii Sat. III. sed hoc ex primo Aeneid. 482. HEINS. *Adversa* Regius, Dorvill. & multi alii.

470. INCEPTO. Barthius ad Stat. XI. Theb. 623.

in

80 desunt V. L. 81 *ibam* V. deest L. 82 imperfectum indicativum Fabr. al. 83 *nutriebat* Vof. Steph. Dan. al. *nutriebant* R. vid. Comm. ad Curt. IV. 11. 5. & Freinsh. indicem in *ambiebat*. & alios Grammaticos. 84 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. 85 exigebat V. L. Vof. R. 86 haec in fine notae post *mortis* habent V. L. Vof. R. Steph. Dan. al. terum fletum movere Lips. 87 desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. sed Lips. desunt tantum Graeca verba. 88 sequenti L. 89 desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. al. 90 Marpesios Vof. R. Marpesius V. 91 Parſe L. Parſedi Vof. R. Pariae Steph. Dan. Fabr. al. 92 habens durissimos lapides Fabr. al. addunt.

Tandem conripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjunx ubi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sichaeus amorem.

475 Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, & miseratur euntem.

In-

SERVII.

472. TANDEM. Quasi diu ⁹³ deliberaverit.

473. UMBRIFERUM. ⁹⁴ Umbrosum, frondosum. PRISTINUS. Prior: quod difficile invenitur: nam de hoc sermone quaerit ⁹⁵ & Probus, & alii.

474. RESPONDET CURIS. Aut pari eam diligit affectione: quod in Aenea non fuit, ⁹⁶ [qui plus amatus est, & amantem deseruit:] ut expressio rei supradictae sit. AEQUATQUE SICHAEUS AMOREM. Aut certe respondet curis: par est mortis similitudine: ferro enim uterque consumptus est.

476. PROSEQUITUR LACHRYMIS LONGE. Oculis eam sequebatur humentibus.

VARIORUM.

in suo codice se reperisse ait, *in capto*, cum expositione, *licet perceperit*. sed *incepto* retinendum: plura enim addere parabat Aeneas, sed hoc exordio, quo se purgare volebat Aeneas, non movetur, ut reliqua audiret. sic *inceptus clamor*, mox *†*. 493. & plura talia. BURM.

Ibid. VULTUM. *Vultus movetur* habes apud Petronium, quod & in editione Juntarum existat, & in priore Hamburgensi, etiam in Gudiano a manu prima & secunda idem *vultu*, ut primus Moretanus & alii duo. sed Macrobius lib. iv. Saturn. cap. i. vulgatum agnoscit, qui & *Marpesia cautes*. ut & Lactantius de persecut. cap. 20. HEINS. *Mopesia* Zulichemius. *Marsesia* quatuor alii.

471. DURA SILEX. Hoc genere soloecum esse ait Harduinus, & hinc in Ecl. 135. *silice in nudo* legendum esse censet. sed tu vide sanioris doctrinae viros, Heins. ad Ovid. ix. Met. 225. & Barth. ad Stat. iv. Silv. iii. i. BURM.

472. PRORIPUIT. *Corripuit* legitur in libro Angeli Coloni. URSIN. *Corripuit* Mediceus, & Mentelii prior & Menagii uterque & Vossiani & Gudianus, omnes Moreti, & sex alii cum Pieria-

nis. quamquam in Bucolicis Ecl. iii. 19. habuimus, *quo nunc se proripit ille*. *corripuit* etiam hoc loco exhibetur a Macrobio lib. iv. Saturn. cap. i. certe infra lib. xi. 462.

Nec plura locutus

Corripuit sese.

Terent. Hecyr. iv. i. 3.

Ita corripuit derepente tacitus se ad filiam.

& ibidem iii. iii. 5.

Nam modo me intro ut corripui timidus.

ita & apud Plautum non semel. Arnobius lib. iv. *exhalata ille vi meri corripuit se impetu*. *Campum corripere* habes Aen. v. & lib. iv. *e somno corpus corripere*, & *Gradum corripere*. apud Horatium lib. i. Od. 3. HEINS.

473. UBI PRISTINUS. Postumus Hugenanus a manu pr. an voluerit *proximus* librarius nescio, quia credebatur *pristinum* non dici nisi proximum, aut modo praecedens tempus: ut ita *pristinus dies*, pro pridie, quod Servius etiam credidisse videtur, qui *priorem* explicat, & Grammaticos hic laborasse notat. vide & ad xii. 424. & Davis. ad Caesar. iv. de B. G. 14. sed & de remotiori tempore posse capi ostendunt exempla producta a Doctissimis viris, Snakenburgio ad Curt. viii. iv. 2. & Dukero ad Liv. iv. 32. mox, *aequat amores* secundus Rottendorffius. sed *amorem* habet Schol. Horatii ii. Od. 5. vide ad lib. v. 334. BURM.

475. CASU PERCULSUS. *Concussus* in libro Coloni scriptum est. URSIN. *Percussus* non *perculus* Pieriani. *Concussus* vero in Mediceo, Gudiano & nostris. quomodo & lib. v. 700. *At pius Aeneas casu concussus acerbo*. & *†*. 869. *Multa gemens, casuque animum concussus amici*. lib. xi. 451. *Extemplo turbati animi, concussa vulgi Pectora*. lib. xii. 411. *Hic Venus indigno gnati concussa dolore*. & *†*. 468. *Hoc concussa metu mentem furturna*

⁹³ liberaverit R. Steph. Fabr. al.

⁹⁴ deest V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al.

⁹⁵ deest L. Vof. R.

⁹⁶ desunt V. L. R. Lips.

Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.

Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis

480 Parthenopaeus, & Adraſti pallentis imago.

Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci

Dardanidae: quos ille omnis longo ordine cernens

In-

SERVIL

477. DATUM MOLITUR ITER. Peragit. *Datum* autem dixit, aut ratione facti ⁹⁷ concessum: aut ⁹⁸ oblatum fortuito, quod *τυχε* dicunt: ⁹⁹ [an injunctum?] ARVA TENEBANT ULTIMA. Atqui multa adhuc ſuperſunt: ¹ ſed *ultima* eſſe dixit, mixta ſunt virtutibus vitia; in his autem quae dicturus eſt, nocentum poenas a piorum ſegregat meritis: nam Inferi, ut diximus ſupra, humanam continent vitam: hoc eſt, animam in corpore conſtitutam. ² Haec autem quae dixit, mixta eſſe manifeſtum eſt. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, eſt tamen vituperabile alienum imperium caedibus occupare. Item amare privignum, crimen eſt: virtus, maritum. Alii diſtinctione mutata dicunt: Tenebant arva, quae ultima viri fortes frequentant, id eſt; quae poſſident ultima, ³ [hoc eſt, poſt mortem.]

479. HIC. ILLIC. OCCURRIT TYDEUS. Altheae & Oenei filius, quem in bello Thebano + Menalippus extinxit.

480. PARTHENOPAEUS. Hic, ⁴ Atalantae & Martis, ſive Melanionis filius, rex Arcadiae fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit. ADRASTI PALLENTIS IMAGO. Rex Sicyonis Adraſtus primo fuit, poſt Argivorum; Socr Tydei & Polynicis. Quod autem ait *pallentis*; aut epitheton eſt umbrae: aut illud reſpexit, quia in bello Thebano conſumptis ſex ducibus ſolus aufugit. Fugae autem comes ſemper eſt pallor.

481. HIC MULTUM FLETI. Id eſt, nobiles, quorum mortem magna ſequitur lamentatio. AD. Pro apud. CADUCI. ⁵ [Qui bello ceciderint, id

eſt,] mortui, a cadendo: unde & *cadavera* ⁷ dicta.

VARIORUM.

turna virago. Georg. tamen iv. 357. *Percuſſa nova mentem formidine mater*. Corippus lib. i. *Patris concuſſus ſorte beati*, in codicibus noſtris *percuſſus*, aequè bene. in Montalbano *concuſſus*. adeantur notae i. Aen. 513. HEINS. *Percuſus* Dorvil. a manu prima. *percuſus* Witten. *acerbo* Dorvil.

476. PROSEQUITUR. *Perſequitur* Dorvil. recte de oculis humentibus explicat Servius. ut Tiberius Agrippinam, *tumentibus & contentis oculis proſequitur*, apud Sueton. cap. vii. ubi quidam *tumentibus* volunt. BURM.

Ibid. MISERATUR. *Miseratus* tres priores Moretani, prior Voſſianus, alter Mentelii, uterque Menagii, primus Rottendorphius. prior Hamburgicus, Leidenſis, Venetus & Schefferius. Pro vulgata ſtant Mediceus, Rottendorphius tertius, alter Voſſianus, quartus Moreti, prior Mentelii, Gudianus, Sprotianus, Montalbanus, & alter Hamburgicus. in ſolo ſecundo Rottendorphio, *miseratus euntem eſt*. in Gudiano altero, Mentelii & tertio Rottend. pro diverſa lectione, *lacrimis*. denique Venetus, *amantem non euntem*. HEINS. *Longe lacrimans, & miseratus amantem eſt* Parrhaſ. vid. ſupr. ad lib. iv. 543.

477. TENEBANT. *Tenebat* duo Voſſiani, & duo aut tres alii. Etiam Mentelianus alter a manu prima. HEINS. Et hoc tuetur Marcklandus ad Statii

97 deest V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. al. 98 collatum R. 99 deſunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. al. 1 ſed dixit quantum ad L. R. Vof. Lipf. V. Steph. Dan. al. 2 in his enim quae dixit V. 3 deſunt L. V. R. Vof. Steph. Dan. al. 4 Melanippus V. Vof. ita fere ſemper variant codices, & in *Menalippe*. vid. ad Ovidii Ibin v. 17. & eadem varietas in *Melanion* & *Minalion*. & ut Serv. *Melanion*, de quo vid. Heinf. ad 11. Art. Am. 188. & hic *Menalipus* eſt in Ed. Baſil. 1551. BURM. 5 *Menalippae* V. L. Vof. R. *Menalippe* Lipf. *Menalippae* Steph. Fabr. al. *Atlantis* Dan. 6 deſunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. al. 7 dicuntur, & Graece *οἶμα* Fabr. al.

Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polypoeten,

485; Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laevaue frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.

At

SERVII.

482. LONGO ORDINE. ⁸ [Ingenti multitudine, ut II. 766. *Pueri & pavidæ longo ordine matres:*] non ad ordinem stantes. Sane ⁹ IN minus est, ¹⁰ pro, *in longo ordine*, ¹¹ [in ingenti multitudine.]

484. TRIS ANTENORIDAS. Multi supradictos accipiunt: quod falsum esse Homerus docet, qui eos commemorat ¹² Iliad. B. 821. [*Ἀμα τῶν δὲ Ἀντήνορος υἱῶν, Ἀρχιλόχοιο τ' Ἀκάμοιο τε, μάχης ἐν ἰδὸντι πάσης.* Et Iliad. B. 123. *τὴν Ἀντηορίδης ἔχον κρείων Ἑλικῶν.*] CERERI SACRUM. Sacratum: nomen pro participio.

485. IDAEUMQUE. Quem aurigam legimus Priami. ETIAM. Adhuc, ut inf. 655. *Quæ cura nitentes pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.*

487. USQUE. Diu: & est adverbium.

VARIORUM.

Statii lib. v. Silv. II. 6. sed & Sibylla dux Aeneae intelligitur. vide ad Phædr. I. 15. & supr. 7. 14. & inf. 651. BURM.

479. INCLYTUS. *Inclutus* in Gudiano, & sic Mediceus infr. 562. HEINS. Ita & Zulichemius. *hinc inclutus* Mediceus, *inclitus* Wittian.

480. PALLENTIS. *Bellantis* Zulichemius. *pallantis* tertius Rottendorphius. *pallentis* Francianus qui & *Parthionopeus*. sed *pallentis* retinet & explicat Interpres Statii ad lib. III. 552. *timore fugientis*. ut fere Servius. BURM.

481. HIC MULTUM. *Hi* in Mediceo, utroque Vossiano, duobus Rottendorphiis, & Sprotiano. *His* prior Moretanus. HEINS. *Hii* Wittian. *Hi* Serv. ad II. Aen. 4. sed & ibi in Leideni erat, *hic ad superos*, pro apud. imitatus Stat. II. Theb. 17. ubi vide Barth. superi hic viventes in terra. vid. ad Vel. Pater. II. 48. & alibi saepe. de *τῷ multum* vid. ad III. Aen. 348. BURM.

482. ILLE. *Ipse* prior Hamburg. *ordine circum* Parrhaf.

483. THERSILOCHUMQUE. *Torsilochumque* Francianus. *Medontaque* Parrhaf. *Mydonaque* Cerda.

484. POLIOETEN. *Polyboeten* Mediceus & cæteri præstantiores, nisi quod in priore Mentelliano, *Polyboetem*. apud Nonium in *sacer*, *Polyboetem* legis: sed opinor scribendum, *Polypoeten*. Homerus certe Πολυποίτην, filium Pirithoi agnoscit, ut a Pierio est monitum. in Rottendorphio secundo, *Poliphetem*, in tertio, *Polipoten*. in primo Moretano, *Poliphetem*. HEINS. *Polyboten* Oudartii. *Cereri sacrumque Polyten* Bigotianus. *Poliboetem* Wittian. *Polyboten* giganta memorat Steph. Byz. in Νόση. *Polybetem* Serv. ad II. Aen. 714. BURM.

485. ETIAM CURRUS, ETIAM ARMA. *Et jam* divisos vocibus utroque loco sunt, qui scribendum censeant, ex codicum nonnullorum auctoritate. Cledonius tamen libr. I. Art. Gramm. *etiam* demonstrandi vim hoc loco habere contendit. Donatus quoque ad Terent. Andr. Act. III. Sc. III. 23. *etiam* interpretatur hoc loco *ad hoc*. HEINS. Vid. & Serv. ad XI. Aen. 373. ubi hoc loco *tenentes* legit. & *jam currus*, & *jam* Oudartii. *etiam currus atque Venetus*. *Idaeum etiam* tert. Rottendorf. quia vero Servius, ut probet *etiam* notare adhuc, adducit versum ubi illa vox non occurrit, vel videtur legisse in illo, *etiam sequitur tellure*, vel voluit tantum significare, eundem illi sensum esse dandum. BURM.

486. FREQUENTES FREMENTES Gudianus a manu prima. *frequentant* Dorvill. a m. sec. mox, *vidisse satis semel est* prior Hamburgicus. Interpretes referunt ad Aeneam. sed credo ad umbras referendum, quibus non satis erat vidisse Aeneam semel,

⁸ desunt V. ⁹ hic minus R. ¹⁰ desit V. L. R. Vof. Steph. Dan. ¹¹ desunt Fabr. al. ¹² desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan.

- At Danaûm procures, Agamemnoniaeque phalanges,
 490 Ut vidêre virum, fulgentiaque arma per umbras,
 Ingenti trepidare metu. Pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere ratis: pars tollere vocem
 Exiguam. Inceptus clamor frustratur hiantis.
 Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
 495 Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, & truncas inhonesto vulnere naris.
 Vix adeo adgnovit pavitantem, & dira tegentem

Sup-

SERVII.

491. TREPIDARE. Pro trepidabant.
 492. CEU QUONDAM PETIERE RATES. O-
 stendit vitia nec morte finiri.
 493. FRUSTRATUR HIANTEs. Decipit clama-
 re cupientes. Nec nos moveat, quod aliis umbris
 verba dat; his silentium: timorem enim exprimit,
 qui vivis quoque adimit vocem, ut ¹³ III. 48. *Ob-*
stupui, steteruntque comae, & vox faucibus hae-
sit.
 495. DEIPHOBUM VIDIT. Qui Helenam duxe-
 rat, mortuo Paride. Ad cuius domum ¹⁴ primum
 ire necesse erat, ubi fuerat causa bellorum, ut II.
 310. *Jam Deïphobi dedit ampla ruinam, Vulcano*
superante, domus. LACERUM. Pro, laceratum, id
 est, habentem ora ¹⁵ lacerata.
 496. POPULATA. Vastata, id est, deformia sub-
 latis auribus. TRUNCAS. Truncatas.
 497. INHONESTO. ¹⁶ [Foedo, deformi,] ¹⁷ tur-
 pi, ut Terentius Eun. II. 3. *Illumne obsecro inbo-*
nosum ¹⁸ [hominem, quem mercatus est here,] *se-*
nem, mulierem? ¹⁹ [inignis enim deformitas &
 turpitudine est in vultu, truncis naribus.]
 498. PAVITANTEM. Ne agnosceretur timen-
 tem. TEGENTEM. Tegeré volentem: nam trun-
 catis manibus ²⁰ quid tegebat? *Tegere* autem est ce-
 lare; ut e contra *nudare* est ²¹ indicare, ut I. 355.
Trajectaque pectora ferro Nudavit.

VARIORUM.

- semel, sed qui morabantur, & volebant scire caus-
 sam veniendi ad inferos. vid. inf. 530. BURM.
 488. DISCERE. *Poscere* Pieriani sed id libro 1.
 414. jam habuimus, ut illic est videre HEINS.
Dicere Juntina Editio. *poscere* Veneta.
 489. DANAUM. *Danai* Zulichermsus. vid. ad
 VIII. 161. & *Danaum* Editio Juntina & quidam
 scripti. BURM.
 490. UMBRAS. *Umbram* alter Hamburgicus.
 sup. 452.
 493. INCEPTUS. *Incertus* apud Nonium verbo
biare: etiam in scriptis illius exemplaribus con-
 stanter. sed Scholiaſtes Statii Theb. IV. 695. *in-*
ceptus, & sic membranae Maronis a me consultae.
 HEINS. *Inceptum* Menagii prior. vid. sup. 470.
 & similem variationem sup. §. 270.
 294. ATQUE HIC. *Atque ibi* Wittian. *totum*
 prior Hamburgicus.
 495. VIDIT. *Videt* Gudianus *lacerum videt* Ex-
 cerpta nostra. Heinſius volebat, *Deïphobum videt*,
 & *lacerum* ut est in Mediceo. mox, *ora, ma-*
nus ambas alter Hamburgicus. *albas* Montalba-
 nius. in Franciano, *videt*, relicto spatio inter hoc
 verbum & *lacerum*, ubi & poneretur. *Deïphobum*
vidi Rufianus de Schem. Lex. p. 31. & Interpres
 Horat. IV. Od. 9. BURM.
 498. ET DIRA TEGENTEM SUPPLICIA. Serv.
 ad

¹³ *obstupui* L. R. V. Vof. ¹⁴ primo L. R. Vof. deest V. qui &, *iri* nec erat causa bellorum. ¹⁵ dilacerata Steph.
 Dan. delacerata Vof. ¹⁶ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ¹⁷ turpe R. turpe hoc dehonestamentum pro poena
 jam notum Horneri tempore fuisse ex Iliad. §. 455. notavit Cl. Dorvillius. ¹⁸ defunt V. L. Vof. R. Fabr. Basil. quae &
mulierem habet. ¹⁹ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ²⁰ qui V. ²¹ indicare V.

Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:

500 Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,

Quis tam crudelis optavit sumere poenas?

Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema

Nocte tulit, fessum vasta te caede Pelasgum

Procubuisse super confusae stragis acervom.

505 Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem

Constitui, & magna Manis ter voce vocavi.

Nomen & arma locum servant. Te, amice, nequivi

Conspicere, & patria decedens ponere terra.

Ad quae haec Priamides: Nihil o tibi, amice, relictum;

510 O-

SERVII.

499. NOTIS VOCIBUS. ²² Amicabilibus.

501. OPTAVIT SUMERE. Elegit ut sumeret.
DE TE. PRO, in te.

505. RHOETEO IN LITTORE. Ubi ²³ erat asy-
lum Ajacis: sicut in Sigaeo Achillis. Et bene illic,
quasi ubi ²⁴ tutus esse potueram. Sane ²⁵ *Rhae-*
teium dicitur, & facit *Rhoeteum*; ²⁶ sicut est *Cy-*
thereia, a *Cysborea*.

507. ET ARMA. Depicta scilicet. SERVANT. ²⁷
Obtinent. TE. tuum corpus, ut sup. 362. *Nunc*
me fluitans habet.

VARIORUM.

ad I. Aen. 157. ex Sexto citat, & *vulnera atra*
tegentem. ex interpretatione scilicet, qua supplicia
per vulnera exposuit. *suppliciaque notis* Dorvill.
BURM.

500. ALTO A SANGUINE. *Alto sanguine* qua-
tuor scripti. *ab sanguine* tertius Rottendorphius.
vide IV. Aen. 230. HEINS. *Teucrum* duo Lei-
denses. *Tenro* tertius a manu prima. vid. I. 18.

502. CUI TANTUM DE TE LICUIT. Imitatus
Lucanus lib. X. 1025.

Cui tantum fata licere
In generum volvere tuum.

503. VASTA TE CAEDE. *Vastata caede* Leidens.
de sede Ed. Venet. pro *fessum* Zulichem. a m. sec.
fusum.

504. CONFUSAE. *Confossae* in Gudiano. HEINS.
Caedis acervum Bigotianus, Mentelii prior, secun-
di Hamburgicus & Menagianus. *acervom* Medi-
ceus. vid. XI. 207. 384. ubi eadem varietas,
BURM.

505. TUNC EGOMET. *Tunc tibi met* Oudartii.
Hunc egomet Serv. & supr. ad 7. 325. ubi vide
Var. Lect.

Ibid. IN LITTORE. *In deest* Montalbano, & a
m. sec. Gudiano. sed servavit Schol. Statii ad lib.
VIII. Theb. 341. BURM.

508. DECEDENS. *Discedens* Venetus, quartus
Moreti, & Hugonianus. *descendens* Montalba-
nius.

509. ATQUE HIC. *Ad quae* duo Hamburgen-
ses cum Sprotiano & tertio Rottendorphio. ve-
rum in altero Mentelii, primo secundoque Rot-
tendorphii & Menagii priore, *ad quae haec*. in
aliis quinque, *atque haec*, pro *adque haec*. primus
Moretanus, prior Vossianus, *atque Priamides*, pro
ad quae: ut *quae* Medicus. HEINS. *Ad quae*
haec Zulichemius, & Parrhaf. & Ed. Med. quae
&

22 Amicabilibus L. Vol. R. V. Malv. sed vox *amicalis* caret auctoritate, & ex compendio scribendi ortum credo. 23 erant
R. 24 tutatus Vol. R. Steph. Dan. 25 *Rhaetium* J. e. f. *Rhoeteum* Vol. R. 26 sicut *Cytherea* pro *Cytherda* Vol. R.
L. sicut *Cythem* pro *Citheriam* V. sicut deest Dan. sicut etiam *Cythereia* & *Cythereas* Steph. Fabr. al. & hanc puto veram le-
ctionem. ita & *Pelopent*, & *Pelopelas*. vid. ad I. 201. & II. Aen. 193. BURM. 27 tenent V. L. Vol. R. Mpf. Steph.
al. tenent, obtinent Fabr.

- 510 Omnia Deiphobo solvisti, & funeris umbris.
Sed me fata mea & scelus exitiale Lacaenae.
His merere malis: illa haec monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; & nimium meminisse necesse est:
515 Quum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis adtulit alvo:
Illa chorum simulans, evantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat

In-

SERVII.

510. OMNIA SOLVISTI. Quia constituto tumulto manes vocavit. ET FUNERIS UMBRIS. Sepulturae meae umbris: nam funus illic esse non potuit, ubi²⁸ nec cadaver quidem fuerat.

511. FATA MEA, ET SCELUS EXITIALE LACAENAE. ²⁹ Helenae. Secundum Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere: unde ista conjungit, *fatum & scelus* Helenae, per quae illi mors contigit. ³⁰ [*Lacaenae*, patrium est nomen, a Lacadaemone urbe, cujus *Lacones*, & *Lacaenae*, cives utriusque sexus sunt.]

512. MONUMENTA. ³¹ Sermo medius, dictus ab eo, quod ³² monet mentem: unde est hic de malis. Econtra in tertio 486. *Manuum tibi quae monumenta morantur* ³³ [*Sine puer.*]

514. EGERIMUS. Rē metri necessitate corripuit. MEMINISSE NECESSE EST. ³⁴ Ciceronis est pro Muren. 20. *Cui placet, obliviscitur; cui dolet, meminit.* Ego quia dolet, ³⁵ meminerit necesse est.

515. FATALIS. Mortifer, ut VII. 621. *Fatiferumque essem.* SUPER ARDUA VENIT PERGAMA. Aut quod in arce est positus: aut quia dejectis muris supra tractus est.

516. GRAVIS. Gravidus, ut I. Ecl. 10. *Graves sentiens pabula foetas.* Supra autem dixerat II. 238. *Poeta armis.*

517. EVANTES. Evantes Phrygias; aliter non

stat versus. *Evantes* autem Bacchantes, a Libero, qui *Evan* dicitur. CHORUM autem ait multitudinem ³⁶ in sacra collectam. ³⁷ [ORGIA. Id est, cantharos maximos, plenos vino. Tamen *Orgia*, Bacchi sacra dicuntur, *αὐτὰ ἱερῆς*, id est, ira & furore, propter vinum. Sed tamen omnia Sacra dicuntur, quae Latinis Cerimoniae.]

518. CIRCUM DUCEBAT. Divisit in duos versus unam partem; ³⁸ sed ideo, quia est composita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis in ³⁹ duos dividunt versus.

VARIORUM.

& nihil o tibi! Ad quem secundus Moxet. atque haec Francianus, Wittian. & Regius, Ed. Venet. ad quae Dorvillian. atque hic repetitum ex y. 494. & infr. 861. & VII. 29. recte censet Cl. Dorvillianus. similiter variasse codices apud Suetonium notavimus ad Caesar. cap. XXIX. & XXXIX. BURM.

Ibid. RELICTUM EST. *Est* deest Menagio pr. Franciano & Excerptis nostris.

510. OMNIA. Hic videtur secum pugnare Virgilius, qui lib. II. 566. Helenam in Domo Priami latentem induxit, hic vero in Domo Deiphobi. quae & inter causas fuit, cur illos versus lib. II. sustulerint quidam. & hoc etiam culpavit Harduinus. vide H. Steph. Diss. de Criticis p. 138. BURM.

Ibid. SOLVISTI ET. *Et* deest Dorvill. & mox, *fata*.

²⁸ ne V. L. R. Fabr. ²⁹ deest V. L. Vof. R. Steph. ³⁰ desunt iisdem & Lipf. ³¹ mediam est ab eo Baël. sermo est medius Fabr. ³² moneret Vof. monet Fabr. ³³ desunt V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. ³⁴ Cicero cui V. L. Vof. R. Steph. ³⁵ meminit R. V. necesse est meminisse Fabr. al. huc posset referri illud Ovid. ix. Met. 291. *Pars est meminisse doloris.* ³⁶ in sacris Fabr. al. ³⁷ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ³⁸ sed idem est quia est compositum Fabr. compositum Baël. ³⁹ in duo V. L. Vof. R.

- Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
 520 Tum me, confectum curis semnoque gravatum
 Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
 Dulcis & alta quies, placidaeque simillima morti.
 Egregia interea conjunx arma omnia tectis
 Emover., & fidum capiti subduxerat ensem :
 525 Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
 Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
 Et famam extinguī veterum sic posse malorum.
 Quid moror? inrumpunt thalamo. Comes additus una

Hor-

SERVII.

520. CONFECTUM CURIS. 41 [Plenum, aut afflic-
 tum.] Atqui vacaverat gaudiis; sed illud ostendit,
 quod 41 ait Statius XII. II. *Stant votores ante ora metus*: nam curae ferebantur 42 suo impetu ex
 pristino bellorum tumultu. Alii hanc ipsam curam
 volunt, quod habebat conjugem perniciosam mar-
 itis: unde sequitur: EGREGIA INTEREA CON-
 JUX, per Ironiam.

525. VOCAT MENELAUM, ET LIMINA PAN-
 DIT. Ante pandit, & sic vocat, ut VIII. 125. *Sub-
 eunt luco fluviumque relinquunt*.

526. ID MAGNUM SPERANS FORE MUNUS A-
 MANTI. Putavit se vitia praeterita praesentibus pos-
 se celare, quod etiam sequens indicat versus: 43
 [Et famam veterum extinguī sic posse malorum.]

VARIORUM.

fata Deum idem, ut lib. VI. 239.

512. MERSERE. *Miser* Hugonius. *relinquit*
 Francianus.

513. NAMQUE, UT. *Ut* deest Mediceo, qui
 & *falsam* necesse. sine est Menagii prior.

514. EGREDIMUS. *Eximus* ut nobis Ed. Venet.
 sed vulgata est apud Senec. Ep. LIX. ubi de falsis
 gaudiis disputat.

516. GRAVIS ADTULIT ALVO. Manuscrip-
 tum, *gravis attulit alvus*: sed & ante dixit II. 238.
Foetu armis, ut hic *gravis alvo*. FABRIC. *Alveo*
 Medic. *alvo* Macrobi. VI. 2. *gravis attulit error*
 alter Hamb. a m. sec. *gravis* hic recte explicuit

Fabric. vid. ad Petron. cap. LXXIX. *stipant gra-
 ves Equi recessus Danai*. hinc Tryphiodoro *ἔρπον-
 τας ἵππους*, ut manus viri docti in codicis ora.
 BURM.

517. EVANTIS. *Et evantes* Zulichemius. *har-
 cantes* secundus Moreti.

519. INGENTEM. Donatus, *ardentem*. Vulgata
 lectio melior. *flammas ingentem*: quia erat flamma
 index, ut late lucem spargeret. FABRIC. *Medio*
 Venetus. *Flamma* hic faciem, tadem notat. ut a-
 pud Valer. Flac. VIII. 302. *omnis picis unguine*
flammas. & sic explicat Servius ad II. Aen. 296.
 ubi *ingentem* omittit. BURM.

520. TUM ME. *Cum me* Montalbanus & Lei-
 denfis. HEINS.

522. PLACIDAEQUE. *Patriaeque* Zulichemius.
 pro varia lectione.

524. EMOVET. *Amovet* Medicus & Menagii
 prior, cum primo Moreti. dictum supra y. 382.
 quomodo & Valerius Probus agnoscit. lib. I. Artis
 Gramm. HEINS. *Summoverat casum* Venetus,
 male. *subduxerat* Donatus ad Terent. Eun. IV.
 VII. 25. furtim subtraxerat. *capiti est* illi parti la-
 cti, ubi caput ponimus. vid. ad Suet. Domit.
 XVII. BURM.

525. INTRA. *Inter* Parrhas.

527. VETERUM. *Veterem* Sprothianus, ut *fama*
 prior, IV. 322. Ovid. v. Fast. 625. *Fama vetus*.
 sed hoc paullo alium sensum efficit. *vetus* enim
fama est, quae a longo tempore, ante etiam se-
 culum,

40 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan.
 Steph. Dan.

41 deest V.

42 pro suo Fabr. al.

43 desunt V. L. Vof. R. Lips.

Hortator scelerum Aeolides. DI, talia Grajis

530 Instaurate; pio si poenas ore reposco.

Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,

Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,

An monitu Divum? an quae te Fortuna fatigat;

Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?

535 Hae

S E R V I I.

529. AEOLIDES. Ulysses: " qui ubique talis inducit: nam " Anticlae filius est, quae ante " Laërtæ nuptias clam cum Sisypho, Aeoli filio, concubuit: unde Ulysses natus est. " [Sed quia ante nuptias natus, Laërtis reputatus filius.] Hoc ei etiam in Ovidio Ajax objicit XIII. Met. 31. *Quid sanguine cretus Sisyphio*. Alii " *Oelidem* legunt, " de quo nusquam legimus. Sr. Siquidem. VICISSIM. " Quia ipse narraverit.

532. PELAGINE VENIS ERRORIBUS ACTUS? Non ad Inferos; sed ad locum, in quo Inferorum descensus est, id est, ad Avernum, si intra Terram sunt Inferi. " Alii altius intelligunt, qui " sub Terra esse Inferos volunt, secundum chorographos & geometras, qui dicunt terram *σφαγεῖσθαι* esse, quae aqua & aëre sustentatur: quod si est, ad " Antipodes potest navigatione perveniri: " quia quantum ad nos spectat, Inferi sunt, sicut nos illis. Hinc est quod " Terram esse Inferos dicimus: quanquam illud sit, quia novem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento " allatam ab Antipodibus, quae habet: *Superi Inferis salutem*: qua occasione tractat reciprocum hoc, quod diximus supra: nam prudentiores, etiam animas per *μυθησόμενα* " dicunt " ad alterius climatis corpora transire: nec in eo orbe versari, in quo prius fuerint: unde ait Lucanus I. 456. *Regis idem spiritus artus, Orbe alio, longae canitis si cognita vitae*. Sciendum tamen, Homericum esse: nam & illic & Elpenor similiter Ulyssiem " interrogat.

533. " [FATIGAT. Fatigando impellit.]

534. SINE SOLE DOMOS. Non est contrarium

inf. 641. *Solemque suum sua sidera norant*. Illud enim de campis Elysiis dicit.

V A R I O R U M.

culum, jam obtinuit. Helenæ vero ante decem fere annos raptæ convenit melius, *fama veterum* malorum, quae fecerat ante hoc tempus a raptu Paridis ad excidium Trojae. BURM.

528. THALAMO. *Thalamos* primus tertiusque Rottendorphius, cum secundo & tertio Moretani, & ita Pieriani nonnulli. HEINS. *Thalamos* etiam Bigotianus, & in Wittiano erasa erat litera s. *irrupit* Zulichemius a manu secunda. *irrumper domos* dixit Val. Flac. II. 211. Just. II. 11. *irrumperunt castra*. & ita Noster IV. 645.

Interiora domus irrumperit limina.

& XI. 879.

Portas primi irrumperere patentes.

& ita passim alii. constructum cum dativo hoc verbum nondum reperi. sed ut, *is clamor coelo*, & similia, potuit Virgilius dixisse. BURM.

Ibid. ADDITUR. *Comes additus* in nostris duo Vossiani, tres Moretani praestantiores, Gudianus, primus tertiusque Rottendorphii, ac alii duo tresve. HEINS. *Additur Regius*.

529. AEOLIDES. *Oelides* Mentelius & Hamburgicus priores cum Mediceo.

531. SED TE QUI. Sic & Carinus agnoscit. at apud Diomedem, *sed qui te* HEINS.

532. ADTULERINT. *Adtulerunt* Vratislaviensis & a manu prima. Zulichemius. *adtulerit* Mediceus & Parrhas.

533. QUAE TE. Te deest primo Moretano, & Par-

44 quia Fabr. al. 47 Antidisae V. R. Antidisae Fabr. Antidisae Basil. haec translata sunt in Scholia Statii ad 1. Achil. 471. 46 Laërtis Fabr. 47 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. mox, & *sanguine cretus* Lips. 48 *Idem* V. R. *Idem* L. Basil. *Hydram* Vof. *Hydram* l. d. q. numquam l. Lips. 49 de quo non leg. Basil. de quo nunquam leg. L. R. 50 quae ipsa V. quia ipsa Vof. R. 51 deest L. 52 sub terras L. sub terram Vof. 53 Antipodas V. L. Vof. R. 54 qui V. L. Vof. R. 55 sub terra Fabr. al. 56 ablatam R. 57 ducunt R. 58 ad alterius terrae partis corpora transire facere, id est, non in eodem climate versari, in quo p. l. Fabr. al. 59 interrogamus R. 60 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. al.

- 535 Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
 Jam medium aethereo cursu trajecerat axem:
 Et fors omne datum traherent per talia tempus:
 Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
 Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
 540 Hic locus est, partis ubi se via findit in ambas:
 Dexterâ, quae Ditis magni sub moenia tendit:

Hac

SERVIL

535. HAC VICE SERMONUM. Haec facta, ut diximus supra, praeter unius diei spatium non tenebant: unde veretur Sibylla, ne inanibus fabulis datum, id est, statutum & legitimum, tempus teratur. Quod autem dicit AURORA MEDIUM AXEM TRAJECERAT: illud ostendit, quod secundum Tuscos diei ortus est a sexta diei hora: ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit Auroram, cum quadrigis positam, Solem significare.

538. BREVITERQUE. Quod congruit moram objurganti.

539. NOX RUIT. Si per diem sacra celebrabantur, *ruit*, est *imminet*; si per noctem, *finitur*. FLENDU. Proprie: nam & lachrymae & gemitus fuerant ⁶¹ [deplorantis Deiphobum.] FINDIT IN AMBAS. Compendiosius, quam si *duas* diceret: poteramus enim ⁶² etiam tertiam sperare. Sic Sallustius: *Inter secundum atque ultimum bellum* ⁶³ *Carthaginense*: non ait, tertium.

VARIORUM

Parrhas. aut quae te prior Hamburgicus. admonitu etiam tertius Rottendorfius. in editionibus quibusdam Terent. ad Hecyr. v. ult. 9. video in hoc Virgilii loco legi apud Donatum, *an quia te fortuna fatigat*. sed in aliis, ut Lindenbrogianis, quae, ut hic omnes codices & editiones, construendum, ac si dixisset, an monitu Divum, an Fortuna, quae te fatigat, scilicet, huc te attulit. nec displicet, aut quae &c. Ita Deos, & Fortunam sive casum opponi saepe vidimus ad Sueton. Claud. cap. XIII. inf. IX. 211. BURM.

535. HAC. At Regius.

Ibid. ROSEIS AURORA QUADRIGIS. Non pla-

ne intelligo haec. Catroeus secutus Servium notat: Auroram hic notare matutinum tempus ad meridiem, quia transierat jam in partem diei post meridiem, vel sextam horam; quia quocumque tempore dies incipit, prima pars *aurora* dici potest. sed ita & media nox auroram suam haberet, quia Romani diem incipiebant a media nocte, ut notum. & si Tusci a media die inciperent, hoc de die civili etiam intelligendum est, de qua cogitasse Poëtam non credo. *Auroram* vero solem notare, etiam exemplis probari vellem, quum sit praenuntia solis, quem roseo suo colore propinquum ortui indicat. unde toties *ῥόδον ἑοῦλος* in Homer. vide quae dixi ad Rutil. lter. 511. Altera difficultas est, quid per *medium axem* intelligat, & qua ratione jam noctem *ruere* possit dicere: quare hos nodos acutioribus solvendo relinquo. sed solitum fuisse Maronem Romanum diei modum sequi ex lib. v. 738. probat Gellius lib. III. 2. *Axem* etiam *medium* dici inter septentriones dicit Servius ad lib. IV. 482. & alibi saepe pro coelo poni. velle Poëtam indicare diem vergere in vespem puto, & meridiem jam transiisse: sed ex verbis me non expedit, nisi fingamus, Auroram de nocte jam cursum suum instituere versus initium diei, quo deum apparet mortalibus. de *medio axe* vide, quae erudite disputat Cl. Dorvillius ad Lucan. III. 423. & IV. 672. BURM.

536. TRAJECERAT. *Transfegerat* pro diversa lectione in priore Hamburgico. HEINS.

537. TRAHERENT. *Traberet* Francianus.

539. NOX RUIT. Calpurn. Ecl. VII. 2. ubi Heinſius pro *nox fuit*, malebat *ruit*.

Ibid. NOS FLENDU. Barthius in Glossario Latino Barbaro, quod nuper J. P. a Ludewig edidit, Tom.

⁶¹ statum Fabr. ⁶² nox ruit, id est, im. Fabr. al. ⁶³ desunt V. L. Vof. R. Bipf. Steph. Dan. ⁶⁴ dicere & jam tertiam Fabr. etiam deest Basil. ⁶⁵ Carthaginense L. Vof. R. Lipf.

Hac iter Elysiūm nobis: at laeva malorum
 Exercet poenas, & ad inopia Tartara mittit.
 Deiphobus contra: Ne saevi, magna sacerdos:
 545 Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
 I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
 Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
 Respicit Aeneas subito, & sub rupe sinistra

Moc-

SERVIL

542. ITER ELYSIUM. Ad Elysiūm: de quo supra diximus v. 735. MALORUM. Impiorum, ut i. 352. *Multa malis simulans*, ⁶⁶ [*vana spe lusu amantem*.]

543. IMPIA TARTARA. Ubi puniuntur impii.

544. NE SAEVI. Ne irascere. Torontius Andr. v. II. 27. *Ne saevi tantopere*. Et antiquè dictum est: nam ⁶⁷ nunc, *ne saevias* dicimus, nec imperativum jungimus adverbio ⁶⁸ imperantis. ⁶⁹ [*Nec autem, & non, negantis*.]

545. EXPLEBO NUMERUM. Ut diximus supra, *Explebo*, est minui: nam ait Ennius: *Navibus explebant sese, terrasque replebant*: quem Capes secutus cum de praepositione *Ex* tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est: ⁷⁰ Minuam vestrum numerum, & reddar tenebris. Nam circa Aeneam & Sibyllam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa vivos: unde paulo post: *Respicit Aeneas subito*. ⁷¹ [*Et reliqua*.] Alii *explebo*, male putant complebo esse, umbrarum scilicet, a quibus discesserat, numerum. Alii *explebo numerum*, dicunt esse ⁷² finiam tempus statutum purificationi & in corpus recurram, ut hoc sit: REDDARQUE TENEBRIS: nam legimus inf. 734. *Claustrae tenebris & carcere caeco*: ut sit sensus: Irascaris mihi quasi homo: nonne & ego ⁷³ homo furus sum? Alii dicunt, cur irascaris? in locis his ⁷⁴ sum, quamdiu ⁷⁵ vitae per vim ereptae purificationis explicam tempus; post *tenebris*, id est, meis sedibus, reddar. Sed haec omnia, congrua loco non esse manifestum est: non enim intelligere possumus, Sibylla aliud volente, scilicet ut ⁷⁶ abcederet, Deiphobum ad aliud respondisse.

546. I DECUS, I NOSTRUM. Aut, I, o decus nostrum, utere melioribus fatis, Inferorum scilicet ⁷⁷ comparatione: ⁷⁸ quia ait supra: ⁷⁹ *At quae te fortuna fatigat, Ut tristis sine Sale dormas, loca turbida ades?* Aut certe, I decus, & fatis utere ⁸⁰ nostrum melioribus: id est, quam aut ego, aut tu, ⁸¹ habuimus.

VARIORUM.

Tom. III. Reliqui. Miss. pag. 252. producit haec verba, quasi legisset *nos fluendo ducimus horas*. nescio quo sensu, & qua constructione. *fluendo* hic strobilibus his sermonibus. operis adscribo, quod in Dan. Heins. editione legatur, *non fluendo*. BURM.

540. HIC LOCUS EST, PARTIS. Pro hac lectione praeter scriptos stat Priscianus libro VII. HEINS. *Via fundit* Bigotianus & Francianus a manu prima. & Parthal. qui seq. versum non habet. *scindit* Venerus.

542. AT LAEVA. Et alter Menagii. *haec Venerus. ac Hugonius* & Ed. Venet. mox, *mittit* Leidepsis, vel *tendit* Bigotianus. vulgata est apud Nonium. in *Tartara exercet*, hic Ruueus explicat, *continet supplicia impiorum*, dubia vi verbi *continet*. sed locus hic ponitur pro illis qui exercent, exequantur poenas. ita *exercere quaestiones* Suet. Caes. XI. *leges* Tiber. Caes. 43. & Tiber. 58. *exercere iras* Noster III. Georg. 152. & Ovid. II. Met. 583. Tacitus I. Ann. 44. *Judicium & poenas de singulis in hunc modum exeruit*, ubi vide notas Mureti. BURM.

544. CONTRA. *Deiphobusque coram*, Ed. Venet. *ne saevi* Medic.

545. RED-

66 desunt V. L. Vof. R. 67 deest Fabr. al. 68 imperantes Fabr. deest Basil. 69 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 70 contra sentit Behotius I. Apophor. cap. ult. 71 desunt Fabr. al. 72 finium R. Steph. Dan. 73 deest R. Fabr. 74 sum V. 75 unitae per vim R. 76 Aeneas absq. Fabr. 77 has comparatione Dan. 78 qui ait V. 79 aut quae L. 80 nostris, id est mel. Fabr. al. 81 habuerimus Fabr. al.

Moenia lata videt, triplici circumdata muro:

550 Quae rapidus flammis arabit torrentibus amnis

Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.

Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae:

Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro

Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras:

555 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,

Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

Hinc

SERVII.

549. MOENIA LATA VIDET. Tartarum dicit, quem vult esse carcerem Inferorum. Quod autem ait *lata*, nocentum exprimit multitudinem. TRIPlici CIRCUMDATA MURO. Valde munitum indicat locum.

551. TORQUET. Trahit, volvit.

552. PORTA ADVERSA, INGENS. Distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. SOLIDOQUE ADAMANTE. *Adamans* lapis est durissimus, & tantae soliditatis, ut nec ferro possit infringi: ⁸² [quem hircino sanguine frangi dicunt: ab α, line, & δαμῶν, domo, id est, lapis indomitus.]

553. VIS UT NULLA VIRUM. *Virum*, non ad sexum retulit, sed ad virtutem, hoc est, virorum fortium, ut Cicero: *Virum res illa quaerebat*: cum de viro ⁸³ forti diceret. Per hoc autem ostendit nullum de Tartaro ad superos posse remeare, ⁸⁴ ne numinum quidem favore.

554. STAT. Eminent. AURAS autem, Inferis congruas intelligimus. Statius de Mercurio, ait ⁸⁵ [lib. II. 2. *Undique pigrae Ire vetant nubes, aut turbidas implicat aër*]: *Pigrae* enim aurae ejus impediabant volatum. De illo enim loco multi quaerunt: *Quis tantus* ⁸⁶ *plangor ad auras*? ⁸⁷ Et Pollio dicit Aeneae ⁸⁸ [et Sibyllae,] quas illi secum ⁸⁹ traxerant; cum constet esse ⁹⁰ etiam illic auras.

VARIORUM.

545. REDDARQUE. *Reddamque* Oodartii. vid. Ruacium, qui triplicem explicationem verborum ex-

plebo numerum adfert. Senec. Conf. ad Marc. cap. XII. *explebis numerum & nomen filii*.

546. I DECUS, I. *Igne Decus nostrum* Ed. Veneta.

547. EFFATUS. *Affatus* Menagii sec. hic ex praescripto quorundam deberet *effatur*, sequente copula, legi. vid. ad Lucan. VIII. 752. & IX. 584. BURM.

Ibid. TORSIT. *Pressit* Mediceus. quomodo & Gudianus pro diversa scriptura. HEINS. Et Puetianus *pressit*, & Ed. Venet.

548. SINISTRA. *Carvata* prior Hamburg. pro varia lectione. ex lib. III. 229. pettum.

551. SONANTIA. Vid. ad lib. v. 866. apud Ovid. XI. Met. 2. pro *saxa sequentia*, erat *sonantia*, in Mediceo codice.

552. SOLIDOQUE. *Solidaeque* volebat Vossius, sed Lutat. ad Statii VII. Theb. 43. & Nonius in *solidum*, *solidoque* agnoscunt. *solido adamante* alter Hamburgicus. istae vero locutiones, variatis adjectivis nominibus, obviae. *solidam columnam* dixit Sueton. Caes. LXXXV. *solidum ex auro signum* Justin. XXXIX. 2. & *solidam auream statuum* Plaut. Curcul. III. III. 7. Noster II. 765. *crateres auro solidi*, & *telum solidum modis & robore cocto*. XI. 552. BURM.

553. FERRO. *Bello* prima Moreti & Menagii, etiam Gudianus a manu prima, & pro diversa scriptura, prior Hamburgicus. deinde *excidere* Montalbanius. vide IV. Aeneid. 425. HEINS. *Excindere* Witt. & Ed. Venet.

555. SEDENS. *Sedes* secundus Moreti.

556. INSOMNIS. *Exsomnis* cum Pierianis Mediceus

⁸² defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. sed Dan. habet ad, ab α. ⁸³ deest Fabr. ⁸⁴ non Vof. ⁸⁵ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. qui illa verba, *pigrae aurae e. i. volatum*, omisso enim, ut Statii nobis dederunt. enim etiam deest Bipf. & mox, de illo enim multi. ⁸⁶ *clangor* V. L. Vof. R. ⁸⁷ sed Pollio V. ⁸⁸ defunt Vof. qui habet, &, quasi illi. ⁸⁹ traxerunt cum ster V. ⁹⁰ illi etiam illic R.

Hinc exaudiri gemitus, & saeva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
 Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
 560 Quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
 Urgentur poenis? Qui tantus plangor ad auras.
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrûm,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:

Sed

SERVII.

557. EXAUDIRI. Exaudiebantur.
 558. TRACTAEQUE CATENAE. Et genitivus singularis potest esse; & nominativus pluralis.
 559. STREPITUMQUE EXTERRITUS HAUSIT. Hoc est, Hausit & " exterritus est: Hypallage ergo est.
 560. SCELERUM FACIES. Species, ut supra v. 768. *Visa 2^a maris facies*, ⁹¹ [*& non tolerabile numerum.*]
 563. NULLI FAS CASTO. Pio. Et haec responsio ostendit, Aeneam quidem voluisse ingredi; sed quasi pium prohibitum. INSISTERE LIMEN. ⁹² *Insisto illam rem dicimus*; non illi rei: ⁹³ quod qui dicunt, decipiuntur propter verbum, *Insisto illi rei.*

VARIORUM.

diceus, Mentelianus, cum cacteris omnibus. probe. Silius lib. IX. 4.

Consul traducere noctem

Exsomnia, telumque manu vibrare per auras.
 lib. XVII. 107. de incendio castrorum Syphacis.

*Lugubre increpitans late circumvolat ardor,
 Hausissetque virum, trepidus ni clade satellites
 Exsomnia, ac stratis rapuisset multa precantem.*

ita & illic videtur scribendum. *vulgati e somno ac stratis.* apud Horatium lib. III. Od. 25. *Exsomnia super Evias.* Paterculus lib. II. cap. 127. *Tiberius Caesar Sejanum Aelium singularem principatum o-nerum adiutorem habet, virum severitatis lenissimae, bilisitatis priscæ, vita tranquillum, animo exsomnia.* Idem de Maecenate cap. 88. *Equestri & splendido genere natus, vir, ubi res vigiliam exigeret, sane exsomnia, providus & agendi sciens.* reddenda ea vox Propertio quoque libro III. Eleg. 20.

Omnia sunt tentata mihi, quacumque fugari

Posit: at exsomnia me premis usque Deus.

in vulgata scriptura nil est sensus, *at ex omni me premis ipse Deus.* Cassius Parmensis, si tamen id Poëmatum superiori seculo non est confictum, *Nocturno exsomnia olivo Immoritur.* Solinus, qui Maronianis vocabulis studiosus inhaeret, cap. X. ubi agit de gruibus, *Excubias nocte dividunt, ut exsomnia sit decima quaeque.* Petronius fragm. Tragur. cap. XLVII. *Rides, Fortunata, quae soles me nocte desomnia facere.* puto tamen legendum, *exsomnia.* HEINS. *Exsomnia* etiam Vratlavienfis & alii omnes. *e somnis* Ed. Venet. *insomnia* Mediol.

558. TUM. Cum prior Hamburgicus. *tortaque cae-*

⁹¹ exterritus &c. Hypallage est Fabr. Dan. exterritus Hyp. ergo est Vi. ⁹² malis V. ⁹³ desunt Fabr. ⁹⁴ vid. ad Aen. IV. 533. & ita dixit III. Georg. 164. *viamque insister demandi.* & ita Cicero III. de Orat. 45. dixit, *insistere manus*, & ita alii. Doctissimus tamen Cannegieterus notat ad Aviani Fab. XVIII. falsi Servium, qui negat cum dativo construï, quum *insistere vestigiis* &c. reperitur. sed puto distinguendum; cum dativo enim inhaerere, cum accusativo vero persequi, & inceptum urgere significat, ut Strebacius ad d. Ciceronis locum explicat. & ita apud Curtium lib. VII. XI. 15. *quam cuneos inter saxa defigerens, quis gradus subinde insisterent.* nihil esse mutandum recte censet Cellarius. nam *insistere gradus* ibi est, imponere firmiter, ut per illos cuneos ascenderent, positis in illis pedibus. ergo & ibi persequendi, arguendi & pergendi significatione, debet capi. ut ita dicunt, *gradus addere, praferre, accelerare* & similia. & similiter *insistere vestigia* eodem sensu a nostro XI. Aen. 573. dici recte notat Cellarius, quod & de uno, qui ingreditur dici potest. sed *insistere vestigiis* de eo, qui alterum sequitur, & ejus vestigia inhaeret. sic *insistis rei* qui stat in re, inicitur &c. nec tamen nego *insistere limen* posse capi pro pedem ponere in limine, sed non ut inhaerere, sed pergat. vid. & infr. ad p. 708. BURM. ⁹⁵ nam quod qui V. sed tunc legendum, nam quod quidam dicunt.

Sed me, quum lucis Hecate praefecit Avernis,
 565 Ipsa Deum poenas docuit, perque omnia duxit.
 Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
 Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 Distulit in feram commissa piacula mortem.
 570 Continuo fontis ultrix adcineta flagello

Ti-

S E R V I I.

564. SED ME. Quia occurrebat: unde ipsa ⁹⁶ cognovisti?

565. DEUM POENAS DOCUIT. Aut quas Dii ⁹⁷ innocentibus statuerunt: aut Titanum, quos legimus deos ex Terra progenitos: aut re vera dicit *poenas deorum*. Fertur namque ab Orpheo, quod Dii pejerantes per Strygem paludem, ⁹⁸ novem annorum spatio puniuntur in Tartaro: unde ait Statius VIII. 30. *Et Styx perjuris divum Arguit.*

566. RADAMANTHUS. ⁹⁹ Radamanthus, Minos, & Aeacus, filii Jovis & Europae fuerunt: qui postea facti sunt apud Inferos iudices.

567. ² SUBIGITQUE FATERI. Compellit ad confessionem. ³ [*Υπερσπέρων* per totum versum: nam prius *subigit fateri*; tum *audit*; postea *audita castigat.*]

568. FURTO LAETATUS INANI. Latebra non valde profutura: quippe ⁴ quae fuerat publicanda post mortem.

569. DISTULIT IN SERAM. ⁵ Gravem, ut ⁶ Sallustius fragm. incert. *Serum bellum in angustiis futurum*. PIACULA COMMISSA. Propter quae expiatio debetur.

570. ACCINCTA FLAGELLO. Aut hoc ⁷ dixit, quod videmus: quia, qui longo flagello utitur, ut id post ictum in se revolvat, necesse est: aut *accincta*, ⁸ id est, instructa, ad verbera scilicet; id est, nocentes flagello quatit ipsa praeparata.

V A R I O R U M.

catenae Ed. Venet.

559. STREPITUMQUE EXTERRITUS HAUST.

Strepituque exterritus haesit Mediceus. HEINS. *Strepitum exterritus* Montalbanius. *hausit*, scilicet auribus. vid. ad Valer. Flac. I. 262.

561. URGVENTUR. Ita Francian. & alii. Pierius ad Ecl. VII. 48. ubi, *turgere* ex codice profert, hic latius de ea forma scribendi acturum promittit, & tamen nihil praeter jam ibi dicta profert. Muretus ita scribi in Ciceronis Codicibus ad Philip. III. 13. testatur. sic in lapide, apud Gruter. DXTX. 3. *Urguente fato*. quod ex nostri loco in lib. II. 653. videtur desumptum. Quem lapidem etiam profert Daufquejus, & in Florentinis Pandectis ita legi docet: ipse tamen *urgeo* praefert. BURM.

Ibid. QVIS TANTUS. *Qui tantus* cum Pieris Sprotanus ex nostris, ut & alter Hamburgicus. in Gudiano quoque *clangor ad auras*. vide lib. IV. 668. in altero Menagiano, *clamer*. HEINS. Vid. ad Ecl. II. 19. *qui clangor tantus* Vratilaviensis. *qui tantus* Parrhaf. Wittian. Dorvill. & Regius. Edd. Venet. & Mediol. *clangor* etiam Leidensis. ad *auras* etiam Hugonius & a secunda manu primus Moreti, secundus Rottendorphius & Zulichemius. BURM.

562. SIC ORSA. *Vates exorsa* Montalbanius.

564. SED ME. *Et me* Serv. supr. ad V. 134.

565. IPSA DEUM POENAS. Putabam aliquando, *ipsa reum poenas*, pro *reorum*. At in Montalbano & Hamburgico priore, *ipsa loci poenas*. quomodo & Gudianus pro diversa lectione. *ipsa loqui* Vossianus alter. HEINS. *Loci* pro diversa lectione etiam Zulichemius. *illa Deum Oudartii illa*

⁹⁶ cognovisti V. ⁹⁷ in innocentibus V. Vof. innocentibus R. Nansius notavit in margine, eodidem veterem habere *involentibus*, quod non intelligo. ⁹⁸ novem millibus annorum V. Fabr. al. *spatio* deerat R. & Vossiano superscriptum legitur eadem manu, *non habuit antiquus*, quare ex codicibus illis notam millenarii numeri excidisse credo. pro *fertur ab Orpheo* Barth. ad Stat. VIII. Theb. 30. legit, *refertur*. BURM. ⁹⁹ Hic & Minos Fabr. al. 1 quo V. 2 SUBIGITQUE V. 3 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. Basl. 4 qui fuerat V. 5 in gravem Fabr. al. 6 deest Basl. 7 dicit V. L. Vof. 8 dixit Vof. Steph. Dan.

Tisiphone quatit insultans, torvosque sinistra
 Intentans anguis, vocat agmina saeva sororum.
 Tum demum horrifono stridentes cardine sacrae
 Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
 575 Vestibulo sedeat? facies quae limina fervet?
 Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydrā

Sae-

SERVII.

572. AGMINA SAEVA SORORUM. Aut impetus: ⁹ ut de Harpyiis dixit: aut serpentum agmina, ¹⁰ quos pro comis habent.

573. TUM DEMUM HORRIFONO STRIDENTES CARDINE SACRAE PANDUNTUR PORTAE. Mituntur, inquit, post verbera ad aeternum supplicium. Er est secutus ordinem Juris: ¹¹ antiqui: nam post habitam quaestionem, in ¹² Tullianum ad ultimum supplicium mittebantur. Alii hoc a Poeta dictum volunt, ut illa loquente intelligamus portam esse patefactam: alii *continuant* narrationem. SACRAE. Exsecrabiles.

574. CERNIS CUSTODIA QUALIS. *Custodia*, est quae custodit, non quae custoditur. Usurpatum est autem, sicut *hospita*, sicut *neptis*: Nam *hic* & *haec custos* facit. ¹³ Ea enim quae in *o* exeunt, ut *fullo*; in *os*, ut ¹⁴ *nepos*; in *es*, ut *hospes*, foemina ex se non faciunt: quae autem invenimus, usurpata sunt: unde & dissimilia ¹⁵ inveniuntur: nam *custos*, ¹⁶ *custodia* facit; & *nepos*, *neptis*; ¹⁷ [*hospes*, *hospita*.]

575. VESTIBULO SEDEAT? Megaeam significat.

576. QUINQUAGINTA &c. Hoc autem dicit: Cernis hanc quam saeva sit? ¹⁸ est intus alia, IMMANIS ATRIS HIATIBUS, ¹⁹ quae est saevior, quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram ²⁰ volunt, quod non procedit: nam eam in aditu legimus Inferorum: ²¹ ut sup. 287. *Ac bellua Lerna*: quam alii tria volunt habuisse capita; alii novem: ²² Simonides quinquaginta dicit.

VARIORUM

illa mihi Venetus. mutaverit credo, qui *Deum*

poenas, ipsis diis impositas credebant hoc notare: sed quis paullo humanior ignorat tales locutiones utroque modo exponi posse? sic lib. XII. 5. *venantum vulnus* a Servio recte explicatur, quod venantes fecerunt. vid. ad IV. Aen. 436. ita *Parthica damna* Lucan. I. 106. a Parthis illata, & sexcenta talia. vid. & lib. VII. 760. *patrias poenas* interpretari debemus a patre inflictas. BURM.

566. HAEC. *Hic* Venetus.

568. FURTO. Barth. ad Stat. XI. Theb. 569. explicat de eo, qui clam omnibus cetera sua impunita habuit, & tegendo & negando pro innocente se gessit. an *inane furtum* hic non, ut IV. 218. *famam inanem*, pro inutili, nullum fructum ferente posset capi? & ita *tempus inane*. Ibid. 433. ubi vide. BURM.

570. ACCINCTA. *Succincta* Scholiastes Statii Theb. I. 109. HEINS. Qui in ora codicis etiam, *ultrice accincta flagello* coniecerat.

571. TORVOSQUE. Solus ex nostris Hamburgicus, *torvosque*. At Gudianus a manu prima, *torvasque*, de quo Aeneid. VIII. 289. HEINS. *Torvosque* praefert Heins. ad Claudian. I. in Rufin. 66.

573. SACRAE. *Serae portas* secundus Rottendorphius. ut in Gudiano a manu prima, *cardine sacra*, ut *cardo* feminini generis ponatur. quomodo Nonius dixisse Veteres ex antiquo Tragico monet, *sonat impulsu regia cardo*. HEINS. *Horrifico* Bigotianus. *ordine sacrae* Wittian.

575. QUAE. *Quae* & primus Rottendorphius. & in Zulichemio *eratum* erat. & *facies* pro Hydra, ut *facies Caci*. VIII. 194. *facies Lacaenae* II. 601. *immanis*, ut Varro apud Nonium in *immanis*, de

⁹ aut de L. & de Cod. Nanst. ¹⁰ deest Vof. Steph. pro comis quas habent Cod. Nanst. ¹¹ antiquum Steph. Dan. Fabr. al. ¹² Tulliano Fabr. ¹³ haec enim q. in *o* sumuntur Fabr. al. *exerant* deest L. ¹⁴ *nepos*, *neptis* V. in *os*, in *es*. R. ¹⁵ deest L. R. ¹⁶ *custodis* R. ¹⁷ deest V. L. R. Basil. ¹⁸ sunt & intus aliae Basil. est & i. alia Fabr. ¹⁹ quinquaginta quae V. L. R. Vof. ²⁰ fuisse dicunt Fabr. ²¹ ubi dixit V. L. Vof. R. ²² ut Simonides dixit q. Fabr. al. i. at Simonides dicit quinquaginta.

Saevior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.

580 Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, inmania vidi

Cor-

SERVIL

577. "TARTARUS. Vel, quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς: aut, quod est melius: ἀπὸ τῆς ταραχῆς, id est, a tremore frigoris: Sole enim caret.

578. BIS PATET IN PRAECEPTUM. Ideo in praeceps addidit: quia potest quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum: quia, secundum rationem sphaerae, Sol cum in unam concesserit partem, duae quasi Tartarum faciunt; una, a qua discessit; & altera, ad quam nunquam accedit: quod melius sphaerae indicat ratio. Hoc autem dicit: Tartarus ipse bis tantum in praeceps patet, & tendit sub umbras; QUANTUS EST SUSPECTUS, id est, altitudo, ad olympum aetherium: " [& deest EST. Et sic Homerus de Tartaro Iliad. Θ. 16. Τάρταρον ἰσθμὸν ἔειπεν, ὅσον ἑρμῆος ἔστω ἀπὸ γαίης.]

580. HIC GENUS ANTIQUM TERRAE. Id est, primum: Titanas enim contra Saturnum genuit; " Gigantes postea contra Jovem. Et ferunt fabulae: Titanas ab irata contra deos Terra, " in ejus ultionem creatos: unde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς ὕλης, id est, ab ultione. De his autem solus Sol abstinuisse narratur ab injuria numinum: unde & coelum meruit.

582. ALOIDAS GEMINOS. Aloëus " * Iphimediam uxorem habuit, quae compressa a Neptuno, duos peperit, Othum & Ephialtem: qui digitis novem per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, coelum voluerunt subvertere; sed confixi sunt Dianae & Apollinis telis. Aloïdas autem sic dixit, " ut de Hercule Amphitryoniades dicimus. " [Hoc in Od. A. 304. Homerus scribit:

Τὴν δὲ μοῖν' Ἰφιδάμειον Ἀλκῶν παρέκασιν,

23 haec translata ad verbum in Scholia Statii ad 1. Achil. 134. 24 desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. sed Dan. habet, & deest est. Aetereum: & sic Homerus de Tartaro Basil. Graeca addit Fabr. 25 Gigantas V. 26 ad ejus V. L. Vof. R. Steph. Dan. 26 * Iphigeniam Lipf. 27 sicut V. Vof. L. R. vid. ad lib. VIII. 103. 28 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan.

"Εἰσὶ δὲ, ἃ δὲ φάσκει Ποσειδάωνι μνηστῆσαι.
Καὶ ἢ ἴταται δύο παῖδες, μνησθῆναι δὲ γνῶσθαι,
Ὡς τ' ἄλλων, τὰ λείπονται τ'. Εὐφράστην.]

GEMINOS. Sui similes.

VARIORUM

de Hydra & Dracone Hesperidum, quod bestiae fuerunt immanes. ita immanem Hydram 1. Georg. 458. BURM.

577. SAEVIOR. Senior Francianus.

579. QUANTUS AD AETHERIUM COELI SUSPECTUS OLYMPUM. Coelum suspectus Fulgentius de continentia Virgiliana, mendose. Petrus Petitus vir clarissimus, in Observationibus Miscellaneis III. 2. opinabatur scribendum esse, terras suspectus. nimirum tantum esse despectum e terra in Tartarum, quantum ex eadem suspectum in Olympum sive coelum. sed praeter Nonium & Priscianum etiam Macrobius Saturnalium lib. v. 3. vulgaram lectionem agnoscit. Nimirum coelo Olympum altiore statuiebant antiqui. vide Doufam filium ad Tibullum libro IV. cap. 7. vide & Barthium ad Claudianum de Bell. Getic. 180. cui, Nubibus inlatus Olympus. HEINS. Despectus Vratilav. vid. Lucret. IV. 418. quem imitatur noster.

580. TITANIA PUBES. Proles in Veneto. vel proles in Gudiano. HEINS. Proles Parrhaf. Horat. III. Od. 4. vocat, partus terrae. ubi antiquus Commentator hunc locum adducens habet, Titania pubes. Telluris juvenes idem Horat. II. Od. 12. dixit. credo proles huc migrasse ex versu inf. 648. huic fere simili. idem Petitus hic pro terrae reponere coeli, quia Titanes coeli & terrae filii dicti sunt. & hanc transpositionem laudat, ut nihil supra,

- Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
 Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
 585 Vidi & crudelis dantem Salmonea poenas,
 Dum flammis Jovis & sonitus imitatur Olympi.
 Quatuor hic investus equis, & lampada quassans,
 Per Grajûm populos, mediaeque per Elidis urbem
 Ibat ovans, Divûmque sibi poscebat honorem,
 590 Demens! qui nimbos, & non imitabile fulmen
 Aere & cornipedum pulsu simularat equorum:
 At pater omnipotens densa inter nubila telum

Con-

SERVII.

585. CRUELES POENAS. Saevas, nimias: nam non dicit indignas ferentem, qui sacrilegus fuit. SALMONEA. Salmoneus Aeoli filius fuit: non regis ventorum, sed cujusdam apud Elidem, ubi regnavit: qui, fabricato ponte aereo, super eum agitabat currus, ad imitanda ²⁹ tonitrua; & in quem fuisset jaculatus facem, eum jubebat occidi. Hic postea ³⁰ verum fulmen expertus est.

588. MEDIAEQUE PER ELIDIS URBEM IBAT OVANS. ³¹ Hinc est indignatio, quod in ea civitate Jovem imitabatur, in qua specialiter Jupiter colitur.

592. Densa inter nubila. Ostendit fulminis causam ³² [et originem.] ³³ [TELUM CON-
 TORSIT. Project cum impetu.]

VARIORUM.

supra, Cantabrigiensis editionis auctor. BURM.

581. DEJECTI. *Dejectum* Ed. Venet. male. Saepe ad Ovidium hanc generis & numeri variationem notavimus, & obvia apud omnes.

586. DUM FLAMMAS. *Flammam* Mentelianus, & Gudianus. *tonitrus* etiam tres Moretani, alter Mentelii, & tres quatuorve alii, quod alterius interpretamentum olet. HEINS. *Tonitrus* etiam Dorvill. a m. pr.

588. MEDIAEQUE. *Mediamque* Menagianus pr. *medioque* Francian.

589. HONOREM. Legitur & *honores*, ut & *coleretur*, & *timeretur* tanquam Deus. sane *hono-*

rem non tam cultum & sacrificia innuit, quam timorem, quo se maximos esse judicant omnes Tyranni. prima sententia amplior, altera huic loco convenientior. FABRIC. *aliumque sibi* tert. Rottend. a m. pr.

590. ET NON IMITABELE. *Et inevitabile* Parthal.

591. CURSU. *Pulsu* cum Picrianis Medicus a m. pr. & Gudianus. idque rectius, cum *pulsus* proprie ad pedes, praesertim equinos, referatur. Lucan. IV. 750.

Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum Saxa quatit pulsu.

Noster lib. XII. 533.

Crebro super ungula pulsu

Incita, nec domini nemorum proculcat equorum.

Reddidimus eam locutionem Statio quoque & Claudiano. Adeantur, si tanti est, quae ad lib. III. Raptus 236. notamus. Ennius Thyeste, *sed sonitus aures meas pedum pulsu increpat*. Noster XII. 334. *Et gemit ultima pulsu Thraca pedum*. & 445. *pulsuque pedum tremis excita tellus*. Silius lib. IV. 164. *Seminecum letum peragit gravis ungula pulsu*. HEINS. *Cursus* pr. Rottend. a m. sec. *curru* Leidensis, Wittian. & Dorvil. vide ad Valer. Flac. V. 612. *simulabat* Dorvil. Wittian. & quatuor alii. *simularet* quinque alii. *aere cornipedum* Zulichern. & Vratislav.

592. OMNIPOTENS. *Omnipudens* Leidensis.

593. NON

²⁹ superna tonitrua Vof. ³⁰ deest Vof. ³¹ hic V. R. Lipf. Steph. Den. al.

³² desunt V. R. Vof. L. Lipf. ³³ desunt V. R. Vof. I.

Contorsit, (non ille faces, nec fumea taedis
Lumina) praecipitemque inmani turbine adegit.
595 Nec non & Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque inmanis vultur obunco
Inmortale jecur tondens, secundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
600 Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.

Quid

SERVII.

593. FUMEA LUMINA. Id est, terrena: nam
aetherius ignis caret fumo: solo enim splendore vi-
get.

594. ³⁴ [ADEGIT. Impegit.]

595. NEC NON ET TITYON. Tityus secun-
dum ³⁵ alios filius Terrae fuit; secundum al-
ios a Terra nutritus: unde elegit sermonem, ³⁶
quo utrumque significaret: nam *alumnum* dicit.
Hic amavit Latonam: propter quod Apollinis ³⁷
confusus est sagittis: & damnatus hac lege apud
Inferos, ut ejus jecur vultur exedat. Quanquam
Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in ejus
³⁸ poenam succedere: ³⁹ [unde haec ⁴⁰ canit de
Tityo: Odyss. A. 575.

Καὶ Τίτυον ἄλδωρ, Γαίης ἱμυόδιος υἱόν,
Καίματος ἐν δαπιδῶν, ὃ δ' ἐκ' ἐνὶ κείνῳ πάλωρα.
Γῆς δ' ἐμὴν ἐκείνῳ παρημύνει ἥπαρ ἡλίκον
Δίτῳ ἴσα δίδωται.]

Sane ⁴¹ in usu est *vultur*: ⁴² licet Cicero in Pi-
son. XVI. ⁴³ *vulturius* dixerit: ⁴⁴ [et Plautus in Cur-
culione II. III. 78. *facit vulturios quatuor*.] Quod
quidem potest ⁴⁵ esse & derivatum. Ennius: ⁴⁶
Vulturis in campo miserum mandebat hominem. De-
clinatur autem *hic Tityos, hujus Tityi*: sicut *De-
los, Deli*.

596. PER TOTA NOVEN CUI JUGERA CORPUS
PORRIGITUR. Quantum ad publicam faciem,

magnitudinem ostendit corporis; sed illud signifi-
cat: quia de amatore loquitur, libidinem late pa-
tere, ut ait supra 640. *Nec procul* ⁴⁷ *hinc par-
tem fusi monstrantur in omnem Lucentes campi*.
Sane de his omnibus rebus mire reddit rationem
Lucretius III. 991. & confirmat in nostra vita ef-
se omnia, quae finguntur de Inferis. Dicit ⁴⁸ nam-
que *Tityon* amorem esse, hoc est, libidinem: quae
secundum Physicos & Medicos in jecore est; sicut
risus in splene; iracundia in felle: unde etiam ex-
sum a vulture dicitur in poenam renasci: etenim li-
bidini non satis fit, ⁴⁹ re semel peracta, sed recru-
descit semper: unde ait Horatius III. od. 4. *Incon-
tinentis aut Tityi jecur*. Ipse etiam Lucretius III.
991. dicit, per eos ⁵⁰ jamjam casurus
imminet lapis, supersticiosos significari: qui inaniter
semper verentur: & de diis, & caelo, ⁵¹ [et locis]
superioribus, male opinantur: nam religiosi sunt,
qui per reverentiam timent. Per eos autem, qui
saxum volvunt, ambitum vult & repulsam signifi-
cari: quia ⁵² semel repulsi petitores, ambire non
desinunt. Per *rosam* autem ostendit negotiatores,
qui semper tempestatibus turbinibusque volvuntur.

598. FOECUNDAQUE POENIS. Foecunda in poe-
nam.

599. RIMATUR. ⁵³ Pascitur, ut I. Georg. 384.
Rimantur prata Caystri. FIBRIS. *Fibrae*, sunt e-
minentiae jecoris.

601. QUID

34 desunt L. Vof. V. R. Steph. Dan. Mafvic. 35 aliquos Fabr. al. 36 quod L. Vof. R. 37 confusus sagittis V.
telis confusus est. Damnatus est autem Fabr. al. 38 poena V. alii unum vulcrem dant. vid. Barth. ad Stat. XI. Theb. 15.
& Lutatium, qui nominatur Tityon. Tityonis facit. 39 desunt V. R. Vof. L. Lipf. Steph. Dan. 40 dicit Basil. 41 in
usum Vof. 42 licet *vulturius* dicat R. omnino de Cicero. 43 *vulturis* Fabr. *vulturis* Basil. 44 desunt L. Vof. R. V.
Lipf. Steph. Dan. al. 45 esse etiam Fabr. derivatum V. R. Vof. L. Steph. Dan. Fabr. al. 46 *vulturis* R. Vof. V. in
suis Vof. in *suis*, L. adscriptum etiam. *campo* Lipf. *supinum* mandebat R. & V. sed ibi emendatum, *miserum*. *mandabat*
Fabr. 47 *hic* Lipf. mox, mire reddit Fabr. al. 48 enim Fabr. al. 49 res semel acta V. 50 deest Basil. 51 desunt
V. L. Vof. R. 52 semper V. L. R. 53 manum esse locum credit Barth. ad Stat. VII. Theb. 760.

Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra flix jam jam labfura, cadentique
Imminet adfimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae

605 Re-

SERVII.

601. QUID MEMOREM LAPITHAS? Hi populi Thelſaliae fuerunt, quibus imperabat Ixion, amiffimus, ut diximus fupra 286. Jovi, Phlegyaee filius: qui poſt nubis coitum, fictae in formam Junonis, cum ſe de ejus ſtupro jactaret, ab irato Jove ad Inferos trufus eſt, & illic religatus ad rotam circumfulam ſerpentibus. PIRITHOUM. Et hic unus de Lapithis fuit, qui deſcendit cum Theſeo ad rapiendam Proſerpinam.

603. ADSIMILIS. ⁵⁶ [Valde fimilis:] ad ⁵⁷ enim vacat: & a majoribus ad ornatum adhibebatur, ⁵⁸ [ut Horatius II. Ep. II. 170. *Qua populus adſita certis Limitibus vicina refugit jurgia.*] ⁵⁹ [Ita adinvenire, pro invenire, legimus.] LUCENT GENIALIBUS ⁶⁰ ALTIS. Aliud eſt: Tantalus, rex Corinthiorum, amicus numinibus fuit: ⁶¹ qui, cum frequenter eos ſuſciperet, & quodam tempore deſuiſſent epulae, filium ſuum Pelopem ⁶² occidit, & diis epulandum appoſuit. Tunc, abſtinentibus cunctis, Ceres humerum ejus exedit, & cum eum dii per Mercurium revocare ad ſuperos vellent, eburneus ei eſt reſtitutus humerus, ſicut ſupra III. Georg. 7. *Humeroque Pelops inſignis eburno.* Ideo autem ſola Ceres dicitur comefſe, quia ipſa eſt Terra, quae corpus reſolvit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur eſſe revocatus: quod ipſe eſt Deus prudentiae, per quam Philoſophi deprehenderunt *παλιγινοſίαν*, vel *μετεμύχνηſιν*. Tantalus autem hac lege apud Inferos dicitur eſſe damnatus; ut in ⁶⁴ Eridano Inferorum ſtans, nec undis praefentibus, nec vicinis ejus pomariis perfruatur. ⁶⁵ [Quemadmodum & Homerus in Odyſſ. A. 581. ſcribit: *καὶ μὲν Τάνταλος εἰς ἑὸν χάλεπ' ἄλγ' ἔχοντα, ἑκατόν ἐν λίμνῃ, ἣ δὲ προτείλας ἐσθλὴν. Στόμα δὲ διψῶν, πίνει δ' ὅταν ἔχῃ ἰλίδα.*] Per haec autem avaritia ſignificatur, ut etiam Horatius ⁶⁶ [I. Sat. 68. *Tantalus a labris ſitiens fugientia captat Flumina.*] *Quid rides? mutato nomine de te Fabula nar-*

ratur. GENIALIBUS. Veluti genialibus: nam *geniales lecti* proprie ſunt, qui ſternuntur puellis nubentibus: ⁶⁷ dicti a generandis liberis.

604. AUREA FULCRA. Quibus fulcimur, [⁶⁸ id eſt, ſuſtinemur.]

VARIORUM.

593. NON FUMEA. Nec Montalbanus & quatuor alii. & ita Macrob. IV. 4. *ſumida* prior Hamburgicus pro varia lectione.

594. TURBINE. *Corpore Parthaf. abegit* Ed. Venet.

595. OMNIPARENTIS. *Omnipotentis* apud Nonium in *alumnus*. quod & in quinis aut ſenis noſtrorum inveni, ſed recentioribus. HEINS. *Omnipotentis* Leidenſ.

596. PER TOTA. *Cui tota novem per Parthaf* vulgata eſt apud Schol. Barth. ad Stat. XI. Theb. 13.

597. ADUNCO. *Obunco* Medicus; uterque Mentelianus, alique nonnulli. in quibuſdam *adunco*. reſpexit locum Hefiodi in Scuto Herc. 405.

Οὐδ' ὡς τ' ἀργυρία γαμψόσχη ἀγκυλοχίδα. Perperam *adunco* apud Carifum eſt; & apud Schol. Horatii lib. III. Od. 4. & Macrob. IV. Sat. 4. qui tamen cap. 7. *obunco* exhibet. HEINS. *Ab unco* Dorvil. ceteri noſtri & Edd. Veteres *adunco*. vid. ad lib. XI. 755.

598. TUNDENS. *Tundendo* paſcens, ut vultures ſolent: alii *tondens* ex Homero *παιρ ἰκαιο*. Virgilius & Horatius unum vulturem nominant, ſecundum Aefchylum, Lucretius & Tibullus plures, ſecundum Homerum. FABRIC. Mendofi ſunt hac parte codices; nam haud dubie legendum eſt *tondens*. atque ita apud Macrobiū lego libro I. cap. x. in Scipionis fornium, *Vulturem ſecur immortalē tondentem* nihil aliud intelligi volentes, quam tormenta malae conſcientiae. idem Saturnalia lib. V. cap.

54 in forma V. 55 apud inferos R. 56 deſunt V. 57 deſt V. L. VoL. R. Steph. 58 deſunt Fabr. in Horatii loco, *adſit a certis* Steph. al. ſed debet eſſe, *adſita certis*. *luminibus* L. 59 deſunt V. L. VoL. R. Lipſ. Steph. Dan. 60 ALIIS V. 61 quae c. f. ſuſciperet V. VoL. R., quoque deſt L. 62 deſt L. 63 *eburno* V. 64 Herediano V. 65 deſunt L. V. R. VoL. Lipſ. Steph. Dan. 66 deſunt iisdem. 67 dictis V. 68 deſunt L. VoL. R. V.

605 Regifico luxu. Furiarum maxuma juxta
 Adcubat, & manibus prohibet contingere mensas:
 Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
 Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 Pulsatusve parens, & fraus innexa clienti;

610 AUT

SERVII.

605. REGIFICO LUXU. ⁶⁹ Regali ambitu. FURIARUM MAXIMA. Id est, ⁷⁰ [saevissima, hoc est.] fames, [ut III. 252. *Vobis Furiarum ego maxima pando.*] Unde & famem praenuntiat, ut hanc esse Furiarum maximam doceat.

606. ET MANIBUS. ⁷¹ Illorum scilicet, non suis.

607. FACEM ATTOLLENS. Injiciens ignem avaritiae, ut abstineant.

608. QUIBUS INVISI FRATRES. Haec quidem constat dicta esse generaliter. Possunt tamen ⁷² & ad speciem trahi: ut ⁷³ Aegyptum & Danaum; Atreum & Thyesten; Eteoclem & Polynicem, significare videatur. Bene autem dicendo *invisi*, per id, quod leve est, etiam majora complexus est.

609. PULSATUSVE PARENS. ⁷⁴ Item quod levius est dixit, parricidii comparatione. Possumus autem Oedipum accipere Laji extinctorem. AUT FRAUS INNEXA CLIENTI. ⁷⁵ Ex Lege duodecim tabularum venit, in quibus scriptum est: *Patronus, si ⁷⁶ [clienti fraudem fecerit, sacer esto. Si enim] clientes quasi colentes sunt; patroni quasi ⁷⁷ patres: tantum est, clientem, quantum filium, fallere. Et hoc posse fieri, ex Horatii dictis intelligimus, qui, cum loqueretur de avaris potentibus, ait de vicino cliente ⁷⁸ Od. 18. [Revellis agri terminos: & ultra Limites clientium Salis avarus.] pellitur paternos In sinu ferens deos. Urbano tamen hoc displicet: & dicit rarum esse hoc, magisque contrarium; cum magis ⁷⁹ patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelligi praevicinatores, qui patroni sunt ⁸⁰ clientum, quos nunc ⁸¹ *susceptos* vocamus.*

VARIORUM.

cap. VII. ubi hos Maronis versus profert, *tondens* perperam agnoscit. sed *tondens* Saturnal. IV. cap. IV. & recte. quomodo & Scholiastes Horatii libro III. Od. IV. nec aliter legit Silius, ne dubitare possis. is libro XIII. §. 839. inferorum descriptione, de Tullia illic poenas luenta parricidii:

Illa autem quae tondetur praecordia rostro Alitis. & est Graecismus. Lucianus Prometheo: *ὅψ' ἀστὴρ ἐκείνῳ τὸ ἥπαρ.* cum, *ἀστὴρ αἱ καὶ δοκῶ ὑπὸ ἰνναδῆνα γυμῶν κίρσθαι.* &, *ὁ δὲ τόγαν ὑπὸ τῷ γυμῶν κίρσθαι τὸ ἥπαρ.* Seneca itidem Agamemnon. 18. de hac ipsa re, *ubi tondes ales avida secundum jecur.* sic capellae *tondere* dicuntur [gramina, pro carpere] & similia noster Georg. I. 15. *tondent dumeta juveni:* & apud Nasonem XIII. Met. 691. *tondent arentia resqua capellae.* Silius lib. VIII. *Flavas tondes messor aristas.* II. Georg. 408. *persequitur vitem attondens,* fingitque putando. & 431. *tondentur cythi.* IV. 137. *comam mollis tondebat acanthi.* & I. 290. *nocte arida prata tondentur.* Columella IV. 21. 23. & 24. bis *tondere vitem.* Silius VIII. 520.

Pascuaeque baud tarde redeuntia tondet Avellae. Senec. Phoenissis 129. *qui Boeotios colonus agros uberis tondes soli.* Valer. Flac. lib. II. 9. *attollit tondentes pabula campus Magnes equos.* Lucan. VI. 84. *attonsa arva* ab equis: & sic Lucretius non semel, ut apud Graecos *Κίρσθαι*. Plaut. Epid. II. Sc. ult. *ne ulmos parasitos fuisse quae usque attondeant.* veteris Poeta apud Ciceron. in Tuscul. V. 17. *consiliis nostris laus est attonsa Laconum.* *Tonsile porrum* apud Martialem X. 48. ex Mss. Ovid. Fast. III. 237. *detonsas frigore frondes.* ex Mss. Horat. IV. Od. 4. *duris ut illex tonsa bipennibus.*

Clau-

⁶⁹ regio Fabr. al. ⁷⁰ desunt L. Vof. R. V. sequentia vero. ut *vobis* &c. desunt Fabr. Basil. sed poss. *doceat*, habent. nam de Harpyia famem praenuntiante dixit, *Furiarum ego maxima pando.* ⁷¹ eorum Fabr. al. ⁷² etiam ad species L. Vof. R. ⁷³ Aegyptum Lipl. Steph. Dan. Fabr. al. ⁷⁴ iterum Fabr. ⁷⁵ Merula de Legibus Romanorum cap. 11. p. 31. Mss. suo legit, ex lege Romuli & XII. Tabularum hoc venit, in quibus sic scriptum est, *si Patronus Clienti fraudem fecerit, sacer esto.* ⁷⁶ desunt V. ⁷⁷ pater est V. patres, tantundem est Lipl. ⁷⁸ desunt V. R. L. Vof. Steph. Dan. al. ⁷⁹ magnos patronos V. ⁸⁰ clientum V. Vof. R. Dan. ⁸¹ vide Lindenbr. ad Amm. Marc. XVII. 10. & Vales. ad lib. XII. 4. & Gangii Glossarium in voce *susceptus*.

610 Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quae maxima turba est:
Quique ob adulterium caesi: quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,

In-

SERVII.

611. NEC PARTEM POSUERE SUIS. Bene addidit *suis*, id est, cognatis, affinibus. Haec enim fuerat apud maiores donandi ratio; non profusa passim: nam hoc est velle inaniter perdere: unde Cicero ait in libris Legum: ⁸² *Stipem prohibeo: nam auget superstitionem & exhaurit domos. Dignis igitur largiendum est.* Unde Horatius II. Sat. II. 103. *Cur eget indignus quisquam te divite?* id est, indignus paupertate.

612. OB ADULTERIUM CAESI. Si occisi, ⁸³ Aegythum significat, Thyestae filium; si re vera ⁸⁴ caesi, ⁸⁵ Sallustium, quem Milo deprehensum sub servi habitu verberavit in adulterio suae uxoris Faustae, filiae Syllae. QUIQUE ARMA SECUTI IMPERIA, NEC VERITI DOMINORUM FALLERE DEXTRAS. Hoc loco videtur blandiri Augusto, quia contra Caesarem, patrem ejus, multi, quibus ignovit, arma susceperant. ⁸⁶ Est namque ejus dictum: *Dare quidem se veniam Pompejanis; sed ab ipsis quandoque* ⁸⁷ *esse periturum.* Ut arma impia, civilia dixerit, ⁸⁸ [vel ea,] quae moverunt Pompejani contra acceptae veniae fidem; sed non procedit: nam si arma impia dixit bellum civile, tangit & Augustum & Caesarem, qui & ipsi civilia bella tractarunt. Item si culpatur eos, qui contra fidem datae veniae dimicarunt, tangit Augustum: nam transferunt ad eum ab Antonio duo millia equitum, per quos est victoriam consecutus. Horatius ⁸⁹ Epod. IX. *Ad hunc frementes, verterunt bis mille* ⁹⁰ *equos Galli canentes Caesarem.* Fecit praeterea injuriam Augusto vel Caesari, si eos dominos dixit; quod apud majores invidiosum fuit: ⁹¹ [unde Tullius II. de Off. 14. *Dominante Sylla:*] nam *Patres patriae* dicebantur, non *domini*. Juvenalis VIII. 244. *Roma parentem, Roma patrem patriae Cicero-nem libera dixit.* Melius ergo est, ut bellum a Sexto Pompejo, Pompeji filio, in Siculo ⁹² freto ge-

stum accipiamus: nam occiso patre Siciliam tenuit & collectis inde servitiis vastavit sex annis ultro citroque Siciliam: postea victus est ab Augusto & Agrippa. Horatius Epod. IX. *Minatus urbi vincla, quae detraxerat, Servois amicus perfidis.* Et hoc sensu tam arma impia, quam dominorum congruit commemoratio.

VARIORUM.

Claudianus VI. Conf. Hon. 388.

Jam flavescientia centum

Messibus aestivae detondent Gargara falces.

Plin. XII. 95. *tondetur Balsami arbor.* Columella lib. XI. 3. *de pomis, radículas amputes, & fibrarum summas partes intondens.* de consiliis Buxeto Martialis. III. 58. *memora consilia.* Plin. XII. 2. & Senec. Praefat. Natur. Quae sit. HEINS. *Tondens* multi codices, inter quos Leidensis unus, cui adscriptum, *id est carpens.* jecor Gudianus, vide Guellium. & Voss. ad Catull. pag. 126. Heins. in loco Ovidii, memoriae vitio, *tondent* pro *rodunt*, & *tesqua* pro *saxa* adponit.

599. RIMATURQUE EPULAS. Epulis meliores cum Mediceo. Maecenas apud Senecam Epist. CXIV. *Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis, lagenaeque tentant domos, & saepe mortem exigunt.* sic libro V. 279. *maxare se nodis*, pro in nodos, quam ibi veram esse scripturam, jam monuimus. apud Nonium in *rimari* perperam, *rimaturque oculis.* Macrobius probe, *epulis.* HEINS. *Rimatur epulis* Ed. Venet. vid. ad I. Georg. 389. *rimatur viscera ad epulas sibi. habitatque* est diu & fere semper inhaeret. vid. ad Petron. cap. II.

600. FIBRIS. *Requies fibris* prior Hamburgicus.

602. SILEX. *Silix* Leidensis. *cadente* Dorvill. Francian. & Ed. Venet.

603. LUCENT. Haec ad Tantalum refert Catrocius. Nascimb. intelligit de Phineo.

606. CON-

⁸² septem Dan. paulo aliter leguntur apud Ciceronem lib. II. de Legib. 16. *stipem suffulimus* &c. implet enim superstitione animas & exhaurit domos. domus V. ⁸³ Megestum L. R. Gestum Vof. si occisum, Aegythum Lips. ⁸⁴ caesi V. & si vera caesi Steph. ⁸⁵ Sallustius Dan. mox *Faustae* deest Lips. uxoris, quae fuerat Faustae Syllae filia Dan. ⁸⁶ deest L. V. R. Vof. Steph. al. ⁸⁷ se esse V. ⁸⁸ defunt V. L. R. Vof. dimisit bella Lips. ⁸⁹ ad huc Dan. Fabr. al. ⁹⁰ equi V. ⁹¹ defunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. fuerat Fabr. al. ⁹² fretum V.

- Includi poenam expectant. Ne quaere doceri

615 Quam poenam, aut quae forma viros, fortunave merfit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet, aeternumque sedebit,
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnis

Ad-

SERVII.

614. POENAM EXPECTANT. ⁹³ [Quod gravius est: nam in] expectatione & praesens metus est, & dolor futurus. ⁹⁴ In ipsa autem poena, solus est dolor.

615. FORMA VIROS. Regula: singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia ⁹⁵ ex more Romano, quem sequitur.

616. SAXUM INGENS VOLVUNT ALII. Sisyphum dicit, qui deorum consilia hominibus publicavit: ⁹⁶ [qualis ab Homero describitur. Odyss. A. 592.

Καὶ μὲν Σίσυφος αἰετῶν, κατὰ ἄλγος ἔχοντα,
Λῆαν βασιλεύοντα πειλῶν ἀμφόλοισιν.

Ἦτοι ὁ μὲν σκαμπύλοντος χερσὶν ποσειδῶντος
Λῆαν ἄνδρα ὄντοκα ποτὶ λίθῳ.]

RADIISQUE ROTARUM. Ixionem dicit, ut alibi ostendit. IV. Georg. 484. Atque ⁹⁷ Ixionii vento rota constitit orbis. Licet supra §. 602. dixerit Quos super atra silex: nam de his fabulis variae sunt in ipsis auctoribus opiniones.

617. AETERNUMQUE SEDEBIT INFOELIX THESEUS. ⁹⁸ Contra opinionem: nam fertur ab Hercule esse liberatus: quo tempore eum ita abstraxit, ut illic corporis ejus relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poetae. Hippolytum Virgilius liberatum ab Inferis dicit; Horatius contra IV. Od. 7. Neque enim Diana pudicum Liberat Hippolytum.

618. PHEGYASQUE MISERRIMUS OMNES ADMONET. Si Phlegyas est nominativus singularis, hoc dicit: Phlegyas ⁹⁹ [omnes admonet apud Inferos] poenas ferentes. Si autem Phlegyas accusativus pluralis est, Theseum omnes Phlegyas] admonentem debemus accipere. Hi namque secundum Euphionem populi insulani fuerunt, satis in deos impii & sacrilegi: unde iratus ¹ Neptunus

percussit tridente eam partem insulae, quam Phlegyas tenebant: & omnes obruit. Phlegyas autem; ² Ixionis pater, habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit: unde suscepit Aesculapium. Quod pater dolens, incendit Apollinis templum, & ejus sagittis est ad Inferos trusus. Statius I. 713. Phlegyam subter carva saxa ⁴ jacentem Aeterno premis ⁵ accubitu.

VARIORUM.

606. CONTINGERE MENSAS. Mensam prior Mentelianus & Rottendorphii primus, cum sex aliis minoris rei. HEINS. Et ita tres Leidenenses cum Hugeniano, & Excerptis nostris & Regio. sed *mensas* agnoscit Interpres Horatii Crucquianus lib. I. Od. 28. & Statii I. 715. BURM.

607. FACEM. Faces Zulichemius.

Ibid. INTONAT. Increpat Leidenensis, Edd. Mediolanensis.

608. HIC. Hi Ed. Venet.

609. ET FRAUS. Aut *fraus* apud Nonium in *pulsare*, quomodo & Moretanus prior. HEINS. Aut Pharras. & Markland. ad Statii III. Silv. III. 15. & *pax innexa* Zulichemius pro varia lectione. Gronovius hunc locum adducit, ad illustrandum Livium XXVII. 28.

610. REPERTIS. Paratis secundus Moreti.

611. TURBA EST. Est deest Menagio prior. sed agnoscit Lutatius ad Stat. IV. Theb. 483.

614. INCLUSI. *Suspensi* apud Schol. Statii I. Theb. 432. HEINS. Sed omnes codices, & Donatus ad Terent. Hecyr. III. IV. 8. *inclusi* habent. & hoc exigit *ad expectant*. ut enim criminis capitalis rei, carcere inclusi, expectant poenam certo illis subeundam, ita hi scelerati dum viverent. & nescio, an hac vitiosa lectione inductus vir doctus

⁹³ desunt V. vide ad Val. Flac. I. 327. Glossa Cod. Dorvil. quia longe molestius. & Hieronymus. O multo gravior *expectata*, quam *illata mors*. ⁹⁴ in ipso V. solus est dolus R. ⁹⁵ nam morem Romanum sequitur Fabr. al. ⁹⁶ desunt V. L. Vol. R. Lips. Steph. ⁹⁷ Ixioni Steph. Dan. al. Ixionii Fabr. ⁹⁸ H. Steph. diff. de Criticis p. 168. volebat, contra publicam opinionem. ⁹⁹ desunt V. in L. vero Phlegias erat ubique scriptum. ¹ deest Dan. ² Nocturnus Vol. ³ Me-
xiones V. ⁴ *iacentem* edidit Mafvicius, secutus vitiosam Commelini editionem. ⁵ *accubito* R.

Admonet, & magna testatur voce per umbras:

620 Discite iustitiam moniti, & non temnere divos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos.
Ausu omnes inmane nefas, ausoque potiti.

625 Non,

SERVII.

620. DISCITE JUSTITIAM. Hoc est, vel nunc in poenis locati.

621. VENDIDIT HIC AURO PATRIAM. Etiam haec, licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem: nam Laithenes Olynthum Philippo vendidit; Curio Caesari ⁶ DC. H. S. Romam. ⁷ De quo Lucanus IV. 820. *Gallorum captus spoliis & Caesaris auro.* ⁸ [Ex illud ibid. 824. *Emere omnes; hic vendidit urbem.*]

622. FIXIT LEGES PRETIO, ATQUE REFIXIT. Possimus Antonium accipere, secundum Ciceronem in Philippicis. FIXIT autem ideo: quia incisae in ¹⁰ aereis tabulis leges ¹¹ affigebantur parietibus.

623. HIC THALAMUM INVASIT NATAE. Thyestes ¹² [Pelopae filiae:] unde Aegisthus natus est; item Cinyras ¹³ [filiae Myrrhae, de qua natus est Adonis:] nam quod Donatus dicit, nefas est credi, dictum esse de Tullio: ¹⁴ [quod convicium a Sallustio, Ciceronis inimico, natum est, qui de illo inquit: *Filia matris pellex.*] VETITOSQUE HYMENAEOS. Legibus scilicet: nam dicendo vetitos, ostendit fuisse ¹⁵ [non vetitos,] ut est apud Persas hodieque: ¹⁶ [unde Catullus Carm. LXXXIX. ait de concumbentibus cum matre Persis: *Nam magus matre & gnato signatur oportet: Si vera est Persarum impia religio.*] Unde Donatus male ait: *Natura & legibus* ¹⁷ *vetitos.*

624. AUSU OMNES IMMANE NEFAS, AUSOQUE POTITI. Illic sunt, & qui fecerunt, & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum,

in quo non tantum exitus ¹⁸ punitur, sed & voluntas.

VARIORUM.

Stus in Observ. Miscel. Critic. Vol. IV. pag. 378, voluerit hic legere, *expendunt* poenas ex ¹⁹ 740. id est jam penderent noxii, explicandi. *exspectare* vero hic notat, non posse eos effugere poenas, sed certo daturos. vid. ad II. Georg. 237. & hoc nota Servii innuit, illis esse *metum*, & *dolorem* futurae poenae. quae duo saepe occurrunt. vid. ad Lucan. II. 27. BURM.

Ibid. NE. Nec Dorvil.

615. MERSIT. *Mersit* alter Mentelianus & tertius Rottendorphius. HEINS. *Mergat* Francianus. vid. Barth. ad Stat. IV. Th. 744.

617. DISTRICTI. *Defricti* Mediceus & Mentelianus uterque, cum Gudiano primo, tertioque Rottendorphius, priore Vossiano & aliis nonnullis. HEINS. *Defricti* etiam Zulichemius, Leidenfis, Hugonius, Wittian. & alii.

618. INFELIX THESEUS. Inventus est, qui legat, *Tereus*. cuius Tyranni nota saevitia & immanitas est. sed eam ego lectionem non probo. Quaerendum tamen censeo, cur conditorem Athenarum, & in Deorum numero habitum, huic loco inferorum affixerit. Nam id honoris causa fieri, ut Minoi accidit, dicere non possumus. Additur enim *infelix*. Quomodo autem *aeternum sedebit*? qui ab Hercule liberatus fabulis proditur, non temere, non ad laudem igitur Thesei, quae dicuntur

6 viginti septem milibus festeriis Vof. Steph. Dan. Fabr. al. XXVII. G. V. XXVII. R. XIII. millibus festeriis Lips. de-
funt vero L. Ryckius notaverat, immo sexcentis H. S. ex Valer. Max. IX. 1. & Appiano. unde Mafvicius sumfit. 7 de qua-
W. 8 defunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 9 possimus V. 10 aeris R. 11 infigebantur L. parietibus deest Dan. 12 defunt
V. L. Vof. R. Steph. Dan. 13 defunt iisdem & Lips. qui nec Cinyras habet. Ciceroni hoc ab Antonianis obiectum fuisse
in Dione se legisse, nisi fallitur, notat G. Vossius. Hoc obiectit ipsi Fufius Calenus in oratione illa apud Dionem lib. XLVI.
in initio. BURM. 14 defunt iisdem. 15 defunt iisdem. 16 defunt iisdem. 17 *vetitis* V. L. R. Vof. 18 ponitur V.
forte scripserat antiquarius, *ponitur*.

625 Non, mihi si linguae centum sint, oraue centum,
 Ferrea vox, omnis scelerum comprehendere formas,
 Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:

Sed jam age, carpe viam, & susceptum perface munus:

630 Adceleremus, ait. Cyclopum educta caminis

Moc-

SERVII.

625. NON MIHI SI LINGUAE CENTUM SINT ORAUE CENTUM, FERREA VOX. Lucretii versus ¹⁹ sublatus de Homero. ²⁰ [in τῇ Β 'Ιλιάδῃ. 489.

'Οὐδ' εἰ μοι δῖνα μὲν γλῶσσαι, δῖνα δὲ στόμα
 εἶεν,

Φωνὴ δ' ἄρρηκτος, χάλασεν δὲ μοι ἦτορ ἐνείη.]

Sed ille *aerea vox* dixit.

626. SCLERUM COMPRENDERE FORMAS. Ut sup. 615. *Aut quae forma viros fortunave mer-
 sit.*

629. PERFICE MUNUS. Hoc est ramum reddere
 nam supra ait 142. *Hoc sibi pulchra suum ferri Pro-
 serpina munus Instituit.*

630. CYCLOPUM EDUCTA CAMINIS. Hoc est
 magna: ita enim cujuslibet rei magnitudinem ²¹
 significabant; adeo ut Statius i. Theb. 630. Argi-
 vorum muros ab ipsis dicat esse perfectos.

VARIORUM.

tur hoc loco, referri non possunt. fortasse de rap-
 tu Proserpinae intelligenda sunt, propter quam
 & humana & divina jura violavit, libidine atque
 superbia. Mihi autem & de lectione, & de sen-
 tentia dubio hoc dissimulandum non fuit, ut do-
 ctiorum audirem aliquando sententiam. FABRIC.
 Videndi de hoc verbo Nic. Loens. ii. Mis. Ep.
 3. hic Guellius & H. Steph. Dissert. de Critic. p.
 199.

Ibid. PHLEGYASQUE. Sunt qui Thefei Phlegya-
 rum gentem adloquentis haec esse opinentur sed
 aliter cepit Statius Theb. i. 713. haec manifeste
 accumulatus: *Vesani Phlegiam subter cava saxa
 jacentem, Perpetuo premis accubitu.* & Valer. Flac.
 lib. ii. 192. *Inferni qualis sub nocte baratri Ac-
 cubat attonitum Phlegyan & Thesea juxta Tifi-*

phoe. Ab hoc Phlegya templum Delphicum di-
 reptum & incensum veteres produnt. sed & fue-
 re, qui legerent, *Infelix Terrens*, quod constat
 Thesea ab inferis reversum esse. Hos quidem
 refellit jure optimo Joh. Matus, Opinonum
 in varios auctores cap. xii. sed quod una cum
 Roberto Titio i. Contr. ii. qui hanc ob causam
 Ivoni Villiomaro, id est Jos. Scaligero jure me-
 ritoque vapularat, de Thefei natibus haec
 interpretatur, est egregie injurius & simul per-
 ridiculus, quasi illae praecepta apud inferos justitiae
 dictarint. HEINS. *Phlegiasque* Sprotanus
Phleguasque primus Rottendorphius. nominativo
 casu *Phlegyas* accepit etiam Muncker. ad Hygin.
 fab. lxxix. & Lutatius ad Stat. i. Theb. 713.
 BURM.

620. DISCITE JUSTITIAM. Haec verba apud
 Pindarum loquitur ipse Ixion. apud Virgilium
 Theseus, ad Phlegyas, Ixionis populos, quorum
 urbs ob crudelitatem, & impietatem eversa est.
 Audi ex Lazaro Bonamico, viro gravi & fidei
 pleno, puellam fuisse in agro Patavino fanaticam,
 quae Graece & Latine, omnium literarum ante
 insaniam expers, optime locuta sit. Haec cum in-
 terrogaretur, quanam esset praestantissima apud
 Virgilium sententia, hunc versum voce clara ter
 pronuntiavit. FABRIC.

621. VENDIDIT HIC. Curionem, etiam, qui
 Caesari vendidit patriam, & eum imposuit domi-
 num intelligit Schol. Lucani lib. i. 269. & iv. 7.
 ult. *dominum imposuit* Vondelius accepit, pro fe-
 sellit: sed tunc *domino potenti* dicendum foret. si
 de Curione capiendum, obstat iterum vox *domi-
 nus*, de quo Servius ad 7. 612. qua appella-
 tione de Caesare uti non ausus fuisset Maro, qui
 excitandus esset ex inferis, ut nobis, quem hic
 innuerit, indicaret. BURM.

622. PRE-

¹⁹ sublatus Vos. Steph. ²⁰ defunt V. L. R. Vos. Lips. Steph. Dan. sed *aerea vox est* dixit R. dicit L. ille defuit Lips. sed
 ille est Homerus non Lucretius, ut vidimus ad 11. Georg. 44. ²¹ significant Fabr. al.

Moenia conspicio, atque aduerso fornice portas.
Haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat, & pariter, gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.

635 Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,

De

SERVII.

631. FORNICE. ARCU. Cicero Act. 1. in Verr.
7. ²² *Vidat ad ipsum fornicem Fabianum.*

634. CORRIPIUNT SPATIUM. Raptum ²³ spatium peragunt.

635. OCCUPAT AENEAS ADITUM. Ingreditur, ²⁴ sicut supra 424. diximus. RECENTI. Semper fluenti: ²⁵ & dixit hoc propter paludem Stygem.

636. SPARGIT AQUA. Purgat se: nam ²⁶ inquinatus ²⁷ fuerat, vel aspectu Tartari: vel auditu scelerum atque poenarum: & *spargit*, ²⁸ quia se Inferis purgat: ²⁹ [nam superis immolatum corpus abluunt, ut supra 4. II. 719. *Donec me flumine virgo Abluero.*]

VARIORUM.

622. PRETIO ATQUE. *Pretioque* Ed. Venet.

624. AUSOQUE. *Ausuque* Vratilaviensis & a manu secunda Zulichemius. ea forma hanc vocem veteres usurpasse vidimus ad Ovid. xi. Met. 242. & ita *ausu* est in multis codicibus & editionibus Valerii Max. iv. vii. 5: BURM.

626. FORMAS. *Voces* Venetus.

627. POSSEM. *Possim* cum praestantioribus. idque rectius ³⁰ *sint*, quod praecesserat, respondet. Nec aliter agnoscit Priscianus lib. xv. & Macrobius lib. v. Saturn. cap. 7. in vetustis membranis. foli ex nostris Venetus & Moreti quartus, omnium recentissimi, stant pro vulgata lectione: & Laetantius de Persecutione cap. xvi. HEINS.

629. SED JAM. *Et jam* Mediceus. Putabam aliquando, *Eja age, carpe viam.* HEINS. *Sed jam carpe* Pugetianus. mox, *accelesemus iter Venetus.*

630. EDUCTA. *Ducta* Gudianus, primus Rottend. alter Mentelii, Menag. prior, & sec. Moreti. HEINS. *Obducta* Leid. & Vratil. vid. L. v. 633. & xii. 674. Doctissimus Waffius ad Thucyd. lib. viii. 26. in quatuor codicibus Cantabrigiensibus scribit se reperisse, *Cyclosum directa caminis*, quod certe vitiosum, nam & secunda in Cyclosum esset corripienda (de quo vide ad lib. i. 201.) nec quid *directa* hic significent video, quae ³¹ 638. occurrunt, quare forte erraverunt operae, vel manus viri egregii, qui voluit *directa* dare. Stat. i. Theb. 630. primam in *Cyclosum* corripit exemplo Ovid. xiv. Met. 299. & Silii iv. 435. BURM.

631. ADVERSO IN FORNICE. Omnes nostri, *adverso fornice*, omisso ³² *in*. respicit etiam Gudianus pro diversa scriptura. HEINS. Ita & mox 636. *adverso limine* Cod. Rottend. pr. ut lib. iii. 287. *postibus adversis figo*. sed *in fornice* hic Edd. Mediol. & Ald. *suspicio* Excerpta nostra. BURM.

632. JUBENT DEPONERE. Venetus *moment*, & *per opaca locorum*, Gudianus pro diversa lectione. HEINS. In ora codicis sui Heiniius scripserat, *hic ubi deponere*. Vondélius capit, tanquam esset offerre sacrificium. sed est defigere, ut mox ³³ 636. Senec. Conf. ad Marc. cap. xvi. *subolem ex illis residuam fovet, & amissarum semina statim plantasque deponit*. ita legendum ex Colon. codice. vulgo, *disponit*, quod etiam monuit Marklandus, ad Stat. ii. Silv. iii. 41. nec vitiosa est lectio apud Lucanum iv. 439.

Aut dam depositis adtollat retia varis Venator.

ubi

²² vidit Steph. Dan. Fabr. Masf. al. male. ²³ deest Steph. Dan. ²⁴ ut supra dixit Fabr. al. ²⁵ dixit autem Fabr. al. ²⁶ inpiatus V. L. Vof. R. Lipf. rarius verbum, nec ramen facile rejiciendum. Pacatus Paneg. cap. xliiii. *nec in illum in conspectum tuum venire voluisset, ne oculos istos, omnibus salutaris, homo funebri impiaret.* BURM. ²⁷ fuerat asp. Tartari, & spargit V. L. Vol. R. Lipf. Basil. omittis reliquis. ²⁸ quasi se Dan. ²⁹ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan.

Devenere locos laetos, & amoena vireta

Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

640 Largior hîc campos aether & lumine vestit

Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.

Pars in gramineis exercent membra palaestris;

Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

645 Nec

SERVII.

638. AMOENA VIRETA. Virentia: & est satis
usurpatum. *Amoena* autem, quae solum amorem
praestant, ³¹ vel ut supra diximus, v. 734. quasi,
amunia, hoc est, sine fructu, ut Varro & Carmin-
ius docent. Alludit autem ad insulas Fortunatas:
nam & sequenti hoc indicat versu.

640. LARGIOR HIC CAMPOS AETHER ET LU-
MINE VESTIT PURPUREO. Non nostro largior;
sed ³² quam est in caetera Inferorum parte. Aut
revera largior, si Lunarem ³³ intelligis circulum:
nam, ut supra diximus v. 735. campi Elysi aut a-
pud Inferos sunt, aut in insulis Fortunatis, aut in
Lunari circulo. Lucanus IX. II. *Illic postquam se
lumine vero induit.* ³⁵ [Homerus campos Ely-
sios ad insulas Fortunatas esse testatur his versibus
Odyss. Δ. 563:

Ἄλλα σ' ἐς Ἠλύσιον πύλον, καὶ πύρρην γαίης
Ἀβύσσου πύλινον, ὅθι Ζεὺς ἑδὴσεν ἑκάμηνον
τῇ περ ῥήγη βίωτη πύλη ἀνθρώπων,
οὐκ ἴσθης, ὅτ' ἄρ' ἕρμιον πάλος, ὅτε πόντος ἄρ-
βη.

Ἄλλ' αἰεὶ ζεφύροιο λυγυπυρίδας αἴτας
ὠκυμένης ἀνίσχουσιν, ἀνέψυχον ἀνθρώπων.]

SOLEMQVE SVVM. Sibi congruum, ut IV. Georg.
190. *Fessusque sopor suus occupat artus.*

642. PALAESTRIS. Luctationibus. Graece di-
xit: ³⁶ [nam *πυλαίον* luctari dicunt Graeci: unde
πύλην.]

643. CONTENDUNT LUDO. ³⁷ [Inter se ludo,]
non odio. CHOREAS. Re corripuit propter me-
trum. Alibi ait secundum naturam, ut IX. 615.
Furvat indulgere choreis. Ergo aut Systolen ³⁸ fe-
cit, aut Antithesin, ³⁹ I pro E ponens, ⁴⁰ [ut pro

χορία posuit *χορία*.] Nam Graecum est nomen.

VARIORUM.

ubi vulgo *dispositis*, sed *depositis*, est defixis in ter-
ram. plura diximus ad Ovid. Remed. Amor. 183.
BURM.

636. SPARGIT. *Sparsit* Dorvill. & secundus.
Rottendorphius. pro *figit* a manu secunda in prio-
re Hamburgico, *ponit*.

637. MUNERE. Numine alter Hamburgicus.

638. DEVENERE. *Advenere* vir doctus apud
Guellium.

Ibid. VIRETA. *Vireta* Regius, Dorvill. Parrhaf.
& multi alii. & saepe Mss. apud Columellam &
alios ex vitio acvi, quo libraria vixerunt. BURM.

640. LARGIOR HIC CAMPOS AETHER. *Lar-
gior hic aether campos* Parrhaf. *hic campus* Gudian.
a m. sec. & Mentelii prior a pr. *de lumine vestit*.
Regius a m. pr.

641. SOLEMQUE SVVM. Imitatur Manilius in
alia re, II. 779. *solemque novum, nova sidera cer-
nunt.* ubi bonus ille Fayus *sidera* in nominativo
casu capit, quasi illa cernerent novum solem.
quem viros eruditos in Anglia hoc in loco secutos
patet ex Trappii notis. ut sit constructio, *sua sidera
norunt suum solem.* sed illae sedes beatae norunt sua
sidera, & suum solem. capiendum *norunt* absolute,
scilicet, in Elysio agentes. vid. ad Eclog. III. 10.
& passim alibi. BURM.

642. EXERCENT. *Exercet* uterque Mentelianus,
Menagianus prior, & primus Rottendorphius,
cum tertio Moretano & Leidenf. pro *carmina di-
cunt*, manus prima primi Rottendorphii. *ducunt*.

HEINS.

³⁰ usurpatum V. L. Vof. R. ³¹ veluti si dicas, Reg. unde Malvichus sumfisse videtur, sed V. L. Vof. Steph. Dan.
Fabr. al. vel, ut supra diximus. ³² qua Steph. Dan. Fabr. al. ³³ intelligamus Fabr. al. ³⁴ vivo Dan. Fabr. ³⁵ de-
fuit V. R. L. Vof. Steph. Dan. ³⁶ defunt iisdem, praeter Lipf. ³⁷ defunt iisdem. ³⁸ facit V. ³⁹ e pro ei Fabr.
al. ⁴⁰ defunt V. R. L. Vof. Lipf. Steph. Dan.

- 645 Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
 Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
 Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
 Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
 650 Ilusque, Assaracusque, & Trojae Dardanus auctor.
 Arma procul, currusque virum miratur inanis.

Stant

SERVII.

645. NEC NON THREICUS LONGA CUM VESTE SACERDOS. Orpheus, Calliopes Musæ, & Oeagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia instituit: primus etiam deprehendit harmoniam, id est, circularum mundanorum sonum, quos novem esse novimus: e quibus summus, quem *ἀνασπας* dicunt; ⁴¹ [id est, *sine astris*,] sono caret: item ultimus, qui terrenus est. Reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus: unde ⁴² utique septem fingitur chordis. LONGAM autem VESTEM, aut ⁴³ cytharoedi habitum dicit, aut longam barbam: nam e contrario *imberbes*, *investes* vocamus. SACERDOS autem: quia & theologus fuit, & Orgia primus instituit. Ipse etiam homines ⁴⁴ de feris & duris mites composuit: unde dicitur arbores & saxa movisse, ⁴⁵ ut diximus supra. Horatius Art. Poët. 391. *Sylvestres homines sacer interprete Deorum, Caedibus, & victu foedo deterruit Orpheus: Dictus ob hoc lenire tygres, rabidosque leones.*

646. OBLOQUITUR NUMERIS. Dicendo obloquitur, chordarum expressit laudem, quas dicit verbis loquutas: *obloqui* enim non est nisi contra loquentem loqui: ⁴⁶ [non autem male dicere, ut alias.] NUMERIS. ⁴⁷ Rhythmis, sonis, ut IX. Ecl. 45. *Numeros memini, si verba tenerem.* SEPTEM DISCRIMINA. Quia omnes chordæ ⁴⁸ dissimiliter sonant.

647. JAM PECTINE PULSAT EBURNO. *Jam*, nunc. ⁴⁹ Hoc autem *pecten* declinatur, ut *lien*, *carmen*.

648. HIC GENUS ANTIQVVM. Quod non omnes viros fortes in ⁵⁰ Elysiō viſos eſſe commemorat, hæc ratio eſt: quia iſti divinos ⁵¹ meruerant honores: quod Tydeo, vel his, quos ſupra memoravit, non contigit: nam ideo *antiquum* addidit: quaſi & illis ⁵² Elyſii non contingerent campi, ſi eis annorum non derogaret vetuſtas.

649. NATI MELIORIBUS ANNIS. Plerumque enim ⁵³ hominum virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero: *Ut illa laus temporum, non hominum, fuiſſe videatur.*

650. ILUSQUE ASSARACUSQUE. Trojani reges fuerunt. TROJAE DARDANUS AUCTOR. Hunc in ſeptimo inter deos dicit eſſe relatum, ut VII. 211. *Et numerum divorum altaribus augeſ.* Sed, ut diximus ſupra 134. Homerum ſequitur, qui inducit ſimulacrum Herculis apud Inferos viſum.

VARIORUM.

HEINS. *Exercet* etiam reliqui Leidenſes, Bigotianus, Hugenianus. *ducunt* Excerpta noſtra a manu ſecunda. quæ ſollemnis permutatio. vid. ad Nemeſ. Cyneg. 22. & alibi ſæpe. *dicant* Gudianus. *fidibus plaudunt* Hugenianus pro varia lectione. *pedibus claudunt* Mediceus a manu prima. *coras* Wittian. BURM.

645. LONGA CUM VESTE. Inapte Servium de Citharoedi habitu explicare, quum de Sacerdotali debeat capi, docet Barthius ad Statii lib. x. 638

647. JAMQUE EADEM. *Jamque fidem digitis*, *jam*

⁴¹ deſunt iisdem. ⁴² & in ſeptem V. L. Voſ. R. unde in ſeptem Lipſ. ⁴³ Cytharoedis V. L. Voſ. Steph. ⁴⁴ e feris V. L. Voſ. R. & feris R. mites deſt iisdem & Lipſ. Steph. Dan. ⁴⁵ ut deus Baſil. Dan. hoc vitium hic & alibi ortum, quia in Miſ. ſæpe legitur D. S. id eſt *diximus ſupra*, ut hic in Lipſ. erat reliqua, *Horatius* &c. deſunt R. Voſ. L. Steph. Dan. al. ⁴⁶ deſunt V. L. Voſ. R. Lipſ. Steph. Dan. ⁴⁷ Rhythmi ſonis Steph. ⁴⁸ diſſimiliter R. ſimiliter Baſil. ⁴⁹ hic V. & deinde, ut hoc *carmen* Fabr. al. ut *lien* L. R. Lipſ. reliquis omiſſis ⁵⁰ Elyſia Voſ. ⁵¹ meruerunt V. L. Voſ. R. ⁵² Elyſii contingerent L. Voſ. R. (qui contingerent) Fabr. al. derogaret; etiam Fabr. al. ⁵³ deſt Voſ. L. Steph. Dan. Fabr. al. Barth. ad Stat. VII. Theb. 761. hinc mancum eſſe Servium ſuſpicatur. cujus Scholiaſten conſulte.

Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
655 Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laevaue per herbam
Vescentis, lactumque choro Paeani canentis,
Inter odoratum lauri nemus: unde superne

Plu-

SERVII.

652. DEFIXAE HASTAE. Subaudis inanes. Item
ut: equos ⁵⁴ inanes.

653. QUAE GRATIA CURRUM. Detrahit unum
u, licentia, qua Latinitas Graecos secuta genitivo
plurali syllabam aut addit, aut detrahit: hoc loco
detrahit, sicut I. 119. *Arma* ⁵⁵ *virum*. ⁵⁶ Contra
addidit VIII. 27. *Alitum pecudumque genus*: pro
alium, sicut Graeci, *Μυσσων* ⁵⁷ *Ἑλικονιάδων*.

654. NITENTES. Pingues: ab eo, quod sequi-
tur, id quod praecedat intelligis. Per omnia autem
quae dicturus est ⁵⁸ intelligendum hoc: *Quae gra-
tia fuit vivis, eadem sequitur tellure repostos*.

657. PAEANA CANENTES. Proprie Apollinis
laudes; quod nunc congruit propter lauri nemus:
abusive, omnium deorum: ⁵⁹ sic *Orgia* proprie Li-
beri, abusive, omnium deorum sacra.

658. ODORATUM. Pro, *odorum*; ut supra IV.
132. diximus.

VARIORUM.

jam pectine pulsat eburno. legit Marklandus ad
Stat. III. Silv. 164. sed *eadem* discrimina, id est
quae sunt diversi soni, nervos, (quibus respon-
deat carminibus, quae voce canuntur) pulsat par-
tim digitis, partim pectine. ita apud Ovid. I. Met.
518. *concordant carmina nervis*. an de ipso Orpheo
canente simul & citharam pulsante, ut fere omnes
Interpretes, an de alio canente, cui Lyra sua re-
spondet Orpheus, haec verba sunt capienda, du-
bito. constructio vero audacior *obloquitur discrimi-
na*, pro discriminibus, cujus exemplum non-
dum notavi. Servius contra loquentem loqui ex-
plicat. Salmasius Observ. ad Jus Att. pag. 864.
dicit, *obloqui* esse interrompere sermonem loquen-

tis. vide Cerdam haec explicantem, & Favo-
nium Eulogium in Cicer. Somn. Scip. pag. 447.
Ed. Graev. BURM.

649. HEROES. *Proceres* Vratilaviensis. meliores
annos intelligit, qui ante Laomedonta & Pri-
amum fuerunt.

651. MIRATUR. *Mirantur* primus & tertius
Rottendorphius, cum tribus aliis. etiam Gudianus
a manu secunda, ut non Aencam solummodo,
sed Sibyllam quoque haec spectent. HEINS. Vid.
supra 477. & mox 678. & ita Zulichernius, Wit-
tian. Dorvill. Francianus & Leidensis & Editio
Mediol. Ald.

652. TERRAE. *Terra* praecipui codices, quos
inter Mediceus, Gudianus ac Mentelianus prior,
& recte. ut *Κακοφονία* vitetur & concursus trium
vorum per eundem diphthongum desinentium.
HEINS. Ita & Zulichernius & duo Leidenses.
vid. lib. XII. 130. & ad Ovid. III. Amor. II.
25.

653. PER CAMPOS. *Campam* denuo iidem co-
dices. HEINS. Wittian. & Francian. a manu
prima.

Ibid. CURRUM. *Currum* scripti. mihi tamen
magis aridet *currum*. Priscianus lib. VII. *currum*
agnoscit quidem & interpretatur, sed sic ut *currum*
quoque admitti posse non diffiteatur, cum versus
proxime subsequens a vocali incipiat, ac possit
etiam altera ex duabus vocalibus conjunctis elidi. ut
in aliis supr. 280. *Ferreique Eumenidum thalami*.
certe Macrobius lib. I. in Somn. Scip. cap. 9. *cur-
rum* hoc loco exhibet. idque Giphanius Indice
Lucretiano quoque est amplexus. HEINS. Supr. ad
v. 445. *currum* legitur in Servio, ubi *cursum* Re-
gius codex.

656. PER

⁵⁴ deest V. ⁵⁵ *virib Tabulaeque* Fabr. ⁵⁶ alibi addit Fabr. ⁵⁷ *Eumenidum* V. L. ⁵⁸ intelligendum est V. L.
Vof. R. hoc est Fabr. ⁵⁹ sicut L. Vof. R. Lips. Fabr. al.

Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.

660 Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, & Phoebæ digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,

Qui-

SERVII.

659. UNDE SUPERNE PLURIMUS ERIDANI PER SYLVAM VOLVITUR AMNIS. *Eridanum* Aratus in caelo esse ⁶⁰ dixit, haud longe a ⁶¹ Ceto. Hic & in terris est, qui in Italia, id est, in Venetia Padus vocatur: quem alii etiam ad Inferos volunt tendere; alii nasci apud Inferos, & exire in terras. Ideo autem ista finguntur, quia de Apennini parte oritur, quae ⁶² spectat Inferum mare, & ⁶³ tendit usque ad Superum. Ergo hic sensus est: Canebant in ⁶⁴ locis, unde superne, id est, ad superos plurimus Eridani amnis per silvam volvitur: namque verisimile est: quoniam legimus de Aristaeo IV. Georg. 366. *Omnia sub magna labentia flumina* ⁶⁵ terra Spectabas diversa locis. Et congrue: nam omnis ⁶⁶ humor ex terrae nascitur venis. Alii Eridanum pro quocumque accipiunt, & dicunt καὶ ἕρπον dictum: nam legimus I. Georg. 482. *Fluviorum rex Eridanus*. Et amant poëtae pro appellatione ponere magnae rei proprietatem, ut alibi I. Georg. 9. *Poculaque inventis Acheloea miscuit urvis*. Melius tamen est ⁶⁷ si distinguamus: Unde superne plurimus: unde ad superos plurimus, id est, magnus amnis volvitur per silvam Eridani, id est, Populos. Fabula namque haec est: Eridanus Solis filius fuit: hic, a patre ⁶⁸ impetrato curru, agitare non potuit: & cum ⁶⁹ ejus errore mundus arderet, fulminatus, in Italiae fluvium cecidit: & tunc a luce ardoris sui, Phaëton appellatus est, & pristinum nomen fluvio dedit: unde mixta haec duo nomina inter Solis filium & fluvium invenimus. Postea ejus sorores flendo in populos versae sunt, ut in decimo. 190. *Populeas inter frondes umbramque sororum*. Et hoc Virgilius: nam alii in alias arbores dicunt.

660. HIC MANUS OB PATRIAM PUGNANDO VULNERA PASSI. *Manus*, id est, multitudo eorum, qui ob patriam passi sunt vulnera: & est figurate dictum. Sane animadvertendum ⁷⁰ illud, quod ait Horatius in Arte poetica 334. *Et simul & jucunda & idonea dicere vitae*. Nullam enim majores nostri artem esse voluerunt, quae non aliquid reipublicae commodaret: unde Virgilius hoc per transitum facit: nam dicendo puniri patriae venditores, contra praemia defensoribus solvi, nihil ⁷¹ utique aliud nisi fugienda vitia & sectandas docere esse virtutes: ⁷² [ubi veram fortitudinis definitionem expressit; cum utilitate publica suscipiatur fortitudo; videlicet ob patriam: & locum fortitudinis expressit, cum dixit pugnando: quia fortitudo, est rerum magnarum & terribilium invasio.]

661. SACERDOTES CASTI DUM VITA MANEBAT. Quasi quis castus ⁷³ possit esse post mortem; sed aliud dicit: id est, qui fuerunt casti dum in communione vitae verarentur: nam hi, qui maxima sacra accipiebant, renuntiabant omnibus rebus; nec ulla in his nisi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibusdam emasculabantur: unde ⁷⁴ jam coire non poterant. Dicit ergo eos sacerdotes, qui casti fuerunt, etiam ante sacra suscepta.

662. PII VATES. Vaticinantes, ⁷⁵ [non mendaces.] PHOEBÆ DIGNA LOCUTI. ⁷⁶ Aut veridici, qui talia loquebantur, qualia ⁷⁷ decebant Apollinem. Multi enim ⁷⁸ mentiebantur, ut in Lucano Phoebas, ad quam Appius Claudius: v. 158. *Es nobis dabis* ⁷⁹ improba poenas, Et Superis, quos fingis, ait.

663. INVENTAS AUT QUI VITAM EXCOLUERE PER

60 dicit V. 61 Ceto bellica Fabr. error vero est, Eridanum de Apennino oriri, quem & commisit Lucanus lib. II. 409. ubi vide quae diximus. BURM. 62 exspectat R. 63 tenditur V. Vol. R. 64 lucis V. 65 terras Vol. R. 66 fumus V. 67 ut dist. V. 68 impetratum curru Dan. Fabr. al. 69 per errorem Fabr. al. 70 deest Steph. Dan. 71 deest L. V. Vol. R. Lipf. Steph. Dan. 72 defunt iisdem. 73 posset Steph. Dan. Fabr. 74 etiam Fabr. al. an inter illas herbas fuerit ruta, de cuius vi egimus ad Petron. cap. xxxvii. videndum. BURM. 75 defunt V. L. Vol. R. Lipf. Steph. al. 76 deest V. L. Vol. R. Lipf. Steph. Fabr. al. 77 decebat V. 78 mentiebantur Lucanus Phoebe. . . dabis &c. Id ut Lucano Vol. mentiebantur Lucano Phoebas R. sicut in Lucano Fabr. al. 79 imple apud Lucanum pluribus.

Quique sui memores alios fecere merendo:

665 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.

Quos circumfusus sic est adfata Sibylla;

Musaeum ante omnis: medium nam plurima turba

Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:

Dicite, felices animae, tuque, optime vates;

670 Quae

SERVII

PER ARTES. Qui ⁸⁰ erudierunt & ornaverunt vitam per inventa artificia. Significat autem Philosophos, ⁸¹ [qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur.]

664. QUIQUE SUI MEMORES ALIOS FECERE MERENDO. Et qui aliquos sui memores fecere praestando, ⁸² * [id est, beneficium dando reliquerunt sui apud quosdam memoriam,] ut IV. 335. Nunquam regina negabo Promeritam, id est, praestitisse. Terentius Andr. III. 31. Ego, Carine, neatiquam ⁸³ officium liberi esse hominis puto: cum is nihil ⁸⁴ promereat, postulare id gratiae ⁸⁵ poni sibi.

665. OMNIBUS HIS NIVEA CINGUNTUR TEMPORA VITTA. Per quod eos ostendit meruisse divinos honores; ut diximus supra.

667. MUSAEUM ANTE OMNES. Theologus fuit iste post Orpheum: & sunt variae de hoc opinionones: nam eum alii ⁸⁶ Lini filium; alii ⁸⁷ Orphei volunt, cujus eum constat fuisse discipulum: nam ad ipsum primum carmen scripsit, quod ⁸⁸ appellatur Crater.

668. HUMERIS EXSTANTEM SUSPICIT ALTIS. Quasi Philosophum, ac si diceret Platonem. Aludir enim poeta: nam Plato ab humerorum dictus est latitudine, ⁸⁹ [quam Graeci πλάτος vocant.] Athleta enim fuit, qui post omnium victoriam se philosophiae dedit.

669. TUQUE OPTIME VATES. Quia theologus fuit. Et sciendum, hoc loco Sibyllam jam a numine derelictam: unde & interrogat, quod alias non faceret.

VARIORUM

656. PER HERBAM. Per herbas Gudianus & Montalbanus. idem Gudianus pro diversa lectione, conspiciat ante alios. HEINS. De illo con-

spicit ecce, vid. nos ad Nemes. I. Ecl. 34. & supr. lib. II. 604.

657. PAEANA CANENTIS. Illustrat operose hunc locum Macrobius lib. II. Saturn. 2. vereor tamen ne erudite magis, quam vere, dum de titulatione Sacerdotum interpretatur. HEINS. Cboros in ora sui codicis Heinii coniecerat. sed vulgata est apud Lutatium ad Statii VIII. Theb. 224.

659. PER SILVAM. Vid. ad II. Georg. 452. plurimus pueriliter dictum notat Harduinus. sed vid. ad I. Georg. 187.

660. PASSI. Passa Bigotianus.

661. MANEBAT. Maneret apud Nonium bis occurrit, sed aliter scripti codices. HEINS. Zulichemius a manu prima, maneret.

662. PHOEBO DIGNA. Serv. ad VII. 178. & cedro digna locuti.

663. EXCOLUERE. Coluero secundus Moreti.

664. ALIOS FECERE MERENDO. Aliquos fecere Mediceus, Gudian. prior Vossii, prior Hamburg. tertius Rottendorphius, Montalbanus, & Schefferianus. merendo, id est gratos sibi reddidere. munerando Donat. in Eunuch. III. 115. Idem in Adelph. II. I. 47. interpretatur, praestando beneficium. HEINS. Vid. Gronov. ad Senec. Hippol. 672. & quae notata sunt in Observ. Miscel. Critic. Vol. IV. pag. 123. adde etiam Donat. ad Terent. Andr. II. I. 31. & Serv. ad IX. Aen. 256. ubi etiam quidam aliquos dant. ut hic etiam Francian. & Ed. Mediol. BURM.

665. NIVEA. Una Dorvill.

667. MUSAEUM. Museum Vratislaviensis & Zulichemius. cujus Glossator Platonem interpretatur. Museum Dorvil. & Excerpta nostra. sed cur Homerum non memoret, vide Menagianorum tom. III. pag. 62. & ad III. Georg. 90. BURM.

668. SUSPICIT. Suscipit tertius Rottendorphius, Mo-

⁸⁰ eroderunt V. Fabr. al. ⁸¹ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁸² * defunt Lipf. ⁸³ deest V. L. Basil. ⁸⁴ mereat V. L. Vof. ⁸⁵ apponi Steph. Dan. Fabr. al. ⁸⁶ Lunae V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. ⁸⁷ Orphi L. R. ⁸⁸ appellatur cratera Steph. Dan. cratera appellavit Fabr. al. ⁸⁹ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan.

- 670 Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros & prata recentia rivis
675 Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum; & facili jam tramite sistam.
Dixit, & ante tulit gressum, camposque nitentis

De

SERVII.

670. QUAE REGIO ANCHISEN, QVIS HABET LOCUS? Bene & generalitatem requirit & speciem, ⁸⁹ quo possit facilius ⁹⁰ inveniri: nam locus in regione est. ILLIUS ERGO. Propter illum, ⁹¹ [vel causa illius.] Ergo autem conjunctio fuit; sed per accentus mutationem in adverbium ⁹² transit: & est sola particula, quae habet in fine circumflexum. Multi male putant nomen esse indeclinabile: & dicunt positum esse pro causa: (Causa autem, nomen est, ⁹³ [quod ponitur pro ratione]) qui casus declinatione caret. ⁹⁴ [Graece autem $\chi\alpha\iota\upsilon$, vel $\chi\alpha\iota\alpha$.]

671. MAGNOS AMNES. Aut ⁹⁵ magna fluente: aut quia novem sunt, quae odiosum fuerat commemorare ⁹⁶ per singula.

673. NULLI CERTA DOMUS. Id est, habitatio, quam animae tamdiu certam habent, quamdiu in corporibus sunt: post quorum ⁹⁷ solutionem vagantur pro vitae merito in circulis. LUCIS HABITAMUS OPACIS. Varia dicit, quae pro vitae varietate contingunt. In his autem ⁹⁸ locis Heroum animae coluntur.

674. RECENTIA RIVIS. Virentia: rivorum scilicet causa.

676. JUGUM. Ita enim dividuntur montes: in radices, latera, juga, vertices, pro locorum qualitate.

VARIORUM.

Moreti secundus, & a manu prima Zulichemius, Excerpta nostra, & Editio Juntina. oculis exstantem suspicit Parrhas. sic Timonem in Sillis de Platone dixisse:

$\tau\omega\iota\ \pi\alpha\iota\tau\omega\iota\ \delta'\ \epsilon\gamma\gamma\iota\sigma\tau\epsilon\ \pi\lambda\alpha\tau\iota\tau\alpha\iota\sigma\iota$,

notavit Cl. Dorvillius. BURM.

669. DICITE. Discite uterque Hamburgicus, alter Menagii, & Zulichemius a manu prima. optima vates Gudianus.

670. REGIO. Hic iterum regionem a loco distinguit, de quo ad lib. I. 530. & v. 756. sic Plautus Pseudol. II. II. 1. *hi loci sunt, atque hae regiones.* licet ibi de locis in urbe agatur. Lucret. II. 531.

At regione, locoque alio, terrisque remotis: Claudian. Epithal. Pallad. 62.

Quis locus Aethiopum, quae sic impervia famae. Secessit regio?

BURM.

671. TRANAVIMUS. Transavimus Nonius in ergo.

672. HUIC. Hic Oudartii.

673. NULLI. Nulli est Menagius prior. noli Gudian. domos Leidenf.

674. RIPARUMQUE TOROS. Imitatur Statius IV. Theb. 819. *Toros riparum, & proruta turbant Gramina.* ubi vide Schol. Barthii. *riparumque* Zulichem. *recentia fluis* Bigot. *virentia* Parrhas. quae est interpretatio *ri recentia*. vid. IV. Georg. 304. & ad Ovid. v. Fast. 123. nam *recentia prata* sunt, quae humore perpetuo aluntur, & viridia sunt, ut semper quasi nova appareant. vid. ad Nemes. II. Eclog. 22. Vondelius vertit, quasi rivis recentibus irrigua prata dixisset, per hypallagen. in Dorviliano etiam in margine erat *virentia*, unde glossam esse apparet. & ita *recentes herbae*.

⁸⁹ ut Fabr. al. ⁹⁰ invenire V. L. Vol. R. ⁹¹ desunt V. L. Vol. R. Lips. Steph. Fabr. al. ⁹² transit V. L. Vol. R. Fabr. al. ⁹³ desunt Basil. ponitur deest Vol. ⁹⁴ desunt V. L. Vol. R. Lips. ⁹⁵ deest Vol. ⁹⁶ deest praeposita Fabr. al. ⁹⁷ ablationem L. Vol. R. Steph. al. ⁹⁸ lucia Lips. Fabr.

Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti

680 Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensibat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunaeque virum, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit

685 Aenean, alacris palmas utraque tetendit:

Effu-

SERVII.

678. DEHINC SUMMA CACUMINA LINQUUNT. Non *linquit*: hoc enim dicit: Aeneas & Sibylla, perducti ad summum, in plana descendunt.

679. PENITUS CONVALLE VIRENTI. Valde virenti, ut I. 200. *Penitusque sonantes Acceffis scopulas*.

680. INCLUSAS ANIMAS. Non re vera inclusas; sed a multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur.

681. LUSTRABAT STUDIO RECOLENS. Circuibat studiose tractans. INCLUSAS autem, aut segregatas: aut secundum ritum antiquum. Multitudinem enim si numerare non poterant, eam in locum certum includebant per partes, * [et ex unius numero quanta esset videbant.] Quod Xerxes de suo fecit exercitu.

682. CLAROSQUE NEPOTES. Posteror: sicut per *marus* foeminas dicunt.

683. FATAQUE, FORTUNASQUE VIRUM, MORESQUE, MANUSQUE. Felicitas enim aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendit.

685. ALACRIS. Ipse alacris. Et sciendum antiquos & *alacris* & *alacer*, & *acris* & *acer*, tam de masculino, quam de foeminino genere dixisse. Nunc masculino utrumque damus; de foeminino *alacer* & *acer* nunquam dicimus; licet Ennius dixerit: *Aestasem autumamus*, *post acer hyems fit*: nam inde est *alacer*.

VARIORUM.

680 Ovidio v. Fast. 223. virides, novae. v. Heinf.

f. h. l. 636. *recens aqua ex fluvio vivo & perenni* BURM.

675. VOLUNTAS. *Voluptas* Francianus & Edit. Junt.

676. FACILI JAM TRAMITE SISTAM. *F. jam tramite ducam* Venetus. *superare* Francianus.

677. GRESSUM. *Gressus* Menagius alter. mox ostendit prior ejusdem & Leidenfis. & Ed. Venet. & super Dorvill. *linquit* Venetus. *linquent* Francianus. *linquunt* Gudianus. recte vero Servius *linquunt* tuetur, licet dixit, & ostentat praecedant. ibi enim de una, hic de duobus agitur. vid. ad lib. II. 32. & supr. h. l. 477. & 651. & alibi. BURM.

679. CONVALLE. *Cum valle* Rottend. secundus & Zulichem. *in valle* Parrhaf. & Venetus. *nitenti* prior Hamb. vide Gronov. ad Senec. Oedip. 156. & notas ad Ovid. II. Metam. 795. & alibi. BURM.

680. AD LUMEN. *Ad limen* secundus tertiusque Moreti. non male. Sic & inf. 829. sed tamen apud Macrobi. lib. III. Saturn. cap. 9. in veteri carmine seu formula, qua dictatores hostem devovebant, *ut lumine supcro privetis hostium exercitum*. in carmine Cypriani, seu cujuscunque alterius, de Paschate habes,

Illustres animas caelique ad lumen ituras.

HEINS. *Ad limen* Bigotianus & Zulichemius. *inclusa*que etiam prior Hamburgicus. *illustres* & *limen* Parrhaf. perpetua haec confusio. vid. Ecl. v. 56. Valer. Flac. IV. 28. & alibi saepe. BURM.

681. RE-

99 deest praepositio Steph. Dan. 1 retrahens L. Vof. Steph. al. trahebatur Dan. setrahans R. *retrahans* veram esse lectionem puto. vid. ad Ovid. VI. Metam. 316. BURM. 2 desunt V. & ita ex Fabr. & ita quanta e. v. Basil. 3 & Xerxes Fabr. al. 4 & per Fabr. al. 5 descendens Dan. Fab. 6 sequitur, *post acer hiems fit*. Fabr. *fit* deest Lipt. sequitur etiam Vof. de his adjectivis in *et* & *is* quaedam notavimus ad Petron. cap. CXXXIII. & CXXXI. BURM.

Effusaeque genis lacrimae; & vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; & notas audire & reddere voces?
 690 Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
 Tempora dinumerans: nec me, mea cura, fefellit.
 Quas ego te terras, & quanta per aequora vectum

Ad-

SERVII

686. GENIS. Palpebris. Ennius de dormiente: *Imprimitque genae genam*. EXCIDIT ORE. Quali semi: quod circa Anchisen reservat, ut II. 658. *Tantumque nefas patrio excidit ore*.

687. VENISTI TANDEM. Hoc ad affectum pertinet desiderantis. Alias oritur quaestio quod dicit: *Sic equidem ducebam animo*. EXPECTATA. 7 Probata, ut VIII. 151. *Et rebus spectata iuventus*. Hoc autem dicit: Tua pietas mihi semper probata, nunc etiam iter durum vicit, scilicet Inferorum.

688. ET NOTAS AUDIRE ET REDDERE VOCES. Familiariter loqui.

690. REBARQUE FUTURUM. Arbitrabar, ratiocinabar esse venturum. Per quod intelligimus fataliter Aeneam ad Inferos descendisse. Non enim nisi fatalia deprehenduntur.

691. NEC ME MEA CURA FEFELLIT. Nec decepit me dulcissimus filius: nam vocativus est *mea cura*, 8 id est, tu: & dictum est sicut x. 132. *Veneris iustissima cura*.

692. QUAS EGO TE TERRAS, ET QUANTA PER AEQUORA VECTUM, 9 Pietatis magnitudo ostenditur, cum pater ejus ingemit casibus.

VARIORUM

681. RECOLENS. In Miscel. Observ. Crit. Vol. II. pag. 392. vir doctissimus hinc emendat apud Apulej. lib. IV. Met. p. 122. ubi vulgo legitur, *Transitoque ejus fluvio recalcans priora vestigia*, ex Codic. Fulvii *recolens*. sed alter ostendit huic loco nihil commune esse cum Apulejo. nam hic est recolens, animo reputans, repetens, vel, ut Servius, ex optimis codicibus, *retrahans*. BURM.

782. NUMERUM. Numeros Excerpta nostra.

clarosque Ed. P. Dan. deinde, *Rastaeque* Franciani 683. MANUSQUE. *Genuisque* ad oram Pierius notavit alios legere, & ita etiam Taubmannus. sed in nullo inveni. BURM.

687. TUAQUE SPECTATA PARENTI. *Parentis* Medicus. Idem, ut & caeteri omnes, *tuaque expectata*, nisi quod in Veneto, *exoptata*. *expectata*, quomodo lib. II. 282. *quibus Hector ab oris Expectate venis?* & lib. VIII. 38. *Thybris ad Aenean;*

Expectate solo Laurenti, arvisque Latini. & Valer. Flac. lib. VII. 417.

Hascine nunc grates, haec expectata laborum Dona dari decuit?

Fuit, cum censerem esse corrigendum, *tuaque haec spectata parenti*. ut apud Nasonem Fast. IV. 37.

Hinc satus Aeneas, pietas spectata per ignes. sed vulgatum scriptum temere sollicitari nolim; pro qua quoque Passeratius & Voss. lib. II. cap. Art. Gramm. & Juretus ad Symmach. lib. II. Ep. 70. pag. 77. itant. & firmat codex Leidensis. *que* enim producitur ob sequentes deas consonantes. ut Georg. 153. *Lappaque tribulique*: & VIII. Aen. 425. *Bronisque Steropesque*. & IV. Georg. 336. *Drinque Xanthoque*, in quibus assiduus est Prudentius. is hunc Maronis locum videtur cogitasse lib. I. I. Contr. Symmach.

Esse Deos, quorum patria spectata sepulchra Scimus.

HEINS. *Tuaque spectata* tuetur etiam Tan. Fab. ad Lucret. v. 973. Valesius vero in Valesian. p. 177. *tua quae spectata*. Commentator Crucquianus ad Horat. I. Od. 23. *Venisti tandemque tuae expectata parenti Vicit iter durum pietas*. saltem tuo de-

7 probata nunc etiam Fabr. al. 8 id est me R. 9 patriae ejus ingemit casibus V. L. R. Vof. Steph. Dan. reliqua habent Fabr. al. priora, pietatis m. o. cum, defunt Lips. etiam.

Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!

695 Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes: da jungere dextram,
Da, genitor; neque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.

700 Ter conatus ibi collo dare brachia circum:

Ter

SERVII

694. LIBYAE TIBI REGNA NOCERENT. Aut quia de Junone ait Venus i. 672. *Haud tanto cessabit cardine rerum*: aut, quod est melius, illud dicit: Timui, ne, dum apud regna Carthaginis voluptatibus ¹⁰ vacabas, imperium fatale ¹¹ dereliqueres: ¹² unde per transitum insinuat, quod intelligatur, Aeneam in Africa apud Didonem divertisse; cum utrumque constet diversis aetatibus fuisse.]

695. TRISTIS IMAGO. Severa, terribilis, ut supra ii. 353. *Et turbida terret imago*.

696. SAEPIUS OCCURRENS. Καὶ τὸ πυνάμειπος saepius ¹³ ei dictum intelligimus: aut certe, egit me tua imago ad haec tendere limina, quam saepe videre consuevi.

697. STANT SALE TYRRHENO CLASSES. Affectionis est filii, etiam ea indicare, de quibus non interrogatus.

699. LARGO FLETU. Nato ex gaudio.

VARIORUM

dedisset. Cerdā pugnat pro *expectata*, ut est in Dorvilliano, & Wittiano & Ed. Venet. vid. supr. lib. v. 70. & Arnzen. ad Plinii Paneg. xxxi. BURM.

688. VICIT ITER. Symmachus lib. i. Ep. 9. *sed verum est illud, quod Poëta noster scriptum reliquit, iter durum vicisse pietatem*. ubi alii codices, *vinci pietate*. HEINS. Vid. ad Val. Flac. III. 481.

690. ANIMO. *Animum* Leidenſis unus a manu prima. Heumannus *dicebam* vult legi, pro praedicebam. vellem talia exemplis illustrari, quum duc-

re sit verbum usitatum in calculis & rationibus; & ita Anchises dinumerans tempora, ducebat animo suo, id est, computabat, calculos inibat, quando adfuturus esset Aeneas. vide quae post Gronovium notavi ad Petronii cap. Lxxx. & ita forte rectius ex Mill. apud Ovid. i. ex Pont. iv. 9.

Nam mea per longos si quis mala duceret annos,

quam *digerit*, quamquam nec illud repudiem. & ita rationes secum iniens. Chremes apud Terent. Heaut. iv. vii. 8. *decem minas pro alimentis esse nunc duco datas*. & hoc postulant sequens *dinumerans*, & *mea cura*. mox, *denumerans* primus Moreti. *temporaque numerans* alter. *tua cura* Spro-tianus. *annumerans* Menagii prior. BURM.

692. QUAS EGO TE TERRAS. Pierius codici suo Edit. Juntinae adscripsit, *Quas te ego per terras*. sed praepositio bis posita intelligi debet. vid. supr. v. 512. & ad i. Georg. 275. Servium. Adde Ovid. xvi. Epist. 14. l. i. Art. 333. BURM.

696. HAEC LIMINA ADIRE COEGIT. Ita primus Rottend. Leidenſis & quatuor alii, sed unus Moreti, *haec limina cogit adire*. sed perperam. HEINS. *Adire coegit*, etiam Parrhaf. Dorvil. & pro var. lect. Zulichem. *adire adegit* Francian. *saepius occurrens*, licet semel apparuisse Aeneae Anchisen legatur, potuit illa species postea animo ejus saepe occurrere, & semper praesto fuisse: & haec proprietas verbi *occurrere* exigit, quod saepe pro in mentem, memoriam venire ponitur, ut ex multis Ciceronis locis apparet. unicum, quo de nocturnis imaginibus agit, adducam ex lib. i. de Divinat. 29. *tum ei visa quietis occurrent tranquilla & veracia*. Ovid. Epist. XIII. 109. *Sed tua cur nobis,*

an. var. V. L. R. 11. relinqueret Fabt. 12. desunt V. L. Vol. R. Lipf. Steph. Dän. 13. desit V.

Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia silvis,
705 Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerac gentes, populi que volabant.

Ac

SERVII.

701. TER FRUSTRATA. Saepius: finitus pro infinito. ¹⁴ [Est autem locus iste ex Homero sumptus Odyss. A. 203.

Ὅς ἔφατ', αὐτὰρ ἰγών' ἔλλαν φρεσὶ μεμνησέμεν
Ματρὸς ἱμῶν ψυχῶν ἰλίω καὶ ἀλεβητιάδῃ.
Τῆς γὰρ ἰσθμιοῦ δὴν ἰλίω τὴν μὲν θυμὸς ἔειπε
Τῆς δὲ μοι εἰς χερσὶν ἐκείνῃ ἰκάνω ἢ τὴν ἐν αἶσθι,
Ἐπειὰτ' ἱμῶν δ' ἄλγεα δὲ γὰρ ἐκείνῃ καὶ ἐν αἶσθι
λα.]

703. INTEREA VIDET AENEAS. ¹⁵ *Εἰρηός* est hoc loco, id est, unus sensus ¹⁶ protentus per multos versus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phaedone positum est *πρὶ ψυχῆς*, de quo in Georgicis strictim, hic latius loquitur. De qua re etiam Varro ¹⁷ in primo Divinarum plenissime tractavit. Hoc autem continet: Aeneas, dum ¹⁸ per Inferos pergeret, respexit fluvium quendam loci remotioris, ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogavit patrem ¹⁹ quis esset fluvius, ²⁰ vel qua ratione ad eum pergerent animae. Pater ait: Lethaeus est; pergunt autem, ²¹ ut potent & oblivionem patiantur, ²² ut incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Aeneas interrogat: Dic pater, ²³ animae, quae ²⁴ per praeteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum revertendi in corpora? Non est verisimile, liberatas de corporis carcere ad ejus nexum reverti. Suscepta narratione, ²⁵ haec Anchises exequitur: Primo debere fieri ut redeant; deinde posse; deinde velle: quae, quoniam obscura sunt, a-

liis ²⁶ subdivisionibus innotescunt. Quid est debere? Cuncta animalia a Deo originem ducunt: quae quia nasci cernimus, reverantur sine dubio, ²⁷ unde cuncta procreantur. Deinde posse sic probat: quia immortales sunt animae, & sunt quae possunt reverti. Tertium est utrum velint: quod dicit fieri per Lethaeum fluvium. Et hoc est, quod dicturus est; sed incidentes quaestiones faciunt obscuritatem.

704. VIRGULTA SONANTIA SYLVAE. ²⁸ Quae est juxta ²⁹ praerupta fluminis.

705. DOMOS PLACIDAS. Campos Elysios. PRAENATAT. Praeterfluit: & contrarie dictum est: nam non natant aquae; sed ³⁰ nos in ipsis natamus. Ennium igitur secutus est, qui ait: *Fluctusque natantes*. Sane de hoc fluvio quaeritur a prudentioribus: utrum de illis novem sit, qui ambiunt Inferos; an praeter novem: & datur intelligi, quod ab illis ³¹ [novem, qui ambiunt Inferos,] separatus ³² est: namque volunt eum esse imaginem senectutis: nam animae nostrae vigent & alacres sunt, & plenae memoria a pueritia ³³ usque virentem senectam, postea, in nimia senectute, omnis memoria labitur; qua lapsa, mors intervenit, & animae in ³⁴ aliud corpus ³⁵ revertuntur. Unde fingunt poëtae, animas Lethaeo ³⁶ hausto in corpus redire. Ergo *Lethaeus*, est oblivio, morti semper vicina. ³⁷ [Lethaeum autem *ἐπὶ τὴν λήθην* constar, id est, oblivionie, esse dictum.]

706. GENTES POPULIQUE. Innumerarum gentium & populorum animae.

708. FLO-

¹⁴ defunt V. L. R. Vof. Steph. Dan. ¹⁵ *Hirmos* L. Vof. R. Steph. Dan. *Hirmos* V. ¹⁶ protentus Fabr. ¹⁷ libro primo Fabr. in libro pr. Basil. ¹⁸ deest praepositio R. ¹⁹ qui V. Fabr. al. ²⁰ & qua R. Fabr. al. ²¹ ut potentes oblivionem Vof. Steph. Dan. ²² & Steph. Dan. deest Vof. ²³ & animae L. Vof. R. Ger. Vof. an animae. ²⁴ propter L. Vof. R. ²⁵ hoc Steph. Dan. Fabr. al. ²⁶ divisionibus Steph. Dan. Fabr. al. ²⁷ nam unde V. Vof. R. sed tunc malim, nam inde, mox, Ger. Vof. & quae sunt, possunt reverti. ²⁸ quia Fabr. ²⁹ praerupta V. L. Vof. R. vid. Gronov. 1. Observ. 20. ³⁰ nos ipsi natamus V. ³¹ defunt Fabr. al. ³² sit V. L. Vof. ³³ usque ad Lipf. Fabr. al. ³⁴ deest Vof. ³⁵ recurrunt Fabr. ³⁶ haustu Fabr. ³⁷ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Dan.

Ac veluti in pratis, ubi apes aestate serena
 Floribus insidunt variis, & candida circum
 Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
 710 Horrescit visu subito, caussasque requirit
 Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 Quive viri tanto compleverint agmine ripas.

Tum

SERVII.

708. FLORIBUS INSIDUNT. *Insido illi rei*, ut
 719. ³⁸ *Insidat quantus miserae deus. Insisto*
autem illam rem, ut sup. 563. *Nulli fas casto scele-*
ratum insistere limen.

709. CIRCUM LILIA FUNDUNTUR. ³⁹ Hoc
 est, funduntur ⁴⁰ [circum flores; *Lilia* autem pro
 quibuscumque floribus,] speciem pro genere posuit.

711. FLUMINA PORRO. Longe remota: & est
 Graecum adverbium, ⁴¹ [scilicet *ωπὴν*.] Bene au-
 tem Aeneas longe a Lethaeo facit: quia adhuc
 juvenis est.

712. AGMINE. Cursu, impetu: per quod offen-
 dit cito iri ad senectam: quia tota celeritate usus
 labitur vitae.

VARIORUM.

nobis, pallens, occurrit imago? praeterea. ex lib.
 IV. 351. saepius ei patris imaginem apparuisse con-
 ficitur. BURM.

699. SIC. *Dic* Francianus.

Ibid. LARGO FLETU. Recte Servius de lacri-
 mis ex gaudio obortis explicat. de quibus vid. ad
 Petron. cap. LXXXIX. & XCI. & his fere semper
amplexus jungi solent. vid. Vellej. Paterc. II. 104.
 BURM.

700. COLLO. *Dure collo* Montalbanus.

701. COMPRESA. *Conata* alter Hamburgicus
 a manu prima. *compressa* multi. vide II. Aen. 792.
 ubi iidem tres versus.

702. SOMNO. Lege, *somnio*. FABER. Sed cur
 non idem tentat lib. II. 794? quia scilicet ibi se-
 quens versus a consonante incipit. sed tunc certe
 efficeretur *somnium* & *somnum* idem significare,
 ut Servius ad alterum locum notat: sed & Deus
 Somnus posset intelligi, qui, ut venti, alatus

etiam fingitur, ut vulgo notum. alii eo in loco le-
 gunt *fumo*, qualiter Manil. I. 822. *volucrique fi-*
millima fumo. BURM.

703. VIDET AENEAS. *Aeneas vidit* prior
 Hamburgicus. *vidit* etiam tertius Mentelius &
 Excerpta nostra. *valle recepta* Menagii prior. vide
 lib. VIII. 609. *Praeterea videt* etiam Wittian.
 BURM.

704. SECLUSUM. *Et clusum* Dorvill.

Ibid. SILVIS. *Silvae* Mediceus a manu prima.
Silvae etiam Gudianus, alter Mentelii, Rotten-
 dorphii secundus tertiusque, duo Vossiani, & tres
 quatuorve alii. supra II. 794. habuimus *Averna so-*
nantia silvis. HEINS. *Silvae* Edd. praefcae & Ca-
 troci. Cerda mallet *ripis*. male. vid. III. Aen. 442.
 & XII. 522. Cl. Dorvillius in suo codice reperit,

Et clusum nemus, & virgulta sonantia silvae.
 sed correctum erat, *silvis*. *sonantia silvis* capie-
 bat de horrore tremulo foliorum. aut potius de
 ipsis virgultis, quibus *magnum fragorem* dat lib.
 VII. 772. BURM.

705. DOMOS. *Domus* alter Hamburg.

707. VELUTI. *Velut* Gudianus, alter Mente-
 lius, primus tertiusque Rottendorphii, duo Vos-
 siani, aliique quini. HEINS. *Velud* Leidenfis. *ve-*
lut Francianus.

710. VISU. *Visus* alter Hamburgicus. *subito vi-*
su Dorvil.

711. SINT. *Sunt* Regius, in quo & *compleverint*
 videtur a prima manu fuisse, sed correctum *com-*
plerent. *sunt* etiam prim. Rottend. & alter Men-
 telii, Leidenfis & Zulichem. a m. pr. *complerent*.
 pr. Rottend. alter Menagii, duo Leid. & Francianus
 & Catroeus. *complerunt* duo Hamburg. & secund.
 Rottend. & Zulichem. *quique viri* Hamburg. pr.
 & Dorvill.

714. LE-

38 *insidat* Voss. 39 *circumfunduntur* V. *lilia funduntur*, circum L. desunt Lips. ad *speciem* circum flores Voss. R. circa
 flores Fabr. al. desunt Steph. qui tantum floris speciem p. q. posuit. 40 desunt V. L. Voss. R. Fabr. al. 41 desunt V. L.
 Voss. Lips.

Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam

715 Securos latices & longa oblivia potant.

Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,

Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:

Quo magis Italia mecum laetere reperta.

O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est

720 Su-

SERVII.

713. ANIMAE, QUIBUS ALTERA FATO CORPORA DEBENTUR. Sciendum, non omnes animas ad corpora reverti. Aliquae enim propter vitae merita non redeunt; aliquae redeunt propter malam vitam; aliquae propter fati necessitatem.

714. LETHAEI AD FLUMINIS UNDAM SECURUS LATICES ET LONGA OBLIVIA POTANT. Si anima aeterna est, & summi spiritus pars: qua ratione in corpore non totum videt; nec est tantae vivacitatis, ut omnia possit agnoscere? quia, cum coeperit in corpus descendere, potat stultitiam & oblivionem: unde non potest implere vim numinis sui, propter naturae suae oblivionem. Obliviscitur autem, secundum poetas, praeteritorum; secundum Philosophos, futuri: unde medium tenuit dicendo OBLIVIA. Docent autem Philosophi, quid anima, ad ima descendens, per singulos circulos perdat, unde etiam [disputantes de ratione] Mathematici, fingunt, quod singulorum numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt, ea ratione: quia, cum descendunt animae, trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurii lucris cupiditatem, Jovis regni desiderium: quae res faciunt perturbationem animabus; ne possint uti vigore suo & viribus propriis.

715. SECURUS LATICES. Qui securos faciunt, [id est, sine cura, ἀσπείρους] ut morbos pallidos dicimus, quod pallidos faciunt.

717. JAMPRIDEM. Ex quo ait v. 737. *Tum genus omne tuum, & quae dentur moenia disces.*

719. O PATER. Nova brevitatis: nam dicendo

pater, qui loquatur, ostendit. AD COELUM HINC IRE PUTANDUM EST. Misceat Philosophiae fragmenta poetica: & ostendit tam quod est vulgare, quam quod continet veritas & ratio naturalis: nam secundum poetas hoc dicit: credendum est, animas ab Inferis reverti posse ad corpora? ut coelum, superos intelligamus, id est, nostram vitam. Secundum Philosophos vero hoc dicit: credendum est, animas corporis contagione pollutas ad coelum reverti?

VARIORUM.

714. LETHAEI. *Letbeique Zulichemius.*

715. OBLIVIA POTANT. Vid. ad Valer. Flac. iv. 536. & Schol. Horat. Epod. xiv. 4.

717. HANC PROLEM. *Prolem hanc secundus Rottendorphius. numerare Menagii prior. suorum Veneris & pro varia lectione primus Rottendorphius.*

718. TANDEM LAETERE. Vetustissima, *mecum laetere.* nec aliter citatur a Servio in fine libri quinti. FABRIC. Omnes nostri cum Pierianis, *mecum laetere.* quod male exulabat ab editis exemplaribus. HEINS. *Italia nec non laetare Zulichem. laetare etiam Menagii pr. Sprotian. Rottend. pr. Regius & Excerpta nostra. sed mecum laetere Wittian. & Serv. ad I. Aen. 267. vid. ad II. Ecl. 12. & I. Aen. 675. BURM.*

719. PUTANDUM EST. *Est deest Mentelio priori & Franciano. hinc ad coelum Menagii prior. aliquos Rottendorf. a m. pr..*

720. AD

42 prudentiae tantaeque vivac. Vof. Lipf. Steph. Dan. Fabr. 41. 43 culmen numinis habet Masvicius, quod unde petierit, nescio, nec quod huc faciat video, & in fine notae *viger & vires*, hic *vim* exigunt. BURM. 44 desunt V. L. Vof. Lipf. 45 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. mox, potestati Lipf. 46 sint Fabr. 47 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 48 ut *pallida mors* quod p. facit Fabr. sed Basil. ultima non habet, quod p. facit. 49 ostenditur Dan. & cum secuti posteriores editiones: qui loquatur deest R.

720 Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora: quae lucis miseris tam dira cupido:
Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio coelum ac terras, camposque liquentis,

725 Lu-

SERVII.

720. SUBLIMES ANIMAS? Non omnes; sed sublimium. AD TARDA REVERTI CORPORA? Animae comparatione, qua velocius nihil est: uno enim momento ⁵² potest universa discurre.

721. QUAE LUCIS MISERIS TAM DIRA CUPIDO? Ut id desideret, propter quod se ⁵¹ sentiunt poenas ⁵³ [apud Inferos, dum purgantur,] dedisse, scilicet vitam.

722. SUSPENSUM. Sollicitum, incertum, ut VII. 372. Multo suspensum numine ducit.

723. SUSCIPIT ANCHISES, ATQUE ORDINE SINGULA PANDIT. Hysteron proteron. Post hunc enim versum sequi debuit: *Dicam equidem; nec te suspensum nate tenebo.*

724. PRINCIPIO COELUM AC TERRAS, CAMPOSQUE LIQUENTIS. Interrogatus Anchises, quare animae velint reverti ad corpora, quasi aliud dicit, tamen illuc recurrit, quod Graece τὸ πρῶτον dicitur, id est, *omne quod est*. Quatuor sunt elementa: terra, aër, aqua, aether; & Deus. Praeter haec nihil est aliud: & hoc ⁵⁴ mundum non possumus dicere: nam mundus non est totum. Ergo Deus est ⁵⁵ quidam spiritus divinus, qui per quatuor infusus elementa gignit universa. Igitur, si de elementis & Deo nascuntur omnia, unam originem habent, & par est natura omnium. Sed videamus, quid in nobis est a Deo, & quid a quatuor elementis? Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus; a Deo ⁵⁶ animam: quod ideo probatur: quia ⁵⁷ est in corpore, terra, humor, anhelitus, calor; (quae omnia videntur, ⁵⁸ [sicut etiam elementa]) animus invisibilis est: sicut

etiam Deus, unde originem ducit. Illa praeterea irrationabilia sunt, sicut corpus; contra Deus habet consilium, sicut etiam animus. Deinde, elementa ⁵⁹ mutantur, quod est eorum proprium, sicut etiam corpus, quod inde originem ducit. Contra, Deum non perire manifestum est; ergo nec animus perit, qui inde originem ducit: nam pars semper sequitur genus. Huc igitur tetendit primam intentionem suam, ⁶⁰ ut animos immortales diceret. Sed occurrit illud, ⁶¹ Si immortales ⁶² sunt, & unum habent principium; qua ratione non omnia animalia ⁶³ sentiunt similiter? Et dicit, non esse in animis dissimilitudinem, sed in corporibus, quae, prout fuerint vel vivacia, vel torpentia, ita & animos faciunt: quod potest etiam in uno eodemque ⁶⁴ corpore probari. In sano enim corpore alia est vivacitas mentis; in aegro pigrior: ⁶⁵ insanis invalida & ratione carens, ut in phreneticis cernimus; adeo, cum ad corpus venerit, non natura sua utitur, sed ex ejus qualitate mutatur. Inde Afros versipelles; Graecos leves; Gallos ⁶⁶ pigrioris videmus ingenii: quod natura climatum facit, sicut Ptolemaeus deprehendit, qui dicit, translatum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare: de toto enim non potest: quia in principio ⁶⁷ accepit sortem corporis sui. Ergo anima pro qualitate est corporis. Et qua ratione res melior est in potestate deterioris? Atqui divinus animus debuit corpus habere in potestate; non mortale corpus naturam animi ⁶⁸ corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus est quod continet, quam quod continetur: ut si leonem includas in ⁶⁹ caveam, im-

50 cuncta discurret Fabr. al. potest in universa disc. Ger. Vossius. 51 sciunt Vof. Dan. 52 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 53 hoc τὸ πρῶτον Fabr. al. 54 quidem Dan. 55 animum V. L. Vof. R. Lips. Fabr. al. 56 quis quod est Dan. 57 desunt V. sic etiam elementa Vof. 58 mutari videmus, quorum perire mutari est, sicut Steph. Dan. Fabr. al. propria R. sicut etiam corporis G. Vossius. 59 animas im. doceret Fabr. al. animos i. doceret L. 60 si enim immortales Basil. 61 illud sunt, & unum R. 62 sentiunt similiter Lips. Steph. Dan. Fabr. al. sentimus Masvic. 63 animalis corpore V. L. Vof. R. comprobari Fabr. al. 64 in satis invalido V. L. Lips. R. in satis valido Bas. 65 pigiores R. 66 accepit Basil. mox, set (pro sed) qua ratione G. Vossius. 67 corrumpet Fabr. 68 cavea V.

725 Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens

SERVII.

impeditus vim suam non perdit; sed exercere non potest: ita animus non transit in vitia corporis, ⁶⁹ sed ex ejus conjunctione impeditus, nec exercet vim suam. Occurrit & illud: Omne quod corrumpitur, aeternum non est: si animus insanit, irascitur, desiderat, timet, caret aeternitate, cui sunt ista contraria: nam passio aeternitatem ⁷⁰ resolvit. Quod ideo falsum esse dicimus: quia animus nihil per se patitur, ⁷¹ sed laborat ex corporis conjunctione. ⁷² Et aliud est, per suam naturam corrumpi; aliud per ⁷³ contactum rei alterius. Videmus enim tale aliquid, ⁷⁴ ut in lucerna, quae per se clara est, & locum, in quo est, sine dubio illuminat; sed, si ⁷⁵ qua re tecta fuerit & inclusa, non perdit splendorem proprium, qui in ea est (remoto namque impedimento apparet) nec tamen, quia impeditus est ejus vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus, quamdiu est in corpore, patitur ejus ⁷⁶ contagiones; ⁷⁷ simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, & natura utitur propria. Si ergo ⁷⁸ propriam recipit naturam, quare poenas apud Inferos patitur? ideo, quia res, quae simul diu fuit, non potest, depolita ipsa re, statim ad suum nitorem reverti: ut, si speciem candidam ⁷⁹ in lutum polluas, & eam statim auferas, non idcirco sordibus caret; sed ⁸⁰ abluitionem requirit, ut in pristinum nitorem possit redire; sic anima, ex eo, ⁸¹ quo datur corpori, inquinata, etiam si corpus deponat, necesse ⁸² habet purgari. Si ergo purgantur, & recipiunt naturam suam, cur volunt reverti? Quia ⁸³ potant (inquit) obliviam. Est etiam illud ⁸⁴ ambiguum; nam aut praeteritarum ⁸⁵ obliviscuntur poenarum; aut certe, ut ignarae futuri, habent redeundi desiderium in corpora, quod ⁸⁶ sine passione non fit: nam animus, in quo est passio, meretur reverti. COELUM. Pro aere, & aethere posuit, [⁸⁷ ut I. 133. Jam coelum ter-

rasque.] CAMPOSQUE LIQUENTES. Id est, maria.

725. LUCENTEMQUE GLOBUM LUNAE. Ideo usus est participio, ut ostendat eam suum lumen non habere: nam *lucens*, est quod aliunde illuminatur; *lucibile*, quod per se lucet, ut *patulum* ⁸⁸ [*& patens; patulum*, est] quod ⁸⁹ semper patet; *patens*, quod ⁹⁰ & aperitur & clauditur, ut ⁹¹ ocululus. GLOBUM autem ideo, quia dicitur Luna *σφαῖρα* esse. TITANIAQUE ASTRA. Aut stellas dicit: aut Solem, quem & supra §. 580. unum fuisse de Titanibus diximus.

726. SPIRITUS. Divinus scilicet: & unum est, five mentem dicat, five animum, five spiritum. INTUS ALIT. Vegetat, & in aeternitatem custodit: quia mixtus est, & nulla pars est elementi sine Deo. PER ARTUS. Per elementa, quae membra ⁹¹ sunt mundi: corporalia namque sunt: quippe quae possunt videri.

VARIORUM.

720. AD TARDA. Ita omnes quidem nostri: sed tamen *in tarda*, cum Pierianis codicibus praeferrem. *ad* enim proximitatem notat, & possent alia corpora intelligi, *in* vero conjunctionem arctiorem corporis & animi indicat. sic infr. 751. sine ulla varietate, *in corpora velle reverti*. sic differunt fugere *ad flumina*, & *in flumina*, notante Servio ad III. Georg. 543. sic variant codices infr. 760. in Servio, *confugit ad silvas*, & *in silvas*. & aliud esse *ad urbem*, & *in urbem venire*, notum est, & similia plura. vid. ad Lucan. III. 359. egregie Seneca Epist. LXXII. *Miraris Deos ad homines venire. Deus ad homines venit, immo quod propius est, in homines*. BURM.

721. QUAE LUCIS MISERIS. *Miseræ* Menag. pr. *quae miseris lucis* Wittianus. *cupido est* Ham-

bur-

⁶⁹ sed ejus c. impeditur V. impeditor R. non exerc. Fabr. al. ⁷⁰ solvit Fabr. ⁷¹ vel, laborat labores V. pro varia lectione. ⁷² deest conjunctio V. L. R. ⁷³ contrarium V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁷⁴ deest V. ⁷⁵ qua recta V. I. R. qua recta Vof. ⁷⁶ contagione L. R. Fabr. al. ⁷⁷ postquam vero dep. Fabr. al. simul atque cum dep. R. ⁷⁸ suam Dan. deest V. L. R. Lipf. ⁷⁹ missam in tutum V. L. Vof. Steph. Dan. al. ⁸⁰ abluitionem Steph. Dan. ⁸¹ quod datur L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. al. ⁸² habeat Fabr. al. ⁸³ portant Vof. ⁸⁴ ambiguum ut auc. R. ⁸⁵ obliviscantur Vof. R. & certe ut ignari Basil. ⁸⁶ quod sine p. fit, & animus Basil. quod f. p. f. & animus in id, in quo Fabr. ⁸⁷ desunt L. terramque V. R. Vof. Steph. Dan. addunt *meo sine numine* Fabr. al. ⁸⁸ desunt V. ⁸⁹ per se Fabr. ⁹⁰ ut oculi, os V. vid. ad Ecl. I. 1. ⁹¹ sunt mundi corporalia; corpora namque sunt, quae p. videri Fabr. al. corpora ha n. f. quae possunt v. Dan.

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.

730 Igneus est ollis vigor, & coelestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

Hinc

SERVII.

727. MENS AGITAT MOLEM. Magnitudinem mundi mens agitat: ⁹² & si, ut Cicero dicit in Tusculanis, I. 23. *aeternum est, quidquid in aeterno motu est*, sine dubio etiam animus aeternus est: semper enim in motu est; adeo ut ne nobis quidem quiescentibus conquiescat. MAGNO SE CORPORE MISCET. Aut Antiptosis est, pro corpori, ut x. 361. *Haeret pede pes, densusque viro vir*: quod potius credendum est: aut certe secundum eos locutus est, qui dicunt ⁹³ Deum corporalem esse: & cum ita definiunt, *πῦρ σώζειν*, id est, *ignem sensualem*. Quod si verum est, corpus est; nec per Antiptosis dixit; sed per definitionem, *magno corpore*, id est, non communi.

728. INDE HOMINUM PECUDUMQUE GENUS. De quatuor elementis, & Deo.

730. ET COELESTIS ORIGO SEMINIBUS, QUANTUM NON NOXIA CORPORA TARDANT. Quod supra diximus: In tantum quidem in ⁹⁴ omnibus viget pars divinitatis, in quantum finit corporum qualitas.

732. TERRENIQUE HEBETANT ARTUS. In quantum non hebetant ⁹⁵ artus. MORIBUNDAQUE MEMBRA. Morienti familia, hoc est, semper morientia: nunquam enim in eodem statu sunt; sed uti viribus suis non potest, propter corporis conjunctionem.

VARIORUM.

burgensis & Rottendorffii primi. Wittian. & Dorvill. deest vero *est* Lutatio ad Stat. I. Theb. 305. BURM.

723. SUSPICIT. *Suspicit* meliores magno numero. *suspicit* est tantum in Franciano, Wittian. Puetiano & Parrhaf. & Edd. antiquis. & hoc defendit Mafer. ad Valer. Flac. III. 378. vid. supr. γ.

249. BURM.

724. AC TERRAS. *Terram* Gudian. deinde, *ingentemque globum* Medic. a m. pr. HEINS. *Coelum terras* Menag. pr. & Hamburg. alter. memoriae vitio Donatus ad Terent. Adelph. v. III. 4. *terras coelumque profundum*, confundens locum ex Georg. IV. 22. vid. & ad IV. Aen. 269. vulgatam habet Lutatius ad Stat. I. Theb. 337. & VI. 360. & Servius ad VI. 59. & III. & alibi docet, *terram* plus significare, quam *terras*. BURM.

Ibid. LIQUENTES. *Limentes* Dorvill.

725. LUCENTEMQUE. In vetustissimo A. Colotii codice, scriptum est, *ingentemque* pro *lucentemque*. URSIN.

726. INFUSA. *Effusa* Leidensis unus. de impietate, quam haec de deo sententia spirat, late hic agit Carroeus.

727. MOLEM. Vid. Lucretium lib. III. 824. quem dedisse Virgilio exemplar imitandi credit nuperus editor. sed ille de mente, hic de toto universo agit.

Ibid. CORPORE. Pro *corpori* volunt poni, ut etiam II. Georg. 327. *misceri* vero etiam ablativo fungi vidimus ad Ovid. VI. Fast. 170. & Nemes. Cynege. 206. ita mox 762. *Italo commixtus sanguine*. G. Voss. ellipsin *cu* cum volebat. de qua remittebat ad Vellej. Paterc. II. 65. BURM.

728. INDE. Hinc Serv. ad v. Aen. 517.

730. OLLIS. *Olli* edidit Commelinus, an vitio librariorum, an ex Palatino codice, nescio. certe *ollis* omnes fere codices, & Schol. Statii I. Theb. 255. *illis* Hamb. pr. & Donat. ad Terent. Adel. III. II. 16. & Ed. Venet. BURM.

731. TARDANT. *Tardant* quartus Moreti. *corpora noxia* plurimi.

733. HINC

92 & sicut V. R. Vof.

93 deest Dan.

94 hominibus V. Lipf.

95 deest V. R. L. Vof. in q. non he-

beant.

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: neque auras
 Dispiciunt clausae tenebris & carcere caeco.

- 735 Quin & supremo quum lumine vita reliquit,
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.

Ergo

SERVII.

733. HINC METUUNT, CUPIUNTQUE, DO-
 LENT, GAUDENTQUE. Ex ⁹⁶ corporis conjun-
 ctione, & hebetudine. Varro, & omnes Philo-
 sophi, dicunt quatuor esse passiones; duas a bonis
⁹⁷ opinaris; & duas a malis opinatis rebus: nam
 dolere, & timere, duae opiniones malae sunt; una
 praesentis, altera futuri. Item gaudere, & cupe-
 re, opiniones bonae sunt; una praesentis, altera fu-
 turi. Haec ergo nascuntur ex ipsa conjunctione:
 nam neque animi sunt, neque corporis propria:
 pereunt enim facta segregatione ⁹⁸ [animae a cor-
 pore; quam mortem esse definit, hoc est, *λύσις*
ἐκ τῆς ψυχῆς.]

734. NEQUE AURAS RESPICIUNT. Nam, quia
 cohaerent corpori, obliviscuntur naturae suae,
 quam *auras* vocavit: ⁹⁹ [scilicet coelestem & di-
 vinam.] CLAUSAE TENEBRIS, ET CARCERE
 COECO. Definitiones sunt corporis: [nam Graeci
δίμους, quasi *διεμῶν*, corpus vocant, quasi vincu-
 lum animi.]

735. QUIN ET SUPREMO CUM LIMINE VITA
 RELIQUIT. Quia, ut diximus, occurrit, debere
 eas statim post corpus depositum ¹ redire in suum
 vigorem: & dicit non posse: quae enim diu con-
 juncta sunt, invicem se tenent, & trahunt reli-
 quas fordium antiquarum.

736. NON TAMEN OMNE MALUM. Cedit ²
 quidem, sed non omne: nam remanet; quod ut
 purgetur, necesse est. Inde est, quod dicit sup.
 655. *Eadem sequitur tellure repostos*. Bene autem
 MISERIS, ⁴ quae etiam post corpus habent cor-
 poris ³ sordes: unde est: *Nec funditus omnes Cor-
 poreae excedunt pestes*.

738. DIU CONCRETA. Id est, conjuncta &
 conglutinata. INOLESCERE. ⁵ * Crescere, ut II.
 Georg. 77. *Udoque docent inolescere libro*.

VARIORUM.

733. HINC METUUNT, CUPIUNTQUE: DO-
 LENT, GAUDENTQUE. Apud Macrobius lib. I.
 in Somn. Scip. cap. 8. *metuunt, cupiunt, gau-
 dentque dolentque*. sed illi sollemnne est loca alio-
 rum in medium producta nonnihil immutare.
 HEINS. Ita tamen & secundus Rottendorphius,
 sed Donatus ad Terent. Andr. v. IV. 34. vulgatum
 habet.

Ibid. NEC AURAS. *Neque auras* in omnibus
 scriptis. deinde *dispiciunt* in altero Vossiano, pri-
 mo tertioque Rottendorphiis. etiam in Gudiano
 optimo a manu prima. nec dubito, quin vere. Gu-
 diano & primo Rottendorphio additum est inter-
 pretamentum, *dispiciunt, id est diligenter inspi-
 ciunt*. eodemque alludit Mediceus, Mentelius
 prior, prior Vossianus, Rottendorphius secundus, in
 quibus *despiciunt*, ut Pierius in Mss. invenit. *despi-
 cere* verbum familiare Ciceroni, quod etiam non
 semel apud Terentium occurrit. nos id ex veterrimo
 exemplari olim reddidimus Claudiano lib. II. in
 Rufin. apud nostrum II. Georg. 186. ex tribus qua-
 tuorve codicibus praestantissimis exaratum of-
 fendi.

Qualem saepe carva montis comvalle solemus.

Dispiciere,

non *despicere*, quod nunc ibi circumfertur:
 HEINS. nec *auras respiciunt* Dorvill. Wittian.
 Ed. Ald. & Commel. & Donat. ad Terent. Andr.
 v. IV. 34. *dispiciunt* Francianus. sic apud Catull.
 LXVI. L

Omnia qui magni dispexit lumina mundi.

ita Heins. legebat pro *despexit*. *suspiciunt* hic Edit.
 Mediol. non reperi apud Claudianum Heinsum.
dispicere emendasse. sed contra lib. II. in Rufin.
 399. Cluverii emendationem, *despiciit*, pro *respi-
 cit* legis, rejicit. BURM.

735. LU-

⁹⁶ corporum Fabr. al. ⁹⁷ deest Steph. Dan. mox, alia futuri Lipf. Steph. Dan. s'. ⁹⁸ desunt V. L. R. Vof. Lipf.
 Steph. Dan. ⁹⁹ desunt iisdem. ¹ desunt iisdem. ² reverti Fabr. al. ³ deest V. R. Vof. Bafil. ⁴ quia Fabr. al.
 s. damna Dan. ⁵ * concrecere L. Lipf.

Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 740 Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis
 Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
 Quisque suos patimur Manis: exinde per amplum

Mit-

SERVII.

739. ERGO EXERCENTUR POENIS. Quia de-
 posito corpore sordes supersunt. Poenas autem ⁶
 minime perferunt animae; sed ⁷ illius conjunctio-
 nis reliquiae, quae ⁸ fuit inter animam & corpus:
 nam licet ⁹ ista duo per se poenas perferre non pos-
 sint; homo tamen perfert, qui de his duobus est
 factus.

740. SUPPLICIA EXPENDUNT. ¹⁰ Ideo agunt
 supplicia; non ut animas puniant; sed ut eas pec-
 catis exuant pristinis.

741. ALIAE PANDUNTUR INANES SUSPEN-
 SAE AD VENTOS. Loquitur quidem poëtica de
 purgatione animarum; tangit tamen, quod & Phi-
 losophi dicunt: nam triplex est omnis purgatio: aut
 enim in terra purgantur, quae nimis oppressae for-
 didibus ¹¹ fuerint, deditae scilicet corporalibus blan-
 dimentis, id est, transeunt in corpora terrena: &
 haec igni dicuntur purgari: ignis enim ex terra ¹²
 est, quo exuruntur omnia: nam coelestis nihil
 perurit. Aut in aqua, id est, transeunt in corpora
 marina, si paulo melius vixerint: aut certe in aëre,
 transeundo scilicet in aëria corpora; si satis bene
 vixerint: quod & in Statio III. Th. 485. legimus,
 ubi de auguriis tractat: ¹³ [*Seu quia mutatae, no-
 straeque ab origine versis Corporibus subiere nos:*]
 Unde etiam in sacris Liberi omnibus tres sunt istae
 purgationes: nam aut taeda purgantur & sulphure;
¹⁴ aut aqua abluuntur; aut aëre ventilantur; quod
 erat in sacris Liberi. Hoc est enim, ¹⁵ [quod di-
 cit in secundo Georg.] 289. *Tibique Oscilla ex al-
 ta suspendunt mollia pinu:* nam genus erat purga-
 tionis. ¹⁶ [Id autem & apud Juvenalem tangitur.
 M. 156. *Quoties hinc talis ad illos Umbra venit,*

*cuperent lustrari, si quae darentur Sulphura cum
 taedis; & si foret humida laurus.*] Et in ipsis pur-
 gationibus bonorum meritorum secutus est ordi-
 nem; ut ante aëriam; inde aquae; post ignis diceret
 purgationem.

543. QUISQUE SUOS PATIMUR MANES. Sup-
 plicia ¹⁷ varia, quae sunt apud manes; ut si quis
 dicat, *judicium patimur*, & significet ea, quae ¹⁸
 in iudicio continentur. Est & aliud verius: nam
 cum nascimur, duos Genios sortimur; unus est,
 qui hortatur ad bona; alter, qui depravat ad ma-
 la: ¹⁹ [nec incongrue dicuntur *Genii*; quia, cum
 unusquisque genitus fuerit, ei statim observatores
 deputantur:] quibus assistentibus post mortem, ²⁰
 aut asserimur in meliorem vitam, aut condemna-
 mur in deteriore: per quos aut vacationem me-
 remur, aut reditum in corpora. Ergo MANES,
 Genios dicit, quos cum vita sortimur. EXINDE.
 Una pars orationis est, ²¹ [et in tertia a fine accen-
 tum habet, licet penultima longa sit: quod ideo
 factum est, ut ostenderetur una pars esse orationis,]
 ne praepositio ²² jungeretur adverbio, quod vitio-
 sum esse non dubium est:

VARIORUM.

735. LUMINE. *Limine* prior Hamburgicus pro-
 varia lectione. *supremum c. lumen* Montalbani &
 tertius Rottendorphius. *relinquit* Francian. & tres
 quatuorve. in Wittiano litera *n* inducta erat. *nec
 tamen* Menagii prior.

737. NECESSE EST. *Est* deest Sprotiano. *mox,
 diu conjuncta* Oudartii. *excidunt pestes* Ald.

740. PANDUNTUR. *Penduntur* Dorvill.

742. IN-

6 non V. R. Fabr. al. non fuerunt R. pro ferunt. 7 illud V. 8 non fuit Vos. 9 illa Fabr. al. 10 id V. non ag-
 nant supplicia. ut Fabr. al. 11 fuerunt Fabr. al. 12 oritur Fabr. al. *mox*, aut aqua idem. transeunt R. 13 deest V.
 L. Vos. R. Lipf. Steph. *mox*, in sacris legimus omnibus Lipf. 14 aut aqua abluunt, aut aëre, quod erat V. L. Vos. R.
 Lipf. 15 deest V. L. Vos. R. Lipf. 16 deest V. L. Vos. R. Lipf. Steph. 17 deest V. L. R. Lipf. Steph. Dan.
 Vossiano deest, supplicia quae sunt apud Manes. 18 deest V. 19 deest V. L. R. Vos. Lipf. 20 deest V. aut inferi-
 mur Lipf. & *mox*, vacationem meremur. 21 deest Vos. & tertia V. in tertia E. sine accentu habet Bask. 22 adijunge-
 retur Fabr. al.

- Mittimur Elysiū, & pauci laeta arva tenemus:
 745 Donec longa dies, perfectō temporis orbe,
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Aetherium sensum, atque aurā simplicis ignem.
 Has omnis, ubi mille rotam volvēre per annos,
 Lethaeum ad fluvium Deus evocat agmine magno:
 750 Scilicet inmemores supera ut convexa revisant,
 Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

Di-

SERVII.

744. PAUCI LAETA ARVA TENEMUS. Non omnes: qui enim minus purgantur, statim redeunt ad corpora.

745. DONEC LONGA DIES PERFECTO TEMPORIS ORBE. Quia etiam post purgationem ²³ [opus est tempore, ut perseveret in purgatione,] & sic redeat. Et quaeritur, utrum animae per apotheosin (de quibus ait: *Pauci laeta arva tenemus*) ²⁴ possint mereri perpetuam ²⁵ vacationem; quod non potest fieri. ²⁶ *Mittuntur* enim temporis multi, non perpetuitatis: & quae male vixerunt, statim redeunt; quae melius, tardius, ²⁷ quae optime, diutissimo tempore sunt cum numinibus. ²⁸ Paucae tamen sunt, quae & ipsae, exigente ratione, licet tarde, coguntur reverti. PERFECTO TEMPORIS ORBE. Finito legitimo tempore.

746. CONCRETAM. Affixam & inhaerentem. AETHERIUM SENSUM. ²⁹ Sydereum, *πῦρ νοερόν*, ignem sensualem, id est, Deum: per quod, quid sit anima, ostendit. AURAI SIMPLICIS IGNEM. Non urentis. *Simplicis* autem, nostri comparatione; qui constat de ligno & aëre: ille enim ³⁰ *ἀ-σύνθετος*, per se plenus est & aeternus: quia simplex. Omnia ³¹ enim *σύνθετα*, id est, *composita*, exitum sortiuntur: unde & atomos, ³² perpetuas dicunt: quia simplices sunt, nec ³³ recipiunt sectionem.

748. HAS OMNES. Ac si diceret, etiam has omnes: nam supra 713. non omnes dixit: sed *Animae, quibus altera fato Corpora debentur*. ROTAM VOLVERE PER ANNOS. ³⁴ Exegerunt statutum

tempus per annorum volubilitatem. Est autem sermo Ennii.

749. DEUS EVOCAT. Non dicit quis, sicut supra 264. *Dii, quibus imperium est animarum*. Sed alii Mercurium volunt, propter hoc II. 242. *Animas ille evocat Orco Pallentes; alias sub Tartara tristia mittit*. Et est ratio: nam *vīs* dicitur, id est, *sensus*, quo Philosophiam, quae haec indicat, intelligimus, quia ipse etiam ³⁵ invenit literas. AGMINE MAGNO. Impetu: & dictum est imperative, *ἀπειλῶν*: non enim blanditiis inductae redeunt; sed necessitate quadam coguntur, ut potantes velint reverti.

750. IMMEMORES. Vel praeteritorum, vel futurorum.

VARIORUM.

742. INFECTUM. Serv. ad II. Georg. 389. legit, *infectum*. vid. Fabrum ad lib. I. Aen. 69. BURM.

743. MANIS. Poenas interpretatur Lutatius ad Statii VIII. Theb. 84. Servius genios, quod refutat Ferrarius lib. I. Electorum cap. 17. qui *patitur manes* explicat *manes*, secundum suos manes, sive in suis manibus & umbris, vel animis. ut *torqueor pedes* &c. sed vide quae diximus ad Valer. Flac. III. 389. *patitur* alter Menagii. & mox, *mittitur* idem & Venetus a manu prima. *patitur* & *mittitur* secundus Moreti. *patitur* Lutatius ad Stat. d. I. Aufon. Ephem.

Pa-

²³ desunt V. R. ²⁴ possit V. R. Vol. ²⁵ purgationem Steph. Dan. Fabr. al. vacationem L. R. Lips. ²⁶ *mittuntur* V. R. ²⁷ desit V. ²⁸ pauca & V. ²⁹ Sydereum Dan. desit V. L. Vol. R. Lips. Steph. ³⁰ desit V. L. Vol. Steph. Dan. Synthesa per se R. Synthesa, id est, ex anima & corpore comp. Lips. ³¹ desit V. ³² perpetuos L. Fabr. ³³ respiciunt Steph. ³⁴ peregunt, exegerunt Fabr. al. ³⁵ invenerit V. Fabr. al.

Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumultum capit, unde omnis longo ordine possit

755 Adversos legere, & venientum discere voltus.

Nunc age, Dardaniam prolem, quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

760 Ille,

S E R V I I.

752. DIXERAT ANCHISES. Antedicta de rever-
sione animarum probatio huc ³⁶ retendit; ut cele-
bret Romanos, & praecipue Augustum: namque
qui bene considerant, ³⁷ inveniunt omnem Roma-
nam historiam ab Aeneae adventu, usque ad sua
tempora summam celebrasse Virgilium: quod i-
deo latet: quia confusus est ordo: nam evertio Ilii,
& Aeneae errores, ³⁸ adventus, bellumque, ma-
nifesta sunt: Albanos autem reges, Romanos etiam
consules, ³⁹ Brutos, Catonem, Caesarem, ⁴⁰ Au-
gustum, & multa ad historiam ⁴¹ Romanam per-
tinentia hic indicat locus. Caetera, quae ⁴² hic
intermissa sunt, in *avridenous* commemorat: unde
etiam in antiquis invenimus, opus hoc appellatum
esse non ⁴³ Aeneidem; sed Gesta populi Romani:
quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte,
sed a toto debet dari.

753. TURBAMQUE SONANTEM. Aut quae tunc
propter festinationem sonabat: aut *turbae* perpe-
tuum est epitheton.

754. LONGO ORDINE. Non, quo nati sunt; sed
quo apud Inferos stabant: non enim eo, ⁴⁴ quo re-
gnarunt, dicturus est ordine.

755. ADVERSOS LEGERE. Considerare, rele-
gere.

756. DARDANIAM PROLEM. Albanos reges,
qui tredecim fuerunt de Aeneae & Laviniae gene-
re: unde ait: ⁴⁵ *Itala de gente*.

758. ILLUSTRIS. Hoc nomen notitiae fuit, non
meriti: unde etiam in meretricibus invenitur: nam
& *nobiles* & *illustres* vocantur. IN NOMEN ITU-

RAS. In gentem, ⁴⁶ ut ipse XII. 515. *Nomen Echio-
nium, matrisque genus* ⁴⁷ *Peridiæ*.

V A R I O R U M.

Patiturque suos mens faucia manes.

BURM.

745. PERFECTO. Finito explicat Servius &
Barth. ad illa Statii VI. Theb. 180.

Cessavere novae perfecto sole tenebrae.

BURM.

746. RELIQUIT. *Relinquit* Mediceus, Vossia-
nus prior, alter Menagianus & Venetus ex nostris.
HEINS. Vulgata est in plerisque Servii libris
supr. 340.

747. AURAI. Pro *aurai* Giphanius *aurae* ex
membranis profert ad Lucret. pag. 464. HEINS.
Aurae omnes fere scripti & Edit. Veteres.

748. ROTAM. *Rotas* Menag. prior. *rotam* *evol-
vere* Parrhas.

749. FLUVIUM. *Flumen* Montalbanius & Ve-
netus.

751. INCIPIANT. *Incipiunt* Lutatius ad Statii
VIII. Theb. 92. *superum convensa revisant Rursus*
& *incipiunt* Ed. Venet. *superum* etiam Dorvill.

754. POSSIT. *Possent* apud Nonium existat ver-
bo *legere*. in novem aut decem scriptis exemplari-
bus *posset*. etiam in Mediceo, altero Mentelio,
primo tertioque Rottendorphio. HEINS. *Posset*
Wittian. Regius & Edit. Mediolan. *posset ordine*
circum Parrhas.

755. ADVERSOS. *Adversas* Montalbanius. *vul-
turus*

36 tendit Fabr. al. 37 inveniunt Fabr. V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 38 adventusque Fabr. al. 39 quae commemo-
rat Brutus V. commemoratos L. 40 & Augustum Fabr. al. 41 deest V. L. Vof. R. 42 deest V. 43 Aeneiden Basil. Ae-
neide R. 44 quod Vof. ordinem temporis cur non servet Virgilius rationes dederunt Segraeus & Cattoeus ad V. mox 767.
45 *Italia* V. L. 46 ut Statius Vof. Steph. Dan. ut *nomen* L. ut *nomen* haec Louian R. ut ipse in duodecimo: *nomen* Lips.
47 *Peridiæ* Steph. Fabr. al.

- 760 Ille, (vides) pura juvenis qui nititur hasta,
 Proxima forte tenet lucis loca; primus ad auras
 Aetherias Italo commixtus sanguine surget
 Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
 Quem tibi longaevo serum Lavinia conjux
 765 Educet silvis regem, regumque parentem:
 Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
 Proximus ille Procas, Trojanae gloria gentis,

Et

SERVII.

760. ILLE (VIDES) PURA JUVENIS QUI NITITUR HASTA. Aeneas, ut Cato dicit, simul ac venit ⁴⁸ ad Italiam, Laviniam accepit uxorem, propter quod Turnus iratus, tam in Latinum, quam in Aeneam bella ⁴⁹ suscepit, a Mezentio impetratis auxiliis. Quod & ipse ostendit dicens VII. 476. *Se satis ambobus, Thucrisque venire Latinisque.* Sed, ut supra IV. 610. diximus, primo bello periit Latinus; secundo pariter Turnus & Aeneas; postea Mezentium interemit Ascanius, & Laurolavinium tenuit: cujus Lavinia timens insidias, gravis confugit ⁵⁰ ad sylvas: & latuit in casa ⁵¹ pastoris ⁵² Tyrrhi. Ad quod alludens ait VII. 485. *Tyrrhusque pater, cui regia parent Armenta.* Et illic enixa est Sylvium. Sed cum Ascanius flagraret ⁵³ invidia, evocavit novercam, & ei concessit Laurolavinium; sibi vero Albam constituit: qui quoniam sine liberis periit, Sylvio, qui & ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium: unde apud Livium I. 3. error est: ⁵⁴ qui Ascanius Albam condiderit. Postea Albani omnes reges Sylvii dicti sunt, ab hujus nomine: sicut hodieque Romani imperatores, Augusti vocantur; ⁵⁵ Aegyptii, Ptolemaei; Persae, Arsacidae; Latini, Murrhani, ut XII. 529. *Murrbanum hic atavos & avorum antiqua sonantem Nomina, per regesque actum genus omne Latinum.* PURA JUVENIS QUI NITITUR HASTA. Id est, sine ferro: nam hoc fuit praemium apud majores ⁵⁶ ejus, qui tunc primum vicisset in praelio; sicut ait ⁵⁷ Varro in libris de Gente populi Romani.

763. SYLVIVS, ALBANVM NOMEN. Quia omnes Sylvii ⁵⁸ dicti sunt. TUA POSTHUMA PROLES. *Posthumus*, est post humationem parentis creatus. Per hoc autem Aenean cito ostendit esse periturum: & statim infert consolationem diccas.

764. QUEM TIBI LONGAEVO. Id est, Deo: *aevum* enim, proprie aeternitatis est, quae non nisi in deos venit. Ennius: *Romulus in coelo cum diis genitalibus aevum Degit.* Male autem vindicat usus, per quem dixit ⁵⁹ 714. *Longaevoque senes.*

766. UNDE. A quo, ut I. 6. *Genus unde Latinum*: nam posterius ejus fuerunt, qui postea ⁶⁰ apud Albam regnaverunt civitatem.

767. PROXIMVS ILLE PROCAS. Standi ordine; non ⁶¹ nascendi: nam ⁶² [duodecimus fuit. ET CAPYS,] sextus est rex Albanorum: item NUMITOR tertius decimus fuit.

VARIORUM.

tum Zulichemus. *legere* ut supr. ⁶³ 34. *perlegere. poscere vultus* Ed. Venet.

758. NOSTRUMQUE IN. *et nostrum nomen* secundus Moreti. *iturus* alter Hamburgicus.

760. PURA JUVENIS. *Juvenis pura* Dorvilianus.

761. LUCIS. Heinsius maluerat *luci*, intelligens, vitae mox ipsi reddendae.

762. SURGET. *Surgit* Mediceus. vid. supr. ⁶⁴ 727.

763. TUA POSTUMA PROLES. Videntur haec contraria esse iis, quae mox subjunguntur, *quem tibi*

⁴⁸ deest V. L. Vof. R. ⁴⁹ commovit Fabr. al. ⁵⁰ in Silvas Fabr. al. vid. supr. ⁶⁵ 720. ⁵¹ pastorali Tyri Fabr. al. ⁵² Tyrrhi, & mox, Turrus V. L. R. Thyrrhi & Thyrrus Vof. Tyri & Tyrus Steph. Dan. Fabr. al. ⁵³ invidie vocavit R. ⁵⁴ quis V. uter Fabr. qui A. A. condidit Dan. apud Livium narratur. quod G. Vossius. ⁵⁵ Aegyptii Steph. Dan. ⁵⁶ deest Fabr. al. ⁵⁷ deest R. sicut fertur in libris de Basil. ⁵⁸ ab eo dicti Fabr. ⁵⁹ deest Fabr. apud Albanam L. Vof. R. Lipl. Steph. Dan. ⁶⁰ ascendi Basil. & Edd. antiquae plurimae. ⁶¹ desunt V. L. R. Vof. Steph. Dan.

Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis

770 Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.

Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!

Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,

Hi Collatinas inponent montibus arces,

775 [Lau-

S E R V I I.

770. SI UMQUAM REGNANDAM ADCEPERIT ALBAM. Aeneas scilicet Sylvius. Et hic ostendit, omnes Albanos reges Sylvios dictos. ⁶² Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno ⁶³ quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiae per transitum tetigit.

772. CIVILI TEMPORA QUERCU. *Civica* debuit dicere; sed mutavit. ⁶⁴ At e contra Horatius II. od. I. *Motum ex Metello consule civicum*, pro, *civilem*. Querceam autem coronam accipiebant, civilem, qui in bello civem ⁶⁵ servassent: ideo, quia ante caussa vitae in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vesciebantur: ⁶⁶ [unde Ovidius in Metam. I. 106. *Et quae deciderant patula Jovis arbore glandes*. Unde Jovis arbor dicitur: quasi per quam Jupiter suos aleret populos.] Aliae enim erant murales: aliae agonales, id est, lernniscatae. ⁶⁷ Muralis dabatur ei, qui prior murum ascendisset.

773. HI TIBI NOMENTUM, ET GABIOS. Hae civitates sunt priscorum Latinorum ab Albanis regibus constitutae: quanquam *Collatiam* Tarquinius constituisse dicatur: qui, ut erat superbus, eam ex ⁶⁸ *collata pecunia* constituit: unde & *Collaria* dicta est. Potest ⁶⁹ tamen fieri, ut ab Albanis fundata sit, aucta a Tarquinio; sicut supra III. 551. de Taranto diximus: quod Taras fecit, auxit ⁷⁰ Phalanthus. Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit, ut VIII. 313. *Tunc parte Euandrus Romanae conditor arcis*. URBEMQUE FIDENAM. *Fidenae* dicuntur, ut *Thebae*; sed dixit ut ⁷¹ Juvenalis xv. 6. *Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis*: nam varietati studet: unde

etiam ait *Pometios*, cum dicatur numero singulari *Pometia*.

V A R I O R U M.

tibi longaevo &c. nam si longaevo patri ac seni natus est Silvius, quomodo proles postuma dicitur? disputat de hoc loco Gellius lib. II. cap. 16. HEINS. *Postumia* Francianus & ita cepit Lufin. lib. I. Parerg. 4. ut sit filius Posthumus ex Lavinia & Aenea, a quo orti deinceps Posthumii. de *longaevo* post Gellium disputat Barth. ad Stat. IX. 62. BURM.

765. EDUCET. *Educat in silvis* alter Hamburgicus. *educit* Mediceus.

766. LONGA. *Nostrum longa* prior Hamburgicus, & secundus Rottendorffii, & Wittianus.

767. PROCAS. *Procas* Zulichemius, Vratislaviensis, Oudartii & Francianus. & ita in antiquis editionibus quibusdam Servii legitur.

768. REDDET. *Reddat* primus Moreti & prior Hamburgicus.

769. VEL ARMIS. *Vel* hic esse conjunctivum; idemque quod &, docet Salmaf. ad Tertul. Pallium pag. 407. qui tamen memoriae vitio citat, *magnus pietate vel armis*. sed *pariter* huc respicit, quod supra de Aenea Anchisiade dixerat Sibylla, 403. *Troius Aeneas pietate insignis & armis*. ubi &, ut hic *vel*. & hunc versum ex illo forte fictum fuisse suspicari quis posset; nam in altero Mentelii a manu prima deerat, sed postea adscriptus, & salvo sensu poterat abesse. Nam licet priores nomine suo appellet, Aeneam hic intelligi satis patet, per illa, *qui te nomine reddet*. *Egregium*

62 accepit Fabr. receperit V. L. R. Vof. acceperit Bas. 63 LII. Dan. Fabr. al. 64 ut Fabr. al. 65 liberaissent V. R. Vof. Steph. Dan. civilem deest Lips. 66 desunt iisdem & Lips. 67 muralis autem Fabr. al. 68 collecta L. 69 tamen etiam Fabr. al. 70 Phalantos V. R. Palantus L. Phalanthus Basil. Palantes Lips. 71 deest V. R. Vof. L. sed singulariter dixit, ut, atque Lips. 72 Thebae V. R. Thebes L.

775 [Laude pudicitiae celebres, addentque superbos]
 Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
 Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 Quin & avo comitem sese Mavortius addet
 Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater

780 Edu-

SERVII.

776. CASTRUMQUE INUI. ⁷³ Una est in Italia civitas, *Castrum novum* dicitur. De hac autem ait, *Castrum Inui*, id est, Panos, qui illic colitur. ⁷⁴ *Inuus* autem Latine appellatur, Graece Ἰνῦς; item Ἐπιούρης Graece, Latine ⁷⁵ *Incubo*: idem Faunus: idem Fatus, Fatuellus. Dicitur autem *Inuus*, ab *incundo* passim cum omnibus animalibus: unde & *Incubo* dicitur. *CASTRUM* autem, civitas est: nam *castra* numero plurali dicimus: licet legerimus in Plauto: *Castrum* ⁷⁶ *poenarum*: quod etiam diminutio ostendit: nam *castellum* dicimus.

777. NUNC SUNT SINE NOMINE TERRAE. Atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas civitates; sed ex persona sua praeoccupat.

778. QUIN ET AVO COMITEM SESE MAVORTIUS ADDET ROMULUS. Amulius, & Numitor fratres fuerunt; sed Numitorem regno Amulius populit: & Iliam, ejus filiam, sacerdotem Vestae fecit. De hac, & Marte, nati ⁷⁷ sunt Remus & Romulus: qui, cum adolevissent, occiso Amulio, avum Numitorem in ⁷⁸ regnum revocarunt: & cum eo uno anno regnaverunt. Postea propter angustias imperii, Romam ⁷⁹ [captatis auguriis] considerunt. Ergo *avo se addet comitem*: aut avito se junget imperio: aut ⁸⁰ certe, secundum Ennium, referetur inter deos cum Aenea. Dicit namque Iliam fuisse filiam Aeneae: quod si est, Aeneas avus est Romuli: unde etiam addidit: ASSARACI QUEM SANGUINIS: nam hoc epitheton non sine

caussa est introductum: quod est proprium Aeneae: nam *Assaracus*, pater est Capys; Capys Anchisae; Anchises Aeneae.

VARIORUM.

gium armis non dici, sed *bello*, calumniatur Harduinus. taedet talia refutare. si *maximus armis* Alb. ad Livium 14. dixit, cur non *egregius* diceretur? *egregius virtute* etiam Noster lib. VII. 257. vid. & infr. h. 862. & passim hoc epitheto utitur. & *arma* pro bellis capi vidimus ad 1. Aen. 1. BURM.

771. OSTENDANT. *Ostendant* Priscianus libro XVIII. sed aliter codices vetusti. HEINS. Ita Zulichernius a manu prima. *ostentent* Venetus. *juvenis* Mediceus.

772. ATQUE. *Atque*, non *atque*. FABRIC. *Atque* Membranae omnes, quibus subscribo. apud Statii Schol. Theb. VI. 554. mendose nonnihil, *Atque umbrata gerens*. HEINS. *At qui* Ed. D. Heinl. & Cerd. *atque* Regius Cod. *umbrata tegunt* Bignotianus. *gerant* secundus Moreti & Parrhas. *goris* Mediceus.

773. NOMENTUM. *Numentum* Leidenfis, *Mentelius* prior. *Numantum* Vratislavienfis.

Ibid. URBEMQUE FIDENAM. Monet Diomedes Grammaticae primam syllabam in *Fidenam* corripit a Marone natura longam. monet & Valerius Probus lib. 1. Art. Gramm. certe apud Horatium corripitur. lib. 1. Epist. XI. 8. *Gabiis desertior atque Fida-*

⁷³ ita V. L. R. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. est Italiae Fabr. al. Heinſius credebatur fuiſſe *Inna*. Maſtricius *Innum* dedit, ſed male: nam illud numquam *Castrum novum* dictum fuiſſe docet Cluverius in Ital. Antiq. lib. II. pag. 488. & libr. III. pag. 578. qui erroris Servium accuſat, quod *nam* tantum civitatem *Castrum novum* dicat fuiſſe. ſed Servius recte explicari poteſt, unam eſſe civitatem, *Castrum novum* dictam, alteram vero, *Castrum Inui*. itaque ſervanda lectio vulgaris *una*, cui mox opponit (dicens *de hac autem ait*.) *Castrum Inui*. ſi quis error Servii, eſt, quod unum tantum *Castrum novum* dicat fuiſſe, quum duo fuerint, unum in Etruria ad mare inferum, alterum in Aprutiis ad mare ſuperum, a quibus *Castrum Inui* diverſum fuit, quod an ſuperſit, & quo nomine hodie vocetur, diſputat Caſtallio Decad. VII. Obſerv. 8. denique *Innum*, pro *Castrum Inui* dici probandum erat. BURM. ⁷⁴ *Inus* bis habent Steph. Dan. *Inuus* & *incubus* G. Voſſ. ⁷⁵ *Incubus* bis legitur in Steph. al. deinde *Fatus Fatuelus* V. L. R. *Fatus Fatuelus* Voſſ. Steph. ⁷⁶ *Poenarum* L. non reperi in Plauto. quaerat, cui vacat. ⁷⁷ deſt Fabr. al. ⁷⁸ regna V. L. Vof. R. ⁷⁹ deſunt V. ⁸⁰ deſt V. Fabr. al. ⁸¹ referunt Dan. Fabr. al. Aeneae vero filiam fuiſſe ab Ennio proditum, quale ſit, ignorare ſe fatetur Brouckh. ad Tibul. II. v. 54.

780 Educat. Viden' ut geminae stant vertice cristae,
Et pater ipse suo superum jam signat honore?
En, hujus, nate, auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,

785 Fe-

S E R V I I.

780. VIDEN'. DEN naturaliter longa est; brevem tamen eam posuit, secutus Ennium: & adeo ejus est immutata natura, ut jam ubique brevis invenitur. GEMINAE STANT VERTICE CRISTAE. Omnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare videretur; ne se reum parricidii judicaret: unde omnia duplicia habuit, quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria ⁸² montem Palatinum Romulus tenuit; Aventinum Remus, qui prior sex vultures vidit; ⁸³ post Romulus duodecim. Et cum ille tempore, hic numero, de condenda urbe certarent, orta contentione de urbis nomine inter exercitum, a Romuli militibus Remus occisus est. Fabulosum ⁸⁴ enim est, quod a fratre propter muros dicitur interemptus.

781. ET PATER IPSE SUO SUPERUM JAM SIGNAT HONORE? Merito virtutis Mars Romulum deum esse significat. *Superum* enim accusativus est singularis, ab eo, quod est *superus*, *superi*. ILLA. Quam ibi saepe fata promiserunt. INCLUTA. Graecum est: nam *ἄλυστος* gloriosum dicunt.

783. IMPERIUM TERRIS. In quantum tenditur terra. ANIMOS AEQUABIT OLYMPO. Magnanimitate aequabitur coelo. De hoc autem loco & Trogus & Probus quaerunt.

784. SEPTEMQUE UNA SIBI MURO CIRCUMDABIT ARCES. Bene urbem Romam dicit septem inclusisse montes: & medium tenuit: nam grandis est inde dubitatio: & alii dicunt breves septem colliculos a Romulo inclusos, qui tamen aliis nominibus appellabantur. Alii volunt hos ipsos, qui nunc sunt, a Romulo inclusos, id est, Palatinum, Quirinalem, Aventinum, Coelium, Viminalem, Aesquilinum, ⁸⁵ & Janicularem. Alii vero volunt hos quidem fuisse; aliis tamen ⁸⁶ nominibus appellatos: quae mutata sunt postea, ⁸⁷ [ut de omnibus rebus legimus fieri:] ⁸⁸ [ut de multis locis, & de

fluminibus legitur,] ut saepius VIII. 329. *Et nomen posuit Saturnia tellus.*

V. A R I O R U M.

Fidenis vicus. HEINS.

774. MONTIBUS. *Moenibus* Rottend. tert. & Excerpta nostra. *imponunt* primus Moreti. vid. ad Petron. cap. CXVI. BURM.

775. LAUDE. Hic versus in nullo codicum nostrorum apparet, ne quidem in vetustis editionibus. HEINS. Nec in nostris occurrit. & Ald. Junta, Cerda & Catroeus ejecerunt.

776. POMERIOS. Legendum *Pometios*. Tragodia Naevii fuit *militum Pometinensium*. FABRIC. *Castrumque Nini Borumque Parrhas. Volamque Choramque* Wittian. *Chorasque* Francian.

777. TERRAE. Liber Colotianus pro *terrae* habet *gentes*. URSIN. *Gentes* Mediceus a manu prima. & recte. *gentes* enim plus quam *populi*. lib. x. Aen. 201.

Mantua drives arat, sed non genus omnibus unum,

Gens illi triplex, populi sub gente quaterna. vide Mantuanum populum in tres gentes dividi; Ovid. i. Metam. 249.

Cumque suis totas populis incendia gentes

In cinerem vertunt.

ubi etiam in multis Codicibus antiquis *terras* invenies perperam. videnda, quae erudite & curate, ut solet, hac de re differuit Gron. noster ad libr. v. Liv. c. 34. Sicul. Flaccus de conditionibus agrorum loco mendosissimo, ubi agit de municipiis: *Accidit autem infessarum earum gentium populis saepe mutantibus id in Italia & in provinciis.* scribo, *Accidit id autem diversarum gentium populis, sedem mutantibus, & in Italia & in provinciis.* Vel, *Accidit id autem infessa variarum gentium populis saepe mutantibus & in Italia, & in provinciis*

82 deest Fabr. al. 83 postea Steph. Dem. deest Vof. 84 autem Fabr. al. 85 deest V. R. Vof. R. 86 in nominibus V. 87 desunt V. de om. regibus Vof. 88 desunt R. sicut etiam de m. locis & su. Fabr. al.

- 785 Felix prole virum. Qualis Berecynthia mater
 Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
 Laeta Deum partu, centum complexa nepotes,
 Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
 Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
 790 Romanosque tuos. Hic Caesar, & omnis Iuli
 Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,

Au-

SERVII.

785. PROLE VIRUM. Virorum fortium. QUALIS BEREYCYNTHIA MATER. Phrygia: nam *Berecynthos*, castellum est Phrygiae, juxta ⁸⁹ Sangarium fluvium: ubi Mater deum colitur. Per hanc autem comparationem nihil aliud ostendit, nisi Romanos duces inter deos esse referendos.

786. TURRITA. Quia ipsa est Terra, quae urbes sustinet. ⁹⁰

789. HUC GEMINAS NUNC FLECTE ACIES. Totum visum tuum huc dirige, & huc specialiter intueri; ⁹¹ [sic Asper.]

790. HIC CAESAR, ET OMNIS IULI PROGENIES. Ut I. 288. *Fulius a magno demissum nomen Iulo*.

791. COELI VENTURA SUB AXEM. Nam, cum Augustus patri Caesari ludos funebres exhiberet, ⁹² stella per ciem apparuit, quam, ⁹³ persuasione Augusti, Caesaris esse populus credidit. Hinc est IX. Ecl. 47. *Ecce Dionaei processit Caesaris astrum*. Sub axem ergo, id est, ad divinos honores.

792. HIC VIR, HIC EST. C litera pro duplici, non nisi in monosyllabis habetur, ut II. 664. *Hoc erat alma parens*. Per eorum scilicet privilegium: unde falsum est, quod Terentianus dicit, eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel simplicem: nam, si hoc esset, etiam in dissyllabis, pro ⁹⁴ duabus haberi debuerat; quod nusquam invenimus. Litterae enim naturam servari, & in polysyllabis convenit.

VARIORUM.

ciis. infessa mutantibus, pro sedem mutantibus. HEINS. Nec sunt alter Menagii. vid. ad Ovid. I. Met. 249. *gentes* pro terris Manil. I. 43. & saepius commutantur hae voces.

778. ADDET. *Addit* Ed. Venet. *Mavertius* Wittian.

780. VIDEN' UT GEMINAE STANT. de *Viden'* consule adnotata a viris doctis ad Valer. Fl. v. 595. & Brouckh. ad Tibul. II. I. 25. *stent* alter Hamburg. Venet. tert. Rottend. & Parrhaf. & ita Schol. Statii ad x. Theb. 808. & mox etiam, *fignet* Menag. pr. Rottend. pr. & alter Mentelii cum Excerptis nostris. *honorem* etiam Menag. pr. *geminæ cristæ* referebant originem a Marte, quem ideo Romani praelio, quod describit Valer. Max. I. VIII. 6. adfuisse credebant, quia *galea ejus duabus distincta pennis*, vel *pinnis* erat visa, ubi recte doctissimus Torrenius hunc Virgilii locum adduxit. BURM.

781. SUPERUM. G. Voss. pro *superorum* capiebat. pater signat eum suo honore superum, id est, quem ipse etiam possidet.

782. NATE. Malim, *nata*, ut Roma intelligatur a Romulo condita.

783. ANIMOS. Heumannus malebat *annos*, id est, non nisi cum coelo perituum est. *animosque* Wittian. *aequavit* Mentelii pr. a m. pr.

784. CIRCUMDABIT. *Circumdedit* alter Hamburgicus.

786. TUR-

⁸⁹ sangarium V. sanguinarium Vof. ⁹⁰ addunt Fabr. al. ideo designatur ei corona cum turribus in capite. ⁹¹ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Fabr. al. ⁹² stella crinita Fabr. al. ⁹³ persuasionem V. respicit credo illa Suetonii in Caes. cap. penult. in *Deorum numerum relatus est*, non modo decernentium, sed & persuasionem vulgi, ubi ore decernentium respicit Augustum, cujus in gratiam Senatus hoc decrevit, & qui populo persuasit, stellam illam esse animam Caesaris in coelum recepti. BURM. ⁹⁴ duobus V.

Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
 Secula qui rursus Latio, regnata per arva
 795 Saturno quondam, super & Garamantas & Indos
 Proferet imperium. Jacet extra sidera tellus,
 Extra anni Solisque vias, ubi coelifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Hu-

SERVII.

793. ⁹⁵ DIVUM GENUS. Caesaris, qui factus est deus. *Genus* autem dicit non solum jure adoptionis: ⁹⁶ sed consanguinitatis: nam ⁹⁷ Atiae filius fuit, ⁹⁸ [quae filia Juliae] quae erat soror Caesaris. Hic autem Augustus Caesar ⁹⁹ [hoc nomen accepit a patre adoptivo: nam ante ¹ Octavianus dictus est, a patre ² Octavio; ³ post Augustus Caesar.]

794. SECULA QUI RURSUS LATIO. Sub Saturno dicit aurea secula fuisse in orbe terrarum; sub Augusto tantum in Italia.

795. GARAMANTAS. Populi inter Libyam & Africam, juxta *καρυμίνης*. ⁴ INDOS. Populi orientis extremi.

796. JACET EXTRA SYDERA TELLUS. Nulla terra est, quae non ⁵ subiaceat syderibus: unde perire addidit: EXTRA ANNI SOLISQUE VIAS: ut ostenderet duodecim signa, in quibus est circulus Solis. Significat autem Maurorum Aethiopiam, ubi est ⁶ Atlas: de qua ⁷ ait Lucanus III. 253. *Aethiopumque solum: quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli, nisi poplite lapsa Ultima curvati procederet ungula Tauri.*

798. TORQUET. Sustinet. APTUM. Vicinum, ut diximus supra IV. 482.

VARIORUM.

786. TURRITA. *Itura* Zulichernius.

789. HUC GEMINAS NUNC FLECTE. Vetus, *huc geminas, huc flecte acies*, ut repetitione excitetur attentio. FABRIC. *Nunc flecte*, scripti omnes, quod postliminio in possessionem pristinam est revocandum. in quarto tamen Moretano legebatur, *modo flecte*. HEINS. *Respice* Hugonius. *huc* Catroeus probavit.

792. TIBI QUEM. *Ibi* Menagii prior. *quem pro-*

mitti sibi secundus Moreti. mox, *condit* idem Menagii & alter Hamburgicus. apud Lactant. lib. I. de Falsa religione cap. 13. legitur, *aurea condet secula, quae*. BURM.

793. DIVUM GENUS. Emenda, *Divi genus*, sic manuscriptum, & Romanae, & Florentinae editiones. Servius, *Divi genus*, Caesaris, inquit, qui factus est Deus. Monstravit mihi ornatissimus vir, & de me optime meritis Valentinus Gravius, nummum Juvenili effigie, inscriptum CAESAR. DIVI. F. Romae marmora antiqua idem probant, ut ad Pontem Aelium, IMP. CAESAR. DIVI. F. AUGUSTUS. PONTIFEX. MAXIMUS. TRIBUNIC. POTEST. XVII. & in Palatio Triumvirali Montis Capitolini in marmoribus recens effossis, TI. CAESAR. AUGUSTI. F. DIVI N. de Tiberio Caesare, qui Augusti filius, Divi nepos appellatur, FABRIC. *Divi genus* in Pierianis vetustioribus, & in membranis a me inspectis ferme omnibus: idque verissime. Nam dum haec scribebat Virgilius, praeter unum Deum Divum Julium, ex Caesaribus nemo in Deorum numerum relatus erat. Apud Julianum in Caesaribus p. 322. Silenus vocat Octavianum *Κροτάλειον*, quod deos complures, & ex his unum & primum Caesarem fecisset. Statius Equo Domitiani I. Silv. I. 23.

Qui fessus bellis, adscitae munere prolis,

Primus iter nostris ostendit in aethera Divis.

Divus itaque κατ' ἔξιν appellabatur Caesar Julius. Certe in antiquis Octaviani nummis, quorum plurimi apud me exstant, occurrit frequentissime, CAESAR DIVI F. IMP. & CAESAR DIVI F. & AUG. DIVI F. & CAESAR AUGUSTUS DIVI F. & IMP. CAESAR DIVI F. AUGUSTUS. rarius Julii nomine addito. Qualia etiam de Octaviano passim

⁹⁵ Divi V. L. ⁹⁶ sed etiam L. V. R. Vof. Steph. ⁹⁷ Octaviae Dan. Atiae Steph. Fabr. Acciae L. R. Aciae & superscriptum Octaviae Vof. nam Atiae fuit filia, quae erat Basil. ⁹⁸ defunt L. V. R. Vof. Lips. Steph. ⁹⁹ defunt Steph. ¹ Octavius Basil. ante debebat Heinisius ² Octavio Ahal. marito Vof. Lips. & V. sed hic mariti. ³ defunt Dan. ⁴ id est Zonam torridam Basil. ⁵ subjacet Vof. ⁶ Atlans V. R. ⁷ deest V. L. Vof. R.

Hujus in adventum jam nunc & Caspia regna,
800 Responsis horrent Divûm, & Maeotia tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.

Nec

SERVII

799. JAM NUNC ET CASPIA REGNA. Fines Assyriorum, in quibus sunt ⁹ Πύλοι Caspiae. Quod autem dicit verum est: nam & Suetonius ait in vita Caesarum, responsa esse data per totum orbem nasci invictum imperatorem.

800. MAEOTICA TELLUS. ¹⁰ Scythica, cujus palus est Maeotis.

801. SEPTEM GEMINI. ¹¹ Septemflui. TURBANT. Turbantur.

VARIORUM.

passim per immensum vetustarum inscriptionum opus, quod Jani Gruteri diligentiae industriaeque debetur, observavi. Hinc in Carmine antiquo Aeneidos laudes complexo, quod sub Caesaris Augusti nomine a Scholastico nescio quo effectum est:

*Immo sit aeternum tota resonante camaena,
Carmen, & in populo Divi sub numine nomen
Laudetur.*

ita scripti. male in nuperis editionibus, *Carmen, & imperii Divi sub nomine vivat.* sed & in Graecis ejusdem Octaviani numismatis, ΚΑΙΣΑΡ ΘΕΙΟΥ ΤΙΟΣ, & ΘΕΟΥ ΤΙΟΣ. Quod postea in consuetudinem atque usum abiit. Diodorus Siculus lib. I. Γάμος Ἰδλεῖο Καίσαρ, ὁ δὲ τὰς πράξεις προσαγορευθεὶς Θεός. Strabo lib. IV. p. 267. Οὗτω καὶ ὁ Θεὸς Καίσαρ, ὃς τοῖς ὑπομνήμασιν ἔφηκεν. Lactantius lib. I. de Falsa relig. cap. 15. *Apud Romanos Deus Julius, quia hoc scelerato homini placuit Antonio; Deus Quirinus, quia hoc pastoribus visum est.* Tzetzes Chiliad. lib. I. Hist. 68.

*Ὅθεν Θεὸς Ἰδλεῖο ἐκλήθη τοῖς Ρωμαίοις
Ταῦτα καλῶς ἐν πράξει ἐφύκει
Ἐκπομπίαν.*

sed apud Romanos, *Divus*, nulla Caesaris vel Julii addita mentione, ut jam diximus. mutuati sunt a Graecis Romani hoc adulationis genus, quibus

Antiochus Syriae rex, Seleuci filius dictus jam ante Θεός. Vetus Epigramma in Caralestis Pithocanis pag. 61. de expeditione Britannica Claudii Caesaris,

Ultima cingebat Tiberis tua, Romule, regna:

Hic tibi finis erat, religiose Numa.

Et tua, Dive, tuo sacrata potentia coelo;

Extremum citra constitit Oceanum.

ubi perperam versu tertio nunc legitur, *& tibi; Dive, tuum tuo coelo*, unde originem ducit. *Divus* quoque simpliciter dictus est Julius Aufonius in tetrastichis Caesarum,

Incipiam ab Divo, percurramque ordine cunctas;

Novi Romanae quos memor historiae.

Suetonius vita Julii Caesaris incipit, *Julius Caesar Divus*; atqui *Julius Caesar* lemma est, sive titulus libri, cujus initium est, *Divus*. quod Aufonius est imitatus. Auctor de Viris illustribus: *Cajus Julius: Caesar, veneratione rerum gestarum, Divus dictus.* Lucani Genethliaco Statius II. Silv. VII. 66.

Tu Pharsalica bella detonabis,

Et fulmen ducis inter arma Divi.

Quo adlusit ad illa Lucani VII. 457.

Bella pares facient superis civilia Divos.

quo oblique tangit Julium, quamvis & ad Augustum & Claudium possint referri. Petronius carmine de bello Civili sub finem,

Tu legem, Marcelle, tene. Tu concute plebem;

Curio, tu fortem ne supprime, Lentule, Mar-
tem.

Quid porro tu, Dive, tuis cunctaris in armis.

Manilius lib. I. 796.

— *Venerisque ab origine proles*

Julia descendit coelo, coelumque replevis;

Quod regit Augustus, socio per signa Tonante;

Cernit & in coetu Divum, magnumque Quirinum.

si ta-

⁸ nrica spinæ Vol. ⁹ Caesaris Steph. Dan. Fabr. male. respicere enim puto vaticinationem, quam Suetonius refert in Vespasiano cap. IV. quam ad Augusti tempora Servius pertinere putavit. nisi velimus casere de prodigio, quod idem narrat in Augusto cap. XCIV. quo denuntiabatur Regem P. R. naturam parturire. sed hoc minax fuit, ut denuntiari verbum notat, & Regem, cujus nomen derestabantur Romani, minabatur. Ger. Vossius putat hinc patere *Ασιπάλων* esse Suetonium in vita Caesaris, ubi hoc fuit forte lectum, sed hic de Augusto agitur, non Caesare. BURM. ¹⁰ Scythia V. ¹¹ autem septem An- VII L. Vol. Steph. Dan. autem I. fluvius R.

Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit aripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.

805 Nec;

SERVII.

803. FIXERIT ARIPEDEM CERVAM. Pro, aripedem, ¹² *ἰσχυράν*. Vicit autem ¹³ Cerinythum cervam, dictam a loco: ¹⁴ [Revera autem vicit cervam, ipse cursu superavit, quae videbatur aereos pedes habere: unde ille: *Non cervam aripedem eripuisse.*] FIXERIT autem, ¹⁵ statuerit, delasserit: ¹⁶ [quia si telo fixisset, non ita esset laudabile.] ERYMANTHI PLACARIT NEMORA. Mons Arcadiae, ubi aper ferocissimus fuit.

804. LERNAM TREMEFECERIT ARCU. Pro Hydra paludem ipsam posuit; & intelligamus ante eam sagittis fuisse confixam; post exactam & ¹⁶ exultam.

VARIORUM.

si tamen sani sunt hi versus. Idem ibid. §. 79x.

Pompejusque orbis dormitor, per tresque triumphos

Ante Deum princeps.

Princeps civitatis ante Divum Julium. vidi & numeros Domitiani, in quibus haec inscriptio comparebat: CAESAR DIVI F. DOMITIANUS: praetermissio Vespasiani nomine. Dictus igitur Maroni, *Augustus Caesar Divi genus*, pro filio. idem usus eademque significatio est *vū generis*, Aeneid. XII. 515.

Nomine Echionius, matrisque genus Peridiae. & eodem libro 198. *Latoniaeque genus duplex*, pro Latoniae liberos duos. & libr. VII. 556. de Aenea, *Egregium Veneris genus*, de Latino rege. VII. 213. *Genus egregium Fauni*. Valer. Flac. I. *Ladae genus*; Castor & Pollux. Senec. Herc. Fur. 1068. de somno, *matris genus Astraeae*. Herc. Oct. 1034. Orpheus *Calliopae genus*, & ibidem 1427. *Hyllus Inulatum Alcidae genus*. & Philoctetes 1485. *genus Paeanium*. HEINS. *Dionem* erat in multis codicibus & Edd. priscis. sed *Dion* Regius, Franc. & Ald. vide Barth. ad Statii II. Silv. VII. 67. *genus* pro filio & nepote poni videmus ad I. Aen. 380. BURM.

795. GARAMANTAS ET. *Garamantidas Indos*

prior Hamburgicus. *Garamantes* Dorvil. & Wittian. *super* pro ultra. *profert* etiam alter Hamburgicus a manu prima. *perferet* Huguenianus & Francianus.

796. JACET EXTRA SIDERA TELLUS. Designare videtur Poeta insulam, quam Americam vocant nostra tempestate inventam, cujus tamen etiam antiqui meminerunt aliquando; inter quos est vel in primis Plato, qui in Timaeo Atlantis insulam appellat, asseritque & ingenti terrae motu, & longa illuvione absorptam fuisse: & pelagus illud innavigabile remansisse. sed potuit fieri, ut quam Plato obrutam putavit, alii crederent adhuc exstare. secundum quos dixerit Poeta, *ubi coelifer Atlas Aem humero torquet*. Verum enimvero, ne omnino Platonis opinionem intactam relinqueret, usus & verbo *jacet*, ex quo datur intelligi summersam esse. Quod vero ait *extra sidera*, ex sequentibus colligitur, non de quibuslibet sideribus agi, sed de his tantum, quae sunt in Zodiaco, ultra quem magna illius insulae pars extenditur. MUSONIUS. Non tam subtile horum verborum interpretationem videbis apud Gronovium ad Senec. Med. §. 10. Heins. ad Claud. II. in Ruf. 245. memoriae fidens citat, *patet*.

797. COELIFER. *Lucifer* Montalbanus a manu prima. *extra annos* Francianus. mox, *humeris* prior Hamburgicus.

799. IN ADVENTU. *In adventum* Mediceus, prior Mentelius, Gudianus, & alii nonnulli. complures, *in adventu*, minus concinne. HEINS. *Adventu* Wittian. Regius & Edit. Med. *cujus in adventu* Ed. Veneta.

800. MAEOTICA. *Maecotia* castigatiores maxima ex parte. quomodo in iisdem Georg. III. 349. ubi consulantur, si tanti est, ea quae adnotamus. forte & apud Juvenalem Sat. IV. 42. scribendum. *Glacies Maecotia*, pro *Maecotica*. Scholiastes ejus certe sic videtur agnovisse, dum interpretatur, quia qui in Ponto & Maecotia palude capiuntur pisces, immanes & pingues ex ipsa tarditate. plurimos

12 deest L. V. R. Lips. Steph. Dan. al. 13 Cerinitum V. R. Vof. R. Steph. Dan. al. vide Salmast. Exer. Plin. p. 98. qui *Cerinitum* legit. 14 deest V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. 15 traverit Fabr. al. & delasserit V. L. Vof. R. Steph. deest vero Dan. 16 deest V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 16 * *adastrum* Lips. Steph.

805 Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celsò Nyssae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

Aut

SERVII.

806. NYSSAE DE VERTICE. Mons est Indiae, de quo loquitur. Caeterum est & ¹⁷ Nyssa, ¹⁸ [civitas in monte Parnasso,] in qua Liber colitur: unde ¹⁹ Nyssaenus dictus est.

807. ET DUBITAMUS. Pro, dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus: Cum tibi sit tanta praeparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est, gloriam: ²⁰ [ab eo, quod praecedat, id quod sequitur: nam e virtute gloria nascitur.]

VARIORUM.

nos ad Claudianum iv. Conf. Hon. 180. HEINS. Et ita passim apud alios Poëtas. vid. ad Lucan. II. 641. nescio quem alium Jul. Caesarem & Augustum hic sibi fingat Harduinus, quia Jul. Caesar nullam prolem reliquit, nec Augustus *Divum genus*, dici possit, quum per adoptionem tantum fuerit Caesaris fil. haec refutare otium non est, & *Divi genus* si legatur, cadit omnis calumnia, & a se proditis nummis Jesuita convinci potest.

801. TURBANT. J. Bapt. Pius ad Lucret. III. 492. exponit eo sensu quo *turbare* & *conturbare* dicuntur decoctores, qui rationibus turbatis, fugae consilium capientes sarcinulas colligunt. ita Aegyptios, audito Caesaris nomine ad Euphratem fulminantis, de convulsando cogitare. nimis puto longe petitam, quum *turbare* proprium etiam in belis sit verbum, ubi omnia feruntur & aguntur, & milites praedam deripientes omnia turbant, ita ut ipsi incolae etiam in maximis turbis versentur. vid. Ecl. I. 12. sic eleganter Leo mordens & trahens pecus, *turbat per ovilia*, lib. IX. 339. & venator, *turbat agens apros latratu*, & ita passim. BURM.

Ibid. TREPIDA. Id est consternata, & fracta post proelium Actiacum, ut exponit Brouckhusius ad Propert. III. IX. 51.

802. OBIVIT. Obibat secundus Rottendorffius & alter Hamburgicus a manu secunda. Schol. Horat. III. Od. 3. vulgatum agnoscit. HEINS.

803. AUT ERYMANTHI. *Atque* volebat Mark-

land. ad Statii lib. v. Silv. I. 48. aut mox legendum, aut *Lernam*. sed vulgata est apud Lutat. ad Statii IV. Theb. 250. cervam hanc *Μαυραλίην* vocari in Anthol. lib. IV. pag. 308. observabat Cl. Dorvillius. BURM.

804. PLACARIT. *Placaris* Mediceus. neque aliter Scholiafies Statii Theb. IV. legisse se demonstrat. quae utique vera est scriptura. nec aliter Gudianus, alter Mentelianus, primus & secundus Rottendorffii, duo Vossiani, Moretani tres, & alii totidem. Aemulatus est Maronis haec Statius Theb. IV. 248. de Atalanta:

Saltus tum forte remotos

Pacabat cornu, gelidique arbuscula Lycæi.

Nemee pacator pari modo Hercules Silio Italico perpetuo Maronis imitatori dictus lib. II. v. 482. ut illic castigandum. in veteri lapide apud Gruterum HERCULI PACIFERO. & in nummis apud me Postumi, Probi & Maximini. Senec. Herc. Fur. 442.

Postque pacatum manu,

Quodcumque Titan ortus & labens videt.

Ibidem 889.

Transvectus vada Tartari

Pacatis redit inferis.

Herc. Oet. 784.

Pacata tellus, inquit, & coelum & freta

Feris subactis omnibus, victor redi.

Dianira Herculi apud Nasonem IX. Epist. 13.

Respice vindicibus pacatum viribus orbem,

Qua latam Nereus caeruleus ambit humum

Se tibi par terrae, tibi se tuta aequora debent.

plura pro hac lectione disserui ad Claudian. lib. III. de Laud. Stil. Priscianus tamen libro XVII. vulgatum *placans* perperam agnoscit: qui *inscire acripedem* dici opinatur pro *acripedem*, & equos *χαλκίπους* dicit, quod epitheton apud Graecos Poëtas saepe occurrit. parem errorem jam ante Valerius Probus commiserat, qui *acripedem* eodem modo interpretatur lib. I. Art. Gram. & Donatus de Metaphrasmo. HEINS. *Placaret* Ed. Venet. *Placaris* Mediol. de cervo acripede vide Parthas.

¹⁷ Nise Fabr. Steph. Dan.

¹⁸ desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan.

¹⁹ Niseus L. Vof. R. Dan.

²⁰ desunt V. L. Vof. R. Lipf.

Aut metus Aufonia prohibet consistere terra?
 Quis procul ille autem ramis insignis olivae
 810 Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
 Regis Romani; primus qui legibus urbem

Fun-

SERVII

808. AUT METUS. Aut est aliquis timor, qui
 21 te a regnis Italiae revocet?

809. QUIS PROCL ILLE AUTEM. Nunc re-
 dit ad Romanos reges, qui septem fuerunt: Ro-
 mulus, Numa Pompilius, 22 Tullus Hostilius, An-
 cus Martius, Tarquinius Priscus, Servius 23 Tul-
 lius, Tarquinius Superbus. Mira autem utitur phan-
 tasia; ut quasi ostendat, se non agnoscere eum,
 qui de gente Romana non fuerat. Romulo enim
 mortuo, cum 24 anno Senatus regnasset per decu-
 rias, 25 [quod tempus *Interregnum* dictum est,]
 taediosum visum est, & quaesitus est rex. Sed cum
 in Urbe nullus idoneus esset inventus, orta est bo-
 na Pompilii fama, quod esset apud 26 Cures, ci-
 vitem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos 27
 accepit imperium: qui ferociam populi 28 a bellis
 ad sacra contulit: unde etiam Numa dictus est a-
 29 7 16000, 29 [ab inventionem & constitutionem le-
 gum; nam proprium nomen Pompilius habuit.]
 Hic etiam canus 30 fuit a prima aetate; ad quod
 alludens 31 ait: *Incanaque menta*. Item propter
 sacerdotium: *Ramis insignis olivae*.

VARIORUM.

rhaf. ad Claudian. Rapt. Proserpi. Brodae. Miscel.
 II. 29. Salmaf. Exerc. Plin. pag. 98. & 157.
 Muncker. ad Hygin. Fab. xxx. ubi videbis dissen-
 tire viros doctos, an *aeripides*, an *aeripides* legen-
 dum. sic *Aenipides* Heins. ad Ovid. Ep. vi. 32. &
 XII. 93. praefert. qui Graecis *χαλκιοποδης*, de qui-
 bus vide & Voss. ad Catull. pag. 48. *Aeripides*
 tuetur Markland. ad Statii i. Silv. I. 51. *Aeropi-*
dem hic etiam Edit. Junt. BURM.

807. VIRTUTEM EXTENDERE FACTIS. *Virtu-*
te extendere vires tres priores Moretani, pr. Rot-
 tendorf. & Montalbanius. quomodo & omnium
 Pierianorum veterrimus Vaticanus. etiam ex no-
 stris alter Mentelianus a manu prima. prior au-
 tem, *virtute extendere factis*, & superscriptum, !.

vires. In Gudiano pervetere, *virtutem extendere*
vires. vel *factis*. in tert. Rottend. *virtutem exten-*
dere factis, addita diversa scriptura, vel *viribus*. in
 altero Hamburg. *factis extendere vires*. Quia li-
 bro x. 461. habebimus, *sed famam extendere fa-*
ctis, *Hoc virtutis opus*, opinor hic loci Maronem,
 pro familiari sibi instituto reliquisse nobis, *virtute*
extendere vires. vid. adnotata ad lib. v. 486. sic
 apud Solinum cap. xxxix. codices alii habent,
namque Herostratus, ut nomen materia sceleris
extenderet. alii, *ut nominis sui memoriam fama ex-*
tenderet. Silius II. 58.

Extendam leti decus, atque in secula mittam.
 Idem lib. III.

Extendere aevum.

Statius Theb. I. Theb. 607.

Famam posthabita faciles extendere vita.

HEINS. Silius iterum IX. 375.

Brevis hoc vitae, quodcumque relictum est

Extendamus, ait.

Horat. II. Od. 2.

Vivet extento Proculejus aevo.

& III. Od. 3.

Nomen in ultimas

Extendat oras.

sed in his omnibus nullum est exemplum, quo
virtutem extendere recte dici probetur, nisi cum
 Servio pro gloria capiamus. ego, si codices fave-
 rent, malim dicere, *virtute extendere famam*, vel
vitam. sic *facta*, & *fama* confunduntur apud Si-
 lium IV. 4. sed nihil audeo mutare. *virtutem ex-*
tendere satis Sprotianus, Dorvil. Venet. & Reg. a
 manu secunda. *virtute extendere vires* Edit. Junt.
 BURM.

810. SACRA FERENS. Vid. ad II. Georg.
 476.

811. PRIMUS. *Primam urbem* membranae no-
 strae omnes, & ex Pierii potiores, neque aliter ag-
 noscit

21 te regnis Dan. 22 Tullius L. 23 Tullius L. Steph. Dan. Fabr. al. 24 annum Fabr. 25 desunt V. L. R. Vof.
 Lipf. 26 Cares V. 27 accipit Fabr. 28 ab bellis Vof. 29 desunt V. L. R. Lipf. Basil. const. legis Steph. Dan. 30 fuit
 prima V. L. Vof. R. 31 dicit V. L. Vof. R.

Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
 Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
 Otia qui rumpet patriae, residesque movebit

815 Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
 Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
 Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
 Vis & Tarquinius reges, animamque superbam.

UL

SERVII.

814. OTIA QUI RUMPET PATRIAE. De hoc
 32 LIVIUS I. 23. *Inde Tullum, qui ferocior Romulo
 fuit, quam Numae similis.* RESIDES. 33 Pigros,
 otiosos, nimium sedentes.

815. DESUETA TRIUMPHIS. A consuetudine
 triumphandi 34 desuescentia.

816. JACTANTIOR ANCUS. Amans populi fa-
 vorem. Hic Ostiam fecit. ANCUS autem dictus
 ἄνκω & ἄνκω, id est, a cubito, quem incurvum
 habuisse dicit.

817. AURIS. Favoribus: unde & *aurarii* dicun-
 tur 35 favitores.

818. VIS ET TARQUINIOS REGES, ANIMAM-
 QUE SUPERBAM. Unus enim de Tarquinio fuit
 Superbus.

VARIORUM.

gnoscit Spartianus in Hadriano, ubi hic locus pro-
 ducitur. sic lib. VII. 61.

Primus cum conderet arces.

pro *primum*. lib. I. 244.

Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.

Silius Italicus libro X. 380.

*Jam maria ac terras primamque intraverat
 urbem.*

Idem lib. II. 235.

Stat primam urbem murosque patentes

Postposita caede, & delata invadere pugna.

Idem lib. XIII. 534.

Qui primas fundarunt moenibus urbes.

HEINS. Vide Heins. ad Claudian. I. in Rufin.

304. *Primus vero Serv. ad I. Aen. I. & ita Ed.*

Mediol. & alii, quod praetuli, nam *prima urbs*,
 sub Romulo rectius dicitur, sed Numā post fero-
 cem Romulum *primus*; populum bellicosum legi-
 bus mitigavit. ita mox *primus* Brutus. BURM.

812. TERRA. *Regno* legitur apud Priscianum
 libro VII. HEINS. *Curibus pravis* Sprotanus. *co-
 ribus* Gudianus.

813. CUI. *Qui* Mediceus.

814. RUMPET. *Rumpit* Menagii prior.

815. DESUETA. *Devicta triumphis* Hugenanus.
disueta Menagii alter, Wittian. & Ed. Venet.

817. NUNC QUOQUE. In Franciano erat, *Hunc
 quoque*, ex sollemni variatione, de qua vid. ad I.
 Aen. 670. VII. 331. & VIII. 524. ut ita *duxeris*
 Anco successorem faciat Servium Tullum; qui
 primas favore populi captato, sine comitis re-
 gnum invasit, & ita nimium gavisus auris popula-
 ribus, exclusit Tarquinii filios regno. Cur vero
 hunc omitteret, cui tantum debuit Roma? quia
 vero duos Tarquinius conjungere volebat Poeta,
 Servium post Ancum posuit, quem captatorem
 aurae popularis fuisse non legimus, sed legitimo
 more regnum consecutum. *gaudet* Hamburg. pr.
armis sec. Moreti. *terris* Mediceus. BURM.

818. VIS ET. Distinxit Servius post *animam
 superbam*, ut in codice meo fit; ubi & *Tarquinos*.
 nescio autem qui in *Tarquinos* secundam produ-
 ctam voluerunt, ad quos respicit Pierius sed erras-
 se praeter auctoritatem Ennii, Ovidii, Horatii,
 & ipsius Virgilii, ex carmine ad Varium inter ca-
 talecta, Analogia quoque commonstrat, in *Lici-
 nius, Flaminius, Herminius, Virginus, Papinius*,
 &c.

32 verba Livii paullum differunt, *Hic non solum proximo Regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit*, & ita Edd. Fabr.
 & al. nisi quod *quam Romulus*, habent. ut Edd. quaedam Livii, *ferox Romulo, quam Numae similis* V. L. R. Vof. Lips.
 ubi deest *magis*, ut saepe solent loqui, quod notandum. *ferocior Romulo fuit, quam N. similis* Steph. 33 deest V. L. R.
 Vof. Lips. Steph. al. 34 desiccantia V. desiccantia L. de ejus scientiam R. dissuascantia Steph. Dan. Fabr. al. 35 favitores.
 L. A. Vof. sed huic superscriptam *favitores*. Favtores Lips. Steph. Fabr. al. vid. supr. 204.

Ultoris Bruti, fascisque videre receptos?

820 Consulis imperium hic primus saevasque securis
Adcipt: natosque pater, nova bella moventis,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix! Utrumque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriae, laudumque inmensa cupido.

825 Quin

S E R V I I.

819. ULTORIS BRUTI, FASCESQUE VIDERE RECEPTOS. Vis videre etiam ultoris Bruti fasces receptos? Historia autem hoc habet: Tarquinius ob multa quidem, *Superbus* est dictus; praecipue tamen ³⁶ ob hanc causam: ³⁷ Mandavit aliquando Sexto filio, qui minimus e tribus erat, ut, patris in se saevitiam intolerabilem conquerens, Gabios transfugeret: quo cum venisset, & superbiam patris ab alienis in suos versam diceret, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostem Tarquinii patris credidisse: multisque in Gabiorum fraudem simulatis, ad ultimum dux belli contra patrem legitur. Itaque praeliis quibusdam feliciter gestis, cum tantam charitatem ab omnibus adeptus foret, ut non pater Tarquinius potentior Romae, quam filius Gabius esset; satis jam virum ad conatus sibi collectum existimans, ex suis unum satellitem sciscitatum apud patrem Romam mittit, quid jam se facere vellet: quod cum Tarquinio satellites renuntiasset, rex ipse, quia dubiae fidei nuntius videbatur, nihil voce respondit; sed deambulans cum virga in hortis, velut deliberabundus, capita decussit papaverum; ut, ea re per satellitem renuntiata, filius quid fieri vellet cognosceret, & primores civitatis quoquo modo interimeret: quod & ab eo factum est. Huius filius vitiauit nobilissimam matronam Lucretiam; quod illa dolens, se interemit. Tunc ejus avunculus Brutus, rapto ex ejus corpore gladio, processit ad populum, & de hac re concionatus est. Quo facto omnibus placuit, ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam ³⁸ expugnabat. Propter quod se Tarquinius cum liberis ad Porrenam regem Tusciae con-

tulit: & bellum gessit gravissimum contra populum Romanum. Tunc duo creati sunt consules, Brutus & Tricipitinus, pater Lucretiae, ³⁹ qui & Tarquinius dicebatur: ob quod solum est Urbe ⁴⁰ depulsus: & in ejus locum subrogatus est Valerius Publicola: quo mortuo item alter est factus: & alter similiter. Quod cernens taediosum esse Virgilius Brutum solum posuit, qui annum solus imperavit. Sed Bruti filii amici erant filiis ⁴¹ Tarquinii: cum quibus cum iniissent consilium, ut eos per noctem intromitterent, proditi ⁴² sunt a servo ⁴³ Vindicio, & a patre ⁴⁴ interempti. Ideo ergo *ultoris*; scilicet ⁴⁵ & libertatis publicae, & Lucretiae pudoris.

820. SAEVASQUE SECURES. Quae saevierunt etiam contra liberos.

822. PULCHRA PRO LIBERTATE. Ingenti arte loquitur, ⁴⁶ consideratione personarum: factum enim laudat dicens: *pulchra pro libertate*; personam vituperat.

823. UTCUMQUE FERENT EA FACTA MINORES. Etiam si lauderis a posteris, ⁴⁷ non extorquere debet naturae vim amor patriae.

V A R I O R U M.

& procul dubio etiam in *Albinus*. licet *Albinus* extendatur. An Ennius tamen *Tarquinius* scripserit, potest dubitari. Praeterea in meo Cod. a m. pr. *Vin* sed Grammatici negant exemplum dari huius prosodiae. unus G. H. Ursinus Gramm. P. II. Adpend. p. 184. ad *Tun* sive *Tune* provocat in Virgilio. sed nec hoc satisfacit. Quid quod aliis in locis Virgilius *Vis*, non *Vin* adhibuerit. ut Ecl.

III.

36 propter V. Lipf. 37 mandavit aliquando cuidam Satelliti, ut cuidam (cujusdam al.) oppidi (omnis) principes interimeret, profectus ille grandem multitudinem (grande miraculum V. R.) repperit. Quod cum ei renuntiasset deambolanti cum virga in hortis, detrahens (detrahens V. Dan.) responsionem (responsioni Dan.) capita decussit papaverum, ut satellites quid (qui Vol.) fieri vellet, agnosceret. Huius filius &c. V. L. Vol. Lipf. R. Steph. Dan. ea quae ex Fabr. & aliis Edd. hic leguntur interpolata sunt ex Livio lib. 1. cap. 53. & 54. 38 f. oppugnabat. 39 iste & Fabr. al. 40 posuit Fabr. al. 41 Tarquinii V. 42 deest V. Fabr. 43 Venditio L. Vinditio R. 44 interempti sunt Steph. Dan. Fabr. al. 45 deest V. L. Vol. R. 46 pro consideratione Fabr. 47 deest V. L. Vol. R.

825 Quin Decios, Drusosque procul, saevumque securi
 Adspice Torquatum, & referentem signa Camillum.
 Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
 Concordes animae nunc, & dum nocte prementur,
 Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae

830 Ad-

SERVII.

825. QUIN DECIOS. Quinimmo Decios respi-
 ce. Hi duo fuerunt, qui Mures dicti sunt, pater
 & filius. Horum alter se bello Gallico; alter Sa-
 minitico vovit pro republica, cum terra ⁴⁸ & ma-
 ri universum ⁴⁹ bello vellent exercitum perdere.
 DRUSOSQUE PROCVL. Et hi duo fuerunt. Ho-
 rum prior vicit Hasdrubalem; ⁵⁰ alter est filius ⁵¹
 Liviae, uxoris Augusti. SAEVUMQUE SECURI AS-
 PICE TORQUATUM. Hic Gallum quendam ⁵² [in
 ponte Anienis] singulari certamine superavit, &
 ejus sibi torquem imposuit: unde ⁵³ nomen acce-
 pit. Hic ad Urbem pergens, praecepit filio, ut
 tantum castra ⁵⁴ tutaretur: ille ⁵⁵ [provocatus ab
 hostibus], ⁵⁶ nocte occasione, victoriam consecutus
 est. Reversus postea ⁵⁷ pater, laudavit fortu-
 nam populi Romani; sed filium, ut dicit Livius,
⁵⁸ *Fustuario necavit*. ⁵⁹ Ergo saevum securi, saevum
 jure occidendi, non ferri genere: nam securi non
 animadvertit in filium.

826. REFERENTEM SIGNA CAMILLUM. Bren-
 no duce, Galli, apud ⁶⁰ Alliam fluvium deletis ⁶¹
 legionibus, everterunt urbem ⁶² Romam, absque
 Capitolio: pro quo immensam pecuniam accepe-
 runt. Tunc Camillus absens Dictator est factus,
 cum ⁶³ diu esset apud Ardeam in exilio, propter
⁶⁴ Veientanam praedam non aequo jure divisam:
 & Gallos jam abeuntes secutus est, quibus inter-
 emptis, aurum omne recepit & signa. Quod cum
 illic appendisset, civitati nomen dedit: nam Pisau-

rum dicitur, quod illic aurum pensatum ⁶⁵ est. Post
 hoc tamen factum rediit ⁶⁶ [in exilium:] unde ro-
 gatus, reversus est.

827. FULGERE. Ab eo, quod est *fulgo*, *fulgis*:
⁶⁷ [accentum habet in prima.]

828. ET DUM NOCTE PREMUNTUR. Bene
 alludit: nam, ⁶⁸ [dum pauperes fuerunt, concor-
 des manserunt, &] concordiam in humilitate te-
 nuerunt; cum nobilitate vero in ⁶⁹ bella venerunt.

VARIORUM.

III. 28. ubi nulla varietas. DORVILLIUS. Apud
 Ovidium semper *Tarquinius* legitur, neque per
 metri leges aliter potest lib. II. Fast. 694. sic &
 apud Horat. I. Od. 12. *Tarquini fasces* media cor-
 repta. & ita Noster lib. VIII. 646. Claudian. VI.
 Conf. Hon. 486.

Quo texerat urbem Tarquinio mirante Cocles.
 male ergo *Tarquino* Sprotanus, Montalb. & Ed.
 Mediol. BURM.

820. PRIMUS. *Primum* Sprotanus, Venetus, &
 Wittian. *saevus secures* dixit imitatione Lucretii
 lib. III. 1009.

821. NATOSQUE PATER. *Natosque patri* Vra-
 tislavienfis. *bella gerentes* Zulichemius a manu
 prima.

823. EA FACTA. *Facta* nostri omnes, exceptis
 Sproitano, Moreti tertio & Pierianis. sic apud Va-
 ler. Flac. III. 355. *Nec populi nostrive luant ea
 facta*

⁴⁸ & manes V. L. Vof. R. Lipf. corruptus hic locus, nullum enim tum mari fuit bellum. forte *devovit pro republica se
 vitae & manibus*, ne universum vellent exercitum perdere. nam Florus dicit se *dis manibus* devovisse Decios. praeterea
 prior Decius non Gallico, sed Latino bello se devovit. vid. Flor. I. 14. & 17. BURM. ⁴⁹ bellum R. deletat vocem Heinisus.
⁵⁰ Livius Drusus Salinator Fabr. al. ⁵¹ Juliae Uxor Augusti R. Lipf. Juliae sororis Augusti Vof. L. ⁵² defunt V. L.
 Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁵³ & nomen Fabr. al. ⁵⁴ tueretur V. L. Vof. Steph. al. meteretur Dan. pro quo meta-
 retur Genev. ⁵⁵ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁵⁶ nocte R. ⁵⁷ ad patrem R. ⁵⁸ fustuario supplicio Dan.
 fustuario R. nescio ubi hoc Livius dicat. sed de Postumio hoc referens lib. IV. 29. filium securi percussisse dicit. ubi apud
 commentarios videre licet de hoc facto, an Postumio, an Manlio sit adscribendum, diversas opiniones. certe Manlius non ob
 victoriam reportatam, sed ob hostem provocatum occidi iussit. vid. Liv. VII. 4. consulae ergo hae historiae. BURM. ⁵⁹ ergo
 saevus securi jure Steph. ⁶⁰ Alliam Vof. L. ⁶¹ regionibus R. ⁶² Romanam Fabr. al. ⁶³ deest V. ⁶⁴ vehimenta-
 tum V. L. ⁶⁵ deest L. ⁶⁶ defunt Fabr. ⁶⁷ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁶⁸ defunt iisdem. ⁶⁹ bel-
 li. R.

830 Adtigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
 Aggeribus focer Alpinis atque arce Monoeci
 Descendens; gener adversis instructus Eois.
 Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:
 Neu patriae validas in viscera vertite vites.

835 Tu-

S E R V I I.

831. AGGERIBUS SOCER ALPINIS. A muni-
 mentis Alpium: haec enim Italiae murorum exhi-
 bent vicem. *Socer* vero; quia Pompejus habuit Ju-
 liam, filiam Caesaris, quae in partu periit: unde
 etiam isti ⁷⁰ facile in bella venerunt. ⁷¹ [Hinc Lu-
 canus I. 119. *Morte tua discussa fides, bellumque*
movere Permissum est ducibus.] ARCE MONOECI.
 De Liguria, ubi est portus ⁷² Monoeci Herculis.
 Dictus autem *μῆνεος*; vel quod pulsus omnibus illic
 solus habitavit: vel quod in ejus templo nunquam
 aliquis deorum simul colitur: sicut in Jovis, Mi-
 nerva & Juno; in Veneris, Cupido.

832. ADVERSIS INSTRUCTUS EOIS. Orientis e-
 nim auxiliis est usus.

833. ASSUESCITE BELLA. Mire dictum: ab
 ipsis enim quasi consuetudinem fecit populus Ro-
 manus bellorum civilium. ⁷³ Septies enim gesta
 sunt: ⁷⁴ ter a Caesare: contra Pompejum in Thes-
 salia; item contra ejus filium Magnum in Hispania;
⁷⁵ item contra Jubam & Catonem in Africa. Mor-
 tuo Caesare, ab Augusto contra Cassium & Brum
 tum in ⁷⁶ Philippis, civitate Thessaliae; ⁷⁷ contra
 Lucium Antonium in Perusia, Tusciae civitate;
 contra Sextum Pompejum in Sicilia; [& contra]
 Antonium & Cleopatram in Epiro.

V A R I O R U M.

facta minores. Macrobius tamen IV. cap. 6. vul-
 gaturn agnoscit. idem *nepotes* exhibet. HEINS.
Pata Dorvil. & Ed. Venet. *minores* pro posteris
 Latinum non esse pronuntiat Harduinus; flo-
 -ci faciens tot scriptorum auctoritates a viris do-
 ctis adductas. vid. ad Valer. Flac. III. 455.
 BURM.

824. VINCET. *Vincit* Wittian.

826. ET REFERENTEM. *Et* deest priori Ham-

burgico.

827. ILLAE AUTEM. *Illi autem paribus quos*
 secundus Moretanus. HEINS. In *auris* prior
 Hamburgicus.

828. PREMUNTUR. *Premuntur* Mentelianus u-
 terque, & Moretanus quartus cum Picrianis, quod
 illi impense placet. in ceteris *premuntur*. HEINS.
Premuntur etiam Zulichem. & nunc dum Ed.
 Venet.

829. LUMINA. *Limina* secundus Rottendorphii.
 ut supra hoc libro 680. & lib. VII. 771. HEINS.
Limina Wittian. vide Markl. ad Stat. II. Silv. VI.
 70. & quae nos ad Valer. Flac. I. 823. & Lucan.
 II. 106. & hic notas Guellii, qui *limina* illustrat.
 Lapis apud Gruter. DCLIX. 7.

Annus erat vitae primus, mox deinde secundi
Liminibus rapuit me sibi Persephone.

Lumina vitae dixit Lucret. I. 228. & III. 681. u-
 bi eadem variatio. BURM.

830. QUANTAS. *Quantis* tertius Rottendorphii.
stragesque Menagii prior, Hugenianus, Wittianus,
 Francianus & Parrhas. a m. pr.

831. MONOECI. *Menoeci* Mediceus, prior Men-
 telianus, primus Rottendorphii & alii. *Menoeci*,
 Gudianus: alii aliter. sed *Menoeci* *λίμνη* Straboni
 est & Ptolemaeo, Stephano *Μονοει*. Herculis
Minoeci arx & portus Ammiano Marcel. HEINS.
Moneti Francianus. *Moneci* Dorvill. & Wittian.
discedens Pugetianus. culpant hic quidam Virgi-
 lium, quod iter Caesaris ex Gallia in Italiam per
 Alpes proximas Monoeco deducat, quum ille per
 longe diversa Alpium juga Ravennam venerit, &
 inde, Rubicone Ariminum tetendit, & ira por-
 ro. Ipse vero auctor lib. VIII. de Bell. Gal. in fine
 non narrat per quas Alpium partes in Italiam de-
 scenderit. sed Poeta, qui propior aetati Caesaris
 fuit

70 inter & facile dimicare potuerunt L. V. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. 71 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. vide
 ad Lucani locum Oudendorpium. 72 Monoeci V. Vof. Menoechi & Menoechus L. Monechi & Monechus R. 73 odies
 Basil. 74 deest Dan. 75 deest V. L. Vof. R. 76 Philippicis V. R. 77 contra, non geminant ad fin. notas L. Vof.
 R. Steph. & Danieli desunt ultima & contra.

- 835 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
 Projice tela manu, sanguis meus.
 Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
 Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,
 840 Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli;

UL.

SERVIL.

835. TUQUE PRIOR, TU PARCE. Caesari dicit, quem clementem circa Pompejanos legimus: cui vult tunc hoc esse mandatum. ⁷⁸ [Licet Lucanus dicat II. 439. *Caesar in arma furens, nullas nisi sanguine fuso Gaudet habere vias.* Item III. 82. *Gaudet tamen esse timori Jam magno populi: & se non mallet amari.*]

837. ILLE TRIUMPHATA CAPITOLIA AD ALTA CORINTHO. ⁷⁹ Mummium significat.

840. IPSUMQUE AEACIDEN. Necesse est ut ille subaudiatur. Pyrrhum enim, quem *Aeaciden* dicit, Curius & Fabricius vicerunt, ferentem Tarentinis auxilium. Hic postea fugit in Graeciam, & illic ⁸⁰ occisus est in templo, ⁸¹ [nam cum Argos obsideret, ictu regulae periit.] *Argos* vero & *Mycenae* alii vicerunt, ⁸² [Quint. Metellus, & Mummus.]

VARIORUM.

fuit, ex aliorum vel scriptis vel narratione melius iter Caesaris noverat: nam certe ex Gallia veniens in Italiam potuit plures Galliae partes obire, ut inde milites per varias regiones dispersos colligeret & juberet illos per diversas Alpium vias ad se venire in Italiam. & ipse ita descendisse aggeribus diversis Alpinis, & etiam Liguribus qui Monoeco proximi erant, dici potest, per quos ejus imperio legiones undique excitae ex Gallia descendeabant in Italiam. & ita copias Caesaris, ex Gallia evocatas, opponit adversis Eois, quibus Pompejus instructus venit, quos tamen ille demum in Epiro & Thesalia habuit auxiliores. Non intellexit etiam Har-

duinus vim vocis *arcis*, quam de arce urbis Monoeci capit, quum satis constet, montes, & eorum vertices *arces* dici, ut *Caulonis arces* Servius ad III. Aen. 553. de monte explicat. vide Cluver. Ital. Antiq. lib. IV. pag. 1304. & inf. ad lib. IX. 86. Servium: BURM.

832. ADVERSIS. *Aversis Eois* Mediceus a manu prima. ut *aversos Eois* posuerit, pro remotis & longinquis, ut lib. I. 568.

Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe. Lucan. lib. I. 54.

Nec polus aversi calidus qua vergitur Austri. ita enim & veterum codices, & Priscianus lib. VIII. agnoscunt, non *aversi mergitur austri*, quod est in vulgatis exemplaribus. HEINS. *Aversis* Leidenfis.

833. ADSUESCITE. Id est eorum amorem animis imprimite. ita Barth. ad Stat. IV. Theb. 652. *aduescite* Pugetianus.

834. VERTITE. *Vertere* Montalbanus.

835. PARCE. Quia Caesar exclamavit *parce civibus*. Flor. IV. 2. *projicit arma manu* Val. Flac. II. 527. BURM.

836. SANGUIS PIUS. Rufinianus Rhetor (de Schemat. Dian. p. 36.) hanc probat lectionem: nam simul causam belli civilis ostendit in Caesare fuisse, dum dicit, priorem illam debere parcere. mox, tanquam ideo, inquit, parcere prior debeat, quia sit Anchisae pius sanguis, & ab Olympo genus ducat. FABRIC. *Meus esse memento.* ita supplebat prior Hamburgicus. o *sanguis* Francian.

837. TRIUMPHATA CORINTHO. An Urbe trium-

⁷⁸ desunt V. L. R. Vol. Lips. Steph. Dan. ⁷⁹ magnum Steph. ⁸⁰ Errare hic Servium, & Pyrrhum, sive Neoptolemum, Achillis filium, in templo Delphico ab Oreste caesum tradere plurimos, (vide & Servium ad Lib. III. 332.) & aliorum sententias refert Vincentius Altarius lib. I. Ephemeridum cap. 8. ipse per Aeacidem intelligit Andrisicum subditum regem. Qui nulla specie credi potest a Virgilio inter Aeacidas fuisse hic memoratus. vide & H. Stephanj dissert. de Criticis pag. 201. qui *eruet ille*, intelligit de Paulo Aemilio, qui Persen vicit, & regnum Macedonicum finivit. vid. & Serv. ad I. Aen. 573. illa *in templo* desunt Basil. & ita posset historia convenire, quam nobis prodidit Photarchus in Pyrrho ad finem. BURM. ⁸¹ desunt L. V. R. Vol. Lips. Steph. Dan. ⁸² desunt iidem.

Ultus avos Trojae, templa & temerata Minervae.

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?

Quis Gracchi genus, aut geminos duo fulmina belli.

Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem.

845 Fabricium: vel te fulco, Serrane, ferentem?

Qqo

SERVII

841. ULTUS AVOS. Aut hic distinguendum, ut sit: *Trojae Minervae*, pro Trojanæ, principale pro derivativo: aut certe *avos Trojae*; non quos Troja habuit⁸¹ avos; sed qui de Troja fuerunt, id est, avos Trojanorum.

842. MAGNE CATO. Censurum dicit, qui scripsit⁸⁵ historias: multa etiam bella confecit: nam Uticensis praesente Augusto, contra quem pater ejus & dimicavit, & Anticatores scripsit, laudare non poterat.⁸⁶ [Supra autem, Minervae templa temerata per stuprum Cassandrae dicit.] COSSE RELINQUAT? Cossus⁸⁷ tribunus militum consulari potestate fuit. Hic⁸⁸ [regem Tuscorum,] Lartem Tolumnium, a loco dictum, occidit: &⁸⁹ [secundâ post Romulum] opima spolia⁹⁰ revocavit. Erit autem nominativus hic⁹¹ *Lartis*, *hujus Lartis*.

843. QUIS GRACCHI GENUS? Gracchos seditiones contat fuisse; nobiles tamen genere: namque per Corneliam, nepotes Scipionis Africani fuerunt: unde Juvenalis ad eam VI. 170. *Tolle tuum, precor, Hannibalem*,⁹² [*victumque Syphacem*.] Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: major⁹³ Africanus, qui obsidione Carthaginis ab Italia revocavit Hannibalem; Aemilianus minor.

844. SCIPIADAS. Hi gemini fratres fuerunt: qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Car-

thaginem novam; quae Spartaria dicitur,⁹⁴ insidius interempti sunt: ⁹⁵ [quorum alter, pater, alter, patruus Scipionis Africani majoris fuerunt.] CLADEM LIBYAE. Scipiones⁹⁶ [Africanos duos; majorem & minorem: quorum alter vicit Carthaginem; alter delevit.]

845. FABRICIUM. Paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis Samnitum, aurum sibi offerentibus: Romanos non aurum habere velle; sed aurum habentibus imperare. SERRANE SERENTEM. Attilius⁹⁷ quidam senator fuit; qui, cum agrum⁹⁸ suum coleret, evocatus, propter virtutem meruit Dictaturam. *Serranus autem, a serendo dictus est.*

VARIORUM

triumphata Latine dicatur rogat Harduinus. sed an *triumphatae gentes* III. Georg. 33. non probavit in opere vero Virgilii? tales remittendi cum ironibus ad Lexica. sequentia *eruet ille*, ridicule ad Caesarem trahit Jesuita, quum Mummius intelligatur, qui Achaico bello has urbes in ditionem Populi Romani redegit. vid. Ovid. VI. Fast. 47. BURM.

838. AGET CURRUM. Sic & Arusianus Messus agnoscit. in multis tamen scriptorum *aget currus*; quos inter Mentelianus prior & lex alii minoris rei. Gudianus a manu prima, *victor aget currum*, sed

83 deest V. 84 Censurum Steph. Fabr. al. 85 Historias multas, & etiam multa Fabr. al. 86 deest R. in V. erat post notam 9. 841. *templa & temerata Minervae*. per stuprum Minervae. post stuprum Lips. L. 87 Tribunus militaris hinc V. L. R. Voss. Steph. al. 88 deest iisdem. Cluver. Ital. Ant. 11. cap. 1. in fin. conjiciebat *Lartem a Laribus dictum*. 89 deest iisdem. 90 *revocavit*. legebat Dempsterus in Etruria Reg. 21. 52. pag. 214. parum refert, & est obvia varietas. *revocavit* hic omnes, praeter Fabr. & Malvicium, qui *reportavit*. G. Vossius conjiciebat *retulit*. 91 Lar Steph. Dan. Fabr. al. 92 deest V. R. L. Voss. Steph. Dan. 93 Africanus, Aemilianus minor &c. V. L. Voss. R. Lips. Steph. Dan. Fabr. al. sed est error: nam Africanus revocavit Hannibalem, non proprie dicta obsidione Carthaginis, sed quia imminebat urbi & proeliis aliquot vicerat Poenos: sed Aemilianus obsedit urbem & evertit. ideo credo transposuisse verba Malvicium, quibus tamen aliquid deesse puto. quod ex sequenti nota posset suppleri; qui *urbem evertit*, vel *delevit*, vel simile quid; posset tamen *obsidio* Carthaginis etiam majori Africano adscribi, quia urbi propinquus Carthaginenses ad summas angustias redegit. ut *obsidionem* pro summo periculo & impedimento, quo libere exire urbe prohibebantur, sumi docui ad Rustici Iter. 11. 11. & Cl. Duker. ad Flor. 11. 2. & 17. BURM. 94 deest Fabr. al. 95 deest V. L. Voss. R. Steph. Dan. 96 deest iisdem. 97 quidem Fabr. Attilius Lips. 98 deest V. Voss. Steph. Dan.

Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,

Unus qui nobis cunctando restituis rem.

Excudent alii spirantia mollius aera:

Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:

850 Orabunt caussas melius, coelique meatus

Describent radio, & surgentia sidera dicent.

Tu regere imperio populos, Romane, memento,

(Hac

SERVII.

846. QUO FESSUM RAPITIS, FABII? Cur me, o Fabii, fessum ad vestram trahitis narrationem? Aut certe fessum, tristem, ut VIII. 232. *Ter fessum valle resedit*, scilicet propter eorum mortem: nam 99 trecenti sex fuerunt de una familia: qui conjurati cum servis & clientibus suis contra Veientes dimicarunt, & insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt. Unus tantum superfuit, scilicet Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in civitate remanserat: 3 [a quo, per temporis successionem longioris, Fabius ille Maximus creatus est.] 4 qui postea, cum Hannibalis imperum ferre non posset, mora eum elusit, & ad Campaniam traxit, ubi deliciis 6 Carthagenensium virtus obtorpuit. 7 [Notandum est de secunda persona dictum.] 8 Hic autem est, de quo ait Ennius: *Unus qui nobis cunctando restituit rem.* 9 Sciens enim Virgilius quasi pro exemplo hunc versum posuit.

848. EXCUDENT ALII. Cudendo efficient: & est rhetoricus locus: SPIRANTIA. Animata. Horatius: Art. Poet. 33. *Et molles imitabitur aere capillos.*

849. VIVOS VULTUS. Hoc est, quod dixit spirantia. Et per 10 aera, Corinthios indicat; per marmor, Parios; per actionem caussarum, Athenienses; per Astronomiam, Aegyptios & Chaldaeos.

VARIORUM.

sed repositum *currus*. HEINS. *Curvus* Dorvill.

Regius, Parrhas. & Pugetianus.

842. QUIS TE, MAGNE CATO, TACITUM, AUT TE, COSSE, RELINQUAT? Haec lectio Helenii est & exemplorum. Donati autem mihi minus arridet: ideo a me non exponitur. FABR. Aut abest a manu prima Mediceo codici. HEINS. *Quosse* Zulichem.

843. BELLI. *Bello* Gudianus a manu prima. non inconcinne. HEINS.

845. SERRANE, SERENTEM. In Menteliano *Serane*. Quod Atiliae gentis cognomen a *serendo* deductum contendit Plinius. in duobus denariis tamen argenteis, apud me, M. ATIL. SARAN. & SAR. uti & in caeteris. in inscriptione, cujus Fulvius Ursinus meminit in gente Atilia. SEX. ATILIVS M. P. SARANVS. sed apud Gruter. pag. cxcviii. in ectypo ejusdem saxi SERRANVS. in Sillii scriptis exemplaribus lib. vi. M. Atilii Reguli filius *Serranus* constanter appellatur. ut cognomen gentis Atiliae fuerit. *Saranus* videlicet. nam & Julius Obsequens *Saranum* agnoscit, & *Serranum* & apud Schol. Horatii Crucquian. lib. iii. Od. 3. *Et te sulco*. ut hiatus relinquatur, ut saepe alias Zulichemius. *sulco* non *sulcos* Parrhas. & Excerpta nostra, *nec te* Schol. Persii. *Serane* Francianus, Witt. 846. Es. Abest a Franciano. *quo fessum capitis* Vratislav.

847. RESTITUIS. *Restitues* prior Vossianus, Menagius prior & Montalbanus: etiam Gudianus a m. pr. sed praestat alterum. *restituis* in Leidensi. HEINS. *Restitues* Wittian. Ed. Mediol. *restituis* Ed.

99 cavi fuerunt R. forte vitium ex nota numeri trecentum natum, quam fuisset scriptum cccvi. unde cavi fecit librarius. BURM. 1 qui cum conj. &c. dimicarent, insidiis &c. V. L. Vof. R. 2 deest L. V. R. Steph. Dan. 3 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. 4 Hic postea V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 5 Capiniam Vof. 6 deliciis ejus virtus L. Vof. R. Lips. Steph. Carthagenensium virtus ejus Fabr. 7 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Fabr. al. 8 Hic est de quo Ennius, *Unus L. Fabr.* al. ille est Lips. deinde Enni versui addant duos versos, non ponebat enim ramos ante salutem Ergo postquam magisque, viri nunc gloria claret Fabr. Basil. sed Servius de uno versu, quem imitatur Virgilius, loquitur. BURM. 9 imitatur Lips. 10 aera Fabr. al.

(Hae tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, & debellare superbos.

855 Sic parer Anchises, atque haec mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,

860 Ter-

SERVII

853. PACIS MOREM. Leges pacis.

856. SPOLIIS MARCELLUS OPIMIS. Hic Gallos & Poenos equestri certamine superavit. Viridomarus etiam, Gallorum ducem, manu propria interemit, & opima retulit spolia, quae dux detraxerat duci; sicut Cossius Larti Columnio.

857. SUPEREMINET OMNES. Virtutis scilicet genere. REM ROMANAM. Statum reipublicae.

858. TURBANTE TUMULTU. Ideo tumultu; quia res in Italia [adversus Gallos] geritur.

859. SISTET. Confirmabit, corroborabit.

VARIORUM.

Ed. Venet. vid. Non. in *cunctari*. BURM.

848 MOLLIIUS. *Molibus* Wittianus.

849. CREDO EQUIDEM. Markl. ad Stat. I. Silv. I. 21. legebat, *cedo equidem*, ut Statius VII. Theb. 178. & alibi. sed omnes libri *credo*, & est consueta ironiae forma, qua nos refellere iactantes ostendimus. sic I. Georg. 414. *haud equidem credo*. x. Aen. 29. *equidem credo*. & ita saepe Ovidius, ut xv. Metam. 359. II. Fast. 551. & IV. 743. sine ironia dicit Dido lib. IV. 12. *credo equidem*, sed addit statim, *nec vana fides*. unde patet ex formula hoc dici solitum. & forte non male Lambinus apud Ciceronem II. de Finib. 5. voluit legi, *credo equidem vos nec in dolore, nec in voluptate esse*. ubi alii *quidem*. vide etiam Barth. ad Stat. VI. Theb. 334. *Credo* etiam simpliciter ironice solet adhiberi, & centies occurrit. vid. lib. VII. 295. & virum eruditum in Miscell. Observ. Critic. Vol. II. p. 71. ubi & alios in *cedo* mutasse *credo* videbis. BURM.

Ibid. VIVOS. Et vivos Scholiafles Statii II. Theb. 216. & ita Wittian. alter Hamburgensis & a manu secunda Zulichemius. *vivos alicent* Menagii prior. quod non intelligo. BURM.

850. ORABUNT. *Orabant* Gudianus.

Ibid. SIDERA. *Lamina* Menagii prior. *describunt* etiam secundus Moreti. *sidera ducent* Parrhas.

853. HAE. Haec Francianus, Wittianus & Dorvil.

Ibid. PACIQUE IMPONERE MOREM. *Pacisque* Servius. sed alii melius, *paci: regle & police l'état de paix*. FABER. *Pacis* Servius agnovisse videtur. Codices tamen nostri maxima ex parte, *paci*. sed *pacisque* Mentelianus alter, secundus tertiusque Rottendorphii, & sex aut septem recentiores, & etiam Gudianus a m. pr. HEINS. *Pacisque* Regius, Wittian. Leidenf. Parrhas. & Excerpta nostra, cum quibusdam aliis. *pacisque imponere morem* Zulichem. ego *pacis* praeferebam, cuius mos est, ut stipendia & tributa imponantur victis gentibus, & provinciis, & ita pax concilietur, liberatis ab omni regio & alieno jure. in pr. Hamb. erat, *pacique imponere curam. imponere morem pro modum*, barbarum dicit Harduinus. sed quis ita explicuit? Servius *leges* explicat. nec quisquam negabit *mores* pro legibus sumi. sic lib. I. 264. *moresque viris & moenia ponet*. ubi Servius, *leges* dici *mores*, non dubium est. quem & vide ad lib. VIII. 316. & hoc saepe & a multis observatum norunt eruditi. *mores* etiam Dorvillianus. BURM.

855. HAEC. *His* alter Hamburgicus. *hoc* Venetus.

Ibid. MIRANTIBUS. Huic non respondere singularem numerum, *aspice*, calumniatur Harduinus.

11 Viridomarus R. Viridomarum enim, legebat G. Vossius. 12 Columnio R. Larti deest V. qui & Columnia, 13 deest V. 14 bene tumultu L. vel bene tum. R. 15 desant V. L. R. Vol. Lipf. Steph. al.

- 360 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hîc Aeneas; (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons laeta parum, & dejecto lumina voltu :)
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem ?
365 Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum ?
Qui strepitus circa comitum ! quantum instar in ipso est !
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.

Tum

SERVII.

360. TERTIAQUE ARMA PATRI CAPTA. ¹⁶ Hic tertia opima spolia suspendet patri, id est, Jovi. CAPTA QUIRINO. Qualia & Quirinus cepit, id est, Romulus, de Acrone, rege Ceninen-
sium, & ea Jovi suspenderat. Possumus, & quod est melius, secundum legem Numae hunc locum accipere, qui ¹⁷ praecepit, prima opima spolia Jovi ¹⁸ Feretrio debere suspendi, quod jam Romulus fecerat: secunda Marti, quod Cossus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Quirinus autem, est Mars, qui ¹⁹ [praeest paci; & intra civitatem colitur: nam belli Mars] extra civitatem templum habuit. Ergo aut suspendet patri, id est, Jovi: aut suspendet patri, Quirino. ²⁰ Varie de hoc loco tractant commentatores, Numae legis immemores, cuius facit mentionem & ²¹ Livius.

362. EGREGIUM FORMA JUVENEM ET FULGENTIBUS ARMIS. Tria sunt, secundum Carnesium; pulchritudo, aetas, virtus. Significat autem Marcellum, filium Octaviae, fororis Augusti, quem sibi Augustus adoptavit. Hic decimo sexto anno ²² incidit in valetudinem; & periit decimo octavo, in ²³ Baiona, ²⁴ cum aedilitatem gereret. Hujus mortem vehementer civitas doluit: nam & affabilis fuit; & Augusti filius. Ad funeris hujus

honorem Augustus ²⁵ sexcentos lectos intrare civitatem jussit: hoc enim apud majores gloriosum fuerat: ²⁶ & dabatur pro qualitate fortunae: nam Sylla sex millia habuit. Igitur cum ingenti ²⁷ [gloria &] pompa ²⁸ relatus, & in campo Martio est sepultus. Ergo modo in Augusti adulationem, quasi epitaphion ei dicit. ²⁹ Et constat, hunc librum tanta pronuntiatione Augusto & Octaviae esse recitatum, ut fletu nimio ³⁰ imperarent silentium; nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc ³¹ aere gravi donatus est, id est, massis: nam sic & Livius *argentum grave* dicit, id est, massas.

363. SED FRONS LAETA PARUM. Omen est mortis ³² futurae. ³³ Et contra alibi IV. Ecl. 60. *Incipe parve puer risu cognoscere matrem.*

364. VIRUM QUI SIC COMITETUR EUNTEM. Marcellum, cui similis est.

366. QUIS STREPITUS. Propter aedilitatem. INSTAR. Similitudo: & est nomen, quod non recipit praepositionem: *ad instar* enim non dicimus, quod Probus ³⁴ declarat.

VARIORUM.

mus. sed cur non *mirantibus*, Aeneae & quae aderat Sibylla, potuit sermonem ad solum Aeneam dire-

¹⁶ hic capta tertia L. captaque haec tertia R. Fabr. al. capta hic tertia Steph. ¹⁷ praecepit Fabr. al. ¹⁸ feretrio. R. R. Pherecrio Steph. Dan. al. ¹⁹ defunt V. Mars extra civitatem habuit R. ceteris omisus. ²⁰ Variae V. ²¹ non reperi apud Livium. & dubito an non *legem Romuli* supra & hic legere praestet. non enim Numae legem de prima spolia opima Jovi Feretrio debita ferre potuit, quae jam Romulus suspenderat, & ille pacis studiosus fuit & religionis, nec de bel-
lis legem tulisse vero simile. BURM. ²² incidit valentinus V. Vof. incidit valetulinum L. vid. ad Servium IV. Aen. 444. de morte, & anno mortis Marcelli vid. Scalig. & Brouckh. ad Propert. 1.1. 271. 156 & quae nos ad Eclog. IV. initio diximus. BURM. ²³ Baiona L. Vof. R. Liph. haec urbs Franciae notior fuit Librariis. ²⁴ & cum aedilitatem ageret R. & e. ae. gereret V. ²⁵ delectos intra civitatem c. jussit Vof. delectus intra c. ire jussit R. V. sexcentos lectos intrare civitatem, ire jussit Fabr. al. sed *intra civitatem*, habet. ²⁶ etiam Steph. Dan. ²⁷ defunt V. L. Vof. R. Liph. Steph. Dan. ²⁸ allatus V. L. R. Vof. elatus Fabr. al. ²⁹ etiam Fabr. al. ³⁰ imperaret R. imperaverit L. ³¹ aere natus est R. ³² cito futurae Fabr. al. ³³ ex concurritio L. Vof. R. V. Liph. Steph. Dan. ³⁴ destinavit V. Fabr. al.

Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum:

- 870 Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
875 Funera, quum tumulum praeterlabere recentem!

Nec

SERVII.

870. OSTENDENT TERRIS HUNC TANTUM FATA. Parum illucescet, ³⁵ mox peribit.

872. VISA POTENS SUPERI. Cum indignatione ³⁶ dicit: Invidistis & gloriae Romanae, & vestris muneribus: nam felicitas, vestra sunt munera. PROPRIA. Perpetua, ut I. 73. *Propriamque decabo.*

873. MAVORTIS CAMPUS. In quo est sepulta.

875. FUNERA CUM TUMULUM PRAETERLABERE RECENTEM. ³⁷ [*Propter sexcentas*] lectulos.

VARIORUM.

dirigere, ut semper in hoc loco fecit Anchises? nec etiam illa enallage numeri, si jam etiam Sibylam adloquitur, inusitata est, & saepius a viris doctis notata, vide Davil. ad Cicer. 1. de Nat. Deor. 16. 19. 38. III. Tusc. 15. Wopk. Lect. Tuill. 1. 15. & quos non? sic apud Liv. IV. 6. pr. cum consulas praecallisset, sequitur respondit, scilicet unus consul, & lib. VII. XXX. 4. quum plures legati essent, oratio in singulari numero datur, quia unus tantum loquitur: *his mirantibus* alter Hamburg. 69. Venetus. BURM.

857. VIROS. Viris alter Hamburgicus. *victor* equos Witmanus.

859 SISTET EQVES, STERNET. Catoeus sequitur Pierium, & legit, *sistet*: *Equis sternet* &c. distinctionem probat, sed *equos* retineo. eleganter *sistere rem*, ut Sueton. Aug. XXVII. *sistere rempublicam in sua sede* vid. Comm. ad Liv. IV. 12. de eleganti illa formula, *sisti non potest*. BURM.

860. CAPTA. *Repta* malebat Markl. ad Statii v. Silv. II. 3. 14. 8. v. Quellium, contra docet lo-

cus Festi in *opima*: & variae lectiones in Servii nota. *suspendent* Francianus.

862. ET FULGENTIBUS. Et docet Mentelianus pr. & Wittiano.

863. DEJECTO. *Dejecto lumine vultus* secundus Moreti. *lumine vultu* tertius Rotendorphii.

865. ANNE. An Editio Juntina.

866. IN IPSO EST. Membranae nostrae vetustiores verbum substantivum ab hoc versu relegant. deinde Montalbanius, *Qui strepitus*, etiam Moretanus primus, Venetus & alter Hamburgicus. tum a manu prima Gudianus. HEINS. Et Leidenfis. hic Harduinus turpiter se dat, nec, quid *instat* sit, percepit, cujus vocabuli vim & naturam ex Lexicis poterat discere. *in ipso*, id est Marcello, qui comitibus, Latinis opponitur, ut solent, ducem, principem, Regem, *ipsum* saepe Latini appellare, vide ad III. Georg. 38. & IV. 82. & centies alibi. BURM.

867. CAPUT. *Valat tristi circum caput* Bigotianus.

869. O NATE. O Gnate Mediceus, uterque Mentelianus, & alii nonnulli. HEINS. Ne *quaere suorum* Oudart. pro varia lectione.

870. OSTENDENT. *Ostendunt* & *finunt*, est apud Scholiaften Statii Theb. I. 586. idem, *nec ultra*, ut Mediceus, & quatuor aut alii quinque. sed & in Gudiano a manu prima, *ostendunt*. Menagianus prior, *ostendunt*. *ostendunt* & *finunt* mihi arident. sed auctoritas membranarum requiritur a nobis isti lectioni stabiliendae. HEINS. *Ostendunt* Leidenfis. *ultra* pro quod *instat*, nec adhuc notum est: vel supra, quod supra fatum explicare glossas ait Barth. ad Stat. I. Theb. 706. sic supr. §. 114.

35 quia mox Steph. Dan. & mox Fabr. al.

36 dictum Fabr. al.

37 delunt L. lectos etiam legendum puto.

- Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
 In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
 Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
 Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
 880 Dextera! non illi se quisquam inpune tulisset
 Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
 Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
 Heu, miserande puer! si quâ fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
 885 Purpureos spargam flores, animamque nepotis

His

SERVIL

877. IN TANTUM SPE TOLLET AVOS. Eriget generis antiquitatem. Et rhetorice spem laudat in puero, quia facta non invenit. Est autem Ciceronis in Dialogo: ³⁸ *Fanni, causa difficilis, laudare puerum: non enim res laudanda, sed spes est.* NEC ROMULA QUONDAM. Pro Romulea, ut IV. 37. *Quos Africa terra triumphis Diva alit. Quondam autem, potest & praeteriti esse & futuri.*

879. ³⁹ [PRISCA FIDES. Quia fidelitas non requirit juvenes; sed senes: unde Lucanus VIII. 282. *Quippe fides robustos exigit annos.*]

882. FODERET CALCARIBUS ARMOS. Species pro genere. *Equi armos*, pro equo posuit: non enim possunt *armi* calcaribus fodi.

883. FATA ASPERA RUMPAS. Posse aliqua ratione fata ⁴⁰ disrumpi, per transitum docet.

884. TU MARCELLUS ERIS. Talis, qualis ⁴¹ fuit Marcellus, ⁴² [ille vir amplissimus, superior dictus.]

885. PURPUREOS FLORES. Ut saepe [v. 79.] diximus, propter sanguinis similitudinem: qui aut anima est, aut animae sedes. NEPOTIS. Posterius non enim re vera nepos fuit.

VARIORUM.

§. 114. *ultra vires, sortemque senectae.*

Ibid. NEQUE ULTRA. Nec codices quinque aut sex, reliqui. *neque*, ut & Ed. Mediol.

872. SUPERI. *Superis* Dorvil. a m. pr. nobis etiam Menagii alter cum Excerptis nostris. *propria* si Oudartii.

874. VEL QUAE. *Vel quot Tiber. videres* Ed. Venet.

875. PRAETERLABERE. *Praeterlabare* Medicus a manu prima. sic & prior Hamburgensis, & secundus Rottendorphius. tum Mentelianus, & alter Hamburgicus a manu secunda. HEINS. Ita & Hugonius. hunc vero locum exprimere voluit Amm. Marcel. lib. xxv. 10. ubi de Juliani cadavere Tarsi condito agit, *suprema & cineres, non Cydnus videre deberet, sed ad perpetuandam gloriam recte factorum praeterlaberetur Tiberis interfecans urbem aeternam, divorumque veterum monumenta praestringens.* ita enim legendum, non *praeterlamberetur*. & ad Mausoleum Caesarum respexisse videtur, ut recte Valesius: *funera & tumulum* Wittian. BURM.

877. IN TANTUM SPE. *In tantam spem* Ed. Veneta. sed vide ad Vellej. Paterc. I. 13. & II. cap. 53. *in tanta spe* Wittian. BURM.

880. NON ILLI QUISQUAM SE. *Non illi se quisquam.* in codicibus nostris, quod minus ingratum sonat. HEINS. Ita Francianus & Wittianus.

882. ARMOS. Hinc adparet latius patere *armos*, quam humeros, quos calcaribus fodere non po-

³⁸ deest Fabr. al. Fannio V. L. R. ut dialogi titulus fuerit *Fannius*. vide quae dixi ad Quintil. IX. de Inst. Orat. cap. 3, pag. 821. ubi legitur, *non enim tam spes laudanda, quam res est.* adde & Caubaub. ad Pers. Sat. II. 35. BURM. ³⁹ deest V. R. Vof. L. Lips. Steph. Dan. al. ⁴⁰ dirumpi. Fabr. al. ⁴¹ est V. L. Vof. R. Lips. Steph. Fabr. al. ⁴² deest sup. iisdem. sed Basil. habet.

His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant,
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
890 Incenditque animum famae venientis amore:
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, urbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somnî portae: quarum altera fertur

895 Cor-

SERVII.

886. INANI MUNERE. Secundum Epicureos, non profuturo. Sic. Ista nocentes.

888. AERIS IN CAMPIS. Collisionem ⁴³ fecit. Locutus est autem secundum eos, qui putant Elysi-um lunarem esse circulum

890. INCENDITQUE ANIMUM. Nam supra ait 806. *Et dubitamus adhuc virtutem extendere fa-ctis?* EXIN. Deinde. Confert autem in compen-dium narrationis prolixitatem. Sic Terentius Andr. v. VI. 17. propter longum actum ait: *Intus despon-debitur, intus ⁴⁴ transfigetur, si quid est, quod re-stat.*

894. SUNT GEMINAE SOMNI PORTAE. Pro somniorum. Est ⁴⁵ autem in hoc loco Homerum Odyf. T. 560. secutus.

⁴⁶ [πῶς, ἅτοι μὲν οἱ τοῖς ἀμύχανοι ἀκρίλομοι
Γίνονται, ὅδ' ἂν τι πάλη τελεῖται ἀνδράποισι.
Δαίαι γὰρ τε πύλαι ἀμυνηαὶ εἰς τὸ οὐρανόν.
Ἄς μ' ἔδ' κέραιαι τιτύχαι, αἱ δ' ἐλίσσονται.
Τῶν δ' ἂν μὲν ἔλθουσι ἀπὸ πρυμνῶν ἐλίσσονται
οἱ δ' ἐλίσσονται ἐπὶ ἀκράνεια φερούσας,
οἱ δ' ἂν διὰ ξυγῶν κέραιαι ἔλθουσι θύραξ,
οἱ δ' ἔσ' ἔτυμα πρυμνῶν, βροτῶν ὅτι καὶ τὴν ἰδῆν].

Hoc tantum differt, quod ille per utramque por-tam somnia exire dicit; hic umbras veras, per quas somnia indicat vera: & poetice apertus est sensus. Vult autem intelligi falsa esse omnia quae dixit. Physiologia vero hoc habet: Per portam ⁴⁷

[corneam, oculi significantur, qui & cornei sunt coloris, & duriores caeteris membris: nam frigus non sentiunt: sicut etiam Cicero dixit in libris De natura deorum. Per eburneam vero portam os si-gnificatur, a dentibus. Et scimus quia quae loqui-mur, falsa esse possunt; ea vero quae videmus, si-ne dubio vera sunt. Ideo Aeneas per eburneam ⁴⁸ emittitur portam.] Est & alter sensus: Somnum novimus cum cornu pingi: & qui de Somniis scripserunt, dicunt ea, quae secundum fortunam & personae possibilitatem videntur, habere effectum: & haec vicina sunt cornu: unde cornea vera fingitur porta: ea vero, quae supra fortunam sunt, & habent nimium ornatum, ⁴⁹ vanamque jactantiam, dicunt falsa esse: unde eburnea, quali ornatior por-ta, fingitur falsa.

VARIORUM.

poterant, insidentes dorso equi. vid. ad lib. IV. II.

884. DATE LILIA. Quidam *lilia* Maronem adhibere credunt, quia symbolum spei, de qua an-tea dixerat, *in tantum spe tollet avos.* per purpu-reos autem flores papaveris flores intelligit, & mo-rem flores spargendi illustrat Tristhan. Tom. II. Comment. pag. 35.

886. HIC SALTEM. *His saltem* scripti omnes, excepto Moretano quarto. *inanis munere* Medi-ceus. HEINS. *Donis effungar* Mentellii prior. & *fun-*

⁴³ facit V. ⁴⁴ Transfigetur V. ⁴⁵ autem hoc loco V. ⁴⁶ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. ⁴⁷ desunt R. quae de Cicerone adfert Servius non reperi in descriptione oculorum, lib. II. de Nat. Deor. 57. eos esse cornei coloris, nec fri-gus sentire: sed de auribus dicit, *duros & quasi corneos habere introitus.* BURM. ⁴⁸ mittitur V. ⁴⁹ variamque Fabr. al. anaque Dan.

- 895 Cornea; qua veris facilis datur exitus umbris:
 Altera candenti perfecta nitens elephanto:
 Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
 His ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
 Prosequitur dictis, portaque emittit eburna.
 900 Ille viam secat ad navis, sociosque revisit.
 Tum se ad Cajetae recto fert litore portum.
 Ancora de prora jacitur: stant litore puppes.

SERVII.

897. FALSA INSOMNIA. Id est, formia. SE-CAT. Tenet: unde *sectas* dicimus, ab eo, quod propositum ¹⁰ non tenent.

901. AD CAJETAE PORTUM. A persona "Poë-tae Proleptis: nam *Cajeta* nōdum dicebatur.

VARIORUM.

fungar Excerpta nostra. *munera* Menagianus secundus.

888. AERIS IN. *Aeris* Mentelii duo. ultimus etiam non habet *in. aereis* Regius. vulgata est apud Scholiast. Lucani IX. 7. qui intelligit de spatio inter terram & coelum, ubi nobilium animae habitant. a quo Servius non multum abit. BURM.

889. QUAE. *Quem* Montalbanus.

890. VENIENTIS. In codice A. Colotii scriptum est, *melioris*, pro *venientis*. URSIN. *Melioris* Mediceus. & pro diversa lectione Hamburgicus secundus. HEINS. Quod ex aliis locis translatum: nam saepe *melior fama*, ut lib. IV. 221. & alibi occurrit: pro quo etiam in codicibus *major* saepe legitur. de quo egimus ad Lucan. I. 400. BURM.

891. EXIN. *Ex hinc* Dorvill. Witian. prior. Hamburgicus, secundus Moreti & Bigotianus. *Bella exinde* Francianus.

893. QUO QUEMQUE. *Quocumque* Ed. Mediolanensis.

894. SOMNI. Pro *Somni*. ut recte Torrentius ad Horat. III. Od. XXVII. 42. quem vide.

895. DATUR. *Datus* alter Hamburgicus. *cornua* Dorvill.

898. HIS IBI. *Ubi* Mediceus, uterque Menagianus, tres Rottendorphii alique nonnulli. Prior *ibi* mavult. sed *ubi* Probus agnoscit. lib. I. Art. Gram. & sic Gudianus a m. sec. HEINS. *Ibi* Regius.

900. SECAT. Vid. ad Quint. III. de Inst. Orat. I. p. 214. & Lamb. ad Lucret. VI. 638.

901. LITORE. *Limite* Venetus. item Montalbanus pro varia lectione, quod videtur praestare, cum versu proximo *litore* sublequatur, ingrata repetitione. HEINS. *Limite* Bigotianus & Witianus. qui in marg. alii, *litore*, ut habet Servius ad III. 16. & VII. 57. sed perperam, licet quidam defendant, quia a Cupis ad Cajetam rectum litus est. quasi non & rectum iter habentes, sive per litus, sive per agros, possent dici *recto limite* ire. ut Servius docet d. I. lib. VIII. 57. vide ad Valer. Flac. IV. 614. ubi me hoc Virgilii loco potuisse uti ad firmandum in Valerio veram Lectionem observat vir doctus in Observ. Miscel. Critic. Tom. I. p. 93. sed in re obvia non semper multa adferre necesse puto. sic contra *transversos limites* Barth. Livius XXII. 12. ubi vide Commentatores. *recto* vero *limite*, idem esse quod *recta via*, docent etiam Lexica, & *litus* & *limes* passim confusa. vid. ad lib. II. 321. & alibi. BURM.

P. VIRGILII MARONIS
Aeneidos.

LIBER SEPTIMUS.

U quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,

Ac-

SERVII.

1. TU quoque LITORIBUS NOSTRIS AENEIA NUTRIX. Ut & in principio diximus, in duas partes hoc opus divisum est: nam primi sex libri ad imaginem Odysseae dicti sunt, quos personarum & allocutionum varietate constat esse graviores. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt, qui in negotiis validiores sunt: nam & ipse hoc dicit infr. 45. *Majus opus moveo.* Ex re vera

1. Corpus V. forte vera lectio. vid. not. Heins. ad lib. xii. 835. & solitos librariorum opus, & corpus commutare videbis est Notis Oudendorpii ad Caes. de B. vii. G. 72. deinde, primi sex ad Im. Lips. BURM. 2. Odysseae L. Vol. B. 3. Iliados V.

Aeternam moriens famam, Cajeta, dedisti.

Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signant.

- 5 At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere conposito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.

Ad.

SERVII.

vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. TU quoque. Sicut Misenus, Palinurus etiam. NOSTRIS. Hoc est, Italicis, ut II. Georg. 89. *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.* 4 [Non, ut Donatus ait, in comparisonem Oceani] navigabilibus. AENEIA NUTRIX. Hanc alii Aeneae; alii Creusae; alii Ascanii nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis, in hoc loco classem Trojanorum casu concrematam: unde *Cajeta* dicta est, *αὐτὸ τὸ καῖον.*

3. SERVAT. Tenet, possidet, ut IV. Georg. 459. *Servantem ripas, alta non vidit in herba.* HESPERIA IN MAGNA. 6 *Magna*, ad Hispaniae discretionem.

4. SI QUA EST EA GLORIA. Secundum Epicureos; 6 * cum ea res nihil ad mortuorum voluptatem attineat sentiendam. Bene autem interest funeri, postquam ab Inferis rediit: sicut interfuit, ante quam descenderet, ut medium actum ostenderet.

6. QUIERUNT. 9 Hebrus QUIERANT legit.

7. TENDIT ITER VELIS. Quia, prout vela extenta fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo navis est iter. *Iter tendit* multi dicunt improprie dictum; multi nimium proprie. 9 Constat tamen secundum illud dictum, quod supra ait v. 28. *Flecte viam velis.* 10 Quod si dicimus, bene procedit &, *Tende viam velis*; ut in ipsis velis ratio sit viarum.

VARIORUM.

2. MORIENS FAMAM. *Famam moriens* Gudianus, sed durius ob concursum litterae *m*, & syllabae *am*. qui etiam in vulgata posset aliquem

offendere. BURM.

3. ET NUNC. *At nunc* primus Moreti a m. pr. sic variat lectio lib. IV. 215. ubi paullo aliter his particulis utitur. Catroeus dicit hic quosdam hypallagen statuere, pro, *sed & tua servat honorem.* sed *honor*, id est, inscriptio nomini, tui testatur etiam nunc tibi honorem esse habitum, & titulus est quasi custos & honor sepulchri, & efficit, ne sedes tua violetur, vel diruatur. eodem vero modo dixit lib. VI. 507.

Nomen & arma locum servant.
ubi Servius explicat, *obtinent.* BURM.

4. EST EA. *Ea* deest Pugetiano.

Ibid. SIGNAT. *Signant* Mediceus & Venetus, etiam a m. pr. Gudianus & tertius Rottendorph. & placet, sic apud Nasonem, *nomina signata saxo.* HEINS. *Signat* quoque Regius, & Leidenfis, qui pro varia lectione *signant.* & certe verbi huius *signare* varia constructio saepe admittit utrumque, & quidam etiam in his ad hypallagen recurrunt. vide ad Ovidii II. Metam. 326. & VIII. 539. unde apparebit, dici posse *signare saxa nomine*, & *signare nomen saxo.* quare & hic potest construi, *nomen signat ossa.* id est indicat te ibi sepultum, & *ossa signant nomen.* quatenus prius cum Heinio praeferrem. ut sensus sit, in titulo hoc sepulchrali, sub quo ossa condita jacent, legitur nomen *Cajetae*, & hinc etiam locus dictus *Cajeta* pro *signat* Ed. Veneta hic perperam *servat* repetit. BURM.

6. QUIERUNT. Mallem cum Hebro legere *quierant.* ipsum sic legisse Servius asserit. FABR. Monet Servius esse qui *quierant* legunt, quomodo ex nostris Montalbanius, & pro diversa lectione

4 desunt R. ad finem notae. 5 desunt V. L. Vol. Lipf. Steph. Bas. non in comp. Dan. 6 deest V. L. Vol. Steph. Dan. qui tantum habent, propter Hesp. Disc. magna propter L. R. Lipf. 6 * qui dicunt Deos non curare mortalia Bene, &c. Lipf. 7 deest L. R. 8 Parrhasius Epistol. Quaesit. IV. legit, Acron Helenus, in cujus exemplari fuisse videtur, auctor Hebrus. 9 constant R. 10 quasi V. In Lipf. additum erat, aliud est velis iter tendere, aliud per vela iter. quod &c.

Adspirant aerae in noctem, nec candida cursus
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.

10 Proxima Circaeae raduntur litora terrae:

Dives inadcessos ubi Solis filia lucos

Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis

Urit

SERVII

8. ADSPIRANT AURAE IN NOCTEM. Quia, ut diximus, temporum mutatione, ventus vel minuitur vel augetur. IN NOCTEM autem, " aut circa noctem. Et quotiens " tempus exprimitur, accusativum " regit ista praepositio.

9. LUNA NEGAT. Litotes: nam dicit, large praestat, ut inf. 261. *Munera nec sperno*. TREMULO SUB LUMINE. Ita enim mobilitas aquae facit videri.

10. CIRCAEAE RADUNTUR LITORA TERRAE. Ut diximus supra III. 386. mons iste " antea insula fuit: paludibus enim a continenti " segregabatur: quas exclusit limus de Albanis montibus fluens. Et dicebatur " *Aeacus*, ab horrore transeuntium, " quod homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod & " *Circaeum* dictum est, " [a *Circe*,] & *Circaei*: nam utrumque Livius dicit.

11. DIVES. Non addidit cuius rei, cum soleat, ut IX. 16. *Dives equum, dives pistoris vestis & auri*. INACCESSOS. Inaccessibiles, inaccessendos: nam Ulysses illuc venit. Ergo *inaccessos*, " [non ad quos nullus accessit; sed] ad quos nullus debeat accedere, ut III. Georg. 5. *Aut illaudati nescit Buxyridis aras*: hoc est illaudabilis: nam ab Iſocrate constat esse laudatum.

12. RESONAT CANTU. Resonare facit. " [Hoc ex Homero Odyſ. K. 210.

Εἶπον δ' ἐν βράσσει τῶν γυναικῶν δάμναται Κίρκης,

11 deest L. Vof. Steph. Dan. Fabr. Dan. repetitum ex praecedenti *autem*. cogitabam aliquando aliquid excidisse, & legendum *aut usque in*, (vel *per*) *aut circa noctem*. nam *in noctem* notare usque in noctem satis constat. sic Sueton. Aug. XXXI. *ius dixit adſidue, & in noctem nonnumquam*. Tib. LXXIV. *in multam noctem pertinaciter luit*. & alibi. sed *ad noctem mediam*, pro circa dixit idem in Nerone cap. XLVII. sed in Aug. LXXVIII. *ad multam noctem permanebat*, pro usque in. *per noctem* vero totam fere notat, ut I. Aen. 305.

*At pius Aeneas per noctem platina volvens,
Ut primam lux alma data est, &c.*

& ita passim. BURM. 12 deest V. 13 gerit L. 14 antehac Vof. Steph. ante I. 15 segregabantur V. R. credo autem vitiosum locum. quomodo enim ex Albanis montibus, qui hinc longe distant, limus in paludes has deflueret? quare aut *Circaeis montibus* legendum, aut alio modo sanandus hic locus. vide vero Cluver. Ital. Ant. lib. III. cap. v. p. 993. & seqq. BURM. 16 Eteus L. Erheus R. Aetheus V. Lipſ. vid. lib. III. 386. & Muncker. ad Hygin. fab. CXXVII. 17 quam R. 18 Circeſtum Vof. Circaeum R. L. 19 desunt L. V. R. Vof. Steph. Dan. 20 desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. 21 desunt iidem & Lipſ.

Tom. III.

Ξερόισιν λάσσι, ἀνταίσιον ἐν χάρι.
Ἀμφὶ δὲ μιν λόφοι ἦσαν ὀπίσσω, ἐπὶ δὲ λόφους,
Τὸς αὐτῇ κατέβαλεν, ἐπὶ κακῇ φάρμακ' ἰδμεν,

Et paulo post 221.

Κίρκης δ' ἴδμεν ἄνθρωπον ἀνδρόγυνον ἐπὶ καλῇ,
Ἴσον ἐκχορμῆναις μέγαν, ἄμβροτον, οἷα θεῶν
Λαπτῶ τε, καὶ χαρίϊον, καὶ ἀγλαῖα ἔργα πύλον.]

SUPERBIS. Nobilibus, propter antiquam oppidi magnitudinem.

VARIORUM

ne alter Hamburgicus. HEINS.

7. TENDIT ITER. Vid. ad II. Aen. 321.

Ibid. RELINQUIT. Reliquit prior Mentelius; Rottendorphii tres, & alii quatuor. *portusque relinquit* Gudianus. HEINS. Reliquit Parrhai. Witt. Regius, & Ed. Venet.

8. CURSUM. *Cursus* vetustiores nostri, ut Mediceus, Gudianus, uterque Mentelii, cum aliis senis. HEINS. *Cursum* tamen Horatii Interpres Crucquianus Epod. x. vid. inf. 7. 196. *candida* etiam Ovidio dicitur Epist. XVIII. 61.

9. TREMULO SUB LUMINE. Vid. ad Val. Flac. v. 109. ubi imitatur hunc locum. & Rutilium I. Itin. 284. & Macrobi. VI. 4. Horat. II. Od. 5. ut *nocturna renidet Luna mari* ubi Acro hunc locum citat. vid. & inf. VIII. 22. & Ovid. XVIII. Ep. 59. BURM.

12. RESONAT. Resonant Sprotanus. *resonat* est

T

Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrrens pectine telas.

- 15 Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincula recusantum, & fera sub nocte rudentum:
Saetigerique sues, atque in praeseptibus urfi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie Dea saeva potentibus herbis
20 Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troës

De-

SERVII.

13. ODORATAM. Pro odoriferam. ²² Et hoc ideo, quia usus olei apud majores non fuit, praecipue in Italia.

14. ARGUTO PECTINE. Garrulo, stridulo, fonantem, ut VII. Ecl. I. *Forte sub arguta confederat ilice Daphnis.* PERCURRENS PECTINE TELAS. Aut manu percurrrens: aut ictu pectinis, ut videmus: aut quia apud majores stantes terebant: ut hodie lintheones videmus. Est autem Homeri, qui ait Iliad. A. 31. *ἰόντι ποικιλοπύλον.*

15. GEMITUS IRAEQUE. Gemitus irascentium leonum: *ἡ δὲ δούη.*

16. SERA SUB NOCTE. ²³ Quasi eo tempore, quo naturali libertate uti consueverunt. *Sub sera nocte*, per noctem seram. RUDENTUM. Naturaliter RU longa est. Persius III. Sat. 9. *Findor ut Arcadias pecunia radere dicat.* Systolen ergo fecit. *Ruditus* autem proprie est amorum clamor, ut ²⁴ *grunnius*, porcorum; ranarum, *coax*: quae nomina a sono vocis constat esse composita.

17. PRAESEPTEBUS. Caveis, ubi aluntur: non enim re vera praeseptia habent.

19. DEA SAEVA. Aut per se: aut herbis potentibus saeva. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit: & nihil est Sole clarius. ²⁵ [Et hoc ex Homero Odyf. K. 135.

*Ἀνίκη δ' ἐς ἥσαν ἀφαιρέσθαι, ἔκτα δ' ἴσως
Κίρκη ἐν πλοκάμῳ, δεινὴ δίδε αὐδήσασα,
Ἀυτοκαυχήν τε ἀλόφρονος Ἀλίκτω.*

*Ἄμφω δ' ἐγγυρόντο φασματόν τε Ἑλένη,
Μητρὸς τ' ἐκ Πήρης, τὴν Ὀκεανὸς τίει παῖδά.*]

Haec libidine sua, & blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat: ut libidini & voluptatibus operam darent: unde datus est locus fabulae. Aperte Horatius I. Epist. II. 25. *Sub domina meretrice* ²⁶ *fuisse turpis & exars.*

20. IN VULTUS ACTERGA FERARUM. ²⁷ Corrumpebatur enim in illis sensus ²⁸ [et vultus:] animus namque idem manebat. Odyf. K. 239.

*Ὅς δὲ σὺν μὲν ἔχον κεφαλῆς, φωνήν τε, δῆμον
τε,
καὶ τρέμα, αὐτὰρ οἷς ἦ ἡμιπύδος, αἶψά τ' ἐπ' αἶ-
ματι πύ.*

21. PII PATERENTUR TROES. Ergo impii, qui pertulerunt. Impii autem, propter occisa Solis armenta.

VARIORUM.

est resonare facit. vid. ad Sil. XIV. 30. Cl. Drakenb. & *resonare* cum accusativo construi vidimus ad Ovid. II. Amor. VI. 6. Eclog. I. 5. *silva resonat Amaryllida*, ut hic Circe resonat luco. BURM.

13. NOCTURNA IN LUMINA. *Nocturna in lumine* Medicus. sed pro vulgata stat scriptura A. rufianus Messius. *nocturna ad lumina* Leidenfis. HEINS.

²² hoc autem ideo Vol. ²³ quasi sub nocte, quo L. ²⁴ grunnius R. ²⁵ defunt L. V. R. Vol. Lips. Steph. al. ²⁶ fuisse L. Vol. R. Steph. Dan. ²⁷ corrumpebantur Dan. Fabr. al. enim, deest Vol. Steph. Dan. ²⁸ defunt L. Vol. Steph. Dan. Fabr. al. in vultus R. Homericis defunt L. Vol. R. V. Lips.

Delati in portus, neu litora dira subirent;

Neptunus ventis inplevit vela secundis:

Atque fugam dedit, & praeter vada fervida vexit.

25 Jamque rubescebat radiis mare, & aethere ab alto

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

Quum venti posuere, omnisque repente resedit

Flatus, & in lento luctantur marmore tonfae.

Atque hinc Aeneas ingentem ex aequore lucum

30 Pro-

SERVII

23. NEPTUNUS VENTIS IMPLEVIT VELA SECUNDIS. Physice autem locutus est: motu enim aquae ventus creatur, ut videmus ²⁹ [in bombis organorum.]

24. PRAETER VADA FERVIDA. Periculosa navigantibus: & est Timesis.

26. IN ROSEIS FULGEBAT LUTEA BIGIS. Lutea, est crocei coloris, ut IV. Ecl. 44. *Croceo* ³⁰ *mutabit vellera luteo*. Unde multi jungunt *in roseis*, id est, ³¹ non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum *ροσέουχες*, id est, *rosei coloris digitos habentem*, interdum *ροσέουχες* dicit Auroram: id est, crocei coloris veste circumdatam.

27. CUM VENTI POSUERE. Cum ortu dici quievire: *posuere* enim, quievire est: sicut contra, *ferre*, flare dicimus, ut III. 473. *Fieret vento mura nequa ferenti*, id est, flanti. OMNISQUE REPENTE RESEDIT FLATUS. Omnis, id est, & qui ripae est, & qui pelagi, qui *altanus* vocatur.

28. TONSAE. *Tonsae*, remi dicti, a decutiendis fluctibus: sicut *tonsores*, a *tendendis* & decutiendis capillis.

29. LUCUM PROSPICIT. In quo erat fluminis ³² numen: diximus I. enim 441. nunquam sine religione esse *lucum* a Virgilio positum.

VARIORUM

HEINS. *Odoratum* Oudartii. *nocturno in lumine* Zulichemius a manu secunda. vulgata est apud Macrobi. v. 12. & recte. *in* enim finem notat, cururat, ut centies alibi. BURM.

16. RUDENTUM. *Rudentum* primus Moreti a manu secunda. & ita Bigotianus, *sub nocte*, per noctem. ut infr. 87.

18. FORMAE. *Forma* Francianus.

20. IN VOLTUS AC TERGA. *In terga vulsus* que ferarum Montalbanius. *Induerat Circe vulsus* alter Vossianus. *induerat vulsus Circe* Hamburgicus alter. HEINS. *Circe vulsus* Bigotianus & Zulichemius. *induerat Circe vulsus* Lutatius ad Stat. IV. Theb. 549 in editione Lindenb. sed in Crucei rectius, & Rufinian. de Schem. Lex. p. 34. vulgatum agnoscit, & Macrobi. v. 8. BURM.

21. PATERENTUR. *Patientur* Bigotii.

22. DIRA. *Dura* secundus & tertius Moreti.

25. MARE, ET. Deest copula Dorvill.

27. CUM. Schol. Horat. *Thun.* & Schol. Stat. I. Theb. 207. qui *tunc venti posuere omnes repente*.

28. LUCTANTUR. *Luctatur* Mentelii prior. lentum marmor hic opponitur commoto ventis & actum mari. Lucan. v. 434. *Aequora lenta jacent*. vid. ad Nemes. Cyneg. 276. *tonfas* esse vocabulum ab impia cohorte fictum, & non nisi tribus Poëtis fuisse usitatum, Lucretio, Maroni & Statio dicit Harduinus: ex quibus tribus Stephanus in Thesaurio adduxit loca, unde noster eruditionem suam saepe instruxit. non legit ergo Lucanum, Val. Flac., Rutil. nec alios, apud quos passim occurrit, unquam inperit. Barth. ad Stat. v. 340. putat *tonfis* olim scriptum, & a *tundendo* deductum. BURM.

29. HIC.

²⁹ desunt L. in bombis V. R. sed organorum deest huic & Lips. posterioris aevi manum agnosco. ³⁰ *mutavit* V. ³¹ *in rubicundis* V. ³² nomen Dan. unde receperunt Commel. & Emmen. sed omnes scripti & editi olim *numen*. quare operae pretium non erat monere Servium mendosum hic esse, ut fecit Brouckh. ad Propert. II. 1. 42. qui alias editiones tunc consuluisset non videtur. BURM.

- 30 Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis & multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Adfuetæ ripis volucres & fluminis alveo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
35 Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Inperat, & laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem

Quum

SERVIL

30. HUNC INTER. Per hunc. Terentius Eun. IV. II. 1. *Dum rus eo, coepi egomet mecum inter vias.* Est autem crebra Frontonis elocutio. AMOENO. Umbroso, sylvis circumdato.

31. MULTA FLAVUS ARENA. Epitheton proprium. Et sciendum, exitum Tyberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, ³³ ubi prima Aeneas castra constituit: nam aliter non procedit quod ait IX. 468. *Murorum in parte sinistra Opposuerunt aciem: nam dextra cingitur amni.* Postea enim in Laurolavinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur.

33. ASSUETAE RIPIS VOLUCRES. Bonò compendio usus est.

34. AETHERA MULCEBANT CANTU. Lenibant. Corporalia enim sunt elementa, ut diximus supra VI. 724. non enim mulcetur, nisi quod corporale est. Supra enim ait VI. 726. *Totamque insula per artus.*

37. NUNC AGE. Hinc est sequentis operis initium. Ante dicta enim ex superioribus pendent. ³⁴ ERATO. Vel pro Calliope, vel pro qualicumque Musa posuit sane. QUAE TEMPORA RERUM. Quia, ut diximus supra III. 587. secundum Lucre-

tium, tempora, nisi ex rebus colligantur, per se nulla sunt.

38. LATIO ANTIQVO. Quia duo sunt, vetus & novum: sicut & ³⁵ in iure lectum est.

VARIORUM.

29. HIC. Hinc Zulichemius & Wittian. *ingen- ti Menagii alter.*

30. HUNC INTER. Et inter Dorvill.

31. VORTICIBUS. *Verticibus* Mediceus & caeteri fere omnes, exceptis quarto Moretano, Schefferio & Hamburgensi. HEINS. Ita & Regius & Excerpta nostra. nihil refert *verticibus*, an *vorticibus* scribas. vid. ad L. Aen. 117. & alibi saepe. BURM.

32. PRORUMPIT. *Praecipitat*, pro diversa lectione annotatum in tertio Moretano. non male. sed enim Naso lib. XIV. Metam. 447. qui hunc Maronis locum manifeste est aemulatus,

*Tecta deae lucosque petunt, ubi nubibus umbra,
In mare cum flava prorumpit Thybris arena.*

Prorumpit etiam a Diomede hoc loco agnoscitur, & a Macrobio lib. III. Saturn. cap. 1. HEINS. vid. ad lib. I. 246. Primam in *supra* hic corripi-

con-

33. inubi R. 34. sane Erato pro Calliope posuit V. R. L. Vof. Steph. al. varie pro Calliope posuit Lips. omiffis reliquis, pro Calliope posuit vel pro qualicumque musa Fabr. 35. nescio ubi in iuris voluminibus occurrat. Cujacius x. Ob. 35. non videtur accurate haec verba Servii explicuisse, & confudisse geographicam descriptionem finium veteris & novi Latii, de quibus hic agit Servius, & jus vetus & novum Latii, sive juris Latini, quod duplex genus civium faciebat, veteres & novos cives, de quibus egi in dissert. de vestigal. P. R. cap. XI. & dubitarem, an non & Servius confuderit regionem Latii & juris Latini. falsos etiam fines dedit Latio novo & veteri Servius ad I. Aen. 6. Gluver. Ital. Ant. lib. 111. cap. 1. ad lib. I. 6. habet Servius discrimen & fines veteris & novi Latii. ubi ex sui seculi consuetudine loqui eum existimat J. Gothof. ad L. XII. Cod. Theod. de Poenis. quo Campania & Latium solebant jungi, & Latium postquam accesserit Campaniae, vocari deo- fricit. aut. etiam Campania Romana appellata, & distincta a Campania felici. BURM.

- Quum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
 40 Expediam, & primae revocabo exordia pugnae.
 Tu vatem, tu, Diva, mone. Dicam horrida bella:
 Dicam acies, actosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
 Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo:
 45 Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbis
 Jam senior longa placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica

Ad-

S E R V I I.

40. EXORDIA PUGNAE. Cervi interitum.
 42. ACTOS. Aut collectos, aut re vera compul-
 sos: quod est verisimile, propter illud: *Longa pla-*
cidas in pace regebat.
 43. TOTAMQUE SUB ARMA COACTAM. Colle-
 ctam, ut III. Ecl. 20. *Tityre coge pecus.* Totam
 autem Hyperbolicus dixit.
 47. HUNC FAUNO, ET NYMPHA GENITUM
 LAURENTE MARICA ACCIPIMUS. Quidam deus
 est ³⁶ *Fatuellus*: hujus uxor est *Fatua*. Idem *Fau-*
mus, & eadem *Fauna*. Dicti autem sunt *Faunus*
 & *Fauna* a vaticinando, id est, fando: unde &
fatuos dicimus inconsiderate loquentes. Ergo *Fau-*
nae ³⁷ & *Fatuae* nomen quasi asperum fugit Poë-
 ta: & *Maricam* dicit uxorem fuisse *Fauni*. Est
 autem *Marica*, dea ³⁸ Littoris Minturnensium,
 juxta Lirin fluvium. Horatius III. Od. 17. *Et* ³⁹
immanem Maricae littoribus tenuisse Lirin. Quod
 si voluerimus accipere uxorem *Fauni* *Maricam*,
 non procedit. Dii enim topici, id est, locales,
 ad alias regiones ⁴⁰ nunquam transeunt. Sed po-
 test dictum esse per poënicam licentiam, *Lauren-*
te Marica; cum sit ⁴¹ Minturnensium. Dicunt
 alii per *Maricam*, Venerem intelliigi debere; cujus
 fuit facellum juxta *Maricam*, in quo erat scriptum:
⁴² *ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ.* Sane Hesiodus Lati-
 num, ⁴³ *Circes* & *Ulyssis* filium dicit: quod &
 Virgilius tangit dicendo XII. 164. *Solis avi* ⁴⁴ *spe-*
cimen. Sed quia temporum ratio non procedit,
 illud accipiendum est Hygini, qui ait. ⁴⁵ *Latinos*

plures fuisse, ut intelligamus Poëtam abuti (ut so-
 let) nominum similitudine.

V A R L O R U M

- contra usum notat Markl. ad Stat. II. Silv. II.
 122. sed & Ovid. I. Met. 255. *Ille supra segetes.*
 & Lucretius V. 552. *Terra, supra se quas sunt.*
 & sine dubio saepe alii, in quorum codicibus *super*
 & *supra* commutantur passim. *superque* Wittian.
suprema Gudianus a m. pr. BURM.
 34. AETHERA. *Aequora* Serv. ad IV. Aen.
 524.
 Ibid. VOLABANT. *Sonabant* apud Diomedem
 legas libro III. Inst. Gramm. aliter codices Maro-
 nis scripti. HEINS.
 39. SOCIIS. Legitur & *socios*, ut ad infinitivum
 referatur, & sit ejus antecedens. FABRIC. *So-*
cios Mentel. prior a m. pr. Claudian. II. de Laud.
 Stil. 452. *Imperat omnes pones sequi.* ubi plura di-
 cemus. similis variatio constructionis supr. lib. III.
 234. *avertere* Ald. & Junt. BURM.
 38. ANTIQVO FUERIT. *Fueret* Giphanius,
 cum in libris nonnullis antiquis invenisset *fuerat*.
 quem vide Indice Lucret. in *fueret*. HEINS.
Antiquus Moretanus pr. male. vid. Cluver. Ant.
 Ital. lib. III. I.
 41. TU, DIVA. *Tum* Francianus. *Dic horrida*
bella, dic acies. alter Vossianus.
 44. MAJOR. *Et major* secundus Rottendorphius.
 dictum vero per Hypallagen potest capi, pro ma-
 jorum

³⁶ Fatuellus V. Vof. R. Steph. Faunus L. mox Faunus est, eadem V. ³⁷ vel Fatuae V. ³⁸ littoralis V. ³⁹ in-
 Minturn L. 40 non V. R. L. Vof. ⁴¹ Minturnensis Lips. Steph. Dan. Fabr. al. ⁴² NHON. Steph. Dan. Fabr. al. sed
 ex Commelino sumpsit Mafvic. ⁴³ Circe Vof. L. R. ⁴⁴ speciem Vof. Dan. male. vid. Brouckh. ad Propert. IV. 21. 39.
⁴⁵ Latinus R.

- Adcipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
50 Filius huic, fato Divom, prolesque virilis
Nulla fuit. primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
55 Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjunx

Ad-

SERVIL

48. ACCIPIMUS. Propter varias opiniones hoc adiecit, ut Sallustius Catil. vi. *Urbem Romam, fidenti ego accepi, condidere atque habuere* ⁴⁶ in initio Trojani.

49. ULTIMUS AUCTOR. Primus: ut supremum, summum dicimus. Terent. Adelp. ii. i. 4. *Pro supreme Jupiter.*

51. PRIMAQUE ORIENS EREPTA JUVENTA EST. Per transitum ⁴⁷ tangit historiam: Amata enim duos filios, voluntate patris Aeneae spondentes ⁴⁸ Laviniam sororem, factione interemit: unde & *erepta* dixit, quasi per vim. ⁴⁹ [Hos alii coactos a matre tradunt, postquam amisso Turno Lavinia Aeneae juncta est.] FATO autem, dicit voluntate: nam dii id fantur, quod sentiunt; non ut homines, de quibus lectum est Sallust. Catil. x. *Aliud clausum in pectore; aliud in lingua promptum habere.*

53. JAM MATURA VIRO, JAM PLENIS NUBILIS ANNIS. Non est ⁵⁰ iteratio; sed secundum Jus dictum: in quo & ex amorum ratione, & ex habitu corporis aetas comprobatur. Primum ergo ad habitum; secundum ⁵¹ ad annos pertinet.

54. LATIO. *Latium*, pars est Ausoniae: unde dixit primo quod minus est, ⁵² sic intulit: *Totaque petebant Ausonia.*

56. PETIT ANTE ALIOS PULCHERRIMUS. Aut ante alios petit, aut pulcher ante alios. MIRO AMORE. Nova intemperantia.

VARIORUM

jorum rerum ordo nascitur. sic ambiguum lectionem faciunt sententiae diversae Criticorum apud Livium lib. i. cap. i. an legendum sit, *ad majora* (vel *majorum*) *rerum initia ducentibus fatis*. Suet. Caes. vii. *missionem petiit ad captandas majorum rerum occasiones*. Galb. x. *ad quos de majore re referretur*. BURM.

46. REGEBAT. Gerebat primus Moretamus. in bella gerebat alter Hamburgicus. vid. viii. 325. *arva & urbes* dixit. ut alibi *urbes & terras*. vid. ad i. Georg. 25. *placidus* Dorvill. BURM.

47. ET NYMPHA. Ex *nympha* Leidenfis unus. *Larente* Leidenfis alius. *Mirica* Bigotianus.

48. ISQUE PARENTEM TE, SATURNE, REFERT. Parentem hic non de patre capit, quasi Picum generaverit Saturnus, sed pro primo auctore sanguinis, ut mox addit. videatur Marianus Valguarnera in Antiquitatibus Panormitanis in Thesuro Ital. Tom. x. part. xiii. pag. 123. ubi multa egregia de regibus his antiquis Latii commentatur. ita *patres* de majoribus inf. y. 372. & *patres, proavos* non semper habita gradus proprii ratione, dici docet Serv. ad viii. 54. vid. & Gronov. Observ. in Script. Eccles. cap. xvii. *patriisque parentem* Parrhas. BURM.

50. HUIC. Hinc Venetus.

51. EST. Deest Bigotiano.

52. TANTAS SERVABAT FILIA SEDES. Ita Nonius Marcellus cum scriptis. at Scholiafles Statii

46 deest V. L. Vof. R. & ita fere semper variant codices, quia in sequenti voce iteratur. vid. ad Sueton. Caes. iv. BURM. 47 tangitur historia Dan. 48 deest V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 49 desunt Lipf. V. L. Vof. R. Steph. 50 iteratum V. L. R. Vof. Lipf. Dan. 51 deest praeposio L. 52 sicut Fabr. f. dein. sic.

Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta Deum terroribus obstant.

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,

60 Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebos sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

Hujus apes summum densae (mirabile dictum)

65 Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,
Obsedere apicem; &, pedibus per mutua nexis,

EXA-

SERVII.

58. SED VARIIS. Propter apes, 11 & incendium, 14 & oraculum Fauni. PORTENTA. Signa, quae sunt media: a *portendendo*: nam & bona & mala sunt portenta.

59. LAURUS ERAT. Latinus, post mortem fratris Lavini, cum 11 Lavinium amplificaret, ab inventa lauro, Laurolavinium id appellavit. IN PENETRALIBUS. *Penetrals*, est omnis interior pars domus; licet sit intesta: unde *laurum* in penetralibus fuisse non est mirum.

60. METU. Religione, 14 quae nascitur per timorem.

61. PRIMAS CUM CONDERET ARCES. *Primas*, circa laurum 17 scilicet: nam jam civitas fuerat.

65. TRANS AETHERA. *Aethera* pro aëre posuit.

66. OBSEDERE APICEM. Verbum oppugnationis est *obsedere*, quo 18 usus signate propter bellum futurum. PER MUTUA. *Invicem*: & est absolutum. 19 Melissus, qui de Apibus scripsit, ait: *Duos pedibus se tenent*: & 60 *duobus alias sustinent*.

VARIORUM

tii Theb. I. 572.

Tantos servabat nata penates.

HEINS. Sed ad 7. 393. habet vulgaram. *sola* vero hic non norat, quati nemo praeter illam domi esset, sed *sola* est *unica*. vid. Barth. ad Stat. vi. Theb.

533. BURM.

53. VIRO, JAM. *Viro*, & jam Wittian.

54. ILLAM. Jam Tertius Rottendorphius a manu prima. *magna Latio* Parrhaf. & Wirtian.

55. ANTE ALIOS. *Ante omnes p. unus* secundus Moreti.

56. AVIS. Vid. ad lib. I. 201. & Schol. Stat. I. 392.

57. MIRO. *Magna* Begerii.

59. MEDIO. *In medio*, in p. Montalbanius, Dorvill. Leidenfis & Parrhaf. in *medio* p. Oudartii. *also* primus Moreti. vid. ad lib. IV. 494.

60. COMAM. *Coma* agnoscitur a Nonio in *metus*, quomodo duo Rottendorphii, & alter Hamburgicus: imo etiam Mentelianus prior a manu secunda. sed praestat Graecissimus Maroni familiaris. HEINS.

63. LAURENTISQUE. *Laurentesque* Arufianus Melius. *nomen illis Virgilius posuit*. lib. VII. Aen.

63. *Laurentesque* ab ea nomen posuisse colonis, quomodo & Gudianus a manu secunda, cum duobus aut tribus aliis recentioris notae. HEINS. Vid. ad II. Aen. 614. sed hic *Laurentis* potest esse accusativus pro *Laurentes*, ut & Wittian. habet.

64. SUMMUM. *Lauri dense* Uratshavienfis. *thalamum densae* Mediceus a manu prima. *densae summum* Parrhaf. *dense* Wirtian. *mirabile visu* Begerii.

65. TRANS.

53 defunt hic copulae dunc V. R. L. Vof. 54 & propter Basil. mox, sunt media: nam Lipf. 55 Lavinium urbem ampl. Lipf. mox, ab inventa lauro L. Vof. R. 56 quae nata est Fabr. Basil. forte rectius, ut respiciat ad dictum illud, *Primus in orbe Deos fecit timor*. vid. ad II. Aen. 715. & ad fragmenta Petronii. BURM. 57 suppl. Dan. 58 usus est V. L. Vof. R. Steph. 59 Melissus Dan. 60 *duobus aliis* se Steph. Fabr. al. *duobus aliis* suff. Vof. *duobus aliis* se Lipf.

- Examen subitum ramo frondehte pendit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Adventare virum, & partis petere agmen easdem
 70 Partibus ex istdem, & summa dominarier arce.
 Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
 75 Regalisque adensa comas, adensa coronam,
 Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo

In-

SERVII.

68. VATES. Divinus; per quam autem artem non dixit, nec nomen ejus; sed datur intelligi e conjecturis cum quibusdam futura dixisse.

69. PARTES PETERE AGMEN EASDEM. Intellegimus ab infero mari apes venisse; unde & Trojani. *Partes autem easdem* summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri, ⁶¹ per quam advenarum victoria ⁶² praenuntiatur.

71. CASTIS. Piis: & sciendum, Latinum sacrificasse ⁶³ juxta astante Lavinia.

73. NEFAS. Absoluta parenthesis; ⁶⁴ & est Hypallage. COMPRENDERE CRINIBUS IGNEM. Cum ignis crines comprehendebat.

76. FUMIDA. In fumo est causa lachrymarum ⁶⁵ [& belli.]

VARIORUM.

65. TRANS. *Super* Zulichemius a manu prima. *trans aequora* Wittian. Menagii alter, Venetus. & primus Moreti.

66. OBSEDERE. *Confedere* secundus Moreti. *sub mutua* Dan. Heins. Editio.

67. RAMO. Dubitabat Heinsius an *remo*. vid. infr. 135.

68. CERNIMUS. Subtilis nimis Donati distinctio, quod non cernimus virum praesentem, sed *externum* adventare virum dixerit: nam *cernere* se vates semper dicunt futura quasi praesentia sint. Pe-

troa. bello civili, *Cerno equidem gemino jam stratos marte Philippos*. ubi vide. mente, non oculis cernunt. & ideo mox *veniunt*. BURM.

70. ISDEM. *Eisdem* Dorvil.

71. DUM ALTARIA. *Quum altaria* apud Nonium ter occurrit. sed aliter in scriptis Maronis nostri exemplaribus. HEINS. E *castis* prior Hamburg. *adolet dum* etiam Lutat. ad Stat. i. Theb. 514. ubi explicans verbum *adolere*, dicit, significare *voris*, vel *supplicationibus numen auctius fieri*. ubi malim, *lumen*, flammam nimirum ignis in altari accensi augeri. nam addit *adolere* esse accumulare, quod numini non convenit, sed recte igni, & altari, quod cumulatur taedis, donis & aliis igni injectis. & quod lib. v. 54. dixit *struere altaria donis*. & Lucret. iv. 1230.

Multo sanguine maesti

Conspargunt aras, adolentque altaria donis. & Festus in *adolescit*, dicit tunc fieri *altare*. & ex eo, quod in illo ignis *excrevit*, &c. BURM.

72. ET JUXTA. *Ut juxta genitorem adstat* in primis Rottendorphio & Moretano, quod aridet. HEINS. Et ita Regius, Dorvil. & Wirtian.

73. COMPRENDERE. Vid. ad Ovid. Ibin 7. 605. mox *cremare* Montalbani a manu sec.

75. REGALESQUE. *Regales accensa* alter Hamburgicus, Leidenis & primus Moreti. stulte culpatur Harduinus hic Maronem, quod filiae regis coro-

⁶¹ quod autem in laurum sedere ostenditur advenarum futura victoria Fabr. Basil. ⁶² nuntiatur Steph. enuntiatur V. L. Vol. R. Lips. ⁶³ deest Dan. juxta stante L. Vol. R. V. Lips. ⁶⁴ est autem Dan. Par. est, est Steph. mox, crines comprehendat Lips. ⁶⁵ desunt L. Vol. R. Lips. Steph. al.

- Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri:
 Namque fore inlustrum fama fatisque canebant
 80 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
 At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
 Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea: nemorum quae maxima sacro
 Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
 85 Hinc Italiae gentes, omnisque Oenotria tellus,

In

SERVII.

77. VULCANUM SPARGERE. Incendium⁶⁶ bellicum significat: his autem duobus hoc ab augurio distat⁶⁷ Aescanii fumo, & aspersione flammarum.

81. FAUNI. Faunus, *ἄνθρωπος φωνῆς* dictus; quod voce, non signis ostendit futura.

82. LUCOSQUE. In lucis.

83. SUB ALBUNEA. ⁶⁸ In Albunea. ALTA. Quia est in Tyburinis altissimis montibus. Et *Albunea* dicta est ab aquae qualitate, quae in illo fonte est: unde etiam nonnulli ⁶⁹ Leucotheam volunt. Sciendum sane, unum nomen esse fontis & sylvae.

84. SACRO FONTE. Nullus enim fons non facer: ⁷⁰ [propter attributos illis deos, qui fontibus praesse dicuntur.] MEPHITIN. *Mephitis*, proprie est terrae putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: & est in nemoribus gravior ex densitate sylvarum. Alii *Mephitin*, deum volunt ⁷¹ [Leucotheae connexum: sicut est Veneri Adonis; Dianae Virbius. Alii *Mephitin* Junonem volunt,] quam aërem esse constat. Novimus autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci: sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto, ut sit *Mephitis*, dea odoris gravissimi, id est, grave olentis.

85. HINC ITALIAE GENTES. Commendatio oraculi ⁷² ipsius. OENOTRIA TELLUS. Proprie Sabinorum tractus; ⁷³ [ab Oenotro rege.] INCU-

BUIT. *Incubare* dicuntur proprie hi, qui dormiunt ad accipienda responsa: unde est (Plaut. Curc. II. II. I. 6.) *Ille incubat Jovi*, id est, dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere.

VARIORUM.

coronam dat, quam pro regio insigni nondum usitatam dicit; nec foeminarum in capitibus conspici in nummis, nisi seculo demum XIII. & hinc efficere se putat, post id tempus impositores Aeneida composuisse. Pudet talis imperitiae. an ignoravit sacrificantes coronatos fuisse, sive reges, sive privati forent? probarem hoc pluribus, si vel pueri ignorarent. BURM.

76. LUMINE. *Lumina* Menag. alter, *lumina fulva* alter Hamburg. *fulvae fumo* Dorvil. vid. ad II. Aen. 683. ac totum Menagianus alter.

77. ID VERO. Hoc vero quatuor Moretani, primus tertiusque Rottendorphii, Leidenfis, prior Hamburgicus, & Menagianus alter, etiam prior Mentelianus a manu prima, & a secunda Mentelii alter. HEINS. Ita Regius, Parrhas. & Pugh-tianus.

80. PORTENDERE. *Protendere* Mentelii prior a manu prima. *solum* Hugenii a manu prima.

81. SOLLICITUS MONSTRIS. Antiquum Donati Exemplar, *Monstrorum*, ut *securus pelagi*, *Egregius animi*. FABRIC. *Ac rex Menagianus prior*. Claudian. II. in Eutr. 339. *sollicitus scenae*.

84. FON-

66 bellum V. bellum R. belli Fabr. al. 67 ab Aescanio R. 68 in Alb. futura Vof. Steph. 69 Leucotheam Vof. R. vide Brouckh. ad Tibul. II. 4. 69. ubi & *Albanam*, & *Albuneam* dictam docet. vid. Cluver. Ital. Ant. lib. II. cap. x. p. 726. 70 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. 71 desunt Vof. 72 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. 73 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. Dan. Edit. quaedam *Oenotria*, *Maficiana Oenotria*.

In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos.
 Quum tulit, & caesarum ovium sub nocte silenti:
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit,
 Multa modis simulacra videt vollicantia miris:

- 90 Et varias audit voces, fruiturque Deorum:
 Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
 Hic, & tum pater ipse petens responsa Latinus,
 Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
 Atque harum effultus tergo stratisque jacebat.
 95 Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:

Ne:

SERVII

87. SUB NOCTE SILENTI. Per noctem silentem: ⁷⁴ [id est, per noctis silentium, cum omnes tacent.]

90. VARIAS AUDIT VOCES. Scilicet propter multa simulachra, petentibus oracula apparentia. FRUITUR. Pascitur: quod de rebus tantum bonis dicimus.

91. ACHERONTA AFFATUR AVERNIS. Potestates, quae sunt in Acheronte, ad quem per Avernum venit. Hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus: & congrue: nam nihil est terra inferius: in qua habitat ⁷⁵ Faunus. Hinc est, quod eum Horatius inducit nocentem, dicens III. Od. 18. ⁷⁶ *Levis incedas*, ⁷⁷ *abeasque parvis Aequus alumnis*.

92. PATER IPSE. Aut honoris est; aut ⁷⁸ [re vera] ⁷⁹ pater Laviniae.

93. CENTUM. Aut pro qualitate fortunae: unde & RITE dixit: ⁸⁰ aut finitum pro infinito posuit.

94. TERGO. Pro tergoribus, id est, coriis.

VARIORUM

84. FONTE. *Ponte* Porphy. ad Horat. I. Od. 7. sed Commentator Crucquianus, *fonte*.

Ibid. MEPHITIN. *Mephitim* codices nostri omnes fere exhibent, cum Mediceo, qui, *saevum*-

que mephitin. *mephitim* autem a Virgilio esse scriptum Priscianus asseverat libro VII. sic *Leucaspim* libro VI. monet occurrere, *Thyrim* VIII. *Falarim* IX. *Tigrim* VI. *Tiberim Fabarimque*, & *Mephitim* VII. *Opim* XI. Eclog. I. *Ararim* & *Tigrim* habemus. Ecl. III. non semel *Alexim* & *Daphnim*. passim in Bucolicis, ut codices etiam veterrimi agnoscunt. vide annotata ad Eclog. II. 73. *Carisus Parim*, *Irim* & *Tigrim* Virgilium dixisse observat; *mephitim* etiam Arusianus in *Halare* exhibet, & Eutyches II. Grammaticus. sed Scholiastes Persii Sat. III. 99. ad illum locum, *Guttore sulphureo lente exhalante mephitis*, agnoscit *saevam mephitin*. HEINS. *Mepitim* quatuor Moretani & Excerpta nostra. *mepitim* Wittian. *exaltat* Menellii prior a manu prima. *servamque* Arusianus.

85. OMNISQUE. *Omnis* Leidenfis & Mentelii prior. *Hic Italae* Francianus. *petiit* prior Hamburgicus.

86. CONTULIT. Lege, *Cum tulit*, propter sententiam. FABRIC. Prior Vossianus, *attulit*. opinor, *ut tulit*. *contulit* tres Moretani. HEINS. *Cum tulit* plurimi. *contulit* Vratislaviensis, Zulichemius, Francianus. Dorvill. Wittian. & alii & Ald.

88. PELLIBUS. *Pellibus* Dorvill.

89. VOLITANTIA. *Pallentia* secundus Moreti. repetitum ex I. Georg. 477. sed male. vide Lucret. lib.

⁷⁴ desunt iisdem. & mox, petentibus o. sp. desunt Lipf. ⁷⁵ deest iisdem. ⁷⁶ *levis* L. V. R. ⁷⁷ *abeasque* R. Hein-
 aus volebas, *saevaeque*. ⁷⁸ deest V. L. R. Vol. Lipf. ⁷⁹ propter Laviniam Fabr. al. ⁸⁰ aut certe finis sit pro in-
 finite, id est multas Fabr. al.

Ne pete connubiis natam sociare Latinis;
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferent, quorumque ab stirpe nepotes
 100 Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
 Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
 Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti
 Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circum late volitans jam Fama per urbis
 105 Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes

Gra-

SERVII.

97. THALAMIS NEC CREDE PARATIS. Propter Turnum.

98. VENIENT Melius VENIUNT, ut jam eos venire significet. GENERI. Plurali usus est pro singulari.

99. A STIRPE. ⁸¹ *Stirpem*, cum de genere dicimus, tantum foemininum est; cum de arbore, & masculini generis & foeminini invenitur, ut XII. 77. *Sed stirpem Teucry nullo discrimine sacrum.* Contra Horatius III. Od. 29. ⁸² *Stirpesque raptas, & pocus, & domos.*

100. SUB PEDIBUS. Sub imperio suo ac potestate.

102. MONITUSQUE. Alibi *monita* dixit: ut VIII.

336. *Carmenis Nymphae monita, & deus auctor Apollo.* NON IPSE SUO PREMIT ORE LATINUS. Quo a se repelleret generos.

104. SED CIRCUM LATE VOLITANS. Tmesis est, circumvolitans.

VARIORUM.

lib. IV. 42. & Lucan. VII. 199. & infr. lib. X. 641. BURM.

92. TUM. Dum secundus Rottendorphius. tunc plurimi. sic & primus Moreti: hic & tamen Francianus, qui & Latinis.

93. MACTABAT. Mactavit secundus Rottendorffii, & Gudianus a manu secunda.

95. SUBITA. In libro vetustissimo A. Colotii scri-

ptum est, subito, URSIN. Subito Mediceus. & mox, thalamis neu crede paternis. non nec. & im caeteri scripti codices nostri, & priscæ editiones agnoscunt. Subito etiam in priore Hamburgensi, altero Vossiano & tertio Rottendorphaio. sed non placet. HEINS. Subit Gudianus a manu prima subito exalta Wittian.

96. SOCIARE. Sociasse Cledonius lib. II. Art. Gramm. exhibet. HEINS.

97. NEU. Nec Ed. Amstel. ne Wittianus.

98. VENIUNT. Venient Mediceus cum Picrianis: at vero Mentelianus, prior Vossianus & sex alii, veniunt, quod praestare Servius etiam monet. sic Cassandra vaticinans apud Nasonem v. Epist. 117. *Graja sequencia venit.* HEINS. Veniunt Wittian. & fuit in Regio. sed erasa litera factum venient, ut reliqui & Ed. Venet.

99. A STIRPE. Ab stirpe Mediceus cum Gudianus. vide libr. VIII. 130. pro nomen ferant Leidenfis, ferent, quod sequentia admittendum moment: praesertim si rō veniunt recipimus. HEINS. Ferent Zulichemius, Venerus, Wittian. Oudartii & Francianus. ab stirpe etiam lib. I. 626. ubi vide.

101. ADSPICIT. Helenius respicit. FABRIC. Uterque Oceanus hic rectius orientale & occidentale mare intelligitur, quam apud Ovid. I. Art. Amator. 173. *uterque Parrhas.* Interpres Cruquianus Horatii ad IV. Od. ult. vitiose exhibent, *Quem sol inter utrumque recurrens Respicit Oceanum.* BURM.

103. SUO.

⁸¹ stirps V. ⁸² hac stirpes L. Vol. R. Steph. et stirpes V. cum stirpesque Basil.

Gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus,

Corpora sub ramis deponunt arboris altae:

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbam

110 Subjiciunt epulis, (sic Juppiter ille monebat)

Et Cereale solum pomis agrestibus augent.

Consumtis hâc forte aliis, ut vertere morsus

Exi-

S E R V I I.

109. ADOREA LIBA. *Ador*, proprie est genus faris. *Liba* autem, sunt placenta de farre, ⁸³ melle, & oleo, sacris aptae.

110. SUBJICIUNT EPULIS. Subponunt in epularum locum. ⁸⁴ IPSE. Qui per Harpyiam vaticinatus est, ut III. 251. *Quae Phoebus pater omnipotens.*

111. ET CEREALE SOLUM. *Solum*, ⁸⁵ dicitur omne quod aliquid sustinet: unde de mari supra ait v. 199. *Subtrahiturque solum*: ⁸⁶ [& Ovidius primo *Metamorphoseon* v. 73. *Astra tenent caeleste solum.*] Sic nunc panicias mentas, id est, ⁸⁷ epularum sustentaculum, *solum* vocavit.

112. FORTE ALIIS. Abundat forte.

V A R I O R U M.

103. SUO. SUOS Menagii prior.

105. LAOMEDONTIA. *Laomedontea* Mentelii duo priores, Montalbanius, tertius Rottendorphius, Leidensis & Wittian. *Laomedontii* hic sunt Trojani, ut *Dardanidae*, de quibus vid. ad lib. v. 45. & inf. h. l. 220. Servium.

106. CLASSEM. Vel *funem* prior Hamburgensis.

108. SUB RAMIS. *Deponunt sub ramis* Dorvillian.

109. PER HERBAS. Per herbam nostri codices maxima ex parte. neque aliter agnoscit Nonius in *ador*, & Priscianus libro vi. Moretani tamen, alter Vossianus, duo Hamburgici, alter Mentelianus, primus Rottendorphius, & tres alii pro vulgata scriptura stabant. HEINS. Ut & Regius, Parrhaf. & Dorvill.

110. JUPPITER IPSE. Sproonianus, prio Hamburgicus, alter Menagianus, Moretanius tertius,

& tertius Rottendorphius, *Juppiter ille*, quod agnoscit Priscianus libr. XII. *aliae modo demonstrativae, modo relativae, ut ille, ipse.* Ille demonstrativum Terentius in *Eunucho*, vident tu illum *Tbaist* relativum Virgilius VIII. sic *Juppiter ille monebat.* idem libro XVII. *ille quoque, cum est relativum, tam de absente quam de praesente potest accipi, ut sic Juppiter ille monebat.* & ita Pierius ex pervetusto Mediceo codice. infr. 558. *Haud pater ille velit, summi regnator Olympi*, ubi pari modo, *pater ipse*, in plerisque editis, & scriptis nonnullis legebatur. libr. II. Aen. 778. *nec te comitem asportare Creusam Fas aut ille finit, superi regnator Olympi.* libr. X. 875. *Sic pater ille deum faciat.* in Ecl. v. 64. *Deus ille Menalca.* libr. XII. 725. *Juppiter ille.* ex MSS. Bigotii in Sulpiciae Satyra.

Dic mihi, Calliope, quid nam pater ille deorum Cogitat.

tum apud Silium libr. III. 181. *Respexisse veto: monet hoc pater ille deorum.* in fragmento Corneliae Gracchorum matris, quod Schottus Cornelio Nepoti a se recensito subjunxit, si non est spurium: *Ne ille sinat Juppiter, te ea perseverare, nec tibi tantam dementia venire in animum.* Plautus Amphitr. I. I. 305. *Quod ille faciat Juppiter, ut ego his bodie raso capite, calvus capiam pileum.* Curcul. Act. I. Sc. I. *nec me ille sinit Juppiter, sic enim malo quam finit, quod legi meretricae adversatur.* Pseudolo IV. I. 16. *ita ille faxit Juppiter.* Apuleius Met. III. *sed tandem mihi inopinatum salutem Juppiter ille tribuit.* Tibullus I. El. IV. 19.

Gratia magna Jovi, votuit pater ille valere, Furasset cupide, quidquid ineptus amor.

sic puto pro ipse legendum. pari modo apud Nasonem

⁸³ ex melle V. R. Vof. Steph. & melle L. Fabr. al. ⁸⁴ ILLE V. L. Vof. R. Lipf. ⁸⁵ deest Fabr. ⁸⁶ desunt V. L. Lipf. ⁸⁷ mensarum V.

Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem

- 115 Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore

Eri-

SERVII.

115. FATALIS CRUSTI. Ad negotium respexit Aeneae, cui hic erat finis laborum. *Crustum* autem, & *crusta*: neutraliter dicimus de his, quae comedi possunt. Horatius i. Sat. i. 25. *Ut pueris olim dant crustula blandi Doctores.* Juvenalis ix. Sat. 5. *Nos colaphum incutimus lambenti* ⁸⁸ *crustula servo.* Foeminino autem genere fragmenta dicimus, quae comesse non possumus, ut iii. Georg. 360. *Concreverunt subitae currenti in flumine crustae.* QUADRIS. ⁸⁹ Aut mensis: & est Antonomasia: nam supra orbem dixit: aut quadris, fragmentis ⁹⁰ accipimus, ut Juvenalis v. Sat. 2. *Ut bona summa* ⁹¹ *putes aliena vivere quadra.*

117. ADLUDENS. Aut vacat *ad*: & ludentem significat. Aut certe *adludens*, ad responsi fidem verba componens. LABORUM FINEM. Scilicet maritorum: nam in terra multa passurus est, ut ait Sibylla vi. 84. *Sed terrae graviora manent.*

118. PRIMAMQUE LOQUENTIS AB ORE ERIPUIT PATER. Hoc est, adhuc loquente Ascanio intellexit famem, quam fata praedixerant.

VARIORUM.

sonem Epistola Hypsipyles vi. 151. corrigendum puto:

Medeae Medea forem, quod si quid ab alto

Iustus ades votis Iuppiter illo meis.

ubi Iuppiter ipse, parum concinne in editis, scriptisque circumferitur exemplaribus. Propertius lib. ii. Eleg. 22.

Ille meis tantum non unquam desit ocellis,

Incendat navem Iuppiter ille licet.

sic editio Douzae filii omnium emendatissima, at scripti, quos vidi, codices constanter, *Iuppiter ipse.* Claudianus Gigantomachia,

Sentiat ille meas tandem Saturnius iras,

& mox,

Rex ille silentum Lethaeo invehitur curru.

ubi rex ipse perperam reponit Barthius. Valer. Flac. lib. i. 344.

Detque sequi nunc ille diem, det Iuppiter, oro,
Ille super.

ita enim ista castiganda esse censeo. idem libro v. 305.

Qualiter ex alta cum Iuppiter arce corascat

Pliadas ille movens.

ubi nonnulli inde, perperam. Columella praefatione, *Rerum naturam primus ille mundi genitor perpetua fecunditate donavit.* sic lego ex veteri codice, non *hum* naturam, nam de tellure mox sequitur. Lucretius lib. v. initio, *Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi.* sic malo cum scriptis, quam ipse. Ovid. i. Met. 79. *Ille opifex rerum.* Apulej. de doctrina Platonica, *quae cum inordinata permixtaeque essent, ab illo aedificatore mundi Deo. mox, ceterum ille rerum ordinator, ita reversiones fidurum, ortus, obitus, moras progressusque constituit.*

Servius ad lib. x. 707. *antiqui ille vel magnitudinis, vel nobilitati assignabant.* vide de usu eleganti vñ ille G. Canteri Nov. Lection. lib. iii. cap. 26. & annotata nostra ad Claudian. iv. Conf. Honor. 284. HELINS. Ita jam vel cupidissimo harum lautitiarum satisfactum puto; & si vidisset haec Heiniana, quae periisse credebat, Brouckhusius, parcior manu ex horreo suo penum eruditam promississet ad Tibul. i. iv. 19. notandum vero Servium ad lib. ii. Aen. 779. superfluum hoc pronomen ille pronuntiare, sed ex notis apparebit, in Mss. haec ibi non legi, quare ab inscio grammatico adfuta esse puto, qui videbat versus ineptorum Poëtarum saepe illis tibicinibus fulcari. BURM.

112. CONSUMPTIS HIC. *Consumtis jam forte opulis Venetus.* praeterea in primo Rotendorphio,

ser-

- Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 120 Continuo, Salve fati mihi debita Tellus,
 Vosque, ait, o fidi Trojae salвете Penates.
 Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, (namque
 Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
 Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
 123 Adcisis coget dapibus consumere mensas;
 Tum sperare domos defessus, ibique memento

Pri-

S E R V I T.

119. NUMINE PRESSIT. Oraculi⁹² fide ab Heleno & Anchisa praedicti. *Pressis* autem vocem Alcanii;⁹³ quo posset ipse numina deprecari.

120. FATIS MIHI DEBITA TELLUS. Bona Periphrasis est, ne *fatalis* diceret, quod est medium: & in precibus nihil ambiguum esse debet.

121. O FIDI TROJAE SALVETE PENATES. Aeneae scilicet, non Trojae, quam nequivere servare.

122. HIC DOMUS. Aut familia, ut III. 85. *Da propriam Tymbrae domum*. Aut ordo est: Hic est patria, hic domus: ante enim patria⁹⁴ est, & sic domus.

123. ⁹⁵ [NUNC REPETO, ANCHISES &c. Nufquam legimus, quod Anchises praedixerat fame in Italia laboraturos Trojanos.]

125. ACCISIS. Undique⁹⁶ [concisis vel] consumptis: & hoc est apud nos AM, quod apud Graecos ἀμφι, ⁹⁷ [et hoc accisi, valde undique caesi, id est, ἀμφιτονοι.] Hinc est VII. 565. ⁹⁸ *Amsanti valles*, id est, undique sancti.

V A R I O R U M.

vertere morsu, pro *verti*. adi annotata lib. II. Aeneid. 207. ubi complura ejusce locutionis exempla congestimus. HEINS.

113. PENURIA. *Paennria* Mentelii prior & Lessensis. *edendi* passivo sensu exponit Tan. Faber ad Lucret. lib. I. 384.

115. CRUSTI. *Crustae* Bigotianus. vid. Schol. Horat. I. Sat. I. 25.

116. HEUS. *Hew* Parthal. *consumimus* idem,

Wittian. & Francian.

117. NEC PLURA ADLUDENS. Opinor distinguendum, *nec plura adludens ea vox*, &c. HEINS. Sed vulgata sana est distinctio. & Iulus adludens, id est subridens, vultu blando & ridenti haec pronuntiat. nam *adludere* est idem quod *μυδιον* apud Graecos, vel *μυδον*. sic Justin. I. 4. *velut ad nos am adlusit*. Claudian. VI. Conf. Hon. 83. *Adludens genitor*. Gunther. Ligur. I. 71. *His gaudens adludere Philippe labellis*. & hinc etiam, *Taurus singulas adludens*, apud Lactant. in argum. Met. Ovid. II. fab. 13. ubi vide Muncker. & hinc ad res inanimatas, undas, ventos, arbores &c. transfertur. vid. ad Ovid. IV. Met. 342. Valer. Flac. VI. 664. Claudian. II. in Rufin. 328. *Hodie adludere ulla valuit de eo*, qui in voce aliqua aut locutione ad aliquid respicit, aut ex alio scriptore quid sibi sumit. quae verbi recens significatio imposuit Heinssio, ut crederet haec verba Iuli respernisse Harpyiarum dicta BURM.

118. PRIMAMQUE. *Primumque* Menagii prior. *primaque* secundus Rottendorphius & Dorvill.

119. ERIPUIT. *Corripuit* non male in Veneto. HEINS. Segræus puerile pronuntiat ex pueri ore praedictis Harpyiarum fidem fieri, qui, quomodo hunc nodum solvat viderit. sed ego ad ominosas voces, quocumque casu, & a quocumque prolatas, ex quibus superstitionis omen captabant, referri debere puto. quas ab Iulo coeptas proferri, ne plura innominata adderet, interrumpit Aeneas. sic Paullus Aemilius ex ore filiae admodum parvulae dicentis, *Persam periisse*, arripuit omen de Rege Persa

⁹² fidem Lips. mox, vocem deest R. ⁹³ qua p. ipsa V. ⁹⁴ est sic domus V. R. L. Vos. Dan. est si domus Steph. est quam sic domus Fabr. al. ⁹⁵ non reperi hanc notam, nisi in Mafvicii editione. & certe non Anchises, sed Harpyiae haec praedixerant. lib. III. 255. ⁹⁶ defunt Lips. deinde, ae q. a. Graecos am V. L. R. Vos. Dan. Fabr. al. an q. a. G. ⁹⁷ Steph. ⁹⁸ defunt V. L. R. Vos. Lips. Steph. Dan. ⁹⁸ *amisi* V. R. in Lips. a m. f. *amissi*, b. c. u. *scissi*.

Prima locare manu molirique aggere tecta.

Haec erat illa fames: haec nos suprema manebat,

Exitus positura modum.

130 Quare agite, &, primo laeti cum lumine Solis,
Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.

Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate

Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

135 Sic

SERVII.

128. HAEC ERAT ILLA FAMES. Ac si diceret. Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula ⁹⁹ determinat.

131. HABEANT. Habitent. Hoc enim frequentivum est, ab eo, quod est *habeo*. UBI MOENIA GENTIS. Laurolavinium ¹ significat.

133. NUNC PATERAS LIBATE JOVI. Ab eo, quod continet, id quod continetur.

134. ANCHISEN GENITOREM. Bene Jovem & Anchisen, qui causa oraculi fuerunt. REPONITE MENSIS. Aut timore verborum Ascanii interrupta renovate: aut *reponite*, frequenter ponite, id est, crebro. ² libate, bibite.

VARIORUM.

Perfa vincendo. vid. Valer. Max. 1. v. 3. tentabar etiam, ut *arripuit* emendare, quo verbo utuntur, ubi dicentis verba probant, ut Terent. Eun. III. v. *submonuit* Parmeno, quod *arripui*. Cicer. III. de Finib. 4. *aliquid ex mea responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula*. ubi paulum alio sensu capitur: & ita vulgo, *accipere omen* occurrit, sed *arripere* majorem celeritatem & impetum notat. etiam vero infr. 186. varietas in his verbis sit, nihil tamen mutare audeo, quia & *eriguisse* potest dici, prohibuisse, ne plura forte inominata subjungeret lusus, & ideo *pressit*, forte manu sua, os Ascanii. *numine dixit* Parrhaf. vid. ad III. Aen. 363. BURM.

122. HAEC PATRIA. *Hic patria est* quinque Veteres, sed minoris rei. HEINS. Et Parrhaf. & Wittian. *est* deest Veneto.

Ibid. NAMQUE NUNC REPETO. Haec verba

parenthesi includenda. FABRIC.

123. RELIQUIT. *Canebat* Parrhaf.

125. ACCISIS. Montalbanus pro diversa lectione, *ambesis*, ut & Pierius invenit in quibusdam. hoc habuimus lib. 1. 257. variavit hic loci Maro locutionem sollemniter, ut demonstratum jam est ad lib. v. 486. HEINS. *Assumptis* Bigotianus. *accensis* Gudianus a manu prima.

Ibid. CONSUMERE. Vide Heins. ad Ovid. xv. Met. 236.

126. SPERARE. *Superare* Sprotti & alter Ham-burgensis. *spirare* Leidenfis a manu prima. *domus* mult. *defixus* Ed. Venet.

127. TECTA. *Tecto* Francianus. *moliri aggere* Trappius explicat, una cum aggere. *moliri* est fundamenta urbis ponere. ut Flor. 1. 7. nam moenia non possunt poni sine aggere, id est aggesta terra. vid. infr. 7. 158. BURM.

128. HAEC ERAT. *Haec erit* Menagianus alter. *ita sic erit*, pro *sic erat* apud Nasonem, de quo ad Amorum lib. 1. El. 2. egimus. HEINS.

Ibid. HAEC NOS. *Haec vox* Vratilaviensis. *manebat* Francianus, Wittian. & Parrhaf. *suprema monebat*. Ed. Venet. & apud Servium ad lib. III. 395. nec improbat Maittaire.

129. EXITIIS. Nescio an melius sit, *Exiliis*, id est erroribus vagis. vid. ad lib. II. Aen. 780. sed & vulgata potest, de pestilentia & aliis modis, quibus aliquot focii periere, intelligi. *modum* hic finem notat. vid. ad Ovid. IV. Trist. 1. 28. & Lucan. x. 42. Horat. 1. Od. 17.

Quem ariminos cumque volet modum

Pones Iambis.

ubi.

⁹⁹ determinat L. terminat Fabr. al. 1 dicit Dan. 2 deest L. V. R. Vof. Steph. contra *hinc* deest Lips. & Baf.

- 135 Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
 Implicat, & Geniumque loci, primamque Deorum
 Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
 Flumina: tum Noctem, noctisque orientia signa,
 Idaeumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
 140 Invocat; & duplicis Coeloque Ereboque parentes.
 Hic Pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
 Intonuit: radiisque ardentem lucis & auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,

145 Ad-

SERVIL

135. TEMPORA RAMO IMPLICAT. 1 Diebus festis ita epulabantur.

136. GENIUMQUE LOCI. Apollinem vult intelligi: in tutela enim ejus tota fuerat regio, ut sup. 61. *Quam pater inuestitam primas cum conderet arces, Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus.* Aliiter iniquum est, si, cum omnes invocet, Apollinem praetermittat; praesertim cum Helenus dixerit III. 395. *Aderisque vocatus Apollo.* PRIMAMQUE DEORUM. Quia ipsa est Mater deorum.

137. NYMPHASQUE, ET ADHUC IGNOTA PRECATUR FLUMINA. Bonum ordinem sequitur. Sic alibi VIII. 71. *Nymphas Laurentes, Nymphas, genus omnibus unde est.*

138. NOCTEM, NOCTISQUE ORIENTIA SIGNA. Quae noctem sequuntur, ut Nymphas & flumina. Invocat enim sibi conjuncta.

139. PHRYGIAMQUE EX ORDINE MATREM. Aut contigua, quia Idaeum dixerat Jovem: aut certe * rite, id est, more solemnium.

140. DUPLICES. DUOS. CAELO autem, Venerem: EREBO, Anchisen.

141. CAELO CLARUS AB ALTO. In serenitate, quod est augurii: * nam si caelo nubilo fuerit, causâ est.

142. RADIISQUE ET AURO. Radiis aureis. ARDENTEM NUBEM. Alii fulmen *nubem ardentem* dicunt, et Lucanus X. 503. *Atque ardens aëre so-*

lo, quos hoc loco secutus est. Alii fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam; quos alibi sequitur dicens VIII. 392. *Ignem rima micans percussis lumine nimbos.*

VARIORUM.

ubi non recte Crucequius interpretari videtur: dat enim Horatio puellae optionem, quo modo velit Poëtam definire iambos criminosos scribere, & scriptos abolere. BURM.

130. CUM LUMINE. Cum lumine Moretani secutus. videantur annotata lib. VI. 255. HEINS. Primum idem Moreti, & primus Rottendorphius. de praepositionis cum in similibus usu vid. ad Ovid. III. Amor. XIV. 7. BURM.

131. HABEANT. *Habitant* Bigotianus & Oudart. *quaeve habeant* Dorvill.

133. VOCATE. *Notate* Pugenianus.

135. SIC DEINDE. *Sic demum* factus alter Hamburgicus. *effatus* Zulichemius, Leidenfis & secutus Moreti, Vratilavienfis & Excerpta nostra. *tempora lauro* Micragii alter, Hamburgicus & primus Moreti: similis diversitas VIII Ecl. 82. vid. sup. 67.

138. NOCTIS. Vossius volebat *nocturnae*. *harmis* Parrhasianus.

140. COELOQUE. *Coelo* Dorvil.

142. RADIISQUE. *Radiis* Dorvil.

143. MA-

3 diebus enim f. l. e. id est coronati V. diebus f. l. e. id est coronati L. Vof. Lipf. & Steph. coronati omittunt Basil. & Mafvic. epulabantur coronati R. Dan. & Fabr. 4 *Quae pater* Steph. Dan. 5 deest Basil. 6 nam in nubibus causâ est V. L. R. Lipf. nam in nubibus fulminis causâ est Fabr. al.

145 Advenisse diem, quo debita moenia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, & vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & finis, & litora gentis
150 Diversi explorant: haec fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hîc fortis habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad moenia regis

Ire

SERVII

146. CERTATIM INSTAURANT EPULAS. Id est: *Et vina reponite mensis.*

147. VINA CORONANT. Pro pateris: ut alibi III. 524. *Magnum cratera corona induit.* MAGNO autem OMINE, caelesti dicit. Alibi III. 974. *Nam te majoribus ire per altum Auspiciis manifesta fides.*

150. HAEC FONTIS STAGNA NUMICI. Ista jam ab incolis discuntur. Quod autem ait *fontis stagna*, verum est: nam Numicus, ingens ante fluvius fuit: in quo repertum est cadaver Aeneae, & consecratum. Post paulatim decrescens, in fontem⁸ redactus est, qui & ipse siccatus est, sacris interceptis. Vestae enim libari non nisi de hoc fluvio licebat.

152. ORDINE AB OMNI. Ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda, hodieque servatur.

153. AUGUSTA AD MOENIA. Augurio consecrata. Hinc paulo post illud est: *Testum augustum, ingens.* Et nisi in augusto loco consilium senatus habere non poterat: unde templum Vestae non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret senatus, ubi erant virgines: nam haec fuerat regia Numae Pompilii: ad Atrium¹⁰ autem Vestae conveniebat, quod fuerat a templo remotum.

VARIORUM.

143. MANU. *Manum* Mediceus. mendose: HEINS. Vid. Stat. III. Theb. 320. & ibi Lutatium qui *nubem* fulmen interpretatur.

144. DEDITUR. *Diditur* est differtur, spargitur. ejus activo *didit* utitur Horatius lib. II. Serm. II. 67. participio *diditus* Catullus in Mallii Epithalamio. FABRIC. *Deditur* scripti omnes, nisi quod in tribus, *dicitur*. in uno Sprothiano *editur* exaratum offendi. pro *rumor* Venetus *murmur*. etiam pro diversa lectione Gudianus & prior Hamburgicus. HEINS.

145. CONDANT. *Condant* Regius, Sprothianus, & duo Rottendorffii.

146. OMINE. *Agmine* prior Hamburgensis & Bigotianus. *ordine* Zulichemius. Servius hic *magnum omen* coeleste interpretatur, & Scholiastes apud Statium IX. Theb. 630. metuendum, malum explicat. Barth. manifestum, irrefutabile.

147. CRATERAS LAETI. *Crateram* Moreti secundus. vid. ad lib. I. 724.

149. URBEM. *Et urbem* Wittian.

150. DIVERSI. *Diversa* Menagii prior a manu prima.

Ibid. HAEC FONTIS. Hic Parrhas. & Wittian.

151. HIC FORTIS. Hinc primus Rottendorffius *fortis. & habitare* Dorvill.

153. AU-

⁷ discunt Basil. dicuntur Vos. ⁸ redactus L. & mox, *sacris interceptus*, hoc referebat Ovid. III. Fast. 11. ubi de Ista Vestali se lavante agit, & non ex Tiberi, sed ex Numicio aquas petivisse ostendit Heinsius. Cluverius in Ital. Ant. lib. III. 111. p. 893. citat hunc locum, & ostendit ad libamina & sacra hinc aquam etiam Romam perlaram. idem censebat Cl. Dorvillius, & verum puto, licet ingenti aquarum copia Vestalibus opus fuisse credendum sit, ut totus fons exsiccatus fuerit. BURM. ⁹ dimittenda Basil. ¹⁰ sane Vestae conveniebat Steph. Dan. Fabr. al. errare vero Servium, qui ipsam aedem Vestae putat fuisse regiam Numae, quae fuit juxta aedem Vestae, uti notavit Crucquius ad Horat. 1. Od. 2.

- Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
 155 Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
 Haud mora: festinant iussi, rapidisque feruntur
 Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
 Moliturque locum; primasque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 160 Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
 Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.

An-

SERVII.

157. FOSSA. Sulco: & fuit ista reciproca: *nata & sulcum ponit pro fossa*, ut II. Georg. 289. *Aufum vel tenui visum committere sulco*, id est, fossa.

158. MOLITURQUE LOCUM. " Praeparat: [alias fabricat, ut III. 6. *Et Phrygiae malimur montibus Idae*.] PRIMASQUE IN LITTORE SEDES. Ideo *primas*, quia imperium Lavinium translaturus est. Et sciendum, " civitatem, quam primo fecit " Aeneas, Trojam *dictam*, secundum Catonem & Livium: quod " ipse dicit IX. 644. *Nec te Troja capis*.

159. CASTRORUM IN MOREM, Brevem scilicet. PINNIS ATQUE AGGERE CINGIT. Muro, in quo " pinnae sunt: & est Synecdoche. Aggere autem, " fossa.

160. JAMQUE ITER EMENSI, TURRES AC TECTA LATINORUM. " Hypermetrus verus.

161. MUROQUE SUBIBANT. Alibi per accusativum, ut X. 798. *Aeneae subiit mucronem*, [" ipsumque morantem sustinuit.] Et hoc secundum naturam est: nam, *it sub mucronem*, dicimus: nam per dativum figuratum est.

VARIORUM.

153. AUGUSTA. *Angusta* Venetus.

154. RAMIS. *Ramos* tertius Mentelius. & Parthas a m. pr. ut & Regius. Heinsius malebat, *rama*.

155. VIRO. *Vinos* primus Rottendorphius. Gudianus a manu secunda repetebat, *jubet. pacem exposcere* Francianus.

158. MOLITUR. Est terra mota fundamenta jacit, vid. supr. §. 127.

Ibid. PRIMASQUE. *Primas* Leidenfis.

160. EMENSI. *Emenfis* Gudianus a manu prima.

Ibid. AC TECTA LATINORUM. *Et tecta Latini* Mediceus, ut & in Pierianis & nostris multis aliis. sed *Latinorum* Mentelii & Menagii codices, probe, dictum libr. III. 674. infra, *se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque*. Et *tecta* etiam in Mediceo priore, Menagio, tertio Rottendorphio, Schefferio & uno Moretano. HEINS. *Et tecta* Wittian. *Latinorum* Francian. Parthas & Wittian. quod probat etiam Schol. Horatii I. Sat. VIII. 43. *Latini* Ed. Mediol. Ald. & al. *tecta domorum* Ed. Venet. repetitum ex lib. XII. 132. BURM.

161. MUROQUE SUBIBANT. *Murosque* prior Mentelianus. etiam Leidenfis pro diversa lectione. sed aliter Arufianus Messius: *subeo illum ram*. Virgil. IV. Aen. 599. *quem subiisse humeris confectum aetate parentem*. Idem Aen. VIII. 367. *haec limina visor Alcides subiit. subeo illi rei*. Aeneid. VII. *muroque subibant*. in Gudio pro diversa scriptura, *muroque propinquans*. HEINS. *Murosque* Wittian. vid. ad lib. VIII. 125. & IX. 371. sic *succedere tumulos* XI. 103. vid. ad Ovid. XIII. Met. 611. & ad Gratii Cynege. 105.

162. ET

11. locum parat L. R. locum praeparat Voss. praeparat Lips. Steph. Dan. omnes omittit alias &c. aliis. id est parat alias &c. Fabr. praeparat non habet Basil. 12. civitates in V. 13. deest L. R. Basil. *prime* non habet Voss. 14. & ipse V. L. Basil. 15. pennae V. 16. sed agger non est fossa. forte legendum, *aggere in fossa*. inde enim egesta terra fiebat agger. sed autem est ex Dan. 17. Hypermetros V. Voss. 18. deest Fabr. al.

Ante urbem pueri, & primaevo flore juvenus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
165 Spicula contorquent, cursuque ictuque laceffunt.
Quum praevectus equo longaevi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Advenisse vires. Ille intra tecta vocari

Im-

SERVII.

162. PUERI ET PRIMAEVO FLORE JUVEN-
TUS. Bene Romanae militiae exprimit morem:
nam post pubertatem armis exercebantur: & sex-
to decimo anno militabant. Quo etiam " solo
sub custodiis agebant. Nec est contrarium, VIII.
325. *Longa populos in pace regebat*: nam licet in
pace " esset, exercitum tamen vigeat armorum.
163. DOMITANTQUE IN PULVERE CURRUS.
Equis sub curribus.

164. ACRES ARCUS. Fortes: & est " *nulla ex-
p-*: nam acrimonia, mentis est; " [non autem
inanimatorum rerum, ut *arcum*.] LENTA. Mol-
lia. Ictu. Jaculatione.

167. INGENTES. Ex stupore nuntii laus osten-
ditur Trojanorum. " Et bene novitatis ostendit o-
pinionem: ingentes enim esse, quos primum " vi-
dimus, opinamur.] REPORTAT. Aut RE " va-
cat: aut RE pro AD posuit, ut sit adportat.

168. INTRA TECTA VOCARI. Dissentit hoc lo-
co a Romana consuetudine: nam legati si quando
incogniti venire nuntiarentur, primo quid vellet,
ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egre-
diebantur magistratus minores: & tunc " demum
senatus " extra Urbem postulata noscebat, & ita,
si visum fuisset, admittebantur. " Sed hoc pru-
denter fecit: Latinum namque memorem vult es-
se responsi, & avidum satis ad externos videndos:
" [per quos promittebatur felicitas.]

VARIORUM.

162. ET PRIMAEVO. Et primo Oudart. primo-

que in flore. Bigot.

163. EXERCENTUR. *Exercetur* Gudianus a ma-
nu prima. *in* deest primo Mentelii. *domitant* Bi-
gotianus.

166. QUUM PROVECTUS. *Cum praevectus*, in
codicibus nostris & Pierii constanter & vere. Af-
ferui hunc loquendi modum exemplis compluribus
ex Livio, Lucano, Silio allatis ad Claud. II. Ra-
ptus Prof. y. 122. quae tamen loca partem potis-
simam mendosa in vulgatis exemplaribus circum-
feruntur. HEINS. Saepe haec verba permutata
sed *praevehi*, quum plerumque pro *praeterevehi* su-
mi soleat, vide Gron. ad Liv. XXIX. 32. & Dra-
kenb. ad XXIV. XLIV. 10. hic vero nuntius non
praeterevehebatur Troianos a liore ad urbem ten-
dentes: ideoque *praevectus* exponere deberet, an-
te Troianos studeat in urbem venire, & peregrini-
orum adventum nuntiare, antequam ipsi venissent.
vide de hoc verbo praeter laudatos Oudendorp.
ad Lucan. VII. 342. & quae nos dicemus, de
permutatione *vñ pervehi*, *praevehi*, & *provehi*.
hic tamen non male *provectus* posset locum suum
tueri, quia *praevehi* pro ante vehi, ante ire, nescio
an dicatur. & ad adspēctum advenientium Troja-
norum, ex illa juvenum exercentium turba aliquis
equo provectus videtur fuisse ad Regem, qui in
urbe erat. BURM.

167. IN VESTE. *In* deest tertio Menteliano.
reportant alter Hamburgensis. *reportat*, recte, quia
sine dubio emissus erat ad famam classis adpullae.
nam y. 196. jam *audivisse* adventum dicitur Rex.
vel

19 deest Vol. f. quousque sub c. agebant. sic Horat. Art. Poet. *Imberbis juvenis tandem casside remoto Gaudet equis.* vel
intelligendum, ut primo illo tyrocinii anno rector & custos illis adjungeretur, reliqua militia sibi commissa, sine rectore ap-
parent: sic Ascanio & juvenibus Aeneas dedit lib. IX. 173. *Rectores juvenum & verum dedit esse magistros.* BURM. 20 essent
Steph. Dan. Fabr. al. 21 catachresticos V. 22 desunt V. L. Vol. R. Lips. Steph. Dan. vid. ad lib. IX. 665. 23 desunt
R. 24 videmus V. Vol. L. Lips. 25 vacat, aut adportat L. R. omisis reliquis: aut adportat, ut re pro ad sit positum
Fabr. vid. ad lib. IX. 193. 26 deest V. 27 extra moenia V. 28 sed hoc Virgilius non sine ratione praetermisit V. Lips.
29 desunt R. per quos et pr. f. Lips. Fabr. al.

- Imperat, & folio medius consedit avito.
- 170 Tectum augustum, ingens, centum sublimis columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis & religione parentum.
Hic sceptrum adcipere, & primos adtollere fascis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
- 175 Hae sacris sedes epulis: hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus,

Vi-

SERVII.

169. SOLIO MEDIUS CONSEDIT. Ut supra 1. 420. diximus, *solium*, est veluti armarium de uno ligno ad regum tutelam; secundum alios, a *soliditate* dictum; secundum Asprum, per Antistoechon 30 [quod *solum unum* capit:] quasi 31 *sedium*, a *sedendo*: nam & *fella*, quasi *sedda* dicta est.

170. TECTUM AUGUSTUM, INGENS. Domum, 32 quam in Palatio diximus IV. 410. ab Augusto factam, per transitum laudat: & quasi in Lauro-lavinio fuisse commemorat.

172. HORRENDUM. Venerandum; non quod 33 horri sit.

173. HINC SCEPTRA ADCIPERE. Hoc in Palatio fiebat.

174. CURIA TEMPLUM. Quia, ut diximus supra, *curia* nisi in augurato loco 34 non erat.

175. ARIETE CAESO. Hoc sacrificium in janua Palatii fiebat festis diebus.

176. PERPETUIS MENSIS. Longis, ad ordinem exaequatis sedentium: majores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt a Lacomibus & Cretenfibus, ut Varro docet in libris de Gente populi Romani: in quibus dicit quid a qua-

que 35 traxerint gente 36 [per imitationem.]

177. EX ORDINE. Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas.

178. EX CEDRO. Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni 37 tineam nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit: 38 [unde *cedria*, quae chartam reservat. Hinc est illud Pers. 1. Sat. 56. *Et cedro digna locuti.*] Aut *Cedria* 39 *peruncta*, quoniam ligna custodit ac conservat.

VARIORUM

vel quia in finibus solebant speculatores semper habere. ideoque vana est Servii nota. ita XI. Aen. 511. exploratores *reportant*, & hoc libro 285. *pacem reportant* legati ad Latinum. BURM.

168. INTRA. Inter Mentelii prior & alter Menagii. mox, *medio* alter Hamburgensis.

171. SUMMA. *Media* Leidens. & Venetus, etiam Menagianus prior pro diversa scriptura. HEINS. *Media* Parrhas. *mediae* Dorvill.

172. HORRENDUM. *Horrendum est* codices. Ser-

30 desunt L. V. Lips. quod solum, id est unum, Vof.

31 solum a sedendo R. Vof. sedium a f. L. Steph. Basil.

32 in Palatio, quam supra quasi in Lauro-lavinio vult fuisse L. R.

33 horri sit Dan. 34 non est Dan. 35 transla-

36 sit V. traxerit Fabr. Basil. 37 tineam nescit L. Vof. R. V. Steph. Dan. quasi *tinea* esset, vel no-

38 minativus casus, ut sit, *tinea* nescit lignum hoc, vel a *tineam* accusativus pluralis. sed nulla auctoritate, quare posset *tineas*

39 nescit legi. aliter Fabr. nempe, *tineae* nescit corruptionem, quod & antiquitatem &c. & Basil. nisi quod habeat, quod ex an-

30 desunt L. V. Lips. quod solum, id est unum, Vof.

31 solum a sedendo R. Vof. sedium a f. L. Steph. Basil.

32 in Palatio, quam supra quasi in Lauro-lavinio vult fuisse L. R.

33 horri sit Dan. 34 non est Dan. 35 transla-

36 sit V. traxerit Fabr. Basil. 37 tineam nescit L. Vof. R. V. Steph. Dan. quasi *tinea* esset, vel no-

38 minativus casus, ut sit, *tinea* nescit lignum hoc, vel a *tineam* accusativus pluralis. sed nulla auctoritate, quare posset *tineas*

39 nescit legi. aliter Fabr. nempe, *tineae* nescit corruptionem, quod & antiquitatem &c. & Basil. nisi quod habeat, quod ex an-

31 solum a sedendo R. Vof. sedium a f. L. Steph. Basil.

32 in Palatio, quam supra quasi in Lauro-lavinio vult fuisse L. R.

33 horri sit Dan. 34 non est Dan. 35 transla-

36 sit V. traxerit Fabr. Basil. 37 tineam nescit L. Vof. R. V. Steph. Dan. quasi *tinea* esset, vel no-

38 minativus casus, ut sit, *tinea* nescit lignum hoc, vel a *tineam* accusativus pluralis. sed nulla auctoritate, quare posset *tineas*

39 nescit legi. aliter Fabr. nempe, *tineae* nescit corruptionem, quod & antiquitatem &c. & Basil. nisi quod habeat, quod ex an-

30 desunt L. V. Lips. quod solum, id est unum, Vof.

31 solum a sedendo R. Vof. sedium a f. L. Steph. Basil.

32 in Palatio, quam supra quasi in Lauro-lavinio vult fuisse L. R.

33 horri sit Dan. 34 non est Dan. 35 transla-

36 sit V. traxerit Fabr. Basil. 37 tineam nescit L. Vof. R. V. Steph. Dan. quasi *tinea* esset, vel no-

38 minativus casus, ut sit, *tinea* nescit lignum hoc, vel a *tineam* accusativus pluralis. sed nulla auctoritate, quare posset *tineas*

39 nescit legi. aliter Fabr. nempe, *tineae* nescit corruptionem, quod & antiquitatem &c. & Basil. nisi quod habeat, quod ex an-

- Vitifator, curvam servans sub imagine falcem,
 180 Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
 Vestibulo adstabant: aliique ab origine reges,
 Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 Captivi pendent currus, curvaeque secures,
 185 Et cristae capitum, & portarum ingentia claustra,
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
 Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat

Suo-

SERVII

179. VITISATOR. Non inventor vitis; sed qui genus vitis demonstravit Italii populis. SUB IMAGINE FALCEM. Aut statuæ exprimit gestum: ut dicat: Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut *sub imagine*, ⁴⁰ sub theca dicit, quæ falcis similis est. ⁴¹ [Quare *sub imagine falcem*; cum imagine enim pictus est Saturnus. Solvitur: aut *sub* pro *in* posuit: aut ipsius quoque falcis non veritas, sed imago, vagina quædam falcis putatur.]

180. SATURNUSQUE SENEX. Antiqui reges nomina sibi plerumque vendicabant deorum. Ergo *Saturnus*, rex fuit Italiae: nam & supra ait: *Veterum effigies ex ordine avorum*. ⁴² Et infert: *Aliique ab origine reges*. Hinc est, quod apud Cretam esse dicitur Jovis sepulchrum. ⁴³ Gabalus etiam, Romanus imperator, Solem se dici voluit: nam *Heliogabalus* dictus est.

181. AB ORIGINE REGES. Pro, Aboriginum reges; sed est metro prohibitus.

182. PUGNANDO VULNERA PASSI. Quasi reges.

183. SACRIS IN POSTIBUS. Ubi spolia consecretantur.

184. CAPTIVI. Pro, captivorum: nota figura est.

185. CRISTAE. Galeae: a parte totum posuit.

186. EREPTAEQUE ROSTRA CARINIS. Bene de omni genere praeliorum spolia illic demonstrat fuisse.

187. QUIRINALI LITUO. *Litius*, est ⁴⁴ incurvum augurum baculum, quo utebantur ad designanda caeli spatia: nam manu non licebat. *Quirinali* autem, ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit: nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel *lituum*, dicit regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium.

VARIORUM

Servii ad. VI. 10.

173. Hic. *Hinc* Moretani omnes, prior Vossianus, uterque Mentelii, tres Rottendorphii, & quatuor alii: etiam Gudianus a manu secunda. HEINS. *Hinc* etiam Wittian. Regius, Parrhas. Dorvill. & Edd. Med. & Juntae. & *primos tollere* etiam Wittian.

174. TEMPLUM. *Templo* Bigotianus. quod est, in hoc templo senatus solebat haberi.

175. SACRIS. *Sacrae* Menagius, & Hamburgensis priores & Parrhas. *sacris aedes* Venetus, & tertius Rottendorphius a manu prima. *haec* alter Rottendorphius, Wittian. Ed. Mediol. *hic* Ed. Venet.

176. PERPETUIS. Davissius ad Caesar. I. de Bell. Gall. 40. exponit, quae ab initio ad finem caenaculi excurrunt. sed puto intelligi mensas longas, oppositas mensis singulis, quae in tricliniis postea singulis convivis apponebantur. vid. ad Petron. cap. xxxiv. quum hic ordine longo adfiderent, non accumberent in lectis. BURM.

178. Ex

40 subiecta L. ante vocem lacuna vacua. ineptam vero hanc imaginis pro theca explicationem, & ab homine nugaci proferendam censet Castalio Decad. viii. Observ. 7. 41 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 42 iterum infert. Dan. 43 Gaballus & Eliogabalus V. R. L. Aliogabalus Vof. *Eliogabalmus*, vel *Alagabulum* vocandum plurimi contendunt. vide Caes. & Salmas. ad Lamprid. Heliogab. principio. 44 incurvus R. baculus Steph. Fabr. al. sed utrumque dicitur.

Succinctus trabea, laevaue ancile gerebat
 Picus, equum domitor: quem capta cupidine conjunx
 190 Aurea percussum virga, versumque venenis,
 Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
 Tali intus templo Divom patriaue Latinus
 Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit:

At-

SERVIL

188. SUCCINCTUS TRABEA. Toga est augurum, de cocco & purpura. ANCILE. Scutum breve. Regnante Numa, caelo hujusmodi scutum lapsum est: & data responsa sunt, illic fore summam imperii, ubi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui & diem consecrarunt, quo pellem virgis feriant ad artis similitudinem. Dicimus autem hoc ancile, & haec ancilia. Anciliorum vero usurpavit Horatius III. Od. 5. *Anciliorum, & nominis, & togae oblitus.* 47 [Septem 48 fuerunt paria, quae imperium Romanum tenebant: aous Matris deum; quadriga fictilis 49 Vejorum; cineres Orestis; sceptrum 50 Priami; velum Ithone; Palladium; ancilia.]

190. AUREA CONJUX. 50 * [Sic conjungendum:] nam aliter non stat versus. Et aurea per Ironiam dixit. *Conjux* vero, non quae erat; sed quae esse cupiebat, ut IV. 53. *Quos ego fin totiens jam designata maritus.* Fabula talis est: Picum amavit 51 Pomona, dea pomorum, & ejus volentis est sortita conjugium. Postea Circe, cum eum amaret, & sperneretur, irata eum in avem, picum 52 Martium, convertit: nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: & domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod & Pontificales indicant libri. Bene autem huic supra *lituum* dedit: quod est augurum proprium: nam *ancile* & *trabea* communia sunt cum Dialis, vel Martialis, 53 sacerdotibus.

VARIORUM

178. EX CEDRO. *E cedro* Medicus & ceteri vetustiores nostri, cum Pierianis melioribus. in

Moretanicis quatuor aliisque totidem, & in Leideni; *Antiqua cedro.* & ita legas apud Probum lib. I. Art. Gramm. apud Scholiasten Statii Theb. II. 215. *Antiquae cedri.* certe Mentelianus prior ex nostris, *Antiquae cedro.* mox, *curva sub imagine* alter Vossianus. Nonius *sub imagine*, sub vagina interpretatur, inepte, ut solet. HEINS. *Antiqua cedro* Wiktian. *antiqua cedro* Ed. Venet. *ex cedro* Mediol. Ald. *antiquae cedro* Dorvil. & coadit cum a praecedentis vocis.

180. SENEX. *Senex* Franciscus, ut ad Italum & Sabinum quoque refertur. in Ind. Erythraei *Pater Latinus* pro *Saturnus* perperam editur, in *Vitisator*.

Ibid. BIFRONTIS. *Biformis* secundus Rottendorpius, & a manu secunda Hagenianus.

181. VESTIBULO. *Vestibulum* Zuchemius a manu prima.

182. QUI OB. Ex Servio, qui non ipsos reges, sed quasi reges explicat, legendum cum Romano codice & editis omnibus videtur, *Martianae ob* &c. ut distinguantur a regibus & ita major numerus imaginum augustiorem faciebat sedem regiam. denique vulneratos pro patria reges paucos reperias: & hoc Servius indicat, *quasi reges*, quae aequo regibus honore ibi statuas sibi poni meruerunt. forte ad Caesarem respicit, cui *statua inter reges* posita, teste Suetonio cap. LXXVI. sic lib. x. 133. *quasi dux* Afcianus inter duces reliquos, dicitur a Servio. BURM.

183. SACRIS. *Sacrisque* Oudartii.

185. CLAUSTRA. *Castra* Oudartii.

186. EREPTAEQUE. *Arreptaue* Venetus.

187. IPSE QUIRINALI. Reprehendit hunc ver-

45 deest V. ne aliquando hostis agnosceret. R. Lipf. Basil. omittis alia. 46 quo pellem feriant R. quod V. quo pellem virgis feriant, legebat III. Cuperus IV. Observe. 2. probante Le Moyne in Vatiis Sacris ad Polycarpi Epist. T. II. p. 363. 47 deest V. L. R. Lipf. Fabr. al. 48 fuerunt. per quae L. R. tenerent Steph. tenent Vof. Dan. 49 Vejentorum Vof. Steph. Dan. 50 Priamive, Ithone Vof. Steph. Dan. 50 * deest Lipf. 51 Pomana V. 52 martium Steph. Dan. 53 sacerdos Vof. L. R. Lipf. Steph. Fabr. al.

- Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
 195 Dicite, Dardanidae, (neque enim nescimus & urbem,
 Et genus, auditque advertitis aequore cursum)
 Quid petitis? quae causa rates, aut cujus egentes
 Litus ad Ausonium tot per vada caerulea venit?
 Sive errore viae, seu tempestatibus acti,
 200 (Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)

Flu-

SERVII.

194. PLACIDO PRIOR EDIDIT ORE. Bene placido: legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur. Sic in secundo 279, *Utra fletus ipsa videbat*.

195. DICITE, DARDANIDAE. Aut ex veste eos Troianos esse cognoscit, quae erat propria gentium singularium: aut *velis* *et* *causamque* intelligimus famam, quae eos venire praemuniaverat, eandem etiam Troianos esse dixisse: unde infert: AUDITQUE ADVERTITIS AEQUORE CURSUM. *Dardanidae* autem, ac si diceret, "cognata

198. VADA CAERULA. *Caerulum*, est viride cum nigro, ut est mare.

199. ERRORE VIAE, SEU TEMPESTATIBUS ACTI. Duo querit: Si voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tempestat vos, an error advenit?

200. QUALIA MULTA. Ad duo respicit, errorem, & necessitatem.

VARIORUM.

versum Julius Hyginus, tamquam *ad succinctus* cum lituo conjunctus Maro. sed A. Gellius lib. v. cap. 8. docet loquendi modum esse persimilem isti, cum dicimus, *M. Cicerone bene magna eloquentia*, atque id genus alia complura. Gellium solens compilavit Macrobius lib. vi. cap. 8. MEIENS. Vid. supr. v. 817. H. Steph. diff. de Criticis p. 205. rectius deficere unum verbum putat, quod *lituo* respondeat. & hoc familiare Virgilio. vid. I. Aen. 321. III. 260. infr. 478. VIII. 260. & saepe alibi hoc Servius notat, ut multi viri docti hoc observarunt. Barth. ad Claudian. I. in Rufin. 49. putat *cingi* pro armari poni. ut II. Aeneid. 520. *cingi telis*. sed aliud est *cingi telis*, aliud *succinctus lituo* & *trabea*, quae teli aut armo-

rum vice non fungi possunt, idcirco nec hanc figuram admittunt. Senec. de vita Beata xviii. *prostrata veste succingitur*. sed si Gellius accedere libet, erit subintelligendum *insigne*, *conspicuum*. *lituo*, & succinctus trabea. vid. ad Lucan. vi. 696. & solet noster ablativis in utriusque. I. Aen. 71. 75. 189. & centies alibi. praeterea in illo loco Virgilii gladius intelligitur, ut patet ex v. 510. ubi *cingitur ferrum* Priamus, id est enses: quo proprie etiam cingi dici possunt milites, quia laevi per zonam accommodabantur lib. II. Aen. 399. Ovid. M. Fast. 13. *Nec galea tegimur nec acuto cingimur ense*. telum vero pro ense sumi patet ex Ovid. M. Met. 665. *teloque adtingitur unca*. & in in lege XII. Tabul. & Cornelia de Sicariis *telum* etiam accipitur. BURLM.

Ibid. PARVAQUE. Vel *fulvaeque* Zulichemius, sed *parva* respectu togae, quae magna & totum corpus ambiens vestis erat.

198. GEREBAT. *Gerabat* Venetus mox, *equis demitor* secundus Rottendorphius. *cupidoque gentis* primus Hamburgicus.

190. AUREA. Fallitur Servius hic, & ad I. Aen. 492. est enim in duas syllabas contracta vox. ut I. Aen. 698. ubi etiam Synaeresin agnoscit.

191. CIRCE. *Circe* Gudianus, Leidenis & tertius Mentelius. vid. infr. p. 282. *fecit ovem* Hugonius.

194. INGRESSIS. *Ingressus* Venetus. ut sit quomodo lib. IV. 107. sed alius erat Latini animus, atque ibi Veneris. *atque hic* Dorvill.

195. DARDANIDAE. Poterat scire ex Dardano descendisse Troianos, & conjecturam capere hos esse illos Dardanidas, qui tot erroribus acti jam ad litora sua appulerant. sic & Dido jam sciebat Ae-

Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetiſ;
Ne fugite hoſpitiū, neve ignorete Latinoſ;
Saturni gentem, haud vinclō nec legibꝯ aequam,
Sponte ſua veteriſque Dei ſe more tenentem.

205 Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſeneſ, hiſ ortuſ ut agriſ
Dardanuſ Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbis,

Threii-

SERVIL

201. PORTUQUE SEDETIS. Ante enim pro
portu erat ⁵⁷ illic exituſ fluminis.

202. NE FUGITE. Ne fugiatiſ. NEVE IGNO-
RATE. Ne ignoretiſ.

203. SATURNI GENTEM. Lauſ generiſ.

204. SPONTE SUA, VETERISQUE DEISE MORE
TENENTEM. Xenocratiſ ⁵⁸ eſt, qui, cum primuſ
Philoſophiae ſcholam aperuiſſet (quod antea in por-
ticibuſ ⁵⁹ de Philoſophia tractaretur) & interroga-
tuſ eſſet: ⁶⁰ quid praefare poſſet diſcipuliſ, reſpon-
dit: ⁶¹ *Ut id voluntate faciant, quod aliſ iure co-
gantur.* VETERIS. Antiqui: ac ſi diceret, aurei
ſeculi imagine vivimuſ.

205. FAMA EST OBSCURIOR ANNIS. Ac ſi di-
ceret, niſi eſſet, ⁶² jam voſ ſciretiſ.

206. AURUNCOS ITA FERRE SENES. Apud
veteres Hiſtoriae hoc genuſ fuit, ut majoreſ natu
anteacta poſteriſ indicarent: quod hic indicat lo-
cuſ. Lucanuſ apertiuſ, cum eſſet de Antaeo nar-
raturuſ, ait iv. 592. *Cognita per multoſ docuit ru-
diſ incolae patreſ.* Quia adhuc nec Annales erant,
nec Hiſtoriae. *Aurunci* vero, Italiae populi anti-
quiſſimi fuerunt. *Ferre* autem, quaſi cum oſtenta-
tione jaſtare.

207. DARDANUS. Juppiter cum Electra, At-
lantiſ filia, ⁶³ Corintheſ regis Italiae ⁶⁴ uxore, concu-
bit. Sed ex Joviſ ſemine natuſ eſt Dardanuſ; ex
Corintheſ ⁶⁵ Iſiuſ. Dardanuſ profectuſ ad Phrygiam,

illuſ condidit: Iſiuſ vero Thraciam tenuit, ubi eſt
Samoſ: quam ⁶⁶ hic Samothraciam nominavit:
nam Junoniſ alia eſt Samoſ inſula. Quanquam ci-
vitaſ Thraciae, quae eſt in Cephalenia, ⁶⁷ Same
dicatur: unde poſtea, cum reſponſuſ eſſet iii. 96.
Antiquam exquirite matrem: & Aeneas Italiaſ
peteret, profectuſ ⁶⁸ ad Thraciam, Samothracaeſ
deoſ ſuſtulit, & pertulit ſecum propter originem
matriſ, ⁶⁹ [quod ſuperiuſ i. 381. & iii. 167. ple-
niuſ dictuſ eſt.] IDAEAS PHRYGIAE PENETRA-
VIT AD URBEſ. ⁷⁰ Quia erant & Cretae, addidit
Phrygiae, ⁷¹ [ad diſcretionem.]

VARIORUM

Aeneadaſ ante eorū adventuſ, lib. i. 565. audio-
rat vero Trojae excidiū, fama jam late ſparſa,
ut infra Ilioneuſ ꝑ. 1225. toto orbe audituſ ait. de
veſte vix vero ſimile: nam nuntiuſ, *ignota* veſte
viroſ veniſſe reportabat, ꝑ. 107. ergo Trojanorū
ignorabat veſteſ. BURM.

196. CURSUS. *Cuſſum* ſcripti, excepto More-
tano ſecundo. recte. HEINS. Vid. ſup. ꝑ. 8.

198. PER VADA CAERULA VEXIT. *Per vada*
ſervida Moretanuſ tertiuſ. quomodo & alibi locu-
tuſ Maronem recordor. *teſit* etiam in Mediceo
a manu prima. HEINS. *Per tot Venetūſ. lituſ*
& *Anſoniūſ* Francianuſ, *ſervida* repetituſ ex ꝑ.
24. lu.

⁵⁷ deſt v. ⁵⁸ hoc eſt v. Voſ. mox, cum antea Lipſ. ⁵⁹ Philoſophi tractarent Steph. Dan. ambulanteſ Philoſophi
tractarent Voſ. aut ambulanteſ P. t. v. ⁶⁰ qui praefare poſuiſſet diſcipuliſ ſuiſ v. diſcipuliſ deſt L. R. ſuiſ habent &
Fabr. al. ⁶¹ ut id homineſ v. L. R. Lipſ. Baſil. ⁶² etiam v. ⁶³ Corintheſ, biſ v. ſed priore loco tantuſ. Corintheſ
Voſ. reliqui variant, Corintheſ. Coryti, Corythi. ⁶⁴ deſt v. ⁶⁵ Aſiuſ v. ⁶⁶ deſt v. & Samothraciam Baſil. ⁶⁷ Same
v. L. Voſ. R. Samoſ Lipſ. Steph. Dan. ſed Same Fabr. al. quod rectuſ puto & a Maſſicio receptuſ. vid. ſup. iii. 371.
& Heinf. ad Ovid. Rem. 264. idem Maſſiciuſ quae eſt Cephalenia edidit, ſecutuſ Commel. & Emmeneſ, mendoſaſ edi-
tioneſ. ⁶⁸ detrachia Samothracaeſ v. ad Th. eſt Voſ. R. ad Thraciam eſt, & de Thracia Sam. d. f. Lipſ. ⁶⁹ Deſunt v.
L. Voſ. R. Lipſ. Steph. Fabr. al. ⁷⁰ quia erat & Cretaſ L. Voſ. v. qui erat Cretaſ R. quia erant Idae & Cretaſ Dan.
Fabr. ⁷¹ deſunt L. Voſ. R. Lipſ. Steph. al.

Threïciamque Samum, quae nunc Samothrâcia fertur.

Hinc illum Corythi Thyrrhena ab sede profectum

210 Aurea nunc folio stellantis regia coeli

Adcipit; & numero Divorum altaribus addit.

Dixerat. Et dicta Ilioneus sic voce secutus:

Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos

Atra

SERVII.

209. CORYTHI. Oppidum & mons, ⁷² dicta a rege ⁷³ [Corytho, ut putatur a quibusdam,] patre ⁷⁴ Dardani ⁷⁵ [ibi sepulto.]

211. ⁷⁶ ADDIT. Auget, adjectione scilicet ⁷⁷ nominis sui.

212. VOCE SECUTUS. Plerumque enim consentimus & taciti.

213. REX. Conciliatio ab honore; deinde a genere.

VARIORUM.

24. *litusque Auson.* Dorvil.

201. PORTUQUE SEDETTIS. *Portusque* Francian. sed imitatur Rutilius lib. I. Itin. 185.

Constitamur tentare salum, portuque sedemus. portus fere dici ostia fluviorum vidimus ad Ovid. II. Amor. XIII. 10. eleganter Claudianus VI. Conf. Honor. 495.

— *Fanque ora Padi, portusque relinquit*
Flumineus.

BURM.

202. NE FUGITE. *Nec* Mediceus. HEINS.

203. VINULO NEC LEGIBUS. *Et legibus* Commentator Crucquianus ad Horat. I. Sat. III. 98. *aut vinulo* Dorvill. est vero pro *vinulo legum* dictum. sensus autem, sponte sua, non legibus, acquitatem colere. ut de Scythis Justinus lib. II. 2. *Justitia gentis ingenii cultu, non legibus.* ita Senec. I. de Ira. 27. *bonos ad legem* vocat, qui nisi legibus coacti essent, minime boni essent. quod dictum sapientis Stoici egregia oratione Cl. Schultingius illustravit. BURM.

205. EQUIDEM. *Idem* Menagii prior. *eadem* alter Hamburgicus. *sensus* enim est, ob longe remotum tempus, quo Dardanus huc venit, obscuriorem esse famam. *annis* est propter annos, tempus longum, ut Ovid. VI. Fast. 103. *obscuro aervo fama.* *annis* autem pro longo tempore vidimus ad Nemes. IV. Ecl. 24. BURM.

206. AURUNCOS. Miror hic castigantium negligentiam: nam excudentium digne satis excusari non potest. Legendum est, *Auruncos*: nam *Aurunci* & *Arunci* populi sunt diversi, & in enumeratione copiarum infra, & loco & duce sunt separati. *Arunci* sunt Latini, Rutulis vicini, quorum dux Turnus auctor belli. *Aurunci* Campaniae, Calenis & Sueffanis finitimi, vel (ut posteriores tradiderunt) ipsi Sueffani, quorum princeps Halesus, Turni socius. unde in lib. X. occurrit, *Halesus Auruncueque manus.* FABRIC. *Aruncos* Francianus, Wittian. Excerpta nostra & Leidenfis, Edd. Ald. tantum & Dan. Heinf. *Ausonios* Vratislavienfis a manu prima.

207. PENETRAVIT. *Penetravit* primus Moretanus, ut & Pierianus. quod amplector. HEINS.

208. SAMUM. *Samom* Mediceus, *ἀπὸ τοῦ* in aliis omnibus *Samon.* vide annotata lib. IV. 670. mox bene, *Corythi ab sede* in vetustioribus libris, jam monuimus lib. III. 170. HEINS. *Corithi Choriti, Chariti, Coriti,* codices Mss. *Coriti Cyrena* Excerpta nostra. *Tirrenaque* Francianus. *hunc illum* prior Hamburgensis.

211. ADDIT. *Tō auget* perperam ex codicibus quibusdam est amplexus Pierius: invenimus quidem nos & illud ipsum in priore Menagiano, Spro-tiano,

⁷² dicti Dan. dictus Steph. Fabr. al. ⁷³ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Fabr. al. ⁷⁴ desunt iisdem. bis sepulto dicti Dan. ⁷⁵ nominis dubito an non praestet numinis. ⁷⁶ AUREA. Quomodo dicit illam & coelo esse, si apud inferos hunc vidit Aeneas, ait enim VI. 650. *Insque Assaracisque & Trojae Dardanus auctor.* solvitur, quod tribus tria reddidit. Animam coelo, corpus terrae, umbra inferis. Fabr. al. sed omittunt reliqui & ipse Masvicius. ⁷⁷ dubito, an non praestet numinis.

- Atra subegit hiems vestris succedere terris,
 215 Nec sidus regione viae litusve fefellit.
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Adferimur pulsī regnis, quae maxuma quondam.
 Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
 Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes.
 220 Gaudet avo. Rex ipse Jovis de gente suprema.
 Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus actus uterque.

Euro-

SERVILI

214. SUCCEEDERE TERRIS. Ut II. 723. *Succedoque oneri.*

215. NEC SYDUS. Aspectus syderum: nam tempestatem supra dixit: 78 [nec est bis idem positum.]

217. URBEM ADFERIMUR. Ad urbem 79 ferimur.

218. EXTREMO VENIENS. Id est, primo: nam alias *rediens* diceret, 80 [non *veniens*.]

220. DARDANA PUBES GAUDET AVO. Generis origine: nam avus non est Trojanorum. Jupiter; sed Aeneae 81 solius, per Venerem.

222. QUANTA PER IDAEOS. Ad illud respondit: *Audistiquē advertitis aequore cursum*: id est, non mirum est haec te audisse, quae universus orbis agnovit.

223. TEMPESTAS. Vis bellorum. ACTUS. Conflictus.

•VARIORUM.

tiano, Montalbano, tertio Rottendorphio, quarto Moretano, Leidensi, priore Vossiano & Schefferio, etiam a manu prima in altero Mentelio. sed vetustiores magno numero, *altaribus addis*. ita tamen, ut 82 *auget* pro diversa lectione ut plurimum margini adscriptum exhibeant. certe Servius & *addis* hic manifeste agnoscit, & *auget*. interpretamenti loco subiungit. Gudianus liber optimus, & numero *Diverum altaribus addis*. optime,

si quid video. *altaribus* in altaribus, per altaria; & refer ad regionem coeli. *Docus addite divis habemus* VIII. 301. Plinius lib. xxv. 1. *At bercule singula quosdam inventa numero deorum addidisse*. Valer. Flac. IV. 416. de Iride:

Haec procul Io

Spektat ab arce Phari, jam divis addita. Senec. Hercul. Octav. I. 881.

Regna Thebarum petam,

Novumque templis additum numen canam. idem Octav. 529.

Post fata consecratus & templis datus. Aufon. in Caesariis:

Addit Augustum divis matura senectus. *Addere ignes domo* castigavimus ad Valer. Flac. e conjectura lib. II. 136. vide & ad Sil. III. 350. ita forte apud Varronem lib. I. de R. R. cap. 49. *tum de pratis stipulam rastellis eradi, atque addere foeneficiae cumulos, non cumulum.* HEINS. Numerum Dorvil. Ed. Venet. & Mediol. sed haec *auget*, ut multi alii codices.

212. ET DICTA. *Et dictum* in Mediceo a manu prima. & ab eadem Gudianus, *dicto*. HEINS. Locutus secundus Moreti. vid. ad VI. Aen. 76. *secutus est*. Wittian.

214. TECTIS: Terris, non *tectis*, codices omnes, uno Veneto excepto. HEINS.

Ibid. SUCCEEDERE. *Succumbere* secundus Moreti.

221. MI-

78. desunt L. R. Lips. Fabr. al.
 80. desunt L. R. Lips. Fabr. al.

79. referitur L. R. Lips. Basil.

80. desunt L. R. Lips.

81. desunt L. R. vi Lips.

82. desunt L. R. vi Lips.

- Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
 225 Audiit, & si quem tellus extrema refuso
 Summoveret Oceano, & si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 Dis sedem exiguum patriis litusque rogamus
 230 Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores: nec vestra feretur

Fa-

S E R V I I.

224. FATIS. Per transitum: ⁸² & excusat Trojanos, & Graecorum laudem minuit.

225. TELLUS EXTREMA. Ut est Britanniae, & omnium insularum Oceani. REFUSO autem refuso, ut Lucanus indicat l. 409. ⁸³ [*Quaque jacet litus dubium, quod terra fressumque Vendicat altis vrbibus, quum funditur ingens Oceanus, vel quum refugis se fluctibus aufert.*] ⁸⁴ Et est Homeri Odyf. M. l.

*Ἀντάρ ἐπὶ ποταμοῖο λίαν ῥέον Ὀκεανὸν
 Νῆες, ἀπὸ δ' ἰκτεο κύμα θάλασσης ἰσχυράεσσιν.*

226. ET SI QUEM EXTENTA FLAGARUM QUATUOR. Audierunt etiam illi, qui separantur Zona ea, quae est in medio quatuor, id est, feruens. Significat autem Antipodas.

227. INIQUI. ⁸⁵ [Intemperati, vel] ardentis.

228. DILUVIO EX ILLO. Ex illa vastitate. ⁸⁶ Alii distinguunt, & mutant sensum, ut sit: Quos dirimit plaga Solis ardentis, ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desit. ⁸⁷ [Tot. Pro, multa.]

229. DIIS SEDEM EXIGUAM PATRIIS. Pia & verecunda petitio. LITUSQUE ROGAMUS INNOCUUM. Non quod nulli noceat; sed ⁸⁸ quod vindicatum nulli possit nocere. Aliter *serpentes innocuos* dicimus.

230. CUNCTIS UNDAMQUE AURAMQUE PATENTEM. Ista enim communia sunt.

231. INDECORES. *Decus decoris*, ⁸⁹ *pecus pecoris*, *nemus nemoris*, o in genitivo correptum est: omnia enim in us exeuntia neutra, in genitivo singulari penultimam corripunt, excepto *pelagus*, quod Graecum est; unde & ⁹⁰ *ulceris* dicitur secundum regulam: licet de hoc nomine aliud auctoritati ⁹¹ placuerit. *Decor* vero *decoris* facit penultimam in genitivo productam: omnia enim in or exeuntia in genitivo producantur, exceptis v. *arbor*, *marmor*, *memor*, *immemor*, *aequor*: unde quaeritur, *indecores*, a quo sit nominativo; ab eo, quod est *indecus*; ⁹² [non potest venire: quia lectum non est, & quia *decus*] neutrum regit genus, non masculinum: restat, ut ⁹³ dicatur ab eo, quod est *indecor*, venire *indecores*: nam & lectum est: sed *decor decoris* facit, producta penultima, quam Vir-

⁸² & Trojanos eximit culpa & Graecorum deterit Trojanos laudem Vof. Steph. Dan. & eximit & Gr. deterit laudem V. vel eximit culpa Trojanos, & Graec. vertit laudem Lips. *deteris* veram lectionem credo, alias ex glossa natus. eo verbo hoc sensu utitur Horat. 2. Od. 6. *laudes deterere culpa ingentis*. & alii. BURM. 83 desunt L. V. R. Vof. Lips. Steph. Dan. 84 est hoc Homeri Vof. Steph. Dan. Fabr. Graeca desunt Mss. omnibus. 85 desunt V. vid. ad lib. v. 45. 86 post illud diluvium distinguunt V. alii hic distinguunt V. L. R. Lips. Basik. 87 desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 88 cui vindicatio Dan. quod vindicato R. cuius vindicat Grotius notis ad lib. 12. 11. §. 13. de Jur. Bell. & Pac. 89 facit sicut *pecus* R. V. facit, *decor decoris*, sed hic *indecor* dicimus, hic *indecus* non possumus dicere. unde *indecores*, cum eo brevis sit, aut systole est, aut certe dicimus nominativum non inveniri, ut in multis nom. sit. nam *indecus* lectum non est, quod & melius est. nam systole sine exemplis fieri non debet L. R. Steph. Fabr. al. reliqua debentur Daniell. in Vossiano eadem manu haec praemittebantur. Ab hoc loco usque ad illum, *jani systole sine*, &c. non habuit ille codex, per quem ista conscriptus. sed in quodam antiquo isto ordine quo hic insertum est continetur. nam imperitia scriptoris confudit ista, quemadmodum cetera. pro arbitrio ergo duo lege, *decus decoris*, &c. 90 *vulgeris* V. *vulgus*, *vulgaris* Vof. 91 tacuerit V. mox, penultima producta Lips. 92 desunt V. 93 dicamus V. Vof. & mox, *decor* venire Vof.

Fama levis, tantive aboleſcet gratia facti:

Nec Trojam Auſonios gremio excepiſſe pigebit.

Fata per Aeneae juro, dextramque potentem,

235 Sive fide, ſeu quis bello eſt expertus & armis;

Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro

Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)

Et petiere ſibi & voluere adungere gentes.

Sed nos fata Deum veſtras exquirere terras

240 Im-

SERVII.

Virgilius corripuit. Ergo aut ⁹⁴ Systole eſt; aut certe dicendum hujus nominis nominativum non inveniri, ſicut in multis nominibus fit, quod & melius eſt: ⁹⁵ nam ⁹⁶ Systole ſine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit, ſua conjunctione etiam ornari Italos.

232. ABOLESCET. ⁹⁷ Abolebitur: & uſus eſt inchoativa forma, cum opus non eſſet.

233. TROJAM. Id eſt, Trojanos.

234. FATA PER AENEAE JURO. ⁹⁸ Quem jam novit Latinus, oraculo ſcilicet Fauni, per quod audivit ſupr. §. 98. *Externi veniunt generi.*

235. SIVE FIDE, SEU QUIS BELLO EST EXPERTUS, ET ARMIS. In his enim dextera comprobatur, ⁹⁹ [fide & virtute.]

237. VITTAS. Quae religabantur ad ramum. * [Alibi VIII. 128. *Et viſta comptos voluit praetendere ramos.*]

VARIORUM.

221. MISIT. *Miſſit* in priore Hamburgico. HEINS. *Nunc ad limina* primus Moreti. *ad lumina* Zulichemius.

223. TEMPESTAS. v. Barth. ad Stat. III. Theb. 229.

224. CONCURRERIT. *Concurratur* Parrhaſ. totum hunc locum, ut editur, proferit Commentator Crucquianus ad Horat. II. Od. I.

226. EXTENTA. *Extrema* Venetus. *exempta* Menagii prior. *extentaque* primus Rottendorphius.

230. UNDAMQUE. *Autamque undamque* Spro-tianus.

231. VESTRA. *Noſtra* Oudartii. pro *feretur*, *fatetur* Venetus. *tantique* Gudianus & nonnulli alii, & editi. *aboleſcit* Mentelii prior & tertius, & Regius a manu prima. *abolevit* Hugonianus. Heinſius malebat, *abolebit*. BURM.

233. PIGEBIT. Longe diverſo ſenſu, arque etiam commodiore, ſi quid judico, in altero Menteliano, a manu prima, *pigebat*, ut ad Dardani in Phrygiam adventum referatur, de quo paullo ante agebat noſter 207. & ſequentibus. HEINS. *Accepisse* prior Hamburgicus, Dorvill. & Leidensis. *Auſonio* etiam Francianus.

234. FATA PER AENEAE JURO DEXTRAMQUE POTENTEM. Aperta Ciceronis imitatio. & quod Virgilius de Aenea, id Cicero de Julio Caefare ſcribit lib. VII. Ep. 5. *Totum hominem tibi trado, de manu (ut ajunt) in manum tuam iſtam, & victoria & fide praestantem.* Obſerva autem imitationis ſimilitudinem, nam ab Oratore Ilionco, cui tacito judicio conſert Ciceronem, iſta de Aenea dicuntur. Haec tum nota erant eruditis, & Poëtam in gratia ponebant apud Auguſtum, cujus laudes quavis occasione praedicat. FABRIC.

235. FIDE. *Fidem* primus Moreti & a manu prima prior Hamburgicus. qui &, *in armis*. male. vid. ad lib. I. 545. BURM.

236. MULTAE. *Et multae* Parrhaſ.

237. PRAEFERIMUS MANIBUS. *Proferimus* Venetus & alter Hamburgicus. male, multa de his vittis.

⁹⁴ systole eſt, aut certe dicimus Voſ. dicimus V. Lipſ. ⁹⁵ nam *indecor* lectum non eſt, quod & Voſ. qui priora habebat, ut V. ſed hinc reperebat, *indecor*, *decus decoris* facit &c. ut in L. & R. conſerri debet nota ad lib. XI. 423. ubi ſenſu eadem notantur. ⁹⁶ systolen ſine exemplo V. systole ſine exemplis Voſ. ⁹⁷ abolebit, & reliqua deſunt V. ⁹⁸ quae V. mox, *tantum* Lipſ. ⁹⁹ deſunt L. Voſ. R. Steph. 1. quae pendebant in ramo religantur Voſ. Lipſ. Steph. Dan. 2. deſunt L. R..

- 240 Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iussisque ingentibus urguet Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi praeterea Fortunae parva prioris
Munera, reliquias Troja ex ardente receptas.
- 245 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,

Iliadum-

S E R V I I.

241. HUC REPETIT. Scilicet Dardanus, id est, Aeneas, qui & Dardanus, ut diximus supra IV. 159. vocabatur. Et bene *repetit*, [non *petit*, * quasi sua. INGENTIBUS. Delis, quae magna constat fuisse.]

242. FORTUNAE PARVA PRIORIS. Bene medium tenuit: nam ne laudare videretur, ait *parva*, ne deformaret, (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait: *Fortunae prioris*.

245. HOC PATER ANCHISES AURO LIBABAT AD ARAS. Pateram significat.

246. HOC PRIAMI GESTAMEN ERAT. Diadema dicit: nam sceptrum dicturus est.

247. SACERQUE TIARAS. Pileum Phrygium dicit. Et sciendum, *hic tiaras* per usurpationem dictum: nam *haec tiara* dicitur. Melius ergo Juvenalis VI. 516. *Et Phrygia vestitur bucca tiara*.

V A R I O R U M.

vittis habet Guellius, qui esse quosdam notat, qui *manibus* non Trojanorum, sed Latini intelligunt, cujus manibus vittas has insererit. sed *praeferre* hanc opinionem satis refutat. est enim hoc verbum in sacris usitatum, de eo qui aliquid sacri ante se fert & ostendit. sic Suet. Tiber. XLIV. *accerram praeferebat minister*. Ovid. II. Art. Amor. 330.

Praeferas & tremula sulphur & ora manu. & hinc *praefericulum* vas, quod Festus describit. hinc & *praetendere* lib. VIII. 128. in hac re, & ita alii BURM.

Ibid. PRECANTUM. *Precantia* eleganter Medicus & Menteliamus uterque, & caeteri castigatio-

res ex nostris & Pierianis. sic in Georgicis III. 449. *vivaeque sulphura*, ubi & *sulfura viva* reposerunt. & lib. VI. Aen. 33. *quin protinus omnia Perlegerent oculis*. ubi *omne* & *omnem* in editis scriptisque codicibus compluribus male circumferunt. Nafon. Met. 482.

Neve truces animos per verba precantia flectat. in Gudiano a manu secunda, *vittasque & verba precantia*. in Venet. *vittasque precantia regno*. HEINS. *Precantis* Bigotianus. *praeferrimus m. ac verba precantia vittas*. Ed. Venet. *Praef. m. vittas ac verba precantia*. Mediol. & Ald. saepe Ovidius habet, *verba precantia*. ut Index monstrat. sed locus, quem laudat Heinsius, est ex ejus conjectura, non ex scriptis & editis. ut docui in notis. sic & *verba rogantia* XX. Epist. 33. & *solandia* XI. Met. 685. & similia. BURM.

239. SED NOS. Et nos Dorvil.

240. HINC. Hic Montalban.

241. HUC. *Hunc repeti jussu ing.* Menagii prior. *jussu* etiam secundus Moretanus & secundus Rottendorffius. *Hinc* Venerus. *hic* Servius Danielis. ad IV. Aen. 159.

242. THYBRIM. *Tiberim* Dorvil.

243. NUMICI. *Timici* Menag. alter. *Thimici* sec. Rottend.

245. AD ARAS. *Ad aras* Menagii prior. *Huc* pater etiam tert. Rottend.

246. GESTAMEN ERAT. Omnia, quae corpore vel manibus gestamus, hac voce indicari solent. & ideo varie saepe adhibetur. sic de scepro *gestamen* dicit Val. Flac. III. 344. de clypeo nostro lib. III. 286. Val. Flac. I. 760. & ita alii. Sta-

3 desunt V. non *petit*, sed *repetit* Dan. non *petit* scilicet quasi *lipf* 4 quasi ad fin. Dan. Fabr. al. 1 paulo post desunt V.

Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus

- 250 Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptrata movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
- 255 Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: Di nostra incepta secudent,

260 AN-

SERVII.

250. OBTUTU TENET ORA. Ordo est: Latinus defixa tenet ora: & *obitus*, id est, intuitu solo haeret immobilis.

251. INTENTOS VOLVENS OCULOS. Cogitantis est gestus. ⁶ sic de Boccho ⁷ [Maurorum rege,] Sallustius Jug. cxiii. *Vultu & oculis pariter atque animo variis.*

252. REGEM PICTA MOVET. ¹⁰ Quippe regem: ¹¹ & hoc est, labor Iliadum.

256. PORTENDI. ¹² [Porto tendi,] praedici, significari.

257. PARIBUS AUSPICIIS. Pari potestate: & trachum est ex comitiis, ut diximus in quarto, §. 102.

259. DII NOSTRA INCEPTA SECUDENT. ¹³ Antiquo more locuturus de publicis rebus, id est, ¹⁴ pace, & nuptiis filiae, facit ante deorum commemorationem, sicut etiam ¹⁵ in Catonis orationibus legimus. Hinc est in Divinatione ¹⁶ Ciceronis cap. xiv. *Si quid ex aliqua vetere oratione est, Jovem ego optimum* ¹⁷ & maximum. Ipse et-

iam Virgilius alibi xi. 301. *Praefatus divos solio rex insit ab alto.*

VARIORUM.

Statius v. Theb. 417. *Palladius aleam Mopsi gestamina ramos Extulit.* ubi Barthius in Scholiaste habet, *quibus cinxerat caput.* sed ramos illos manu, non capite praefere solebant, & Iason ibi fungitur vice Mopsi. quare dubito de illa explicatione. Hic Servius & alii *diadema* volunt intelligi. sed quum *tiaras* sequatur, cogitandum est, an caput, & tiara & diademate cinctum, habuerit Priamus: quare ego malim de veste quadam regia, quia indutus jus reddere consueverat, & quia mox *purpura picta* memoratur, ea hic desiderari videtur. *picta* vero est Phrygia, inde enim acu pingere vestes ortum esse constat. *vestes* vero *Iliadum labor*, quae sequuntur de stragulis pictis purpura, & auro conspicuis, ut solebat, intelligo, quo sensu quum passim occurrunt, nihil amplius addere melius erit. BURM.

248. VL-

⁶ sic de hoc Sallustius L. R. de Boccho Fabr. Basil. Boccho, Africae rege Lips. ⁷ desunt Vof. V. Steph. Dan. al. ⁸ ocu- & V. ⁹ *varius* V. in Sallustio legitur, *vultu, colore ac motu corporis pariter, atque animo variis.* ¹⁰ ideo non movebat Latinum, quia Rex erat, & in purpura est Iliadum labor. V. ¹¹ & in purpura labor Iliadum Vof. Steph. Dan. ¹² de- sunt V. L. R. Lips. Basil. Barthius ad Stat. ix. Theb. 583. in Mss. legi ait, *protemdi, praetendi, praedici, signis significari.* ¹³ secundum priscam consuetudinem locuturus de publica utilitate Dan. locuturus est R. locuturus de publica utilitate Lips. a m. sec. ¹⁴ paschae & nuptiis R. ecce manum Monachi. de pace & de regniis nuptiis Dan. Fabr. de pace & nuptiis filiae, & de regis nuptiis Basil. ¹⁵ in omnibus Catonis traditionibus L. R. Lips. Basil. in om. C. orationibus V. Fabr. in om. C. rationibus Steph. ¹⁶ desit V. Lips. ¹⁷ desit V. L. Vof. R. Lips. Steph. Fabr. al.

- 260 Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojaeve opulentia deerit.
Ipse modo Aeneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, fociusve vocari)
265 Adveniat; voltus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram terigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostrae,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
270 Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,

Hoc

SE RVII

260. AUGURIUM. Propter ¹⁸ ea, quae dicta sunt supra. QUOD OPTAS. Id est, pax.

261. NEC SPERNO. Quia dixerat: *Fortunae parva prioris Munera*. Et est ¹⁹ Litotes, id est, libenter accipio.

262. UBER AGRI. Ubertas. ²⁰ Alibi II. Georg. 234. *Pecorique & vitibus almis Aptius uber agri*. Et est major petitione promissio: nam illi ²¹ tantum litus petierant.

266. PACIS ERIT. Foederis: ab eo, quod sequitur, id quod praecedit. TYRANNI. Graece dixit, id est, regis: nam apud eos *tyranni* & *regis* nulla discretio est; licet apud nos incubator imperii, *tyrannus* dicatur. ²² [Sane apud Graecos *hic* & *haec* ²³ *tyrannos* declinatur.]

268. EST MIHI NATA. Male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem: nec oraculum considerantes, quia Italio ²⁴ dari non poterat; nec Aeneae meritum, quem decebat rogari: nam antiquis ²⁵ mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius Andr. I. I. 72. *Hac fama impulsus Chremes, ultro ad me venit, unicam quam suam* ²⁶ [cum dote summa filio uxorem ut daret.] Hesiodus etiam *Illegitimum*, indu-

cit multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium.

269. SORTES. ²⁷ Modo abusive pro oraculis posuit: nam non proprie dicuntur *sortes*. Hic autem a Fauno oraculum, non *sortes* acceperat. PLURIMA CAELO MONSTRA SINUNT. Aut per augmentum dixit: aut ²⁸ & alia visa intelligamus: nam duo, non sunt plurima.

V A R I O R U M.

248. VESTES. *Vestis* Sprotan. Rottend. pr: 82 Venetus. & pro diversa lectione Hamburg. pr:

250. OBTUTU. *Obtutu* Francianus & Venetus. sed *obutu* tuetur Lutatius ad Stat. I. Theb. 493. ubi, *obutu gelida ora premit*. id est fixo ad spectu. ita supr. lib. I. 495. & XII. 666: ubi eadem varietas.

253. IN CONNUBIO. In deest Zulichemio. in *connubia* Venet. in quo & alio ordine hi versus. *Quantum, &c. Et veteris, &c. Intentos, &c. Pissa, &c.*

254. FAUNI VOLVIT. *Volvit Fauni* primus Moretanus. HEINS.

255. A SEDE. *Ab sede* potiores. dictum lib. I. Aen.

¹⁸ deest V. L. Vol. R. Steph. Dan. al. ¹⁹ figura Liptotes V. Liptotes Steph. Dan. al. ²⁰ tibi V. ²¹ deest V. ²² deest V. declinatur autem etiam *haec Tyrannos* L. R. Lipl. declinatur autem *hic* & *haec Tyrannos* Lipl. Basil. deci. autem apud Graecos *hic* & *haec Tyrannos* Fabr. ²³ Tyrannus Steph. Dan. ²⁴ penitus dari V. ²⁵ semper mos V. ²⁶ deest V. L. Vol. R. Steph. Dan. al. ²⁷ deest V. deinde, nam ducuntur sortes, & hic a R. Lipl. ²⁸ etiam alia visa significat V.

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
Et reor, & (si quid veri mens augurat) opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.

275 Stabant ter centum nitidi in praeseptibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci

In-

SERVII.

271. HOC LATIO RESTARE CANUNT. Hoc ³⁰ Italianam manere significant: nam ³⁰ sic dicimus, hoc mihi restat, id est, manet me illa res.

273. MENS AUGURAT. *Auguro* dicimus secundum Plinium, cum praefatio mentis futura colligimus; *auguror* vero tunc, cum futura veris captamus auguriis.

274. NUMERO OMNI. ³¹ Utrum equorum numero, an legatorum? Sed si de equis trecentis dixit, perite locutus est: nam in legione non nisi trecenti equites erant, ³² [quae ³³ [tamen legio] habebat ³⁴ sex millia virorum. Per quod ostendit, unam habuisse legionem Latinum.] ³⁵ Item alio IX. 370. *Tercentum scutati omnes Volscente magistro.*

275. IN PRAESEPTEBIBUS ALTIS. Multa non propter se, sed propter aliud dicuntur: nam per *praeseptia alta*, equorum magnitudo monstratur. Homerus Iliad. Γ. 228. ³⁶ ταύριπλά. ἑλόν, id est, longas vestes habens.

276. ORDINE. Pro meritis singulorum.

VARIORUM.

Aen. 270. HEINS. Ita Ed. Venet.

Ibid. PROPECTUM. And. Schottus II. *Observ.* 59. *propecto* legit. inepte & contra metrum. *hinc* illum Parrhasianus.

256. GENERUM. Codd. Mf. apud Serv. III. Aen. 184. *generos* habent.

Ibid. PARIBUSQUE. *Paribus in regna* prior Menagianus, & Schefferius. etiam alter Mentelianus a manu prima. HEINS. *Vocari omnibus* Oudartii a manu secunda. nihil muta. vid. IV. 102.

257. HINC. *Hinc progeniem* Mediceus, uterque

Mentelius, caeterique fere omnes. deinde. *totum quae viribus occupet*, omisso τῶ & duo Moretani principes, primus Rottendorphius, prior Hamburgicus & alter Vossianus. HEINS. Omittunt & Leidenses & Dorvil. qui & *hinc*. ut & Ed. Mediol.

259. LAETUS AIT. *Videtur ait* in Menagiano. HEINS. *Vestra incepta* secundus Moretanus, & a manu secunda alter Hamburgensis.

260. AUGURIUMQUE. *Auspiciumque* Menagius prior.

261. NEC SPERNO. Id est libenter accipio, per λήτῳτα, ut recte Servius. sic Ovid. XVII. Epist. 71. *utque ea non sperno*. Aufon. Mosell. 30. *Non hoc spernat opus Gortynius ales*. ubi vid. virum doctum in *Observ. Misc. Crit.* Vol. x. Tom. II. p. 193. Horat. II. 15. *Nec fortuitum spernere cespitem Leges sinebant*. & ita alii passim. BURM.

Ibid. NON VOBIS. *Nec vobis* Parrhas.

262. TROJAEVE. *Trojaeque* Sprotii, Gudii & Montalbanus.

263. CUPIDO EST. Omittitur verbum substantivum in altero Vossiano. HEINS.

264. SI JUNGI. *Adjungi h. properet* Oudartii. *sociusque* plurimi. *sociisque* alter Hamb. *sociusque* Rottend. pr.

265. EXHORRESCAT. *Abhorrescat* Wittian.

266. PARS. *Par* Venetus.

268. GENTIS. *Nostrae q. j. gentis* Menagii prior.

269. PATRIO. *Patriae* Venetus a manu prima. & Excerpta nostra & Parrhas. mox, *finant* Leidensis a manu prima. *externis nam affore* Venetus. *affore regnis Hic Latio*, Menagii prior. nam fore ab

29 Italiae L. R. Lipf. B. Gl. 30 si Steph. mi restat R. 31 id est, trecentis perite dixit Lipf. Basil. de trecentis, & perite, nam L. Steph. DCCC. & perite, nam V. R. Vol. sed puto priores numeros de. esse pro de & legendum, de trecentis, ut alii. 32 defunt L. R. ad item. 33 defunt V. Lipf. 34 vi. virorum V. 35 unde & alibi R. L. Lipf. Steph. al. 36 ταύριπλά. id est per longas vestes Steph. Fabr. & al. nisi quod hi ταύριπλά. in Mss. Graeca erant deformata nupter. sed, per longas vestes habent V. R. L. Vol.

Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

280 Absenti Aeneae currum geminosque jugalis,
Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe

Sub-

SERVII.

277. TAPETIS. 37 Tercio declinatur hoc nomen, 1^a *tapetum tapeti*, ut *templum templi*: 39 unde est, *pictis tapetis*, hoc loco. Item, *hoc tapete*, 40 [*hujus tapetis*,] ut *sedile*, *sedilis*,] unde est ix. 325. *Qui forte tapetibus altis Exstructus*. Declinatur & Graece ἰ τάνης, τῷ τάνησιν: unde est ix. 358. *Pulchrasque tapetas*, 41 [τὴν τάνητας.]

278. DEMISSA MONILIA PENDENT. Suspendenda pronuntiatio est, 42 & ambitus major est: nam *monilia* non nisi 43 hominum dicimus, quae nunc ad laudem pro phaleris posuit.

282. PATRI QUOS DAEDALA CIRCE. Ingeniosa: & hoc fingit eam fecisse. Tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen Iliad. B. 265. [44 Τῆς γὰρ τοι γυναικὸς, ἣ Τρωὶ πρὶν ἰσθῆνα Ζῆος Δῶκε' ἱερόν ποινὴν Γαυραῖδ' ἄνακ' ἄριστον, ἱερὸν ἱερὸν ἱερόν, ἵε' ἵε' τ' ἑλίοιοι.] Et bene est compositum 45 ad illud, quod supra ait: *Trojae opulentia deerit*: 46 [ut Trojanis nihil de prisca rerum copia 47 abesse videretur.] GENTEM autem de equis abusive dixit, 48 quod est hominum proprium.

VARIORUM.

ob oris. Parrhasianus.

272. FERANT. Ferent Menagii prior & Leidenis a manu secunda. *exposcere* Oudarti. editiones quasdam *passere*, sed vitiose, habere notat Steph. in Schediasm. pag. 76. sed non reperi tales editiones.

273. VERI. Verum Sprotianus.

274. NUMERO. Pro ex, vel ab numero. imitatus Statius vi. Theb. 129. *numero dux legerat omni*. vid. ad Valer. Flac. v. 327. *eliger* alter Harnburg. BURM.

276. OMNIBUS. Ita omnes quos vidi codices, & editiones. Catroeus vero edidit *omnes*, nec unde petierit, indicat, & hinc Poëtam sibi contrarium fingit, qui antea electos ex numero omni, id est trecentis, dixerit, nunc omnes equos jubet ordine duci. sed quis non videt ex trecentis fuisse centum electos, quos jubet duci omnibus Teucris ad se missis, id est centum illis oratoribus? his omnibus dat equos, in quibus sublimes redeunt ad Aeneam, qui pedites venerant ad Latinum. Aeneae mittit currum & geminos jugales. miror insignem temeritatem. BURM.

277. INSTRATOS. *Instructos* Venetus, & mox, *strati auro*, non *tecti*. HEINS. Vulgata est apud Senec. Epist. LXXXVII. Ita variant codices apud Livium lib. XXI. 27. *praeter eos, quos instructos frenatosque imposuerant in naves*. ubi Gronovius *instratos* malebat. vid. notas & ad cap. 54. BURM.

279. TECTI. *Strati* Parrhasianus.

282. DE GENTE. Ita & III. Georg. 74. dixit *gentem* de armentis. vid. ad Phaedr. I. Fab. II. ubi & *genus* ita poni docuimus. Just. IX. 2. *viginti millia nobilium equarum ad genus faciendum in Macedoniam missa*. BURM.

Ibid. CIRCE. *Circae* Leidenis & tertius Mentelii. vid. supr. 191. Commentator Crucquianus Horat. I. Sat. VI. 77.

Quos illi daedala Circe

Supposita de matre satis furata creavit.

sed Macrobi. VI. 6. vulgatam habet, & *creavit* pro *creari* fecit positum docet. & cap. IV. *daedalam Circeem* dixisse Ilium in Theutrante notat. BURM.

284. Do-

37 tertia V. tertiae declinationis hoc nomen, nam L. secundo Fabr. al. 38 hoc *tapetum* V. 39 desunt V. L. R. II. unde. 40 desunt V. 41 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 42 ut crescat ambitus V. Lipf. 43 in hominibus V. 44 desunt V. B. Lipf. 45 propter illud V. 46 desunt L. R. Basil. 47 desunt videatur V. Lipf. abesse videatur Vof. Steph. 48 quam *gens* hominum sit Dan.

Subposita de matre nothos furata creavit.

Talibus Aeneadae donis dictisque Latini

285 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis

Saeva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:

Et laetum Aenean, classemque ex aethere longo

Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.

290 Mo

S E R V I I.

283. NOTHOS. Materno ignobiles genere. Est autem nomen hoc Graecum: ⁴⁹ nam Latine quemadmodum ⁵⁰ dicatur, non est.

284. DONIS DICTISQUE LATINI. Et equis, & pacis, nuptiarumque promissione.

286. INACHIIS SESE REFEREBAT AB ARGIS. Bene, *Inachiis*: non enim una est Argos: fuit ⁵¹ enim & in Italia, quam Diomedes condidit, quae primo ⁵² [*Argi*, post] ⁵³ *Argyrrippa*, post *Arpi* dicta est. Fuit & in Thessalia. Lucanus VII. 355.

⁵⁴ *Ubi nobile quondam, Nunc super Argos erat.* Fuit & haud longe ab Athenis, ⁵⁵ quod a siti *Argos* *Diplos* dictum est: apud quos magna erat societas inter ⁵⁶ eos, qui ⁵⁷ uno puteo utebantur: unde & *fratrias* dixerunt, *ἀδελφεία*, quas *tribus* vocamus. Et notandum, quod, ubicumque bonus sequitur eventus Troianos, Juno ⁵⁸ removeatur: & congrue, quasi numen inimicum, quod praesens posset nocere.

187. AURASQUE INVECTA TENEBA. Per elementum suum ibat.

289. ABUSQUE. *Abusque*, & *adusque*, usurpative dicimus: praepositio enim nec adverbio jungitur, nec praepositioni; *usque* autem, aut praepositio est, aut adverbium.

V A R I O R U M.

284. DONIS DICTISQUE. In Servio Lipsiensi erat, *dictis donisque. laeti donis dictisque* Dorvill.

287. AURASQUE. *Auras* Menagii prior. *inventa* Mentelii prior. *carasque inventa* Franciae.

288. EX AETHERE LONGE. *Longo* Medicus.

pariter in Georg. III. 113. *longus Olympus* ex fide membranarum vetustiorum. plura diximus ad Ovidii Metam. I. 255. Valer. Flac. lib. III. 43. *Dant aethere longo Signa tubae.* Statius Theb. XII. 659.

Armorum lux victa perit; & in aethera longum Praegititur.

HEINS. *Longo* etiam Huguenianus. *ab aethere longe* Parrhas. *longe* etiam Dorvill. & Wittmanus.

289. PROSPEXIT ABUSQUE PACHINNO. Servius ait, praepositionem in compositione nec praepositioni jungi, nec adverbio. sed jungitur praepositioni. ut in Persa: *Aspice deprocul in conspectum.* Item in Marmore Veronensi: PETIMUS NE QVIS NOS INQUIETET EX ARCA NOSTRA, NEQUE ABANTE ALITER PONAT, NEC COMMOVEAT. Similiter apud Propertium II. II. 52.

Hic dominam exemplo ponat inante meam.

jungitur adverbio, ut *abusque* apud Virgilium *derepente* apud Terentium Hecyr. IV. I. 3. *subposteaquam* apud Ciceronem. FABRIC. Scabrities haec est, nec veteres adverbia & praepositiones in unam vocem contraxerunt, sed duabus vocibus distinxerunt; & *usque ad*, & *ab*, vel *ad usque* & *ab usque* scripserunt. ut & *usque in*. vide quae notavi ad Sueton. Calig. XVII. sic nec *inante* dixisse ostendi ad Ovid. II. Met. 524. & Broukh. ad Propertii locum a Fabricio laudatum. nec *deprocul* in Plauti emendatis codicibus legitur; sed in Persa. IV. II. 6. existat, *abscede procul e conspectu*, ex emendatione virorum doctorum. vid. Gronovii notas. & confirmatur alio loco ibid. Act. IV. VII. 17. ubi

⁴⁹ latinitate deficit V. in latinitate deficit Dan. vel, aliter in Latinitate deficit Lips. ⁵⁰ dicas Fabr. al. ⁵¹ namque V. ⁵² desunt Vof. primo Agri Fab. ⁵³ Argyrippa V. ⁵⁴ mobile V. ⁵⁵ aras Fabr. al. legendum *arant*; ⁵⁶ quodam siti Argo R. ⁵⁷ eos scilicet V. ⁵⁸ primo puteo R. & Lips. a m. sec. cui & deest. & mox, *ubicumque*. an *privae* ut saepe aliae. ⁵⁹ longe fuisse indoctus V. removeat v. f. & congrue R. credo illas litteras *o f.* esse pro *or.* ut *removeat* fuerit.

- 290 Moliri jam tecta videt, jam fidere terrae:
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
295 Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam; at (credo) mea numina tandem

Fessa

SERVII

290. JAM FIDERE TERRAE. ⁵⁹ [Per dativum jungendum, aliter non procedit,] ut IX. 378. *Fidere nostri.*

291. STETIT. Quod solet esse ⁶⁰ cogitantum.

293. FATIS. Voluntatibus.

295. CAPTI POTUERE CAPI? ⁶¹ [Cum felle dictum est: nam, si hoc removeas, erit oxymor-
um. ⁶² Dicit autem; omnia, quae contigerunt,
non videri contigisse: quia non obfuerunt. ⁶³
Capti autem capi] sic dixit, ut Cicero III. in Verr.
18. *Ut in uberrima Siciliae parte, Siciliam quaere-
remus.*

297. AT CREDO MEA NUMINA TANDEM. Nec
fatigata destiti; nec satiata requievi.

VARIORUM

ubi itidem est, *abscede procul e conspectu*, sine va-
rietate notata a Commentatoribus. *derepente* origi-
ne sua est ablativus a *repens*, & ita sejungi debet,
de repente, ut *subito* & *de subito*. quibus ablativis
adverbialiter usi fuere. *subposteaquam* nescio ubi
Cicero dixerit, forte in loco corrupto. nec Vos-
sius inter reliqua ponit lib. IV. de Analog. cap.
XXIII. ceterum, *Pachyno*, *Pachyno*, *Pachynno*, *Pa-
chynno* varie est in scriptis. sed apud Serv. ad I.
Aen. 35. & VI. 385. *Pachynno* est in Mss.
BURN.

290. FIDERE TERRAE. Linacer, *fidere terra*.
sed lectio vulgata Prisciani est, ut infra, *fidere no-
sti*. FABRIC. *Terra* Priscianus lib. XVIII. ubi *re
fidere* tam cum sexto, quam tertio casu conjungi
ostendit. Arufianus tamen Messius *terrae* agnoscit.
fidens fugae Virgilius XI. 351. *fugae fidens* & *cae-*

lum territat armis. fidens fugae. III. Georg. 32.
fidemtemque fuga Parthum. *fidere illius*. Virg. Aen.
X. 659. *Regina tui fidissima. huic rei. idem Aen.*
VII. *jam fidere terrae*. in altero Menagii, *fidere
terrae*: etiam in Moretano pro diversa lectione. sed
fidere mutandum non est. lib. X. *fidens curibus
clausis*. HEINS. Conjecerat olim, *findere terram*.
vid. XI. 351.

292. EFFUDIT. *Effundit* praestantiores nostri.
quod & Donatus exhibet ad Terent. Adelph. Act.
I. Sc. 2. qui praeterea, *hanc effundit pectore vo-
cem*. HEINS. *Dum quassans alter* Hamburgicus.
vide Lucret. II. 1164. & ibi Lambin.

293. FATIS. *Fatis* Waddel. Anim. Critic. p.
23. sed de fatis diversis egimus ad Ovid. I. Epist.
28. ad Lucanum, & alibi saepe.

Ibid. CONTRARIA. Vid. ad lib. IX. 136.

295. NUM. Non Sprotii, Bigotii & Wittian.
succumbere Mentelii prior & Menagii alter, *non
capti* Menagii prior, Venetus Bigotii, Wittian. &
duo alii. *nunc* Mediceus & Mentelii prior & a ma-
nu secunda. *nunc* & mox idem, *nunc incensa. non
Venetus* & Wittian. *creavit* Excerpta nostra. *aut
incensa* Bigotii. *cremarat* Leidenfis. *non* & hic est
in Parrhaf. Catroeus hic in Virgilium invehitur,
quod puerili imitatione hujus Oxymori ex Ennio
dignitatem Epici carminis foedaverit. sed quoties
non ea figura Homerus & Tragici usi fuere? sed
quia delicata Francorum gens haec non admittit,
nec in vernaculam vertere linguam potest, hinc
mavult latine reddere, an potuerunt captivitatem
evadere. Manil. IV. 30.

Captus & a captis orbis foret.

non

⁵⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. dativo, aliter non, ut V. dativo ait. ut &, *fidere n.* Lips. ⁶⁰ cogitantum Fabr. al. co-
gitantum, id est stare Dan. ⁶¹ desunt Vof. ⁶² dicta V. ⁶³ capit autem casus.

Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.

Quin etiam patria excussos infesta per undas

300 Ausa sequi, & profugis toto me obponere ponto.

Absumtae in Teucros vires coelique marisque.

Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis:

Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,

Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem.

305 In-

SERVII

299. PATRIA EXCUSSOS. Satis signate locutus est.

300. ME OPPONERE PONTO. Plus est, quam si diceret tempestates. ME autem, per "physiologiam imbres, tonitrua, tempestates.

302. AUT SCYLLA MIHI. Bene MIHI: ac si diceret: Etiam quae per suam naturam solent nocere, me rogante, "minime obfuerunt.

303. CONDUNTUR TYBRIDIS ALVEO. "Condi proprie dicuntur, qui sibi statuunt civitatem. Conduntur ergo, sedem stabilem locant. " [Salustius, *Pense conditor orbis terrarum.*] Et sunt propria verba, quae nulla ratione mutantur: nam. ut *sacerdotes creari, virgines capi*, dicimus.

304. PELAGI. Propter illud VI. 84. *Sed terrae graviora manent.* MARS PERDERE GENTEM. " Bene belli & vastationis quaerit exempla in rebus hujusmodi: sicut in primo, naufragii. " Pirithous, Lapitharum rex, cum uxorem " duceret, vicinos populos Centauros, etiam sibi cognatos, & deos omnes, excepto Marte, ad convivium convocavit: unde iratum numen immisit furorem, quo Centauri & Lapithae in bella venerunt.

VARIORUM

non male legeretur per interrogationem *non capti potuerunt capi?* an urbe capta Troes non potuerunt comprehendere & occidi, ut nullus evaderet? nam aliter Orymorum postulare, *num capti potuerunt capere?* scil. Graecos. sic Senec. de Vita beata, de feris, venatu captis, quae dominos laniant, & captae co-

perunt. BURM.

297. AT CREDO: Censeo rectius esse, *An, credo, mea numina tandem Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi?* dicit enim se nec fatigatam destitisse, nec satiatam quievisse. *An credo*, in Ironiis vim habet. ut in Phormionem Act. v. Sc. ult. annotavimus. FABRIC. At Menagii prior & Wittian. *mea numera* Menag. alter. nihil muto. sic at put. vid. ad Suet. Vesp. XXIII. *credo* ironice poni vidimus ad VI. 848. BURM.

298. ODIIS AUT. *Haec a Carisio lib. i. Inst. Gramm. agnoscitur: sed receptam lectionem Macrobius lib. iv. Saturn. cap. 2. est amplexus in ultima Pontani editione; nam vetustiores cum Carisio faciunt: qui & recte illa proxime praecedentia, mediisque per ignes Invenere viam, sine interrogationis nota legi oportere docet. aut exsaturata etiam in vetustioribus nostris membranis compareret. HEINS. Fessa jacent odiis, aut Vratilavensis. odiis haud exsaturata quierunt Parrhas.*

300. OPPONERE. *Exponere* Menagianus prior cum Pierianis. vide locum a me emendatum in Senecae Herc. Octaeo 878. lib. III. Adv. 2. HEINS. *Me tota Venetus, Dorvill. me deest alteri Hamburgensi.*

302. SYRTES. *Syrtes* duo Leidenses; Hugonius & primus Rottendorphius. *aut vasta* Leidensis in Catulli loco Carm. LXV. 156. legitur,

Quae Syrtis, quae Scylla vorax, quae vasta Charybdis?

Vossius edidit *Scylla rapax*, ut apud Ovid. XII. Epist.

64 Perisologism Dan. *Thybrides* Fabr. al. 64 * vel, non potuerunt nocere. *Trojanis* Lips. 65 ita condi dicuntur, qui statuunt civitatem V. Salustii verba vitiosa, sed in fragmentis ex libro iv. in Epistola Mithridatis legitur, *peste conditor orbis terrarum*: & hic pestem habet V. in R. L. Vof. erat *pe*, id est per se, ut clare in Lips. unde fecerunt *parte*. *parte conditor* Fabr. Douza, *peste conditor*, id est in exitum orbis, quod praeferebam, in Lips. mox, *virgines capidici*, ita *condi* dicuntur, qui statuunt civitatem. BURM. 66 desunt Basil. 67 hoc loco vastationis & belli quaerit templum in rebus hujusmodi. dicit, potuit exempla, dicens Mars potuit illam delere gentem. item Diana Lips. a m. sec. 68 Pirithaeus R. & deduceret Steph. Dan.

305 Inmanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse Deûm antiquam genitor Calydonâ Dianae:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonâ merentem?
Ast ego magna Jovis conjunx nil linquere inausum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
310 Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt

Ma-

SERVII.

306. ANTIQUAM GENITOR CALYDONÂ DIANAË. Oeneus, Calydonis rex, de primitiis omnibus numinibus sacrificavit, excepta Diana, quae irata aprum immisit, qui cuncta ⁷⁰ vastabat, donec a Meleagro occideretur. CONCESSIT autem, ideo dixit, ut ostenderet minora numina, nisi impetraverint, nocere non posse. Statius de Venere: *Infandum natae* ⁷¹ [*concessit honorem.*]

307. QUOD SCELUS AUT LAPITHIS TANTUM, AUT CALYDONE MERENTE? Haec est vera lectio: sic & ⁷² sensus procedit, ut uterque ablativus sit: nam si *Calydonâ* legas, vitium erit, nec sensus ⁷³ procedet. Scelus, autem, pro poena posuit: ab eo, quod praecedit, id quod sequitur, ut II. 229. *Et scelus expendisse merentem.*

309. QUAE POTUI INFELIX. Id est, nocens, ⁷⁴ irata, ut contra: *Sis felix*, id est, propitia: ut etiam diximus supra.

VARIORUM.

Epist. 123. legitur. BURM.

303. CONDUNTUR. *Potuntur* Venetus. sed alterum praestat. sic lib. v. 243. habuimus, *condi portu*. HEINS. *Potuntur*. est ex interpretatione: ita enim Nonius in *condere* exponit. aliter Servius, sed puto male. non enim urbem in alveo, sed ripa posuere. BURM.

304. PERDEKE. *Prendere* Leidenfis. & mox, *potuit*. Bigotianus. & ita Schol. Stat. II. Theb. 563. sed *valuit* Serv. ad I. Aen. 39. vid. ad Suet. Calig. xxxiv. BURM.

305. IRAS. *Iram* Francianus. & ita Lutatius ad Stat. v. Theb. 277. in *iras* i. d. *antiquas Patrias*.

307. QUOD SCELUS AUT. In omnium vetustissimo Mediceo; a manu secunda:

Quod scelus aut Lapithas, tantum aut Caly-

na merentem.

fortasse scripserat Maro,

Quod scelus aut Lapithis, tantum aut Calydoni merenti?

ut tertium casum corripuerit ad exemplum Graecorum, quomodo *Colchidi* apud Nasonem in Ponticis & *Palladi* apud Statium Achil. torfit hic locus mirifice Priscianum, cujus verba ex libro xvii. adscribam. *His conjunctionibus inveniantur contraria quaedam apud auctores, ut apud Virgilium VII. Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydonâ merentem. sed melius hic quoque in quibusdam Codicibus invenitur, quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydone merente? vel aut Lapithis tantum, aut Calydonâ merentem. paullo post idem duplicem huius loci denuo scripturam agnoscit. aut Lapithis tantum aut Calydone merente, & aut Lapithas tantum & Calydonâ merentem. apud Scholiasten Statii Theb. I. 401. legitur Calydonâ merentem. Macrobius, qui praecedentia hunc locum & subsequenter accurate expendit, lib. iv. Saturn. cap. 2. hos duos aut tres versus, quod mireris, omisit; sed cap. v. ejusdem libri profert, & quidem sic, ut Calydone merente cum vulgatis agnoscat; nisi quod mendose illuc circumfertur in vulgatis exemplaribus, concessit in aras. sed iras bene Thuanus codex. in priore Hamburgico, Menagiano altero, & tertio Moretano pro diversa lectione, Lapithas & Calydonâ merentem. quomodo Moretanus secundus in ipso contextu. merentes etiam pro diversa lectione prior Hamburgicus. Lapithis & Calydonâ merentem Spronianus. Calydone merentem Montalbanius. Calydonâ merente Gudianus, prior Mentelius, Venetus & a manu prima prior Rottendorphius. si Lapithas & Calydonâ merentem vel, quod malim, merentes, admittimus, ut tam Lapithas quam Calydonâ.*

⁷⁰ vastavit V. Lips. ⁷¹ desunt R. ⁷² vel casus V. sic & casus praecedat Basil. sic & sensus praecedat Fabr. ⁷³ pro-
cedit V. Basil. ⁷⁴ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al.

Magna satis; dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet satis Lavinia conjunx.

315 At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:

At licet amborum populos exscindere regum.

Hac gener atque socer coëant mercede suorum.

Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:

Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum

320 Cif

SERVII.

311. IMPLORARE QUOD USQUAM EST. Ac si diceret, etiam humiliâ. Quod autem Juno ubique alieno uti introducit auxilio, physicum est: natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena conjunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes ⁷⁵ & pluvias.

315. ATQUE MORAS TANTIS LICET ADDERE REBUS. Ostendit deos ⁷⁶ retardare posse fata; non penitus tollere, ut VIII. 399. ⁷⁷ Decemque alios Priamum superesse per annos. Quae autem dicit, etiam a Creusa dicta sunt, ut II. 783. Regnumque & regia conjux Parta tibi.

318. SANGUINE TROJANO, ET RUTULO DOTABERE VIRGO. ⁷⁸ Ambitiosae execrationes.

319. NEC FACE TANTUM. Tantummodo.

VARIORUM.

na merito plexas designet, subaudiendum erit praecedens verbum *perdidit*. quod tantum scelus aut Lapithas, aut Calydone merentes perdidit. HEINS. Immo *concessit* intelligendum puto cum Pierio. *Calydoni* vero, ultima brevi, viz probare audeo, quum in *Colchidi*, *Palladi* & similibus syllaba penultima corripitur, in *Calydoni* producatur. quare dissimilia exempla videntur. *Quod merentem* vero capiendum est, ut apud Terent. Andr. I. I. 112. *Quid commerui? Lapithis tantum a Calydone merente*. Edd. Venet. & Mediol. *Lapithas tantum Calidone merente* Dorvil. & Wittian. Haec respexisse puto Statium lib. VII. Theb. 203. ubi Juppiter Baccho dicit,

Quin etiam invitus magna, ulciscendaque passis,

Aut Lapithas Marti, aut veterem Calydone Dianae

Expugnare dedi.

ubi vide Barthii notas. si *scelus* cum Servio pro poena positum sit, probare possem lectionem, a multis proditam,

Quod tantum scelus merentem (vel merentes)

Calydone aut Lapithas.

vide ad Valer Flac. II. 294. *Quod tantum* illustravimus ad Lucan. I. 660. *concedere vero in iras*. recte & Latine dici docebunt notae summi Gronovii ad Liv. XXXIII. 19. BURM.

308. LINQUERE. *Vergere* Menagii prior. & *quod potui*. sed quae agnoscit Serv. ad I. Aen. 330.

310. AENEAE. Interrogationis notam ponit secundus Moreti, & alter Mentelii. *vincar* Mediceus a manu prima.

311. USQUAM EST. *Tò est* eleganter a priore Mentelio, primo tertioque Rottendorphiis relegatur. in Vossiano altero, *explorare*. HEINS. *Explorare* etiam Hugonius & prior Hamburgicus. *aut equidem* Mentelii prior. *est* deest Parrhaf.

313. DABITUR REGNIS, ESTO. *Esto regnis*. Ita mutatus ex Heinianis & Francianus. sed Donatus ad Terent. Eun. III. I. 6. vulgatum ordinem agnoscit. BURM.

315. AT TRAHERE. *Attrahere* Dorvill. *haec trahere* Lutatius ad Stat. IV. Theb. 677. credit ille forte *trahere* absolute non posse poni, quod etiam barbarum pronuntiat Harduinus. sed an non moras utrique verbo potest accommodari, *trabe-*

re

⁷⁵ & pluviae L. R. ⁷⁶ tardare V. ⁷⁷ *vinque alios* V. *vinque alius* R. mox, dixit Lips. ⁷⁸ ambitiosa execratio L. ambitiosam execrationem Vof. R. Basil.

320 Cisseis praegnans ignis enixa jugalis:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
325 Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iraeque, insidiaeque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores.

Tar-

SERVII

320. CISSEIS. Regina Hecuba secundum Euripidem Hecub. 3. filia Cissei, 79 quem Ennius, Paucivius, & Virgilius sequuntur. Nam Homerus, 80 [loquens de Asio, Hecubae fratre.] *Dymantis* dicit: *Αυτομαγεγνήθη· Εκάβης, υἱὸς δὲ Δύμαντος, ὃς Φρυγίᾳ βασιλεὺς ποῖς ἐνὶ Σαυμάγειοι.* Ovidius etiam xi. met. 761. *Proles enixa Dymantis.* Haec se facem parere in forniciis vidit, & Parin creavit, qui causa fuit incendii. Ergo nunc hoc dicit: *Talis eni Veneri partus suus*: nam sicut per Parin 81 Troja injuria consumpta est, sic per Aeneam reliquiae Trojanorum. Comparatio autem injuriosa: nam Veneri Hecubam, Parin Aeneae, Helenam Laviniae 82 comparavit. JUGALES. Conjugales, matrimonio 83 conceptos.

321. IDEM. Talis, similis.

322. FUNESTAEQUE ITERUM RECIDIVA IN PERGAMA TAEDAE. Sic taedae recidivae, 84 [ut Pergama.]

324. LUCTIFICAM ALECTO. Graecus accusativus est. Hujus autem declinationis tres 85 tantum casus usurpamus, 86 genitivum ut *Ἀλεκτῆς*, *Alectus*, nominativum, & accusativum, ut *Ἀλεκτῶ*, *Alecto*.

327. Odit ET IPSE PATER PLUTON. Venerationis est, *ipse pater*: nam Furiae, Acherontis & Noctis filiae sunt.

VARIORUM.

ne & addere moras? *trabere moram* dixit Ovid. IX.

Met. 766i & *moram* hic agnoscit Servius ad VIII. Aen. 398. & *addere moram* idem Ovidius XIX. Epist. 8. sed sit absolute positum, ut passim verba activa sine casu occurrunt. si enim *trahi* simpliciter dicuntur quibus per moras quasi illuditur, ut Lucan. IV. 222. *trahimur sub nomine pacis*, & ita *trabere* simpliciter pro curru trahere, quae vox quum praecessisset, debuisset dicere, *bis senis equis illum trabentibus*. Sueton. Aug. xciv. vide plura apud Heinf. ad III. 207. & lib. I. Aen. 511. *opum laborem Partibus aequabat justis aut sorte traherat*. ubi *traherat* absolute ponitur, id est forte nomina virorum ex urna traherat. nam *trabere laborem* si conjungas, erit dubia locutio, & idem est, quod lente laborare, ut III. Georg. 97. *frustra que laborem Ingratum trahit*. BURM.

316. EXSCINDERE. Hamburgensis alter ex nostris *excedere*, pro *excidere*. dictum lib. IV. 425. HEINS. *Excindere* Wittian. *excidere* Hugenianus. ac licet prior Hamburgicus & Regius.

317. HAC GENER. Mediceus denuo repetit *ad at. At gener atque socer*. HEINS. Et Dorvill. & Wittian. *coiant* Mentelii prior, *hac gener, inde socer* Bigotianus. f. *Hac gener atque socer coeant mercede, duorum sanguine, Ty.* &c. ut *Thyni* & *Aeneae* caedem indicet, quibus desponsata Lavinia fuerat. ita apud Phaedr. Prol. lib. III. pro *suos* *duos* coniecimus esse legendum. cogitasse Virgilium etiam de Caesare & Pompejo credebatur Cl. Dorvillius, quia alias etiam historias Romanas obscure

79 Cissei ut in *Ἐκδῶ. Περὶ δὲ τῆς Ἐκάβης καὶ γυναικὸς τῆς Κερνίας*. Fabr. al. 80 secundum Homerum filia Dymantis fuit. Dan. ambigua exscriptio est. Steph. haec fere transcripserunt sicut in Scholiis in Statii Achill. a. 22. sub nomine Lutatii. illa vero, *loquens d. H. H. fratres*. & mox, verba Homeri desunt Mf. Steph. & Dan. mox etiam, in forniciis, desit Lips. Et Troja inj. consumpta ab est Vol. Lips. a m. sec. Steph. Troja consumpta est L. Fabr. al. 82 comparat V. L. Vol. R. Steph. al. 83 & sanguine conceptos Dan. 84 desunt Dan. sic recidivae, ut Pergama. Basil. 85 desit V. L. Vol. R. 86 nominativum, genitivum & accusativum, ut *Alecte, Alectus, Alecto*. V.

Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
Tâm saevae facies, tot pullulat atra colubris.

- 330 Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem;
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosve obsidere finis.

- 335 Tu potes unanimes armare in proelia fratres,

At.

SERVIL

330. HIS ACUIT VERBIS. Inritavit, ⁸⁷ [& instigavit] ejus insaniam.

331. PROPRIUM. Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefessum, usque ad finem perducendum. Et sciendum, ideo Furiae nihil pro praemio dari: quia praestatur hoc ipsum Furiae, ut bella commoveat: & ut dicatur defendisse Junonem.

332. INFRACTA. Aut valde fracta: aut quae fuit antehac semper infracta, ut XII. 1. *Turnus ut infractus adverso Marte Latinus*.

333. CEDAT FAMA LOCO. Vincatur. Cicero II. Catil. I. ⁸⁸ *Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus*. AMBIRE LATINUM. Amplecti, circum retinere: & dictum est ⁸⁹ non ab *ambitu*: nam *ambio ad illum* dicimus, non *ambio illum*.

335. TU POTES ⁹⁰ UNANIMES. A majore ad minus.

336. VERSARE. Vertere: & usus est ⁹¹ frequentativo ad vim augendam.

VARIORUM.

scire tangit. vid. Serv. ad II. Aen. 135. & alibi. BURM.

319. ET BELLONA. At Leidensis. mox *praegnas* a manu prima Gudianus, Mentelii secundus & tertius, & Regius.

320. CISSEIS. *Praegnas Cisseis* Lutat. ad Statii I. Achil. 22.

324. ALECTO. *Allecto* Mediceus & caeteri omnes nostri. *Dirarum ab sede Dearum* Evocat.

est apud Carisium lib. I. sed *ferorum* utique praestat, etsi *Dearum* quoque Gudianus, Mentelianus prior, Vossianus prior, alter Hamburgicus, & alter Menagianus, & a manu prima Mediceus exhibebant. HEINS. *Lebificam Allecto, & Dirarum* Parrhas. *Lustiferam* prior Hamburgensis. *ferores* recte Furias vocat. vid. ad Ovid. IV. Metam. 470.

328. TARTAREAE. Merula ad Ennii lib. I. Ann. p. 154. credit Virgilium hic & alibi, Enniana voce *Tartarinae* usum. sed puto Virgilium potius secundum usum locutum, ut observat Servius infr. ad J. 514. ubi de Enniana voce cogitasse videtur. BURM.

329. TAM SAEVAE. *Quam saevae* prior Vossianus. HEINS. *Tot saevae* alter Menagii, Zulichemius, Parrhas. & prior Hamburgicus pro varia lectione.

Ibid. PULLULAT ATRA. *Pullulat ora* Sproctianus. quod placet Heinso & Catroeo. mox, *hic acuit dictis* Sproctian. & Ed. Vener.

331. HUNC. *Nunc* prior Vossianus & Moretanius tertius. HEINS.

Ibid. VIRGO SATA NOCTE. Scaliger ad Varon. de L. L. p. 122. *Paludam* intelligit.

333. NEU. *Non* Venerus.

334. ITALOSVE. *Italosue* Vratilaviensis. *possent* etiam Medicus. *Italosque* secundus Rottendorffius.

335. UNANIMES. *Unanimos* Mediceus & caeteri

⁸⁷ desunt V. ⁸⁸ deest V. ⁸⁹ non ab *ambitu* dixit L. V. R. Steph. ab *ambio*, pro ab Vof. nam ab *ambitum*, hoc dixit Fabr. al. hic sine dubio aliquid vitii haeret: nam Servius ad. IV. Aen. 283. *ambio illum* recte dici docet: hunc vero locum profert, ut ostendat etiam *ambio illum rem* dici. *ambio ad illum* nondum legi. haereo. in Lips. erasa veteri scriptura, erat. Neque nuptiis impetrandis Latinum possint amplecti, & circum retinere: non ab *ambitum* enim dixit *ambire*, nam *ambio ad illum* dicimus, cum ab *ambitum* dicitur, & significatur cupio. non *ambio illum*: cum vero *ambio illum* dicimus, significat insidiis circumvenio, ut hic. BURM. ⁹⁰ UNANIMES. V. L. Vof. R. ⁹¹ frequentativa V.

Atque odiis versare domos: tu verbera tectis
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice conpositam pacem, fere crimina belli:

340 Arma velit, poscatque simul, rapiatque juvenus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae:

Quam

SERVII.

337. TIBI NOMINA MILLE. Id est, facies, ut
II. 558. *Et sine nomine corpus.* Mille autem, se-
cundum ⁹² Euripidem, in cujus tragoedia dicit ⁹³
Furia, non esse unius potestatis, ⁹⁴ [sed plurima-
rum,] ⁹⁵ se Fortunam, se Nemesein, se Fatum, se
esse Necessitatem. ⁹⁶ Ita dicit etiam Asper.

338. FOECUNDUM CONCUTE PECTUS. Plenum
malitiae ⁹⁷ efficacia.

339. COMPOSITAM PACEM. Quam ⁹⁸ supra La-
tinus dederat. CRIMINA BELLI. Causas, ut x.
188. *Crimen, amor vestrum.*

341. EXIN. ⁹⁹ [Statim, & est] adverbium ordi-
nis. GORGONEIS autem pessimis, saevis, a Gor-
gone.

343. TACITUM. Pro tacite; bene autem OBSE-
DIT, quasi quae insidiabatur.

VARIORUM.

teri vetustiores. sic lib. IV. initio 8. *unanimam so-*
rorem ex optimis membranarum habuimus. apud
Claudianum *fratres unanimi* non semel occurrunt.
hoc etiam loco *unanimos* Giphanius ex scriptis In-
dice Lucretiano in *proclivus*. HEINS. *Unani-*
mis Schol. Stat. lib. I. Th. 74. & Ed. Venet. &
Ald. & codices multi.

336. VERSARE. Vid. ad II. Aen. 63. Trappius
evertere reddit.

Ibid. VERBERA. Flagella interpretatur Dorvil-
lius. vid. inf. 451.

337. FACES. *Acies* Oudartii. *tu nomina* Wittian.
338. FECUNDUM CONCUTE PECTUS. Imitatus
Statius I. Achil. 543.

Tende animum vigilem, secundumque erige pectus.
ubi Scholiastes hunc Virgilii locum adducit, sed
in editione Lindenbr. vitiosissima, depravatum.
idem VIII. Theb. 171. *Fecundaque pectora veri.*
Sil. Ital. II. 539. *poenarum quidquid & irae Pe-*
ctore secundo coquitur tibi. ubi plura ex Maronis
imitatione. BURM.

339. DISJICE. *Disjice* fere omnes scripti. vid.
Guell. *disjice* Ed. Venet. & Gevart. II. Elect. 4.
vid. I. Aen. 70.

340. ARMA VELIT. *Velit* animis, *poscat* voce,
rapiat manibus. insigni brevitate haec tria jungit
Poeta.

341. EXIN. *Ex hinc* Francianus & Parrhas. ita
saepae apud Sueton. variatur. vid. ad Galb. 6. inf.
VIII. 306.

Ibid. INFECTA. *Infacta* Gudianus. *infecta me-*
dullis Menagii prior.

342. TYRANNI. *Latini* Parrhas.

343. OBSE-DIT LIMEN AMATAE. Vetus nomen
Latinum. ita Pontifex Maximus cum virginem
capiebat Vestalem, *Amata* inter capiendum ab
illo appellabatur, quoniam quae prima capta est,
hoc fuisse nomine traditur. Gellius Noctium Ar-
ticarum lib. I. cap. 12. ubi formulam Vestalis
capiendae habes, sed apud Dionysium Halicar-
nassicum, Plutarchum in Numa, & Festum,
alia

92 Euri pidis Orestem, in cujus L. 93 furiae non se unius esse V. furias non esse L. R. Basil. 94 desunt V. L. Vof. R.
Steph. Dan. 95 sed se Fortunam, Nemesein, fatum, necessitatem V. sed se esse F. N. F. N. Vof. Steph. sed Fortunam,
sed N. sed F. sed esse necessitatem Fabr. post *potestatis*, erat Lacuna in L. plurimarum. * ita factum secundum necessita-
tem. ita Asper Basil. 96 ita Asper Vof. R. Lips. Steph. 97 efficacia Basil. 98 deest V. 99 desunt V. L. Vof. R.
Lips. Steph. 21.

- Quam super adventu Teucrum Turnique hymenaeis
 345 Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
 Huic Dea caeruleis unum de crinibus anguem
 Conjicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 Ille, inter vestis & levia pectora labfus,
 350 Volvitur ad tactu nullo, fallitque furentem,
 Vipeream inspirans animam. Fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 Innectitque comas, & membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo sublabfa veneno

355 Per-

SERVII.

345. [FEMINEAE. Vehementissimae, & impatientes.] CURAEQUE, IRAEQUE COQUEBANT. Perverso ordine respondit: nam ira in Troianos est; cura vero de nuptiis, & primo adventu Teucrorum. [Coquebant vero, macerabant.]

346. HUIC DEA. * Figura *invisibilis*: namque talis est ordo: Huic dea unum anguem in sinum conjicit, & usque ad intima subdit praecordia, quae sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. ANGUEM autem iniecit, partem sui, id est, furoris.

349. LEVIA. Pulchra.

350. ATTACTU NULLO. Sine morfu, ⁶ [sine sensu.] FALLITQUE FURENTEM. Injicit furorem sine accipientis sensu. *Furentem* autem, ⁷ ut furore teneatur: ⁸ nam nondum furebat.

352. TAENIA VITTAE. *Taenia*, est vittarum extremitas.

354. UDO SUBLATA VENENO. Hypallage ⁹ in sensu: venenum enim *udo* dixit, quod est de udo corpore: namque serpentum udae sunt corpora, adeo ut, ¹⁰ qua eunt, viam humore designent.

VARIORUM.

alia omnia de primis Vestalibus, qui *Amatae* in eo

numero non meminerunt. caeterum in Gudiano & Mentelio altero a manu prima, *obsidit*, ut tertiae sit conjugationis verbum, quo amat uti Virgilius. sic paullo ante habuimus, *Italos obsidere fines*. & lib. IX. 159. *excubiis obsidere portas*. lib. XI. 516. *bivias obsidunt milite fauces*. sic & *confidere*, de quo verbo egimus ad Eclog. v. 3. & *insidere*, de quo Aeneid. I. 79. *obsidere* ex membranis etiam lib. XII. 133. HEINS. *Obsidit* Bigotianus.

344. ADVENTU. Eryth. indic. *adventus* habet.

346. HUIC. *Hinc* Venetus.

347. SUBDIT. *Subdens* primus Rottendorphius. *mittit* Menagii prior.

349. ET LEVIA PECTORA. *Levia* Mentelii prior. *laevia* Gudianus. *devia* tertius Rottendorphius. *corpora* Venetus. mox *attractu* prior Hamburgicus & secundus Rottendorphius. *intactu* Gudianus a manu prima. *ac tactu* Zulichemius & Hugonius. *a tactu* Francianus.

351. INSPIRANS. *Spirans* in Mediceo. HEINS.

353. INNECTITQUE. *Annectitque* Francianus.

354. UDO. Recte. similis hypallage in hac voce inf. 533. *udae vocis iter. at dum* Menagianus prior, alter Hamburgicus, & Wittian.

355. PER-

¹ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ul. ² adventum Teucrorum dixerat V. L. Vof. R. Steph. al. ³ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. ⁴ figura perturbata V. L. R. Vof. Steph. Dan. ⁵ ad ultima L. ⁶ desunt L. R. Fabr. al. ⁷ quod Dan. ⁸ desunt V. ⁹ sensus Dan. in sensu, *veneno udo* Lipf. ¹⁰ quaque Vof.

- 355 Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, & solito matrum de more, locuta est;
Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenacis:
Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
360 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaemque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
365 Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,

Et

SERVII.

357. SOLITO MATRUM DE MORE LOCUTA EST. ¹¹ Nondum ad plenum furebat: unde per muliebrem iracundiam mista asperitate loquebatur: nam hoc est, *matrum de more*: Paulo post ¹² enim vero furore quatiatur.

359. EXSULIBUSNE DATUR? Propter ¹³ dissuasionem ¹⁴ signate loquitur, *exsules* vocans eos, qui propria regna repetebant. DUCENDA. Abducenda. PRAEDO. Quasi piratam dicit hominem diu ¹⁵ in mari morantem.

363. AT NON SIC PHRYGIUS. Legitur ¹⁶ & AN NON; sed hoc absolutum est. Si autem AT legeris, ¹⁷ copulativa particula est, ad ornatum solum pertinens. Horatius Epod. v. 1. *At o deorum quidquid in coelo regit Terras, & humanum genus.*

VARIORUM.

355. PERTENTAT. *Praetentat* Zulichemius.

356. PERCEPIT. *Totam praecepit corpore* Venetus. *flammas* tertius Mentelius & Regius.

357. LOCUTA EST. Non agnoscit substantivum verbum Mediceus. HEINS.

358. SUPER NATA. *Super natae*, nimirum hymenacis, quatuor Moretani, alter Vossianus, tres

Rottendorphii, alter Mentelius, Sprotianus & Montalbanius, quomodo infra 398. *natae Turnique canit hymenacos.* at in Mentelii priore, *super natae lacrimis.* HEINS. *Super natae lacrimans* Regius & Wittian.

360. NATAEQUE. *Gnatique* mendose apud Probum Art. Gramm. *Gnatæque* nonnulli ex nostris vetustioribus. deinde, *Nec matris miserae* in Veneto. HEINS.

361. PRIMO. *Primum* Regius, duo Rottendorphii, & Leidensis.

362. ABDUCTA. *Abrepta* secundus Rottendorphius. HEINS. *Adducta* Parrhas. *abrepta* apud Serv. ad x. Aen. 774. quidam codices.

363. AT NON. *An non* Mediceus, & alii quatuor aut quinque minoris rei. sed frustra: ut monebimus lib. ix. 144. in eodem Mediceo, *Phrygios.* HEINS. *At num* alter Hamburgicus. *Phrygios* etiam Mediceus. *penetrat* pro *penetravit* capit Trappius. ut lib. xi. 403. *tremiscunt* pro *tremuerunt.*

364. VEXIT AD ARCES. *Ad urbes* Mediceus; cum caeteris omnibus. quod ipsum Donatus quoque & Beda agnoscunt, ubi agunt de tropis. nec non Scholiastes Horatii Crucquianus lib. iii. Od. 3. &

¹¹ Iracundia: nam hoc est matrum de more mixta asperitate loquebatur. nam paulo &c. L. R. sed hic, iracundiam Basil. haec iracunde nondum ad pl. f. unde per muliebrem iracundiam. (nam est de matrum more) mixta as. loq. nam paulo Fabr. ¹² deest V. L. Vof. R. Basil. *vero* deest Steph. Dan. ¹³ dissuasiones V. ¹⁴ figurate Steph. Dan. ¹⁵ in mare R. ¹⁶ *annon sic.* sed V. L. Vof. R. ¹⁷ inceptiva V. & puto rectius, ex Horatii exemplo. vid. Heins. ad Ovid. xii. Epist. 1. & ita noster. 1. Aen. 340. vel legendum, non est copulativa. BURM.

- Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis;
 Omnem equidem sceptris terram, quae libera nostris
 370 Dissidet, externam reor, & sic dicere Divos.
 Et Turno, si prima domus reperatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
 His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
 375 Serpentis furiale malum, totamque pererrat;

Tum

SERVII.

366. QUID CONSANGUINEO. Filius enim est Veniliae, sororis Amatae.

367. SI GENER EXTERNA PETITUR DE GENTE LATINIS. De qualitate transit ¹⁸ ad finem: nam ¹⁹ vult Turnum extraneum esse ²⁰ definire per callidam argumentationem: quia imperio Latini non ²¹ subjacet; cum oraculum de Latinis omnibus caverit. Postea etiam ²² huic argumento alia subvenit argumentatione, Turnum Graecum esse, ²³ [ab Acrisio ortum] commemorans: per quod duas res agit latenter: nam dicendo originem considerandam, docet & Turnum Graecum esse, ²⁴ ab Inacho & Acrisio; & Aeneam Latinum ²⁵ a Dardano.

368. PREMUNT TE JUSSA. Urgent, ²⁶ in hoc compellunt. ²⁷ [JUSSA. Sortes, oracula.]

372. INACHUS ACRIUSQUE PATRES. Danaë, Acrisii regis Argivorum filia, postquam est a Jove vitata, pater eam intra arcam inclusam praecipitavit in mare: quae delata ad Italiam, inventa est a piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, & oblata ²⁸ regi, qui eam sibi fecit uxorem: cum qua etiam Ardeam condidit, a quibus Turnum vult originem ²⁹ ducere.

VARIORUM.

3. & lib. iv. Ode 9. HEINS. Et Francianus & Wirtianus.

365. CURA. *Jura* Parrhas. & *jura* Venetus. sic haec tria jungit Ovid. II. Ep. 31.

Jura, fides ubi nunc, commissaque dextera dextrae?

Stat. I. Achil. 463.

Jura, fidem, superos, una calcata rapina.

& alibi has voces commutatas vidi, apud Lucanum & Claudianum. nil tamen moveo. & *cura* Wirtian. & Venetus. male. vid. supr. iv. 368. & saepe alibi ad Ovidium & Lucanum. BURM.

367. GENER. *Genus* Parrhas. *patitur* alter Menagii.

369. LIBERA. *Subdita* Parrhas.

370. DISSIDET. *Desidet* Regius. male. eadem varietas apud Senec. Oedip. 620. ubi Gronovius docet *dissidere* procul remotum esse. BURM.

Ibid. DICERE. *Poscere* Mediceus a manu prima. etiam Gudianus pro diversa lectione. quod non est de nihilo. ut lib. VIII. 512. *quem numina poscunt*. & paullo ante 477. *fatis huc te poscentibus affers*. lib. XI. 901. *saeva Fovis sic numina poscunt*. sed & *dicere* pro praedicere, de quo ad Eclog. I. 17. HEINS. *Poscere* Parrhas. apud Tacitum XI. Ann. 3. *caritatem annonae dixisset*, ubi alii, & ipse Heinisius *praedixisset* corrigunt, nisi quod hic *praedixisse*. Et si quidam mallet *poscere* etiam

¹⁸ ad definitionem Fabr. ¹⁹ deest & mox, argumentationem contendit, dicens eum imperio Latini non subjacere V. ²⁰ diffinire Steph. Dan. ²¹ subjaceat Basil. ²² huic occurrit L. R. Basil. occurrit Fabr. ²³ desunt V. R. *ortum* vero deest L. Vof. Lipf. Steph. mox, res ait latenter Lipf. ²⁴ ab Inacho Acrisio Vof. Steph. esse ab Acrisio Lipf. Graecum omisit Dan. ²⁵ esse a Steph. ²⁶ in hoc loco Dan. ²⁷ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. al. ²⁸ Regi Piamono, qui eam Fabr. al. ²⁹ deducere V.

Tum vero infelix, ingentibus excita monstis,
 Inmensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 380 Intenti ludo exercent: ille actus habena
 Curvatis fertur spatiis: stupet inscia supra
 Impubesque manus, mirata volubile buxum:
 Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
 Per medias urbis agitur populosque feroces.
 385 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,

Ma-

SERVII.

377. SINE MORE FURIT. Sine exemplo: & 30 hoc jam contra decus est regium. LYMPHATA. Percussa furore Lympharum, sicut 31 *Ceritos* a *Cerere* dicimus.

378. TURBO. 32 Catullus *hoc turben* dicit, 33 ut *hoc carmen*. Hic turbo, unde *turbinis* facit: nam si *turbonis* 34 sit, erit a proprio nomine genitivus: 35 [ut Horatius I. Sat. III. 110. *Turbonis in armis*.

382. IMPUBISQUE MANUS. Aut multitudo puerorum: aut a parte totum posuit, ut pro manu puerum ipsum intelligas.

385. SIMULATO 36 NUMINE BACCHI. Talem patiebatur furem, ut speraret se Liberi sacra celebrare: non enim ipsa simulabat, quod est sanorum: nam & paulo post dicturus est 405. *Alesto stimulis agit undique Bacchi*.

VARIORUM.

etiam firmari ex II. Aen. 121. *quem poscat Apollo*. BURM.

371. TURNO. *Turni* Sprotianus & Montalbanius. *Aeterno si Parrhasi si prima domo* Mss. Servii ad VI. Aen. 88. mox, *Acrisiusque pater* Oudartii. & ita citat Interpres Crucquianus Horatii ad lib. II. Od. 3. BURM.

374. LAPSUM. *Lapsum est* Montalbanius, & secundus Rottendorfius.

376. INGENTIBUS EXCITA MONSTRIS. *Magnis excita monstis*, pro diversa lectione Gudianus. HEINS. Mox *ingentem sine* Oudartii, quae glossa est. forte *incensam*. nam Statius qui ex fonte Virgiliano sua, teste Lutatio, derivavit, IV. Th. 382. *Erectam attonitis implet clamoribus urbem*.

BURM.

378. CEU QUONDAM. De hac comparatione vid. Segraeum, & H. Steph. dissert. de Criticis pag. 113.

Ibid. SUB VERBERE. Charisius apud Sile-dum legit *verber*: attamen ait stulte dictum. FABRIC. *Sub verbera* Ed. D. Heinsii. *soto* etiam Menagii prior. vid. III. Georg. 106. & Loen-f. VII. Ep. 23. & Brouckh. ad Tibul. I. v. 3. ad Ovid. Ibin 161.

379. MAGNO. *Magni* alter Hamburgicus. in *ma-gno* Francianus & Regius & tertius Rottendorfius.

381. STUPET INSCIA. Longe elegantius Mediceus & Mentelii uterque, & caeteri nostri, duobus aut tribus recentioribus exceptis, *stupet inscia supra*, *Impubesque manus*. quod in suis etiam Pierius invenit. *ro supra* graphice designat pueros turbini intentos & quodammodo incumbentes, prae studio & ardore lusus: praeterea, *impubisque*, uterque Hamburgicus, Menagianus prior & Moretanus tertius. HEINS. *Curvatus* & *supra*

30 hoc etiam L. Fabr. al. vide de hoc decore H. Steph. Dissert. de Criticis pag. 105. 31 *Ceritos* Steph. Dan. al. *Cyrris* Vof. R. *Ceritos* Dan. 32 pro Catullo, legendum esse Tibullum, apud quem lib. I. Eleg. v. 3. Julius Romanus legendum esse *Turben* contendit, notaverat Nanfius. sed vide ibi notas Brouckhusii. 33 ut *carmen* est V. 34 facit V. 35 de-
 finx V. L. Vof. R. Bafil. & Lips. qui etiam, *genitivus*, non habet. 36 NUMINE. Dan.

- Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
 Evolat, & natam frondosis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, taedaeque moretur:
 Evoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
 390 Vociferans. Etenim mollis tibi sumere thyrsos,
 Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat: Furiisque adensas pectore matres
 Idem omnis simul ardor agit, nova quaerere tecta.
 Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
 395 Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
 Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum

Su-

SERVIL.

388. ³⁷ QUO. Ut.
 389. EVOHE BACCHE. ³⁸ Bacchantis vox est.
 390. TIBI SUMERE ³⁹ THYRSOS. Pro ⁴⁰ sumebant: & sunt infiniti pro indicativis.
 396. PAMPINEAS HASTAS. Pampinis tectas. INCINCTAE PELLIBUS. ⁴¹ Nebridum scilicet.
 397. PINUM SUSTINET. Facem pineam; ⁴² ut fiebat in Liberalibus.

VARIORUM.

- supra* Francianus. *curvatus f. sp. stupet inscia turba* Dorvill.
 383. NON. Nec Parrhasianus. *ipso* prior Hamburgensis.
 384. AGITUR. *Agitat* Zulichemius, superscripto *se*.
 385. SILVAS. *Silvis* Wittianus, & Mediceus a manu prima. sed *silvas* plerique. ut mox 404. *inter silvas*.
 386. ADORTA. *Adorsa* Gudianus, alter Mentelius, duo Vossiani, tres Rottendorphii, & alii quinque aut sex. similis scripturae diversitas occurrit libr. vi. 397. HEINS. *Orsa furorem* Francianus, an *ausa. adorta* Parrhas. vid. ad lib. vi. 397. *majoremque exorsa* Ed. Venet.

387. EVOLAT. *Avolat* primus Moretanus. HEINS. *Montosis frondibus* Menagii primus. *addit* secundus Moretanus. hic versus in Parrhasiano codice postponitur sequenti.

388. QUO THALAMUM. *Qui* in altero Hamburgico *ἀρχαῖος*. vide lib. i. Aen. 680. HEINS. *Thalamo* Moreti primus a manu prima. male. vid. lib. iv. 18.

389. EVOHE. Acclamatio Bacchica *ῥῶσι*. Alii dictum volunt, quasi *ἔν ὧν*, his enim verbis Jovem gratulatum Bacchi filio, re bene gesta, ex bello Giganteo revertenti. FABRIC. Scripti vetustiores *Euboe*; sed cum Graecis sit *ἑὸν*, recte Pierius vidit *Evoe* per diphthongum scribi oportere. sic in vetustissimo Germanici Arataeorum codice *Ἀρτῶε* pro *Ἀρτῶι*. & in Terentianis membranis *Adelphe*, *Adelpbi*. & in Cenforino *Spartoe* pro *Σπάρτοι*. HEINS. Wittian. & Ed. Venet. *Euboe* Medic Franc. vid. Torr. ad Horat. ii. Od. 145. *Heuboe Bacche furens* Menag. prior.

390. ETENIM. *Suadet* Menagius prior.

391. CHOROS. Aut est Ellipsis, *Te*, id est, propter te, tui honoris causa: aut, *Te lustrare choro*, quod est in duabus editionibus antiquis, *Veneta*,

37 quod ait euhoe I. 38 Bacchantum V. 39 *Thyrus*, genus est Cymbali in modum fenestras quadratae factum, quod ab utraque manu tenetur, & tam aperiendo, quam etiam claudendo sonat. Graece enim fenestra *Thyrus* dicitur V. Lipsi. Inepti hominis expositio, qui confudisse videtur *Θύρα* & *Θύρα*, quod pro fenestra poni apud Graecos solet. BURM. 40 sumebat V. *Thyrus* sumere, id est *sumebat* &c. Lipsi. 41 nebridum V. nebridum Vol. Steph. 42 sicut in liberalibus sit Dan. fiebat V.

Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
 Sanguineam torquens aciem; torvomque repente
 400 Clamat: Io matres, audite ubi quaeque, Latinae.
 Si qua piis animis manet infelicis Amatae
 Gratia, si juris materni cura remordet;
 Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
 Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
 405 Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
 Postquam visa satis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
 Protenus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
 Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem

410 Acri-

SERVII.

398. NATAE TURNIQUE CANIT HYME-
 NAEOS. Hic aperte expressit dementiam: nam cum
 consecraverit filiam Libero, hymenaeum canit e-
 jus ac Turni. ⁴¹ [*Hymenaeum* autem, nunc] car-
 men nuptiale ⁴² dixit.

399. TORVUM. ⁴³ torve. Io. Vox clamantis:
 & est tragicus sermo.

401. PIIS ANIMIS. Id est, maternis.

403. CRINALES VITTAS. Quae solarum ma-
 tronarum erant: nam meretricibus non dabantur.

406. ACUISSE FURORES. Ut supra 330. *Quam*
furo bis acuit dictis.

407. CONSILIUMQUE OMNEMQUE DOMUM
 VERTISSE LATINI. Quod habuerat, ut, filiam
⁴⁶ dando Aeneae, bella removeret, quae signifi-
 caverat fumus augurii.

VARIORUM.

neta, quam emendavit Baptista Egnatius, Argen-
 toratenli, quam Nicolaus Gerbellius. FABRIC.
Choro Leidenlis & Excerpta nostra. *choris* Ed.
 Mediol. in Vratislav. sequebatur hunc versum he-
 mistichium, *Reginam accensam. & lustrare* Fran-
 cian. *pasce*, nutrire exponit Lutatius ad Statii
 III. Theb. 255. ubi videndus Barthius, qui virgi-
 nes nupturas crinem consecrassse docet. & ideo

nunc pascebat, postea retendendum. *crescere* pri-
 mus Rottendorffii a manu secunda. BURM.

392. ACCENSAS PECTORE. Conjeceram diu a
 manu Virgiliana esse, *accensas pectora*, sollempni
 Poëtis Graecismo. quod postea totidem literis a
 Rottendorffiano vetustiori confirmatum animad-
 verti, & a Moretano secundo. HEINS. Et Hu-
 genianus, *pectora*.

394. DOMOS. *Domus* in Gudiano alteroque
 Mentelio, & primo Rottendorffio. HEINS.

395. AST ALIAE. *Ast illae* Mediceus a manu
 secunda. HEINS.

397. FERVIDA. *Vertice* secundus Moreti.

399. TORQUENS. *Volvens* Scholiastes Statii
 Theb. IV. 378. quomodo, IV. Aeneid. 643. no-
 ster de Didone. *volvens* etiam in Sproatiano lege-
 batur. HEINS.

400. UBICUMQUE. Priscianus legit, pro *ubi-
 cumque, ubi quaeque*, nec aliter manuscriptum no-
 strum. FABRIC. *Ubi quaeque* scripti nostri vetu-
 stiores, cum omnibus Pierianis, & Prisciano, qui
ubi quisque dici ex hoc Maronis loco evincit, &
 probat Vossius de Analog. lib. IV. cap. 9. forte,
ubi quaeque. in priscis tamen editionibus existat, *au-
 dite ubicunque*, quomodo Vossianus alter, prior
 Menagianus & Venetus, canique scripturam plu-
 ribus

43 desunt V. 44 dicit V. Hymenaeus a. n. c. n. dicitur Dan. 45 torve dixit V. 46 donando V.

- 410 Acrifionaeis Danaë fundasse colonis,
Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: & nunc magnum manet Ardea nomen.
Sed fortuna fuit. Tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
415 Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit: in voltus sese transformat anilis,
Et frontem obscaenam rugis arat. Induit albos

Cum

SERVII.

410. ACRISIONEIS DANAË. Patronymicon est:
47 [nam filiam Acrisii significat;] 48 non *Acrifio-*
neis colonis: 49 sola enim venerat, non cum colo-

nis.
411. PRAECIPITI DELATA NOTO. 50 Intra ar-

cam, ut diximus supra. 51
412. MAGNUM TENET ARDEA NOMEN. Bene
alludit: nam *Ardea*, quasi *ardua* dicta est, id est,
magna & nobilis: licet Hyginus in Italicis urbibus
ab augurio avis 52 *ardeae*, *Ardeam* dictam velit.
Illud namque Ovidii in 53 *Metamorphosi* xiv. 574.
fabulosum est, incensam ab 54 Annibale *Ardeam*,
55 in hanc avem esse conversam. Sciendum tamen,
Ardeam 56 per Antiphrasim dictam, quod brevita-
te 57 pennarum altius 58 non volat. Lucanus: v.
553. *Quoque ansa volare, Ardea sublimis pennae*
confusa natanti.

416. MEMBRA EXUIT. Bene *exuit*: nam dii,
cum volunt videri, induunt se corporibus, propter
mortalium oculos: nam incorporei sunt.

417. ALBOS CUM VITTA. Id est, etiam vit-
tas albas.

VARIORUM.

ribus exemplis adstruebam olim curis prioribus ad
Nasonis lib. II. Art. Amat. 627. Livius tamen lib.
XXIV. *quantum copiarum & ubi quaeque essent.*

Naso lib. III. Amor. Eleg. x. 5. *Te Dea munifi-*
cam gentes ubi quaeque loquuntur. ita illic omnium
optimus Puteaneus codex, quod curis prioribus
monere neglexi. & ita in loco lib. II. Art. Amat.
quem modo designabam, castigandum esse audeo
asserere, *Scilicet excuties, omnes ubiqueque puellas,*
cum in vulgatis ac scriptis vetustioribus legatur,
omnes ubiqueque puella est. in nonnullis etiam mem-
branis haud contemnendis, *omnes ubicumque puel-*
las. plura qui desiderat consulat annotata doctissimi
Gronovii ad Plauti Aulular. II. II. 21. qui & in
Soteriis Rutilii apud Statium, scribendum opina-
tur, *legesque urbesque ubi quaeque togatae.* Idem
nos pronuntiamus de altero loco Statii Theb. XI.
183. ubi nunc circumfertur, *convenient ubicum-*
que nurus matresque Pelasgae. cacterum in editione
Juntarum Florentina ex veterimo codice castigata,
matres audite, ubi quaeque Latinae. HEINS. *Ubi-*
cumque tuetur Barthius ad Statii ultimo loco ad-
ductum versum. & habent Dorvill. Parrhaf. & Ed.
Venet. ubique Wittian. *audite quaeque Francianus.*

406. POSTQUAM. *Plusquam* secundus Me-
nagii.

407. CONSILIUMQUE. *Conciliumque* Montalba-
nius. HEINS.

408. FUSCIS. *Fulvis* in priore Menagiano. opi-
nor, *furvis* alis. HEINS. Sed *fuscas* alas Nocti
dat

47 desunt V. R. L. Vof. Lips. 48 nam male putant, *Acrifioneis colonis.* Vof. Steph. Dan. nam *Acrifioneis* R. refutae
hic Servium *Salmas.* Exercit. Plin. pag. 41. qui ostendit, *Acrifioneis* non posse esse patronymicum, sed legendum *Acrifionaeis*
colonis. quem vide. 49 cum solam eam invenisse constet. V. Lips. a m. sec. 50 intro V. 51 & ut a plurimis dicitur
Dan. vid. supr. 372. 52 deest R. L. Vof. Lips. Steph. Dan. *Ardeam*, vero deest V. Hyginum vero, qui hic & alibi apud
Servium de urbibus Italiae scripsisse dicitur, diversum esse ab Hygino, qui fabulas scripsit, & antiquiorem censet Delrius ad
Bene. Herc. Fur. 337. BURM. 53 *Metamorphosens* V. L. R. Vof. 54 ab Aenea dicit Ovid. xiv. *Metam.* 574. vide
Salmas. d. I. & Micyll. & Ciofan. ad Ovid. loca. 55 & in hanc Fabr. al. 56 *natæ* antif. L. R. Vof. Fabr. al. 57 pin-
narum, & mox, *pinnæ* L. Vof. R. V. 58 volare non potest V. Lips. a m. sec. in Luciano legitur, *quodque ansa.* & ita
hic Lips.

P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VII. 193

Cum vitta crinis: tum ramum innectit olivae.

Fit Chalybe, Junonis anus templique sacerdos;

420 Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:

Turne, tot incassum fufos patiere labores,

Et tua Dardaniis transcribi sceptrra colonis?

Rex tibi conjugium, & quaesitas sanguine dotes

Abnegat: externusque in regnum quaeritur heres.

425 I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis:

Tyr-

S E R V I I.

418. RAMUM INNECTIT OLIVAE. Aut coronam accipit: aut ramum ⁵⁹ illigat vittis. Quod aperte in octavo *†*. 128. ostendit. ⁶⁰ *Et vitta comptos voluit praetendere ramos.* Supra etiam *†*. 237. *Praefertimus manibus vittas.*

419. JUNONIS ANUS TEMPLIQUE SACERDOS. [Ordo est: ut] Junonis templi anus sacerdos.

421. FUSOS PATIERE LABORES? Probus de Temporum connexionem libellum composuit, in quo docet, ⁶² quid cui debeat accommodari: ex quo intelligimus, hanc, quam fecit, arduam esse connexionem: nam *patiere* futuri temporis est; *fusos* vero participium est praeteritum. Dicit autem: Patieris, ut tot tui labores fundantur incassum, id est, in irritum cadant. *Incassum* autem tractum est ⁶³ a *cassibus*, id est, retibus.

422. TRANSCRIBI. Tradi. ⁶⁴ Sermo autem hic tractus est de pecunia: nam *scribi*, est dari. Horatius II. Sat. III. 69. *Scribe decem* ⁶⁵ *Nerio.* Non est satis: adde *Cicutae*. ⁶⁶ *Rescribi*, reddi. Horatius ibid. *†*. 76. *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.* ⁶⁷ [Terentius Phorm. v. VII. 29. *Argentum illud denuo rescribi jube, Phormio.*]

424. QUAERITUR HAERES. De jure traxit, ut non *generum*, sed *heredem* diceret: nam per coemptionem facto matrimonio sibi invicem succedebant.

V A R I O R U M.

dat lib. VIII. 369. ubi nulla in scriptis varietas.

409. QUAM. Qua Parthas. vid. ad *†*. 477.

410. ACRISTONEIS. Immo *Acrifsonaeis*, ab *Acrifso*, *Acrifione*; quomodo in elegia Maronis ad Messallam, *Non Imachis Acrifione.* inde *Acrifione*, aut nugatur, aut depravatus est hoc loco Servius, qui *Acrifsonaeis* male cum *colonis* construi, & esse patronymicum contendit. HEINS.

Ibid. DANAEE. *Dane* nonnulli codices & Edit. Ald. & Juntina. *Daphe* Vratislavensis.

412. MAGNUM. *Tantum* alii apud Taub. male. vid. Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. I. 293.

Ibid. TENET. *Manet* in scriptis omnibus, excepto Sprotiano & priore Vossiano. HEINS. *Tenet* Bigotianus, & Mediceus a manu prima.

413. FORTUNA FUIT. Id est decidit ab antiquo flore, ut nomen tantum superstit. male Caetoeus. Stat. v. 27. *Transferit fortuna licet.* ita fuimus *Troes*, fuit *Ilium* II. 325. alio sensu lib. IX. 14. III. 16. BURM.

414. MEDIAM NIGRA. *Media nigram* Gudianus. HEINS. *Capiebat* secundus Moreti. an, *jam media nigram.* *jam nigra media* Francianus. *media nigra* Parthas. Regius & Wittianus.

416. EXUIT, IN VOLTUS. *Exit*, & in *vultus* est in Pierianis quibusdam, ut lib. VIII. 65.

Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit. si tamen locus ille est sanus. lib. XI. 750. *vim viribus exit.* sed enim cum & codices nostri omnes pro recepta stent lectione & alias monuerim, follemus huic nostro Maroni esse, ut & faciat subintelligi prolatae orationi, vulgatam lectionem sollicitare non ausim. HEINS. *Exuit, in vultus & se* Ves

⁵⁹ ligat V. ⁶⁰ ut *vitta* V. in fine addit Lips. nam nisi vittae essent albae, sicut & crines, non diceret, *inducit albus* cum vittae. ut *vitta*. sed, *inducit albus crines vitta*. ⁶¹ defunt L. R. Vof. Lips. Steph. Fabr. al. ozdo, ut Junonis Dan. ⁶² quod V. R. Steph. Dan. ⁶³ a retibus. quae *cassēs* vocantur Dan. ⁶⁴ sermo hic tractus de V. ⁶⁵ *Mancius* V. *Anneris* Vof. *Aneris* R. a *Nerio* L. ut legi debet. ⁶⁶ *scribi* vero reddi V. *rescribere* reddi Vof. *describere* reddi R. ⁶⁷ deq. sunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. Dan.

- Tyrrhenas, i, sterne acies: tege pace Latinos.
 Haec adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
 Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
 Quare age, & armari pubem portisque moveri
 430 Laetus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
 Confedere, duces, pictasque exure carinas.
 Coelestum vis magna jubet. Rex ipse Latinus,
 Ni dare conjugium, & dicto parere faretur,
 Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
 435 Hic juvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim

Ore

SERVII.

426. TYRRENAS, I, STERNE ACIES. Ut IV. 381. I. *sequere Italiam ventis*. Sane notum est, ⁶⁸ bello multum potuisse Tyrrhenos, & fuisse praecipue infestos Latinis, ut VIII. 55. *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina*.

427. HAEC ADEO TIBI ME. ⁶⁹ Addidit auctoritatem, quia scit ⁷⁰ anui credi difficile. *Adeo* autem valde, scilicet jussit, ut Terentius Eun. I. II. 124. *Adolescens adeo nobilem*.

430. LAETUS. Alacer, ⁷¹ festinus: nam laetari non poterat, qui perdebat uxorem. Sic supra in primo 35. *Vela dabant laeti*. FLUMINE PULCHRO. Ut supra 30. *Fluvio Tyberinus amoenus*.

432. CAELESTUM VIS MAGNA JUBET. Aut per ⁷² definitionem, ipsa Juno est vis deorum: aut per ⁷³ augmentum suavitatis, ⁷⁴ primo per se; deinde per Junonem; postremo per omnium vim deorum.

434. TURNUM EXPERIATUR IN ARMIS. ⁷⁵ [Id est, probet] contra se, quem pro se laborantem ⁷⁶ probare non potuit.

435. HIC JUVENIS VATEM IRRIDENS. Calvis, quia juvenis. Horatius III. Od. 27. *Non ego hoc ferrem calidus juvenis a Consule Plauco*.

VARIORUM.

Venerus. *exit &* in Francian.

418. INNECTIT. *Nectit* Gudianus a manu prima.

419. CHALYBE. *Chalibe, Calibe, Calibae, Cholibae* varie in scriptis legitur. *Chalibe* Francianus. ordinem recte constituit Servius, ne *Junonis anus* dicatur, quod inepte jungit Harduinus, ut materiem calumniandi haberet. posset & construi, *se Chalybe anus*, & sacerdos templi Junonis.

420. JUVENI. *Juvenem* Venerus & Zulichemius.

422. TRANSCRIBI. *Transcribis* alter Hamburgicus. *Dardaneis* primus Moreti.

424. ABNEGAT. *Denegat* Venetus. *beros* Vratislaviensis. *aeternusque* Dorvil. BURM.

426. I, STERNE. *Inferne* Mediceus a manu secunda. *prosterne* Parthalianus. *Tyrrhenas sterne* Regius.

Ibid. TEGE PACE. In plerisque veterum, *tege*, uno Menagiano excepto: & ita Terentianus Maurus exhibet. & *i, sterne*. cum in multis veterum sit, *inferne*. HEINS. *Tege* est protege, defende. vid. Barth. ad Stat. v. Theb. 82. ut operam ejus bello & pace irritam dicat.

427. JACERES. *Facerem* Anonymus Misc. Observ. IV. Vol. Tom. III. p. 379. sed vindicat vulgatam lectionem alter vir doctus, quem consule ibidem. BURM.

430. IN ARMA PARA. Liber Colotianus *jube*. URSIN. *Jube* Mediceus. perperam, cum subsequatur mox, *Coelestum vis magna jubet*. mox *&* in priore Menteliano omittitur, non male, & more

68 in bello V. 69 addit V. L. Vol. Lipf. 70 aggredi difficile V. a m. sec. aggredi R. 71 festinus Fabr. al. 72 definitionem Steph. Dan. Fabr. al. 73 augmentum V. 74 primum V. 75 sentiat V. Lipf. desunt L. Vol. R. Steph. Fabr. al. 76 non probavit Dan. Basil. laborantem desit L. Vol. R. Steph.

Ore refert: Classis invec̃tas Thybridis-alveo

Non (ut rere) meas effugit nuntius auris.

Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno

Inmemor est nostri.

440 Sed te victa situ verique effoeta senectus,

O mater, curis nequidquam exercet, & arma

Regum inter falsa vatem formidine ludit.

Cura tibi, Divum effigies & templa tueri:

Bella viri pacemque gerant, quis bella gerenda.

445 Talibus Alecto dictis exarsit in iras.

At

SERVII.

440. VICTA SITU SENECTUS. Temporis longinquitate, ex qua nascitur *situs*. VERIQUE EFFOETA. 77 Causa veritatis.

441. O MATER. 78 Irisionis est, [non honoris.]

442. FALSA VATEM FORMIDINE LUDIT. 79 Quia *vatem*: nam eam defendebant a bellis, si non aetas, saltem religio 80 sacerdotii.

445. EXARSIT IN IRAS. Communis sermo habet, *ardeo illa re*; sed figuratius, *ardeo in illam rem* dicimus: & est specialis 81 Cornelii elocutio.

VARIORUM.

more Maroniano. nec aliter Schefferianus, qui & *jube*. HEINS. Deest & tertio Mentelio a manu secunda, & Regio. *parat* alter Hamburgensis, sed ultima litera subnotata. *jube* habet Servius ad 1. Aen. 35. BURM.

433. CONJUGIUM. *Conubium* in secundo Rottendorphio. HEINS.

435. HIC. *His Venetus*. mox, *ora refert* Spro-tianus.

436. UNDAM. *Unda* Mediceus, prior Mentelianus, duo Rottendorphii, alique totidem. in primo Moretano aliisque duobus, *undas*. at Mediceus & Gudianus pro diversa lectione, *Thybridis alveo*. ut & prior Vossianus, quod verum opinor. Adeantur omnino, quae ad libr. xv. Metam. 624.

Nafonis adnotamus. Eandem scripturam in veterissimo Vaticano aliisque pluribus Pierius invenit. initio hujus libri de Thybri 7. 33.

Assuetae ripis volucres, & fluminis alveo Aethera mulcebant cantu.

& hoc ipso libro 7. 303. *optato condantur Thybridis alveo*. HEINS. *Undam* Wirtian. Edd. Venet. & Mediol.

438. NE TANTOS. *Nec* prior Hamburgensis & Dorvill.

440. EFFOETA. Et hoc culpatur, & barbaram esse orationem ait Harduinus, non capiens metaphoras & locutiones Poeticas. Tu vates, inquit, forsam olim vera elocuta es, quum florente aetate esses, nunc effoeta es veri, nec potes amplius efferre, & quasi parere vera non magis, quam effoetae terrae fruges edunt. sic *effoetae vires* lib. v. 396. *effoeta senectus* viii. 508. & quae id genus plura. an genitivus offendit, quia *foeta armis* dixit lib. ii. 238. sed & Claud. Bell. Get. 25. *foetas novales Martis*, & Stat. viii. Theb. 232. *foetas eruenti Martis agros*. & Silius xvii. 380. *praecordia foeta belli*, ut plurimae editiones, alii *bello*. nihil ergo barbari hic. BURM.

444. GERENT. *Gerant* Mediceus cum Menagiano priore & Sprotiano, primo ac tertio Rottendorphio, Leidenfi, tertio Moretano. *gerunt* alter Menagianus & secundus Rottendorphius. caeteri nostri

77 causa V. L. R. 78 irrisio est, non honor Dan. non honoris deest L. R. Lips. 79 bene *falsa formidine*, namque eam defendebat V. defendebat, etiam Fahl. al. 80 sacerdotis Dan. 81 Cornelium Frontonem intelligebat Cl. Dorvillianus.

At juveni oranti subitos tremor occupat artus :
 Deriguere oculi : tot Erinnyes sibilat hydris ,
 Tantaque se facies aperit : tum flammea torquens
 Lumina cunctantem & quaerentem dicere plura
 450 Repulit , & geminos erexit crinibus anguis ,
 Verberaque insonuit , rabidoque haec addidit ore :
 En , ego victa situ , quam veri effoeta senectus
 Arma inter regum falsa formidine ludit :
 (Respice ad haec :) adsum dirarum ab sede sororum :

455 Bella

SERVII.

446. ORANTI. Loquenti : unde etiam *oratores* dicimus. TREMOR OCCUPAT ARTUS. Vicinitate scilicet Furiae : nam tremor furoris est.

448. TANTAQUE SE FACIES APERIT. ⁸² Semoto anili vultu , quem finxerat , & quo se induerat. Sic supra de Venere I. 405. *Et vera incessu patuit dea.*

450. GEMINOS EREXIT CRINIBUS ANGUES. Similes : nam omnes ⁸³ eam dixit erexisse , non duos.

451. VERBERAQUE INSONUIT. Pro , verberibus insonuit , id est , per verbera. ⁸⁴ RABIDO ORE. Habitu futurae orationis ostendit.

454. RESPICE. Multi hic distinguunt , & superioribus jungunt , ut sit sensus : Respice eam , quam vides falsa deludi formidine. AD HAEC ADSUM. Id est , ⁸⁵ ad regum arma , & ad bella. Quomodo ergo dicis , quod ⁸⁶ superflue his inferar rebus , ad quas veni ? Alii RESPICE AD HAEC legunt , ut sit quasi demonstrantis , *Respice* , ⁸⁷ [bella &] *lesum gero.*

VARIORUM.

nostri & Pieriani omnes pro vulgata stant lectione. HEINS. *Gerent* Francian. & Ed. Venet. & ita vir doctus in Miscel. Observ. Critic. Vol. I. p. 16. sed vide ab alio adsertam vulgatam lectionem. reliqua *quis bella gerenda* , cum Heumanno lubens abicerem , nam a sciolo adjecta supplendo versui videntur. imitatur Ovidius Epist. XIII. 84.

Bella gerant alii , Protefilans amet.

bella ferant hic Wittian. BURM.

446. AT. Et Wittian. aut Menagii prior.

Ibid. SUBITOS. *Subitus* Mediceus. verum concinnius legas omnino , *subitos artus*. quam conjecturam postea confirmavit Mentelianus prior , in quo subito a manu prima , a secunda *subitos*. subito alter Mentelius , primus Rottendorphius , & Venetus. HEINS. & Francianus. *subitus* Wittianus Dorvill.

447. DERIGUERE. Sic Mediceus & Gudianus non *diriguere* dictum libro III. 260. HEINS. Iterum hic ex Stephani Thesaurio sapit Harduinus , qui dicit hoc verbum soli Virgilio & Ovidio , epus admiratori , usurpatum : quia Stephanus ex illis folis exempla adfert. at si Manilium , Lucanum , Statium , Claudianum & alios legisset , ibi reperisset. & in prosa Quintil. Decl. XII. 8. *animus malis deriguere*. Pacanus Panegy. 19. *deriguit in mortem*. plura adferre puerilis laboris esset. BURM.

Ibid. ERINNYES. *Crinis* Francianus.

450. GEMINOS. An *gelidos* ? nam *geminos* hic pro similibus de tanta turba serpentum cum Servio exponere durum & obscurum videtur , quum *geminos serpentes* alibi de duobus dicat , lib. II. 203. VIII. 289. & 697. Ovid. IX. Epist. 21. Met. V. 642. & alii. *frigidos* vero serpentes propter venenum noxium dici notum. vid. Ecl. III. 93. & ibi Emmen. & hinc Servius inf. 7. 716. *frigida* Nursiam dici , quod venenosa & nocens esset , notat. vid. & VIII. 697. quare vel Alecho duos tantum ex pluribus , quibus caput cinctum erat , cre-

⁸² semoto Vol. ⁸³ eadem Vol. dicis V. Fabr. al. eam dicit , non duos L. R. ⁸⁴ RAPIDO. V. ⁸⁵ adsum ad V. ⁸⁶ superfluo hic V. superfluo hic L. Vol. R. ⁸⁷ desunt V.

- 455 Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor! ossaque & artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
- 460 Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Saevit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super, magno veluti quum flamma sonore
Virgea subgeritur costis undantis aëni,

Ex-

SERVII.

455. FACEM JUVENI CONJECIT. Satis confiderate *facem juveni* ⁸⁸ *injecit*, quae cito exardescit & definit. Supra vero §. 344. *Amatae serpentem injecit*: quod in mulieribus semper viget venenum.

457. ATRO LUMINE FUMANTES CONJECIT TAEDAS. Attri luminis ⁸⁹ taedas, ut I. 75. *Es pulchra faciat te prole parentem. Atro autem lumine*, furiali, inferno; alias ratione caret, *sub pectore*, ubi fellis ⁹⁰ locus est, id est, iracundiae.

460. FREMIT. Cum clamore deposcit. Bene autem AMENS, quia in thoro requirebat.

461. SCELERATA INSANIA BELLI. Nihil enim tam insanum, quam desiderare id, per quod possis perire.

463. VIRGEA. De ⁹¹ [viminibus, vel] virgis facta: unde est flamma validior. COSTIS autem, lateribus, ⁹² [ut I. Georg. 273. *Tardi costas agitator aselli.*] Et bene antiquum respexit morem: nam ollas non suspendebant: sed positas circum circa ignem adhibebant.

VARIORUM.

crexisse est statuendum, qui terribiles sufficiebant ad incutiendum horrorem, vel *gelidos* legendum. facilis vero harum vocum confusio. ut apud Ovid. IV. Met. 624. *Gelidas Arctos* dixit, ubi alii *geminas*. & Stat. IV. Theb. 654. *Gemina bruma*, ubi in Mss. est *gelida*. BURM.

451. VERBERAQUE. *Verberaque* Montalbani: & ita Servius videtur legisse, ut lib. v. 579. *insonuit flagello*. unde recte Cl. Dorvilius supr.

§. 336. *verbera* flagella interpretatum esse patet. vid. & VI. 570. nam flagellis & facibus armatas Furias ostendit statua Romae in Capitolio. vide quae diximus ad Val. Flac. II. 105. & ita de turbine, qui flagello vertitur, *verbera sub torto volitare* dixit supr. 378. vid. & supr. §. 136. BURM.

Ibid. RAPIDOQUE. *Rabidoque* praestat, quod in Mediceo aliisque nonnullis, ut & Gudiano & priore Menteliano a manu secunda legitur. lib. VI. 80. *os rabidum fera corda domans*. HEINS. *Rabido haec* Francianus.

452. QUAM VERI. *Verique effoeta* Donat. ad Terent. Eun. VI. 2. *non ego victa* Lutat. ad Stat. v. Theb. 108.

455. GERO. Vel *cano* Zulichemius.

456. ET ATRO. *Atro* Parrhas. quod posset Harduini censuram evadere, qui nec atrum lumen, nec noctem albam dici posse ait. sed Servium non recte legit. ille enim non dicit *ratione carere*. sed nisi infernum, furiale intelligamus, esse absurdum. Ovid. XI. Ep. 103.

Ferte faces in me, quas fertis Erinnyes, a-
tras.

ubi vide notas nostras. BURM.

457. SUB. De tertius Rottendorphius. *flamman-*
tes Parrhas.

458. RUPIT. *Rumpit* codices praestantiores. HEINS. & Francianus & Wittian.

Ibid. OSSAQUE ET ARTUS. *Ossaque ductus* secundus Moreti.

459. PER-

⁸⁸ *conjecit* Steph. Dan. ⁸⁹ *deest* Steph. Dan. ⁹⁰ & iracundiae locus est v. ⁹¹ *defiant* V. L. Vol. R. Lips. Steph. ⁹² *defiant* V. L. Vol. R. Steph. Dan. sed hic in fine notas posuit repetita explicatione *tū costis*.

- Exsultantque aestu latices; furit intus aquai
 465 Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
 Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
 Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 470 Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
 Haec ubi dicta dedit, Divosque in vota vocavit;

Ccr-

SERVII.

464. FURIT INTUS AQUAI FUMIDUS ⁹³ ATQUE AMNIS. Id est, fumidus aquae amnis: nec immerito: nam potest esse & alterius rei amnis, ut *Fluvius videt* ⁹³ * ille cruoris. Hanc autem Diaeresim Tuca & Varus fecerunt: nam Virgilius sic reliquerat: *Furit intus* ⁹⁴ aquae vis, *Fumidus atque alte spumis exuberat amnis*: quod satis asperum fuit. ⁹⁵ [Notandum, quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quatuor diaereses; hoc loco; & in tertio 354: ut *Aulai in medio libabant pocula Bacchi*: & in VI. 747. ut: *Aurai simplicis ignem*: & in IX. 26. *Dives pictae vestis & auri*.]

466. NEC JAM SE CAPIT UNDA. ⁹⁶ Melius, quam si diceret: *Nec jam vas undam capit*. ⁹⁷ [Homericæ est comparatio II. φ. 361. Ὡς δὲ λίθῳ ζῦνιδον ἰππυρόμεν πρὶ πολλῷ, Κρίων μολόμεν ἀπὸ λωπρῆς σιάλοιο Πάτροκλον ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ζυλὸν λάγνατον καίρει.]

467. ERGO. Id est, quia sic incensus est. POL-LUTA PACE. Vel sua, vel Trojanorum.

468. INDICIT. ⁹⁸ Signate verbum bellicum posuit.

471. IN VOTA VOCAVIT. ⁹⁸ * Quia nuncupatis votis bella sumebant.

VARIORUM.

459. PERFUNDIT. *Perfundit* complures. Mediceus tamen & Vossiani duo, & Sprothianus, *perfundit*. HEINS. *Profundit* primus Rottendorf.

praeruptus multi codices, inter quos Regius, Wiktian. & Parrhaf. & Ed. Venet.

460. AMENS. *Tumens* Montalbanius sed II. Aen. 315. *Arma amens capio*. *telloque* secundus Rottendorphius.

463. SUGGERITUR. *Surguntur* Francia-dus.

Ibid. UNDANTIS AENI. Ab Homero desumpta comparatio. Iliad. φ. 362. & qua etiam usum notavit Cl. Dorvillius Q. Calabrum lib. v. 381. ubi λέγει eleganter dicitur *μαίνεσθαι*: scilicet non olla, sed aqua in olla contenta, ut hic *furit aquai amnis*, & apud Homerum, Ziu. BURM.

464. AQUAI. *Aquae vis* lectio a Virgilio relata; nec eam mutandam judico. & Poëtae ipsius iudicium, cum Probi & Macrobbi, tum etiam Tucae & Vari antepono. Similitudo est Homericæ, verbis plenissima, & varietate copiosa. Quod si quis contendere vult, illi Pythagoreorum quasi voce respondeo, ἰ Πωγῆς ἔγραψι. FABRIC. *Aquae vis*, ita & in suis omnibus scribi testatur Pierius, nec aliter videtur agnovisse Macrobbius lib. v. Saturn. cap. 11. At Mediceus longe veterrimus, & Mentelius alter, & a manu prima secundus Rottendorphius, tum pro diversa lectione Leidensis primus tertiusque Rottendorphii ejusdem, *furit intus aquai*, quam scripturam agnoscit a Servio manifestum est. et si locus ejus in vulgatis exemplaribus mendosus

cir-

⁹³ Id est aquae amnis, nec V. id est fumidus aquae amnis, nec V. Basil. Fabr. fumidus aquae amnis, nec Vof. R. fumidus atque amnis, nec Steph. Dan. amnis & exuberat Lipf. ⁹³ * antequam reperissem unde haec sumisset Servius: tentabam, *fluvius videt ire cruoris*, ut ad Val. Fl. II. 233. talia adducta sunt. sed postea reperi apud Lucan. IV. 785. *Fluvius non ille cruoris Membrorumque videt lapsus*, unde petium credo. apud eundem etiam VII. 292. *videor fluvios spectare cruoris*. utroque vide, quae adnotavi. BURM. ⁹⁴ aquae amnis, & exuberat, ut aquae amnis V. R. Steph. Dan. al. sed ultima, ut aquae, desunt L. ⁹⁵ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. ⁹⁶ etiam melius V. ⁹⁷ desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. ⁹⁸ figurate Steph. Dan. ⁹⁸ * quia a. votis, id est, acceptis multum spontemibus, quibus deovebant in bellum, bella L. Lipf. a m. sec.

Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae movet atque juventae;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.

475 Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.

Hic

SERVII.

473. HUNC DECUS EGREGIUM FORMAE MO-
VET. 99 Turni scilicet decus: nam hoc dicit: A-
lios pulchritudo Turni; alios nobilitas; alios vir-
tus movebat ad bellum: nam hoc est, ANIMIS
AUDACIBUS IMPLET, 1 [id est, fortibus]: 2 [ad-
fectione sui injicit omnibus magnanimitatem]:
[Quidam haec ad singulos, qui se in arma horta-
bantur, referri volunt.]

477. ARTE NOVA. DOLO. SPECULATA LOCUM,
QUO LUCTORE. Pronomen pro nomine ponitur,
non pro nominibus: unde + modo nove inter duo
nomina; unum pronomen posuit: nam recte quo
loco + diceret: & hoc semel tantum fecit.

478. INSIDIIS CURSUQUE. Cursu + agitabat:
nam + insidiis circumvenimus, + [non agitamus.]

VARIORUM.

Circumfertur. Pierius pro aquae amnis in Servio
reponit aquae vis, & probat Vossius de Analogia
lib. II. cap. 3. male etiam glossa primi Moretani: A-
quae vis apposuit Tuscus (lege Tucca) quia nimis a-
spere sonuit aquae amnis quod Virgilius prius ibi po-
suit. stat & pro vera ac genuina lectione Valerius
Probus lib. I. Art. Gram. ejus verba en tibi. Di-
aeresis sive Diaerensis, cum in duas syllabas una
diducitur. ut dives pictae vestis & auri, quam decli-
nationem Virgilius quatuor tantum locis posuit in
Aeneide. Aulai in medio. & atque aurai simplicis
ignem. & furit intus aquai & dives pictae vestis &
auri. Quid quod Cornutus sive alius quicumque Scho-
liastes Saryrarum Persii, qui sub Cornuti circumfertur
nomine; ad illud Poetae Lunai portus est operae co-
gnoscere. hoc loco, furit intus aquai manifeste agno-
scit. sed & in margine editionis Gryphianae Ma-

crobi, quam ex vetustis exemplaribus castigatam
esse titulus testatur, pro aquae vis annotatum est
aquai, & humidus pro fumidus. imitatus & Pru-
dentius Apotheosi medicae purgamen aquai. ita
scripti. Petrus Scriverius legebat, Exsultante aestu
latites erugit aquai, quod apud Macrobius libel-
lo de differentia Graeci & Latini verbi haec re-
perisset, Eructat frequentativum a principali E-
rugit aquae vis. sed male. Virgilius enim hunc
Lucretii locum cogitabat ex lib. VI. 3042.

Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri, furere intus abenis.
apud nostrum de mari turbato Aen. lib. I. 107:
furit aestus arenis. Statius I. Silv. IV. 122.

Cymba minor, cum saevit hiems, pro parte fu-
rentes

Parva receptat aquas.

HEINS. Aquae vis Wittian. Francian. Dorvil. &
Parrhaf. & Edit. Venet. vide Steph. Schediasm.
pag. 58. & notas ad Quintil. I. de Inst. Orat. I.
7. pag. 89. BURM.

465. SPUMIS. Spumans Bigotianus. fumis Let-
dentis.

468. INDICIT. Inducit Venetus.

Ibid. ET JUBET. Tò & abest a primo Ham-
burgico. HEINS.

469. ITALIA alter Menagii. Italam & de-
trudere prior.

470. LATINISQUE. Copula deest Franciano;
Sprotiano, Dorvill. Gudiano & alteri Hambur-
gico. sed habet Nonius in venire, qui venire expli-
cat, imminere. sed venire hostilem annum notat.
vid. ad Phaedr. I. Fab. 21. & I. Aen. 26.
BURM.

572. CER-

99 Dauni & Turni Basil. 1 desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. 2 desunt Dan. 3 desunt V. R. L. Vof. Lipf. Steph.
Fabr. al. 4 deest L. R. Vof. Steph. Dan. 5 dicerent R. 6 agitant V. 7 si insidiis Dan. 8 desunt A. L. Vof.
Steph.

Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo

- 480 Objicit, & noto naris contingit odore,
 Ut cervum ardentes agerent: quae prima laborum
 Causa fuit, belloque animos accendit agrestis.
 Cervus erat forma praestanti & cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 485 Nutribant, Thyrrusque pater, qui regia parent
 Armenta, & late custodia credita campi.

Ad-

SERVII.

479. CANIBUS RABIEM. Studium mutavit in rabiem.

480. NOTO ODORÈ. Cervino: solent enim ita instinui. Horatius I. Epist. II. 65. *Venaticus ex quo ? Cervinam catulus pellem latravit in aula.*

481. MALORUM CAUSSA FUIT. Hoc est sup. 40. *Et primas revocabo exordia pugnae.*

482. ANIMOS ACCENDIT AGRESTES. Plus est, quam si *agrestium* diceret ¹⁰ *animos.*

483. CORNIBUS INGENS. ¹¹ [*Ingens*; & ad praestantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum.]

484. TYRRHIDAE PUERI. *Tyrrbi* filii: & ut diximus supra VI. 760. alludit ad nomen: nam *Tyrrbus* dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit.

485. CUI REGIA PARENT ARMENTA. Magistrum hunc pecoris vult fuisse, & saltuarium: nam hoc est: *Es late custodia credita campi.* Magister autem pecoris est, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero V. Verr. 7. *Nominat ¹² hominem, quem magistrum pecoris esse dicebat.*

VARIORUM.

472. CERTATIM. *Certanti* Francian.

475. DUM TURNUS RUTULOS ANIMIS. *Dum Turnus animis Rutulos* primus & secundus Rottendorphii, primus & secundus Moretani, prior Vossianus, alter Mentelii, prior Hamburgensis.

MEINS. Ita & Leidenfis, Dorvill. tertius Mentelii & Francianus. *animos Rustilis* Regius. BURM.

476. SE. *Se* Wittian.

477. SPECULATA LOCUM, QUO LITORE. Rectius fuisset, *quo loco.* Nove autem, inter duo nomina, unum pronomen posuit. Hoc semel tantum fecisse Virgilium ait Servius. sed & paulo ante ¹³ 409.

Audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem.

FABRIC. *Qua* Oudart. pro varia lectione.

479. COCYTIA. *Cocitica* Francianus.

481. AGERENT. *Agitent* Venetus.

Ibid. PRIMA MALORUM. *Laborum* Medicus, prior Mentelianus, Gudianus, prior Vossianus. & alii quatuor & Sprothianus. in tribus aliis pro diversa lectione *laborum* etiam legebatur, quomodo vetustiores etiam Pieriani. vide lib. IV. 169. sic lib. X. 863. ex vetustis membranis, *Turnique laborum Ul-* tor eris mecum. lib. XI. 361. ex vetusto codice, *caput horum & causa laborum.* HEINS. *Qui prima* prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita Francianus. nec male. *malorum* Serv.

482. CAUSSA FUIT. Antea dixit VI. 93.

Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucri. ergo hic *caussa* est occasio quae in arma concitavit Latinos V. Sagraeum. vel *caussa* belli hujus inter Latinos & Trojanos, quod voce *laborum* indicat.

482. ANIMOS. *Animas* primus Rottendorphius. *incendit* prior Menagius. *concendit* Bigotii.

483. FOR-

⁹ *Tempore cervinam pellem* I. I. a. legitur in Horatio. 10 deest R. *agrestium* etiam Fabr. al. 11 desunt L. lacuna reliqua. in R. erat tantum, & ad imaginem cornuum in V. erat, pertinens. 12 *seruum* legitur in Cicero. an haec glossatoris est expositio? nam *homo* pro servo aliquoties poni solet, & quidem saepius a Cicero. sic I. Verr. 36. *multos formosos homines reliquit.* vid. Passerat. ad Orat. pro Quinctio cap. XIX. sic Ictus in I. XLII. §. 10. de Legat. 3. *servi legavit homines*, quos postea *mancipia* vocat. & ita in lege Aquilia qui alienum *hominem* occiderit, a Justiniano dici, quem Icti *seruum* vocant, I. 2. §. ad L. Aquil. docuit Filesc. Select. I. 17. & exemplis aliis illustrat. Stat. y. Silv. II. 91. *hominum cui cura fuerant, licetis* etiam in Cicero. dicebat Lips. BURM.

Adfuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
490 Ille, manum patiens, mensaeque adfuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum fera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli

Con-

SERVII.

487. SYLVIA. Bonum puellae rusticae nomen formavit.

489. PECTEBATQUE FERUM. Quadrupedem, ut II. 51. *In lasus inque feri curvam compagibus alvum*: ¹³ [sic dictae, quod velocitate pedum ferantur.]

490. MANUM PATIENS. *Patiens illius rei* dicimus: unde apparet unum *u* causa metri esse detractum. MENSÆ HERILI. Nove dixit: nam herum non nisi dominum dicimus; ¹⁴ nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum: ¹⁵ nam ait paulo post: *Imploranti similis*.

491. ERRABAT SYLVIS. ¹⁶ Pascebatur, ut II. Ecl. 21. *Mille meae Siculis errant in montibus agnae*. IPSE. Id est, sua sponte.

493. ¹⁷ [RABIDAE CANES. Quare feminino genere *canes* posuit? Solvitur: Ideo noluit masculino *canes* nominare: quia in feminis plus sit iracundiae.]

VARIORUM.

483. FORMA. *Formae praestanti* Hugenianus & primus Rottendorphius. *formae praestans* Bigotianus. vid. I. Aen. 71.

484. TYRRHIDAE PUERI. Lambinus ad Cicer. v. Philip. cap. 6. inter alia, quae acerbè satis in Victorio culpat, producit ex ejus Var. lect. xxviii. 24. eum credere *Thyridae pueri*, esse genitivo casu capiendum, cum sint nominativo casu accipiendi. *Tyridae* & *Tyrus* Parrhas. & ita Servius ad lib. vi. 760. *Tyrrheus* Wittianus & alii. *Thyrus*, *Tirrus*, *Thirus*, *Tirius* & *Tiridae* varie in codicibus legitur.

Ibid. QUEM MATRIS AB UBERE RAPTUM NUTRIBANT. Haec desunt Franciano.

485. TYRRHEUSQUE. *Tyrrhusque* scripti nostri,

& sic Carisius agnoscit, & Auctor de origine urbis Romae, *In silvam profugit ad magistrum patris pecoris Tyrrhum*: de Lavinia. sic & paulo post semel iterumque. *Thyrrusque* legitur apud Diomedem lib. I. apud Marcianum Capellam libr. III. vetustus codex Leidensis Bibliothecae, *Tyrrusque*. vulgati *Tyrusque*. alius codex, *Tirrusque*. perperam apud eundem Marcianum, *Nutribat*. HEINS.

486. ET LATE. *Lati* praestare opinor cum Mediceo, Gudiano, Sprotiano, primo tertioque Rottendorphiis & Leidensi. quod & veterrimus Pierii Vaticanus agnoscit. HEINS. *Lati* Sprotianus, Gudianus primus, tertius Rottendorphius & Leidensis, & a manu prima Mediceus. male. ita *late regem* lib. I. Aen. 25. & alibi saepe. *late* est Menagii prior. *late* Wirtian. & Edd. primae Ald.

487. IMPERIIS. *In silvis* Menagii prior.

489. FERUM. *Feram* prior Hamburgensis. Ed. Venet. male. ita cervum etiam *ferum* vocat Phaedrus lib. I. 12. ubi videtur viros doctos. *festabasque* Sprotianus. vulgata apud Serv. II. Aen. 51.

490. MANU. *Manu* Sprotianus & Vratilavienfis cum Medic. vid. ad Quintil. Decl. cclx.

491. RURSUSQUE. *Rursus* Zulichemius.

493. RABIDAE. Male alii, *rapidae*, vel *rabidi*, teste Vossio de Analog. lib. I. c. 15. HEINS. *Rapide* Parrh. *rabidi* Dorvil. vid. Gifan. Ind. Lucret. in *canes montivagae*. & Heinl. ad Ovid. III. Metam. 140. ubi *rabidae* exhibet. vid. supr. lib. VI. 257. rogat Harduinus, unde canes Ascanio? an Aeneas cum diis Penatibus abstulerit Troja? sed annon legit illum cum magno numero Trojanorum prius moras aedificandae classis causa traxisse? an non ex Thracia, an non Carthagine & aliis regionibus potuit secum tulisse? unde equi, quibus Trojam lu-

¹³ desunt L. R. Lips. Basil. sic dictae, desunt Vof. Steph. sic dictae feræ Fabr. ¹⁴ deest V. ¹⁵ ut *imploranti* L. R. Fabr. al. ¹⁶ pascebat L. R. Vof. Steph. Dan. ¹⁷ desunt L. V. R. Vof. Lips. Steph.

- Conmovere canes: fluvio quum forte secundo
 495 Deflueret, ripaque aestus viridante levaret.
 Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Aescanius curvo direxit spicula cornu:
 Nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
 Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
 500 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 Atque inploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,

Au-

SERVII.

494. SECUNDO DEFLUERET. *Secundo*, id est, cum aqua: unde & *adverso* dicimus, contra aquam: nam ideo *deflueret* dixit, & *secundo*, ¹⁸ ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur.

498. DEUS ABFUIT. Alecto deum dicit; sicut de Venere II. 632. *Descendo*, ¹⁹ ac *ducente* deo: nam ut diximus sup. 416. numina utriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt, assumunt ²⁰ corpus. Ut autem *deum* dicamus pro *dea*, non aperte ponitur; sed in ²¹ subauditione. ERRANTI. Licet enim certum esset ²² feritura, tamen bene *errantem* dixit: quia non usquequaque semper certus est ictus. Horatius Art. Poët. 350. *Nec semper feriet quodcumque minabitur arcus.*

499. PERQUE ILIA. *Hoc ile*, & *haec ilia* facit. Hinc & Juvenalis v. Sat. 135. *Vis frater ab ipsis Ilibus?* Nam quod ²³ Marullus, mimographus, dixit: *Tu Hectorem imitaris: ab Illo nunquam recedis*: cum de guloso diceret, allusit ad civitatis nomen: nam *ab ili* debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quae statim mortem afferre non ²⁴ possent, ut domum ²⁵ rediret, & esset causa bellorum: nam si statim periret, aut ipse ²⁶ cervus, aut vulneris auctor ²⁷ lateret.

503. SYLVIA PRIMA SOROR. Bene puellae dat doloris impatientiam.

VARIORUM.

huit? an non Dido dederat equum Aescanio lib. v.

571. & an non potuit canes addere, quum vidisset puerum hunc gaudere equo & venatu? ineptus noster Jesuita nullius rei meminisset, nisi cuius antea iniecisset mentionem, & nihil *nam to cionó-mum* reliquisset repetendum lectoribus, egregium certe Poëtam se praestitisset. BURM.

495. LEVARET. Ita legitur apud Schol. Crucquianum ad Horat. II. Od. 5. & ita Ovid. I. Amor. 6.

Aestus erat &c. Apposui medio membra levanda toro. Stat. III. Silv. I. 63.

Domus curas mulcere aestusque levare.

BURM.

496. SUCCENSUS. *Accensus* in Gudiano & Moreti quarto. mox, *derexit* Gudianus. HEINS. *Exuviae* etiam Sprotianus. sed *exuviae* in singulari nescio an dicatur, & tunc legendum esset, *Exuviae, laudisque accensus nimiae* Dorvil.

498. ABFUIT. *Afuit* pro *absuit* passim scribitur in vetustissimo Mediceo, Menteliano, utroque Gudiano & caeteris vetustioribus. nec aliter Giphanius Indice Lucretiano ex V. C. in quo *affuit*. vide illum pag. 476. sic in Gellianis codicibus lib. III. cap. 2. *non dicuntur afuisse unum diem*. lib. IX. cap. 3. *a studiis humanitatis nunquam afuit*. libro XIV. cap. 3. *non afuisse ab eis motus quosdam tacitos & occultos simultatis*. apud nostrum sequenti libro 147. in optimis codicibus, *nihil a fore credunt*. apud Prudentium Hymno Eulaliae v. 125.

18 ob hoc V. 19 abducente Vof. hac ducente V. 20 deest L. R. 21 subauditionem V. 22 feriturum Steph. Dan. Fabr. al. 23 Marullus V. Marulus L. Vof. R. Steph. 24 possint V. 25 reverteretur V. 26 deest V. L. R. Vof. Steph. Dan. 27 laterent V. Vof. R.

Auxilium vocat, & duros conclamat agrestis.

- 505 Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
 Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
 Stipitis hic gravidi nodis. Quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Thyrrus,
 Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 510 Scindebat, rapta spirans inmane securi.
 At saeva e speculis tempus Dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit stabuli; & de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recurvo

Tar-

SERVII.

504. DUROS CONCLAMAT AGRESTES. Aut qui semper duri sunt: aut *duros*, qui cervi interitum non dolebant.

505. PESTIS. ²⁸ Furia. TORRE. Hic torris facit, ut *hic fustis*.

507. GRAVIDI. Gravis; propter nodos scilicet.

509. QUADRIFIDAM. Quae findi partes posset in quatuor. CUNEIS COACTIS. ²⁹ Satis signate coactis dixit. Exprimit autem antiquum morem, ut I. Georg. 144. Sed primi cuneis scindebant fissile lignum.

512. DE CULMINE SUMMO. ³⁰ Bene culmine: quia de tectis agrestium loquitur.

VARIORUM.

†. 125. duo veterrimi codices, Poena gravis procul asuerit. nec aliter in codice Suetonii veterrimo Memmianae bibliothecae passim exaratum occurrit. in veterrimo Senecae Tragoediarum Florentino Phoenix. 463. Hic asuit. sed pacta si fratrum valent, Nunc alter aberit. vide Petr. Victor. Castigation. posteriorum in Ciceron. Epistolam primam Libri ad Plancum. HEINS. Affuit Francian. & multi alii. absuit Ald. sed asuit probo. Gloss. Mss. Vossian. asuturus, absens. vid. Cl. Drakenb. ad Liv. iv. 12. & Lambin. ad Cicer. pro Archia cap. XII.

500. INTRA. Inter tres Moretani & alii quatuor. sed vetustiores intra prae se ferunt. HEINS. Ut & Nonius in saucius. inter Dorvil.

502. REPLEBIT. Replebat Mediceus & Spro-

tianus. etiam Gudianus a manu prima. omnino concinnius. HEINS. Et ita Regius.

505. ILLI. Olli Mediceus, secundus Rottendorphius, Vossianus prior cum primo ac quarto Moretani. illi in caeteris. HEINS.

506. OBUSTO. Adusto Dorvil. Menagii prior, Rottendorphii tertius, Vratillaviensis & Leidenus. armatur Sprotianus. abusto Excerpta nostra. & Wittian. sed vulgatam agnoscit Scholiafles Statii iv. Theb. 64.

507. Hic. Hi Menagii prior.

508. TELUM. Et telum ira facit Commentator Crucquianus ad Horat. iv. Od. ult. sed vulgata est apud Serv. ad I. Aen. 150. & Non. in rimari, ubi Editio Merceri ita distinguit, quod cuique repertum Rimanti telum, ira facit. sed ira dedit Bigottian. repertum est Venerus, Rottend. sec. Dorvil. & Wittian. BURM.

509. QUADRIFIDAM. Quadrificam Dorvil.

510. SCINDEBAT. Mediceus & Schefferi codex, scindebant, ut ad agrestes referatur. HEINS. Et Nonius in cogere. ubi coactis, impressis, coarctatis exponit.

512. ARDUA TECTA PETIT STABULI; ET &c. Reperio hoc modo distinctum in antiquis, nec displicet ista distinctio. FABRIC. Codices vetusti distinguunt post stabuli. Ardua tecta petit stabuli: & de. HEINS. Et ita Fdd. Junt. & Cerd.

513. PA-

²⁸ Furiae. ²⁹ fectis coactae signatis dixit V. mis fiebant proprie, quia de tectis Lipsi. Dan.

³⁰ bene culmo, quia Voss. R. addunt sui notae, V. Lipsi. quae e cul-

- Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
 515 Contremuit nemus, & silvae intonuere profundae.
 Audiit & Triviae longe lacus, audiit amnis
 Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
 Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 520 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
 Indomiti agricolae: nec non & Troia pubes

Asca-

SERVIL

514. TARTAREAM. ³¹ Aut terribilem, aut fortem ³² [secundum usum ³³ dixit.]

515. NEMUS. ³⁴ Locus, haud longe ab Aricia, in quo ³⁵ lacus est, qui *Speculum Dianae* dicitur. Et notandum, quia vocem ejus paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio.

516. ³⁶ [TRIVIAE LACUS. Hic est, qui *Dianae Speculum* dicitur.]

517. SULFUREA NAR ALBUS AQUA. ³⁷ In LX. Flaminiae est civitas Narnia, in montibus posita, quibus subest *Nar* fluvius, qui Tyberino conjungitur. ³⁸ [*Sulfurea* vero, sulfurei saporis; aut *sulfurea*, id est, subviridi. Ideo autem dicit, *Sulfurea Nar albus aqua*, quia, dum currit, est sulfurei coloris; dum hauritur, albi: & Sabini lingua sua *Nar* dicunt *sulfur*. Ergo hunc fluvium ideo dicunt esse *Nar* appellatum, quod odore sulfureo nares contingat: sive quod in modum *narium* geminos habeat exitus.] FONTESQUE VELINI. ³⁹ Ultra Interamnam sunt, ⁴⁰ [in Sabinis.] Ut diximus, vox Furiae paulatim ⁴¹ processit.

518. PRESSERE AD PECTORA NATOS. ⁴² Statius: *Pressisque Palaemon mater*. Item e contra XI. 20. *Nec natos ausae deponere matres*.

519. AD VOCEM. Buccinae, ut III. 669. *Sensit*,

& ad sonitum vocis vestigia torsit: ⁴³ [nam quicumque sonus dici vox potest. [Sed, cum Diis inferi inducantur, quare signum buccina datur? Solvitur: quod buccina ⁴⁴ ex cornu caprae fiat, & quod sit proprie Ditis patris hostia: & quia capra semper febriculosa sit: nam & ⁴⁵ ipsam febrim esse dicunt. Ergo recte ab hac dea hoc signum dicit dari.]

521. AUXILIUM CASTRIS EFFUNDIT APERTIS. Id est, ipsa in auxilium effunditur.

VARIORUM

513. PASTORALE CANIT SIGNUM. Huc respicit Columella lib. VI. 23. *cum pastoralis signum quasi receptus canitur*.

514. TARTAREAM. Et hic *Tartarinam* volebat Merula. vid. supr. ad §. 428.

Ibid. INTENDIT. *Incendit* Bigotianus & a manu prima Mediceus & Menagianus prior.

515. INTREMUIT. Agnoscitur ab Arusiano Messio. etiam a Nonio Marcello in *prosinus*. & a Scholiaste Statii Theb. I. 116. idem Scholiastes perperam, *silvae sonuere*. aliter Nonius cum scriptis. *silvae insonuere* Vossianus prior, Gudianus, Mentelius prior, duo Menagiani, Montalbanius & alter Ham-

31 aut terribilem, aut horrendam Merula ad Enn. p. 154. 32 aut forte secundum usum L. Basil. vid. supr. ad §. 318. 33 deest L. Vof. R. Lips. Steph. vel sec. u. d. desunt Dan. 34 est nemus haud Dan. sed errare hic Servium, & nemus, in quo venabatur Iulus in litore, transferre ad mediterranea, & inde oppidum nobis exstruere, docet Ovetius ad Gluver. Ital. An- 19. pag. 186. 35 locus V. 36 desunt Dan. 37 in via Flaminea Vof. Steph. Dan. Fabr. al. in sexagesimo L. scil. lapide credo. in LX. Flammae miliario est Lips. 38 desunt V. R. L. Vof. Lips. Steph. ad Fontesque Dan. ad Ideo autem, 39 ultra arnam Dan. ultra inter amnem Steph. Basil. 40 desunt V. L. R. Lips. Dan. Fabr. al. 41 procedit Dan. nam, ut diximus etiam Steph. 42 in Statio lib. I. Theb. 122. *gremioque Palaemon pressit*. quin hunc locum in animo habuerit Servius, & *genetrix* quod praecesserat, in *mater* verterit, vix dubito. certe alibi non inveni. sed ad Virgilianam locutionem, notante etiam Barthio, accedit idem lib. X. Theb. 574. *Laborataeque premunt ad pectora ceras*. & in altero Statii loco legitur, & *natos ausae deponere matres*. BURM. 43 desunt L. R. §. 521. sed V. Vof. Lips. Steph. Dan. desunt a sed cum, &c. 44 Ex * caprae Basil. 45 ipsum Februum Fabr. Basil. unde sua hauerit Malvicius ignoto.

Ascanio auxilium castris effundit apertis.

Direxere acies. Non jam certamine agresti,

Stipitibus duris agitur, sudibusve praeustis;

525 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:

Fluctus uti primo coepit quum albescere vento;

Paul-

SERVII.

523. DIREXERE ACIES. Ordinarunt in ⁴⁶ latitudinem.

524. PRAEUSTIS. Prae brevis fit propter sequentem vocalem: quod in una parte orationis factum ⁴⁷ tolerabile est: quia compositus est sermo.

525. FERRO ANCIPITI. Utrumque noxio. ⁴⁸ Dicit autem aut gladios, aut bipennes.

526. SEGES. Terra modo, ut i. Georg. i. *Quid faciat laetas segetes*. Per ⁴⁹ ATRAM vero, fertilem significat, ut in Georgicis ostenditur.

527. SOLE LACESSITA. ⁵⁰ Naturale enim est, ut metallorum splendor plus fulgeat alia luce ⁵¹ percussus.

VARIORUM.

Hamburgicus. vide Aeneid. III. 561. in secundo Rottendorphio erat, *concutitur nemus*. HEINS. *Insonuere* Ed. Venet. *sonuere* Mediol.

516. AUDIT AMNIS. *Audit & amnis* Vossianus prior, Sprotianus & Rottendorphius secundus. HEINS. Et ita Ed. Venet. *audis omnis* Menagii prior. nescio an male. id est quam longe Nar fluit.

518. AD PECTORA. *Ad ubera* Oudartii, quod ex interpretatione profluxit. *at trepidae* Menagianus primus. imitationem esse Theocriti Idyl. xxiv. 58. credebat Dorvillius.

519. TUM VERO. *Quum* manus prima primi Moretani.

521. TROIA. *Troica* Wittian.

522. CASTRIS. Nescio an *castra aperta* dici soleant, & non praestet *campis apertis*. nisi *castris* positum sit pro *portis castrorum*. ut lib. VIII. 585.

Itaque adeo exierat portis equitatus apertis. mox 540. *per campos*.

523. DIREXERE. *Derecere* Mediceus. *surrexere* prior Hamburgensis pro varia lectione. *jam in certamine* Oudartii. *agrestis* Mediceus. *nec jam* Parrhas.

524. STIPITIBUS. Ita scribendum. Vid. Noris ad Cenot. Pisan. Diss. IV. cap. 6. *Judibusque* Montalb. & pr. Mentelii.

525. DECERNUNT. *Decertant* Bigotianus a manu secunda. vid. III. Georg. 20. *utraq; lata* secundus Menagii.

526. AERAQUE. *Armaque* Zulichemius: *tristis seges* Parrhas.

527. SUB NUBILA. *Sub lumine*, codices fere nostri, exceptis Mediceo, Vossiano priore & Sprotiano: etiam Veneto pro diversa lectione. pro *sole lacessita* Moreti tertius pro variante scriptura *sole percussa*. HEINS. *Sub lumine* Wittian. & Dorvil. *sub lumina* Leidens. & Parrhas. *sub limine* Regius & alter Hamburg. hanc varietatem in Virgilio credo inuississe Heinsum ad Sik Ital. I. 358. vid. & ad VIII. 437. BURM.

528. VENTO. *Ponto* Mediceus noster & Vaticanus Pierii. Gudianus quoque pro scriptura discrepante. quod & ipsum agnoscit Macrobius v. Saturn. 13. nec aliter Maronem scripsisse crediderim. nam cum ex Iliados Δ. 422. hauserit comparisonem noster, *τὸ primo ponto* respondet Homericis *ἰν ἀνιμῶν*.

Ὡς δ' ὅτ' ἐν ἀνιμῶν πολυχύτ' κύμα θάλασσης.
Ὀρυσ' ἐπασσύντορ ζεφύρῳ ὑπομήσαντο.

Heins.

⁴⁶ latitudine Dan. ⁴⁷ intolerabile est, hic vero tolerabile, quia Basil. tolerabile fit, ne est V. ubi latet aliquid. ⁴⁸ significat V. dixit Vof. Steph. ⁴⁹ *Atra* Dan. ⁵⁰ nigra. fero & praelopisse vis sub vomere terram V. corrupta ex lib. ap. Georg. 203. restituenda, *nigra fero, & presso pinguis sub vomere terra*. ⁵¹ percussus Fabr. al.

Paullatim sese tollit mare, & altius undas
 530 Erigit, inde imo confurgit ad aethera fundo.
 Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
 Natorum Thyrrī fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur. Haesit enim sub gutture vulnus, & udae
 Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
 535 Corpora multa virū circa, seniorque Galaesus,

Dum

SERVIL

529. PAULATIM SESE TOLLIT MARE. Sic bella⁵² dicit surrexisse paulatim, ⁵³ [sicut ventis flantibus sensim mare turgescit.]

531. HIC JUVENIS. ⁵⁴ [Hic confundit nomina: nam] ⁵⁵ & puerum & juvenem nonnunquam indistincte ponit Virgilius, ut hoc loco: nam Almonem, quem modo *juvenem* dicit, paulo post ait *puerum*, ⁵⁶ [ut inf. 575. *Almonem puerum*.] Movet autem miserationem ab aetate, cum dicit ⁵⁷ *juvenis*: ⁵⁸ a virtute; quod dicit, *Primam ante aciem*: a vulneris etiam crudelitate.

532. ⁵⁹ ALMON. Bene rustici nomen usurpavit a fluvio.

433. HAESIT ENIM SUB GUTTURE VULNUS. Id est, sagitta, ut II. 529. *Illum ardens* ⁶⁰ *in festo vulnere Pyrrhus Insequitur*. UDAE VOCIS ITER. Hoc est, udum iter vocis: non enim vox uda est; sed per udam arteriarum labitur viam: unde in ⁶¹ febrientibus deficit.

535. CORPORA MULTA VIRUM CIRCA. Constrata sunt. Rhetorice viles ⁶² trudit in medium; nobiles vero primo & ultimo commemorat loco.

VARIORUM.

Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα καρύσσειται ἀντὰρ ἵππων,
 Χέρσῳ γυρρῶμενοι μεγάλα βρύμαι· ἀμφὶ δὲ τ' ἄκρας
 Κυρτοὶ ἰὼν κορυφῇ, ἀπεπλῆναι δ' ἄλλος ἄχην.

sed Homerus describit fluctum e medio mari ad litora compulsum, Maro contra fluctum a litore in alta maris se paullatim magis ac magis attollentem. HEINS. Nescio an *primus pontus* hic de litori proximo debeat capi, & an non potius de summa aqua, quae primum spumis albescit, deinde ex

imo fundo vertitur. & *fluctus* hic capiendus de summa aqua. quare vel *primo vento* pro *incipiente* caperem, vel si *ponto* placet, legerem *summo ponto*, ut *imo fundo* opponatur. ita has voces confuderunt librarii lib. x. 100. & 476. jam vero ad litus incipere primum a ventis excitatum motum maris vix credo, quum potius a terra remotum, ubi ventis nihil obstat, summum mare incipiat agitari. sic Ovid. IV. Met. 125.

Exhorruit aequoris instar,

Quod fremis, exigua cum summum stringitur aura.

& ita in alia re *summum aequor* idem eod. lib. 711. & alibi: & Poetas initium agitati maris & tempestatis a spumis albis, quae in medio & summo mari conspiciuntur, docere manifeste apparet ex nostro III. Georg. 237.

Fluctus, ut in medio coepit quum albescere ponto,

Longius ex altoque firmum trahit, utque volutus Ad terras immane sonas per saxa, nec ipso Monte minor procumbit; at ima exaestuata unda Vorticibus, nigramque alte subiecit arenam.

& ita Ovid. XI. Metam. 480.

Quum mare sub noctem tumidis albescere coepit Fluctibus.

& deinceps addit, *fulvas ex imo vertit arenas*. ubi manifesta est Maronis imitatio. mare autem aliquando intermittente vento sternitur, sed non ut statim placidum sit, sed spumis etiam sonantibus diu albescat. Haec satis defendunt lectionem codicum, qui *ponto* praeferunt. sed & vulgatum *vento* tueri locum potest. ut lib. x. 97. *flamina prima in silvis, venturos nautis prodentia ventos. ponto* etiam

52 dixit Dan. 53 desunt L. R. 54 desunt Vol. Steph. Dan. hic deest V. 55 nam dicturus est de hoc Almonem. puerum movet &c. L. R. 56 desunt Vol. Steph. Dan. Almonem puerum, a dignitate, ut, *Natorum Thyrrī fuerat qui maximus Almon*. Lips. 57 per Basil. 58 ab virtute dicendo V. 59 ALMO. V. R. L. Vol. ex fluvio Dan. 60 inferius V. 61 febrientibus Fabr. al. deficit V. 62 ponit V.

Dum paci medium se offert: justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

540 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promissi Dea facta potens, ubi sanguine bellum

In-

SERVII.

536. DUM PACI MEDIUM SE OFFERT. ⁶³ [Reddit causam:] ⁶⁴ nam quid senex bellis intererat?

537. OLIM DITISSIMUS ARVIS. Secundum antiquum morem. Horatius II. Epist. III. 168. *Dives antiquo* ⁶⁵ censu.

538. QUINA REDIBANT ARMENTA. Pro quinque, ⁶⁶ * sicut bina *hastilia*.

539. ⁶⁶ ET TERRAM CENTUM VERTEBAT ARATRIS. Duo dixit a Catone ⁶⁷ memorata, qui, interrogatus ⁶⁸ qui esset paterfamilias, respondit, eum, *qui bene pascit, & bene arat*: ⁶⁹ [nam pascere per *armenta* intelligit; arare vero, per *aratra*.]

540. AEQUO DUM MARTE. Aperta contentione, bello manifesto: nam sic dicimus. ⁷⁰ *Aequum* autem pro aequali non possumus dicere; cum soli interempti sint Itali.

541. PROMISSI DEA FACTA POTENS. Honesta elocutio *Potens* ⁷¹ *promissi*. Promississe autem eam ⁷² consensione intelligimus: nam ⁷³ non promissit.

VARIORUM.

etiam & *vento* varie legitur lib. I. 70. Eligat ergo Lector. BURM.

530. IMO. Uno Francianus. imo & Dorvil.

532. ALMON. Mediceus & caeteri nostri vetustiores, cum Pierianis plerisque, *Almo*. recte: nam est Latinum nomen, quomodo & Fluvius in Latio dictus. In carmine Hadriani:

Almo, Theon, Thyrsis, nati sub colle Pelori.

in scriptis D. Hieronymi exemplaribus nunc *Theodotio*, nunc *Theodotio*. pari modo *Agamemno*, *Iaso*, aliaque id genus complura. lib. VIII.

506. apud nostrum *Tarcho* in perverusto codice. *Hirbo* lib. X. 384. HEINS. *Almon* Dorvil. Wit-

tian. Edd. Venet. Ald. ita *Almo* & *Almon* variatur apud Ovid. XIV. Met. 330. vide ad II. Amor. XIV. 33. & ad Quintil. I. 4.

533. GUTTURE. *Gurgite* alter Hamburgicus & Venetus. *exit enim* Dorvil.

Ibid. UDAE. Vid. supr. §. 354. & ad Pers. Sat. I. 33. Cornutum. *inclusit* pro interclusit. vid. ad Liv. XXVI. 5. II. *tennem inclusit*. Wittianus. BURM.

535. CORPORA. An non cadavera hic sunt, & supplendum circa jacent, & inter ea *Galesus*. ita *corpus* Latinis & *καρπια* Graecis dici notum. vid. Castral. Observ. Dec. X. 8. BURM.

Ibid. *GALESUS*. *Galaeus*, tam hic quam infra in Mediceo & Gudiano; *Gelaesus* Pierii Vaticanus, *Galaeus* in Menteliano priore. vide annotata IV. Georg. 126. HEINS. Male apud Macrobium IV. Saturn. 4. Meursius *Halesus* legit, qui lib. X. 411. & seq. memoratur, ut recte observat Cl. Gronovius. *Calesus* ibi in Mss. nomen, ut & *Almo* a fluvio, de quo vid. IV. Georg. 126. BURM.

536. MEDIUM. *Se offert medium* Montalbanus. *paci medium offert* Oudartii. *pacis medium* Parrhas. *cum paci* secundus Rottend. *sefe* Ald. Junt.

537. DITISSIMUS ARVIS. *Agris* Menagii prior, Parrhas. a m. pr. & Gudianus a manu secunda. *armis* alter Hamburgicus. *Ausoniis olim* Francianus. Wittian. *arvis* vero positum puto, pro *in Ausoniis arvis*, & *ditissimus* absolute, ut supra §. II. *dives*. nam mox, *terram centum vertebat aratris*, ejus latifundia notat. vid. ad I. Aen. 393. BURM.

538. QUINA. *Et quina* secundus Moreti. *noxx*, & *centum terram*. Wittian. BURM.

340. AE-

63 desunt L. R. Basil. 64 cur senex Vof. Steph. Dan. Fabr. 65 sensu V. 66 * sicut bina pro duo Lipf. 66 deest V. L. Vof. Steph. Dan. Basil. vina R. contra Fabr. dat totum versum ex lib. I. Aen. 313. 67 narrata R. 68 quis Fabr. al. 69 desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. 70 nam aequo aequali n. p. accipere V. aequum autem non est, cum L. R. Lipf. aequum ante aequalem n. p. dicere Fabr. al. 71 deest R. 72 per consensionem V. 73 deest R.

Inbuit, & primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, & coeli convexa per auras
 Junonem victrix adfatur voce superba:
 345 En, perfecta tibi bello discordia tristi.
 Dic, in amicitiam coeant, & foedera jungant:
 Quandoquidem Ausonio resperſi sanguine Teucros.
 Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus urbis,

550 Ad-

SERVII.

542. IMBUIT. Initiavit. Et bene SANGUINE: nam poteſt bellum ⁷⁴ & a discordia, ⁷⁵ vel a diſſenſione inchoari.

543. ET COELI CONVEXA PER AURAS. ⁷⁶ [Probus, Aſper, Donatus, dicunt, hoc loco *per* bis accipiendum, ⁷⁷ ut adloquatur Junonem *per caeli convexa*, & *per auras*.] Poteſt tamen eſſe Epexegeſis *per auras*, id eſt, *caeli convexa*: nec enim aliud ſunt *aurae*. ⁷⁸ Dicit etiam quidam commentarius CONVECTA legendum, ut ſit *ipſa convecta*, quod difficile in exemplaribus invenitur.

544. VICTRIX. Voti compos. AFFATUR. Jam cum ſuperbia. Bene autem ei in principio denegavit orationem, quaſi ad ſcelera feſtinanti: quam modo tribuit poſt bella jam coepta.

545. BELLO DISCORDIA TRISTI. Juno enim belli popoſcerat ſemina. Haec ipſa etiam bella perfecit.

547. DIC IN AMICITIAM COEANT. Ac ſi ⁷⁹ dicat: Ita bella commovi, ut ne tuo quidem imperio poſſint in pacem redire. Et hoc eſt, ⁸⁰ [quod dicit:] *Affatur voce ſuperba*. Alii dicunt: Ego inter hos bella commiſi; tu vicinos populos foederibus junge, & ⁸¹ partibus favere compelle: quod tamen, ſi vis, ego faciam; ut ⁸² hinc ſit: *Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt, Ipſa regam*.

548. CERTA VOLUNTAS. Si tua in hoc conſentit auctoritas.

VARIORUM.

540. AEQUO. Marklandus ad Statii v. Silv. II. 21. legit, *ſaevo*, & mox, *munera pugnae*, nulla

neceſſitate, ſed ſola novandi cupidine, quum *prima funera* ipſe ad praecedentem ſilvam verſu 18. adſtruxerit multis, & deinde ex lib. x. Aen. 755. *aequare funera* produxerit: nullum vero exemplum proferit, unde *munera pugnae* eleganter dici probet. *aequo Marte* poteſt pro juſto bello capi, quia Ausonii prius aggreſſi armis erant Trojanoſ, unde & Galaeſus *juſtiſſimus* ſe medium obtulit. Caſtroeus capit pro vero bello, non quaſi ludus eſſet. vel aequo Marte, favente Trojanis, quia Aeneas filius Veneris, & proſpiceret origini Romae, quae a filio ejus Romulo condenda erat. ita Ovid. l. Trift. II. 6.

Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua ſuis.
 & ita millies *aequi* & *iniqui* dii, quae exemplis adſtruere puerilis eſſet diligentiae. Martem vero Trojanis faviſſe patet, quia a Diomede vulneratus dicitur ab Homero. vid. Serv. ad I. Aen. 96. & II. 163. BURM.

541. BELLUM. *Telum* prior Hamburgicus, pro varia lectione.

543. CONVEXA. Si *convexa* participium facias, egregie quadrat, etiamſi nuſquam alibi hoc participium reperiat. ſed quid obſtat, quo minus a verbo *vebo*, dicatur & *vexum* & *vectum*, ut a *fluo*, *fluxum* & *fluctum*, a *figo*, *fixum* & *fiſtum*, cum derivata duplex ſupinum neceſſario poſtulent? MU-
 SON. *Per auras* G. Canterus lib. VII. Novar. Lect. 18. aut legendum cenſet *peragrans*, aut ex Cornelii Valerii ſententia *pererrans*. Neutrum bene. HEINS. *Coeli converſa* Mediceus a manu prima. Certe *convexa* ad Aleſto refert, ut *devexus annis*

74 vel ad discordiam vel ad diſſenſionem indicari V. 75 & a Dan. Fabr. 76 deſunt Steph. Dan. 77 ut alloquitur L. Voſ. R. ut, omittunt V. Fabr. al. 78 dicit enim commentarius L. R. 79 diceret V. Baſil. 80 deſunt L. R. Voſ. Steph. quod dixit V. 81 partibus Turni & Aeneae V. artibus Turni & Aeneae Fabr. al. 82 ideo ſit dictum V. ut hinc ſit dictum Fabr.

- 550 Adcendamque animos infani Martis amore:
Undique ut auxilio veniant. Spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum & fraudis abunde est.
Stant belli caussae: pugnatur comminus armis.
Quae fors prima dedit, sanguis novus inbuit arma.
555 Talia connubia, & talis celebrent hymenaeos
Egregium Veneris genus & rex ipse Latinus:
Te super aetherias errare licentius auras,
Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.

Cc-

SERVII.

550. INSANI MARTIS AMORE. Homeri epitheton: ⁸³ [Θύπον Ἀφρο]
551. SPARGAM ARMA PER AGROS. Meminit sui: nam supra dixit 339. *Sere crimina belli.*
552. TERRORUM ET FRAUDIS. ⁸⁴ *Terrorum*, ex morte tot hominum; *fraudis* vero, ex cervi vulneratione.
553. STANT BELLII CAUSSAE. Manifestae sunt, vel ⁸⁵ placent, ut XII. 678. *Stat conferre marm.*
555. ⁸⁶ [TALIA CONNUBIA. Concessio ex indignatione]
556. EGREGIUM VENERIS GENUS. Ironiçs dictum est, ut alibi IV. 93. *Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis.* IPSE LATINUS. Ac si diceret: quem Aeneae causa cogor odisse: unde & Amatae nulla fit mentio, quae est Trojanis inimica. Urbanus tamen totum hunc locum ⁸⁷ accipit per interrogationem: VII. 552. *Terrorum & fraudis abunde est? Stant belli caussae?* ⁸⁸ ut Terentii illud: *Quia plus cupio, minus credo.* Adel. IV. v. 64. ⁸⁹ [Quia tam misere cupio, eo vereor magis.]
557. ⁹⁰ SUPER AETHERIAS. Quia dixerat: *Caeli convexa per auras.*
- Hamburgenses, Dorvill. & alius. *convexa* secundus Moreti. ego cum illis facerem, qui praepositionem repeti debere putant, *per coeli convexa, per auras.* vid. ad VI. Aen. 692. & V. 512. & alibi. nam *coeli convexa* Virgilianum est, I. Aen. 608. IV. 451. ubi vide, & alibi. BURM.
545. TRISTI. Ita plurimi Codices & Edit. Junina.
546. DIC. Sic Sprotian. eadem diversitas lib. v. 551. *in amicitiam ut coeant* pr. Mentel. & tert. Rottendorf.
548. SI MIHI. *Sit mihi* Menagii prior. vid. lib. IV. 125. *tunc si mihi* alter Hamburgicus.
551. UNDIQUE UT AUXILIO VENIANT. *Auxilio coeant* Sprotianus, ut infra 582. *undique coeant* coeant. mox, *terrorum & fraudis*, non, *ac fraudis* scripti. HEINS. Copula deest Sprotiano & a m. pr. Veneto.
553. STANT BELLII CAUSSAE. Explico, certae sunt, fixae sunt. Horat. I. Od. 16. *& altis urbibus Stetere caussae, cur perirent Funditus.* sic, *stas sua cuique dies*, inf. x. 467.
Ibid. COMINUS. *Quo minus* Francianus. *pugnantur* Dorvill.
554. FORS. Sic Schottus, ad vitas viror. Illustr. cap. XIII. HEINS. *Sors* alter Hamburgicus, Venetus, Leidenensis & secundus Moreti. *imbuet* Parrhas.
555. CONNUBIA. *Conubia* Mentelianus prior. quomodo

VARIORUM.

- amnis IV. Georg. 293. quae Turnebo ex lib. XXVI. 28. subiecta sunt. *convexa* Sprotianus & duo

⁸³ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Dan. apud Homerum passim, Θύπον Ἀφρο occurrit. ut Iliad. E. 30. & saepe illo libro,
 ⁸⁴ Terrores V. Terror L. Vof. R. Steph. Dan. terrorum more Basil. Terror ex m. t. h. fraus vero Lipf. ⁸⁵ placet V,
 ⁸⁶ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. al. ⁸⁷ vult intelligi V. Lipf. a m. sec. vult accipi Vof. Steph. totum deest Basil.
 ⁸⁸ ut quasi per gratulationem non credat, sicut Vof. ut sit Terentii illud L. R. ut Terentii illud V. sicut Terent. Dan. al.
 ⁸⁹ defunt V. L. R. Vof. Steph. Dan. al. sed haec Terentiana sunt, priora non reperi quod pl. cupio tanto m. q. u. v. m. magis credo Lipf.
 ⁹⁰ SUPRA V.

Cede locis: Ego, si qua super fortuna laborum est,
 560 Ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces.
 Illa autem adtollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
 565 Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum
 Urguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus

Dat

SERVII.

561. ATTOLLIT STRIDENTES ANGUIBUS ALAS. Honestae volantis periphrasis.

563. EST LOCUS ITALIAE IN MEDIO. Hunc locum umbilicum Italiae ⁹¹ Chorographi dicunt. Est autem in latere Campaniae & Apuliae, ubi ⁹² Hirpini sunt, & habet aquas sulphureas, ideo graviores, quia ambitur sylvis. ⁹³ Ideo autem ibi aditus dicitur Inferorum, quod gravis odor iuxta accedentes necat: adeo ut victimae circa hunc locum non immolarentur; sed odore perirent ad aquam applicatae: & hoc erat genus ⁹⁴ litationis. Sciendum ⁹⁵ sane, Varronem enumerare ⁹⁶ quot loca in Italia sint huiusmodi: unde etiam Donatus dicit ⁹⁷ Canusiae esse, vel Lucaniae, qui describitur locus circa fluvium, qui *Calor* vocatur: quod ideo non procedit: quia ait: *Italiae medio sub montibus altis*. Hoc nisi ad totam Italiam referas, non procedit, ut sit: Est in vallibus Italiae ⁹⁸ montosae: nam in hoc loco montes penitus non sunt.

564. NOBILIS. Notus, quod & sequentia indicant.

565. ⁹⁹ AMSANCTI VALLES. Loci *amsancti*, id est, ¹⁰⁰ omni parte sancti: quem dicit & sylvis circum; & ¹⁰¹ fragosum torrente fluvio.

VARIORUM.

modo semper per simplex ¹⁰² in veterrimis libris

scribitur. Reliqui nostri cum Pierianis, *conjugia*. sic *conexus*, *conexus*, similiaque, de quibus ad Ecl. i. HEINS. *Communia talia*, omisso *&*, quartus Moreti & prior Hamburgicus. *conjugia* Francianus, Regius, Wittjan. Dorvil. & Parrhaf. *celebrant* Menagianus prior. *celebret* Wittjan.

558. PATER ILLE. *Ipsē* Mentelius prior, Menagianus alter, alter Vossianus & primus Moreti. quod editos plerisque occupavit. jam monui supr. p. 110. HEINS.

559. SUPER. *Modo* alter Hamburgicus. *est a m. sec.* Dorvil. *est* deest multis. vid. Fabric. ad VIII. Aen. 251.

561. ATTOLLIT. *Extollit* Parrhaf.

562. COCYTIQUE. *Cociti petens* Francianus. *super ardua* Edit. P. Danielis & primus Rottendorphius & alter Menagii.

563. EST LOCUS. Describi hic locum prope Interamnā, hodie Terni, ubi Velinus fluvius per cataractas in excavatam rupem, cujus fundus conspici vix potest, censet Ampl. Addison in Itinerario suo p. 110. Ed. Paris.

Ibid. ITALIAE IN MEDIO. Libri veteres Pieriani & nostri codices tollunt ¹⁰³ *in*. HEINS. Et Francianus. nec habet Nonius in *nobilis*. nec Ed. Vener.

564. MEMORATUS. *Memoratur* Dorvil.

565. AMSANCTI. *Ampsancti* Mediceus. *Ampsanctus*

⁹¹ Chorographi V. Vof. Cosmographi Steph. Dan. Chorographi L. vide hic Peregr. Felic. Diff. II. §. 29. ⁹² Hispani V. ⁹³ propter hoc illic V. ⁹⁴ Lationis Vof. ⁹⁵ tamen V. ⁹⁶ quod V. Vof. R. Steph. ⁹⁷ locum, quem describit Poëta, Canusiae esse circa fluvium V. dicit Lucaniae esse, quem Poëta describit locum Lipi. dicit Lucaniae esse, q. descr. locum L. Vof. R. Steph. dicit Canusiae vel Lucaniae, qui dicitur locus a Poëta Fabr. Canusiae, qui dicitur locus a Poëta Basil. mox edidit Masvic. *hoc enim si ad.* quum scripti & editi, *hoc nisi ad.* ⁹⁸ montosae V. L. Vof. Steph. Dan. sed *montosae* utitur Virgil. inf. 744. sic variant libri apud Frontin. i. VIII. 12. & in *monstruosus* & *monstruosus* apud Sueton. Tib. XLIII. Petron. LXIX. Quinctilianum & alios. vid. etiam Heinf. ad Ovid. vi. Fast. 229. videndus vero Fr. Flor. Sabinus in Subcelsia Lect. II. 18. ubi Donatum erroris arguit. defendit Parrhaf. ad Claudian. II. Rapt. 350. BURM. ⁹⁹ AMSANCTI V. ¹⁰⁰ undique sancti V. ¹⁰¹ fragoso L. Vof. R.

Dat sonitum saxi & torto vertice torrens.
 Hic specus horrendum, saevi spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 570 Pestiferas aperit faucis: quis condita Erinny,
 Invisum numen, terras coelumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Inponit regina manum. Ruit omnis in urbem

Pasto-

S E R V I I.

568. HIC SPECUS HORRENDUM. Hoc nomen apud majores trium generum fuit. Ennius foemino posuit: ³ [Sub monte specus altae.] Horatius masculino III. Od. 25. Quae nemora, aut quos agor in specus? Virgilius neutro, ⁴ quo hodie in numero singulari tribus tantum utimur casibus: ⁵ [hoc specus, hujus specus, o specus:] ⁶ nam pluralem tantum a genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est III. Georg. 376. ⁷ Ipsi in desofis specubus. Quamquam antiqui codices habeant: Hic specus horrendus. SPIRACULA DITIS. Aditus, a spirando, ⁸ [quod ibi hostiae admotae concidunt & moriantur.] Antiqui codices piracula habent, quae dicta sunt ἀπὸ τῶν πύλων, hoc est, a finibus Inferorum.

569. VORAGO. Acherontis exaestuatio.

570. CONDITA ERINNY. ⁹ Recepta; alii CONDIT legunt, & se subadiungunt.

571. COELUMQUE LEVABAT. ¹⁰ Relevabat, recreabat: ¹¹ [cui praesentia sui erat oneri.]

572. EXTREMAM SATURNIA BELLO IMPONIT REGINA MANUM. Quod superest, perficit. Et est translatio a pictura, ¹² [quam manus complet, atque ornat extrema.]

V A R I O R U M.

Hic est Ciceroni, Plinio & Claudiano. in Menagiano *Ansanti*. HEINS. *Ansanti* multi. *Ansanti* prior Hamburgicus. *Ansanae* alter. *an valles sancti* Oudartii. *ansanti* Ed. Venet. *ansanti* Vratislaviensis.

Ibid. FRONDIBUS. *Frontibus* alter Mentelii. mox, *utrumque* Menagii prior & primus Rottendorphius, Francianus, Parrhaf. & Wittian.

566. FRAGOSUS. *Fragosus* saxi prior Vossianus,

tertius & quartus Moreti, Menagianus alter & pro diversa lectione prior Hamburgicus, & secundus Rottendorphius. HEINS. Et Francianus & Parrhaf. *utrumque l. n. m. fragosis* Ed. pr.

567. ET TORTO VORTICE. Ita Barthius ad Claudian. p. 1163. ex vetusto codice. nostri omnes, *vertice*, ut & cum alibi passim, tum lib. I. Aen. 117. *rapidus vorat aequore vertex*. ubi tamen *vortex* a Carisio agnoscitur. HEINS.

568. HIC SPECUS HORRENDUM. *Hic specus horrendus, & saevi* ex Mf. & Servio Giphanius Indice Lucret. pag. 420. in Pierianis nonnullis eleganter, quomodo & ex nostris Venetus, *Hic specus horrendum saevi spiracula Ditis monstratur*. quorum plenus Virgilius. IV. Georg. 467. habemus *Taenarias fauces alta ostia Ditis. & saevi f. D. monstratur* in Sprotiano & priore Hamburgico. At in Schefferio, in primo & secundo Moretano, primo Rottendorphio & non comparat, & *monstrantur* legitur. Servius monet, in vetustis exemplaribus esse, *specus horrendus & piracula*: quae deducit ἀπὸ τῶν πύλων, hoc est, a finibus Inferorum. ridicule, nec minus ineptit, cum *spiracula* exponit, *aditus*, a *spirando*, quod ibi hostiae admotae concidunt, & moriantur, quae tamen verba a vetusto Servii Leidenfis codice abeant, adeo multa inculcata sunt passim Servianis commentariis, quae Servii non magis sunt, quam mea. Maronem aemulatur Solinus cap. VII. *In Laconica spiraculum est Taenaron*. plura de *spiraculis* & *spiramentis* ad Aeneid. x. 291. Plinius lib. II. Hist. Nat. 93. *spiritus letales alibi aut scrobibus emissi, aut ipso loci situ mortiferi, alibi volucris tantum, alibi praeter hominem caeteris animantibus*,

³ defunt Lipf. Dan. Basil. ⁴ quod hodie R. Steph. Dan. al. ⁵ defunt L. Lipf. Vof. qui *hic specus, o specus*. pluralem. ⁶ deest L. R. Steph. al. ⁷ deest Steph. ⁸ defunt L. Lipf. mox, *spiracula* habent, quae dicta sunt ἀπὸ L. Vof. R. omiffis aliis, a finibus L. ⁹ deest V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. ¹⁰ deest Basil. ¹¹ defunt L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. praesentia sua Fabr. al. ¹² defunt L. R. quae manus Vof. Steph.

- Pastorum ex acie numerus, caecosque reportant,
 575 Almonem puerum, foedatique ora Galaesi:
 Implorantque Deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine caedis & igni
 Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
 Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
 580 Tum quorum adtonitae Baccho nemora avia matres
 Insultant thiasis, (neque enim leve nomen Amatae)

Un-

SERVII.

575. FOEDATI. Cruentati. IMPLORANTQUE DEOS. Ad auxilium & ultionem.

576. OBTESTANTURQUE LATINUM. Propter caedem factam testem adhibent: & dicunt, auctores rupti foederis esse Trojanos, ¹³ [cum ipsi pacis iura temerarint.]

577. ET IGNIS. ¹⁴ In ipso scilicet seditionis incendio ac fervore.

578. TEUCROS IN REGNA VOCARI. ¹⁵ Subaudis dicit. ¹⁶ Et Teucros, injuriose, ac si diceret exules, & perfidos.

579. ¹⁷ [SE LIMINE PELLI. ¹⁸ Interiori familiaritate, ut Juvenalis III. Sat. 124. *Limine submo-veor.*]

580. ATTONITAE BACCHO. Veluti Baccho: Furia enim ¹⁹ agebantur. Et sic est dictum, ut XI. 648. *At medias inter caedes exultat Amazon.* NEMORA AVIA. Per nemora.

581. THIASIS. Choreis. NEQUE ENIM LEVE NOMEN AMATAE. Juvenalis VI. Sat. 617. *Quae non faciet quod principis uxor?*

VARIORUM.

bus, nonnumquam & homini, ut in Sinuessano & Puteolano spiracula vocant, alii Chareneas scrobes, mortiferum spiritum exhalantes. Xenophon ἄρτρες & ΠΑΥΡΟΝΙΟΙ, de similibus spiraculis apud Strabonem non semel occurrit. spiramenta alii, nonnulli spiramina vocant. spiramentum cavernae Justino IV. 1. de Aetna. Plinius lib. xxxiv. 10. camini spiramentum. Caeca cavernarum spiramenta Noster

I. Georg. 90. & lib. IV. 39. *in tellis tenuia cera spiramenta linunt.* apud Statium lib. XII. 268. *reficit spiramina fessi Ignis.* Columel. VIII. 8. *eius pulli singuli fictilibus ollis conduntur, stipatisque opercula supponuntur.* in antiquo libro omnibusque opercula superponuntur. lege, *spiraculisque, vel spiraminibusque opercula superponuntur.* Lucan. lib. X. 248. *sunt qui spiramina terris esse putent, magnoque caevae compagis hiatus.* HEINS. Et deest Franciano, qui & monstratur. mons sterilis alter Hamburgensis. monstrantur Edd. Venet. & Mediol. Ald. & Dorvill.

569. RUPTOQUE. Ruptoque alter Menagii. mox, *pestiferas voces prior Mentelii. condit primus Rottend. & Hamburg & Gudianus.*

570. QUEIS CONDITA. *Condit Mediceus primus, Rottendorphius, Gudianus & prior Hamburgicus, & duo Moreti, & Dorvill. a m. sec.*

571. TERRAS COELUMQUE. *Coelum terrasque Parthas. & terras coelumque Ald. levavit Wirtianus.*

573. IMPONIT. *Imposuit Gudianus a manu prima. HEINS. Sed imponit apud Donatum ad Terent. Andr. II. v. 1.*

Ibid. IN URBEM. *In urbe Priscianus citat libro XVIII. HEINS.*

575. FOEDATIQUE. *Foedataque Sprothianus & Francianus.*

577. ET IGNE. *Et igni Mediceus, duo Menteliani, & Schefferius, etiam a manu prima Gudianus & secundus Rottendorphianus. recte omnino.*

¹³ desunt L. R. ¹⁴ ipso fervore seditionis L. R. Lips. Steph. ipso fervore sed Vos. in ipso fervore V. Basil. ¹⁵ deest L. R. ¹⁶ dixit perfidos, quasi exules R. dicit & Teucros quasi exules dixit, vel perfidos L. accipe ac si V. injuriose dictum accipe, quasi exules ac perfidos Fabr. al. injuriose quasi exules dixit & perf. Steph. quasi diceret ex. Lips. ¹⁷ desunt L. Vos. R. V. Steph. Dan. ¹⁸ interiore Fabr. al. ¹⁹ agebatur V.

Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata Deum, perverso numine poscunt.

583 Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet, scopuli nequidquam & spumea circum

590 Saxa

SERVII

582. MARTEMQUE FATIGANT. Praelium cum clamore deposcunt.

583. CONTRA OMINA. Superius de 20 [apibus &] Lavinia.

584. FATA DEUM. Propter Fauni oraculum. PERVERSO NUMINE. Irato.

586. VELUT PELAGI RUPES. Cum Cicero 21 seditionem fluctibus comparaverit pro Milon. cap. II. 22 [In illis dumtaxat fluctibus concionum:] 23 bene Virgilius eum, qui resistit seditioni, rupem vocavit.

589. MOLE TENET. Hic distinguendum; ut SCOPULI 24 nominativus pluralis sit.

VARIORUM

no. HEINS. Ignis Wittian. & plures scripti & editi. suspectus locus, nihil enim de igni praecessit, tantum pugnatum fuit aequo Marte, id est favente Teucris. quare fortasse hic caedis iniquae scribi posset. sed vix audeo. Cerda κατὰ συνήθειαν, ignis mentionem fieri, quia praeter caedem etiam tuguriis agrestium ignem immiserunt Trojani. vix puto. BURM.

578. INGEMINAT. Ingeminant Venetus. geminat Sprotianus.

Ibid. TEUCROSQUE. Mediceus & uterque Mentelius, caeterique omnes, Teucros in regna: quod omnino concinnius. HEINS. Et ita Francianus.

579. LIMINE. Limite Parrhaf.

581. THIASIS. Thyrsis Menagii prior.

583. ILICET. Scilicet Mediceus. cunctis Oudartii. contra omnia depravatiores libros habere notabat Heinsius. & sollemnis est illa confusio.

584. PERVERSO NUMINE. Infesto interpretatur Crevier. ad Liv. XXI. 33. ubi perversas rupes hinc illustrat. sed recte Cl. Drakenb. adversas, contrarias, cum Cerda accipit. nomine Mediceus. BURM.

585. REGIS CIRCUMSTANT TECTA TYRANNI. Haec lectio posset defendi, si modo reges cum Menagiano & priori Hamburgensi legas. ut reges sint primi proceres. vid. ad Val. Flacc. v. 274. & ita apud Curt. v. I. 37. reges recte a quibusdam explicantur, nec opus regulos ibi legere. Tyrannus vero saepe transit in nomen proprium regis. vid. ad Ovid. XIV. Epist. 23. & supr. 342. circumstant Francianus. ut mox, circum latrantibus. circumdant Ed. Venet. quomodo saepe variant libri. vid. ad Ovid. II. Met. 717. & ad Sil. Ital. II. 550. BURM.

587. UT PELAGI RUPES. Aut versum, ut pelagi, &c. aut proxime praecedentem esse spurios habeo persuasum, quamquam de hoc 587. id censere malim: & sane aberat is prior manu ab altero Menteliano. pelagi rupes in eadem comparatione bis repetitur inconcinne. Apud Macrobius lib. VI. 3. versus proxime praecedens exstat. HEINS. Abest 587. a Bigotiano manu prima. pelagi rupis Wittian. pelagi moles tres quatuorve. deinde magno rupes Parrhaf.

588. LA-

20 defunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. al. 21 seditionem populi V. 22 defunt L. R. Vof. Steph. Dan. sed in marg. Lipf. aliter legebatur. ut in illis dumtaxat fluctibus concionum; non enim incongrue Virgilius seditionis obstaculum rupem vocavit. 23 non ergo incongrue Virgilius seditionis obstaculum rupem vocavit V. 24 nunc nom. L. Vof. Steph. non nom. R.

- 590 Saxa fremunt, laterique illisa, refunditur alga,
Verum, ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, & saevae nutu Junonis eunt res,
Multa Deos aurasque pater testatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
595 Ipsi has sacrilego penderis sanguine poenas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque Deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spoliior. Nec plura locutus

600 Sac-

SERVIL

591. COECUM CONSILIUM. Fremitui populi ²⁵ bonum nomen imposuit.
594. FRANGIMUR. Permanfit in rupis translatione.
595. SACRILEGO SANGUINE. Quia bellum furebant contra ²⁶ voluntatem deorum.
597. VOTISQUE DEOS VENERABERE SERIS. Quia religio rigida dicit, semel ²⁷ male commissâ nulla ratione revocari, Horatius Epod. v. *Ditra de-
sestatio* ²⁸ nulla expiatur victima.
598. PARTA QUIES. Scilicet vicinæ mortis beneficium. IN LIMINE PORTUS. Securitas omnis in portu est.
599. FUNERE FELICI SPOLIOR. Exequiis tantum regalibus careo.

VARIORUM.

588. LATRANTIBUS. *Vallantibus* alter Hamburgicus.
589. MOLE TENET, SCOPULI. In multis exemplaribus distinguitur post *et scopuli*. quod non procedit, nisi amplectimur quod in Leidenfî codice pro diversa lectione erat annotatum: *mole tenet scopuli: nequiquam spumea circum Saxa fremunt*. Atque ita Sprotianus quoque. HEINS. Et Oudartii.
590. REFUNDITUR, *Infunditur* alter Hamburgicus. *retunditur* secundus Rottendorphius, pro *retunditur*. illisa recte. vid. ad vi. Aen. 416.

591. EXSUPERARE. *Superare* secundus Rottendorphius. *coeptum exsuperare* Parrhaf.

593. TESTATUS. *Testatur* in Mediceo, priore Mentelio, Gudiano aliisque nonnullis. tum, *aras inanes* a manu prima alter Hamburgicus, prior etiam pro discrepante scriptura. ut *aras* foederis aut hospitii designet. sed *aurae inanes*, ut agnoscit hoc prolato Maronis loco Arufianus Messius, quo modo lib. iv. 218. Iarbas,

Nos munera templis

Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

HEINS. *Arasque p. testatur*. Ed. Venet. illud *aras* blanditur, & confundunt librarii has voces. vid. ad Ovid. Epist. i. 110. in Curiam, quod illis templum erat, vid. supr. 174. nam vocati erant, ubi ara erat, ut solebat apud Romanos. vid. Casaub. ad Suet. Aug. xxxv. *aras* etiam Markland. probat praefat. ad Statii Silvas ex lib. xii. 496. BURM.

594. PROCELLA. *Procellis* Montalbanus. *procellas* Mediceus.

595. PENDETIS. *Pendentes* Francianus. & Dordvil. *pendetis* Mediceus.

598. IN LIMINE. *In lumine* alter Hamburgicus & Zulichernius. Marklandus ad Stat. ii. Silv. ii. 7. hoc hemistichium suspectum habet, sed alio loco se dicturum promittit. forte, *mortisque in limine portus*. Waddel. Anim. Critic. p. 25. *amnisque in limine*

²⁵ bene tale nomen Dan. posuit Basil.
ma L.

²⁶ voluptatem V.

²⁷ mala Vel.

²⁸ expiabitur V. nulla ratione victi-

600 Saepfit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albae coluere sacrum, nunc maxuma rerum.

Roma colit, quum prima movent in proelia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,

605 Hyrcanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

Sunt

S E R V I I.

601. " MOS ERAT. Varro vult morem, ³⁰ communem consensum omnium simul habitantium, qui in veterat, consuetudinem facit: HESPERIO IN LATIO. Hoc est in antiquo: nam, ut in primo γ . 6. diximus, duo Latia fuerunt: unde non frustra *Hesperio* addidit. Quod autem dicit hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est: nam a Numa Pompilio ³¹ primum instituta est; sed carmini suo, ut solet, miscet historiam. Notandum sane, inconnexum esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum: nam supra ait 46. *Longa placidas in pace regebat*. Item dicturus est 723. *Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante*. Et nunc dicit: *Mos erat Hesperio in Latio*. Supra etiam 184. *Captivi pendent currus*. Item 426. *Tyrrhenas, i, sterne acies*. Quae ne sint contraria, accipiamus Italiam primo ³² caluisse bellis, medio tempore quievisse, & ad antiquum studium nunc reverti: sicut Romani bello flagravere sub Romulo; quievire sub Numa; sub Tullo Hostilio pristina studia repetiverunt. Hinc est, quod & ipse Virgilius ait: *Longa placidas in pace regebat*; non perpetua. Item inf. 693. *Desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat*. Nam retractare, est repetere, quod ³³ omiserat. Tale aliquid dicit de genere Syllano Sallustius: nam volens ostendere, antiquos majores ejus consulares fuisse; vicinos vero ignavissimos; Syllam vero florentissimum, ait Jugurth. cap. xcv. *Igitur Sylla patriciae gentis fuit, familia jam extincta majorum*

ignavia. QUEM PROTINUS. Jugiter, deinde: nam nunc temporis est adverbium; alibi loci, ut III. 416. *Cum protinus utraque tellus Una foret*.

602. MAXIMA RERUM ROMA. Imperii potita.

603. MOVENT IN PROELIA MARTEM. ³⁴ Nam moris fuerat, indicto bello, in Martis sacratio ancilia commovere: unde est in octavo 3. *Usque impulit arma*.

604. GETIS INFERRE BELLUM. Getarum fera gens etiam apud majores fuit: nam ipsi sunt Mysii, quos Sallustius (Fragm. incert.) a Lucullo dicit esse superatos.

605. HYRCANISVE. ³⁵ [Gens est, dicta a sylva Hyrcania, ubi sunt tigres.] ARABISVE PARANT, SEU TENDERE AD INDOS. ³⁶ [Hic dativus] venit ab eo, quod est *hic Arabus*: nam ab eo, quod est ³⁷ *hic Arabs*, ab hoc *Arabe*, *Arabibus* ³⁸ facit: sicut *Hiberis*: unde est in Lucano II. 54. ³⁹ *Occurrit Hiberibus alter: & Hiberus*: nam Horatius dicit II. 20. *Disces Hiberus, Rhodanique potor*. Item lectum est ⁴⁰ *Aethiopus*; sed modo tantum *Aethiops* dicimus.

606. AURORAMQUE SEQUI. Ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei ⁴¹ * [pro populis.] PARTHOSQUE REPOSCERE SIGNA. Hoc in honorem Augusti posuit, quo ⁴² imperante a Parthis repetita sunt signa, quae Crassus, ⁴³ Triumvir, perdidit. Qui cum aviditate sua contra auspicia bellum suscepisset, intercedentibus Tribunis plebis, captus cum filio est, & necatus, infuso in os auro,

²⁹ hic in L. solum excisum erat, & deerant notae ad γ . 677. ³⁰ esse commemorat consensum o. f. habitantium, qui veterat V. ³¹ primo Vol. R. mox, incorrectum esse h. locum Lips. ³² caruisse R. ³³ omiserat Vol. R. Steph. Dan. ³⁴ quia moris V. ³⁵ desunt V. a silva Hyrcania Basil. ³⁶ desunt V. Vol. R. Lips. Steph. ³⁷ *Arabis*, *Arabi*, ab hoc V. ³⁸ sicut *Hiberis* facit V. ³⁹ *occurrit Hiberis alternis*. Nam V. *occurrit* Vol. R. Steph. Fabr. al. *Iberis* legitur in Lucano. ⁴⁰ *Aethiops*. sed t. *Aethiope* V. est *Aethiops* & *Aethiopus*. sed Fabr. al. sed tantum Lips. ⁴¹ * desunt Lips. ⁴² regnante V. Vol. R. Steph. Fabr. al. ⁴³ deest V. Vol. R. Lips. Steph. Basil. mox interced. Tr. Pl. desunt Lips.

Sunt geminae belli portae (sic nomine dicunt)
 Religione sacrae, & saevi formidine Martis:
 Centum aerei cludunt vinctes, aeternaque ferri
 610 Robora: nec custos absistit limine Janus.
 Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,

Ipse,

SERVII.

ro, 43 [cujus amore pugnaverat.]

607. SUNT GEMINAE BELLI PORTAE. Sacra-
 rium hoc 44 Numa Pompilius fecerat circa imum
 Argiletum, juxta theatrum Marcelli: quod fuit in
 duobus brevissimis templis. Duobus autem, pro-
 pter Janum bifrontem. Postea capris 45 Faliscis,
 civitate Tusciae, inventum est simulacrum Jani
 cum 46 frontibus quatuor, 47 Unde quod Numa
 instituerat, translatus est ad Forum transitorium,
 & quatuor portarum unum templum est institut-
 um. Janum sane apud aliquos 48 [bifrontem; a-
 pud aliquos] quadrifrontem esse non mirum est:
 nam alii eum diei dominum 49 volunt, in quo or-
 tus est & occasus. Horatius II. Sat. VI. 20. *Ma-
 rutine pater, seu JANE libentius audis.* Alii anni
 totius, quem in quatuor tempora constat esse divi-
 sum. Anni autem esse deum 50 illa res probat:
 quod ab eo prima pars anni nominatur: 51 [nam
 ab Jano Januarius nuncupatus est.]

608. RELIGIONE SACRAE. Tremendae, exe-
 crabiles: nam & paulo post 617. dicturus est: *Ty-
 stesque recludere portas.*

609. 52 FERRI ROBORA. Bene addidit ferri:
 nam omne quod forte est, *robur* vocamus.

610. 53 [JANUS. Quidam *Janum*, *Eanum* di-
 cunt ab *eundo*, eumque esse Martem; & quod a-
 pud Romanos plurimum potest, ideo primum in
 veneratione nominari. Alii *Janum* aërem credunt;
 & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandari ei
 preces nostras ad deos perferendas. Alii *Janum*
 mundum accipiunt, cujus caulae ideo in pace clau-
 sae sunt, quod mundus undique clausus est; belli
 tempore aperiuntur, ad auxilium petendum ut 54
 pateant: Nam quasi mundo ei duas facies dede-
 runt, Orientis & Occidentis; quod jam supra di-

ctum est: alii quatuor, secundum quatuor partes
 mundi. 55 Alii *Clusum* dicunt, alii *Patulcium*, quod
 patendarum portarum habeat potestatem. Idem *Fu-
 monius*; inde pulchre Juno portas aperire inducitur.
 Idem *Quirinus*; unde trabeatum Consulem aperire
 portas dicunt, eo habitu, quo Quirinus fuit.]

VARIORUM.

limine portus. nescio quo sensu. non satis haec cla-
 ra mihi adparent. BURM.

599. FUNERE. *Munere* primus Moretanus. re-
 gium funus explicat etiam Gutherius de Jur. Ma-
 nium lib. II. cap. 2. ego puro respicere commune
 dictum, *dicique beatus Ante obitum nemo supre-
 maque funera debet.* felix ergo funus ejus, qui obit
 ante mala & calamitates, quas praevidebat im-
 minere patriae. vel etiam quia Pallante filio orba-
 tus, ab eo condi & sepeliri non possit. ut quasi
 divinitus haec dicat. BURM.

600. RELIQUIT. *Relinquit* Menagius uterque.

601. QUEM PROTINUS, &c. Illustrat hunc
 locum Macrobius lib. III. cap. 8. ubi vetus codex
 Thyaneae Bibliothecae, *quem protinus una Al-
 bani coluere viri*, invito Marone, & ipso Macro-
 bio, ut opinor. HEINS.

602. MAXIMA RERUM. Licet in Georg. II.
 534. *pulcherrima rerum* dicatur Roma, hic praec-
 frigidè dici *maxima* Harduinus notat. sed vide quae
 dixi ad Lucan. v. 692. BURM.

604. MANUS. Scholiastes Cruquianus Horat.
 lib. III. Od. 24. citat,

Sive Getis inferre manus, seu tendere ad Indos.
 deinde Charif. lib. I. Inst. Gr. p. 77. *Hyrcanisve
 Arabisve parant indicere bellum. sive inferre ma-
 nus Getis Parthas. manum* Menagianus, Montal-
 banus

43 desunt R. Basil. 44 id est belli portas, Numa V. 45 Phaleris civitatibus V. Phaleris L. Steph. Dan. Faleris R.
 Falleris Lips. 46 Jovis frontibus V. 47 propter quod in foro transitorio (forum transitorium V.) constitutum est sacra-
 rium aliud, quod novimus hodieque quatuor portas habere V. L. Steph. Dan. 48 desunt Vof. apud alios b. apud alios q.
 V. 49 vel auctorem volunt V. vel auctorem volunt Lips. 50 illa re probat R. 51 desunt V. R. Lips. Steph. dictus est
 V. dicitur Dan. 52 FERRIS V. 53 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ad 612. 54 pateant * Dan. 55 Clusivum
 d. a. Patulcium Dan.

Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, referat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes:

615 Aereaue adsensu conspirant cornua rauco.

Hoc

SERVII.

612. IPSE QUIRINALI TRABEA. ⁵⁶ [Aut regali; aut qua usus est Romulus, Horatius: *Trabeati jura Quirini*.] Suetonius in libro de Genere vestitum, dicit tria esse genera trabearum; unum diis sacratum, quod est tantum de purpura; aliud regum, ⁵⁷ quod est purpureum, habet tamen album aliquid; tertium, augurale, de purpura & cocco. *Quirinali* ergo, ⁵⁸ regali. CINCTUQUE GABINO. *Gabinus cinctus*, est toga sic in tergum rejecta, ⁵⁹ ut ima ejus lacinia ⁶⁰ a tergo revocata ⁶¹ hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere ⁶² [veteres Latini, cum necdum arma haberent, praecinctis togis bellabant: unde etiam milites *in procinctu esse* dicuntur. Hoc rursus] utebatur Consul bella indicturus, ideo ⁶³ quia, cum Gabii, Campaniae civitas, sacris operaretur, bellum subito evenit: tunc cives cincti togis suis ⁶⁴ ab aris sunt ad bella profecti, & adepti victoriam. ⁶⁵ [Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis:] ⁶⁶ [unde hic ortus est mos.]

613. INSIGNIS RESERAT STRIDENTIA LIMINA CONSUL. ⁶⁷ Is, qui prior creatus est. *Insignem* accipe, primo loco creatum: ⁶⁸ licet alter similem habeat potestatem.

614. IPSE VOCAT PUGNAS. Tria sunt, ut diximus supra II. 157. militiae genera: Sacramentum, ⁶⁹ in quo jurat unusquisque miles, se non recedere, nisi praecepto consulis, post completa stipendia, id est, militiae tempora: ⁷⁰ Conjuratio, quae fit in tumultu, ⁷¹ [id est,] Italico bello, & Gallico, quando vicinum Urbis periculum ⁷² singulos jurare non patitur; ⁷³ ut inter Fabios fuit:

Evocatio; quod genus ⁷⁴ nunc tangit: nam ob subitum bellum evocabantur: unde etiam consul solebat dicere: *Qui Rempublicam salvam esse vult, me sequatur*.

615. CONSPIRANT CORNUA RAUCO. ⁷⁵ Nam & tubae simul inflabantur.

VARIORUM.

banius & Sprothianus. vulgata est apud Schol. Horat. I. Od. 21. *Gothis* Wittian. *Hircanisque* Ed. Mediol. *Arabum rorem* dixit Ovid. xv. Epist. 76. ubi vide. Rogat Harduinus, quando Romani Getis bellum intulerunt? sed an nescit Dacicam expeditionem jam meditatam Augustum A. V. C. DCXXXII. & sequenti, & anno eodem & subsequenter Parthicum, ut probavit vir doctissimus Masson in vita Horatii ad eos annos? & in orientem iter proposuisse, & tunc etiam Arabes simul subicere cogitasse? ergo tribus vel quatuor ante Virgilii mortem annis. immo jam A. DCXXVI. & seq. in Arabas ex lib. I. Od. 29. & 35. expeditionem paratam idem Masson probat. oportet Historiae Romanae peritiorem esse, qui paradoxa vult vulgare. nec melioris notae est quod solaeum pronuntiat, *repscere Partbos signa*, pro a Parthis. vid. ad II. Aen. 139. *Partbosve* Zulichem. *Parthisque* Menagii & Hamburg. priores.

607. SUNT GEMINAE. *Sunt Gemini* castigabat Joh. Marius Matius Annotationibus in varios auctores: ut *Janus Geminus* intelligatur. inconcinne omnino, & contra scriptos. in templo Jani geminae portae, ut introitum & egressum templi simul

⁵⁶ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. qui hanc laciniam Servio adfuerunt, nobis etiam illa *Trabeati jura Quirini*, tantquam Horatiana obtruserunt, sed quae in illo non reperiuntur. credo primum, qui induxit, Ovidii illa ex lib. I. Fast. 37. dedisse,

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini.

cura autem pro *cura* librarius dedit, ut supr. 365. BURM. ⁵⁷ quod habet album aliquid mixta purpura V. ⁵⁸ regali V. ⁵⁹ ut ima, est a Ferrar. de Re vest. part. I. lib. I. cap. 14. antea *una* legebatur. ⁶⁰ deest R. Lipf. Fabr. Dan. ⁶¹ humerum legebat Heinſius. ⁶² desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶³ deest Dan. ⁶⁴ ab agris Fabr. al. ⁶⁵ desunt Vof. R. Lipf. Steph. al. utebatur in bellis V. ⁶⁶ desunt V. ⁶⁷ insignem accipe priori loco creatum V. is qui proprie creatus, sequentibus omſis R. ⁶⁸ licet similem habeant pot. Vof. Steph. Dan. ⁶⁹ in quo juratio, ut inter Fabios fuit R. mediis omſis. ⁷⁰ scilicet viginti quinque annos F.b. al. falsum, & inepto ab homine adjectum. ⁷¹ deest Vof. Steph. ⁷² singulos V. ⁷³ sicut de Fabius legimus Vof. Steph. ⁷⁴ non tangit Vof. mox, *Qui R. salvam vult* Lipf. ⁷⁵ deest R.

Tom. III.

Ee

- Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus
 More jubebatur, tristisque recludere portas.
 Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
 Foeda ministeria, & caecis se condidit umbris.
 620 Tum Regina Deum coelo delapsa morantis
 Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
 Belli ferratos rupit Saturnia postes.
 Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante.

Pars

SERVII.

619. FOEDA MINISTERIA. Cruenta; more suo.
 620. MORANTES. ⁷⁶ Scilicet bella, ⁷⁷ differentes.
 622. RUPIT SATURNIA POSTES. Acyrologiam fecit, commutando Ennii ⁷⁸ versum: Nam ille ait: *Belli ferratos postes, portasque refregit.*
 623. IMMOBILIS ANTE. Non semper; sed antehac. Potest tamen & immobilis ⁷⁹ a Furia: nam ante ⁸⁰ gessit bella; sed jure indicta ⁸¹ [per Feciales, ⁸² & Patrem patratum.]

VARIORUM.

- mul contemplaretur Janus biceps. vid. Ovidium I. Fast. 125. HEINS.
 608. ET SAEVI. Et abest a Franciano. *formidit belli Parrhaf.*
 609. AETERNAQUE. *Externaque Parrhaf.*
 611. HAS. Haec Mediceus a manu secunda. HEINS. Si has, fores scilicet, maneat, *limina stridentia* per appositionem debent sumi: forte tamen, *stridenti limine*. ut mox, *cardine verso Rumpit postes*. BURM.
 612. CINCTUQUE GABINO. *Sabino* Bigotianus a manu secunda. *cinctuque Gabino* Mentelii prior. *insignis* referri debet ad *Trabea cinctuque*, non ut Servius quasi prior consul *insignis* dicatur, epitheto proprio. sic IV. 144. *astroque insignis & auro*. & laepe alibi. BURM.
 614. TUM. Cum Sprotii & Menagii alter.
 615. ADSENSU. *Accensu* Menagii prior. Heinss. in ora codicis, *accentu. ab sensu* Francianus.
 617. JUBEATUR. *Videbatur* Vratiss. & Francianus. *reducere* Sprotianus & Menagii prior. *ex-*

cludere Ed. Mediol.

618. AVERSUSQUE. *Adversusque Venetus*, Bigotianus & Gudianus, cui interpretatio adjecta, id est, *iratus. saltuque pater, aversusque Parrhaf.* aversus Nonius habet in *Foedus*.

619. UMBRIS. *Andris* Dorwill.

620. MORANTIS. Per *auras* prior Hamburgicus pro varia lectione. *dislapsa Venetus*.

622. RUPIT. *Rumpit* in Mediceo, primo Rottendorphio, altero Vossiano, priore Hamburgico. etiam a manu secunda Gudianus. HEINS. *Rumpunt* Leidenfis & Bigotianus. *rumpit* Francianus. *ferratas portas Parrhaf.* a m. pr.

623. ARDET INEXCITA AUSONIA. *In excitam Ausoniam* manifeste agnoscit Arufianus Meilius, *Ardet illa re*. Virg. Aen. XI. *Formosum praedae & spoliis ardebat amore. Ardet illam rem*, Virg. in Buc. *Formosum pastor Corydon ardebat Alexim. Ardet in illa re*, Sallust. bello Catil. *ardens in cupiditatibus. Ardet in illam rem*. Virgil. *Ardet in excitam Ausoniam*. Quod non est de nihilo. videlicet ut *ro ardet* non ad *Italiam*, sed ad *Junonem* referatur. quamquam vetusti codices, a me consulti, cum vulgatis exemplaribus pertinaciter faciunt. Et sane *inexcita Ausonia*, quam bene dicatur, alii viderint; cum jam ante bellis ea fuerit obnoxia, nisi Maro voluit, etiam illos in bellum ruisse, qui haec nomen militiae nomen non dederant. *Ardere in excitam Ausoniam*, quomodo lib. II. 347. *ardere in praelia*. lib. XI. 455. *meditari in praelia*. & plus est quam si dixisset *Ardere Junonem, in excitam Ausonia*. nam et si apud Nasonem & alios horum temporum scriptores frequenter occurrit *ardere in ali-*

76 deest Vof. R. Steph. Dan. id est differentes, scil. bella Fabr. al. 77 deest R. Lipf. 78 versus V. 79 esse a. 80 cessit V. 81 desunt R. per f. per P. P. sed jure indicta Steph. 82 deest V.

- Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
 625 Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
 Pars levis clipeos, & spicula lucida tergent
 Arvina pingui, subiguntque in cote securis:
 Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
 Quinque adeo magnae positis incudibus urbes
 630 Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,

Ar-

SERVIL

626. TERGENT. Ab eo, quod est *tergeo*, *terges*,⁸³ venit: ⁸⁴ & *tergunt*, a *tergo*, *tergis*, quod de usu⁸⁵ penitus recessit.

627. ARVINA. Secundum Suetonium in libro de Vitiis corporalibus: *Arvina*, est *durum pingue*, quod est *inter cutem & viscus*.⁸⁶ [Alii *arvinae* nomine laridum dicunt.]

629. ADEO MAGNAE. Valde magnae,⁸⁷ [ut Terentius Eun. I. II. 124. *Adolescentem adeo nobilem*.]

630. ATINA POTENS. Civitas haec est juxta⁸⁸ Pontinas paludes, dicta *Atina* a morbis, qui Graece⁸⁹ *ἀραι* dicuntur,⁹⁰ quos paludis vicinitas creat. TYBURQUE SUPERBUM. Aut nobile: aut per transitum tetigit illud, quod, cum aliquando a senatu auxilia poscerent Tyburtes, sub commemoratione beneficiorum,⁹¹ hoc tantum a senatu responsum⁹² acceperunt: *Superbi estis*.

VARIORUM.

aliqua, pallidus in aliqua esse, id tamen ad rem amatoriā semper refertur. sic quod Terentius dixerat, *in hac commotus sum*, Eunuch. III. v. 19. agens de puella. Solinus cap. XXII. *Nulla ibi datur femina propria, in quamcumque sit commotus, accipit usurariam*. ubi perperam Salmastius, adductus Terentii auctoritate, in quacumque reponit, nisi auctoritatem veterum codicum habet assentientem sibi. meliorum enim temporum scriptores sexto casu in similibus utebantur, ut jam dixi, posterioris aevi quarto. vide ad Ovid. lib. II. Amor. Eleg. VIII. v. 9. curis secundis. at seculo ad barbariem

vergente aliter se res habuit. Nemesianus Eclog. IV. 66. *Cum sis in Mercurio totis miser ignibus arsi*. Sed hoc loco significantius ac nervosius multo casus quartus adhibetur, ut infensi animi appareat argumentum. sic *ardere in vindictam* rectius dixeris, quam *in vindicta*. Aeneid. XII. 71. de Turno: *Ardet in arma magis*. Cicero pro Milone: *Omnia in illius odia ardebant civitatis desiderio mei*. HEINS. Vid. ad lib. II. 347. *inexcita* exponitur a Glossatore Regii codicis, *non evocata*. recte, ita Stat. II. Ach. 353.

Undique inexciti sibi quisque & sponte coimus. & Servius supr. ad v. 601. vulgatum servat. & ita mox, 642. *bello exciti reges*, id est, hoc tumultu ad arma vocati. Lucan. III. 293. *tot immensae comites missura ruinae Excruit populos*. ita *venti Aetolia exciti* Nostro lib. x. 38. Si Heinii emendationem sequamur, quid tunc fiet sequenti, *atque immobilis*, quae docet *inexcita* esse ejusdem casus nominativi? BURM.

624. IRE PARAT. *Parant* Gudian. a prima manu. eleganter. HEINS. ita & Zulichemius. *Mars arduus* idem codex a m. pr. & Menagianus alter. credebat, credo, librarius non congrue dictum *pars arduus*. sed Manil. I. 409.

Pars hominis tergo pettus commissus equino. quod non potuit placere Bentleio, qui sine ulla auctoritate jubet reponi *pars juvenis*. quia Chiron senex fuerit. & solent veteres varie construere vocem *pars*, & cum singulari & plurali masculino. Livius XXIII. 44. *utraq; pars avidi certaminis e-*
 766.

83 fuit R. sit Fabr. 84 nam *tergunt*, quod venit a *tergo* V. 85 jam recessit Dan. 86 desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. 87 desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. & sine dubio assertum ex aliis locis, quibus hoc Terentianum fere semper adjectum fuit. vid. IV. Aen. 96. & alibi. 88 Pontinas V. pro *Pontinas*, ut rectius scribitur. Cluver. Ital. Ant. lib. III. p. 1042. errare Servium, & Atinam longius a Pontinis paludibus abesse ostendit, & ille *Pontinas* semper scribit. BURM. 89 athei V. 90 quas V. 91 a se pro V. unde Heinf. Pop. Romano. sed tunc deest verbum *praefitorum*, vel simile. 92 accepisse dicunt V.

Ardea, Crustumérique, & turrigeræ Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum cratis: alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento.

635 Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.

Clas

SERVII.

631. CRUSTUMERIQUE. Mutavit: Nam *Crustumarium* dicitur. ⁹³ [Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam, nomine uxoris suae *Clytemnestrae*, condidisse *Clytemestrum*, mox corrupto nomine *Crustumarium* dictum. Alii volunt a *crustula panis*, quam Trojani coacti farne exedisse dicuntur, appellatam.] TURRIGERAE ANTEMNAE. Bene muratae. *Antemnae* autem dictae sunt, quod eas amnis praeterfluit, quasi ante amnem politae.

632. SALIGNAS UMBONUM CRATES. Ut dicit Sallustius de Lucanis lib. iv. Hist. ⁹⁴ *Qui de vimine facta scuta*, ⁹⁵ *recentibus detractis coriis, quasi glutino adolesebant.*

633. THORACAS AHENOS. ⁹⁶ Quia apud majores loricae tantum pectora tegebant, ut Statius: *Tripluci servantur pectora ferro: Pectora; nam tergo nullus metus.*

634. LENTO DUCUNT ARGENTO. Flexili argento ducunt, id est, extendunt. Est autem ⁹⁷ spondaicus & reciprocos versus.

VARIORUM.

ras. ubi vide notas virorum doctorum. & talia saepe jam a viris doctis animadversa sunt. vide & ad Sueton. Caes. xxvii. *arduus artis* etiam Mediceus a pr. manu. BURM.

625. FURIT. *Fugit* Dorvil. a m. pr.

626. TERGENT. *Tergunt* agnoscit Probus in Catholico p. 1486. *Tergo, tergis, tersi: lectum est & tergeo, unde in Virgilio utramque declinationem indifferenter invenimus: & spicula lucida ter-*

gunt, a tergo tergis, a tergeo terget, tergent. Idem Probus eodem libro rursus in hoc Maronis loco duplicem scripturam agnoscit. *tergunt* ex nostris duo Moretani, primus Rottendorphius, duo Hamburgici, Menagianus & quatuor alii. Adi annotata Aeneid. iv. 689. HEINS. *Lutea tergent* Vratil. *torquent* Parrhaf. *tergent* Francian.

627. SUBIGUNTQUE. *Subigunt* Venetus & Bigotianus.

628. JUVAT. *Jubet* Mediceus. forte *lubes*. HEINS.

629. MAGNAE POSITIS. *Impositis* magne Parrhalianus.

631. CRUSTUMERIQUE. *Crustumenumque* Menagii prior. *Crustumenumque* Ed. Ald. & Junta.

Ibid. ANTEMNAE. Haec est vera scriptura, quam vetustiores libri confirmant. *Antiphras* Straboni, Halicarnasseo, Plutarcho. *Antiphras* Stephano. Hinc *Antemnae* Livio & Chronico Eusebiano. meminerunt ejus oppidi Varro quoque & Plinius, & Victor de viris Illustribus & Solinus. Varro lib. iv. de L. L. *Antemnae, quod ante amnem, qui influit in Tiberim.* quae originatione rationem scribendi aperte docet. HEINS. *Antemnae* Parrhaf. apud Priscian. lib. vi. pag. 716. Cato lib. i. origin. *Antenna veterior est quam Roma*, legitur in editione Putschii & emendationibus: in priscis *Antennantia*. in Ald. *Antennantia*. Junt. *Antennantia*. BURM.

632. TUTA. Heinsius in ora codicis *suta* coniecerat.

⁹³ defunt V. Vol. R. Lips. Steph. al. & esse merum Grammatici ingenii nugamentum pronuntiat Cluver. lib. ii. 8. pag. 657. Ital. Antiq. ⁹⁴ hujus fragmenti frustra jam vidimus ad 111. Georg. 155. & iv. 40. vid. Carionem ad fragm. lib. iv. p. 490. Ed. Hackianae. ⁹⁵ recens V *scuta coriis tegebant* R. Lips. Fabr. al. reliquis omisiss. ⁹⁶ bene thoracas: nam apud V. in Statii editionibus hic locus ex lib. vii. 311. legitur, *ter insuto servant ingentia ferro Pectora*. ubi Barth. & Gronov. *servantem* mallet; quorum conjecturas Servius juvare posset. Heinsius *servans* corripbat. *namquam metus*, eam editiones. Heinsius *nusquam*. BURM. ⁹⁷ & Spondiazon & V. Vol. Spondiazon & R. reciproci versus, qui a fine ad caput lecti pedibus suis constant, qui & scodici, de quibus egi ad Quindiu. 1. 8. & Ovid. ii. Trist. 411. sed hic retro legi versus qui possit non video, nisi cum hiam. *Argento docunt lento ocreas leves aut. sed sunt nugae Grammaticorum*. BURM.

Classica jamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem

640 Loricam induitur; fidoque adcingitur ense.

Pandite nunc Helicon, Deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum

Flo-

S E R V I I.

637. CLASSICA JAMQUE SONANT. Bene ⁹⁸ posuit amphiboliam: nam *classicum*, dicimus & tubam ipsam, & sonum. *Classicum* autem, est flexilis tuba. TESSERA SIGNUM. Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur: scilicet propter confusionem, ⁹⁹ ut fuit in 'exercitu Marii, ² *Lar deus*: in Syllae, *Apollo Delphicus*: in Caesaris, *Venus Genetrix*.

638. TREPIDUS. Festinus: more suo.

640. LORICAM INDUITUR. Dicimus ³ & *induo* illa re, ⁴ [*& illam rem.*]

641. HELICONA DEAE. Parnasus, mons Thesaliae, dividitur in Citheronem, Liberi; & 'Heliconem, Apollinis, cujus sunt Musae. Est autem Homeri versus Iliad. B. 484.

[*Ἐσπετε νῦν μοὶ μῦσαι ἀλόμπεα δῶμα' ἔχουσαι
Ἰωνίς δ' ὁ δαίτ' ἐσθ', πάρισε τι, ἔσθ' τι πάρισε.
Ἡμεῖς δ' ἐκείνῳ οἷον ἀκρόαον ἔδιδι ἰδμεν.
Οἷ τινος ἡγεμόνος Δαναῶν κ' κοίρανος ἦσαν.]*

* [MOVETE. Legitur & MONETE.]

V A R I O R U M.

jecerat. *tegmine* alter Menagii. vid. Barth. ad Stat. iv. Theb. III.

633. AENOS. *Aeneos* eleganter Mediceus. sic apud Ovid. x. Met. 275.

— *Non ausus eburnea virgo*

Dicere Pygmalion, similis mea dixit eburneae. Pierius id ipsum quoque aliis locis invenisse in veterrimis membranis testatur. lib. XII. 414. ex vetusto codice, *non illa feris incognita capreis.*

HEINS. *Corracas* Francianus. supr. 609. *aerei* bis-syllabum.

634. AUT LEVIS. *Pars levis* Schol. Horat. Art. Poet. 26. similis versus apud Diomed. lib. III. pag. 495. *Aut levis lammas lento ducunt argento.*

636. RECOQUUNT. *Recoquent* secundus & tertius Mentelii. *recocunt* Gudianus. *requoquunt* Regius. Lucan. VII. 148.

Spiculaque extenso Paean Pythone recoxit. vid. ad Silium IV. 15. & infr. VIII. 624. de permutatione τῷ ε & q. vid. Gud. ad Phaedr. I. fab. 27. & III. 12. BURM.

637. TESSERA. *Tessera* Zulichemius.

638. RAPIT. *Capit* alter Menagii. *trementes* Gudianus a manu prima. & ita Francianus. *rapidus* rapit Mediceus a manu prima.

639. CLYPEUMQUE. *Clypeum* Parrhas.

640. FIDOQUE. Ita inf. IX. 707. *fidelis lorica.* Lucan. VII. 139. *nec gladiis habuere fidem.* vid. ad Gratii Cynege. 52. Lucian. Tyrannicida in fine, *ἐξέφασκε μαρτυρόμενον, ὅτι μοι πιστὸς ἀνηκούσας.* BURM.

641. MOVETE. *Monete* Sprotianus, a manu secunda Gudianus, a prima primus Rottendorphius, & pro diversa scriptura Leidenfis, & Rottendorphius tertius. Fortasse nobis Maro dederit, *cantusque monete.* ne totidem verbis expresserit versum qui iterum occurrit lib. x. 163. hunc versum habet Althelm. de laude Virginum, in initio. sed ille, *cantusque movete.* HEINS.

642. EXCITI. *Acciti* liber Colotianus. URSIN. Et ita Mediceus & Excerpta nostra.

Ibid. QVAE QUEMQUE. *Quemcumque* Gudianus a manu prima. *complerunt* uterque Menagius, Bi-

⁹⁸ amphilos dixit V. amphibologiam Steph. Dan. Fabr. al. ⁹⁹ evitandum: Graece dicitur *ἐνθήμερον* Fabr. al. r bello Marii Vof. R. Lipf. Steph. Fabr. al. 2 Bar Deus R. Steph. Dan. Bardieus Vof. 3 enim V. 4 defunt R. 5 Heliconam Vof. Iliconam R. cui deest, *dividitur*. Homeri verba defunt Mfl. 6 defunt R. Basil. legitur & Vof. Lipf. Steph.

Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

645 Et meministis enim, Divae, & memorare potestis :
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrenis asper ab oris
Contemptor Divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter

650 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,

Du-

SERVII.

644. QUIBUS ARSERIT ARMIS. Aut splenduerit: aut amore flagraverit.

647. PRIMUS INIT BELLUM. 7 Non mirum, si sacrilegus & contemptor 8. Divum Mezentius contra 9 piam gentem prior arma 10 suscepit. Et scienda est poetae 11 affectatio: nam 12 ablepsiam nefas est dicere: hic enim aliquos commemorat, quos in bello non invenis. 13 [Item in sequentibus aliquos invenimus.] 14 quorum hic nullam fecit commemorationem. TYRRHENIS ASPER AB ORIS. 15 Oriundus; non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulum a civibus constat.

648. AGMINAQUE ARMAT. Aut eorum, qui eum secuti 16 fuerant, sicut ejus 17 filium: nec enim credibile est, solum 18 fugisse: 19 nam & Statius dicit iv. Theb. 67. *Vel quos movet exul & haesit Trifibus* 20 *autâ fides.* Aut certe eorum, quos Turnus 21 [ei ante] dederat, ut Adrastus Polynici in Statio, qui ait iv. 82. 22 *Ne parva movens inglorius arma Iret.*

VARIORUM

Bigotianus, Leidenis, primos Moretanus, Francianus, Parrhaf. & Regius a m. pr. *acies campos* Excerpta nostra: *quem quaeque* Dorvill. vid. ad ii. Georg. 256. & Val. Flac. iii. 336. *Fune-reae quae cuique manus.* in Wittiano erat,

Complerint campos acies, quibus arserit armis.
omissis mediis, quod accidit ex voce *quibus*, utroque in versu repetita, ut centies in Miss. hujus ne-

gligentiae vestigia apparent. vid. ad ii. Aen. 489. & ad Livium saepe notarunt viri docti. ut ad ii. xx. 9. ix. xi. fin. Cl. Duker. ad Flor. i. vii. 7. & alibi. BURM.

644. ARSERIT ARMIS. Neutra Servii interpretatio videtur recta. sed regio *ardere armis, bello &c.* dicitur, quae turbatur, concutitur. ut & *ardere ipsum bellum* in regione dicitur. vid. supr. §. 623. & ad Sueton. Caes. lxx. & quae ad illa Lucani ii. 534. *Ardent Hesperii agri* diximus. ita *bellis accendere terram* Claudian. ii. in Rufin. 9. BURM.

646. AD. At Sprotanus, Gudianus & tertius Mentelii a manu prima. *delabitur Zulichernius. fama* Oudartii.

647. INIT. In id Montalbanius.

648. MEZENTIUS. In codice Mediceo longe vetustissimo, *Mezzentius* scriptum ubique in hoc opere animadvertas. est autem vox Etrusca, quam gentem duplicare consonantes solitam observant veteres Grammatici. *Medentium* pro *Mezentio* dixisse vetustissimos auctores Priscianus monet. HEINS. *Mezentius* Zulichernius & Mentelii prior. *Mesentius* Wittian. vid. Noris. ad Cenot. Pisan. Dis. iv. cap. ii. §. 2. ubi de litera x. & cs. late agit. vide & Lips. de pronunt. cap. xvi. Gud. ad Phaedr. iii. 18. *Zmyrnam* scripsisse ostendit Voss. ad Catull. xcvi. & Comm. ad Cicer. Philip. xi. 2. (ubi Muretus etiam *Zdmyrnam* ex codice antiquo profert.) & ita alii Orthographiae auctores.

7 non mirum. contempto Mezentius. Et scienda R. omissis mediis. 8 deorum V. 9 pium primus Basil. 10 corripit V. corripuit Lips. 11 affectio V. adfectatio R. 12 amblepsiam Steph. Dan. Basil. Ab ablepsia R. *ambluvelas* Fabr. sed *abla-* *stas* uter Casaub. ad Sueton. Claud. xxxix. 23 desunt V. & in seq. Basil. invenis. in seq. R. invenimus, quos hic omnino non posuit Lips. 14 quos hic omnino non posuit V. R. Fabr. al. 15 oriundo Tuscas. non V. Vof. Steph. Dan. al. oriundo Tuscia R. oriundo Tuscus Fabr. 16 desit V. 17 filius V. 18 fuisse V. 19 tale enim aliquid Statius posuit V. 20 *apta* Fabr. *adâ* Basil. 21 desunt Vof. V. R. 22 *ne rata movens inglorius iret Agmina*, legitur in Statio.

Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.

655 Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, latus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clipeoque insigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus Hydram:

Col-

SERVII.

652. AGILLINA EX URBE. ²³ De Cerete oppido. NEQUIDQUAM. Quia in praelio perit, ²² nec patrium recepit imperium.

653. PATRIIS QUI LAETIOR ESSET IMPERIIS. Dignus, qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrem.

656. PULCHRO. Forti, ut diximus supra IV. 149.

657. PULCHER AVENTINUS. *Aventinus*, mons ²¹ urbis Romae est, quem constat ab avibus esse nominatum, quae de Tyberi ascendentes illic ²⁶ sedebant, ut in octavo 235. legimus ²⁷ *Dirarum nidis domus opportuna volucrum*. Quidam etiam rex Aboriginum, Aventinus nomine, illic & occisus & sepultus est; sicut etiam Albanorum rex Aventinus; cui successit Procas. Varro tamen dicit in ²⁸ Gente populi Romani: *Sabinos a Romulo susceptos istum accepisse montem*, ²⁹ quem ab *Avente*, fluvio provinciae suae, appellaverunt *Aventinum*. Constat ³⁰ tamen has varias opiniones postea secutas: nam a principio *Aventinus* dictus est, vel ab *Avibus*: vel a rege Aboriginum: unde hunc Herculis filium constat nomen a monte accepisse; ³¹ [non ei praestitisse.] INSIGNE PATERNUM. Absolute dixit.

658. CENTUM ANGUES. Secundum Simonidem, ut diximus supra VI. 576. ³² [nam alii dicunt IX. fuisse: cum centum angues, & quinquaginta fuerint serpentes, uti dictum est, ut VI. 576. *Quinquaginta atris immanis biatibus Hydra*: Solvitur magnitudine clypei: per id quod erat, ostendit non ideo pictum: quia sublata capita interim credebant.]

VARIORUM.

res. *contemtor divum*, dici quomodo potuerit, qui lib. IV. 687. *Jovis monitis* succedat pugnae, & 743. se permittat Jovi, rogat Barth. ad Stat. IV. Theb. 480. BURM.

649. HUIC JUXTA. *Hunc juxta* Mediceus a manu prima. quomodo & Venetus. HEINS. *Hic* Rottendorf. tertius a m. pr.

650. CORPORE TURNI. Id est ipso Turno. quod ridicule dici Harduinus ait. sed sic lib. VI. 22. *septena corpora natorum*. ubi nihil offendit haec locutio criticum insanum. vide Passerat. ad Propert. III. 16. pag. 512. & hoc a Graecis sumptum, ut Δίνας Ἀγαμέμνων Eurip. Hecub. 724. vide & in Oreste 107. & passim σῶμα apud Euripidem, Sophoclem & alios. vide Barnes. ad Eurip. Alcest. 636. & Schmid. ad Pind. VIII. Pyth. 118. pag. 310. & notas ad Valer. Flac. II. 654. Ita facies *Lacernae*, II. 601. pro Helena, & similia. BURM.

652. AGYLLINA. *Agyllina* in nonnullis, sed Ἀγύλλα Graecis est Tusciae civitas. etiam Caere dicta. *Agullina* Maro dedit, ut *Cumba* & similia. HEINS. *Agelina* Francianus. & Dorvil.

653. QUI. Quo secundus Rottendorphius, pro varia lectione. *patris* Dorvil. a m. pr. mox, *sed cui* Leidensis. *lectior* Francianus.

655 PALMA. *Fama* Macrobius lib. V. Saturn. cap. 15. HEINS. Similis diversitas apud Ovid. I. Art. 727. ubi vide notas. & ita in codice Vossii apud Martial. Spectac. XV. *Summa tuae, Meleagre, fuit quae gloria palmae*, pro vulgata *famae. gramina circum* Menagii primus. in Wittiano a m. pr.

²³ de Cere V. Vof. R. ex Cerere Fabr. praepositio deest Basil. ²⁴ quam patrium repeteret se sperarat imperium V. id est priusquam &c. sed in Lips. est postquam p. r. f. sp. imp. patrum Steph. Dan. paternum Fabr. al. ²⁵ urbi V. ²⁶ ascendebant Basil. ²⁷ *dirarum est nidi* Basil. ²⁸ gentem V. ²⁹ quem habebant e fluvio R. ab Ebante V. ³⁰ ergo V. R. Vof. Steph. Fabr. al. ergo h. v. o. p. consecutos Lips. ³¹ defunt Vof. R. ³² defunt Vof. R. Steph. sed & Dan. defunt a, cum centum Dan. al. d. septem fuisse Lips. & reliqua non habet

Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
 660 Furtivum partu sub luminis edidit oras,
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
 Geryone extincto, Tirynthius adtigit arva,
 Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
 Pila manu, saevosque gerunt in bella dolones:

665 Et

S E R V I I.

659. COLLIS AVENTINI SYLVA. In sylva col-
 lis Aventini. Et dicendo ³³ *Aventini*, ostendit
 jam ante ita nominatum. RHEA SACERDOS. Allu-
 dit ad nomen matris Romuli, quae dicta est Ilia,
 Rhea, ³⁴ Sylva.

660. FURTIVUM. Illicite conceptum, quippe a
 sacerdote. ³⁵ Sic ait IV. Georg. 346. *Et dulcia fur-*
ta.

661. MISTA DEO. ³⁶ *Mysira*, Graece dixit.
 MULIER. ³⁷ Compendiose mortalem dixit: con-
 sequens namque fuerat, ut diceret, *Mista deo mor-*
alis. LAURENTIA ARVA. *Laurentum* civitas plu-
 rimum potuit: nam omnia vicina loca ejus impe-
 rio subjacuerunt: unde nunc ait, *arva Laurentia*:
 cum juxta Tyberim armenta ³⁸ Hercules paverit.
 Sed secundum antiquum situm, ante Albam &
 Romam, Tyberis Laurentini fuit ³⁹ territorii.

662. GERYONE. ⁴⁰ *Geryones*, rex fuit Hispa-
 niae, qui ideo trimembris fingitur, quia tribus in-
 sulis praefuit, quae adjacent Hispaniae; Balearicae
 minori, majori, & Ebusae. Fingitur etiam bici-
 pitem canem habuisse: quia & terrestri & navali
 certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit,
 qui ideo fingitur ad eum olla aerea transvectus,
 quod habuit navem fortem, & aere munitam. ⁴¹
 [Hunc *Geryonem* alii Tartessiorum regem dicunt
 fuisse, & habuisse armenta pulcherrima, quae Her-
 cules, occiso eo, abduxit: de cujus sanguine di-
 citur arbor nata, quae Vergiliarum tempore poma

in modum cerasi sine ossibus ferat.] Sane scien-
 dum, declinari *hic Geryones*, *hujus Geryonae*: un-
 de est VIII. 202. *Tergemini nece Geryonae*: ⁴² ut
Anchises, *Anchisae*: unde ⁴³ usurpavit Sallustius,
Geryonis dicens. Veniens autem Hercules ⁴⁴ de
 Hispania per Campaniam in quadam Campaniae
 civitate postquam triumphi sui exhibuit: ⁴⁵ unde
 Pompei dicitur civitas. Postea juxta Bajas, ⁴⁶ cau-
 las bubus fecit, & eas sepsit: qui locus ⁴⁷ *Boaulia*
 dictus est, hodieque *Baulae* dicitur. TYRINTHIUS.
 A ⁴⁸ Tyrinthia civitate, Argis vicina, in qua nu-
 tritus est ⁴⁹ Hercules.

663. TYRRHENOQUE BOVES IN FLUMINE
 LAVIT IBERAS. Admiratio, locorum longinqui-
 tate.

664. PILA MANU. *Pilum*, proprie est hasta Ro-
 mana; ut ⁵⁰ *gesa*, Gallorum; ⁵¹ [*sarissae*, Mace-
 donum.] DOLONES. ⁵² *Dolo*, est aut flagellum,
 intra cujus virgam latet pugio: aut secundum Var-
 ronem, *ingens contus cum ferro brevissimo*. *Do-*
lones autem, a fallendo dicti sunt, quod decipiant
 ferro, cum speciem praeférant ligni. Et multi vo-
 lunt per *teretes mucrones*, *dolones* dici; per *verum*
Sabellum, ⁵³ *pila* significari.

V A R I O R U M.

pr. per agmina. BURM.

656. HERCULE PULCHRO. Catoerus ad Her-
 culis staturam magnam refert, quia formosum fuisse
 Herculem negat. sed varia lectio *Hercule forti*
 ex

³³ *Aventinum*, ostendit jam ante esse ita nom. V. *Aventi* o. j. antea ita esse nom. Vof. Basil. *ita* deest R. antea, id esse
 n. Dan. ³⁴ sylva V. ³⁵ alibi V. sic ait alibi Vof. Steph. al. ³⁶ *Michtisa* V. *mystra* Steph. *Migila* antiqua Vof.
 Maechisa Basil. ³⁷ compedione mortalem dicere R. ³⁸ Hercules V. Vof. R. ³⁹ territorium Steph. Laurentinum fuit
 territorium Lipf. ⁴⁰ *Geryon* ediderunt Genevenses, qui ab ipso Servio poterant meliora doceri, quem inspexisse Hardui-
 num non credo, cui *Geryon* etiam dicitur. vid. inf. ad lib. VIII. 202. *Ebusam* vocat max Servius, quae aliis *Ebusos* dici-
 tur. ⁴¹ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁴² sicut *Anchisae* V. ⁴³ apparet usurpasse Sallustium, qui dixit *Geryonis* V.
⁴⁴ de Hispaniae parte Campania, in quadam Campania civitate V. Hercules, in quadam &c. R. Vof. Steph. Dan. ⁴⁵ a-
 quo V. ex quo Pompeja Lipf. ⁴⁶ caulam b. f. & eam V. aulam R. ⁴⁷ *Baulae* vocatur V. *Baulae* Vof. *Baulci* R.
Boaulae Steph. vid. ad lib. vi. 107. ⁴⁸ Tyrinthia V. R. Tyrinthia Vof. Tyrinthe Fabr. al. ⁴⁹ deest R. Basil. ⁵⁰ *Gessa*
 Steph. Dan. Fabr. Basil. *sepe* V. ⁵¹ desunt R. Lipf. ⁵² aut Dolones, flagellum V. ⁵³ refutat hoc Brouckhusius ad Ti-
 bul. l. vii. 55.

- 665 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipse pedes tegumen torquens inmane leonis,
Terribili inpexum saeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
670 Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,

Fra-

S E R V I I.

666. IPSE PEDES. Ad genus respicit: nam & Hercules pedes semper incessit, ⁵⁴ cum equos habuerit nobilissimos. TORQUENS. Sustinens, ut IV. 482. *Axem humero* ⁵⁵ torquet.

669. HORRIDUS. Tremendus; non revera horribilis.

670. TYBURTIA MOENIA LINQUUNT. De Graecia tres fratres ⁵⁶ venerunt ad Italiam, Catilius, Coras, ⁵⁷ [Tybur vel] ⁵⁸ Tyburtus. ⁵⁹ Hi simul omnes unam fecere civitatem, & eam de fratris majoris nomine *Tybur* appellaverunt: licet & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso ⁶⁰ in civitate ad custodiam ⁶¹ Tyburto vel ⁶² Tybure.

V A R I O R U M.

ex glossa orta, ostendit ita *pulchrum* esse capiendum. vid. ad lib. IV. 149. & ita Claudian. IV. Conf. Honor. 532. *Amphionae pulcher sudore palaestrae Alcides*. Horatius IV. Od. IV. 65. ubi quum de Hydra & Hercule, & aliis monstis praemisisset, descendit ad Romanam gentem, *mensis profundo, pulchrior evenit*. & hoc origo a Graeco *παλίσυ*, ostendit, & eo respiciens Florus lib. IV. 4. *tunc etiam pulcher manu apparuit*. & haec viris doctis jam dudum probata vocis vis est, immo *pulcher bello* infr. 761. & a Lexicographis notata. BURM.

657. AVENTINUS. Quem nobis exhibere se credit J. Gronovius Tom. I. Antiq. Graecarum.

659. RHEA. *Reba* alter Hamburgicus. *Rhaa* Leidenfis. in *silva* Sprotianus & Leidenfis unus.

660. SUB LUMINIS AURAS. *Sub luminis oras* Mediceus & caeteri nostri, exceptis Menagiano priore & Veneto: nisi quod in nonnullis addita

aspiratione, sit invenire *boras*. probe. sic Lucretius frequenter uti & Pierius observat. Georgicôn II. 47. tamen, *in luminis auras* videtur verior scriptura. quia praecesserat, *lego lisoris oras*. ut suo loco jam monuimus. lib. II. Aeneid. 91. *superis concessit ab oris*, pro mortuus est. Ennius ad Romulûm:

Tu produxisti nos intra luminis oras,

O pater, o genitor, o sanguen Dis oriundum. vide Giphani. Indic. Lucret. in *ora luminis*, & *orae aetheris*. HEINS. *Luminis* alter Hamburgicus & Gudianus. *furtivum ediderat partu sub luminis auras* Ed. Venet. *auras* etiam Wittian. diversitas illa venit ex confusione *o* & *au*. vide Suet. Vesp. XXII. & passim Grammaticos. Urfinus *oras* ex Ennio & Lucretio illustrat. sed vid. ad II. Georg. 47. *Catroeus furtivo* & *oras* dedit. sed *furtivo* in Heinssii, nec nostris libris apparet, nisi in uno Leidensi a m. pr.

663. IBEROS. *Hiberos* secundus & tertius Moretanus. HEINS. *In flumina* Gudianus.

665. ET TERETI. *Us* Oudartii. Heinssius in *ora*, forte, *aut*.

666. TEGMEN. *Tegumen* Mediceus & Mentelianus prior, cum Rottendorphio primo, & secundo Moretano. in reliquis *tegmen*. vide lib. III. Aeneid. 584. HEINS. Quia Herculis filius, ut recte Castalio Observ. Decad. VIII. cap. 9. contra Ciacconium, qui signiferorum galeas leonum capitibus ornatas fuisse, hoc adducto loco, tradiderat. *tegmen* vero mox, y. 689. ubi metrum excludit *tegumen*. ut hic Wittian. & Servius ad XII. 180. *tegmen* agnoscit. *Tegimen* Edd. Venet. & Mediol. BURM.

667. IMPEXUM. *Implexum* Regius & tertius Mentelii. *impecum* Dorvill.

Ibid.

⁵⁴ dum V. ⁵⁵ torquens V. Vol. R. Steph. ⁵⁶ venerant V. ⁵⁷ deest Fabr. al. ⁵⁸ Tyburnus Vof. R. Steph. Dan. Catullus C. T. v. Tyburnus Lipf. ⁵⁹ Hi diversas quidem fecere civitates, unam tamen pariter condiderunt, & eam *Tybur* de fratris majoris nomine nuncupaverunt V. & Lipf. ⁶⁰ ad civitatis custodiam V. ⁶¹ Tyburno Vof. R. Steph. Tyburte vel Tyburto Basil. Tybure vel Tiburno Lipf. ⁶² Tybure V.

- Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur.
 Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
 675 Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

Nec

SERVII.

672. CATILLUS. Unde mons ⁶³ *Catilli*, quem *Catilli* dicunt per corruptionem, ⁶⁴ [juxta Tybur.] CORAS. ⁶⁵ A cujus nomine est civitas in Italia.

675. DESCENDUNT CENTAURI. Ex hac comparatione equites eos fuisse ⁶⁶ intelligimus; quod tamen dicturus est postea xi. 603. *Nec non celere-que Latini: Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillae.* HOMOLEN, OTHRYNQUE NIVALEM. Montes Thessaliae.

677. INGENS SYLVA LOCUM, ET MAGNO CEDUNT VIRGULTA FRAGORE. ⁶⁷ Cum utique cedit sylva, cedunt & virgulta. Defectus cedit: a minore autem ad majus venire debuerat.

VARIORUM.

Ibid. CUM DENTIBUS ALBIS. De hoc epitheto vid. Quintil. viii. 2. & 6. & quae nos diximus ad Nemes. Cyneg. 176. Donatus vero ad Terentii Eun. ii. iii. 32. habet, *seta*, & *dentibus atris*. BURM.

668. SIC. *Tunc r. t. tenebat* Sprotanus. mox, *innixus* tertius Rottendorphius & Leidenfis. *indutus* Bigotianus.

670. MOENIA. *Limina* Parrhas.

671. TIBURTI. Ita Mediceus & plerique alii. Cerda tamen *Tiburni* praeferebat. ita Schol. Horat. ad ii. Od. 5. *Tibur a Tiburno conditum*. BURM.

672. CORAS. *Corax* a Scholiaste Horatii Crucquiano duobus locis agnoscitur, lib. i. Od. 7. & ad lib. i. Od. 18. ubi sic: *supra ostensum est Catillum & Coracem fratres esse Tiburni.* *Corax* etiam hic loci agnoscit Moreti tertius. HEINS. *Corax* Vra-

tislaviensis, Parrhas. Wittian. *Thoras* Dorvill. *Cathillus*, *Cathilis*, *Cathillus*, *Catilus*, *Chasillus*, *Cathillus*, *Catullus* scripti. *Catillus*, *acerque* Wittian.

673. TELA. *Bella* Wittian.

675. HOMOLEN. *Tymolea* alter Hamburgicus. *Amolon* Zulichemius. *Omolen* Francianus, Wittian. & alii nonnulli. *Emalon* Parrhas. *nivantem* Vra. *tillaviensis*.

Ibib. OTHRYNQUE. *Othrymque* codices plerique, more Maroniano. Mediceus *apxinis*, *Othrumque*. HEINS. *Otyrumque*, *Othrumque*, *Tyrinque*, *Notbumque* scripti diverſi.

676. LINQUENTES CURSU RAPIDO. Rursus muto distinctionem. *Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens Sylva locum*. FABRIC. In potioribus, *linquentes cursu rapido*. HEINS. *Rabido* Excerpta nostra.

677. CEDUNT VIRGULTA. Vir doctus in Miscell. Observ. Vol. i. pag. 17. infeliciter hic finise Poetam descriptionem putat, quia nihil majus esse potest, quam *dat euntibus ingens Sylva locum*, quibus non bene congruunt, *magno c. v. fragore*. sed vide, quae alius vir doctus ibi pro Poeta respondit, & manifestum, per silvam intelligi arbores, quae capitibus procerorum Centaurorum locum dant, ramos reducentes a Centauris impulsos; pedibus vero virgulta conculcata & repulsa cum magno fragore cedunt. ita *virgulta sonantia* vidimus lib. vi. 704. debemus autem Centauros hic semiferos nobis fingere, quorum pars, quae hominem praefert, silvas perumpit obstantes, pars inferior, quae equum refert, ungula sua frangit virgulta, & cum fragore perequitat. hoc egregie

EX-

63 Caulli q. C. Cutulli q. Cuthelli d. Lips. dicitur V. 64 desunt V. Vof. Steph. al. 65 cujus nomine civitatis in V. civitas Italiae Lips. 66 significat V. 67 FRAGORE. cum utique a minore ad m. v. debuerit Dan. & ita Lips. Vof. sed hic *fragore* non habet, & *debuerat*. defectus cedit, cum utique silva cedit, cedunt virgulta, a minore a. m. v. debuerit B. cedunt f. c. virgulta cum utique &c. debuerit Steph. Quum utique c. f. c. e. virgulta, a minore &c. Basil.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
 680 Inventumque focus omnis quem credidit aetas,
 Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinae

Ju-

SERVII.

678. NEC PRAENESTINAE FUNDATOR DEFUIT URBIS. De civitatibus totius orbis multi quidem ⁶⁸ [ex parte] scripserunt; ad plenum tamen Ptolemaeus Graece; Latine Plinius. De Italicis etiam urbibus Hyginus plenissime scripsit; & Cato in Originibus. ⁶⁹ [Apud omnes tamen, si diligenter advertas, de auctoribus] conditarum urbium diffensio invenitur; adeo ut ne urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci: nam Sallustius dicit Catil. vi. *Urbem Romam, sicut ego accepi, condidere atque habuere initio Trojani*, ⁷⁰ & cum his Aborigines. Alii dicant ab Evandro; secundum quos Virgilius viii. 313. *Tunc rex Euandrus Romanae conditor arcis*. Alii a Romulo, ut vi. 782. ⁷¹ Ennius: *His nata auspiciis illa incluta Roma*. Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum, si in aliarum opinione dubitatur: unde nec historicos, nec commentatores ⁷² varia dicentes, imperitiae condemnare debemus: ⁷³ nam antiquitas ipsa creavit errorem: & ⁷⁴ [plerique fundant,] plerique augent; & ad se transferunt nomina: quam rem etiam non parvum errorem asferre manifestum est: ut ecce, Laurentum a Pico factum est, ⁷⁵ ut sup. 171. *Laurentis regia Pici*: item a Lavinio, Latini fratre, & *Lavinium* dictum: ⁷⁶ [item a Latino, *Laurentum*] item a Lavinia, *Lauro-lavinum*. PRAENESTINAE FUNDATOR DEFUIT

URBIS. *Praeneste*, locus est haud longe ab Urbe; dictus *ἀπὸ τῶν πραιστῶν*, id est, ⁷⁸ ab illicibus, quae illic abundant. Ibi erant Pontifices, & Dii Indigetes, sicut etiam Romae. Erant etiam illic duo fratres, ⁷⁹ qui *divi* appellabantur. Horum soror dum ad focum sederet, defiliens scintilla ⁸⁰: ejus uterum percussit: inde dicitur concepisse. Postea enixa ⁸¹ puerum juxta templum Jovis abiecit: quem virgines aquatum euntes juxta ignem inventum sustulerunt: qui haud longe a fonte erat: unde ⁸² Vulcani dictus est filius. CAECULUS autem ideo, quia oculis minoribus fuit: quam rem ⁸³ frequenter efficit fumus. Hic postea, collecta multitudine, postquam diu latrocinatus est, Praenestinam civitatem in montibus condidit. Et cum ⁸⁴ ad ludos vicinos populos invitasset, coepit eos hortari, ut secum habitarent: & pro gloria jactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non ⁸⁵ crederent, invocato Vulcano, ut eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis ⁸⁶ coetus est flamma circumdatus. Quo facto commoti ⁸⁷ omnes simul habitaverunt, & Vulcani filium esse crediderunt. ⁸⁸ Hinc est: OMNIS QUEM CREDIDIT AETAS: quasi post dubitationem: & quia sine dubio aetas varia in spectaculis ⁸⁹ fuit.

682. ⁹⁰ [ALTUM PRAENESTE. Cato dicit: *Quia is locus montibus praefert, Praeneste oppido nomen*

68 defunt L. Vof. R. Steph. Dan. 69 defunt L. R. Basil. 70 nam cum V. *cumque his* Sallustius. 71 hic simile vitiumprehendimus oblatum Ennio illi quod ad iii. Georg. 325. emendavimus, ducibus Mss. nam ut Ennius, *naturae auspiciis* &c. L. R. habent, unde natum illud, *en Hujus nate, auspiciis*. Columna etiam ex lib. 1. Annal. retulit, omisso *ta en*, tantum, *Hujus, nate, auspiciis i. i. Roma*. & ex Isidoro lib. xv. 1. se habere notavit. atqui ille habet: Ennius, *His nata auspiciis illa incluta Roma*, quam veram esse credo lectionem. nam *nata* recte Roma dicitur, quoniam primum condita, unde diem natalem urbis colebant. & ita Manilio dicitur *nata* lib. iv. 27. in loco corrupto, de quo egimus in Dissert. de Jove Fulgur. cap. xiv. omnia vero Isidori ad verbum ex Servio descripta sunt. in antiquis etiam Isidori editionibus legitur, *En Hujus, nate, auspiciis*. sed & Bruel in sua editione correxit, & Gothofredus, eamque reduxit. mox in Servii nota ad 7. 691. Ennius etiam in codice Leidensi depravatum erat, in *enim*. BURM. 72 varie Basil. 73 quia V. & ita Isidorus. 74 defunt V. confundunt Fabr. al. 75 deest Vof. 76 nam legimus V. 77 defunt V. 78 ab arboribus quae R. arboribus illicibus Fabr. al. 79 ante qui D. a. Horum soror dum in eorum loco ad f. f. resiliens V. resiliens Basil. distiliens Vof. exiliens citat Salmas. Exerc. Plin. p. 46. Certe pro *Divi*, vo'ebat, *divitiis*. sed vide Sa massum. BURM. 80 deest R. 81 est puerum V. R. est & puerum L. est puerum J. t. J. abiecitque Lips. 82 filium esse dixerunt Caeculum V. 83 fumi (Rumi V.) plerumque facit acrimonia V. Lips. Vof. (qui & addit frequenter efficit fumus.) 84 ludorum die V. 85 credentes V. 86 chorus Steph. coactus R. 87 Vicini populi V. 88 hinc ait Virgilius V. 89 curiosa fuit V. 90 defunt V. Vof. L. R. Lips. Steph. al. vide Salmas. Exerc. Plin. pag. 45.

Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascis,
685 Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei, currusve sonant. Pars maxuma glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri

690 In-

SERVII.

nomen dicit. Ergo *altum*, quia in montibus locatum.] Dicimus autem & hoc Praeneste: *Quique altum Praeneste viri*. Et haec Praenestis, unde est VIII. 561. *Cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi*. QUIQUE ARVA GABINAE JUNONIS. ⁹¹ Gabii, diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt: unde perite *arva* dixit, non moenia. Sane Juno illic religiosissime colitur. Est autem ⁹² locus haud longe ab Urbe.

683. GELIDUMQUE ANIENEM. *Anio* fluvius ⁹³ haud longe ab Urbe est; sed ⁹⁴ hic euphoniā secutus est: nam Ennius *Anionem* dixit, juxta regulam.

684. HERNICA SAXA COLUNT. Sabinorum lingua, saxa ⁹⁵ *bernae* vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicit, & habitare secum fecit saxosis in montibus: unde dicta sunt *Hernica* loca, & populi *Hernici*. DIVES ANAGNIA. Aut fertilis: aut alludit ad historiam: nam Antonius, Augusti sorore contempta, postquam Cleopatram duxit uxorem, monetam ejus nomine in Anagnia civitate jussit ferri.

685. QUOS AMASENE PATER. Aut pascis; aut sit Antiptolis, quos pascit Amasenus. ⁹⁶ Est autem fluvius, ⁹⁷ [vicinus civitati Privernatum, quae est in Campania:] ⁹⁸ [qui Anagniensēs agros inrigat.] ARMA. Scuta.

686. NEC CLYPEI. Scuta majora, ⁹⁹ dicta ab eo, quod celent corpus, ¹ [ἀπὸ τῆς κλειψίδος.]

688. FULVOSQUE LUPI DE PELLE GALEROS. *Galerus*, genus est pilei, quod Fronto genere

neutro dicit, ² [hoc galorum.]

689. VESTIGIA NUDA SINISTRI INSTITUERE PEDIS. Atqui ipse est in pugnantis primus; sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem tectum: conveniebat esse, quasi ab armis remotum.

VARIORUM.

exprimit Statius IX. Theb. 220.

*Semisfer aëria talis Centaurus ab ossa
Deflit in valles, ipsum memora alba tremiscunt;
Campus equum.*

ubi vide Lutatium. ita contra de tacito ingressu noster lib. IX. 393. *Dumis silentibus errat*, ceterum in Gudiano erat, *cedant*. unde Heinſius in ora codicis scripserat, forte, *se dent*. sed vulgata satis placet. BURM.

678. NEC. *Non* Parrhaf. & Hamburgensis alter.

681. LEGIO LATE. *Late legio* in Mediceo. HEINS. Ita & Parrhaf. *comitantur* tertius Men- telius a manu prima.

682. PRAENESTE. *Praeneste* sine diphthongo in prima syllaba in libris & marmoribus antiquis, ἀπὸ τῆς πρώτης, ut Servius: nam Festi Pompei derivatio plane inepta est. Virgilius hujus oppidi fuisse conditorem ait Caeculum, Vulcani filium: Solinus & Martianus Praenestem Ulyssis nepotem. FABRIC. *Praeneste* rectius scripti. nam Πραινεστὶν vel Πραινεστὶς Graecis est. Festus, *Praeneste, dicta est, quia is locus, quo condita est, montibus praefert*. HEINS.

683. GR-

⁹¹ Gabii populi V. mox, perite, deest V. ⁹² locus Lipſ. ⁹³ urbi proximus V. ⁹⁴ hic Virgilius En. secundus. nam E. A. dicit V. dicit L. Volſ. R. V. ⁹⁵ *Hernae* L. Volſ. Basil. ceterum in sequentibus, quorum quidam *dax magnus* V. sed *magnus* suspecta mihi vox, in qua laet vel nomen proprium, vel gentis. forte, *Magius*, vel *Dax Marſus*. BURM. ⁹⁶ nam Amasenus est fl. Dan. Amasenus est autem fl. V. ⁹⁷ defunt V. L. R. Lipſ. Steph. sed in Voſſ. defunt usque ad, *dax* τῶ ἀλφειῶν. ⁹⁸ defunt iisdem & Basil. & puto adscitum: nam falsum esse & distare Amasenum ab Anagnia ostendit Cluver. lib. III. Ital. Ant. cap. 6. pag. 981. ⁹⁹ dicti Steph. Fabr. al. ¹ defunt L. Lipſ. ἀλφειῶν V. Volſ. ἀλφειῶν, Steph. Fabr. ἀλφειῶν Basil. ² defunt Basil. ³ esse congruum fuerat V.

690 Instituire pedis; crudus regit altera pero.

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.

695 Hi Fescenninas acies, aequosque Faliscos,

Hi

SERVII

690. PERO autem, est rusticum calceamentum:
* & traxit hoc a Graeciae more, unde isti * trans-
ierant, & unde hoc armorum fuerat genus.

691. AT MESSAPUS EQUUM DOMITOR NEPTUNIA PROLES. Hic * Messapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dictus est filius, quem invulnerabilem ideo dicit, quia * nusquam perit, nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, * qui aquarum deus est. * Ab hoc Ennius ¹⁰ dicit se originem ducere: unde nunc & cantantes inducit ejus socios: & eos comparat cynis. ¹¹ Domitor autem equorum, quasi animalium, ¹² a patre inventorum: ¹³ [quod fuit in contentione cum Pallade, de impositione nominis Athenarum.]

695. HI FESCENNINAS ACIES. ¹⁴ Fescennium, oppidum est Campaniae, ubi nuptialia inventa sunt carmina. ¹⁵ Hi autem populi ab Atheniensibus ducunt originem. AEQUOSQUE FALISCOS. Faliscos ¹⁶ Haliscus condidit. Hi autem, immutato H in F, Falisci ¹⁷ dicti sunt: sicut Febris dicitur, quae ante Hebris dicebatur; Formiae, quae Hormiae ¹⁸ fuerunt, ¹⁹ *quod est equus*: nam posteritas in multis ²⁰ nominibus F pro H posuit. ²¹ Aequos autem dicit, id est, justos: quia populus Romanus, missis Decemviris, ²² ab ipsis jura Fecialia & nonnulla supplementa Duodecim tabularum accepit, ²³ quas habuerant ab Atheniensibus.

VARIORUM.

683. GELIDUMQUE. *Gelidum Anienem, & rosida*, Francianus. *rosida viris* Dorvill. *rosida rivis* Wittian.

684. HERNICA. *Hernea* Excerpta nostra. Ibid. PASCIT. *Pascis* in nonnullis Pierianis; quod praestat. HEINS. *Anagria* Venetus. *Anagria misit* erat in V. in Servii notis.

686. CURRUSVE. *Curruque* secundus Rottendorphius.

687. SPARGIT. *Spargunt* & *gestant* Venetus noster a manu prima. *Gestant* etiam in altero Hamburgico. HEINS. *Viventis plumbi* primus Moreti. *liventes* tertius Mentelii. *linquentes* Leidensis. *gestant* etiam Bigotianus. *gestis* secundus Rottendorphius. *liventis* mutandum non est. id est *nigri plumbi*. v. Schol. Statii I. Theb. 57. & supr. lib. VI. 320. BURM.

688. FULVOSQUE. *Fulvoque* Venetus. quod firmari posset ex lib. I. 279.

Lupae fulvo nutricis tegmine laetus. & Cerda in notis suis ita edidit, sed in contextu; *fulvosque*. & sic est apud Schol. Stat. I. Theb. 305. nec *pellam* masculino genere dici novi. BURM.

689. HABET. *Habent* ex scriptis & Macrobio lib. v. Saturn. cap. 18. *capitis* praeterea Mediceus. in Gudiano a manu prima, *Tegmina habent*. HEINS. Eadem varietas in *capiti* lib. x. 270. sine varietate IX. 810. *discussaeque jubae capiti*. & modo

4 & traxit hoc de Homero L. reliqua omissa. in R. nihil erat, nisi, Pero autem est rusticum calceamentum. 5 sicut dictum est transferunt Dan. transferant, ubi hoc arm. f. g. Lipf. & a m. f. calceamentorum f. genus. 6 deest L. Vof. R. Steph. 7 nusquam perit in bello Fabr. al. 8 quia est a. d. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. 9 ab hoc enim dicit L. vid. supr. ad 7. 678. 10 commemorat V. 11 domitorem V. 12 quae pater invenerat Dan. 13 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. 14 Fescennium V. L. Vof. R. Campaniae deest Lipf. 15 ducunt autem originem ab Aethi. L. R. Steph. dicit a. o. a. Ath. V. 16 Haleus Steph. Dan. Fabr. al. Aleus L. R. Aleus Vof. 17 nominati V. vide Salm. Exerc. Plin. pag. 44. male vero Neapolis ad Ovid. iv. Fast. 75. mutato N. in F. pro H. in F. nisi sit operarum error. an duo populi Falisci fuerint, vide praeter alios Heinl. ad Ovid. iii. Amor. xiiii. 1. Fontanin. Antiq. Mort. 1. 4. & Ant. Massam de origine Faliscorum in Thesaurio Italiae T. viii. part. 3. BURM. 18 fuerant V. 19 nominibus proposuit R. 20 justos autem dicit Faliscos V. justos autem dicit, quia L. Vof. R. Lipf. Steph. Basil. 21 inde multa jura collegit, & nonnulla V. Vof. Steph. Fabr. ab ipsis jura F. collegit, & Basil. 22 quas habuerant, nam ab Atheniensibus x. habuerunt Tabulas V. accepit. nam a A. x. hab. Tab. Vof. Steph. Fabr. al.

Hi Soractis habent arces, Flaviniæque arva,
 Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
 Ibant aequati numero, regemque canebant:
 Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
 700 Quum sese e pastu referunt, & longa canoros

Dant

SERVII.

696. HI SORACTIS HABENT ARCES. *Soracte*, qui est mons apud ²¹ Hirpinos, haud ²⁴ longe a Flaminia, ²⁵ [de quo Horatius I Od. 9. ²⁶ *Vides ut alta stet nive candidum Soracte.*] FLAVINIAEQUE ARVA. Locus est in Italia, *Flavinium* nomine.

697. ET CYMINI CUM MONTE LACUM. Et lacus, & mons, hoc nomine ²⁷ appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum ²⁸ a singulis provocaretur ad ostendendam virtutem, ²⁹ defixisse dicitur vestem ferream; ³⁰ [quo exercebatur: qui cum terrae esset affixus, & a nullo potuisset auferri, ³¹ eum] rogatus fustulit: unde immensa vis aquae secuta est, quae *Cyminum* lacum fecit. LUCOSQUE CAPENOS. ³² [Hos dicit Cato Vejentum condidisse auxilio regis Propertii, qui eos *Capenam*, cum adolevisset, miserat:] unde & *porta Capena*, quae juxta ³³ *Capenos* est, ³⁴ [nomen accepit.]

698. AEQUATI NUMERO. Digesti ³⁵ in ordinem. Hinc ³⁶ saepe *numero scripti*, [hoc est, ordine, congruenter, sicut ³⁷ decebat, rationabiliter.

699. LIQUIDA INTER NUBILA. Pura; sed nihil tam contrarium nubibus: ³⁸ [nam liquidæ non sunt,] ³⁹ ut in quinto diximus, ubi est v. 525. *Liquidis in nubibus arsit arundo*: ⁴⁰ [unde *nubes* pro aëre posuit.]

700. ET LONGA CANOROS DANT PER COLLA MODOS. Secundum Plinium, qui ait in Na-

turali historia: *Cynos ideo suavius canere: quia colla longa habent, & inflexa: & necesse est, ut eluctantem vocem per longum & flexuosum varias reddere modulationes.*

VARIORUM.

do 668. *indutus capiti*. vide Doctiff. Caneg. in Dissertat. de Aviano cap. xx. p. 305.

690. CRUDUS PERO. Respexit hunc locum Philoxenus in Glossis, *crudus pero* *ἀποβίπριον*. Glossæ Isidori, *pero*, *calceamentum rusticum*. vide & Isidorum lib. xix. cap. ult. *peronatus arator* apud Persium Sat. v. 102. Juvenal. Sat. xiv. 186. *quem non pudet alto Per glaciem perone tegi*. ubi Scholiastes Pithoei, hoc Maronis loco producto, *crutum pero* agnoscit. sed in codice Vossiano bene *crudus* illic exaratum vidi. HEINS.

691. MESAPUS. *Messapus* Mentelii prior. *Mesapbus* Menagii alter. *Mesapus* Wittian. Edd. Venet. & Mediol. Ald. & al. *Et Messapus* Dorvillius.

693. POPULOS. *Animos* Bigotianus. *viros* dixit lib. vi. 815. ut inf. v. 725. *mille populos pro viros. bella Mediceus*. mox, *retrahant* Leidenfis. *retorquent* Oudartii a manu prima. BURM.

695. FESCENNINA. *Fescellinas* Sproctianus. *Pheasienas* Parrhas.

Ibid. AEQUOSQUE FALISCOS. Legendum *Aequosque*, qui & *Aequicoli*: erant enim & Falisci in Etruria. Hinc viri eruditi castigant in Strabone, *ei δὲ*

Aiani

23 Harpinos V. 24 longo Fabr. 25 defunt L. R. Lpf. Basil. 26 videns Vof. 27 appellatur Fabr. al. 28 deest praepositio Vof. 29 deiecit V. 30 defunt V. 31 etiam Basil. 32 defunt V. L. Vof. R. Lpf. Steph. al. 33 *Capenos* V. *Capenas* L. *Camenas* R. Basil. recte, & ita judicat legendum Brouck. ad Propert. iv. 111. 71. qui ita Fabricii editionem habere testatur. vellem indicasset annum, quo prodit: nam Lucii habet *Capenos*. sed Basil. 1551. *Camenas* exhibet. BURM. 34 defunt L. V. 35 in ordine, congruenter. sic decebat R. sicut L. Vof. Basil. qui addunt rationabiliter, sed ceteris carent cum R. ordinem: congruenti sicut decebat Lpf. 36 est saepe V. locus male expressus: legendum enim videtur. hinc est *sapenumero*. hoc est congruenter &c. vid. notam Servii ad lib. xi. 599. unde & frequenter praefertem. illud *scripti* quid faciat nescio, nisi sit pro scribimus, vel dicimus. sic & *numero* pro ordine. lib. xi. 208. Cerda explicat, numerose canentes vel pedem ponentes. BURM. 37 dicebat V. 38 defunt L. R. 39 ergo nubes pro aëre posuit, ut in quinto *liquidis* V. L. R. Basil. non sunt, & *liquidis* Lpf. L. 40 defunt L. Vof. ut supra diximus R. L. unde nubes pro aëre accipiamus positas Steph. Dan. ergo nubes p. a. p. ut *liquidis* Basil. 41 eluctante voce Dan.

Dant per colla modos, sonat annis, & Asia longe
Pulsa palus.

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aëriam sed gurgite ab alto

705 Urgueri volucrum raucarum ad litora nubem.

Ecce,

SERVII.

701. SONAT ANNIS ET ASIA. *Caystrum* ⁴² [in Myſia regione] dicit, qui cohaeret *Asiae* paludi, quam cum ſignificamus, *a* longa eſt; ⁴³ [cum ſit brevis, ſi provinciam ſignificare voluerimus,] quod ſignificatur in Georgicis, ut I. 383. *Atque Asia circum Dulcibus in pratis rinantur prata Cayſtri*: ⁴⁴ [nam, cum *Asiam* de provincia dicimus, *a* brevis eſt, ut III. I. *Poſtquam res Asiae*.]

705. VOLUCRUM RAUCARUM. *Raucum*, τῶν ραίων ⁴⁵ eſt, licet *grave olens*: nam legimus IV. Georg. 31. *Graviter ſpirantis copia Tymbrae*. Sciendum tamen, Virgilium ſecundum morem provinciae ſuae locutum, in qua bene canentes cygni ⁴⁶ *rauciores* vocantur. ⁴⁷ [Eſt autem haec Homeri comparatio, quam ipſe etiam de *cygnis* facit II. B. 459. τῶν δ' ὡς τ' ὄρνιθων πειλοῶν ἰδὲνα πολλὰ, Χρῶν, ἢ Γεράων, ἢ Κύων δαλχοδιόν, "Εὐθα καὶ ἔθνα ποσσίνων ἀγαλλόμενοι πτερόεντων Κλωσίδων προκαθίζονται, σμαραγῶν δὲ τε λιμῶν Ἀσίῃ ἐν λιμῶνι Καῦσρην ἀμφὶ ριέθρα.]

VARIORUM.

Αἰών Φάλισκος λέγεται ἐπὶ τῇ Φλαμινίᾳ ὁδῷ. & in Diodoro Siculo, Φαλίσκου, πόλις ἀπὸ τῆς Αἰών ἰθὺς, cum legeretur ἀπὸ τῆς Φαλαίνας, perperam. HEINS. In Parrhaf. erat, *equi cuttusque Faliscos*, abundante uno pede, ſed forte *Aequiculusque* voluit hic intrudere. *cuttusque Faliscos* Parrhaf.

696. FLAVINIAQUE. *Flaminiaque* Menagii prior, Montalbanus, primus Rottendorphius & Hamburgicus prior, & prior Moreti, & a manu prima Gudianus. *arma* Francianus. dubitat Cluverius an *Flavinia* a *Flavina* dictus fuerit locus, quia Silius dixit lib. VIII. 492. *Flavinam*; an ille *Flavina* a *Flavinio* fecerit, & Virgilius a *Lavinio* *Lavina litora*, lib. I. Aen. 2. vid. Ital. Antiq. lib. II. pag. 551. Holſten. ad Cluver. p. 63. eſſe ho-

die *Tiano* ſuſpicatur. alii intercidiſſe jam tempore Servii putant. Demſter. in Etrur. Regali lib. IV. 62. legit apud Silium, *Flavianam*. BURM.

697. ET CYMINI. Probe Mediceus, caeterique veteres, *Cimini*, niſi quod in Gudiano, *Cymino cum monte*. etiam probe. Silius lib. VIII. 493. *Sabatia quique Stagna tenent, Ciminique lacum*. Columellae quoque eſt, *lacus Ciminus*, lib. VIII. cap. 16. ſed ſcriptum exemplar multae vetuſtatis, quo uſus ſum in Galliis, *Inde Velinus, inde etiam Sabatinus, item Volſiniensis, & Ciminus lupos auratosque procreaverunt*. in tabula Itineraria Antonini, *Lacus & mons Ciminus*. ſic & apud Vibium Sequeſtrem. apud Sotionem Κίμωνος λάκκος. Κιμνία λίμνη Straboni lib. V. apud Livium libr. IX. *Ciminia ſilva, ſaltus Ciminii & Ciminus mons* frequenter occurrunt. meminerunt *Ciminiae ſilvae* Plinius lib. II. 92. Frontinus lib. I. Strat. 2. apud Florum lib. I. cap. 17. *Ciminus interim ſaltus in medio*, libri nonnulli *Ciminus*. HEINS. Vid. Cluver. Ital. Ant. p. 560.

699. INTER NUBILA. *Inter flumina* Gudianus, ſic tamen, ut & alteram lectionem margini adſcriptam exhibeat. HEINS. *Inter aëra* Parrhaf. ex Gloſſa.

700. E PASTU. *A paſtu* in nonnullis exemplaribus Macrobian lib. V. Saturn. cap. 8. HEINS. Sed *e paſtu* noſter I. Georg. 381. IV. 186. & 414.

701. LONGE. *Longae* Gudianus. *longa* Venetus.

702. PULSA. A natantibus Cygnis, vel plaudentibus aquas alis ſuis.

703. AERATAS. *Exaltas* Venetus. *ne quiſquam* etiam Regius. *examine* alter Hamburgicus & Leidenſis. mox, *aetheream* Menagii prior.

704. PUTET. *Putat* Mediceus a manu prima & Dorvill.

706. SA-

⁴² deſunt L. V. Voſ. R. Lipſ. Steph. Dan. ⁴³ deſunt Fabr. ⁴⁴ deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ⁴⁵ hoc eſt media ſignificationis V. Voſ. ⁴⁶ *Rantiones* Voſ. forte legendum, *Ranci olentes*. ⁴⁷ deſunt V. L. R. Voſ. Lipſ. Steph. Dan.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine magnum
 Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur & tribus & gens
 Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 710 Una ingens Amiterna cohors, prisque Quirites,
 Ereti manus omnis, oliviferaeque Mutuscae:

Qui

SERVII.

706. ECCE SABINORUM PRISCO DE SANGUINE. ⁴⁸ Usurpat hoc: nam *Clausus*, Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum & amicorum Romam venit: & susceptus ⁵⁰ habitandam partem Urbis accepit: ex quo *Claudia*, & tribus est, & familia nominata. PRISCO DE SANGUINE. De antiquis Sabinis.

707. MAGNUM AGMEN. Propter quinque milia clientum.

709. PARTEM DATA ROMA SABINIS. Hoc de alia traxit historia: nam post Sabinarum raptum, & ⁵¹ factum inter Romulum & Titum Tatium foedus, recepti in urbem Sabini sunt; sed hac lege, ut in omnibus essent cives Romani, excepta suffragii latone: nam magistratus non ⁵² creabant.

710. AMITERNA COHORS. De *Amiterno* oppido. PRISQUE QUIRITES. Id est, Sabini. *Prisci* autem ideo: quia post foedus ⁵³ Tatii & Romuli placuit, ut quasi unus de duobus fieret populus: unde & *Romani Quirites* dicti sunt, quod nomen a Sabinorum civitate, *Curibus*, fuerat: [& ⁵⁴ *Sabini* a Romulo ⁵⁵ Romani ⁵⁶ dicti sunt.]

711. ERETI MANUS OMNIS. Oppidum est dictum a Junone, id est, *ἑρετι* *ἑρετι*, quae illic colitur. OLIVIFERAEQUE MUTUSCAE. Haec ⁵⁷ Trebia postea dicta est, quam modo ⁵⁸ Trebu-

lam ⁵⁹ dicunt: apud quam Hannibal delevit populum Romanum. Lucanus II. 45. ⁶⁰ [*Quod non in Punica natae Tempora*] *Cannatim fuimus*, ⁶¹ *Trebiaeque juventus*.

712. QUI NOMENTUM URBEM. Hoc ex sua persona dicit Poeta: nam adhuc civitas Nomentum non fuerat, ut in sexto ait 773. *Hi tibi Nomentum* & ⁶² *Gabios*. Item VI. 777. *Haec tunc nomina erant*, ⁶³ [*nunc sunt sine nomine terrae.*]

VARIORUM.

706. SABINORUM. *Sabinarum* Gudianus a manu prima. HEINS. *Clausus* Montalbanius. vid. ad Sueton. Tiber. cap. I. *magnique ipsi* Gudian. a m. pr.

708. NUNC A QVO. *Nunc e quo* Mediceus a manu prima. ut ad *agmen*, non ad *Clausum* id referatur. HEINS. *Tribus ingens* alter Hamburgicus. mox, *postquam partem* Regius, tertius Rottend. & tertius Mentelii.

710. AMITERNA. *Aminerna* primus Rottendorphius a manu secunda. *cohors* Dorvill. *ipsaque Quirites*, *Ereti manus*. Parrhas.

711. ERETI. *Ereti* scribendum, quia Servius & Solinus id nomen deducunt, *ἑρετι* *ἑρετι*. *Hep* + Stephano Byzantino est. HEINS. *Ereti* Zulich. *Ereti* Mentel. *Ereti* Moreti quart. *Ereti* alter

⁴⁸ usurpabat Fabr. ⁴⁹ Rex V. ⁵⁰ ad habitandum V. ⁵¹ facta i. b. & Sabinorum Ducem Titum T. foedera V. Titum Tacitum Bas. Titum Tacium antiquae editiones. ⁵² creabat L. R. dubito de hac exceptione, quum forte Cerites confundat cum his Sabinis, qui aequo jure cum Romanis fruebantur, unde *Romani Quirites* dicti, ut notum. & absurdum videtur Regem ex Sabinis recipere aequo cum Romulo jure, & Sabinos deteriori jure fuisse Romanis. de aliis Sabinis qui cum Claudio venerunt hoc quoque non legitur. & quum Clausus inter patricios sit adlectus, etiam ejus clientes fuisse optimo jure cives Romanos credibile est. vid. Sueton. Tib. 1. & Liv. 11. 16. *civitatem datam*, & inde *Claudiam tribum veterem d. Sam.* si tribum & civitatis jus habuerint, ergo jus suffragii habuerunt. BURM. ⁵³ Titii V. L. Vof. R. Fabr. al. Titii Steph. Dan. mox, quod nomen Sabinorum fuerat a civitate Curibus Lips. ⁵⁴ desunt R. Lips. forte legendum, Sabini Quirites, a Romulo Romani dicti sunt. ⁵⁵ deest Basil. ⁵⁶ vocati sunt V. ⁵⁷ Trebia, sed emend. Trivisa V. Trivia L. R. ⁵⁸ Tribulam L. Vof. R. Steph. errare hic Servium Cerda, & Oudendorpius ad Lucan. 11. 46. docent. ⁵⁹ dicimus V. ⁶⁰ desunt L. Vof. R. Steph. ⁶¹ *Triviaeque* V. L. *Tribiaeque* Vof. ⁶² *Gabios* Fabr. ⁶³ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellae:

715 Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinae classes, populi que Latini:

Quof-

SERVII.

Ibid. ROSEA RURA VELINI. *Velinus* lacus est ⁶⁴ [circa Reate,] juxta agrum, qui *Rosulanus* vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc ⁶⁵ a Curio consule ⁶⁶ in Nartem vel Naren fluvium ⁶⁷ derivatum (nam utrumque ⁶⁸ dicitur) esse diffusum: post quod tanta est ea loca secuta fertilitas, ut etiam peticcae longitudinem altitudo ⁶⁹ superaret herbarum: quin etiam ⁷⁰ [quantum per diem demptum esset, tantum ⁷¹ per noctes crescebat: quod Virgilius II. Georg. 201. ad suam provinciam transfudit, dicens: *Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.*]

713. TETRICAE HORRENTES RUPES. *Tetricus*, mons ⁷² in Sabinis asperrimus: unde tristes homines, *tetricos* dicimus. MONTEMQUE SEVERUM. Proprium nomen montis est; sicut agri, ⁷³ *Roseus*.

714. CASPERIAMQUE COLUNT. *Casperia* & *Foruli*, civitates ⁷⁴ sunt. FLUMEN HYMELLAE. *Hymella*, fluvius est: & sic dixit ⁷⁵ [*Hymellae flumen.*] ut III. 293. *Butbroti urbem*.

715. QUI TYBERIM FABARIMQUE BIBUNT. Bene *bibunt*: nam *Tyberis* in Tuscia oritur; sed transiit etiam per Sabinos: unde *bibunt*, non possident dixit. Et sciendum, Turno dari ⁷⁶ auxilium a tractu Piceni, Samnii, Campaniae, & pro parte Apuliae: omnis vero Tuscia superior, & Venetia, Aeneae praestat auxilium. *Fabarim* autem quem dicit, etiam ipse per Sabinos transit, & *Farfarus* dicitur. Plautus: *Diffipabo te tanquam folia* ⁷⁷ * *Farfari*. Ovidius XIV. Met. 330. *Et amoenae*

Farfarus umbrat. FRIGIDA MISIT NURSIA. Piceni civitas. *Frigida* autem, aut ⁷⁸ [re vera, aut certe] venenosa, nocens. Gracchi namque ubique in ⁷⁹ concionibus suis *Nursinos* sceleratos appellaverunt: & scimus amare Virgilium ⁸⁰ historiarum rem per transitum tangere.

716. HORTINAE CLASSES. ⁸¹ *Hortini* equites *classes* dicuntur: unde & eorum tubas *classica* dicimus: & partes populi *classes* vocamus, ⁸² quae quinque fuerunt. POPULIQUE LATINI. Qui intererant Albani montis viscurationi.

VARIORUM.

ter Hamburg. in Dorvill. erat, *Et erti*. sed in *er* rasura. vide Liv. XXVI. 11.

Ibid. MUTUSCAE. *Trebula Mutuesca* in vetustis lapidibus, & in veteribus Plinii libris. *Trebulani Mutuescani* Straboni lib. V. Τριβυλιανῶν. ubi pro Τριβυλιανῶν & Ἡρατοῦ scribendum Τριβύλα & Ἡρατοῦ. URSIN. *Oliviferaeque Mutuscae* vetustiores libri. in nonnullis, *Mituscae*, vel *Mutiscae*, quod Juntarum editionem occupavit. *Mutescae* primus Rottendorphius & secundus Moretanus. *Trebulae Mutuscae* bis occurrunt apud Jul. Obsequentem cap. CII. & CIII. HEINS. *Mutescae* Dorv. *Mutiscae* Parrhaf. & Wittian.

712. URBEM. Deest Parrhaf.

Ibid. ROSEA. *Rosea* scribendum. quod agri nomen proprium: apud Varronem de R. R. lib. I. cap. 7 *campi Roseae* a fertilitate laudantur. etiam Plinio lib. XVII. cap. 4. qui Varronem secutus est. & lib. XIX. cap. 9. meminit iterum Varro lib. II. R. R. cap. 7. &

64 desunt Lips. & Basil. 65 a quodam consule in L. R. Lips. Steph. Dan. al. q. consule, vel, ut quidam volunt, a Curio Vof. 66 Narram vel Nartien V. Narram, & vel Nariem L. in Naram vel Nartem Vof. in Narriam vel Nariem R. in Narran vel Naren Steph. in Narran vel Narren Dan. in Nartam vel Narem Basil. 67 deest L. V. Vof. R. Lips. Steph. Dan. 68 dicimus V. 69 superavit Steph. Dan. 70 desunt V. 71 nocte L. tantum noctes R. per noctem Fabr. al. 72 in Piceno Dan. in Piceno & Sabinis Fabr. mons Sabinis Basil. non potuit mons in Piceno & Sabinis simul esse. *Piceno* citat Cluver. Ital. Ant. lib. II. VIII. pag. 642. qui *Tetricam* ab alius dictam docet. ubi & de Severo monte agit. BURM. 73 Rosei V. 74 fuerunt Fabr. al. 75 desunt L. R. Hymellen Vof. 76 auxilia V. 77 * in Plauto, nisi forte in perditis, non leguntur. sed in Poen. A& 11. §. 32. legitur, *eo praesternebam folia farferi*, ubi virgulti genus fuisse notant commentatores. vide & ad Ovidii locum Heinsii notas. BURM. 77 desunt L. 78 contentionibus V. 79 historiam per V. 80 Ordines equites classes dic. V. 81 quas q. fuisse legimus Dan. & V. qui addit, saepius.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
 Saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
 720 Vel quum sole novo densae torrentur aristae,
 Aut Herini campo, aut Lyciae flaventibus arvis;

Scuta

SERVII.

717. INFAUSTUM INTERLUIT ALLIA NOMEN. *Allia* fluvius haud longe ab Urbe est: juxta quem Galli, Brenno duce, decimoquinto kalendarum Augustarum die deleti exercitu, post triduum ⁸² deleverunt etiam Urbem, excepto Capitolio. ⁸³ Sane *Alia* dicitur, cui additur unum *l* propter metrum; sicut [*reliquias*, &c.] *reliquias*: unde apparet bene dixisse Lucanum VII. 633. ⁸⁴ *Quas Aliae Clades*.

718. [MARMORE. Mari.]

720. VEL CUM SOLE NOVO TORRENTUR ARISTAE. Prima aestatis parte: nam proprie *Sol novus* est octavo kalendas Januarias; sed tunc non sunt aristae, quas ab ariditate dictas esse constat.

721. HERMI CAMPO. *Hermus*, Lydiae fluvius, qui superfusus campis gignit fertilitatem: unde arenas aureas fingitur trahere. LYCIAE FLAVENTIBUS ARVIS. ⁸⁵ Provincia [est minoris Asiae,] fertilis frugum.

VARIORUM.

7. & Cicero ad Att. IV. 15. Festus locum in agro Reatino esse innuit. Alioqui prima in *Roseus* corripitur. nam quod apud Corippum libr. II. in veterimis membranarum legebatur, *Roseus aestatis rubra sic veste resurgens*, ubi agit de quatuor factionibus Circi, scribendum *Russens*. perperam reposuere, *Aestatis roseus*. in plurimis Maronis codicibus hic *rosida* perperam. ut & apud Plinium libr. III. Hist. Nat. cap. 12. *Sabini, Velinos incolunt lacus, rosidis collibus*; cum scribendum sit *Roseis collibus*, quod serus animadverto jam occupasse Ludovicum Cerdam. vide & Dalecamp. HEINS. *Ager Rosiae* in Mss. Chifletii apud Plinium. *Rosulanus* campus vocatur a Servio ad II. Georg. 201. *Rosilanus* Camill. Pereg. de Campania Felice

Differt. III. §. 2. qui videndus, & Ampl. Addison. Itinerar. pag. 209. de *pertica* fabulam habet Peregrinus a Servio fictam. *Rosida* alii. *Rocida* Dorvil. BURM.

713. TETRICAЕ HORRENTES. *Horrentis* scripti, & cum iis bis Nonius, qui in *tetricus*, *Tetricae*, *severae* inscite interpretatur: nec minus inscite idem in *Severus*, *montem Severum* intelligit *asperum* & *trucem*. habes apud Silium libr. VIII. 419. *a Tetrica comitantur rupe cohortes*. Varro libr. II. de R. R. cap. I. de capris: *sunt etiam in Italia circum Fiscellum & Tetricam montes multi*. *Tetricus* mons est Servio & Vibio Sequestro. bene idem Servius *Severum proprium nomen montis est*. ut *Rosea rura Velini*. in Veneto codice *Tetrici* legebatur. pro *montemque Severum* Gudianus *amnemque Severum*, quod minime aridet. HEINS.

714. CASPERIAMQUE. *Casperiamque* membranae, non *Casperulamque*. Menagianus *Caspiumque* mendose. *Casperulam* tamen in Juntarum editione, ex vetustis codicibus castigata. idque videtur Silius Italicus confirmare, qui ad horum imitationem libr. VIII. 416.

Hunc Amiterna cohors, & Baetris nomina ducens

Casperula. Hunc Foruli, magnaeque Reate dictum,

Coelicolum matri, nec non habitata pruinis

Nursia, & a Tetrica comitantur rupe cohortes. nec dubito ex hoc Sili loco homines male feriatos Maronianum interpolasse. Atqui vetustissimus Sili codex Colonienfis, cujus excerpta penes me exstant, *Casperiam*, non *Casperulam*, agnoscit. Vibius Sequester *Himella Sabinorum flumen prope Casperiam*. Caeterum ex Sili loco apparet perperam in

⁸² vastaverunt Dan.. ⁸³ sane *Allia* additum L. propter metrum, ut *Reliquias*. Lucanus bene posuit L. R. Vof. (sed hic *Alia*) & *reliquias* Steph. qui, additum est *reliquias*: Lucanus bene posuit Lips. cui seq. nota deest. L. propter, deinde desunt, *reliquias* & L. Vof. R. Steph. al. apud Lucanum est *aliae* ab *alins*. ⁸⁴ Quos Dan. errare Servium ostenderunt commentatores Lucani: sequens notitia deest. ⁸⁵ Provincia est fertilis fr. L. V. R. Vof. Steph. Dan. al. quibusdam qd deest.

Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.

Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
725 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta

Ac-

SERVII.

722. ⁸⁶ PULSUQUE PEDUM TREMIT EXCITA
TELLUS. Homerus Iliad. B. 784. Ἀπὸ πρῶσι μίγνυ
σαντες (210 γὰρ.)

723. HINC AGAMEMNONIUS TROJANI NOMINIS HOSTIS. Hunc Agamemnonis ⁸⁷ [plerique comitem,] plerique nothum filium volunt: qui, cum venisset ad Italiam, audito adventu Aeneae, in bellum ruit, non amore Turni; sed odio hostilitatis antiquae: unde ait: *Trojani nominis hostis*.

725. RAPIT POPULOS. Raptim adducit. Et jam Campaniae loca commemorat: nam *Massicus* mons est vitibus plenus. *Massica* autem dixit, ut *Menala*.

727. AURUNCI MISERE PATRES. Isti Graece *Aufones* nominantur. SIDICINAQUE JUXTA AEQUORA. Ab oppido, quod *Sidicinum* dicitur.

VARIORUM.

in plerisque Maronis codicibus *Ferulos* pro *Forulos* scribi. HEINS. *Ferulos* & *Forulos*, multi. *Ferolos*, Parrhaf. *Caspeream* Zulich.

715. FABARIMQUE. *Faberimque* Venetus. *Sabarimque* Bigotianus & Francianus. *Fabarymque* primus Rottendorphius.

716. NURSIA. *Norsia* Mediceus a manu prima. *Nyrfa* primus Rottendorphius & Moreti. *Ortinae* aliquot scripti meliores. *Urtinae* alter Menagii. *Nursia* & *Cortinae* Parrhaf. a m. pr. correctum & *Ortinae*. Catroeus mallet, *Hortanae*. Celeberrimus Fontaninus de Antiq. Hortae lib. i. cap. i. §. 4. *classes* hic de navibus capit, quia Tiberis navium capax. sed vix credam ei tempori naves convenire. *Ortinae* Serv. ad II. Aen. 30. *classis* Wittian. BURM.

717. INTERLUIT. Asconius Pedianus divinatione in Verrem *intervenit* citat. quod aridet impenſe. vide supra lib. vi. 132. HEINS. *Interfluit* Menagii prior. *intralluit* Dorvill. *quosque sequens*

Wittian. *Halia* Parrhaf.

718. LIBYCO VOLVUNTUR MARMORE FLUCTUS. *Litore* primus & secundus Moretani, primus Rottendorphius, prior Hamburgicus, Leidensis, & alter Vossianus. sed alterum praeſtat. HEINS. In *Libyco* Menagii prior.

719. UNDIS. *Annis* Sproctianus.

720. VEL CUM SOLE. Miror a nemine animadversum, legendum enim non est, *vel cum*, sed *vel quam*, hoc sensu,

*Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus;
Vel quam sole novo densae torrentur aristas.*

i. e. quam densae, i. e. quam multae: alioqui sinus verborum tantum est. Caeterum *ἀφ᾽ ὧν*, si legas, *vel cum sole novo*. FABER. *Vel quot* Menagianus codex. ipse Menagius in Amoenitat. Juris cap. xxxi. scribendum sibi videri ait, *vel quam sole novo*. HEINS. Et ita Mediceus & Ruaeus, quasi ipse primus invenisset. & Catroeus in textum recepit. Cetera de initio aestatis capit. & ita forte apud Val. Flac. II. 441. *Illi sole novo laeti*, quamquam de serenato post tempestatem coelo etiam capi possit, ut ita §. 403. *primum serenum* dixit. melius Servio conveniunt illa Ovidii ex I. Fast. 163.

Bruma novi prima est veterisque novissima solis. sed hic de aestate recte interpretantur. BURM.

722. TREMIT EXCITA. *Tremet excita* soli ex nostris Montalbanius & unus Vossianus, & a manu secunda Moretanus tertius. Caeteri, *pulsuque pedum conterrita tellus*: nisi quod in Mediceo, *cursuque pedum conterrita tellus*. vide annotata lib. XII. 334. HEINS. *Tremet excita* Zulichemius. *conterrita* Regius & Parrhaf. Dorvill. & Edd. Venet. & Mediol. Ald.

724. HALEsus. *Alesus* fere omnes scripti. *Ha-laesus* Gudianus. *equos Alesus* Bigotianus. *Alaesus* Ed.

86 desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. al. 87 desunt V. mox idem, auditoque adventu.

- Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
 Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
 730 Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis
 Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.
 Laevas caetra tegit; falcati comminus enses.

Nec

SERVII.

728. CALES LINQUUNT. Civitas est Campaniae: nam in Flaminia ⁸⁸ quae est, *Cale* dicitur. Est & in Gallia hoc nomine, quam Sallustius ⁸⁹ captam a Perenna commemorat. AMNISQUE VADOSI ACCOLA VULTURNI. Fluvius, ⁹⁰ qui iuxta Cumas cadit in mare.

729. SATICULUS ASPER. Populus Campaniae, asper moribus.

730. OSCORUMQUE MANUS. Capuenses dicit, qui ante ⁹¹ Ophici appellati sunt, quod illic plurimi abundavere serpentes. ⁹² [Nam Graece ⁹³ *ὄφις* dicitur *serpens*.] ACLIDES ILLIS TELA. *Aclides*, sunt tela quaedam antiqua, adeo ut ⁹⁴ nec usquam commemorentur in bello. Legitur ⁹⁵ tamen quod sint clavae, cubito semis factae, eminentibus hinc & hinc acuminibus: quae ita in hostem jaciuntur religatae loro vel lino, ut peractis vulneribus possint ⁹⁶ redire. ⁹⁷ Putatur tamen esse teli genus, quod ⁹⁸ per flagellum in immensum jaci potest.

732. LAEVAS CETRA TEGIT. Scutum loreum, quo utuntur Afri & Hispani. FALCATI COMINUS ENSES. Affectavit varietatem: nam consequens fuerat, ⁹⁹ [ut diceret:] *Dexteras armant gladii falcati*. *Falcatus* autem *ensis* est ¹ harpe, qua usus est ² Perseus. Lucanus ix. 603. *Harpen, alterius monstri jam caeda rubentem*.

VARIORUM.

Ed. Dan. Heinf.

726. MASSICA. *Mafica* Dorvil.

727. AURUNCI. *Arunci* uterque Hamburgicus, Parrhaf. Zulichemius, & secundus Rottendor-

phius, & Vratislavienfis. qui & *Fidicinaque*. *Sidicinaque* primus Moreti. pro *juxta*, Bigotianus, *longe*.

Ibid. PATRES. *Senes* pro *patres* habet liber A. Colotii. URSIN. *Senes* Mediceus a manu prima. HEINS.

728. AEQUORA. *Litora* in aliis, teste Cerda.

Ibid. AMNISQUE VADOSI. Quia ab aliis rapax; fluctus sonorus, & mari etiam similis, immo *mare* vocetur, Cerda hic *vadosum* explicat, instar maris, quia & maria a Poëtis *vada* dicuntur. sed nullo exemplo probat *vadosum* eo significatu occurrere: sed idem fluvius circa ostia potest ingens, & maris instar dici, qui superiori parte vadofus, id est exiguae aquae, & qui vado transiri potest, recte dicitur. & Poëtas eisdem fluvios rapidos & vadofos dicere jure suo, vidimus ad Valer. Flac. v. 180. ubi & de Vulturno hoc notavimus. BURM.

729. SATICULUS. *Satelicus* Venetus. *pariter Saticulus* Bigotii & Dorvill. *pariter Sapticulus* Zulichemius.

730. OSCORUMQUE. *Hoscorumque* Editio Junta. sed Zulichemius *Hosquorum*. *Ysorumque* Leidenfis. *Osquorumque* Francianus.

Ibid. ACLIDES. *Aclydes* Mediceus. atque ita in optimis Sili membris, lib. III. 362. legebatur. *Movet Arbacus arma Aclyde*. & lib. VIII. 552. *Aclydis usus erat*. *Ἀκύναι* & *Ἀκύνιδες* jaculi genus sunt Graecis. hinc *Aclydes* videntur derivatae, vel *Aclides*. nam in veterrimo Gudian sic exaratum hoc loco occurrit. *Aclide* Sidon. Apollin. Panegy. Majoriani 416. HEINS. Vid. Cl. Draakenb.

⁸⁸ est quae Steph. Dan. Fabr. al. in Flamina Voss. in Flaminea L. ⁸⁹ deest Vof. a perna R. lege, a Perperna. vid. ad Vellej. Paterc. II. 4. & ita in Sallust. fragm. incert. legitur. ⁹⁰ deest Vof. R. Steph. Dan. ⁹¹ Ofci V. L. R. Lipf. Steph. Dan. *Ophi* Vol. Ofci Daventr. v. Steph. in *Ὀφικὸι* & *Ὀφικὶ* legendum. vid. Cluver. Ant. Ital. III. cap. 12. p. 1056. & seqq. ubi refutat ineptam etymologiam *ἀπὸ τῶν ὀφίων*. *Capuenses* hic vocat Servius, quos alii fere semper *Campanos* vocant. vid. Cl. Duker. ad Liv. xxvii. 3. BURM. ⁹² deest V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁹³ nec quicquam R. melior ordo foret, adeo antiqua, ut &c. ⁹⁴ commemorarentur V. Vof. ⁹⁵ tamen clavae subito faevit facie R. cubito & semis Fabr. al. ⁹⁶ ad dominos reverti V. ad dominos redire Fabr. al. & Lipf. a m. sec. ⁹⁷ putantur V. ⁹⁸ quod flagello V. L. Vof. quod flagellum R. ⁹⁹ deest L. Vof. R. Steph. Dan. deinde, *armant* Bafil. ¹ Harpen V. Arpen L. Vof. R. ² deest Dan. Persius Steph.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebethide nympha
735 Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, & quae rigat aequora Sarnus,

Qui-

SERVII.

734. OEBALE. *Oebalus*, filius est Telonis & Nymphae Sebethidis. Haec autem est juxta Neapolim. Sed Telo diu regnavit apud Capreas, insulam contra Neapolim sitam. Filius vero ejus, patriis non contentus imperiis, transit ad Campaniam: & multis populis subjugatis suum dilatavit imperium.

735. TELEBOUM CAPREAS CUM REGNA TENERET. Cum teneret *Capreas*, regna Teleboarum: nam *Teleboae*, Caprearum sunt populi, quos Telo suo regebat imperio. Quidam dicunt *Capreas* a *Capreo*, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas.]

738. SARRASTES POPULOS. Populi Campaniae sunt, a Sarno fluvio. [Conon, in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneso convenas, ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit; & flumini, quem incolerent, Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis, & se *Sarrastes* appellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.]

VARIORUM.

kenb. ad Sil. III. 36. *Acides* contra metrum est. *Alcides* Francian.

731. LENTO. *Tereti* Zulichemius & alter Menagii. *hic* Menagii prior. *tereti* ex priori versu repetitum. *lento* Nonius in *Aclides*, qui jacula breviter interpretatur.

732. LAEVAM. *Laevas* fere omnes. *scepra* Menagii. pr. & Sprotian. *Laeva scepra* Leidenf. & Wittian. nisi quod hic *Laevum*. *Laevas scepra* Francian. sed *caetra* scribendum. vid. notas Cl. Drakenb. ad Liv. XXI. 21. *Falcati c. enses*, & sequens versus in Regio erant adscripta margini.

Ibid. COMINUS. Opponit telis, quae ejiciuntur; gladiis vero res geritur pede collato. Ovid. III. Met. 119.

Cominus ense ferit, jaculo cadit eminus ipse. vid. Serv. ad I. Georg. 104. BURM.

734. TELON. *Telum* Ed. Juntina *Tbelon* prior Hamburgicus. *Sebethide* Menagii prior. *Sebethide* alter ejusdem & Wittian. *Sebethida* Dorvill. *Sebethide* Mentelii secundus, & primus Rottendorphius, & tres Moretani. *leboetide* Francianus. *suberetide* Parrhaf. genuisse Hugonianus.

735. CAPREAS. *Capreis* Scholiafles Juvenalis ad Sat. x. 72. HEINS. Cerda *Capreas* facit nomen Regis. sed *Capreas regna* per appositionem capienda. *Capas* Dorvillian.

736. SED NON. *Jam non* Zulichem. sed *jam* ex sequenti versu irrepsisse puto, ideoque temere Catroem recepsisse. sed non & centies occurrit, ubi contrarium quid indicatur. vid. Ovid. IV. Met. 273. inf. x. 343. & alibi. *patriis* Regius. BURM.

737. JAM TUM. *Jam dum* Wittian.

Ibid. DITIONE PREMEBAT. *Tenebat* Gudianus, Leidenf. primus & secundus Moretanus, alique duo. HEINS. Ita alter Hamburgicus, tres Leidenf. Bigotianus, Mediceus & duo Moretani, Parrhaf. & Dorvill. sed praecessit similis diversitas lib. I. Aen. 236. & 622. unde huc translatum opinor.

738. SARRASTES. *Sarrastis* vetustiores, *apxi-
nâs*. Silius lib. VIII. 538.

*Sarrastis etiam populos, totasque videres
Sarni mitis opes.* sed lib. x. 335.

*Passim signa jacent, quae Samnis belliger, & quae
Sarrastes populi, Marsaeque tulere cohortes.* deinde, *qua rigat*, uterque Mentelius, & uterque Ham-

3 Sebethridis V. Sebethridis L. Vof. R. Sebethidis Basil. 4 juxta L. eadem varietas in Servio ad IV. Aen. 387. 5 patriis n. e. imperio V. 6 Telon L. Steph. Dan. 7 defunct V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Fabr. al. 8 Sarro L. Vof. R. Steph. 9 defunct V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Basil.

Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Celennae,
 740 Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
 Teutonico ritu soliti torquere catejas:
 Tegmina quâs capitum raptus de subere cortex:
 Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et

SERVII.

739. ¹⁰ RUFRAS BATULUMQUE TENENT. Castella Campaniae, ¹¹ [a Samnitibus condita.] ARVA CELENNAE. ¹² Locus est Campaniae, *Celenna*, sacer Junoni.

740. ET QUOS MALIFERAE DESPECTANT MOENIA BELLAE. Multi Nolam volunt intelligi: & dicunt iratum Virgilium nomen ejus mutasse propter sibi negatum hospitium, ¹³ [& ¹⁴ id aperte noluisse dicere;] sed ostendere per periphrasin: nam illic Punica mala nascuntur: ut nunc *Bella* pro Nola posuerit. ¹⁵ [Alii idem a Virgilio in Georgicis factum memorant, ut etiam ab Aulo Gellio traditur: qui cum a Nolanis aquam petisset, uti duceret in propinquum rus, Nolanos petiti beneficium non fecisse, Poëtam offensum, nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo detraxisse: nam cum primum ab eo recitatum & editum sic esset II. Georg. 213. *Talem drives arat Capua, & vicina Veservo Nola jugo: Ora pro Nola mutavit, atque ita reliquit: Et vicina Veservo Ora jugo:*] alii volunt accipi ¹⁶ *moenia Bellae*] ut sit Synaloepha, ¹⁷ & legatur *Moeni Abellae*. ¹⁸ [Quidam hanc civitatem a rege Murano conditam *Moeram* nomine vocatam ferunt; sed Graecos primum eam incoluisse, quae ab nucibus ¹⁹ *abellanis* *Abella* nomen ²⁰ accepit: alii quod imbelles vulgus & otiosum ibi fuerit, ideo *Abellam* appellatam: hujus cives, cum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interiisse, aliosque fugientes Moeranum abiisse, ²¹ [& ejus ²² incolis servivisse, & quod imbelliores fuerint, *Abellanos* dictos.]

741. CATEJAS. Tela Gallica: unde & Teutoni-

cum ritum dixit. ²³ [*Catejam* quidam asserunt teli genus esse tale, quale *acrides* sunt, ex materia quam maxime ²⁴ lenta, cubitus longitudine, tota fere clavis ferreis illigata, quam in hostem jaculantes, lineis, quibus eam adnexuerant, ²⁵ reciprocam faciebant. *Catejae* autem lingua Teuthisca *haitae* dicuntur.]

742. RAPTUS DE SUBERE CORTEX. Bene *raptus*, ²⁶ [id est, raptum sublatus:] quia recens suberis cortex in quamvis formam tota flectitur facilitate.

VARIORUM.

Hamburgicus. etiam Moreti quartus & a manu secunda Gudianus. HEINS. *Sarrastris* alter Menagius. Parrhas. & Wittian. *Sereftres* Venetus. *Sarrantes* Zulichemius. *Sarrastris* duo Leidenenses, Regius & tertius Mentelii, Dorvil. & Francianus, qui etiam, *qui rigat. qua* Wittian.

739. RUFRAS. Mediceus & caeteri vetustiores *Rufras*. optime. Silius lib. VIII. 568.

Et quos aut Rufras, quos aut Aesernia. apud quem tamen in vetusto codice Agrippino leguntur *Rufae*. Livio lib. VIII. 25. *Rufrium* est Samnitium oppidum. HEINS. *Rufras* Francianus. *Rufas* Wittian. *Batulumque* Mediceus a manu secunda. vid. Cl. Drakenb. ad Livii d. I. *Butulum* Zulichem. *Celennae* Dorvil. *Celennae* Menag. Hamb. duo & Venetus.

Ibid. BATULUMQUE. Mediceus a manu prima *Batulum*. in veterrimo Sili code VIII. 566. *Qui Batulum Nucraque metunt.* & sane in Gudiano hic a manu prima, *Qui Batulum*. Mediceus etiam *Celennae*, ut & caeteri, excepto Menagiano, qui *Cel-*
lae-

10 RUFRAS. Dan. Basil. 11 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 12 Celenna L. Celenna Vof. Junonis locus Campaniae est Celenna, locus sacer Junoni Dan. 13 desunt L. R. 14 desunt R. L. ita Steph. Dan. 15 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. 16 desunt L. Vof. R. Steph. *Moenia Abellae* Fabr. al. 17 cum legimus, *Moenia Bellae* V. *Moenia Atellae* L. Vof. R. Steph. *Moenia Bellae* Basil. 18 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 19 *avellanis* Fabr. 20 accepit Dan. 21 desunt Fabr. 22 ejus incolis struxisse * & Dan. Heinſius corrigebat, & ejus incolas struxisse Moeram. 23 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 24 lenta. . . * cubitus Dan. *cubiti* Fabr. 25 reciproca Dan. mox, Theodorus Dan. Thufca Fabr. Theothifca Commel. & Emmea. 26 desunt V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
 745 Ufens, insignem fama & felicibus armis:
 Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Aequicula glebis
 Armati terram exercent, semperque recentis

Con-

SERVII.

744. MONTOSAE NURSÆ. Civitas in montibus posita.

745. INSIGNEM FAMA. Bene fama: quia ²⁷ occiditur, ut XII. 460. *Ufentemque Gyas, cadit & Tolumnius augur.*

746. HORRIDA PRAECIPUE CUI GENS. Aequicolam gentem dicit, & morum & vitae qualitate praeduram. Sane aliud pendet ex alio: ideo erant horridi; quia venabantur: ideo venabantur; quia habebant duras glebas, id est, infertiles: nam molles, feraces sunt, ut in Georgicis docet II. 204. *Et cui putre solum, namque hoc ²⁸ imitatur arando.*

VARIORUM.

laenae. multi ex nostris *Celemnae* cum Pierianis. forte huc trahendus locus Nafonis lib. xv. 704. de *saxis Celennii* nemini intellectus, nam *Celennia* vel *Celemnia* in melioribus illic membranis constanter exaratum est videre, ut illic monuimus. certe inter Campaniam & Apuliam Hirpini & Samnites, ad quos Celenna videtur spectasse, ut Abella, Rufræ Batulum. in vulgatis Nafonis exemplaribus *Celennia* habetur, quae hoc loco importunissima sunt. HEINS.

740. MOENIA. Legendum *Moenia Abellae*: est enim fontis, & oppidi, & torrentis nomen in Samnitibus. oppidum in monte situm, Populos despectat, qui hic a Poëta nominantur. mons ipse nivibus, intemperie, ventis horridus quasi *ἄλλος* dictus. quod Latini modo *Abellam*, modo *Avellam* pronuntiavere. FABRIC. *Bellae* codices nostri omnes, quam scripturam Servii aetate jam invaluisse, ex eius commentariis liquet. sed nullibi per Italiam *Bella* oppidum. *Abella* satis nota, quae Silio VIII. 545. dicitur, *pauper sulci Cerealis Abella*. ita & illic codices vetusti constanter, non *Avella*. ut & apud Frontinum de Colonia: *Abella municipium coloni vel familia Imperatoris Vespasiani acceperunt jussu.* Ἀβέλλα Ptolemaeo est & Straboni, non

Ἀβέλλα. tum incolae ejus oppidi Plinio & Justino *Abellani*. Hinc *Abellinum* oppidum Hirporum Plinio & Frontino. Ἀβέλλινον Ptolemaeo, & *Abellinae* nuces quae postea *Avellanae* Plinio lib. xv. 22. & Theophrast. III. 15. HEINS. *Bellae* Ed. Venet. *Bellae* alter Menagii. causam vero Nola patriae suae contra Servium agit Leo Nolanus lib. I. de Nola cap. 2. *Populus Abellinus* in lapide apud Gruter. pag. MXCIX. 2.

741. CATEJAS. *Catenas* Hugenan. *Catbeyas* Wittian.

742. RAPTUS. *Rapta* Wittian.

743. AERATAEQUE. *Aurataeque* Edit. Venet. *Aeneus ensis* Serv. ad I. Aen. 299.

544. NURSÆ. *Nursas* in Aequiculis Geographorum nullus, quod sciam, recenset. in veterrimo Mediceo *Nersae*. etiam in Menteliano utroque, & Gudiano & caeteris vetustioribus. Menagius *Narsae*. in plerisque recentioris notae libris *Nirsae*. HEINS. *Perse* Franc. *Nersae* Parrhas. *Perse* Ed. Venet. & Dorvill. *Nursae* Wittian.

745. UFENS. *Uffens* Menagii prior. vid. infr. 802.

746. MULTO. *Bello* Wittian. sed in marg. *multo*.

747. AEQUICOLA. *Aequicula* in vetustis membris, tam Maronis, quam Ovidii & aliorum. sed parum refert. sic in nummis antiquis, ACISCVLVS, Valeriae gentis cognomen, & LARISCVLVS Accolejae. Silii etiam codices lib. VIII. *Aequiculus* faciunt. apud Frontinum de Colonia, *Eciculanus ager*, pro *Aequicolano*. HEINS. *Aequicola* Dorvill. Wittian. & Ed. Venet. *Aequicola* & *Aequicolus* dicitur. v. Cl. Drakenb. ad Liv. x. XIII. I. *Aequiculas* nondum reperi. vid. ad lib. IX. 684. BURM.

748. RECENTES. Quia vivebant in diem, nec componere opes norant, nec parcere parto. VIII. 317. ita de Cacio, *semperque recenti Caede tepetebat humus*, VIII. 195. vid. lib. IX. 613. BURM.

750. MAR:

27 cum occidit Gyas Fabr. al. 28 imitantur Dan. Fabr. al. Masvic. imitantur Vof. R. Steph.

Convectare juvat praedas, & vivere raptō.

- 750 Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam & felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi, & graviter spirantibus hydris,
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
755 Mulcebatque iras, & morsus arte levabat.

Sed

SERVII.

450. QUIN ET MARRUBIA VENIT DE GENTE SACERDOS. ²⁹ Scilicet Medea, quando relictis Colchis laſonem secuta est, dicitur ad Italiam pervenisse: & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui ³⁰ *Marrubii* appellabantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. Quanquam alii ³¹ *Marrubios* a rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam *Angitiam* nominaverunt ab eo, quod ejus carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Umbronem venisse dicit, non regem, sed ducem. Sunt autem isti Maſorum populi.

751. FRONDE SUPER GALEAM, ET FELICI COMPTUS OLIVA. Frondibus comptus ³² festae olivae.

753. VIPEREO GENERI. Terrenis serpentibus. GRAVITER SPIRANTIBUS HYDRIS. Aquae serpentibus. *Graviter* autem *spirantibus*, solo nocentibus flatu. Lucanus IX. 725. *Ante venena* ³³ *nocent*. SPARGERE. Conficere, ut ³⁴ Cicero II. Catil. 10. *Et spargere venena didicerunt*.

755. ARTE LEVABAT. Leviores esse faciebat, ut I. 330. *Nostrumque leves quaecumque laborum*.

VARIORUM.

750. MARRUBIA. *Marruvia* Mediceus, Gudia-

mus, uterque Mentelianus, alii. *Marrivia* in Montalbano. *Marruvium* Silio est libr. VIII. 907. nec variant illic codices vetusti. *Marruviam* etiam herba per quintam vocalem scribitur apud Columellam in veterrimo exemplari lib. XII. cap. 32. Straboni *Mapuon*. *Marubia* Menagianus. vulgaram exhibet Macrobius lib. V. cap. 15. HEINS. *Marrubia* Ald. Dorvill.

751. GALEAM. *Galea* tertius Rottendorphius.

752. ARCHIPPI. *Arcippi* alter Menagii & tertius Rottendorphius. *Archipi* Zulichemius. *Alcippi* Francianus. vide Salmaf. Exerc. Plin. pag. 42.

Ibid. MISSU. *Jussu* Francian. Edd. Venet. & Mediol. in Dorvil. *jussu* a sec. m.

754. CANTUQUE MANUQUE. *Cantuque herbisque volebat*, Tellezius apud Job. Ludolf. comment in Histor. Aethiop. pag. 138. *cantu manuque* Parrhaf. Catroeus *manu* interpretatur *gestu* aliquo. ego objiciendo serpentibus offam soporiferam, ut de Medea & aliis, vel manu admovendo herbas & medicamina, quae in montibus quaesierant: nam non agitur hic, ut postea, de vulneribus. unde *Chirurgi* dicti sunt. BURM.

755. IRAS. *Feras* Sprotianus. & *mortes* Montalbanius a manu prima. mox *Dardanidae* Sprotianus & tertius Rottendorphius. *Dardinidae* Dorvill. alter Hamburg. versus hic deerrat tertio Rottendorphio a manu prima.

758. IN

²⁹ deest V. L. Vol. R. Steph. Dan. ³⁰ Marrubi V. ³¹ Marrubio V. ³² festae L. V. Vol. R. Steph. *Festae* correxit Vlitius ad Gratii Cyneg. 442. & libro suo, ubi *festae*. & quia ad II. Aen. 249. *festae* frons etiam oliva dicitur a Servio. & *festus frondis* laeticiam notare dicit Serv. ad VI. 716. sed & potuisset monere, ita legi in antiquis & Fabric. & Basil. Edd. sed quia *felix* fere fertilis solet explicari, non festus, ego hic *festae* non moverem; quia coronam oleagineam indicat, ut ita *festae* corona, *festae*, *flores*, & similia dicantur, quibus caput cingitur. vide Heins. ad Ovid. IV. Trist. 11. 57. & Servium ad I. Aen. 417. BURM. ³³ *nocens* V. recte, ut in Lucano legitur, in Lips. tantum erat solo nocentibus & c. priora deerrant ab *Aquae*. ³⁴ deest V. L. R. Vol. Lips. Steph. al.

Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
 Evaluit; neque eum juvere in volnera cantus
 Somniferi, & Marſis quaefitae montibus herbae.
 Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
 760 Te liquidi flevare lacus.
 Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello

Vir-

S E R V I I.

756. MEDICARI CUSPIDIS ICTUM. *Medicor il-*
lam rem, & illi rei; sicut modolor, 31 [& mode-
ror, & comisor.]

760. LIQUIDI FLEVARE LACUS. Etiam 36 alii.

761. IBAT ET HIPPOLYTI PROLES PULCHERRIMA BELLO VIRBIUS. Theseus, mortua 37 [priore uxore] Hippolyte, Phaedram, Minois & 38 Pasiphaes filiam, superduxit 39 novercam Hippolyto: qui, cum illam de stupro interpellantem 40 contempleret, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille 41 Neptunum patrem rogavit, ut se ulcisceretur, qui agitant currum Hippolyto, immisit 42 focam, qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana, ejus castitate commota, revocavit eum in vitam per Aesculapium, filium Apollinis & Coronidis, qui natus erat exfecto matris ventre, ideo, quod, cum Apollo audisset a Corvo, ejus custode, eam adulterium committere, iratus Coronidem, maturo jam partu, confixit sagittis. Corvum vero nigrum fecit ex albo: & exfecto ventre Coronidis produxit ita Aesculapium, qui factus est 43 medicinae peritus. Hunc postea Juppiter propter revocatum Hippolytum interemit: unde Apollo, iratus ei, Cyclopas fabricatoris fulminum confixit sagittis: ob quam rem a Jove jussus est Admeti regis

novem annis 44 [apud Amfrifum] armenta pascere, divinitate depolita. Sed Diana Hippolytum, revocatum ab Inferis, in Aritia, Nymphae commendavit Egeriae: & eum 45 *Virbium*, quasi *bis virum* jussit vocari: cujus nunc filium 46 cognominem dicit in bellum 47 venire: adeo omnia ista fabulosa sunt: nam cum castus ubique inductus sit, & qui semper solus habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, ut supra diximus v. 95. *Virbius*, est 48 nomen conjunctum Dianae, ut Matri deum 49 Atys, Minervae Erichthonius, Veneri Adonis.

V A R I O R U M.

758. IN MONTIBUS. Mediceus & Mentelianus uterque, caeterique praestantiores *in* non agnoscunt; ut nec plerique vetustiores Pieriani. in Mediceo a manu secunda id repositum erat, & versu proxime praecedenti ab eadem manu, *ad vulnere*, credo quod *in* bis repeti non ferret, qui codicem correxit. HEINS. *In vulnere* sex septemve codices. *in montibus* Dorvil. Ed. Venet. & Mediol. Ald.

759. ANGUITIAE. *Angitia* legitur apud Diomedem Grammaticum, & Macrobius lib. iv. Saturn. 6. *Anguitiae* in priore Menteliano & Mon-

35 desunt V. L. Vof. Lipf. in Thesauro Fabri notatur (an a Buchnero nescio, nam malo exemplo, non distinxerunt editores variorum additiones) legendum esse, sicut *moderor*, pro *modolor*, quod hoc cum dativo non construat. BURM. 36 mali V. alibi Basil. 37 desunt Lipf. L. V. R. Vof. Steph. Dan. 38 Pasiphaeae V. Pasiphae L. Vof. R. Steph. 39 deest Lipf. L. V. R. Vof. Steph. Dan. 40 contemisse Vof. sprevisse L. R. Lipf. scisset R. 41 Aegaeum patrem V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. Fabr. al. Neptunum posuit Masvicius, nescio unde, nisi ex aliis Mythologia. sed quum aliis locis Servius, vel ejus librarii, dissentiat a reliquis, temere consentientibus codicibus nova lectio inducitur. licet pro Neptuno plures sent, & Aegaeum obuisse constet. ille, hoc est Theseus, Aegaeum V. 42 focam in litore V. 43 artis Medicinae V. R. quod nescio an genuinum sit, & *artis* ejecerint scoli. ut etiam apud Dictyn Cret. de Bell. Troj. l. 14. de Podalirio & Machaone: *acuti ad id bellum ob solertiam Medicinae artis*. ita Merceri liber, & probavit Vindingius. plura vide apud Muncker. ad Hygin. Fab. cclxxiv. ubi similem de Aesculapio locum ex Vibio Sequestro adfert, ubi ex Mf. Reviano legendum, *Hippolytum Aesculapius arte Medicina reddidit vitae*. unde apparet corripisse librarios in hac locutione veterum loca, sic inf. viii. 798. *secundum artis auspiciis liberos*, in veteri codice. BURM. 44 desunt V. L. R. Lipf. Fabr. al. apud Amfrifum Dan. pro novem annis in Scholiaste Lucani lib. vi. 368. legi in uno Vossiano, vii. *annis*. in alio, viii. *mensibus*, vel novem annis, ut alii dicunt, docet Oudendorpius. BURM. 45 *Virvium* V. 46 cognomine L. V. R. Steph. 47 vocari L. 48 nomen V. R. 49 Atis L. Basil. Atis Vof. R. Steph. Dan.

Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, Hymettia circum
Litora, pinguis ubi & placabilis ara Dianae.

- 765 Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae
Occiderit, patriasque explevit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria & superas coeli venisse sub auras,
Paeoniis revocatum herbis & amore Dianae.

770 Tum

SERVII.

762. QUEM MATER ARICIA MISIT. Civitas juxta Albam. *Mater* autem, propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre ⁵² Aricia proventus: ac si diceret, quae tanti auctor est generis.

763. EGERIAE LUCIS. Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad ⁵¹ firmandam legum suarum auctoritatem.

764. PINGUIS UBI ET PLACABILIS ARA DIANAЕ. *Pinguis*, frequenti sacrificio; *placabilis* autem, ac si diceret, non qualis ante fuit, vel illic, vel apud ⁵³ Tauros, humano gaudens cruore: quam historiam plene in secundo ⁵⁴ y. 116. diximus, cum Iphigeniae incidit commemoratio.

765. ARTE NOVERCAE OCCIDERIT. Bene ⁵⁵ vim sceleris expressit sola novercae commemoratio.

769. PAEONIIS REVOCATUM HERBIS. Aut medicinalibus, a *Paeone*, medico deorum, qui ⁵⁶ *Παιων*, *Paeon* secundum Doricos dicitur; secundum rationem, ⁵⁶ *Paeon*: aut re vera herbam *Paeoniam* dicit, cujus Creta terax est. ET AMORE DIANAЕ. *Amore*, id est, cura.

VARIORUM.

Montalbanio. in Mediceo *Anguetiae*. in Menagiano *Argiae*. in nonnullis aliis, *Argitiae*. certe Vibius Sequester duplicem lectionem agnoscit. sed scribendum illic, *Angitiae*, vel *Anguitiae lacus Fucini*. pro quo in vulgatis *Anguitae*, vel *Anguitiae Lacaniae*. Solinus cap. 11. *Angitiae vicina Fucino occupavit*. in Silio libro VIII. 500. habes *Aetiae prolem Anguitiam*. ubi tamen *An-*

gitiam optimus codex. & sic vetusta Solini cap. 11. exemplaria, *Aetiae tres filias, Angitiam, Medeam, Circe*. Glossae veteres *Angitia, Medua*. sane Servius *Angitiam*, ab angendis serpentibus dictam contendit. HEINS. In scriptis *Angitiae, Angitiae, Angutiae*. sed *Anguitiae* in lapide Gudiano pag. LIV. 9. ubi vide notas Doctissimi Hesselii Addit pag. 17. vid. Salmas. Exerc. Plin.

Ibid. FUCINUS. *Focinus* Sprotan. & Montalbanus. *Fulcinus* Vratislaviensis, qui sequens hemistichium supplebat, *lacus, nemorosaeque Tempe*. ut & Dorvillianus. *Fuscinus* Francianus & Wittian.

761. PULCHERRIMA BELLO. Haec jungenda. vid. supr. 656.

762. ARICIA. *Ariola* Parthaf.

763. HYMETIA. *Humentia* duo omnium veterum Mediceus noster & Vaticanus Pierii, qui *Hymettia* perperam legit a monte Atticae regionis, cujus prima syllaba corripitur: & sane, si nomen proprium hic lateret, non indictum transisset locum Servius. Mentelianus prior tamen *Imetia*. tertius Rottendorphius *Himetia*. in Gudiano *Humetia*. in priore Menagiano *Himetia*. *Hymetia* primus Moretanus, & alter Mentelii, cum primo Rottendorphio, & aliis nonnullis. in ceteris *Cymetia*, *Hemetia*. in Leidensi *Symetia*. Schefferianus & Vossianus prior *humentia*. HEINS. *Imetia* Venetus cum glossa, *id est marmorea*. *Imetia* Dorvil. *humentia* Parthaf. & Ed. Venet. & Francian. quod probat Ruaeus & Guell. & Catroeus. primam syllabam produxisse etiam Nonn. Dionys. XIII. 185.

50 deest V. L. Vof. R. Lips. Steph. matre Aetia Fabr. matre Aricia Basil. Aricia Edd. antiq. vid. ad Sueton. Aug. 14. 51 ad adfirmendam Basil. & Edd. antiquae. 52 Centauros L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. Tauros habent V. Basil. etiam Edd. antiquae. recte. 53 invenies Dan. 54 jura in solo Regio inventi, unde forte Masvicius habuit. sed perperam scriptum est pro vim. 55 deest V. L. Vof. R. Steph. Dan. al. 56 Peneon L. Vof. Lips. Paeneon R. Paeneon V.

- 770 Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis & artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detrussit in undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
775 Sedibus, & nymphae Egeriae nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis aevum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.

Un-

SERVII.

772. MEDICINAE TALIS ET ARTIS. Quae etiam fata dissolveret.

773. POENIGENAM. Matris poena genitum: alii PHOEBIGENAM legunt, ut Probus.

775. RELEGAT. Commendat ab aliis segregatum.

776. SOLUS. In solis locis: nam *solus* quomodo, qui filium dicitur suscepisse? IGNOBILIS. Non vilis; sed ignotus: ⁵⁷ quamquam possit etiam ad illud referri, quod ⁵⁹ dicunt quibusdam artibus hominum vitam ultra fata protendi ⁶⁰ posse: ita tamen, ut solam habeant vitae imaginationem: videntur enim omnia facere, nec faciunt. ⁶¹ [AEVUM. *Aevum*, est aetas perpetua, cuius neque initium, neque extremum nascitur; & hoc modo *aevum*, aetatem Hippolyti posuit. Veteres *aevum* etiam deorum vitam dicebant: nam & VIRBIUS inter deos colitur. *Virbium* autem quidam Solem putant esse, cuius simulachrum non est fas attingere, propterea quod nec Sol tangitur.]

777. VERSOQUE UBI NOMINE. De re facto, ut III. Georg. 148. *Oestrum Graji vertere vocantes*.

VARIORUM

775. *Factum* Υμνίστω docuit Cl. Dorvillius.

764. DIANA. Vide Cluver. Ital. pag. 394.

766. OCCIDERIT. *Decideris* prior Hamburgicus pro varia lectione. qui & *explevit*. ut & Wittianus. *sanguine mensas* Leidensis pro diversa lectione. apud Ovidium passim illa verba *occidere*, *concidere* & *decidere* commutata reperies. vid. ad Epist. IV. 94. & VI. Met. 10. & IX. 10. & alibi. huic loco vero conveniens admodum verbum *decidere*, quia mox dicitur *rursus ad sidera & su-*

peras coeli venisse sub auras. & seq. BURM.

769 PAEONIS. *Paeonis* Dorvill.

771. AD LUMINA. *Ad limina* in tertio Moretano. ut VI. Aeneid. 829. vetus codex, *si limina vitae Attigerint*. HEINS. *Limina* etiam Wittian. Zulichemius, Oudartii, & Leidensis a manu prima. vid. Cerdam.

773. PHOEBIGENAM. Haec lectio Probi, & exemplarium. Servii, *Paenigenam*, & exponit, poena matris genitum. Pindarus in re maxime dubia, nomen a mortuis revocati non expressit, Pyth. III. 99. *Ἀδ' ἐν θανάτῳ ἡδ' ἐκλαύοντα*. Eratosthenes nominat Hippolytum, Orpheus Hy-menaeum, Stesichorus Capaneum, Telearchus Orionem, Diodorus Orum, Epiphanius Eucleem, Pausanias Semelen, Propertius Androgeonem, quibus alii addunt Glaucum & Tyndareum. Sunt qui plures simul vitae restitutos asserant. Pherecydes Delphis mortuos, Philarchus Phinei filias, Polyanthus filias Proeti: si in fabula convenirent omnes, fabula amplius non esset. FABRIC. Scholiastes Statii Theb. III. 506. *poenigenam*, & interpretatur *per poenam matris natum*. quae scriptura etiam multos codices occupavit: ita enim & Mediceus. in multis etiam *Phoenigenam*. in Mentelii primo *Phoenigneam*. Servius etiam *Poenigenam* quoque agnoscit, & *matris poena genitum* explicet, tamen a Probo *Phoebigenam* agnoscit addit, cui & nos subscribimus. praeterea in *undis* omnes vetustiores nostri, excepto Mediceo & a manu prima Gudiano. HEINS. *Denigenam* secundus Rottendorphius. vid. ad Sammonic. cap. XII. & XX. & Barth. ad Stat. III. 506. *detraxit* Dorvil. *ad undas* Ald.

776. UBI.

57 matre Steph. Dan. 58 quamquam possit artibus hominum vita ultra fata protendi L. R. 59 dicitur V. Fabr. al. 60 desit. Vof. Steph. Dan. 61 desunt L. Vof. R. Lips. Steph. al.

- Unde etiam templo Triviae lucisque sacratiss
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
780 Et juvenem monstros pavidum effudere marinis.
Filius ardentis haud secius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipse inter primos praestanti corpore Turnus.
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.
785 Cui triplici crinita juba galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,

Quam

SERVIL

778. UNDE ETIAM TRIVIAE TEMPLO. Exponit rō *autior*: nam Callimachus scripsit *Atria*, in quibus etiam hoc commemorat.

779. ⁶² [ARCENTUR EQUI. Quoniam apud qualdam gentes ad aram equo sedere permittebatur.]

781. HAUD SECIVS. Non segnius patre. Dicit autem tantae eum fuisse audaciae, ut nec paternae mortis terteretur exemplo.

784. VERTITUR. Id est, ⁶³ agit. ET TOTO VERTICE SUPRA EST. Statius: *Ex toto despectat pectore bellum*.

786. AETNAEOS EFFLANTEM FAUCIBUS LIGNES. Nimios, quantos habet Aetna.

787. TAM MAGIS ILLA FREMENS, ET TRISTIBUS EFFERA FLAMMIS, QUAM MAGIS EFFUSO CRUDESCUNT SANGUINE PUGNAE. Legitur in Arte, quod *tam*, *magis*, *maxime*, *minus*, *minime*, positivo tantum jungantur: quod ⁶⁴ tamen tunc ⁶⁵ observabitur, si ponantur ad augmentum istae particulae: tunc enim *mitiosam* faciunt elocutionem. Caeterum si ad exaequationem positae sint, possunt vel comparativo, vel superlativo, vel ⁶⁶ pro his gradibus ipsae inter se jungi. Hinc ergo est: *Tam magis illa fremens & tristibus effera flammis*: non enim ad praelationem positae sunt; sed ad exaequationem: majores enim nostri vitia

non in dicto, sed in significatione esse voluerunt. hinc est in Sallustio Jug. xxxi. *Ita quam quisque pessime fecit, tam maxime tutus est*: nam & hic exaequatio est, non comparatio.

VARIORUM.

776. UBI. *Ibi* Venetus & seq. vers. iterum *ibi*, cum primo Hamburgico.

777. VERSOQUE UBI. *Verso* ubi nomine ex suis malit Pierius, sed aliter nostri praeter unicum Schefserianum. HEINS.

Ibid. VIRBIUS. *Verbius* Dorvillius & Gudianus.

778. SACRATIS. *Sacratas* Dorvill.

780. PAVIDI. *Pavide* Gudianus a manu prima. *litora* Venetus. *effundere in armis* Dorvill. mox *haud segnius* idem & Wittian. a m. pr. Markl. ad Stat. I. Silv. II. 45. & III. III. 25. legit, *litora circum Heu! juvenem*.

784. EST. Deest Menagii priori. *vertice super* Ed. Venet.

785. CRINITA. *Crinata* alter Menagii & Venetus.

786. EFFLANTEM. *Afflantem* Menagii prior & Francianus.

787. TAM MAGIS. *Tam* Medic. male. vid. ad III. Georg. 309. & Quintilianus lib. IX. 3. pag. 803. inter Archaismos refert, ubi in altero versu, *quo*

⁶² desunt iisdem & Fabr. ⁶³ ait V. ita saepe in Mss. variatur. forte legendum *agitur*. vid. ad lib. XI. 683. locus vero Statii hic adductus, est petitus ex lib. IV. Theb. 165. sed ibi legitur, *& toto despectans vertice bellum* in altero vero lib. IV. *& transcendit corpore bellum*, quae nullum sensum efficiunt & hic Lips. *toto d. corpore bellum*. BURM. ⁶⁴ tantum corrigebat Heinhaus. ⁶⁵ observatur V. Dan. Fabr. al. ⁶⁶ pro his ipsi gradibus Fabr. pro ipsi gradibus Basil. & al.

Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.

At levem clipeum sublatis cornibus Io

790 Auro insignibat, jam saetis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaeque pubes,

795 Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacrae acies, & picti scuta Labici:

Qui

S E R V I I.

790. IO AURO INSIGNIBAT. Haec Inachi filia Argivorum fluminis fuit. Hanc amavit Jupiter: & dum cum ea esset, Juno supervenit: timens ille ne deprehenderetur, ⁶⁷ Io mutavit in vaccam: & eam poscenti dedit Junoni, ne pellicem confiteretur: cui Juno Argum, oculatum omnibus membris, ⁶⁸ Arestoris filium, custodem apposuit. Quem cum Jupiter per Mercurium interemisset, Juno eum in pavonem mutavit; Ioni vero immisit oestrum, ⁶⁹ quo diu exagitata ad Aegyptum venit, & Jovis voluntate in Ilin mutata, ⁷⁰ [colique coepta est.] INSIGNIBAT. Signo suo clarum esse faciebat, ⁷¹ [sua pictura insignem faciebat.]

791. ARGUMENTUM INGENS. Aut fabula, ut Cicero: *Argumenta erant in* ⁷² *valvis*. Aut re vera *argumentum*, quo se Graecum ⁷³ probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius dixit 372. *Inachus Acrisiusque patres, mediaeque* ⁷⁴ *Micene*. Custos. Ne reverti posset in formam priorem.

792. PATER INACHVS. Pater non tantum ⁷⁵ ipsius Ionis; sed auctor originis Turni.

794. TOTIS AGMINA DENSENTUR CAMPIS. Qui oculis poterant subiacere. DENSENTUR ⁷⁶ autem, *densco densos* dicimus, aliter non. ARGIVAEQUE PUBES. Et hoc ad generis, ut supra diximus, pertinet probationem; quod eum sequebantur Argivi.

795. VETERESQUE SICANI. Bene *veteres*: nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt ⁷⁷ *Sicani*: quos postea pepulerunt Aborigines.

796. SACRAE ACIES. Dicunt ⁷⁸ quendam Corybantem venisse ad Italiam & tenuisse loca, ⁷⁹ quae nunc Urbi vicina sunt: & ex eo populos ducentes originem, *Sacranos* appellatos: nam sacrati sunt Matri deum Corybantes. Alii *Sacrae acies* ⁸⁰ Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ⁸¹ ver sacrum voverunt: unde *Sacrae* dicti sunt. ⁸² [Ver sacrum autem, immolationis est genus: mos enim Italis fuit, ut magnis in periculis addicti voverent, quaecumque proximo vere nata essent apud se animalia, immolatu-] PICTI SCUTA LABICI. Glaucus, Minois filius, venit ad Italiam: & cum sibi imperium posceret, nec acciperet: ideo quod nihil praestabat, sicut ejus pater praestiterat: zonam ⁸³ eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit scutum ⁸⁴ militare, a quo & ipse *Labicus* dictus est; & ab eo populi, ⁸⁵ *Labici*, quam Latine ⁸⁶ *an-*

67 Ionem-Lipsi. mox pelicem L. Vof. 68 Aristodis V. R. Steph. Dan. Aristidis L. Aristoudis Vof. Aristoris Bas. Aristoclis Lipsi. 69 quod diu vexata V. 70 desunt V. L. R. Vof. Lipsi. Steph. al. 71 desunt V. L. R. Lipsi. Basil. 72 *valvis* V. 73 comprobare Steph. Fabr. Basil. quia scilicet *Graecum probare* legerat in Mss. ut est in Voff. 74 *Micene* Steph. Dan. 75 ejus, sed V. 76 deest L. Vof. R. Steph. vero V. 77 deest R. 78 quondam L. R. a m. sec. 79 nunc vicina Dan. 80 Ardeatium L. Vof. R. Steph. Dan. 81 vera sacrum L. R. verum sacrum Vof. Steph. noverunt R. 82 desunt V. L. Vof. R. Lipsi. Steph. Dan. 83 ejus V. Fabr. al. 84 deest V. L. Vof. R. Steph. Dan. 85 *am-* *plam* L. V. Vof. R. Lipsi. Steph. Dan. hanc vocem posterioris aetatis pro *ansa* usurpasse, & hinc in Mss. passim occurrere ostendit Valefius ad Amm. Marcel. lib. xxi. cap. 2. aliter *Amulam* & *Amam* de vase sumi, quo offeruntur in sacris, vinum & alia, docet Cangius in Glossario, quae vero de *Labico* memorat Servius, apud neminem extare notavit olim Domit. Calder. ad Martial. lib. i. Epig. 89. dicebant vero & *Labium* & *Levium*, vide Cl. Drahenb. ad Liv. 11. 39. nec *Labium* scribendum, sed *Labium*, vid. eundem ad Sil. Ital. xii. 534. BURM.

Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
 Circaeumque jugum; quîs Juppiter Anxurus arvis
 800 Praesidet, & viridi gaudens Feronia luco:
 Qua Saturae jacet atra palus, gelidusque per imas

Quac-

SERVII.

sam vocamus. PICTI AUTEM SCUTA, id est, in bello frequenter probati: nam apud majores virorum fortium ⁸⁶ picta erant scuta; contra inertium & tyronum pura erant: unde est IX. 548. *Parmaque inglorius alba*, id est, non picta.

797. QUISALTUS, TYBERINE, TUOS. Non originem, ⁸⁷ [ut diximus supra.] SACRUMQUE NUMICI LITTUS ARANT. Aut jam tunc *sacrum*, aut Prolepis est a cadavere Aeneae: nam consecratus est *Numicus*, postquam inventum est illic cadaver Aeneae.

798. LITTUS ARANT. Littus fluminis, ut VIII. 83. *Viridique in littore conspicitur sus*. ⁸⁸ [Cum ripae proprie fluminum sint; *littora* maris, ut Ovidius I. Met. 42. *Pro ripis littora pulsam*.]

799. CIRCAEUMQUE JUGUM. Circa hunc tractum Campaniae colebatur puer Jupiter, qui ⁸⁹ *Anxurus* dicebatur, quasi *anxi*, id est, *sine novacula*: quia barbam nunquam rafisset, & Juno virgo, quae Feronia dicebatur. Est autem fons in Campania juxta Terracinam, quae aliquando ⁹⁰ *Anxur* est dicta.

800. ET VIRIDI GAUDENS FERONIALUCO. Non vacat, quod addidit *viridi*: nam, cum aliquando hujus fontis lucus fortuito arfisset incendio, & vellent incolae exinde transferre simulacra, subito revivuit.

801. QUA SATURAE JACET ATTRA PALUS. Secundum hanc lectionem revera ⁹¹ *Saturam* paludem intelligimus; sed alii ⁹² *ASTURAE* legunt: quod si est, paludem pro flumine posuit: nam haud longe a Terracina oppidum est *Astura*, & ejusdem ⁹³ cognominis fluvius.

VARIORUM.

quo magis Gothanus codex habet. ut apud Lucret. I. 557. quidam. vide ibi Lambinum. BURM.

789. AT. Et Sprothianus. ad Gudian.

790. INSIGNIBAT. *Insignabat* Dorvill. & jam bis alter Menagii.

791. ARGUMENTIS. V. Bynckersh. Obs. v. 17.

794. DENSANTUR. Vetustiores nostri, quos inter & Mediceus, *densentur*. quod & ipsum ex Britanno codice apud Macrobius lib. v. Saturn. cap. 15. expressit Pontanus, nec aliter apud illum membranae Thuanicae exhibent. sic libr. x. 432. in optimo Menagiano *Extremi addensent acies*, non *addensant*. & lib. xi. 650. ex praestantioribus membranis,

Et nunc lenta manu spatgens hastilia denset.
 ut & lib. xii. 264.

Vos unanimi densete catervas.
 lib. I. Georg. 248.

Semper & obtenta densentur nocte tenebrae.
 & post. 419.

Denses, erant quae rara modo, & quae densa relaxat.

apud Silium Italicum lib. x. 15.

Ac juvenem, quem Vasco levis, quem spicula densens

Cantaber urgebat, letalibus eripit armis.
 sic scribo, vulgo nunc circumfertur, *spicula densus*. dixi nonnihil de hoc verbo ad Valer. Flac. III. 207. & VII. 628. & ad Claudianum ac Ovidium. apud Macrobius lib. VII. Saturn. 7. *laeve autem est mulierum corpus & quasi naturali frigore densatum*. cap. 7. *ossa, dentes, cum unguibus & capillis nimia siccitate ita densata sunt*. & cap. 12. *Nix quae nihil aliud est quam aqua in aëre densata tenuitatem sui cum denseretur amisit*. vide & Vossium III. de Analog. c. 35. HEINS.

795. AURUNCAEQUE. Scribendum *Aruncae*. vel (ut in manuscripto) *Arruncae*. Ex hoc loco Arunctorum terras possedisse Rutulos, Arunctorum Sueffanos, colligi posse videtur. FABRIC. *Aruncae* Dorvil.

Ibid.

86 depicta V. 87 desunt L. & mox desunt Lips. a cadavere Aeneae. 88 desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. 89 Anxurus V. R. Anxirus L. 90 Anxyres V. R. Anxiris Dan. Anxires L. Anxirus Vof. 91 saturae L. R. 92 stirae V. Asturiae Fabr. 93 cognomine Basil.

Quaerit iter vallis, atque in mare conditur Ufens.

Hos super advenit Volscæ de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentis aere catervas,
805 Bellatrix. Non illa colo, calathifve Minervæ

Fe-

SERVII.

802. QUÆRIT ITER VALLES. Satis signatis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait sup. 32. *In mare prorumpit.*

803. HOS SUPER ADVENIT VOLSCÆ DE GENTE CAMILLA. Prudenter, post impletam commemorationem virorum, transit ad foeminas. Ita enim & de Trojanis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postulaverunt: quæ res ab Homero prætermissa est. Sane jam præsagium est infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia armantur & foeminae. VOLSCÆ DE GENTE. De Priverno, Volscorum ⁹⁴ oppido, ut XI. 540. *Privernum antiqua Metabus cum excederet urbe.*

804. FLORENTES AERE CATERVAS. Ennius & Lucretius ⁹⁵ *florere* dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucretius ⁹⁶ v. 1441. *Tum mare velivolam, florebat navibus pontus.*

805. CALATHISVE MINERVÆ. Minerva & armorum dea est, & lanificii; sed Camilla animum ad arma sola ⁹⁷ contulerat.

VARIORUM.

Ibid. RUTULI. Serv. ad I. Aen. 2. *Siculi, veteresque Sicani* citat.

796. SARRANÆ ACIES. Apud Macrobiū lib. v. Saturn. cap. 15. *Stant Gauranæ acies*, in ultima Pontani editione. nam vetustiores, Gryphiana certe, *Stant Sarranæ acies*. codex Thuaneæ Bibliothecæ membraneus, *Stant Gaurinæ acies*. HEINS. *Sarranæ* Montalbanius, Zulichemius & Bigotii. *Saranæ* Dorvill. *Saturnæ* Menagii prior. sed *Sarranæ* vera lectio. & Servii expositio de Ardeatibus confirmatur egregia inscriptione, quam Gudius habet pag. xx. 8. ubi SACERDOTES SACRANI ARDEATES memorantur, qui matri Deū sacra faciebant. & inscript. seq. CALLISTRATUS SACERDOS ARCHIGALLUS SACRANOS MATRI D. MAGNÆ IDEÆ: ET MAGISTER COLLEGII SACRANI SACERD. BURM.

Ibid. LABICI. *Libyci* Menag. pr. & mox, *municipi* Leidenfis.

799. ANXURUS. *Axurus* scribendum est: sic enim in argenteis nummis notatum vidi, ubi hoc ipsum Axuri Jovis signum expressum est. URSIN. Forte rectius *Axxurus*, ut in veteri numismate gentis Vibiae IOVIS AXUR. & ita apud Siliū quoque lib. VIII. 393. in optimis membranis legitur, ubi nonnihil diximus. Ζῆς Ἀχὺρ, sine novacula. Apud Arustianum Messium *Juppiter Anxyrius* legitur pro *Anxyrus*, ut opinor, prolato hoc Maronis loco. & ita in nummo Cæsaris Augusti Graeco apud Occonem p. 82. ΑΓΕΥΡΟΣ. Apud Scholasten Horatii Crucquianum lib. I. Sat. v. *Juppiter Anxyris*, uti & apud Macrobiū lib. v. cap. 15. Symmachus lib. II. Epist. 6. *Emensi haec quoque litora, quæ post Formias in Anxurim porriguntur*. ubi in vetusto codice *Axuria*. apud Hyginum de limitibus agrorum, nunc *Colonia Axurnas*, nunc *Anxurna* dicitur. dixit nonnihil ad Festum Scaliger. certe in hoc Maronis loco codici Mediceo, omnium quotquot aut mihi aut aliis videre contigit, veterrimo, etiam nuncupatur *Juppiter Anxurus*, ut & in tertio Rottendorphio & Montalbano. nec aliter Gudianus & Mentelianus alter a manu secunda. in Menagiano priore *Anxurus*, pro *Anxurus*. in Vossianis duobus, altero Menagiano, secundo Rottendorphio, & primo Moretano *Anxyrus*. in aliis quatuor *Anxyris*. in Gudiano & Menteliano altero a manu prima *Anxyris*, quomodo & Mentelius prior, & primus Rottendorphius. in tribus aliis, *Anxyris*. At Schefferianus, omnium quidem recentissimus, ex vetusto tamen codice expressus, *quis Juppiter Anxur & arvis*. quod numismati antiquo optime respondet; & fortasse *Juppiter Axur*, a manu Maronis sit. HEINS. *Anxyris* Francianus & Parrhas. Papias, *Anxyrus dicitur Juppiter Barbatus. Anxyris* Regius, & Ed. Venet. & Wittian. vid. hic Guellium.

800. FE-

94 oppidum V. 95 flores Vof. 96 florebat navibus Pontus V. L. Vof. Lipf. Steph. Dan. al. in quibus principium versus deest. in Lucretio hodie legitur *florebat navibus pandis*, in Mss. *florebat propter odores*. & ita citavit Ursinus ad lib. I. Aen. 224. vid. Comment. Mafvicius hic *pandis* ex Lambino reposuit, audaci incepto, ut recte notatur ab interprete Lucratii. BURM. 97 contulit L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan.

- Femineas adsueta manus; sed proelia virgo
 Dura pati, cursuque pedum praevertere ventos:
 Illa vel intactae segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu laessisset aristas:
 810 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
 Ferret iter, celeris nec tingeret aequore plantas.
 Illam omnis rectis agrisque effusa Juventus,
 Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
 Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
 815 Velet honos levis humeros, ut Fibula crinem

Au-

SERVII.

807. CURSUQUE PEDUM. Bene *pedum* adjecit, ne per equum ejus gloria minueretur, ⁹⁸ [quod ei objicitur: XI. 706. *Quid tamen egregium, si foemina forti Fidis equo?*]

709. ARISTAS. *Aristae* autem sunt primae spicae partes, ab eo, quod primae *arescant*, dictae.

811. TINGERET. *Mergeret*, ⁹⁹ ut XI. 914. *Tingat equos*.

813. JUVENTUS TURBAQUE MIRATUR MATRUM. Ante, ornatum ejus: post, arma dicturus est: unde hysteron proteron in respondendo esse voluerunt, ut ornatum matres, viri vero arma mirarentur. Sed melior sensus est, si, sicut dictum est, accipiamus: ea enim sexus uterque miratur, quae sunt posita contra opinionem, ut mirentur foeminae arma in muliere; viri ornatum in bellatrice.

814. INHIAN. Stupore quodam, ore patefacto.

VARIORUM.

800. FERONIA. *Feronia* Parrhaf.

802. UFENS. Sextus Pompejus, libri Liviani, Marmora antiqua Venetiae & Insubriae perpetuo scribunt per *Ou*, ut *Ousentina* tribus, quae ab *Ousentibus* nomen accepit. Populi autem *Ousentes* a fluvio. FABRIC. *Uffens* Venetus, & Leidenſis *voluitur Uffens*. vid. sup. 745.

803. VOLSCA. *Vulſca* multi. ita Mss. etiam apud Ovid. VI. Fast. 721. & alibi. *Voleſa* prior

Hamburgensis.

804. EQUITUM. *Comitum* alter Hamburgicus.

Ibid. FLORENTES AERE. Waddel. animadv. Critic. p. 25. *florente aetate catervae*. vid. ad Val. Flac. V. 565.

805. CALATHISVE. *Calathisque* Parrhaf.

808. ILLA VEL INTACTAE. Defendit hos verſus, quos citat Seneca Epist. LXXXV. H. Steph. differt. de Criticis pag. 43. sed *volasset* legit, quia *laessisset* sequitur. sed hujus variationis exempla videbis in Marklandi notis ad Statii I. Sylv. I. 100. vid. sup. IV. 343.

809. ARISTAS. *Arenas* alter Hamburgicus: quae voces & confusae lib. I. Georg. 226. & saepe alibi. vid. ad Calpur. II. Eclog. 74.

810. TUMENTI. *Timentis* Gudian. a m. pr.

813. MATRUM. *Patrum* prior Hamburgicus, pro varia lectione. male. vid. VIII. 592. *mirantur* Leidenſis a manu prima. *suspectat* prior Hamburgicus, pro varia lectione. *perspectat* Venetus.

Ibid. EUNTEM. Vid. ad lib. IV. 149.

814. ATTONITIS INHIAN. ANIMIS. *Attonitis haesere animis* Gudianus. non placet. HEINS.

815. UT FIBULA CRINEM. *Ut Fibula vestem* prior Menagianus, & pro diversa lectione primus Rottendorphius, & Moretanus tertius. HEINS. *Humeroſque leves* Venetus.

816. UT GERAT. *Aut gerat* secundus Moreti. & Dorvill. & ut *pastoralem* Oudartii.

816. LY-

⁹⁸ defunt V. ⁹⁹ ut in *tinguas* V. a in ore Steph. Dan. amore patef. L. Vol. Lips.

P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VII. 249
 Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
 Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

SERVII.

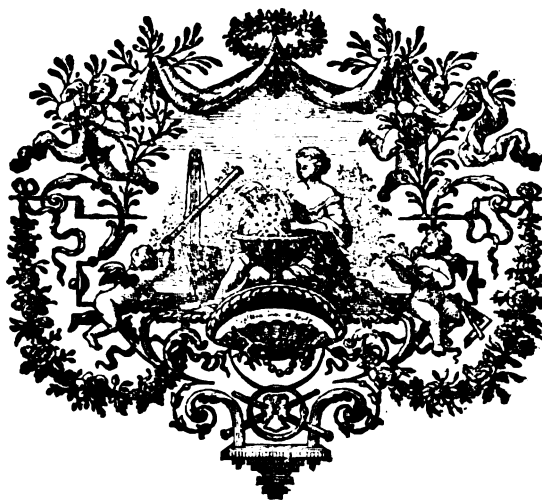
816. LYCIAM PHARETRAM. Quasi Lyciam, ut
 legimus: *Cretenses* ² *egere sagittas*.

817. PASTORALEM PRAEFIXA CUSPIDE MYR-
 TUM. ³ [Quia hac pugnare pastores solent. ⁴ [MYR-

TUM. Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum.]
 Statius IX. Theb. 124. *Lernaeam jacis ille* ⁵ *stra-*
bem.

² deest L. Dan. Fabr. al. eges R. ³ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. ⁴ defunt Basil. ⁵ *Trabiam* R. *Trabal* V.
 quasi *Trabale*, & *Trabal* dicuntur. in Statio legitur, *ant ipse*.

P. VIRGILII MARONIS
Aeneidos.

LIBER OCTAVUS.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce

Ex-

SERVII.

1. UT BELLISIGNUM LAURENTI TURNUS
AB ARCE EXTULIT. Apud majores nostros tria
erant militiae genera in bellis gerendis, nam aut
Legitima erat militia, aut Conjunctio, aut Evoca-
tio. Legitima erat militia eorum, qui singuli ju-

rabant, pro republica ¹ se esse facturos, nec ² dis-
cedebant, nisi completis stipendiis, id est, mili-
tiae temporibus: & *sacramentum* vocabatur, ³ [ut
Aen. 11. 157. *Fas mihi Grajorum sacrata resolve-
re jura.*] Aut certe si esset tumultus, id est, bel-
lum

1 Deest V. 2 discedere Dan. descendebant Lipf. 3 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al.

Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acris concussit equos, utque inpulit arma;
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
3 Conjurat trepido Latium, saevitque juvenus

Effe-

SERVII.

lum Italicum, ⁴ vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, ⁵ & exinde proferens duo vexilla, unum ⁶ roseum, quo pedites evocabat; & unum caeruleum, quod erat equitum (nam caeruleus color maris est, a cuius Deo equum constar inventum) dicebat: *Qui rempublicam salvam vult, me sequatur*: & qui convenissent, simul jurabant: & dicebatur ista militia, *Conjuratio*. ⁷ [Alii album & roseum vexilla tradunt, & roseum bellorum, album comitiorum signum fuisse.] Fiebat etiam *Evocatio*: nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiae, Conjuratio, & Evocatio: quippe ⁸ in tumultu. Sane incongruum non est, quod signum belli, id est, vexilli elevationem Turno dat: ⁹ aut quia de rege Latino dixerat supra VII, 600. *Rerumque reliquit habenas*: ¹⁰ [aut quia Turnus furore succensus maluit ipse efficere quam jubere, ut omnes abrumperet moras: aut quia, sicut dictum est, Latinus, cui soli imperandi hoc jus erat, abstinerat, & nemo, illo abstinente, parebat. ¹¹ [Turnus ergo ideo hujusmodi officium arripuit: quia, etsi ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat.] *Belli autem signum* generaliter dixit (nam multa sunt) *sed vexillum* significat, quod est tractum a *veli* diminutione, ut *velum*, *vexillum*. ¹² [AB ARCE. Quoniam vexillum in arce poni solebat, quod esset specimen ¹³ imperati exercitus.]

2. STREPUERUNT CORNUA. Quae simul sonabant, ut VII, 615. *Aereaque ad sensu conspirant*

cornua rauco. ¹⁴ [Thucydides lib. v. cap. 70. ait, Lacedaemonios, non cornuum tubarumve cantu, sed tibiarum usos. Homerus de Achaeis Iliad. I. 8. *οἱ δ' αἰ ἰσαν οὐρῇ*. Et antea de Phaliscis VII. 698. *Regemque canebant*, dixit.]

3. UTQUE ACRES CONCUSSIT EQUOS. Hoc ad equites pertinet. ¹⁵ [Et utrum, hoc epitheton equorum perpetuum est, an, dum concutuntur?] UTQUE IMPULIT ARMA. Hoc ad ¹⁶ pedites. Est autem sacrorum: nam is, qui ¹⁷ belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commovebat; post, hastam simulacri ipsius, dicens: *Mars vigila*. ¹⁸ [Quidam sane suos equos, & sua arma, de Turno tradunt; scilicet ut caeteris esset exemplum.]

4. EXTEMPO. Aut subito, aut re vera ex ipso templo: id est, post divina arma commota. TUMULTU TREPIDO. Festino: more suo: ¹⁹ [non enim timere poterant, qui pericula vincebant.]

5. CONJURAT. ²⁰ Nota, de re bona *conjuratorem* dici posse: ²¹ nam *conjuratio* ²² *pietas* est. JUVENTUS EFFERA. Efferata per Furiam, ²³ [ut VII. 340. *Arma velit postatque simul*.

VARIORUM.

1. UT. *At Zulichemius. signum belli prior* Hamburgicus.

2. STREPUERUNT. *Crepuerunt* Leidenfis.

3. EQUOS, ATQUE IMPULIT ARMA. Haec duo, de peditibus *arma*, de equitibus *equos* interpretatur Servius. & certe, ut vidimus ad lib. I. I. *arma virosque saepe jungi*, ita *arma* & *equos* non minus frequenter, ubi totum exercitum aut.

⁴ & V. vid. supr. ad II, 486. & VII 614. ⁵ deest V. ⁶ Ruffean. quod Vof. sic lib. VII, 712. Heinſius in Corippo *ruffens* pro *rosens* emendavit. ⁷ deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. al. ⁸ in tumultus R. ⁹ cum de R. L. dixerit V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. ¹⁰ deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. al. ¹¹ *jam parati* legit Barthius ad Stat. IV. Theb. 803, ſed confundit vexilla, quae cum ſignis etiam in exercitu erant, & hoc vexillum, quod in evocatione, qua imperabatur exercitus, id eſt milites. ut convenirent, *allebatur*. & *exercitum imperare*, non in illo qui contra hoſtes ducitur; ſed in Comitibus centuriatis propriam eſſe locutionem, docuit magnus Gronovius, & eo reſpicere Servium obſcure, lib. I. Obſerv. I. ¹² deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. Dan. al. ¹³ deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. al. ¹⁴ pedites pertinet V. ¹⁵ bellorum V. ¹⁶ deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. al. ¹⁷ deſunt iisdem. ¹⁸ notandum Dan. nota dare bona R. ¹⁹ ergo Dan. ²⁰ deſunt V. L. Vof. R. Lipſ. Steph. al. ²¹ ad *Meſſapus*.

Effera. Ductores primi Messapus & Ufens,
Contemtorque Deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,

10 Qui

SERVII.

6. PRIMI. Utrum ordine, an dignitate? Messapus et Ufens. Bona electio personarum ad delectum habendum; unus eques bonus, id est, Messapus²⁴ mittitur; alter pedes egregius,²⁵ [id est, Ufens.]

7. CONTEMPTORQUE DEUM MEZENTIUS.²⁶ Quis enim iustius quam sacrilegus contra pios & praepararet bellum & gereret?

8. VASTANT CULTORIBUS. Abducendo cultores, vastos & desertos efficiunt.²⁷ [Sallustius in Jugurtha cap. XLVIII. *Vastus ab natura & humano cultu.* Alibi fragm. incert. *Quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus:* hoc est, hominibus deserta.]

9. MITTITUR ET MAGNI VENULUS DIOMEDIS AD URBEM. Diomedes, postquam reperit²⁸ ira Veneris, a se vulneratae, uxorem²⁹ Aegialeam apud Argos³⁰ [cum Cyllabaro, ut Lucilius, vel Cometa, ut plerique tradunt,] turpiter vivere, noluit reverti³¹ [ad patriam: vel, ut dicitur, ab adulteris proturbatus;] sed tenuit partes Apuliae: & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu civitates plurimas condidit: nam & Beneventum &³² Aequumtuticum ipse condidit, & Arpos, quae &³³ Argiripa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur; non Arpinum, quam constat esse Campaniae: unde Cicero Arpinas. Sane sciendum, Apuliam uno dictam vocabulo; sed huius partem, quam Diomedes tenuit, Messapiam &³⁴ Peucetiam a duobus fratribus dictam, qui illic imperarunt.³⁵ [Alii aliter sentiunt de Messapiae nomine: in Anthedonis enim ora, quae Boeotiae est, mons stat Messapius, a duce Messapo nominatus, qui adventans in Iapygiam, ab se Messapiam regionem appellavit:] item Dauniam, a Dau-

no rege Apuliae:³⁶ [a quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane³⁷ considerate ad Diomedem mittitur: movenda est enim indignatio & metus Diomedis, ut subveniat Latinis contra Troianos:]³⁸ [Considerate ergo hic ad Diomedem mittitur,] ut eum vel quasi civis adduceret, vel citius possit movere. VENULUS. Hunc fuisse constat³⁹ Argivum: ⁴⁰ nam Tyburs est, ut ille indicat locus: XI. 757. *Praedam*⁴¹ *Tyburturn ex agmine raptam, Portat ovans.*⁴² [Hunc alii Lavini imperasse olim tradunt.]

VARIORUM.

aut vires bellicas designant. sic Ovid. II. Amor. III. 7.

Non tu natus equo, non fortibus utilis armis.
VIII. Metam. 21.

*Procerum quoque nomina norat,
Armaque, equosque &c.*

Valerius Max. IV. VI. Ext. 2. *equo se & armis exercuit.* & ita de Caesare Sueton. cap. LVII. & de Tito cap. III. *Armorum & equitandi peritissimus,* & centies alii haec duo jungunt. apud Martialis. I. Epigr. 50.

*Videbis altam, Liciane, Bilbilim,
Equis & armis nobilem.*

ita omnes codices. & perperam Surita *aquis* emendat, & Cerda ad Virgil. v. 260. vid. Schotti Biblioth. Hisp. Tom. II. pag. 200. quos refutant nummi Bilbilis, quos dedit Vaillantius in Colonia sub Augusto, p. 15. & 16. ubi in averfa parte eques cum hasta, & ubi opportune Vaillantius Martialis locum adduxit. hinc illa formula *equis viris*; de qua videndus Ferrarius ad Ciceron. VIII. Philip. 7. & alii ad IX. Famil. Epist. 7. ubi &
arma,

23 dilectum V. R. 24 & Ufens alter V. 25 desunt V. L. R. Vof. Steph. Dan. 26 quid enim iniustus V. quid Steph. mox gereretur Vof. 27 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 28 iram V. 29 deest V. L. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. 30 desunt V. I. Vof. R. Lipf. Steph. al. 31 desunt iisdem. 32 Ecum Tuticum V. Aequitutum Fabr. Equitutum Basil. 33 Argirippa R. Basil. 34 Peucetiam V. Peucediam Fabr. 35 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. 36 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 37 artificiose Dan. 38 desunt Dan. Fabr. & connectunt per, vel ut enim. ut eum vel quasi civis posset movere L. R. Basil. civis conduceret Vof. posset adducere Fabr. sed plerique haec post *portat ovans* habent. ut & Lipf. 39 Argivum V. 40 non Tiburem V. nam Tybur Dan. 41 *Tyburti* Dan. Fabr. ibi legitur. *ex agmine: Tarchon Portat.* 42 desunt V. L. R. Vof. Steph. al.

- 10 Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
 Advectum Aenean classi, victorque Penatis
 Inferre, & fatis regem se dicere posci,
 Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
 Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
 15 Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
 Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,

Quam

SERVII.

10. CONSISTERE. Jam esse conditos, ⁴³ id est, fundasse civitatem: ⁴⁴ [plus est enim *consistere*, quam *venisse*.]

12. INFERRE. Hic invidiam facit, ut I. 6. *Inferretque deos Latio*: proprie enim inferuntur penates. REGEM SE DICERE POSCI. Unde illud est inf. 38. *Expectate solo* ⁴⁵ *Laurentum*. Et dicendo *posci*, agit subtiliter: nam si non venit errore, sed fato, omnem sibi utique est vendicaturus Italiam; sine dubio & Diomedis imperium. ⁴⁶ [VICTOSQUE PENATES. Ut major sit indignatio: & amat Poëta, quotiens adversum Trojanos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen adscribere, ut apud Aeolum I. 68. *Ilium in Italiam posans victosque penates*.]

13. VIRO SE ADJungere GENTES DARDANIO. ⁴⁷ [Hic metum injicit: &] bene non Aeneae dixit; sed *viro Dardanio*; ut non sit mirum, si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum, ut VII. 240. *Hinc Dardanus ortus*: *Huc repetit*.

15. QUID STRUAT HIS COEPTIS. Cum ⁴⁸ haec jam coeperit. Et participialiter dixit, ab eo, quod est *incipio*, ⁴⁹ *coeptus* facit: hinc est *coeptis*. QUEM SI FORTUNA SEQUATUR, EVENTUM PUGNAE CUPAT. Si eum fortuna comitetur, quem finem suae velit esse victoriae, ipsum melius nosse, qui jam antiquus est hostis. ⁵⁰ [Ergo *quem*, acute pronuntiandum, ut sit ordo: quem eventum pugnae cupiat, si fortuna sequatur.]

16. MANIFESTIUS IPSI. Vult autem intelligi, Aeneam etiam ⁵¹ contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens impetium, sed & causa hostilitatis antiquae.

VARIORUM.

arma, equos, viros jungi videbis. uti & in loco Ovidii ex Metam. laudato, codex Gronovianus. Stat. x. 6.

Illic arma & equos, ibant quibus ante superbi, &c.

Horat. I. Od. 15. *quantus equis, quantus adest viris sudor?* BURM.

Ibid. INPULIT. De hac scribendi forma vide Noris. ad Cenot. Pis. Diss. IV. cap. 6. & hic Pierium.

6. MESSAPUS. *Mesapus* Montalb. & alter Hamburg. Wittian. & alii. *Mesappus* primus Hamb. & ita in sequentibus variant. *Mezencius* Mentelii pr. *contemtor superum* Wittian. ut varaverit more suo Maro. BURM.

9. MAGNI. Vid. inf. XI. 226.

10. CONSISTERE. *Considere* in Gudiano. sic lib. VI. 66.

— *Da, non indebita posco*

Regna meis fatis, Latio considerare Teucros. lib. III. 162.

Cretae jussit considerare Apollo.

lib. XI.

Considunt, si tantus amor, & moenia condant.

Georg. IV. 65.

Ipsae confident medicatis sedibus.

Aeneid. IV. 39.

Nec venit in mentem quorum consideris arvis.

lib. XI. 915.

Considunt castris ante urbem.

& sane plus est *considere*, quam *consistere*, ut innuat Trojanos jam habere sedem fixam in Latio. sic

⁴³ & fundasse. V. ⁴⁴ desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. al. ad REGEM P. 22. ⁴⁵ *Laurenti* V. Basil. ⁴⁶ desunt V. L. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁴⁷ desunt iisdem. ⁴⁸ hinc V. haec etiam Dan. ⁴⁹ *coeptis*, hinc ergo *coeptis* V. ⁵⁰ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁵¹ desunt V.

Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.

Talia per Latium: quae Laomedontius heros

Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu:

20 Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,

In partisque rapit varias, perque omnia versat.

Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis

Sole percussum, aut radiantis imagine Lunae,

Omnia pervolat late loca, jamque sub auras

25 Eri-

SERVII.

18. TALIA PER LATIUM. Gerebantur, subaudi: & est ¹³ forma, Ellipsis.

19. CUNCTA VIDENS. Mente pertractans: nam non ¹³ videbat. CURARUM FLUCTUAT AESTU. ¹⁴ [His verbis futuram praeoccupat comparationem, quae est Apollonii III. 754. de verbo ad verbum.] ¹⁵ [FLUCTUAT AESTU.] Utrumque verbum de mari est.]

20. ¹⁶ [ATQUE ANIMUM NUNC HUC CELEREM, NUNC DIVIDIT ILLUC. Vel quod suis copiis bellum Itali adversus eum parabant; vel quod a Diomede vetere hoste suo auxilia postulabant. Celerem autem, ad corporis comparisonem, quod tardum est, ut VI. 720. Iterumque ad tarda reverti Corpora.]

23. SOLE REPERCUSSUM. Aut vacat RE; aut bene *repercussum*: quia primo aquam ferit; inde postea tendit ad tecta. RADIANTIS IMAGINE LUNAE. Negant omnes Phyfici lumen Lunae aliud ex se reddere; & vituperatur hoc dicto Virgilius: quod tamen tolerabile est: quia non Lunam, sed imaginem dixit Lunae, quam ¹⁷ a Sole lumen accipere manifestum est. ¹⁸ [An ideo *radiantis*, ut, quoniam Luna lumen de Sole mutuatur, idem videatur etiam efficere, quae de Sole procedit.]

VARIORUM.

fic & *confidere* terra ex membran. Aeneid. I. 209. tamen & *confidere* admitti potest. ut infr. h.

lib. 381. de Aenea:

Nunc Jovis imperio Rutulorum constitit oris.
& lib. x. 76.

Indignum est patria Turnum consistere terra.

HEINS. Ego hic *consistere* non expellerem, quod verbum eos non modo post errores varios in Latio sedes cepisse, sed jam se composuisse ad armis & bello eas defendendas. perpetuo vero haec duo verba permutantur. vid. ad III. Aen. 162. VI. 67. & Ovid. x. Met. 407. BURM.

11. ADVECTUM. *Adventum* Zulichemius & Vratislaviensis, & Editio Juntina. *vestroque* Leidenfis a manu secunda. *classe* Ed. Venet. *Aeneam* editi plerique.

13. SE ADJUNGERE. *Se jungere* prior Hamburgicus.

14. DARDANIO. Distinguit post, *gentes, Dardanum* & l. L. i. *nomen*, vir doctus in Misc. Observ. Vol. IV. Tom. II. p. 380. sed vindicat vulgatum alter ibidem. *increbrescere* duo Moretani Wittian. Reg. Parthas. & Edd. Junt. & Ald. vid. I. Georg. 359. BURM.

15. QUID STRUAT. Vid. lib. I. 60. *Quid struat inceptis* Oudartii. *quod* si tertius Rottendorf. *mox, cupiet* Rottend. pr. & Dorvil. *capiat* Ed. Venet. *cupiant* Ed. Basil.

22. TREMULUM. Vid. sup. VII. 9.]

23. RADIANTIS *Radiantis* Gudian. & primus Rottend. vid. inf. y. 616. Lucret. IV. 214.

27. ALI-

¹² formosa V. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. Eclipsis Dan. L. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. forte, & est figura, ut saepe alibi.
¹³ videbantur L. Lips. videbant R. ¹⁴ defunt V. Apoll. verbum ad verbum Lips. ¹⁵ defunt L. Vof. R. Steph. al.
¹⁶ defunt V. L. R. Lips. Steph. al. ¹⁷ ex sole V. ¹⁸ defunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al.

25 Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

Nox erat; & terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat :
Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,

30 Procubuit, seramque dedit per membra quietem.

Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se adtollere frondis
Visus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crinis umbrosa tegebat arundo.

35 Tum

S E R V I I

25. LAQUEARIA. Multi *lacunaria* legunt: ⁵⁹ [nam *lacus* dicuntur:] unde est in Horatio II. Od. 18. *Nec mea venidet in domo lacunar.* ⁶⁰ Non enim a *laqueis* dicitur, sed ab eo, quod sunt *lacus*.]

27. ALITUUM. Pro, *alatum*; sed metri causa, ut diximus supra, ⁶¹ addidit syllabam.

28. SUB AETHERIS AXE. Id est, sub aëre.

30. SERAMQUE DEDIT PER MEMBRA QUIETEM. Tardam: quippe in bellicis curis. ⁶² [*Seram* autem, pro sero, adverbium temporis in nomen deflexum. *Dedit* autem, mire dixit, hoc est, indulsit quietem corpori suo. Ab Homero ductum est, qui dicit Iliad. B. 24. *Ὁν χρὴ πανόχιον ὕδινι βαλφόρον ἄνδρα, ὅτι, λαοὶ τ' ἐπιτετραφένται, καὶ τὸν σὺ μέμνη.*

31. HUIC DEUS IPSE LOCI. Cum ipse fluvius Tyberinus sit, quid ita intulit deus fluvio? Tyberinus enim, deus, genius loci.] TYBERINUS. Bene *Tyberinus*, quia supra dixerat *deus*: nam in sacris *Tyberinus*; in coenolexia *Tyberis*; in poemate *Tybris* vocatur.

33. ⁶³ [TENUIS GLAUCA VELABAT AMICTU CARBASUS, ET CRINES UMBROSA TEGEBAT ARUNDO. Fluviam aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, ut etiam harundinibus, quae fluminum germina esse non dubium est,

purificatio rite celebretur. Ideo inventa occasione Poëta ab harundinibus tectum fluvium inducit; ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione, quod per aquam, impleri posse, sicut in sacris traditur. Ideo & ubique fluminibus harundinem dat, ut lib. x. 205. *Velatus harundine glauca Mincius*, & lib. II. Georg. 414. *Ripis fluvialis harundo.* Quod autem ait, *tenuis glauco velabat amictu Carbasus*, docet, quaedam sacra pure a ⁶⁴ linteaceis debere fieri. *Carbasus* autem, genus lini est; *Linum* vero, ut ait Plinius, *melius irrigatione fluminum, quam pluvia nascitur.* Ideo & vestis lineae fluminibus tanquam propria datur.] SENIOR. Atqui ubique eum *fluvium* dixit; sed *senior*, aut propter spumas dictum est: aut ad reverentiam pertinet: sic Lucanus I. 188. de urbe Roma adhuc florente: *Turrigero canos effundens vertice crines.*

V A R I O R U M.

27. ALITUUM. Commentator Crucquianus ad Horat. I. Od. I. ex Virgilio laudat, *Alisuum pecudumque genus Polymneia cantat*, quod nescio an alibi existet in Virgilio.

28. CUM PATER. Deest hic versus Franciano. Tum Parrhas. & Dorvill.

33. EUM. Cum Junt. & Ald. pr.

34. CAR-

⁵⁹ nam in *lacus* dicuntur V. nam *lacus* dicitur Dan. Fabr. desunt Basil. Marklandus ad Stat. IV. Sil. II. 31. legit, *mulsi Lacunaria legunt, nam lacus dicuntur.* certe *lacunaria* in versu tolerari nequit; quare, per multos intelligit alios qui vel in prosa, vel ubi patitur lex metri, uti solent. ⁶⁰ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁶¹ addit V. R. ⁶² desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. ad *Tyberinus*. §. 31. Basil. habet illa ab Homero. sed deinde desunt ad *Tyberinas*. contra Daniel non habet illa ab Homero, usque ad *Tyberinas*. ⁶³ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. usque ad *senior*. ⁶⁴ linteaceis Dail.

- 35 Tum sic adfari, & curas his demere dictis:
 O fate gente Deum, Trojanam ex hostibus urbem
 Qui revehis nobis, aeternaue Pergama servas,
 Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
 Hic tibi certa domus: certi (ne absiste) Penates:
 40 Neu belli terrere minis. Tumor omnis & irae
 Concessere Deum.
 Jamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
 Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,

Tri-

S E R V I I.

35. ⁶⁵ [TUM SIC ADFARI. Subaudis, visus.]
 CURAS HIS DEMERE DICTIS. Habitum futurae
 orationis ostendit.

36. O SATE GENTE DEUM. Alibi VI. 322.
Deum certissima proles: ⁶⁶ [VI. 125. *sate sanguine divum.* Sane interdum haec epitheta non vacant; sed vim hortandi obtinent.]

37. URBEM QUI REVEHIS NOBIS. Ut I. 68.
Ilium in Italiam portans: urbem ⁶⁷ ergo pro civibus posuit. *Revehis* autem, propter Dardanum, ⁶⁸ [a quo Trojani descendunt.] ⁶⁹ [AETERNAQUE PERGAMA SERVAS. Pro servas, & aeterna facis, id est, efficis ut aeterna sint.]

38. EXPECTATE SOLO LAURENTI. Dat adfectum etiam locis, ut I. Eclog. 39. *Ipsae te Tityre pinus, Ipsi te fontes, ipsa haec arbuscula vocabant.*

39. HIC TIBI CERTA DOMUS. Quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tyberis, ut x. 85. *Da propriam, Thymbraee, domum, da moenia fessis.*

40. TUMOR OMNIS ET IRAE CONCESSERE DEUM. ⁷⁰ [Quidam *concessere*, pro *discessere* accipiunt. Alii ita tradunt; qui nondum concesserunt, sed utiliter dissimulant.] Sed aliqua hemistichia in ⁷¹ Virgilio tam sunt sensu ⁷² immutata, quam ver-

bis, ut ecce hoc loco: namque non possumus intelligere quievisse omnem tumorem & iram deorum, cum & adhuc inimica sit Juno: & ad Trojanorum perniciem addantur alia numina, ⁷³ ut Furia, ⁷⁴ & Juturna: unde mire ⁷⁵ quidam conclusit hunc versum, dicens: *Concessere deum profugis nova moenia Teucris.* ⁷⁶ [Concessere ergo, indukerunt, vel cesserunt, id est, permiserunt, ut II. Ecl. 57. *Nec, si muneribus certes, concedat Iolas:* id est, permittat, indulgeat; & x. Ecl. I. *Extremum hunc, Aethusa, mibi concede laborem.*] ⁷⁷ Quod si ita acceperimus, ut dicat, Teucros constituisse civitatem, nec ea numina, quae irata sunt, vetant, nihil erit contrarium: nam & ipsa Juno hoc dicit VII. 313. *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis: Atque immota manet satis Lavinia conjux.* Hic autem sensus, etiamsi detrahas subauditionem, potest accipi a superioribus, ut sit: *Tumor omnis, & irae, Concessere deum:* ut: *Hic tibi certa domus,* ⁷⁸ certique penates.

43. LITTOREIS INGENS. Licet possimus etiam de fluvio *littus* dicere; ponit tamen discretionem, ut ⁷⁹ hic: *Sub ilicibus:* paulo post 83. *Viridique in litore conspicitur sus.* ⁸⁰ Hanc autem portam, ⁸¹ [ut diximus supra] III. 390. secum habuere Trojani, quam amissam in ⁸² Campania inven-

vene-

⁶⁵ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶⁶ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. &, *vigilante Deum gens* Fabr. & al. ⁶⁷ modo V. ⁶⁸ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁶⁹ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Basil. ⁷⁰ desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ⁷¹ Virgilium V. ⁷² immutata legit Steph. differt. de Criticis pag. 60. & ita Rob. Steph. edidit. ⁷³ ut V. Vof. Steph. al. aut Dan. numina, ut dicens concessere Deum p. n. m. T. & hinc desunt ad. *Quod si R.* ⁷⁴ equidem V. ⁷⁵ si autem ita accipiamus, ut quidam voluerunt addere, *Concessere D. profugis n. m. Teucris*, ut dicat Teucros &c. L. ⁷⁶ desunt V. L. Vof. Lipf. Steph: Basil. ⁷⁷ quid si Basil. ⁷⁸ certi V. L. R. Vof. Steph. al. ⁷⁹ deest L. R. ⁸⁰ portam autem Vof. L. Steph. sus autem in Campania invenerunt R. omisit ceteris. ⁸¹ supra dictum est V. desunt Vof. L. ⁸² Campaniam V.

Triginta capitem foetus enixa, jacebit;

45 Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.

[Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis

Ascanius clari condet cognominis Albam.

Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,

50 Expedias victor, paucis (adverte) docebo.

Arcades his oris, genus a Pallante profectum,

Qui

SERVII.

venerunt cum foetu circa Laurentum agrum: quam ideo Aeneas immolavit Junoni: quia ipsa dicitur Terra, ut est II. Georg. 326. *Conjugis in gremium laetae descendit*. Scimus autem hoc animal inimicum esse frugibus; ut caprum viribus, qui Libero immolatur. ⁸³ [Alii de ea sue dicunt, habuisse eam Trojanos, & ubi primum generasset, ibi certam spem sedis concepisse: alii in littore Laurenti inventam; quam secutos Trojanos in eum montem pervenisse, ubi postea *Alba*, a colore porcae, *Longa*, a positione, sit condita. Sane & *littoreis*, & *littoralibus*, dicitur.]

44. ENIXA JACEBIT. Participio utens tangit historiam.

45. ⁸⁴ [SOLO RECUBANS. *Sola*, videtur abundare.]

47. EX QUO. Qua ratiocinatione. QUOD INSTAT. ⁸⁵ [Quod solum ex laboribus ⁸⁶ rellat:] cura enim Aeneae praesentis fuerat necessitatis.

51. ARCADES HIS ORIS, GENUS A PALLANTE PROPECTUM. Euander Arcas fuit, nepos Pallantis, regis Arcadiae. ⁸⁷ Hic patrem suum occidit, suadente matre Nicostrata (quae etiam Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur.)

⁸⁸ [Alii ipsam Nicostratam, matrem Euandri, tum esset centum decem annorum, a filio peremptam tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, in tantum, ut quidam usque ad trecentos

annos vivendo pervenerint. Ipse autem Euander,] dimissa provincia sua ⁸⁹ [exilio, non sponte, compulsum] venit ad Italiam, &c. pulis Aboriginibus, tenuit loca, in quibus nunc Roma est: & modicum oppidum fundavit in monte Palatino, ⁹⁰ [sicut ait Varro: *Nomine Arcades exules confugerunt in Palatium, duce Euandro?*] Hic autem mons *Palatinus*, secundum Virgilium, a *Pallante*, avo Euandri, est dictus; secundum Varronem & alios, a filia Euandri, *Pallantia*, ab Hercule vitata, & postea illic ⁹¹ sepulta: ⁹² [alii a *Pallante*, qui de filia Euandri natus, & ibi sepultus est, immaturae aetatis: alii a filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est:] alii ⁹³ a *balatu* ovium *Balanteum* volunt dictum: & exinde per antistichon, ⁹⁴ [id est, mutata littera,] *Pallanteum* dictum. Sed si a *balatu* hoc nomen venerit, *pa* longa est: sicut ⁹⁵ eam Martialis ponit plerumque; si autem a ⁹⁶ *Pallante*, *pa* brevis est, ut eam ponit ubique Virgilius, secundum suam opinionem. GENUS A PALLANTE PROPECTUM. Profectum ad has oras genus a *Pallante*, non, a *Pallante* profectum.

VARIORUM.

34. CARBASUS. *Garbasus* Francianus.

35. TUM. *Cum* Moreti secundus. *adfat*ur Dorvilius.

38. Loco. *Loco Laurenti*, vel *solo* Medicus. HEINS.

⁸³ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁸⁴ defunt L. R. ⁸⁵ defunt L. R. Basil. ⁸⁶ Euandri seftat factum Vof. Steph. ⁸⁷ hic autem quum p. f. occidisset Basil. Hic cum p. f. occidisset V. L. R. Steph. occidit Voff. ⁸⁸ defunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁸⁹ defunt iisdem. ⁹⁰ defunt iisdem. ⁹¹ sepulta vel certe a Pallante ejus filio illic sepulto iisdem V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. — ⁹² defunt iisdem. ⁹³ a *ballatu* *Ballanteum* Steph. Dan a boviu *balatu* *Ballanteum* V. a *balatu* pecorum L. a *balatu* ovium, *Balanteum* Fabr. al. ⁹⁴ defunt omnibus. ⁹⁵ etiam V. Steph. etiam eam L. verum est Martialem & brevem & longam facere, sed ubi longa est, male seduli editores duplicarunt litteram l, & *Pallante* dederunt, ut solent. ⁹⁶ *Pallanteo* V.

Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

55 Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & foedera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.

Sur-

SERVIL

52. " [QUI REGEM EUANDRUM, QUI SIGNA. Id est, qui regis Euandri signa secuti, ut II. 116. *Sanguine placatis ventos & virgine caesa: pro, sanguine virginis caesae.*]

53. IN MONTIBUS. Ut diximus supra, " est in minoribus illis " collibus. " [An, pro monte, an, inter montes?]

54. PALLANTIS PROAVI. " Confundit nomina, ut plerumque solet: nam avus fuit: sic & illud: dixit IX. 4. *Luco tunc forte parentis Pilumni Turnus.* Et alibi x. 619. *Pilumnusque illi quartus pater.* " [A quibusdam tamen hic *Pallas*, auctor Euandri generis, " *Aegei* filius fuisse dicitur, qui a fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadiam venit, & ibi regnum tenuit. Et hoc Poeta quasi Romanis dicit: nam ad Aeneam non pertinet.]

55. HI BELLUM ASSIDUE DUCUNT CUM GENTE LATINA. *Ducunt*, aut gerunt, aut in longum trahunt. " Et bene praestandorum auxiliorum exprimit causam; ne magis Turno, quali Graeco, favere credantur.

56. FOEDERA JUNGE. Legitur & FOEDERE JUNGE.

57. RECTO FLUMINE DUCAM. " [Non ad naturam alvei referendum est: nam ait infr. 95. *Et longos superant flexus*; sed] recto fluminis itinere: " [quia non sunt erraturi:] & sic dixit, ut VI. 901. *Tunc se ad Cajetae recto fert litore portum.* Hoc est, a litore non recedens. Sic ergo & nunc " DUCAM, " a litore fluvii non recedentem significat. Est & alia expositio, ut, *recto flumine*, e-domito, frenato, & in " tranquillitatem redacto

intelligamus: quod etiam fecit, ut inf. 88. *Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis.* " [Ut sit " recto, praeteriti temporis participium, " [ab eo, quod est *rego*.]

VARIORUM

HEINS. *Laurentum* Serv. supr. ad 7. 12.

39. CERTI. *Certive abs.* Dorvill.

41. CONCESSERE DEUM, *profugis nova moenia Teucris.* verba haec quatuor inducenda, quamvis sint in antiquis, & eorum Servius faciat mentionem: nam id facit ex aliorum opinione: & suam ipse declarat sententiam. FABRIC. *Tumor omnis & irae* omnes nostri cum Pierianis, exceptis Menagiano priore, secundo Moretano, & Leidensi, qui cum vulgatis *timor*. sed alteram lectionem adserui notis ad Claudianum Epistola deprecatoria ad Hadrianum PP. 7. 7. deinde in eodem Menagiano, primo Hamburgensi, Veneto, & a manu secunda Sprotiano ita suppletur hic versus,

Concessere Deum, profugis nova moenia Teucris.

HEINS. Ita & in Vratilaviensi & Franciano. & Dorvill. vide Servium ad III. Aen. 340. ad Claudianum Heinisus legebat, *Tumor iraque longe Concessere.* illustrat Gronov. ad Macrob. II. Som. Scip. 16. *concessere* potest capi, ut a vaticinante Deo de reliquo tempore, usque ad urbem conditam: non tam vehementer obstituros deos, sed tandem *concessuros*. *Concessere* hic est idem quod *conferere*. ut Taubm. notat alios legere, paulatim remittunt tamquam victi. ut mox *supera* v. 61. *supera votis.* *Tumor* hic quod mox *minae* 7. 60. & proprie de ira-

97 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 98 desunt V. L. Basil. sunt in minoribus his (supra scriptum illis) Vof. R. qui illis. Steph. 99 collucis V. L. Vof. R. Steph. al. 1 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 2 confudit V. 3 duxit R. 4 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 5 Egei Dan. 6 aut V. 7 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. mox nam aut longos &c. Dan. nam alvei longos f. fluvius Fabr. unde longis habeat Masvicius nescio. 8 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 9 desunt V. L. Vof. R. Lipf. 10 desunt praepositio R. 11 tranquillitate V. 12 desunt R. usque ad 7. 61. 13 desunt V. 14 desunt L. Vof. Steph. al.

- Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris:
 60 Junoni fer rite preces, iramque minasque
 Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis.

Strin-

SERVIL

59. [PRIMIS. Proprium cadentibus astris: cum primum nox occiderit: & dictum juxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra.]

60. JUNONI FER RITE PRECES. Sicut etiam Helenus monuit. ¹⁶ [Et sic fer preces, quemadmodum sacra ferri dicimus.]

61. VICTOR HONOREM PERSOLVES. Bene ei ¹⁷ adimit bellicam curam, promittendo voti fore compotem.

VARIORUM

iratis. vid. ad Valer. Flac. vi. 2. & i. 99. Picrio respondet Hen. Steph. de Criticis p. 65. BURM.

42. NE VANA. *Ni vana putas* in Gudiano a manu prima. non male. HEINS. *Hoc fingere Menagii prior. Jamque, (tibi ne vana putes hunc fingere somnum) Litoreis Parrhas. ne firmatur mutatione Sillii vii. 179.*

Ne falsa putes. haec fingere somnum. BURM.

45. ALBA, SOLO RECUBANS. In Mediceo: *Alba, solo recubant albi circum ubera nati*, ut ad natos referatur. HEINS.

46. HIC LOCUS. Absent a Mediceo Codice hic versus. etiam a Gudiano manu prima. Quem habes cum tribus prioribus Aeneid. iii. 393. ubi tamen *is lacus*. HEINS. *Requies tibi certa alter*. Menagii.

47. TER DENIS. *Tridenis*. Menagii prior & Wittianus.

48. CONDET. *Condens* alter Hamburgicus.

50. EXPEDIAS. *Expediam* Mediceus a manu prima, item Gudianus a prima manu. HEINS.

51. HIS. *Hic* Mediceus. *his* sed erafo. h. Dorvillius.

55. DUCUNT. *Ducunt* alter Hamburgicus.

56. FOEDERA. *Foodere* in primo Moretano. &

Gudianus. quod placet. HEINS. *Foodere* etiam tertius Mentelius, Francianus, & Leidenfis a manu prima. vide ad Ovid. vii. Metam. 403. inf. 169. 641. & sup. iv. 112. Gratius Cynege. v. 163.

Dat Venus accessus & blando foodere jungit. Silius xi. 149.

Huc sociare viro dextras & foodere jungi.

Livius xxiv. 43. *Fooderibus Punicis omnia in Italia juncta visura sit.*

Hos adhibe socios & castris foedera junge, pr. Menagii. BURM.

57. RECTO. *Tecto* Menagii prior. vid. ad lib. vi. f. penult.

58. UT AMNEM. *In amnem* Wittian.

59. SURGE AGE. *Surge ait* Mentelii prior a manu prima.

60. FER PRECES. Imitatur Valer. Flac. iv. 547. ubi vide notas. BURM.

Ibid. IRAMQUE. *Irasque* quatuor Moretani & alii complures. vetustiores tamen *iramque*. HEINS. *Irasque* Parrhas. Dorvill. & Wittian. ut sup. 40. ubi *tumor*, quae hic *minae*.

61. SUPERA VOTIS. *Donis* cum Pierianis plebisque, Vaticano excepto, prior & secundus Hamburgicus, primus Rottendorphius, Venerus, Leidenfis, & Schefferius. reliqui nostri omnes *votis*, quod omnino admittendum hoc loco. nam lib. iii. 439. jam habuimus,

Junoni cane vota libens, dominamque potentem

Supplicibus supera donis.

HEINS. Catroeus *donis*, ut in Ed. Venet. & Ald. recepit. sed puto male. sic Lucan. vii. 113. *Vincis apud superos votis me, Caesar, iniquis*. ubi vide. Just. xx. 3. *responsam, prius votis hostes, quam armis vincendos*. BURM.

Ibid. HONOREM. Servius Dan. inf. xi. 565. *honore* habet. *persolvit* Wittian.

63. CUL-

Stringentem ripas, & pingua culta secantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.

65 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.

Di-

SERVII

63. STRINGENTEM RIPAS. Radentem, imminuentem: nam hoc est Tyberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis ¹⁸ *Rumon* dictus sit, quasi *ripas ruminans*, & ¹⁹ exedens: in sacris etiam ²⁰ *Serra* dicebatur: unde ait nunc: *Et pingua culta secantem*: in ²¹ aliqua etiam urbis parte ²² Terentium dicitur, eo quod *ripas terat*. ²³ [Alii *Stringentem*, juxta veterem morem dictum intelligunt: *stringere* enim significare dicunt, tactu modico praeterire; ut ipse ait in x. 478. *Magno stringis de corpore Turni*.]

64. CAERULEUS THYBRIS. Altus, profundus. COELO GRATISSIMUS. ²⁴ Pro, his, qui in caelo sunt.

65. HIC MIHI MAGNA DOMUS. Scilicet circa exitum suum: ²⁵ [quamvis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolat.] Alii Romam dicunt Tyberini esse domicilium ²⁶ [hinc dixisse *magnam domum*, alii ostia dicunt, ab hoc, quod nos, cum per diversa discurremus officia, in domum nostram nos recipimus, ibique requiescimus; ut idem hic, cum per reliqua spatia discurrerit, recipiat se per ostia in mare: alii *domum*, non Romam significare, quae adhuc non erat, sed regionem illam, ut ostendat sibi eam ²⁷ demum electam, quae ad totam gloriam perventura sit.] CELSIS CAPUT URBIBUS EXIT. De Tuscia, quam illis multum constet floruisse temporibus: nam & Lucumones ²⁸ reges habebat, & maximam Italiae superaverat partem.

VARIORUM

63. CULTA SECANTEM. *Ruentem* in secundo Moretano: neque aliter Avienus videtur agnovisse, qui fabula xxx.

Vastantem segetes, & pingua culta ruentem,
Liqueras abscessa rusticus aure suem.

Valerius Flac. lib. III. 107.

Cui pastor ad amnem

Spumantem nimbis, fluctuque arbusa ruentem. conjunxit id verbum quoque cum quarto casu lib. IX. 516.

Immanem Teucris molem volvantque ruuntque. lib. I. 35.

Vela dabant lasti, & spumas maris aere ruebant.

lib. II. Georg. 308.

Ruit atram Ad caelum nubem.

tum lib. I. Aen. 84.

Incubere mari, totumque ab sedibus immum

Una Eurysque Notusque ruunt.

lib. I. Georg. 105.

Cumulosque ruit male pinguis arenae.

lib. III. 470. ex optimo codice, *ruit aequora turbo*. lib. x. Aeneid. 214. ex membranis,

Campis salis aere ruebant.

& lib. XI. 211.

Confusa ruebant ossa focis.

ubi vide. Lucilius:

Ruis haec & colligis omnia furtim.

adeatur & Nonius Marcellus in *ruere*. HEINS. Sed placido nunc flumini vix *ruentum* convenire puto. licet enim hac nocte pleno alveo intumisset inf. y. 85. non tamen damnosum nunc debet induci. sic, *Siler culta radens* Lucan. II. 425. vid. quae dixi ad eundem lib. I. 399. & damnat hanc lectionem Aufonius, qui totum hunc versum transtulit in Mosellam 460. *sequentem* Wittian. a m. pr. BURM.

65. HIC MIHI MAGNA DOMUS, CELSIS CAPUT URBIBUS, EXIT. Omnes Interpretes hinc se expedire nequeunt. deinde quid hoc? *hic exit magna domus*. nugae. lege *escis*. *apxunōs*, ut *suat*, *olli* &c. loquitur Deus, nunc omnia facilia. bene autem *escis*, i. e. erit: nam Roma domus fluvii (vide

¹⁸ *Rumon* V. R. ¹⁹ extendens V. ²⁰ *sacra* R. ²¹ aliquam e. u. partem V. R. ²² Tarentum V. L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. male. vid. Rutgerf. IV. Var. Lect. 10. ²³ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ²⁴ aliter exponit ad illa Statii 1. Theb. 207. *summis coeunt nubes amnes* Lutatius, quia ex odore terrae nebulae oriuntur, ex nebulis nubes, ex nubibus pluviae, ex quibus amnes augentur. ²⁵ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ²⁶ desunt eisdem ad *Celsis*. ²⁷ demum Dan. Fabr. sed Ryckius in ora codicis *domum* consecerat; inde Mavricius nobis dedit. sed praecedentia videntur *domum* exigere, ut dicat, quam per varia discurrerit, demum eum locum electum esse, ubi postea Roma fuit condita. malum etiam, quae ad tantam gloriam p. f. ²⁸ regis V.

Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit, &, aetherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis

70 Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces:

Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est,
Tu-

SERVII.

66. ¹⁹ [LACU FLUVIUS. Abutitur lacus nomine, ut mox 74. Quo te cumque lacus. Fluvius autem, hic ipse scilicet deus alvei.]

67. NOX AENEAM SOMNUSQUE RELIQUIT. Ut III. 568. *Fessos cum sole reliquit*: ²⁰ [& cito.]

68. ORIENTIA SOLIS LUMINA. Pro, orientis solis lumina.]

69. UNDA DE FLUMINE PALMIS SUSTULIT. Quia dicitur nox etiam solo somno pollueri: unde est: ²¹ *Et noctem flumine purgat*. ²² [Secretior etiam ratio est: quia sacrificaturus Superis, de vivo haurit flumine.]

71. NYMPHAE. Hic distinguendum, ut generalitatem sequatur specialitas; ut in Georgicis IV. 321. *Mater* ²³ *Cyrene mater*: nam vitulum est, post speciem genus inferre. ²⁴ [GENUS AMNIBUS UNDE EST. Quidam hic hypallagen putant, ut sit, *Nymphae*, quae ab amnibus genus habetis. Sane, cum unde hodie ad locum referamus, veteres etiam personis adplicabant, ita ut ad omne genus, & ad omnem numerum referrent, ut hoc loco genus foemininum & pluralem numerum posuit, cum alibi masculinum & ²⁵ singularem posuerit I. Aen. 6. *Genus unde Latinum*, quod plenius in initio primi libri Aeneidos dictum est.]

VARIORUM.

(vide Heinf. ad Horatii I. Od. 7. *Domus Albanae resonantis*, ex Pindaro) nondum erat. quod autem ²⁶ *exit* ad Tusciam refert Servius, nugae: nam quomodo ²⁷ *hic*? erat enim circa locum ubi postea Roma fuit. FABER. *Magna domus*, quae caput est celsis urbibus, hinc mihi exit. appositio Maroni familiaris. in Mediceo a manu prima, *caelis urbibus*. mendose omnino. in Gudiano *certa domus*. Tanaquillus Faber notis in Lucretium II.

1145. *exit* pro *exit* reponit. hoc est *erit*. ἀρχαῖος. ut Tyberini vaticinantis sint haec verba. ingeniose profecto, utinam & vere! de hoc verbo vid. Vossium lib. III. de Analog. 36. Silius *exferere* dixit lib. I. 29.

Verum ubi magnanimis Romam caput urbibus alte Exferere, ac missas etiam trans aequora leges, Totum signa videt victis transferre per orbem.

HEINS. Heinsius ad Ovid. II. Metam. 517. *exire caput* pro *exferere*, *efferre* explicat. sed ea constructio insolentior jure videri possit, ut esset *efferre caput urbibus*, pro *inter vel supra urbes*, ut in Ecl. I. 25. *verum haec tantum alias inter caput extulit urbes*. nisi bis *caput* intelligamus: hic exit, vel *exferit caput magna domus*, id est Roma quae est caput celsis urbibus. nam *dativus recte pro genitivo celsarum urbium* potest adjungi. ut apud Florum I. 1. *Alba tunc erat Latii caput*, ubi Freinshemius in Indicem retulit *Latii caput*. Terentius etiam in non multum diverso significato, Andr. II. VI. 28. & Adelph. IV. II. 29 dixit *huic rei caput*. eodem sensu quo in genitivo *caput belli* Bato dicitur Ovidio II. ex Pont. I. 46. & saepe ita apud Florum occurrit. qui & I. 19. *Asculum vocat caput gentis*, ubi viri docti laborant & Cluverius lib. II. Ital. Antiq. pag. 737. Auximum fuisse caput gentis ex Procopio contendit. Martorellus vero de Antiquitatibus Auximi Italica lingua editis lib. I. cap. 3. hanc pugnam ita componendam censet, ut fuerit hujus belli caput & rebellandi contra Romanos auctor. sed cur tunc non *caput belli*, ut alias, dixit? Sic lib. I. cap. 13. *Scordam caput gentis* vocat. confudisse mihi Florus hoc bellum cum sociali videtur, quo idem lib. III. 18. dicit *Asiolo furorem omnem erupisse*, & inde trucidatis legatis, initium bello factum. ceterum *domum magnam*

¹⁹ desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ²⁰ desunt iisdem. in V. erat *fessos ventos* c. f. e. pro *ventas*, ut erat in Fabr. & al. ²¹ est ex Persii Sat. II. 16. sed ibi *purgas* legitur. ²² desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ²³ desunt Lipf. ad 7. 72. mox, *Tyreus* Steph. Dan. Fabr. ²⁴ desunt V. L. Vof. R. Steph. ²⁵ singularem numerum Basil.

Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Adcipite Aenean, & tandem arcete periclis.

Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra
75 Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,

Cor-

SERVII.

72. TUQUE O GENITOR CUM FLUMINE. Sic enim ¹⁶ invocatur in precibus: *Adesto, Tyberine, cum tuis audis*. Tyberim vero alii a rege Aboriginum dictum volunt, qui juxta dimicans interemptus est: alii ¹⁷ ab eo rege, quem Glaucus, Minois filius, in Italia interemit: alii, inter quos & Livius, ab ¹⁸ Albanorum rege, qui in eum cecidit.

73. ARCETE PERICLIS. Hypallage: pro, a me prohibete pericula.

74. QUO TE CUMQUE LACUS TENET. ¹⁹ [*Lacus*, est quoddam latentis adhuc aquae receptaculum: &] dictus ²⁰ *lacus*, quasi ²¹ *lacuna*, ex qua erumpens aqua efficit fontem, qui cum fluere ²² coepit, alveum facit: unde tria ista dixit, *lacum, fontem, alveum*: hoc enim est: QUOCUMQUE SOLO PULCHERRIMUS EXIS. Quanquam multi hoc versu superfusionem ejus velint significari: ideo autem ²³ hoc dixit Aeneas, quia audierat: *Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit*.

76. SEMPER HONORE MEO. ²⁴ [Amphiboliam facit.] ²⁵ Satis autem pie Aeneas pollicetur, cum Tyberis verecunde poposcerit: ait namque sup. 61. *Mibi victor honorem Persolvet*.

VARIORUM.

quam hic alii de fonte, alii de ostio capiunt. vide Lambin. ad Horat. I. Od. 1. sed de eo jam egimus ad IV. Georg. 319. Ostium vero vix intelligi posse puto, quia hoc non congruit celsis urbibus. Quare rectius Servius, Lambinus & alii Romam intelligunt, quae caput celsis urbibus, hic exit, & domus erit Dei Tiberini. Exit vero pro exhibit capio, vaticinatur enim Deus, & solent vates futura, ut praesentia edere. Hic vero est ad meas ripas, hoc loco ubi surget *mibi* postea Roma, non ut sit domus mea, ut solet fluviorum alveus dici,

ut sedes Dei fluminis (de quo ad Claudian. Consul. Olybr. 213. agemus.) sed in qua urbe colar ut Deus. BURM.

66. FLUVIUS. Fluvio Gudianus a m. pr. fluminis Dorvil. vitiose. Fluvii conjecerat Heumannus. Lacu & fluvio Heinsius in ora codicis sui.

68. SPECTANS ORIENTIA. Vide hic Cerdam, & notas ad Valer. Flac. III. 437.

70. EFFUDIT. Effundit scripti omnes, tribus quatuorve recentioribus exceptis. Mediceus etiam *sustinet* pro *sustulit*, quomodo etiam Menagianus prior, & a manu prima Gudianus, ut & nonnulli Pieriani, & mihi probatur. HEINS. *Substulit* Dorvill. *sustinet* probat Catroeus, quia Thybris non est in caelo. sed nihilominus ad aethera preces mittit. *diffudit* Ed. Venet.

71. LAURENTES. *Laurentis* Wittian.

72. TUQUE, O TYBRI. *Tuque o Tybri, tu, o*, haec *ἀνὰ ποταμὸν ἐν φωνῇ* vehementer est, & ideo eam lectionem probo. etsi vulgata magis Enniana. FABRIC. *Tuque Thybri, tu, o*. Mentelii prior & Zulichentius a manu prima. *Tuque o genitor* Wittian. *tu quoque Tybri* Hugonianus & Dorvil. *tu flumine* Thufco Bigotianus. vulgata est apud Macrobian. VI. 1.

73. AENEAN. *Aeneam* Commentator Crucianus ad Horat. I. Od. 27. sed scripti fere omnes hic & sup. 7. 67. *Aenean* habent. *relinquit* Francianus.

Ibid. ARCERE PERICLIS. Potest esse dativus, & ablativus, pro a periclis. vid. ad Georg. III. 155.

74. INCOMMODA. Gravissimos labores & pericula minus significante vocabulo indicat. ut patet ex Terent. Eunuch. II. III. 37. *Incommoda berce*. CH. immo enimvero infeliciter: nam incommoda alia sunt dicenda. vide & Donat. ad Phorm. II. 1. 18.

¹⁶ vocatur R. a m. pr. Den. invocabatur Fabr. al. ¹⁷ ab origine rege V. ab origine quem L. R. a Rege quem Voss. latet forte nomen proprium. ¹⁸ Albano V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ defunt V. ²⁰ deest Vof. L. R. Steph. al. ²¹ lacuna quaedam V. Basil. ²² coeperit V. L. Vof. R. ²³ haec V. Vof. R. ²⁴ defunt V. R. L. Vof. Steph. al. ²⁵ satis Aeneas pollicetur L. satis Aen. pie pol. V. Vof. L. Basil.

Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

Adsis o tantum, & propius tua numina firmes.

Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,

80 Remigioque aptat; socios simul instruit armis.

Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,

Candida per silvam cum foetu concolor albo

Pro-

S E R V I I.

77. CORNIGER. Flumina ideo cum cornibus pinguntur, sive quod mugitum boum imitatur murmur undarum: sive quod plerumque in cornuum ⁴⁶ similitudinem curvatas cernimus ripas. ⁴⁷ HESPERIDUM REGNATOR AQUARUM. Bene addit *Hesperidum*, id est, Italicarum: nam Eridanus rex est fluminum ⁴⁸ Hesperiae, ut I. Georg. 482. *Fluviorum rex Eridanus*. FLUVIUS vero, vocativus antiquus est: quia apud majores in omni forma similis erat nominativo; sed modo aliter est in secunda tantum forma: namque si proprium fuerit nomen, & I ante vs habuerit, vs perdita facit vocativum, ut *Terentius*, *Terenti*, nullo excepto; si autem appellativum sit, in e mittit vocativum, ut *pius pie*, *fluvius fluvie*, excepto *filius*, nam *fili* facit. Plerumque tamen poetae Euphoniae causa antiquitatem sequuntur. ⁴⁹

78. ET PROPIUS. Legitur & *proprius*. ⁵⁰ Et, si *proprius*, ⁵¹ familiaris, stabilis significat, ut I. 526. *Et proprius res aspicite nostras*. Si autem *propius*, citius significat. Cicero in ⁵² Verrinis ⁵³ v. 36. *Nec eo quidquam est propius factum, quam ut illud exemplum de Adriano Syracusas referretur*. Et hoc est melius: nam statim est conspecta porca, & Aeneas non ⁵⁴ dubitavit de fide oraculi, sed ⁵⁵ exposcit celeritatem. TUA NUMINA. Tua oracula & promissa.

79. ⁵⁶ GEMINAS. Pro, duas. REMIGIOQUE APTAT. Id est, ad remigium, officium remigan-

tium; alibi pro turba remigantium, ut III. 471. *Remigium supplet.*

81. MONSTRUM. Quia & subito, & cum triginta porcellis est visa.

82. ⁵⁷ [FOETU CONCOLOR ALBO. Expedita locutio.] VIRIDIQUE IN LITTORE. Fluviali scilicet.

V A R I O R U M.

2. 18. sic dies *commodi & incommodi*, de quibus vid. ad Petron. cap. 30. BURM.

75. TENET. *Tenent* Sprotianus & alter Hamburgicus. quod in antiquis legitur editionibus, & in Vaticano Pierii veterrimo. HEINS.

Ibid. SOLO. *Loxo* Parrhaf.

76. CELEBRABERE. *Venerabere* in plerisque Pierii, quomodo ex nostris prior Hamburgicus & alter Vossianus. tale est illud lib. III. Aen. 460. quod a Grammaticis observatur de Junone,

Cursusque dabit venerata secundos.

HEINS. Ego *venerabere* ex glossa natum puto. *celebrabere* enim melius *ra* semper convenit, & frequentiam sacrificiorum & a magna hominum turba oblatorum indicat, ut notum satis. *bonorabere* Wirtian. vitiose. BURM.

78. PROPIUS TUA. Donatus legit *placidus tua*. sed fortasse ex interpretatione irrepsit. Servius *propius* & hoc loco, & in x. Aen. FABRIC. *Adsis o tandem*, vetustiores nostri cum Pierianis *tantum*.

HEINS.

⁴⁶ similitudine Vof. R. ⁴⁷ in Ed. Basil. adduntur haec, unde *amnes*, quia *am*, id est, circum nant, id est, circumfluunt in modum cornuum flexorum. quod in aliis non reperi. mox, bene addidit Lips. ⁴⁸ deest L. ⁴⁹ & hic in Ed. Basil. assuta sunt haec. [Addunt & aliqui *Dens*, qui non *Deat*, sed *Dens* facit.] Nescio vero an possit etiam adduci in exemplum *Genius*, quod facit *Geni* apud Sulpitiam in Tibul. lib. iv. v. 9. vid. & Serv. ad x. 327. BURM. ⁵⁰ sed si V. Lips. in Mff. permittantur saepe *propius* & *proprius*; hic non suo loco leguntur perperam. in Lips. erat, *propius res a. n.* ⁵¹ familiaris, *propius* citius significat Virgilius, *prop. v. a. nostras*. Cicero Steph. & Vof. sed ille *sin propius* familiaris, *sin propius* citius significat Cicero L. R. stabilis etiam deest V. ⁵² in Verrem Vof. Lips. in Verrinarum L. ⁵³ nec quicquam L. Vof. R. Steph. Basil. *exemplo* L. neque quicquam p. e. f. g. n. illud *Uticense exemplum*, de Hadriano transferretur Syracusas, in Cicerone hodie legitur, inferretur Basil. ⁵⁴ dubitat L. Vof. R. V. Lips. Steph. Fabr. al. ⁵⁵ exponit Steph. ⁵⁶ de-
sunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁵⁷ desunt iisdem.

Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
 Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
 85 Maëtat, sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
 Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,

Mitis

SERVII.

83. CONSPICITUR SUS. Horatius 1. Epist. 11. 26. *Et amica luto sus*. Sciendum tamen, hoc esse vitiosum, monosyllabo finire versum; nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia, ut 18 Horat. Art. Poet. 139. *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*: 19 Gratiore enim versus ista sunt, secundum Luciliū.

84. 60 [PIUS AENEAS. Oportunum epitheton: quoniam rem divinam facit.] TIBI ENIM. Vacat enim, & tantum ad ornatum pertinet; integrum est ergo 61 *tibi*, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius And. 1. v. 47. *O Myfis, Myfis*. MAXIMA JUNO. Quaesitum est, quae sit *Juno maxima*: 62 nam, ut diximus 1. Aen. 8. variae sunt ejus potestates, ut 63 *Curetis, Lucina, Matrona, Regina*: & dicunt Theologi, ipsam esse Matrem deūm, quae Terra 64 dicitur: unde etiam 65 & porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut *maximam* diceret.

85. MACTAT SACRA. Mactatio post immolationem est: unde bono usus est compendio. Sane hysteron proteron est in hoc versu: primum enim est: *Cum grege sistit ad aram*: & sic *maëtat*, id est, auget, perficit. 66 [Sed sciendum, *sacrum* proprie esse, quod ad deos pertinet: & hic breviter factum sacrificium dixit. CUM GREGE. Ambitiose Poëta triginta filios *gregem* dixit.

86. FLUVIUM. Hic fluvium ipsum aquae cursu 67 lenitum accipendum est.] QUAM LONGA EST NOCTE. In quantum longa est, ut IV. 193. *Nunc hyemem inter se luxu quam longa fovere*.

87. REFLUENS. Velut in alveum suum recurrens, ut Aeneas, contra undas pergens, descendens celeritate propemodum uteretur.

VARIORUM.

HEINS. *Tandem* Dorvill. Edd. Venet. & Mediol. Ald. *numina servas* Oudartii. *Tua omnia firmes* legit Palmerius in Spicilegio pag. 616. vid. ad Ecl. VIII. 108. *propius* Sprothianus & Gudianus a manu secunda. videtur vero secundum augurium vel omen exposcere, quo prius firmaretur, quia in somno visa possent fallere, hinc aliud petit certius sibi vigilanti offerri. ut mox *sus* conspectu firmat dicta *Tiberini*. proprium autem in hac re verbum *firmare*. vide quae dixi in Jove Fulgerat. cap. IX. BURM.

79. SIC MEMORAT. *Memoras* in priore Volsiano. HEINS. *Geminas legit* Francianus. *memoras geminas legit* Parrhaf.

80. APTAT. *Aptat socios simul*. ita distinguunt duo Leidenenses & primus Moretanus & Zulichemius. sed male. *socios atque instruit* Sprothianus. *aptare naves remigio*, dicitur, ut *aptare velis armamentis* &c. de quo vid. ad Ovid. XIV. Met. 456. ita vero hic distinguendum docet similis locus III. Aen. 740. *Remigium supplet: socios simul instruit armis*. BURM.

82. FOETU. *Foeta* Sprothianus.

84. MAXUMA JUNO. Credo Servium hic nimium argutari: *maxima* dicitur, quia Regina, & Dearum princeps, ut Jupiter Deorum maximus, qui praecipuo honore colendus. Tibul. IV. XIII. 15. *Haec tibi sancta tuae Junonis numina iuro, Quae sola ante alias es mihi magna Deas*. & ita in sacris esse invocata docet Ovid. III. Met. 263.

— *Ipsam, si maxima Juno,*

Rite vocer, perdam.

ubi *rite* est in ceremoniis & sacrificiis. BURM.

85. ARAM.

58 *parturiunt* V. L. Vof. Steph. Dan. al. 59 *gratiore* V. Fabr. al. 60 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 61 *Tibi, Tibi* V. 62 deest R. 63 *Curretis* V. L. *Curretis* Vof. R. 64 deest V. 65 deest R. Lipf. Steph. Dan. Fabr. al. 66 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad QUAM 7. 86. Barth. ad Stat. 11. Theb. 245. ubi *sacrum* pro sacrificio poni docet, videtur hic Servii verba male cepisse, quasi 74 breviter deberet jungi *hoc factum sacrificium*? quum haec verba idem notent, quod in initio notae, *bono usus compendio*. & laudet in Poëta, quod tam brevibus & paucis verbis hoc sacrificium & non operose describat omnem apparatus huius sacri. BURM. 67 lenitum Fabr.

Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.

- 90 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum, fluvio pictasque innare carinas.

Olli

SERVII.

88. ⁶⁸ [MITIS. Vel ad Tyberim, vel ad stagnum referes.]

89. AEQUOR AQUIS. ⁶⁹ Aquae ipsius aequalitatem: ⁷⁰ [nam & post ait: *Placido aequore.*]

90. RUMORE SECUNDO. Hoc est, bona fama, cum neminem laederent: aut certe dicit, ante eos venisse, quam fama nuntiaret venturos; aut RUMORE pro RUMONE posuit: nam, ut supra diximus *ŷ. 63.* *Rumon* dictus est: unde & *ŷcus ruminalis*, ad quam ⁷¹ eiectioni sunt Remus & Romulus: quae fuit ubi nunc est Lupercal in Circo: ⁷² hac enim labebatur Tyberis, antequam ⁷³ Vertumno factis sacrificiis averteretur: quamvis *ŷcum ruminalis* alii a Romulo velint dictam, quali *Romularem*: alii a lacte infantibus dato: nam pars gutturis *ruma* dicitur. Ergo si fuerit *Rumone secundo*, favente fluvio, intelligimus.

91. LABITUR UNCTA VADIS ABIES. ⁷⁴ Descendentis celeritate prope descendit. Statius de disco vi. 682. *Similisque cadenti Crescit in adversum.* MIRANTUR UNDAE. Laus Trojanorum per phantasiam quandam ex undarum vel nemoris admiratione ⁷⁵ veniens.

VARIORUM.

85. ARAM. *Aras* quartus Moreti. Francianus & Parrhas. Ed. Ald. Serv. ad iv. Aen. 633. vulgatam habet: & ita saepe variatur: *ad aras* mox 106. BURM.

86. QUAM LONGA EST. *Quam longa nocte* primus Rottendorphius, prior Hamburgicus, & secundus Moretanius. *quam longam nocte* Vossianus alter. HEINS. *Quam longa nocte* Ed. Venet. sed est requiri puto, quia *longa* est nominativi casus. ut lib. iv. 193.

Nunc hyemem inter se luxu, quam longa, fovere.

ubi Serv. *longe* Ed. Dan. Heinsii. qui locus magis ad rem facit, quam Suaevianus ille a Macrobio prolatus.

Ibid. TUMENTEM. *Timentem* Dorvil.

87. UNDA. *Unda mitis*, prior Hamburgicus. & *in morem* alter Menagii.

89. UT. *Et luctamen abesset* Wittian. *abiret* Ed. Venet.

90. ERGO ITER INCEPTUM CELERANT RUMORE SECUNDO. Alii *iter inceptum peragunt*. quod non probo. *Rumore secundo*, quid sit, pauci intellexerunt. sed mox se ipse explicat Poeta. *ŷ. 49. secundo amne.* & in x. 687. *aestu fluctuque secundo.* Antiquus Poeta apud Cicer. i. de divin. *ŷolvere imperat rumore secundo.* proverbialis sermo & usitatus veteribus, metaphorice, pro cuiusque negotii successu laeto & optato. usi sunt Ennius & Fenestella, qui citantur a Nonio, Suaevius Poeta, qui a Macrobio, & Horatius lib. i. Epist. x. 9. ad Fuscum Aristium. Originem proverbii attingit, non explicavit Servius. FABRIC. Servius legit hoc loco *Rumone secundo*. mihi vero placet, ut referatur ad Ennii versum in lib. iii. Annal.

Mox auferre domos populi rumore secundo.

Suaevius libr. i.

Redeunt, referuntque petita rumore secundo.

URSIN. *Iter incertum peragunt* Nonius Marcellus in *Rumor*, qui *rumore secundo* interpretatur prospero favore & auxilio fluminis: male. vetus Poeta apud Ciceronem:

ŷolvere imperat secundo rumore atque adversa aui.

imitatur in Mosella Aufonius v. 21.

Et virides Baccho colles, & amoena fluentis

Interlabentis tacito rumore Mosellae.

Macrobius etiam lib. vi. Saturn. cap. i. agnoscit *iter*

68 desunt V. L. Vof. R. Steph. al. 69 deest V. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. 70 desunt V. L. Vof. Lips. R. Steph. al. 71 electi L. 72 ab hoc R. 73 Juno L. ne Juno R. V. Vortumno Vof. Vertumnus Steph. Dan. Fabr. Neptuno Basil. 74 discubus R. 75 venientem Lips. V. L. R. Basil. veniens est Vof.

Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 95 Et longos superant flexus, variisque teguntur
 Arboribus, viridisque secant placido aequore silvas.
 Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
 Quum muros arcemque procul, ac rara domorum
 Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo

100 Ae-

SERVII.

94. NOCTEMQUE DIEMQUE FATIGANT. Ut
 IX. 605. *Sylvasque fatigant*: pro ipsi fatigantur.
 76 [An deest *se*, ut sit, fatigant se: an *diem fati-*
gant: pro, occupant & consumunt?

95. SUPERANT FLEXUS. *Superant*, transiunt,
 ut I. 244. *Fonstem superare Timari*. Et] hic osten-
 dit, non esse alveum fluminis rectum: 77 [quia
 Tyberim libri Augurum colubrum loquuntur, tan-
 quam flexuosum.] VARIISQUE TEGUNTUR AR-
 BORIBUS. Hoc est VII. 30. *Hunc inter fluvio Ty-*
berinus amoeno.

96. SECANT PLACIDO AEQUORE SYLVAS. O-
 stendit adeo peripicuam fuisse naturam fluminis,
 ut in eo apparerent imagines nemorum, quas Tro-
 janae naves secabant. 78 Terentianus: *Natura sic*
est fluminis, ut obvias imagines nemorum receperet
in lucem suam.

97. SOL MEDIUM COELI CONSCENDERAT I-
 GNEUS ORBEM. Alterius scilicet diei.

98. CUM MUROS ARCEMQUE PROCUL. Pala-
 tinum vidit: 79 nec situm praesentem considerare
 debemus: tunc enim nullis obstantibus aedificiis,
 & Tyberi per Lupercal, ut diximus, fluente, fa-
 cile mons poterat videri Palatinus.

VARIORUM.

iter inceptum peragunt. & illustrat *et rumore secun-*
do ex Suae VII libro v. *redeunt referunt petita rumo-*
re secundo. *rumore secundo* Gudianus interpretatur
rumore prospero. Venetus *fama silente*. Sproctianus, *Ru-*
mone id est fluvio: & Pierius pro plausu explicat,
 quomodo recordor apud Tacitum lib. III. Ann.
 29. occurrere, *Usque haec rumore secundo, ita ad-*
versis animis acceptum quod filio Claudii sacer Se-
janus destinaretur. & apud Claudian Epith. Pal-

ladii v. 62. *Quis locus Aethiopum, quae sic imper-*
via famae Secessit regio, quo non rumore secundo
Palladii penetravit amor? v. Non. in *Rumor*. ubi
 ex Fenestella *secundo populi rumore*. sed bene Gro-
 novius lib. II. Observ. 17. pro murmure labentis
 fluvii capit. *peragunt* vero, ut in Pierianis plerif-
 que, ita & in Vossiano priore, & pro diversa le-
 ctione in Gudiano, Leideni & altero Hamburgico.
 sed & *Rumore* pro discrepanti scriptura, Sproctia-
 nus, prior Hamburgicus & quartus Moretanus, uti
 & Servius ex codicibus nonnullis profert, ac Thy-
 brim antiquis *Rumonem* dictum argutatur. sed nihil
 esse mutandum ex Aufonio satis apparet. HEINS.
Celebrant alter Hamburgicus. & Ed. Venet. *pera-*
grant Gudianus. *ceptum celerant* Dorvill. *Rumore*
 Excerpta nostra. Zulichemius *rumore* a manu se-
 cunda. cum glossa, id est, *omine*. Ruacus, sparsio
 inter milites de successu itineris bene ominantes.
 v. Guell. Catroeus sibi placentes & plaudentes *ru-*
more secundo. id est flumine placido, & nullum fe-
 re sonitum edente. ut §. 96. *Placido aequore*. aut
 sonitu minore remigantes, ut fallerent Latinos. ut
 §. 108. ita & *plausa fremituque secundo* dixit lib.
 v. 338. de quo vid. Barth. ad Claud. I. in Rufin.
 69. sic IX. 464. *accurrunt rumoribus iras*, id est so-
 nitu, clamoribus, strepitu. BURM.

91. UNCTA VADIS ABIES. *Uncta abiesque va-*
dis Leidenensis unus.

92. MIRATUR. *Mirantur* prior Menagianus,
 & a manu prima Gudianus. de quo lib. VI. Aen.
 209. HEINS. *Mirantes* ita & stupentes ad res
 novas, & in primis naves invisitas antea, Deos,
 loca, & undas plurimi Poetae ad exemplum Ca-
 rulli & Virgillii induxerunt. vid. ad Ovid. II. A-
 mor. XI. I. & Valer. Flac. I. 382. & IV. 712. &
 alibi.

76 desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ad huc §. 95. fatigent scil. *se* recte exponit Cerdas, ut *noctemque diemque* sit pro per
 totam noctem & diem. sic Cicero lib. XI. ad Famil. Ep. 5. Tu, si dies noctesque memineras. vid. & lib. v. 766. & IX. 488.
 BURM. 77 desunt L. Vof. V. R. Lipf. Steph. al. 78 Torontius R. 79 sic tum R. & mox, per Lupercam i-
 dem.

- 100 Aequavit: tum res inopes Euandrus habebat.
 Ocius advertunt proras, urbiq[ue] propinquant.
 Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno divisq[ue] ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 105 Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,

Tura

SERVII.

100. ⁸⁰ [COELO AEQUAVIT. Pro, ad coelum extulit.]

102. FORTE DIE SOLEMNEM ILLO. ⁸¹ *Εὐρυπρί- λος*, id est, bono omine victori deo Trojanis venientibus sacra celebrabantur. Bona etiam usus est oeconomia.

103. AMPHITRYONIADAE MAGNO DIVISQUE FEREBAT. ⁸² [*Amphitryo* rex Thebanorum fuit, cujus uxorem Alcmenam Juppiter adamavit, & dum vir ejus ⁸³ Oechaliam civitatem oppugnaret, de trinoctio ⁸⁴ facta una nocte, cum ea concubuit: quae post duos edidit filios; unum de Jove, id est, Herculem; alterum de marito, qui ⁸⁵ Iphiclus appellatus est. Ergo adsumpsit epitheton Amphitryoniadae & satis perite ⁸⁶ [ait: *Divisq[ue] ferebat*:] nam cuivis deo sacrificaretur, necesse erat post ipsum etiam reliquos invocari. ⁸⁷ [DIVISQUE FEREBAT. Quidam sic intelligunt: Ergo Hercules de divis est, ut est illud scema I. Georg. 279. *Coeumq[ue] Iapetumq[ue] creat, saevumq[ue] Typhoea, Et conjuratos coelum rescindere fratres*: ergo & superiores tres conjurati: & III. 124. *Niveamq[ue] Paton spar[s]asq[ue] per aequor Cycladas*: ergo & ⁸⁸ illa e Cycladibus.]

104. ANTE URBEM. Secundum antiquum situm: tunc enim brevis civitas fuerat. PALLAS HUIC FILIUS. Pro, cum hoc.

105. JUVENUM PRIMI, PAUPERQUE SENATUS. Totam ostendit aetatem, ⁸⁹ [& praemisit *juvenes*:] nam per *senatum*, seniores ⁹⁰ significavit. *Pauper* autem, aut ad numerum retulit: centum enim sub Romulo fuerunt: aut re vera *pauper*, per quod Romani ⁹¹ imperii ostenditur parsimonia, pro laude tunc habita. ⁹² [Et libri veterum tradunt a maioribus ⁹³ sacrificando parsimoniam observatam esse.]

VARIORUM.

alibi. *nemus inceptum* Menagii prior. *insuetum* Mentellii prior. *assuetum* alter Hamburgicus. BURM.

93. PICTASQUE. *Pictas* Parthaf. & prior Menagianus. *pictas flavioque* Ed. Venet. *Flavios* Medic.

94. REMIGIO. *Navigio* Venetus.

97. ORBEM. *Axem* pro diversa lectione primus Rottendorphius. HEINS. Vid. infr. 137. *confiderat* Francianus. *medio* Sprothianus.

98. ARCEMQUE. *Catroes arces*, ex Picrio, septem colles interpretatur, nec verosimile arcem jam conditam putat. quum semper novae urbis conditores arcem statim ponerent, circa quam rarae domus, ex quibus multiplicatis deinde, & munitis urbes natae, ita Athenis Cecropia, Thebis Cadmea, Carthagine Byrsa & alibi prius positae. ergo *muros arcemque* capio pro *muros arcis*, more Virgiliano. v. infr. §. 313. 376. BURM.

Ibid. ET RARA. *Ac rara* vetustiores. HEINS.

100. EVANDER. *Evandrus* exemplaria vetustiora, quomodo & infr. §. 185. *Rex Evandrus ait*. & §. 313. *Tum Rex Evandrus*. 545. *Evandrus pariter*. 558. *Tum pater Evandrus*. atque ita deinceps. libr. x. 515. tamen constanter codices vetusti, *Pallas, Evander, in ipsis Omnia sunt oculis*. quomodo & Priscianus lib. vi. & vii. agnoscit, cum tamen asseveret Maronem scripsisse *Evandrus* infr. 313. 185. & 558. Macrobius etiam infr. §. 185. agnoscit, *Rex Evandrus ait*, lib. v. Saturn. cap. 8. sic libr. II. 261. *Thessandrus Stenelusque duces*, non *Thessander*. lib. III. v. 108. *Teucrus* pro *Teucer*. utrumque Carisius confirmat lib. i. pag. 11. Edit. Putsch. *Τεύ- κος Teucer, Κίρυος aper, apri*. quamquam Virgilius

⁸⁰ desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁸¹ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. ⁸² Oechalios Dan. ⁸³ post Fabr. ⁸⁴ Fidas Dan. Fidius Genevensis. Alphilius Fabr. Iphiclus Commel. & Emmenes. ⁸⁵ desunt L. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁸⁶ desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁸⁷ illa Cycladis Dan. ille Cycladis Fabr. ⁸⁸ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁸⁹ significantur iidem. ⁹⁰ imperio Vof. ⁹¹ desunt L. V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁹² legendum puto, in sacrificando.

Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ut celsas videre rates, atque inter opacum

Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis;

Terrentur visu subito, cunctique relictis

110 Confurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas

52-

S E R V I I.

106. TREPIDUSQUE CRUOR. Frustra quidam *cruorem* pecorum, *sanguinem* hominum volunt: nam Juvenalis ait XII. Sat. 13. *Sanguis Ires, & a magno cervix ferienda magistro*. Virgilius IV. 687. *Atque atros siccatat veste cruores*. [THURA DABANT. Dabant, verbo sacrorum usus est: nam dici solebat in sacris: *Da quod debes de manu dextra aris*.]

107. CELSAS VIDERE RATES. Quia dixit sup. 79. *Geminasque legit de classe biremes*. INTER OPACUM ADLABI NEMUS. [Hoc est, Per nemus,] ut VII. 30. *Hunc inter fluvio Tyberinus ameno*. Et est honesta elocutio, ut si dicas: *Inter coenam* ⁹⁶ *locutus sum*, id est, per coenam.

108. TACITIS INCUMBERE REMIS. Pro, ipsi taciti, id est, ⁹⁷ sine celestmate: ⁹⁸ [nam celestma nauticus est clamor ad hortandum, ⁹⁹ ut v. 189. *Nunc, nunc incumbite remis, Hectori socii*.]

110. [CONSURGUNT MENSIS. Quidam *mensis* proprie deorum tradunt: nam & ideo subjunctum:] QUOS RUMPERE PALLAS SACRA VETAT. Ne interruptione sacrificii, ¹ [rumpere enim pro interrumpere posuit] piaculum committeretur: unde etiam Helenus III. 406. *Ne qua inter sanctos ignes in bonare deorum, Hostilis facies occurrat, & omina turbet*. Denique cum ludi Circenses Apollini celebrentur, ² ut Hannibal nuntiatus est circa portam Collinam Urbi ingruere, omnes raptis armis concurrerunt. Reverti postea, cum piaculum formidarent, invenerunt saltantem in Circo senem quendam: qui cum interrogatus dixisset se non interrupisse saltationem, dictum est hoc proverbium: *Salva res est, saltat senex*. AUDACEM autem dicit ubique Virgilius, quotiens

vult ostendere virtutem sine fortuna: unde etiam Turnum audacem vocat IX. 3.

V A R I O R U M.

lius extulit Teucrus & Euandrus. Idem denuo *Alexander & Teucer* dici debet, sed & *Alexander & Teucrus* dici possunt. ut Virgilius *Teucrus & Evandrus*. vide Vossium II. de Analog. cap. 4. pag. 675. lib. x. 394. *Nam tibi Thymbre caput Evandrus abstulit ensis*, a *Θυμβρις*, qui tamen *Thymber* paullo ante Maroni erat dictus. uti & Priscianus observat. A Gellio, operoso eruditae antiquitatis aemulatore atque ostentatore, *Histrus* fluvius appellatur, qui aliis scriptoribus est *Hister*. is videatur lib. x. cap. 7. Apud Martialem *Leandrus* non semel, & *Menandrus* Ovidio libr. I. Amor. El. ult. certe Nonius hoc loco agnoscit, *res inopis Evandrus habebas*. cui *inops* est *sine auxilio & ope*. HEINS. *Res inopis* Gudianus a manu secunda. de duplici horum nominum in *er* & *us* terminatione vid. Praef. ad Phaedri fabulas cum variorum notis editas. BURM.

101. ADVERTUNT. *Advertunt* alter Hamburgicus & Wittian.

102. DIE. *Diem* Dorvil. & Ed. Venet. *solemnis* Mediol. vid. ad Suet. Neron. 28.

104. HUIUS. *Hinc* Oudartii. cui secundus Moretanus. *quem filius Parrhasi. Pallans* Gudian. a m. sec

106. DABANT. *Dabat* Gudianus a manu prima. *trepidusque* Zulichemius. *ad aras* primus Moreti.

108. TACITIS. *Tacitos* habet liber A. Colotii. URSIN. *Et tacitos* Mediceus noster cum Pierii Vaticano, & ita in aliis nonnullis, sed male. HEINS.

Re-

93 *grandi* legitur hodie in Juvenali. *Ires* omittit Basil. 94 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. 95 desunt iisdem. sed Steph. & Basil. deest tantum, *hos est*. 96 locutus sum Dan. apud Suet. Aug. 71. *inter coenam lasimus*. ceterum Fabr. & Basil. addunt, per coenam, & melius, dum coenatur, & in coenae tempore. ut *inter agendum* Ecl. IX. 24. id est dum agis, & *inter enudum*, id est dum itur. quibus similia vide ad d. i. in Ecloga. BURM. 97 Celestmate V. L. R. Vof. Steph. Dan. 98 desunt iisdem. 99 desunt Basil. 1 desunt V. R. L. Vof. Lips. Steph. al. 2 desunt iisdem. 3 *sacratos* Steph. 4 & Hannibal nuntiatus esset L. R. Vof. Lips. Steph. al. ut H. n. esse V. ut H. n. esset Fabr. 5 Collinemus L. R. & urbi ingrueret Steph. ingrueret Vof. R. 6 *saltantem senem* R. *saltante seno* Basil. *saltare est*, *saltat senem*, V. & in marg. adscriptum, *salva res est*, *saltante seno*. vid. ad 111. Aen. 279.

Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulto: Juvenes, quae causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.

Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

115 Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. Ferte haec, & dicite lectos

120 Dar-

S E R V I I.

112. JUVENES, QUAE CAUSSA SUBEGIT. Succincta, & plena interrogatio: cui per singula respondit Aeneas.

113. 7 [IGNOTAS TENTARE VIAS. Ideo ignotas: quia videt eos esse peregrinos: & bene breviter; sed 8 frequentibus interrogationibus eos urget, ut IX. 376. *State viri: quae causa viae: quive estis in armis?*]

114. QUI GENUS? Quo genere: 9 [et bona elocutio.] UNDE DOMO? De qua civitate? AN ARMA? Tropum fecit metri causa: nam consequens erat, 10 ut, cum dicit *pacem*, subjungat *bellum*.

115. 11 [PUPPI SIC FATUR AB ALTA. Sic intelligendum, ut simul dicat & faciat.]

116. PACIFERAEQUE MANU RAMUM PRAETENDIT OLIVAE. Ne moram faceret in responsione: 12 [quoniam Pallas prius de pace quaesierat: & ideo mox signum pacis ostendit, ut caetera Pallas securus audiret.]

117. TROJUGENAS AC TELA. Breviter singulis quaesitis respondit: & *Trojugas*, ad *Qui genus* referendum.] TELA VIDES INIMICA LATINIS. Bona conciliatio: nam audierat sup. 55. *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina*. 13 [Ergo *tela inimica* ad illud pertinet, *Pacemne huc fertis, an arma?*]

118. QUOS ILLI BELLO PROFUGOS. Sicut & vos. Et movet conciliationem etiam ex similitudine fortunae. 14 [SUPERBO. Injusto.]

119. EUANDRUM PETIMUS. Hoc ad, *Quo*

tenditis, pertinet.] FERTE HAEC. Hoc ad ramum pertinet. DICITE, ad verba. 15 [Et *ferre* vobiscum, & *dicite*, *na!* *mura*.]

V A R I O R U M.

Recepit tamen Catroeus. res enim *tacitae*, *silentis* dicuntur, quum ipsi homines silentium agunt. ut ita *tacita Luna* lib. II. 255. id est nox: & familia passim occurrunt. *taciti* ergo, *remi*, sunt quos quam minimo possunt sono movent remigantes. ita *tacitum cursum* dixit Ovid. XIV. Metam. 601. & familia obvia passim. BURM.

110. QUOS. *Quod* Mediceus a manu prima. HEINS. De sacris ruptis vid. ad Valer. Flac. III. 121.

112. JUVENES. O *Juvenes* Oudartii & Francianus. *quae cura* Menagii prior.

114. QUOD GENUS. *Qui genus* vera est optimorum codicum scriptura, de qua dubitare non debuit Pierius. est enim & elegans, & familiaris Poëtis Graecismus. Naso IV. Fast. 65.

Venerat Evander plena cum classe suorum,
Venerat Alcides: Grajus uterque genus.

pro, uterque Grajus genere. HEINS. *Quid genus* Francianus. sed *qui* agnoscit Commentator Crucquianus Horatii ad I. Sat. v. 54. *quod* Dorvill. & Wittian. *quod genus* saepe apud Lucretium. sed alio sensu. vid. Lambin. ad lib. II. 194. de illa formula *qui* & *unde*, vid. ad Ovid. II. Epist. 106. BURM.

116. PRAETENDIT. *Protendit* Gudianus a manu secunda. *tetendit* Wittian.

119. E-

7 desunt V. L. Vof. R. Steph. al. 8 frequentius Dan. Fabr. 9 desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. al. 10 ut diceret, an bellum iisdem. 11 desunt iisdem, praeter Lips. 12 desunt iisdem, & Lips. ad *Tela* §. 117. 13 desunt iisdem. 14 desunt iisdem. 15 desunt iisdem. priora etiam ad §. 120 desunt Fabr.

- 120 Dardaniae venisse duces, sociâ armâ rogantis.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
125 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optume Grajugenûm, cui me Fortuna precari,

Et

SERVII.

120. SOCIA ARMA ROGANTES. Hoc ad illud pertinet, *Quae causa subegit. Rogantes* autem ad id pertinet, quod a Sibylla dictum fuerat vi. 91. *Quas gentes Italum, aut quos non oraveris urbes?*
121. TANTO PERCULSUS NOMINE. Dardani scilicet commemoratione. ¹⁶ [Tanto autem, id est, magnitudine nominis.]

122. QUICUMQUE ES. Hoc ad nomen Aeneae pertinet: nam esse Trojanos audierat.

123. NOSTRIS SUCCEDERE PENATIBUS HOSPE. Mire sine patris auctoritate nihil confirmat; & tamen *hospitem* appellat.

124. DEXTRAMQUE AMPLEXUS INHAESIT. Ostendit virum & hospitalitatis & virtutis amatorem.

125. SUBEUNT LUCO FLUVIUMQUE RELINQUUNT. Hypallage in sensu ¹⁷ [nam primum est, fluvium relinquere: deinde lucum subire.] ¹⁸ Et hic *subeunt* juxta veteres dativo junxit, cum alibi juxta usum praesentem ¹⁹ accusativo junxerit, ut x. 798. *Aeneae subiit mucronem*: ²⁰ [sicut & succedere veteres dativo junxerunt, quod significat penitus ingredi, uti hoc loco: *Ac nostris succede penatibus hospes*. Sallustius tamen, ut dictum est, Ecl. v. 6. accusativo junxit.]

127. OPTIME GRAJUGENUM. Quantum ad Aeneam pertinet, Graeci neque boni neque meliores sunt. Ergo *optime Grajugenum* superlativus est pro positivo: nam *optimus malorum*, non possumus dicere, superlativus enim suo tantum jungitur generi. Sic ergo dixit ut Homerus Iliad. A. 831. *δικαιστῆτος Κενταύρων*, ²¹ id est, *justissimus Centaurorum*, pro ju-

stus: ²² [cum Centauri fuerint crudeles & impii.] Et est rhetorica persuasio: nam principium ex utriusque persona sumplit: *Optime Grajugenum* ad Euandrum pertinet; *Cui me fortuna precari*, ad Aeneam, qui se fatetur supplicem venire; sed quia ignotus est, & ostendere vult quod impetrare debet, ait: *Dardanus Iliacae primus pater urbis & auctor*: contra quos auxilium petat: *Gens eadem quae te*: Quid ipsi etiam sit utile, a quo beneficium postulatur: *Nos si pellant nihil absfore credunt*: dicit enim nos pellimur; sed vos servietis postremi; ipsam proposuit, *Accipe daque fidem*. Ad ultimum, possumus reddere beneficium: *Sunt nobis fortia bello pectora*: nam utrum posset is, a quo petebatur, omisit: quia manifestum erat posse: & ignotus a demonstratione personae suae incipere debebat.] *Cui me fortuna precari*. ²³ [Servavit τὸ πρῶτον dicendo *fortuna*. Et *CUI ME PRECARI*, antiquum est: nam modo, ²⁴ *quem precari* dicimus. Terentius Phorm. i. ii. 92. *Credo qui mihi sic oret*. Item Adelp. iii. v. 45. *Facite, ut vobis decet*. Sallustius Lib. i. Hist. *Locum editiorem quam viris floribus decebat*: & est Graecum, ut Homer. Il. Δ. 101. *εὖχῃ Ἀπόλλωνι*. ²⁵ [Sane veteres & *precor illi*, pro, *precor pro illo*, dicebant. Plautus in Amphitryone: *Noli pessimo precari*, hoc est, *pro pessimo noli precari*: aut hyperbaton est, hoc modo: Tibi me fortuna vitta comptos voluit praetendere ramos & precari:]

VARIORUM.

119. EVANDRUM. Deest hic versus Franciano. *ferre*

¹⁶ desunt iisdem, & Lipsiensi, qui nota ad §. 123. deficitur. ¹⁷ desunt V. R. L. Vof. Lips. Steph. ad §. 127. in Basil. alio ordine verba posita erant. in Dan. deerant usque ad & hic. ¹⁸ more antiquo dativo junxit Basil. ¹⁹ deest Basil. ²⁰ desunt Basil. ²¹ pro *δικαιστῆτος* V. L. Vof. R. ²² desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. ad *CUI ME*. Dan. ad, & est Rhetorica. contra in Basil. inde demum desiderantur. ²³ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al. ²⁴ quam R. ²⁵ desunt V. L. Vof. R. Lips. Steph. al.

Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
 Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, & Arcas;
 130 Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis;

Sed

SERVII.

128. VITTA COMTOS RAMOS. Ut in pacis petitione ramus olivæ cum vittis offeratur, partim fabulae, partim naturae efficit ratio: nam, cum de nomine Athenarum ²⁶ [Neptunus & Minerva contenderent, & jussisset Jupiter, ut illius nomine diceretur civitas, qui munus melius obrulisset ²⁷ hominibus,] equum Neptunus, Minerva olivam protulit, & statim vicit: unde, cum ejus ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. Hinc est illud proverbium: *Herbam do*, id est, cedo victoriam. Quod Varro in ²⁸ Antiquitatis libris ponit: *Cum in agonibus herbam in modum palmae dat aliquis ei, cum quo contendere non ²⁹ conatur; & fatetur esse meliorem.* Vittas autem habet ramus olivæ ideo, ut inertiam & imbecillitatem offerentis ostendat: scimus enim oves, ³⁰ [unde lana, e qua vittae,] egere semper alieno auxilio: ³¹ [aut quia & lana in tutela Minervæ sit, quæ pacis bellique sit cultrix: aut quia mite & quietum animal est ovis, cujus quietem habere debent, qui in foedus & amicitiam cœunt. Quæritur autem quid dixerit *comptos*; sed ut *crines comi* dicimus, cum nectuntur, ita & hic etiam *ramos comptos* & illigatos intellige, ut ipse VII. 418. *Tum ramum innectit olivæ*: Ergo quod illic *innectit*, hic *comptos* dixit.] VOLUIT. Hinc eum laudat, quod tantus ³² eum vir rogare compellitur.

129. DANAUM QUOD DUCTOR, ET ARCAS. Nec quod multitudinem haberes extimui: nec quod esses Arcas; ut illuc hoc tendat: ³³ [*Geminis conjunctus Atridis*,] id est Agamemnoni & Menelao cognatione conjunctus. Et hoc ad laudem Euan-dri pertinet, qui qualitate morum meruit non timeri. FORES. Pro, fuisses: ³⁴ & notandum *fores* de praeterito.

130. ³⁵ [GEMINIS CONJUNCTUS ATRIDIS. Ge-

minos, hic duos; aliter *geminis*, uno partu editi. Quæritur sane, unde Euander Atridis genere fuerit conjunctus? & quamvis Hesiodus dicat qualiter conjunctus sit Euander; tamen quidam ajunt, Thyestæ filias Ledam & Hypermetram fuisse; Ledæ & Tyndarei filias Clytemnestram, Helenam, & Tymandram fuisse, quam duxit uxorem ³⁶ Echēmus Arcas, cujus filius Euander. Clytemnestram & Helenam notum est Agamemnoni & Menelao junctas fuisse. Alii ita tradunt; Stæropes & Atlantis filios Oenomaum & Majam fuisse; Oenomai Hippodamiam filiam; unde Atreus natus; at Majæ filius Mercurius, ex quo Arcades, de quibus Euander: quod Accius in Atreo plenius refert. Alii ita narrant: Atlas complures habuit filios; sed de Lino Pelopen genuit; is Atreum; Atreus Agamemnonem & Menelaum; ³⁷ Mercurius deinde est Nicostratæ pater, quæ fuit mater Euan-dri; Mercurium Maja filia Atlantis genuit: sic Euander Atridis conjunctus est; Trojanis autem sic jungitur: ex Electra, Atlantis filia, & Jove Dardanus nascitur; ejus filius Erichthonius; ³⁸ * ex eo Assaracus; ex illo Capys; ex illo Anchises; ex illo Aeneas.]

VARIORUM.

ferre hoc Dorvill.

120. VIROS. *Duces*, quod plus est, Mediceus; Vossianus uterque, Gudianus & quatuor aut quinque alii ex recentioribus. HEINS. *Dardanius* Montalbanus. *Dardaniæ advenisse* Rottend. duo, Mentel. unus & Gudianus. omnes a m. sec.

121. PERCULSUS. *Percussus* libri præstantiores. sic lib. IX. 149. *laudum percussus amore*. plura lib. I. Aen. 513. HEINS. *Percussus* Dorvill. & Wittian.

123. AC.

26 desunt R. 27 deest V. 28 in Aetiis ponit V. L. Vof. Steph. al. innotas Lipf. 29 *capit* Dan. post Varronis verba addit Basil. est etiam oliva per Etymologiam ab Elea, id est olea, dicta quæ misericordia dicitur, id est *Elææ*. vittas &c. quod in aliis non reperi. 30 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. unde lana equavit * Dan. Barth. ad Stat. VII. 476. ex membran. unde lana peti suavit. 31 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. 32 deest V. 33 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Basil. 34 sed notandum Basil. 35 desunt V. L. Vof. R. Lipf. Steph. sed Basiliensi tantum desunt, *geminis* hic duos. & deinde, quæritur sane, quare Evander &c. 36 Cohemus * Dan. Echinus Fabr. al. Socenius * Arcas Commel. & Emmen. sed vera lectio est Echēmus, & Cl. Ryckius locum Pausaniæ ex lib. VIII. notaverat in margine. apud quem legitur cap. v. Echēmus Tymandram uxorem habuisse. 37 Mercurium deinde ex Nicostrata. quare Evandri Matrem Maja filia Atlantis, sic &c. Basil. 38 * ex eo Tros, addit Merula ad Ennii Annales pag. 164.

Sed mea me virtus, & sancta oracula Divom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjungere tibi, & fatis egere volentem.

Dar-

SERVII.

131. MEA ME VIRTUS. Haec arrogatio ad honorem Euandri pertinet: ³⁸ [& sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi deorum oracula & facta conjungeret: deinde ut Euandro blandiretur, *Tua*, inquit, *terris didita fama*: & ut in audientis mente remaneret, in ultimo addidit: *Et fatis egere volentem*. Sed hic singula distinguenda, ut major sit enumeratio.] SANCTA ORACULA DIVUM. ³⁹ Tyberini scilicet, ⁴⁰ [vel Apollinis, ut vi. 96. *Via prima salutis, Quod minime veris, Graja pandetur ab urbe*.]

132. ⁴¹ DIDITA FAMA. Divulgata scilicet, ut VII. 144. *Didit hic subito Trojana per agmina rumor*. FATIS EGERE VOLENTEM. Id est, quod voluntatis fuerat, egit necessitas fatis.

VARIORUM.

123. AC. *Hac* Gudian. *διὰ τὴν ὁδόν*, ut viam monstret.

124. ACCEPITQUE. *Exceptitque* codices scripti, quod & Scholiafles Statii lib. I. Theb. 470. expressit. idem Scholiafles, *dextraque amplexus*, in priore Hamburgico, *Exceptaque manu*, pro *Exceptatque*. HEINS. *Exceptitque manum* Hugoniana. *amplexus* absolute positum esset, si *dextra* legeretur, quod cum *inhaesit* tunc posset jungi. ut illa verba *haereo*, *adhaereo*, *inhaereo* ablativum habere vidimus ad Ovid. IV. Metam. 27. & XI. 403. sed praestat *dextram amplexus*, & *inhaesit* simpliciter, scilicet *cervice*, ut ultimo Ovidii loco, vel alia parte corporis. sic *dextram complexus euntis* Ovid. VI. Met. 494. quo videtur imitatus nostrum inf. 559.

Tum pater Evandrus dextram complexus euntis Haeret.

& Valer. Flac. II. 639.

— *dextraque amplexus & haerens.*

ubi alii, *dextramque*. ita ut pro utraque lectione liceat pugnare. *dextram* vero datam & adpressam in hospitio oblato & accepto vidimus ad lib. III. 83. BURM.

125. FLUVIUMQUE. *Fluviusque* Gudianus a ma-

nu prima. *lucum* etiam Francianus. vid. lib. VII. 161.

127. OPTIME. *Optime* Mediceus. HEINS.

Ibid. CUI ME FORTUNA PRECARI. Quae hic adducit Servius, ut exemplis a verbo *deceat* petitis hanc constructionem probet, parum huc facere videntur. in secundo loco Terentii legitur, *ut fiant, ut vobis deceat*. Praeterea Rufinianus de Schemat. Lexeos pag. 30. dicit hic esse Syllepsin. non hyperbaton, ut etiam secundo loco Servius vocat, id est *cui debere jungi cum praetendere*. in primo loco Terentii *mibi pariter*, ut centies in Plauti loco in *Asinar.* II. v. 11. legitur *pergit precari pessimo*, id est, ut ipse exponit, pro pessimo, ut preces profint, utiles sint pessimo. & ita lib. IX. 94. *Quid petis istis?* Servius exponit, *pro istis*. vide etiam Barth. ad Claudian. I. in Rufin. 35. ac *vitta* Rufinian. habet. BURM.

129. EXTIMUI. *Exutus* secundus Moretanus. *timui* Dorvill. & Wittian.

130. A STIRPE. *Ab stirpe* Mediceus & a manu prima alter Mentelianus. libr. VII. 99. *quorumque ab stirpe nepotes*. ita illic optimae membranae. & libr. IX. 603. *Purum ab stirpe genus*, in praestanti codice. ut & Georg. I. 171.

Huic ab stirpe pedes temo protentus in oſſo. Sallustius Epistola de ordinanda republica: *Dissensio civilis tot tamque illustres familias ab stirpe evertit*. libro III. tamen v. 94. *a stirpe parentum* codices constanter. sequenti versu *Divom* Mediceus. HEINS. *Ab stirpe* etiam Livio lib. IX. XXXIV. 19. Cl. Drakenborchius vindicavit. & Gronov. ad Plaut. Trin. I. II. 180. *convinctus Atridis* Francianus, pro *convinctus*. nam & mox §. 133. *convinxere tibi* idem codex. BURM.

131. SED MEA. Britannus doctus in Observ. Miscel. Vol. I. pag. 19. legit,

*Sed tua me virtus, tua terris didita fama,
Cognatique patres, & sancta oracula Divom,
Conjungere tibi.*

male. virtuti suae fidens amicitiam petit, & se ejus fidei committit: & licet virtute praediti mereantur favorem, quia tamen non omnes eam suscipiunt,

³⁸ desunt V. R. L. Vof. Lips. Steph. Basil. mox, *oracula & fata* malebat vir doctus in Observationibus Miscel. Crit. vol. I. p. 19. dubito: quia virtus *facta* exigit, & *fatis egere* debet referri ad omnia, quae praecedunt. ³⁹ Tiberis Dan-

Fabr. ⁴⁰ desunt V. L. R. Vof. Lips. Steph. ⁴¹ DIDITA & *diditur* L. Vof. R. (qui tamen *didit*) Steph. Dan. al-

Tom. III.

- Dardanus, Iliacae primus pater urbis & auctor,
 135 Electra (ut Graji perhibent) Atlantide cretus,
 Advehitur Teucros: Electram maxumus Atlas
 Edidit, aetherios humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja

Cyl-

SERVIL

134. DARDANUS ILIACAE PRIMUS PATER URBS ET AUCTOR. " [Dardanus ex Jove & Electra, Atlantis filia, genitus, de Italia forte abire compulsi, agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione Dardania collocavit. Sane hic] reddit, quod ait supra, *Cognatique patres*. " Sed sciendum, Atlantes tres fuisse; unum Maurum, qui est maximus; alterum " Italicum, patrem Electrae, unde natus est Dardanus; tertium " Arcadium, patrem Majae, unde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem: & dicit Electram & Majam filias fuisse Atlantis maximi. " [Nec praeter rationem ait, " & maximus,] & *Atlas Idem Atlas generat*: nam & ipse habuit etiam horum nominum filias, id est, Electram & Majam.

135. UT GRAJI PERHIBENT: Id est, ut " vestrae continent literae: " [firmitas enim est quod ipsorum testimonio infertur.

136. ADVEHITUR TEUCROS. Et homines & regionem significat. Sane, prolepsis est: nam post Dardanum Teueri appellati sunt.

138. MERCURIUS PATER EST. Mercurius, Jovis & Majae, quae est una de Pleiadibus, filius, auctor eloquentiae & lirae, internuntius deorum. Iste etiam palaestrae inventor hoc modo esse narratur: Choricus, rex quidam Arcadiae, filios habuit Flexippum & Enetum, & Palaestram filiam; sed juvenes, cum casu inter se haberent certamen, impressione & nisu corporum invenerunt luctamina: qui cum hoc patre praesente fagerent, & ille re nova delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam rem Palaestra, soror juvenum, Mercurio amanti se prodidit: qui, cum rem novam vidisset, pleniora de industria artem homines docuit: hoc teni " juvenes a sorore proditum nuntiant; ille iratus est potius filiis, quod non tanquam furem Mer-

curium insequerentur: quem cum illi in monte dormientem invenissent, manus ei amputaverunt: unde & ipse *Cyllenius*, & sions, dicitur: namque Graece *κύλλης*, aliqua mutilatos parte corporis dicunt: unde etiam " *bermas* vocamus, quoddam stimulos in modum signorum sine manibus. Mercurius vero " Jovi conquestus, Choricum evasceratum in folliculum redigi fecit; amatum vero suam Palaestram remuneratus, omne luctamen, quod corpore conficitur, *palaestram* vocari fecit. At *Mercurium*, quasi *Medicarium*, a Latinis dictum volunt, quod inter Coelum & Inferos semper incurrat. Hic etiam mercimonii deus est. Quidam hunc in petaso & in pedibus pinas habere volunt, propter orationis, cujus auctor est, velocitatem: Caduceum illi ideo adsignant, quod fide media hostes in amicitiam contocat: quae virgo ideo serpentibus insignata est, ut sicut illi oblit veneni sui in se coeunt, ita hostes, contemptis & depositis inimiciis, in amicitiam revertantur.] CANDIDA MAJA. Splendidior enim est Maja inter Pleiadas, quae est una de " Atlantidibus, hoc est, Pleiadibus. [Non ergo *candida*, puera, ut *candida Dido*. Meminit autem Majam Atlantidem esse, ut I. Georg. 221: *Ante tibi Eoa Atlantides abscondantur*: & 229. *Matri ante oculum Majae corpore*, cum vellet per Majam etiam caeteras Atlantis filias intelligi.]

VARIORUM

aspiciunt, addit & *sua fama* per omnem orbem celebrata, & cognatio & facta auxerunt fiduciam. vide ibidem hanc emendationem ab alio viro docto refutatam, & Vol. IV. p. 331. ipse diffidit suae correctioni vir doctus. & illa *facis egere volentem* magis congrue ad *sancta oracula*, quam ad reliqua referri debere putat, ex transpositis bemissis.

42 desunt L. V. R. Vol. Lipf. Steph. al. 43 sane idem. 44 Italum V. 45 Arcadium. L. Steph. Dan. Fabr. al. 46 desunt R. 47 & maximi Steph. 48 nostrae Vol. 49 desunt V. L. R. Vol. Lipf. Steph. al. ad CANDIDA f. 138. 50 juvenis a. f. p. nuntiavit Fabr. 51 Hermos Dan. Fabr. suspecta est vox *stimon*. 52 novi Dan. Fabr. 53 Atlantibus Vol. R. Steph. Dan. & id est de Pleiadibus Basil. mox a, non ergo; desunt V. L. R. Vol. Lipf. Steph. al.

Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.

140 At Majam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.

Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.

His fretus non legatos, neque prima per artem

Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque

145 Ob-

S E R V I I.

139. CYLLENAE. Mons est Arcadiae, ubi Ma-
ja Mercurium est enixa. FUDIT autem, non in-
juriose dictum est, ut in Pisonem: *Quae te* ¹⁴ *bel-*
luam ex utero, non hominem fudit. Sed celerita-
tem parientis ostendit; quod infantibus dicitur o-
men felicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem
physicam: nam celer est ubique Mercurius, ut di-
ximus supra: ideo dicit eum etiam in ortu fuisse
velocem.

142. ¹⁵ [GENUS AMBORUM. Aut meum &
tuum; aut Trojanorum & Arcadum: ergo ambo-
rum, potest utrorumque accipi.]

143. ¹⁶ [NEQUE PRIMA PER ARTEM TEN-
TAMENTA TUI PEPIGI. Cum nullo ante pactus
sum, ut te, aut per artem aliquam, aut per legatos
probarem; sed intrepidum me tibi commisi.]

144. TENTAMENTA PEPIGI. Experimenta pa-
ctus sum: nam ¹⁷ geminum est hic praeteritum ab
eo, quod est *paciscor*: facit enim & *pepigi* & *pactus*
sum, sicut *placeo*, & *placui*, & *placitus sum*. ¹⁸ *Paga*
enim, unde multi venire volunt *pepigi*, nusquam
est lectum. ¹⁹ [Et altera est expositio: non tenta-
vi te quibusdam pactionibus; quibus crederem au-
to ad te venturum; ut haec fuerit ars tentantis. Aut
NON LEGATOS, tale est, quemadmodum in ora-
tione ab alio in aliud initium transitur, ut IX. 427.
Me me, adsum qui feci. Et non respondetur pro-
positis: ergo illud refertur: non legatos misi; aut
tale aliquid, quod sententiam compleat.]

V A R I O R U M.

chiis. & mea firmatur ex notis Servii infr. ad 152.
BURN.

132. DIDITA. Debata Menagii prior, Wintian.
Sprotanus, *debata* plurimi. & Edd. primae.

135. ATLANTIDE. *Atalantide* Dorvil.

137. ORBES. *Aves* Ed. Venet. eadem varietas
supr. 97. *substinet* Dorvill.

139. CYLLENAE. *Cyllene* Mediceus & caeteri
scripti, nisi quod Mentelianus prior *Cylleni* a ma-
nu prima. apud Scholiasten quoque Statii Theb.
IV. 288. *Cyllene* exhibetur. sed *Cyllenae* legendum,
ut praestantiores libri Gudianus, alter Mentelius,
primi Moretanus & Rottendorphius. etiam Ae-
neidos III. 1. III. *Hinc mater cultrix Cybelae*:
cum *Cybele* perperam haecenus sit circumlatum.
sic infra *Hesperiae* & *Circae* Aen. III. & *Penelo-*
pae alibi, pro *Hesione*, *Circes* & *Penelopes*. sic *Nem-*
aeae sub rupe, non *Nemees*, & *Atinae Aganip-*
pae, non *Aganippes*, Ecl. X. 19. in optimis exem-
plaribus. lib. I. Aen. 653. ex veterrimo codice *scop-*
trum Ilianae. in Georg. IV. 63. *Cerinthae nobilis*
gramen pro *Cerintbes*. nam *Cerintbe* Plinio est in
Hist. Nat. quae aliis *Cerintbon*. Solinus cap. XL. ex
Mss. qui *Miletum dividit a Priena*. apud No-
nium Marcellum Accii *Andromeda*, *Androma-*
cha, & *Inacha*, & *Antigona*, & *Erigona*, & *I-*
liana, Ennii *Andromeda* & *Andromacha*, & *Me-*
nalippa, & *Nemea*. Livii Andronici *Andromeda*,
Antiope, *Hermiona*. Pacuvii *Antiope*, *Atalanta*,
Hermiona, *Iliana*. Accius Terco, *deum Semela*
generatum adfere. apud Lucilium *ad Penelopam*
conversus ait. apud Horatium lib. I. Epist. II.
Sponsi Penelopae: sic enim scripti codices, non *Pe-*
nelopes: quae Ausonius respexit in Epistolis:

Qualem Penelopae nebulonum mensa procorum,
Alcinoique habuit nitidae cutis multa juventus,
Nam mihi nam saliare opulum non turba da-
palis.

sic scribo: nam in vetustissimo codice, *rura dapi-*
tis. unde *caena dapalis* male confecta est. plura
vide

54 *Bellus* V. Basil. male. vid. ad Phaedr. III. Fab. 15. est autem inter fragmenta Ciceronis. *Pisonem* hic habent Voss.
Et 55. desunt V. R. L. Voss. Lips. Steph. al. 56. desunt V. L. cum nullo autem. postea Basil. 57. geminum est hic
praeteritum V. L. Et Voss. Lips. Dan. Rabe. geminum est hoc praeteritum Basil. 58. pago Fabr. 59. desunt V. L. Voss.
R. Lips. Steph. al.

- 145° Objeci caput, & supplex ad limina veni.
 Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 Insequitur; nos si pellant, nihil a fore credunt;
 Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
 150 Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello

Pe-

SERVII.

146. GENS EADEM, QUAE TE. Sic agit, ut & ipse praestare videatur: nam & supra ait 120. *Sicilia arma rogantes.* ⁶⁰ [Et argute inseruit, eadem, nec addidit nos.] DAUNIA. Rutula, a Daunio. CRUDELI BELLO. Supra 118. *Bello profugos egere superbo.*

147. NIHIL ABFORE CREDUNT. Sibi ⁶¹ obfuturum nihil arbitrantur.

148. ⁶² [QUIN OMNEM. Ut non omnem: & bene omnem; ne non solum Euandrum contemnere viderentur. PENITUS SUA SUB JUGA. Utrum penitus sub juga mittant, an omnem penitus Hesperiam?

149. QUOD SUPRA TENEANT. Adriaticum dicit. QUODQUE ALLUIT INFRA. Tyrrhenum dicit: omne enim mare, quod a Sicilia usque ad Hispaniam tendit, *Inferum* appellatur ideo, quod Sol ibi ad inferiores coeli partes delapsus occidat.]

150. ACCIPE DAQUE FIDEM. ⁶³ [Ab utili agit: Et] hoc est, quod ait in decimo 152. *Humanis quae sit fiducia rebus.* ⁶⁴ [SUNT NOBIS FORTIA BELLO PECTORA. Iterum sic laudat juventutem suam, quasi praestet auxilium.]

VARIORUM.

vide III. Aeneid. 376. ita *Cyllenae finibus olim Qui petit Hesperii freta gurgitis* Avienus descriptione orbis. deinde nostrae membranae omnes *conceptum vertice*, non *in vertice*. quod damnare nequaquam Pierius debuim. HEINS. *Cyllene* Francianus. *Cylleni* Dorvill.

140. AUDITIS. In Gudiano a manu prima, *auditi si quicquam creditis.* & adscriptum *credimus.* forte *auditi si quicquam credimus.* HEINS. Et *auditus* Dorvill.

141. GENERAT. *Genuit* Leidenfis & Parthasianus.

Ibid. TOLLIT. *Torquet* Scholiafles Horatii Crucquianus lib. I. Od. 2. & Editio Juntarum Florentina. sic lib. IV. 282. & VI. 798. *Atlas a xem humero torquere* dicitur. sed aliter hoc loco scripti. HEINS.

142. SCINDIT. *Findit* Dorvill.

143. PER ARTEM. Vid. I. Georg. 122.

144. TENTAMENTA. An Epistolam intelligit? Ovid. I. Art. 437. *Cera vadum tentet.* nec per legatos, nec per Epistolam tentavi te conciliare mihi pacto aliquo, ipse veni. *memet ipse* Dorvill. & Parthas. Francian. & Ed. Mediol. BURM.

147. PELLANT. *Pellat* Sprothianus, & secundus Rottendorphius a manu secunda. *credis* etiam Sprothianus. & mox: *mittat*, & *teneat*. Heinsius distinguebat in codice suo, *Insequitur nos: si pellant.* Catroeus vertit ac si Maro dedisset *vos si pellant.*

Ibid. NIHIL ABFORE. *Adfore* Mediceus. in primo Moretano a manu prima disertim, *nihil offore* pro *obfore*. quomodo *affore* pro *abfore*, *asuit* pro *absuit*. de quo Aeneid. VII. 498. *nihil obfore credunt*, id est nihil obstiturum credunt. caeteri fere codices *asfore*. HEINS. Nihil restare illis credunt. sic Terent. Andr. V. II. 7. *id enim vero hic nunc abest.* ita saepe *nihil deest*, *restat* occurrit. & sequente *quin*. Terent. Hecyr. IV. II. II. *neu ulla causa restet reliqua, quin tua Philumena ad te redeat.* BURM.

149. ALLUIT. *Abluit* Sprothianus, alter Hamburgicus; Dorvill. tertius Rottendorphius. vid. Gronov. ad Senec. Herc. Fur. 886. & saepe apud Lucanum & alios. *quod teneant supra, quodque* Gu-

⁶⁰ defens. V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. in Lipf. *se* al. in initio notae. ⁶¹ abfuturum Fabr. al. ⁶² defens. V. L. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad 7. 150. in L. hic desunt aliquot folia ad lib. IX. 47. ⁶³ defens. Vof. R. V. Lipf. Basil. ⁶⁴ defens. Vof. V. R. Steph. al.

Pectora, sunt animi, & rebus spectata Juventus.
Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Jam dudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrum,
155 Adcipio adgnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisae magni, voltumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis

Laos-

S E R V I I.

151. REBUS SPECTATA JUVENTUS. ⁶⁵ [Experimentis probata,] decennali [scilicet] praelio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimonii, quae est verbis invalida.

152. ⁶⁶ [ILLE OS, OCULOSQUE LOQUENTIS. Suffecerat ad recordationem Anchisae vultum agnovisse; addidit: *Et totum lustrabat lumine corpus*, quod sine dubio non vacat: nam quia Aeneas in virtute sua, multa praedixerat, orationem ejus voluit aestimare de corpore: & postquam fides facta est, inde coepit: *Ut te, fortissime Teucrum, accipio.*]

153. TOTUM LUSTRABAT LUMINE CORPUS. Paterna in eo lineamenta cognoscens. ⁶⁷ LUMINE, Pro luminibus, id est, oculis.] PAUCA REFERT. Non pauca, sed paucis; id est, breviter. Hoc vult dicere: multa eum dixisse, sed paucis. ⁶⁸ [UT TE. Quemadmodum: *Ut te, fortissime Teucrum, ad Optime Grajugenum, reddidit, Fortissima Teucrum.*]

155. AGNOSCOQUE LIBENS. Postquam probavit ex habitu corporis vera esse, quae dicebat Aeneas, per Anchisen eum laudat adulatione deposita. Sane inter *agnosco* & *cognosco*, ⁶⁹ superfluo quidam volunt facere discretionem, ut *cognoscamus novos, agnoscamus antiquos*; sed haec a poetis metri necessitate variantur: nam *agnosco*, propter Synalopham dixit.

156. ⁷⁰ [VOCEM ANCHISAE MAGNI. MISE, quod non fecit Aeneas dicentem, qui scit Evandrum cognoscensentem.]

157. HESIONAE VISENTEM REGNA SORORIS. Commemorationi necessitudinis reddit com-

memorationem hospitii. Sane fabula de Hesionae & nota est, & aliquot locis exposita: quis enim nescit a Laomedonte mercedem Neptuno & Apollini ob muros Trojae fabricatos negatam; citraque incursum maris civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam cito objicere; eamque ab Hercule liberatam, eversa Troja & occiso Laomedonte, propter negatum praemium, Telamoni suo comiti in matrimonium datam, ex qua natus est Teucer: quae causa fecit, ut Priamus, ad visenda sororis regna proficiscens, cum Salamina tenderet, & iter per Arcadium faceret, & tunc ab Euandro esset susceptus Anchises. VISENTEM REGNA. Videre cupientem.

V A R I O R U M.

Gudianus. *quodque supra teneant.* Edit. Juntina: BURM.

151. ET REBUS SPECTATA. Imitatus videtur Valerius Flac. l. 100. *Bellis spectataque fama Turba ducum*, quibus opponitur juvenus, *cui necdum data copia rerum.* ubi vide quae diximus. BURM.

152. OS. OSQUE OCULOSQUE Leidenfis. HEINS. *Ille os* Wirtian.

153. CORPUS. *Pectus* Witt. 2. m. pr.

154. TUNC. Tum scripti omnes. HEINS. *Justissime* Excerpta nostra.

Ibid. UT. Vid. Heins. ad Claud. II. Stil. 327.

155. ADCIPIO. *Adspicio* Ed. Venet.

157. HESIONES. *Hesionae* Mediceus & Mentelianus uterque, & caeteri vetustiores maxima ex parte,

⁶⁵ defunt. ut, & scilicet abest, Vof. L. R. Steph. al. ⁶⁶ defunt. iisdem. ⁶⁷ defunt. V. R. Vof. Lips. Basl. ⁶⁸ defunt. R. Vof. V. Steph. al. ⁶⁹ superflue Fabr. ⁷⁰ defunt. V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁷¹ ut diximus supra l. 623. Hercules eversa Troja Hesionam Laomedontis filiam Telamoni suo comiti dedit, ex qua natus est Teucer. Priamus postea quum Salamina tenderet ad visendum regnum sororis, per Arcadium iter fecit, & tunc ab Evandro susceptus est Anchises. V. R. Vof. Lips. Steph. al. ita dant pro vulgatis. varietates sunt, ut, comiti tradidit R. Salaminam tenderet Vof.

Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos invisere finis.

- 160 Tum mihi prima genas vestibat flore juvena;
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, & dextrae conjungere dextram:
165 Adcessi, & cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas

Disce-

SERVIL

159. PROTENUS. Uno eodemque tempore: hoc est, dum pergit, vidit Arcadium: nam non possumus simul intelligere; cum Salamina insula sit, ⁷² Arcadia in continenti.

161. MIRABARQUE DUCES TEUCROS. Hos laudat: quo melior sit ille, quem praefert.

162. ⁷³ [CUNCTIS ALTIOR. Non solum ad staturam; sed ad omnia.]

163. JUVENALI ARDEBAT AMORE. Inest enim juvenibus ⁷⁴ strenuus studium acquirendarum amicitiarum. Horatius Art. Poët. 166. *Animusque virilis Quærit opes & amicitias.*

165. ⁷⁵ [CUPIDUS. *ἔρως*.] ⁷⁶ PHENEI SUB MOENIA. Oppidi Arcadiae, Homerus Iliad. 2. 605. *Οἱ Φινεὶ εἰς ἄσπελον, καὶ Ὀρχομενὸν πολέωνται.* Nec nos debet movere, ⁷⁷ quod, cum Euander de Palanteo sit, dicit, *Phenei sub moenia*: cum sciamus poetas vicinas omnes pro una habere civitates: sicut de Dädone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquotiens Sidoniam vocat.

166. ILLE MIHI INSIGNEM PHARETRAM. Jus hospitii habet inter se remunerationem; sed verecunde tacet Euander de suis muneribus. ⁷⁸ [LYCIASQUE SAGITTAS. Enumerando singula, efficit ne communia & ficta videantur.]

VARIORUM

parte, neque aliter in praestantioribus Pierii videtur exaratum fuisse. idque Arusianus quoque Messius agnoscit, prolato hoc & duobus proxime sub-

secutis versibus. pari etiam modo Nonius in *pro- tinus*, & Priscianus libr. VIII. & Macrobi. libr. v. Saturn. cap. 14. vide modo ad §. 139. mox iidem *Laomedontiadem* constanter, nisi quod vetustae Macrobi editiones *Laomedontiaden*. HEINS. *Hesione* Francianus & multi alii.

160. JUVENTA. *Juventas* hic denuo castigatio- res libri, magno numero, de quo ad Claudianum Epith. Hon. v. 84. dixi. videantur & quae lib. v. 398. annotavimus. HEINS. *Cum mihi Venetus, vestibat* Montalbanius. *juventus* Zulichemius & Leidenfis. sed *juventas* Servius infir. ad §. 659, *juventus* a m. pr. *juventas* a sec. Dorvil.

161. DUCES TEUCROS. *Teucrum* Gudianus pro diversa lectione. sic lib. 1. 555. *pater optime Teucrum*. lib. II. 281. *spes o fidissima Teucrum*. lib. v. 592. *Teucrum nati*, & 675. *agmina Teucrum*, & 690. *Res tenues Teucrum*. lib. VI. 562. *dux m- clyte Teucrum*. lib. VIII. 154. *Fortissime Teucrum*. lib. IX. 225. *duces Teucrum primi*. lib. XII. 562. *Teucrum legio*. atque ita passim. HEINS. Sic va- riant codices lib. VI. 489. *Danaum*, vel *Danai*, *proceres*. *Legati Allobroges* vel *Allobrogum*. apud Ciceron. III. Catil. 2. & familia passim. vid. ad Sueton. Neron. XXIX. BURM.

163. JUVENILI. *Juvenali* Mediceus, Domit. & plurimi alii.

164. ET DEXTRAE. *Et dextram c. dextrae* Paribaf. *dextrae jungere dextram* Venetus. id est jus hospitii cum eo iure.

165. PHE-

⁷² Arcadium V. R. Arcadiae Steph. Dan. ⁷³ desunt V. R. Vol. Lips. Steph. al. ⁷⁴ desunt iidem. ⁷⁵ desunt iis- dem. ⁷⁶ FINET. hic & mox R. V. ⁷⁷ quod Evander de Palanteo sit, dicit. Steph. al. cum E. d. Fall. sic dixit. Dan. mox, sciamus poëtam Lips. ⁷⁸ desunt V. R. Vol. Lips. Steph. al.

Discedens, chlamydemque atrox dedit intertextam,
Frenaque bina; meus quae nunc habet, aurea, Passas.
Ergo &, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra:
170 Et, lux quam primum terris se crastina reddet,
Auxilio laetos dimittam, opibusque iuvabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrare faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum adhaescente mensis.

175 Haec

SERVII

167. AURO DEDIT INTERTEXTAM. Legitur & INTERTEXTUM. ⁷⁹ [Et figurate dictum est, intertextum aurum habentem.]

168. FRENAQUE BINA. Poëtice: nam duo debuit dicere: *bina* enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his, quae sunt numeri tantum pluralis: nam Cicero per epistolam culpavit filium, dicens, male eum dixisse. ⁸⁰ *Dixi literas duas*: cum *litterae*, quotiens epistolam significant, numeri tantum pluralis sint. Contra, *epistolas binas* non dicimus, sed *duas*.

169. IUNCTA EST MIHI FOEDERE DEXTRA. Antiquis amicitias per Anchisae hospitium.

171. ⁸¹ [AUXILIO LAETOS DIMITTAM. Haec sunt pauca, quibus auxilium pollicetur. OPIBUS. Id est, militibus. Opes antiqui vocabant milites.]

172. QUANDO HUC VENISTIS AMICI. Siquidem amici ⁸² venistis. Extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis punctis amicitias: unde infert: *Et jam nunc sociorum adhaescente mensis*.

173. ANNUA QUAE DIFFERRE NEFAS. Anniverfaria sacrificia, ⁸³ [id est, solennia,] ideo non differuntur: quia nec iterari possunt. ⁸⁴ [Solenne autem hoc esse ipse ait: *Forse divi sollemne illo*

rex Arcas honorum.] Nam lenda, ⁸⁵ si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti: nec periculum eorum intermissione ⁸⁶ committitur. ⁸⁷ [Sane hoc *sacrum pollutum* vocatur, quod populo annis singulis luitur. FAVENTES. Ut in sacris: *Favete linguis: favete vocibus.*]

174. ET JAM NUNC. Ordo est, & jam sociorum.]

VARIORUM

165. PHENEL. *Phoeni, Fini, Phinei, Penei* codices.

167. INTERTEXTAM. *Intertexto* in Vaticanis Pierii veterrimo, quod ab illo damnatum mihi plurimum adridet, cum compertum habeam, istiusmodi locutionibus Maronem frequenter uti. quid quod id ipsum & in Moretano secundo exitat, & a manu prima in primo Rottendorphio. sic inf. *Tabo sanieque fluenti* in membranis nonnullis, non *fluentes*. *Præstanti virtute*, pro *præstantes*, ex veteri libro. HEINS. *Intertexto* etiam tertius Mentelius, Regius & Excerpta nostra.

169. ERGO ET. Et etiam in Dorvilliano. *quae* Montalbanus. & *nunc quam* Leidenfis. mox, *lux quam* Bigocianus. *terris primum* Leidenfis.

171. LAE

⁷⁹ desunt iisdem. ⁸⁰ *Dixi literas duas* R. *Dixi literas duas* Vol. *Dixi literas duas* L. & Dipl. aut hoc semper procedat dubitatur, quum hoc ipso loco Mato *frēna bina* dixerit. *frēnum* vero in singulari habet lib. XII. 568. sic *bina dedit* l. Georg. 174. *bina dedit* iv. Georg. 99. & ita saepe. nec semper verum est; quod tradunt Grammatici, *bina* significare duo conjuncta vel paria, quam & disparia notent. ut observat Passerat. ad Propert. II. 1. pag. 246. ut Ecl. v. 67. *Pocula bina*. nec haec tricas esse Grammaticorum, sed in jure etiam inde lites natas, docet l. 30. ff. de Legat. 3. ubi differre notat Labeo. si quis legaverit *pocula oleagina paria duo*, aut *paria bina*. ubi *duo paria* faciunt unum par, sive duo pocula inter se paria & aequalia. *bina paria*, quatuor. BURM. ⁸¹ desunt Vol. V. R. Lipl. Steph. al. ⁸² jam venistis iisdem. ⁸³ desunt iisdem. ⁸⁴ desunt R. V. Lipl. Basil. ⁸⁵ si quae f. r. dilatata V. ⁸⁶ committitur V. ⁸⁷ desunt V. R. Vol. Lipl. Steph. al. ad *Tabo*. Cl. Dorvillio placebat hic legi, *sacrum pollutum*, de qua voce vid. Casaub. ad Sueton. Caes. XLVII. & Festum in *Pollucere*, ubi notae videndae. *polluta* etiam sacra aliud quid notant, ut Clodius pollutarum caerimoniarum res apud Suet. Caes. vi. docet. probe itaque viri docti emendationem, pro meo Serviano. BURM.

- 175 Haec ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
 Praecipuumque toro & villosi pelle leonis
 Adcipit Aeneas, solioque invitat acerno.
 Tum lecti juvenes certatim araeque sacerdos
 180 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
 Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
 Vescitur Aeneas, simul & Trojana juvenus,
 Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Post:

SERVII.

175. DAPES. Epulae deorum propriae, ut Jo-
 vis coena. ⁸⁸ [SUBLATA REPONI POCULA. Quo-
 niam metu reliquerant mensas, ideo ait *reponi*.
 GRAMINEO. Hic de gramine facto: alibi *grami-
 neo*, pro graminoso, ut VII. 106. *Gramineo ripae
 veligarit ab aggere classem*.]

176. SEDILI. Bene *sedili*: nam in templo Her-
 culis lectisternium esse non licebat. ⁸⁹ [Quamvis
 apud veteres omnes sedentes vescerentur.

177. PRAECIPUUM. Potest & *praecipue* acci-
 pi.] VILLOSI PELLE LEONIS ACCIPIT AENEAM.
 Aut suscipit ad sedendum: aut pascit, ut III. 353.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis. Torum
 autem herbarum super folium fuisse ⁹⁰ intelliga-
 mus, ne sit sedili contrarium. Congruè autem de
 leonis pelle ⁹¹ dicit coopertum: ⁹² quasi in Her-
 culis sacris.

179. TUM LECTI JUVENES. Non vacat *lecti*:
 in sacris enim Herculis nec servi intererant, nec
 liberti: adeo ut Appius, qui sacra haec transtulit
 in liberos, ⁹³ [vel, ut quidam volunt, in servos
 publicos,] & caruerit oculis; & intra annum o-
 nem familiam perdiderit Pinariorum. ⁹⁴ [INVITAT
 ET ACCIPIT. Verba hospitalia.] CERTATIM. Id
 est, studiosè. ARAEQUE SACERDOS. Maximae
 scilicet: nondum enim templum Herculis fuerat;
 sed ara tantummodo, quam *maximam* dicit ex ma-
 gnitudine fabricae.

181. LABORATAE CERERIS. Quae eget labo-

ris, ut I. Georg. 150. *Mox & frumentis labor ad-
 ditus, ut mala culmos Effet rubigo*. Glandes enim
 sine ullo labore nascuntur.

183. PERPETUI TERGO BOVIS. Aut secun-
 dum Homerum intelligendum, qui dicit carnes
 dorsi apponi solitas honorabilioribus: ut sit sensus
 talis: Posuit ante eos magni bovis carnes eas, quae
 apud majores in honore fuerunt: aut re vera *per-
 petui*: nam de hoc bove, immolato Herculi, car-
 nes carius vendebantur, causâ religionis: & inde
⁹⁵ * vitulus alter redimebatur, qui ex illius pretio
 comparatus quasi perpetuus esse videbatur. TER-
 GO autem, potest a parte totum intelligi, ⁹⁶
 [quamvis alii dicant ideo *tergo bovis*, quod ad *a-
 ram maximam* aliquid servari de tauro ⁹⁷ nefas est:
 nam & corium illius mandunt.] LUSTRALIBUS.
 Aut pinguibus: moris enim fuerat completo lustro
 pingues victimas offerre Censores: aut certe de
 quinquennali bove, id est, perfectae aetatis: nam
 Homerus dicit ⁹⁸ *Ἰλιάδ. Η. 314. Τῶν δὲ βῆν ἡμεῖς
 ἀνὴρ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων Ἀρναί, περὶ μέγαντος ἱερῆς
 Κρονίον. Νέοισιν δὲ Ἀνάλῃ διαπραξίαι γίγνεται ἥμερος
 Ἀργείδης, ὑποποιῶν Ἀγαμέμνων*. ⁹⁹ [Aut quia per
 quinquennium ipsis vicinis Urbs lustrari solebat.
 Alii proprie *lustralia* dicunt, quae duabus manibus
 accepta in aram Pontifex vel Cenfor imponit, quae
 non profecantur.]

VARIORUM.

171. LAETOS. *Tutos* Leidenfis & Parrhaf. *de-
 mit-*

⁸⁸ desunt iisdem. ⁸⁹ desunt iisdem. ⁹⁰ intelligemus R. ⁹¹ dicitur Steph. Dan. Fabr. ⁹² quia nihil opportunius
 in Herculis festo Dan. Fabr. ⁹³ desunt V. R. Vol. Lips. Steph. al. ⁹⁴ desunt iisdem. ⁹⁵ * desunt Lips. ⁹⁶ desunt
 V. R. Vol. Lips. Steph. al. ⁹⁷ nefas est * nam Dan. ⁹⁸ *Ἰλιάδ. Η. 314. Τῶν δὲ βῆν ἡμεῖς ἀνὴρ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων Ἀρναί, περὶ μέγαντος ἱερῆς
 Κρονίον. Νέοισιν δὲ Ἀνάλῃ διαπραξίαι γίγνεται ἥμερος Ἀργείδης, ὑποποιῶν Ἀγαμέμνων* Dan. Fabr. in Mss. ut semper Graecae voces turbatae erant, vel deerant. Homerus dixit Basil. ⁹⁹ desunt V. R. Vol. Lips.
 Steph. al.

- Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
 185 Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis,
 Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
 Vana superstitio veterumque ignara Deorum
 Inposuit. Saevis, hospes Trojane, periclis
 Servati facimus, meritisque novamus honores.
 190 Jam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
 Disiectae procul ut moles, desertaque montis

Stat

SERVIL

184. POSTQUAM EXEMPTA FAMES, ET AMOR COMPRESSUS EDENDI. Postquam & necessitati satisfactum est, & voluptati.

185. " [REX EUANDRUS. Aut non servavit nominis declinationem: nam *Euander* facit, sicut ipse alibi x. 515. *Pallas Euander in ipis*, aut Graece declinavit, " *Euandrus*.] NON HAEC SOLLEMNIA. Variat in uno pronimine. *Non haec sollemnia nobis: Has ex more dapes: hanc tanti numinis aram.*

187. VANA SUPERSTITIO. *Superstitio*, est timor superfluous & delirus: aut ab aniculis dicta *superstitio*: quia multae superstites per aetatem delirant, & stultae sunt: aut secundum Lucretium l. 66. *Superstitio, est superstantium rerum*, " [id est,] caelestium & divinarum, id est, quae super nos stant, inanis & superfluous timor. VETERUMVE IGNARA DEORUM. Duo dicit: Non ideo Herculem colimus; aut quia omnem religionem veram putamus; aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat, & apud Athenienses, & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones: unde & Socrates damnatus est: & Chaldaei, & Judaei, sunt Urbe depulsi. " [Sane quidam veteres deos *Novensiles* dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem: ergo ideo *vana*: quia superstitio ignara deorum.]

189. NOVAMUS HONORES. Detrahit RE: nam

renovamus debuit dicere, quam particulam alibi addidit, ut III. 717. *Fata renarrabat diuom*. " [Aliter in quarto 260. *Tecta novantem* dixit. Quidam intelligunt proprie esse *novare*, replicando vetera quandam facere novitatem, ac per hoc excludere vetustatis injuriam.]

190. SUSPENSAM HANC ASPICE RUPEM. " *Cacus*, secundum " fabulas, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos & Historicos hoc habet: hunc fuisse Euandri nequissimum servum ac furem. Novimus autem *malum* a Graecis *κακός* dici: quem illo tempore Arcades appellabant: postea translato accentu *Cacus* dictus est: ut " *Helene Helena*. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua ejusdem nominis prodidit: unde etiam sacellum meruit, in quo ei " pervigili igne, sicut Vestae, sacrificabatur. SUSPENSAM RUPEM. Quasi jam jamque lapsuram.

VARIORUM

mittam Editio Juntina. *tutos dimittam* Pugetianus. & ita Servius infr. ad §. 464.

172. HAEC. *Sacra*, *huc quando venistis* Menagii prior. *Annu* alter Hamburgicus. *celebrare* alter Menagii.

174. ET JAM. *Jam deest* Parrhas. ut hiatus sit post *nobiscum*.

177. PRAE-

99 desunt iisdem. 1 quae multis V. Basil. 2 desunt V. 3 apud antiquos V. 4 vel Judaei V. Vof. R. Lipf. 5 desunt V. Lipf. 6 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 7 Caeculus R. hoc repetitum est ex lib. VII. 681. ubi de Caeculo Vulcani itidem filio agitur. 8 fabulam V. R. Vof. Basil. 9 Helenus Helene V. forte rectum. ut enim ab *Helenus* viri nomine, *Helene* vel *Helena*, est derivatum, ita a *Cacus Caca*: sed nescio an suo loco ponatur, & non potius post, *super ejusdem nominis Caca*, ut *Helenus Helene*, sit ponendum. 10 per virgines Vestae sacrificabatur Vof. V. R. Lipf. Steph. al. pervigili igne, sicut Vestae, sacrificabatur Dan. Fabr. unde Malvicius *per virgines sicut Vestae* f. habeat nescio, nisi ex variis lectionibus & glossis conlaverit. ego praetuli Danielis & aliorum lectionem, quia ignis melius Volcani filiae convenit, illam *Cacam* esse dictam puto. BURM.

Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.

Hic spelunca fuit vasto sumnota recessu,

Semihominis Caci: facies quam dira tenebat

195 Solis inaccessam radiis: semperque recenti

Caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis

Ora virum tristi pendebant pallida tabo.

Huic

SERVII.

193. "[RECESSU. A vestigiis scilicet hominum.]

194. SEMIHOMINIS. Hoc est, feritate corrupti.

" [FACIES. PRO, universus visus.]

195. INACCESSAM. Participium sine verbi origine: *accedor* enim non dicimus; sed tale est, ut *placita*, *nupta*, *triumphata*, " *regnata*. Et quaeritur, quis hoc ante Virgilium dixerit?

197. ORA VIRUM. Hoc est, capita.]

VARIORUM.

177. PRAECIPUUMQUE. *Principioque* Menagii prior.

178. SOLVO. Pro in solium, ut sedeat. infr. ix. 676. *invitant moenibus hostem*. ubi Serv. ad *moenia*.

179. LECTI. *Laeti* Vratislav. & Francianus, & Parrhas. & mox, *ministrant* idem. *frequentant* Ed. Venet.

180. FERUNT. *Ferant* prior Mentelii.

183. LUSTRALIBUS EXTIS. Vide Barth. ad Stat. i. Theb. 507. explicat expiatoria.

185. EVANDER. *Evandrus* Pugetianus & alii. *Evandrus* alter Hamburgensis, & alter Mentelii. vid. supr. §. 100. haec vero imitatus Statius lib. i. Theb. 567. & seq. in convivio Adraffi. BURM.

187. VETERUMVE. *Veterumque* Mediceus, & vetustiores Pieriani, Vossianus prior. Gudianus, & sex alii. & ita Lactantius agnoscit. HEINS.

188. HOSPES. *Hospes* Francianus. *hospes servata periculis* prior Menagii.

189. FACIMUS. *Colimus* Menagii prior. *meritos sacramus honores* Excerpta nostra & Dorvill. *renovamus* primus Moreti.

190. JAM PRIMUM. *Jam pridem* sex aut septem codices, sed recentioris notae. HEINS. Et ita

Dorvill. & Wittian. Serv. ad i. Aen. 438. *hanc primum s. s. suspice ruptam. Accipe* Francianus a manu prima.

191. DISJECTAE. Vid. ad i. Georg. 283. & infr. 355.

192. TRAXERE. *Taxere* & superscripta litera e, *taxere* a manu secunda Francianus. *tenere* Menagii prior.

193. HIC. *Haec* quartus Moreti. *huic* Venetus.

194. FACIES QUAM DIRA TENEBA. *Tenebat* malo cum vetustioribus. male etiam post *facies* distinguebatur, quamquam Mediceus a m. pr. *tegebat*, ut in Pierianis, & nos in Gudianis ac sex aliis minoris rei invenimus. HEINS. *Quem dira secundus* Moreti, quod aliquis defenderit ex illo, *scelus qui me perdidit*, apud Terent. Andr. III. v. 1. & similibus. *tegebat* etiam Dorvill. & Edd. veteres. & hoc placuit Stephano in Dissert. de Criticis pag. 69. confunduntur vero saepe haec verba. vide ad Ovid. II. Met. 3. & II. Fast. 465. nec etiam displiceret continua oratione legere,

Semihominis Caci facies quam dira tenebat.

ut sit ordo, spelunca, quam dira facies semihominis Caci tenebat. ut *facies Caci* ponatur pro Caco. vid. ad lib. vi. 575. & infr. §. 298. vide Ruæum. BURM.

195. SOLIS INACCESSAM. *Inaspectam* Scholiares Statii Theb. i. 362. quomodo & ipse Statius i. Theb. 49.

Imaque recessu

Sedis inaspectos coelo radiisque penates
Servantem.

inaccessam Leidenfis, & Moretianus quartus. HEINS. *Inaccessam* Francianus. *inaspectam* non displicet. Horat. Epod. xi. *sol adspicis Conopseum*. in lib. vii. 100. *qua Sol utrumque recurrens Adspicit Oceanum*. *inaspectam* etiam Lutat. ad illa Statii i. Theb.

11 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al.

12 desunt iidem.

13 desunt iidem. sed *regnata* habet V. & Lips.

Huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignis magna se mole ferebat.

200 Adtulit & nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium adventumque Dei. Nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat

In-

SERVII.

198. HUIC MONSTRO. Bene ¹⁴ vitavit casum, in quo inerat turpis significatio ¹⁵ [verbi, ne diceret *huic Caco*.]

200. ET NOBIS. Sicut multis, quibus Hercules profuit monstra purgando. AETAS. Beneficium temporis, ut IX. 7. *Volvenda dies en attulit ultro*.

201. AUXILIUM ADVENTUMQUE DEI. Hysteron proteron: ante enim *adventum*, sic *auxilium* debuit dicere. MAXIMUS ULTOR. Non tantum noster; sed & omnium ¹⁶ terrarum ¹⁷ [unde Lucanus IV. 610. *Terras monstris aequorque levantem Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras*.]

202. TERGEMINI NECE GERYONIS. ¹⁸ Hanc fabulam diximus illo loco VII. 661. *Postquam Lavrentia victor Geryone extincto Tyriusbus attigit arva*. SPOLIISQUE SUPERBUS. Atqui boves abduxerat; sed *spolium* est, quidquid de hostibus tollitur, ut XI. 80. *Addit equos & tela, quibus spoliaverat hostem*. Item VI. 168. *Postquam illum visa victor spoliavit Achilles*. ¹⁹ [Sane aliter supra: *Foribusque superbis*.]

203. VICTOR. Perpetuo epitheto Herculis usus est: quia omnia animalia vicit; quod in sequentibus plenius dicitur. Sane de Caco, interempto ab Hercule, tam Graeci quam Romani consentiunt. Solus Verrius Flaccus dicit: *Garanum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum adflixit; omnes autem magnarum virium, apud veteres, Hercules dictos*.]

VARIORUM.

Thob. 362. *multis adspecta per arvum Solibus aestiva*. qui & lib. VIII. 241. Oedipum dicit, *Semper inadspectum diraque in sede latentem*. BURM.

196. FORIBUSQUE ADFIXA. *Foribus adfixa pri-*

mus Moretanus, pr. Rottendorf. & uterque Hamburgicus. HEINS. *Fora adfixa vitiole Parthaf. suspensa ex Pierianis non recipiendum jam notaverat* Heinf. ad Ovid. IX. Epist. 89.

197. PALLIDA. *Squallida* Mediceus a manu prima.

198. UTROS. *Atrox* Francianus.

202. TERGEMINI NECE GERYONIS. Respexit hunc versum Symmachus lib. I. Epist. I.

Huc Deus Alcides stabulanda armenta coëgit, Eruta tergemini de lare Geryonae.

non *Geryonis*. ita enim scribendus hic locus, cum in vetustissimo codice, *Fervit ager jone & ejulare tergemini*. *Geryonae* vero hic Mediceus & uterque Mentelianus. licet Scholiastae Horatii & Statii vulgatam scripturam agnoscant perperam. *Geryonae* etiam prior Vossianus, & Gudianus, cum tertio Rottendorphio, & Moretano secundo. bene. sic enim vetustiori seculo enuntiabant: *Orestes, Orestes, Pylades, Pylades. Philoctetes, Philoctetes. Thyestes, Thyestes*. & ita porro. Adeantur notata ad Nasonis Epist. VIII. 9. Apud Senecam in Tragoediis frequenter quoque codex vetustissimus Mediceae Bibliothecae pro *Geryonis* exhibet *Geryonae*, ut in Herc. Fur. *Geryonae pecus*. & *Geryonae spolium triformis* Agamemni. *rapta fero plaga Geryonae* Herc. Octaeo. apud Silium membranae Colonienſes lib. III. 422.

Geryonae peteret cum longa tricarporis arva. apud Priscianum Periegesi vetusta exemplaria:

Finibus olim

Venit hyperboreis quae gens, post fata peremti Geryonae.

Propertius lib. III. 21. *Geryonae stabula*. HEINS. *Geryonis* plurimi, & ita Comm. Horat. ad II. Od.

¹⁴ mutavit V. Vol. R. Steph. non video casum mutationis. forte bene mutavit *Caco*, scilicet in *MONSTRO*. propter *Asopular* nominis. ¹⁵ desunt V. R. Vol. Lipf. Steph. ne 6 diceret *huic Caco*, Cacophoniam faceret Basil. ¹⁶ desunt R. Lipf. Basil. ¹⁷ desunt V. R. Vol. Lipf. Steph. ¹⁸ haec fabula dicta est Dan. Fabr. ¹⁹ desunt V. R. Vol. Lipf. Steph. al. ad §. 205.

- Ingentis: vallemque boves amnemque tenebant:
 205 At furis Caci mens effera, ne quid inausum
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
 Avertit, toridem forma superante juvencas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
 210 Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.

Quae-

SERVIL.

205. AT FURIS CACI MENS. Pro, ingenti scelerē, *furis* nomen posuit. Capitale enim crimen apud majores fuit ante poenam quadrupli. " [Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degeneris fraude *forem* appellatum volunt.]

208. AVERTIT. Erat proprium *abegit*; sed respexit ad praedam, quae averti dicitur, ut I. 527. *Raptas ad littora "avertere praedas*. ATQUE HOS. Quotiens masculinum & foemininum junguntur, haec disciplina est; ut, etiam si posterius est foemininum, masculino respondeamus.

209. " [PEDIBUS RECTIS. Pro, pedum rectorum, datus pro genitivo.]

210. VERSISQUE VIARUM INDICIIS. " [Hoc est, vestigiis, quod averſi traherantur:] id est, contra naturam injicientibus errorem indicia. Ipsa, inquit, decipiebant indicia, quae indicare consueverunt: nam *indiciū*, ab *indicando* nomen accipit.

VARIORUM.

Od. 14. Lutat. ad Stat. vi. Theb. 289. & alii. sed omnes perperam, ut ipse Servius docere potest ad lib. vii. 662. vide & quae diximus ad Sueton. Tiber. xiv. BURM.

203. HAC. *Huc* a manu prima Francianus.

205. FURIS. *Furis* legit Servius. sic habet manuscriptum. idem approbat lib. iv. ix. 13. Propertius. *Furem sonuere juveni, Furis & implatidas diruit ira fores*. *Furis* autem nomen, & olim & hoc tempore in Italia, caeteris flagitiis magis infame. FABRIC. *Furis Caci* Mentelianus uter-

que & Vaticanus Pierii, etiam alii complures ex nostris, quam scripturam & Servius agnoscit. nos vulgatam amplectimur, cum alteram arbitremur proculam esse ex vetusta scribendi ratione, quae in marmoribus frequens admodum occurrit, pro geminata i litera, unam exhibens. ita passim in vetustissimis codicibus *disicit*, *proicit*, *conicit*, *obice*, *adicit*. mox habebimus y. 219. *Alcidae furis exardens dolor*. HEINS. *Furis* probat Brouckh. ad Propert. iv. ix. 13. & H. Steph. diff. de Criticis p. 71. Markland. ad Stat. iv. Silv. vi. 91. & est in Franciano & Parrhaf. & Regio & Dorvil. qui in suo offendit & in Amstelædamensi, nisi quod i superscriptum sit. praeterea in hanc lectionem prior est, quia noster etiam *anāis*, *efferus* utatur, non addito ablativo. supr. y. 7. & inf. 484. quum aliter soleat addi casus. ut lib. iv. 642. *coeptis immanibus effera*. sed supr. h. l. 5. *juvenis effera*. Valer. Flac. v. 517. *effera Regis ira*. ii. 648. *Effera virtus Bebrycis*. & ut hic *effera mens*, ita *effera corda* idem lib. i. 798. & ita alii. ne tamen Cl. Dorvillio ingrator possit videri tota haec narratio, quia per proleptin *Cacus* hic *fur* diceretur, notandum hoc Virgilio esse familiare, ut in oeconomia ponat ea quae *praejudicia* vocabant artis magistri, & quae eventum rei ante rem ipsam, quae vel sequetur, vel eventura intelligitur, proponit. vid. ad lib. ix. 592. & saepe alibi. praeterea furtis jam notus erat ante adventum Herculis, ut *Furis* nomen jam haberet. BURM.

206. INTENTATUM. *Intractatum* cum Pierianis nostri prior Mentelius, & Menagianus uterque

20 desunt iisdem. 21 *avertere* Steph. Dan. perperam & contra metrum. nec correxit Mafvicus. videtur hoc exemplum adduxisse Servius quasi tmesis esset a *litore* *avertere*, pro *avertere litore*. nam pro varia lectione ibi notatum, a *litore* *avertere*. vid. ad lib. i. 472. BURM. 22 desunt V. R. Vof. Steph. al. 23 desunt V. R. Vof.

Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quum jam stabulis saturata moveret
Amphitryóniades armenta, abitumque pararet,
215 Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidae furiis exarserat atro

220 Felle

SERVII.

212. ¹⁴ SIGNA. Et hic *signa*, pro vestigiis.]
215. OMNE QUERELIS IMPLERI NEMUS. Non,
ut multi dicunt, quia confortes ¹⁵ perdiderant: sed
quia avellebantur a pascuis: insita enim est ¹⁶ bo-
bus aviditas edendi: unde est VII. Ecl. 44. *Ite do-*
rum pasti, si quis pudor, ite iuvenci: ¹⁷ [vel cer-
te propter stabulorum mutationem. IMPLERI NE-
MUS. Pro, *impletur* & *relinquitur*, infinitum pro
indicativo.]
216. ET COLLES CLAMORE RELINQUI. Cum
clamore, ut I. 519. ¹⁸ [Et templum clamore pete-
bant, &c.] IV. Georg. 484. ¹⁹ *Atque Ixionei vento*
rota constitit orbis, id est, cum vento. Et hoc est
melius: nam multi dicunt: Relinquebantur colles
etiam a clamore, hoc est, tantum recesserant a col-
libus boves, ut nec echo resularet; scilicet ad
colles jam clamore non perveniente: quod non
procedit: quia hoc sensu illud excluditur, RED-
DIDIT UNA BOUM VOCEM. Si enim tam lon-
ge ²⁰ fuerat, ut nulla ratione recedentium boum
mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum
inclusi bovis est clamor auditus ab Hercule? ²¹
[Alii: ita inquit imago vocis evadens, tanquam re-
lictis collibus inauditur. *]
217. REDDIDIT. Quali inclamata. UNA BOUM.
²² [Figura Graeca, *μῦθος* & *βοῦν*.]
218. MUGIT. More suo, pro, *mugivit*, ut
VII. 516. *Auduit & Triviae longe lacus.* ²³ [CU-
STODITA FEFELLIT. Id est, dum custodiretur
fefellit.
219. EXASERAT. Pro, exarsit.] ATRO FEL-
LE DOLOR. Quo irascimur, secundum Physicos;
ut splene ridemus. Persius I. Sat. 16. *Sed sum pe-*
sulanti splene cacinno.

VARIORUM.

que cum Gudiano, quod Pierjo impense adride-
bat, cum *tractandi* verbum furtus sit convenien-
tissimum. *Equus novus ac intractatus* Ciceroni de
Amicitia 19. dicitur. *bruma intractabilis* nostro in
Georgicis lib. I. 211. HEINS. Vide ad Grat.
Cyneg. 134. *dolive fuissent* Medic. & Gudian. 2
m. pr. *subisset* alter Hamburg.
208. AVERTIT. *Advertit* Dorvill.
209. FORENT. *Ferent* primus Moreti. *vestigia*
certis Parthaf. atque has Venetus.
212. QUARENTUM. *Quaerenti* Mediceus &
uterque Mentelianus, cum tribus Moreti, totidem
Rottendorphiis, priore Vossiano, Leideni, alte-
ro Menagiano, altero Hamburgico & Schefferio,
etiam Gudiano a manu prima. tres alii ex nostris,
quaerentes, quomodo & Gudianus a manu secun-
da. Forte *quaerentis* primo exaratum fuit, unde
postea *quaerenti* sit factum. certe Pierius & *quaer-*
entis & *quaerente* in suis invenerat. sed vide o-
mnino quae diximus de hoc loco ad lib. II. 207.
HEINS. *Quaerentem* Dorvil. Parthaf. Ed. Me-
diol. Ald. Junt.
213. MOVERET. *Movebat* Venetus.
214. PARARET. *Pararat* quartus Moreti. *pa-*
rabat Mediceus a manu prima. *habituque* Fran-
cianus. & Parthaf.
215. DISCESSU. *Discessum* Gudianus. HEINS.
Cum glossa, propter discessum.
216. RELINQUI. Id est a bovis praeteriri,
cum clamore & mugitu. ut ad Val. Flac. III. 686.
notavimus. ita Seneca Epist. cix. *nisi properantes*
relinquimur. Hirtius lib. VIII. de Bel. Gal. 39.
Caesar *Calenum cum legionibus II. relinquit*. non
ut maneret eo in loco, sed ut *justis itineribus se*
sub-

²⁴ desunt V. R. Basil. ²⁵ perdiderunt V. sed quia vellebantur Basil. ²⁶ bubus V. Vof. R. ²⁷ desunt V. Vof. R.
Lipf. Steph. al. ²⁸ desunt V. R. Vof. Steph. al. ²⁹ *Ixionei* R. Dan. *Ixioni* Bas. ³⁰ fuerant Basil. ³¹ desunt V. Vof.
R. Lipf. Steph. al. ad 7. 218. Fabr. ad 217. ³² Jul. Rufinianus hoc exemplum adducit in Schemat. Lexos pag. 34. in
figura Graeca aut casuum varietate, pro *una* & *bubus*. BURM. ³³ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. Fabr. al.

- 220 Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur; & aetherii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
- 225 Ut sese inclusit, ruptisque inmane catenis
Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit objice postes;
Ecce, furens animis aderat Tirynthius, omnemque

Ad-

SERVIL.

220. RAPIT ARMA MANU, NODISQUE GRAVATUM ROBUR. ³⁴ [Duo dixit,] sagittas ³⁵ [& clavam:] & non vacat *que*: nam si armorum Epexegesis est, Nodisque *gravatum robur*, vacat *que*. *Gravatum* autem, pro *grave* posuit: nam *grave*, est per naturam ponderosum: *gravatum*, quod oneratur extrinsecus. ³⁶ [Sed quidam melius *gravatum*; quam *grave* dictum volunt, quasi extrinsecus nodi sint additi.]

222. TUM PRIMUM. Id est, primo Herculis beneficio.]

223. TURBATUMQUE OCVLIS. Ea parte turbatum, quae proditrix mentis est. Alii OCVLI legunt, ³⁷ [& accipiunt a superioribus: *videre turbatum* ³⁸ oculis] [ILICET. Potest *ilicet* accipi pro *igitur*, aut *continuo*.]

226. ARTE PATERNA. Perseverat in fabula. ³⁹ [Sane aliter ferro; aliter arte.]

227. FULTOSQUE EMUNIIT. ⁴⁰ [Hysteron proteron: fulsit ut muniti essent: &] *emuniit*, sicut *ingit*, pro, *ingivit* & *emuniivit*. OBICE POSTES. *Hanc obicem* dicimus, ut x. 377. *Ecco maris magna claudis nos obice pontus*. Dubitant enim multi utrum masculinum sit, ⁴¹ [an femininum.]

228. TIRYNTHIUS. A *Tyrinthia*, ⁴² in qua nutritus est, civitate, ut diximus supra VII. 662. ⁴³ [& est versus hypermetrus.]

VARIORUM.

subsequeretur. sic Claudian. IV. Conf. Honor. 103: *clausos montes, ut plana, relinquit*. id est celeriter & facile transit, & post se relinquit. Lucret. v. 625. *ideoque relinquit Paullatim solem*. vid. & supr. v. 171. ita Graecis *λάττω*. v. Cl. Periz. ad Aelian. I. 23. BURM.

218. MUGIIT. *Mugis* Menag. alter.

219. EXARSERAT. Cl. Dorvillius malebat: *exardet*, vel *exarsit* & *atro*. ut lib. XIV. 946. *furiis accensus & ira terribilis*. illud & certe saepe in partem alterius vocis abiit, culpa librariorum. *Alcides* Venetus. BURM.

221. ROBUR. *Robor* Mentelii prior & Gudianus.

Ibid. AERII. *Aetherii* in Menteliano priore; Gudiano, & aliis octo. nil mutandum. *aerii specula de montis* etiam in Bucolicis habuimus. HEINS. *Aerii* nonnulli, & editiones aliquot.

222. TIMENTEM. *Tremement* Venetus, quartus Moretanus, & Gudianus a manu secunda.

223. TURBATUMQUE OCVLIS. Servius alterius lectionis meminit. quam & manuscriptum habet. vulgatam tamen & hic exposuit, & retinuit in libro nono. sunt autem mentis indices oculi. & (ut Alexander Peripateticus inquit) *νάτωρ τῶν οὐν*. FABRIC. Duo codices, *nostri Cacum videre timentem Turbatumque oculi*, quod & Servii aetate in

³⁴ desunt V. R. Lipf. Basil. ³⁵ desunt V. R. Lipf. Basil. deinde, nam si armorum, epexegesis est. NOTUS GRAVATUM ROBURA. *Gravatum* autem &c. Steph. ³⁶ desunt V. R. Vol. Lipf. Steph. al. ad §. 223. ³⁷ desunt V. ad §. 226. Vol. R. Steph. al. ad ILICET. ³⁸ omittit Basil. reliqua desunt V. L. Vol. Lipf. Steph. al. ³⁹ desunt V. Lipf. Steph. Basil. sane & aliter ferro: sed reliqua desunt Vol. & aliter ferro, & aliter arte Steph. ⁴⁰ desunt V. Vol. R. Lipf. & *manuivit* sicut *manis*, & *magis*, pro *magis*, & pro *emuniivit* Vol. Steph. al. *manis* sicut *magis*, & *magis* pro *emuniivit* R. sed Basil. tantum habet, sicut *magis*: sic in Daniel. sicut *emunis* & *magis*, pro &c. sic ait *magis*, ut *manis* pro *manis* Lipf. ⁴¹ desunt V. Vol. R. Lipf. Steph. Dan. ⁴² ubi natus est Dan. Fabr. ⁴³ desunt V. Vol. R. Lipf. Steph. al. ad §. 231.

Adcessum lustrans, huc ora ferebat & illuc,
 230 Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
 Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
 Limina nequidquam: ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, praecisis undique saxis,
 Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
 235 Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
 Hanc, ut prona jugo laevum incumbebat ad amnem,

Dex-

SERVIL

230. DENTIBUS INFRENDENS. Proprie *infrendens*, est inter se comprimens dentes: nam & *frendere*, significat dentibus frangere: unde & *infrendes* infantes: quia nondum habent dentes: & Varro *frenos* hinc putat dictos: *frendere* ergo quomodo frangere? ut *fresa* "saba, fracta."

231. AVENTINI MONTEM. Ut I. 244. *fontem Timavi*, III. 293. *Butbroti urbem*. "Id est, Aventinum montem."

232. TER FESSUS VALLE RESEDIT. Egens consilii. Sallustius fragm. incert. *Fessus in Pamphiliam se recuperat*. Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero *fessum*: quare hoc saepe confundat auctoritas. "Sane quidam sic distinguunt: *Ter saxea tentat limina*, subjungunt, *nequidquam ter*: ac post, *fessus valle resedit*; ut semel sederit."

233. STABAT ACUTA SILEX. Pene omnes *hunc silicem* dixerunt: nam & Varro, & Lucretius I. 572. ita "dixerunt. Tanta tamen est Virgilii auctoritas, ut persuadeat nobis etiam *hunc silicem* dici. DIRARUM VOLUCRUM. Modo *dirarum*, non mali ominis dicit: ut "bubones; sed quae humanis cadaveribus vescantur. Dixit enim sup. 196. *Foribusque adfixa superbis Ora virum, tristi pendebant pallida tabo*.

VARIORUM

in nonnullis exemplaribus legebatur. sed Gudianus

eleganti Graecismo, *Turbatumque oculos*. HEINS. *Oculi* Bigotianus. ita lib. x. 463. *cernant lumina* ex Mf. Petron. Bello Civili 7. 271. *confusaque lumina flebant*. & Ovid. Remed. 690. *ut flerent, oculos erudiere suos*. & ita saepe Ovidius. vid. ad 2. Epist. 46. XIII. 14. v. Met. 182. & alibi. ubi membra nostra facere dicuntur quibus nos ut instrumentis utimur. sic apud Manil. II. 273.

Ante manus quam tentet scindere fossas.

ita ex Slusiano codice notavit Heinsius. vulgo *manu*. praeterea *turbatum oculis* nescio an recte dicatur, quum *turbatus* sufficiat solum, quo verbo in certaminibus utuntur, de eo qui de gradu & statu pugnantis deicitur, & simul amens nescit quid agat. ut vidimus ad Val. Flac. IV. 293. deinde *fugit ilico* Montalban. BURM.

225. RUPTISQUE. *Ruptis* Parrhasianus.

226. DEJECIT. *Objectis* Leidenfis.

227. OBJICE. *Objece* Ed. Mediol.

228. ANIMIS. *Animi* Leidenfis.

230. TER. *Tunc* Menagii prior.

231. AVENTINI. *Aventinum* tertius Rottendorphius pro discrepante scriptura. HEINS. *Aventinum* etiam Oudartii. sed Serv. ad v. Aen. 504. *Aventini* dedit. & ita Ger. Voss. apud Vell. Pater. II. 130. *incenso monte Coeli*, pro *Coelio* tuetur. BURM.

233. PRAECISIS. *Præscriptis* Dorvil. a manu secunda.

234. IN-

44 *fabula* Dan. Fabr. & ita citat Barth. ad Stat. v. Theb. 663. ubi de verbo *infrendere* multa habet. sed Heinsius *saba* correxerat, ut Commel. & Emmen. ediderunt. sic *fresa*, vel ut alii *fressa saba*. apud Columel. II. II. & 12. vide Heins. ad Ovidii Medicam. Facies 7. 70. BURM. 45 desunt V. Vol. R. Lips. Steph. Dan. 46 desunt V. Vol. R. Lips. Steph. al. 47 dicitur Vof. R. Steph. Basil. Ed. quae ut & Fabric. addit Juvenal. VI. 350. *Silicem qui consulis amem*. saltem insperissent Juvenalem, qui dedit, *Silicem pedibus quae conteris atrum*. & agitur de muliere, amem vero vitium facit versui. BURM. 48 ut sunt bubones Vof. V. Steph. Dan. Fabr. al.

- Dexter in adversum nitens concussit, & imis
 Avolsam solvit radicibus: inde repente
 Impulit. Impulso quo maximus insonat aether:
 240 Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
 At specus, & Caci detecta adparuit ingens
 Regia, & umbrosae penitus patuere cavernae:
 Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas referet sedes, & regna recludat
 245 Pallida, Diis invisa; superque inmane barathrum
 Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.

Ergo

SERVII.

237. ⁴⁹ [DEXTER. Hoc est, a dextra parte consistens.] CONCUSSIT. Solvit, impulit. Satis signatis usus est verbis.

240. REFLUITQUE EXTERRITUS AMNIS. Rem naturae vertit in fabulam, cum ruina rupis ⁵⁰ in se recurrere necesse sit impetum fluminis.

242. INGENS REGIA. Regia, sicut Cacus putabatur. Sic est & illud dictum I. 140. *Illa se jactet in aula Aeolus*. PENITUS PATUERE. Admissum lumen est usque ad ⁵¹ secreta speluncae. Cavernas autem speluncae per Tapinosum dixit. ⁵² [Sane veteres loca concava, vel si quid incurvum fuisset, cavernas appellabant.]

243. SI QUA VI. Terrae hiatus non nisi ex terrae motu fit, qui quoniam aut motu aquae inferioris ⁵³ nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis: ideo ait, *Si qua vi*. Quod autem dicit: *Infernas referet sedes*, notandum est, etiam de impossibilibus fieri posse comparisonem.

245. DIIS INVISA. Superis scilicet.

246. TREPIDENT IMMISSO LUMINE MANES. Lucanus VI. 744. *Est subito ⁵⁴ feriere die*.

VARIORUM.

234. INSURGENS. *Incumbens* Menagii prior & Parrhas. sed sequitur id verbum mox. ubi tamen *impendebat* tertius Rottendorphius.

236. AD AMNEM. *In amnem* Rufinian. de Schem. Lex. p. 34.

237. DEXTER. *Dextera* alter Hamburgicus.

238. AVULSAM. *Advolsam* in Mediceo. *Avolsam* secundus Moretanus. HEINS. *Evulsam* Leidenfis. *voluit* tertius Mentelius. & supr. III. 575. vid. ad Ovid. I. Fast. 567. *Avulsam solidis radicibus* Parrhas.

239. IMPULIT. IMPULSU. *Impulit*, *impulso* Mentalianus alter. *intonat* Mediceus & Menagianus prior & Gudianus & Venetus nostri, cum Pierianis nonnullis. HEINS. *Aër* Venetus.

240. REFLUITQUE. *Refluit* prior Mentalianus ac Venetus cum secundo Moretano. HEINS. *Et* Regius.

241. AT SPECUS. *Ut specus* Moretanus secundus. HEINS. *Ac* Venetus.

243. VI. *In* Parrhas.

244. RESERET. *Reserat* duo Moretani, Dorvil. Leidenfis, Zulichemius, Mentelius & sex alii. *aperit sedes ac regna* Parrhas. & Gudian. a m. sec. deinde *recludit* tantum unus & alter. *recludet* secundus Moreti. *recludant* alter Hamburgicus.

245. INVISA. Certe de odio capit. ut apud Ovid. Epist. xx. 138. sed non visa intelligo. vid. II. Aen. 574. & notum est inferos nefas esse a superioris videri. ut contra a manibus coelum. vide ad Petron. Bell. Civil. §. 92. & Sil. Ital. XII. 129. *super*

⁴⁹ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al.

⁵⁰ in se recurrere faciat, necesse V. in se currere non possit, & recurrere in se faciat necesse f. i. f. Fabr. al. ⁵¹ secreta speluncae cavernas V. deinde, cavernas autem speluncas &c. Basil. speluncas deest R. ⁵² desunt V. Vof. R. Lips. Steph. ⁵³ nascuntur V. ⁵⁴ *perire* Dan. *periere* Fabr. *subit feriere* die R. vid. ad lib. v. 739.

Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
250 Advocat, & ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
255 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.

Non

S E R V I I.

248. INSUETA RUDENT. Clamantem: & abusive dictum est, sicut supra de leonibus VII. 16. *Et sera sub nocte rudentum*: nam *rudere* proprie asinorum est. Persius III. Sat. 9. *Findor ut Arcadiae pecuaria rudere dicas*. " [Aut ideo *rudentem*, quia supra ait, *semibominis Caci*.]

249. TELIS PREMIT. Omne quod jaci potest *telum* vocatur; dictum *ἀπὸ τῆς τοῦ λέου*: unde addidit: *Omniaque arma Advocat*.

250. MOLARIBUS. Asperimis saxis, non, unde molae fiunt: & secundum Homerum dixit II. H. 270. *ῥαυλαῖδ' ἀπὸ πέτρῃ*: 17 [aut certe magnis, & molis convenientibus].

252. FAUCIBUS INGENTEM FUMUM, MIRABILE DICTU. Consuetudine sua usus est, ut, cum aliquid contra naturam factum infert, praedicet unde incredibile videatur, ut inf. 564. *Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dictu, dederat*. Et, *mirabile dictu*, Parenthesis est.

255. FUMIFERAM NOCTEM. Non est noctis epitheton; sed quam Cacus fumum evomens faciebat. COMMIXTIS IGNE TENEBRIS. Utrumque enim evomebat.

V A R I O R U M.

per inmane Ed. Veneta.

246. TREPIDANT. Nostri fere omnes *trepident*, praeter Montalbanium, tertium & quartum Moretanum, & unum Vossianum. *Trepidantque* Macrobius etiam lib. v. Saturn. cap. 16. contra

Nonius *trepident*. apud Scholiaften Statii VII. Theb. 817. *crepitant* mendose pro *trepident*, quo modo apud Macrobius quoque vetustus codex Thuanus. mihi *trepident* impenſe placet. HEINS. *Trepidant* Regius & Francianus. Ald. Junt. *trepitant* admiſſo Dorvill.

247. DEPRENSUM IN LUCE. *Depreſſum luce* Mediceus a prima manu, & Gudianus, & Leidensis, & alter Menagianus, quod & ipsum haud improbatur. HEINS. *Deprehensum luce* Ed. Venet.

250. INSTAT. *Instant* Lutatius ad Stat. I. Theb. 622. ut ita advocaverit alios Hercules. *ramis* de clava capit Cerda. sed plures contulisse Herculem, vel ejus comites, ramos arboribus divulsos credibilis. BURM.

251. SUPER. *Super* pro *superest*. ut in VII. 559. *ſi qua ſuper fortuna laborum*. ita Silius Virgilii, ut nonnulli volunt, imitator, lib. VI. 68. *Haud illi comitum ſuper unus*. FABRIC. Non agnoſcit verbum ſubſtantivum Mediceus noſter, nec Pieriani plerique, nec Diomedes lib. I. qui praeterea *fuga nunc ſuper illa*, non *jam*. *quod eſt* etiam deſideratur in utroque Voſſiano, primo tertioque Moretanis, primo Rottendorphio & altero Hamburgico. HEINS. In Siliio a Fabricio adducto legitur hodie, *ſuper ullus*. ſed lib. XVI. 513. *unus erat ſuper*, ubi pro *ſupererat*. ut eodem lib. 226. *quod eſt ex parte diei Exaſti ſuper*. & tali tmeli etiam Maro utitur Eclog. VI. 6. & alii. *ſuper illa* erat in Lei-

55 deſunt V. Voſ. R. Lipſ. Steph. al. 56 Καὶ οὐδὲ δ' ἀμφοῖν αὐτὸν ἰσχυρὰ μὴ μὴ μὴ Steph. al. quae ſunt ex Iliad. M. 260. ſed paullo aliter in emendationibus editionibus leguntur. 57 deſunt V. Voſ. R. Lipſ. Steph. al. ad *per ignem* V. 256.

Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aethuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
260 Conripit in nodum complexus, & angit inhaerens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revollis:

Ab-

SERVII.

256. NON TULIT. Non sustinuit. ANIMIS. Pro ira: unde *iracundos* dicimus *animosos*.] PER IGNEM. Per eam rem, unde ille sperabat auxilium.

259. INCENDIA VANA. Vana, 'quantum ad Herculem pertinet.

260. ANGIT INHAERENS ELISOS OCULOS, ET SICCU M SANGUINE GUTTUR. *Angit guttur*, bene dicimus; *angit oculos*, non procedit. Ergo *angit* ad unam rem pertinet, ut XII. 435. *Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis*: nam fortuna non discitur: unde multi ELIDENS legunt, integer sensus est: nam *elisos* ⁵⁸ soloecophanes facit, [id est, figuram, quae masculinum & neutrum, vel accusativum cum nominativo jungit;] ut sit ita: *Angit guttur, & elisos oculos facit*.

261. SICCU M SANGUINE GUTTUR. Per hoc jam exanime cadaver ⁵⁹ ostenditur.

VARIORUM.

Leidenf. *super illa dabatur* in altero Menegiano. BURM.

255. FUMIFERAM. *Fumigeram* Menegii prior, & Bigotianus. *flammi feram* Ed. Venet. eadem varietas apud Lucan. VII. 193. *conjunctis igne Montalban*.

257. PRAECIPITI JECIT SALTU. *Iniecit* Mentelianus uterque & Gudianus, Leidenf. & octo aut novem alii recentioris notae. quod amplector. sic apud Terent. Andr. Act. I. I. *quae sese voluit in ignem injicere*. Tullius pro Cluentio XXIX. *atque in hanc flammam recentem G. Junium injectum esse me-*

mini. noster lib. II. 408. *Et sese medium iniecit moriturus in hostes*. ut apud Ciceron. pro domo sua XXIV. *injicere se in medios hostes*. noster iterum lib. IX. 552.

Contra tela furis, seseque haud infcia mortis Iniecit.

vide annotata lib. II. Aeneid. 377. HEINS. Et ibid. 408. *ejecit* Hugonius. *injecit* Francianus, Ed. Venet.

258. AGIT. *Agit* Gudianus a manu prima.

259. VOMENTEM. *Novantem* alter Hamburgicus. HEINS. *Sic Cacum* primus Moreti & Hugonius a manu prima. *moventem* tertius Mentelii.

260. IN NODUM. *In medium* Bigotianus. ut sit *medium* in lucta comprehendere; sed credimus esse ex interpretatione.

261. ELISOS. *Ilisos* primus Moreti.

262. EXTEMPO. Vel *interea* Gudianus. HEINS. *Reclusis* Dorvill. & Oudartii pro varia lectione. ita apud Stat. III. Silv. I. 8. *tunc ille reclusi Liminis & parvae custos inglorius aene*. ubi Heinſius etiam *revulsi* conjiciebat. apud Laecanum lib. III. 154.

Jam rupes Tarpeja sonat, magnoque reclusas Testatur stridore fores.

ubi etiam duo codices *revulſas*; quod ibi praeferrendum esse credimus cum Heinſio. & ita Ovid. VII. Met. 643.

Ecce venit Telamon propere; foribusque reclusis, &c.

&c. apud eundem Epist. VIII. 17. pro *stabilis reclusis*, olim jam malueram *revulſis* rescribere, si per codices licuisset. BURM.

263. AB-

⁵⁸ soloecophanes est, facit Vos. soloecophanes est Lipl. solos facit R. & reliquis ad §. 261. non habent, ut nec V. Steph. Dan. ⁵⁹ ostendit Lipl.

Abstractaeque boves, abjurataeque rapinae
Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
265 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villosaque laetis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,

276 Et

S E R V I I.

263. ABJURATAEQUE RAPINAE. *Abjura-*
re, est rem creditam negare perjurio: ⁶⁰ [Plau-
tus Curcul. IV. II. 10. *Qui abjurant, si quid cre-*
ditum est;] sed hoc isti loco non congruit: un-
de modo *abjuratas rapinas*, contra jus retentas
intelligamus. ⁶¹ Alii *abjuratas*, abductas atque a-
lieni juris factas: alii fraude & furto abductas tra-
dunt.]

264. INFORME CADAVER. *Informe*, magnum,
⁶² [cujus formam non sit facile complecti:] & *ca-*
daver, est corpus nondum sepultum: ⁶³ [dictum
cadaver,] quod careat honore sepulturae.

265. NEQUEUNT EXPLERI CORDA TUENDO
TERRIBILES OCULOS. Non poterant homines,
videndo cadaver, sua corda ⁶⁴ satiari. ⁶⁵ [*Tuendo*
autem, pro intuendo. SEMIFERI. Bene *semiferi*;
cum supra *semibominis*.]

268. LAETIQUE MINORES. Nove & satis li-
center *minores* dixit, cum ab ipso Euandro Her-
culem constet esse susceptum: & *minores* non di-
camus, nisi quotiens graduum deficit nomen, ut
puta: *filius*, *nepos*, *pronepos*, *abnepos*, *adnepos*: ubi
⁶⁶ isti gradus defecerint, merito jam dicimus
minores: sicut etiam *maiores* dicimus post *patris*,
avi, *proavi*, ⁶⁷ *abavi*, *atavique* vocabulum. ⁶⁸
[Ergo *minores* accipimus pro deinceps: vel certe
minores, cum quibus vivit, quia ipsum constat ef-
se longaevis: nam post ait 560. *O mihi praeteri-*

tos referat si Juppiter annos.]

269. PRIMUSQUE POTITIUS AUCTOR: ET
DOMUS HERCULEI CUSTOS PINARIA SACRI. A-
pud majores ⁶⁹ nostros raro advenae suscipiebantur,
nisi haberent jus hospitii: incertum enim erat quo
animo venirent: unde etiam Hercules ⁷⁰ primum
non est ab Euandro susceptus; ⁷¹ [postea vero
cum se & Jovis filium dixisset, & morte Caci
virtutem suam probasset, & susceptus,] & pro
numine habitus est. Denique ara est ei *maxima*
⁷² constituta; quod Herculi Delphicus Apollo in
Italia fore praedixerat. Cum ergo de suo armamento
ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo
senes, ⁷³ [vel ut quidam tradunt, ab Euandro dati,
Pinarius & *Potitius*, quibus qualiter se coli vel-
let, ostendit: scilicet ut mane & vespere ei sacri-
ficaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum
circa solis occasum essent sacra repetenda, *Potitius*
prior advenit; *Pinarius* postea, extis jam redditis:
unde iratus Hercules, statuit ut *Pinariorum* fami-
lia tantum ministra esset epulantibus *Potitiis*, &
complementibus sacra: unde & *Pinarii* dicti sunt *an-*
⁷⁴ *ti* *minis*, id est, *a fame*: nam senem illum *Pinar-*
ium constat alio nomine nuncupatum. Hinc est,
quod paulo post *Potitii* tantum facit commemora-
tionem, ut: *Primusque Potitius ibat*. Quod autem
dicit, DOMUS HERCULEI CUSTOS PINARIA SA-
CRI, ⁷⁴ [non est contrarium: nam *custos*] est mi-
nistra,

⁶⁰ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. ⁶¹ desunt iisdem & Basil. Barth. ad Stat. VI. Theb. 151. negas vocat has varias ex-
positiones & *abjuratas rapinas*, esse res raptas, & jurejurando postea negatas exponit. v. de & eundem ad Claudiani VI.
Conf. Honor. 110. sic Pacatus Paneg. cap. XLII. *sed ne: in debitam gratiam beneficii inficiator abjurat*, id est accepisse te ju-
rejurando negas: BURM. ⁶² desunt V. Vof. R. Lipf. Basil. ⁶³ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁶⁴ satiari, pro-
pter idium ex acceptis injuriis susceptum Fabr. al. ⁶⁵ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶⁶ isti graduum defecerit V.
ubi isti tres g. d. ⁶⁷ desunt V. Fabr. ⁶⁸ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. sed Basil. habet. sed certe est inter *nepos* & *tri-*
stavius, & nihil praeterea: quae corrupta sunt. forte, *sed certe est inter eos*, (scilicet *minores* & *maiores*) *trinepos* & *tristavius*.
nam ultra hos *minores* & *maiores* dicebantur ex Idorum sententia vide Delr. Comm. in Senec. Thyest. 134. & notas ad
Valer. Flac. 111. 455. BURM. ⁶⁹ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁷⁰ primo iisdem. ⁷¹ desunt R. qui, & pro nomine
habitus est. ⁷² consecrata Dan. ⁷³ desunt Vof. V. R. Lipf. Steph. al. ⁷⁴ desunt, deinde hoc est *ministra*. ut in XI.
Dan. in decimo Basil. ut, *et Triviae* Vof.

- 270 Et domus Herculei custos Pinaria sacri
 Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
 Dicetur nobis, & erit quae maxuma semper.
 Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum

Cin-

SERVII.

nistra, ut in undecimo 836. *At Triviae custos jam dudum in montibus Opis Alta sedet*, id est, ministra. ⁷⁵ [Alii *custos Pinaria sacri* dicunt, quod cum *ara maxuma* vicino incendio conflagraret, a *Pinarius* liberata sit, & ideo *custos sacri*. Auctor vero *Potitius* quare? num, quod sine familia *Potitiorum* sacra ista non fiebant, donec illos Appius Clodius corruptit pecunia, ut servos publicos hoc sacrum docerent; propter quod dicitur & ipse mox caecus factus, & *Potitiorum* familia intra breve tempus extincta. Quidam tradunt, ideo *custos*, quod *Potitii* sacra publica servis publicis prodiderint: & quamvis tradatur eos ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint: & ideo *custos*, quoniam nec prodendi habuerint facultatem: & id quasi religiose dictum est, quod ignorantiae eventus attulerat, tamen habent Ciceronem auctorem, qui in *De domo sua*, *Pinarium Nattam* appellans, sic dicit cap. LII. *Quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriae proditum est, ab ipso Hercule, perfuncto laboribus, sacra didicisse*. Quidam etiam tradunt ideo *Potitius* ab Hercule sacra commissâ, quod cum ipse Hercules, rem divinam faciens, preces praecaneret, quas *Potitius* diceret pro eo Deo, cui Hercules rem divinam faciebat, ipsum Herculem ⁷⁶ fortuito invocasset *Potitius*; fertur tunc, Herculem accepto omine divinitatis, rejecto *Pinario*, perpetuae epulationis sacrum *Potitio* tradidisse, a quo videbatur consecratus; & *Potitius* dici, quod eorum auctor *epulis sacris potitius sit*; *Pinarius*, quod eis, sicut dictum est, famae epularum sacrarum indicta sit: hoc enim eis Hercules dixisse dicitur *Quis di minorum?*]

271. Luco. Templum enim nondum habuerat Hercules; sed aram ⁷⁷ tantummodo, ut diximus supra. MAXIMA. Ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque ⁷⁸ [post januas Circi maximi. Alii *maximam* ideo dicunt, quia illo tempore omnibus erat honore potior, quam sibi Hercules, postquam se a matre Euandri Jovis filium esse & immortalem futurum cognovit, statuit.

272. ERIT QUAE MAX. Repetitio verbi ad honorem & potestatem pertinet.

273. IN MUNERE. Non tam in officio, quam in honore hic accipiendum.]

VARIORUM.

263. ABJURATAEQUE. *Adjurataeque* Excerpta nostra. *abstractique b. objurataeque* Ed. Veneta.

266. VILLOSAQUE. *Pilosaque* Dorvill.

267. ATQUE. *Ac* Venetus.

268. CELEBRATUS. *Celebratur* in primo Vossiano, Montalbano, altero Hamburgico, altero Menagiano, & tertio Rottendorphio. HEINS. *Servatur* Bigotianus. Honor Priscian. p. 995. licet vero illa Servii observatio de *minoribus* aliquando vera sit, ut docent laudari ad Servium viri docti, tamen alteram, quae in fine notae adfuta est Servio, etiam defendi posse, & *minores* etiam natu minores, & juniores dici patet ex Ovid. iv. Trist. x. 55.

Utque ego majores, ita me coluere minores.

praeterea hic non *minores* instituisse diem hunc & sacra ad aram Maximam, dicit, sed institutum servavisse longum in tempus. eodem modo, ut Ovid. iii. Fast. 327.

Elicunt coelo te, Juppiter, unde minores

Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant. qui locus huic Virgiliano non ablimilis. nam ut noster *Ex illo celebratus bonos*, ita Naso *unde minores te celebrant*, & noster *servavere minores*. ita Naso *nunc quoque*, id est in hunc diem. immo ipse Virgilius institutum diem laetum & servatum deinde a minoribus canit lib. i. 732.

Hunc laetum Tyriisque diem, Trojaque profectis
Esse velis, nostros hujus meminisse minores.
 distinguenda ergo institutio, & a posteris observatio continuata. BURM.

269. POTITIUS. *Potitius* codices nonnulli. *Potius* Regius.

270. CUSTOS PINARIA SACRI. Joh. Marius Ma-

⁷⁵ desunt reliqua, V. Vof. R. Lips. Steph. al. ad §. 271. Tiber. xxxix. ⁷⁷ desit V. ⁷⁸ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ad §. 274.

⁷⁶ fortuito Dan. Fabr. ita & inf. ix. 329. vid. ad Suet.

Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
275 Communemque vocate Deum, & date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:

Et

SERVII.

274. PORGITE DEXTRIS. Praebete invicem pocula: & est Homeri Iliad. I. 666. ⁷⁹ [Τὴν μὴν ἀρα χρυσίοισι πυκίλλοις οὖος Ἀχαιοῖν Διδοῖχα] ἀλλοθεν ἄλλῃ. Id est, propinate mutuo. An divise sunt personae? ut, Cingite fronde comas, ad convivas referatur; pocula porgite, ad ministros.]

275. COMMUNEM VOCATE DEUM. Aut quia Argivus est Hercules, ut supra 130. dixit Aeneas, tam Graecos quam Troianos de uno sanguinis fonte descendisse: aut communem deum dixit, ⁸⁰ [inter deos atque homines: unde Medius fidius dictus? Aut] utriusque naturae medium, id est, inter mortalitatem & divinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum caelestia; aliqua tantum terrestria; aliqua media, quos deos ⁸¹ Apuleius de Doctrin. Platon. Medioximos vocat, hoc est, qui ex hominibus dii fiunt. Alii communem deum ideo dictum volunt: quia secundum pontificalem ritum idem est Hercules, qui & Mars: nam & stellam, ⁸² [Chaldaeis dicentibus,] unam habere dicuntur: & novimus Martem communem dici. Cicero pro Milon. XXI. Martemque communem. Virgilius ipse inquit XII. 118. In medioque focus, Et dis communibus aras. Item paulo post, ⁸³ dat Salios Herculi, quos Martis esse non dubium est. ⁸⁴ [Alii communem, humanum, beneficium, φιλόφρων: unde & communes homines dicimus. Varro dicit: Deos alios esse, qui ab initio certi & sempiterni sunt; alios, qui immortales ex hominibus facti sunt: & de his ipsis alios esse privatos; alios communes: privatos, quos unaquaque gens colit, ut nos Faunum; Thebani Amphiaraus; Lacedaemonii Tindareum; communes, quos universi, ut Castorem, Polucem, Liberum, Herculem. Est & alia ratio Herculem deum communem vocari: nam constat Herculem hominum commodis tutelaeque servasse:

unde Lucanus IV. 610. Terras monstros nequorque levantem, Magnasimum Alciden Lybicas excuvit in oras.] ⁸⁵ [DATE VINA. Quia tantum Diis superis vina libari decebat.]

276. HERCULEA POPULUS. Herculi consecrata: qui cum ad Inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohaerens, ⁸⁶ & capiti, abluit sudorem; pars vero exterior propter Inferorum colorem nigra permansit. Et honeste ait: Pependit populus, id est, corona de populo. ⁸⁷ [Atqui lauro coronari solebant, qui apud aram maximam sacra faciebant; sed hoc post Urbem conditam coepit fieri, neque alia fronde circumdat caput Praetor Urbanus, qui Graeco ritu sacrificat. Sed Poëta ad illud tempus retulit, quo Euander apud aram maximam sacra celebravit. Varro enim Rerum humanarum lib. docet in Aventino institutum Lauretum, ⁸⁸ de quo proximo monte decerpta laurus sumebatur ad sacra; quamvis ipse dixerit, VII. Ecl. 61. Populus Alcidae gratissima.]

VARIORUM.

Matius Annotationibus in varios Auctores cap. LXXVII. post haec verba distinguebat, ut sequentia non ad Potitios & Pinarios, sed ad ipsum Herculem referantur, a quo aram maximam constructam inter omnes convenit, nisi quod Jovi ab Hercule eam dedicatam alii, alii ab Hercule sibi ipsi consecratam fuisse volunt. HEINS.

272. DICETUR. Hic versus aberat a prima manu Mentelio priori & secundo Rottendorphio. Marklandus ad Stât. III. Silv. I. 9. ultimam partem, & erit q. m. f. adjectam ab alio credebat. sed omnes codices & Servius servant. in Leidenf. tantum

⁷⁹ desunt iisdem, nisi quod Homeri verba dent Steph. al. ⁸⁰ desunt R. Lips. Basil. paullo ante, descendere Lips. ⁸¹ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁸² Epulejus R. Epulejux Vof. ⁸³ dat alius R. ⁸⁴ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. ad DATE. sed Basil. desunt ad, est & alia. inde vero desunt reliqua Danieli. ⁸⁵ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁸⁶ deest copula Vof. omnes vero Mss. & Editi habent albnis sudore. Malvicus vero, quum reperisset in Emmenel. ablnis sudorem, eum secutus. Commelinus etiam albnis sudorem, ut erroneum scilicet corrigens. unde videmus quomodo mendae propagentur. forte vero legendum, ex capitis albnis sudore, vel cohaerens, capitis albnis sudore. BURM. ⁸⁷ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ⁸⁸ forte, de quo, ut proximo monte. vel ut proximo (sc. laureto) monti, sc. Aventino.

Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam laeti libant, Divosque precantur.

280 Devexo interea propior fit vesp̄er Olympo:
Jamque sacerdotes primusque Petitiu*s* ibant,
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
Instaurant epulas, & mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

275 Tum

SERVIE

278. SACER IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHUS. Legitur in libris Antiquis, Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum adtulisse, quo ⁸⁹ utebantur in sacris: ⁹⁰ quod ne carie consumeretur, pice oblitum servabatur, cuius magnitudinem [& religionem simul] significat dicendo: *Implevit dextram scyphus.* ⁹¹ [Scypho Praetor in anno semel vino libabat, neque hoc sine sacra fiebant. Possumus & illud accipere: quod inter munera deorum etiam pocula sunt. Sallustius: in fragm. incert. *Hi sunt, qui secundum pocula & alias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio* ⁹² *merentur.*

279. IN MENSAM LAETI LIBANT. Hoc est, *date vina volentes.* Quaeritur sane, cur in mensam, & non in aram libaverint? Sed apud antiquos inter vasorum supellectilem, etiam mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur: unde bene ait: *In mensam laeti libant,* quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi II. 764. *Mensaeque deorum.*

280. DEVEXO OLYMPO. Inclinato in noctem caelo.

282. PELLIBUS IN MOREM CINCTI. Aut in morem Herculis, ⁹³ aut certe sacerdotum: [aut ⁹⁴ quia Pan, Deus Arcadiae, pelleus sit; unde Euan- der.]

283. ET MENSAE GRATA SECUNDAE DONA FERUNT. Quia, ⁹⁵ ut diximus supra I. 220. una carnis fuerat; altera pomorum: ⁹⁶ *mensae* autem *secundae*, quae sunt alioquin gratae.]

284. CUMULANTQUE ONERATIS LANCIBUS

ARAS. Id est, reddunt omnia.

VARIORUM

tantum erat, *Dicetur nobis, & eris*, reliquis omissis. *& eris quoque* Parrhaf. additum autem, quia tempore Maronis super reliquas haec ara celebrabatur. licet jam tum aliae, ac fortasse maiores essent. *nobis eris q.* Dorvil. BURM.

273. QUARE AGITE. *Ergo agite* Priscianus lib. xv. sed lib. xviii. vulgatum amplectitur. HEINS. *Munere.* vid. lib. v. 652.

274. FRONDE. *Frouse* Menag. alter & Leiden- sis unus a m. pr. *comam* alter Leiden- sis.

Ibid. PORGITE. *Porrigite* secundus Mentelii, & Francian. *sumite dextris* Oudartii pro varia lectio- ne. *spargite* Dorvil.

275. COMMUNEMQUE. Vid. ad Valer. Flac. IV. 761.

276. HERCULEA. *Herculaeae umbras* prior Hamburgicus.

277. FOLIISQUE INNEXA. *Foliisque nexa* Gu- dian. a m. pr.

278. DEXTRAM. *Dexteras* alter Hamburgicus. *implerat* Bigotian. de *scypho sacro* vid. ad Valer. Flac. II. 272.

279. IN MENSAM. *In mensa* primus Moreti, alter Menagii, & Zulichemius, & Ed. Venet. vid. lib. I. 736.

781. IBANT. *Ibat* tertius Rottendorphius.

283. INSTAURANT. In Menagiano priore hic ordo erat. 285. 286. 283. 284. *instaurantque* Gu- dianus a m. pr.

284. ONE-

⁸⁹ utebatur V. ⁹⁰ quo nexare confu. R. quod deest V. R. Vof. Steph. al. ut & illa, & religionem simul. ⁹¹ desunt
iisdem. & Lipsi. ad verbi. 28a. ⁹² merentur * Dan. ⁹³ aut certe secundum morem sac. Dan. ⁹⁴ desunt V.
R. Vof. Lipsi. Steph. al. ⁹⁵ ut dixi una. Dan. Fabr. una pomorum, altera fuit carnis, apud Romanos Basil. apud Roma-
nos etiam Fabric. ⁹⁶ desunt V. Vof. R. Lipsi. Steph. al.

- 285 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferant: ut prima novercae
Monstra manu, geminosque premens eliserit anguis:
• 290 Ut bello egregias idem disjecerit urbis,

Tro-

S E R V I I.

285. SALII. *Salii* sunt, qui tripudiantes aras circumibant. ⁹⁷ [Saltabant autem ritu veteri armati, post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem *Salii* Martis & Herculis: quoniam Chaldaei stellam Martis Herculem dicunt: quos Varro sequitur. Et Tiburtes *Salios* etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent: ergo bene a saltu appellati. Horum numerum Hostilius ⁹⁸ addidit: nam duo sunt genera *Saliorum*, sicut in *Saliaribus* carminibus invenitur, Collini, & Quirinales, a Numa instituti; ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. Habuerunt sane & Tusculani *Salios* ante Romanos. Alii dicunt *Salium* quendam Arcadem fuisse, qui Trojanis junctus hunc ludum in sacris instituerit; nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt, *Salios* a Morrio, rege Veientanorum, institutos, ut Aescus, Neptuni filius, eorum carmine laudaretur, qui ejusdem regis familiae ⁹⁹ auctor ultimus fuit.]

288. LAUDES HERCULEAS, ET FACTA FERUNT. Senes tantum voce laudes Herculis exsequiebantur; Juvenes & gestu corporis ejus facta monstrabant: [unde ibi immorandum est, *Hic juvenum chorus*: ut *Salii* juvenibus conveniant, carmina ad senes pertineant. Et bene *Senes* facta Herculis canunt, quorum aetas scire & interesse gestis Herculis potuit, antequam hic ab hominibus transiret ad deos. Sane quaeritur, cur huic deo operto capite sacrum fiat. Legitur enim in libris antiquioribus his verbis: *Mibi detestato vertice cum-
-fi Sacrificant*. Id facit observatio, nequis in aede Herculis ejus habitum imitaretur: Signum enim ejus operto capite est. Constat autem ante adven-

tum Aeneae in Italiam aram Herculi consecratam; ab Aenea vero morem operiendorum capitum inductum, sicut ait III. 405. *Purpureo adopertus amictu*.] PRIMA NOVERCAE MONSTRA. Bene *prima*: nam & alia omnia Junonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet: Hercules natus est cum Iphiclo, Amphitryonis filio; sed cum Juno¹ duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus vagitu excitavit parentes, qui, cum² surrexissent, viderunt Herculem argentem manibus angues immisos ei novercalibus oditis.

289. ELISERIT. Praefocaverit. * [Et hunc verum junge: unum est enim, *monstra*, & *angues*.]

V A R I O R U M.

284. ONERATIS. *Honorati* Dorvill.

286. ET VINCTI. *Evincti tempora tenis* pro discrepante scriptura in Gudiano & Moretano quarto. *taenis* etiam in priore Vossiano, pro *taeniis*. ut libro v. 269. *Punicis ibant evincti tempora taeniis*. sed hoc loco nihil murandum. HEINS.

288. FACTA FERUNT. *Ferant* scriptum est in libro Colotiano. URSIN. *Ferant* Medicus a manu secunda, quod omnino placet. HEINS. Ita Ald. Junt. & alii. *fata* Menagii prior, & prius Moretani.

289. GEMINOSQUE PREMENS ELISERIT ANGUES. *Geminus anguis* apud Nonium in *elidere*. idem tamen Nonius in *anguis* hujus exempli non meminit, cum ex Plauto tamen & Varrone Atacino *anguem* foeminini interdum generis esse demonstrat. vide Voss. de Analogia I. 29. & annotata nostra curae secundae ad Nasonis lib. IV. Metam. 495. sic lib. II. Aeneid. 203. in optimo Moreti codice,

Ecce

⁹⁷ desunt iisdem ad §. 288. ⁹⁸ ausit legit Dempsterus in Ecur, Regal. II. 42. pag. 189. & mox pro *Tusculani*, *Tusculi*. ⁹⁹ Aeneas Dea Fabr. 1 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. 2 duo Vof. 3 surrexissent viderunt Herculem angentes Vof. surrexissent, argentem im. ei. n. o. R. 4 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. a.

Trojamque, Oechaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquae,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylaeumque, Pholumque manu, tu Cressia mactas

295 Pro-

SERVIL

291. TROJAMQUE. Ut supra §. 157. diximus, Trojam Hercules evertit propter negatos sibi a Laomedonte equos divino semine procreatos, & Hesionae nuptias, quam a ceto liberaverat, (necato patre ejus Laomedonte.) Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod praesentibus Trojanis, Trojae laudari introduxit excidium, non respicientes, quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium est. ⁷ [Alii magis hoc in solatium Aeneae cantatum posse accipi tradunt: nam quod Herculi datur, Graecis aufertur; & potest obliteratus dolor videri praeteritus, quando ad fatalem terram perventum est, sicut alibi ait Aeneas I. 206. *Illic fas regna resurgere Trojae*; ut ibi jam dixerat VII. 120. *Salve fatis mihi debita tellus*: quia expectatus venerat solo Laurenti arvisque Latinis.] OECHALIAMQUE. ⁸ [Oechalia, civitas in Euboea insula fuit, cujus] Eurytus ⁹ rex Iolem filiam Herculi denegavit, ¹⁰ [victori certamine sagittarum] ante promissam; ideo, quod eum fuerat filius dehortatus, dicens ab Hercule & Megaram uxorem, & ex ea filios interemptos; quod factum fuerat Junonis instinctu: ¹¹ [unde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, eversa civitate interemit Eurythum & Iolem sustulit. MILLE. Pro multis.

292. REGE SUB EURYSTHEO. Hujus asperima imperia sustinuerat Hercules voluntate Junonis: nam hoc est, quod dicit, *Fatis Junonis*, id est, voluntate: ¹² [vel certe responsis, quae Eurystheo in Herculem dederat: & quidam bono auspicio, FATIS JUNONIS, positum volunt; hoc est, quam etiam Trojani gravem sustinent, ut dei jubentur

exemplo, qui tam multis ejus instinctu subjacuerit aerumnis; virtute tamen ad divinitatem pervenerit.]

293. NUBIGENAS. De Ixione & Nube procreatos Centauros, ut superius VI. 286. diximus. ¹³ * [Pindarus ipsum, cum equas pasceret, incestasse eas, inde Centauros natos dicit.]

294. HYLAEUMQUE, PHOLUMQUE. *Hylaeum* Theseus ¹⁴ occidit; *Pholus* ¹⁵ vero Herculem suscepit hospitio eo tempore, quo ad expugnandos Centauros esset profectus. Lucanus VI. 391. *Hospes & Alcidae magni Phole*. Unde apparet per poeticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. ¹⁶ [Alii *Pholum* non abhorre a vera historia tradunt: *Pholus* enim, dum miratur sagittas Herculis, quibus tot Centauros interfecerat, una ex illis in pedem ejus decidit, cujus vulnere sanari non potuit.] CRESSIA MACTAS PRODIGIA. *Mactas*, bene ad leonem, quem interemit, refertur: nam Cretensem taurum non mactavit; ¹⁷ sed cum eum incolumem ad Eurystheum perduxisset, ¹⁸ [ille eum, licet flammis vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: qui, cum Marathonem vastaret, a Theseo postea occisus est.] Uno tamen verbo utrumque saepe concluditur, aliquoties una pars, ut XII. 435. *Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis*. ¹⁹ [Alii *mactas*, ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt.]

VARIORUM

Ecce autem geminae a Tenedo tranquilla tuentes
(Hor-

⁵ desunt V. R. Lips. Basil. ⁶ deest Steph. Trojae laudare Dan. Fabr. Basil. Trojanis Trojae introduxerit exc. Basil. de Criticorum reprehensione vid. M. Steph. Dissert. de Criticis pag. 37. ⁷ desunt V. Vof. Lips. Steph. al. ⁸ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁹ Rex Oechalus Vof. R. Lips. Steph. al. Rex Oecaliae. Dan. & Fabr. mox Iolem pro Iolem bis habent Vof. R. ¹⁰ desunt V. R. Lips. Steph. al. ¹¹ desunt Lips. deinde in fine notae, continuo ordine mille labores Rege sub Eurystheo, cujus &c. Lips. V. Vof. R. cujus etiam Steph. desunt vero inde Basil. ad §. 293. ¹² desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ¹³ * desunt iisdem, nescio an voluerit indicare locum Pindari Od. Pyth. II. 78. & 82. sed ibi non Ixionem incestare equas dicit, sed ex Ixione & Nube natum Centaurum, qui mixtus equabus Thessalis genuit Centauros bifformes, ubi videndus Scholiastra. BURM. ¹⁴ interemit V. Vof. R. Steph. al. ¹⁵ ergo R. ¹⁶ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. eadem fere habet Schol. Suetii ad I. Achil. 238. sed depravatis verbis, legendum vero, *Asper tradis dum sagittas Herculis stupet, quibus tot Centauros occiderat, unam ex illis in pedem cecidisse, cujus vulnere sanari non potuit*. BURM. ¹⁷ sed eum i. ad E. perduxit V. Vof. Lips. Steph. sed in eo incolumem a. E. perduxit R. sed incolumem Basil. ¹⁸ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ¹⁹ desunt iisdem.

295 Prodigia, & vastum Nemeae sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus

Ar-

SERVII.

295. NEMEA SUB RUPE. *Nemea* sylvae est vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, ¹⁹ [qui Lunae filius, & invulnerabilis dictus est.] ²⁰ [Interemit & alterum leonem apud Cleonaeas urbem, cuius pellem gestabat in tutamen: unde Lucanus IV. 612. *Ille Cleonaei projecit terga leonis.*] *Nemeae* autem anapaestus est: nam & NE, & ME ²¹ breves sunt; ²² [AE autem longa diphthongo.]

296. STYGII TREMUERE LACUS. Id est, Inferni, quo tempore descendit ad rapiendum Cerberum.

297. OSSA SUPER RECUBANS. Aut ad terrorem dictum est: aut certe illud est, quod supra VI. 395. etiam diximus, Cerberum esse terram, quae corpora sepulta consumit: nam inde *Cerberus* dictus est, quasi *καταβροχθ*. Alii pueriliter volunt, a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiati terrae ²³ secundum Statium vivus descendit ad Inferos. SEMESA CRUENTO. *Semensum* non dicimus, sicut nec *ensum*: nam *esum* facit & *comesum*.

298. NEC TE ULLAE FACIES. *Facies*, id est, species, more suo; ²⁴ [vel periculatorum vices mutae, ut VI. 104. *Nova mi facies.* & VI. 560. *Quae scelerum facies:* subauditur tamen *terrere*.] IPSE TYPHOEUS ARDUUS, ARMA TENENS. Et hoc poetice: nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit praelio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur? ²⁵ [Ergo NON TERRUIT, pro, non terret, vel terruisset, ut sit: *Nec te Typhoeus ipse terret.*]

VARIORUM.

(*Horresco referens*) *immensis orbibus angues.* & libro VI. 271. optimus codex, *torvae angues.* HEINS. Vid. Ciofan. ad Ovid. de Medicam. faciei §. 39.

290. DISJECERIT. *Dejecerit* sex vel septem. vid.

supr. §. 191. *Et bello e. i. devicerit* Venetus.

291. OECALIAMQUE. *Oetbali*amque tertius Rottendorphius. *Oetbali*amque Vratislavienfis. *Oetbali*amque Lutatius ad Stat. VI. Theb. 534. *Oetbali*amque Parrhas. *Oetbali*amque Regius. vid. ad Ovid. Epist. IX. I. BURM.

Ibid. UT DUROS. *Mediceus* *Eduros.* *Eduram* pyrum habes lib. IV. Georg. II. & *duros* Macrobi. lib. VI. Saturn. 6. quomodo & veterrimus Pierii Vaticanus, & ex nostris Mentelius prior & Menagianus alter. HEINS. *Durus* Bigotianus.

292. REGE SUB EURYSTHEO. *Aeritheo* Regius. haec imitatur Statius lib. VII. Silv. III. 57. ubi legitur vulgo,

Pertulit & saevi Tyrrhinius horrida Regia
Pacta.

ubi temere corrigit Marklandus, *Pertulit Eurystheus*, &c. quasi cogeretur Statius omnia Maronis verba exprimere, & dubitaret lector eruditus, de quo Rege ageretur. & solere poetas quando notus est, de quo agimus, proprium nomen omittere observat Servius ad III. Aeneid. 321. & Philargyr. ad III. Georg. 258. vide & quae notavimus ad I. Georg. 19. BURM.

294. HYLAEUMQUE. Joh. Marius Matius Annotationum in varios auctores cap. LXXVII. *Nelium* pro *Hylaeo* vellet substitui tam hoc loco, quam illo II. Georg. 457.

Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem. sed fallitur. HEINS. *Tleum Pholiumque* Parrhas. *tu Crescia* Dorvil.

295. NEMEA. *Nemea* Mediceus pro *Nemeaea*, ut cum Vaticano Pierii ex nostris etiam Gudianus, Mentelius alter, Leidensis & alii quatuor. Certe apud Graecos *Nemide* vel *Nemai* adjective ponuntur. adi notas lib. V. 299. Prudentius lib. I. adversus Symmachum de Hercule:

Nec maris erubuit Nemea sub pelle fovere

Con-

19 desunt iisdem ad *Nemeae*, sed Basil. ad *interemit*. 20 desunt iisdem & Dan. sed habet Basil. post finem notae huius. errare hic Servium, qui diversos leones facit *Nemeaeum* & *Cleonaeum*, notat Marklandus ad Stat. V. Silv. II. 48. sed diversas Mythicorum sententias frustra saepe tentamus. vide ad Valer. Flac. I. 32. & ad Lucan. IV. 612. & hoc centies in Virgilio Servius notavit. BURM. 21 breves visae sunt V. 22 desunt V. Vof. R. Steph. al. 23 secundum fabulas Dan. Fabr. 24 desunt V. Vof. R. Steph. al. 25 desunt iisdem.

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
 300 Lernaeus turba caputum circumstetit anguis.
 Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis:

Et

SERVII.

299. NON TE RATIONIS EGENTEM. ²⁶ Liptotes figura: nam minus dixit, & plus intelligimus: hoc enim dicit: Prudentissimum te non circumvenit. ²⁷ Et est talis figura, qualis VII. 261. *Munera non sperno.*

300. LERNAEUS ANGUIS. Id est, Hydra. ²⁸ TURBA CAPITUM. Aliis amphibolia videtur; ²⁹ [* si: non te Lernaeus turba egentem caputum anguis, remanet rationis egentem ordinaveris, remanet Lernaeus t. c. c. a. ³⁰ sic est: non eguisti ratione, cum te Lernaeus anguis circumstetit caputum ³¹ turba.] Praeter haec quae Herculem hoc loco Poëta fecisse memoravit, alia facta Herculis haec sunt: Superatus aper Erymanthius, ³² post Cerva; item Styμφalides aves, quae alumnae Martis fuisse dicuntur, quae hoc periculum regionibus inrogabant, quod, cum essent plurimae volantes, tantum plumarum ³³ stercoremque de se emittebant, ut homines & animalia necarent, agros & semina omnia cooperirent: ³⁴ inde ab Augea Eliensium rege rogatus, bovia, ³⁵ quae stercore animalium congelto, pestilentiam tam suis quam vicinis regionibus creaverant, immisso Alfeo flumine ³⁶ repurgavit, & regionibus salubritate reddita, ipsum regem, negata sibi mercede, interemit: inde equos Diomedis Thracis, qui humanis carnibus vescantur, abduxit: inde ³⁷ ad Hippolytae cingulum petendum perrexit, ³⁸ eamque ablato cingulo superavit: ad Geryonem autem, sicut jam supra VII. 662. dictum est, navi aenea navigavit, tergo leonis velificans; ibique primum ³⁹ Orthrum canem, Echidnes filium, peremit; deinde Eurytiona pastorem, Martis filium; novissime Geryonem, cujus abduxit armenta: item ad ⁴⁰ Hesperidas perrexit, & Anthaeum, filium Terrae, victum luctatione necavit: inde in Aegypto Bufiridem ⁴¹

necavit, qui advenientes hospites immolare consueverat: post Prometheum, Jovis imperio in Caucaso monte religatum, occisa sagittis aquila, ⁴² liberavit: Acheloum etiam ⁴³ fluvium, qui se propter Deianiram Oenei filiam certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum, avulso ab illo cornu, victoria cedere compulsi: post Lycum regem, qui, se apud Inferos constituto, Megaram uxorem ejus tentaverat, reversus peremit; propter cujus necem Juno ei insaniam ⁴⁴ inmisit, ut uxorem necaret ac filios; qui post ⁴⁵ receptam sanitatem, cum expiationem parricidii ab Apolline petisset, nec ab eo responsa meruisset, ira concitus corticem ipsam & tripodem Apollinis sustulit; ob quod iratus Juppiter eum Omphale servare praecipit. Cujus finis humanitatis talis fuit: Cum Deianiram conjugem per fluvium, in quo ⁴⁶ Nessus ⁴⁷ Centauros commentes transvehbat, etiam Hercules transvehere vellet, ausus est Nessus occulte Deianiram de stupro interpellare; quod cum Hercules ⁴⁸ cognovisset, Nessum peremit; sed Nessus moriens Deianiram monuit, ut sanguinem suum exceptum servaret, & si quando advertisset Herculem altera ⁴⁹ foemina delectari, sanguine ipso vestem inlitam marito daret; per quam vindicari possit. Sed Deianira, cum audisset maritum Iolen, Eurythi Oechaliensis amare filiam, vestem tinctam Nessi sanguine ⁵⁰ Lichae servo dedit ⁵¹ ad eum perferendam; qui cum Herculi in Oeta occurrisset, ⁵² munus uxoris tradidit, quam cum ille Jovi sacrificaturus induisset, tanto corporis ardore correptus est, ut non invento remedio pyram construi juberet, donatisque Philoctetae sagittis, peteret ab eo ut cremaretur, ⁵³ quo facto inter Deos relatus est.]

301. SALVE. Hic *Salve* sic dictum est, ut a libi:

26 Liptotes Vof. R. 27 haec ponunt post. *id est Hydra* Vof. V. R. Lips. Steph. Dan. 28 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. ad Vera Jovis §. 301. 29 desunt Fabr. al. ad Praeter. 30 si est Dan. 31 turba * Dan. 32 post Cerberum Basil. 33 deest Dan. 34 unde Ovilia Eliensium regis quae Dan. Eliensium Fabr. al. quae & Ovilia habent. 35 quod Basil. 36 purgavit Basil. 37 ab Ypolito Dan. ab Hippolyta Heinſius. 38 eamque * abl. c. superau * Dan. 39 deest Dan. caute Echidnes Fabr. caute Mathonae fil. Basil. 40 Hesperidas Dan. 41 deest Basil. 42 liberaverit Dan. 43 Fluvii Desum Bas. 44 misit & ux. necavit Dan. vid. Muncker. ad Hygin. Fab. xxx. 45 recepta sanitate Basil. 46 Nessus Dan. 47 centaurus Basil. melius credo. 48 agnovisset Dan. 49 deest Basil. 50 Lycas Fabr. Basil. 51 ad eum Dan. 52 manibus uxoris datam tradidit Basil. 53 ne invaderetur, quo &c. Fabr. Basil.

Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.

Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.

305 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem

Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aevo,

Et comitem Aenean juxta natumque tenebat

In-

SERVII

libi: *Sis felix*. Hic *Divus Fidius* solus dicitur, quod solus ⁵⁴ [fidem fecit se Jovis filium.] VERA JOVIS PROLES. Nullus enim humano sanguine procreatus tanta perficeret.

302. DEXTER ADI. Id est, propitius. PEDE SECUNDO. Omne prospero.

303. SUPER OMNIA CACI. Id est, hoc factum laudant ultra omnia. Et sic est dictum, ut est ⁵⁵ IX. 283. *Et te super omnia dona Unum oro*. Et bene, quantum ad ipsos pertinet, rem ⁵⁶ majorem & sibi utiliorem servare post omnia: ⁵⁷ [quia ita saepe fit, ut ea, quae in praesente aguntur, fabulis omnibus postea addantur, & quae ⁵⁸ experient, potiora videantur ignotis, & fides habeatur illis, quae audierant, & his, quae viderant.]

307. OBSITUS AEVO. Aetate involutus, ut ⁵⁹ [Terentius ait] Eun. II. II. 5. *Annis pannisque obsitus*. ⁶⁰ [Nonnulli *obsitum*, quasi inlitum, & oblitum, & possessum, tradunt.]

VARIORUM.

Concubitus.

ita scripti constanter, quod male immutarunt in *Nemeaea pelle*. HEINS. *Nemeae* habet Lutatius ad Stat. I. Theb. 355. & ita Ald. *Nemea* Dorvillius.

296. TREMUERE. *Flevere* Oudartii. *timuere* prior Hamburgicus & Venetus.

297. OSSA. Vid. Senec. Ep. LXXXII. qui subjicit versum ex VI. Aen. 401. ubi videt.

298. NEC TE. *Non te* Parrhaf. mox, *nec terruit* Montalbanius. & Francianus. & mox, *nec te rationis*, quod & est in Dorvill.

300. CIRCUMSTETIT. *Circumstitit* alter Menagii, secundus & tertius Rottendorphius, primus Moreti, & Leidenfis.

301. DECUS. *Deus* Parrhaf. Aufon. Burdigala 33.

Drum Celtarum lingua fons addite Divis.

302. DEXTER. *Dextra* Dorvil.

306. EXIN. *Exbinc* secundus Moreti, Parrhafianus. supr. VII. 341. *exinde se* Dorvil.

307. OBSITUS. Ruaeus a communi interpretatione recedens, explicat, *sparsus canis*, quia supr. v. 416. *temporibus geminis canebat sparsa senectus*. sed quum hoc verbo metaphorice de agro translato utantur passim veteres, nihil aliud notare potest, quam ita plenum fuisse aevo, ut toto ex corpore adpareret senectus, & caput tremulum, & vultum rugosum, & pedes infirmos & cetera omnia senilis aetatis indicia ostenderent. Lucretii vero illa II. 211. *de sole, lumine conserit arva*, id est tota implet & illustrat lumine suo, ut nulla pars tenebrosa appareat: nam praecessit, *dissipat omnes Ardores in parte*. potuisset rectius adducere illa Arnobii ex lib. IV. *Saturnus obsitus canis, atque annorum vetustate jam frigidus*. sed & ibi est plenus. *aevum* vero notare senectutem vidimus ad Ecl. x. 43. vid. Serv. ad VIII. Ecl. v. 27. aliis dicitur *plenus annis*, ut vidimus ad Valer. Flac. I. 376. ubi ex Boethio etiam *plenum aevum* adduximus. utrumque conjungit Ovidius VIII. Metam. 712. *annis aevoque soluti*. vid. ad Lucan. VI. 276. BURM.

308. TENEBAT. *Trabebat* pro variante scriptura prior Hamburgicus, non inconcinne. HEINS. Si pueri eum comitati essent, & non passibus aequi secuti, ut II. Aen. 457. *trabebat* praferrem.

nunc

⁵⁴ recte vidit Cl. Dorvillius legendum esse, *fidem fecit esse se Jovis filium*. ⁵⁵ sed tu V. ⁵⁶ majorem servare V. R. Bas. majorem & utiliorem servare Vof. & sibi utiliorem servare Steph. ⁵⁷ defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁵⁸ experient Dan. ⁵⁹ defunt V. R. ut Terentius Vof. Steph. al. ⁶⁰ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al.

- Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
 310 Miratur, facilisque oculos fert omnia circum
 Aeneas, capiturque locis; & singula laetus
 Exquiriturque, auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
 Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
 315 Genisque virum truncis & duro robore nata:

Quis

SERVII.

310. FACILESQUE OCULOS FERT OMNIA CIRCUM. Physici dicunt, ex vino mobiliore oculos fieri. Plautus: *Faciles oculos* ⁶¹ *habet*. Id est, mobiles vino. ⁶² [Hoc etiam Maecenas in Symposio, ⁶³ cui Virgilius & Horatius interfuerunt, cum ex persona Messalae de vino loqueretur, ⁶⁴ ait: *Idem humor ministrat faciles oculos, pulciora reddit omnia, & dulcis iuventutae reducit bona.*]

311. CAPITURQUE LOCIS. Delectatur ⁶⁵ [locorum pulchritudine, id est, uno loco diutius retinetur.]

313. ROMANAE CONDITOR ARCIS. Conditor Pallantei, ubi nunc Palatium est: quod non est vera arx, sed tenet omnium rerum principatum. ⁶⁶ [Et hic subtiliter videtur significare, Romam initium ab Euandro ducere.]

314. HAEC NEMORA INDIGENAE FAUNI. *Indigenae*, id est, inde geniti, ⁶⁷ *αὐτόχθονες*. Et sciendum ⁶⁸ secundum Hesiodi ⁶⁹ Theogoniam ⁷⁰ primo deos genitos; inde hemitheos; post heroas; inde homines innocentes; ⁷¹ ultimo sceleratos: ⁷² quem & hic nunc ordinem servat. ⁷³ [Sane, sicut supra VII. 47. dictum est, Faunus Pici filius dicitur, qui a *fando*, quod futura praediceret, *Faunus* appellatus est, quorum etiam responsa ferebantur. Hic *Faunus* habuisse filiam dicitur ⁷⁴ omnium castissimam & disciplinis omnibus eruditam, quam quidam, quod nomine dici prohibitum fuerat, *Bo-*

nam deam appellatam volunt. Hos *Faunos* etiam *Fatnos* dicunt, quod per stuporem divina pronuntiant: quidam *Faunum* appellatum volunt eum, quem nos propitium dicimus.]

315. TRUNCIS, ET DURO ROBORE NATA. Hoc figmentum ⁷⁵ [Homericum est, &] ortum est ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in speluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, ⁷⁶ aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati.

VARIORUM.

nunc obsitus aevo tenebat comites, is inmitens potius, quam eos trahens. BURM.

309. INGREDIENS. *Ingrediensque viam vario sermone* Venetus.

Ibid. LEVABAT. *Levabant* Scholiae Statii Theb. VIII. 215. quod arridet. HEINS. Ita Hugonius a manu secunda. & Schol. Stat. II. Theb. 511.

312. EXQUIRITQUE. *Exquirat* Ald. pr.

315. ET DURO. *Et rupto* tertius Rottendorphius. HEINS. Nihil mutat Lutatius ad Stat. III. 560. & IV. Theb. 276. ubi ille fere eadem quae Serv. tradit.

316. MOS

⁶¹ deest V. ⁶² desunt V. Vof. R. Lipf. ⁶³ ubi Dan. Fabr. ⁶⁴ aut, *idem vinum* & *ministrat* Dan. ait. *vinum ministrat* Fabr. & ita Heinſius legebat, & *aut* corrupte ex *ais* repetitum credebatur, & *id est*, ex eo quod saepius jam antecesserat, & sequitur. Bentlej. ad Horat. III. Od. XXI. 13. legebat, ait, *id est in vino est, ministrat*. unde Mafvicius huic petierit ignoro; credo a Ryckio nec dispiciet tamen. hunc locum indicare credo Schol. Horatii I. Od. 36. ubi *pater* oculos a Virgilio dici *faciles* notat. BURM. ⁶⁵ desunt V. R. Lipf. Bal. ad sinera. sed Vof. Ste. hanc desunt tantum *locorum pulchritudine*. ⁶⁶ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁶⁷ deest Steph. Basil. ⁶⁸ deest R. ⁶⁹ Theologiam V. Lipf. ⁷⁰ primos Basil. ⁷¹ ultimos R. ⁷² quem hinc R. & deest Vof. Steph. al. ⁷³ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁷⁴ Omam cast. ita * & Dan. Omam castitate & Fabr. Heinſius legebat *Faunam castitate* &c. certe *Fauna* uxor Fauni fuit, & *Bona dea* dicta secundum Laſtantiū, nisi quis *Bonam* malit legere, ut infra dicitur. BURM. ⁷⁵ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. al. *similia* *ſere* habet Lutatius ad Stat. IV. Theb. 276. ⁷⁶ ut suam Fabr. Basil.

Quis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
320 Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari

Ma-

SERVII.

316. NEQUE CULTUS ERAT. Id est, nullam sui curam habebant. ⁷⁷ [Alii ad animum referunt, ut Sallustius Catil. cap. II. *Indocti, incultique*. Alii ad morem, hoc est, qui neque legibus aut imperio cuiusquam regerantur: quia mos, est lex quaedam vivendi, nullo vinculo adstricta, hoc est, lex non scripta. Sed hic *cultum*, legem, imperium, dictum volunt; alii mores pro legibus, veluti I. 264. *Moresque viris & moenia ponet*: & VII. 204. *Meterisque dei se more teneantem*.]

317. COMPONERE OPES. Reservare, ordinare. PARCERE PARTO. De die, inquit, vivebant, nec ⁷⁸ inventa servabant.

318. RAMI ATQUE ASPER VICTU VENATUS ALEBAT. ⁷⁹ [Cognato quodammodo victu] alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: ⁸⁰ [hinc enim ali debent ex arboribus nata]

319. PRIMUS. Quasi & alius venerit e caelo; sed primus in Italiam venit.] AB AETHERIO VENIT SATURNUS OLYMPO. Hoc dicit secundum poeticum morem: nam Saturnus rex fuit Cretae, quem Jupiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Iano ⁸¹ rege, qui urbem habuit, ubi nunc Janiculum est,] susceptus est, qui regnabat in Italia: quem cum docuisset usum vinearum, & falcis, ⁸² [et humaniorem victum,] in partem est admissus imperii, & sibi oppidum fecit, ⁸³ [sub clivo Capitolino, ubi nunc ejus aedes videtur, qui] postea suum repetivit imperium. ⁸⁴ [Ex hoc & *Saturnalia*, ut essent memorialia vitae, quam Saturnus do-

cuerat, qua die ⁸⁵ simul & promiscuo victu utuntur servi & liberi. Ideo autem in aede ipsius Saturni aerarium, quod ibi potissimum pecunia servaretur, eo, quod illi maxime credatur.]

321. IS GENUS INDOCILE. Pro, indoctum: nam *indocile*, est quod penitus non potest ⁸⁶ discere: *indoctum*, quod nondum didicit. Hos autem dicit esse compositos: unde apparet quia *indocile* dixit pro, *indoctum*. ⁸⁷ [Hoc autem est, quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum: *Feros adhuc homines magni cujusdam viri oratione compositos*.]

322. LEGESQUE DEDIT. ⁸⁸ Atqui dixit VII. 204. *Haud vincolo, nec legibus aequam*; sed intelligimus Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut jam ita per naturam sine legibus viverent. ⁸⁹ [Hunc sane Deum & leges recipere, & legibus praeesse, docet antiquitas: nam ideo & acceptae a populo leges in aerario clauderantur, quoniam aerarium Saturno dicatum erat, ut hodieque Aerarium Saturni dicitur. LATIUMQUE VOCARI MALUIT. Bene *maluit*: nam & Saturnia dicta est, ut inf. 329. *Et nomen posuit Saturnia tellus*. Et Virgilius *Latium* vult dici, quod illic Saturnus laetuit, ⁹⁰ [fugiens Jovem. Fabula nota est, quod Saturnus filios suos ⁹¹ de Ope genitos voraverit, cum audisset a filio se regno esse pellendum; & quod ei uxor nato Jove lapidem pro infante obtulerit devorandum.] Varro autem *Latium* dici putat, quod *laeset Italia inter* ⁹² *praecipitia Alpium & Apennini*. ⁹³ [Quidam ferunt a *Latino* dictum *La-*

⁷⁷ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁷⁸ jumenta Steph. ⁷⁹ desunt Vof. ⁸⁰ desunt R. V. Vof. Lips. Steph. al. ad, ab aethereo V. 319. ⁸¹ desunt iisdem. ⁸² desunt iisdem. ⁸³ desunt iisdem. ⁸⁴ desunt iisdem. ⁸⁵ simile & Dan. simul & prom. unde habet Masfricius ignoro. non tamen improbo, nam a Ryckio credo praefectum. ⁸⁶ doceri Dan. Fabr. ⁸⁷ desunt V. hoc autem dicit Cicero Lips. ⁸⁸ quia dixit V. ⁸⁹ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁹⁰ desunt iisdem. ⁹¹ deo progenitos Dan. Fabr. ideo genitos Genev. Ed. ⁹² loca Alpium Dan. praeruptis V. inter juga Commel. & Emm. hanc omnium ineptissimam & ridiculam etymologiam dicit Cluver. Ital. Ant. lib. III. cap. 1. p. 797. ⁹³ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al.

Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt

325 Secula: sic placida populos in pace regebat.

Deterior donec paullatim, ac decolor aetas,

Et belli rabies, & amor successit habendi.

Tum manus Ausonia, & gentes venere Sicanæ;

Sac-

SERVII.

Latium; alii ipsum *Latinum*, a *Latia*.]

325. SIC PLACIDA POPULOS IN PACE REGE-
BAT. Ut merito aurea secula crederentur.

326. DECOLOR AETAS. Vitiosa, ⁹⁴ [quae decoloraret veteres mores:] in omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam ⁹⁵ metallorum, quam cernimus discolorum; nec immerito. supra enim dixerat: *Aurea secula*: ideo nunc dixit: *Aetas decolor*, id est, aurea & ferrea, ⁹⁶ [sicuti Hesiodus dicit. Sane *decolor aetas*, quis ante hunc?]

328. TUNC MANUS AUSONIAE. Omnes terrae habitatores, aut indigenae, aut advenae, aut convenae, ⁹⁷ [aut incolae sunt:] indigenae sunt inde geniti, ⁹⁸ [quos vocant Aborigines Latini; Graeci *Ἀυριχθόνες*,] ⁹⁹ ut idem de Faunis dixit: advenae de uno loco venientes, ut Saturnus: convenae de diversis, ut Ausones & Sicani: [quamvis quidam Ausones cognominatos ab Ausone, Ulyxis & Circes filio, dicant:] Sicani autem, secundum nonnullos, populi sunt Hispaniae, a fluvio Sicori dicti. Lucanus IV. 14. *Hesperios inter Sicoris non ultimus annis*. Hi duce Siculo venerunt ad Italiam, & eam tenuerunt, exclusis Aboriginibus. Mox ipsi pulsi ab illis, quos ante pepulerant, insulam vicinam Italiae occupaverunt: & eam Sicaniam a gentis nomine, Siciliam vero a ducis nomine dixerunt: ¹ quamquam Thucydides lib. VI. 2. dicat de Sicilia Italum regem venisse, & ab eo esse Italiam appellatam. ² [Alii sic distinguunt *Sicanæ*; & subjungunt, *Saepeius & nomen posuit Saturnia tellus*. Semel enim Sicani ex Hispania in I-

taliā venisse dicuntur; at Italia plura nomina habuit, dicta est enim Hesperia, Ausonia, Saturnia, ³ Vitalia.]

VARIORUM.

316. Mos. Id est certus ordo vivendi. vid. I. Aen. 264. & Barth. ad Stat. v. Theb. 117.

317. AUT COMPOSERE. *Haud* primus Rottendorphius. & Leidenfis a manu secunda. *componere* est in horrea, vel cellas penurias reponere. vid. ad Ovid. II. Art. 460. & Petron. xcix. *nec comp.* Serv. ad I. Aen. 374. *parcere partibus* Leidenfis. & *parcere* alter Hamburgicus.

Ibid. NORANT. *Ignorant* prior Mentelius. ἀ-
χαῖναι. HEINS.

318. ALEBAT. *Alebant* Venetus. deinde, *asper victus venatus*, per appositionem Montalbanius. HEINS. *asper cultu* Oudartii. ita lib. I. 445. *facilis victu*. ubi vide. Anna Dacera ad Auctorem de Orig. Gent. R. cap. III. *victu* conjungebat cum *alebant*, & *victu alebat*, idem esse, quod simpliciter *alebant*, ait. quod probandum erat. *alebant* Dorvill. BURM.

320. REGNIS. *Terris* Hugenanus pro diversa lectione.

323. LATUISSET TUTUS. *Tutus latuisset* apud Lactantium lib. I. de Falsa religione. HEINS.

324. AUREAEQUE UT. Manuscriptum, *Aurea quae perhibent*: quo modo citat aliquoties Hele-
nius. FABRIC. *Aurea quae perhibent* in Mentoliano priore, Gudiano, Menagiano utroque, tribus Rottendorphius, primo Moretano, Leidenfis, utro-
que

⁹⁴ defunt iisdem. ⁹⁵ metalli iisdem. ⁹⁶ defunt iisdem. sed Fabr. deerant, sane dec. &c. Lipf. etiam, id est &c. ⁹⁷ defunt V. sed Vof. habet antea, loco, aut indigenae. R. veto, omnes t. habitatores aut incolae sunt, aut habitatores, aut convenae. ⁹⁸ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. ⁹⁹ deest V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ¹ defunt iisdem. ² annis V. Fabr. al. ³ defunt Fabr. sed Thucydides dicit Italum fuisse Arcadium regem. vid. Serv. ad I. Aen. 2. & 533. & Cluver. Ital. Ant. lib. I. p. 8. ⁴ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁵ hoc nomen nescio an alibi legatur. sed quia Italiam ab Italia, id est ab his quidam dictam velint, forte a *Vitalis* dixerunt prius Vitaliam, inde Vitaliam, & Italiam. quam Etymologiam ridet Cluver. d. I.

Saepius & nomen posuit Saturnia tellus.

- 330 Tum reges, asperque inmanis corpore Thybris:
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem

For-

SERVII.

330. IMMANI CORPORE TYBRIS. Hic Tuscorum rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit, & ei nomen imposuit: [vel ut quidam volunt, a Glauco, Minois regis filio, occisus est.] Alii volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa hujus fluminis ripas: & transeuntibus crebras injurias intulisse: unde *Tybris*, quasi *tybris* dictus est, *ἀπὸ τῆς τυβρίας*, id est, ab injuria: nam amabant majores, ubi aspiratio ⁷ erat, s. ponere, ut *isla*, *septem*, vel H, ut *Ἑλένη*, ⁸ *Helena*. ⁹ [Alii ¹⁰ *Tyberim*, Jani & ¹¹ Camesinae filium, ibi in bello periisse tradunt. Varro *Tyberim* a *Tyberino* quodam rege Latinorum, quod ibi interierit, dictum tradit.] Alii, ut supra III. 500. diximus, volunt eos, qui de Sicilia venerunt, *Tybrim* dixisse ¹² ad similitudinem fossae Syracusanae, quam fecerunt per injuriam Afri & Athenienses juxta civitatis murum: nam quod Livius dicit, ab Albano rege *Tyberino* *Tybrim* dictum, non procedit: ideo, quia etiam ante Albam *Tybris* dictus invenitur. ¹³ [Sed hic Alexandrum sequitur, qui dicit *Tyberinum*, Capeti filium, venantem, in hunc fluvium cecidisse, & fluvio nomen dedisse: nam & a Pontificibus indigitari solet.]

331. ¹⁴ [POST ITALI. Etiam Evander se Italum dicit.]

332. ALBULA NOMEN. Antiquum hoc nomen a colore habuit.

333. ME PULSUM PATRIA. Aut, ut diximus supra, propter parricidium: aut certo oraculorum necessitate compulsus. PELAGIQUE EXTREMA. Id est, aut per extrema pelagi actum: aut, ¹⁵ ut dicit Donatus, per pelagus extrema sequentem: ¹⁶ aut ut *pelagi* adverbium sit, ¹⁷ [pro, in pelago: aut pelagi pericula.]

VARIORUM.

que Hamburgensi. concinnius omnino. sub illo rege fuerunt secula, quae aurea perhibentur. eamque lectionem Pierius quoque in nonnullis suorum invenerat, sed perperam damnavit non intellegendam. manifeste eam quoque agnoscit Scholiastes Horatii Crucquianus lib. IV. Od. 2. idem *fuerunt*, non *fuerunt*. etiam lib. II. Od. 10. ubi tamen *aureaque ut perhibent*, prae se fert. uti etiam Lactantius lib. I. de Falsa Relig. cap. 12. *fuerunt* etiam in Gudiano, altero Mentelio, secundo tertioque Rottendorphiis, quod sonorum magis. in Mediceo, *Aurea quae ut perhibent*. Claudianus VI. Cons. Honorii Aug. 285.

Integer ad montes reliquo cum robore cessi,

Quos Appaenimum perhibent.

vulgata tamen scriptura agnoscitur a Scholiaste Statii Theb. III. 959. HEINS. *Aureaque ut perhibent* Regius, Parrhas. & Dorvil. sed Servius ad XI. 252. *Aurea quae*. sed quum utraque lectio aliis possit exemplis firmari, & *ut perhibent* nostro & aliis sit usitatissimum, nescio quid praefert. nisi quis subtilius velit distinguere, & *ut perhibent* velit locum esse, ubi de fabulis, fama & opinione vulgi agitur; *quae perhibent*, ubi de appellatione & nomine agitur, ut in Claudiani verbis & in II. in Eutrop. 497. *Quem merito Graji perhibent*. Epimethea vates. & contra noster h. l. 35. *Electra (ut Graji perhibent) Atlantide cretus*. id est narrat. in aliis, quae vocant, appellant, debet explicari. sed non dubito quin saepe utraque lectio, ut hic, possit locum habere BURM.

325. PLACIDA. Longa Serv. ad IV. Aen. 229. & VII. 162. confundens locum ex VII. 46. BURM.

326. DECOLOR. Ad diversos colores metallorum,

6 desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. 7 erat & ponere Vof. Dan. T vel & ponere V. erat. adponere R. relicto parvo spatio. reliqua ut &c. deerrant R. Vof. Dan. 8 Helena Steph. Basil. 9 desunt V. R. Vof. Steph. al. 10 Tiberini Dan. Cluver. d. lib. 1. pr. Tiberinum legebat. 11 Camasinae Dan. & hanc fabulam idem Cluver. explodit. 12 a similitudine Dan. Fabr. 13 desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. 14 desunt iisdem. 15 ut dicunt quidam Dan. Fabr. aut dicit Donatus per pelagus, ex. pelagi sequentem. ut pelagi ad. est. R. hoc nomen, aut ut dicit D. per pelagus est. s. ait pelagi adverbium Vof. 16 aut pelagi adverbium Steph. Basil. qui qd addit. 17 desunt V. R. Vof. Steph. al.

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum,
 335 His posuere locis: matrisque egere tremenda
 Carmentis Nymphae monita, & Deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam:
 Quam memorant Nymphae priscum Carmentis honorem

340 Va-

SERVII.

334. FORTUNA OMNIPOTENS, ET INELUCTABILE FATUM. Secundum Stoicos ¹⁸ locutus est, qui nasci & mori satis dant: media omnia, fortunae. Nam vitae humanae incerta sunt omnia: unde ET miscuit, ¹⁹ ut quasi plenum ostenderet dogma: nam nihil tam contrarium est fato quam casus; sed secundum Stoicos dixit. ²⁰ [Alii *Fortuna omnipotens*, propter fugam & exilium; *Ineluctabile fatum*, idcirco; ut se sceleris & parricidii crimine purgaret.]

335. EGERE. Coegerunt, ut quasi ostendat ²¹ invitum.

336. CARMENTIS NYMPHAE MONITA. Matris ²² Euandri, ²³ [quae *Nicostrate* dicta est; sed ideo *Carmentis* appellata a suis, quod divinatione facta caneret: nam antiquae vates *Carmentes* dicebantur; unde etiam libentarios, qui eorum dicta perscriberent, *Carmentarios* ²⁴ nuncupatos. Alii huius comites *Porrimam* & ²⁵ *Postvortam* tradunt: quia vatibus & praeterita & futura sunt nota. Alii etiam Tyburtem dictam.] *Nymphae* autem, maritae dicit: ²⁶ nam Graece *νύμφη*. Latine *sponsa* dicitur. Haec autem non vere *Nympha* fuit, sed vaticinatrix. ²⁷ [Alii *Nympham* ideo dictam: quoniam qui res Arcadam scripserunt, tradunt sex foeminas ibi fuisse, quae *Nymphae* vocarentur, in quibus & *Carmentem*: proprio ergo vocabulo, non epitheto poetico, usus est.] AUCTOR. Scilicet oraculorum.

337. MONSTRAT ET ARAM. ²⁸ Aut quam

Euander matri fecit extinctae: ²⁹ [aut *aram* pro monumento: aut ideo *aram*, quia ibi extincta & sepulta est, & post excessum dea credita.] ³⁰ Haec ara est juxta portam, quae primo a *Carmente Carmentalis* dicta est; post *Scelerata*, a Fabiis ³¹ CCCVI. qui per ipsam in bellum profecti, non sunt reversi. VATIS FATIDICAE. Bene addidit *fatidicae*: nam *vatem*, & poetam possumus intelligere. ³² [Lucilius: *Nec si te pectore vates Accipiam*,] ³³ unde solum plenum non erat. Ergo tale est, ut illud in Sallustio Jug. XII. *In tugurio mulieris ancillae*: non quia mulieris, statim & ancillae; si autem ancillae, statim ³⁴ & mulieris.

VARIORUM.

rum, auri, argenti & ferri, refert hoc epitheton Carroeus. tunc *discolor* legendum esset. sed *decolor* est degener. vid. ad Ovid. Epist. IX. 4. verum vidit Cerda. ac deest Venero. BURM.

327. AMOR HABENDI. Avaritia. vid. ad Phaedr. Prolog. lib. III. & supr. IV. Georg. 177. BURM.

328. TUM MANUS AUSONIAE. Numerus exigit, ut scribatur, *Tum manus Ausoniae*. FABRIC. *Ausonia* elegantius Mediceus noster, & Varicanus Pierii. Gudianus quoque & a manu secunda Venetus. HEINS. *Ausoniae gentes* Bigotianus. *Ausoniae* & Dorvill.

334. FATUM. *Bellum* secundus Moreti, male. vulgatum est apud Statii Interpretem lib. III. Theb. 67. *ineluctabile* Mentelii prior.

336. Mo-

¹⁸ dixit Vof. & reliqua desunt ad V. 335. ¹⁹ & quasi plenum ostendere R. ²⁰ desunt R. V. Lips. Steph. al. ²¹ initium vitiose Edd. Dan. & Fabr. sed secuti tamen Commel. & Emmen. se invitum Basil. ²² ejus V. R. Vof. Steph. al. ²³ desunt iisdem & Lips. ²⁴ nuncupatos ferunt Fabr. ²⁵ *Postvortam* Dan. & hoc expresse sequentes, immemores Ovidianorum lib. I. Fast. 633. & ubi Heinjius hanc mendam notavit, & in curis secundis etiam *Postvortam* dictam docuit. BURM. ²⁶ Graece sponsa *νύμφη* dicitur V. Vof. R. Steph. al. ²⁷ desunt iisdem & Lips. ²⁸ quam matri fecit extinctae iisdem. ²⁹ desunt iisdem. ³⁰ est autem juxta iisdem. ³¹ trecentis viris Steph. 306. viris Basil. CCCVII. Lips. in Vof. & R. erat CCCVI. an inde *trecentis viris* fecerint dubito. Dempst. in Etrur. Regali IV. 62. profert quasi olim *post scelerata* lectum fuisset, & corrigit, *scelerata*, quod ego in omnibus exstare vidi, & vel tyronee hodie emendarent. BURM. ³² desunt V. Vof. R. Lips. Steph. Dan. ³³ ut solum Dan. ³⁴ & mulier est Basil. ac mulier est R. de hac observatione vide Comment. ad Sallustii locum, & quae obtinuerunt ad Quintil. lib. IX. 4. pag. 835. BURM.

340 Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Pallanteum.

Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycei.

345 Nec

SERVII

340. QUAE PRIMA. Quia postea etiam ³⁵ Sibylla dixit.

341. NOBILE PALLANTEUM. Futurum scilicet: sicut & Aeneadas: ³⁶ [ad sequens enim Romanorum retulit tempus.]

342. ASYLUM RETULIT. Postquam Hercules migravit e terris, nepotes ejus, timentes infidias eorum, quos avus adfluxerat Athenis, sibi primi Asylum, hoc est templum Misericordiae conlocarunt, unde nullus posset abduci, quod etiam Statius dicit XII. Theb. 498. *Herculeos fama est fundasse nepotes*. Ideo ergo ait: ³⁷ QUEM ROMULUS ACER ASYLUM RETULIT: hoc est, fecit ad imitationem Atheniensis Asyli: ut haberet advenas plures, ³⁸ cum quibus conderet Romam. Juvenalis VIII. Sat. 272. *Et tamen ³⁹ ut longe repetas, longeque revolvas Nomen, ab infami gentem deducis Asylo*. [Sane ⁴⁰ hoc non ad Euandri personam applicatur, quod ipse Aeneae retulerit.]

343. GELIDA MONSTRAT SUB RUPE LUPERCAL. Sub monte Palatino est quaedam spelunca, in qua de capro *luebatur*, id est, sacrificabatur: unde & *Lupercal* dictum nonnulli putant: alii, quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit: alii, ⁴¹ quod & Virgilius, locum esse hunc sacrum Pani, deo Arcadiae: cui etiam mons Lycaeus in Arcadia est consecratus: & dictus Lycaeus, quod ⁴² [*λύκος*, hoc est,] *lupos*, non sinat in oves laevire. Ergo ideo & Euander deo gentis suae sacrauit locum, & ⁴³ nominavit *Lupercal*, quod praesidio ipsius numinis, lupi a pecudibus arcerentur. ⁴⁴ [Sunt qui dicant hunc Panem, alii deum bellicosum: alii Liberum patrem; eo quod capro ei ⁴⁵ sit divina res, qui est hostia Liberi pro-

pria. In hujus similitudinem interfecti cultores ejus, cui Lupercalia instituta sunt: quia Deus pastoralis est: nam Remum & Romulum ante Urbem conditam Lupercalia celebrasse, quod quodam tempore nuntiatum illis sit, latrones pecus illorum abigere, illos togis positis cucurisse, caesisque obvis pecus recuperasse: id in morem verum, ut hodieque nudi currant. Nonnulli propter sterilitatem hoc sacrum dicunt a Romulo constitutum: ideoque & puellae de loro capri caeduntur, ut careant sterilitate & foecundae sint: nam *pellem ipsam capri veteres februm* vocabant.]

344. PARRHASIO DICTUM PANOS DE MORE LYCAEI. Ordo est: Monstrat Lupercal Panos Lycaei, ⁴⁶ [dictum de more Parrhasio; id est, ostendit Lupercal Panos Lycaei,] ⁴⁷ dicatum ex more Arcadico: nam Parrhasia, Arcadia est. DICTUM. Dicatum, consecratum. PANOS LYCAEI. *Hujus Panos*, genitivus est Graecus: & *Panos Lycaei* sic dictum est, ut *Jovis ⁴⁸ Olympici, Apollinis Delfici*.

VARIORUM.

336. MONITA. *Et monita* Parrhasi.

337. DEHINC. *Dein* Montalbanus. & *arma* Mediceus.

338. ROMANO. *Romani* Gudianus, prior Mentelius, alter Menagianus, & Moretanus tertius, etiam quartus a manu secunda. HEINS.

339. PRISCUM. *Primum* Oudartii.

342. ACER. *Asper* prior Hamburgicus. Florus lib. I. I. ipsi *asperius ingenium* tribuit. sed quia hic agitur de initio urbis, quam augere volebat incolis, *acer* rectius dicitur. ut Augustus *acerrimus* eidem

35 Sibyllam V. R. 36 desunt V. Lipf. 37 QVOD. V. R. Vof. Basil. 38 desunt Dan. 39 & longe Vof. R. *repetam l. revolvam* Dan. etiam *deducit* Vof. 40 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 41 quod est verus V. Vof. Lipf. Dan. Fabr. quod est verumilius Steph. Basil. Masficcii lectio erat in R. natum illud *verius* ex compendiosa *Vergus* nominis scriptura. eodem modo inf. ad §. 373. pro *Virgilius* in R. est *vero illius*. BURM. 42 desunt V. R. Vof. Steph. 43 nominat R. Vof. 44 desunt R. Vof. Lipf. Steph. al. ad §. 344. sed V. desunt ad PANOS L. 45 fit in divina re. volebat Heinſius. 46 desunt Vof. R. 47 dictum Vof. Arcadio R. 48 Olympi V. R. Lipf. Steph. al. credo pro Olympii Apollinis Delphorum V. R. al. Delphos Steph. Delphorum Lipf.

345 Nec non & sacri monstrat nemus Argileti,
 Testaturque locum, & letum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Jam tum religio pavidos terrebat agrestis

350 Dira

SERVII.

345. SACRI MONSTRAT NEMUS ARGILETI. *Sacri*, execrabilis. Sane *Argiletum*, quasi ⁴⁹ *argillettum*, multi volunt a pingui terra: alii a fabula: nam Euander Argum quendam suscepit hospitio, qui, cum de ejus cogitaret ⁵⁰ interitu, ut ipse regnaret, Euandro hoc non ⁵¹ sentiente, focii intellexerunt, & Argum necarunt: cui Euander & sepulcrum fecit, & locum sacravit; non quod ille merebatur, sed hospitalitatis causa. Bene autem in hac re Euander immoratur, & docet causas, ne apud hospitem veniat in suspicionem. Ergo *Argiletum* ab *Argo* illic sacro & sepulto. ⁵² [Alii *Argam* occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante tibi Hercule, quod is ex hospite factus esset inimicus: alii Danaen cum duobus filiis Argo & Argeo, quos de Fineo habuit, venisse in Italiam, & locum ubi nunc Roma est tenuisse; ibique *Argum*, Aboriginum insidiis interfectum, loco nomen dedisse. Alii *Argiletanam portam* appellari, quod eam *Cassius Argillus* sive fecerit, sive refecerit; quod ibi *Cassius*, post *Argillus*, bello Punico primo sit interfectus ob turbulentam & seditionem naturam. Alii quod *Argillus* Senator post Cannensem praelium suaserit a Poenis pacem postulari, ideo in Senatu carptum, domumque ejus dirutam & locum *Argiletum* appellatum. Quidam dicunt, cum Capitolii, ubi nunc est, fundamenta jacerentur, caput humanum, quod ⁵³ Oli diceretur, inventum; quo ⁵⁴ omine sollicitatos conditores, misisse ad Tusciam ad aruspice[m] illius temporis nominatum, qui jam indicaverat Argo filio suo, tributum fataliter esse, ut is locus orbi imperaret, in quo illud caput esset inventum. Obvii igitur Argo hi, qui missi erant, ubinam esset pater interrogaverunt, qui, cognita causa itineris eorum, omne responsum patris prodidit, monuitque ut caverent, ne ab eo interrogatione deciperentur. Sed

cum Legati ad eum pervenissent, & de significatione inventi capitis quaerent, volens ille dominatum orbis patriae suae ⁵⁵ potius adscribere, interrogavit: *anne hic*, suum locum ostendens, *invenerunt*: illis negantibus, suspicatus proditum esse responsum, quaesivit an quenquam obvium fecissent, illis simpliciter contentibus occurrisse sibi juvenem, tunc aruspex consensu equo sequutus Argum occidit eo loco, ubi nunc Roma est, a cujus caede *Argiletum*. Quamvis haec historia etiam de alio nomine saepe celebrata ⁵⁶ est.]

346. TESTATUR LOCUM. Jurat non sua culpa jura hospitii esse violata; ⁵⁷ [vel in testimonium ducit nomen loci, vel detestatur.

347. TARPEJAM SEDEM. Proleptis: duo haec enim nomina postea monti indita sunt.]

348. AUREA NUNC. Nunc ad utrumque pertinet, & ad aurea, & ad *Tarpejam sedem*: nam Tarpeja sedes dicta est a Tarpeja virgine: cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpejo cuidam dedisset arcem tuendam, filia ejus Tarpeja, aequatum profecta, in hostes incidit: quam cum ⁵⁸ hortarentur ad proditorem ⁵⁹ arcis, illa pro praemio poposcit ornatum manuum sinistrarum, id est, armillas. Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa solverunt: nam scuta, id est, sinistrarum ⁶⁰ ornatum, super illam jacentes, eam ⁶¹ luce privarunt; quae illic sepulta, Tarpejae sedi nomen imposuit.

349. RELIGIO. Id est, metus, ab eo, quod mentem *religet*, dicta *religio*.

VARIORUM.

eidem Floro IV. 4. Livius XXXVII. 7. *Sempronius longe tum acerrimus juvenum*. eadem vocum consilio apud Ovid. III. Fast. 93. *Aequicolus acer*, vel *asper*. ubi vide Heinf. BURM.

344. Mo-

49 argi lectum V. 50 interito V. 51 sciente Dan. 52 defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad §. 346. 53 Oli Dan. Fabr. 54 omnes iidem. 55 potens iidem. 56 sic iidem. 57 defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ad §. 348. 58 cobortarentur Fabr. al. 59 deest V. Vof. R. Lipf. Steph. al. 60 manuum ornatum Dan. Fabr. al. 61 vita Dan. Fabr.

- 350 Diræ loci: jam tum silvæ saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem
(Quis Deus, incertum est) habitat Deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quum sæpe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.
355 Haec duo præterea disjectis oppida muris,

Reli-

SERVII.

350. DIRA. Magna, ⁶¹ admirabilis, ut IX. 185. *An sua cuique deus* ⁶³ *sit dira cupido?* ⁶⁴ [SAXUM. Sic appellatur Capitolium.]

351. HOC NEMUS. Bene ubique *nemus* dixit: nam tunc aedificia non erant.

352. ⁶⁵ [QUIS DEUS. Dubitando *quis deus*, adfirmat deum esse.] IPSUM CREDUNT SE VIDISSE JOVEM. ⁶⁶ In hoc scilicet nemore. Sane ad illud alludit, quod primi dicuntur Jovi templa [& rem divinam] fecisse: ⁶⁷ [Acacus enim primus in Arcadia templum constituisse dicitur:] nec enim longe sunt ⁶⁸ a monte Olympico: unde eos dicit *Jovem vidisse*: & quod ipsi sunt *πρωτοστάται*, ⁶⁹ [id est, ante Lunam creati,] ut ait Statius IV. Theb. 275. *Arcades astris Lunaque priores*: licet dicat Sallustius: *Cretenses primos invenisse religionem*: unde apud eos natus fingitur Jupiter.

354. AEGIDA CONCUTERET. Hic distinguendum: nam *aegida*: id est, pellem Amaltheae ⁷⁰ caprae, a qua nutritus est, in sinistra Jupiter tenet. ⁷¹ [Sane Graeci poëtae turbines & procellas *ναυαγίδας* appellant, quod haec mota faciat tempestates. Ergo NIGRANTEM, tempestatem commoventem.] DEXTRA NIMBOSQUE CIERET. Et de dextra fulmina commoveret, nam modo *nimbos*, pro fulminibus posuit, ⁷² quae de dextra jacit. Aegidis autem concussio commovet pluvias. ⁷³ [Ergo CONCUTERET AEGIDA, atque per eam nimbos moveret.]

355. DISJECTIS OPPIDA MURIS. Unum Jani, aliud Saturni, jam tunc vetusta.

VARIORUM.

344. MORE. *Monte* Bigotianus, sed vulgata est

apud Lucatium ad Statii II. Theb. 207. & lib. IV. 246. *de more* hic est ad exemplum Lycei Arcadii. Serv. ad I. Aen. 231. citat, *Arcadici dictum Penos de more Lycæi*. vid. supr. §. 316.

347. AD TARPEJAM. Ad deest priori Hamburgico.

348. AUREA. Ita passim Capitolium describunt, ut Ovid. VI. Fast. 73. Aufon. in Urb. XIII. in Narbone, qui & Carm. I. *Auream Romam* dixit, ut & Ovid. III. Art. 113. ubi & Capitolium, ut tunc erat, comparat antiquo. BURM.

349. JAM TUM. *Jam tunc* hic & seq. versu Dorvill.

350. SAXUMQUE. *Saxumque* Montalbanus. & versu proxime sublequenti Gudianus pro diversa lectione, *boc, inquit, frondoso vertice saxum*. HEINS. *Saxumque tenebant* Bigotianus, & Mediceus a manu prima. *formoso vertice* secundus Hamburgicus. Probus lib. I. Instit. p. 1395. *boc nemus, hunc, inquit, fontem*.

353. SE VIDISSE DEUM. Donatus nomen exprimit, *Credunt se vidisse Jovem*: nec improbat doctis. FABRIC. Et ita Junta & alii. *nigrantem* hic Servius tempestatem commoventem, activa significatione, explicat. de quo vide ad Valer. Flac. I. 13. controversiam quam movent quidam de modo syllabae primae, discussi ad Ovid. II. Ep. 74. & Markl. ad Stat. v. Silv. II. 54. ubi nihil mutandum est. & *Thule nigrans fesso Hyperione*, est, quia eo usque Sol non pervenire solet, quasi a cursu suo fessus cessaret. ita *nigram* dixit lib. IV. Silv. IV. 62. id est caliginosam. BURM.

354. CIERET. *Crearet* Hugonius.

355. DISJECTIS. *Delectis* Menagii prior, pro de-

61 deest V. L. R. Lipf. Steph. al. 63 *sit* Dan. 64 desunt V. L. R. Lipf. Steph. al. 65 desunt iisdem. 66 primo Steph. & rem divinam, desunt V. L. R. Lipf. Steph. al. 67 desunt iisdem. Cacus Dan. Fabr. non enim Lipf. 68 a Jove Ol. V. Vof. a longe Olympico R. 69 desunt V. R. Vof. *πρωτοστάται* Vof. *πρωτοστάται* R. *πρωστάται* Steph. Dan. Fabr. mox, *Cretenses primo juv.* Steph. 70 caprae V. 71 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. 72 quae dextra v. 73 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. mox, jam tunc vetusta, desunt Lipf.

Reliquias, veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant

360 Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.

Au-

SERVII.

356. MONUMENTA VIRORUM. ⁷⁴ Hoc sermone ostendit etiam Saturnum virum fuisse.

357. ⁷⁵ [JANUS PATER. Janus in Janiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Jani caput, ex altera navis signata est.

359. DICTIS. Dubium est, nomen sit *dictis*, an participium.]

360. PASSIMQUE ARMENTA VIDEBANT. Quae post mortem Caci passim nullo timore vagabantur.

361. ROMANOQUE FORO. *Romanum forum* est, ubi nunc Rostra sunt. ⁷⁶ [Sed & hic proleptin fecit: nam postea sic dictum est.] LAUTIS MUGIRE CARINIS. *Carinae*, sunt aedificia facta in carinarum modum, quae erant ⁷⁷ circa templum Teluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam aedificiorum, aut propter Augustum, qui natus est ⁷⁸ [Curiis veteribus, & nutritus] in lautis Carinis. Alii dicunt *Carinas* montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas Caris erat. ⁷⁹ [Alii *lautas loca* legatorum, quae in ea regione instructa accipere consueverant. Alii, quod ibi Sabini nobiles habitaverint, quorum genus irridere & *carinare* solebat. ⁸⁰ *Carinare* autem, est obtre-
ctare; Ennius: *Contra carinantes, verba atque ob-
scoena profatus*. Alii: *Neque me decet hanc carin-
antibus edere chartis*. Alii, quod Romani Sabi-
nis instantibus fugientes, eruptione aquae ferventis
& ipsi liberati, & hostes ab insequendo ⁸¹ repres-

si: aut quia calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus *Lautulus* appellatus est.]

363. VICTOR ALCIDES SUBIIT. ⁸² [Virgilius hic jus Pontificale quibusdam videtur subtiliter tangere: domus enim, in qua Pontifex habitat, *regia* dicitur: quod in ea Rex sacrificulus habitare consueffet, sicut *Flaminia*, domus, in qua Flamen habitat, dicebatur: quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem, ut Aeneas suam ingrederetur domum; non utique profanam, sed sacratam; scilicet quae fuerit hospitium Herculis, illis versibus: *Haec, inquit, limina victor Alcides subiit, haec illum regia cepit*: quem etiam honore divinae dignationis sociat, adjiciens: *Aude bosques contemnere opes, & te quoque dignum Finge deo*: haec enim dicendo quid aliud agit, quam ut sacrae religionis usum tribuat ⁸³ antistiti & divina communia; utpote quem etiam Pontificali honore nuncupaverat; dicens inf. 470. *Maxime Teucrorum ductor*? neque enim quia ductor, eo maximus; sed quia maximus, eo ⁸⁴ omnia regit. Regiae autem verius meminit dicendo, *Tecta subibant Pauperis Euandri, Romanoque foro*: quis enim ignorat regiam, ubi Numa habitaverit, in radicibus Palatii, sinibusque Romani fori esse? *Victor* autem *Alcides* ⁸⁵ *subiit*, ⁸⁶ *εὐτυμβολος*, id est, bonum Aeneae omen ostenditur; ⁸⁶ [Varro enim Divinarum lib. iv. *Victorem Herculem* putat dictum, quod omne genus animalium decies vicerit. Sed Romae Victoris Herculis aedes duae sunt, una ad portam Trigeminae, altera

⁷⁴ hoc est sermonem ost. R. ⁷⁵ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad §. 360. ⁷⁶ desunt iisdem. ⁷⁷ intra R. Steph. ⁷⁸ desunt Dan. est in cunis V. Vof. Steph. est cunis R. Basil. est cunis vet. & n. in carinis Fabr. in Lipf. deerant ab Alii dicunt, ad finem notae. ⁷⁹ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁸⁰ vide Salmat. Exer. Plin. pag. 283. ⁸¹ repressi * quia &c. Dan. ⁸² desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad *subiit*. ⁸³ antisti * divina Dan. ⁸⁴ omnia * regiae Dan. Fabr. ⁸⁵ *Εὐτυμβολος* Fabr. *Εὐτυμβολος* Vof. R. Lipf. ita & inf. §. 513. ⁸⁶ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad finem notae.

Aude, hospes, contemnere opes: & te quoque dignum
 365 Finge Deo; rebusque veni non asper egenis.
 Dixit, & angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
 Effultum foliis, & pelle Libystidis ursae.
 Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
 370 At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
 Lau-

SERVII

altera ad Forum boarium; cuius commenti causa haec exponitur: Marcus Octavius ⁸⁷ Eserninus in prima adolescentia tibicen, postquam arti suae diffusus est, mercaturam instituit: bene re gesta decimam Herculi dicavit; postea cum navigans hoc idem ageret, a praedonibus circumventus fortissime pugnavit, & victor recessit: quem in somnis Hercules docuit sua opera servatum: cui Octavius, impetrato a magistratibus loco, aedem cum signo sacrauit, & *Victorem* incisus litteris appellavit. Ergo Virgilius non tantum ad victoriam praesentem *victorem* dixisse; sed occulte perpetuo ejus epitheto usum debemus accipere: quippe quem Romae sub hoc nomine sacrum coli videbat: nam supra ait 203. *Taurosque hac victor agebat*, cum de pugna ejus alia loqueretur. Sane hic *subiit* juxta usum praesentem accusativo junxit, cum antiquo more a libi dativo junxerit, ut VIII. 125. *Progressi subeunt luo*. CEPIT. Mire dixit, ut alibi IX. 644. *Nec te Troja capit*.]

364. AUDE HOSPEM CONTEMNERE OPES. Bene *aude*, quasi rem arduam & difficilem; ⁸⁸ [tantum virtute opus sit animi & ad expellendum amorem divitiarum.] DIGNUM FINGE DEO. Compose te, ⁸⁹ [et forma] in similitudinem numinis: ⁹⁰ [quod juxta sectam Cynicam hospes Herculis suadet. Sane quidam *Deo*, pro immortalitate dictum volunt.]

365. NON ASPER. Non aspernator, id est, fastidiosus.

366. ANGUSTI SUBTER FASTIGIA TECTI INGENTEM AENEAM DUXIT. Ex contrarietate quaesitus ornatus, ait enim: *Angusti tecti* ⁹¹ *subter fastigia ingentem Aeneam duxit*.

⁸⁷ Herfennus Dan. Fabr. ⁸⁸ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁸⁹ desunt iisdem. ⁹⁰ desunt iisdem. ⁹¹ *super* R. Vof. ⁹² desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. nec a Servio profectum esse patet, quia in Aeneida scripsit antequam in Bucolica ederet commentarios, ut alibi probavimus. ad lib. VII. 94. vero nihil notavit simile. in Lipf. deerant etiam ultima, ideo dicit &c. BURM.

368. ⁹² [EFFULTUM. Sicut supra Ecl. VI. 53. dictum est, apud veteres dicebatur, super quod unusquisque jacuisset.] PELLE LIBYSTIDIS URSAE. Species pro genere: nam cujuslibet ferae possumus accipere. Ideo dicit *Libystidis*, ut ex pretio bestiae aliquod gratiae potuisset ipsis stratis accedere.

370. EXTERRITA MATER. Ideo territa, quia mater.

VARIORUM.

dejectis credo, vel *deletis*. *dejectis* Menagii prior. v. supr. §. 191. & Gronov. ad Senec. Phoeniss. 343.

357. URBEM. Mediceus & Venetus a manu prima *arcem*, ut & Pieriani. & confirmant potiores nostri, exceptis Menteliano primo, Rottendorphio primo, priore Hamburgensi, primo & quarto Moreti, utroque Vossiano & Schefferio. Janus apud Nalonem Fastorum primo:

Arcem inerat colli, quem vulgus nomine nostro

Nuncupat, haec aetas Janiculumque vocat.

Arcem etiam auctor de origine urbis Romanae. HEINS. *Arcem* Francianus, & recte. apud Ovid. I. Fast. 245. *Arc mea collis erat*, legitur in quibusdam. ubi vide Heins. notas. eadem mox varietas §. 375. BURM.

359. AD TECTA. *Ac tecta* Gudianus a manu prima.

361. LAUTIS CARINIS. Scholiafles Horatii Crucquianus lib. I. Epist. VII. 48. *Carinae locus est ad Tellurem, ut Poeta, & lautis mugire Carinis. propter nobiles scilicet, licet & legatur, laetis Carinis*. HEINS. *Latius cavernis* Parrhas. a manu sec. sed *lautis* scil. tempore Maronis, quia ibi divites multi habitabant, Pompejus, Caesar &c. &c. ita

Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
375 Debita, casuraeque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi

Artis

S E R V I I.

371. ⁹³ [TUMULTU. Gallicus tumultus.]
373. DICTIS DIVINUM ASPIRAT AMOREM. ⁹⁴
[Id est, dictis suis addit venustatem, ut amabiliter
ejus audiat oratio. Sane Venus] petitura pro filio,
de adulterio procreato, orationem suam ingenti
arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur,
dicens infr. 395. *Quid causas petis ex alto?*
non enim aperta est petitio ejus; sed longo proemio
⁹⁵ perversam amore mariti circumvenit mentem.
Ergo quaestionem hanc, ⁹⁶ quae nascitur ex
petitione Veneris impudica, solvimus his modis:
primo, quod Vulcanum amore circumvenit: ⁹⁷
[nam & post completam orationem statim eum
complectitur, & molli amplexu fovet:] deinde ⁹⁸
[quod nacta est occasionem ejus temporis, quo
Marti arma faciebat,] ⁹⁹ quem fuisse sciebat adulterum:
per quod datur intelligi, Vulcanum jam omnem
suspicionem & iram, quam habuit circa Venerem,
deposuisse; adeo ut arma etiam ipsi fabricaret
adultero. Praeterea Vulcanum uxorum fuisse,
testantur, & ipse Virgilius, dicens infr. 394.
Tunc Pater aeterno fatur devinctus amore;
& Statius III. Theb. 275. ubi Martem Venus
adloquitur, ut: *At non eadem Vulcania nobis Obsequia,*
& *laesi servit tamen ira mariti:* nam quod dicit
Donatus, potuisse fieri, ut cum Anchisa concumberet
Venus, ante quam Vulcano nuberet, non procedit:
constat enim a principio Venerem uxorem fuisse
Vulcani. + [Sane *divinum*, id est *divi* debemus
accipere.]

374. DUM BELLO ARGOLICI. *Dum*, postquam.
Sane haec oratio rhetorica suasio est: nam princi-

pium a verecundia sumpsit: dicendo enim nunquam se molestam antea fuisse, ostendit impetrare debere; praesertim ex eo, quod non timuerit petere: NUNC JOVIS IMPERIO RUTULORUM CONSTITIT ORIS: ERGO EADEM SUPPLEX VENIO. Haec non tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent, verso tamen ordine: nam primo arma petit; deinde adjuvat exemplo, dicendo: *Te filia Nerei* &c. deinde causam: *Aspice qui coeant populi*. Ipsum enim POPULI, multitudinem significat, & quali non impugnet, sed impugnetur Aeneas, ita pathos fecit dicens: *In me exitiumque meorum*: nam quod a principio arma petit, haec ratio est, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano, petebat: ideo & statim posuit: nam ubi majus aliquid est, ante causa dicenda est; ut praemollitis animis, tunc quod petitur, suggeratur.]

375. DEBITA. Fataliter ad exitium destinata. + [CASURASQUE INIMICIS IGNIBUS ARCES. Causa, cur non petierit.]

376. MISERIS. Atqui honestum est, miseris subvenire; sed hoc dicit: cur te fatigarem pro hominibus fati necessitate perituris? + [ARMA ROGAVI. Argute hic in principio *arma* nominat, ut jam intelligatur quid petitura sit.]

V A R I O R U M.

ita *aurea Capitolia*, & alia ex sui temporis felicitate dixit.

363. VENTUM AD. *Ventum est ad Francianus*.

366. FAS-

⁹³ desunt V. L. R. Lipf. Steph. al. legendum puto, ut Gallicus tumultus. vid. lib. II. 486. & VI. 856. ⁹⁴ desunt Vof. V. L. R. Steph. al. sed Lipf. incipit a, mater petitura. ⁹⁵ perversum amorem arte circumvenit: mentem ergo V. perverso Lipf. Marte circ. praesenti. Ergo Vof. perversum amorem mariti circumv. mentem. Ergo R. Basil. p. amorem arte circumvenit. Dan. Fabr. ⁹⁶ qui V. nascitur expectatione Lipf. ⁹⁷ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁹⁸ desunt V. deinde nacta est ejus occasionem tem. Dan. ⁹⁹ quod sciebat adulterum V. 1 dat V. 2 testatur Vof. Fabr. al. testantur, & ipse vero illius, dicens R. vid. supr. ad §. 345. 3 servat Fabr. al. servi R. Vof. Steph. Dan. 4 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. usque ad §. 375. 5 desunt iisdem. 6 desunt iisdem ad §. 379.

Artis opisque tuae: nec te, carissime conjunx,
Incaſſumve tuos volui exercere labores:

Quamvis & Priami deberem plurima natis,
380 Et durum Aeneae fleviſſem ſaepe laborem.

Nunc Jovis imperiis Rutulorum conſtitit oris.

Ergo eadem ſupplex venio, & ſanctum mihi numen

Ar-

SERVII.

377. ARTIS OPISQUE TUAЕ. Duo duobus reddit, *opis*, *arma*: aut certe idem valet *opis* quod *artis*: hinc opifices.

378. INCASSUMVE TUOS. Ordo eſt: tuosve labores incaſſum exerceri volui.]

379. PRIAMI DEBEREM PLURIMA NATIS. Scimus quod Paridi tantum debuit; ⁷ ſed hoc honeſtius vel ad aliarum commemorationem perſonarum adduci poteſt; ne ex turpi cauſſa Paridi debuiſſe videatur, ⁸ [& ſimul, ut quidam tradunt, pulchritudinis ſuae Vulcanum admoneret, hoc eſt, formae judicio Jovis conjugem vici.]

380. AENEAE FLEVISSEM SAEPE LABOREM. Bene poſt Pergama, poſt Trojanos, ⁹ poſt Priami liberos, cum excuſatione fit Aeneae commemoratio: ¹⁰ [dicit enim ſe ejus infelicitate commotam, ut illud cauſas habeat; hoc miſeratione conſiſtat.]

381. NUNC JOVIS IMPERIO. Id eſt, nunc vero: & ſubdiſtingue: nunc autem Jovis imperio;] ¹¹ ne videretur impudens: ſi aliena regna depoſceret: & hoc latenter dicere videtur: Fave huic, cui etiam Jupiter favet.

382. EADEM. Quae ¹² tunc ſcilicet ſilui, ¹³ [quae nihil perii. SANCTUM MIHI NUMEN. Si *Sanctum* ſimpliciter accipiat, leve eſt *numen*; ergo *ſanctum*, ut *leges ſanctas* dicimus, id eſt, firmas, a ſanctiando.]

VARIORUM.

366. FASTIGIA. *Vestigia* alter Hamburgicus, & quartus Moreti. *Auguſti* Excerpta noſtra. mox dicit Oudartii.

368. EFFULTUM. *Effectum* primus Rottendorphi a m. pr. *Libiſtridis* Venet.

371. MOTA. *Muta* tertius Mentelii. hic verſus deerat tertio Rottendorſio a manu prima.

373. ASPIRAT AMOREM. *Odorem* prior Voſſianus. *Inſpirat* etiam in Veneto & altero Hamburgico. HEINS *Inſpirat honorem* alter Hamb. *inſpirat amorem* Parrhaſ. *inſpirat* etiam Dorvil. & Ed. Venet. ſed efficacius *adſpirat*, quaſi in ipſo coitu & amplexu, amorem anima & ſpiritu ſuo infunderet.

374. DUM. *Cum* ſecundus Moreti. *tum* Francianus.

375. DEBITA. Vid. infr. Serv. ad v. 398. & quae notamus ad Valer. Flac. v. 21. & 181. & a libi ſaepe Virgilius hoc verbo in hac re uti ſolet, & in bonum, & in malum eventum.

Ibid. ARCES. *Urbes* Oudartii. vid. v. 357. *caſuras* prior Hamburgicus a m. pr.

377. OPISQUE. *Opisve tuae* ſex ſcripti. *opusve* primus Moretanus & Leidenſis. HEINS. *Opeſve* Francianus.

Ibid. CARISSIME. *Kariſſime* Dorvil.

378. INCASSUMVE. *Incaſſumque* Mediceus. HEINS.

381. IMPERIIS. *Imperio* tres Rottendorphii, prior Menagianus, Sprotianus, prior Hamburgicus, & Schefferius. etiam a manu ſecunda alter Rottendorphius. deinde, *Rutulorum conſtitit arvis* in ſecundo Moretano. HEINS. *Imperis* Francianus. vid. ad Valer. Flac. III. 620.

382. ERGO EADEM. Vide ad Valer. Flac. II. 104. & III. 640. & ſupr. lib. IV. 77.

Ibid. NUMEN. *Nomen* Leidenſis unus.

383. NE-

⁷ ſed hoc vel ad R. Lipſ. ſed hoc honeſtius ad Dan. Fabr. ſed hoc idem ad Steph. Baſil. adduci poteſt non habent V. R. Voſ. Lipſ. Fabr. Steph. al. non traduci Dan. ⁸ deſunt V. R. Voſ. Lipſ. Steph. al. ⁹ deſt R. Steph. ¹⁰ deſunt V. R. Voſ. Lipſ. Steph. al. ad *ne videretur* 381. ¹¹ ne videatur Commel. & Enn. ¹² nunc Steph. Dan. ¹³ deſunt V. R. Voſ. Lipſ. Steph. al.

- Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
385 Adspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.
Dixerat: & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli foveat. Ille repente
Accepit solitam flammam: notusque medullas
390 Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit.

Non

SERVII.

383. ARMA ROGO. Hic distinguendum; ut cui petat, non dicat; sed relinquit intelligi, ¹⁴ [ne foede apud maritum & amorem suum circa Anchisem memoret, & susceptum de adulterio filium.] GENETRIX NATO. TE FILIA NEREI. ¹⁵ [Hoc est, soles hoc praestare matribus: & dicit] ¹⁶ Thetidem, quae Achilli arma impetravit. Et bonis utitur comparationibus dicendo *filia Nerei*, cum ipsa Jovis sit filia: item *uxor Tithonia*, cum sit ipsa Vulcani. NERI autem, pro, Nerei: omnia enim, quae in *eus* exeunt hodie, apud majores in *es* exibant, ¹⁷ ut *Nereus, Neres; Tydeus, Tydes*: & genitivum in *is* mittebant, ut, *Tydis, Neris*. Sed quia plerumque s ¹⁸ supra in Latinitate detrahitur, remanebat *i*. ¹⁹ Hinc est *filia Neri; immitis Achilli*; item in Sallustio: *Ad bellum Persi Macedonicum*. ²⁰ [Sic Asper.]

384. TITHONIA CONJUX. Aurora, ²¹ [quae petivit] pro Memnone.

385. ²² [ASPICE QUI COEANT POPULI. Tò αἰτίον, ut praesentem ostenderet necessitatem: dicendo autem *populi*, phantasiam fecit.] CLAUSIS PERRUM ACUANT PORTIS. ²³ [Ut ostenderet festinationem:] dixit enim superius VII. 629. *Quinque adeo magnae positis incudibus urbes Tela novant*. IN ME. Artificiose arma petit etiam sibi profutura; nisi enim subvenis, iterum vulnerabor: nam a Graecis fuerat vulnerata: unde est X. 29. *Equidem credo mea vulnera restant*.

388. CUNCTANTEM. Dubitantem, scilicet de promissione, ²⁴ quam per amplexum suum immisso amore perolvit.

389. ACCEPTIT SOLITAM FLAMMAM. ²⁵ [Vel quasi maritus; vel] alludit ad rem naturalem: namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod Venerium officium non nisi calore consistit: unde est III. Georg. 97. *Frigidus in Venerem senior*.

390. LABEFACTA PER OSSA. Si ossa labefecit, quanto magis animum?

VARIORUM.

383. NEREI. *Neri* alter Menagii, secundus & tertius Rottendorphii, duo Leidenenses, & tertius Mentelii. *Nerei* a manu prima, sed crassa litera *e* *Neri* Francianus & Regius.

384. TITHONIA. *Tritonia* Parrhas.

385. QUI COEANT. *Quo coeant* primus Moretanus. Opinor *Quos coeant*. HEINS. In Zulichemio superscriptum *quam*. deinde *qua moenia* Schol. Horatii in Art. Poetic. 198.

386. ACUANT. *Acuunt* Oudartii & secundus Moreti. *exitiumque* quartus ejusdem. *postis* Francianus.

388. MOLLI. *Mollis* primus Moretanus.

389. MEDULLAS. *Medullis* prior Vossianus. certe apud Silium Italicum *intrare* frequenter conjungi cum tertio casu in veteribus membranis, ad illum scriptorem observavi. HEINS. *Solidam* secundus Rottendorphius. *famam* tertius. *notasque* prior

¹⁴ desunt iisdem. ¹⁵ desunt iisdem. ¹⁶ Thetis quae, iisdem. sed Achillis V. Thetis filia Nerei, quae Ach. Lips. 17 ut *Nereus Neris*. sed quia plerumque R. omisso aliis. *Tydes* & genitivum in *is* mittebant, ut *Tydis, Neris*, sed quia. Vof. Steph. in Lips. haec margini adscripta erant. ¹⁸ s in Latinitate V. R. Vof. Lips. Steph. al. ¹⁹ d h. e. f. *Neris* im. *Achillei* & mox *Persii* V Steph. Nerei R. Vof. ²⁰ desunt Dan. ²¹ desunt V. R. Vof. quae petivit Memnone Basil. quae deest Steph. ²² desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ²³ desunt iisdem. Lipsiensis vero desunt Artificiose vulnerabor. ²⁴ quam rem V. R. Vof. Steph. al. dubitantem deest Lips. ²⁵ desunt iisdem.

Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit laeta dolis, & formae conscia conjunx.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
395 Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, Diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset,

Nec

SERVII.

391. ATQUE OLIM. Fere, ut solet: ²⁵ * nam non est adverbium temporis.

392. IGNEA RIMA MICANS. Id est, fulmen, cujus naturam expressit: namque nubes vento coactae plerumque rumpuntur, & ex se fulmen emittunt. ²⁶ [Quamvis Philosophi fulgura & tonitrua simul exprimi dicant; sed illud celerius videri: quia clarum est; tonitrua autem ad aures tardius pervenire. Alii *rima micans*, ²⁷ fulgetram dicunt; & hoc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percussit.]

393. FORMAE CONSCIA CONJUX. Intellexit, se ²⁸ sola pulchritudine pervertisse mentem mariti. ²⁹ [Alii duabus rebus Venerem volunt maritam adgressam, dolis & pulchritudine; & volunt melius, *dolis & formae conscia*, quam *laeta*; & *formae melius* dativo casu quam genitivo.]

394. DEVINCTUS. Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere.

395. EX ALTO. ³⁰ [Mirum: & hoc libenter ³¹ & solide promittentis: & utitur] argumentatione longe repetita. ³² [Est autem de usu dictum; Cicero primo libro ad Brutum: *Si Pompejus non ex alto peteret, & multis verbis me jam hortaretur.*

397. TUM QUOQUE. Sicut ³³ nunc: & tunc quoque bis audiendum. TEUCROS ARMARE FUISSET. Per Teucros Aenean debemus accipere: quia Venus ante ait, *arma rogo*: & subjungendo *Genitrix nato*, per similitudinem significat Aenean. Ergo Poeta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. ³⁴ [Sane *fuisset*, ³⁵ in proximo repetitum, decorum ³⁶ addidit.]

VARIORUM.

prior Hamburgensis. & ita Lutatius ad Statii 1. Achill. 304. *medullis* Leidensis a m. prima. sed Virgilium aut hujus temporis scriptores dativum huic verbo junxisse nondum me reperiisse testatus sum ad Valer. Flac. 1. 590. quare hoc scribis posterioris aevi attribuo. & codices meliores sequor. alia res est ubi dicitur *intrare porta*, id est per portam intrare urbem. ut recte Cl. Drakenb. ad Liv. lib. ix. 36. observavit. BURM.

390. LABEFACTA. *Calefacta* quartus Moreti, Zulichemius, Montalbanus, Sprotianus, prior Hamburgicus, & secundus Rottendorphius, Parrhaf. Dorvil. cum Excerptis nostris. *cunctantem* induxerat Vulcanum ob memoriam adulterii cum Marte, & deinde Anchisa, Poeta. sed ut blanditiis meretriciis obstinatissimi maritorum saepe flectuntur & sponte in gratiam redeunt, ita Vulcanus ex ipso amplexu accepit flammam veterem, & ut Terentianus Phaedria, *labascit victus uno verbo*. quare *calefacta* repudiandum, quum jam *flamma* praecesserit, & calor, qui labefecit denique Vulcanum. & qui antea saepe secum dixerat, mori me malim, sentiet qui vir, vel deus sim, nunc, ut Ovid. II. Art. 591. *demens stulte fecisse fatetur, & irae suae meminisse paenitet*. praeterea ignis *labefacere* dicitur, ut apud Lucret. vi. 701. *Quod contrita quod igni conlabefacta*. ubi videndus Lambinus, & ubi etiam *concalefacta* in aliis codicibus. & hinc lib. II. Aen. 463. *labantes juncturas* dixit. BURM.

391. NON SECUS. *Haud secus* in Mediceo: HEINS. *Rapta* secundus Rottendorphius, Zulichemius

²⁵ * nam est ad temp. Lipf. ²⁶ defunt iisdem. ²⁷ fulgetrum Fabr. ²⁸ dolis & pulchritudine V. R. Vof. Steph. al. subintellexit se sola Lipf. ²⁹ defunt iisdem. & Lipf. ³⁰ defunt iisdem. mirum, & hoc. & utitur Fabr. ³¹ & olim de promittentis * & Dan. unde Mafvicus sua petierit, nescio. ³² defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ad *ne Fata* * 398. ³³ *nunc* & *tunc* quoque Fabr. ³⁴ defunt Fabr. ³⁵ addidit * Dan. ³⁶ in proximum decorum Dan.

Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
 400 Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est;
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,

Quod

SERVII.

398. NEC PATER OMNIPOTENS. Notandum, quod hic Jovem a fati separet, cum alibi jungat, ut III. 375. *Sic fata Deum rex Sortitur*. Sed hanc imminuentium malorum dilationem Etrusci libri primo loco a Jove dicunt posse impetrari; postea fati: unde & hic sic ait: *Nec Pater omnipotens, nec fata vetabant*.] NEC FATA VETABANT STARE. Atqui supra 375. ait, *debita*. Sed sciendum, secundum ³⁷ Aruspinae libros, & Sacra ³⁸ Acherontia, quae Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium: nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: quod etiam Juno dicit, ut VII. 314. *Atque immota manet satis Lavinia conjux*; At trahere atque ³⁹ moram tantis licet addere rebus.

400. SI BELLARE PARAS. Quia dixerat *In me excidiumque meorum*. ⁴⁰ [Quidam hunc sensum illi jungunt, *Assiste precando Viribus indubitare tuis*: caetera enim per parenthesin dicta sunt.]

401. POSSUM PROMITTERE CURAE. ⁴¹ Quidquid in me curae est, id est, officii & sollicitudinis.

VARIORUM.

chernius & tertius Rottendorphius a manu prima.

393. LAETA DOLIS. Servius distinguit post *laeta*, & conjungit *conscia dolis & formae*. sane *conscium* dativo jungi vidimus ad Ovid. VI. Met. 588. ego tamen *laeta dolis* malo. ut lib. IV. 128. *risque dolis Cytherea repertis*. *conscia* vero *formae*, est, sciens vires pulchritudinis suae. ut Circe Petroniana cap. CXXIX. *speculum non mentitur mihi*. & apud Ovidium de Corinna II. Amor. II. 7.

Dat facies animos. Facie violenta Corinna est;
(Me miserum) cur est tam bene nota sibi?
 BURM.

394. DEVINCTUS. *Devinctus* in multis veterum. vetustiores tamen, *devinctus*. quomodo apud Lucretium, *devinctus vulnere amoris*. sed illic *devinctus* in scriptis, quod praestat. vide Giphanii Ind. Lucret. in *victus* & *victus vulnere*. HEINS. Torent. Hecyr. I. I. 92. *animus uxoris misericordia devinctus*. ubi alii codices *devictus*. & Andr. III. III. 29. *Conjugio liberali devinctus. devictus* Ed. Venet. hic habet. BURM.

395. EX ALTO. Vid. ad Ovid. II. Amor. IV. 16.

396. QUO TIBI. Mediceus. *Quae tibi, Diva, mei similis si cura fuisset. & fuissent pro fuisset* proximo versu, quem valde suspectum habeo. & videtur posse abesse salva sententia. certe ab altero Mentellano prima manu aberat. Possis nihilominus utcumque concinnare haec, si legas, *similis si cura subisset*. HEINS. *Quo tibi, vita* Rottendorphius secundus, solito inter amantes blandimento. *quid tibi, Diva Parrhas subisset* posset firmari ex lib. IX. 757. ubi *cura subisset*. & in Zulich. *fuisset* occurrit. & ita apud Ovidium & alios haec verba commutata notavimus. vid. ad IV. Met. 167. & IX. 93. & alibi. sed si *subisset*, si *fuisset* leges, manent in eumdera sonum desinentes versus, a quo etiam non multum abhorret *cessit* praecedens. mox Francian. *Tueos nobis armare*. agnoscit vero hunc versum Rufinianus de Schem. Lex. p. 32. & Priscian. XVIII. pag. 1151. *tunc quoque* Dorvil. BURM.

398. OMNIPOTENS. *Omnipudens* Rutgerfii codex, nunc Leidensis.

399. DECEMQUE. *Decimque* Regius & primus Rottendorphius. in Ms. apud Serv. ad VII. 315. legitur, *vixque alios*. de fatorum vero vel necessitate vel differendi ratione vide Anonym. Scholia. & Muret. ad Cicer. III. Catil. 8. qui hoc loco Servii utitur, cui comparat locum ex VI. Aen. 376. BURM.

400. AT-

³⁷ artem Aruspinae V. forte artis, ut lib. VII. 761. in Servio legitur, *artis medicinae peritus*. ubi vide. BURM.
³⁸ Acherontia R. Aruntia Basil. Acheruntea Vof. ³⁹ moram omnes habent, sed Maffivicius moras dedit. ⁴⁰ desunt V. R.
 Vof. Lips. Steph. ed. ⁴¹ vel possum quidquid curae est Basil. quidquid curae est V. R. Steph.

Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
405 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.

In-

SERVII.

402. LIQUIDO ELECTRO. ⁴² [Aut liquefacto; aut] puro: & secundum Plinium in Naturali historia, sunt tria *electri* genera; unum ex arboribus, quod *succinum* dicitur; aliud, quod naturaliter invenitur: tertium, quod fit de tribus partibus auri & una argenti: quas partes etiam, si ⁴³ naturale resolvas, invenies manifestas: unde errant, qui dicunt melius esse naturale. *Electri* autem natura probatur veneno, quo recepto & stridorem emittit, & varios ad ⁴⁴ similitudinem ⁴⁵ [arcus caelestis] reddit colores: ⁴⁶ [& ad lumina in convivio clarius auro & argento lucet.]

403. ANIMAEQUE VALENT. ⁴⁷ [Fabrica Vulcani duobus constat, ventis, & flatu; hic ergo animae, pro spiritu, quo fabriles folles inflari solent, id est,] venti, ⁴⁸ *ἀντὶ τῶ ἀνέμου*. ⁴⁹ [Horatius IV. Od. 12. ⁵⁰ *Impellant animae linthea Thraciae*: unde & anima dicitur,] quae, secundum aliquos, ventus, ut IV. 705. *Atque in ventos vita recessit*.

404. ⁵¹ [EA VERBA LOCUTUS. Quidam humiliter dictum accipiunt.] PRECANDO VIRIBUS INDUBITARE TUIS. Id est, dubitare: nam *in vacat*: & hoc dicit: Precum nimietas ⁵² postulationis significat dubitationem. ⁵³ [Sane indubitare, quis ante hunc?]

406. CONJUGIS INFUSUS GREMIO. Hoc est, ⁵⁴ ante concubuit, & sic quievit. Probus vero & Carminius, ⁵⁵ propter sensum cacephaton, *infusum* legunt, ut sit sensus: Dormiit cum conjugē dormiente, id est, petiit soporem infusum, etiam conjugis ⁵⁶ e gremio. [Alii *infusus* legunt, ut significetur coisse illos, & sic sopitos: & volunt esse emphasin coitus: nam *infusum gremio soporem* nihil esse dicunt: multi autem cacephaton ⁵⁷ [accipiunt; ne duo epitheta videantur, *placidum* &]

infusum: ⁵⁸ [alii figurate accipiunt *placidum per membra*, pro eo, quod est placidum membris. Et PER MEMBRA, potest ambiguum videri, Vulcani, an Veneris.]

VARIORUM.

400. ATQUE HAEC TIBI. *Atque tibi haec mens est* Dorvil.

401. POSSUM. *Possunt* Mediceus a manu prima. confirmant Sprotianus & Montalbanius & primus Rottendorphius & prior Hamburgicus, & alter Montalbanius, & tres Moretani, primus vero, *prosumt promittere*. nil muto. HEINS. *Possunt* Excerpta nostra, Leidenfis, Regius, & tertius Mentelii. *possum* Bigotianus. *commistere* secundus Rottendorphius.

402. POTESTUR. *Διαφύσσι εἰλετρη*. Pollicetur ex ferri electricique temperamento arma firma & splendida, contra Politianum, qui *potestur* verbum hoc loco sustulit, arroganti sane spiritu, nescio qui, se efferunt Grammatici: sed cum nihil afferant, quo se tueantur, praeter convicia, eos omittimus & numerorum rationem non male observatam cum Politiano Miscel. LXXI. testamur. FABRIC. Angelus Politianus Misc. cap. 71. ait *potest* legi in vetustissimo Vaticano codice. insulse vero & contra rationem metri *potestur* hic reposuerunt. etsi in hoc numero Giphanius, Indice Lucretiano, secutus, ut asseverat ipse, suos codices. nam in *electro* prima syllaba omnino producenda. Diomedes praeterea Grammaticus cum imoneat ab Ennio *potestur* esse dictum, de Virgilio non dissimulasset, si illum eodem verbo fuisse usum arbitratus foret. Nec audiendi, qui ex Ciri Maroniana primam in *electro* corripit quandoque con-

42 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 43 naturam resolvas Steph. Dan. Fabr. al. natura R. 44 dissimilitudinem Lipf. Steph. 45 desunt V. R. Lipf. Steph. al. 46 desunt iisdem. 47 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 48 desunt Basil. 49 *impellant* Dan. Fabr. max, quia secundum Basil. 50 desunt Lipf. 51 imperationis Voff. 52 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 53 ante confusionem, & sic R. 54 propter cacephatum, infusum Basil. propter sensum cacephaton Vof. R. Dan. Fabr. 55 in gremio Basil. congressio R. conjugis gremio V. Vof. Steph. reliqua desunt R. Vof. Lipf. Steph. al. ad 7. 408. 56 desunt V. 57 desunt V.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactae
 Curriculo expulerat somnum, quum femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
 410 Inpositum, cinerem & sopitos fuscitat ignis,
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut fervare cubile

Con-

SERVII.

408. CURRICULO. Tempore modo; alias loco; alias officio. ⁵⁸ [Cicero in Oratore, pro loci spatio: *Haec sunt curricula ac spacia multiplicium variorumque verborum.* Et multi sic distinguunt: *Inde, ubi prima quies, medio jam noctis abactae, Curriculo expulerat somnum, cum foemina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva inpositum:* nam, quies curriculo expulerat somnum cum pene, nihil est: quid enim est quies, nisi somnus? aut ut sit aliquid, non est abstemia matrona illa dum surgit, quia ⁵⁹ festinat maxime: Aut *tolerare colo vitam, tenuique Minerva Inpositum:* Et hic distinguitur: quid enim est *inpositum cinerem?* cum illud sit pulchrius: cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, ut sequatur, *Cinerem & sopitos fuscitat ignes:* ut alibi inf. 542. *Et sopitas ignibus aras Excitat.*]

409. COLO. Hunc sequimur; nam *hujus coli* dicimus, non ut Statius, *hujus colus*, ⁶⁰ [in VI. Thebaidos 380. *Extrema jam fila colu datus ordo senectae.* Et in III. 241. *Nigraeque sororum* ⁶¹ *lustrare colus.*] TENUIQUE MINERVA. Non filo tenui, ⁶² [id est, subtili artificio;] sed parvo pretio lanificii, ⁶³ [id est, tenuiter & exiliter viduum praebente.] Et alii hic distinguunt, & subaudiunt *mos est, placet:* ut sit sensus: *Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est, vel placet:* & sic inferunt: *Inpositum cinerem, & sopitos fuscitat ignes:* ut contra Horatius II. Od. I. *Incedis per ignes.* ⁶⁴ *Suppositos cineri dolo.* Alii sic legunt: ⁶⁵ *Tenuique Minerva Inpositum:* ⁶⁶ [quasi fato datum,] hoc est, cui haec est fataliter data necessitas.

411. NOCTEM ADDENS OPERI. Per transitum ostendit noctem esse partem diei.

412. EXERCET PENSO. Fatigat. Terentius Andr. I. I. 47. *Primo haec vitam parce, ac duriter agebat, lana & tela victum quatitans.* Hinc ergo traxit Virgilius ut diceret: *Castum ut fervare cubile* ⁶⁷ [Conjugis, id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere.]

) VARIORUM.

contendunt. nam in vetustis editionibus illic legitur,

*Non me deliciis commovet regia dives,
 Corallo fragili ac electro lacrimoso.*

potest electro disertim in Mediceo, primo ac quarto Moretanis, Leideni, Vossianis, Montalbano, ac altero Menagiano. in ceteris *potestur*. videndus Vossius de Anal. III. 36. & Inst. Orat. IV. I. qui tamen Bartholomaeo Marantae *potestur* probanti quodammodo accedit. HEINS. *Potestur* editiones quaedam veteres occupavit. ut Ed. Venet. in Dorvilliano erasa ultima syllaba *ur* erat. videndus H. Stephanus in Schediasmate Virgiliano pag. 49. & vir doctus in Observationibus Miscell. Critic. Vol. IV. pag. 330. *potestur* etiam probat Lambinus ad Lucret. I. 1044. & III. 1023. sed ubi Pius alios legere hic *potest* adnotavit. BURM.

403. ABSISTE. *Obstiste* Excerpta nostra.

404. TUIS. *Meis* Dorvil. & Zulichemius a manu secunda.

405. OPTATOS. *Oblatos* Bigotianus.

406. INFUSUS GREMIO. *In gremio fusus* Zulichem. Nonius in *petere*, legit *notumque petivisse* C. i.

⁵⁸ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. in Cicer. Orat. cap. 111. legitur, *illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum.* ⁵⁹ est tista * maxime Dan. est viciata Fabr. ⁶⁰ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. Dan. idem Silv. III. I. 173. habet, *extendamque colos.* ⁶¹ *intravere* Fabr. al. *javavere* legitur in Statio, qui saepe in hoc nomine *colus* utitur ea flexione. ut VIII. 12. IX. 839. X. 644. vid. Markl. ad priorem locum, & Bruukb. ad Propert. IV. IX. 48. BURM. ⁶² desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶³ desunt iisdem. ⁶⁴ *positos* Dan. ⁶⁵ *tenuique Minervam imp.* R. *tenuitque Minervae imp.* Fabr. ⁶⁶ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁶⁷ desunt iisdem & Lipf.

Conjugis, & possit parvos educere natos.

Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo

415 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.

Insula Sicanium juxta latus Aeoliamque

Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:

Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis

An-

SERVII.

414. IGNIPOTENS. *Vulcanus*, ut diximus I. 175. *ignis* est: & dictus *Vulcanus* quasi *Volcanus*, quod per aërem volat: ignis enim e nubibus nascitur: unde etiam Homerus dicit eum de aëre praecipitatum in terras, quod omne fulmen de aëre cadit: quod quia crebro in Lemnum insulam jacitur: ideo in eam dicitur cecidisse Vulcanus, ⁶⁸ [ubi eum Sinties nutritur.] Claudius autem dicitur: quia per naturam nunquam rectus est ignis. ⁶⁹ [Hoc enim ex Homero tractum est, ubi dicit Iliad. A. 590. Ἡ δὲ γὰρ μὲν καὶ ἄλλοι ἀλιξίμωναι μεμαῶτα Πῆψι, ποδὶς τήλαρον, ἀπὸ βαλῆς διαπύριον, Πῆψι δὲ ἤμαρ Φιρόμνη, ἅμα δὲ ἑλὶα καλαδὴν καπνιστὸν ἐν Λήμνῳ. ὁ δὲ γὰρ δὲ ἔτι θυμὸς ἐνῆεν. Ἐνθα μὲν Σίντις ἀνδρὶς ἄφωρ πορεύετο περὶ ἴλα. NEC TEMPORE SEGNIOR ILLO. Bene comparationis similitudini duo reddidit, festinationem & industriam.]

415. AD FABRILIA SURGIT. Dura: & ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens: *Mollibus e stratis surrexit ad opera fabrilia*.

416. INSULA SICANIUM JUXTA LATUS, AEO-
LIAMQUE ERIGITUR LIPAREN. Physiologia est, cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Aetnam & Liparen: scilicet propter ignem & ventos, quae ⁷⁰ apta sunt fabris. *Aeoliam* autem *Liparen* ideo: quia una est de illis septem ⁷¹ insulis, in quibus Aeolus imperavit.

418. ⁷² [EXESA CAMINIS. *Exesa* ad usum caminorum, qui sunt Cyclopum: an *caminis exesa*, pro ignibus exesa?]

VARIORUM.

C. i. gremio. forte posset legi, *placidusque petrois conjugis infusum g. p. m. soporem*. petivit soporem infusum placidus (id est placatus,) gremio uxoris. vide Obsev. Miscel. Crit. Vol. I. pag. 98. similis Vulcanus Ovidio, qui Amor. I. 5. post opus di-

cit *lassi requievimus ambo*. BURM.

407. ABACTAE. *Abacto* Montalbanius.

408. CURRICULO. *Curriculo* Francianus. *explerat* omnes scripti & editi, ita ut nesciam, unde *explerat* petierit Masvicius, nisi a solita negligentia ortum sit. sensus est, ubi a prima quiete evigilavit circa medium noctis, sensit omnem iterum obdormiscendi cupiditatem expulsum, & alacriter e stratis ad opera surgit. BURM.

Ibid. PRIMUM. *Primum*, nec aliter Interpret Terentii Andr. I. I. 48. de Chryside autem Terentiana similitudo delumta est. FABRIC. *Cum femina* constanter scripti omnes, nec loco movendum fuit. Nam & sic Donatus agnoscit in Andr. Terentii. HEINS. In editione tamen Lindenbrogii, *cum femina* legitur. forte distinguendum, *Cum femina, primum cui* &c. cujus praecipua cura, officium est lana ac tela victum quaerere. BURM.

409. TENUIQUE MINERVA. *Calathisque Minervae* primus Montalbanius HEINS. Ita & Rottendorph. pr. & Leidenfis. Cerda *Minervam* pro oleo capit, quia ad lucernam nebant, sed hoc sequentia, *ad lumina* indicant. Rectius Servius, quae nihil nisi tenuem victum ex lanificio praebere poterat. & ut Ovid. III. Metam. 588. *Ars illi sua census erat*. & Terent. Phorm. II. 3. *cui opera vita erat*. *Minerva* autem pro lanificio, ut apud Ovid. IV. Met. 33. *intempestiva Minerva*. post *impositum* vero distinguendum, id est, cujus partes, munus est tolerare vitam &c. ut ita *imponere onus, partes, leges* &c. passim apud Ciceronem & alios occurrit. BURM.

412. EXERCET. *Exercens* Medicus.

413. ET PARVOS. *Us*, prior Hamburgicus & quartus Moreti. & *parvos possit* Mentellii prior, Ham-

⁶⁸ desunt Lipf. mox in ea per nat. in Regio erat, quia p. n. n. repertus est ignis. ⁶⁹ desunt V. Vol. R. Lipf. Steph. sed Dan. habet ultima, *Nec tempore*. contra Basil. prima ad nec. ⁷⁰ accepta R. quod non deterius vulgato. ⁷¹ desunt R. ⁷² desunt V. R. Vol. Lipf. Steph. al.

Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus

- 420 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturae Chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, & Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.

Fer-

SERVII.

419. ANTRA AETNAEA TONANT. Magnitudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes resultabant: aut certe *Aetnaea*, quasi ⁷³ Aetnae dixit.

420. AUDITI REFERUNT GEMITUS. ⁷⁴ Et hoc breviter significavit, ⁷⁵ [id est, referentes gemitus audiuntur: non enim prius audiuntur, & postea referunt gemitus. Potest & bis intelligi, audire eos primum, cum eduntur; postea, per echo, cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis imaginem referunt.]

421. STRICTURAE CHALYBUM. *Strictura*, est terra ferri in massam coacta. *Chalybes* autem, proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum, ut ipse I. Georg. 58. *At Chalybes nudi ferrum, virosque Pontus Castorea*: unde modo ⁷⁶ *Chalybum* posuit *stricturas*, pro, ferri massis.

422. HOC TUNC. Id est, huc tunc: & hoc pro hoc posuit secundum antiquum morem: nam ante hoc, adverbium loci fuit, quod nunc abolevit: nam crebro in antiquis lectionibus invenitur, sicut in epistolis probat Verrius Flaccus, exemplis, auctoritate, ratione, dicens: *In adverbis pro u, o plerumque majores ponere consuevit*: & sic pro hoc, hoc veteres dicere solebant: sicut pro illuc, illo dicimus: unde etiam hoc, o longum esse apparet, sicut ⁷⁷ illo, quod pro illuc ponitur.

VARIORUM.

Hamburgicus & Menagii secundi, Bigotianus, & Dorvill. Scholiastes Cruquianus Horatii Epod. II. *ut possit*.

416. SICANIUM. *Sicanum* Parrhaf. & Dorvill.

417. LIPAREN. *Liparem* Sprotii & Montalbani, duo Moretani, Francianus, & Parrhaf.

419. ANTRA AETNAEA. Philotheus in descri-

ptione Aetnae, pag. 27. Tom. IX. Thesaur. Italiae narrat ad Aetnam esse specum, quem ipse ingressus est ad trecentos passus, sed frigoris vi coactum redire. hunc vero pertinere usque ad Vulcaniam insulam, ideoque fere eodem tempore Montis craterem in Vulcania effundere fumos & ignem, quo Aetna, & vicissim. Idque hic Virgilium innuisse, cum *antra Aetnaea* vocet. vid. & Cerdam. *Ethenea* Dorvil. BURM.

Ibid. TONANT. *Sonant* pr. Moreti, Sprotianus & Montalb. Francian. & a m. pr. Zulichemius. *validisque* Excerpta nostra, Parrhaf. & Francian.

420. GEMITUM. *Gemitus* in Mediceo, Gudianus, duobus Rottendorphiis, priore Menagiano, secundo Moretano. *gemitus referunt* in Leidensi. *incudibus ictis* a manu prima Gudianus. HEINS. *Stridentque* Vratislaviensis & Mediceus. *referunt sonitum* Parrhafian.

421. ET FORNACIBUS. *Et* deest Montalbano.

422. VOLCANIA. Et hodie *Il Volcanella* vocatur, quae duobus verticibus surgit, & e tribus crateribus non modo fumum, sed igneum vaporem & candentia saxa saepius in horae spatio ejaculatur. minor collis duos habet crateras. Quod Poeta ait *antra Aetnaea tonant* subter eam, nihil in his exaggerationis: nam tonitribus similis e fundo barathri auditur strepitus: sive potius sonus, quasi fluctuum maris vi per cavernas, ab utroque latere pervias, irruentium & penetrantium. *Aetnaea* vocat, vel a vicinitate Aetnae, vel quia similia sunt Aetnaeis cavernis: vel potius, quod omnes hi montes in Tyrrheno mari ignivomi verosimiliter subterraneis canalibus sibi jungantur, & pro paginibus Aetnae haberi posse videantur. DORVILLIUS. Hinc videmus quid erudita itinera confere

⁷³ Aennaea V. Aetnaea Basil. ⁷⁴ haec hoc br. R. per Echo & breviter sig. Steph. Dan. al. Echo brev. Lips. ⁷⁵ de-
cunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ⁷⁶ *Chalybes* R. ⁷⁷ *illo* dicimus, quod Steph. Basil. *illo* dicimus, pro *illuc* ponitur Vof.
R. forte, sicut *illo* dicimus pro *illuc* poni vide de his ad Petron. cap. XXXIX. Ovid. Epist. XVIII. 205. & ita *illi* pro *illuc*.
vid. Serv. ad II. Aen. 509. & 348. BURM.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 425 Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
 His informatum manibus jam parte polita
 Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
 Dejicit in terras: pars imperfecta manebat.
 Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae

430 Ad-

SERVII.

424. ⁷⁸ [FERRUM EXERCEBANT. Oeconomia.]
 425. BRONTESQUE, STEROPESQUE &c. ⁷⁹
 Quid facturi sint ex nominibus docet: nam *Brontes* a tonitru dictus est, ⁸⁰ [ἀπὸ τοῦ βροντῆς.] *Steropes*,
 a ⁸¹ fulgetra, ἀπὸ τοῦ στερεῖν. *Pyracmon* vero, qui
 nunquam a calenti incude discedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς
 καὶ τοῦ ἀμφοῖν: nam *πῦρ* ignis est, *ἀμφοῖν* incus.
 NUDUS MEMBRA. Per hunc etiam caeteros nudos
 fuisse significat.

426. INFORMATUM. In quamdam formam designatum & compositum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem jam politam fuisse. ⁸² [MANIBUS. Deest *in*, ut sit, in manibus.]

427. TOTO GENITOR QUAE PLURIMA COELO. *Toto coelo*, id est, ab omni parte coeli: nam dicunt ⁸³ Physici, de sexdecim partibus coeli jaci fulmina. QUAE autem, pro qualia, ut IX. 481. *Hunc ege te, Euryale, aspicio*, id est, talem. Ergo hoc dicit; Faciebant fulmen in eorum similitudinem, quae Jupiter jactis toto coelo; hoc est, ⁸⁴ diversis partibus coeli; scilicet sexdecim.

428. ⁸⁵ [DEJICIT. Quibusdam videtur humiliter dictum: alii *de*, pro valde accipiunt, sicut dicimus *de amo*, pro, *valde amo*.]

429. TRES IMBRIS TORTI RADIOS &c.] Constricti & coacti in grandinem. Statius I. Theb. 352. ⁸⁶ *Sicco quos asper biatus Praefolidat Boreas*. Et sciendum, hoc eum velle ostendere: toto anno jaci fulmina: nam per has periphrases tempora ⁸⁷ ostendit anni totius, quae & quatuor esse, & ter-

nos menses habere manifestum est: ⁸⁸ unde dicit: *Tres imbris torti radios*, hoc est, grandinis, quae abundat per hyemem: TRES NUBIS AQUOSAE, hoc est, veris, quo tempore nimiae sunt pluviae, ut I. Georg. 313. *Et ruit imbriferum ver*: RUTULI TRES IGNIS, hoc est, aestatis. ET ALITIS AUSTRI, id est, autumnus, quo ventorum crebra sunt flamina. Et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis, quod necesse est ut per nubes nascatur & ventos: ⁸⁹ [nam alibi ait II. 649. *Fulminis adflavit ventis & contigit igni*. Et bene in materiam fulminis vertit ea, ex quibus fulmen nascitur; nubem, imbrem, ventum: nam ut Physici volunt, cum nubes ventis vehementer agitatae sunt, sic incalescunt, ut accendantur. Sane fulmen triplici praeditum potestate est: est ostentatorium, peremptorium, praesagium: ostentatorium est, quo terror incutitur, ut: *Fulgores nunc horridos, sonitumque metumque*: at cum dicit: *Flammisque sequacibus iras*, peremptorium docet: praesagi autem sic meminit X. 275. *Fertius ille hominum dromumque interpres Asylas*, Cui poculum fibrae, coeli cui sidera parent, Et linguae volucrum, & praesagi fulminis ignes. Nonnulli vero manubias fulminis his numinibus, id est, Jovi, Junoni, Marti, & Austro vento, adierunt attributas: quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit: *Tres imbris torti radios*, Jovem significasse intelligitur; cum vero, *Tres nubis aquosae*, Junonem intelligit; cum autem, *Rutuli tres ignis*, Martem: & sic adjectum, *Alitis*

⁷⁸ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁷⁹ quidquid V. quid facturus sit Vof. quid facturus sint R. ⁸⁰ desunt Vof. R. ⁸¹ fulguratione V. ⁸² desunt V. Vof. R. Steph. al. & Lipf. qui paullo ante, formam signum, habet. ⁸³ Davis. ad Cicer. II. de Divin. c. 18. legere malebat, *Etrusci*. sed qui Servium diligenter legit, reperiet eum saepe Physicos & Philosophos ad testimonium citare, ut mox iterum V. 429. ut *Physici volunt*. vid. supr. h. l. 20. & passim. *Etrusci* locus est, ubi de prodigiis, auguriis & similibus agitur, non ubi de naturalium rerum causis & conditione. sic ad I. Aen. 426. *Etruscae discipulae conditores*, *Etrusci* libri &c. passim. vide Indic. Auctorum a Servio citatorum. BURM. ⁸⁴ de diversis V. Vof. R. ⁸⁵ desunt V. Vof. Lipf. R. Steph. al. ⁸⁶ *ficos q. a. biatus* V. Lipf. *ficos q. a. biatu* R. Steph. Basf. *perfoliat* vulgo legitur. sed codices, quos Heinshius consultavit, duo, & Lindembrogii *praefolidat* exhibent. ⁸⁷ ostendi Vof. ⁸⁸ unde est Dan. Fabr. ⁸⁹ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ad finem notae.

- 430 Addiderant, rutuli tris ignis, & alitis Austri.
 Fulgores nunc horridos, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
 Parte alia Marti currumque, rotasque volucris
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis:
 435 Aegidaque horridam, turbatae Palladis arma.

Cer-

SERVIL

⁹⁰ *Alitis Austri*, venti. Alii ideo terrorum radiorum volunt mentionem factam: quia ⁹¹ fulmen trifidum est: ⁹² aut enim afflat, aut incendit, aut dissipat. Et *Imbris torti radios*, pro, tortos radios; *torti* autem, elementis: & hoc verbo frequenter utitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, ut IX. 671. *Torquet aquosam hyemem*: & IV. 208. *An te, genitor, cum fulmina torques*.]

431. FULGORES NUNC HORRIFICOS. ⁹³ Quas fulgetras dicunt. SONITUMQUE METUMQUE. ⁹⁴ [Non quem habeant; sed quem inferant: &] per *sonitum*, tonitrua ostendit; per *metum*, fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit, ut hominibus videretur: nam revera prior est confusio nubium, unde ignis ⁹⁵ emicat: nos autem ideo prius fulgetras videmus, quam tonitrua ⁹⁶ audimus, quia velocior oculorum, quam aurium sensus est.

432. SEQUACIBUS. Persecutricibus: ⁹⁷ [quoniam rapax natura ignis est: & ordo est: *Irasque flammis sequacibus*.]

433. CURRUMQUE ROTASQUE. Nova locutio: *currum & rotas instabant*: nec nos moveat, quod in domo Vulcani Marti currus fabricatur: eo enim absente fabricabatur.]

435. AEGIDAQUE HORRIFERAM. ⁹⁸ [*Aegis*, proprie est munimentum pectoris aereum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum, si in pectore Numinis fuerit,] *Aegis* vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, *lorica* dicitur. TURBATAE. ⁹⁹ [Vel concitatae & iratae, vel] pro, *turbantis*: nam timuit homoeoteleuton, & fecit supinam significationem. Alii ad fabulam referunt: quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata: ut quasi

ipsa nunc reparet, cujus dicti nullus auctor invenitur idoneus.

VARIORUM

ferre possint lucis antiquis scriptoribus. quam plurimam Virum Clarissimum adfufurum confidimus, ubi iter suum publicum prodere voluerit.

423. HOC TUNC. Huc legitur in libro A. Colleti, pro *hoc*. URSIN. Huc manifeste Servius agnoscit. Priscianus etiam libr. I. Huc illuc, pro *hoc illoc* Virgil. in VIII. Huc tunc ignipotens. & lib. XV. Huc tunc ignipotens. *hoc*, pro *huc*. Nec aliter scripti codices, quorum nonnulli eandem interpretationem habent adscriptam. HEINS. Huc Parthasian. Francian. a manu secunda. *huc* prior Hamb. pro varia lectione, & probat G. Vossius, sed *hoc* praefert Cl. Graevius ad Cicer. x. ad Fam. 10. qui videndus. & Rivius ad Terent. Adel. I. II. 12. ita & inf. y. 606. *hoc* pro *huc* unus codex. vid. Steph. Schediasm. p. 62. & hic notas ad Servium. BURM.

424. EXERCEBANT. *Exercebant vasti* prior Hamburgicus.

425. PYRACMON. *Pyragmon* Dorvil.

426. MANIBUS. Servius dicit deesse in. offendit scilicet duplex ablativus *manibus*, & *parte* uni verbo adjunctus. sed ita & II. Aen. 420. *obscura nocte per umbram fudimus insidiis*. vid. ad Calpurn. I. Ecl. 56. & inf. XI. 213. BURM.

427. QUAE. Praecessit *fulmen*. sed ita solent. vid. Ecl. VII. 22.

428. MANEBAT. *Manebant* a manu prima alter Mentelianus. HEINS. *Dejecit* Francian.

429. TOR-

⁹⁰ Alitis aliis * venti Dan. Alitis Austri, id est venti, Heinſius. Alitis * Austri ventis Commel. Alitis, Austri. Alii Fabr. ⁹¹ fulmen n. * trifidum Dan. ⁹² aut enim gerebat, incenditur, aut discima * & imbris Dan. ⁹³ fulgura R. ⁹⁴ defunt Lipſ. V. L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁵ emanat V. R. Vof. Dan. Fab. micat Steph. emittitur Baſil. ⁹⁶ audiamus R. Baſil. ⁹⁷ defunt iisdem. ad y. 435. ⁹⁸ defunt R. huc referri debet Martialis lib. VII. Ep. 1. ⁹⁹ defunt V. R. Vof. Lipſ. Steph. al.

Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Conexosque anguis, ipsamque in pectore Divae
Gorgona defecto vertentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferre labores,

440 Aetnaei Cyclopes; & huc advertite mentem.

Ar-

SERVII.

436. SQUAMIS SERPENTUM AUROQUE POLIBANT. *Aegida horrifera* aureis squamis serpentum certatim polibant. Alii volunt, revera de corio serpentum dicere eum arma esse levigata.

437. CONNEXOSQUE ANGUES. Gorgonis scilicet capiti. DESECTO VERTENTEM LUMINA COLLO. Aut sua lumina circumferentem, & mortis indignatione quaerentem, quorum se interitu profect ulcisci, aut certe intuentum lumina in saxa vertentem: [aut horrore suo aliorum oculos avertentem; ne cum periculo videretur.] Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, & imperitos ac saevos comprobatur. [IPSAMQUE IN PECTORE DIVAE. Hoc est, quae in pectore ponatur.]

438. DESECTO VERTENTEM. Quomodo vertentem? id est, secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eorum faciem, qui hanc vidissent: aut *vertentem* dixit lumina, adversa habentem, ut habuit, cum secaretur ei collum, & quaereret aspectibus vindicari.]

439. TOLLITE CUNCTA, INQUIT. Vile est, quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum esse Vulcanum; potestatem cum & arma Minervae, & fabricarent fulmina Cyclopes: & Vulcanus dicitur: *Cuncta tollite*. [Ergo tollite,] aut differt est, aut celerius terminare. COEPTOSQUE AUFERTE LABORES. Quia dixerat: *His informatae manibus jam parte polita Fulmen erat*.

440. AETNEI CYCLOPES. Ut III. 678. *Aetnaeos fratres*.

VARIORUM.

409. TORTI. *Torto* VENTUS. tres hic bis & seq. vers. Dorvil.

440. ADDIDERANT. *Addiderat* Mediceus. ut ad Vulcanum referatur. HEINS. Et ita Parrhas. & Serv. ad II. Aen. 649. sed tamen *addide-*

rant praetuli, & ad Cyclopas, quorum manibus informatum fulmen est, referent. *balitus austri* primus Rottendorphii. *alitus* vel *alitis* Gudian.

431. HORRIFICOS. Ita magna pars scriptorum. *orificos* Dorvil. *terrificos* vulgatae Edd.

434. INSTABANT. *Instaurant* Parrhasianus, de quo cogitandum. Scaliger ad Aufonii Solonem 36. memoriae vitio Virgilium dixisse *instabant fulmen* notat.

Ibid. EXCITAT. *Excitet* in Veneto. HEINS.

435. HORRIFERAM. *Horrificam* duo Moretani & Sproterianus.

438. DESECTO. *Diffecto* prim. Rottendorph. *defecto* Leidensis unus. de decrat Gudiano, & manu recenti adscriptum. unde Heinis conjiciebat, *sum secto. lumina somno* Parrhasian. sed superscriptum collo. BURM.

439. COEPTOSQUE. *Certo*que notat ex nonnullis suorum Pierius, & videtur non improbare. quem cave audias. aliter enim codices nostri ad unum omnes. & stat pro vulgata scriptura cum Nonio Marcello Plinius secundus lib. VI. Epist. 33. qui hunc versum illic producit. C. PLINIUS ROMANO sub. S. *Tollite cuncta*, inquit, *coeptosque auferite labores*. seu scribis aliquid, seu legis, tolli, auferri jube, & accipe orationem meam, ut illi (vetustissimus Mediceus codex, quo usus sum, ut illa) arma divina (nam superbius potui?) revera ut inter meos, pulchram. HEINS. Coeptos Parrhas. quod jure praefertunt viri docti. & obvia est horum verborum commutatio vid. Ovid. II. ex Pont. VII. 17. sic apud Manil. I. 823. de Comere,

In breve vivit opus, coeptoque incendia sine Subsistunt.

ubi Bentlejus novum nobis Manilium prodens sine ullo codicum scriptorum aut editorum respectu, dedit *citraque incendia limen subsistunt*, & nescio quam Metaphoram comminisci de dominibus incensis. sed si vulgata servanda, acumen est Poë.

1 cum a. f. serpentis V.

2 certum lumina R. forte pro *vertentem* lumina.

3 desunt V. Vol. R. Lips. Steph. al

4 desunt iisdem. ad 4. 439.

5 & arment Minervam Lips. mox, ergo tollite desunt V.

Tom. III.

Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus: & illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem.

445 Sortiti. Fluit aes rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbis

Inpe-

SERVII.

441. NUNC VIRIBUS USUS. Hoc est, nunc est vestrarum virium exercitium, id est, tempus est exercendae virtutis circa arma viri fortis. ⁶ [Et sic dictum est, ut dicimus, *opus est viribus*: & hoc quidam non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt.

442. RAPIDIS. Latis.] ARTE MAGISTRA. Ambitiosius quam si *magistri* ⁷ diceret: & rem personae in artem transtulit: ut si dicas, *opus est* ⁸ *peritia medicinae*, non *medici*.

443. PRAECIPITATE MORAS. ⁹ Praecipitanter, id est, festinanter abjicite. NEC PLURA EFFATUS. Sicut ¹⁰ festinantem decebat.

444. OCIUS INCUBUERE. Quam ille praeceperat. PARITER. Pari modo: ¹¹ [dicitur, & pro similiter, & pro simul.]

445. SORTITI: Diviserunt inter se ¹² laboris officium, ut III. 510. *Sortiti remos*.

446. VULNIFICUSQUE CHALYBS. Populum, ¹³ apud quem nascitur, ¹⁴ pro ferro posuit. Et LIQUESCIT dixit proprie: nam ferrum non ¹⁵ semper solvitur, sed mollescit.

447. INFORMANT. Designant. INGENTEM autem, & magnitudine, & soliditate: nam & CLYPEUM dixit, qui magnitudine corpus furatur: unde & *clipeus* dictus est *ἀπὸ τοῦ κλύειν*: & dictus est, SEPTENOS ORBIBUS ORBES IMPEDIUNT. Id est, veluti septem scuta in ¹⁶ unitatem connectunt.

VARIORUM.

Poëtae, qui cometas simul atque oriuntur, ad-fi-

nem etiam properare incipere ait, ut de hominibus lib. IV. 16.

Nascentes morimur finisque ab origine pendet. quod ipse Manilio supr. §. 813. invexit, *natos perire cometas*. ergo cum ortu etiam finis incipit: vel si cui hoc acumen non aridet, posset legere, *certoque incendia sine subsistunt*, id est, lucent cometae: non ut stellae aliae in aeternum, sed certo temporis spatio, dum materies incendii sit consummata. eodem modo ut de hominibus & rebus humanis dicto loco,

Certa stant omnia lege

Longaque per certos signantur tempora casus. vel ut alii *curfus*. ubi etiam grassatur Criticus. & ita *certus finis* de non dubio eventu apud Lucan. VI. 593. ubi vide. *i. septe secundus* Hamburgicus. Ovid. I. Art. ult.

Pars superest coeptis, pars est exhausta laboris. BURM.

440. ET HUC: *Ad huc Regius. atque huc Parthae. avertite* Gudiamus.

441. FACIENDA. *Facienda* in Nonii exemplaribus verbo *vertere*. quod magis aridet. HEINS. Sed *facienda* Donat. ad Terent. Eun. I. II. 17.

Ibid. VIRIBUS USUS. Pro opus. vide Voss. de Constr. cap. 8. HEINS.

442. OMNI NUNC ARTE. Seneca Epistola xcv. *opus est nunc arte magistra, non omni*. distinguendum est post *magistra*. HEINS.

443. AT ILLI. *Et illi* prior Mentelius, uterque Hamburgicus, alter Menagianus & Leidenfis. HEINS.

6. desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. 7 dixisset Dan. Fabr. 8 *peritiam* Vof. R. lege opus esse peritiam. 9 praecipitantes R. 10 festinanter R. 11 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. 12 labores V. Vof. 13 apud quos Vof. V. R. Steph. 14 superbo R. 15 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. Fabr. al. 16 unitate Vof. R. Steph. al.

Inpediunt. Alii ventosis follibus auras

450 Adcipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt

Aera lacu. Gemit inpositis incudibus antrum.

Illi inter sese multa vi brachia tollunt

In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,

455 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma,

Et matutini volucrum sub culmine cantus.

Con-

SERVII.

449. ¹⁷ [VENTOSIS. Ventos gignentibus: aliter 1. Georg. 206. *Ventosa per aquora vectis*, qui ventis turbentur.]

450. ACCIPIUNT REDDUNTQUE. Jungendum: uno enim eodemque tempore ¹⁸ parte reddunt, parte ventos accipiunt. STRIDENTIA TINGUNT. Tinguendo stridere faciunt.

451. ¹⁹ [AERA LACU. Amat lacum, pro aqua ponere.]

452. ILLI. Quidam pro, alii accipiunt.] IN NUMERUM. In ordinem, ut Ecl. vi. 27. *Tunc vero in numerum Faunosque* ²⁰ *ferasque videres* *Ludere*.

453. FORCIPE. *Forcipes* sunt, quibus incidimus; *forcipes*, quibus aliquid ²¹ *forvum* tenemus, quasi *forvi capes*: nam *forvum* est *calidum*: unde & *formosus* dicimus, quibus ²² calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat: ²³ [has tamen *forcipes* in Medicinalibus Graeci *ἀποδοῦναι* appellant, quibus solent in bello ²⁴ vulneratis spicula extrahi.]

454. DUM HAEC PROPERAT. Hoc est, ²⁵ properanter facit: & est honesta ²⁶ elocutio. AEO- LIIS. Nam, ut diximus, ²⁷ [Vulcania una est de septem Aeoliis, [in quibus Aeolus regnavit.] LEMNIUS. Quia in Lemnum insulam, ut diximus,] cecidit, ²⁸ a Junone propter deformitatem dejectus; quam aërem constat esse, ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus ²⁹ de femore Junonis fingitur natus, quod fulmina de imo aëre

nascuntur: quod etiam Lucanus dicit ii. 269. *Fulminibus terrae propior* ³⁰ *succenditur aër*, *Pacem summa tenent*.

456. VOLUCRUM SUB CULMINE. Potest & generaliter accipi *volucrum* quarumvis, ³¹ [quae matutine sonant:] potest & specialiter, ut hirundinum, [potest & gallorum; quae omnia propter sermonis humilitatem vitavit.]

VARIORUM.

HEINS. Et Zulichemius, Bigotianus & Hugenianus cum Excerptis nostris. quod placet. vid. ad iii. Aen. 9. BURM.

447. CLYPEUM. Notanda Servii nota, qui Clypeum dictum, qui magnitudine corpus *furatur*. ita reddidit Graecum *κλέψαν*, ut & notavi ad lib. ii. 389. & vii. 686. quod Senec. Herc. Fur. 799. extulit, *se tegmine ingenti clepit*. ubi in Ms. est *tegit. unum*, id est quod solum sufficiet contra omnia tela Latinorum. ita saepe Poetae & contra *omnes in unum* irruere &c. vid. ad Valer. Flac. vii. 630. BURM.

448. SEPTENOSQUE. *Septenos* Leidenfis, Hugenianus, Sprotianus & alter Menagii.

450. REDDUNTQUE. *Reddunt* sine copula Francianus. *stridentia* Dorvil.

451. ANTRUM. *Aetna* pro diversa lectione Moretanus tertius. HEINS. Eadem varietas lib. iv. Georg. 173.

452. TOL-

¹⁷ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ¹⁸ partim r. partim Steph. Dan. Fabr. al. ¹⁹ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ²⁰ deest Vof. ²¹ *forvum* & mox. *forbi capes*, nam *forvum* Vof. Fabr. *Formum forvi capes* & *formum* Com- mel. Emm. *forvi campos* R. *forvi capiens* Steph. vid. ad lib. xii. 404. ²² color s. ex robore Dan. ²³ desunt V. R. Lipf. Steph. al. ²⁴ deest Vof. ²⁵ properantes Vof. R. ²⁶ locutio V. Basil. ²⁷ desunt V. ad *cedit*. sed Vof. & R. Lipf. Steph. al. tantum desunt, in q. Ac. regnavit. ²⁸ vel a Dan. ²⁹ deest V. mox, de uno aëre Steph. viciose. ³⁰ *succiditur* Vof. *succeditur* R. ³¹ desunt V. Vof. Lipf. Steph. al. matutino Fabr. recte. vid. ad iv. Georg. 100. ultima etiam potest &c. desunt Lipf. V. Vof. R. Steph. al.

Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegecum subligat ensem,
460 Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes tomitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem, & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris heros.

465 Nec

SERVII.

458. TYRRHENA VINCULA. Tusca calceamenta. Et dicit crepidas, quas primo habuere Senatores; post Equites Romani; nunc milites. ³² [Alii calceos senatorios volunt: quia hoc genus calceamenti a Tuscis sumptum est.]

459. TEGEAEUM ENSEM. Arcadicum gladium. ³³ [Totum hoc ex Homero Odyss. B. 2. Ὀδυσσεύς ὅτε ἰὺν φησὶ Ὀδυσσεύς φίλῳ υἱῷ, ἑταίρῳ ἰσοδάμῳ, περὶ δὲ ξίφος οὕτω φησὶ ὁμοῦ, Ποσειδὼν ἔπειτα λιπαρεῖσιν ἰδὺσσι καλὰ πέλαια.]

460. DEMISSA AB LAEVA PANTHERAE TERGA RETORQUENS. A sinistro humero pellem ³⁴ demissam habuit, quam retorquens & in dextram revocans partem, se amiciebat.

461. GEMINI CUSTODES. Hoc & in Homero lectum est ³⁵ [de Telemacho, Ulyssis filio in τῷ B. γ. 10. Βῆ ὁ γὰρ εἰς ἀγορὴν παλῶν, δ' ἔχε χάλασιν ἑγχεῖ. Οὐκ εἶδ', ἄλλα τῷ γὰρ δυνάμει ἀργοὶ ἔπειτα.] Et in historia Romana, quae ait: Syphac inter ³⁶ duas canes stans Scipionem appellavit.

464. SERMONUM MEMOR. Scilicet promissi auxilii, ut sup. 171. Auxilio tutos dimittam, opibusque iuvabo. HEROS. Hoc nomen non tantum praecentis est virtutis; sed & praeteritae: unde est quod Euandrum heroem dicit, cum sit virtutis ³⁶ * emeritae: plerumque heras, & generis est.

VARIORUM.

452. TOLLUNT. Tendunt secundus Rottendorphius a manu secunda.

453. FORFICE. Forcipe scripsisse Virgilium Carinus testatur libro I. et si inter forfices, forcipisque

contendat non esse distinguendum. qui & ferrum pro massa agnoscit, quod & Pierio notatum, cuius nonnulli codices, forfice, diximus nonnihil ad Nasonianas Metamorphoses lib. VI. 557. Forcipe etiam hoc loco Nonius tueretur, ubi forcipem, dictum a forno docet. idem recte massam agnoscit. ferrum alter Hamburgensis. HEINS.

456. SUB CULMINE. Sub culmina Mentelius prior, cum altero Menagiano & Leidensi. quod impenise placet. quamquam Macrobius lib. V. cap. 8. vulgatum est amplexus. sed & Prudentius hymno I. Cathemerinon:

Vox ista, qua strepunt aves
Stantes sub ipso culmine.

eidem Macrobio, matutinus cantus frustra. HEINS. Sub tegmine Menagii prior. sub culmine recte dici pro in culmine probavimus ad Ovid. I. Met. 689. unde & culmen hic pro monte posset sumi. quamvis potius culmen pro rustico aedificio & casa ponatur, quale humile tectum Evandri fuit. vid. sup. 359. & 366. Ecl. I. 69.

Pauperis & tuguri congestum cespitem culmen. ubi vid. Serv. & Barth. ad Stat. IX. Theb. 194. vid. & ad Rutil. I. 347. forte quia haec regia culmo tecta fuit, ut regia Romuli inf. 654. sed & culmen de quavis domo. vid. ad lib. IV. Aen. 671. BURM.

457. INDUCITUR. Inducitur arduus Francianus. confestim surgit, tunicaque induitur Parthas.

458. TYRRHENA. Lutatius ad Stat. VII. Theb. 957. citat, Tyrrhena pedum circumdata plantis;
vino

³² desunt iisdem. ³³ desunt V. Vol. R. Lips. Steph. ³⁴ dimissam V. Vol. ³⁵ desunt V. ³⁶ duas V. R. duas capens Lips. an sit sumum ex Salustio, qui Martiali XIV. 191. primus Romana in historia dicitur, nescio, sed conicere licet. ³⁶ * emeritae, id est, iam non poterat militare: inde dicit emeritae, quasi sine meritis, id est, sine militia. Plerumque &c. Lips.

- 465 Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Aedibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec :
470 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Trojae victas, aut regna fatebor ;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto

Exi-

S E R V I I.

465. MATUTINUS AGEBAT. Rem temporis ad personam transtulit.

467. [37] JUNGUNT DEXTRAS. Sic enim se antiqui salutabant.]

468. LICITO TANDEM SERMONE. *Tandem* : quia 38 amborum desiderio nox fecerat moram : 39 vel tandem dato secreto.

470. MAXIME TEUCRORUM. Dicendo *maxime*, subtiliter ostendit, eum Pontificis maximi & scientiam & potestatem habere.]

471. NUNQUAM RES EQUIDEM TROJAE VICTAS. 40 [Satis mature] equidem dixit, id est, 41 ego quidem Trojam te vivo victam non arbitror, quantum est in opinione mea.

472. PRO NOMINE TANTO. Pro tui nominis gloria.

V A R I O R U M.

vincula enim ex ipso loco Statii subintelligi debet. BURM.

459. TEGEEVUM. *Tegeon* Francianus. *Tegeum* Dorvil.

460. DEMISSA. *Dimissa* Dorvil. &, a *laeva*.

461. LIMINE AB ALTO. Apud Macrobius d. l. *limine in ipso* in scriptis, sed vetustae editiones *ab alto*. HEINS. Marklandus ad Stat. i. l. 46. *ab arto* legendum censet. sed *altum* limen est domus, etsi tectum humile habentis, in monte tamen posita. inde supra saepe *arcis* nomine vocavit.

462. PRAECEDUNT. *Praecedunt* in codice Colotiano. URSIN. *Procedunt*, in primo Rottendorphio, altero Mentelio, tribus Moretanis, quatuor aliis. rectius haud dubie: nam si comitaban-

tur, non poterant praecedere. sic & libro xi. 94. *mao*.

Postquam omnis longe comitum procefferat ordo, quam *praecefferat*. quod tamen membranas ple-
raque occupavit. HEINS. *Gressumque viri* Zulichemius a manu secunda. si *custodes* de corporis custodibus intelligamus, recte *praecedere* possent dici. sed & si ipsi canes hic debent custodes capi, non tamen ideo *praecedere* mutandum erit, quia comitantur: nam & comitari recte dicitur omnis turba, sive praecedat, sive sequatur. ita Martialis. ii. 18.

Sum comes ipse tuus, tumidique antea mbula regis.

Kal. Januariis, cum *procedere* proprie dicebantur consules, & ante eos & post comitum turba erat. Ovid. iv. ex Pont. ix. 18.

Consulis ante pedes ire videret Eques.

& ubi reges procedunt, comites semper praecedunt & sequuntur. quare utramque lectionem facile tueri quivis possit. vid. ii. 760. BURM.

463. SECRETA. *Secura* Sproctianus a m. pr. *secreta* pro *secretum*. ut *secretum desiderare* Suet. Claud. 10. *agere* Tib. 60. vid. & Tib. 26. & Cal. 23.

465. SE. *Sese* Dorvil.

466. OLLI. Illi in nostris omnibus. HEINS.

467. RESIDUNT. *Resistunt* Parrhaf.

468. LICITO. *Latio* Oudartii. *feruntur* Venetus a manu prima. *placido* Dorvil. a m. sec.

469. HAEC. Deest alteri Hamburgico. *haec ait* Oudartii & Parrhaf.

472. NOBIS AD BELLII AUXILIUM. *Nobis auxilium belli* cum priore Mentelio quartus Moretanus.

37 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 38 majori amborum V. 39 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad §. 471.
40 desunt R. 41 ego equidem Dan. Fabr.

- Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
475 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinae sedes: ubi Lydia quondam
480 Gens, bello praeclara, jugis insedit Etruscis.

Hanc

SERVII.

474. "[HINC RUTULUS PREMIT. Hoc est, sup. 146. Gens eadem, quæ te crudeli Daunia bello Insequitur.] ET MURUM CIRCUMSONAT ARMIS. Et brevitatem sui ostendit imperii, & hostilem necessitatem: ob quam se penitus exarmare non poterat. AMNI autem CLAUDIMUR TUSCO, ideo dixit: quia ipse fuit Romani finis imperii. Juvenalis Sat. VIII. 264. Et quæ Imperii fines Tyberinum virgo natavit.

475. SED TIBI EGO. Artificiose agit, ut etiam, quæ monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. INGENTES autem POPULOS, non sine causa dixit: nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est, reges, quibus unus praeerat: unde est x. 202. Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.

476. QUAM FORS INOPINA. Hoc beneficium casus praestat, qui efficit, ut eo tempore quæras auxilium, quo Tyrrheni ducem requirunt.

477. FATIS HUC TE POSCENTIBUS ADFERS. Perge illuc, poscentibus fatis: nam talis est sensus. Si legeris 46 ADFERT, 47 similiter jungit fortunam fato, ut supra, ubi ait 334. Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum. Si autem legeris 48 ADFERS, sensus erit talis: Fati necessitate factum est, ut 49 venires; fortunæ 50 beneficium, ut illi ducem requirant. Legimus ergo & 51 adfert, & adfers.

478. "[HAUD PROCL HINC. Ut ire ei facile persuadeat.] SAXO COLITUR FUNDATA VETU-

STO. Antiquo opere, ut III. 84. Tempia Dei saxo venerabar structa vetusto.

479. URBIS AGYLLINAE SEDES. Quæ nunc Caere dicitur. LYDIA QUONDAM GENS. Quondam insedit, non, quondam bello praeclara: nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus II. 781. Moeoniam provinciam esse, cujus dum brevis duos fratres Lydum & Tyrrhenum ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine 53 profectus, partem Italiae tenuit, & 54 Tyrrheniam nominavit. Hi diu piraticam exercuerunt, ut etiam Cicero in Hortensio docet, cum captivos novis poenis adfligerent, occisorum eos religantes cadaveribus: quod Virgilius dat Mezentio, sciens lectum esse de gente 55 Tyrrhenorum. Sane illo tempore Tyrrheni dicti sunt: post Tusci, unde 56 Silius. Lydi autem a Lydo, 57 regis fratre, qui in provincia remanserat: 58 [& Lydia, provincia, positivum; Lydia, gens, derivatum pro, 59 Lydica. Sane hanc Agyllinam quidam a Pelasgo conditam dicunt; alii a Telegono; alii a Tyrrheno, Telefi filio. Insedit autem, secundum Sallustium Lib. I. Hist. Montem sacrum atque Aventinum insedit.

VARIORUM.

tanus, quod minime spernendum. HEINS.

Ibid. PRO NOMINE TANTO. Vel pro belli gravitate, quod tibi imminet, Catroeus capit. sed nomen

42 desunt V. R. Vof. Lipl. Steph. al. 43 ait Vof. Steph. Dan. Fabr. 44 iple R. 45 efficit V. Vof. R. 46 adferet V. R. adfer Vof. 47 si vel jungit R. 48 adfers V. adfer Vof. R. 49 veniret V. 50 beneficio Lipl. Steph. Dan. Fabr. al. 51 adfers V. adfer R. 52 desunt V. Vof. R. Lipl. Steph. al. 53 profectus est & tenuit Dan. Fabr. 54 Tyrrheniam V. R. Vof. Steph. al. Tyrrhenam al. V. Cl. Drak. ad Sil. v. II. 55 deest Vof. R. 56 rege Vof. R. Steph. Tyrrheni regis Fabr. Tyrrheni fratre Basil. 57 desunt V. R. Vof. Lipl. Steph. al. ad y. 483. 58 pro Lydia sane Dan.

Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio & saevis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes; quid facta tyranni
Effera? DI capiti ipsius, generique reservent.

485. Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) & sanie taboque fluentis
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Ar

S E R V I I.

482. SAEVIS TENUIT MEZENTIVS ARMIS. Unde illi magis indigni injuriis, quorum persona laudata: & hoc positum est, ut ostendatur, an utile illis sit, jungi Aeneae.]

483. QUID MEMOREM INFANDAS CAEDES. Figura oratoria, ⁵⁸ * quae Paralepsis vocatur. Cicero: *Nam illa nimis antiqua praetereo.*

484. EFFERA. CRUENTA. DII CAPITI IPSIVS. Ut est II. 190. *Quod dii prius omen in ipsum Convertant.* ⁵⁹ [Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quasi commoti avertimus orationem, ut VI. 529. *Dii talia Grajis.*]

485. MORTUA QUINETIAM. Quod supradictum est: quod Cicero etiam in Hortensio de Fuscis dixit.]

487. TORMENTI GENUS. Exclamatio est inventi supplicii, ⁶⁰ [& detestatio.] SANIE TABOQUE. *Sanies*, mortui est: *tabo*, viventis scilicet sanguis.

V A R I O R U M.

men genus & nobilitatem notare. notissimum. Ovid. II. Trist. 422.

Quis dabitet nomina tanta sequi?

BURM.

474. RUTULVS. *Rutulos* Mentelii prior.

Ibid. CIRCUMSONAT. *Circumtonat* Mediceus a manu secunda. sic *tonitru armorum* & similia Poëtis passim. infra hoc ipso libro 528.

Arma inter nubem coeli regione serena

Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.

HEINS. *Bellum circumsonat armis* Parrhas. *cir-*

cumsonat non facile mutarem: nam ita & Ovid. IV. Trist. x. III.

Hic ego finitimis quamvis circumsoner armis. & v. Trist. III. II.

Nunc procul a patria Geticis circumsonor armis. ita constanter codices Ovidiani utrumque locum exhibent. & saepe similem querelam ingeminat miserabilis ille exsul. Senec. Herc. Fur. 416.

Cum pace rupta bellicus muros fragor

Circumsonaret.

neque tamen *circumtonat*, si pluribus Mss. firmaretur, rejicerem. vid. Heinl. ad Ovid. I. Met. 187. BURM.

477. ADFERS. *Adfer*, primus Moretanus a manu prima, & primus Rottendorphius a manu secunda. praeterea pro diversa lectione tres alii. quam scripturam Servius quoque videtur agnovisse. HEINS. *Offers* Venetus.

478. INCOLITUR. *Colitur* tert. Mentelii, secundus Moreti, Francian. Dörvil. & Edd. Venet. & Mediol. & hoc firmat imitatio Silii lib. XV. 192.

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto
Nomine Carthago.

& ita noster lib. III. 13. & 72. & alii. BURM.

479. AGYLLINAE. *Agellinae* Leidensis, Vratislaviensis. *Agelinae* Venetus. *Aquilinae* primus Rottendorphius, cum Excerptis nostris. de Viterbio capiebat Franciscus Marianus de Etruria Metropoli cap. XII. BURM.

481. MULTOS. *Multis f. annis* Bigotianus.

484. GENERIQUE. *Gentique* Oudartii pro diversa.

⁵⁸ * Paralepsis Vol. R. V. ⁵⁹ desunt V. R. Vol. Lips. Steph. al. ad 487. ⁶⁰ desunt V. R. Lips. Medl.

- At fessi tandem cives infanda furem
 490 Armati circumstant ipsumque domumque:
 Obruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
 Ille inter caedes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, & Turni defendier hospitibus armis.
 Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:
 495 Regem ad supplicium praesenti Marte repossunt.
 His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes,
 Signaque ferre jubent: retinet longaevus haruspex

Fata

S E R V I I.

489. ⁶¹ [AT FESSI. Cum essent fessi, tandem circumstant.]

493. CONFUGERE. Confugiebat: & ut diximus II. 132. historicus stilus est. DEFENDIER. Defendi, id est, defendebatur. Et vertit historiam: nam, ut diximus, Turnus magis confugit ad Mezentium.

495. ⁶² [AD SUPPLICIUM. Bene, non ab bellum.] PRAESENTI MARTE REPOSCUNT. Sine aliqua dilatione.

496. ⁶³ [HIS EGO TE AENEA DUCTOREM. Quasi grande incrementum.] ADDAM. Aut dabo; aut re vera addam habentibus ⁶⁴ Tarchontem. [TOTO NAMQUE FREMUNT. Vel praeterita narrat; vel conjectura est, utrum velint qui cessant.]

498. LONGAEVUS ARUSPEX. Argumento aetatis vult doctum videri: ⁶⁵ [Quibusdam sane displicet, quod aruspici nomen non addiderit, cujus aetatem auctoritatemque designat.]

V A R I O R U M.

versâ lectione. *reservant* Sprothianus.

487. TORMENTI GENUS. Haec in parenthesi ponenda est exclamatio. & imitatus Valer. Flac. II. 195.

(*Tormenti genus*) & *nigris amplectitur hydriis.* ubi vide notas BURM.

Ibid. FLUENTIS. *Fluenti* tres Moretani priores, (nisi quod *fluente* tertius) tertius itidem Rot-

tendorphius, & a manu secunda Gudianus, tum pro diversâ lectione Leidensis. vide supra hoc libro §. 167. HEINS. Sed lib. IX. 472. *atro fluentia tabo.* vid. ad Lucan. I. 241.

488. IN MISERO. *Complexu misero* Francianus. *necabant* tertius Mentelii & Regius. ut *jungebant* alter Hamburg.

489. CIVES INFANDA. *Infanda civesque furem* Parrhas.

491. IGNEM. *Asque ignem ad Parrhas.*

492. INTER CAEDES. *Inter caedem* reponit ex membranis vetustioribus, ut Menteliano priore, utroque Menagiano, primo Rottendorphio, Leidensi & Hamburgico priori: etiam Mediceo a manu prima, & Moretano quarto. Phaedrus lib. II. 7.

*Subito Latrones ex insidiis advolant,
 Interque caedem ferro mulum trahunt.*

inter caedes tamen habes lib. XI. 729. HEINS. Vid. ad Phaedr. II. 7. infra §. 709. *inter caedes.* & X. 648. *medias inter caedes.* BURM.

495. PRAESENTI. *Manifesto* Oudartii ex glossa. *praesente* Regius. de *reposcere* vid. ad lib. XI. 139.

496. EGO. Ergo Dorvil.

497. FREMUNT. *Fremunt* Gudianus. *in litore* alter Hamburgicus. *mox*, *jussu* Venetus. *fata* canens Gudianus.

499. DE-

⁶¹ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁶² defunt iisdem. ⁶³ defunt iisdem. ⁶⁴ Tarchontem Vof. R. Tarchonem V. in Lipf. deerant reliqua ad §. 498. ⁶⁵ defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ad §. 503.

Fata canens: O Maeoniae delecta juvenus,
 500 Flos veterum virtusque virum, quos justus in hostem
 Fert dolor, & merita adcendit Mezentius ira;
 Nulli fas Italo tantam subungere gentem:
 Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita Divom.
 505 Ipse oratores ad me, regnique coronam
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam.
 Sed mihi tarda gelu seclisque effoeta senectus

In-

S E R V I I.

500. FLOS VETERUM. Ennianum.]
 503. EXTERNOS OPTATE DUCES. Votis scilicet: ⁶⁶ [vel certe *expectate*, legite.]
 504. HOC ACIES CAMPO. Quasi jam in bellum parati ⁶⁷ [SUBJUNGERE. Conjungendo subungere.]
 505. REGNIQUE CORONAM. Insigne; non revera coronam, quam Tusci reges nunquam habuerunt. Ergo species est pro genere.
 506. MANDATQUE INSIGNIA. Aut mittit insignia, id est, omnia ornamenta regalia: aut re vera ⁶⁸ [ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro regni.] MANDATQUE INSIGNIA, id est, magna, ut: *Castris succedam, Tyrrhenaque regna capeffam.* ⁶⁹ [Alii, insignia, pro fascibus, qui ad Romanos a Tuscis translati sunt; aliud est enim insignia, singulari numero; aliud insignia, in quibus vestis, & sella regia accipi potest: vel mandat, tradit, ut dicimus, mandari magistratum. Sallustius Catil. 23. *Ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni.*]
 508. SED MIHI TARDA GELU. Occurrit tacitis quaestionibus, dicens se non esse propter senilem aetatem; filium vero propter mixtum genus per originem matris: unde Aeneam dicit ire debere, cui & aetas & origo regna concedunt. SECLISQUE EFFOETA SENECTUS. Notandum dicta secula, etiam in uno homine, secundum eos, qui dicunt seculum triginta annos habere: nam alii ⁷⁰ volunt centum & decem: alii mille annis putant

seculum ⁷¹ contineri.

V A R I O R U M.

499. DELECTA. *Dilecta* Oudartii & Montalbani. *Maeonidae* citat Serv. ad xi. 759.
 500. IN HOSTEM. *In armis* Leidenfis.
 502. SUBJUNGERE. *Summittere* Ed. Veneta.
 503. OPTATE. *Optare* alter Menagii. Servius, *expectate*. forte, *spectate* scripserit. ita enim Servium explicuisse credo *spectate* eo sensu, quo Gratius Cynege. 330. *Hunc spectet silvas domitura juvenus*. plura dicemus ad Claudian. iii. Stalic. 86. & i. Rap. Prof. y. ultimo. si *optate* tenendum, pro legite, eligit exponendum, ut aliis in locis Maronis. BURM.
 Ibid. RESEDIT. *Residit* in Moretano tertio. sic *insidere, considerare, obsidere* tertiae conjugationis verba apud nostrum frequenter occurrunt. HEINS.
Haec acies Parthas.
 504. DIVUM. *Divorum* secundus Rottendorphius.
 506. TARCHON. *Tarchon* nostri omnes. in vetusto codice Pieriano *Tarcho*. sic & infra 603. *Haud procul hinc Tarcho*. sic *Almo* ex scriptis superiori libro y. 532. sic a *Tarchone Thyrreno* Solinus operis initio, non *Tarchonte*, Ed. Salm. sic & Cato apud Salm. ibid. pag. 60. HEINS. *Tarchon* & *Tarcon* alii. & hanc veram scripturam credit Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. viii. 474.
 508. SECLISQUE. *Serisque* Parthas. Servius explicat

⁶⁶ desunt R. V. Lipf. Steph. al. ut, *expectate* vel legite Vqf. qui, aut revera, *mandat* inf. id est &c. ⁶⁹ desunt iisdem.

⁶⁷ desunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶⁸ desunt iisdem. ⁷⁰ deest Dan. Fabr. sed Lipf. alii volunt cxx. ⁷¹ con-

330 P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VIII.

- Invidet imperium, seraeque ad fortia vires.
 510 Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
 Hinc partem patriae traheret. Tu, cujus & annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
 Hunc tibi praeterea, spes & solatia nostri,
 515 Pallanta adjungam. Sub te tolerare magistro
 Militiam, & grave Martis opus, tua cernere facta

Ad

SERVII.

509. INVIDET IMPERIUM. Bona ⁷² elocutio, ut VII. 58. *Liber pampineas invidit collibus umbras.*

510. ⁷³ MIXTUS MATRE SABELLA. Pro, duplici genere natus.

511. PARTEM PATRIAE TRAHERET. Sic dicit *traheret*, quomodo dicitur *originem ducere*. Et ANNIS. Ad se retulit.

512. GENERI FATUM INDULGET. Ad Pallanta retulit.] QUEM NUMINA POSCUNT. Ut: *Ex armos optate duces.*

513. ITALUM FORTISSIME DUCTOR. ⁷⁴ *Eufymbolus* jam ductorem Italiae vocat Aeneam.

514. SPES, ET SOLATIA. *Spes*, quia multa sibi de ejus virtute promittebat pater: ⁷⁵ *Solatia*, quia amissa conjuge, unici filii utebatur solario. ⁷⁶ [Est autem solatium, praesentis diminutio tristitiae.]

515. TOLERARE. Quasi rem asperam & difficilem. ⁷⁷ [Et per hoc significat nondum eum sufficere, ut intelligatur quid nolit: nam & paternam sollicitudinem servat, & heroicam virtutem: & ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare; sed veracunde: *Sub te tolerare magistro.*]

VARIORUM.

plicat de longo spatio aetatis, quae per secula computabatur. & ita capiebat Scaliger illa Manilii II.

Lis una fuit, per secula, mortis. id est quamdiu vixerunt. cui obloquitur Huetius, qui de omni, quod fuit, tempore capit. quod an verum sit, & non alia possent exempla praeter Orestis & Pyladis adduci, nunc non vacat inquirere.

certe alterum habet Sueton. in August. XIII. & non admodum dissimile est Damonis & Phintiae apud Valer. Max. IV. VII. EXT. I. & isti capiti praefatus Valerius, Orestis & Pyladis mentione facta, domestica & externa exempla subjungit. & ita *secula*, pro longis temporibus, aliis rebus tribui solet, ut Romano imperio, quod, ut homo, natum, vivere, & mori passim ab aliis dicitur, *secula* tribuit Valer. Flac. II. 245. ubi vide quae dixi. Rutil. I. 183.

Porrigo videntas Romana in secula leges. BURM.

509. INVIDET IMPERIUM. Vide ad Petron. cap. XIV.

511. HINC. *Hic* Venetus & Editio Juntina. *partem patriae* Mediceus. *patriae partem* Dorvil.

512. FATUM INDULGET. *Fata indulgent* Mediceus cum tribus Moretani, alter Mentelianus, alter itidem Hamburgensis. *Fatum indulgent* Godianus, nimirum *numina*, cui *numina indulgent fatum*. HEINS. *Poscant* Venetus. *Fatis indulgent* Regius. *fatum indulget* Dorvil.

513. INGREDERE. Barth. ad Stat. II. Theb. 195. explicat regnum, imperium mihi delatum tu capisse. sic *ingredi imperium* Justin. VII. cap. ult. sed generatim pro *incipere* quancumque rem dici notavit Cort. ad Sall. Jug. XLII. & diu ante eum Passerat. ad Propert. III. El. I. pr. vid. quae diximus ad II. Georg. 175. BURM.

Ibid. O TEUCRUM. *Et Teucrum* Zulichemius.

514. HUNC. *Nunc* Zulichemius & primus Rotterdam-

⁷² locutio Ben. Fabr. ⁷³ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ad *Quem* 9. 512. ⁷⁴ Eufymbolus Vof. R. sup. 563. ⁷⁵ *Solatia* V. R. Vof. Steph. al. ⁷⁶ desunt iidem. & Lips. & Dan. sed Basil. habet. ⁷⁷ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al.

Adfuescat, primis & te miretur ab annis.

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.

520 Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
Namque inproviso vibratus ab aethere fulgor

525 Cum

SERVII.

517. MIRETUR. Imitetur. Lucanus ix. 807. *Miratoremque Casonis*, ⁷⁸ [id est, imitatorem:] optima enim ingenia necesse est, ut ea, quae mirantur, imitentur.

519. SVO NOMINE. Bene in omnibus filii gratiam facit: ⁷⁹ [maluit enim munus suum cum persona ejus dividere, quam suo nomine totum dare:] namque dicit: Dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine; ipse vero a me ⁸⁰ accipies ducentos.

520. ⁸¹ [DEFIXIQUE ORA TENEBANT. Aut tacebant, ut iv. Geor. 483. *Tenuitque inbians sria Cerberus ora*: aut stupebant.]

522. TRISTI CUM CORDE. Propter brevitatem auxiliorum. ⁸² [PUTABANT. Figura per tempora: *putabant*, quasi putassent, nisi signum dedisset: aut certe *putabant*, cogitabant: unde & arbores *putari* dicuntur, quia diu deliberatur, quid eis adimi debeat, quid relinqui: *Putare*, est & discernere, & in partes redigere; inde *disputare*.]

523. CAELO APERTO. Sereno, ut i. Georg. 393. *Et aperta serena Prospicere*: ⁸³ [in eo est enim quid aperti.]

524. IMPROVISO. Nullum enim indicium praecesserat ⁸⁴ nubium. ⁸⁵ [VIBRATUS. Proprium colorum ad ⁸⁶ fulgura transiit.] FULGOR. id est, fulgetra. ⁸⁷ [Et tria genera fulgoris esse dicuntur; unum *Consiliarium*, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur; alterum *authoris*, quod evenit re gesta, quod probet; tertium *statum* est, ubi nec novi quidquam gessimus nec cogitamus; sed quietis nostris rebus fruimur: sed

duo haec, quae sequuntur, ad locum hunc non pertinent. Primum sane apte videtur adnecti, ubi quid cogitantibus nobis accidit, quod vetat aut hortatur, quod *consiliarium* dicitur: nam & hic modo Aeneas de brevitatem auxilii cogitat; quia ait: *Multaque dura suo tristi cum corde putabant*: & sic fulgur factum est, quod eum hortetur, ne de bellicis subsidiis desperet.]

VARIORUM.

tendorphius. vid. ad lib. vi. 817.

515. PALLANTA. *Pallantam* Dorvill.

516. TUA. *Et tua* Francianus. *fata* Dorvill. *militiam grave* primus Rottendorphius. *onus* prior Hamburgensis pro varia lectione.

517. PRIMIS ET TE. *Primis & jam miretur* Parrhas.

518. ARCADAS. *Arcades* prior Hamburgicus pro diversa lectione. *Arcades* Ed. Venet. & Francianus, & Ed. Ald. *hinc* idem, & Menagii prior.

Ibid. BIS CENTUM. *Tis centum* Parrhas. vide supr. vii. 274. & ix. 370. *robora pubis* illustravimus ad Valer. Flac. ii. 694.

519. NOMINE. *Munere Pallas* in priore Vossiano ac Gudiano. nec aliter pro diversa scriptura prior Hamburgicus & Scheffertius. in Gudiano praeterea a manu prima, *suo sibi munere*. argute mehercule, ut cum praecedentibus haec melius cohaereant; non enim se Aeneae daturum electae pubis robora dixit, sed Pallanti, quibus ille, inquit, suo

⁷⁸ desunt iisdem. in Lucano legitur, *miratoremque Casonis*.

⁸¹ desunt Vof. al. ⁸² desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ⁸³ desunt iisdem. in eo est oratio quod

apertus. Barn. Basil. in loco ex. Georgius habet *a parte serena prospicere*.

⁸⁴ desunt V. al. ⁸⁵ desunt V. al.

⁸⁶ fulgura & fulgor & meta, fulgoris, & in parte Dant. ⁸⁷ desunt iisdem.

525 Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repente,
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.
 Arma inter nubem, coeli in regione serena,
 Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.

530 Ob-

SERVIL.

525. CUM SONITU. ⁸⁸ Tonitrus scilicet. Et, ut diximus supra §. 431. ordinem tenuit, qui nobis apparet, ut fulgetras dicat priores, cum sint ante tonitrua. RUERE OMNIA. Sic enim sonat, ut videatur ruina: ⁸⁹ [alibi I. 120. *Caelique rui- na.*] Bene autem temperavit dicens, ⁹⁰ [VISA, id est, ad opinionem animi.]

526. TYRRHENUSQUE TUBAE MUGIRE PER AETHERA CLANGOR. *Tyrrhenum clangorem* dixit ⁹¹ *tubae* ideo, quia apud Tuscos tubam constat inventam. Ergo *Tyrrhenus clangor tubae*, sonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis ⁹² ominibus arma nuntiantur, ⁹³ per sonum tubarum. ⁹⁴ [Et figurate per epitheti immutationem Tyrrhenae tubae Varro de Seculis, *auditum sonum tubae de caelo* dicit. Videtur autem hic opportune *Tyrrhenae tubae* facta mentio, ut jam Tyrrhenorum castra vocare videatur Aeneas.]

527. FRAGOR INTONAT INGENS. *Fragor*, est proprie armorum sonus: quod autem dicit *intonat*, illud spectat XII. 654. *Fulminat Aeneas armis*: ⁹⁵ quae vult fragore tonitrua, splendore fulgetram imitari. Non autem mirum est, a Venere adlatis armis inesse fulgorem: nam & Homerus dicit a Thetide oblata arma habere motum quandam & spiritum: quae duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem novimus Nympham ⁹⁶ [esse. Homerus autem sic Iliad. T. 12.

528. INTER NUBEM. Per nubem, more suo. Et dicit in serena parte caeli fuisse nubem, per quam arma portata sunt.

529. PER SUDUM. *Sudum*, est quasi subudum, serenum post pluvias, ut IV. Georg. 77. ⁹⁷ *Ver na- tae sudum*. ⁹⁸ [Alii *sudum*, semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat Solis ictus non integer. PULSA TONARE. Recte arma, quae hisdem ignibus, quibus fulmina, facta sunt, ait tonare pulsa: & hic magis proprie, quam Homerus: ille enim spirare ait & moveri; hic vero armis Aeneae caelestem sonitum dedit, unde veniebant.]

VARIORUM.

suo munere alios bis centum est additurus, hoc est a se conscriptos. certe & in Mediceo a manu prima, *tuo sibi nomine pro suo sibi nomine*, ut opinor. HEINS. *Tibi munere* Zulichemius Vratilaviensis. *tibi numine* Pugetianus. sed *suo sibi nomine* aridet maxime. vid. ad VI. 142. BURM.

520. DEFIXIQUE. *Defixaque* Hugonianus & Parrhasianus. *diffixique* Leidenfis.

522. SUO CUM CORDE. An *duo c. c. putabant*. tum secundus Rottendorph. *movebant* Hugonianus a manu secunda. hic & sequens versus deerant Mentelio priori a manu prima.

523. COELO. *E coelo* Montalbanius. *dedisset ab alto* Bigotianus. & Leidenfis pro diversa lectione.

524. FULGOR. *Fulgur* Mentelii prior.

526. TYRRHENUSQUE. Vide Lutat. ad Statii VI. Theb. 404. qui *Tyrrhenum murmur* dixit.

527. INTONAT. *Increpat* Mediceus & Gudianus, duo Hamburgici, primus Rottendorphius, Leidenfis, alter Vossianus, alter Menagianus, & Schef-

Ὡς ἄρα φωνήσασα θία καὶ τὸν ἐπὶ ἴθους
 Πρόσθεν Ἀχιλλῆος τὰ δ' ἀνίστασθαι δαΐδαλα πάσι.
 Μυρμιδόνες δ' ἄρα πάσης ἔλα τρέμου, ὅδ' τις
 ἔτλη
 Ἄντιν εἰδίδω, ἀλλ' ἔτρεσαν αὐτὰρ Ἀχιλλῆος.
 Ὡς εἶδ' ὡς μὲν μᾶλλον ἰδὺ χόλος.]

⁸⁸ tonitru Steph. al. trinitus Vof. Tonitruum Dan. Fabr. mox & fulgetras dicit Lipf. ⁸⁹ defunt V. ⁹⁰ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. sed habent, *visa repente* praeter Lipf. ⁹¹ deest Dan. ⁹² deest V. R. Vof. Steph. Dan. al. Fabr. sc. mox, congruis omnibus V. R. nominibus Basil. ⁹³ sonis V. R. per sonos Vof. Steph. al. ⁹⁴ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. in fine notae malim, ut jam *Tyrrhenorum castra vocare videantur Aeneas*. ut respondeat vatis dicto, *Enteros optate dices*. BURM. ⁹⁵ & vult Steph. ⁹⁶ defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. Dan. esse etiam deest Basil. ⁹⁷ deest V. R. Vof. Steph. Dan. ⁹⁸ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al.

530 Obstupuere animis alii; sed Troïus heros
Adgnovit sonitum, & Divae promissâ parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix,
535 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras

Latu-

S E R V I I.

531. AGNOVIT SONITUM. Hoc est, quid sonitus significaret. DIVAE PROMISSA PARENTIS. *Kalla τὸ εἰσακούειν* intelligimus Venerem ei promississe.

532. HOSPES. Et qui suscipit, & qui suscipitur, *hospes* vocatur, ut hoc loco Euander. Item supra v. 463. *Hospitis Aeneae sedem:* ⁹⁹ [sicut & *vector*, qui vehit, & qui vehitur: & *alumnus*, qui alit, & qui alitur. NE VERO QUAERE PRO-FECTO. Hic *profecto*, vetuste pro expletiva conjunctione positum.] Ambae particulae ad ornatum pertinent tantum.

533. PORTENTA. Modo bona omina. EGO POSCOR OLYMPO. Aut de Olympo poscor, id est, haec signa mei causa sunt: aut certe ¹ in Olympum poscor, ² [dempta praepositione, ut: *Is clamor caelo.* ³ [Alii in Olympo poscor: Alii Olympo sequentibus jungunt.]

534. DIVA CREATRIX. Rerum omnium generaliter.

V A R I O R U M.

Schaefferius cum primo & quarto Moretanis, quod & vetustiores Piëriani agnoscunt, & recte. mox quippe subiungitur, *pulsa tonare.* ut *intonat* hic videatur ferri non posse, quamquam memini probe illorum libro II. 692. *subitoque fragore intonnuit laevum.* & lib. IX. *coelum tonat omne fragore.* *In-crepare* hic sumitur, quomodo apud Nasonem XII. 51. *qualem cum Juppiter atras Increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt.* & apud eundem II. Fastorum 501. ex veterrimis membranis,

Cum subito motu nubes crepuere sinistrae.
ubi in vulgatis, *sepes tremuere sinistrae.* apud Petronium carmine de bello civili,
Vix dum finierat, quum fulgure rupta corusco

Increpuit nubes, elisoque abscidit ignes:
sic scribo. vulgati, *intremuit nubes.* Plautus Amphitr. Act. v. I. 25. *Totus timeo, ita me increpuit Juppiter.* de tonitru cape, quod *crepitum* vocat ibidem. *Strepitus, crepitus, sonitus, tonitrus.* no-ster infr. lib. IX. 504. *At tuba terribilem sonitum procul aere canoro Increpuit.* *Fragor increpat* etiam a Nonio Marcello in *increpare* agnoscitur. ubi huic ipsum producit locum, & *increpare* pro sonare sumptum monet. Zeno Veronensis Sermone de timore: *Cum gravamur rumpentibus, (forte erumpentibus) sonis, concussis undique cardinibus, cum praeter morem terrifico fragore intonans concrepat coelum.* HEINS. *Insonat* Dorvill. *sonus intonat* Gudianus a manu secunda. *fragor intonat* Leidenensis, & Parrhaf. & multi alii. Edit. Mediol.

528. ARMA INTER NUBEM, COELI IN REGIONE SERENA. *Inter nubes coeli regione serena,* apud Nonium legitur. certe ² *in* manus prima in Mediceo codice non agnoscebat, recentiori manu adscriptum. & rectius omnino videtur abesse. nec aliter in Gudianus a manu secunda. HEINS. *Inter nubes* etiam Parrhafianus. *inter nubem*, per nubem, cum Servio explicat Lamb. ad Plauti Most. II. I. 38. *regione* pro *in regione* Suetonii codices saepe. vid. ad Caesar. cap. xxxix. BURM.

529. TONARE. *Sonare* Gudianus, alter Mentelianus, & septem alii minoris rei. HEINS. Ita Leidenensis & tertius Mentelii & Francianus.

532. NE VERO. *Nec vero* Excerpta nostra. *nec quaere profecto* Oudartii. *profecto* Lucretiano more, ut notat Lamb. ad lib. I. 978. multis exemplis, quae ut recte teneremus, bis legi voluit nuperus editor, qui solo hoc Virgilii loco defungi potuisset, vel quatuor etiam Lucani adjungere. *Tunc vero memorat, hospes ne,* Venerus. BURM.

533. FERANT. *Ferunt* Parrhaf.

537. MI-

⁹⁹ defunt isdem. sed Basil. *ne quaere.* contra Dan. defunt, ad, *ne quaere.* ¹ in Olympo R. ² defunt V. R. Vos
Lipl. Steph. Dan. ³ defunt V. R. Vos. Steph. al.

Laturam auxilio.

Heu, quanta miseri caedes Laurentibus instant!

Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volves,

540 Thybri pater! poscant acies, & foedera rumpant.

Haec ubi dicta dedit, folio se tollit ab alto;

Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penatis

Lactus adit, mactant lectas de more bidentis,

545 Euandrus pariter, pariter Trojana juvenus.

Post

S E R V I I.

537. HEU. Adeo de victoria fretus est, + ut etiam hostium misereatur: ⁴ [quod Aeneae *uāta* *et* *uāta* recte tribuitur, qui pius ubique inducitur:] & hinc nascitur ille sensus xi. 152. *Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.* Item Aeneas xi. 54. *Hi nostri reditus, expectatque triumpho, Haec mea magna fides!*

540. ⁵ [POSCANT ACIES. Quasi erant nunc, & flagitent bellum.] FOEDERA RUMPANT. Quae se facturum Latinus promiserat; non enim erant facta: ⁶ [aut certe *foedera*, quod in septimo legati cum muneribus missi.]

542. HERCULEIS SOPITAS IGNIBUS ARAS. Hypallage est, id est, ⁷ suscitabat aras Herculeas, in quibus erant ignes sopiti.

543. HESTERNUMQUE LAREM. Cui pridie sacrificaverat, & est iteratio: nam male quidam EXTERNUM legunt, id est, extraneum.

544. ⁸ [MACTAT LECTAS. De more lectas, an de more mactat?]

545. EUANDRUS. Pro, *Euander*, sed vitavit *Euandrus* sequentis verbi.

V A R I O R U M.

537. MISERIS CAEDES. *Caedes miseris* Scholiastes Horatii Epod. x. & sic Montalbani codex. HEINS. *Clades* Bigotianus a manu secunda. *infinit* Mediceus. idem Schol. ad l. Od. 15. vulgatum ordinem habet.

538. MIHI, TURNE. *Tu mihi, Turne* Francianus. *mihi, Turne, dabis poenas* alter Hamburgicus.

Ibid. SUB UNDA. *Sub unda* Zulichemius, Dorvill. & Oudartii. *sub undis* secundis Moreti. vid. lib. i. 100. & Cerdam. *sed multa sub undas* Venetus.

543. EXCITAT. *Suscitat* Menagianus, Sprotianus, pr. Rottendorphius, pr. & quart. Moretius, alter Mentelius, alter Hamburgicus & Schefferius; nec aliter agnovisse Servium liquido apparet. supr. 416.

Impositum cinerem, & sopitos suscitavit ignes. lib. v. 743.

Haec memorans cinerem & sopitos suscitavit ignes. dein perperam vetustiores Pieriani cum Mediceo nostro, priore Vossiano, & aliis duobus aut tribus, *Externumque*, quod merito damnat Servius. HEINS. *Suscitat hesternumque* Francianus & Ed. Mediol. *suscitat* etiam Hugonius, Vratilav. Leidens. unus & Excerpta nostra. *Herculeas sopitis ignibus aras Excitat, externumque* Dorvil. & Parrhas. qui tamen *hesternumque*. vide annotata ad Ovid. viii. Met. 642. & v. Fast. 506. BURM.

544. MACTAT. *Mactant* Mediceus, quomodo & lib. iv. hoc hemistichium legitur. HEINS. *Lactus* Sprotianus & Excerpta nostra. *mactant* Zu-

⁴ & ut V. ⁵ desunt V. Vol. R. Lips. Steph. Dan. ⁶ *dederas* Vol. R. ⁷ desunt V. Vol. R. Lips. Steph. al. ⁸ desunt ibidem. ⁹ *suscitavit* V. Vol. R. Steph. al. ¹⁰ desunt Lips.

Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit:
 Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
 Praestantis virtute legit: pars cetera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
 550 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
 Ducunt exsortem Aeneae; quem fulva leonis

Pell-

SERVII.

546. POST HINC AD NAVES GRADITUR. Unum vacat, aut POST, aut HINC, ut III. Georg. 300. *Post hinc digressus jubeo frondentia capris Arbusta*: tale est illud II. 40. *Primus ibi ante omnes*.

547. QUI SESE IN BELLA SEQUANTUR. In expeditionem & bellicam praeparationem: nam, ut supra I. 356. diximus, *bellum*, est tempus omne, quo vel praeparatur aliquid pugnae necessarium; vel quo pugna geritur. *Praedium* autem dicitur conflictus ipse bellorum: unde modo bene dixit: *Qui sese in bella sequantur*; non ¹¹ in praedium: nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam, etiam si sic diceret, *qui sese in praedium sequantur*, non valde abs re esse videretur: hi enim equites, cum a ¹² Tarchonte accepisset Aeneas auxilia, cum aliis Hetruscis equibus per terram missi, obvios statim habuere bellantes: & quasi jam hinc recta pergere videntur in praedium: unde etiam a ¹³ Cymodocea naviganti Aeneae dicitur x. 239. *Jam loca jussa tenet foris permixtus Hetrusco Arcas eques*.

549. SEGNIS. Sine remigio, ¹⁴ [id est, cessans, nihil administrans.] Et respexit ad ¹⁵ descendentes, de quibus ait sup. 94. *Remigio noctemque diemque fatigant*. Licet fuerit lenissimus fluvius. ¹⁶ [Epitheton ergo ad tempus, non enim ignavos dixit: aut *segnis* certe, quia meliores elegerat. DEFLUIT. Desertur.]

550. RERUM. Quas gesserat. PATRIS. Ubi esset.

552. EXSORTEM AENEAE. ¹⁷ Per id, quod non

est factum, quod factum est indicatur. Per *exsortem* autem optimum & praecipuum significat, ¹⁸ [*Exsortem* autem, ¹⁹ ut *exlegem*: & multi hoc loco reprehendunt Virgilium, qui, cum Aeneam ubique Pontificem ostendat; & Pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut in septimo 280. a Latino ei currum missum dicit, cur equo ²⁰ eum usum faciat? dicens: *Ducunt exsortem Aeneae, quem fulva leonis Pellis obit totum praefulgens ungibus aureis*. Et inf. 585. *Famque adeo exierat portis equitatus apertis Aeneas inter primos*: cujus rei haec redditur ratio: Aeneam non tantum Pontificii Juris, sed omnium sacrorum & peritum & primum fuisse: Virgilium autem inventa occasione ritum Romanarum caeremoniarum exponere: more etenim veteri sacrorum, neque Martialis, neque Quirinalis Flamen, omnibus caeremoniis ²¹ tenebantur, quibus Flamen Dialis, neque diurnis sacrificiis ²² distinebantur, & abesse eis a finibus Italiae licebat: neque semper praetextam, neque apicem, nisi tempore sacrificii, gestare soliti erant: ergo si ire eis in provinciam licebat, & equo sine religione vehi licuit: quod hic ostendit, velut in Provinciam misso Aeneae equum datum: nam Evander hoc ait sup. 475. *Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis fungere castra paro*. Deinde infra de potestate obtinendae provinciae subtexuit, 505. *Ipso oratores ad me regniq. coronam cum scepero misit*. Tum excusatione interposita hortatur Aeneam, ut Etruscis, regem & ducem desiderantibus, praesit, ait enim 511. *Tu, cujus & annis, Et generi fatum indulget*. Incedere ergo & equo meri-

¹¹ ad praedium V. ¹² Tharcone Vof. R. & ita fere semper variant codices. mox auxilium, cum Dan. ¹³ Cymodocea R. ad Cymodocea V. ¹⁴ desunt R. V. Vof. Lipf. Steph. al. ¹⁵ ascendentes Basil. ¹⁶ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. mox, *Patris*, subiectum Lipf. ¹⁷ dicit extra sortem aliorum, per &c. Fabr. id est, extra &c. Basil. ¹⁸ desunt ad 5. 553. V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ¹⁹ aut Dan. deest Fabr. ²⁰ eum ipsum * faciat Dan. cum insidentem. s. Fabr. ²¹ tenebantur Dan. Fabr. ²² destinabantur Dan. Fabr.

Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito volgata per urbem,

555 Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.

Vota metu duplicant matres, propiusque periculo

It timor, & major Martis jam adparet imago.

Tum pater Euandrus dextram complexus euntis

Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:

560 O mi-

SERVII.

merito uti potuit, si ei ire in provinciam fas erat. Sciendum tamen, Poëtam contentum esse diversum Jus Pontificale, dum aliud narrat, attingere.]

553. PELLIS OBIT TOTUM. Pellis ostenditur magnitudo in eo, quod dicit *totum obit*, ²³ [id est, circumdat.] UNGUIBUS AUREIS. Aut quia unguis ipsi, cum aruerint, auri imitantur colorem: aut quia ²⁴ solebant deaurari. Statius VI. Th. 721. *Auto mansueverat unguis.*

555. OCIUS. Positivus antiquus est, id est, celeriter: nec enim potest esse comparativus, ubi nulla est comparatio: ²⁵ [tractum autem est ex Graeco *ὀκύν*. Aut comparativus pro positivo ponitur.]

556. VOTA METU DUPLICANT MATRES. Bene *metu duplicant*, nam inest semper in matribus votum. PROPIUSQUE PERICULO IT TIMOR. ²⁶ [Periculo, id est, ad periculum vicinus: aut certe, *It timor propius periculo: propius*, pro, propior:] nam matres, quod timeant, hoc putant liberis posse contingere. ²⁷ [Aut certe aequatur periculo timor, & per dativum extulit, ut I. Georg. 355. *Propius stabulis armenta tenerent*: aut poëta dixit timorem periculo comitem.]

557. JAM APPARET. Adhuc illis pergentibus jam praelium cogitabatur a matribus ²⁸ [ergo ut solet, *imaginem*, τὸ φαντασμα, ut est II. 369. *Et plurima mortis imago*: hanc Sallustius *speciem* dicit, sic ut ipse dicit: *Speciem captae urbis efficere discedentes*.]

558. PATER EUANDRUS. Cum dicit *pater*, o-

stendit cuius.] DEXTRAM COMPLEXUS EUNTIS. Filii scilicet: quia dixerat *pater*.

559. HAERET ²⁹ INEXPLETUM. Multi distinguunt, ut sit: *Inexpletus haesit*, & talia locutus est lachrymans. Alii legunt *inexpletus lachrymans*. Honestius tamen est, *inexpletum* ³⁰ [*lachrymans*, ut sit nomen pro adverbio, id est, inexplēbilitē.]

VARIORUM.

Zulichemius. *adiit*, *maest* Dorvill.

547. SEQUANTUR. *Sequantur* Francianus. *sequuntur* alter Hamburgicus.

548. PRAESTANTIS. Ita potiores scripti. at primus Rottendorphius a manu prima, *praestanti*. vide annotata ad hujus libri §. 167. HEINS.

550. REGUMQUE. *Regni*que alter Hamburgicus. *mox*, *petentibus arma* Venetus.

552. EXSORTEM. Vel *ingentem* Zulichemius. *exortem* Dorvil.

554. PARVAM. *Parvas urbes* prior Hamburgicus.

555. AD LITORA. *Ad limina* Mentelius uterque, secundus tertiusque Rottendorphii, & tres alii, etiam Gudiamus a manu prima. quod mihi se probat. HEINS. Ita etiam Francianus. vide ad lib. II. 371. •

557. IT TIMOR. *It metus* apud Priscian. lib. XVIII. HEINS. Vid. ad Valer. Flac. I. 547. *propiusque periculi* Hic amor vitiose citat Philarg. ad IV. Georg. 47. posset & *propius periculum*. sed sequor

²³ desunt V. Lips. ²⁴ solent V. ²⁵ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. aut comparativum pro positivo ponitur, ut *senior* pro *senex*; est autem a Graeco nomine comparatum *εὐνός* Basil. ²⁶ desunt R. it timor periculis, id est, ad periculum vicinior, aut certe propius periculo pro propior. nam matres R id est ad p. vicinior, a. c. pro periculo propior. nam Vof. id est ad p. vicinior, a. c. it timor propius periculo, pro propior. nam Steph. & Ita Fabr. nisi quod, vicinior, &c., aut certe propius, propior. nam. . . in Basil. nihil erat nisi, propius periculo, pro propior. nam &c. primis omiffis. ²⁷ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ²⁸ desunt iisdem. ad *dextram* §. 558. ²⁹ INEXPLETUS V. Vof. R. Basil. ³⁰ desunt V. Vof. R.

- 560 O mihi praeteritos referat si Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tris animas Feronia mater
565 (Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;

Ter

SERVII.

560. O MIHI PRAETERITOS REFERAT SI JUPPITER ANNOS. Et o, & si, optantis sunt: ³¹ [id est, utinam:] quae nunc junguntur: nam singula ante ponebantur, ut vi. 187. *Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.* Ergo unum vacat, quantum ad antiquitatem: & notandum, votum de praeterito fieri.

561. QUALIS ERAM, CUM PRIMAM ACIEM. Aut ut sim talis, qualis tunc eram, quando ista perfeci: aut certe laudantis est: *Qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi.* ³² [Et bonum principium parentis, qui filium ad bella mittens cohortetur: ab aetate enim juvenum coepit, cui facile esse debet hostem posternere; simul & filium paternis exemplis admonuit, ut iii. 343. *Et pater Aeneas & avunculus excitat Hector.* PRAENESTE SUB IPSA. In septimo 682. neutro genere dixit: *Quique altum Praeneste viri.*]

562. SCUTORUMQUE INCENDI VICTOR ACERVOS. ³³ [Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus, victis Sabinis, in honorem Vulcani, eorum arma succendit: quem postea secuti sunt caeteri. ³⁴ [VICTOR. Euandrum, in Italiam venientem, Herilus, rex Praenestinus, auxilio suorum civium voluit expellere: quos vicit Euander; & Herilum interfecit; & interfectorum clypeos combussit.]]

564. CUI TRES ANIMAS. Per transitum ostendit illam Platonis & Aristotelis contehtionem, qui ³⁵ dubitant, utrum quatuor, an tres animae sint in homine, *ψυχή, μέντις, νοῦς*, ³⁶ remota *καρδιά*. Hoc autem loco per *tres animas* magnum & perfectum indicat virum: nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas ³⁷ propter tria habuit

corpora. Attendendum sane, hoc sibi Euandrum vindicare, quod fuit in Hercule: nam ut ille Geryonen extinxit, ita hic ³⁸ Merylum occidit; inde est, quod paulo post ³⁹ ait: *Neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans.* Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim, sicut & Varro dicit, *omnes, qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur.* Licet eos primo ⁴⁰ xliiii. ⁴¹ enumeraverit. Hinc est, quod legimus Herculem Tirynthium, Argivum, Thebanum, ⁴² Libyum. FERONIA MATER. Nympha Campaniae, quam etiam supra vii. 799. diximus. Haec etiam libertorum dea est, in cujus templo raso capite pileum accipiebant. Cujus rei etiam Plautus in Amphitryone i. i. 305. facit mentionem: *Quod utinam ille faxit Juppiter, ut ego hodie raso capite calvus capiam pileum!* ⁴³ * [In hujus templo, Tarracinae, sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *Benemeriti servi sedeant, surgent liberi.* Quam Varro libertorum deam dicit Feroniam, quali Fidoniam.]

565. HORRENDUM DICTU. Dictum est per Poetam his, quibus fides difficiliorem interponit adfectum, ut alibi ii. 204. *Horresco referens:* & iv. 454. *Horrendum dictu, latice nigrescere sacros:* & hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur.] TERNA ARMA MOVENDA. Figura poetica, nam *trina* debuit dicere: *arma* enim numeri sunt tantum pluralis: [non enim dicimus, *tria arma.*] *Movenda* autem, vel contra ipsum, vel ab ipso.

VARIORUM.

sequor codices. vid. ad Sil Ital. i. 13. de metu & dolore vid. ad Valer. Flac. i. 326. BURM.

559. INEX-

³¹ desunt V. Vof. R. Steph. al. ³² desunt iisdem. & Lips. ³³ primus victis V. ³⁴ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. Dan. al. ³⁵ debirabant Basil. ³⁶ deest V. R. Vof. (qui in Graecis, ut semper, admodum turbant) Steph. Fabr. al. ³⁷ per tria Dan. Fabr. ³⁸ Erylum V. Vof. R. Steph. Herilum Basil. ³⁹ dicit V. Vof. R. Steph. al. ⁴⁰ cxliiii. V. & Lips. ⁴¹ enumeraverint R. Basil. ⁴² Libyn V. Libim Vof. Lybim R. Libym Steph. al. ⁴³ * desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ad TERNA v. 565. in Plauti verbis Lips. dat, ut *raso capite portem pileum.* & mox, desunt, non e. d. e. arma.

Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
 Abstulit haec animas dextra, & totidem exiit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 Nate, tuo: neque finitimo Mezentius usquam,
 570 Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, o Superi, & Divom tu maxime rector
 Juppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
 Et patrias audite preces. Si numina vestra

375 In-

SERVII.

569. FINITIMO. Aut in finitimo: aut finitimo capiti, ⁴³ [id est, vicino.]

570. ⁴⁴ [HUIC CAPITI INSULTANS. Ad curam enim viri fortis, & viri boni pertinet, ne quid injuriose fiat alicui homini: ergo & hinc contumeliam ducit, quod finitimos a tyranni injuria non defenderit.]

571. VIDUASSET CIVIBUS URBEM. Scilicet viris fortibus peremptis: proprie viduasset dixit, quia urbs generis est foeminini. Horatius l. od. 10. abusive & satis ⁴⁵ incongrue in genere masculino posuit, dicens: *Viduus pharetra risit Apollo.*

572. AT VOS, O SUPERI. Jam hinc quasi pater loquitur: divisa enim est haec adlocutio, & ultima pars ejus habet adfectum parentis; quod & ipse ostendit dicens: ET PATRIAS AUDITE PRECES. Prima vero viri fortis est, ut: *Qualis eram, cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi.*

574. ⁴⁶ [PATRIAS AUDITE PRECES. Poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur. NUMINA VESTRA. Mihi faventia.]

VARIORUM.

559. INEXPLETUM. *Inexpletus lacrimis* in Mediceo & pro discrepante scriptura in Gudiano: in sex aliis, *inexpletus lacrimans*. prior Vossianus, & alter Hamburgicus, *in amplexum lacrimans*. Montalbanius, *in amplexu lacrimans*. HEINS. Ita variant & alii. *inexpletus* Ed. Venet. *inexpletum* Dorv. a m. sec.

561. ERAM. *Erat* Priscianus lib. XVII. pag. 1110.

Ibid. PRAENESTE SUB IPSA. Ita loco hoc scriptum esse a Marone testis est Priscianus lib. VII. cum tamen libro superiore dixerit, *altum Praeneste sub ipsa* etiam Macrobius lib. v. cap. 8. & 14. HEINS. Subintelligi potest *urbe Praenestae* Dorvil.

562. SCUTORUMQUE. *Sacrorumque* secundus Moreti. *accendi* Venetus.

563. ERYLUM. *Erylum* potiores scripti. Mediceus, *Erylum*. cum vulgaris Macrobius videtur facere lib. v. Saturn. 8. *Erylum* tamen Gudianus, primus Rottendorphius, Mentelius alter, Moretanus primus ac secundus exhibent. HEINS. *Cerilum* Zulichemius. *Elilum* Sprotianus a manu secunda. *Erylum* Dorvil. *Acerilum* Excerpta nostra. *haec* deest Vratislavienfi.

565. TERNA. Si *terna* legis, Servii verba sunt merae nugae, quae ut legitime congruant, legevel, *triaque arma*, vel *tria arma*. ut nulla fiat collisio, ut in Aen. l. 405. *Et vera incensu patuit Dea, ille ubi matrem Agnovit*. MUSON. *Trina* prior Hamburgensis pro diversa lectione, & Florentina Juntarum editio. mox, *cui tunc tamen omnes* scripti. deinde in priore Mentelio, *Abstulit haec animas, totidem dextra exiit armis*. HEINS.

566. TER LETO. *Terque solo* Oudartii.

568. DULCI. *Duplici* Sprotianus. *devellerer* idem & primus Rottendorphius, & quartus Moreti. *tunc dulci* Dorvill.

569. FINITIMUS. *Finitimo* Mediceus & cacteri nostri cum Pierianis plerisque, ut referatur ad *hanc capiti*, quod mox sequitur. in solo Rottendorphio pri-

⁴³ defunt iisdem. ⁴⁴ defunt iisdem. ⁴⁵ congrue Vof. ⁴⁶ defunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. Danieli etiam, *Ma-*
ma v. m. fax

- 575 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, & venturus in unum,
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
580 Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera & sola voluptas,
Complexa teneo: gravior ne nuntius auris

Vol-

SERVII.

577. DURARE LABOREM. Ipsi scilicet senectutis. Terentius Phorm. IV. I. 9. *Senectus ipsa morbus est.* Durare autem, est sustinere. Horatius I. od. 14. *Ac sine funibus vix durare carinae Possunt imperiosius aequor.* 47 [Et Virgilius I. 207. *Durate, & vosmet rebus servate secundis.* INFANDUM CASUM. Parentis est, nolle memorare, quod formidat. CRUDELEM VITAM. Quae filio est superstes. 48

581. SOLA ET SERA. Quta & unus erat, & ferius susceptus; 49 [id est, a seniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit; vel quod sera ex filiis voluptas est.

VARIORUM

primus, a manu secunda, *finitimus*. deinde pro *unquam*, uterque Mentelius, & alii nonnulli, *usquam*. at Moretarius secundus, *Mezentius hostis*. etiam Gudianus a manu secunda. HEINS. *Ufquam & unquam*, utroque in versu variant codices. *haic*, id est meo capiti. *disiuncti*. *finitimo ferro pro bello*, ut Suet. Aug. I. & Justin. I. I. & alii. *viduas urbes* Lucano III. 399. voluit pro *vacuas* dare Heinsius. *capiti insultare* explicuit ad Suetonii Caes. XXX. *finitimus* Dorvil. a m. sec. BURM.

573. MISERESCITE REGIS. Ad Virgilii exemplum dixisse Stat. I. Theb. 282. *generis miseris* tui notat Scholiafles Barth. ubi alii *miserare* habent.

575. RESERVANT. *Reservent* Bigotianus & Parrhaf.

577. PATIAR. *Patior* Mediceus, & prior Menagianus. tum & primus Rottendorphius, alter Mentelius, prior Hamburgicus, & Venetus. HEINS. *Quamvis* Leidenfis. *patior* Parrhaf. & praefert Catroecus vulgatae, ex Pierio sua compilans. *oro & patior* Ed. Venet.

579. NUNC, O NUNC. *Nunc, nunc o liceat* Mediceus & caeteri, excepto priore Menteliano. *Tunc tunc o liceat* Scholiafles Persii ad Satyr. I. 25. HEINS. *Nunc, nunc o liceat crudelem* Dorvil. *rumper* Zulichernius. ita II. 644. *sic, o, sic possum adfati discedite corpus. nunc nunc o* Ald.

580. DUM CURAE. *Dum spes ambiguae curae dum incerta fusuri* Parrhaf.

581. MEA SERA ET SOLA. *Mea sola & sera* codices vetusti, paucissimis minoris rei exceptis: nisi quod in Gudiano a manu prima videtur fuisse *sera & sola*. HEINS. *Kare puer, mea sola & sera* Dorvil. *sola & sera* Ed. Venet. Mediol. & Ald. variant etiam in ordine verborum codices Servii ad lib. IX. 482. BURM.

582. COMPLEXU. In Mediceo *complexus*. etiam in Vaticano Pierii. nec aliter Vossianus prior, Leidenfis, Sprotanus, & Menagianus alter. alter Hamburgicus, *complexum*. HEINS. *Complexu* Francianus. *amplexu* Parrhafianus. vid. ad Petron. cap. LXXXVI. & Val. Flac. I. 214. BURM.

Ibid. NE NUNCIIUS. *Neu* Gudianus a manu secunda. *nec & vulgatas* Markl. ad Statii v. Silv. II. 88. contra scriptos *nec* ibi intrudens, & hoc loco, ubi *ne* constanter scripti, firmans incertam correctionem, quae huic loco non convenit. nam non pendent haec a praecedentibus, sed per se sub-

47 desunt V. R. Vol. Lips. Steph. 48 addit Fahn. III. *Quando aliter neque crudelem abrumpere vitam*, ex lib. IX. 497.
49 desunt V. R. Vol. Lips. Steph. al. ad 585.

Volneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli conlabsum in tecta ferebant.

585 Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alii Trojae proceres. Ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perflus Lucifer unda,
590 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit.

Stant

S E R V I I.

583. SUPREMO. Hoc ex persona Poëtae: quia periturus erat Pallas.

585. JAMQUE ADEO EXIERAT. *Adeo*, ad ornatum pertinet tantum.

587. ⁵⁰ [INDE. Hic *deinde* significat: & est polysemus sermo.] IPSE AGMINE PALLAS IN MEDIO. ⁵¹ Hic enim mos fuit, ut tyrones ponerentur in medio; & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi IX. 28. *Medio dux agmine Turnus*. ⁵²

588. CONSPECTUS. Conspiciuus, conspicabilis, nam pro nomine participium posuit. ⁵³ [Sic est XI. 93. *Et versis Arcades armis*.

589. QUALIS OCEANI. Homericum est.]
590. ANTE ALIOS ASTRORUM DILIGIT IGNES. Venus in caelo habet ⁵⁴ propriam stellam, quae oriens Luciferum, occidens Vesperum facit. Inde Statius VI. Th. 241. *Et alterno deprenditur unus in ortu*. Habet etiam duas alias; unam in signo Tauri; & unam in Septentrione: unde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit: *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes*.

591. SACRUM. Venerabile. TENEBRAS autem RESOLVIT, propter jubar, quod sola possidens ali-quod ⁵⁵ efficiat lumen.

V A R I O R U M.

subsistunt, & deprecantis graviolem nuntium est animi male augurantis. BURM.

583. DICTA SUPREMO. *Maesta supremo* Mediceus a manu prima. pro *aures vulneret* Donatus in Hecyram Terentii Aët. IV. Sc. 4. *aures verberet* eleganter mehercules. etsi Nonius in *grave* vulgatam lectionem expressit. apud Tacitum vita Agricolae cap. XLI. *aures sermonibus verberatae*. Plautus Amphitr. I. I. 177.

Hinc enim mihi dextera vox aures, ut videtur, verberat.

Alcimus Avitus lib. I.

Non si forte fragor securas verberet aures.

HEINS. *Verberet* Bigotianus. utrumque satis defendi posset. sed mihi *vulneret* magis tristi nuntio convenire videtur. nam *verberari aures* potius dicuntur clamoribus magnis, & sonitu, qui nobis horrendus, vehemens & ingratus ad aures accidit, sed non semper tristitia adfert. ut Lucan. VII. 25. *Nullas tuba verberet aures*; ubi praecedit de somno rupto, & idem significat quod Horatius Epod. II. *nec excitatur classico miles truci. verberet* ergo adscribendum librariis, qui haec verba soliti fuerunt commutare. vid. ad Ovid. IV. Met. 726. & ad Sueton. Neron. XXVI. BURM.

585. JAMQUE ADEO. Deerat hic pagina in Mediceo, usque ad v. 643. HEINS.

Ibid. PORTIS. *Portas apertas* Hugonius. ita solent *exire, excedere, egredi* construere. vid. ad Ovid. II. Metam. 517.

587. TROJAE PROCERES. *Proceres Trojae* Leidenfis, ut hiatus in hoc versu relinquantur. HEINS.

588. IN

⁵⁰ desunt iisdem. ⁵¹ hic enim haec sunt R. an, sic enim lex fuit. mox, & abirent Vos. haberent R. ⁵² & supra 1. ⁵³ *compositis sponda medianque locavit*. haec addunt Fabr. & Basil. quae minime huc quadrant, ibi enim de convivio, hic de exercitu agitur. BURM. ⁵⁴ desunt V. R. Vos. Lips. Steph. al. ad v. 590. ⁵⁵ unam propriam Vos. Steph. Dan. Fabr. al. ⁵⁶ *Venus* Dan. ⁵⁷ adfert Dan. Fabr. efficit V.

Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem, & fulgentis aere catervas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 595 Armati tendunt. It clamor, & agmine facto
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum luctus prope Caeritis amnem,
 Religione patrum late sacer: undique colles
 Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.

600 Sil-

SERVII.

592.¹⁷ [OCULISQUE SEQUUNTUR. Mirabrevitate hoc explicuit, id est, quam longissime prospiciunt.
 593. PULVEREAM NUBEM. *Ἰσχυρὴ πύκνωση*.
 594. QUÆ PROXIMA META VIARUM. Qua proximus circuitus est.]
 595. AGMINE FACTO. *Agmen*, est proprie exercitus ambulans: quidquid fuerit aliud, abusive dicitur.¹⁸
 597. PROPE CAERITIS AMNEM. Agylla civitas est Tusciae, a conditore¹⁹ Agella appellata, cui ex inscitia Romana aliud est inditum nomen: nam cum Romani, euntes per Tusciam, interrogarent Agyllinos, quæ diceretur civitas; illi, utpote Graeci,²⁰ quid audirent ignorantes, & optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt, *χαίρει*: quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt: & detracta aspiratione eam *Caere* nominaverunt, ut dixit Hyginus²¹ de Urbibus Italiciis. AMNIS autem²² [aut tacuit nomen, aut, ut quidam volunt,] Minio dicitur: quia alibi dixit x. 183. *Qui Caere domo, qui sunt Minionis in arvis*.²³ [Alii certe montem putabant: ab hoc oppidum dictum.]
 598. LATE SACER. Hoc est, non solum colebatur a civibus, sed etiam ab accolis.²⁴ [UNDIQUE. Deest *quem*, vel *eum*.]
 599. NIGRA. Umbrosa: more suo.

VARIORUM.

588. IN MEDIO. *It medio* Markland. ad Statii v. Silv. I. 245. vid. inf. 675. IX. 28. & 728. & saepe alibi.
 589. PERFUSUS. *Profusus* secundus Mentelii.
 591. OS SACRUM. Vertisse Virgilium vocem *ἰδὼ* per *os*, docet Urfinus ad Fragmenta Sapphus pag. 288. sed *os, vulsum* & similia dant Poetae Soli, Lunae & aliis fideribus. vid. ad Petron.
 Ibid. RESOLVIT. *Removit* Bigotianus.
 592. STANT. *Sunt pavidæ* primus Rottendorphius a m. pr.
 594. META. *Meta* hic notat finem viarum, vel locum, quo plurimae viae exeunt in unum, & ad quam metam calle vel semita propius itur, quam per circuitum. male Servius explicare videtur. imitatur Stat. II. 496.
Fert via per dumos, propior qua calle latenti —
Praecelerant, densaeque legunt compendia silvae.
 ubi Lutatius hunc Maronis locum laudat. BURM.
 596. QUATIT UNGULA CAMPUM. Marius Plotius libello de Metris videtur legisse, *quatit ungula pulverem*. sed Nonius Marcellus & Diomedes Grammaticus stant pro recepta lectione. stant & codices scripti. HEINS. Ita Aeschylus septem contr. Theb. 83. *ἠδὲ καὶ λίσσων βου.* ut recte explicuit Arnaud. Specim. Animadv. Critic. cap. xxxiii. ita &

57 desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ad §. 595. 58 sive stans, sive castra metatus Fabr. al. haec adfuta sunt, credo, & respicere locum ex 111. Georg. 347. ubi in agmine stare, dum castra metantur dicitur exercitus. BURM. 59 deest Vof. V. R. Lips. Steph. al. 60 ex inscientia Vof. Fabr. hanc vocem saepe librarii mutaverunt in *insistiam*. vid. ad Quinctil. IX. 4. pag. 841. excidia R. ex iustitia Steph. 61 qui audierant Lips. deinde prius salutarent V. 62 in urbibus V. R. Vof. Steph. al. 63 desunt iisdem & Lips. & mox, ut qui alibi iisdem. 64 desunt iisdem. in fine asteriscam posuit Dan. legendum forte, *alii Caere montem* &c. nata in faxeo tumulo jacere dicit Cluverius Ital. Ant. lib. 11. p. 489. ex loco supr. h. l. 479. BURM. 65 desunt Lips.

600 Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
 Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,
 Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 605 Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.

Huc

SERVII.

600. VETERES SACRASSE PELASGOS. De his varia est opinio: nam alii eos ab Atheniensibus; alii a Laconibus; alii a Theffalis dicunt originem ducere, quod est propensius: nam multas in Theffalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur: ⁶⁶ [*Philochorus* ait, i-deo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tem-pore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus dicit, Pelasgos esse, qui Tyrrheni sunt: hoc etiam Var-ro commemorat.]

601. ARVORUM PECORISQUE DEO. Publica ceremoniarum opinio hoc habet: pecorum & ⁶⁷ agrorum deum esse Sylvanum. Prudentiores tamen dicunt, eum esse *ὕληος θεός*, hoc est, deum *ἡ-λως*. Hyle autem, est sex omnium elementorum, id est, ⁶⁸ igni sordidior, & aëre, item aqua & terra sordidior: unde cuncta procreantur: quam *ἡλως*, Latini *materialiam*, appellaverunt; nec incongrue, cum materia sylvarum sit. Ergo quod Graeci a toto, hoc Latini a parte dixerunt. LUCUMQUE, DIEMQUE. Hoc a Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam solenne, quam dies consecrationis. Hinc est illud l. 737. *Nostrosque hujus meminisse minores*. ⁶⁹ [Ecce & hic luo & numen, & consecrationem dedit.]

603. TARCHO ET TYRRHENTI. *Tarcho*, ⁷⁰ [sic legitur] est Latinus nominativus de Graeco veniens, ab eo, quod est *Tarchon*, ⁷¹ perdita litera N, & a in o mutata, ut ⁷² *Apollo*, *Ἀπόλλων*, *Plato*, *Πλάτων*. Aliter versus non stat. TUTA TENEBANT CASTRA LOCIS. Hoc est, industria & natura munitissima. Sed novimus, *castra* per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint,

quod si in montibus sunt, quomodo procedit: *Latis tendebat in arvis*? Ne sit ergo contrarium, intelligamus, quod hodieque videmus & legimus, hanc collium fuisse naturam, ut planicies esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quamquam multi velint, *Celsoque* ⁷³ *omnis de colle videri Jam poterat legio*, ad Aeneam referre; ut intelligamus, venientes in collibus fuisse Troianos; Castra vero *Heurysca* in campis: quod si velimus accipere, quemadmodum procedit: *Tuta tenebant Castra locis*? ⁷⁴ [nam *tuta*,] id est, per naturam locorum.

604. ⁷⁵ [DE COLLE VIDERI. Incertum, utrum ipsa in colle agens; an ab his, qui de colle prospiciunt.]

605. TENDEBAT IN ARVIS. Ut II. 29. *Mic saevus tendebat Achilles*. ⁷⁶ [Hoc est tentoria habebat.]

VARIORUM.

&c de curribus idem Aeschylus *ῥ. 211*. *ἐπὶ τοῖς ἵπποις* dixit. luxuriant Poëtae in his. vid. Heinf. supr. ad lib. VI. 591. apud Non. Marc. in *quattro* Mercerus edidit *quadripedantes p. cuatis*. vid. &c lib. XI. 875. BURM.

597. CAERITIS AMNEM. *Ceritis* Priscianus ter quaterve agnoscit, quomodo & scripti nonnulli. sed apud Macrobiū lib. III. Saturn. cap. 3. legitur *Caeritis*. & *Ceritis* in utroque Meneliano, priore Vossiano, primo Moretano & quique aut lex aliis. *Caeretanus* hic Tusciae fluviū Plinio appellatur. Placet etiam diphthongus, ut in *Caere*, quod Graecis *Καῖρι*. recte *Caeritis* Gudianus. alio-

⁶⁶ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. *Philochorus* Dan. *Philochorus* Fabr. sed legendum, *Philochorus*, docuit Munckerus ad Fulgent. Myth. I. 13. unde eo non nominato *Mafricius* ita edidit. satis notus ille Grammaticus Atheniensis, & saepe a Fabricio in Bibliotheca Graeca memoratus. vide & Lambec. ad Codicum pag. 175. BURM. ⁶⁷ agnorum V. R. V. ⁶⁸ ignis sordidior & aër, item aquae & terrae sordidiora Vof. & Dan. nisi quod, terrae sordidior. igni sordidior & aëri terraeque terra sordidiora R. igni sordidior & aër, item aqua & terra sordidiora Steph. ignis & aër, item aquae & terrae sordidior V. ⁶⁹ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁷⁰ desunt iisdem. ⁷¹ perdita n. iisdem. ⁷² ut *Apollo*. aliter R. Vof. Lipf. alterum exemplum in *Plate* desit etiam Dan. ⁷³ omnes R. Steph. ⁷⁴ desunt V. Vol. R. Steph. al. ⁷⁵ desunt iisdem. ⁷⁶ desunt iisdem & Lipf.

Huc pater Aeneas, & bello lecta juvenus,
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.

At Venus aetherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
610 Ut procul egelido secretum flumine vidit,

Ta-

SERVII.

606. ET BELLO LECTA. Quia ait supra §. 547. *Qui sese in bella sequantur, Praestantes virtute legunt: aut lecta proprie: quia* 77 delectus militum est.

607. FESSIQUE ET EQUOS ET CORPORA CURANT. Ingenti arte, quod sequebatur, omisit, redditurus in decimo: namque si vellet dicere, venisse Aeneam, 78 vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, & peribat illud, quod ait supra 497. *Ibto namque fremunt condensae litoris puppes:* cum 79 & Hetrucorum festinationi dicentis brevis congruat. Verum hoc, quod in isto loco praetermisit, reddit in decimo, dicens x. 148. *Namque ut ab Euandro castris ingressus Hetrusis, Regem adis, & regi memorat nomenque, genasque.*

608. AETHERIOS NIMBOS. Per aërem numinum, scilicet purgationem, qui circa deos est.

609. DONA FERENS ADERAT. 80 [Homerus ait Iliad. T. 3. *Ἡ δ' ἐς νῆας ἵκαν θύῃσιν ἀνὰ δῶρα φέρουσα.*] REDUCTA. Secreta.

610. EGELIDO SECRETUM FLUMINE VIDIT. *Egelido*, id est, nimum gelido: & est una pars orationis, ut IIII. Georg. 145. *Eduramque pirum:* id est, valde durum, & sic dixit, *Secretum flumine egelido*, hoc est, praesidio fluminis: ut dicitur, *secretus est monte*, 81 vel sylvis. Latenter autem ostendit, Aeneam, non nisi flumine ablutum, 82 numen videre potuisse.

VARIORUM.

alioquin erit producenda secunda syllaba, ut lib. x. 183. *Qui Caerete domo.* HEINS. *Ceretis* Francianus & Parrhasianus & Ald.

599. CINGUNT. *Cingit* Macrobius, sed liberiorum culpa, ut opinor. mox *Agnorum pecorisque* idem Macrobius. *Cingit* etiam in Leidenli, priore Hamburgico & Montalbano & a m. pr. tertio

Rottendorphio. HEINS. *Cingit* Parrhas. *ilice cingit* Zulichem. a manu pr. *Silvarum pecorisque* Cerda. male: non enim differebant multum, *Favus*, *Pas*, *Silvanus*, qui omnes agrestes dii, rusticorum & pastorum numina erant, & Servii verba docent, *ἐλκεῖν θύον* non debere verti *Silvarum deum*, sed *universae substantiae materialis dominatorem*, ut de Pane loquitur Macrobius. i. 22. unde & in Glossis *Πᾶν*, *θύον ἐλκεῖν*, vertitur, *Silvanus*. & hinc inter agrestium numina *Silvanum* invocatur Maro lib. i. Georg. 20. cui etiam est studium *arva* tueri. *Arva* autem licet proprie agros, qui seruntur & arantur, notent, latius de universo agro & regione milles poni solet. ut *Lavinia*, *Saturnia*, *arva* de tota regione. vid. ad Rutil. i. 83. BURM.

603. TARCHO. *Tarchon* Gudianus, Venetus & nonnulli alii. *Tharco* alter Menesli. & deest Montalbano & primo Rottendorphio. *Tarchon* Parrhas. vid. inf. xi. 727. & h. l. §. 506.

605. ET LATIS. *Ut latis tendebat in arvis* castigabat Tanaq. Faber animadvertit ad Phaedri fabellas, non inconcinne, sed obstant libri veteres. HEINS. Ita & Barthius ad Stat. x. Theb. 857. *Latis* coniecerat Heinsius in codicis ora. *Latis* Francian. a manu prima. ut & mox, *leta juvenus*. vulgata legitur apud Serv. ii. Aen. 29. Torr. ad Suet. Galb. xii. citat, *jama poterat locus. in armis* Excerpta nostra. BURM.

606. LECTA. *Electa* primus Rottendorphius & Leidenlis. *hoc pater* Leidenlis alius. vid. supr. 423.

607. FESSIQUE ET. *Fessique equos* Dorvill.

609. NATUMQUE. Commentator Crucquianus ad Horat. i. Od. 17. laudat, *penitusque in valle reducta*. vid. lib. vi. 703. *natum in* alter Hamburgicus.

610. EGELIDO. *E gelido* Leidenlis, Zulichemius,

77 dilectus V. Vof. R. Dan. 78 deest Vof. 79 Etruscicorum festinationi edicentis V. R. 80 deest Vof. R. V. Ligf. corrupta Homeri verba dant Steph. Dan. Basil. 81 vel egelido V. R. 82 nomen V.

Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:

En, perfecta mei promissa conjugis arte

Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,

Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.

615 Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:

Arma sub adversa posuit radiantia quercu.

Ille Deae donis & tanto laetus honore,

Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,

Miraturque, interque manus, & brachia versat

620 Terribilem cristis galeam, flammisque vomentem,

Fati-

S E R V I I.

611. OBTULIT ULTRO. Id est, *deam confessa*, ut in secundo 591. dixit; ⁸³ [est autem *ὅτι* *πρότερον*:] & ordo est: Obtulit se, & locuta est.

612. PROMISSA. *Καὶ τὸ σπονδίασμα*, ut supra 534. *Hoc signum cecinit missuram diva creatrix.*

613. LAURENTIS SUPERBOS. Ut sup. 118. *Quos illi bello profugos egere superbo.*

614. ACREM TURNUM. Fortem: & proprie apud nos *acer* est, qui apud Graecos ⁸⁴ *δίνος* dicitur: nam *fortem*, & *vehementem*, ⁸⁵ & *asperum*, & *amarum* potest significare. POSCERE. Provocare. ⁸⁶ Cicero I. in Verr. 26. *Poscunt majoribus poculis*, id est, provocant.

617. DEAE DONIS. Propter arma. TANTO LAETUS HONORE. ⁸⁷ [Munere divae:] quod ⁸⁸ manifeste viderat matrem, & plenam numinis sui.

619. INTERQUE MANUS ET BRACHIA VERSAT. ⁸⁹ [Ex Homero Iliad. T. 18. *τίπῳ δ' οὐ χερσὶν ἔχοντι δὴ ἄγλαα δῶρα.*] ⁹⁰ Distinguendum autem est, ut intelligas Aeneam manibus minora, brachiis majora arma considerasse, ut puta lorica vel scutum: haec enim sunt arma majora; minora vero, galeam, gladium, ocreas. VERSAT. Considerat, ut v. 408. *Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.*

V A R I O R U M.

mius, Ed. Venet. & Mediol. *ingelido* Montalba-

nus. & *procul* Parrhasian.

612. PROMISSA. *Promissi* Excerpta nostra. *arte* Sprothianus.

613. NE MOX. Nec editio Juntina & Oudartii codex. *nec mox bis Laur.* Ed. Venet.

614. DUBITES. *Dubitas* Regius.

616. SUB ADVERSA. *Sub averfa* Leidenfis. *radientia* Mentelii prior, Menagii prior, Gudian. & tres quatuorve alii. & ita *radiensis* supr. v. 23. Gudianus & primus Rottend.

618. EXPLERI. *Impleri* membranae Thuanae Macrobian lib. v. Saturn. 8. quomodo & Gudianus pro diversa lectione. HEINS. *Per singula versat* secundus Moreti. *naturatur* Ed. Ald. pr. *interque manus sua brachia Parrhas. verset* Reg.

620. VOMENTEM. *Tò vomentem* in Gudiano a secunda manu erat repositum, crasa prisca lectione. videbatur tamen fuisse *tonantem*, nam *nantem* ex scriptura veteri supererat. HEINS. *Flammamque* alter Hamburgicus. *flammisque* Parrhas. a m. pr. de splendore capit Duker. ad Flor. iv. xii. 16. ut lib. x. 270. vide mox ad v. 634. illud *nantem* potuit etiam ex *minantem* superfuisset. *minaces* & *minantes* vero galeas alii dixerunt. vid. ad Valer. Flac. vi. 519. sed valeant conjecturae incertae. infra etiam v. 680. *geminas cui tempora flammis Laeta vomunt.* BURM.

621. Lo-

⁸³ defunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ⁸⁴ *dinos* dicitur Vof. Graecos noscitur R. ⁸⁵ *δίνος* & *asp.* Dan. ⁸⁶ Cicero prima & secunda actione in Verrem Fabr. al. ⁸⁷ defunt Steph. Dan. ⁸⁸ manifestam V. Vof. R. Steph. ⁸⁹ defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. ⁹⁰ iungendum est V. Vof. R. Steph. Dan.

Fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerulea nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum levis ocreas electro, auroque recocto,
625 Hastamque, & clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius aevi,
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnatque in ordine bella.
630 Fecerat & viridi foetam Mavortis in antro

Pro-

S E R V I I.

621. FATIFERUMQUE ENSEM. *Fatum* saepe pro morte positum legitur. ⁹¹ [*fatiferum* ergo, le-
thiferum.] RIGENTEM, SANGUINEAM, INGEN-
TEM.] Distinguendum propter plura epitheta.
[*Sanguineam* autem, velut cruentam, terribilem.]

623. SOLIS INARDESCIT RADIIS. Irim Physi-
ca ratione describit, quae fit cum aquosam nubem
solis ardor inradiat. Nec est incongrua haec com-
paratio; cum lorica de diversis metallis fieri ple-
rumque consueverit.

624. LEVES OCREAS. Id est, nitida tibialia.
RECOCTO. Saepe purgato, ⁹² [quia quanto plus
coquitur, melius fit: ergo ad qualitatem & ad com-
mendationem refertur. Sic Homerus Iliad. Σ. 608.

Ἄντ' ἀπὸ τῶν τε σάκ' ὀμύνα τε σιβαρόν τε,
Τῶν δ' ἄρα οἱ θάρηκα φαινότατον πυρὸς αὐγῆς.
Τῶν δ' οἱ κυνέη βριαρὴν προάφοις ἀρραπῆν,
Καλὴν, Δαίδαλ' ἔπει δὲ χρύσειον λάβον ἦεν.
Τῶν δ' οἱ κρημίδας ἱανὴ κασιγέτοισι.]

625. NON ENARRABILE. Bene non enarrabi-
le: cum enim in clypeo omnem historiam Roma-
nam ⁹³ velint esse descriptam, dicendo: *Illic genus
omne futurae Stirpis ab Ascanio, pugnatque in or-
dine bella*: captum tamen pauca commemorat,

sicut in primo 456. ait, *Videt Iliacas ex ordine pu-
gnas*: nec tamen universa ⁹⁴ descripsit. ⁹⁵ [Sane
interest inter hunc & Homeri Clypeum: illic enim
singula dum fiunt narrantur; hic vero perfecto o-
pere noscuntur: nam & hic arma prius accipit Ae-
neas, quam spectaret; ibi postquam omnia narrata
sunt, sic a Thetide deferuntur ad Achillem. Op-
portune ergo Virgilius: quia non ⁹⁶ videtur simul
& narrationis celeritas potuisse connecti, & opus
tam velociter expediri, ut ad verbum posset oc-
currere.]

627. HAUD VATUM IGNARUS. ⁹⁷ [Liptotes fi-
gura, id est,] futurorum non inscius. ⁹⁸ [Et qui-
busdam videtur, hunc versum omitti potuisse.]
VENTURIQUE INSCIUS AEVI. Non *aevi*, sed
quae in aevo erant futura.

629. STIRPIS AB ASCANIO. Usque ad Augu-
stum Caesarem. ⁹⁹ [PUGNATAQUE IN ORDINE
BELLA. Et hic subaudiri potest de Ascanio: &
bella Albanorum, quae Romanorum, in clypeo
dicit.]

630. MAVORTIS IN ANTRO. Potest accipi,
& *fecerat lupam Mavortis*, ¹ [et *Mavortis*] in
antro. ² [Fabius speluncam Martis dixit.] Dicen-
do autem ET, ostendit multa alia ³ esse depicta. ⁴
[Est autem elegans figura *Fecerat procubuisse*: sane
laus

⁹¹ desunt Lips. ut & ultima, *sanguineam* &c. quae ne habent V. Vof. R. Steph. al. ⁹² desunt iisdem. sed Steph. &
Basil. Homerica habet, quae desunt contra Dan. ⁹³ velit V. Vof. R. Steph. al. vellet Dan. Fabr. ⁹⁴ describit Dan. Fabr.
⁹⁵ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ⁹⁶ auditus s. e. n. c. p. connecti * & opus Dan. ⁹⁷ desunt V. Vof. R. Lips.
Steph. al. ⁹⁸ desunt iisdem. ⁹⁹ desunt iisdem. ¹ bonorum q. R. i. c. dicit * Dan. sed Fabr. sine asterisco. ² de-
sunt V. ³ desunt V. Vof. R. Lips. Steph. al. ⁴ fuisse V. Vof. Steph. al. fuisse dicta R. pro picta. ⁵ desunt V. Vof.
R. Lips. Steph. al.

Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, & lambere matrem
Inpavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

635 Nec

SERVII.

laus operis, ut tale videretur. FOETAM vero, quae peperit, & nutrire potuisset.]

631. PROCUBUISSE. Id est, prima parte se inclinasse, quod Graeci *πρὸς κλινὴν* dicunt: ut inclinatione corporis ubera praeberet infantibus: nam *se procubuisse*, jacuisse accipias, contrarium est, quod dicit: *Ludere pendentis pueros*. ⁷ [Quod si *procubuisse*, ut sup. 82. *Cum foetu concolor albo Procubuit*, accipiamus, intelligere debemus PENDENTES, desiderio alimoniae suspensos, vel intentos, ut IV. 79. *Pendetque iterum narrantis ab ore*. Alii *pendentes*, cessantes, ut IV. 88. *Pendent opera interrupta, minaeque Murorum ingentes*.] Sciendum tamen, voluisse cum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupae cernimus statuis. GEMINOS HUIC. Modo revera geminos, alias similes. Sane totus hic locus Ennianus est.

632. LUDERE. Moveri. Terentius Adel. III. IV. 13. ⁸ *Congrum istum maximum paulisper in aqua finitio ludere*, ⁹ [id est, moveri.] LAMBERE MATREM. Quasi matrem, cujus affectum pueris exhibebat. ¹⁰ [Sane veteres etiam nutrices *matres* vocabant, ut ait Plautus in Menaechnis prol. 19. *Et mater non possit dignoscere, quae mammam dabit*.]

633. TERETI CERVICE. Rotunda, cum longitudine, ut VIII. Ecl. 16. *Incumbens tereti Damon sic coepit olivae*.

634. MULCERE ALTERNOS. Non quod in pictura erat dicit; sed id, quod intelligimus factum fuisse, ut I. 483. *Ter circum Iliacos raptaverat Hector muros*. ET CORPORA FINGERE LINGUA. Id est, tergere. Cicero in Sestiana cap. 35. *Spongiis sanguis effungebatur*, id est, tergebatur. ¹² [Fingere tamen, & formare aliquid, & ad integram faciem arte perducere significat; inde *Fictores* dicuntur, qui imagines vel signa ex aere vel cera faciunt.]

VARIORUM.

621. LORICAM. *Et loricam* Bigotianus, quod Heinsio placebat. *loricamque* prior Hamburg. *rugentem* Francian.

624. RECOCTO. *Recoctas* primus Rottendorph.

627. VATUM. *Fati* Bigotianus. *fatum* Sprothianus & primus Rottendorphius & primus Moreti. quod pro *fatorum* capit Waddel. Anim. Critic. p. 26. *ignaros* secundus Rottend. & Menagii alter.

628. FUTURAE. *Latium* Ed. Venet. *inscite* ex lib. I. 6. repetitum.

629. PUGNATAQUE IN. *Pugnantique ordine* Montalbanius. *pugnata ex ordine* Oudartii sine praepositione. *pugnataque ordine* Francian.

630. FOETAM MAVORTIS. Vondelius ex Marte gravidam interpretatur, quod nec historiae, nec verbis convenit. sed *foeta Lupa* Mavortis est iam onere levata, ut Nonius explicat, quae peperit, & ideo lacte nutrire potest infantes. illa vero in antro Martis procumbit, ut geminis ubera praeberet. *foeta* enim & plena sive gravida, & etiam iam enixa. vid. lib. I. 55. & II. 238. BURM.

631. GEMINOS. *Geminosque* Francianus.

633. REFLEXAM. *Reflexa* Gudianus & Menagianus prior cum aliis quatuor minoris rei: etiam primus Rottendorphius a manu prima. HEINS. Et Francianus. *lingere* profert Catrocius, ingrato sono. ut infr. IX. 89. *reflexam* moveri non debet. vid. Davif. ad Cicer. II. de N. D. 42. *reflexa cervice* tamen dixit Maro lib. x. 535. sic *flexa cervice* Ovid. Epist. XVI. 131. ubi vide notas. ita ut Miss. standum sit, quia utroque modo locuti veteres. hic quia *tereti* additur, *reflexam* praefero. BURM.

634. MULCERE. Recte Servius. de quo videri debent Miscell. Observ. Critic. Vol. I. p. 20. & IV. pag. 198. & quae diximus ad lib. I. 483. vid. & modo §. 620. de verbo *fingere*, quod in hac re etiam Ovidius adhibet, II. Fast. 418. vid. Heins. ad Ovid. xx. Epist. 134. BURM.

635. Si-

⁶ *προκλινούσας* Steph. *προκλινούσας* Basil. saltem *προκλινούσας* dixisset, sed vulgata optima est. ⁷ desunt V. Vol. R. Lips. Steph. ⁸ *congruum* R. V. Fabr. & Masvic. *maximum* omittit Dan. in R. turbata scriptura, *maxima im. in aqua. paulisper* deerat R. Vof. Steph. al. in Vossiano & Steph. hic subiungebantur, alii *pendentes*, cessantes, ut, *pendent opera interrupta*. ⁹ desunt V. R. Vof. Lips. Basil. ¹⁰ desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ¹¹ deest Fabr. in placito nunc legitur, ut *matres suas non interuisse possent*. ¹² desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al.

635 Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Confessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.

Post

S E R V I I.

635. NEC PROCUL HINC ROMAM. Congrue, juxta proprios conditores. RAPTRAS SINE MORE SABINAS. ¹³ *Raptas* spectaculo, sine ullo exemplo: ¹⁴ [aut sine ullo bono more: vel *raptas*, stupratas, id est, per vim. Historia autem talis est: Romulus, cum turbam civium non haberet, Asylum condidit, ad quem locum, si quis confugisset, eum exinde non liceret auferri: hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, a vicinis civitatibus matrimonia postulavit: sed ab eis contemptus, *celetes* se Neptuno, Equestri deo, qui & Confusus dicitur, editurum proposuit, ad quos *celetes* cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus foeminis convenisset, Romulus eas signo dato rapi de spectaculo fecit: ob quam rem a Sabinis bellum ei indictum est; in quo cum jam capto a Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur, & ejus milites fugerent, Jovi Statori templum se facturum esse promisit, si ejus stetit exercitus. Quo voto restituta pugna, cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum, quae jam Romanis nuptae erant, ¹⁵ pugna sedata est, & isto foedere Tatio Rex Sabinorum in partem Urbis acceptus est: unde Romani a Curibus Quirites appellati sunt.]

636. CONSESSU CAVEAE. *Cavea* est, ubi populus ¹⁶ spectat. ¹⁷ [Plautus in Amphitryone Prol. 65. *Ut conquisitores singuli in subsellia eant per totam caveam spectatoribus.* Vallis autem ipsa, ubi Circenses editi sunt, ideo *Murcia* dicta est, quia quidam vicinum montem *Murcum* appellatum volunt; alii, quod fanum Veneris Verticordiae ibi fuerit, circa quod nemus e myrtetis fuisset, inde mutata litera *Murciam* appellatam: alii *Murciam* ¹⁸ a *murco*, quod est *murcidum*, dictam volunt; pars

a dea ¹⁹ *Murcia*, quae cum ibi Bacchanalia essent, furorem sacri ipsius *murcidum* faceret.] MAGNIS CIRCENSIBUS ACTIS. *Magnis*, quantum ad paupertatem pristinam pertinet: nam legimus propter equorum inopiam diversis eos tunc ulos animalibus. Raptae autem sunt Sabinae Confualibus, hoc est, mense Martio. *Confusus* autem, est deus consiliorum: qui ideo templum ²⁰ sub tecto in Circo habet, ut ostendatur tectum debere esse consilium: inde est, quod & Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides tecta esse debet & velata. Ideo autem dicato Consi simulachro rapuerunt Sabinas, ut tegetetur initum de ²¹ raptu consilium. Ille Confusus, & ²² Equestris Neptunus dicitur: unde etiam in ejus honorem Circenses celebrantur. Errant ergo, qui dicunt *magnis Circensibus*, aut Megalesiacis, aut Romanis, quos constat fieri ante calendas Januarias. ACTIS autem, cum agerentur: quia non erat praesens a passivo participium, ut I. 121. *Et qua vestus Abas.* CIRCENSIBUS. *Circenses* dicti, vel a circuitu, vel, quod, ubi nunc metae sunt, olim ²³ gladii ponebantur, quos circum ²⁴ [ibant,] dicti ²⁵ inde *Circenses*, ²⁶ [ab ensibus, circa quos ²⁷ circumibant. Sane notandum, positos *Circenses*,] sine adjectione ludorum, cum] ita dicamus *ludos theatrales*, *ludos gladiatorios*, *ludos Circenses*.

638. ROMULIDIS. Hic dativus pluralis venit ab eo, quod est hic ²⁸ *Romulida*. CURIBUSQUE SEVERIS. *Mire* ²⁹ [et merito, dixit *severis*: cum enim filias perdiderint ³⁰ Caeninenfes, ³¹ Antemnates, ³² Crustumini, & Sabini; caeteris quiescentibus, Sabini soli bella sumpturunt, ³³ [sicut dictum est:] sed intervenientibus postea triginta foeminis, jam enixis, de illis, quae raptae erant, pax facta est: et

¹³ raptae Dan. ¹⁴ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. ¹⁵ deest Fabr. ¹⁶ exspectat Dan. ¹⁷ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. desunt Plautina Dan. ¹⁸ a murcido Dan. ¹⁹ murcia dicit, & reliqua desunt Fabr. quae cum ibi bacchanalia essent furorem sacri ipsius murcidum facerent * Dan. ²⁰ sub tecto circo V. sub tecto habet Vof. Steph. sub circo R. Dan. ²¹ raptu V. R. Vof. Steph. Fabr. al. vid. ad lib. iv. Aen. 217. ²² equae V. Eques Vof. R. Lipf. Steph. Dan. Fabr. al. ²³ vel gradus V. gradii R. ²⁴ desunt R. ad ita dicamus. ²⁵ deest V. Vof. Steph. autem Basil. ²⁶ desunt usque ad sine adjectione Dan. ²⁷ currebant Vof. ²⁸ Romolida R. ²⁹ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ³⁰ Cetinenfes Steph. Dan. Cerinenfes Fabr. ³¹ Antemnatae R. ³² Crustumini V. R. Vof. ceterum, haec contra fidem historiae narrari notat Behotius lib. i. Apoph. 5. ³³ desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. deinde, qui interv. V. Vof. R. Steph. al.

Post idem inter se, posito certamine, reges
640 Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & caesa jungebant foedera porca.

Haud

SERVIL.

ex ³⁴ quarum nominibus Curiae appellatae sunt. In communem etiam mulierum honorem Calendae eis ³⁵ dicatae sunt Martiae. Horatius III. Od. 8. *Martius caelebs quid agam calendis?* Juvenalis IX. Sat. 53. *Munera foemineis tractat secreta calendis.* Nec enim aliter congruit, Martias calendas esse foeminarum; nisi quia, ut diximus, ³⁶ foeminae bella sedarunt. Sane sciendum, omnes virgines raptas, excepta Herfiliâ, quam, sublatam a marito, sibi Romulus fecit uxorem. ³⁷ [Aut SEVERIS, disciplina; aut rem hoc verbo reconditam dixit; quia Sabini a Lacedaemoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de Origine Urbium Italicarum, a Sabo, qui de Perside Lacedaemonios transiens ad Italiam venit, &c, expulsis Siculis, tenuit loca, quae Sabini habent: nam &c partem Persarum nomine *Caspiros* appellare coepisse, qui post corrupte *Casperiuli* dicti sunt. Cato autem, &c Gellius, a Sabo, Lacedaemonio, trahere eos originem referunt. Porro Lacedaemonios durissimos fuisse omnis lectio docet. Sabinorum etiam mores populum Romanum secutum, idem Cato dicit: merito ergo *severis*, qui &c a duris parentibus orti sunt, &c quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt.]

639. POSITO CERTAMINE. Finito, ut I. 374. *Ante diem clauso componet vesper Olympo.*

640. JOVIS ANTE ARAM. Ante templum Jovis Statoris, quod fecerat Romulus, postquam orans elatis armis meruit ne suus exercitus ³⁸ fugaretur.

641. JUNGEBANT FOEDERA PORCA. *Foedera*, ut diximus supra I. 62. dicta sunt a *porca*, *foede*, &c crudeliter, occisa: ³⁹ [nam cum ante gladiis confingeretur, a Feclalibus inventum, ut silice feriret; ea causa, quod antiquum Jovis signum lapidem silicem putaverunt esse. Cicero *foedera* a *hæde* putat dicta. Sed] ⁴⁰ hujus porcae mors opta-

batur ei, qui a pace ⁴¹ refluiisset. ⁴² Falso autem ait *porca*: nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur: ergo aut usurpavit genus pro genere, ut VIII. Ecl. 28. *Timidi venient ad pocula damae*: cum *bas damas* dicamus; item supra ⁴³ *lupam*, cum artis sit, *hic & haec lupus*: aut certe illud ostendit, quia in omnibus sacris foeminei generis plus valent victimae. Denique si per marem litare non possent, succidanea dabatur ⁴⁴ foemina; si autem per foeminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. ⁴⁵ [Quidam *porcam*, euphoniae gratia dictam volunt. Hujus autem ⁴⁶ facti in Sacra via signa stant: Romulus a parte Palatii; Tati us venientibus a Rostris.]

VARIORUM.

635. SINE MORE. Ovid. I. Art. 113. *sine lege*, ubi tamen codex Schefferi, *sine more*. vide, quae ibi adnotavimus. BURM.

636. CONSESSU. *Concessu* tertius Mentellii, & Gudianus a manu prima. & ita Menagii alter & quartus Moreti.

637. ADDIDERAT. *Addiderant* Editio Juntina.

638. ROMULIDIS. *Romulidi* Menagii prior.

640. ANTE ARAS. *Ante aram* scripti, exceptis primo Rottendorphio, Sprotiano, Moretano primo, altero Vossiano &c Schefferio. HEINS. *Aram* Editio Juntina. Ald. & Cerdæ & aliae.

641. CAESA PORCA. Heinsius in Schedis scripserat, *caesa porco*, ut *porcus* femina saepe Catoni de R. R. vide Festum in *Recto fronte*. sic *agnus* femina in Leg. XII. Tabul. vide Voss. de Analog. lib. I. cap. 16. *sic oculis capiti talpae*. I. Georg. 183. &c *timidi damae* in Ecl. IV. sed *caesa porca* etiam Sueton. Claud. XXV. BURM.

642. CR-

34 quorum V. 35 dictae Dan. 36 feminis bella sedata sunt Dan. Fabr. 37 desunt V. Vol. R. Lipf. Steph. al. 38 fugeret Vof. R. Steph. al. 39 desunt Vof. R. V. Lipf. Steph. al. 40 cujus mors Vof. R. V. Steph. al. 41 refluiisset V. R. Vof. Steph. Dan. sed *refluiisset* legendum. 42 errare Servium credit Vossius, ex eo quod non observavit porcum etiam de femina dici. ita notavit Ryckius. vide hic Taubmannum. 43 deest R. cum Martia V. perperam geminata littera m. 44 feminea Dan. Fabr. 45 desunt V. R. Vof. Lipf. Steph. al. 46 fortasse scriptam fuit, *passi*.

Haud procul inde, citae Metium in diversa quadrigae
Distulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)

Raptabatque viri mendacis viscera Tullus

645 Per silvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

Nec

SERVIL

642. CITAE METIUM IN DIVERSA QUADRIGAE. Donatus hoc loco contra metrum sentit, dicens, CITAE, *divisae*: ut est in Jure: ⁴⁷ *Erecho non cito*: id est, patrimonio, vel hereditate non divisa: nam *citas*, cum *divisus* significat, *ci* longa est. Ergo *citae*, veloces ⁴⁸ intelligamus. Quod autem dicit Virgilius ⁴⁹ *Metum*: Metius Fuffetius dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. Novimus autem nominum vel mutationem, vel mutilationem concessam Poëtis: sic pro Polluce, Castorem; pro Citherede, Lycoridem posuit, ut Ecl. 2. *Sed quae legat ipsa Lycoris*. Hic autem Metius Fuffetius, cum apud Albanos summam rerum teneret, a ⁵⁰ Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, jure locietatis venit quidem; sed in ipso proelio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius, ait voce maxima militibus suis, ita ut etiam ⁵¹ hostis audiret: *Ne trepidetis, meo consilio factum est, ut fastidiose Metius Fuffetius ad hostes transfret*. Quo ⁵² consilio & suis pene amissas jam reddidit vires, & effecit, ne hostes crederent Metio: quem post victoriam captum Tullus Hostilius religavit ad ⁵³ binas quadrigas; ita ut ab unis quadrigis traherentur manus; pedes vero ab alteris: quibus agitatis velociter, eum crudeli morte discerpit. Videns itaque Poëta Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam criminis retorquet in auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Metium: ⁵⁴ [AT TU DICTIS ALBANE MANERES. Ideo etiam MENDACIS infert,] ut tacitae quaestioni, & invidiae ⁵⁵ crudelitatis occurrat. ⁵⁶ [Sane constat, post victoriam de Albanis Romanorum, quam per conditionem Horatorum & Curiatorum adepti sunt, hoc factum esse, quod hoc loco Poëta narravit: ⁵⁷ [nam quemadmodum Metius vel ad auxilium facile nisi jussus venisset? vel post cognitam fraudem acciri tam facile po-

tuisset, nisi tanquam subjectus congratulatum victoriam ad Tullium Hostilium venisset?]

VARIORUM.

642. CITAE. Donatus explicat *divisae*. sed H. Stephan. recte animadvertit primam eo sensu esse producendam. ut & Servius. sed quidam apud Lucretium lib. I. 386. *si cita dissiliant* explicant *divisa*, alii *cito* vel *cita* pro *cito* capiunt. vid. notas Bapt. Pii.

Ibid. METUM. *Metum* corrigit Salmassius ad Florum animadversis secundae curae lib. I. cap. 3. qui illic consulendus. Pierius in suis omnibus *Metum* exstare adfirmat. in Nonii tamen editis exemplaribus verbo *differre* est *Metium*. *Metum* plerique nostri etiam agnoscunt. prior tamen Mentelius *Maetum*. Gudianus, primus Rottendorphius tertiusque, alter Mentelius, alter Menagianus, *Metum*. secundus Moretanus & Venetus *Metium*. sed *Metium* omnino legi oportet, ut id vocabulum in duas syllabas contrahatur, quomodo in Georg. Stello IV. 242.

Ignotus adedit

Stello, & *Lucifugis congesta cubilia blattis*. atque id genus alia complura. Mutilatum quidem a Marone hic loci id nomen Servius contendit, quo jure ipse viderit, in ejus tamen vetustis exemplaribus constanter *Metius Fuffetius*. hic Albanus quatuor aut quinque locis appellatur. vere. Asseverat quidem ad Florum Salmassius, etiam *Metiam* familiam fuisse apud Romanos, eamque ex marmoribus antiquis asserere conatur. sed frustra. Non enim negari fieri potuisse, ut in infima plebe apud Romanos, aut per eorum municipia fuerint *Metio* nomine indigetati. sed nihil illis cum *Metia* gente illustri & antiqua. Nec Graecos moror, apud quos per simplex *tau* id nomen scribitur. certe apud Stratum prima syllaba in *Metio* producitur propemptico ad

47 Eroto V. Erecho R. Steph. Fabr. Basil. 48 intelligimus Dan. Fabr. 49 *Metium*. *Metius Fuffetius* V. Vof. & ita postea: *Metiam*. *Metias Suffetius* Steph. Dan. al. *Suffetius* etiam Fabr. *Metum*. *Metius Suffetius* Basil. Quem a. d. V. *Metiam* Lips. 50 a Romanis auxilium R. 51 hostes audirent V. ut jam hostis R. voce magna, etiam Lips. 52 auxilio Dan. 53 duas Dan. Fabr. binas q. ita ut a binis q. Lips. 54 desunt V. 55 credulitatis R. 56 desunt V. R. Vof. Lips. Steph. al. ad §. 646. 57 desunt Fabr. nam quemadmodum * dum & jus vel auxilium facile nisi jussus venisset vel post c. fr. arcirem tam &c. Dan.

Nec non Tarquinius ejectum Porfenna jubebat
 Adcipere, ingentique urbem obsidione premebat:
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.

II-

SERVII

646. NEC NON TARQUINIUM EJECTUM PORSENNA JUBEAT. Tarquinius Superbus habuit perditos filios, inter quos Aruntem: qui dum in castris esset, patre suo Ardeam obsidente: & ortus esset inter eum & Collatinum, maritum Lucretiae, de uxoribus sermo, eo usque processit contentio, ut ad probandos earum mores, arreptis equis statim ⁵⁸ domos suas simul proficiscerentur. Ingressi itaque civitatem ⁵⁹ Collatinam, ubi Lucretiae domus, invenerunt eam lanificio operam dantem, & tristem propter mariti absentiam. Inde ad Aruntis domum profecti, cum uxorem ejus invenissent cantilenis & saltationibus indulgentem, reversi ad castra sunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiae castitate cogitaret, mariti ejus nomine epistolam finxit, & dedit Lucretiae: in qua hoc continebatur, ut Aruns susciperetur hospitio. Quo facto, per noctem stricto gladio ejus ingressus cubiculum cum ⁶⁰ aethiope, ⁶¹ hac arte egit, ut secum coiret, dicens: ⁶² *Nisi mecum concubueris, aethiopem tecum ⁶³ interimam, tanquam in adulterio deprehenderim.* Timens itaque Lucretia ne famam castitatis ⁶⁴ morte perderet (quippe quam sine purgatione futuram esse cernebat) invita turpibus imperiis paruit. Et ⁶⁵ altera die convocatis propinquis, marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto avunculo, qui Tribunus ⁶⁶ celerum fuerat, rem indicans, petiit ne violatus pudor, neve inultus ejus ⁶⁷ [esset interitus: & ⁶⁸ ejecto gladio se interemit: quem Brutus de ejus corpore] ⁶⁹ extractum tenens processit ad populum: & multa conquestus de Tarquinii superbia, & filiorum ejus turpitudine, egit, ne ⁷⁰ in urbem reciperentur, auctoritate qua plurimum poterat: nam ut diximus, Brutus Tribunus equitum fuerat.

Sed cum non ⁷¹ susciperentur, Tarquinius contulit se ad ⁷² Porfenam, regem Tusciae: qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Janiculo, & illic castris positus, Romam vehementer obsedit. Et cum per sublicium pontem, hoc est ligneum, ⁷³ [qui modo lapideus dicitur] transire conaretur, solus Cocles hostilem impetum sustinuit, donec a tergo pons solveretur a fociiis: quo soluto se cum armis praecipitavit in Tyberim, & licet laesus ⁷⁴ esset in coxa, tamen ⁷⁵ ejus fluentia superavit: unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxae vitium objiceretur: *Per singulos gradus admo-
 neor triumphi mei.* In tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat, ut etiam obsides daret: ex quibus Cloelia, inventa occasione, transnavit ⁷⁶ Tyberim, & Romam reversa est: redditaque mox rursus est, pacis lege eam Porfena repetente: qui admiratus virtutem puellae, dedit ei optionem, ut cum quibus vellet rediret. Illa elegit virgines, ⁷⁷ [quae injuriae poterant esse obnoxiae:] unde Porfena, hoc quoque miratus, concessit: & rogavit per literas populum Romanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua equestris, quam in Sacra via hodieque conspiciamus. EJECTUM ⁷⁸ autem quare? aut quia facile poterat suscipi ⁷⁹ [& occidi.] Sed ideo non ⁸⁰ est susceptus; quia occidi non poterat, religione impediante: rex enim ⁸¹ etiam sacrorum fuerat: unde postea ⁸² etiam alii facti sunt consules, alii reges sacrorum. Sane PORSENNA. Unum non addidit metri causa: unde & penultimae datus accentus est: nam *Porfena* dictus est. Martialis I, Epig. 22. *Hanc spectare manum Porfena non potuit.*

648. AENEADAE. Satis longe petatum epitheton. ⁸³ [Et potest hoc loco historiae de Mutio accipi.]

649. IL-

⁵⁸ domus Dan. ⁵⁹ Collatiam, ubi fuit Lucretiae V. Vof. R. (qui Collatiam) Basil. ⁶⁰ Aethiope V. cum deest V. ⁶¹ ac arte R. Basil. ⁶² ni mecum Vof. ⁶³ interimam Steph. ⁶⁴ amore Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁶⁵ altero V. Vof. R. Steph. ⁶⁶ equitum celerum V. Vof. R. Steph. Fabr. al. ⁶⁷ defunt R. ⁶⁸ erecto Basil. & ita Nansius correxit, & rectius puto, nisi quis malit *detestato*, accepto Lipf. ⁶⁹ exercitum V. R. exercitum Vof. Steph. al. ⁷⁰ in urbe R. ⁷¹ susciperetur Tarquinius, contulit R. Vof. V. Dan. Fabr. al. ⁷² Porfenam Vof. semper. Porfennam R. & ita in sequentibus. reliqui & E.J.J. Porfennam. ⁷³ defunt V. Vof. R. Steph. al. ⁷⁴ deest V. Vof. Steph. al. licet in coxa, tamen R. ⁷⁵ deest V. ⁷⁶ fluvium & Vof. R. V. Steph. al. ⁷⁷ defunt iidem & Lipf. qui & virgines non habet. ⁷⁸ atqui facile poterat iidem. atqui facile V. Vof. R. Steph. al. autem, quia facile Lipf. ⁷⁹ defunt Steph. ⁸⁰ deest Dan. ⁸¹ deest V. ⁸² deest V. R. Vof. Steph. al. ⁸³ defunt iidem. & Lipf.

Illum indignanti similem, similemque minanti
650 Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium* vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo custos Tarpeiae Manlius arcis

Sta-

SERVII.

649. ILLUM. ⁸⁴ *Coclitem* scilicet. Et modo *Cocles*, in ⁸⁵ hoc homine, de quo dicit, proprium est nomen; in aliis appellativum: nam *luscos*, *coclites* dixerunt antiqui: unde & Cyclopas, ⁸⁶ *coclites* legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur: ⁸⁷ [quali *τρογγυλόπαις* a rotunditate.] ⁸⁸ [Plautus in Curculione II. I. 23. *De Coclitum pro sapia te esse arbitror: nam hi sunt unoculi.*]

651. VINCLIS INNARET CLOELIA RUPTIS. ⁸⁹ Atqui obsides non ligantur; sed *vincla* pro custodiis accipiamus: ⁹⁰ [aut pro foederibus:] aut certe *ruptis vinclis*, pontus, id est, ponte resolutio.

652. IN SUMMO CUSTOS TARPEJAE MANLIUS ARCIS. In summa clypei parte. ⁹¹ [nam postea ait: *In medio classes aeratas.*] Et bona ratione utitur, in pictura apta unicuique rei loca distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit esse factum Capitolium: quia hoc arcem Urbis esse manifestum est. ⁹² Haec historia autem talis est: Brenno duce Senones Galli venerunt ad Urbem: & circa ⁹³ Aliam fluvium occurrentem sibi omnem deleverunt exercitum populi Romani. ⁹⁴ Aliaque die cum vellet ingredi civitatem, primo cunctati sunt, insidias timentes: quia & patentes portas, & nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt, octo integris mensibus: adeo ⁹⁵ ut, quae incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio, ad quod cum utensilibus reliqui confugerant cives; qui ⁹⁶ tamen a Gallis obsidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos alii per dumeta & saxa aspera; alii per cuni-

culos dicunt conatos ascendere. Tunc ⁹⁷ Manlius, custos Capitolii, Gallos detrusit ex arce, clangore anseris excitatus, quem privatus quidam dono Junoni dederat: namque, secundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis ⁹⁸ sentire dicitur, ⁹⁹ [quod Ovidius in Metamorph. II. 538. intelligens, dixit: *Nec servaturis vigili Capitolia voce Crederet anseribus.*] Qua causa postea eo die, quo hoc factum est, canes, qui tunc dormientes non senserant, cruci suffigebantur; anseres auro & purpura exornati in lecticis gestabantur. Sane hic Manlius post defensum Capitolium pro praemio singulis libris farris ob virtutem a populo donatus est. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione, ut coris madefactis & postea frictis vescerentur: cuius rei argumentum est, quod hodieque ara in Capitolio est Jovis Soteris, in qua liberati obsidione, coria & sola vetera concremaverunt. Hic tamen Manlius, postmodum adductus in suspicionem regni appetiti, vel inimicorum oppressus factione, a populo damnatus est.]

VARIORUM.

Motium Celerem. in Familiis Romanis Fulvii Ursini a Carolo Patino auctis quatuor numismata argentea occurrunt diversa inter sese *Mettiae* gentis, quae M. METTII nomen exhibent. apud Gruterum quoque in antiquis inscriptionibus saxa exemplura Mettiae familiae occurrunt. in vetustissimo codice Epistolarum Plinii lib. I. Ep. V. *Mettius Carus.* ibidem, *sententia Metti Modesti.* & denuo, de

84 Collectum V. 85 hoc loco Dan. 86 Coclitas V. Vol. R. Steph. Fabr. al. 87 desunt V. R. Lipf. Steph. al. sed Vof. habet, quasi opas a rotunditate. 88 desunt V. R. Vof. Steph. Dan. 89 aut quia Dan. 90 desunt V. Vol. R. Lipf. Steph. al. 91 desunt ibidem. 92 Historia talis est ibidem. 93 Halliam V. Aliam Vof. R. 94 alioque die, quo V. 95 ut ea quae Steph. al. adeo quae i. n. p. m. m. diluerent R. 96 tantum Steph. 97 Mallius Vof. R. mox, destruxit ex arce idem. 98 sentit V. Vof. R. Lipf. Steph. 99 desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. ad V. 653. sed Dan. & Basil. ad *Qua causa.* 1 folia Fabr. male: sola enim proprie calceorum detritorum soleae & alutae, Graecis *καττύματα*. v. Schol. Aristoph. in Acharn. 301. & Vesp. 1155. Latinis etiam, ut *scortum*, proprie de pelle & calceis dicitur, & improprie de meretrice & pathico, ita & *καττύματα* eo sensu apud Graecos usurpari docet Casaub. ad Athen. XIII. 2. & nescio an ita possint illa capi apud Petron. cap. LXXXI. *libidinis suae solum versit*, id est pathicus qui mutavit cinaedum, & ejus contubernium reliquit, licet aliter capiant interpretes. ita in Glossis quom *solum* vertatur *αδούμα*, *αίλημα* (de qua voce. vid. Periz. ad Ael. IX. Var. 13) *solum versis* deinde explicat *αδούμα* *αίλημα*, id est pellitur a sedibus & patria sua. vid. Douneum ad Demosthen. Orat. de pace p. 8. quod egregie convenit Petronio. BURM.

Stabat pro templo, & Capitolia cella tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.

655 Atque hîc auratis volitans argenteus anser²
Porticibus Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,

De-

SERVII.

653. PRO TEMPLO. Pro defensione templi, ² [hoc est, in templo] nam ante templum, non procedit: cum obseilus intra templum esset. Sic in nono 677. *Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus astant.* Terentius Phorm. II. I. 39. *Nam, nisi haec ita essent, pro illo hand staret, Phaedria.* TENEBAT. Defendebat: & est militare verbum, ut etiam Sallustius dicit: unde e contrario *victos, loco motos* dicimus. Cicero II. Catil. I. *Loco & ille motus est.*

654. HORREBAT REGIA CULMO. Curiam³ Calabram dicit, quam Romulus tlexerat culmis. ⁴ Ideo autem *Calabra*, quod, cum incertae essent Calendae aut Idus, a Romulo constitutum est, ut ibi Patres vel populus calarentur, id est, vocarentur, a Rege sacrificulo; ut scirent, qua die Calendae essent, vel etiam Idus: ut, quoniam adhuc fasti non erant, ludorum & sacrificiorum praenoscere dies.

655. ATQUE HIC. *Hic*, in Capitolio⁵ scilicet: & satis prudenter *argenteum anserem* dixit: nam quasi & epitheton est coloris, & significavit rem veram: nam in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorum nuntiarat adventum, positus fuerat *anser argenteus*. AURATIS PORTICIBUS. Hoc ad tempus retulit florentis Romanae reipublicae: nam illo loco, ubi dixit: *Horrebat regia culmo*: ideo addidit *Romuleo*, ut incipientis & pauperis adhuc imperii tempora designaret.

656. ⁶ [GALLOS. Senones, qui Senones dicti sunt, quod Liberum patrem hospitio receperant.] CANEBAT. ⁷ Quasi praedivinebat: nam *canere*, & dicere, & divinare significat.

657. ARCEMQUE TENEBANT. *Deest pens*: nam prope tenuerunt.

VARIORUM.

de *Mettii Modesti pietate*. His adde quae Pierius ad hunc locum ex marmoribus antiquis producit. HEINS. Apud Suet. Vesp. XIV. *Mettium Pomposianum* habet Memm. codex, ubi alii *Metium*. sed & Dom. X. *Mettium* Copeianus. *Geminus Metius* inter Latinos Liv. VIII. 7. ubi duo codices *Mettium*. BURM.

643. DISTULERANT. *Dispulerant* Mediceus a manu secunda.

645. SPARSI. *Sparso* Bigotianus. sed *sparsi* Lutatius ad Stat. X. Theb. 166. utrumque dici posse vidimus ad Eclog. IX. I. & Val. Flac. III. 166. de genere *rupe* vid. apud Serv. ad I. Georg. 271. BURM.

646. TARQUINIUM. *Tarquinum ej. Porsena* Ed. Venet. *Tarquinus* Venet. Dorvil. *electum* Gudianus.

Ibid. PORSENA. Nova de syllaba contentio, quam movit Pierius, indiligens numerorum observator. Deceptus autem codicibus depravatis, etiam locum Martialis Spectac. IV. non recte adducit, qui est, *Traducta est Gyris*. non enim *Getulis* legendum, quae vox molossum efficit. Martialis X. 20. *fici Getula mapalia Paeni*. FABRIC. Vid. ad Sueton.

647. INGENTIQUE. *Ingentemque* Gudianus a manu prima.

650. QUOD. *Quia* scripti constanter. & bene. HEINS. *Quod* Francianus. *qui auderet vellere* Ed. Venet. *auderet qui avellere* Medic. *quia* Dorvil.

651. ET. At Leidensis. *Coclea* Zulichemius, Menagius uterque. *Delia* Excerpta nostra a manu prima. *Cleria*, *Eloria*, *Coclia* alii. *Cordia* Dorvil. *ruptis in. Cloelia* vinclis Parthas. *vincula rumpere* similiter dixit lib. II. 134. ubi vid. Serv. BURM.

652. MAN-

² defunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ³ *nihil haec* Vof. R. in Terentio legitur, *cum illo hand staret*. ⁴ *illo* Steph. Basil. ⁵ Calabram R. V. Steph. ⁶ ad quam calabatur, id est vocabatur senatus & populus a rege sacrificulo &c. V. Vof. R. Lipf. Steph. al. nisi quod R. & Steph. vocabatur senatus, vocabatur & populus. reliqua ad, ut quoniam deerant. ⁷ *deest* V. R. Vof. Steph. al. ⁸ defunt iisdem. & Lipf. ⁹ praecanebat Dan. Fabr.

Defensi tenebris, & dono noctis opacae.

Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis.

660 Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla

Auro innectuntur. Duo quisque Alpina comascent

Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.

Hic

SERVII.

658. DEFENSI TENEBRIS, ET DONO NOCTIS OPACAE. Multi iterationem volunt. Alii dicunt *tenebris*, propter cuniculos. DONO NOCTIS. Somno ¹⁰ Manlii: nam somnus, noctis est donum.

659. ¹¹ [CAESARIES. Coma, ideo quod caedi potest.] AUREA VESTIS. Hoc est, barba: unde contra *inveffes* dicimus imberbes: unde est sup. 160. *Tunc mihi prima genas vestibat flore* ¹² *juventas*.

660. VIRGATIS LUCENT SAGULIS. Quae habebant in virgarum modum deductas ¹³ *vias*. Et bene adlufit ad Gallicam linguam, per quam *virgae*, purpura dicitur. ¹⁴ *Virgatis* ergo, ac si diceret purpuratis. GAESA. Hattas viriles: nam etiam viros fortes Galli ¹⁵ *Gaesos* vocant.

662. SCUTIS LONGIS. ¹⁶ Per hoc corporum ostenditur magnitudo, ut supra VII. 275. *Stabant torrentum nitidi in praefepibus altis*. Per quod eorum magnitudinem expreffit.

VARIORUM.

652. MANLIUS. Antiqui libri *Mallium* hunc vocant. FABRIC. *Moulius* Dorvil. *Mallius* plerique codices. *Malius* Hugonius.

655. Hic. *Hinc* secundus Moretanus. HEINS. Et ita Dorvill.

Ibid. ARGENTEUS ANSER. Imitatione Lucretii

lib. IV. 685. ubi vide Pii notas.

657. OLLI. Galli nostri codices constanter. Pierius ex pervenusto exemplari profert, *Olli per dumos*. HEINS. Et ita Lutat. ad Stat. I. Theb. 99. sed Statius haec imitans lib. IV. 798. *Illi per dumos*.

658. DEFENSI TENEBRIS. *A tenebris* Scholiafles Horatii Crucquianus lib. III. Od. 4. HEINS. Sed tunc diversus a Poetae mente sensus exiret. vid. ad Ecl. VII. 6.

659. ATQUE AUREA VESTIS. Giphanius Indic. Lucretian. in *vestis* barbam interpretatur. HEINS. *Caesaries* solis Menagii prior.

660. LUCENT. *Fulgent* Mentel. prior & alter Menagianus, cum Leidensi & Moretano secundo. HEINS. Et ita Ed. Venet. & Dorvill. parum interesse credo, quia haec verba de eadem re saepe occurrunt, ut exempla a Brouckh. ad Propert. II. I. 5. adducta probant, ubi puellas *luere* & *fulgere* promiscue dici probat. de auri & purpurae splendore etiam eadem verba saepe inveniuntur. ut notum. male vero hic per virgas purpuram Servius intelligit, cum sint auratae virgae, quas egregie explicant Brouckhus. ad Tibul. II. VI. 36. & Drakenb. ad Sil. Ital. IV. 155. & quos ibi adducit, viri docti. in Valerio Flac. vero lib. II. 159. *virgatam nurrum* nos alio sensu explicuimus, &

¹⁰ deest V. R. Vol. Lipf. Steph. al. ¹¹ defunt iisdem. ¹² *juventa* Fabr. *juventus* Basil. ¹³ *vias* omnes habent scripti & editi, & nescio unde *striae* peierit Masvicius. mirari etiam subit, qua confidentia Markland. ad Stacii V. Silv. II. 153. reprehendens Brouckhusium, qui hic *vias* illustravit ad Tibulli locum ex II. VI. 36. in notis adductum, & adfirmit in optimis editionibus *striae* legi, quam veram & indubitatam vocat lectionem. sine dubio vir doctus nullam videtur, praeter hanc Masvicianam, editionem consuluiffe. atqui *striae* in architectonica dicuntur eminentiae in columnis, quae inde *striae* dicuntur. quum *striae* sint concavitates, ut docuit Baldus in Lexico Vitruviano, ubi adducit locum ex lib. IV. I. *truncato striae uti stolarum rugas matronali mors demiserant*. unde apparet fuisse plicas in vestibus, ut rugae in corpore humano, quae extra cutem eminent, & quae dicuntur arare vultum, id est sulcos ducere, qui sunt velut *striae*, & versam terram in aggerem quasi, qui *porca* vocatur & *stria*, extollere. sed hic agitur de intexto auro vestibus, quod *dedallae* *vias* notant. quae sunt lineae virgae, quae non eminent ut *striae*, sed aequatae superficie vestium & discretas varietate coloris & metalli sunt, ut hodie passim videmus. unde nec in Tibullo & aliis auratae vices pro *vias* admitti possunt. in Varronis loco lib. I. de R. R. 29. posset legi, *qua aratrum vomere lacunam & striam facit, sulcus vocatur*. ut lacuna sit depressa pars sulci, *stria* elata inter duos sulcos, quae *porca* dicitur. vel cum Mss. delenda vox *striam*, ut lacuna sit sulcus, *porca* elata terra inter duos sulcos. Heinsius ad Ovid. Remed. 191. dicit *foeni striam* dici auctoribus R. R. metam foeni. vellem locum designasset, quem nondum inveni. BURM. ¹⁴ *virgatis*, id est purp. V. Vof. R. ¹⁵ *Gaesos* V. *Gefos* V. Steph. *Gaejosos* R. *Gaejatos* Vof. de vitis Serm. I. 2. conicit, ubi de *Gaejis* etiam agit erudite. ¹⁶ per haec V. Vof. R. Steph. al.

Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, & labia ancilia coelo
 665 Extuderat: castae ducebant sacra per urbem
 Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit

Tar-

SERVII.

663. Hic. In eodem scuto. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. SALIOS. Qui sunt in tutela Jovis, Martis, Quirini. Dicti *Salii* ideo, quod circa aras saliant & tripudiant. ¹⁷ [Alii a *Salio*, Aeneae comite, dictos volunt.] NUDOSQUE LUPERCOS. Cum in honorem Panos Lupercaliorum ¹⁸ [solemnitas celebraretur, pecora Romanorum] subito a latronibus rapta sunt. Illi projectis vestibus ¹⁹ persecuti sunt: his latronibus oppressis, & receptis animalibus, propter rem a nudis ²⁰ prospere gestam, consuetudo permanfit, ut nudi Lupercalia celebrarent.

664. LANIGEROSQUE APICES. Flamines in capite habebant pileum: in quo erat brevis virga desuper habens lanae aliquid: quod cum per aestus ²¹ ferre non possent, filo tantum capita religare coeperunt: nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat: unde a filo, quo utebantur, *flamines* sunt dicti, quasi *filamines*. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere, quae secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnae mortuis nobilibus superponuntur, ad ostendendum eorum ²² columnen. Alii dicunt, non propter eminentiam dignitatis hoc factum; sed quia, cum sacrificarent apud Laurolavinium, & eis extra frequenter aves de

vicinis venientes ²³ lucis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo permanfit, ut apud Laurolavinium ingentes ²⁴ haberent virgas, non breves ut in Urbe. ²⁵ LAPSA ANCILIA COELO. Regnante Numa Pompilio scutum breve & rotundum coelo lapsum est: & cum aruspices respondissent, illic fore orbis imperium, ubi illud fuisset, diligentia Numae, ne quandoque ab hostibus posset auferri, adhibito Mamurio fabro, multa similia facta sunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit *ancilia*, plurali utitur numero pro singulari: nam unum lapsum est. *Ancile* autem dicitur, aut quasi undique circumcisum: aut quasi ἀμφιχυλον, id est, undique labrum habens.

665. EXTUDERAT. Studiose ²⁶ fecerat. DUCEBANT. Deducebant: haec enim fuerat consuetudo.

666. PILENTIS MATRES IN MOLLIBUS. *Pilenta*, sunt vehicula: sicut nunc basernas videmus. Erant autem tunc veneti coloris, non, ut nunc sunt, ²⁷ ruffati, quibus nisi castae ²⁸ [matronae uti non poterant, sicut nec vittis: unde addit *castae*.] *Mollibus* autem, pensilibus, ²⁹ ut [*mollo feretrum; & oscilla mollia*.] contra, *plumas pensiles* dicimus, & molles significamus: ³⁰ [et *mollibus*, molliter stratis:

¹⁷ desunt V. Vof. R. Lipf. Steph. al. ¹⁸ solemne Dan. in V. deerrant haec. ¹⁹ insecti sunt, Dan. Fabr. persecuti sunt latrones, quibus opp. Vof. Lipf. Steph. al. persecuti sunt, quibus opp. R. ²⁰ prospere bene Dan. Fabr. apud Vellej. 11. 102. *prima parte introitus prospere rem gessit*. ut Heinſius reſtituit. vid. ad Sueton. Aug. cap. vii. BURM. ²¹ portare Dan. Fabr. in Codice V. Heinſius notaverat hinc deesse reliqua usque ad lib. ix. 720. ²² culmen Dan. Fabr. al. quod superpositum ab ignaris: *culmen* & *culmen* idem saepe notare, vidimus ad Ovid. i. Metam. 680. & hinc saepe voces has permixturunt librarii: ut apud Lucan. vii. 594. vid. Gronov. ad Senec. Thyest. 14. sic Varro de R. R. iii. 7. *columnina villarum* vocat, quae noster i. Ecl. 83. *culmina* dicit. supr. 9. 451. Nonius in Bubo: *Quod bubo in culmine aedis Jovis sedes conspicuus est*. ita puto legendum pro vulgato in *columna*. nam ita *culmen* saepe explicuerunt Grammatici. ut Donatus ad Terent. Phorm. 11. 1. 57. *culmen familiae*, explicat, *culmen*, culmen, an *culmen*, *culmina*. ita hoc loco *columnae* impositae sepulchris nobilium, etiam *columnina* vocari possent. vide Voff. Etymol. in *culmina*. unde montes qui Graecis *αἶνες* dicuntur, ut Pindaro i. Pyth. 37. vide Cl. Periz. ad Aelian. v. 3. a Catullo *columnina* vocantur Carm. LXIV. ut ad Ovidii d. l. vidimus. BURM. ²³ locis Steph. Dan. arripere Basil. ²⁴ haberentur virgae Vof. Basil. haberentur virgas R. ²⁵ sunt etiam qui *flamines* a gestamine pilei dicti sunt, quasi *filamines* Basil. addit. sed Fabric. sunt e. q. f. a. g. p. dictos ajunt, quasi *filamines*. ²⁶ fecerat. & a rundo *tutudi* Basil. ²⁷ ruffati R. ²⁸ nisi castae R. reliquis omissis ad *Mollibus*. nisi castae utebantur, *Mollibus* Steph. al. nisi castae non utebantur Lipf. ²⁹ desunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ³⁰ desunt iisdem & Fabr.

Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et scelerum poenas, & tē, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem,
 670 Secretosque pios: his danter jura Catonem.

Haec

SERVII.

stratis: quidam *pilenta*, ³¹ tecta cista vulgo dicta tradunt.] HINC PROCUL. Bene longe a templis Inferos facit. ³² [Et bene *Tartareas sedes*, ut nihil praetermissum videretur.]

668. SCELERUM POENAS. Pro, sceleratorum. Et bene ait *scelerum poenas*: in crimina enim personae incidunt; non ipsarum sunt proprie crimina: unde & sceleribus sunt statuta supplicia, quae in se incidentes homines obnoxios faciunt. ET Tē, CATILINA, MINACI PENDENTEM SCOPULO. Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur.

670. ³³ [SECRETOSQUE PIOS. Aut in secreto morantes; aut participaliter, ab illis secretos.] HIS DANTEM JURA CATONEM. ³⁴ Ut supra VI. 842. diximus, Cenforium significat; non Uticensem, qui contra Caesarem bella suscepit. ³⁵ [Quomodo enim piis jura redderet, qui in se impius fuit?] Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Siquidem ille Minoen, Rhadamantum, Aeacum de impiis judicare dicit; hic Romanum ducem innocentibus dare jura commemorat.

VARIORUM.

& de *notis Threiciis*, ut Valer. Max. IX. XIII. 3. vocat, capiendum Poëtam credidimus, ut postea etiam Valegium ad Excerpta Peiresciana ex Diodor. Siculo pag. 56. explicuisse deprehendimus. & ita *virgatae tigres* Senec. Hipp. 345. & Herc. Oet. 146. variis maculis & lineis quasi cutem distinctam habentes. de aureis vero virgis agi recte ex praecedentibus, caesarie &c. quae ex auro erant, constare notarunt alii. vid. ad Ovld. II. Met. 107. in Montalbano codice hic etiam legatur, *fulget*, quod posset non displicere, si distinctio post *vestis* tolleretur, & ipsa vestis dice-

retur *fulgere*. sed maneat vulgata, quia inconcinnius *vestis* diceretur *fulgere sagulis*. sic Ovid. X. Met. 112. *cornua fulgebant auro*. & VIII. 26. *auro fulgens clypeus*. ut Heinsius restituit. & ita passim. BURM.

661. INNECTUNTUR. *Immiscentur* Oudartii.

Ibid. ALPINA CORUSCANT GAESA. *Gessa* Mediceus. Graecis *γαιρα* & *γαιρας* id teli genus. in Menteliano *Gaesa*. ceterum duo *Gaesa* portasse ut plurimum Gallos ex Varrone liquet de vita P. R. *Cum binis Gaesis essent*. Claudian. Laud. Stilic. II. 242. *Binaque Gaesa ferens animoso pectore fatur*. vide quae notamus ad Silium VIII. 550. Nonius in *Gaesa*, & Scholiae Statti Theb. IV. 64. *coruscat*. sed idem Theb. VII. 339. *coruscant*. *coruscat* in priore Vossiano, altero Mentelio, & aliis quatuor. *corusca* Mentelianus prior. HEINS. *Cesa* Francianus. *Gessa* Dorvil. *duo cuique Parrhas*. *Albina* etiam Parrhas. & pr. Rottend. a m. pr. Livius IX. 36. *falcibus, binisque Gaesis armati*. vid. Cl. Drakenb. ad Sil. II. 444. ab hac voce Franci habuere *Gest*. ut ex prioris aevi lingua Borellus docet. *coruscat* Ald. BURM.

662. SCUTIS LONGIS. Haec laudat Schol. Lucani lib. VI. 259. ubi, *longis Teutones armis*. sed ibi de contis, non de scutis agitur.

663. HINC. *Hic* in omnibus fere nostris, praeter Gudianum & Venetum. & hoc Pierius in suis nonnullis invenit. HEINS.

664. APICES. *Larices* Mediceus. *hinc* Editio Juntae.

665. EXTUDERAT. *Extulerat* tertius Rottendorphii, Leidenfis, primus Moreti, & a manu prima Sprotianus & secundus Hamburgensis. *Extuderat* Leidenfis, Hugenianus, Zulichemius Par-

³¹ in Dan. legitur *pilenta*. *laeta occisa* *. sed vulgo dicta tradunt. sed Mafvicius suam lectionem *tecta cista* hausit ex Scheff. de Re Vehic. I. 25. quod moneri oportuerat, & Salmast. ad Lampr. Elagab. cap. XIX. de Baesternis, quae tectae erant lecticae, multis agit, & adducit epigramma,

Anrea matronas claudit Baesterna pudici.

Schefferus etiam *Pilenta* a Baesternis differre, quod illa rotas haberent, hae carerent, docet, ubi & explicat, quid sit *ducere fura*. BURM. ³² desunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ³³ desunt iidem. ³⁴ & significat Uticensem qui &c. ita ediderunt Commel. & Emmen. summa cum negligentia. & supra diximus R. & ut sup. Dan ut & supra Ste. b. ³⁵ desunt Vof. R. Lipf. Steph. al.

Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; sed fluctu spumabant caerulea cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.

675 In medio classis aeratas, Actia bella
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.

Hinc

SERVII.

671. HAEC INTER. Bene inter Inferos & Superos mare factum dicit, quod, ut supra diximus, nos ab ³⁶ Antipodibus dividit, qui Inferi sunt nostri comparatione.

672. IMAGO AUREA. Non est contrarium, quod & caeruleam, & auream, & argenteam maris esse dicit imaginem: quam scimus pro ventorum qualitate mutari, & colores varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. ³⁷ IBAT autem, quidam pro erat accipiunt, ut i. 46. *Ass ego, quae divum intedo regina*. Sane ubique propositum est Poetae Augusti gloriam praedicare; itaque maiorem partem operis in hoc clypeo Augusto ³⁸ adsignat. CAERULA. Id est, maria. FLUCTU CANO. Omnis enim spuma alba est, ³⁹ [quae fluctibus nascitur.]

673. IN ORBEM. ⁴⁰ In circuitu, ⁴¹ [in medio; utrum clypeo, an mari?]

674. AESTUMQUE SECABANT. Naturalem rem ostendit: nam semper mare turbatur, ⁴² cum Delphini apparuerint.

676. CERNERE ERAT. Graeca figura est: ⁴³ [sicut Graece dicitur: *ὀφθαλμοῖς*.]

677. ⁴⁴ [FERVERE LEUCATEN. *Fervere*, ab eo quod est *feruo* facit: nam ab eo, quod est *feruo*, *fervere* facit, ⁴⁵ *ve* producta: sic *effulgere*. Alii dicunt antiquae per tertiam conjugationem correpta media syllaba positum, ut III. Georg. 221. *Lavit ater corpora sanguis*: pro lavat; de eo in tertio Georgicorum in ipso loco plenius dictum est.] LEUCATEN. In promontorio Epiri est mons *Leucate*: ⁴⁶ [quod quia saxa nuda in cacumine habuit, ex horum candore *Leucates* appellatus est. AUROQUE EFFULGERE FLUCTUS. Non quod hic ex

auro fluctus esse dicat, quos supra canos dixit, ⁴⁷ sed quod mare ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant.]

VARIORUM.

Parrhas. & Dorvill. Sprotianus a manu secunda *Exciderat* Montalbanius & alter Menagii. vid. ad IV. Georg. 315. BURM.

666. HINC. *Hinc* secundus Rottendorphius & Venetus.

667. ALTA OSTIA. Cicer. I. Tusc. 16. *aperto ostio alti Acherontis*. vid. IV. Georg. 467.

669. SCOPULO. In *scopulo* Oudartii.

Ibid. TREMENTEM. *Trementem* primus Rottendorphius. & ita Genevensis editio.

670. CATONEM. Cenforium quoque intelligit Brionius in Epistolis pag. 116. Segraeus Uticensen intelligit. vide hic Cerdam & Ruacum & alios.

271. HAEC. *Hoc* Francianus.

672. SPUMABANT. *Spumabat* in Mediceo, Gudiano & Moretano secundo, ut ad imaginem referatur. HEINS. *Spumabant aequora* Zulichemius. *caerulea ponto* Montalbanius a manu prima. ego *spumabant* retinui: tanta enim arte erat imago illa ficta, ut ipsa caerulea spumare viderentur.

673. ARGENTO. *Ex argento* Francianus.

Ibid. ORBEM. *Orbe* Menagius alter, Venetus, duo Rottendorphii. *orbes* Montalbanius & Hugenianus. *arcano clari* Venetus.

674. VERREBANT. *Verrebant* Leidensis, tertius Rottendorphius a manu prima. *aestuque* Sprotianus.

675. ACTIA BELLA. Heinsius conjectat *Actia*

³⁶ Antipodis Vof. R. Dan. ³⁷ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ³⁸ adsignat * Dan. ³⁹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. Dan. ⁴⁰ in circuitum Steph. Basil. ⁴¹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁴² quod R. apparuerunt Steph. al. ⁴³ defunt Vof. R. Steph. Dan. ⁴⁴ est etiam deest Steph. ⁴⁵ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁴⁶ ut producta Dan. ⁴⁷ def. sunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁴⁷ sed mare & ex auro Dan.

Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus, & magnis Diis,
680 Stans cella in puppi: geminas cui tempora flammæ
Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.

Par-

SERVII.

678. HINC AUGUSTUS AGENS ITALOS. Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustum & Antonium & ⁴⁸ Lepidum, placuit, ut totum Orientem teneret Antonius; Augustus Gallias & Hispanias cum Italia; Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: ad causam majoris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. Profecti itaque sunt in provincias suas. Sed Antonius ⁴⁹ [in prima ætate creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cum Curione defendens, bellum civile inter Cæsarem Pompejumque commovit. Quaestor fuit, idemque Augur: quo Consule in senatu Cæsar occisus est. Hic, sicut dictum est, cum divisa Repub. ad Orientem isset.] in Aegypto captus est amore Cleopatrae, non usquequaque adeo, ut ea dimissa, contra Parthos proficisceretur: ⁵⁰ quibus, cum ante victor esset, post repulsus, dum Cleopatrae cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen, animalium cadaveribus pascus, cum paucis ad Aegyptum est reversus: ubi ei coepit suadere Cleopatra, ut se fortiretur uxorem, derelicta sorore Augusti: quo facto Augustus vehementer accensus, contra eum coepit bella moliri. Antonius, re comperta, collectis Orientis viribus, prior cum uxore Cleopatra venit ad bellum. Conflictum est navali certamine circa Actium, Epiri promontorium: ubi victi sunt Antonius & Cleopatra, & in fugam coacti: ⁵¹ [postea occiso Antonio, illa sibi serpentes abhuit.] ⁵² [Sed Antonius, cum Alexandriam obsideri videret, & in eo esse, ut capi posset, se ipsum occidit; Cleopatra vero, cum ad Augustum esset adducta, & in custodia esse iussa esset, admotis sibi, ut putatur, serpentibus, vitam finivit.] Sed quia belli

civilis triumphus turpis videtur, laborat Poëta, ut probeat justum bellum fuisse, dicens, Augustum esse *Cum Patribus, populoque, penatibus, & magnis diis*; contra cum Antonio auxilia peregrina, & ⁵³ monstruosa Aegypti numina: & re vera in exercitu Antonii omnes barbari fuerunt: quod & Virgilius dicit: *Aegyptum, viresque Orientis, atque ultima secum Bactra vebit*. Unde etiam de bello hoc egit triumphum: nec enim civile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est, qui & ipse Barbarae serviebat uxori, adeo ut praetoria ei castra concederet: quorum qui potiebatur imperio ipse vocabatur exercitum, unde in illo loco de Cleopatra inf. 696. *Patrio vocat agmina sistro*: nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas jubendi: ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra praetoria.

679. PENATIBUS ET MAGNIS DIIS. Alii unum volunt esse; alii separant, ut *magnos deos* accipias Jovem, Minervam, Mercurium, quos Aeneas de Samothracia sustulit.

680. TEMPORA FLAMMAS LAETA VOMUNT. Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur; adeo ut ⁵⁴ [obrutum ejus nemo contra aspicere posset: denique] quidam ⁵⁵ eques Romanus, interrogatus ab eo, ⁵⁶ cur se viso verteret faciem, dixerit: *Quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum*, sicut ait Suetonius.

681. APERITUR VERTICE SYDUS. ⁵⁷ Apparet sydus in vertice, hoc est, super galeam: nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri Genitrici, & ludi funebres Caesari ⁵⁸ exhiberentur, [per triduum stella apparuit in Septentrione,] quod sidus Caesaris putatum est Augusto.

48 nescio unde venerit *Catullum*, in Vof. R. & Lips. & *Catullum* in Steph. & mox iterum pro Lepido Catulus Afr. Siciliam Sardiniam ad causam m. fidei. Antonius &c. ita distinguit Steph. Basil. & ad causam Dan. & Malyic. inter Catulum vero & Cæsarem contentio in Praetura ejus incidit, nec causam bello praebuit: levior quippe, & quam remisit Cæsar. Sueton. Caes. xv. BURM. 49 desunt Vof. R. Lips. Steph. al. 50 quibus victis, dum Cleopatrae Vof. R. Lips. Steph. al. 51 desunt Basil. sed Lips. Vof. R. Steph. al. desunt sequentia ad, sed Antonius. 52 monstruosa Vof. Fabr. al. vid. ad vii. 56 nomina R. 53 in loco Dan. 54 desunt R. Steph. al. 55 desunt Basil. 56 cur verteret Basil. cur se viso averterit Vof. Suetonius hoc non narrat, sed vide ad August. cap. LXXIX. 57 desunt Vof. R. Steph. al. 58 exhiberentur, ejus sidus p. e. Aug. persuadente, in honorem patris &c. reliquis mediis & mox sequentibus, rejectis R. Lips. Steph. al. sed Vof. habet media, sed quod desunt nec etiam habet illa, nam ideo, &c. sed post persuadente, in honorem &c. sequitur. in honorem patris Augusti stellam Basil. in honorem patris Augustus Vof. R. pro. per triduum, Broukh. ad Propert. iv. vi. 57. per septem dies legendum esse monuit.

Parte alia ventis & DIis Agrippa secundis
 Arduus agmen agens: cui belli insigne superbum
 Tempora navali fulgent rostrata corona.

68; Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
 Victor ab Aurorae populis & litore rubro
 Aegyptum, viresque Orientis, & ultima secum

Ba-

S E R V I I.

gusto persuadente: [nam ideo Augustus omnibus statuis, quas ob divinitatem Caesaris statuit, hanc stellam adjecit.] Ipse vero Augustus in honorem patris stellam in galea coepit habere depictam.⁵⁹ [Honorifice autem Poëta unam stellam *sidus* dixit, cum *sidus* ex multis stellis constet.]

682. PARTE ALIA. Non e contra; sed in alia parte aciei. VENTIS, ET DIIS AGRIPPA SECUNDIS.⁶⁰ [*Agrippa*, dicitur ab *aegro partu*, id est, qui pedibus nascitur. Sed hic Agrippa, non adeo claro genere ortus, viribus, & societate Augusti, ad summos honores pervenit: nam & Tribunus plebis quietissimus fuit: & post tertium Consul: & in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit: nam & Sextum Pompejum apud⁶¹ Mylas ipse devicit; & apud Actium Antonium & Cleopatram navali certamine prope ipse superavit: ob quod meruit etiam gener esse Augusto.] *Secundis* ergo dixit, Augusti comparatione: nam hoc dicit: Augustus nimio ventorum & numinum utebatur favore. Agrippa⁶² secundis. Hoc est, Ille habuit primum favorem; hic secundum.⁶³ [Hadrianus scribit, Agrippam solitum tempestate orta milites cogere, naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis dempto metu, redderet eos adversum pericula fortiores: ergo *πρὸς ἀνέμους*, saevi maris, quod⁶⁴ exercitationi militibus erat, ait *Diis & ventis secundis* esse pugnatum; ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit; sed favor divinus maria contraverit: nam & ipsa Actiaca pugna, cum Aquilo ei esset adversus, eo exercitio, quo milites adueverat adversum fluctus naves agere, ad portum se fugere⁶⁵ finxit: quare, cum hostes decepti insequi conati

essent, conversis subito navigiis suis Alexandrinas naves incurrit, & telis ac flammis in eas missis, refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutus est: merito ergo *Ventis secundis*.

683. INSIGNE SUPERBUM. Quasi principale decus.]

684. NAVALI ROSTRATA CORONA. Sextus⁶⁶ Pompejus, Pompeji filius, ⁶⁷ in Sicilia piraticam exercuit; contra quem primo cum Agrippa⁶⁸ dimicavit Augustus, postea Agrippae cura data est: qui eum delevit, ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat navali certamine.

685. HINC. A parte contraria.⁶⁹ [OPE BARBARICA. Crimen Antonii, quod ope barbarica Romanus pugnet.] VICTOR AB AURORAE POPULIS. Quia primo vicerat Parthos, ut diximus:⁷⁰ [aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt; sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus inbellem superasse videatur: ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut majorem hostem Augustus vicisse videatur.]

686. LITTORE RUBRO. Erythraeo mari, quod est inter Aegyptum & Indiam.

687. ET ULTIMA SECUM BACTRA VEKIT. *Ultima*, non quantum ad fines⁷¹ spectat orbis terrarum; sed *ultima* in imperio Antoniano: constat enim, Bactrianos⁷² post se habere gentes innumeras.

V A R I O R U M.

Actia vela. classes aeratas & Actia bella Parrhas. *Auratas* Ed. Veneta.

676. VIDERES. *Videre* Montalbanius. *Leucatem* Zuli-

⁵⁹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ⁶⁰ defunt iisdem ad *secundis*. partu, id est, qui hodie bis nascitur Dan. Fabr. ⁶¹ moelas Dan. Fabr. ⁶² sequenti, hoc est R. Vof. & mox, isle secundum Basil. ⁶³ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ad *7*. 684. ⁶⁴ exercitatione militibus erat * Dan. & Fabr. sed hic sine asterisco. ⁶⁵ finxisse. & mox, incurrisse, & consecutum Dan. ⁶⁶ deest Commel. & Emm. ⁶⁷ in Siciliam Vof. R. ⁶⁸ pugnavit Steph. ⁶⁹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. mox deest, primo Lipf. ⁷⁰ defunt iisdem. ⁷¹ pertinet Dan. Fabr. ⁷² posse habere Steph.

Bactra vehit; sequiturque (nefas) Aegyptia conjunx.

Una omnes ruere, ac totum spumare reductis

690 Convolsum remis, rostrisque tridentibus, aequor.

Alta petunt: pelago credas innare revolsas

Cycladas, aut montis concurrere montibus altos.

Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Stup-

SERVII.

688. NEFAS. Exclamatio est: ⁷³ [quasi *pro nefas!* aut per parenthesin dictum est: & *nefas*,] non in eo tantum, quod Aegyptiam Romanus duxerat; sed etiam, quod mulier castra sequebatur: ⁷⁴ quod in ingenti turpitudine apud majores fuit, unde bellaturus Pompejus in Lesbo reliquit uxorem.

689. RUERE. Ruebant, id est, veniebant cum impetu. ⁷⁵ [Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem.]

691. CREDAS. Pro, credat quis.]

692. CONCURRERE MONTIBUS ALTOS. Alii ALTIS legunt; unum tamen est.

693. TURRITIS PUPPIBUS INSTANT. Hoc de historia traxit: nam Agrippa primus hoc genus turrium invenit, ut de tabularis subito erigerentur, simul ac ventum esset in praelium, turres, hostibus improvisae, ⁷⁶ [in navigando essent occultae.]

VARIORUM.

Zulichemius, Leidenis, & Venetus. *Leucantem* Mentelii prior.

678. HINC. Hic Francianus.

679. POPULOQUE. *Populisque* Ed. Venet.

680. CELSA IN PUPPI. Priscianus lib. VII. *prima in puppi* videtur agnovisse. *Puppi* & *puppe*. Virgil. in III. *Stans celsam puppi*. & VIII. *prima in puppi*. vide annotata lib. III. 527. & lib. V. 486. deinde *geminis huic*, non *cui* Gudianus. HEINS. Stat Menagii prior, tertius Rottendorphius, & Excerpta nostra. & Ed. Venet. & Mediol.

681. VOMUNT. *Volunt* Mediceus a manu prima. *movens* Sprotanus a manu prima.

682. ET DIS. *Ac Dis* Venetus *Dis & ventis* Serv. ad I. Aen. 292.

683. ARDUUS. Deest hic versus Parrhaf.

685. VARIISQUE. Heinsius conjecerat, *Pharisque*, quod, nisi sequeretur *Aegyptum*, non displiceret. nam & alibi ita peccarunt Librarii. vid. ad Sueton. Domit. I. & alibi. BURM.

686. VICTOR. Marklandus ad Stat. II. Silv. VI. 3. legebat *ductor. victorque* Francianus & praecedenti versu *opere*. utrumque perperam. sed *victor* non movendum, propter rationes a Servio adductas. *ab aurora populos* primus Rottend. *Aurora populis* Leidenis.

687. VIRESCQUE. *Vires* Parrhaf.

Ibid. ULTIMA SECUM BACTRA VEKIT. Contra Servium exponit Brouckh. ad Prop. III. I. 16. vid. ad Lucan. lib. VIII. 298.

688. SEQUITURQUE. *Sequitur* Regius. Aegyptia ad invidiam dicitur, contra leges unde ne Romana quidem matrona Lucan. x. 67. dicitur.

690. STRIDENTIBUS. *Tridentibus* habet liber A. Colotii, qui fuit Pomponii Laeti. URSIN. *Rostrisque tridentibus*, solus ex nostris Mediceus, cum Gudiano. Leidenis, *rostris stridentibus*. cacteri, *rostrisque stridentibus*. nisi quod in priore Hamburgico pro diversa scriptura *rostrisque rudentibus*. adi adnotata ad lib. V. 143. *rostrisque stridentibus* hic loci legendum esse pertinaciter contendit ex scriptis Giphanius Indice Lucretiano pag. 459. male. HEINS. *Rostris stridentibus* Menagii prior.

691. CREDAS. *Credes* Gudianus. hoc incredibile excusat Senec. Suafor. I. quia *credas*, ostendit, videri innare, non vero fieri. BURM.

692. AUT. *Et* Venetus & alter Hamburgensis. *altis* duo Leidenes & Hugenanus. sed vulgata est apud Lutatium ad Statii IX. Theb. 337.

Ibid. MONTES CONCURRERE &c. Vide an non respiciat portentum, quod narrat Plin. II. 83.

694. TE-

⁷³ desunt Vof. R. Lips. Steph. al. ⁷⁴ quod ingenti Basil. eadem ad ⁷⁵ 695.

⁷⁵ desunt Vof. R. Lips. ad ⁷⁶ 691. Steph. al. ⁷⁶ desunt

Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
 695 Spargitur. Arva nova Neptunia caede rubescunt.
 Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
 Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 Omnigenûmque Deûm monstra, & latrator Anubis,
 Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam
 700 Tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors

Et

SERVII.

694. TELISQUE VOLATILE. Cato: *Sub tela volantia.*

695. ARVA NOVA NEPTUNIA CAEDE RUBE-
 SCUNT. *Nova caede*, magna, nimia: nam non
 dicit re vera, *nova* ⁷⁷ [*arva*, sed *nova caede*: cum
 alia fuerint bella civilia, & caedes aliae in ipsis.
 Homerus Iliad. K. 484. *Ἐπὶ δὲ αἰῶνι γαῖα.* Sed
 non est hoc *pubescunt*.]

696. PATRIO VOCAT AGMINA SISTRO. Cleo-
 patra sibi tantum adsumpserat, ut se Ilin vellet vi-
 deri. Isis autem, est genius Aegypti, qui per sistri
 motum, quod gerit in dextra, Nili accessus re-
 cessusque significat: per ⁷⁸ situlam, quam sinistra
⁷⁹ manu retinet, ostendit ⁸⁰ adfluentiam omnium
 lacunarum, ⁸¹ [id est, fossarum, in quas Nilus
 stagnans recipiebatur.] Isis autem lingua Aegyptio-
 rum est Terra, quam Ilin volunt esse. ⁸² [Hanc
 Ilin, & alios deos, ideo Aegyptii colunt: quia
 deos reges habuisse dicuntur; ergo in opprobrium
 Alexandrini exercitus, pro classico *sistrum* posuit:
 quod autem ait VOCAT AGMINA, hoc est, quod
 superius dictum est, & Augustus in Commemo-
 ratione vitae suae refert: *Antonium iussisse, ut le-
 giones suae apud Cleopatram excubarent, ejusque
 natu & iussu parerent.* Bene ergo vocat agmina,
 quae signum dabat.]

697. A TERGO RESPICIT ANGUES. Hoc est,
 nondum videbat mortem futuram. ⁸³ [Traditur e-
 nim, ne ad Triumphum Augusti adseruaretur, ⁸⁴

admota sibi aspide defecisse: tum GEMINOS; cum
 unum sibi admoverit.]

698. DEUM MONSTRA. Ideo *monstra* dixit,
 quia sub Augusto necdum Romani Aegyptia sacra
 susceperant. ⁸⁵ [Et admittebat locus pro laude Au-
 gusti aliquid etiam in Deos inclementius dici.
 Varro indignatur, Alexandrinos deos Romae coli.]
 LATRATOR ANUBIS. Quia capite canino pingi-
 tur: hunc volunt esse Mercurium, ideo, quia ni-
 hil est cane sagacius. ⁸⁶ [Bello autem Gigantum
 plures deos ferarum formas accepisse traditur.]

699. CONTRA NEPTUNUM. Homerum se-
 quitur, qui deos dicit contra se pro diversis parti-
 bus habere certamen. ⁸⁷ [Et quidam latenter illud
 tetigisse Virgilium volunt, quod Plinius Secundus
 in Historia naturali xxxii. i. dicit, quod Antonii
 navem piscis Echeneis retinuerit; qui piscis Latine
Remora dicitur.]

VARIORUM

694. TELIQUE. *Telisque* Mediceus & ceteri
 omnes. probe omnino. HEINS. Et ita Parrhas.
 Reg. Dorvil. & plures cum Edit. Juntin. & mal-
 tis aliis. *volabile* Montalban.

696. MEDIUS. *Medio* Francianus, sic & apud
 Stat. ii. Theb. 389. *constitit in mediis.* ubi Cod.
 Barth. *in medio.* male. in mediis, pro ipse medius
 inter turbam, quae eum cingebat. vid. ad lib. ii.
 508. BURM.

697. GE-

⁷⁷ defunt Vol. R. Lips. Steph. sed Basil. ab Homerus. quod adserunt alii. sed non intelligo. quod additur, sed non est
 hoc *rubescunt*; quam certe *ἰπὸ δεινότητος* id significet, Glof. *ἰπὸ δεινότητος Rubeo.* melius vero adduxissent ex Homer. Iliad. K. 21.
Ἐπὶ δὲ αἰῶνι γαῖα. vide ad Ovid. iv. Met. 482. an legendum, sed hoc est nunc *rubescunt*. BURM. ⁷⁸ sitellam Vol.
 R. Dan. Fabr. ⁷⁹ deest Vol. R. Steph. ⁸⁰ fluentiam R. Steph. al. ⁸¹ defunt Vol. R. Lips. Steph. al. ⁸² defunt
 iisdem. ⁸³ defunt iisdem. ⁸⁴ Cicer. pro Rabir. Post. cap. ix. dixit *aspide ad corpus admota.* & eo genere Lucanus lib.
 ix. ter, & alii ponunt. hic tamen Dan. Fabr. Comm. & Emm. & Malvic. *admoto* ediderunt. ita vara sequitur vibiam.
 BURM. ⁸⁵ defunt Vol. R. Lips. Steph. al. ⁸⁶ defunt iisdem. ⁸⁷ defunt iisdem. vide et Sueton. Aug. cap. xviii.
 commentatores.

Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 705 Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, & laxos jam jamque inmittere funis.
 Illam inter caedes pallentem morte futura

710 Fece-

SERVII.

701. CAELATUS FERRO. Aut in armis locatus: aut de ferro sculptus; scilicet metallo sibi congruo. ⁸⁸ [aut *saevit ferro.*] DIRAE. *Dirae*, proprie sunt ultrices deae: & bene has interesse dicit praelio: ⁸⁹ [aut a Jove missas ad terrorem Aegypti inferendum,] ⁹⁰ aut puniendum Antonium, qui matrimonii laeserat fidem.

702. SCISSA DISCORDIA PALLA. ⁹¹ [Utrum *scissa palla gaudens*; an *scissa palla vadit*, & seorsum *gaudens*?] Ideo autem *Discordia*: quia unius civitatis ⁹² [et cives principes] erant: & bene *Diram Discordia* sequitur, quam Bellona comitatur: nam per discordiam venit ab bellum, ⁹³ [in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait: *sanguineo flagello.*] Horatius I. Epist. XIX. 49. *Ira, truces inimicitias, & funebre bellum.*

704. ACTIUS HAEC CERNENS. Quem postea *Actium* nominavit Augustus.

706. VERTEBANT TERGA SABAEL. ⁹⁴ * Omnes populi Orientis sunt.

707. ⁹⁵ [IPSA VIDEBATUR VENTIS. Apud plures, Cleopatram priorem fugisse; post insecutum Antonium.]

708. JAM, JAMQUE. Scilicet aviditate fugiendi. ⁹⁶ [Et bene *jam jamque* addidit: quia tempus operis in pictura declarari non poterat.]

709. INTER CAEDES. Inter suorum cadavera. MORTE FUTURA. Omne mortis futurae.

VARIORUM.

697. GEMINOS. *Angelidos* a veneno. vid. sup. VII. 450. *necdum & geminos* Dorvil.

698. ANUBIS. *Anobis* in Mediceo. HEINS. *Anubis* secundus Rottendorphius.

699. ET VENEREM. Copula deest Dorvil.

700. TELA TENENT. *Tenens* Scholiastes Horatii Crucquianus libr. III. Od. 4. HEINS.

Ibid. IN CERTAMINE. Praepositio deest Parthaliano.

701. DIRAE. *Dirae* Menzelius uterque, primus Rottendorphius, quatuor aut quinque alii. etiam Mediceus a manu prima. sic & variant codices lib. IV. 473. HEINS.

704. ARCUM INTENDEBAT. *Arcum tendebat* Gudianus, prior Menzelius & alii septem. praeterea, pro *desuper* in priore Vossiano *protinus*. HEINS. *Arcu intendebat* Mentelii tertius & Regius. *intendebat* vindicat Commentator Horatii Crucquianus ad lib. I. Od. 2. & ita elirio Juntina. *tendebat* Dorvil. vid. ad lib. I. 18 BURM.

705. AEGYPTUS. Valerius Probus in Grammatica, ubi agit de Definientibus in *os*, hoc loco *Aegyptos* agnoscit. Consulantur annotata IV. Georg. 210. HEINS.

708. LAXOS. *Lapsos* Zulichemius, Bigotianus, Dorvil. & Oudartii. *jamjam* immittere Parthal.

709. ILLAM. Male *illum* apud Apulejum de mun-

⁸⁸ desunt iisdem. ⁸⁹ desunt iisdem. ⁹⁰ ad puniendum. ⁹¹ foedus Vol. R. Steph. al. Matrimoniale etiam Basil. & quaedam antiquiores Edd. ⁹² desunt iisdem & Lips. ⁹³ desunt iisdem ⁹⁴ desunt iisdem. ⁹⁵ * omnes isti populi Lips. sequens nota. ⁹⁶ deest Vol. R. Lips. Steph. al. ⁹⁷ desunt iisdem.

- 710 Fecerat Ignipotens undis & Iapyge ferri;
Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pendentemque sinus, & tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaue flumina victos.
At Caesar, triplici investus Romana triumpho
715 Moenia, Diis Italii votum immortale sacrabat.
Maxima tercentum totam delubra per Urbem
Laetitia, ludisque viae plausuque fremebant:

Omni-

SERVII.

710. IAPYGE FERRI. Vento, qui de Apulia flans, optime ad ⁹⁷ Orientem ducit. *Iapygia* enim Apulia dicta est. Horatius i. Od. 3. ⁹⁸ *Obsfrictis aliis praeter Iapyga*. ⁹⁹ [Quem Varro De ora maritima *Argeften* dicit, qui de Occidente aestivo flat: hic in Apulia pestilens est.]

711. MAGNO CORPORE. ¹ [Aut ita cum, tanquam deum, corpore formatum accipiendum est: aut *magno*,] septemduo; ² [et non corpore *moerentem*; sed *magno corpore pendentem sinus*.]

713. VOCANTEM CAERULEUM IN GREMIUM. Hoc de historia est: nam legitur, Cleopatram praesagio mortis futurae oblitam esse recessus Aegypti petere: in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpassse. ³ [Bene ergo Poeta adjicit hortatum fuisse Nilum, ut interius fugeret, ideo: *Tota veste vocantem Caeruleum in gremium*.] LATEBROSAUE FLUMINA. ⁴ Quia Nili origo nescitur; licet Plinius dicat, haud longe ab Aethiopia Maurorum, post majorem Atlantem, lacum esse, ex quo Nilus erumpit. Quod videtur esse verisimile ex belluarum similitudine.

714. TRIPLICI TRIUMPHO. Tres enim Augustus habuit triumphos: nam primo die triumphavit exercitus, qui Antonium vicerat; [navali bello;] secundo, qui Dalmatas vicerat; tertio, ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho.

715. [DIIS ITALIS VOTUM IMMORTALE SACRABAT. Videtur aedem Apollinis dixisse, quae est in Palatio.

716. TERCENTUM. ⁷ Pro, multis.

717. LUDISQUE VIAE, PLAUSUQUE FREMEBANT. Hoc est, ⁸ Compitalitii ludi celebrati sunt. ⁹ [Et est Zeugma: nam & *delubra fremebant*.]

VARIORUM.

mundo. HEINS.

Ibid. MORTE FUTURA. *Caede futura* Oudartii. vid. ad Lucan. iv. 516.

710. IAPYGE. *Iapige* Parrhas. *Iapide* Dorvill.

711. MAGNO. *Magui*, id est Pompeji, Waddel. Animad. Critic. p. 27. cur maerentem vocet Nilum, vid. Brouckhus. ad Prop. iii. ix. 51.

712. PENDENTEMQUE. *Pendentem sinus*, & *tota Parthas*.

Ibid. TOTA VESTE. Giphanius Indice Lucretiano contendit *torta veste* corrigi debere. etiam in Aufoniano; quem mox subjiciemus; loco. Vide illum, in *Amictus coeli*. sed fallitur. Naso vi. Metam. 298.

Ultima restabat, quam toto corpore mater,

Tota veste tegens &c.

Statius arbore Atedii iii. Silv. ii. 32.

Vidit, & in fontem niveos ne panderet artus

Sic tota cum veste ruit.

Maronis hunc locum manifeste respexit Aufonius Mosella 368.

Naviger undifona dudum me mole Saravus

Tota veste vocat.

Stant & pro vulgata scriptura codices verusti & Agroecius de Orthographia. apud Scholiasten tamen.

⁹⁷ herentem R. Tarentum Steph. ad orientem ducit, vel Tarentum. Horatius Lipf. ⁹⁸ *obsfructis* Basil. *obsfructis* Fabr. ⁹⁹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al. ¹ defunt iisdem. ² defunt iisdem. ³ defunt iisdem. ⁴ quia nil origine scitur R. pro de origine. mox, ex quo erumpit Vof. R. Steph. al. ⁵ defunt iisdem. vid. Sueton. Aug. xxii. ⁶ defunt iisdem ad f. 717. ⁷ hoc est pro multis Dan. ⁸ per compitalitia ludi Fabr. al. forte compitalitia ludi, ut *moalefa*, *storalia* ludi dicantur. vid. ad Quinctil. lib. i. c. 5. p. 65. ⁹ defunt Vof. R. Lipf. Steph. al.

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae:

Ante aras terram caesi stravere juvenci.

720 Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,

725 Hic

S E R V I I.

720. CANDENTIS LIMINE PHOEBI. In templo ¹⁰ [Apollinis, in Palatio] de solido marmore effecto, quod adlatum fuerat de Portu Lunae, ¹¹ qui est in confinio Tusciae & Liguria: ¹² [ideo ait candentis.]

721. DONA RECOGNOSCIT POPULORUM. Aurum coronarium dicit, quod ¹³ triumphantibus hodieque a victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter concessam ¹⁴ immunitatem. Ideo ergo dixit *dona*: ¹⁵ nam si hoc non esset, spolia diceret. ¹⁶ [APTATQUE SUPERBIS POSTIBUS. Porticum enim Augustus fecerat, in qua simulacra omnium gentium collocaverat, quae porticus appellabatur *Ad nationes*.]

724. HIC NOMADUM GENUS. Atqui Antonius Orientis habuit populos; sed intelligamus has gentes Africae operas suas locasse: & simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. DISINCTOS. Vel habitum eorum ostendit, qui usque in talos ¹⁷ fluebat: quod Plautus ridet in Poenulo v. II. 15. dicens: ¹⁸ *Quaenam illaec avis?* cum Afrum vidisset, vestem molliam trahentem; ¹⁹ [neque enim utuntur hodieque zonis:] aut *discinctos*, ²⁰ inhabiles militiae: omnes enim, qui militant, cincti sunt: aut inefficaces; ut contra *praecinctor*, strenuos dicimus. Horatius I. Sat. v. 6. *Altius ac nos* ²¹ *praecinctori sunt*: unde & Graece *ἰσχυροὶ* appellatur, non qui bonam zonam habet, ²² sed qui est strenuus. ²³ MULCIBER. Vulcanus: ab eo, quod totum ignis permulcet: ²⁴ [aut quod ipse

²⁵ mulctatus pedes sit, sicut quibusdam videtur: aut quod igni mulctatur.]

V A R I O R U M.

men Cruciquanum Horatii lib. I. Od. 37. legitur *tuta veste*. idem *lacrinosaque flumina*, pro *latebrosa*. sed mendose. HEINS. *Sinum & tota quem* Leidenfis. *sinum & totaque in* primus Rortend. *totaque in* Menagii prior. *torta* etiam Valefius in Valefianis pag. 176.

716. DELUBRA. *De turba* Parrhaf.

717. LUDISQUE. *Laudisque* Parrhaf. & Leidenfis. *Plausumque* Dorvil.

718. OMNIBUS ARIS. *Omnibus arae* scripti omnes, excepto Veneto. bene. HEINS. *Ara* Parrhaf.

719. TERRAM. *Terras* Dorvill.

721. RECOGNOSCENS. Id est diligentius nunc explorata ordine inspiciens, & quae antea quasi acervatim adlata essent, nunc singula discernens, & quae cuique loco essent reponenda. Nam haec vis verbi *recognoscere*, ante jam visa, vel nota, diligentius excutere. Ovid. I. Fast. 5.

Sacra recognosces, annalibus eruta priscis.

Minut. Fel. cap. XXI. *Lege Stoicorum scripta vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces.* ubi re abundare, & pro *cognoscere* capiendum vult quidam. sed vis est ejus particulae iterum cognoscere, in memoriam olim nota revocare. BURM.

Ibid. APTATQUE. *Aptatque* Dorvill.

724. MUL-

¹⁰ desunt iisdem. ¹¹ qui est in Liguria Vof. R. Steph. al. fuerat de Liguria, reliquis ad §. 721. omiffis Lipl. ¹² desunt iisdem. ¹³ deest iisdem. ¹⁴ vitam Steph. Dan. Fabr. al. vitam emunitatem (pro & immunitatem) Vof. concessa munita R. concessam moniam Lipl. ¹⁵ deest Dan. nam. a. h. n. e. nam spolia d. R. ¹⁶ desunt Vof. R. Lipl. Steph. al. ¹⁷ fluebat R. ¹⁸ *quae est illa avis* Vof. R. Steph. al. *quaenam illaec avis est* Dan. Fabr. ut hodie etiam in Plauto legitur. ¹⁹ desunt Vof. R. Lipl. Steph. al. ²⁰ inhabiles Vof. ²¹ *praecinctori sunt unum* Vof. R. pro *praecinctori sunt unum*, quod accidit, quia litera s passim in illis codicibus pro *sunt* poni solet, linea superducta, ut in Vossiano est *praecinctori sunt unum*. BURM. ²² sed strenuus Vof. Dan. sed *strenuus* R. ²³ mulcifer Vof. R. ²⁴ desunt Vof. R. Lipl. Steph. al. ²⁵ mulctatus, & mox, mulcatur Dan.

- 725 Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
 Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
 Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis;
 Indomitique Dahae, & pontem indignatus Araxes.
 Talia, per clipeum Volcani, dona parentis
 730 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;

Ad-

SERVII.

725. LELEGAS. Theſſalos. Lucanus de Theſſalia VI. 383. *Mox Lelegum dextra preſſum deſcendit aratrum.* CARASQUE. Carae, inſulani populi fuerunt, ²⁶ piratica famoſi, viſti a Minoë, ut & Thucydes & Salluſtius dicunt. GELONOS. Populos Scythiae.

726. EUPHRATES IBAT JAM MOLLIOR UNDIS. Sentiens quaſi, ſe eſſe ſuperatum. Horatius II. Od. 9. *Minores volvere vertices.*

727. MORINI. Populi Galliae, in finibus, qui Britanniam ſpectant, ²⁷ [proximi Oceano.] RHE-
 NUS. Fluvius Galliae, ²⁸ [qui Germanos a Gallia dividit.] BICORNIS autem, ²⁹ [aut commune eſt omnibus fluviis, aut proprie de Rheno:] quia per duos alveos fluit; per unum, qua Romanum imperium eſt; per alterum, qua interluit Barbaros: ³⁰ [ubi jam Vahal dicitur, & facit inſulam Batavorum.]

728. INDOMITIQUE DAHAE. Populi Scythiae, ³¹ [a parte Septentrionali; juncti Perſidi: unde Dani dicti.] PONTEM INDIGNATUS ARAXES. Hic Armeniae fluviuſ, ³² [quem pontibus niſus eſt Xerxes conſcendere: vel [cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt: poſtea Auguſtus firmiore ponte eum ligavit: unde ad Auguſti gloriam dixit: *Pontem indignatus Araxes.*

729. PER CLYPEUM VULCANI. Hic diſtinguendum: nam *Vulcani parentis*, non procedit.] PARENTIS. ³³ Nunc honoris.

730. ³⁴ [RERUM. Futurarum, quae nondum fuerunt.] ³⁵ [IMAGINE GAUDET. Ignarus erat ve-

ritatis, ſed triumphorum imagine delectabatur.

VARIORUM.

724. MULCIBER. In vetuſtiſ exemplaribus, tam apud noſtrum, quam alios ſcriptores antiquos, *Mulcifer*, non *Mulciber* frequenter exaratum offendas. quod crederent ſemidocti librarii a mulcendo ferro id nomen deduci. At vero Macrobius hoc loco Maronis prolato libr. VI. Saturn. cap. 5. nomen ſimplex eſſe non compoſitum aſſeverat. ut *Gradivus*. addita hac interpretatione. *Mulciber eſt Vulcanus, quod ignis ſit, & omnia mulceat ac domet.* HEINS. Commentator Cruſquianus ad Horatii Art. Poët. 50. *diſtinctos Celtiber Afros* producit. vitioſe. certe *Mulciber* omnes praeter Gudian. Schol. Lucan. ad lib. x. 447. *diſtinctos Mulciber Afros*: etiam mendoſe. & ita Leidenſis. *diſtinctos* Gudian. *diſtinctos* Francian. *Mulcifer* Dorvillianus.

725. HIC. Tam hic, quam proximo verſu *hinc* in nonnullis codicibus. quidam hoc loco *hinc*, & mox *hic*. alii hoc loco cum vulgatis faciunt, & mox *hinc* prae ſe ferunt. HEINS. *Nomadum* maxima pars codicum. *Hinc Nomadum* Rottend. pr. *Hinc Lelegas* decem Codd. *hinc relegas carasque* Dorvil. *Carasque* multi & Ed. Junt. *Gelones* Vratil. & Parrhaſ.

726. FINXERAT. *Pinxerat* alios legere nota Taubm.

727. MORINI. *Norini* Parrhaſ.

728. DAHAE. *Dafae* Dauſquejus ad Silium Italicum libro XIII. 764. corrigebat. ſed aliter ſcripti. HEINS. In quibus, *Dabae*, *Dathae*, *Dacbi*, *Daci*,

²⁶ piraticam exercentes, famoſi Baſil. ²⁷ deſunt Voſ. R. Lipſ. Steph. al. ²⁸ deſunt iisdem. ²⁹ deſunt iisdem. ³⁰ deſunt iisdem. ubi jambal Baſil. & antiq. Edd. Jan. Dowza Annal. Holland. lib. VI. p. 291. legit *Sinful*. BURM. ³¹ deſunt Voſ. R. Lipſ. Steph. al. ³² deſunt Dan. reliqua vero R. Lipſ. Steph. ad *Parentis* §. 729. deſunt. ³³ id eſt matris Fabr. deſunt Steph. Dan. credo legendum *nunc Veneris*. in Baſil. in aliquibus autem libris ita habetur: per clypeum Vulcani. hic diſt. e. n. Vulcani parentis non procedit, nam dona parentis, id eſt matris accipiendum eſt. ſed in Voſ. non procedunt. in quo pleraque alio ordine erant poſita. ³⁴ deſunt Dan. Baſil. ³⁵ deſunt R. Steph. & Lipſ. ad *famamque* §. 731.

P. VIRGILII AENEIDOS LIB. VIII. 365
 Adtollens humero famamque, & fata nepotum.

SERVII.

731. ³⁶ [ATTOLLENS HUMERO FAMAMQUE
 ET FACTA NEPOTUM. ³⁷ [Si *fata* legeris, hoc
 est, quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc versum
 notant Critici, quasi superfluo & inutiliter addi-
 tum, nec convenientem gravitati ejus: namque
 est magis neotericus.] [FAMAMQUE. Gloriam.
 NEPOTUM. ³⁸ Posterorum.]

VARIORUM.

Dati, Dacae. v. ad Lucan. VII. 429. & *ponte* Mon-
 talbanus. *Araxis* prior Hamburgicus.

731. ATTOLLENS. Hunc versum jure nota-
 tum credo, ut a gravitate alienum & fere frigi-
 dum. illud *impressum nefas* lib. x. 497. hinc non
 longe abit. sic satis quoque floride Justinus lib. xxx.
 4. *Perente/que in bellum Macedones majorum suo-
 rum antiquam & obsoletam gloriam, Romani vi-
 rentem recentibus experimentis virtutis florem.*
 DORVILLIUS.

Ibid. FATA. *Facta* duo Moreti, Bigotianus, ter-
 tius Mentelii, & Hugonius a manu secunda.
flammanque Medicus. *humeris* Parrhaf.

36 desunt R. Steph. sed Vof. & Basil. desunt ad hunc versum. 37 desunt Ddn. 38 posterorum Basil.

L.F.D.B.

P. Longe sculp.

P. VIRGILII MARONIS
Aeneidos.
 LIBER NONUS.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,

Irim

SERVII.

1. ATQUE EA DIVERSA PENITUS DUM PARTE GERUNTUR. In hoc libro mutatio est omnium rerum: nam & aliae personae, & loca alia sunt, & aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum; a Tuscia ad Ardeam; a

petitione auxiliorum ad bellum; quem transiit quidam culpant, nescientes Virgilium prudenter junxisse superioribus negotiis sequentia, per illam particulam, *Atque ea diversa penitus dum parte geruntur*. Scilicet dum offeruntur arma, dum dantur

1 Transiit ad Turnum Basil.

Irim de coelo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

5 Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti Divum promittere nemo

Au-

SERVII.

tur auxilia. ² [DUM enim, cum sit conjunctio, hic tamen adverbii vim obtinet. Terentius Eun. II. III. 28. *Mea nihil refert, dum potiar modo.*] Sane formatus est iste liber ad illa Homeri, ubi dicit per noctem egressos esse ³ Diomedem & Ulyxem, cum capto Dolone castra penetrarunt: nam partem maximam & oeconomiae & negotiorum exinde habet. DIVERSA PENITUS. Valde diversa, ⁴ id est, longius remota, ⁵ [vel apud Pallanteum, vel in Etruria:] unde paulo post dicit: *Nec satis, extremas Corythi penetravit ad urbes, Lydorumque manum.*

2. IRIM. *Iris*, quasi *ἴρις* dicta est: nunquam enim ad conciliationem mittitur, sicut Mercurius; sed ad disturbancem. Et est ministra non tantum deorum, sed & deorum: ⁶ [nam praeter Homerum] & Virgilius hoc probat, dicens inf. 803. *Aëriam coelo nam Juppiter Irim Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem.*]

3. AUDACEM AD TURNUM. Fortem, sine felicitate; sicut de Pallante diximus VIII. 110. ⁷ [et modo audaciae laus opportuna, quia ad audendum exhortandus est.]

4. PARENTIS PILUMNI. *Pilumnus* & *Pitumnus* fratres ⁸ fuerunt, & Dii: horum *Pitumnus* usum stercorendorum invenit agrorum: unde & *Sterquilinus* dictus est; *Pilumnus* vero pinfendi frumenti: unde & a pistoribus deus colitur. Ab ipso etiam *pilum* dictum est. ⁹ [Quidam *Pilumnus* & *Pitumnus* Castorem & Pollucem accipiunt: nonnulli ¹⁰ laudum deos: Varro conjugales deos suspicatur.] SACRATA VALLE. Ideo *Sacrata*, quia, ut diximus supra I. 441. nunquam est lucus

sine religione. SEDEBAT. Ut Asper dicit, *erat*: quae clausula antiqua est, & de usu remota. Secundum Plautum autem, *sedere*, est consilium capere, qui inducit in Mollitaria fragm. servum dicentem: *Sine, juxta aram sedeam, & dabo meliora consilia.* Sed secundum augures, *sedere*, est augurium captare: namque post designatas coeli partes a sedentibus ¹¹ captantur auguria: quod & ipse supra ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem, ut VII. 187. *Parvaque sedebat Succinctus trabea:* ¹² [quod est augurum, cum alios itantes induxerit: ergo *sedebat*.] aut erat, aut consilia capiebat, aut augurabatur. ¹³ [Unde & hic *lucus* vice aedis sacratae accipi debet: quod plenius illo loco dictum est VII. 174. *Hoc illis curia templum.* Aut, quia in locis sacris sedentes, qui consilia habituri erant, curiam in templo haberent: quod Numa cum sciret, Vestae aediculam, non templum, statuit; ne ibi Senatus haberi posset, & ipsa necessitate vir introiret locum: nam & ipsa *consilia* a *sedendo*, quasi *confidia*, dicta sunt: sedentium enim animi tranquilliores sunt.]

5. THAUMANTIAS. Secundum poeticam; Thaumantis filia. Caeterum ex admiratione hoc nomen accepit, ¹⁴ [quae admiratio de ejus coloribus nascitur: & Graece *Θαύματος* dicitur.]

6. DIVUM PROMITTERE NEMO. *Nemo*, pro *nullus* posuit, & est Acryrologia: nam, *divum nemo*, non possumus dicere, cum proprie *nemo*, sit ¹⁵ nec homo.

VARIORUM.

3. AD TURNUM. *Ad Rutulum* alter Vossianus.

² defunt Vof. R. Steph. al. ³ Diomedem & Ulyxen R. Vof. ⁴ & longius Steph. diversa, longius rem. Basil. ⁵ defunt Vof. R. Steph. al. ⁶ defunt Steph. Basil. nam praeter deorum R. ⁷ defunt Vof. R. Steph. al. ⁸ fuerunt Dii. Vof. R. Basil. & ita ex Andino codice restituit Gronov. ad Liv. xxiv. 23. & praeterea, *stercorendi agrorum, unde & sterquilinus dictus.* *Sterquilinus* Vof. R. vid. ad I. Georg. 21. *Stercorium* vocat inf. ad x. 76. Servius ubi & *Pitumnus* vocatur pro *Pitumno*, & forte rectius hic quidam *Pitumnus*, facili mutatione & in s. BURM. ⁹ defunt Vof. R. Steph. al. ¹⁰ s. *insanum*. ut lib. x. 76. ¹¹ captantur Dan. captare namque auguria R. ¹² defunt Steph. ¹³ defunt Vof. R. Steph. al. ¹⁴ defunt eisdem. haec eadem leguntur apud Scholiasten Statii ad lib. I. Achil. 220. quia admiratio, malum. ¹⁵ ne homo Vof.

Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.

Aeneas, urbe, & fociis, & classe relicta,

Sceptra Palatini, sedemque petit Euandri.

10 Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes:

Lydorumque manum, collectos armat agrestis.

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

Rum-

SERVII.

7. AUDET. Docet per transitum, multa interdum ¹⁶ temporum ratione provenire, quae numina praestare non possunt: quod etiam paulo post §. 97. in Matris deum petitione Iuppiter probat, dicens: *Cui tanta Deo permissa potestas.* VOLVENDA. Pro, volubilis. ¹⁷ [AENEAS URBE ET SOCIIS. Ab occasione: & ostendit, quid illi expugnandum sit: quia caret defensore..] [URBE. Urbs ista, quae est tutam * VII. 157. *Ipsa humilis designat moenia fossa.*] Hanc *Castrum Laureus* ait dici Varro, oppidum tacet; sed ubi primum Aeneas egressus sit, cum locum *Trojam* nuncupari ¹⁸ tradit.

9. PALATINI. Prolepsis est.]

10. NEC SATIS. Quia occurrebat, ab Euandro cum facile posse remeare. CORYTHI PENETRAVIT. ¹⁹ [Ut totam Etruriam peragrasset videatur.] *Corythi* autem, montis Tusciae, qui, ut diximus VII. 209. nomen accepit a Corytho rege, cum cuius uxore concubuit Iuppiter, unde natus est Dardanus. ²⁰ [*Penetravit* autem, bene, quia supra dixerat, *penitus.*]

11. LYDORUMQUE MANUM. Omnia haec ad occasionem faciendi perinent, ex longinquitate, ut dictum est, regionis.

12. NUNC TEMPUS. A metu.] ARMAT AGRESTES. Ne ei formidinem injiciat, *agrestes* esse commemorat.

VARIORUM

nus. HEINS. Et secundus Moreti. in *lucio* Francianus.

4. SACRATA VALLE. *Secreta* Scholiastes Statii Theb. I. 104. sed aliter Nonius Marcellus verbo *sedet.* & ipse Scholiastes ad Achill. I. 593. *secre-*

ta tamen est in quarto Moretano. HEINS. Vid. ad II. Aen. 157.

5. LOCUTA EST. *Est* deest secundo Moreti. *Teumantias* Zulichemius.

6. DIVUM PROMITTERE NEMO. *Nemo pr. Divum* Parrhas. *astulit* illustrant notae Gronovii & Drak. ad Liv. XXVII. 13.

7. VOLVENDA. Vid. Catroeus.

8. URBE. *Turba* prior Hamburgensis pro varia lectione.

9. PALATINI. *Palantini* f. *petivis* Dorvil.

Ibid. PETIT. Haec lectio defensa a Politiano Miscel. LXXI. quem nunc sequimur. FABR. *Petis* Medicus & Gudianus probe. caeteri nostri omnes *petivis* contra metrum. HEINS. *Petivis* Edd. pr. & Med. *regnumque petivis* Ald. vid. Erythr. Ind.

10. CORYTHI. Ita ex scriptis reponendum, quod Lydum ac Phrygium nomen, quomodo & Paris filius est dictus. supra id ipsum quoque nomen mendosum exstabat. vide notas Aeneidos III. 170. HEINS. *Corisbi*, *Choris* scripti.

11. COLLECTOSQUE. *Collectos* codices plerique nostri. & *collectos* in Pierianis nonnullis, quomodo Montalbanius, alter Mentelius, tertius Rottendorphius, prior Hamburgensis. etiam Gudianus a manu prima. mihi epexegetis hoc loco mirifice placet. HEINS. *Manus* alter Menagii & Leidensis. & *collectos* Regius. *collectosque* Parrhas. & Ed. Venet. *manum collectos* Dorvil.

12. CURRUS. *Currum* alter Menagii. *curfus* secundus Rottendorphii. ita lib. x. 581.

Nec Diomedis equos nec currus cernis Achillis. ubi etiam *currum* alii codices. vid. & lib.

XII.

¹⁶ temporis Steph. Fabr. al. ¹⁷ desunt Vol. R. Steph. al. ad §. 10. in Fabr. deest ab URBE, ad hanc. in corruptis a Daniele editis verbis forte legendum. *urbs ista*, quae est dicta Troja, ut ipse &c. vid. Inf. ad §. 48. BURM. ¹⁸ tradit * Dan. vid. ad lib. vii. 158. & XI. 316. ¹⁹ desunt Vol. R. Steph. al. ²⁰ desunt iisdem. ad armat §. 12.

- Rumpe moras omnis, & turbata adripe castra.
 Dixit, & in coelum paribus se sustulit alis;
 15 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Adgnovit juvenis, duplicisque ad sidera palmas
 Sustulit, & tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? unde haec tam clara repente
 20 Tempestas? medium video discedere coelum,

Pa-

SERVII.

13. ET TURBATA ARRIPE CASTRA. Aut *arripe* & *turba*: aut turbata invade, per absentiam Aeneae.²¹ [inordinata: aut certe, turba & arripe.]

14. PARIBUS ALIS. Id est, aequalibus: & ostendit aequalem volatum.

15. FUGA. Pro veloci reditu: neque enim fugit.] SECUIT SUB NUBIBUS ARCUM.²² Hoc est, duxit, ut VI. 900. *Ille viam fecit ad naves*. Et re vera arcus ipse variis coloribus sectus est. Bene autem SUB NUBIBUS, quia sine nubis beneficio arcus non videtur.

16. AGNOVIT JUVENIS.²³ [Deest, *eam*: &] Irim tantum agnovit; non & a quo missa esset, utrum a Jove, an a Junone. Hinc est, quod dicit: *Quis te mihi nubibus actam Detulit in terras?*²⁴ [unde apparet, eum scisse nuntiam illam & Jovis, & Junonis esse.]

19. REPENTE. Item aliud augurium: nam, cum Iris sine nubibus non possit videri, post ejus abscissum statim est secuta serenitas. CLARA autem, bene addidit: quia *tempestas* ²⁵ *per* *patrum* est.

20. DISCEDERE COELUM. Chasma dicit factum, id est, subitam aëris discessionem & quandam recessum: per quod vult videri²⁶ inter chasma Irim se recepisse. Medium autem bene dixit: nam est & summum: unde est lib. I. Aen. 226. *Sic vertice coeli Confidit*. Nubes autem in medio sunt;²⁷ ubi omnia ista sunt signa, quae dicit, id est, Iris, serenitas, chasma: nam si in summo fierent, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altitatem & nimium splendorem ferre non possunt.

Sane chasma est (ita enim Plinius II. 26. vocat)²⁸ disruptio, & quidam coeli²⁹ diceffus.³⁰ [In Auguralibus libris inter ostenta etiam coelum diceffisse dicitur. Et quidam hic *coelum* pro aëre accipiunt, ut Lucretius IV. 133. *In hoc coelo, qui dicitur aër.*]

VARIORUM.

XII. 624. & alibi. *non poscere* Dorvil. BURM.

13. TURBATAQUE. *Et turbata* codices nostri. etiam alterum malit Giphanius Indice Lucretiano. vel etiam *turbata arripe*. HEINS. *Eripe* Oudartii. *turbataque* Serv. infr. ad §. 147.

17. AC TALI. *Et tali* cum Mediceo, priore Menteliano, Leidensi & quinque aliis. HEINS. *Ac tali* Dorvill.

18. ACTAM. *Actam* Dorvill.

19. TAM CLARA. *Tibi clara* Montalbanus.

20. DISCEDERE COELUM. Hanc lectionem *discedere* propriam & elegantem antiqui libri Aldini habent, & imitando significavit veram esse *Vida*. *Discedere* hoc loco & apud Ciceronem Divinatione, est idem, quod Graecis *χάσμα*, & ejusmodi diceffus coeli *Chasmata* Plinius nominavit: cujusmodi horribile fuit in Hermunduris & Melibocis, ante quadriennium, die sexta Novembris. FABRIC: *Medium video*, scripti codices constanter, & sic Seneca lib. VII. Nat. Quaest. 20. pro *discedere* tamen Mentelianus uterque cum aliis compluribus *discindere*, quod & vetustas editiones occupavit. frustra. pro altera scriptura videantur quae collegi ad Ovid III. Fast. 371. curis secundis. & ita

²¹ desunt iidem. ad *secus* §. 15.

²² hoc dixit, ut *Ille* Steph.

²³ desunt Vof. R. Steph. al.

²⁴ desunt iidem.

²⁵ DISCEDERE R. Steph. Fabr. al.

²⁶ chasma se recepisse Vof. chasmatri recepisse R. chasma cum Irim se recepisse

Steph. h. Basil. omisso *per* inter.

²⁷ ubi sunt omnia signa Basil. ubi omnia sunt signa Vof. R. Steph.

²⁸ disruptio Basil.

²⁹ recessus Vof. R. Dan. Fabr. Basil. quae & , *disruptio* habet.

³⁰ desunt Vof. R. Steph. al.

Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.

25 Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equum, dives pictae vestis & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae juvenes: medio dux agmine Turnus.

[Ver-

SERVII.

21. PALANTESQUE POLO STELLAS. Bene *palantes*, quasi in alienum tempus errore venientes: ³¹ [aut *palantes*, quae sunt *palantes*, epitheton stellarum perpetuum.] OMINA TANTA. Scilicet coelestia. ³² [Et hic *omina* pro signis vel auspiciis posuit.]

22. QUISQUIS IN ARMA VOCAS. Vel Juno, vel Jupiter.

24. ONERAVITQUE AETHERA VOTIS. Iterum atque iterum: ³³ [aut alia atque alia] est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo; ut, si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati ³⁴ aquas haurirent exinde manibus, & suis precibus vota promitterent, ut visum perseveraret augurium, ³⁵ quod aquae intercessu ³⁶ dirumpitur: unde etiam in duodecimo, visum augurium non procedit, nec sortitur exitum firmum; quia cygnus, dimissus ab Aquila, in fluvium cecidit, ut XII. 255. *Praedamque ex unguibus ales Projecit fluvio*. Hinc videtur etiam, ³⁷ Turnum minime potuisse liberari.

25. JAMQUE OMNIS CAMPIS EXERCITUS IBAT. Intelligamus hunc exercitum primo confuse in campos ruisse; post digestum in ordines, ut sit sequentium fluminum congrua comparatio: quae flumina dicit post camporum inundationem in alveos suos reverti: nam hoc vult dicere: ut de campis flumina in alveos suos redeunt, sic digesta est in acies militum multitudo, quae fuerat ante diffusa.

26. DIVES EQUUM. Per genitivum frequentius

utimur hac figura, quam per ablativum. ³⁸ [Sane hic secutus veteres, cujus rei *dives* addidit, cum alibi subtraxerit lib. IV. Aen. 263. *Dives quae munera Dido*: & VII. 11. *Dives inaccessos ubi Solis filia lucos*.]

27. COERCENT. Cogunt, colligunt; ³⁹ [alias, continent; alias, compescunt; nonnulli *postrema*, pro, postremas partes accipiunt.]

VARIORUM.

ita praeter Mediceum, prior Vossianus, Menagianus uterque, primus tertiusque Moretani, tum & Gudianus a manu prima. *discedere* etiam Seneca agnoscit, in cujus editionibus quibusdam etiam *Palantesque polo stellas*: aliter Lipsius in sua editione expressit. *Palantesque* etiam in membranis nonnullis est deprehendere. HEINS. *Distindere* Dorvil. Edd. Venet. Mediol. & Ald. *debiscere* Sprottianus. ex Homero desumptum, qui Iliad. I. 554.

Ὀπάρων δ' ἄρ' ἐνυπνίου ἄσπετον ἄσπετον.

deinde *Pollentesque* Francian. & a m. pr. Vratislav. vid. Lucret. VI. 89. *Pallantesque* Dorvil.

21. SEQUOR. *Sequar* Mediceus & alii multi. ego sequor alterum. HEINS.

23. PROCESSIT. *Præcessit* Leidenfis. *Nimphas* Dorvil. a m. sec.

24. ONERAVITQUE. *Oneravit* ex scriptis Giphani. Indice Lucretiano pag. 468. HEINS. Vid. ad lib. V. 167.

25. JAMQUE OMNIS. *Jamque adeo* in Mediceo a se.

³¹ desunt iisdem. ³² desunt iisdem. ³³ desunt iisdem. ³⁴ deest iisdem. ³⁵ quod aquae intercessu dirumpitur firmum est Steph. al. & R. sed est deest. ³⁶ dirumpitur Vol. R. ³⁷ Turno R. Turnus Vol. Steph. al. ³⁸ desunt Vol. R. Steph. al. ³⁹ desunt iisdem ad p. 31.

[Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.]

- 30 Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
35 Primus ab adversa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!

Fer-

SERVII.

30. SEDATIS AMNIBUS. Quia Nilus exundat aestate, cum caetera flumina imminutione quiescunt.]

31. ALTUS PER TACITUM GANGES. Fluvius Indiae est, qui, secundum Senecam, in situ Indiae, novem alveis fluit; secundum ⁴⁰ Melam III. cap. 7. septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quod tribus tantum alveis fluat, Virgilius tamen, Nilo eum jungens, septem alveos habere significat. Hanc varietatem Donatus fugiens longum Hyperbaton facit, dicens: *Ceu surgens septem amnibus Nilus aut Ganges*. ALTUS PER TACITUM. Sane bene addidit *Per tacitum altus*, hoc est, ⁴¹ per profundam altitudinem: nam licet ⁴² crescat, ⁴³ intra ripas tamen est; nec, ⁴⁴ [ut Nilus,] superfunditur campis: unde Asper distinxit, *altus per tacitam*. ⁴⁵ [Et bene agmen exercitus flumini comparavit: quia & fluviorum agmina ipse dicit II. 782. *Leni fluit agmine Tybris*.] PINGUI FLUMINE NILUS. Nilus, dictus est quasi ⁴⁶ *similis dion*, hoc est, *novum limum* trahens: quod volens exprimere dixit, *Pingui flumine*, id est, fluore, quae res foecundam efficit terram, quod & ipse in Georgicis ostendit dicens II. 187. ⁴⁷ *Liquuntur montibus ampes, Felicemque limum*. Item IV. Georg. 291. *Et viridem Aegyptum nigra foecundas arena*.

32. ⁴⁸ [CUM REFLUIT CAMPIS. Hoc est, a campis rediit: tunc enim omnia ora ejus apparent; alias, cum abundat, una ejus facies est.]

35. AB ADVERSA. Castris opposita, an venienti agmini? QUIS GLOBUS. Id est, quantus: ad-

mirantis enim est, non interrogantis: nec enim interrogat qui nuntiat.

VARIORUM.

a secunda manu. placet. HEINS.

27. MESSAPUS. *Mesapus* Ald. & ita semper Dorvil. qui & *prima*. & mox *Turidae*.

29. VERTITUR ARMA TENENS. In plerisque libris hic versus desideratur: & si dicendum est, huc translatus videtur ex VII. Aeneid. 784. FABRIC. Deest in Pierianis plerisque hic versus. etiam in Mediceo ac Menteliano utroque, tribus Rottendorphiis, Gudiano, Moretanis omnibus, ac caeteris plerisque. & recte quidem. jam enim eundem versum supra lib. VII. 784. habuimus. *arma gerens* Scholiae Statii Theb. I. 201. HEINS. Deest & Franciano, Regio & Parrhas. est deest Dorvil.

31. PER TACITUM. Hoc egregie illustrat C. Drakenb. ad Sil. Ital. XV. 149.

32. CAMPIS. *Ripis* Bigotianus. *alveo* Francianus. Castalio Decad. VII. cap. 5. Observat. *refluere campis*, explicat relabi e campis in alveum. vid. Cerdam. BURM.

33. SUBITAM. *Subito* Parrhasianus.

Ibid. PULVERE. *In pulvere* Oudartii. *magnus glom.* Gudianus a manu prima. mox, *conspiciens* prior Hamburgicus. *Aspiciens* Bigotii.

35. CAICUS. *Caicos* in priore Menteliano. HEINS. *Caycus* uterque Hamburgicus & Oudartii. *ab averfa* Zulichemius. *voca Caicus* secundus Rottendorphius. male. recte Servius, quae erat versa in ho-

⁴⁰ melonem Vol. R. Steph. Dan. Basil. sed quae hic leguntur de tribus alveis, hodie in Mela non exstant. ⁴¹ deest Steph. ⁴² crescant R. ⁴³ inter Steph. ⁴⁴ desunt Steph. nec tacitum jussu perfunditur R. ⁴⁵ desunt Vol. R. Steph. al. ⁴⁶ nean nevain R. neancia Vol. ⁴⁷ limuntur R. ⁴⁸ desunt Vol. R. Steph. al. ad *Agis* f. 35.

Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros.

Hostis adest, eia. Ingesti clamore per omnis

Condunt se Teucris portas, & moenia complent.

40 Namque ita discedens praeceperat optumus armis
Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,

Neu struere auderent aciem, neu credere campo:

Castra modo, & tutos servarent aggere muros.

Er-

SERVII.

38. HOSTIS ADEST, EJA. Hic distinguendum, ut ⁴⁹ *eja*, militum sit properantium clamor: & est Ennianum, qui ait, ⁵⁰ *Eja machaeras*. Ergo *eja* ingenti clamore dicentes, ad portas ruebant. Alii *Hostis adest, eja*, legunt. ⁵¹ [Alii *eja* non a persona ad personam dictum putant; sed ipsum Poëtam quasi actu rei & imaginatione exclamasse.]

40. NAMQUE ITA ⁵² DISCEDENS PRAECEPERAT. Excusatio Trojanorum, ne portas clausisse timore ⁵³ viderentur. OPTIMUS ARMIS. Peritus armorum, dux egregius, qui & futura provideret.

41. SI QUA INTEREA FORTUNA FUISSET. Scilicet bellicus casus.

43. ⁵⁴ [TUTOS SERVARENT AGGERE MUROS. Id est, tutos beneficio aggeris muros.]

VARIORUM.

hostes. vid. ad Valer. Flacc. I. 493.

37. SCANDITE. Et scandite codices vetusti plerique. *Ascendite* Mediceus, & pro diversa lectione *scandite*, omisso *et* &, quod & alii complures vetusti libri confirmant ex Pierianis, ex nostris Venetus. idque Vossius in opere Grammatico etiam amplectebatur lib. II. cap. XI. Macrobius tamen Saturnal. lib. VI. cap. 6. & *scandite* agnoscit. In Gudiano *ascendite* vel & *ascandite*. Opinor omnino scribendum *ascendite*, quod verbum doctissimus Gronovius Livio aliisque non paucis scriptoribus primus feliciter restituit ad ipsum Livium lib. II. 28. *Ascendere muros* tamen hoc libro rursus occurrit infra 509. Auctor de Viris Illustribus cap. LVIII. in vita Scipionis Aemiliani, *muros hostilis civitatis primus ascendit*. sic Schottus in veteri libro invenit. A. Gellius libro V. Noct. Attic. cap. 6. *Muralis est corona, quae*

donatur ab imperatore, qui primus Murum subiit, inque oppidum hostium per vim ascendit. ita ex optimis membranarum ibi nunc legitur. Livius XXVI. cap. 48. *se satis compertum habere Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse*. & lib. XXVIII. cap. 19. *se ipsum, si caeteri cunctentur descendendum minatur*. Caesar lib. VII. de Bell. Gall. 27. *iis qui primi murum ascendissent praemia proposuit*. quomodo ex optimis exemplaribus recte Gronovius. pari modo *descendere currum, descendere templum*, similiaque. Memmius apud Nonium Marcellum in *Clivus*: *ille ardua nitens Fortunae descendere Cliva*. Varro *vidi quorundam* apud eundem Nonium in *cetarii*: *Non animadvertis cetarios descendere in malum alte, ut penitus per aquam perspiciant pisces*. sic utroque loco optimi codices. Arufianus Messius: *Ascendo equum*. Sallust. *Fugantibus pars equos descendere obviam ire hostibus*. Apud Ciceronem lib. V. Tuscul. Quaest. in optimis membranarum: *in rotam beatam vitam non descendere*. apud Nonium denuo in versibus Accii ex Nyctegresia castigandam videtur, voce *textus*, *Ascendit aura laterum texta Vulcani vorax*. apud A. Gellium lib. X. cap. 15. *scalas descendere*. libr. XVII. cap. 2. in verbis Q. Claudii Quadrigarii: *Cominius qua ascenderat, descendit*. mox addit ipse: *neque enim Galli, qui Capitolium obsidebant, descendentes Cominium viderant*. libr. XVIII. 7. *Descendere in concionem* ex Cicerone. vide Frontonem in *descendere*. sic lege apud Lucan. lib. III. V. 11. *escenso furialis stare sepulchro*. Statium pag. 34. & ex Mf. apud Dictyn Cretens. pag. 76. 86. 96. 140. 147. 150. Ed. Merc. vide de hoc verbo Schiopp. Suspect. Lest. lib. I. cap. 21. HEINS. Copula desideratur in simili versu lib. IV. 594.

Ferte

49 *eja* Vof. *ehia* R. 50 qui *ltheia macheras* V. quia jam *machaera* R. sed turbata scriptura. 51 desunt Vof. R. Steph. 52 DISCEDENS Vof. DESCENDENS R. 53 videamus Steph. & Mafvic. 54 desunt Vof. R. Steph. al.

- Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 45 Obijciunt portas tamen, & praecepta facessunt,
 Armatique cavis expectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
 Inprovistus adest: maculis quem Thracius albis
 50 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
 Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?

En,

SERVIL

44. PUDOR, IRAQUE MONSTRAT. Licet eos hortaretur ira & pudor.

45. ⁵⁵ [OBJICIUNT. Obijces ponunt; vel obijcibus muniunt; & per hoc ⁵⁶ cludunt. FACESSUNT. Hic faciunt; alias, discedunt, ut: *illa hinc facessat*.

46. TURRIBUS. Pro, in turribus]

47. TARDUM AGMEN. Peditum dicit, qui equitum comparatione tardi sunt.

48. URBI. Trojae, quam fecerat Aeneas castrorum in morem.

49. MACULIS QUEM THRACIUS ALBIS. ⁵⁷ [Figuras maculis albas habens: &] nove *albas maculas* dixit, cum ⁵⁸ proprie macularum haec sit natura, ut obscuritate sua album aliquid infuscent.

50. CRISTAQUE TEGIT GALEA AUREA RUBRA. ⁵⁹ [Pro, galea cristas habens rubras; sed] duo ablativi sunt, & duo nominativi, quos metrica ratione discernimus: nam *rubra crista*, longae sunt ultimae: quia ablativi sunt casus. Sane hujusmodi versus pessimi sunt.

VARIORUM.

Ferte citi flammis, date tela, impellite remos. sed ibi a vocali incipiens *impellite* nihil scabri in metro relinquit. Hic ultimam in *tela* produci propter *sc.* volunt, de quo multi egerunt. & hic H. Steph. in Schedias. pag. 53. sed probandum erat ex Virgilio & ejus temporis Poëtis, tam veterum delitatos Augustaei temporis vates, ut ait Broukhuf. ad Propert. III. IX. 46. & ad Tibul. II. I. 8. Videri possunt quos adducit Cl. Drakenb. ad

Sil. Ital. IX. 575. & alii. de *sc. descendere*, quod mirum in modum placuit viris summis, ut dixi ad Suet. Caes. LXI. non adsentior Heinio hic intrudenti, quum Virgilium hoc amasse ostendendum erat. ideoque ego cum optimis codicibus copulam servavi. BURM.

38. EIA. Heia Gudianus, Venetus & duo alii. de simili clamore vid. ad Valer. Flac. III. 45. mox *portis* tertius Rottendorphius.

42. NEU STRUERE AUDERENT ACIEM. *Acies* primus secundusque Moretani, tres Rottendorphii, & quatuor alii. HEINS. *Ne* prior Hamburg. & primus Rottend. & duo alii. *acies* Dorvill. Parrhas. & Francianus. *nec credere* Venetus.

43. SERVARENT. *Servassent* prior Hamburgensis.

44. MONSTRAT. *Furores iraque* apud Nonium Marcellum in *conferre. monstrans* praeterea in tertio Rottendorphio, priore Hamburgico, & Veneto. HEINS. *Monstrans* etiam Zulichernius & Dorvill.

45. TAMEN. *Tantum* Dorvill.

46. CAVIS. *Suis* Sprothianus. *urbibus* Medicus. *cavae turres*, quae in alveo suo viros celant, ut in equo Trojano II. Aen. 38. & 53. sic *cavae* in turribus *fenestrae* infr. 534. non enim solidae erant turres, sed intrinsecus cavae. BURM.

47. VOLANS. *Volans t. processerat* secundus Moreti. *rapidum praec.* Bigotianus. mox *electis* Montabanus.

51. ECQUIS ERIT MECUM, O JUVENES. *Juvenes*

⁵⁵ desunt iidem ad *sc.* 47. ⁵⁶ ludant Dan. ⁵⁷ desunt Vof. R. Steph. al. hic iterum incipiebat L. ⁵⁸ propriae macularum haec sit, ut R. & Vof. in quo *haec* erat, pro hoc. & ita L. proprie m. haec sit, ut. ⁵⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al.

En, ait. Et jaculum adtorquens emittit in auras
 Principium pugnae, & campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 55 Horrissono: Teucrûm mirantur inertia corda;
 Non aequo dare se campo, non obvia ferre
 Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.

Ac

SERVII.

52. ⁶⁰ [EN, AIT. Eclipsis, festinationis exprimendae gratia: quidquid enim addideris, sensus admittet.]

53. PRINCIPIUM PUGNAE. Hoc de Romana solemnitate tractum est. Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est, princeps Fecialium, proficiscébatur ad hostium fines; & praefatus quaedam solemnia, clara voce dicebat: *Se bellum indicare propter certas causas*: aut quia socios laeserant; aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios ⁶¹ reddiderant. Et haec *Clarigatio* dicebatur, a claritate vocis. Post quam clarigationem hasta in eorum fines ⁶² missa, indicabatur jam ⁶³ pugnae principium. ⁶⁴ [Post tertium autem & tricesimum diem, quam res repetissent ab hostibus, Feciales hastam mittebant. Denique cum Pyrrhi temporibus adversum transmarinum hostem bellum Romani gesturi essent, nec invenirent locum, ubi hanc solennitatem per Feciales indicendi belli celebrarent, dederunt operam, ut unus de Pyrrhi militibus caperetur, quem fecerunt in Circo Flaminio locum emere, ut quasi in hostili loco jus belli indicendi implerent: denique in eo loco ante pedem Bellonae consecrata est columna. Varro in Caleno ita ait: *Duces cum primum hostilem agrum introitum ierant, omnis causa prius hastam in eum agrum mittebant, ut castris locum caperent*: Ergo bene hoc Poëta, de more Romano tractum, Turno utpote duci dedit, sed in hac consuetudine Fecialis, qui bellum indicerebat, antequam hastam jaceret, etiam terram hostium contestabatur: unde quidam volunt, Aeneam scientem, quod bellum gesturus esset, sicut a Sibylla cognoverat; ubi ad Italiae partem debitam venit, primum adorasse ter-

ram, ut VII. 136. *Geniumque loci, primamque deorum Tellurem.*]

54. CLAMOREM EXCIPIUNT SOCII. Legitur & *clamore*. Si CLAMORE, sensus erit talis: Hastae iactum socii clamore comitantur; si CLAMOREM, intelligimus, Turni eos clamorem excepisse, ⁶⁵ [et cum fremitu eos sequutos esse, id est, excipiunt clamorem Turni,] & cum fremitu cum sequuntur.

55. INERTIA CORDA. Non re vera; sed sicut hostibus videbatur.

57. ⁶⁶ [ARMA VIROS. Vehementius viros pronuntiandum. CASTRA FOVERE. Veteres fovere, pro diu incolere & habitare dicebant.]

58. ADITUMQUE PER AVIA QUAERIT. Etiam *per avia*. Sane exprimitur Turni violentia: nam viam per avia nullus requirit.

VARIORUM.

nes omisso r̃p o scripta exemplaria, quibus accedo. HEINS. *Et quis* Francianus & Parrhas. & Dorvil. *juvenis* Sprotianus. *quis primus* Leidentis, Francianus, primus Rottendorph. & Montalbani. *cut* Menagianus alter. ita & variatur infr. 77. & 146. & centies alibi.

52. TORQUENS. Ita Mentelianus. *intorquens* Medicus. ceteri *attorquens*. quod Pieriani quoque vetustiores agnoscunt. nec dubito quin recte: nam *attorquere* simul torquere significat. etsi verbum id paullo rarius est atque insolentius. HEINS. *Attorquens* Francianus. *torquens* Parrhas. alter Menagianus, Dorvil. & Venetus, & Ed. Veneta. *intorquere* magis obvium apud nostrum. vid. ad lib. II. 52. 231. & alibi. *emittat* Montalban. & Zu-

⁶⁰ desunt iisdem. ⁶¹ redderent L. Vof. R. Dan. Fabr. ⁶² immissa Steph. ⁶³ pugnare R. ⁶⁴ desunt Vof. L. R. Steph. al. ⁶⁵ desunt L. R. Steph. al. ⁶⁶ desunt Vof. L. R. Steph. al.

- Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
 60 Quum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbris,
 Nocte super media; tuti sub matribus agni
 Balatum exercent: ille asper & improbus ira
 Saevit in absentis: conlecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, & siccae sanguine fauces.
 65 Haud aliter Rutulo, muros & castra tuenti,
 Ignescunt irae: duris dolor ossibus ardet;

Qua

SERVII.

60. AD CAULAS. Munimenta & septa ovium.
 67 Est enim Graecum nomen, & detracto: 68 nam
 Graeci *αἰλᾶς* vocant animalium receptacula: 69
 [unde in sacris aedibus, & in tribunalibus, septa,
 quae turbas prohibent, 70 *aulas* vocamus.]

61. NOCTE SUPER MEDIA. Ultra mediam noctem,
 id est, 71 plus quam media, vel] majore ejus
 parte 72 transacta. Et est bona elocutio, facta
 per Syllepsin, ut si dicas: *Legi nocte super media*:
 id est, ultra mediam noctem: nulla enim syllepsis
 est, quae non & 73 casum mutet, & egeat subau-
 ditione, ut inf. 287. *Hanc ego nunc ignaram bu-
 jus, quodcumque periculi est.*

62. 74 [IMPROBUS IRA. Non ira improbus, sed
 ira saevit: totum autem summa brevitate narra-
 tum.]

63. SAEVIT IN ABSENTES. Fantasiam saevitiae
 expressit: quia sic circa caulas fremunt, ut in ipsis
 animalibus solent.

64. EX LONGO RABIES. Absoluta elocutio, ut
 si dicas, *Ille fame fatigatur ex longo.* 75 [SANGUI-
 NE. Pro, a sanguine.]

VARIORUM.

Zulichemius. BURM.

53. ET CAMPO. *Campis* Zulichem. primi Rot-
 tend. & Hamburg. Parrhaf. & Excerpta nostra,
 & Ed. Veneta. de *vñ infert* vid. ad lib. XI. 742.
 BURM.

54. CLAMOREM. *Clamore* bene Mediceus. in
 caeteris nostris perperam *clamorem*. HEINS. Ac-

cipiunt Montalbanus.

55. INERTIA. *Inertia* Dorvill.

57. VIROS. *Viro* Zulichemius. *hic hic* secun-
 dus Moretanus.

58. ADITUMQUE PER AVIA QUÆRIT. Quod
 in aliis legitur, *Aditumque & per avia quaerit*, non
 Virgilianum est. Incenti hominis est, aditum per
 avia, hoc est, ubi nullus sit, quaerere. FABRIC.
Per atria alter Hamburgicus a m. prima.

59. PLENO. Petro Scriverio corrigendum vide-
 batur *Poenno ovili*, adversus auctoritatem codicum
 vetustorum. Nec obniterer tamen ego multum, si
 de leonibus hic res esset. *Poeni leones & Numidae
 leones* passim apud Poetas occurrunt, de quibus
 egi ad Nasonem Art. Amat. libro II. 183. de
Poenis lapis agere Poetas haud recorder. majori
 igitur jure infra §. 341. rescriptis poterat,

Inpastus cen Poena Leo per ovilia turbans.

sed & illic *plena ovilia* recte se habent. apud Pru-
 dentium passione Hippolyti,

Si tibi de pleno lupus excludatur ovili.

HEINS. *Insidiatur* Menagii alter & Montalba-
 nus, Hugonius & primus & secundus Moreta-
 ni cum Vratilaviensi, & Parrhaf. & Dorvil.

60. QUUM FREMIT. *Dum fremit* Macrobius
 lib. IV. Saturn. cap. 5. aliter Priscianus libro VII.
 HEINS. Et Scholiast. Horatii Ep. II. *Dum furis*
 dat Bapt. Pius ad Lucret. II. 950.

62. EXERCENT. Aliter *moesu mutum* est pecus
 inf. 341.

64. SICCAE SANGUINE. Scholiastem Voffra-
 num

67 est autem Dan. 68 nam G. *caulas* vocant R. *aulas* Steph. Dan. al. 69 desunt L. Vol. R. Steph. al. 70 *caulas*
 legit Salmaf. Exerc. Plin. pag. 647. Petron. bello civili cap. cxi. §. 17. *Aulam* vocat caveam, in qua Tigris vectatur.
 71 desunt L. Vol. R. Steph. al. id est majorem ejus partem. & est Nasil. 72 desunt Vol. R. L. Dan. 73 contra Dan.
 mox casus mutet R. 74 desunt Vol. R. L. Steph. al. 75 desunt Vol. R. L. Steph. al.

- Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
 Classsem, quae lateri castrorum adjuncta latebat,
 70 Aggeribus saeptam circum & fluvialibus undis,
 Invadit: sociosque incendia poscit ovantis:
 Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
 Tum vero incumbunt; urguet praesentia Turni:
 Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
 75 Diripuerunt focos: piceum fert fumida lumen

Tae-

SERVII.

67. ET QUA VIA CLAUSOS. *Qua* adverbium loci est, non pronomen: nam non stat versus, si *via* septimus sit, non nominativus. Ergo *qua via*, per quam partem viae vallo Troianos excutiat. Legitur tamen, ET QVAE VIA, & est sensus absolutor.

68. 76 [EFFUNDAT IN AEQUOR. In planum, in campum.

71. INVADIT: SOCIOSQUE INCENDIA POSCIT OVANTES. Hysteronproteron, ut aviditatem juvenis ostenderet. INCENDIA autem, pro materia, ex qua incendia sequuntur: & videtur eventum posuisse.

73. TUM VERO. Ut signum incendendarum navium datum est.

74. FACIBUS PUBES ACCINGITUR ATRIS. Pro, ad faces accingitur, ut sit dativus, ut II. 235. *Accingunt omnes operi*: aut *accingitur*,] armatur, instruitur 77 [facibus.] 78 [ATRIS. Quasi lethiferis: nam faces ardentes sunt.]

75. 79 [DIRIPUERUNT FOCOS. Quaeritur, quid ibi faciant foci? Sed in carminibus quaedam nec ad subtilitatem, nec ad veritatem exigenda sunt: aut certe *focos*, quos ibi habere potuerunt.] PICEUM FERT FUMIDA LUMEN. Sordidior enim in tedis & ignis & fumus est.

VARIORUM.

num ad Lucan. VI. 553. habere *siccaque in sanguine* testatur Oudendorpius. de *Faucibus* vide ad Phaedr. I. fab. I.

65. TUENTI. *Potenti* Parrhaf.

66. ET DURIS. Scripti nostri *ra* & non agnoscunt hoc loco, nec agnoscunt Pieriani: & sane pro Maroniano more rectius omnino absit. praeterea *haeret* Montalbanius, non *ardet*. in Gudianus *durus dolor ossibus ardet*. HEINS. *Ignescunt-que irae* Dorvill.

67. QUA VIA. *Qua*, id est, quo loco. *via* id est accessio ad muros. sunt aliae duae lectiones: quas, quoniam neutram sequor, ne ponere quidem volo. FABRIC. *Quae via* in Sprotriano. sed tantundem est. nec rationis quicquam video, cur homines eruditi, atque in his Petrus Scriverius, adeo aestuarent in hoc loco. *qua*, qua parte, bene secundus Hamburgensis interpretatur. bene etiam alter Mentelius & tertius Rottendorphius *ubi* in Gudianus *qua ratione*. *via* igitur primi non sexti casus in *vi* minime mutanda est. HEINS. *Qua* Francianus. vid. ad Ecl. IX. I.

68. EXCUTIAT. *Excutiet* primus Rottendorphius, secundus Moreti. *vallo*, *effundat* Dorvill. *vallo Teucrosque effundat* Venetus.

Ibid. IN AEQUOR. *In aequum* Mediceus. & Pierii Vaticanus veterrimus, pari significatione. HEINS.

70. SAEPTAM. *Cinctam* in altero Vossiano. HEINS. *Septem* alter Hamburg. *septa* Parrhaf.

72. IMPLET. Alii *infert*. quod & Donatus videtur agnoscere. ita infra 522. *Fumiferos infert Moxentius ignes*. *Implet* retinui, vel quasi proprium, vel ut antecedens ponatur pro consequenti. FABRIC.

76 desunt iisdem. ad *armatur* 7. 74. 77 desunt iisdem. 78 desunt iisdem. & Dan. 79 desunt L. R. Vol Steph. al.

Tom. III.

Bbb

Taeda, & conmixtam Volcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides factō, sed fama perennis.

80 Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, & pelagi petere alta parabat;
Ipsa Deūm fertur genetrix Berecynthia magnum

Vo-

SERVII.

77. QUIS DEUS, O MUSAE. Quia res deorum est, ⁸⁰ [& ardua,] ideo per se eam non potest dicere. Hic autem gloria Turni latenter ostenditur, cujus vis nisi a numinibus repelli non potuit. ⁸¹ [TEUCRIS. Aut detraxit praepositionem *ab*, ut sit *ab Teucris*: aut *Teucris*, in honorem salutemque Teucrorum incendia classibus avertit.]

79. PRISCA FIDES FACTO, SED FAMA PERENNIS. Omnis antiquitas ⁸² difficile pura & incorrupta manat in posteris. ⁸³ Hoc enim dicit: Factum hoc, licet priscum sit, id est, antiquum, tamen fama ejus non est oblitterata ⁸⁴ temporum vetustate. ⁸⁵ [Alii sic intelligunt: Fabulosum est quidem, sed fides ejus rei penes priscos est: ejus enim rei, cujus auctorem facere noluit, sic ordinem protulit. Alii Jam quidem evanuit fides, hoc est, nemo credit factum; adhuc tamen fama vivit, & dicitur. *Prisca* autem fides, *ἀρχαία*, quasi non sit *facta* historia.]

80. QUO PRIMUM. ⁸⁷ Hoc est, initio: non enim secundo factae sunt naves apud Idam ab Aenea. PHRYGIA FORMABAT IN IDA. Id est, formare cogitabat: non enim in Ida, sed apud Antandrum factae sunt. ⁸⁸ [Et bene PHRYGIA IN IDA: quia & in Creta est alia Ida, ut III. 105. *Mons Idaeus ubi, & gentis cunabula nostrae*]

81. ALTA PELAGI. Absolutum est, ut: *Lata temporum*.

82. IPSA DEUM FERTUR GENETRIX. Figmentum hoc, licet poëticum sit, tamen quia exemplo caret, notatur a ⁸⁹ priscis: unde longo ⁹⁰ prooemio excusatur: nam ideo & prisca ratione religio-

nis, & Jovis beneficio, dicit esse perfectum, ut naves mutarentur in Nymphas: quo vel aliqua ex parte possit esse verisimile. ⁹¹ [Sane quidam *Fertur* reprehendunt, quod dicendo auctoritatem rei detraxerit: alii laudant, quod dicendo *Fertur*, incredibili rei auctoritatem dare noluerit.] BERE-CYNTHIA. Mater Deum a monte Phrygiae *Berecyntho*, cujus ultima syllaba caret aspiratione, quam addimus, ⁹² quotienscumque montem Deli *Cynthum* dicimus. Est autem tenuis ista discretio, quibus nominibus subtrahi debeat aspiratio: nam ecce, *Ripaei*, montes Arcadiae, non scribuntur cum aspiratione: quam addimus, cum *Riphaeos*, montes Scythiae, significamus.

VARIORUM.

BRIC. Si *infert* in codicibus esset, legendum foret, *atque manu pinum flagrantem fervidus infert*. & *manu* erat in Dorvill. sed codices nostri nihil variant. sed in Ed. Basil. 1551. est *infert. fragranti* Medic. BURM.

75. DIRIPUERE FOCOS. Catroeus capit de communibus focis, ubi ignis erat, & unde torres rapuerunt. Servius rogat, quid ibi faciant foci? sed quid faciebant in castris Porcennae Romam obsidentis, quibus Mutius manum injecit? sed Rutuli non diripuerunt focos castrorum, quae nondum capta erant, nec etiam ipsi castra posuerant: sed credo Poëtam focos agrestium in locis circa castra habitantium intelligere. BURM.

Ibid. FERT. *Infert* Sprotianus. pro *lumen, fumum* a manu prima alterius Hamburgici.

77. QUIS DEUS. *Qui* Gudianus a manu prima. &

80 desunt R. 81 desunt Vof. L. R. Steph. al. 82 difficilis, Basil. 83 Ergo hoc dicit Dan. Fabr. Matv. 84 temporis L. Vof. R. Steph. deest Basil. 85 desunt Vof. R. L. Steph. al. 86 forte, *fide* historia. 87 vide Abrab. Gronov. ad Just. XII. 7. 88 desunt Vof. R. L. Steph. al. 89 a priscis R. a criticis Vof. a criticis L. 90 prooemio mutarentur in nymphas, quod vel ex parte aliqua excusatur. nam ideo & prisca r. r. & j. b. d. e. p. ut naves possint esse vetustae R. 91 desunt L. Vof. R. Steph. al. 92 quoties L. Vof. R. Steph. al.

Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.

- 85 Pineae silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum classis egeret,

Lac-

SERVII.

83. DA, NATE, PETENTI. Ac si diceret, ei, ⁹³ quae jubere debuerat. ⁹⁴ [Et dicendo NATE & PARENS iteratione auxit adfectum.] DOMITO TE POSCIT OLYMPO. Videtur hoc dicere: Praesta ei, cujus beneficio servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim, cum omnes consumeret filios, Jovem solum esse non potuit, celatum matris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas scilicet leges per beneficium meum mundo redacto. ⁹⁵ [Sane haec narratio tunc II. libri erat, sed dilata est, ut hic opportunius redderetur: aut ne bis idem diceretur: potest ergo aut καὶ τὸ συμπόσιον videri, aut ὕστερον πρῶτον.]

85. PINEA SYLVA MIHI. Congruè: nam Pinus in tutela Matris Deum est.

86. IN ARCE FUIT SUMMA. Hoc est, apud Gargara, quae dicta sunt quasi ⁹⁶ καὶ κεφαλὴ, id est, caput capitis, ⁹⁷ altitudinis altitudo: καὶ enim est ἡ κεφαλὴ. ⁹⁸ Gargara autem, sunt montis Idae cacumina: propter quod ⁹⁹ dixit In arce summa. [Sane & hic locum sacratum ostendit. Et Pineae sylva lucus fuit: tale scema est Eclog. I. 58. Nec tamen interea raulae, sua cura, palumbes, ubi foeminino plurali foemininum singulare jungit. Et I. Ecl. 75. Ite meae, quondam felix pecus, ite capellae: ubi duobus foemininis pluralibus neutrum singulare ¹ respondet.]

87. NIGRANTI PICEA. Nigranti, umbrosa: & picea, arboris genus est, unde pix defudat. Harum autem secundum Plinium quinque sunt species: sicut etiam supra diximus. Lib. VI. 180.

88. HAS EGO. Non trabes: nam de acere na-

ves non fiunt: unde melius arbores intelligimus, referentes ad piceas vel ¹ pinus. Sane notandum trabes ² [eum dixisse de arboribus, cum non dicantur trabes,] ³ nisi jam caesae sint & ⁴ positae. ⁵ [Abutitur ergo eo, quod posterius est, pro eo, quod est prius. QUO SACRA FEREBANT. Non addit qui; sed intelligimus Phrygas. Item III. 106. Centum urbes habitant magnas: id est, Cretes. Et bene arbores consecravimus, quibus immortalitatem petitura est. CLASSIS EGERET. Pro classe, genitivus pro ablativo: &] iusta Aeneae petitio, & concedentis benignitas numinis exclusit piaculum: nam his remotis sacrilegium committeretur: ⁶ [ideo addidit, lacra dedi.]

VARIORUM.

& mox Venetus, qui depulit. HEINS. Detulit Menagii prior.

78. TANTOS. Tantis Regius.

79. DICITE. Discite alter Hamburgicus & alter Menagii, Leidensis & Bigotianus. sed Musarum est docere & praecipere, non discere. prisca fides facta est, & fama Waddel. Anim. Critic. p. 27. perbennis Dorvil. apud Ovid. VI. Fast. 609. posset legi, certa fides facto, pro facti vel factis. ut alii codices. BURM.

84. TE POSCIT. Jam poscit Venetus. domitor te p. Olympi Waddel. Anim. Critic. p. 27.

85. DILECTA. Delecta Mediceus cum Sprotiano, & primo Rottendorphio. paullo ante gnate solus ex nostris Menagianus alter. HEINS.

86. ARCE. Recte Servius de montis cacumine capit.

⁹³ qui jubere Steph. quae jure R. ⁹⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁵ desunt iisdem. & puto pertinere ad y. 80. & respici ad initium lib. III ut pro II. legendum est. ⁹⁶ καὶ κεφαλὴ Fabr. al. Cara Caros Vof. R. L. ⁹⁷ deest Vof. ⁹⁸ Homerus ἑρπυλίου ἀγροῦ Fabr. ἀγροῦ Basil. & ita Iliad. II. 292. ⁹⁹ dicit Vof. Steph. ¹ desunt Vof. L. R. Steph. al. ² quae dei comitatus * Dan. ³ pinus Vof. L. R. Steph. al. ⁴ desunt R. Steph. quod accidit ob repetitam vocem trabes. ⁵ non, nisi jam caesae sint & compositae, dici Steph. & R. qui non habet dici. non dici nisi jam caesae & compositae L. ⁶ compositae Vof. & jam compositae Basil. depositae Dan. ⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁸ desunt iisdem.

- Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius urguet.
 90 Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
 Neu cursu quassatae ullo, neu turbine venti
 Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 95 Mortalinę manu factae immortale carinae
 Fas habeant? certusque incerta pericula lustret

Ac-

SERVIL.

89. TIMOR ANXIUS ANGIT. Aut perpetuum est timoris epitheton: aut certe verum timorem voluit significare, ut separaret ab eo, qui ex cupiditate nascitur prosperorum, ut v. 137. *Exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.*

90. SOLVE METUS. Id est, meos.]

92. PROSIT NOSTRIS IN MONTIBUS ORTAS. Bona brevitate detraxit & HIS & ESSE: nam plenum est: Prosit ¹⁰ his ortas esse in montibus nostris: quod fecit elocutionis causa. ¹¹ [Sane ostendit, quod supra *arcem* dixit pro *monte*: & bene *ortas*, ut sensum quandam navibus daret, verbum de origine commoda.]

93. TORQUET. Sustinet, ¹² [aut nutu suo] regit.

94. QUO FATA VOCAS? Ostendit fata posse aliquatenus trahi; non tamen usquequaque. Hinc enim dicit *quo*, id est, ad quam rem. PETIS ISTIS? Id est, pro istis: nam sic dicimus, *peto tibi*, id est, pro te. ¹³ [Aut *istis*, utrum precibus, an navibus?]

96. FAS HABEANT? Jus: nec enim possunt aeterna esse, quae ab hominibus facta sunt. Floratius: Art. Poet. 63. *Debemus morti nos nostraque*: nam sicut animi ¹⁴ facta sunt immortalia, ita corporis pereunt. ¹⁵ Sallustius: Jug. II. *Caeterum studia omnia nostra, sicut anima, immortalia sunt.* CERTUSQUE INCERTA PERICULA LUSTRET AENEAS? ¹⁶ [Securus dubia tentet?] Et hoc dicit: Casibus licentiam haec petitio vult adimere: nam Aeneas, sorte, qua homo est, navigationis

debet timere periculum: quod perit, si ejus navibus aeternitas detur.

VARIORUM.

capit. vid. & ad y. 92. quem si adhibuisset Vondelius, non vertisset *op bet Slos*. vid. ad Petron. cap. cxvi. & ad Val. Flac. III. 565. sic Alpes *arces* dicuntur Claudian. Bell. Getic. 385. in Ida vero formabat classē caedendo arbores in Gargaris, quae pars montis Idae. unde & Paris ligna petiit, teste Ovidio Ep. xvi. 107.

Ardua proceris spoliantur Gargara silvis,

Innumeraeque mihi longa das Ida trabes.

qui & mox *robora flexa* in naves addit, & antea *pineta* memoraverat. ita ut videatur haec Virgilii repexisse. BURM.

Ibid. FEREBANT. *Tenebant* Gudianus a manu prima. *parabant* Zulichemius. male. vid. lib. II. Georg. 376. & vi. Aen. 810. BURM.

87. TRABIBUS. Vide quae diximus ad Val. Flac. III. 484. Ovid. x. Met. 373.

Saucia trabs ingens.

BURM.

89. URGUET. *Angit* scripti omnes nostri cum Pierianis. superiori saeculo *anxius urget* reposuerunt, quod utcumque placeret, si vetustorum codicum niteretur auctoritate. & sane ab altero Vossiano confirmari postea id animadverti. *angit* tamen a Servio agnoscitur, idque Nicolao Erythraeo placuisse video. HEINS. *Urguet* Ald. sonus ingratu *anxius angit*, ut lib. VIII. 634. *lingere lingua*,

⁹ desunt iisdem. ¹⁰ & his Basil. ¹¹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹² desunt iisdem. ¹³ desunt iisdem. ¹⁴ fa-
 ta Vof. Steph. ¹⁵ hic locus Sallustii non integer est. antea dixerat, *res caelae, studiaque nostra omnia corporis alia, alia*
animi naturam sequuntur. postea vero *ingenis egregia facinora, sicut anima, immortalia sunt.* ¹⁶ desunt Vof. R. h.
 Steph. al.

Aeneas? cui tanta Deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quaecumque evaserit undis,
100 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Aequoris esse Deas: qualis Nereia Doto,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,

105 Per

SERVII.

97. CUI TANTA DEO PERMISSA POTESTAS? Cui; ac si diceret nec regi quidem deorum. ¹⁷ [Permissa autem, data; ut hoc possit praestare.]

98. DEFUNCTAE. Liberatae, ut vi. 83. * O tandem magnis pelagi defuncte periculis. PORTUSQUE TENEBUNT. Nautico usus est verbo, cum de navibus diceret.

99. QUAE CUMQUE. Hic ostendit aliquas esse perituras. EVASERIT UNDIS. De undis exierit, ¹⁸ * [cum venerit] ad eum locum, de quo ¹⁹ navigatura jam non sit. Alii legunt *evaserit undas*; ²⁰ [quod si est, intelligimus, quaecumque evaserit] undarum periculum.

101. MORTALEM ERIPIAM FORMAM. Bene dixit *mortalem*: nec enim potest fieri, ut eadem res & mortalis sit, & immortalis; ²¹ [sed ut sit immortalis.] ante est, ut definat esse mortalis.

102. QUALIS NEREIA DOTO. Non dixit, tales erunt: sic supra II. 223. *Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus*.

VARIORUM.

qua, quae placent Catroeo, confusa haec verba videbis in adnotatis ad Nasonem III. Artis Amat. 541. vid. & ad Liv. XXIV. 2. *solicitus* Dorvill.

90. HOC. Haec Leidenis, Zulichemius & Parrhas.

91. NE CURSU. *Neu cursu* vetustiores magno numero. HEINS. Nec Francianus & Dorvill. *neu* Mediceus. *non* Parrhas.

93. TORQUET. Haec adfuta a monacho credebatur Ortuinus. *fidera coeli* Leidenis.

94. VOCAS. Servius videtur legisse *trabis*: nec aliter codex antiquus. sed ego nihil muto. FABRIC. *Trabis* primus Rottend. & Excerpta nostra a m. pr. *facta vocas* Dorvill. *qui petis* Regius. *an quid petis* Sprotian. Donatus ad Terent. Andr. Prolog. 15. & Eunuch. I. II. 12. odiose dictum notat & iterum citat ibidem ad §. 122. nimirum *iste* esse pronomen contentui inserviens saepe notarunt viri docti. *istis* vero, *pro istis* debere capi recte Servius notat. vid. ad lib. VIII. 127. BURM.

95. FACTAE. *Fictae* secundus Moreti.

96. LUSTRET. *Lustrat* Zulichemius.

98. FINEM. *Fines* alter Menagii, Leidenis & Oudartii.

99. EVASERIT UNDIS. Vel *undas* in secundo Moreti. quod & Servius pro diversa lectione profert & mihi elegantius videtur. vid. lib. XI 702. & 905. HEINS. Vid. ad Valer. Flac. VII. 163. Servius infr. ad §. 468. *castris per fluvium Turnus evadit*.

100. VEXERIT. *Duxerit* Venetus. & Leidenis, qui & *ad Laurentia*. *vexerat* Mediceus a manu prima. *in Laurentia* Waddel. Animad. Critic. p. 28. frustra. nam centies praepositionem omittit Noster. vid. ad I. Aen. 2.

102. CLOT. *Doto* verum nomen, ex Hesiodo, ubi Nerei & Thetyos filias recenset. FABRIC. *Quales* multi codices & *Closbo* & Edd. priscae.

103. PECTORE. *Vertice* prior Hamburgensis pro varia lectione. & ita Ed. Veneta.

104. IDQUE. *Atque* secundus Rottendorphius, More-

17 desunt L. Voss. R. Steph. al. 18 unde Steph. 18 * desunt Dan. cum veritate deum locum R. corruptissime. 19 navigatur jam nunc R. navigaturus jam non Steph. al. navigandum j. non Voss. L. 20 desunt R. Steph. ali. legunt, *evaserit* undarum periculum L. Basil. 21 desunt L. V. R. Voss. Steph. al.

105 Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcae
Debita conplerant, quum Turni injuria matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.

110 Hic primum nova lux oculis offulsit, & ingens
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras

Ex-

SERVII.

105. PER PICE TORRENTES. Ardentes: & est
figmentum poeticum.

106. [TOTUM NUTU TREMEFECIT OLYM-
PUM. Homericum est Iliad. A. 530. Μῦθος δὲ ἰ-
δὲ λῆξιν ὀλυμπίου.]

107. ADERAT PROMISSA DIES. Promissum
tempus advenerat. TURNI INJURIA. Scilicet,
quam inferebat. Et modo *injuria*, est ἀδικηματα,
id est, *injustitia*. Hinc est apud comicos *injurius*,
qui audet aliquid contra ordinem juris. Et bene
injuria quia & contra necessitatem fuit, [quod
Trojanos ad Italiam venire compulerat,] & con-
tra rationem foederis, bella commoverat. [Alii
injuria, violentia accipiunt.]

110. NOVA LUX. Hoc est, repentina, id est,
nimbus Deorum; quod ipse paulo post dicit: [in
secundo 616. *Nimbo effulgens*. Et hic *lux*, pro-
prie; aliter postea 731. *Continuo nova lux oculis*
effulsit.]

111. NIMBUS. Lumen, quod capita Deorum
ambit, ut saepe dixi.]

VARIORUM.

Moretani, Leidenfis & Hugenianus.

108. CONPLERANT. *Compulerant* Leidenfis.
complerunt Zulichemius a manu prima. *comple-
rent* Dorvil. & mox *amonuit*.

109. SACRIS RATIBUS. *Ratibus sacris* scripti
omnes. *ratibus sacras depellere taedas* apud Dio-
medem lib. II. Locum totum adscribam. *Separatio*
*est secretio rerum natura junctarum, quae in am-
biguitatem cadunt, ut cum Turni injuria matrem*
admonuit ratibus sacras depellere taedas. Hic enim
mater cum Turno juncta est, quae ambiguitatis

vitandae causa separari debet, ut sit agnitio quae
mater. Et sacras taedas expresse legendum, ut a-
bominandas ostendat, ut auri sacra fames. Taedae
enim nusquam abominandae, nisi illic ubi incendia
facta, quoniam sunt ipsae naturaliter sacris ac-
commodatae. HEINS. *Trabibus* Cerda.

110. HIC PRIMUM. Non ante praesentis Cybe-
les signa vidisse Italiam, indicari credit Catroeus.
nec male, nam postea sollemniter arcessita aris
templisque recepta est.

Ibid. LUX. *Lex* Gudian.

Ibid. EFFULSIT. *Offulsit* omnino scribendum,
quod in omnium veterrimo Mediceo, etiam in se-
cundo tertioque Rottendorphiis legitur. uti & in
Vaticano, principe suorum libro, aliisque non-
nullis invenit, quamvis spretum ac rejectum, Pio-
rius. infra hoc ipso libro 731.

Continuo nova lux oculis offulsit, & arma
Horrendum insinuere.

ita ibi quoque Vaticanus, omnium codicum Pieria-
norum princeps, quamquam & vulgata scriptura
illic loci tolerari possit. agit enim de Turno in ur-
bem recepto, & animos tollente post hunc suc-
cessum. Silius Italicus lib. XIII. 114.

Cum subito dextrum offulsit conatibus omen.
ita liber optimus Colonienfis. vulgati codices pari.
illic in mendo cubant. Paullinus lib. v. de vita
B. Martini:

Ipse ad clausa cito contendit limina gressu,

Obstruetaeque fores Domino referante patefcunt:

Offulsit clare venerabilis ore sacerdos.

Suffulgere habes in Catalectis veterum Poetarum
de Iride.

Nu-

22 desunt L. Vol. R. Steph. al. 23 nam Vol. Steph. quoniam Baül. deest R. 24 desunt Vol. L. R. Steph. al. 25 mo-
verat R. 26 desunt Vol. R. L. Steph. al. 27 desunt iidem ad 7. 114.

Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,

115 Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
Ite, deae pelagi; Genetrix jubet. Et sua quaeque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
120 Ima petunt. Hinc virgineae (mirabile monstrum)
[Quot prius aeratae steterant ad litora prorae]

Red-

SERVII.

114. NE TREPIDATE MEAS. Pro, ne festine-
tis. Et per hoc significatur, ideo ad navium de-
fensionem egressos non esse Trojanos, quia numen
28 vetuit.

116. 29 [QUAM SACRAS DABITUR PINUS.
Fabula talis est: 30 Attis, puer speciosus, cum Ma-
tris Magnae praecesset sacris, a rege civitatis suae 31
adamatus est; sed cum intelligeret vim sibi a rege
instare, 32 quidam in sylvas profugit; cum ergo
inventus vim sibi videret inferri, verenda stupratoris
abscidit, qui moriens eandem ipsam partem cor-
poris puero abscidit: quem semianimum sub pinu
latentem cum invenissent antistites Matris Magnae,
33 perlatum in templum deae frustra conati refice-
re, defunctum sepelierunt: cuius ut perpetua ma-
neret memoria, Mater Magna instituit, ut quot-
annis in sacris suis plangeretur, pinumque arbo-
rem, sub qua jacuerat, tutelae suae adscripsit: &
effecit, ut cultores sui viriles sibi partes amputa-
rent, qui Archigalli 34 appellantur.]

117. ITE, DEAE PELAGI. Alii hucusque volunt
Matrem Deum locutam. 35 [Prope enim videtur
absurdum, ipsam indicare, quae sit; cum jam nym-
phis, & audientibus utique, & videntibus, dicat.]
Alii jungunt Genetrix jubet: 36 [& 37 putatur me-
lius, quia postea ait x. 220. Quas alma 38 Cybele
Numen habere matris, nymphasque 39 e navibus ef-
se fusserat.]

VARIORUM.

*Nubila cum Phoebus perfudit lumine claro,
Tum fit ut humor aquae suffulgeat.*
pari modo offundi, & suffundi frequenter apud
optimos scriptores occurrunt. Statius Theb. i.
445.

*Haud humiles tanta ira decet, generisque su-
perbi*

Magna per offusum clarescunt signa cruorem.
sic veterrimus liber Anglicanus. sic & offervere
apud Lucretium lib. ii.

*Quatenus in pullos animalis vertier ova
Cernimus alituum vermisque offervere terram.*
sic duo vetustissimi codices Vossiani, & Modii
tertius, non offervere. malim & vermisque pro
vermibus. HEINS. Vid. ad Valer. Flac. iv. 482.
& ad Quintil. ix. Declam. 7.

111. NIMBUS. Nubes Sproctianus pro varia le-
ctione.

112. IDAEIQUE. *Idaeumque chorum Zuliche-
mius. Iteque cori Dorvil.*

Ibid. TUM VOX. *Cum vox*, in secundo tertio-
que Rottendorphiis. HEINS. *Per aures primus*
Rottendorphius a manu prima. *accidit* malebat
Heinsius.

114. MEAS. *Meas veneteuceri* Dorvill. *trepidate*
etiam festinate exponit Schol. Horat. ii. Od. 3.

119. DEMERSIS. *Diversis* Zulichemius. *dimer-
sis* secundus Moreti. *demergi* Excerpta nostra. *ac-
quore*

28 vetavit L. R. Vof. 29 defunt L. Vof. R. Steph. ad 9. 117. 30 Arys Fabr. al. 31 amatus Basil. 32 illam
in silvas profugit, quum vero inventus esset a quodam, qui cum illi vim inferret, Rex verenda stupratoris abscidit, qui
moriens eadem ipsa corporis puero abscidit Basil. 33 prolatum Basil. 34 nuncupantur Basil. 35 defunt L. Vof. R.
Steph. al. 36 defunt L. R. Steph. al. 37 putaretur Dan. 38 Cybele Vof. 39 e navibus Vof.

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
 Obstupuere animi Rutulis: conterritus ipse
 Turbatus Messapus equis: cunctatur & amnis
 125 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 At non audaci cessit fiducia Turno:
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

Tro-

SERVIL.

123. OBSTUPUERE ANIMI RUTULIS. ⁴⁰[Hoc est, Rutulorum; dativus pro genitivo.] Timuerunt ⁴¹ergo Rutuli; timuit Messapus, numinis ⁴²marini filius, ⁴³[qui utique fiducia patris & sui, nihil ex mari timere debuerit: vel certe, VII. 692. *Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro;*] timuit ⁴⁴etiam Tyberis. Per hos autem gradus, ⁴⁵[id est, Rutuli, Messapi, amnis,] major Turni designatur audacia. ⁴⁶Tale est & in quarto 539. *At non infelix animi Phoenissa.*

124. ET AMNIS RAUCA SONANS. Licet antiquitas habuerit *hic & haec amnis*; melius tamen est, accipere *rauca sonans*, pro, rauce, quam *rauca amnis*.

125. REVOCATQUE PEDEM TYBERINUS AB ALTO. Nunc ipsum deum territum dixit: supra, undas fuisse ⁴⁷perterritas & in se repressas.

126. ⁴⁸[AUDACI TURNO. Ecce ubi confirmat epitheton, quod Turno semper imponit: & hoc colore futuram orationem ostendit.]

127. ANIMOS TOLLIT DICTIS. Magnanimitatem suam, ⁴⁹[quia ipse non terreatur,] comprobat dictis. Tale est & ⁵⁰illud e contrario VIII. 223. *Turbatumque oculis.* ⁵¹[Potest tamen accipi, eorum animos tollit, qui erant territi: & hinc increpat.]

VARIORUM.

quore Venetus.

121. QUOT PRIUS AERATAE. Ex sequenti libro hac translatus versus, ⁵²*παρὰ τοῖς ἄλλοις* desideratur in antiquis etiam. Habet ⁵³*ἐν ἀντιθέσει* vim suam, nec caret exemplo. ut lib. II. 331. *Millia quot magnis numquam venere Mycenis.* FABRIC. Abest hic versus a Mediceo, Monteliano utroque, Gudianis aliisque nonnullis nostrorum, & Pierii vetustioribus. in nonnullis a secundum

da manu adscriptus est. Nec dubito temere hunc versum hic esse inculcatum, qui lib. X. 123. opportuniori loco occurrit. HEINS. Abest hic versus etiam Regio, tribus Moretanis, & aliis in Parrhaf. & Dorvil. Edd. Ald. Junt. Steph. Dan. & aliis priscis sequens versus huic praeponitur. in litore Sprotianus & Hamburg. alter, qui & *puppis* habet. *naves* Dorvil. five vero *prorae*, five *puppis*, five *naves* legatur, eodem redire puto. & Cl. Dorvillius diversitatem lectionis inde natam credit, quia *aeratas puppes* ferre non potuerint librarii, qui in prora aerea rostra fuisse sciebant. sed & *aerea puppis* occurrit lib. V. 198. ubi Servius etiam haerens, ideo *fortem* interpretatur. *aeratas puppes* dixit Ovid. XIV. Met. 103. ut noster *aeratas classes* VIII. 675. & ita passim alii Poetae: *puppis* autem hic non de una parte navis, sed de tota debet sumi, ut centies, & inde pauca loca occurrunt, ubi non variat lectio in *puppis* & *naves*, & *classes*. etiam aliquando *prorat*, ut apud Lucan. IX. 1079. vidi in Ms. saepe *puppis* rectius, quia illae stant litore. ut lib. III. 277. & alibi. BURM.

122. REDDUNT SE. *Redduntur* alios habere notaverat Heinſius. *facies totidem* Venetus. *ferentur* pr. Rottendorph.

123. ANIMUS RUTULO. *Animi Rutulis* Mediceus & Sprotianus, etiam Gudianus a manu prima: & placet. nam libro VIII. 530. jam habuimus, *obstupuere animis alii*. nunc variare orationem maluit. lib. II. 120. & lib. V. 404. *obstupuere animi*. HEINS. *Animis Rutuli* Dorvill. Ald. Edd. pr. & Mediol. vid. lib. II. 120. *obstupuere* Ed. Junt. & aliae.

124. MESSAPUS. *Mesapus*, *Mesappus* in scriptis. & *amens* Parrhaf. a m. pr.

126. CES-

⁴⁰ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴¹ deest iisdem. ⁴² deest iisdem. ⁴³ desunt iisdem. ⁴⁴ deest iisdem. ⁴⁵ desunt iisdem. ⁴⁶ talis Dan. ⁴⁷ territas R. pert. & in se repressas L. ⁴⁸ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁴⁹ desunt iisdem. ⁵⁰ illud contrarium Steph. ⁵¹ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Trojanos haec monstra petunt: his Juppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
130 Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teuctris,
Nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in nostris manibus: tot millia, gentes

Ar-

SERVII.

128. TROJANOS HAEC MONSTRA PETUNT. Id est, appetunt, ⁵² [hoc est, ad Trojanorum pertinet damnum,] ut I. 717. *Reginam petit*. JUPPITER IPSE. Scilicet, qui omnibus praestare consuevit: unde & *Juppiter* dictus est, quasi *juvans pater*. Ergo AUXILIUM SOLITUM, non circa Trojanos accipimus; sed quod ipse ⁵³ omnibus praestare consuevit. ⁵⁴ [Alii *auxilium solitum*, auxilium fugae accipiunt.]

129. NON TELA NEQUE IGNES EXPECTANT RUTULOS. Non expectant Trojani, ut Rutulorum telis aut ignibus pereant, qui jam navium amissione ⁵⁵ perierunt.

130. MARIA INVIA TEUCRIS. Color est: nam rem, quam pro se Trojani putabant, in contrarium vertit, dicens, navigationis & fugae auxilium perdidisse Trojanos, quos constat pro felicitate habuisse, navigationis vitare discrimina.

131. RERUM PARS ALTERA ADEMPTA. ⁵⁶ [Id est, naturae rerum:] humanae enim naturae duo elementa concessa sunt, mare & terra. NIL ME FATALIA TERRENT. ⁵⁷ [Nihil, pro non: &] tacitis occurrit quaestionibus, dicens: Si fataliter se ad Italiam venisse dicunt, jam venerunt: completa sunt fata, & callide tacuit, quod erat fatale. Trojani enim ⁵⁸ dicebant, Italiae sibi regna deberi. Et est ⁵⁹ oratorium, quaestiones ita proponere, ut ⁶⁰ facilem solutionis fortiantur eventum.

VARIORUM.

126. CESSIT FIDUCIA TURNO. *Turno fiducia cessit* scripti omnes, exceptis altero Hamburgico & Veneto. sic lib. x. 276. *Haud tamen audaci*

Turno fiducia cessit. HEINS. Et ita Dorvilianus. & Servius ad lib. x. 270. sed aliter ad lib. iv. 615.

127. TOLLIT. Ambigue dictum, ut apud Flor. 1.3. ubi rex *callidus tollit animos*. vide Freinsheim. Indicem. an suos animos tollit, ut Servius videtur capere; an suis animos addat & tollat. quod malim, propter sequens *increpat. dictis tollit* secund. Moreti. *tollit, dictis atque i. u.* Ed. Dan. Heins. BURM.

128. PETUNT. *Petant* alter Hamburgicus, non male, ut sit imprecantis. HEINS.

129. NON TELA. Locus corruptus. lege, *nunc telaque & ignis*, &c. non ferendi interpretes cum suis expositionibus, i. e. (ut alii scriptores dicerent) ignes Rutulos morantur. FABER. *Neque ignes* in vetustioribus. *expectans* in Mediceo a m. prima. HEINS. Ortuinus etiam malebat, *nunc telaque & ignes. neque ignes* Parrhaf. Dorvil. & multi alii. *expectant* vero hic est, non jam metuunt sibi a solis Rutulis, nec credunt sibi a telis & ignibus Rutulis exitium futurum; quod certum sibi proposuerant antea, quum descenderent in litus Latii, aut si male acciperentur, praesidium fugae, naves habere credebant paratas, ut mari manus nostras effugerent. hoc quoque jam adempto, & terra illis infesta, & mille gentes armatae certam illis nocem intentant. vide quae de hoc verbo *expectare* de re, quae certo evenire debet, diximus ad II. Georg. 237. & VI. Aen. 614. & alibi. est vero sarcasmus & irrisio. antea expectabant tela & ignes, navibus injicienda a Rutulis: nunc ab igne nihil metuendum, quia jam naves ademptae: ergo

⁵² defunt iisdem. ⁵³ deest iisdem. ⁵⁴ defunt iisdem. ⁵⁵ deest R. ⁵⁶ defunt Vof. R. L. Steph. al. Mare videlicet & terra Basil. vir Ill. Buberius ad Petron. specimen belli Civilis §. 89. putat legendum, *humanae enim Vestrae quoque elementa concessa*. id est duo elementa esse ad iter faciendum concessa, per mare & terram. eleganter & forte vere: nisi hoc intelligi satis quis putaret, ut humanae naturae ad iter faciendum duo elementa concessa sint. Hinc Daedalus apud Ovid. II. Art. Am. 35.

Possidet en terras, & possidet aequora Minos:

Nec tellus nostrae; nec patet unda fugas.

vide & VIII. Met. 185. ubi postea addit, *Naturamque novat*, quia Daedalus tertio elemento, aëre contra naturam humanam, uti instituit. BURM. ⁵⁷ defunt iisdem. ⁵⁸ dicunt R. L. ⁵⁹ oratorum R. Steph. al. ⁶⁰ facile Vof. R. L. Steph.

Tom. III.

Ccc

Arma ferunt Italiae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se jactant, responsa Deorum.
135 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniae Troës. Sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge praerepta: nec solos tangit Atridas

Iste

SERVII.

134. SI QUA PHRYGES PRAE SE JACTANT. *Jactant*, quali & ista ⁶¹ confingant: ⁶² [aut: *Prae se jactant*, prae se ferunt.]

135. ⁶³ [TETIGERE QUOD ARVA. Quaestio est, an superare possent, qui forte venerint: & sic, ut supra dictum est, per concessionem argumentatur: etiam si vera sunt, quae jactant, tamen jam completa sunt, *Tetigere quod arva Fertilis Ausoniae Troës.*]

136. SUNT ET MEA CONTRA FATA MIHI. Hoc falsum est, quod dicit Turnus; sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur uti mendacio, cum redarguere nullus potest; ut ⁶⁴ hoc loco: ⁶⁵ quis enim vere potest scire, si Turno data sint, nec ne, responsa? ⁶⁶ Sane, quia scit falsum esse quod ⁶⁷ dixit, argumentis probare dicta contendit, dicens esse sceleratam gentem, ob raptam sibi conjugem: in quo facto utitur Graecorum exemplo, qui ⁶⁸ ob raptam Helenam gentem delevere Trojanam.

138. CONJUGE PRAEREPTA. Invidiose, sponfam conjugem vocat. NEC SOLOS TANGIT ATRIDAS ISTE DOLOR. Cur non in similitudine criminis sit poenae similitudo? Si culpa repetitur, supplicia quoque geminentur.

VARIORUM.

ergo sola tela restant, quae mille gentes terrestri praelio in illos conjicient. BURM.

131. ADEMTA. *Demta* Montalbanus. & ita Servius Danielis.

132. IN NOSTRIS MANIBUS. Hoc aliter paullo explicandum, atque II. Georg. 45. *in manibus terrae*: & ut apud Stat. x. 29. *in manibus merces*. ubi videndi Lucatius & Barthius. nam Turnus hic jactat, se potentem in Italia esse, & adjutum tot

millibus populorum, qui Trojanos bello terrestri lacerent, & in eas angustias redigent, ut evadere non possint. sed expellant Italia vel occidant. vide Heins. ad Sil. Ital. xi. 163. *in nostris manibus* praecipuos codices habere Heinsius notaverat. *terra autem nostris manibus* Edit. Venet. BURM.

Ibid. MILIA GENTIS. *Gentes* non *gentis* vetustiores, excepto tamen Mediceo. & sane concinuius per appositionem, *tot milia gentes*, quam *gentis*. HEINS. *Ferant* prior Hamburgicus pro diversa lectione. *Itali* secundus Rottendorphius.

134. PRAE SE *Pro se* secundus Moreti.

135. DATUM EST. *Ti est* non exhibent Mediceus, primus Rottendorphius, uterque Vossianus, tres Moretani, Mentelianus alter, tres alii, ex Pierianis solus Vaticanus agnoscit. subscribit verbum substantivum omninentibus Nonius vocabulo *tangere*, & Scholiastes Horatii Crucquianus lib. II. Od. 19. sic lib. II. 291. *sat Patriae Priamoque datum*. ubi pari modo verbum substantivum veteres plerique omittunt. Silius lib. II. 558. *sat fidei proavisque datum*. quomodo & illa ex optimis membranis sunt castiganda. pessime vulgo, *stat fidei proavisque datus*. Valer. Flac. lib. III. 688. *sat lacrimis comitique datum*. HEINS. *Stat* Francianus.

Ibid. QUOD. *Quid arma* alter Hamburgensis.

136. ET MEA CONTRA FATA. Haec illustrari debent ex illis, quae dixi ad Ovid. I. Epist. 28: ubi docuimus omnibus fuisse sua fata, quae si contraria essent, (vide I. Aen. 239.) majora vincebant minora fata. ita Aeneas magnis vir fatis, Turnum, cui minora erant, vincet. licet ille nunc Rutulis suis jactet, sua fata Aeneae fatis contraria & superiora fore. vide & supr. lib. VII. 293. sic & de Appio Laecanus lib. v. 189. ubi comparantur ejus fata.

⁶¹ fingant Vof. R. L. ⁶² defunt E. Vof. R. Steph. al. ⁶³ defunt iisdem. ⁶⁴ in hoc Dan. ⁶⁵ quis enim potest scire, si Turno vere data s. &c. Dan. quis e. vere p. s. cur non data R. q. e. vere p. scire Turno data sint L. Steph. & ita Basil. nisi quod, data esset nec de r. ubi vel essent, vel esse. ut alia Basil. habet, legendum. ⁶⁶ deest Vof. R. Steph. al. & quia L. ⁶⁷ loquitur Dan. ⁶⁸ rapta Helena Vof. R. L. Steph. al.

Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.

140 Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum: quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parva,

Dant

SERVII.

140. ⁶⁹ [PERIISSE SEMEL SATIS EST. Quali obiectio est, ut si dicatur: *sed periisse semel satis est*; immo vero semel satis fuit eos peccasse: ex quo colligitur, quotiens peccaverint, totiens eos perire debere.]

141. PENITUS MODO NON GENUS OMNE PEROSOS FEMINEUM? Modo omne genus foemineum non eos penitus perosos esse ⁷⁰ decebat, ⁷¹ [propter quod ante perierunt.] Locutus est autem figurate.

142. ⁷² MEDII FIDUCIA VALLI. Quod inter Trojanos Rutulosque sit medium: & bene de muris nihil dixit.]

143. FOSSARUMQUE MORAE. ⁷³ Quali non tutela; sed mortis dilatio.

VARIORUM.

fata Caesaris & Pompeii. ubi etiam quaedam annotavimus. & hinc non inelegantur dicit idem Lucan. x. 3.

Pugnavit Fortuna ducis, fatumque nocentis Aegypti, &c.

BURM.

137. EXSCINDERE. *Excidere* Hugonius. *scindere* duo Moretani. *excidere* Dorvil. vid. ad lib. IV. 425. *mox praerapta* Francianus.

138. NEC SOLOS. *An solos* Macrobius lib. IV. Saturn. 4. mendose, ut opinor, cum Nonius & Cledonius aliter agnoscant. *an pro non* obrepisse librariorum culpa sit verosimile. sed idem Macrobius lib. V. 9. cum vulgatis facit. HEINS.

139. DOLOR. Proprietatem hujus vocis in uxore ab alio rapta, aut adulterio corrupta, esse notavit Jac. Goth. ad Leg. IX. Cod. Theod. ad Leg. Jul. de Adulter.

140. SED PERIISSE. *Si periisse* Francianus, Bigotianus, Zulichemius, tres Moretani & plurimi alii. & agnoscit Rufinianus de Schem. Dian. p.

36. qui *satis semel est. cum* primus Rottendorphius. *peccasse* Hugonius & prior Hamburgicus.

141. PEROSOS. *Perosum* a Carisio citatur lib. II. sed mendose, ni fallor. atque ita etiam a Scholiaste Statii Theb. III. 231. *perosum* etiam uterque Vossianus, Leidensis, quatuor Moretani, uterque Menagianus, primus & secundus Rottendorphii, alii quini. etiam pro diversa lectione prior Mentelius, & Gudianus a manu secunda. in Mediceo, *perosus*, & emendatum, *perosus*. *perosis* quoque Gudianus a manu prima, quod admitti posset. HEINS. *Perosum* Dorvil. a m. sec. *perosum* Francian. Reg. Parrhaf. Edd. Venet. Mediol. Ald. pr. Junt. & aliae. *perosos* Schol. Horat. I. Od. 21. *nunc genus* etiam Venetus. & ita corripbat Markland. ad Statii v. Sil. III. 35. ubi difficilem hunc ad intelligendum locum explicare conatur. sed & sensus satis constat etiam retento *non*, si cum Castelvetr. in operibus Criticis p. 126. *modo non* eo sensu capias, quo apud Suetonium & alios saepe *tantum non* occurrit. non solum perosos Laviniam, sed etiam penitus omne femineum genus. ut obiectio sit. *sed* (quod servandum, non *si*, ut Catrocius Pium compilans) periisse, diruta & incensa Troja, satis est ob Helenae raptum. responsio est, hoc dandum, si etiam satis fuisset semel ante peccasse & doctos infelici bello ob Helenam raptam, postea abstinuissent a Lavinia mihi praeripienda, & potius exoti fuissent omne genus femineum, quam nova pericula salutis subire. *modo non* vero pro *tantum non*, in usu fuisse notarunt interpretes ad Valer. Max. VIII. XI. Ext. 7. & ita saepe utitur Amm. Marc. ut XIV. 7. XXII. 14. XXII. 6. & passim. varietas illa in *perosos* & *perosis*, venit a vario regimine *ru satis*: dicimus enim *satis est me*, & *mibi* fecisse. vid. ad Ecl. VII. 33. *perosum* vero dubiam facit constructionem, an *Aeneam* intelligendum; sed tunc quibus obstitaret. an jun-

⁶⁹ desunt iidem. ⁷⁰ oportebat Dan. Fabr. dicebat Basil. esse deest omnibus, praeter Steph. ⁷¹ desunt L. R. Steph. al. ⁷² desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷³ deest L. Vof. R. Steph.

- Dant animos. At non viderunt moenia Trojae
 145 Neptuni fabricata manu confidere in ignis?
 Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
 Adparat, & mecum invadit trepidantia castra?
 Non armis mihi Volcani, non mille carinis
 Est opus in Teucros. Addant se protenus omnes
 150 Etrusci socios: tenebras, & inertia furta

Pal-

SERVII.

144. AN NON VIDERUNT. Legitur &, AT NON VIDERUNT: si AN NON, absolutum est; si AT NON, inceptiva est particula, ad ornatum pertinens. Horatius Epod. v. i. *At o deorum quidquid in coelo regis.* Tale est VII. 363. *At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor:* ⁷⁵ [& est exemplum a maiore ad minus, hoc est: At, credo, non viderunt Neptuni manu fabricata moenia conflagrasse, ut fiduciam vitae in exiguo vallo & parva fossa habeant.

146. LECTI FERRO. Utrum, ad ferrum lecti, an potius acie lecti? ut si dixisset, virtute lecti.] VALLUM. ⁷⁶ [Historice ⁷⁷ locutus est:] Vallum autem dicitur ipsa munitio: nam valli, fustes sunt, quibus vallum munitur. Ipse de sustentaculis vitum. ⁷⁸ II. Georg. 409. *Vallos primus sub tecta refert.*

147. ⁷⁹ [TREPIDANTIA CASTRA. Ut supr. 13. *Turbataque arripe castra.*]

148. NON ARMIS MIHI VULCANI, NON MILLE CARINIS. Bene arma generaliter dixit: nam & ipse habuit a Vulcano, sed solum gladium, ut XII. 90. *Eusem, quem Dauno ignipotens deus ipse parens fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.* Per hoc autem quasi latenter dicit se Achille esse meliorem, qui se Troianos etiam sine divinis armis superare posse confidit.

149. ADDANT SE PROTINUS OMNES. Ne timere videatur auxiliorum multitudinem: dicit incrementa esse victoriae. ⁸⁰ [Quidam protinus, hic pro ⁸¹ licet accipiunt.]

VARIORUM.

jungendum ⁷⁴ genus, quod absurdum. quare per-
 q's praetuli. BURM.

142. VALLI. Belli alter Hambugicus.

143. DISCRIMINE PARVO. *Discrimina parva* per appositionem praetulit Pierius ex suis. quomodo Mentelianus noster uterque, cum tribus Rottendorphiis, duobus Moretans, totidem Menagianis, Hamburgicis ac Vossianis, aliisque quatuor. in Mediceo, Gudiano, ac Sprotiano, *discrimine parvo*. HEINS. Et ita duo Loidenses, & Ald. Junt. & aliae Edd. vid. ad Ovid. VII. Metam. 426.

144. AN NON VIDERUNT. *At non viderunt* Mediceus & caeteri praestantioris notae. supra simili locutione lib. VII. 363.

At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor.

ubi *An* in codicibus quoque minus castigatis erat repositum, quem locum huc oportune a Pierio trahi serus agnosco. supra 140. *sed periisse semel satis est.* ubi male in plurimis scriptis est repositum *si periisse.* apud Carisium tamen lib. IV. *an non* invenio contra mentem & manum ejus, ut opinor. etiam apud Diomedem Grammaticum lib. II. ubi de allegoria agit, cum tamen hunc locum alteri illi *At non sic Phrygius* adstruendo subjungat. HEINS. *At non* Francianus. Reliqui & Edd. Mediol. Ald. Junt. & Excerpta nostra *an non*.

146. QUIS SCINDERE. *Qui scindere* Mediceus, Mentelianus uterque & Gudianus, caeterique praecipuae rei. HEINS. *Vos selecti* Mentelius prior a manu

⁷⁴ coelo est Steph. regis L. Vof. R. Steph. Dan. Fabr. *quique* in Malvic. ⁷⁵ desunt Vof. L. R. Steph. al. ad vallum ⁷⁶ 146. ⁷⁶ desunt iisdem. ut & mox *autem*. ⁷⁷ elocutus Malvicus solus. ⁷⁸ primus vallos L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁹ desunt iisdem. ⁸⁰ desunt iisdem. ⁸¹ ego potius ellipsin *tu licet* esse, pro *licet addant*, putem, quam ut *protinus* nover illud, quae ellipsis frequentissima. sed tunc minor distinctio ponenda post Teucros, non *opus in Teucros*, addant se. BURM.

Palladii, caesis summæ custodibus arcis,
Ne timeant; nec equi caeca condemur in alvo.
Luce, palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danaïs rem faxo & pube Pelasga

155 Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, lacti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; & pugnam sperate parati.

In-

SERVII.

153. LUCE PALAM. Propter tenebras & furta inertia. ⁸² [Vel luce, quod Ilium nocte captum est: Palam, quia insidiis.]

155. QUOS DISTULIT HECTOR. Bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut ostendatur ⁸³ periisse eum, qui potuit esse terrori. ⁸⁴ [Et satis Hectori dedit, quasi plus esset differre, quam vincere;] ⁸⁵ per quod vult Aeneas nihil fortiter in bello fecisse Trojano.

156. MELIOR QUONIAM PARS ACTA DIEI. Id est, major, & prima. ⁸⁶ [An, quoniam dicit hoc optimum, quod matutinum?]

157. BENE GESTIS CORPORA REBUS. In eo tantum, quod hostes non ausi sunt egredi: nam nihil egerant. ⁸⁷ [Ergo hortativa est oratio ad socios, ut audaciores esse debeant, cum videant se rimeri. Homeri est Iliad. B. 381. Νῦν δὲ ἡγεῖσθ' ἡμῖν διπλοῖ, ἵνα ἑπάρωμεν ἄρῃα.]

158. PROCURATE. Verbum compositum, id est, curate. PUGNAM SPERATE PARARI. Scilicet contra Trojanos: non a Trojanis: ne videatur contra supradicta ⁸⁸ omnia nunc sociis inferre terrorem. ⁸⁹ [Ergo a me parari sperate, id est, pugnuros vos scitote, licet hostes muris se teneant, ut XI. 18. *Arma parate animis, & spe prae-sumite bellum.* Sperate autem dixit: quia cupidos eos ostendit pugnae & victoriae, ut viros fortes.]

VARIORUM.

a manu prima. at vos quartus Moreti. *electi* Regius. *vos electi f. quis* Dorvil: *o lacti* Parrhaf. am.

pr. *qui scindere* idem & Ed. Venet. vid. supr. §. 51.

151. CAESIS SUMMAE CUSTODIBUS ARCIS. Haec adfuta & spuria, repetita ex lib. II. 166. censet Freinsheim. ad Curt. IV. XIII. 8.

152. NE TIMEANT. Nec Dorvil. & uterque Mentelii.

Ibid. CONDEMUR. *Claudemur* Bigotianus. *condemur* Montalb. *condemur* duo Moretani. *nec equidem caeva condemur in alvo*, virtiose Commentator Crucquianus Horatii IV. Od. 6. *Palladis* etiam idem Interpres ibid. ad §. 15. *caeco* Regius.

153. LUCE, PALAM. Distingendum post *Luce*, cum optimis codicibus & editionibus. sic Ovid. XIII. Met. 100.

Luce nihil gestum est.

Palam ablativo jungi verum est, ut *palam me, te, aliquo*, & similibus. Ovid. II. Art. Am. 559. *Mar-te palam*. & saepe alibi. vid. ad Quinctil. VI. Declam. 14. sed *luce palam* dici vix puto.

155. ESSE PUTENT. *Esse ferant* duo Rottendorphii, & secundus Moretanus, etiam Gudianus a manu prima. HEINS. *Putant* alter Hamburgicus, Zulichemius, & Leidenfis.

156. MELIOR QUONIAM PARS ACTA DIEI. *Diei est* Mediceus, prior Mentelianus, Moretani quatuor, duo Vossiani, quinque alii. sed & Nonius verbum substantivum agnoscit operis initio. HEINS. *Quoniam melior* Venerus. Nonius dictum hoc translatus ab hominis aetate, quasi esset *Diei puber aetas*, dicit. haec autem pars prima negotiis agendis destinata, ut post meridianum tem-

⁸² defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁸³ ipse periisse, qui Steph. al. periisse qui Vof. R. L. ⁸⁴ defunt R. L. Steph. al. ⁸⁵ propter quod Basil. ⁸⁶ defunt L. R. Vof. Steph. al. ⁸⁷ defunt R. Vof. L. Steph. Homericæ defunt etiam Dan. quæ habet Basil. omiffis aliis. in L. etiam deerrat; *niam nihil egerant*. ⁸⁸ omnia R. Steph. Dan. Fabr. al. deinda, nunc socijs in forvorem R. inferre timorem Steph. al. nec socios putare inferiores L. ⁸⁹ defunt L. Vof. Steph. al.

Interea vigilum excubiis obsidere portas.

160 Cura datur Messapo, & moenia cingere flammis.

Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,

Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur

Purpurei cristis juvenes, auroque corusci:

Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam

165 Indulgent vino, & vertunt crateras aënos.

Conlucent ignes: noctem custodia ducit

Insomnem ludo.

Haec

SERVII.

159. VIGILUM EXCUBIIS. *Excubiae*, diurnae sunt; *vigiliae*; nocturnae.

162. CENTENI QUEMQUE. Centurionum scilicet. ex more Romanae militiae: nam ex numero militum, qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet: ⁹⁰ [unde & *militēs* dicti a *mille*: & *Tribuni militum* dicti sunt *χιλίαςχοι*.]

163. ⁹¹ PURPUREI CRISTIS JUVENES. Hic versus per figuratum ablativum prolatus est.

164. VARIANTQUE VICES. Vices stationum.

165. INDULGENT VINO. Ablativus casus est, & deest *sibi*; ni figuratum est, ex fiducia, scilicet: sequitur enim 188. *quae Rutulos habeat fiducia*.]

VERTUNT CRATERAS AENOS. ⁹² Potantes exhauriunt: & est hemistichium Ennianum.

166. ⁹³ [CUSTODIA. Nomen ambiguum; sed modo, quae custodit.

VARIORUM.

tempus genio & convivii, unde Ovid. VII. Met. 662. *pars optima mensae est data*, ubi alii *pars ultima*, quod olim probavi, nunc aliter existimo. Meliorem enim partem diei, septem horas esse primas, quibus negotiis studiis & operibus vacandum esse censent Medici, quorum opiniones recenset & firmat Naudaeus in Quaestionibus Iatrophilologicis, Quaestione III. pag. 60. & hoc etiam Virgilii loco illustrat. & certe hoc quoque nos per omnem aetatem, re & consuetudine saluberrimum esse experti fuimus. BURM.

157. LAETI BENE GESTIS REBUS. Terent.

Adelp. v. 1. ad hunc morem respicit. *potasti, quasi re bene gesta*. quum ante Syrus dixisset. *curasti te molliter*.

158. SPERARE PARATI. *Parati* in nostris omnibus, excepto secundo Moretano, & in Pierianis. neque aliter Servius. sed apud Macrobius lib. v. Saturn. 9. & lib. VII. 1. *parati* legas. HEINS. Nullum dubium est, quin *parati* sit legendum, & notum illud apud Romanos, ut quum pugnæ tempus instaret, monerentur milites, ut *pransi parati* essent. & Serv. ad XI. Aen. 18. *parati* hoc loco agnoscit. & hinc centies *miles paratus* occurrit. vid. ad Petron. cap. cxxxii. & Ovid. VII. Met. 132. similis, sed de propioris pugnae momento est formula, *paratus & intentus*, de qua egimus ad Sueton. Caesar. LXV. BURM.

160. FLAMMIS. *Flamma* Parrhaf. & secundus Rottendorphius & Hamburgensis.

161. BIS SEPTem, RUTILIS. Concinnius utique in Mediceo, *Bis septem, Rutulo muros qui milite servant, delecti*. HEINS. *Rutuli* Regius Dorvill. & Parrhaf. Edd. Venet. Med. Ald. Junt. & aliae. & Catroeus probat. *qui muros* alter Hamburgicus. *dilecti* Gudianus.

162. SECUTI. *Sequuntur* omnes nostri ac Pieriani, uno Vaticano excepto, in quo *secuti*. HEINS. Ita & Edd. priscæ. *secuntur* quatuor codices.

163. PURPUREI. *Purpureis* prior Menagianus, & secundus Rottendorphius, cum Moretano tertio, alteroque Voisiano. Rottendorphius

⁹⁰ desunt Vof. R. L. Steph. al. ⁹¹ desunt Vof. R. L. Steph. al. ad versant p. 165. ⁹² Potant, & est hemist. idem. ⁹³ desunt iisdem. ad p. 169.

- Haec super e vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
170 Explorant, pontisque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Sereftus:
Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juveni, & rerum dedit esse magistros.
Onnis per muros legio, fortita periculum,
175 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

Ni-

SERVII.

168. E VALLO. E muro. ARMIS ALTA TENENT. Bona elocutio, id est, armati tenent alta, hoc est, muros: *Tenent* autem, custodiunt.]

169. TREPIDI FORMIDINE. Festini ⁹⁴ per formidinem: nam non est iteratio.

170. ⁹⁵ [EXPLORANT. Confirmant.] PONTESQUE. Qui fiunt in muris angustioribus: ⁹⁶ [ut sit facilius transitus ad divisas muri partes.] PROPUGNACULA. Pinnae murorum.

173. RECTORES JUVENUM. Legitur & ⁹⁷ JUVENI; si JUVENUM, magistros militum accipe.

174. SORTITA PERICULUM. ⁹⁸ Aut forte divisam ad defensionem periculi: ⁹⁹ [aut parturiens periculum, quod quisque experiretur.]

175. QUOD CUIQUE TUENDUM EST. Exercet unusquisque vices ad id, quod ¹ accepit tuendum.

VARIORUM

phius quoque primus, & prior Hamburgicus a manu prima. HEINS. Et Parrhas. & Edd. veteres. & agnoscit Rufinian. de Schem. Lex. pag. 34.

164. VARIANTQUE VICES. Id est, alternis excubias, & alia munia militaria obeunt, succedentibus aliis & aliis. ut etiam mox §. 175. vid. ad Quintil. II. Declam. cap. 2. & Ovid. Met. I. 626. BURM.

165. INDULGENT VINO. Dativus est, & operam dant, explicat Lutatius ad Stat. I. Theb. 49. & ita ipse Servius ad IV. Georg. 198. *concupitum*

indulgent, dativum esse pro *concupitum* notat, ut & Philargyrius. sic VIII. 512. *generi indulgent*. & ita alibi noster, & quis non veterum? BURM.

Ibid. ET VERTUNT. *Evertunt* Leidenensis a manu prima. *cretarar* primus Hamburgicus. *crateras aureas* Montalbanus pro varia lectione. vulgata apud Serv. ad lib. IV. 51. exstat. BURM.

168. PROSPECTANT. *Despectant* Venetus.

169. FORMIDINE PORTAS EXPLORANT. *Pennas Explorant*, apud Nonium Marcellum in *explorare*. ut pinnae valli subintelligat. HEINS. Sed Edd. Junii & Gothofredi *portas* habent.

170. PONTISQUE. *Pontis &* Oudartii. *pontes &* Dorvil. *pontesque propugnacula* Parrhas.

171. INSTANT. *Instat* Mentelii. & Menagii priores, secundus Hamburgicus, & tertius Rottendorphius. *Mnestheus atque Sereftus* Dorvil.

173. JUVENUM. *Rectores juveni*, germana lectio, quam & hoc loco, & infra in x. 70. Donatus est secutus, super illa:

Num puero summam belli, num credere muros?

FABRIC. *Juveni* prior Hamburgicus pro varia lectione. & puto recte. nam & Tacit. I. Ann. 24. *rector juveni*, quamquam & ibi a *datus*, quod praecedat, posset pendere. Claudian Epist. I. 52. *comitem me pelle sodali*, ut recte Heinsius, non *sodalis*. *rector castris* Lucan. IV. 4. & de Ascanio hoc solo intelligendum est, nam *rerum magistri* additur, ut summae belli praessent, & ita reliquis juvenibus imperarent. Catroeus *juvenum*, pedum explicat, ut Princeps Juventutis. atqui hoc de equestri ordine dici solebat. BURM.

175. Ex-

⁹⁴ propter Basil. ⁹⁵ defunt iisdem. ⁹⁶ defunt L. R. Steph. al. deinde Pila: sine, *et murorum* L. Steph. Pinnae Basil. per illas R. ⁹⁷ *juvenis*, si *juvenis* Vof. ⁹⁸ deest L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁹ defunt iisdem. forte, *partiens periculum*. ¹ accipit R. Dan. Fabr. al.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
 Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
 Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 180 Non fuit Aeneadum, Trojana neque induit arma;
 Ora puer prima signans intonsa juventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait, Diue hunc ardorem mentibus addunt,

185 Eu-

SERVII.

177. IDA VENATRIX. A plerisque *Ida*, mater Nisi accipitur: quia dixit *venatrix*: nam, si montem volueris accipere, abusive *Idam venatricem* dictam intellige, pro, venationibus abundantem: nam *venatrix*, est proprie, quae venatur; non, quae venationibus abundat: ² [aut *venatrix*, pro his, qui in ea venantur, ut III. Georg. 44. *Domitrixque Epidaurus equorum*.]

178. JACULO CELEREM. Bene inducit Nisum optimum esse jaculatorem: & hanc praemittit armorum peritiam, ³ qua plurimum poterit in Euryali defensione.

180. TROJANA NEQUE INDUIT ARMA. Hoc est, qui nondum bellicosa arma induerat, id est, acceperat. Et hoc dicit: Pulcher quidem erat, sed nondum bellandi peritus.

181. ⁴ [PRIMA JUVENTA. Num prima lanugine? INTONSA. Hoc ad sua tempora retulit; alioquin heroës non tondebantur.]

182. AMOR UNUS ERAT. Id est, eorum studio flagrabant. PARITERQUE IN BELLA RUEBANT. Aut simul, aut similiter; & pari virtute, id est, aequae fortis erant.]

184. DIINE HUNC ARDOREM MENTIBUS ADDUNT, EURYALE, &c. Apud ⁵ Plotinum philosophum, & alios, quaeritur, utrum mentis nostrae acies per se ad cupiditates & consilia moveatur, an impulsu alicujus numinis? Et primo dixerunt, mentes humanas moveri sua sponte; deprehenderunt tamen ad omnia honesta impelli nos Genio, &

numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur; prava vero, nostra mente nos cupere & desiderare: nec enim potest fieri, ut prava, numinum voluntate, cupiamus, quibus nihil malum constat placere. Unde nunc ⁶ hic ortus est sensus. Hoc enim dicit Nisus: O Euryale, diine nostris mentibus cupiditates injiciunt & desideria? an deus sit ⁷ ipsa mentis cupiditas? MENTIBUS vero ADDUNT. Bene dixit *addunt*: nam animus sui natura prudens est; sed ei additur, ut aliquid impatienter ⁸ desideret, ⁹ [quasi praeter ejus naturam adjunctum.]

VARIORUM.

175. EXCUBAT, EXERCETQUE VICES. Nonius Marcellus in *Tueri*,

Succedunt variantque vices, quod cuique tuendum est.

sed videtur duos versus confudisse. nam infra *γ*. 222. habes, *succedunt servantque vices*. in quarto Moretano, *Excubat exercentque vices*. HEINS. *Variantque vices* supra 164. unde confusio nata. *exercentque* quartus Moretanus. *tuendum* omisso est secundus Hamburgicus.

177. IDA. *Ida* in secundo Moretano. HEINS. *Ida* Dorvil.

178. JACULO. *Jaculis* Vratislaviensis. *levibusve* prior Hamburgensis & Montalbanius.

179. ET JUXTA. *Et juxta* primus Moretanus. vid.

² desunt L. Vof. R. Steph. al. ³ quia plurimum poterit Dan. Fabr. quae post pl. poterit Basil. ⁴ desunt Vof. L. R. Steph. al. ad *γ*. 184. ⁵ Plotinum R. ⁶ desit Steph. ⁷ desit L. Vof. R. Steph. al. ⁸ desideraret Dan. ⁹ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. adjunctum ex altero Basil.

- 185 Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
 Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
 Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
 Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant: somno vinoque sepulti
 190 Procubuerunt: silent late loca. Percipe porro,
 Quid dubitem, & quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean adiri omnes, populusque patresque,

Expo.

SERVII.

185. DIRA CUPIDO? Magna. ¹⁰ [Nonnulli tamen inter cupiditatem, & cupidinem, hanc differentiam esse volunt; ut masculino genere Cupidinem, deum ipsum, id est, & *Euryale* significemus; foeminino cupiditatem: quamvis hoc auctores plerumque confundunt.]

186. ALIQUID MAGNUM. Scilicet, per hostes transitum.

187. AGITAT. Molitur. QUIETE. modo otio, non somno: nam in vigiliis fuerat conlocatus: ¹¹ [qui enim custos est, de insomnio suo queri non potest.]

188. CERNIS QUAE RUTULOS HABEAT FIDUCIA RERUM. Ipsi desiderii vult esse rationabiles causas; ¹² [ne vanum mens agitare videatur: nam & negligentia hostium per fiduciam nimiam ostenditur, & occasio dabatur aliquid strenue gerendi.]

189. SOMNO, VINOQUE SEPULTI. Alterum pendet ex altero: ¹³ [et sepulti, quasi sine pulsu, & nihil sentientes.]

190. PORRO. Hortantis est: ¹⁴ [aut *nam* conjunctio expletiva?]

191. QUID DUBITEM. Id est, cogitem: omnis enim cogitatio in dubitatione est ante sententiam.

192. POPULUSQUE PATRESQUE. Transfert in Trojanos Romanam consuetudinem, ut solet plerumque: prius enim jubebat aliquid Populus; postea confirmabat Senatus.

VARIORUM.

vid. v. 558. Et *nisum* juxta Leidenfis.

180. TROJANA NEC. *Trojanaque induit* Ed. Venet.

182. PARITERQUE. *Pariter* Montalban.

183. TUNC. *Tum* scripti. etiam infra, *Tum sic Hyrtacides*, & 424. *Tum vero exterritus amens Conclamat Nisus*. HEINS. Tu Francian.

184. ADDUNT. *Addant* Zulichemius.

185. FIT. *Sit* quattuor Moretanus, Dorvil. & Parrhas. sed *fit* Servius ad lib. VIII. 350. ubi tamen Daniel *fit* dedit.

186. ALIQUID MAGNUM. Valer. Flac. II. 184. *magnum aliquid sperabit amor*. unde apparet non opus esse correctione Heumannii, qui *aliud* volebat. *aliquid dudum* Gudianus, erasa prima syllaba jam.

187. PLACIDA. *Placida* quartus Moretanus & Bigotianus. *mens agit & ne placida* alter Hamburgicus. *est deficit* utrique Menagiano & Oudartii.

188. QUAE. *Qua* alter Hamburgicus.

189. RARA. *Clara* alter Hamburgicus. *vera* Menagii prior.

Ibid. SOLUTI. *Sepulti* Vossianus uterque, tres Moretani, primus Rottendorphius, Menagianus prior, Montalbanus, & Schefferius, & sane infr. 236. *Rutuli somno vinoque soluti*. sic orationem solet variare Maro, ut pluribus exemplis jam demonstravimus. mox *prospice porro* alter Vossianus. in primo Rottendorphio & priore Hamburgico *perspice*. HEINS. *Vino somnoque* Dorvill.

190. PERCIPE. *Perspice* primus Rottendorphius, Hamburgensis, duo Leidenfes, Bigotianus, & Markianus & Ed. pr. *prospice* Vratislaviensis & Dorvill.

191. ET QUAE NUNC. *Aut quae nunc* primus Rottendorphius, Menagianus & Hamburgicus priores cum Montalbano, & Schefferio. HEINS. Et

¹⁰ defunt iisdem. al. *nam* caret Voss. Tom. III.

¹¹ defunt iisdem.

¹² defunt iisdem.

¹³ defunt L. Voss. R. Steph. Dan.

¹⁴ defunt L. R. Steph.

- Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quae posco, promittunt, (nam mihi facti
 195 Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
 Posse viam ad muros & moenia Pallantea.
 Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 Mene igitur socium summis adjungere rebus,
 200 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?

Non

SERVII.

193. REPORTENT. Portent: nam *re* vacat: " [aut ab eo, quod est *reportare*.]

194. SI TIBI, QUAE POSCO PROMITTUNT. Poscere est, secundum Varronem, *quotiens aliquid pro merito nostro deposcimus*; PETERE vero est, cum aliquid humiliter, & cum precibus postulamus. Et bene, " quod Euryalum nolit ducere, latenter ostendit: " [nam ideo adjecit: *Mibi facti Fama sat est*.]

195. SUB ILLO. Pro, ex illo: praepositionem mutavit.]

196. MOENIA PALLANTEA. Ubi nunc credit esse Aeneam.

198. " [ARDENTEM. Modo ardentem, ut IV.

101. *Ardet amans Dido*: an festinantem? ut I.

423. *Instant ardentes Tyrii*: an cupiditate caedis flagrantem? ut XII. 71. *Ardet in arma magis*: an propter illud, quod ipse dicat: *Diime hunc ardorem mentibus addunt*: & deinde: *Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum*.]

199. SUMMIS ADJUNGERE REBUS. *Summum*, & *extremum* dicimus, & *laudabile*. " Bene ergo in re dubia sermone usus est dubio: nam hoc dicit: Non debes me, nec a tua gloria, nec a periculis segregare.

VARIORUM.

Et ita duo Leidenfes & Bigotianus. *dubitem*, quae hunc Venetus. *anima* Gudianus. *furgit*, alter Hamburgicus & Hugenianus.

192. OMNES, POPULUSQUE PATRESQUE. Q.

mnis Oudartii, Venetus, & prior Hamburgicus. *Populi* Dorvil. *populosque* tertius Rottendorphius. *Aeneam accirique omnis populosque* Parrhas. & alter Rottendorph. *acciri* Regius. recte vero *omnes*, ibique distinguendum: hi omnes vero sunt, *populus* & *patres*. de quibus vide Bentl. ad Horat. III. Od. 6. & omnes dici, & deinde singulos exprimi vidimus ad Ecl. VI. 34. III. Aen. 90. & alibi BURM.

193. CERTA. *Cepta* Oudartii. *reportant* prior Hamburgicus.

194. SI TIBI. Superscriptum *tibi*, dii in Regio.

195. FAMA SAT EST. *Fama satis* Zulichemius. & Dorvill.

Ibid. VIDEOR. *Videor* secundus Rottendorphius. *cumulo* etiam Zulichemius & Leidenfis. *sub alto* Bigotianus. Servius male hic *sub* pro *ex* capit. vide ad Ovid. Metam. I. 689. & ipse Servius *sub* pro *in* capit I. Aen. 136. 453. Zulichemio adscriptum erat pro glossa, & ostendit digito. recte. sic capiendum illud Horatii I. Od. 9.

Vides ut alta stet nive candidum Soracte. stans enim Horatius ante villam monstrabat Taliarcho montem. *aperire* Heins. in notis Mss. ad Claud. IV. Conf. Hon. 54. BURM.

197. PERCULSUS. *Percussus* nostri codices. solum Menagianus prior & Moretanus secundus *percussus*. sed male. dictum libr. VIII. 121. & alibi lib. II. Georg. 475. ex optimis membranis, *Quarum saeva fero ingenti percussus amore*. Ho-

15 desunt Vof. R. Steph. al. credo corruptum locum, & legendum, aut pro eo quod est *adportare*. vid. ad lib. VII. 169. ut velit non tantum se ire ut Aeneae nuntium obfessionis portent, sed & reduces reportent quid Aeneas velit hoc rerum statu fieri. 16 Euryalum quod nolit dicere Vof. dicere R. 17 desunt L. Vof. R. Steph. al. ad 7. 196. 18 desunt viderem. 19 bene ergo in rebus dubiis Dan. Fahn.

Non ita me genitor bellis adfuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojaeque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean & fata extrema secutus.

205 Est hic, est animus lucis contemtor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non. Ita me referat tibi magnus ovantem

Jup-

SERVII.

201. GENITOR BELLIS ADSUETUS. Ipse puer est, necdum probatus: unde se²⁰ & a belli temporibus, & a patris virtute commendat.

202. ARGOLICUM TERROREM. Quem Graeci inferebant. ²¹ [TROJAEQUE LABORES. Bene uultu τὸ σπινθήριον annos Euryali ostendit: nam si a coepto Trojano bello, quod decennium tenuit, septem anni erroris addantur, anni decem & septem sunt: Est ergo aetas pene ad bellum inhabilis; sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est.]

203. SUBLATUM. Susceptum.

204. MAGNANIMUM AENEAM. Ideo secutus, non ut vitae studeam, sed gloriae.

205. EST HIC, EST ANIMUS. Hic, potest esse & adverbium demonstrantis, ut sit, *Est hic*, id est, in meo pectore: potest & sic accipi, ut ²² dicat: est hic animus lucis contemtor, hoc est, iste animus. Ergo *Hic*, & produci potest, & corripi.

206. ISTUM QUI VITA BENE CREDAT EMI HONOREM. ²³ * [Qui istum honorem,] *quo tendis*, id est, ad quem niteris, libenter emat vita, id est, vitae pretio.

207. NIL TALE VEREBAR. Quale tu suspicaris. ²⁴ [NON. Distinguendum, ut initium jurisjurandi sit: *Ita me referat*.

208. REFERAT TIBI MAGNUS OVANTEM JUPPITER. Mire iusjurandum compositum sic enumerat, quasi relicturus eum, cum de virtutibus ejus optime sentiat.] HANC. Humana negotia: vel quae loquitur.

VARIORUM.

Horatius Epod. xi.

Scribere versiculos amore percussum gravi. quo loco Priscianus tamen libello de duodecim versibus principalibus Aeneidos Virgilianae *percussum* agnoscit. Lucret. lib. i. initio, quae scriptura illic in nonnullis exemplaribus exstat,

*Aeriae primum volucres te, Diva, tuumque
Significant initum, percussae corda tua vi.*

quamquam *percussae* inveni ipse illic in tribus codicibus pervetustis. vide & ad lib. i. 513. vi. 475. infr. v. 292. & lib. xi. 310. & sic saepe libri Mss. variant, notante Vossio de Analogia lib. iii. cap. 28. HEINS. *Tanto percussus* alter Hamburgicus.

198. ADFATUR. *Adfatus* Sprotanus.

199. SUMMIS ADJUNGERE REBUS. *Tantis rebus* Macrobius Saturn. lib. vi. 6. at Nonius Marcellus vulgatum agnoscit. HEINS. vide iv. 232. vii. 315. & viii. 273.

200. SOLUM TE. *Te solum* Dorvill.

202. ARGOLICUM. *Terrorem Argolicum* Parthasianus.

204. FATA. *Facta* tertius Mentellii & Oudartii.

205. EST HIC, EST. *En hic est* Scholiafles Statii Theb. i. 607. sed Theb. iii. 603. idem, *isthic est* propius verum. HEINS. *Vitae contemtor* Sprotanus pro diversa lectione. & ipsum Zulichemius. mox, *quo tendit* Vrauslavientis & Zulichemius a manu prima. *credit* etiam secundus Mo-

²⁰ ab illis L. Vof. R. Steph. al. ²¹ defunt L. Vof. R. Steph. al. hic morem Romanum respicit, quo toga virilis summa ab anno xviii. tirocinium bellorum inibant, ut notum est. ²² dicas iidem. ²³ * defunt L. Vof. R. Steph. al. ²⁴ defunt iidem. ad haec f. 208.

- Juppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
 210 Sed si quis (quae multa vides discrimine tali)
 Si quis in adversum rapiat, casusve, Deusve,
 Te superesse velim: tua vita dignior aetas.
 Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
 Mandet humo solida: aut, si qua id Fortuna vetabit,
 215 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
 Neu matri miserae tanti sim causa doloris:

Quae

SERVII.

210. ²⁴ [SED SI QVIS. Multas causas praetendit: primam, ipsius pueri; secundam, propter se; tertiam, matris: & est parenthesis.]

211. SI QVIS IN ADVERSUM RAPIAT CASUSVE DEUSVE. Hoc est, quae multa, ut in tali discrimine, accidere posse intelligis. PRETIOVE. Pro, vel: *ut* enim syllaba, proprie *vel*, significat.]

214. MANDET HUMO. Multi hic distinguunt; alii jungunt, *mandet humo solita*; ²⁵ ut sit, commendet in terra. SOLITA autem, ²⁶ [id est, cui mandari defuncti solent.] FORTUNA, ²⁷ [scilicet,] quae piis videre consuevit. Statius x. Theb. 379. hinc trahens colorem, ait: *Invida fata piis, & fors ingentibus ausis Rara comes.*

215. ABSENTI FERAT INFERIAS. ²⁸ [*Absenti*, quem non sepelivit;] hoc est, cenotaphion faciat, & implet honorem sepulchri. ²⁹ [De inferiis autem plenius in quarto Georgicorum 545. invenies.]

216. MISERAE. Ad illum exitum, quem timet, retulit: ³⁰ an dolet vicem jam *miserae*, quae in hoc consilio filii periclitatur?

VARIORUM.

Moreti, vulgata est apud Schol. Horat. III. Od. 14. BURM.

208. NEC FAS: NON. ITA. Distinctione ³¹ illustratur. in Culice 286.

Eurydicenque ultra ducendam reddere, non fas, Non erat.

Contra XI. 180.

Non vitae gaudia quaero, Nec fas.

Theocr. Idyl. I. 15.

Οὐδὲν δὲ Πρωτὸν τὸ πορνεύειν, ὃ δὲν ἄλλοι Σοφιστὰς.

FABRIC.

210. QUAE. *Qui* Moretan. quartus.

211. CASUSVE, DEUSVE. Ita & lib. XII. 321. vid. ad Sueton. Claud. XIII.

212. VITA. Heinſius in ora codicis *vitar. dignior* pro *justior*. vid. D. Heinſ. ad Sil. III. 95.

213. SIT, QUI. *Si quis* primus Rottendorphian. vel *set quis* ab altera manu. *si qui* Gudianus a manu prima. *pugnae* alter Hamburgicus. *pretioque* Mentelii prior, Leidenſis. *vetabat* Sprotianus, alter Menagii & quartus Moreti. *vetavit* alter Hamburgicus. sed *vetabit* metri causa dixisse pro *vetat* docet Priscianus lib. XVIII. p. 1145. BURM.

214. SOLITA. Perperam *solida* contra libros veteres hic antea legebatur. videantur quae notavimus ad Nasonem lib. I. Trist. El. II. 53. *solita* in Menteliano priore. HEINſ. Servius aliter distinguit. ut *solita* *Fortuna* jungatur. & certe quomodo *solita* dici possit humus his modo advenis vix capio, quum patriam deberet ex vi vocis, vel ubi habitare consueverat, significare. quare non essem alienus a *solida*, ut cum naufragio, & in mari perire miserrimum genus mortis, quia sepulchra carebant, haberetur, nunc tot periculis terra & mari defunctus, felicem se credat, si amicus illum humo mandet. & ita olim ipse censuit Heinſius ad Ovidii locum. vid. inf. querelas matris Euryali §. 485. *solita*, *si qua* Dorvil. BURM.

216. NEU MATRIS. *Ne matri miserae tanti sim*

²⁴ desunt iisdem. ad §. 214.

²⁵ ut commendet iisdem. ²⁶ desunt L. Vof. R. Steph. ²⁷ desunt iisdem. ²⁸ desunt iisdem. ²⁹ desunt iisdem. ad *matribus* 217.

³⁰ an dolent * jam. Dan. an doleat jam Commel. & Emm. ut editum, legitur in Faba.

Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem: Causas nequidquam nectis inanis,

220 Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia somno

225 La

SERVII.

217. PUER. Mire dissuadet dicendo *puer*.] E MATRIBUS. E nobilibus: nam *matres*, non nisi nobiles ³¹ accipimus: unde & *matronae* dictae sunt. Scimus autem, non omnes mulieres in Sicilia remansisse: nam legitur in XI. 35. *Et moestum Iliades erinam de more solutae*.

218. ³² [NEC MOENIA CURAT ACESTAE. Id est, Nec tenetur desiderio Segestae civitatis.]

219. ILLE AUTEM. ³³ Hoc loco esse interruptam orationem Nisi ab Euryalo, intelligimus.

221. VIGILES SIMUL EXCITAT. Qui vigiliarum officium ³⁴ habebant: ³⁵ [hoc est, futuros vigiles; alioquin quomodo excitat? & totum junctum legendum est; ut simul & dictum & factum videatur.]

222. SERVANTQUE VICES. Hic distinguendum: alias sensus non ³⁶ procedit. ³⁷ [STATIONE RELICTA. Hoc ad Nisum & Euryalum pertinet; ut sit sensus: *Statione relicta, Ipse comes Niso graditur*: quidam: *Servantque vices statione relicta*; pro, stationis relictae vices servant, intelligi volunt, ut I. 75. *Et pulchra faciat te prole parentem*: hoc est, pulchrae prolis.]

223. REGEMQUE REQUIRUNT. Regis filium, ut VI. 28. *Magnum reginae sed enim miseratus amore*.

224. CAETERA PER TERRAS OMNES. Exagerat more suo ³⁸ vigilantium laborem.

VARIORUM.

sum causa tumultus. Scholiastes Stati Theb. III.

373. HEINS.

218. PROSEQUITUR. *Persequitur* in nostris omnibus, quod plus est quam *prosequi*: nec aliter agnoscit Donatus in Terentii Andriam Act. v. Sc. 4. ad illum locum: *Moque in Asiam persequens proficiscitur*. *Persequens* dicit, *perseverationem sequentis ostendens*. *Persequitur* enim qui non desinit sequi. *Virgil. quae te sola, puer, multis e matribus ausa persequitur*. apposite omnino. HEINS. *Prosequitur* Ed. Mediol. Junt. Ald. pr. *tantis e matribus* Mf. & Edd. quaedam apud Serv. ad XI. Aen. 35.

220. CEDIT. Masvic. edidit *sedet*, nescio quos vel codices vel editiones secutus. sed eleganter est nec mutata sententia *cedit loco*, id est victa est tua oratione. ut explicat Serv. ad VII. Aen. 333. desumpta locutione a militibus in pugna cedentibus. vid. Suet. Aug. xxiv. Liv. II. 47. & Curtium ad Sallust. Catil. IX. & alios. sic eadem Metaphora *vincere* dicitur, qui persuadet. ut Justin. II. 13. *vincere consilio caeteros*. sed haec nota jam satis. *sedet* vero sententia, quum quis permanet in ea quod verbum hic contrariam & ineptam faceret sententiam, pro nec mea sententia mutata placuit. vide Serv. ad IV. Aen. 15. *cessit erat* in Parthas BURM.

222. SERVANTQUE. *Variantque* videtur Nonius legisse. vid. ad §. 175. supra & 164. ubi *variantque vices*.

223. IPSE. Ille Parthas.

Ibid. REQUIRUNT. *Requirit* Oudartii. *Nisus* 576

³¹ dicimus Vof. L. Steph. Dan. Fabr. al. ³² desunt L. Vof. R. Steph. al. ³³ hunc locum e. interrupta oratione n. m. R. hunc l. e. interruptum, oratione L. Vof. Steph. ab Euryalo desunt illis, ut & Basil. ³⁴ simul habebant Basil. ³⁵ desunt Vof. L. R. Steph. al. ³⁶ procedit, si adjunxeris, *statione relicta* Basil. ³⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al. ³⁸ vigilantium Fabr. al.

- 225 Laxabant curas, & corda oblita laborum,
 Ductores Teucrûm primi, delecta juvenus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisve Aeneae jam nuntius esset:
 Stant longis adnixa hastis, & scuta tenentes,
 230 Castrorum & campi medio. Tum Nisus & una.

Eu-

SERVII.

227. CONSILIUM SUMMIS REGNI DE REBUS HABEBANT. ³⁹ [Summis, utrum maximis; an, quod putabant eas in extremo sitas? & est] Lucilii versus, uno tantum sermone mutato: nam ille ait: *Consilium summis hominum de rebus habebant.*

228. JAM NUNTIUS ESSET. *Jam*, aut cito; ⁴⁰ [ut festinandum sit, & jam nuntiandum Aeneae, nec differendum:] aut, cum nullum invenirent, ⁴¹ [ad desperationem; quasi nemo esset jam, qui posset audere.]

229. ADNIXI HASTIS. ⁴² [Mira facies consilii: in dubiis non sedent, sed *stant*.] Ostendit ⁴³ ergo jam eos diuturna statione fatigatos: quod autem *stant*, & Romani moris est, & bellicae necessitatis. Hunc autem standi habitum & Sallustius lib. III. Hist. commemorat, ut: ⁴⁴ *Fessi arma sua quisque stantes incumbere.*

230. CASTRORUM, ET CAMPI MEDIO. In medio campi est statio, qui campus castrorum medius fuit: ⁴⁵ [quia in mediis castris principes sunt semper: & bene, *campi medio*, quam *campo medio*: tunc enim *campo medio*, cum aliquot campi sunt, & unus est medius campus; *Campi* autem *medio*, in media parte unius campi.]

VARIORUM

graditur alter Menagii. *nisu* secundus Rottendorphius.

226. PRIMI, DELECTA. Codices probatoris notae ad unum omnes ⁴⁶ & jubent hinc facessere. Faceſſat igitur. HEINS. *Primi Teucrum*, secundus Moreti, Leidensis, & Dorvill.

227. HABEBANT. *Consilium agebant* bene Vemetus. & pro diversa lectione prior Hamburgicus. HEINS. Et ita Parrhaf. Livius lib. x. *consilia se-*

creta agere. ita *agere conventum*, *senatum*, apud Sueton. Caes. 88. sed & *habere senatum* passim occurrit, & haec verba centies commutata. vid. ad Ovid. xiv. Met. 750. & supr. ad III. Aen. 695. *summi* Ed. Venet. argutatur hic Servius *de summis rebus* idem est, quod Romae dicebant *de summa re*, vel *republica*, de re maximi momenti, unde *salus publica* pendebat. vide ad Sueton. Caes. xxviii. ubi Torrentius rectius hunc versum advocasset quam supr. 199. ubi de rebus a privato agendis, in salutem tamen publicam agitur. sic & lib. II. 322. *quo res summa loco recte* Servius, id est *republica*. & ita centies alii. BURM.

228. NUNTIUS ESSET. *Nuntius iret* prior Hamburgicus pro diversa lectione. HEINS. Ita lib. II. 547. *Nuntius ibis Pelidae genitori*. sic *comes esse* & *ire*, de quo ad Lucan. IX. 22. vidimus. vide & Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. xv. 151. sed lib. IV. 237. *hic nostri nuntius esto*.

229. ADNIXI. *Adnixa* apud Nonium Marcellum in *longus. obnixa* in Gudiano. a manu prima. HEINS.

230. CAMPI MEDIO. *Mediceus campis*. HEINS. *Campi in medio* Leidensis sec. Ed. Mediol. *Castrorum campi medio* Leidensis primus. in *campi medio* Vratilav. differre putat Servius a *campo medio*. quod ne nimis sit acutum, videndum. quum utroque modo haec efferri soleant, & variationes ut plurimum debeantur librariis, ut passim apud Ovidium factum notavimus. vid. ad I. Art. 113. VII. Met. 790. x. 167. sic apud Livium VI. 23. *procedere in medium campi*. ubi vid. Cl. Drakenb. in Lucan. II. 222. *his meruit tumulum medio sibi tollere campo*. & VIII. 249. *medio pelagi*. ubi alii *pelago*. Cicero. I. Tuscul. Disp. 17. *Ter-*

ram

³⁹ desunt Vof. R. L. Steph. al. mox, uno sermone M. Basil. ⁴⁰ desunt L. R. Steph. al. ⁴¹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴² desunt iisdem. ⁴³ deest iisdem. ⁴⁴ *fessi* ejiciendum cenſet Douza, & contra Carrion retinendum, in notis ad fragmenta Sallustiana p. 468. Ed. Hackianae. ⁴⁵ desunt Vof. R. L. Steph. al. ad 7. 232.

Euryalus confestim alacres admittier orant:

Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus

Adcepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.

Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,

235 Aeneadae: neve haec nostris spectentur ab annis,

Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti

Procubuere. Locum insidiis conspeximus ipsi,

Qui

SERVIL

231. ALACRES. Concitati. Terentius Eun. II. III. 12. *Quid tu es tristis, quidve es alacris?* ADMITTIER ORANT. Hoc verbo ostendit, olim & apud reges *admissionum* fuisse officium.]

232. REM MAGNAM PRETIUMQUE MORAE FORE. Dicebant, se adferre rem magnam, cujus mora pretium posset adferre, id est, poenam. Terentius Andr. III. v. 4. *Ego pretium ob stultitiam fero.* ut sit sensus: Si tardius mittamur ad Aeneam, luemus ⁴⁶ hostibus poenas. Alii sic intelligunt: Scimus quidem adventum nostrum moram vestris adferre consiliis; verum huius morae erit pretium, id est, remuneratio: namque hoc offerebant, quod illi cogitabant, ut diximus supra: *Quisve Aeneae jam nuntius esset?* ⁴⁷ [Alii deesse putant *adfirmantes*; ut sit sensus: adfirmantes rem magnam futuram, & multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent: alii, qui *pretium* pro *poena* dicunt positum, ita tradunt, eos anxios tamdiu super rebus dubiis futuros, quamdiu se non admiserint ad loquendum.]

233. ACCEPIT TREPIDOS. Festinos, more ⁴⁸ *Ergo per metalepsin* cupidos dixit ⁴⁹ *alacres*: non enim possumus timentes accipere; quod festinabant.]

235. NEVE HAEC NOSTRIS SPECTENTUR AB ANNIS. Bene excusat: quia scit de aetate puero- rum posse ⁵⁰ dubitari, dicens, non ex suggerentum persona, ⁵¹ [in qua est major auctoritas,] sed sua vi consilia ponderanda. ⁵² [Spectentur autem, aestimantur.]

236. RUTULI SOMNO VINOQUE SEPULTI. Occasio prius narratur, ⁵³ quam consilium, ut ne-

cessario ad id, quod nuntiat, veniat.

237. LOCUM INSIDIIS CONSPEXIMUS IPSI. Ordo est: Locum conspeximus, qui insidiis patet: *ipsi* autem, ad fidem pertinet: qui enim rem tantam nuntiat, debet firma auctoritate contendere: & communicat consilio, quod solus conspexit.

VARIORUM

ram in medio mundo sitam, ubi alii *mundi*. sed desino. BURM.

231. ALACRES. *Alacris* Dorvil. a m. pr.

232. PRETIUM MORAE. Vera est secunda Servilii explicatio. Ovid. III. Amor. XIII. 5. ubi recte revocavit manum Heinsius. idem II. XIV. 16. *Et pretium parvae non leve visa morae.* Curt. VI. VI. 10. *tantae morae pretium.* &c. Stat. XI. Theb. 80.

Nec pretium deforme morae. BURM.

233. DICERE. *Ducere* alter Hamburgicus.

235. NEVE HAEC. *Ne haec* Dorvil.

236. VINOQUE SEPULTI. *Soluti* Medicus, Mentelianus uterque, Gudianus & primus ac quartus Moretanus, alter Mentelii, alique sex. in caeteris *sepulti*. in Moretano secundo *sepulti procubuere*. quod ex versu 189. huius libri est repetitum inconcinne. ubi malim ex scriptis reponi, *somno vinoque sepulti*, ut oratio varietur. HEINS. *Soluti convenere* vel *continere* Zulichem. *procubuere* Regius & Ed. Mediol. *sepulti continere* Parrhas. & Edd. aliquot.

237. CONSPEXIMUS. *Prospeximus* Venerus.

238. QUL-

⁴⁶ hostium Steph. al. ⁴⁷ desunt Vof. L. R. Steph. al. ⁴⁸ desunt iisdem. ⁴⁹ deest Fabr. *etiam* Dan. ⁵⁰ dubitare Steph. Dan. ⁵¹ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. al. ⁵² desunt Vof. R. L. Steph. al. ad *Portae* §. 238. ⁵³ *con-* *consilium* Dan. saepe apud Servium, *sis* pro *deinde*, post legitur.

Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus

- 240 Erigitur. Si Fortuna permittitis uti,
Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea,
Mox hîc. cum spoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis: nec nos via fallit euntis.
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
245 Venatu adsiduo, & totum cognovimus amnem.
Hîc annis gravis atque animi maturus Aletes:

DI

SERVIL

238. QUI PATET IN BIVIO. Necessaria signa addidit.] PORTAE QUAE PROXIMA PONTO. Apparet, ut & supra diximus VII. 31. castra Trojana in Ostiensi fuisse: siquidem nullus alter locus in Laurolavinati hinc fluvio cohaeret, hinc pelago. Et nunc dicit: *Portae, quae proxima ponto.* Item paulo post dicturus est 468. ⁵⁴ [Marorum in parte sinistra.] *Opposuerunt aciem: nam dextera cingitur arani.*

239. ⁵⁵ [INTERRUPTI IGNEs. Supra aliter 189. *Lumina rara micant.*] FUMUS ERIGITUR. Signum est fopitorum ignium, quotiens major fumus erigitur.

240. FORTUNA. Occasione, ⁵⁶ [ad inquirendum Aeneam. Alii hunc ordinem volunt: *Si fortuna permittitis uti, Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis Quaesitum Aenean, & moenia Pallantea.*]

241. QUAESITUM. Ut quaeramus. CUM SPOLIIS. Hinc est, quod supra 208. Euryalo dixit; *Me referat tibi magnus evanescens Juppiter: respiciens ad id, quod posset fortiter facere.*

243. NEC NOS VIA FALLIT. Bene ⁵⁷ ubique cuncta cum amico communicat.

244. OBSCURIS PRIMAM SUB VALLIBUS URBEM. Nos in obscuris vallibus positi vidimus primam urbem, hoc est, primam partem urbis: nam ⁵⁸ Palatium in monte est, non in vallibus.

245. ⁵⁹ [TOTUM AMNEM. Hoc est, regionem amnis.]

246. ANNIS GRAVIS, ATQUE ANIMI MATURUS ALETES. Sallustius de Philippo lib. 1. Hist. *Qui aetate & consilio caeteros antebat:* ⁶⁰ [nam in senioribus viget prudentia: unde Ovidius VI. Met. 29. *Seris venit usus ab annis.*]

VARIORUM.

238. QUI. Quod Leidenfis.

240. FORTUNA. Occasione, ut Servius. vid. Lutat. ad Stat. v. Theb. 131.

241. AD MOENIA. Et moenia Mediceus, Menagianus prior, Gudianus, tres Rottendorphii, alter Mentelius, & primus secundusque Moretanus, cum duobus aut tribus aliis. quod ex suis Pierius etiam adnotavit. hoc est quaesitum moenia & Aenean. HEINS. Et ita Francianus, Regius, Dorvill. Edd. Venet. & Mediol.

243. ADFORE. Pro adesse explicat Barth. ad Stat. i. Theb. 495.

Ibid. FALLIT. *Fallet* in eodem Mediceo. deinde post *urbem* tolle distinctionem cum membranis. HEINS.

244. PRIMUM. Primam agnoscit & Carisius. mendose. apud Nonium *primum* in *obscurus*. Adnotata lib. VI. 811. *primam sub moenibus urbem* Gudianus. HEINS. *Moenibus* etiam Leidenfis & Regius. Donatus ad Terent. Hecyr. v. III. 24. cepisse videtur pro primam partem urbis, ut Servius.

245. TOTUM. Totum secundus Rottendorphius. male. *totus* est quam longus est. ut Florus II. 16.

6000

⁵⁴ defunt L. R. Steph. al. ⁵⁵ defunt Dan. ⁵⁶ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁵⁷ utique Dan. Fabr. ⁵⁸ Palatium Basil. ⁵⁹ defunt L. R. Steph. al. religionem amnis Vof. ⁶⁰ defunt L. Vof. R. Steph. Dan.

DI patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos juvenum, & tam certa tulistis
250 Pectora. Sic memorans, humeros dextraeque tenebat
Amborum, & voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
DI, moresque dabunt vestri: tum cetera reddet

255 Actu-

S E R V I I

248. NON TAMEN OMNINO TEUCROS DELE-
RE PARATIS. Ac si diceret: Licet irascamini ad
tempus; hinc tamen apparet, ⁶⁰ * non velle vos
penitus delere Trojanos, quod tales animos nostris
juvenibus datis.

249. ⁶¹ [CERTA. Hoc loco, firma, vel fortia.]

250. HUMEROS DEXTRASQUE TENEBAT. Hoc
ad affectum retulit: nec enim simul fieri potest.
Intelligimus autem, quod & singulos, & mem-
bratim amplectebatur.

251. VULTUM LACHRYMIS, ATQUE ORA RI-
GABAT. Poëtae junxit: & modo unum ⁶² signi-
ficant; est autem iteratio. Interdum recipiunt dis-
cretionem: ⁶³ [nam est naturaliter facies, quam
habemus; vultus vero, quem pro nutu animi ad
tempus formamus.] PRO LAUDIBUS. Id est, vir-
tutibus: ab eo quod praecedit, id quod sequitur,
⁶⁴ [ut lib. v. Aeneid. 355. *Primam merui qui laude
coronam.*]

254. DII MORESQUE DABUNT VESTRI. Ci-
ceronis II. Philip. 44. est, tractum de ⁶⁵ Philoso-
phis, qui dicunt sufficere ad gloriam, benefacti
conscientiam: quod & Virgilius supra ait I. 604.
Et mens sibi conscia recti. ⁶⁶ [Scit enim Poëta ni-
hil esse majus, quam quod vel a diis meruerimus,
vel rectis moribus fecerimus.]

V A R I O R U M.

toto cecidit Alpheo. & III. 4. *toto Hebro vastavit.*
vide ad Claud. II. in Stilich. §. 188. BURM.

246. ALETHES. *Aletes* ex scriptis, ut ad lib. I.

121. monuimus. in Mediceo *Aletis*. HEINS.
Hinc annis & *Alaetes* Montalbanius. *Alaetes*
etiam tertius Mentelii. *Animis* Sprotianus & duo
Hamburgici, sed prior a manu secunda. Ed. Ve-
net. Donatus ad Terent. Andr. II. III. 15. vulga-
tam agnoscunt & Rufinian. de Schem. Lex. p.
33. & ita, *aevi maturus* v. Aen. 73. ubi vide.
BURM.

247. DII PATRII. *Dii patrii indigetes*, quorum
sub Parr. nomine Francianus. ego illud *indigetes* ex
interpretatione profluxisse reor. jam enim extra pa-
triam in peregrino solo patrios, id est, olim Tro-
jae cultos, poterat invocare. quum indigetes, pro-
prie Italiae essent vocandi, quorum sub numine
Troja non erat. sed deos patrios, id est penates &
quos §. 258. nominat Alcanius. BURM.

249. TAM. *Et tam* nostri codices. in vetustis
editionibus *et* & non male omittitur. HEINS.
Et Ald.

250. DEXTRAQUE. *Dextramque* prior Ham-
burgicus. *tenebant* alter Menagii. *ferebat* vel *tero-
bat* alter Hamburgicus.

251. VOLTUM. *Multum* Oudartii.

252. PRO TALIBUS AUSIS. *Pro laudibus istis*
Mediceus caeterique praestantiores. nisi quod in
Menteliano priori, tribus Rottendorphiis, primo
& secundo Moretanis, utroque Vossiano, aliisque
nonnullis, *pro talibus ausis*, quod & ipsum Ma-
crobius libr. VI. Saturn. cap. 6. est secutus. & Gudia-
nus quoque a manu secunda agnoscit. *pro laudi-
bus illis* nusquam comparet. *Fortibus ausis* infr. §.

281. denuo habes. ut altera scriptura hic loci
prae-

⁶⁰ * deest R. ⁶¹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁶² significat Steph. al. ⁶³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁶⁴ desunt
iisdem. vid. ad lib. v. 355. & 751. ⁶⁵ Philosophia L. Vof. R. & Steph. al. Editiones aliquae etiam, *qui dicit* habent.
⁶⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- 255 Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
 Assaracique Larem, & canae penetralia Vestae,
 260 Obtestor. Quaecumque mihi fortuna fidesque est,
 In vestris pono gremiis. Revocate parentem:
 Reddite conspectum. Nihil illo triste recepto.

Bi-

SERVII.

255. ACTUTUM. Confestim, sine dilatione: & est adverbium temporis. INTEGER AEVI. ⁶⁷ [Integer aevi, id est,] Adolefcens, ⁶⁸ cui actas integra manet: unde Ennius *Deos aevi integros* dicit, quibus multum aevi superest. ⁶⁹ [Et bono omine, ad pericula pergentibus etiam per Ascanium praemium pollicetur. Longiorem enim eis vitam promittit, si ea expectent, quae Ascanius dare majora possit.]

256. MERITI. Praestiti, ut v. 801. *Merui quaeque*. Item: VI. 664. *Quique sui memores* ⁷⁰ *alios fecere merendo*.

257. ⁷¹ [IMMO EGO VOS. Pulchre Poëta fidem sponsonis Aletai addidit, ut eum statim promissa Ascanii sequeretur.]

258. EXCIPIT ASCANIUS. Id est, subsequitur: & a Poëta dictum est. ⁷² [Vos autem NISE. Figurata, ut inf. 525. *Vos, o Calliope*. SOLA SALUS vero, cui una est salus, genitore reducto.]

259. CANAE VESTAE. Venerabilis, antiquissima. ⁷³ [Ipsa enim antiquissima dea est, Terra. PER MAGNOS, NISE, PENATES. Hoc est, quod ait III. 12. *Penatibus & magnis Diis*, id est, quos Aeneas secum advexerat: nam ideo ait *Assaracique larem*, id est, familiae nostrae vel generi proprium; vel quos nos Trojani praecipue colimus: de quibus ait III. Aeneid. 349. *Pbrygiique Penates, Quos mecum a Troja mediis ex ignibus urbis Extuleram*. Qui tamen dii, qui sint, a diversis varie traduntur, sicut supra III. 12. dictum est.]

260. OBTESTOR. Adjuro: & est ordo: *Immo ego, cui sola salus genitore reducto, Vos obtestor per*

deos, revocate parentem. FORTUNA, FIDESQUE EST. Id est, Quidquid casu, quidquid consilio egero, vobis commitam: nam per *fidem*, consilia significat; per *fortunam* opes, imperium, & cuiuslibet rei possibilitatem. ⁷⁴ [Alii sic tradunt: *fortuna*, ut possit; *fides*, ut velit promissa perolvere. Alii ita: quantum habeo fortunae in vestris pono gremiis, doque fidem, me ita animatum esse, & sic sentire; mihi, inquit, habeo conjunctam fortunam & ⁷⁵ fidem: nam, cum volumus ostendere, quantum in nostra sit potestate, dicimus *fortunam & fidem*. *Fortuna*, de nostris est possessionibus; *fides*, quantum nobis creditur ab inimicis.]

262. NIHIL ILLO TRISTE RECEPTO. Subaudi, erit.

VARIORUM.

praestet. HEINS. *Digna viris* Ed. Veneta. *pro talibus ausis* interpolatum est ex lib. II. 535. *laudibus ausis* Dorvil. *laudes sunt* virtus bellica. vid. VIII. 273.

253. SOLVI. Primus Rottendorphius & Hugenianus distinguunt, *solvi pulcherrima? primum. mox. tum & cetera* prior Hamburgicus.

254. DI, MORESQUE. *Di memoresque* Leidenfis a manu secunda. *reddas* Zulichemius, & Mentelii prior a manu prima.

259. ASSARACIQUE LAREM. Nescio an non hunc locum respiciens Philargyrius ad III. Georg. 287. legerit, *Assaracique domum*. an ad I. Aen. 284.

260. FI-

⁶⁷ desunt iisdem. ⁶⁸ cui actas integra superest L. Vof. Dan. Fabr. cui adhuc aet. i. superest Steph. al. ⁶⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁰ aliquos L. R. Dan. Fabr. notae huius addunt Fabr. al. cum mereri sit confesse, ut IV. 315. *Si bene quid de te merui*. ⁷¹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷² desunt iisdem. ⁷³ desunt iisdem ad §. 260. dea est e terra Dan. ⁷⁴ desunt iisdem. ⁷⁵ fidem esse Dan.

Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba:

265 Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & praedae ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis

270 Au-

S E R V I I.

263. ⁷⁶ [ARGENTO PERFECTA. Id est, tota argentea.]

264. DEVICTA GENITOR QUAE CEPIT ARISBA. Atqui secundum Homerum Arisba misit Trojanis auxilium, & ab Achille subversa est. ⁷⁷ Sed accipimus, aut ante bellum Graecorum Arisbam a Trojanis captam, & in amicitiae foedus admissam: aut certe pocula haec data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi ⁷⁸ successerat haereditatem, ut sit: *quae cepit*, pro, quae accepit, devicta Arisba, scilicet ab Achille. ⁷⁹ [Dicta est *Arisba*, a Mero-
pis vel Macarei filia, quam primum Paris in con-
jugio habuit. Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troja Graecorum, Astryanaeti ibi datum regnum; hunc ab Antenore expulsam, sociatis sibi finitimis civi-
tatibus, inter quas & Arisba fuit; Aenean hoc ae-
gre tulisse, & pro Astryanaete arma cepisse, ac,
prosperè gesta re, Astryanaeti restituisse regnum:
quod si ita est, merito eam Aeneas & vicisse, &
haec pocula inde cepisse, memoratur.]

265. DUO MAGNA TALENTA. Bene addidit *magna*: nam varium apud diversas gentes pondus est talenti; unde *talentum* potest & breve aliquid & magnum significare: nam ut supra v. 112. diximus, secundum Plautum, Mostel. III. I. 114. *talentum* ⁸⁰ sexaginta librarum est: qui, cum dixisset, ⁸¹ deberi centum viginti libras, paulo post in-
tulit, duo talenta; per jocum dicens: *Debentur talenta tot, quot ego & tu sumus*: Item Homerus *talentum* breve quiddam ostendit, ⁸² [apud quem in equorum cursu, tertium praemium est lebes:] quippe quod accepit victus; cum victori levia data

sint munera.

266. ⁸³ [CRATERA ANTIQUM. Hoc est, anti-
quo opere factum, ut ei pretium crescat ex tem-
pore.]

267. CAPERE ITALIAM. Obtinere.]

268. ⁸⁴ DUCERE SORTEM. Statuere. ⁸⁵ Alii pro-
prie *ducere* legunt, quod est sortium, ut vi. 22.
Stat ductis sortibus urna. ⁸⁶ [Alii DEJICERE le-
gunt, secundum illud v. 490. *Dejectamque aerea
sortem Accipit galea*. Id est, fortiri praedam.]

269. VIDISTI QUO TURNUS EQUO. Meliore
oeconomia, Nisum noluit inducere postulantem e-
quum Turni praemii loco; sed honestius facit ul-
tro offerri, cum Homerus fecerit Dolonem Achil-
lis curus improbe postulantem.

V A R I O R U M.

260. FIDESQUE EST. *Est* ignorat Venetus.

262. RECEPTO. *Reducto* duo Moretani ex *†*
257. supra.

265. GEMINOS. *Geminas* tertius Mentelii &
Regius. S. Petitus lib. I. Obs. 4. legit:

Tripodas geminos auri, duo magna talenta.
& argenti talenta intelligit. vid. ad lib. v. 112. &
confer Homer. Iliad. v. 267.

267. SI VERO. *Cum vero* prior Hamburgicus.

268. PRAEDAE DUCERE SORTEM. Monet
Servius non deesse qui legant, *dejicere sortem*. ut
in illo, *dejectamque aerea sortem Accipit galea*.
certe in Mediceo, primo Rottendorphio & Gu-
diano a manu prima *dicere sortem*, quod non est
de nihilo, plus enim est *dicere*, quam *ducere sor-*
tem: nam *ducunt sortem* qui sortiuntur, *dicunt sor-*
tem

⁷⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁷ si accipimus R. sed accipiamus L. ⁷⁸ successit Dan. ⁷⁹ desunt L. Vof. R.
Steph. al. ⁸⁰ septuaginta L. Vof. R. Steph. al. ⁸¹ debere centum quadraginta Dan. Fabr. ⁸² desunt L. Vof. R.
Steph. Dan. ⁸³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *†*. 268. ⁸⁴ DICERE Vof. ⁸⁵ forte, alii *ducere* legunt, quod est pro-
prie sortium. BURM. ⁸⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *†*. 271.

- 270 Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
Excipiam sorti, jam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivosque dabit, suaeque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
- 275 Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto

Ad-

S E R V I I.

270. IPSUM ILLUM. Equum scilicet, cui ex pronomine addidit dignitatem.]

271. EXCIPIAM SORTI. ⁸⁷ [Extra sortem seponam, ut tibi dari possint,] id est, praeter sortem dabo. ⁸⁸ [JAM NUNC. Aut, jam nunc excipiam.]

272. MATRUM. Cum dicit *matrum*, non solum sexum ostendit; sed etiam propter muneris laudem vult ostendere foecundas.

273. CAPTIVOSQUE DABIT. Subaudiendum, bis sex.]

274. INSUPER HIS. Super haec: ⁸⁹ [est figurata elocutio, per dativum casum.] CAMPI, QUOD REX HABET IPSE LATINUS. Mos fuerat, ut viris fortibus, ⁹⁰ atque regibus, pro honore daretur aliqua publici agri particula; ut habuit Tarquinius Superbus in campo Martio: quod spatium ab Homero ⁹¹ *ῥίπον* dicitur. Hoc ergo, quod Latinus ⁹² pro honore de republica habuit, ab Ascanio intelligamus esse promissum.

276. PECTORE TOTO. Omni affectu. ⁹³ [Et est de proverbio. Cicero de Legibus I. 18. *Nisi toto pectore* ⁹⁴ *amatur, ut dicitur.* Cum enim dicit, *ut dicitur*, ostendit proverbiale.]

V A R I O R U M.

tem qui sortiendi faciunt potestatem. sic *praemia*, *munera dicere*, de quibus nos copiose egimus lib. v. Aeneid. 486. *ducere enim sortem* nihil aliud, quam *trahere sortem*, quomodo noster alibi, *sorte trahabant*. & lib. vi. 22. *stat ductis fortibus urna*. Nec dubito quin Servius invenerit in suis exemplaribus *deicere sortem*, quod ille pro *desicere* poni sit opinatus, ut alibi non semel in codicibus Maronianis ponatur. sic in Montalbano lib. x. 554. *Tum caput orantis nequicquam & multa pa-*

rantis Deicere deturbat terrae. Paulo diversa significatione apud Horatium Art. Poët. *dictae per carmina sortes*. HEINS. *Ducere* defendit Marklandus ad Stat. v. Silv. III. 92. & habet Serv. ad III. 323. *deducere* Dorvil.

269. VIDISTI. *Vidisti* apud Macrobius lib. vi. Saturn. 6. ubi tamen *vidisti* in membranis Thuanae Bibliothecae exstabat exaratum. *vidisti* etiam hic in Sprotiano, Montalbano & priore Hamburgico. HEINS. *Vidisti* & Zulichemius & Parrhaf. *quis ibat* Francianus.

271. JAM NUNC. *Nunc jam* Dorvill.

272. LECTISSIMA. *Laetissima* Venetus, Leidenfis, Zulichemius, & Excerpta nostra. *lectissima* Dorvill.

274. INSUPER ID. Malo legere, *insuper bis*, id est praeter haec: vel (ut Servius) *super haec*. Horatius II. Serm. vi. 3.

Et paulum sylvae super bis foret.

ita aliquoties Silius, Poetae nostri, ut volunt, imitator. Homer. II. 184. FABRIC. Variant codices. Venetus, *insuper id campi, quod Rex habet ipse Latinus*. uterque Menagianus, tertius Rottendorphius, *insuper bis* nec aliter Leidenfis, duo Moretani, alter Voissianus, & Schefferius, quam veram esse scripturam censo. in Mediceo, *insuper is campi quis*, hoc est, *insuper bis campi, quis rex habet*, pro habitat. nec abludit alter Hamburgicus, in quo, *insuper bi campi, quos rex habet* Medicea scriptura archaismum olet Maroni familiarem. Accius apud Nonium: *ubi habet? urbe agrone?* possis etiam, *insuper id campi, quo rex habet*. Campos quos Dorvill. Parrhaf. Gudianus, Mentelianus uterque, duo Rottendorphii, prior Voissianus, alii complures, *insuper*

⁸⁷ desunt iisdem. ⁸⁸ desunt iisdem. ad §. 274. ⁸⁹ desunt iisdem. ⁹⁰ five regibus L. Vof. Steph. Dan. ⁹¹ *ῥίπον* Steph. Basil. ⁹² per honorem Steph. ⁹³ desunt L. Vof. Steph. al. ⁹⁴ *amabatur* edidit Malvicius, secutus duces suos cecoes, & contra Ciceronis verba & mentem.

Adcipio, & comitem casus complector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus:
 Seu pacem, seu bella geram; tibi maxima rerum
 280 Verborumque fides. Contra quem talia fatur
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit: tantum: Fortuna secunda
 Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona
 Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta

285 Est

SERVII.

279. RERUM VERBORUMQUE FIDES. Et rempublicam tibi committam, & tecum omne communicabo consilium.

280. ⁹⁵ [CONTRA QUEM TALIA FATUR EURYALUS. Cur, cum duobus sit locutus Ascanius, & unus illi respondit, id est, ⁹⁶ Euryalus, & minor? Quia Euryalo & familiaris, & posterius est locutus: deinde, quod Euryalus matrem commendare debeat.]

281. ME NULLA DIES TAM FORTIBUS AUSIS DISSIMILEM ARGUERIT. Ab hoc officio, & ab hac audacia accessu temporis inferior non probabor, qualiscumque fortuna comitetur: ⁹⁷ [id est, nunquam aut tam secunda fortuna acciderit, aut tam adversa, ut me dissimilem mei faciat: hoc est, neque secundis intumescam, neque adversis deiciar.]

282. TANTUM. Tantummodo hoc possum de me promittere; ut semper audeam, semper velim, fortiter facere: nam ⁹⁸ hoc est, quod dicit: TAM FORTIBUS AUSIS DISSIMILEM ARGUERIT. Tantum ergo meum est, hoc promittere, sive prospera, sive adversa fortuna comitetur: nam AUT, disjunctiva particula est, non negantis adverbium. ⁹⁹ [Quidam sic intelligunt: tantummodo fortuna prospera non in contrarium recidat; tanquam nunc in secundis rebus sit, cum obideatur. Alii ita putant: me nulla dies dissimilem arguet, sive, quae est hodie, fortuna permanferit, sive etiam laeta fuerit, id est, nec si feliciter mihi, nec si infeliciter cesserit, dissimilis ero huic conatui: & melius legitur, sine aspiratione, aut adversa.]

283. SUPER OMNIA DONA. 'Ultra omnia,'

[magis quam omnia: proprie enim *super* id significat, ut sit, pro omnibus donis.]

284. PRIAMI DE GENTE VETUSTA. De familia. Et bene eam etiam ex cognatione commendat: nam Ascanius nepos est Priami per Creulam.

VARIORUM.

per bis campi quos. Schefferius pro diversa lectione *Insuper bis campos quos.* HEINS. *Insuper bis campos quos* Vratillav. *campii quos* Francianus. *campos quos* Dorvil. Parrhaf. & Ed. Venet.

275. TE. *Te* Bigotianus.

Ibid. SPATIIS PROPIORIBUS AETAS INSEQUITUR. Id est, qui prope mihi aequalis es. id Calpurnius Ecl. iv. 18. ita expressit:

Quem vicina meis natalibus admovent aetas.

quem locum varie tentasse viros doctos videre est in notis. Minor vero Ascanius septendecim annis, quos Euryalo dat Servius supr. ad y. 202. BURM.

277. COMPECTOR. *Amplector* Leidenfis.

280. CONTRA QUEM. *Contra quae* primus Rottendorphius. ut, *haec contra* i. Aen. 76. Lucan. ix. 125. *quem contra talia frater.* mox, *nulla fides* Hugonius a manu prima.

283. AUT ADVERSA CADAT. *Haud* in Mediceo, ut sit optantis, quominus & Montalbanius, & duo Moretani, & Voissus prior. etiam Gudianus a manu prima. in Monteliano priore *Haud adversa cadit.* locum hunc expresse Symmachus lib. i. Epist. 28. *Nec unquam dissimilem scriptis talibus dies argueris: tantum fortuna munifica pro-*

⁹⁵ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁶ Euryalus * & Dan. ⁹⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁸ deest Steph. ⁹⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹ ultra omnia dona Steph. ² desunt L. Vof. R. Steph.

- 285 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est,
 Inque salutatam linquo; nox, & tua testis
 Dexterâ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 290 At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnis. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus:
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.

295 Tum

SERVIL

285. MISERAM. Quæ sic impatienter ³ diligit filium.

286. MECUM EXCEDENTEM. Ut VI. 112. *Ille meum comitatus iter*: vult enim intelligi, sui causâ matrem secutam.

287. ⁴ [IGNARAM. Hic, *ignaram*, cui non dixerit.] QUODCUMQUE PERICLI EST. Syllepsis: nam subaudis *periculum*.

288. INQUE SALUTATAM LINQVO. Infalutata: & est *Timeis*, ut X. 794. *Inutilis, inque ligatus Cedeat*.

289. QUOD NEQUEAM LACHRYMAS PERFERRE PARENTIS. Excusat, ne videatur crudelis: unde sequitur matris ejus tragicus & miserabilis ille conquestus inf. 483. *Potuisti linquere solam Crudelis*, & alia.

290. INOPEM. Modo, auxilii egentem. RELICTÆ. Aut a me, aut ab hominibus.

291. AUDENTIOR. Ut *sapientior*, ab appellatione, non a participio, futura. ⁶ Terentius in *Heautontimorumenno* IV. 1. 32. *Natu gravior, ignoscentior*.

292. IN CASUS OMNES. Ut supra: *Fortuna secunda, Aut adversa cadat*.

293. PULCHER IULUS. Incongruum epitheton pulchritudinis posuit; cum res sit in hoc loco religionis.

294. STRINXIT PIETATIS IMAGO. ⁷ Perstrinxit, momordit, admonuit. Sensus autem est: aut

postquam vidit istum sic amare matrem, paternæ pietatis virtutem coepit agnoscere: aut certe coepit etiam ipse sic in pietatem moveri, ut ejus consueverat pater: aut certe, exemplo Euryali avidius coepit amare patrem, etiam ante dilectum.

VARIORUM

prosperorum secundet optata. HEINS. *Haut vel baud* Leidenfis, Hugenianus, Zulichemius & Cætroeus. *sed te ultra omnia* Vratislaviensis. *tantum super Parrhaf*. Serv. ad VIII. 303. & te.

287. PERICLI EST. *T* est non habetur in Gudiano a manu prima. abest & a Moretano secundo: mox malim, *nox, & tua, testes, dextera*, ut ad noctem & dexteram simul referatur. sed aliter in codicibus manu exaratis. HEINS.

290. AT TU. *Hunc te oro* Zulichemius, *banc tu* Leidenfis, Vratislaviensis & duo Moretani, & Francianus. *banc oro* Oudartii a manu prima. & mox, aut sine me Excerpta nostra.

291. AUDENTIOR. *Audacior* Leidenfis & Moretanus tertius. HEINS. *Quo audentior* Venetus.

292. PERCULSA. *Percussa* scripti omnes, excepto Sprotiano, tum & Gudiano & Veneto a manu prima, non *percussa*, nisi quod Medicæus *dedere*, ut & Moreti secundus, & alter Hamburgicus. HEINS.

295. EF-

³ diligit Steph. ⁴ desunt L. Vof. R. Steph. ⁵ & talia L. R. Steph. al. ⁶ cum Terentius Dan. reliquis omisso. R. ⁷ perstrinxit L. Vof. R. Steph.

295 Tum sic effatur:

Spondeo digna tuis ingentibus omnia coepris.

Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusae

Solum defuerit, nec partum gratia talem

Parva manet; casus factum quicumque sequuntur.

300 Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:

Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,

Haec eadem matrique tuae generique manebunt.

Sic ait inlacrimans: humero simul exuit ensen

Au-

SERVII.

298. NEC PARTUM GRATIA TALEM PARVA MANET. Debet ab omnibus coli, quae talem creavit: ⁸ [non ergo a te tantum, sed per te commendatur.]

299. CASUS FACTUM QUICUMQUE SEQUITUR. Satis congrue: Praemia enim non debentur eventui, sed voluntati: ⁹ [hoc est, quidquid evenierit, praemia dabo.] PER QUOD PATER ANTE SOLEBAT. Alii volunt ideo *ante*, quia absens est Aeneas: ¹⁰ nam jurare possumus etiam per absentis filii caput. Alii ad causam religionis trahunt, quae praecepit, ut filii imitentur in omnibus rebus suos parentes: ut nunc quasi imitatio sit iurisdictionis, ut dicat Ascanius: *Juro per caput meum*, sicut praefens pater per suum caput jurare consueverat, quotiens fidem suam confirmare cupiebat. Alii volunt ideo dictum *ante*, quia pontificibus per liberos jurare non licebat; sed per deos tantummodo; ut sit ¹¹ *ante*, antequam pontifex esset Aeneas. ¹² [Exgo *ante*, aut temporis est, aut ordinis.]

300. REDUCI REBUSQUE SECUNDIS. Mira arte moratur in prosperis, & ea iterat; tacet adversa, & magis intellectui & subauditioni relinquit. ¹³ Cum enim non dicat, si non redieris, ait: MATRIQUE TUAE, GENERIQUE MANEBUNT. Hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita praemia decernebantur: *Illi, liberisque o-jur*: ut darentur liberis, quae accipere non potuissent parentes.

VARIORUM.

295. EFFATUR. *Adfatur* primus & secundus Moretanus, cum sex aliis. vetustiores tamen, *effatur*. a primo Rottendorphio *effatur* abest. HEINS. *Adfatur* Ed. Venet.

296. SPONDEO. Scio in vulgatis omnibus libris, *spondeo* scriptum esse. nos autem vetusti codicis Colotiani auctoritatem secuti, *sponde* emendavimus: quo modo se aliquando hunc locum ex ingenio correxisse, homo mihi amicissimus, Gabriel Faërus admittit. URSIN. Longe elegantius in Mediceo *sponde*. nec aliter a manu prima Gudianus & Mentelius uterque. in altero Vossiano, *sponsi*. in Rottendorphio a manu prima *sponsi*, quod eodem recidit. in primo Moretano, *sponde o digna*. *sponde*, promitte tibi, exspecta. HEINS. *Omina* Sprotianus a manu secunda, & ita Parthas. dubito an Latine dicatur, *sibi spondere*. apud Lucan. VII. 246. *audax casus spondere secundos*, posset quidam subintelligere *sibi*. sed rectius tamen *militibus* credo, ad quos mox concionem habet, qua felicem eventum proelii spondet. quare dum aliud exemplum videam, hic *spondeo* retineo. & hoc *polliceor* inf. 301. exigit. BURM.

297. NAMQUE. In eodem primo Moretano *Namque eris*. HEINS. *Illa* Zulichemius. *Namque, ait, & tu* Oudartii. mox, *tantum defuerit* Gudianus. & *gloria talem* prior Hamburgicus.

299. SEQUITUR. *Sequentur*, Mediceus, Montalba.

⁸ defunt iidem & Basil. ⁹ defunt iidem. ¹⁰ sed jurare L. Vol. Dan. non possumus R. Et deest L. Vol. R. Steph. ¹¹ ¹² defunt iidem. ¹³ cum enim dicit R. Steph. hoc enim dicit L.

- Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 305 Gnosius, atqueabilem vagina aptarat eburna.
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 Exuvias: galeam fidus permutat Aletes.
 Protenus armati incedunt: quos omnis euntis.
 Primorum manus ad portas juvenumque senumque.
 310 Prosequitur votis. Nec non & pulcher Iulus,
 Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae

Ompia

SERVII.

304. LYCAON GNOSIUS. Cretensis. Et est laus ab artifice. Hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus: nam Nisus accepit pellem & galeam.

306. PELLEM HORRENTISQUE LEONIS EXUVIAS. ¹⁴ Tò αὐτὸ dixit: hoc est bis idem, ut III.

247. Bellum etiam pro caede boum, stratisque juvenis, Laomedontiadae, bellumne inferre paratis?

307. GALEAM FIDUS PERMUTAT ALETHES. ¹⁵ Galeae enim, sunt explorantium arma, sicut etiam Homerus ostendit; ¹⁶ [qui exploratores sic armat, ut primo de Diomede ¹⁷ Il. K. 261.

Ἀμφὶ δὲ οἱ κοῦλον κεφαλῶν ἔθεν,
 Ρωτὴ ποικίλῃ πόλιν δ' ἵπποισιν ἱμάσιν
 Ἐλπίδα σφραῖς, ἑλπίδα δὲ λυκαὶ ὀδύης
 Ἀργυροῦσι δὲ ὅς τε δαμνίης ἔχον ἴδμε καὶ ἴδμε,
 Ἐν καὶ ἐπισπέρμενος μίσση δ' αὖ πάλιν ἄρσεν.

Sed de illa Diomedis galea proprie intelligendum, quae sine cono est, ut ¹⁸ occultior sit explorator: talis enim vocatur καλαινὴ, quia sit humilis fabrica, id est, κατὰ ταυτὴν. ¹⁹ Aliae sunt bellantium, ut idem de Paride: Κραλὶδ' ἐπ' ἰφθίμῳ κοῦλον ὑπὸ κλῆν ἔθεν ἱππῶν, δινόν δὲ λόφῳ κατόπρην ἵππων. Permutat autem, compositum pro simplici.]

309. PRIMORUM. Genitivus hic ²⁰ venit ab eo, quod est ²¹ [hic primus, hi primi: & ab eo, quod

est] primores, sicut hi proceres: quorum nominum nominativus singularis non invenitur, licet dicamus bujus ²² primoris, ²³ [bujus proceris.]

310. VOTIS. Aut cum votis: aut pro reditu vota facientes: ²⁴ [an Juvenumque manus ad portas votis prosequitur? an juvenum quidem manus ad portas; senum vero votis prosequitur; ut juvenes quidem illos deduxerint, senes vero optaverint illis reditum.]

312. PORTANDA. Nuntianda.]

VARIORUM.

talbanus, prior Hamburgicus, duo Moretani: sed Mentelianus uterque sequuntur. sequuntur alter Hamburgicus cum Schefferio, sed Venetus & Moretani quartus sequatur. sequuntur alter Vossianus, nos sequuntur amplectimur, quod & existat in tribus Rottendorphiis, Vossiano priore, & primo Moretano. HEINS. Sequatur Francinus. sequatur Regius & Parrhaf. sequatur Edd. Venet. Mediol. & Ald.

303. HAEC AIT. Sic ait, & lacrimans Parrhaf.

304. LYCAON. Lichaon Parrhaf. Lycaon Arcas Serv. inf. ad γ. 505. alius fuit.

305. VAGINA APTARAT EBURNA. In nonnullis Macrobiani exemplaribus lib. v. Saturn. 9. vagina aptarat eburnae. HEINS.

307. ALE-

¹⁴ Tautologus L. ¹⁵ aliae enim sunt explorantium, sicut &c. L. R. Vof. (qui, alia) Steph. al. aliae etiam Dan. alia e. l. ex. arma Fabr. ¹⁶ defunt L. R. Vof. Steph. Dan. ¹⁷ Il. K. 257. Ἀμφὶ δὲ οἱ κοῦλον κεφαλῶν ἔθεν ἱππῶν, ἀρσέν τε καὶ ἄλσεν, ἵπτι κατατρεχέ Κίρκης. & infra de Ulyssē Ἀμφὶ &c Fabr. al. ¹⁸ oculatior edidit Matvic. quasi conus aliquid visui conferre posset, sed ne facile posset conspici demebatur. conus. ¹⁹ & aliae bellantium Basil. quae reliquis caret ad γ. 309. ²⁰ est ab Dan. hic venit & ab Vof. R. ²¹ defunt L. Vof. R. Steph. al. qui quod est hi primores. ²² prioris Vof. ²³ defunt L. R. Steph. al. ²⁴ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad Et subibus γ. 319.

- Omnia discerpunt, & nubibus inrita donant.
 Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 315 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
 Inter lora rotasque viros; simul arma jacere,
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 320 Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se adtollere nobis

A

SERVIL

313. AURAE OMNIA DISCERPUNT. Quia non pertulerunt illa mandata Aeneae. Quae inutiliter jubentur, dicitur ventus discerpere.] ET NUBIBUS INRITA DONANT. Ut ipse XI. 295. *Partem volucres dispersit in auras.*

314. ²⁵ [SUPERANT. Transgrediuntur.]

315. CASTRA INIMICA. Non tantum hostilia, sed & perniciofa: nam cum dolore dictum est *inimica*: unde scilicet redituri non erant, quod ex sequentibus comprobatur: dicendo enim: *Multis tamen ante futuri Exitio*: ²⁶ [id est, antequam ipsi perirent,] ostendit perniciofa castra esse, quae ipsis mortem fuerant adlatura. ²⁷ [Et bene cito dictum est *exitio*, cum castra mortifera dicuntur.]

317. LITTORE. Aut aream *litore* proximam, sicut solet; quidam *litore*, fluminis volunt. CURRUS. Quia ante dixerat 238. *Portae, quae proxima ponto.*

319. VINA SIMUL. Vasa vini, scilicet in quibus vina ponuntur. ORE LOCUTUS. Non est perissologia: nam, secundum Homerum, exploratores, quae volunt, ²⁸ plerumque nutu significant: ²⁹ [apud quem Ulysses Diomedem sibilo innuit Iliad. K. 502. *Ποσειδών δ' ἄρα πειψύσαντι Διομήδην δειπνῶν.*]

320. AUDENDUM DEXTRA. Quia audemus & cursu, & animo. ³⁰ [NUNC IPSA VOCAT RES. Id est, somnus & vinum.]

321. HAC ITER EST. Per hostium caedem & audaciam nostram. ³¹ [ADTOLLERE. Adsurgere,]

VARIORUM

307. ALETHES. *Aletes* denuo scripti. alter Mentelius *Alaetes*. HEINS. *Permittit* Montalbanius & secundus Rottendorphius.

308. EUNTIS. *Orantis* in secundo Moretano. HEINS. Vid. v. 454.

311. ANTE ANNOS. *Ante omnes* Venetus. *animosque gerens* Montalbanius, secundus Hamburgicus. vulgata est apud Lutat. ad Statii IV. Theb. 247.

312. PORTANDA DABAT MANDATA. *Mandata dabat portanda* in scriptis nostris atque Pierianis. quod ipsum Nonius Marcellus quoque agnoscit in *mandare*. HEINS. Ita Parthas. & Dorrill.

313. DISCERPUNT. *Decerpunt* alter Hamburgensis. mox, *per umbras* Venetus, Hugen. Zulichem. & Parthas. *votisque per umbram* Leidenfis pro var. lect.

315. ANTE. *Arte* Leidenfis. v. Ruaeus.

316. VINO SOMNOQUE. *Somno vinoque*, iidem codices & Macrobius lib. v. Saturn. 9. & sic maluit Maro etiam supra lib. II. 265.

Invadunt urbem somno vinoque sepultam. & hoc libro v. 189. & 236. HEINS. *Per umbram* primus Rottendorphius.

317. ADRECTOS *Arrectosque* vitiose Edit. Juntae. *arreptos* Vratislaviensis. sed *arrectos*, de duarum rotarum curribus, qui solent in posteriorem partem resupinari, recte potest intelligi. nam proprie

²⁵ defunt iisdem. ²⁶ defunt iisdem. ²⁷ defunt iisdem. ²⁸ plerumque sibilo Dan. plerumque nutu, plerumque sibilo sign. L. Vof. exploratores volunt plerumque nutu R. ²⁹ defunt L. Vof. R. Steph. Dan. ³⁰ defunt L. Vof. R. Steph. al. ³¹ defunt iisdem.

- A tergo possit, custodi, & consule longe.
 Haec ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
 325 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
 Extructus toto proflabat pectore somnum;
 Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
 Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
 330 Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
 Nactus equis; ferroque secat pendentia colla.

Tum

SERVIL

322. CONSULE. Provide]
 323. HAEC EGO VASTA DABO. De quibus dixit: *Corpora fusa vident.*
 324. ³² [VOCEMQUE PREMIT. Aut summissa voce loquitur; aut tacet. SUPERBUM. Cur *superbum* dixerit enarrat: *qui forte tapetibus altis extructus. Superbum* enim, est & nobile, ut VII. 630. *Tiburque superbum: Extructus* autem, pro extructis tapetibus altis: veteres ³¹ & mensis, & toris tapetes aptabant.
 326. TOTO PROFLABAT PECTORE SOMNUM. Periphrasis est, ne verbo humili *stertentem* diceret.]
 328. SED NON AUGURIO POTUIT DEPELLERE PESTEM. ³⁴ [*Augurio*, hic pro scientia augurii: &] ostendit per transitum, fati necessitatem nulla peritia posse depelli. Est autem Homericus versus ³⁵ Iliad. B. 859. ³⁶ [*Αἶψ' ὅτε κλισίῃσι ἰπποῖσιν ἄρ' ἐπ' ἔστησαν.*]
 329. TEMERE. Passim, ³⁷ fortuito, negligenter; ³⁸ [vel humi; vel periculose: ut in consuetudine solemus dicere, *temerarios homines. Temere*, significat & facile. Plautus ³⁹ Bacch. I. I. 52. *Magnus est hic fluvius, non hac temere transiri potest.* Significat & subito, Ennius: *Quo tam temere itis* ⁴⁰ *citati, catomitarii.* Significat sine causa, Ennius: *Haud temere est, quod tu tristi cum corde gubernas.*]

330. PREMIT. Opprimat, ⁴¹ occidit. SUB IPSIS EQUIS. Circa ipsos ⁴² equos.
 331. PENDENTIA COLLA. Quasi ebriorum: ⁴³ [aut ita jacentium, ut colla penderent.]

VARIORUM.

- prie currus duabus tantum rotis instructus. vid. Scheffer. II. de re vehic. cap. 15. *erigere* in simili re Stat. III. Theb. 414.
Erecto currum temone supinant.
 & x. Theb. 169.
Attoniti currum erexere leones.
 BURM.
 319. VINA. Male Taubmannus vina vomitu effusa explicat. recte Servius vasa, pocula. vid. ad Valer. Flac. III. 609.
 320. AUDENDUM. *Audendum est* Bigotianus & Leidenensis a manu secunda.
 322. CONSULE LONGE. Vid. ad Valer. Flac. III. 38.
 323. VASTA DABO ET LATO TE. *Recto te limite* Macrobius libr. v. Saturn. 9. aliter Nonius Marcellus pro *vasta dabo*, codices nonnulli, *vastabo*, quomodo & membranae Thuanicae Macrobi, & Maronis codices nonnulli. sed male. *lato limine* alter Mentelianus & a manu prima Gudianus. *lumine* prior Hamburgicus. HEINS. *Vasta dabo & lato* Francianus & Regius a manu secunda.

³² desunt iisdem. ad §. 328. ³³ & mensis & toris tapetes appellabant * Dan. mensis e. t. t. appendebant Fabr. ³⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al. ³⁵ desunt L. Vof. R. ³⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ³⁷ fortuito L. R. Baül. vid. ad lib. VIII. 269. ³⁸ desunt L. R. Vof. Steph. al. ³⁹ *rapidus* in Plauto legitur. ⁴⁰ *deate catomitarii* * Dan. desunt Fabr. ⁴¹ desunt L. R. Steph. al. ⁴² desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁴³ desunt iisdem.

- Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
335 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans
340 (Suadet enim vesana fames) manditque trahitque

Mol-

SERVII.

333. SINGULTANTEM. Cum singultu animam efflantem. ** [ATRO. Potest & superioribus applicari, ut sit intellectus: *sanguine singultantem atro*: potest & sequentibus jungi; sed melius sequentibus.]

335. PLURIMA NOCTE LUSERAT. Pro, plurimum ** [luserat, dixit, vel per plurimam noctem.]

337. DEO. Vel vino, vel somno. ** [PROTENUUS: Hic porro tenuis, pro continuo: proprium Virgilio.]

339. PER OVILIA TURBANS. Perturbans ovilia: nam Tmesis est.

VARIORUM.

cunda. lato rectum est inf. x. 514. *Latumque per agmen Limitem agit. de recto limite* vid. ad lib. vi. 901. & Salmat. Observ. ad Jus Att. p. 570. ubi discrimen *limitis*, & *liminis* docet. BURM.

324. SUPERBUM. *Superbus* Waddel. Anim. Critic. p. 28. male. tapetes enim in castris habere, superbi est.

325. TAPETIBUS ALTIS. Ita & Stat. i. Theb. 518. *altosque inferre tapetas*. ubi Glossa codicis Leidensis *altos* nobiles explicat.

326. EXSTRUCTUS. *Exstratus* tertius Mentelii. & ita laudat Rufinian. de Schemat. Lex. p. 34. sed recte Schol. Horat. ad II. Od. 3. *perflabat* plurimi codices & Ed. Venet. *pectore vinum* secundus Moreti.

328. AUGURIO. *Auguriis* Scholiafles Stati Theb. II. 302. & Macrobius lib. v. Saturn. 9.

ut quidem scripta apud illum exemplaria & nuperae editiones. HEINS.

329. TELA. *Lora* Parrhaf. ex y. 318. ubi in Pierianis ita variatur.

330. ARMIGERUMQUE REMI. Ita & Nonius in *premere*. *Remum* Dorvil. a m. sec.

331. NACTUS. *Nactus* Mentelii prior. *natus* Dorvil.

332. RELINQUIT. *Reliquit* in scriptis, excepto Mediceo & duobus aut tribus aliis minoris rei. HEINS.

333. SINGULTANTEM: ATRO. Barth. ad Stat. VIII. 752. distinguit:

Sanguine singultantem atro: tepefacta.

334. TAMYRUM TAMUMQUE. *Lamyrumque Lamumque*, ita codices plerique, vel *Lamirumque*. in Veneto *Lamurumque*. in vulgatis quibusdam, *Samyrumque*. mox, *Sarranum*, cur malim quam *Serranum*, rationes aperiam infra hoc ipso libro y. 453. HEINS. *Lamyrumque* Vratislaviensis, *Tamyrum*, *Tomyrum*, *Limyrum* alii. *Lamyrum* Ald. *Lamum* etiam Statius ix. Theb. 764. indicat inter Thebanos. *Sarranum* quartus Moreti. *Seranum* Zulichemius. *Seranum* Francian. & Parrhaf. *Serranum* Regius & Ed. P. Danielis.

336. INSIGNIS. *Insigni* Menagii prior. vid. ad Phaedr. III. VIII. 3. infr. 583. nulla variatio. vid. & VI. 299. *jacebant* Mentelii prior. Parrhaf. & Gudianus a manu prima. deum Bacchum intelligit Ruaeus.

337. VICTUS. *Vinctus* in Montalbano & tertio Rottendorphio. de quo ad Nafonem lib. i. Fast.

422.

44 desunt iisdem. 45 desunt iisdem. 46 desunt iisdem. sed Dan. habet tantum, hic porro tenuis.

Molle pecus, mutumque metu! fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes. Incensus & ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarimque,
 345 Ignaros; Rhoetum vigilantem, & cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui comminus ensem
 Condidit adsurgenti, & multa morte recepit.

Pur-

SERVII.

341. MUTUMQUE METU. Scilicet pecus: nam male quidam accipiunt, *mutum fremit*, de leone: quod si dixeris, vacat *metu*.

342. INCENSUS ET IPSE PERFURIT. Exemplo Nisi.

343. SINE NOMINE PLEBEM. Bene expressit & bellatoris peritiam, & tyronis inconsideratam aviditatem: nam Nisus reges interemit: Euryalus saevit in plebem, ut Sallustius 47 *Fragm. incert. Ex insipientia avidus male faciendi*. SINE NOMINE autem dixit, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt omnibus nota nomina; 48 [atqui adjecit nomina: nam ait *Fadum, Hebesumque subit*: ergo aut sine dignitate & nobilitate; aut seorsum plebem dicit, & seorsum nobiles, quorum nomina inseruit.]

345. RHOETUM VIGILANTEM. Hoc loco non tantum Rhoeti timor, sed & 49 Euryali audacia comprobatur.

348. ET MULTA MORTE RECEPIT PURPUREUM. Multi hic distinguunt, ut sit sensus talis: Eduxit gladium multo cruore purpureum. Alii *multa morte recepit*, ut sit: Eduxit gladium cum multo cruore: & sic inferunt: *Purpuream vomit ille animam*: secundum 50 eos, qui animam 51 sanguinem dicunt. RECEPIT. Eduxit, ut lib. x. 383. *Hastamque recepat Ossibus haerentem*: 52 [vel secundum Homerum *Iliad. E. 83. "Ελλαβὴ προφύγετο δ' αἶμα"* & *μοῖρα κρῖναι*. Cornutus nocte legit: & adnotavit: utrum, nocte pro morte? an, cum multa nox esset?] 53

VARIORUM.

422. & XI. Metam. 273. *invictus* in secundo Rottendorphio. HEINS. Sed *victus* legit Lutatius ad Statii II. Theb. 74.

338. IN LUCEMQUE. In deest Hugenia-no.

339. IMPASTUS. In *pastum* Gudianus a manu prima. in aliis nonnullis, in *pastus*. HEINS.

340. VESANA. *Vasana* Mediceus. *sejuna* Excerpta nostra. *mandique trabique* alter Menagii. sed aliter Interpres Horatii Epod. 5.

341. MUTUMQUE. Male, *mutumque* alii. v. ad Ovid. III. Art. Amat. 702. & *fremis* Parrhaf.

342. ET IPSE. Et *ira* quartus Moretanus. & *ille* Parrhaf.

343. SINE NOMINE. Id est ignobiles. nam nominat eos mox: ita Florus III. 16. *Cajum Gracchum, hominem sine tribu, sine nomine*. vid. Cerd. de medio vid. ad lib. v. 785. nisi in medio hic capias de tempore quo hanc caedem edebat.

344. HEBESUMQUE. *Herbesumque* Mediceus, Mentelianus uterque, caeterique vetustiores, nisi quod in Gudiano, *Habesumque*. deinde, *Rbaetum*, non *Rhoetum* idem. & in Nonio Marcello verbo *subit*, legere est *Hebaesumque*. HEINS. *Fandumque*, *Phadanumque*, *Phadumque*, *Thadumque*. deinde *Herbosumque*, *Hebusumque*, *Hebessumque*, *Heresumque*, *Rhetumque*, *Roetumque*, *Rhoetumque*, *Aberimque*, *Hilarimque*, *Haberimque*, *Haburimque*, *Arabimque*, *Fadamque* variantes codices. *Abarenque* Dorvillii codex, & *Hebessum-*

47 & insipientia avidus male f. L. Steph. & inf. avidus male f. R. Basil. ex in avidus male f. Vol. 48 desunt L. R. Vol. Steph. al. 49 nisi L. R. Steph. sed nisi Basil. 50 deest R. 51 dicunt esse sanguinem Steph. Basil. 52 desunt L. Vol. R. Steph. al.

Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mixta
 350 Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat.
 Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, & religatos rite videbat
 Cerpere gramen equos: breviter cum talia Nifus,
 (Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
 355 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
 Poenarum exhaustum satis est: via facta per hostes.

Muk

SERVII

350. VINA REFERT. Proprie, quae paulo ante potaverat. ⁵³ [REFERT autem, rejicit; Graeci, ut ille, dicunt *ἀναψίγει*, hoc est, qui in tantum potando vigilaverat, ut metuens post magnum cratera se tegetet,] HIC FURTO FERVIDUS INSTAT. Euryalus, qui ⁵⁴ saeviebat latenter: ut sit furto, nocturno proelio: nam *furor* ideo dicti sunt, quod *furor*, id est, nigro tempore ⁵⁵ furta committunt: aut te vera *furto fervidus*: quia Messapi galeam sustulit, & Rhamnetis phaleras.

352. ⁵⁶ [DEFICERE EXTREMUM. Utrum *ignem extremum*; an *deficere extremum*?] RELIGATOS. Non ⁵⁷ solutos, sed diligenter ligatos: unde addit ⁵⁸ RITE, id est, ex militari consuetudine optime ligatos, [ex more.]

354. ⁵⁹ [SENSIT ENIM. Parenthesis. NIMIA CAEDE FERRI. ⁶⁰ Deest, illum. FERRI. *Φιπιάξ*.]

355. LUX INIMICA. Proditrix.

356. POENARUM EXHAUSTUM SATIS EST. Bene *exhaustum*, ut ostendat eos avidos caedis fuisse, & cruoris hostilis. VIA FACTA PER HOSTES. Ut sup. 323. *Haec ego vasta dabo, & lato te limina ducam*.

VARIORUM.

herbessumque, qui non alienus erat ab *Herbessumque*, quo nomine alius a Silio celebratur lib. xiv. 264. & ne Siculum nomen offendat, infra v. 584. Arcentem Siculum etiam occurrere notabat, licet Servius a crisi non abstineat. BURM.

345. IGNARUM. *Ignavum Rhaetum*. Wadd. Anim. Critic. p. 30. ut inf. 395.

347. TOTUM CUI. *Totum cum* Ed. pr.

2 348. MULTA MORTE. Monet Servius Cornutum legisse *multa nocte*. quae mihi scriptura elegans & concinna in primis videtur. *nox* pro morte passim Poëtis in usu. potuit & respexisse ad tenebras oculis morientis subortas. HEINS. *Multaque in morte reduxit Parrhas. & inulta morte* Wadd. Anim. Critic. p. 32.

349. ET CUM. Et deest Oudartiano, Veneto & Zulichemio. *mixtam* Venetus & Parrhas.

350. HIC. Hinc Montalbanius. tunc Venetus.

351. UBI IGNEM DEFICERE EXTREMUM. *Ibi ignem* omnes nostri, excepto primo Moretano, aliisque duobus aut tribus minoris rei. HEINS. *Ibi Mediceus, Regius & Edd. Venet. & Mediol.* dubitat autem Servius an *ignem extremum*, an *deficere extremum*. ego primum praefero. ita Petron. xxii. *Lucernae humore defectae tenuis & extremum lumen spargebant*. ubi vide quae diximus. apud Ciceronem quoque in Orat. ad Quirites post Red. cap. i. in loco vexatissimo posset lectio *Mis. retineri: ut quod odium in remph. &c. conceptum jam diu continerent, id in me uno &c. deficeret*. id est finiretur me sublato. ubi alii *defecere*. *Heumannus ejicerent*, pro evomerent sine ulla auctoritate. si quid mutandum, malim, *effunderent*, quod *re continere* est contrarium. ut in *Paradox. iii. qui se in aliqua libidine continent, in aliqua effundunt. & odium effundere* dixit Cicero i. ad Fam. 9. & *furorem* xii. 25. & passim. sed expecto cum Graevio aliam etiam medicinam adfecto loco. BURM.

352. VI-

⁵³ desunt iisdem. ⁵⁴ furebat Dap. ⁵⁵ furata R. ⁵⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁵⁷ resolutos Vof. Dan. Fabr. ⁵⁸ re R. Steph. Dan. Basil. praeposito & deest Steph. ⁵⁹ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁶⁰ id est illum * Dan. Fabr. unde illud deest sumserit Malvic. nescio.

- Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
 360 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
 Quae mittit dona, hospitio quum jungeret absens,
 Caedicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
 Post mortem bello Rutuli pugnamque potiti.

Haec

SERVIL

357. " [MULTA VIRUM SOLIDO ARGENTO. Mira arte, tempus expressit, quo necesse erat haec omittere.]

358. " [PULCHROSQUE TAPETAS. Secundum Graecos, per masculinum genus.]

359. EURYALUS PHALERAS RHAMNETIS, ET AUREA BULLIS CINGULA. *Phalerae*, ornamenta equorum sunt: & est sermo Graecus, *ῥα φάλαξ ὑπὸν*. CINGULUM autem hominum, generis neutri est: nam animalium, foeminino genere dicimus *has cingulas*.

360. TYBURTI REMULO DITISSIMUS OLIM QUAE MITTIT DONA. Consuetudo erat apud majores, ut inter se homines hospitii jura mutuis muneribus copularent, vel in praesenti, vel per internuntios. Sensus ergo nunc talis est: Caedicus quidam *Tyburti Remulo*, cum eum sibi absens hospitio vellet adungere, misit phaleras & cingula, bullis aureis, hoc est, clavis insignita. Remulus moriens nepoti suo cognomini haec reliquit, qui postea victus a Rutulis est, & occisus: post cujus mortem apud Rhamnetem Rutulum, ab Euryalo haec reperta sunt munera. Quod autem dixit *Tyburti Remulo*, aut Tyburtino intelligimus, hoc est, de Tybure; ut sit dativus ab appellativo veniens *hic Tyburs*: aut *Tyburti*, hoc est, filio Tyburti; ab eo, quod est *hic* " *Tyburtus*, *hujus Tyburti*, ut sit *Tyburti Remulus*, sicut vi. 36. *Deiphobe Glaucci*.

361. " [CUM JUNGERET ABSENS. Aut cum se illi jungeret; aut cum jungeretur.]

362. SUO MORIENS DAT HABERE NEPOTI. " Nepoti Remulo, quem supra avo cognominem

diximus: nam quotiens aperte non ponitur nomen filii vel nepotis, cognominem eum esse intelligimus avo vel patri, quorum nomen aperte positum invenimus: & contra, si filii vel nepotis positum nomen fuerit, praetermissum autem parentum, cognomines eos esse intelligamus, necesse est.

363. POST MORTEM. Scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum: nam Donatus dicit: *Post mortem Nisi & Euryali, bello potiti sunt Rutuli*: quod non procedit, si diligenter advertas. Sane sciendum, locum hunc esse unum de " XII. Virgilio, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis: sive sic " relictis, ut a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur.

VARIORUM

352. VIDEBAT. *Videbant*, in primo tertioque Rottendorphiis, ut ad Nisum & Euryalum simul referatur. HEINS.

353. CUM TALIA. *Cui talia* primus Moretanus & Leidenfis. non male. in Veneto *Tum*. deinde in eodem Leidenfi, *jam lux*, non *nam*. HEINS. *Cui* Excerpta nostra cum Bigotiano.

355. ABSISTAMUS. Lutatius ad Stat. II. Theb. 682. *Acceleremus ait*. quod ex libr. VI. 630. memoria ipsi infida suggestit.

356. EXHAUSTUM. *Exhausti satis est* in priore Menagiano. HEINS.

357. RELINQUUNT. *Relinquit* Venetus.

358. PULCHROSQUE TAPETAS. *Pictho*que Carisius agnoscit, sed aliter scripti. HEINS. *Tapetas* primus Rottendorphius. mox, *bullis* Bigotianus. citat

61 desunt L. Vof. R. Steph. al. ad 7. 359. 62 desunt L. Vof. R. Steph. 63 *αι θαλ*. Dan. & ita legitur Iliad. II. 106. 64 *Tyburti* h. *Tyburti*, ut s. *Tyburti Remulo*, sicut *Deiphobe Gl*. Dan. & Fabr. nisi quod *Deiphobe*. *Remulus* etiam L. R. Steph. 65 desunt L. R. Vof. Steph. al. 66 deest iisdem. 67 invenimus Steph. 68 XIII. 69 relictis sunt Dan.

Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.

365 Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, & tuta capeffunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regis responsa ferebant,
370 Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.

Jam-

SERVII.

364. NEQUIDQUAM. Non fruiturus: & est, *nequidquam aptat*: non, *nequidquam fortibus*.

365. GALEAM MESSAPI. Non occisi Messapi abstulit galeam (nam dimicaturus est paulo post) sed invenit jacentem, & sustulit. CRISTISQUE DECORAM. Bene praemittit dicens *decoram*: nam, ejus splendore prodente, Euryalus capitur. 70 [Denique Nisus hac ratione non proditur, cui habenti 71 inferiorem galeam, habiliorē galeam Alethes permutavit.]

366. EXCEDUNT CASTRIS. Rutulorum scilicet: nam supra dixit: *Castra inimica petunt*.

367. URBE LATINA. Non est contrarium illi loco, ubi ait VII. 600. *Sepit se telis, rerumque reliquit habenas*: quod modo a Latina urbe auxilia venire commemorat: intelligimus enim Latinum in principio discordiae & tumultus, paululum se abstinuisse; postea tamen nec suorum copias, nec propria denegasse consilia: nam eum & coetui, & foederibus interfuisse dicturus est. 72 [PRAEMISSI EQUITES. Hos neque alio loco a Turno missos usquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit: dubitatur ergo a quo sint, vel quibus praemissi, vel cur praemissi; cum eos constet, aliis jam in campo positus, advenire.]

368. LEGIO CAMPIS INSTRUCTA MORATUR. Proprie: nam *legiones* peditum sunt; *turmae* vero equitum.

369. 73 [TURNO REGI. In omnibus bonis, REGIS, dicitur inventum: nam quasi absurdum est, duobus positus, Turnum potius quam Latinum responsa dare.]

370. TERCENTUM. Quia Romani equites 74

trecenti primo fuerunt: de singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus. 75 VIII. 638. [An *tercentum*? ut *in via* *masi* *iras*.] SCUTATI OMNES. 76 [Armati, a parte totum:] non clypeati: nam clypei, peditum sunt: *scuta* vero equitum: 77 [ut haec breviora; illi vero longiores.] VOLSCENTE MAGISTRO. Proprie: nam *magister equitum* dicitur, 78 [more Romano, quod Dictatori adjungi solet.]

VARIORUM.

citatur haec Schol. Stat. I. 518.

359. RHAMNETIS. *Ramnetis* Dorvil.

360. REMULO. *Mitis* Parrhaf.

361. MITTIT. *Misit* Montalbanus & secundus Hamburgensis.

363. PUGNAMQUE POTITI. *Praedaque potiti* ex nostris unus Vossianus, & pro diversa lectione Moretanus tertius. & sic Vaticanus Pierii. sed Mediceus *pugnamque potiti*. caeteri omnes *pugnaque*. HEINS. Et ita Dorvill. & alii.

365. CRISTISQUE. *Cristamque* alter Hamburgicus.

367. PRAEMISSI. *Permissi* Mentelii prior.

369. REGIS. *Regi* Francianus, Regius & Dorvill. *regi Turno* prior Hamburgicus. forte melius. nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII. 600.

Sepit se telis, rerumque reliquit habenas. nisi Servium sequi placet. BURM.

370. OMNES. *Homines* Zulichemius.

Ibid. VOLSCENTE. Mediceus, aliique nonnulli, passim. Mentelianus prior eum quibusdam minoris

70 desunt R. Vof. L. 71 quid sit inferior galea nescio. si enim sine cristis fuisset, & ita non alta, nec splendida, non opus fuisset permutare. forte, *insigniorum*, qua magis conspici posset. pro hac habiliorē. 72 est exploratori magis apta dedit. BURM. 72 desunt R. Vof. L. Steph. al. 73 desunt iisdem. 74 tercenti Steph. trecenti Dan. 75 desunt L. Vof. R. Steph. 76 desunt L. R. Steph. al. 77 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 78 desunt L. Vof. R. Steph. al.

Jamque propinquabant castris, murosque subibant.
 Cum procul hos laevo flectentis limite cernunt:
 Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 Prodidit inmemorem, radiisque adversa refulsit.

375 Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:

Sta-

S E R V I I.

371. ⁷⁹ MUROS SUBIBANT. Muros Trojanorum, ⁸⁰ & est locutio de Cicerone: *Poteris ne ejus orationem subire?*

372. LAEVO LIMITE. Respiciens situm regionis locutus est.

373. SUBLUSTRI NOCTIS IN UMBRA. *Sublustris* nox est, habens aliquid lucis. Horatius III. Od. 27. *Nocte sublustris nihil astra praeter Vidit & undas.*

374. ⁸¹ [IMMEMOREM. Amentem II. 244. *Inflamus tamen inmemores*: vel incuriosum, vel incautum.] RADII. Lunaribus ⁸² intelligendum.

375. HAUD TEMERE. Particula haec modo ⁸³ non sine causa significat; alias ⁸⁴ fortuito; alias male; alias improvide: ⁸⁵ [alias passim, ut sup. 329. *Temere inter tela jacentes*: alias facile. Plautus Bacch. I. I. 57. *Rapidus fluvius est hic, non hac temere transiri potest*.] quae pro loco ⁸⁶ [accipiuntur &] intelliguntur: ⁸⁷ [adverbio qualitatis sane relatum est hoc loco.]

V A R I O R U M.

ris rei, *Volscens*. sic & *Volsci* non *Volci* dicuntur. hinc apud Nasonem in Fast. *arva Volscientia*, pro *Volscis*. in Gellianis codicibus lib. XVII. 21. *Volsci* non *Volci*. HEINS. *Velcente* Regius.

371. MUROSQUE SUBIBANT. Priscianus lib. XVIII. agnoscit, subjunctis duobus aliis ex Marone exemplis. nempe illo lib. VI. *jam subeunt Triviae lucos*, & altero lib. X. *subiit mucronem. muros* etiam plerique codices, excepto Mediceo, utroque Menagiano, duobus Rottendorphiis, priore Vossiano, Schefferio & quarto Moretano. in Leidensi *murisque*. praeterea pro *castris* in priore Hamburgico, secundo tertioque Rottendorphio, *portis*. HEINS.

373. SUBLUSTRI. *Sublustris* Leidensis a manu

prima. mox, *radiis adversa* secundus Hamburgicus & alter Menagii.

374. RADII QUAE. Wadd. Anim. Critic. p. 33.

375. HAUD TEMERE EST VISUM. *Haud temere est visu* primus Moretanus, non male. Plautus Aulul. *haud temere est, quod corvus cantat nunc mihi ab laeva manu*. & in Afimaria: *sed quid quod picus ulmum tundit? haud temerarium est*. ubi Nonius perperam *temerarium* interpretatur *metuendum*, & *tolitum*. Terent. Eunuch. Act. II. Sc. 2. *miror quid ex Piraco abieris, non temere est*. ubi Donatus hunc Maronis locum adducit. Valerius Flacc. lib. IV. 741.

Haud temere & fato divum reor ad mea vestes. Aequora vos.

ita ibi corrigendum, nisi potius post *est* distinguendum, *haud temere est. fato &c.* deinde *conclamat ab aggere Volscens*, non ab agmine Venetus & a manu prima Gudianus. ut *agger* pro via ponatur, ut infra *vibranti gladio conixus ab aggere dexter Occupat*. apud Statium Theb. II.

Quercus erat tenerae jamdudum oblita juventae Aggere camporum medio.

Idem II. Theb. 530.

Ille propinquabat silvis, & ab aggere cello Scuta virum, cristaque videt rutilare comantis.

Avienus Fab. XVII.

Nulla quidem medio convenit in aggere forma, Quaeque oculis olim sit repetenda meis.

id est media via. Severus scriptor Christianus in oda de morte boum in Catalectis Pithoei:

Claustis subdideram forsia corpora Lectorum, studio quo potui, boum.

En stratum medio corruis aggere Par victum parili nece.

agger in aprico spatium Horatius lib. I. Sat. 8. 15. *agger via publica*, Plinius de zyziphis & Tu-

⁷⁹ MURO. Trojanorum iisdem. ⁸⁰ desunt iisdem. in Ciceronis Divinatione cap. XIV. legitur, *poterisne ejus orationis subire invidiam*, vel, ut alii legunt, *invidias*. lib. VII. 161. dixit noster *muro subibant*. BURM. ⁸¹ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁸² desunt iisdem. ⁸³ modo sine causa Edd. Anniq. Venet. ⁸⁴ fortuito R. ⁸⁵ desunt R. L. Vol. Steph. ab ⁸⁶ desunt iisdem. ⁸⁷ desunt iisdem.

State, viri. Quae caussa viae? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota

380 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.

Silva

SERVII.

377. NIHIL ILLI TENDERE CONTRA. Hoc est, nihil contra responderunt: nam tendo contra *sermanem tuum*, est respondeo tibi: tendo contra *iter tuum*, est occurro tibi: ergo nihil contra tendebant, ⁸⁸ id est, nihil respondebant contra.

379. AD DIVORTIA. ⁸⁹ [Vias in diversa tendentes, hoc est,] ad diverticula viae militaris. Terentius Eun. iv. ii. 7. *Ubi ad ipsum veni diverticulum*. Diverticula autem, sunt semitae transversae, quae sunt a latere viae militaris.

380. ADITUM CORONANT. Melior est lectio ABITUM, quam ADITUM: Cingunt enim sylvam, ⁹⁰ ne abeant; non, ne adire possint.

VARIORUM.

Tuberibus lib. xv. c. 14. *aggeribus praecipue decorata*. noster lib. v. 275.

Qualis saepe viae depressus in aggere serpens. Valer. Flaccus lib. vii.

Di maris, attonito conclamat ab aggere Tiphys. Glossae Mss. Vossii penes me, *Agger, strata via publica*. D. Paulinus carmine ad Cytherium:

Post haec & ad nos pergere inceptat viam,

Qua sternit aggerem silex,

Cui munitor Appius nomen dedit.

alter Paulinus libro i. de vita B. Martini: *Aggeris hic monstravit iter*. id est viam publicam. libro iv.

Quod tempus vacuum virtutibus aggere in ipso. in ipsa via, dum iter faceret, de B. Martino. mox de eodem, v. 155.

Interea sociis paulum fortasse relictis,

Carpebat praegressus iter, qua publicus agger

Porrigit erectam per plana jacentia molem,

Ut via constratis solidata atque edita saxis

Vergeret effusus in concava subdita nimbos.

MOX v. 178.

Cessere tremantes Aggere de medio.

Sulpitius Severus de eadem re, *per publicum aggerem plena militaribus viris fiscatis rheda veniebat*. Alcimus de laude Virginitatis:

Nam qui diffusam spatio laxante plateam

Mundanis ludens facili nunc aggere currit.

Prudentius lib. ii. in Symmach.

Sed nec iacta viae spanguntur in aggere grana.

Aurelius agger apud Rutilium in Itinerario. *custodiae aggerum publicorum* Sidon. Apollin. ix. Ep.

3. *agger* pro muro saepe apud Silium lib. i. 265.

Idem expugnati primus stetit aggere muri.

& lib. ii. 130.

Tum subitum in vulnus praecipit devolvitur altis Aggeribus muri.

purpureus agger pro veste stragula Statius Epicedio Glauciae: *Quod tibi purpureo tristis torus aggere crevit*. sic optime editio Parmensis, non *rogus*. HEINS. Ego sive *visum*, sive *visu* legas, non idoneum sensum exire puto. sed pro *visu*, quod & Leidenfis habet, scriptum fuisse *visa* credo, scilicet galea illa splendenti. hac *visa* *Voscens* conclamat *haud temere est*. ubi distingui debet, ut centies illa formula apud Terentium & alios occurrit. non enim conclamat, *haud visum est temere*, sed *visa galea*, conclamat *haud temere est*. ita Ennius a Servio citatus sup. ad y. 329. vid. ad Quinctil. Decl. xiii. 18. ubi nondum visis Heinii notis, ex ejus ad Val. Flac. iv. 741. suspicatus eram eum ita legere. Dict. Cretens. iv. 9. v. Obr. *exclamat* Venerus. *est usum* Excerpta nostra. *agmine* & *aggere* etiam confundunt codices lib. xii. 446. v. Cannegiet. ad Aviani Fab. xvii. sed hic non mutarem *agmine*. sic Statius iv. Theb. 802.

Ibi exultans conclamat ab agmine primus Argus.

ubi

⁸⁸ id est respondebant castra Steph. e contra L. R. Vof. Dan. Fabr. al. ⁸⁹ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁹⁰ ne habeant, unde abire possint Basil. ne habeant non ne habire possint R. ne abire p. Steph.

Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi conplerant undique sentes:
Rara per occultos lucebat semita callis.

Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
385 Impediunt, fallitque timor regione viarum.

Nisus abit: jamque inprudens evaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.

Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:

390 Eu-

SERVIL

383. DUCEBAT SEMITA CALLIS. Legitur & LUCEBAT: quod si est, RARA, pro, raro accipiendum est, ut sit, *raro lucebat*; herbis scilicet in aliquibus locis intervenientibus: si DUCEBAT, intelligimus, inter calles pecorum raram fuisse semitam, hoc est, hominum viam: ⁹¹ [& non ostendit quo ducebat, sed intelligamus euntes.]

385. EURYALUM IMPEDIUNT. *Impedio te*, dicimus per accusativum; & casus mutari non potest, nisi deferas verbum; ut dicas *impedimento mihi* ⁹² *es*. Sciendum sane, multas ⁹³ conferri in Euryalum excusationes. ⁹⁴ [REGIONE VIARUM. *Regionem*, hic rectum iter dixit, ab eo, quod regat tramitem.]

386. NISUS ABIT. Bene meminit velocitatis, quam ei in quinto 318. dedit, ut: *Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus Emicat*. IMPRUDENS. Scilicet remanentis Euryali; ⁹⁵ [aut imprudens suasisse; alii *imprudens*, valde prudens accipiunt.]

387. ALBAE DE NOMINE. Vel porcae, vel civitatis, vel regis Albani, cui successit Procas.

VARIORUM

ubi est manifesta imitatio. ex agmine Sil. v. 377. & 445.

377. TENDERE CONTRA. Lucret. i. 67.

378. CELERARE. *Scelerare* Zulichemius. in *filio* Leidenis unus & Regius.

380. ADITUM. *Abitum* Mediceus a manu pri-

ma, quae scriptura & in Pierianis nonnullis apparet, & a Servio probatur, exstatque in Hamburgicis & Rottendorphiis prioribus, altero Menteliano, primo ac quarto Moretanis. etiam in Gudiano & Veneto a manu secunda. sed in tertio Moretano, *Hinc atque hinc, atque omnem abitum*. consule annotata lib. xi. Aen. 766. Plautus Cistellaria: *Eas si adeas, abitum quam aditum malis*. mox, idem Mediceus, *complebant, non complebant*. HEINS. *Aditum* Dorvill. Regius, Ald. *obitum* Ed. Mediol. *huc illuc* Notius in *divortia*.

383. DUCEBAT SEMITA CALLIS. Servius monet a nonnullis legi, *lucibat*. quomodo apud Propertium lib. ii. Eleg. xiv.

Ante pedes caecis lucebat semita nobis.

Statius Theb. v.

Claraque per Zephyros etiamnum semita lucet. & lib. ix. 641.

Interior coeli qua semita lucet.

Valer. Flac. i. 841.

Lucet via late Igne Dei.

Julius Firmicus de *Errore profanarum religionum*: *sed haec omnia veritas detexit, & ratio sanae mentis invenit, ut investigatis omnibus atque detectis, quae sacrilegus error absconderat, veritatis semita luceret*. idque etiam Mediceus a manu prima, Mentelianus a secunda, Gudianus, uterque Mentelius, primus Rottendorphius, prior Hamburgicus, cum tribus aut quatuor aliis praese ferunt. sed frustra. HEINS.

385. FALLITQUE TIMOR. *Fallitque timor a* ma-

⁹¹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹² est L. Vof. R. Dan. Fabr. al. ⁹³ inferri Dan. ⁹⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁵ desunt iisdem.

- 390 Euryale, infelix qua te regione reliqui?
 Quave sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvae, simul & vestigia retro
 Observata legit, dumisque silentibus errat:
 Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
 395 Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
 Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
 Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis

400 Eri-

SERVII.

390. INFELIX, QUA TE REGIONE RELIQUI? Se infelicem ⁹⁶ dixit, qui dolet; non illum, propter quem dolet.

391. ITER OMNE REVOLVENS. Urbanus huc usque verba Nisi vult esse; alii, Poetae dant: *Rursus perplexum iter omne revolvens.*

392. ⁹⁷ [FALLACIS SYLVAE. Ut Nisus, usque-
 quaque sequar, dixisse videatur.

393. OBSERVATA. Id est, observans. SILENTIBUS. Pro, ipse silens; aut *silentibus* IV. 525. *cum tacet omnis ager.*]

394. SIGNA SEQUENTUM. Militarem sonum dicit, qui varius est: nam interdum canit, ut insequantur eos, qui fugiunt: interdum receptui.

395. NEC LONGUM IN MEDIO TEMPUS. Inter auditum sonum, & visum Euryalum: ⁹⁸ [et est Eclipsis.]

397. FRAUDE LOCI ET NOCTIS. *Fraude loci*, difficultate loci: *noctis*, pro tenebris, & obscuritate, fraudem appellat. Quidam, *noctis subito turbante tumultu* legunt, ut sit, *noctis tumultu*, nocturno tumultu ⁹⁹ explorantium.]

398. OPPRESSUM RAPIT. Hoc est, Quem jam manus omnis rapit: nam male quidam ¹ *Videt rapti accipiunt*: quod si admiseris, vacat, *Quem jam manus omnis.*

399. ² [QUID FACIAT. Mire adfectum suum Poeta interposuit.

VARIORUM.

manu prima in Mediceo. concinne omnino, ut ⁹⁶ *timor* etiam referatur ad ⁹⁶ *impediunt*. HEINS. *Fallisque timor* Francianus & Regius. de regione vid. ad lib. II. 737.

386. EVASERAT. *Invaserat* Dorvil. *evaseris* Mediceus a m. pr.

387. ATQUE LACUS. *Atque locus* codices nostri, nisi quod in Menteliano priore, Schefferio & primo Rottendorphio, *atque lucos*. sed & libr. VII. habemus, *audist & Triviae longe lacus*. quod de lacu Albae itidem seu Aricino capiendum. *lucus* tamen in Veneto legebatur. HEINS. *Adque locos* Dorvill. prior Hamburgicus. vid. Ruac. *atque lucos* Ed. pr. *locos* Mediol. vid. Erythr. Ind. in *locos*.

Ibid. DICTI. *Ducti* Mediceus a manu prima.

389. RESPEXIT. *Prospexit* alter Menagii.

391. QUAVE. *Quove* Parrhasianus.

Ibid. PERPLEXUM ITER OMNE REVOLVENS FALLACIS SYLVAE. Diversitas lectionis apud veteres Grammaticos omittenda. Donatus & Urbanus ita legerunt, & distinxerunt:

Quave sequar, rursus perplexum iter omne revolvens,

Fallaces sylvas, simul & vestigia retro Observata legit.

FABRIC. *Perplexum* Sprothianus. *resolvens* secundus & tertius Rottendorphius. *rursus* etiam Venerus

⁹⁶ dicit iisdem. ⁹⁷ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad §. 394. ⁹⁸ defunt iisdem ad §. 398. ⁹⁹ explorantium dicit * Dan. ¹ videns rapti Bagl. videt rapti Steph. Dan. Fabr. ² defunt Vof. L. R. Steph. al. ad 401 Pulchram.

- 400 Eripere? an sese medios moriturus in enses
 Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
 Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, & sic voce precatur:
 Tu, Dea, tu praesens nostro succurre labori,
 405 Astrorum decus, & nemorum Latonia custos;

Si

SERVII.

400. IN HOSTES. Quidam IN ENSES legunt:
 & melius hoc putant, quam *in hostes*.

401. PULCHRAM PROPERET PER VULNERA
 MORTEM. ³ Aut deest, *adire*, aut deest *ad*; ut sit
 ad mortem properet: aut certe antequam, *properet*
mortem, ut, Plautus in fragm. *Properate prandium*.
 Ennius: *Festivum festinant diem*.] PULCHRAM
 MORTEM. Gloriosum enim est pro amico ⁴ perire.
⁵ [Et *pulchram*, ex persona Poetae dictum est;
 vel certe *pulchram*, ad eum, qui hoc putat.

402. OCIUS. Pro, ociter.]

404. TU PRAESENS NOSTRO SUCCURRE LABORI.
 Non dicit, *quae praesens es*, sed *praesens*
succurre, id est, ilico, statim: ⁷ [ex consuetudine
 ejus, ut de vicino & proximo ducat opportunas
 invocationes. XII. 777. *Faune precor miserrere*,
inquit: & III. 34. *Nymphas venerabar agrestes*,
Gradivumque patrem, *Geticis qui praesidet arvis*.
 Et in repetitione: *Tu dea, tu praesens*, major em-
 phasis videtur.]

VARIORUM.

metus & Menagii & Hamburgicus priores.

393. SILENTIBUS. Quia gradu suspenso & quieto,
 nullum sonum edere volebat. vid. lib. VII.
 677. alibi *sonantia* virgulta & similia dicit, ubi
 impetu quis graditur.

394. SEQUENTUM. *Sequentem* Gudianus a manu
 prima.

395. CUM. *Dum* Venetus, *tum* Gudianus a
 manu prima, & ita Leidensis & Regius. *in medio*
 ut supr. 343.

398. FRUSTRA. *Contra* in Montalbano.
 HEINS.

399. QUID FACIAT. Servius ad IV. Aen. 283:
Heu quid agat legit.

400. MORITURUS IN HOSTES. *In enses* Gu-
 dianus, secundus tertiusque Rottendorphii, Spro-
 tianus, Vossianus prior, tum & alter Mentelianus,
 a manu prima. quam scripturam a nonnullis prae-
 ferri Servius testatur, & recte: nam variavit ora-
 tionem, cum libro II. 511. dixisset,

Densos fertur moriturus in hostes.

HEINS. *Aut sese* Menagii prior. *enses* praeferrem.
 commutarunt vero saepe has voces librarii. vid. ad
 Ovid. XIV. Met. 574. Lucan. VII. 609. *nec deo-
 rat robur in enses Ire duci*. & ita credo apud Prop-
 ert. III. VII. 25. legendum:

Vel tibi Medorum pugnaces ire per enses.

nam *hostes Medorum* pro ipsis *Medis* vix placet. &
 ita *pugnax ensis* Ovid. v. Trist. VII. 48. possit ta-
 men & recepta lectio tolerari, ut apud Valer. Flac.
 I. 438.

Tu medios gladio bonus ire per hostes.

& ita infr. lib. X. 554.

Medios moriturus in hostes Inruit.

& ex formula quasi libr. XI. 741.

Equum medios moriturus in hostis Concitat.

Gudianus exhibebat: & ita saepe Librarios loca
 interpolasse ex similibus saepe in his notis ostendi-
 mus. *inferre se* illustravimus ad Quintil. XIII.
 Declam. 14. BURM.

403. VOCE PRECATUR. *Fortē precatur* Medi-
 ceus pro diversa lectione. ut lib. VI. 186. in anti-
 quis codicibus. apud Priscianum lib. XVI. legitur,
 & sic voce precatur, ut libr. VI.

*Aspectans silvam immensam & sic forte pre-
 catur.*

070

³ hanc laeniam non bellam, nec dignam Servio ostendit Brouckh. ad Tibul. IV. I. 205. & certe pars maxima etiam
 affluta fuit lib. IV. Georg. 171. BURM. ⁴ deficere Dan. Fabr. hoc de moribundo recte diceretur. ut Tacit. Vit. Agricol.
 XLIII. & XLV. *deficientem* dicit sic Ovid. III. Amor. IX. 56. *me tenuis moriens deficiente manu*. & ita *salvum* apud Lu-
 can. cap. XVI. 9. & Genes. XXV. 8. explicat Pearf. in principio praefationis ad LXX. Interpretes, quam Grabe praeposuit
 sine editioni. BURM. ⁵ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁶ id est, loco sancto, & consuetudinis Dan. ⁷ defunt L. Vof.
 R. Steph. al.

Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.

410 Dixerat: & toto conixus corpore, ferrum
Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique

Fran-

SERVII.

406. SI QUA, *Qua* vacat, & hic, & in sequenti.

408. SUSPENDIVE THOLO. *Tholus*, proprie est veluti scutum breve, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt: ad quod dona suspendi⁸ consueverunt. ⁹ [Quae tam diu dona dici poterant, quam diu non profana fierent, sicuti in libris Sacerorum refertur.] Bene autem venatorem inducit numen invocare sylvarum. ¹⁰ [Alii *tholum* aedium sacrarum dicunt genus fabricae, Vestae, & Pantheon: Alii tectum sine parietibus columnis subnixum. Aedes autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Vestae, Dianae, vel Herculi vel Mercurio.]

409. TURBARE GLOBUM. Sana petitio: nam quia¹¹ tot vincere impossibile fuerat, petit ut saltem¹² eos perturbet telorum beneficio. REGETELA PER AURAS. Per noctem, in qua sine auxilio numinis recti iactus esse non possunt.

411. FERRUM CONJICIT, HASTA. De ferro ad hastam transit. ¹³ CONJICIT, pro *conicit*: nam *conicit* antiquum est.

412. ADVERSI IN TERGUM SULMONIS. *Tergum*, pro, *tergus* dixit. Sallustius: *Tergis* ¹⁴ *vinciebant*, pro tergoribus: ut intelligamus hastam in scutum venisse, & illic esse confisam; ut FRANGITUR, sit pro colliditur: fissoque scuti ligno etiam praecordia penetrasse; aliter non procedit: nam si hastam re vera fractam accipiamus, ratione caret, quod dicit: *Fisso transit praecordia ligno*. Alii re vera in tergum volunt esse percussum, quod falsum est: nam quo modo ante fissum lignum ef-

set, & sic praecordia penetrata? Sciendum tamen, locum hunc¹⁵ esse de his, quos insolubiles supra¹⁶ §. 363. diximus.

VARIORUM.

ove precatur in Gudiano a manu secunda. omnes praeterea codices vetusti addunt *ro &*. & sic *precatur* recte. HEINS. *Altam ad lunam* Zulichemius, sed Ovid. i. Trist. iii.

Hanc (Lunam) ego suspiciens, & ab hac Capitellia cernens.

& Epist. xviii. 61.

Hanc (Lunam) ego suspiciens, faveas, dea candida, dixi.

voce precatus Leidenfis. & sic *voce* Francianus.

408. SUSPENDIVE. *Suspendine* Dorvil.

409. HUNC. *Nunc* primus Moretanus. *per hostes* Bigotianus.

410. CONNIXUS. Omnes nostri *connixus*. *connixus* in uno Pierii Vaticano. HEINS.

411. DIVERBERAT UMBRAS. *Diverberat*, quartus Moretanus, & *auras* secundus & Zulichemius, & a manu secunda. prior Hamburgicus; Paris. & Parrhaf. vid. lib. v. 502.

412. ADVERSI IN TERGUM SULMONIS. *Adversi* Rotendorphius secundus. sed cum *tergum* pro clypeo hic tum Nonius & Servius testentur, acquiescendum vulgatae lectioni. Ovid. xii. Metam.

Haesurum slipei curvamine telum

Misit

⁸ consueverant L. Vof. Dan. Fabr. Basil. consueverat R. ⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹⁰ desunt iisdem. ¹¹ Pantheon * Dan. Pantherae Fabr. Markland. ad Stat. v. Sil. i. 233. scribit, *genus quale est Vestae & Pantheon*. vel saltem ita debuisse scribere, ait. ¹² deest L. Vof. R. Steph. al. ¹³ deest iisdem. ¹⁴ *conicit* pro *conicit* Basil. *conicit* pro *conicit* M. L. Vof. Steph. *conicit*, pro *conicit* Fabr. ¹⁵ vincebant Steph. ¹⁶ est L. Vof. R. Steph. al. ¹⁷ unum esse de his quos diximus supra L. Vof. R. Steph. al. nec plura dant, dictum est Dan. Fabr.

- Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 415 Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
 Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
 Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque
 Stridens, trajectoque haesit tepefacta cerebro.

420 Sac-

SERVII.

413. ¹⁸ [LIGNO. Quidam humiliter dictum accipiunt.]

416. HOC ACRIOR IDEM. Quod lauerat, & quod ei primus prospere cesserat iactus.

417. TELUM LIBRABAT AB AURE. Gestus jaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur, ¹⁹ [aut enim ab aure,] aut a latere tela jaciuntur.

418. PER TEMPUS UTRUMQUE. Congrue dicit telum per tempus utrumque transisse: ait enim, DIVERSI CIRCUMSPICIUNT, hoc est, huc & illic ora circumferunt, per quam opportunitatem potuit telum tempus utrumque transire. ²⁰ [Asper tamen dicit,] Per tempus utrumque, hoc est, inter tempus utrumque; ut e contra VII. 33. Hunc inter fluvio Tyberinus amoenus: id est, per hunc. Quod si est, ²¹ intelligamus eum in fronte esse vulneratum.

419. TEPEFACTA CEREBRO. Alibi inf. 701. Es fixo ferrum in pulmone tepefecit.

VARIORUM.

Misit in Acatidem, quod & aes & proxima rupit

Terga novena boum.

Tergum pro scuto, pelle, & quidquid ex corio fit sumitur. sic pro tympanis. *Bacchaec terga*. Sil. II. Stat. II. Achil. 40. & *Evia terga* 135. Aufon. Epist. ad Paullin. *tentis reboant cava tympana tergis*. *Idaea terga* Stat. Theb. VIII. 22. de Elephantis corio Plin. XI. 39. *Elephantorum quoque tergora impenetrabiles cetras* habent. optime, id est, cetræ habentur pro impenetrabilibus ex corio Elephantino factæ. male mutat Salmast. ad Solin. p. 307. quem vide. vide & p. 455. de tergore

Hippopotamone. Plin. VIII. 10. *durissimum dorso tergus, ventri molle, setarum nullum tegumentum*. Solinus de Elephantis c. XXV. Noster. I. Aen. *Tergora deripiunt costis*. id est coria. de tergis pro caestibus vide nos ad Valer. Flac. IV. 251. ibidem 284. *Es jam ecce ruunt insiditque late Terga sonant*. & lib. I. 420. de loris, unde *lorica*, Varr. lib. IV. de L. L. *Lorica* a loris, quod & corio crudo pectoralia fiebant. recte fiebant. nam postea e ferro tantum. unde Isidorus Originum lib. XVII. cap. 13. *Lorica vocatur, quod loris careat. solis enim circulis ferreis contexta est*. nec aliter capiendum illud Maronis Aen. XI.

Cui pellis latos humeros erepta juvenco Bellatori operis.

ubi Servius, id est, *lorica*. nam proprie est lorica tegmen de corio, tanquam de loro factum, quo majores in bello uti consueverant. certe & *lura* os culci vel utris. Festus. *Lura* etiam vel *lora* utris Aufonio. de qua Scalig. Aufon. Lect. nempe quod utres ex corio fierent. hinc *luror* & *luridus*, quod a loro etiam deducit Isidorus. hinc noster, *Es venit adversi in tergum Salmonis*, id est loricam. & hinc *aerea terga loricae* Stat. IX. 551. ubi nolim *aerea* texta reposita a Gronovio. & hinc etiam noster lib. X. & *tergo decutit hastas*, pro clypeo. pro lorica Samnitibus spongiam tegumentum pectoris dat Livius. & lineæ & lanei thoraces etiam vetusto aevo in usu. recte vero Maro *adversi Salmonis*, ut ad anteriorem loricam referat. nam & dorsum altera pars loricae regebat. de clypeis ex tergo factis vide Graevium ad Hesiod. p. 95. Scutum nomen etiam habet a loro, Πάρις το εὐρύ. Ammian. lib. XXIV. *Obtecti scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate vestitis*. mox,

¹⁸ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ desunt L. Vof. R. punctis subscripta. ²¹ intelligimus Basil. & Edd. antiq.

²⁰ haec deerant R. & repetitum erat, ait enim *adversi*, sed

- 420 Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
425 Conclamat Nisus: nec se celare tenebris

Am-

SERVII.

422. INTEREA. Donec ille invenitur. ²² [CALIDO MIHI SANGUINE POENAS. Ennius in primo: *Nam mi calido das sanguine poenas.*]

423. PERSOLVES AMBORUM. Aut occisorum; aut tuas & Nisi: nam duos eos fuisse novit: supra enim ait: *State viri.*

VARIORUM.

mox, *contecti scutis oblongis & curvis, quae texta vimine, & crudis coriis gestant.* Caesar Gallis dat *scuta pellibus induta.* Silius VIII. 525.

Pectora pellis obit caesi venatibus urfi.
Mart. VII. 2. Aufon. in Monosyl.

Tergora dic clypeis accommoda, quid faciat? Glus. postea loricae coriaceae aes, aut ferrum superinduxerunt, & quidem hamatum & squameum, quod plumatum dicebant, sed illi qui supra militem gregarium dignitate eminebant, ut ex Polybio liquet. Maro XI. 488. & 770. & ita tergum taurinum noster I. Aen. 368. Val. Flac. II. 108.

Puppis tenui contexere canna

Ausus & inducto cratem defendere tergo.
Terginum lorum ex tergo. v. Salmaf. in Solin. pag. 1005. 1006. 1011. Hesych. Βῆς. πῦρε. unde Plautus: *ubi viros homines mortui incurvant boves*, pro loribus bubulis. HEINS. Vid. infr. 764. *Sulamoni* Sprotanus. vid. ad Ovid. III. Art. 35. *adversus* agnoscit Interpres Crucquianus Horatii I. Sat. XI. 14.

413. AC FISSO. *Ac fisso* Mediceus & Mentelianus uterque, Gudianus & caeteri vetustiores; quomodo & Servius hoc loco & Priscianus manifeste agnoscit in libello de XII. versibus principalibus Aeneidos Virgilianae, *scidi quoque & fidi, quia corripuit penultimam, duplicaverunt in participio f. fissus & fissus.* Virgil. in IX. & *fisso* transit praecordia ligno. HEINS. *Praecordia* Luda prior Menagii.

416. ACRIOR. *Acrius* in Mediceo, etiam in Gudiano, a manu prima. *hic acrior* in quarto Moretano. HEINS.

417. ECCE ALIUD SUMMA. *Ecce aliud telum summa* Gudianus, prior Mentelius, alter Menagianus, Moretani duo & Schefferius. deinde *vibrabat* uterque Mentelius & Menagianus uterque, duo Hamburgici, primus Rottendorphius, primus & quartus Moretani, Leidensis ac Schefferius. *librare ab aure telum* tamen & apud nostrum alibi, & apud Nasonem non semel occurrit. HEINS. *Ecce aliud telum summa* Francianus & Regius. de *librare* vid. inf. §. 655. notas ad Servium.

418. IT HASTA. *Volat hasta* Tago in Montalbano. *itque hasta* in altero Hamburgico. *ist* in Leidensi & Moretano secundo, quod verum opinor, quamquam & contracte *is* pro *ist* producat. HEINS. *Ist* est in Bigotiano, qui a secunda manu *hasta tremens. is* Francianus & Parrhas. & Regius, Edd. Venet. Mediol. & Ald. & id agnoscit Servius ad IV. Aen. 56. v. Erythr.

Ibid. TEMPUS. In singulari Catullus dixit Carm. LXI. 162. ubi v. Muretum. de Lucretiano loco IX. 45. vide dissentientes Interpretes.

419. HAESIT. *Exis* Vratilavienensis.

420. USQUAM. *Umquam* Mediceus a manu prima. *telis* Dorvill.

421. QUO SE ARDENS. *Quo ardens se* Ald.

423. INQUIT. *Infit* Leidensis & alter Menagianus. non male. & jungitur aliquando cum verbo infinitivo, ut in Sulpinae Satyra:

Haec ego: tum paucis dea me dignaret infit.

ita vetustus Aufoniani Poematis codex, in quo hoc carmen legebatur, & Editio Tornaciana A. 1538. in qua primus, puto, ex membranis hanc Satyram edidit Rob. Constantinus. nunc vulgo circumfertur, *dignatur & infit.* Plaut. Aulularia, *infite ibi plorare.* HEINS. Vid. ad XI. 242. Guelh.

Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
 Me, me, (adsum qui feci) in me convertite ferrum,
 O Rutuli: mea frans omnis; nihil iste nec ausus,
 Nec potuit: coelum hoc, & conscia sidera testor.

430 Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
 Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
 Transabiit costas, & candida pectora rumpit.
 Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus

It

SERVIL

426. ²³ [AMPLIUS. De cetero, posthac; interdum & quantitatem significat, ut Terentius Andr. I. I. 4. *Quid tibi mea ars efficere hoc possit amplius?*

Ibid. TANTUM POTUIT. Hoc quamvis ad animum Nisi pertineat, tamen sympathiam etiam Poeta ex sua persona fecit.]

427. ME, ME. Subaudis, *interficate*: & est interrupta elocutio dolore turbati.

429. NEC POTUIT. Validior argumentatio ex impossibilitate, ut I. 233. *Quid Troës potuere?* Item I. 529. *Non ea vis animo: nec tanta superbia victis.*

430. TANTUM INFELICEM NIMIUM DILEXIT AMICUM. Contra illud: Cur ergo venit? dicit: Tantum ²⁴ amicum dilexit, ut, cum nihil posset, tamen veniret.

433. VOLVITUR EURYALUS LETHO. Aut septimus est, aut dativus; sed, si dativus fuerit, figuratum est, id est, in lethum, ut v. 451. *It clamor caelo.*

VARIORUM

Guell. & Od. I. 325.

Ibid. RECLUSO. Ergo in vagina etiam nunc gladium habuisse credendum est, ut ita *retelto* ense dixit Lucan. IX. sed ibi alia res est. hic ubi jam pugna est, credibilis jam strictum habuisse, sed ut ictum inferret, extentum ensē reductasse. quare posset *reducto* legi, ut in Lucani etiam loco tentabat Heinsius ad Ovid. XII. Met. 132. ubi plura de hoc verbo. & ubi in variis lectionibus etiam *relicto* reperitur, ut hic habet etiam Donatus ad Terent. Andr. I. v. 16. *ibat* eleganter, ut Silius XIV.

628. *itur in hostem.* vide plura ad Phaedr. IV. 3. BURM.

425. CELARE. *Celerare* prior Hamburgicus *latebris* Venetus.

426. POTUIT. *Potui* Editio Junctina *haud tantum* Francianus.

427. FECI, IN ME. *Feci inquit* Parrhas. sed similis iteratio pronomini apud Ovid. VIII. 128. & Senec. Med. 266. & Hippol. 1159. & Stat. I. Theb. 651. ubi videndus Barthius. BURM.

429. COELUM HOC ET. *Hoc deest* Dorvill.

431. ADACTUS. *Adactis* Excerpta nostra. *adactus* ensis passim occurrit, & firmat hanc conjecturam in v. 423. nam reductus prius ensis, deinde adigitur.

432. CANDIDA PECTORA. Dixit *pectora*, & adjicit *candida*. item *rumpit*, non *rupit*, *καὶ ῥίπτει*. probat hanc lectionem Donatus, probant libri vetusti. FABRIC.

Ibid. RUPIT. *Rumpit* Mediceus & caeteri vetustiores. pro *transadigit* in Mediceo a manu prima erat, *Transadibit*. In utroque Mentelio, primo secundo & quarto Moretanis, Leidenis, & quatuor aut quinque aliis, *Transadiit*. in priore Menagiano, priore Hamburgico & duobus aliis *Transabiit* quod posterius verum opinor, etsi *transadigendi* verbum alibi quoque apud Maronem occurrit. & videtur aemulatus hunc locum Statius Theb. II.

Transabiit costas cognatis ictibus ensis. idque verbum Statio familiare. *adactus ensis transadigit costas* inconcinne dicitur, bis enuntiato eodem verbo, idque vidit Pierius. *transadigere* Statio etiam usitatum Theb. v. 126. *Transabire* saepe

²³ defuncti iisdem. ad v. 427. ²⁴ animum R.

- It cruor, inque humeros cervix conlabſa recumbit.
- 435 Purpureus veluti cum flos succiſus aratro
 Languescit moriens; laſſove papavera collo
 Demiſere caput, pluvia quum forte gravantur.
 At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnis
 Volſcentem petit: in ſolo Volſcente moratur.
- 440 Quem circum glomerati hoſtes, hinc comminus atque hinc
 Proturbant. Inſtat non ſecius, ac rotat enſem

Ful-

SERVIL.

435. PURPUREUS VELUTI CUM FLOS SUC-
 SUS ARATRO LANGUESCIT. Habetur ratio com-
 parationis: videtur enim Euryalo Hyacinthum com-
 parare, qui pulcherrimus fuit, & poſt mortem
 converſus in florem eſt.

436. ²⁵ [LANGUESCIT MORIENS. Duplex ſimi-
 litudo, & pulchritudinis, & geſtus.]

437. LASŒOVE PAPAVERA COLLO DEMISERE
 CAPUT. Homeri eſt & comparatio & figura: nam
 & ille ſic ait, ut multorum unum diceret caput,
 Iliad. Θ. 306. ²⁶ [Μῆνιν δ' ὡς ἱρὴν καὶ βαλὼν,
 ἥ δ' ἐν κάρῳ Κάρῳ βίβροσθον, νόστιν τε σλαπύγῃ.]

438. ²⁷ [SOLUMQUE PER OMNES. An per ob-
 ſtantes, an protegentes?]

439. VOLSCENTEM PETIT. Appetit: *petitio-
 nes* enim proprie dicimus impetus gladiatorum:
 unde Cicero ²⁸ I. Catil. 6. *Quot ego tuas petitiones
 ita coniectas, ut vitari nullo modo poſſe viderentur,
 parva quadam declinatione, &, ut ajunt, corpore
 effugi.* ²⁹ [MORATUR. Perſeverat.]

441. PROTURBANT. ³⁰ Modo confodiunt, un-
 de paulo poſt, *confoſſus*. ³¹ NON SECIVS. Non ſe-
 gnus, ³² [quamvis vulneratus.]

VARIORUM.

pe eidem. vide Indicem Gevartii. Silius lib. x.
Haec faſtus jaculo Lucam qui maximus aevi, Tranſ-

adigit. HEINS. *Tranſegit & rupit* Zulichemius &
 Francianus. Apulej. vii. Met. *per medias acies in-
 feſti militis tranſabii. tranſadiit* Dorvil. Excerpta
 noſtra, Ed. Medic. *tranſabigit* Ed. Venet. *rupit* u-
 traque. *pectora candida* Sprothianus & tres alii.

436. LANGUESCIT. *Lingueſcit* Dorvil.

Ibid. LASŒOQUE. Cave codices audias, in qui-
 bus *lapſo collo*. Petronius cap. 132.

Quam lentae ſalices, laſſoque papavera collo.

Stant & pro nobis cum Macrobij, tum Nonij
 Marcelli auctoritas, qui vulgatae lectioni ſubſcri-
 bunt. HEINS. Confer huic loco Ovid. x. Met.
 190. qui ex Virgilio expreſſit ſua: *lapſoque* Dor-
 vil. & Ald.

437. DEMISERE. *Dimiſere* Mentelii prior, Me-
 nagni alter, ſecundus Moretanus & duo tresve alii.

440. HOSTES. *Omnes* Parrhaſ.

441. PROTURBANT. *Perturbant* Venetus &
 alter Hamburgicus cum duobus Moretanis, & Ex-
 cerptis noſtris & Parrhaſ.

Ibid. NON SECIVS. Servius *non ſecius*. Quidam
 in meo manuſcripto *ſecius* in *ſegnus* mutaverat.
 FABRIC. *Non ſetius* Mediceus & Mentelianus
 uterque; Gudianus, tres Rottendorphii, totidem
 Moretani, alter Voſſianus & ſex aut ſeptem alii.
 niſi quod in priore Menteliano, *ſactius*, in reliquis

ve-

²⁵ deſunt L. R. Voſ. Steph. al. ²⁶ deſunt iisdem. & Dan. ²⁷ deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ²⁸ hic Ciceronis lo-
 cus varie legitur *quod ego* L. R. Voſ. *ita* ut *vitari* L. modo *poſſent* L. R. Voſ. Steph. corpore a. L. corpore s. Voſ. R.
 quae literae a, & e initium verbi, quod deſicit, notant praeterea, *parva q. declinatione concutiant & a. a. c. exceſſit* Steph.
 Baſil. quae vitioliſſima, & ex antiquis editionibus expreſſa, in quibus, ut ſenſus aliquis conſtaret, vidi, *quot ergo.* & Lambi-
 nus, Gruterus & alii ex Servio pro *effugi*, *exceſſi* laudant. quod conveniret *quod* *extre* quo utitur noſter lib. v. 438. ubi vide
 BURM. ²⁹ deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ³⁰ deſt iisdem. credo legendum, modo non confodiunt, unde (ita L. Voſ.
 R. Steph. al.) paulo poſt *confoſſus* nam *turbare*. 403. & hic *proturbare*, nondum eſt vincere & interficere; unde ne bis
 idem diceret Poeta, primum Niſum dicitur proturbant, deinde condito in ore enſe, confodiunt: *Turbare* vero & *proturba-
 re* eſt pugnare de ſtatu ſuo deicere, non interficere. vide quae dixi ad Valer. Flac. iv. 293. & ſupr. BURM. ³¹ Non
 ſegnus. non ſecius R. Steph. ſed contra Dan. Fabr. Baſil. & antiq. Ed. unde apparet illos in Virgilio *ſecius* legiſſe.
³² deſunt Dan. quamvis Fabr. quam vuln. Steph. al.

Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.

Tum super exanimem sese projecit amicum,

445 Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,

Nulla dies umquam memori vos eximet aevo:

Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum

Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.

450 Vi-

SERVIL.

443. IN ORE CONDIDIT ADVERSO. Archais-
mos est, ut supra 347. *Pectore in adverso totum
cui cominus enssem Condidit.*

445. PLACIDAQUE IBI DEMUM MORTE QUIE-
VIT. Aut proprium est mortis epitheton: aut ex
affectu percuntis dictum est, qui cum amico mo-
riebatur.

446. ³³ [FORTUNATI AMBO. Prophonestis est.
Mire horum mortem non luctu aut misericordia,
sed felicitatis testimonio prosequitur.] SI QUID MEA
CARMINA POSSUNT. Verecunde: ³⁴ [ad evitan-
dam arrogantiam dictum.]

448. DOMUS. Familia. CAPITOLI IMMOBILE
SAXUM ACCOLET. In urbe Roma Jovis templum
non fuit, quod cum jam votum a Prisco Tarqui-
nio vellet Superbus Tarquinius aedificare, coepit
auguriis captare, qui mons huic templo esset ap-
tissimus. Et cum in omnibus Tarpejus esset in-
ventus (in quo erant multa diversorum numinum
sacella) actum est, ut exinde ad alia templa nu-
mina evocarentur sacrificiis: quo posset libere, &
sine piaculo templum Jovis ³⁵ aedificare. Cum-
que omnes dii libenter inde migrassent, Terminus
solus, hoc est, liminum deus, ³⁶ abscedere noluit;
sed illic remansit. Tunc de hoc ³⁷ ipso sacrificia-
tum est, & deprehensum, quod Terminus cum
Jove remanens aeternum Urbi imperium cum re-
ligione significaret: unde in Capitolio ³⁸ prona pars
recti patet, quae lapidem ipsum Termini spectat:
nam Termino non nisi ³⁹ sub divo sacrificabatur.
Hinc ergo nunc dixit: *Capitoli immobile saxum Ac-
colet*: quia Terminus non est revulsus de loco.

VARIORUM.

vetustioribus, *secius*. quam scribendi rationem qua-
si perpetuam etiam in aliis aliorum Poëtarum ex-
emplaribus vetustis deprehendi, de quo pluribus
dictum ad Nasonis lib. II. Metam. 809. vide &
Aeneid. v. 862. ubi habes,

Currit iter tutum non secius aequore classis.
adde & illum II. Georg.

*Nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadrat.*

Carisus lib. II. *Secius tarditatem facientis indicat,
serius temporis.* Maro v. *Currit iter tutum non se-
cius aequore classis.* Georg. III. *Interea toto non
secius aëre ningit, Secius pro minus.* Afranius in
Repudiato, *Perdit ingens imbecillitas tua me, quo
secius me colligam.* HEINS. *Nec segnius alter
Hamburgicus. non serius* Francianus. *instant* Dor-
vill. *rotet* Leidenf.

444. EXANIMEM. *Exanimem* codices plerique.
sed Gudiano, Sprotiano, Montalbano assentior,
pro recepta lectione stantibus. causae videantur
annotatis ad lib. IV. Aen. 8. sic paullo post rectius
omnino Mediceus, Mentelianus uterque, tres
Rottendorphii, alii magno numero, *Volscentem
exanimem*, quam *exanimem*. HEINS.

445. CONFOSUS. *Confusus* Dorvil. Cod. a m.
sec. qui & copulam omittens, *placida* habet: pro
quo vir doctus, *placita* posse legi credebat, quae
voces centies confusae. vid. Pier. ad x. 15. nec re-
pugno, quia vindicato amico, etiam hosti oc-
ciso, nolens supervivere, mortem sponse quasi
obibat.

448. CA-

³³ desunt R. L. Vof. Steph. al. ³⁴ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. ³⁵ aedificari L. aedificare Vof. R. Steph. ³⁶ de-
scendere Dan Fabr. discedere Vof. in R. ad re, deleta parte vocis. forte addicere. ³⁷ deest Steph. ³⁸ superna
Comm. & Emm. prima Basil. & antiq. Edd. ³⁹ sub clivo Dan. Fabr.

450 Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
 Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamniete reperto
 Exsanguis, & primis una tot caede peremptis,
 Sarranoque, Numaque. Ingens concursus ad ipsa
 455 Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
 Caede locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
 Adgnoscent spolia inter se, galeamque nitentem

Mef-

SERVII

450. PRAEDA RUTULI, SPOLIISQUE POTTI. Non solum suis eos armis exuerunt; sed etiam illa praeda, quae Rutulis fuerat ante detracta.

452. 40 [NEC MINOR IN CASTRIS LUCTUS. Decens repetitio.]

454. SERRANOQUE, NUMAQUE. Decima 41 Antipodosis, quae fit, quotiens 42 commemorantur ea, quae non sunt ante praedicta: 43 [neque Numam induxit occisum.]

455. 44 [TEPIDAQUE RECENTEM CAEDE LOCUM. Hypallage est, tepidum locum recenti caede: unde multi legunt: Tepidumque recenti Caede locum. 45 [Sic alibi VIII. 106. Tepidusque cruor fumabat ad aras.]

456. 46 SPUMANTEM SANGUINE RIVOS. Spumas tunc habet sanguis, cum effunditur: nam postea conquefcit: unde bene dixit: Spumantem rivos: quia praemisit: Seminecesque viros.

VARIORUM

448. CAPITOLI. Lactantius lib. I. de Falsa religione cap. 20. a Virgilio adludi hic contendit ad historiam Termini, qui in dedicatione Capitolii, caeteris diis Jovi cedentibus, solus non cessarit. cum Lactantio Servius facit. HEINS.

451. EXANIMUM. Exanimem Dorvil.

452. NEC MINOR. Nec minus in primo Rottendorphio. HEINS. Sed tunc luctus genitivo casu esset capiendum. sed minor agnoscit Commentator Horatianus in Art. Poët. 342. BURM.

453. EXSANGUI. Exanimi Ed. Venet.

454. SERRANOQUE. Mediceus a manu prima; Sarranoque, nec aliter Moretanus quartus, Venetique. etiam supra 335. Et juvenem Sarranum, de hoc ipso. idem quartus Moretanus, & alter Hamburgicus, quod malo, ut cognomentum Attiliae gentis consulto hic vitetur. HEINS. Serranoque Parrhaf. Sarranoque Ald.

455. SEMINECESQUE. Semineciisque ultor alter Hamburgicus.

Ibid. TEPIDUMQUE RECENTI. Tepidaque recentem Servii & Macrobiani lectio. est enim ὀκμαλαγμένη, more Poëtico. rectum illud lib. VIII. 195.

Semperque recenti

Caede sepebat humus.

observanda diligenter copia & varietas Poëtae. rursus Servius, pleno spumantes sanguine rivos. FABRIC. Tepidaque recentem Caede locum scripsisse Maronem monet Servius apud Macrobianum lib. VI. Saturn. cap. 6. & annotat nove dictum recentem caede locum. nec aliter is ipse in suo Commentario, ubi Hypallagen esse monet, & a nonnullis legi tepidumque recenti caede locum. quam lectionem ex membranarum nostris solus codex Gudianus a manu prima exhibebat. caeteri omnes cum Servio faciunt, pro plenos spumanti sanguine rivos, multi etiam, pleno spumantis. quos inter prior Mentelius, tres Rottendorphii, uterque Hamburgicus, primus ac quartus Moretanus alique complures. sed Mediceus, Gudianus, prior Me-

40 desunt L. Vol. R. Steph. al. 41 Antipodosis Vol. Antepodosis L. 42 commemorant R. 43 desunt L. Vol. R. Steph. al. 44 desunt L. R. ad 456. 45 desunt Vol. Steph. Dan. 46 SPUMANTI. Steph. & mox iterum, spumantis L. Vol. etiam bis spumantis R.

Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras

460 Tithoni croceum linquens Aurora cubile:

Jam Sole infuso, jam rebus luce relectis,

Turnus in armâ viros, armis circumdatus ipse,

Suscitat, aeratasque acies in proelia cogit:

Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.

465 Quin ipsa adrectis (visu miserabile) in hastis

Praefigunt capita, & multo clamore sequuntur,

Euryali, & Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra

Op-

SERVIL

459: 47 [ET JAM PRIMA NOVO. Lucretianum est. Et bene, descripturus caedes & bella, morte diem oriri facit.]

461. JAM REBUS LUCE RETECTIS. Supra: *Et rebus nox abstulit atra colorem.*

464. QUISQUE SUOS. Scilicet comites: nam plenum est: *Aeratasque acies.* ACUUNT RUMORIBUS IRAS. Quia duo ausi sunt per eorum castra transire.

467. EURYALI, ET NISI. Volunt nonnulli clamorem esse militum; sed melius hoc a Poëta dictum accipimus: nam Rutuli eorum non novant nomina: ut sit: Quin etiam capita Euryali & Nisi praefigunt in arrectis hastis, & cum magno clamore comitantur.

468. 48 [MURORUM IN PARTE SINISTRA. Aliud agens situm castrorum ostendit: praeterea & prooeconomia est; quia postea castris per fluvium Turnus evadit.]

VARIORUM

Menagius, *plenos spumantis.* HEINS. *Multo spumantes* Sprotianus. *recentem* recte, variat enim Virg. more suo. nam VIII. 195. *semperque recenti* Caede sepebat humus. *Tepidumque recenti* Ed. pr. *tepidaque madentem* Mediol.

456. SPUMANTI. *Spumantis* Mediceus.

457. AGNOSCUNT. *Cognoscunt* quartus Moretani.

461. RETECTIS. *Relictis* prior Hamburgicus. sed *retegere* est aperire, nudare. vid. ad Lucan. VIII. 789.

463. AERATASQUE ACIES IN PROELIA COGIT: QUISQUE SUAS. Distinguo & lego, *Aeratasque a. i. p. cogit: Quisque suos.* ut sit *vinobus.* Turnus adhortabatur milites, ad oppugnationem oppidi sese pararent: duces eum secuti cohortes expediebant, & quisque colligebat suos. FABRIC. *Suas* Mediceus, ut ad acies referatur, & ita uterque Hamburgicus, primus ac secundus Rottendorphi & quatuor alii. HEINS. *Suas* Vratislaviensis & nonnulli alii. *Suas variis acuunt* Bigotianus. *variisque* alter Hamburgicus. *variosque* secundus Rottendorphius. *variis acuunt* Venetus, prior Hamburgicus & Dorvill. *Quisque suos* Montalbani & Parrhaf. vid. Grat. Cyneg. 338.

465. IPSA. *Ipsi* Venetus. *miserabile* Mentelii prior & plurimi alii. *mirabile* Gudianus, alter Mentelii, duo Moretani, prior Hamburgicus, Francianus & Mediceus a manu prima. & Ed. Ald. v. Steph. Schediasm. in Virg. pag. 71.

466. CLAMORE SEQUUNTUR. Hinc posset conjectura ad Ovid. Ep. XIV. 29.

Ecce mero dubii, comitum clamore sequente, &c. firmari, pro *frequentes.* & apud eundem I. Am. VII. 37.

Quaeque tuos currus, comitatus, turba sequetur, Clamet, &c.

468. INE

- Opposuerunt aciem, (nam dextera cingitur amni)
 470. Ingentisque tenent fossas, & turribus altis
 Stant maesti: simul ora virum praefixa movebant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia rabo.
 Interea pavidam volitans pennata per urbem
 Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
 475. Euryali. At subitus miserae calor ossa reliquit.
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, & femineo ululatu,
 Scissa comam, muros amens atque agmina cursu

Pri-

SERVII.

469. CINGITUR AMNI. *Amne* debuit dicere: nunquam enim bene in *i* exeunt, nisi quae communis sunt generis, ut *docilis*, *agilis*; sed ideo ausus est ita ponere ablativum: quia, ut supra *ŷ*. 124. diximus, apud majores *hic* & *haec amnis* dicebatur. 49 [Verumtamen quae duas habent consonantes ante *is*, in *i* & *e* ablativum mittunt, ut *ignis*, *igne* vel *igni*. Virgilius IV. 2. *Vulnus alit venis*, & *caeco carpitur igni*. Sic & *vestis*, *veste* vel *vesti*. Terentius in Eunuchio IV. VII. 4. *Cum vesti Donax*.]

470. TENENT FOSSAS. Tuentur, defendunt.

472. NOTA NIMIS MISERIS. Hoc plus commovebantur: 50 quoniam etiam abscessi vultus nec dum agnitionis amiserant notas.

473. 51 [PINNATA. Quidam volunt ideo hic *Famam pinnatam* a Poëta inductam, quae tumultum & res adversas nuntiet; ut illud tangere videretur, quod, qui bellum nuntiaret, *pinnatas literas* diceretur adferre.]

475. SUBITUS MISERAE. Potest pro, *subitus miserae*; vel pro *subito miserae*; ergo & genitivus potest esse. 52 [CALOR OSSA RELIQUIT. Homericum est Iliad. X. 448. *Τῷ δ' ἐλαλίχθη γῆα, χαμῶς δὲ οἱ ἔκπεσε κούρην*.]

476. EXCUSSI MANIBUS RADII. Bene excussi, quasi nescienti: melius, quam si diceret, projecti. 53

477. FOEMINEO ULULATU. Impatienti, ut

XI. 782. *Foemineo praedae & spoliis ardebat amore*.

VARIORUM.

468. IN PARTE. *In* deest duobus Rottendorphiis. HEINS.

469. NAM DEXTRA. *Nam dextera* Mediceus a manu prima. at *dextra* agnoscitur a Prisciano lib. VII. cui accedo. *Dextera* tamen prior quoque Vossianus, & secundus Hamburgicus & alii nonnulli. etiam Mentelianus prior, Gadianus & tertius Rottendorphius a manu prima. HEINS.

Ibid. AMNI. *Amne* Sprotianus.

471. VIDEBANT. *Movebant* in vetustioribus Pierii & nostris. quod longe nervosius: non videbant tantum Troes capita Nisi & Euryali praefixa hastis, sed videndo etiam commovebantur & maerebant. in solo Gudianus ac primo Vossiano ex praecipuis *videbant*. sed male. HEINS. *Movebant* prior Hamburgicus pro varia lectione. *movebant* Dorvil. a m. sec. *simul* pro simul ac videbant.

473. PENNATA. *Pinnata* Mediceus & Gudianus.

474. RUIT. *Gerit* Venetus a manu prima. *auras* Mediceus a manu prima.

475. AC SUBITUS. *At subitus* in Mediceo & caeteris castigatioribus. HEINS; ita Huguenianus & Francianus.

476. EXCUSSI. *Expulsi* apud Macrobius lib. V.

49 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 50 quis etiam Dan. alibi. R. L. Vof. necdum etiam Steph. Dan. Fabr. al. 51 desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *ŷ*. 476 52 desunt Dan. 53 addit Fabr. radii. sunt textoris instrumenta.

- Prima petit. Non illa virum, non illa pericli,
 480 Telorumque memor: coelum dehinc questibus inplet:
 Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectae
 Sera meae requies, potuisti linquere solam,
 Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 Adfari extremum miserae data copia matri?
 485 Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis,

. Ali-

SERVII.

479. PRIMA PETIT. Ideoque prima: ⁵⁴ quia solent in extrema necessitate etiam mulieres muros ascendere, ut XI 891. *Ipsae de muris matres.* ⁵⁵ [Ita in extrema necessitate etiam Homerus Iliad. X. 462. Πύργον τὴν καὶ ἀνδρῶν ἐξ ὁμίλου.] NON ILLA VIRUM, NON ILLA PERICLI. Unum pudoris est: aliud salutis.

480. ⁵⁶ [TELORUMQUE MEMOR. Hanc impatientiam matris Euryali illo loco Poëta praemisit, cum Euryalus nec profectorem suam ad requirendum Aenean scire significat, & tantopere commendat Ascanio: nam & Nisus propter illam dicit nolle Euryalum sibi comitem jungere, quod sciret, si quid ei accidisset, intolerabiliter eam lauram.]

481. HUNC. Talem. Et est conquestio matris Euryali plena artis Rhetoricae: nam pene omnes partes habet de misericordia commovenda, a Cicerone in Rhetoricis positas. EGO HUNC TE ASPICIO? ⁵⁷ Πάθος a qualitate caedis.

482. SERA MEAE REQUIES? Euander VIII. 581. *Mea sera & sola voluptas.* ⁵⁸ [Et requies, hic pro solatio,] POTUISTI LINQUERE SOLAM. Ab intercepto solatio.

483. CRUELIS. ⁵⁹ Qui potuisti linquere solam, cum pius esses? ⁶⁰ [SUB TANTA PERICULA. Sub pro in, ut I. Aen. 453. Namque sub ingenti lustrat dum singula templo.]

484. AFFARI EXTREMUM. ⁶¹ [Cum mos fuisset dicere, vale, vale, vale] Anchises I. 644. *Sic o, sic positum adfati discedite corpus.* Terentius Phorm. III. III. 16. *Quin igitur, dum licet,*

⁶² loquimini mecum, Antipho? ⁶³ [MATRI. Ma- lius matri, quam si dixisset mihi.

485. LATINIS. Id est, Latinorum.]

VARIORUM.

IV. Saturn. cap. I. occurrit in postrema Isacii Pon- tani editione. aliae vetustiores *Excussi*, recte. nec aliter hoc loco scripti. nam lib. v. cap. 9. idem: *mater Euryali ad dirum nuncium. ut excussos de manibus radios & pensa demitteret.* HEINS. *Dis- cussi* Parrhaf.

478. COMAM. Comas Venetus.

479. PRIMA. Jungit ⁶⁴ agmina Catroeus. sed pri- ma, mater scilicet, perupto agmine defensorum, in extrema parte murorum stetit, cupidine videndi caput filii sui praefixum. ita mox 494. *me primam absumite ferro*, in prima parte muri stantem, & expositam telis. *muris atque agmina sunt defen- sores murorum.* BURM.

480. COELUM. *Dehinc coelum* Parrhasianus, Sprotianus & secundus Rottendorphius.

481. HUNC EGO TE. Totus hic locus XII. ver- suum in vetustis Macrobiani editionibus comparet lib. v. Saturn. cap. 9. a recentioribus abest. Legi- tur illic,

Huncine te, Euryale, adspicio? tune illa se- nectae.

Sera meae requies?

non ille. ac pari prorsus modo in vetustissimo Terentii, nunc Vaticanus, olim Bembini codice, ad illos Andriae versus margini adscriptum erat, *Hunc-*

⁵⁴ quia peti solent L. R. ⁵⁵ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁵⁶ desunt iisdem. ⁵⁷ deest iisdem. in Vof. aliquid deesse viderur, nam habet *Hunc te aspicio* a qualitate. *aspicio*, a qualitate caedis. ⁵⁸ *mea sola & sera* Dan. Fabr. al. ⁵⁹ desunt L. Vof. R. ⁶⁰ cum Dan. ⁶¹ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. ⁶² *dumque adsum loquimini*, ut solet, intrusum a Fabric. unde potuit ita citare Bentley, sed certa debuit auctoritate niti, in nullo enim alio exemplari inveni. ⁶³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad p. 486.

Alitibusque jaces! nec te tua funera mater.
 Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
 Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
 Urguebam, & tela curas solabar anilis.

490 Quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra,
 Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?

Fi-

SERVII

486. NEC TE TUA FUNERA MATER. Id est funerea: nam apud majores *funeras* dicebant eas, ad quas funus pertinet, ut sororem, matrem: nam praefatae, ut & supra VI. 216. diximus, sunt plantae principes, non doloris. *Funeras* autem dicebant, quasi *funereas*, ad quas pertinet funus: 64 [vel derivavit, veteres secutus, ut *funeram*, pro funesta diceret, ut *homo scelerus*, sicuti *scelustus* vel *scelerosus*, dicebatur. Plautus in Pseudolo 65 III. II. 28. *Teritur sinapis scolora*. In eadem IV. V. 3. *Nunc jube venire Pseudolum, scelerum caput*, id est, scelestum.

487. AUT VULNERA LAVI. Romana consuetudo fuit, ut mortui lavarentur: ideoque hos, qui hoc officium implebant, *pollinctores* appellatos dicunt, qui mortuis os polline oblinebant, ne livor appareret extincti.

488. FESTINA. Pro, festinans: nomen participio, vel a verbo derivatum, ut ab eo, quod est *festino*, *festinus* dicatur: ut hic, *festina*, quomodo superius *funera*. Sallustius Fragm. incert. *In secunda cohortes festinas composuerat*: sicut ipse ab eo, quod *propere* XII. 85. *Circumstant properi aurigae*, ut sit nominativus *hic properus*: & bene *festina*, nam ait superius 476. *Excussi manibus radii, revolutaque pensa*.

490. QUO SEQUAR. Id est, inquiram.]

491. ET FUNUS LACERUM TELLUS HABET. Dilaniatum cadaver: nam *funus* pro cadavere posuit. 66 [Ergo ex posteriore intelligitur prius. Hoc MIHI DE TE. Hoc, caput intuens, ait.]

VARIORUM.

Huncine erat atque ex illius more, an illum

ex hujus vivere, prolato hoc Maronis exemplo literis pusillis expresso, *Huncine te Euryale aspicio*, inquam, & illa non ille, quod utique amplector. est apud Carilium & apud Donatum in Terentium *hunc ego te*. illa etiam in primo Moretano, & Montalbano & utroque Vossiano ex nostris. tum & in Gudiano a manu prima. HEINS. *Hinc* Hugonius. sed *hunc* recte *salem* Servius explicat. imitatur Statius lib. XII. 322.

Hunc ego te, conjux, ad debita regna profectum &c. Aspicio.

vid. ad Valer. Flac. VII. 481.

Ibid. ILLA. *Ille Regius ipse* Dorvil. a m. sec.

484. ADFARI EXTREMUM. *Adfari extrema* Mediceus & Sprotianus. duo Menagiani, Montalbani, & a manu prima Schefferianus, *extrema*. in Menteliano priore vetus scriptura erat *erata*. HEINS. *Extrema* uterque Menagii, Montalbani, & Leidenfis.

485. DATA PRAEDA. mihi placet *date praeda*. ut in VIII. *Decus addite Divis*. FABRIC. *Date praeda* praetulerim, quomodo a manu prima in altero Menteliano, priore Hamburgico & quarto Moretano, etiam in tertio, sed a manu secunda. HEINS. Eadem vero ratione supra §. 481. *tunc ille* deberet scribi cum Regio codice. vid. ad Val. Flac. II. 485. *Data* Dorvill. Edd. Venet. & Mediol.

486. JACES. *Acies* literis transpositis Francianus.

Ibid. NEC TE, TUA FUNERA MATER PRODUXI. Donatus hoc loco: *Nec te in tua funera*. & in XI. *nec te tua funere mater Produxi*. nisi corrupta exemplaria sunt, utrobique commissus est

64 desunt iisdem. ad §. 491. 65 *Teritur* Dan. Fabr. in Plauti editionibus legitur *scelerata*. in altero exemplo *scelerum caput* potest esse genitivus. vid. ad Lucan. II. 197. BURM. 66 desunt L. Vof. R. Steph. ab

- Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
495 Aut tu, magne pater Divom, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
It gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
500 Illam incendentem luctus Idaeus & Actor,

Ilio.

SERVIL.

493. SI QUA EST PIETAS. Si qua est pietas in occidendo, in me probetur.

494. ME PRIMAM ABSUMITE FERRO. Unusquisque enim in propriae salutis desperatione, ⁶⁷ credit tum universa etiam posse consumi, unde est quod modo dixit *Me primam*: ⁶⁸ [quasi mortuo Euryalo, omnes Trojani perituri essent.]

496. INVISUM HOC DETRUDE CAPUT SUB TARTARA TELO. *Invisum* quidem ⁶⁹ est, hoc est; odiosum caput: ⁷⁰ [ergo deest tibi: & si *Invisum*, quomodo miserere?] verum misericordiae genus est, si me etiam iratus interimas.

497. QUANDO ALITER NEQUEO CRUDELEM ABRUMPERE VITAM. Hinc traxit illum colorem Juvenalis x. 255. *Quod facinus dignum tam longo admiseris aevo?*

499. TORPENT INFRACTAE. Antea *infractae*, nunc tamen torpent, ut XII. I. *Turnus ut infractos adverso Marte Latinos*. ⁷¹ [Naturaliter enim homines dolore ac miseratione franguntur.]

500. IDAEUS ET ACTOR. Ex nominibus personarum & finem & dignitatem rei addit.]

VARIORUM.

error est. *Funerae* sunt doloris participes, ut ad quas funus pertinet: *Praeficae* planctus alieno in funere ministrae, quae mercede conducebantur. *Funerae* producebant cadavera, *Praeficae* sequebantur. Funerarum questus parietibus continebatur. Praeficarum clamor ad Libitinam & in publico personabat. FABRIC. *Funere produxi* castigabat Petrus Bemus, in illo Dialogo, quem Te-

rentianis fabulis, & Culici Virgiliano castigandis dedit. HEINS. Jos. Castalio iv. Decad. Obs. 6. construit, nec te tegens veste, produxi tua funera, & alios refutat. *proluxi* legit Merula ad Ennii Fragmenta pag. 57. & certe intricatior constructio. & *funera* pro *funerea* dici vix mihi persuadebit Servius. in secundo Moreti erat, *nec enim tua, nec ego tua* Parrhas. In commentariis Trivoltianis A. 1702. Nov. p. 324. Ed. Amst. de hoc loco amplissime egit de Fresneuse Rothomagensis. v. Ruac. & Catrou. forte *nec tristia funera*. Bembi emendatio posset admitti, ut *tua* sit, ego tua mater non produxi te funere. *Producere* diversum a *poridius*, quod collocare, proponere dicunt Latini. vid. Barth. ad Stat. II. Theb. 317. Heuman. Tom. IV. Poecil. lib. IV. pag. 538. *nec te ego tua funera*. Pafser. ad Prop. I. ult. 4. *Italiae duris funera temporibus*, pro funerea sepulcra capit.

487. OCULOS. Oculis Leidensis & primus Rottendorphius.

489. TELA CURAS SOLABAR ANILES. *Tela anili* in altero Menteliano. HEINS.

490. AUT QUAE. *Aut quo* Montalbanius. *sequor* etiam alter Hamburgicus.

492. NATE REFERS. *Natene fers?* Alter Hamburgicus.

Ibid. Hoc SUM. Ita omnes scripti nostri, non, *quae sum*, nisi quod in secundo Rottendorphio *haec sum*. HEINS. *Haec* Parrhasianus.

494. PRIMAM. *Primam* alter Hamburgicus. *abrumpite* secundus Moreti.

495. AUT TU. *At* uterque Hamburgicus, & secundus Moretanus.

498. MAE-

⁶⁷ de creditur univ. a R. tum deest L. Vol. Steph. al. ⁶⁸ de sunt L. Vol. R. Steph. al. ⁶⁹ est hoc & odiosum Vol. R. Steph. Basil. est & odiosum L. ⁷⁰ de sunt L. R. Vol. Steph. al. ⁷¹ de sunt iisdem ad p. 501.

Ilionei monitu, & multum lacrimantis Iuli,
Conripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.

505 Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, & scalis adscendere muros;

Qua

SERVII.

501. LACHRYMANTIS IULI. Puero dat lachrymas, cui potest sine pudore: viris fortibus, tantum dolorem.

502. SUB TECTA REPONUNT. ⁷¹ Homerice: οὐδὲν ὀπίσθιον. Quod autem dicit *conripiunt*, non injuriae est, ⁷² [ut raptores diutrahunt;] sed celebritatis; id est, raptum tollunt.

503. AT TUBA TERRIBILEM SONITUM. Hemistichium Ennii: nam sequentia iste mutavit. Ille enim ad exprimendum tubae sonum ait: *Taratantara dixit*. Et multa hujusmodi Virgilius, cum aspera invenerit, mutat. Bene tamen hic electis verbis imitatur sonum tubarum.

504. INCREPUIT. Et insonuit, & segnitiam increpavit.

505. ⁷⁴ VOLSCI. Non mirum, quia dicit *Volscos*, cum & Camilla de *Volscis* sit, ut VII. 803. *Volscæ de gente Camilla*. Namque pars aliqua Tusciae dat Turno auxilia; cum Tuscos dixerimus VII. 715. specialiter Aeneae favere. Item e contra pars Veneriae auxilium praestat Aeneae, quam Turni fuisse superius VII. 715. diximus. TESTUDINE. *Testudo*, scutorum est connexio, curvata in modum ⁷⁵ [& similitudinem] testudinis, ⁷⁶ [cum a militibus aliqua civitas obsidetur, & fit, ut murus ejus subruatur.] Namque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina, ut *aries*. Salustius lib. III. *Histor. In modum* ⁷⁷ *ericii militaris*. ⁷⁸ [Inventor autem *testudinis* Artemon, Clazomenius, fertur, idemque *arietis* repertor dicitur. Scuta gestare Curetes primi invenerunt. Galea Thracicum tegmen est. Thoraces Thorax quidam rex dicitur invenisse. Lycaon, Arcas, gla-

dium longiore lamina produxisse narratur. Pelus primus machaeram dicitur invenisse. Harpen, id est, curvum gladium in modum falcis, a Perseo inventam multi dixerunt.]

506. FOSSAS IMPLERE PARANT. Vertit ordinem: nam ante est ut impleatur fossa, tollantur valli: & sic testudine accedatur ad murum. Quamquam possumus intelligere etiam ad fossas eos facta venisse testudine. ⁷⁹ [Proprie tamen, *fossas implere*; *vallum vellere*: sic enim & historici.]

VARIORUM.

498. MAESTUSQUE. *Maestusque* Mentelii prior a manu prima.

500. INCIDENTEM. *Incidentem* Oudartii. sequens versus huic praemittitur in Regio. & *ancor* Dorvil. a m. sec.

501. MONITU. *Monitum* Editio Juntina.

502. SUB TECTA. *In tecta* primus Moretanus, Voisianus alter, uterque Menagianus, primus Rottendorphius, prior Hamburgicus, Leidenis, & Schefferianus. *sub tecta reportant* in quarto Moretano. HEINS. *In tecta* Francianus. eadem varietas in his verbis apud Propert. IV. IV. 35.

Ille equus, ille meos in castra reportet amores. quod praefert *reponet* Brouckhusius. BURM.

503. CANORO. *Sonoro* Bigotianus.

506. VELLERE VALLUM. *Pellere vallo* Medicus a manu secunda. quomodo paullo post, *pellere vallo Missilibus certant*. mox, *adscendere murum* Leidenis & Moretanus secundus. HEINS. *Pellere vallum* Oudartii & Bigotianus a manu secunda.

507. ADI-

⁷² Honorifice Vol. Dan. Graeca non habent iidem nec L. R. Steph. ⁷³ desunt L. Vol. R. Steph. Dan. distrahant Ba-
fil. ⁷⁴ VOLSCI. L. R. Vol. & ita in sequentibus. ⁷⁵ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁷⁶ desunt iisdem. ⁷⁷ hirc
Vol. Steph. al. hyrci L. irici R. ⁷⁸ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁷⁹ desunt L. Vol. R.
Tom. III.

- Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 510 Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis,
 Adfueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infestoolvebant pondere, si qua
 Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis
 Ferre liber subter densa testudine casus.
 515 Nec jam sufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
 Inmanem Teucris molem volvuntque ruuntque:
 Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
 Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte

Am-

SERVIL

509. EFFUNDERE CONTRA. Proprie: tela enim non jaciuntur in subiectos, sed funduntur: & dicendo, *Omne genus telorum*, ostendit *telum* vocari, omne quod jaciatur. ⁸⁰ [Graeci τὰ βίλη, ἀπὸ βάλαν: sicut Latine *tela*, ἀπὸ βάλαν, id est, longe.]

511. ASSUETI LONGO. Docet, usum in rebus omnibus plurimum posse.]

512. [INFESTO VOLVEBANT PONDERE. Hoc est, infesti ponderis.] ⁸¹ [SUBTER Densa TESTUDINE. Hoc est, sub testudine.]

515. NEC JAM SUFFICIUNT. Diu jam non sustinent. ⁸² [RUUNTQUE. Hic *ruunt*, pro deiciunt.]

517. ARMORUMQUE RESOLVIT TEGMINA. ⁸³ [Περὶ φασίαν hic ostendit armorum connexionem esse testudinem. Lucanus III. 484. de testudine:] *At postquam virtus incerta virorum Perpetuam rupit depresso milite cratem, Singula continuis cesserunt ictibus arma.*

VARIORUM

507. ADITUM. *Aditus* Gudianus.

509. SPISsa. *Pressa* Hugonius.

510. AC DURIS. *Aut* Bigotianus ac *drudis* Francianus. an *crudis*?

512. SAXA QUOQUE. *Saxaqueolvebant infesto pondere* Zulichemius.

514. FERRE LIBET. *Jubat* Medicus a manu prima & Gudianus. *jubat* pro *juvat*. certe *juvat* etiam agnoscit Arulanus Messius: *Subter illam rem*: Virg. Aen. III. *Alpheum fama est huc Elidis amnem occultas egisse vias, subter mare. Subter illa re*. Idem Aeneid. IX. *Ferre juvat subter densa testudine casus*. nec aliter Donatus editione secunda. at Priscianus lib. XIV. *jubet* profert, ut & B. Augustinus libello de re Grammatica. *Ferre juvat* in tribus Rottendorphiis, altero Menteliano, altero Hamburgico, Veneto ac tertio Moretano exaratum quoque existat. mox pro, *nam qua globus*, in Gudiano a manu secunda, *sed qua*. HEINS. *Posunt* Leidenfis. *juvat* Francianus & Parrhasianus & Regius.

515. SUFFICIUNT. Eleganter hoc verbum absolute poni docuit Cl. Dukerus ad Liv. XXI. 8.

516. RUUNTQUE. *Trabuntque* Donatus & antiqui. lectio vulgaris magis poetica, *volvuntque ruuntque*, ut *spumas salis aëre rubeant*. FABRIC. *Trabuntque* Mentelii prior a manu secunda.

517. QUAE RUTULOS STRAVIT. *Quae stravit Rutulos* in scriptis. HEINS. *Stravit late Rut.* Parrhas.

518. CURANT. *Curent* Leidenfis. *se cedere* Bi-

⁸⁰ desunt L. ad §. 512. in R. erat versus omissus, sed restabat, *plurimum posse*. in omnibus Bâsl. in hominibus Steph. ⁸¹ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁸² desunt iisdem. ⁸³ desunt L. Vol. R. sed prima tantum vox *Elaph* deest Steph. Dan.

- Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 520 Missilibus certant.
 Parte alia horrendus visu quassabat Etruscum
 Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignis.
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, & scalas in moenia poscit.
 525 Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti;
 Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
 Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
 Et mecum ingentis oras evolvite belli.

Et

SERVII.

521. HETRUSCAM PINUM. Hoc est, ipse Hetruscus.⁸⁴ [QUASSABAT autem, & INFERT, mutatio temporum, ut I. Aen. 471. *Tydidēs multa vastabat caede cruentus: Ardentesque avertit equos in castra.*]

525. VOS, O CALLIOPE, PRECOR. Syllepsis est per numeros: erat enim rectum, *Vos Musae, aut se, Calliope.* ASPIRATE CANENTI. Favete, ut II. 385. *Aspirat primo fortuna labori.*⁸⁵ [Ductum est verbum a prospere navigantibus, quibus ventus dicitur *ē spirare*.]

528. ORAS EVOLVITE BELLI.⁸⁶ [Hoc est, ingentis belli] narrate non tantum initia, sed etiam extrema bellorum: nam *oras*, sunt extremitates.⁸⁷ [Est autem Ennianum: *Qui potis ingentis oras evolvere belli.*]

VARIORUM.

Bigotianus & Leidenfis a manu secunda. *detendere* Menagii alter.

520. CERTANT. Leidenfis supplet, *densis cum corpore toto. tentant* secundus Rottendorphius.

521. ETRUSCAM PINUM De hasta capit Cerda. quamvis & de taeda sive face posset intelligi. vid. ad Valer. Flac. II. 105. & Ovid. IV. Fast. 411.

524. RESCINDIT. *Praescindit vallum* primus Moretanus, verbo satis appposito, sed parum obvio. nec aliter Venetus quoque a manu prima. sic *prae-*

cidere Nasoni restituimus Epist. Acontii §. 145. *quis tibi permisit nostras praecidere messes.* ubi *praecerpere* hactenus legebatur. *ad moenia* praeterea in nonnullis, sed minus antiquis. HEINS. *Ad moenia* Regius & Dorvil. *in moenia* est ad ea conscendenda & superanda. sic Flor. IV. 12. *quum in captam urbem faces poscerentur.* vid. ad Lucan. II. 541.

525. VOS, O CALLIOPE. Tot calculis doctorum virorum, & Servii auctoritate, & aliis exemplis illustratam numeri duplicis constructionem Heumannus tentat convellere & legi jubet *Vos, o Calliopae*, id est Musae, exemplo a Furiis repetito, quarum licet una sit Erynnis, illae tamen *Erynnyes* omnes appellantur. sed producat unum exemplum ubi *Calliopae* dicuntur Musae. tu vide lector, quae docti viri ad Sil. Ital. III. 222. & 288. adnotarunt, & quae nos diximus ad Valer. Flac. VIII. 178. & causam etiam, cur unam saepe Poetae invocarent Musam, reddit Scholiastes Apollonii Rh. ad lib. III. I. ubi Rhianus dicit, si unius nomen invocetur, adesse omnes Musas. in Poetis parum versati debent temerariis his conjecturis manum abstinere: melius famae consulent gravioribus studiis operantes. BURM.

526. TUM FERRO. *Tunc* in Mediceo & aliis nonnullis. HEINS. *Cum* Menagii prior & secundus Moreti. *ferro, tum* Dorvill.

527. DEMISERIT. *Dimiserit* Montalbanus, primus

⁸⁴ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁸⁵ defunt L. Vof. R. Steph. Dan. ⁸⁶ defunt L. Vof. Steph. al. ⁸⁷ defunt L. Vof. R.

- Et meministis enim, divae, & memorare potestis.
 530 Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
 Opportuna loco: summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
 Certabant: Troës contra defendere faxis,
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
 535 Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
 Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
 Corripuit tabulas, & postibus haesit adefis.

Tur-

SERVII.

529. ET MEMINISTIS ENIM, DIVAE, & MEMORARE POTESTIS. Differt *meminisse* ac *memorare*; cum illud sit memoriter tenere; *memorare* vero, exponere & narrare. Est autem Homeri sententia Iliad. B. 484.

Ἐσπετε γὰρ μοι μῦθοι, ὁλόκασιν δὲ μάλ' ἔχουσιν.
 Τροίης γὰρ θινὴ ἔσσι, πάρος τε, ἔσσι τε πάντας.]

530. TURRIS ERAT. Turres hujusmodi esse ad munitionem civitatum & in secundo legimus; sed hae plerumque mobiles sunt, plerumque ⁸⁸ fixae; mobiles, ut in duodecimo 675. meminit: *Subsideratque rotas, pontesque instraverat altos*. Lucanus III. 455. *Stellatis axibus agger Erigitur, geminasque aequantes moenia turres Accipit*: fixae, ut in secundo 445. *Turres ac tecta domorum*. ⁸⁹ [PONTIBUS. Pro tabularis.]

531. OPPORTUNA LOCO. ⁹⁰ [Pro, opportuno,] scilicet circa portas.

532. OPUM VI. Potest & Hypallage esse, ut sit, *Ope virium*.

533. ⁹¹ [CERTABANT. Zeugma: potest & ad Latinos, & ad Trojanos referri.]

534. CAVAS. Patulas. DENSI TELA. Pro, tela densa.

536. ET FLAMMAM AFFIXIT LATERI. Adfe-

state: debuit enim dicere, adfixit aut facem, aut malleolum; non flammam. QUAE PLURIMA VENTO. Gliscens, ⁹² & magna facta per ventum.

537. HAESIT ADESIS. Non jam *adesis*, sed quos exedit adhaerendo, ⁹³ [id est, haesitans addit, vel adefos reddidit.]

VARIORUM.

mus Rottendorphius, & Mentelii prior a manu secunda, Dorvil. & alii.

528. ORAS. *Causas* Venetus. *horas* uterque Hamburgensis & alter Menagii. *evertite* Menagii prior. *exolvite* alter Hamburgicus. omnes frustra. vide Barth. ad Stat. I. Theb. 2.

529. ET MEMINISTIS ENIM. Hic versus in Mediceo & Menteliano utroque nostris non compareret, nec in Gudiano; priore Menagio, altero Hamburgico & secundo Moretano. aberat quoque a primo Rottendorphio, sed manu prima. & sane perperam huc videtur inculcarus, cum etiam lib. VII. §. 645. occurrat. HEINS. Abest a Regio.

530. SUSPECTU. *Suspecto* alter Hamburgicus. *conspetu* Parrhaf.

536. ADFIXIT. *Adstrinxit* Parrhaf.

537. TABULAS. *Tabulis* prior Hamburgicus a m. pr.

540. CA-

⁸⁸ fixae ut hic mobiles ut in XII. meminit, *subsideratque rotas pontesque straverat altos*. reliqua desunt. fixae, ut in XII. *subsideratque r. pontesque straverat altos* Vof. fixae ut in sec. *Turris ac tecta domorum* Vof. fixae ut in. mobiles ut in sec. meminit, *subsideratque rotas*, R. & nihil amplius. Fixae ut in secundo, *Turres e. t. d. mobiles ut in XII. meminit, subside- que rotas, pontesque instraverat altos*, Steph. & Basl. nisi quod hic, *subiit quod rotas & pontes straverat altos*, & Lucan. *stellatis* &c. Lucani locum etiam ignorat Dan. ⁸⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁰ desunt iisdem. ⁹¹ desunt iisdem. ⁹² aut & magna Basl. ⁹³ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Turbati trepidare intus, frustraue malorum
 Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
 540 In partem, quae peste caret, tum pondere turris
 Procubuit subito, & coelum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, inmani mole secuta,
 Confixique suis telis, & pectora duro
 Transfossi ligno veniunt. Vix unus Helenor,
 545 Et Lycus elapsi: quorum primaevus Helenor,
 Maëonio regi quem serva Licymnia furtim

Sustul-

SERVII.

538. MALORUM VELLE FUGAM. Honestissima elocutio: " [cum honestius sit forti, mala fugere velle, quam timere mala; quod timidi est, non fortis.]

540. PESTE. Incendio, ut v. 683. *Et toto descendit corpore pestis.*

544. UNUS. Subaudis & alter: nam non procedit, unus Helenor & Lycus elapsi. ELAPSI. Scilicet non mortem, sed turris ruinam.

546. MOEONIO REGI. Aut proprium patris nomen est, aut cognominem eum filio intelligamus: quia, ut supra 362. diximus, cum filii vel patris nomen praemittitur, & aliud tacetur, cognomines eos esse intelligimus. FURTIM SUSTULERAT. E stupro educaverat: hinc est IV. Georg. 346. *Et dulcia furta.* VETITISQUE AD TROJAM MISERAT ARMIS. Secundum Donatum *vetitis factum*: " [quia stare Troja diutius vetabatur;] sed melius, lege " militari intelligimus, " qua servi a militari prohibebantur: unde & in Deiotariana purgat hoc Cicero, cum fuisset objectum, inter equites, quos Deiotarus miserat Caesari, unum servum fuisse: " [& ait Cap. VIII. *Nescio quem ex eo numero servum judicatum; non arbitror, non audiui; sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam esse arbitrari.*] Virgilium autem novimus trahere aliqua de historia: servos namque nunquam militasse constat, nisi servitute deposita; excepto Hannibalis tempore; cum post Cannensem praelium in tanta necessitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas.

VARIORUM.

540. CARET. *Carent* Francianus: sed tunc mallem, *qua peste carent*, scilicet Trojani.

542. IMMANI. *Immensa* Sprothianus. *secuti* Menagii prior & alter Hamburgicus. *confixaque* Montalbanius.

Ibid. MOLE. Catroeus capit de parte muri, quae secuta ruinam turris. perperam. sed de tota turris mole capiendum, quae ex turri decedentes in terram sequebatur. primo pondere eorum qui in unam partem se omnes receperant, procubuit, id est inclinata est: deinde secuta cadentes milites eos oppressit, & telis suis ipsi vulnerati & transfossi fuere. nam quis credat turrim, quae in murorum parte summa stabat, cadentem murorum partem posse secum trahere? & quam demum Turnus revellit §. 562. denique Lycus, qui evaserat lapsa turri, tentat in vallum evadere, quum si muri pars ruinam fecisset, per illam potuisset in castra pervenire.

544. TRANSFOSSI. *Transfixi* prior Hamburgicus pro varia lectione. *confossi* Parrhas.

Ibid. HELENOR. *Elenor* Lutat. ad Stat. vii. Theb. 661. hic versus deerat alteri Hamburgico & Gudiano a manu pr. in Montalbano vero tres sequentes alio ordine exhibebantur. 548. 547. 546.

545. ET LYCUS. *Lucus* in Mediceo. HEINS. *Lucus* Parrhas. & Dorvil.

546. LICYMNIA. *Licina* apud Macrobius lib. v. Saturnal. cap. 12. quod & scriptos codices plurimos occupavit. sed *Licymnia* disertim legitur in Mo-

94 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 95 desunt L. Vof. R. Steph. al. 96 militatibus L. 97 quia R. Steph. Dan. Mafsic. 98 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. *At nescio quem* Basil.

Sustulerat, veritisque ad Trojam miserat armis,
 Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
 Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
 550 Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
 Ut fera, quae densa venantum septa corona
 Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit, & saltu supra venabula fertur;
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostis
 555 Inruit; &, qua tela videt densissima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus inter & hostis,
 Inter & arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,

560 In-

SERVII.

548. ENSE NUDO. Id est, stricto. " [Ense levis, armaturae est; nudo autem, stricto, vel sine vagina.] PARMAQUE INGLORIUS ALBA. Quasi tyro, ut diximus supra VII. 796. " [quia picta arma jam probati in bellis habebant.

551. UT FERA. Quidam pardum significari volunt.]

556. LONGE MELIOR LYCUS. Ergo & Helenor bonus. INTER. Per, ut VII. 30. *Hunc inter fluvio Tyberinus amoeno.*

558. PRENDERE SAXA MANU. Quia tunc alti non erant muri; sed ad impetum tantum repellendum, ut etiam Sallustius ostendit, ubi *Sertorium humeris sublatum per muros ascendisse* commemorat.

559. CURSU, TELOQUE SECUTUS. Nimiam ejus ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi: nam hoc dicit: Cum praemisso telo ad

hostem venit. Statius: VI. 568. *Et emissum cursu comprehendere telum.*

VARIORUM.

Mediceo & Gudiano. in aliis nonnullis *Lycimnia* vel *Licimnia*. *Lycimniae* nomen etiam apud Horatium occurrit. HEINS. *Lacymnia*, *Licimnia*, *Lacimnia*, *Lycinia* codices. *Licimnia* Ed. Mediol. *Lacimnia* Dorvil.

548. PARMA ALBA. Ex Euripide petium credebatur Cl. Dorvillius, qui in Phoeniss. 1118.

ὁ σαρμὴ ὄχη,
 ἡ δὲ σαρμὴ, ἀλλὰ σαρμὴν ἀσπὴν ὄχη.

palmaque Venetus.

550. ADSTARE. *Inflare* prior Hamburgicus & Bigo-

99 desunt L. Vof. R. Steph. al. 1 desunt iisdem. 2 haec Sallustii verba non esse, quoniam Nonius manibus adstantium sublatum dicat, censet Carrion ad fragm. lib. 1. Hist. pag. 436. Edit. Hack. ita incredibile illa temeritas Alexandri posset explicari, qui desertae a defensoribus urbis murum insiluisse narratur a Justino XII. 9. & qui ipse rem incredibilem & inauditam vocat, Curtius lib. IX. 5. in hostibus plenam & defensoribus eum excepturum stantibus praecipiti saltu se immisisse refert. credant incredibilem admiratores, non ego: nam si demus Heroum aevo tam humiles fuisse muros, quis Alexandri tempore fuisse credat? BURM. 3 in Statio legitur, *deprendere*, ubi Barthius ex codice suo, *reprehendere*. sed nihil mutan-
 missum etiam hic in antiq. Ed. Servii legebatur. BURM.

- 560 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
565 Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, & fossas aggere conplent.
Ardentis taedas alii ad fastigia jactant.
Illioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
570 Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas:

Hic

S E R V I I.

562. REVELLIT. 4 In verbo *vellō*, facit in participio *vulsus*.

563. QUALIS UBI AUT LEPOREM. Pro qualiter. 5 [Comparatio HomERICA Iliad. X. 306.

Ὁμηρον δὲ ἀλλῶς, ὡς ἀπὸ τοῦ ὑψιπτάτης,
Ὅστ' ἴσιναι δόδε διὰ νεφῶν ἱεραίων
Ἀρπάζει ἢ ἄρα ἀμολίαν, ἢ πτώκα λαγυρίαν.]

564. PEDIBUS JOVIS ARMIGER UNCIS. Quia 6 dicitur in bello Gigantum Aquila Jovi arma ministrasse; quod tamen fingitur: nam, ut supra diximus, Juppiter & Saturnus reges fuerunt; sed Juppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est: ad quod egrediens Juppiter, Aquilae vidit augurium: cujus cum vicisset auspicio, fictum est, quod ei pugnanti tela 7 ministrasset: unde etiam a felici augurio natum est, ut 8 Aquilae militaria signa comitentur.

565. QUÆSITUM. Qui quaeritur: nam praesens a passivo non 9 habet: & est 10 prothysteron: nam post raptum requiritur. 11 [Vel *quaesitum*,

requirendum, *ωδυστήν*. MULTIS BALATIBUS. Id est, cum multis balatibus.]

566. MARTIUS LUPUS. Aut cruentus, aut Marti 12 dicatus.

567. AGGERE. *Agger*, est cujuslibet rei 13 coarctatio, unde fossae, aut valles possunt repleri. 14 [Subaudiendum tamen, *Alii*.]

569. INGENTI FRAGMINE MONTIS. Supra dicti saxi exaggeratio est.

570. LUCETIUM. Solum hoc nomen est, quod dictum a Virgilio a nullo alio 15 reperitur auctore. Sane lingua Osca *Lucetius*, est Juppiter, dictus a luce, quam praestare hominibus dicitur. Ipse est nostra lingua *Diespiter*, id est, diei pater. Horatius III. Od. 3. *Namque Diespiter plerumque per purum tonantes Egit equos*.

V A R I O R U M.

Bigotianus. *obstare* Vratislavienſis. *atque hinc inter se adstare* Venetus.

552. MORTI. *Mortis* Montalbanus.

556. AT. *Is* primus Moreti. *melior longe Sproctianus*,

4 in verbo *vellō* facit, L. Voss. legendum puto, in perfectō *vellit* facit, in p. *vulsus*, librarius omisit *vellit*, 5 desunt L. Voss. R. in Homeri loco Ὁμηρον δὲ ἀλλῶς & ἱεραίων, edidit Steph. Comm. & Masvic. & hi duo etiam Ὁμηρον & ἱεραίων, nos ad castigatas editiones emendavimus quia, haec non ex Servii, sed recentiorum officina prodierunt, ut multa HomERICA, credimus. 6 dicitur de aquila in bello Steph. 7 ministraret L. Voss. Dan. ministraverit Steph. 8 aquilae militum f. comitentur L. Steph. al. aquila militum f. comitetur Voss. aquila militaria f. comitetur Dan. 9 habuit L. Voss. R. Steph. al. 10 ysteron proteron L. Steph. al. 11 desunt L. Voss. R. Steph. al. 12 dedicatus iidem. 13 cumlatio Dan. Fabr. 14 desunt L. Voss. R. Steph. al. 15 reperitur Steph. reperiebatur R.

Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta.

Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus:

Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,

575 Et Sagarim, & fummis stantem pro turribus Idan:

Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillae

Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens

Ad

SERVII.

572. ¹⁶ HIC JACULO BONUS. Nescias de quo dixerit.]

573. CAENEA, TURNUS: TURNUS ITYN. Ut ait Lucilius: *Bonum schema est, quotiens sensus variatur in iteratione verborum*: ¹⁷ [Et in fine positus, sequentis sit exordium, qui appellatur Climax.]

575. PRO TURRIBUS. Aut pro defensione turrium: aut sic magni, ut turres putares.

576. HASTA THEMILLAE. Themillas, Themillae, ut Aeneas, Aeneas. LEVIS autem HASTA, pro leviter veniens: unde & STRINXERAT dixit, id est, paululum vulneraverat, ut x. 478. Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

377. DEMENS. Qui scutum, quo se ¹⁸ tuebatur, abiecit. ALIS. Pinnis.

VARIORUM.

tianus, Montalbanus, & duo Rottendorphii.

558. TECTA MANU. Saxa manu in primo Moretano. HEINS. Quod sane praeferrem, si in pluribus exstaret: nam *tecta* de muris castrorum & munimentis dici insolitum. forte *septa*.

Ibid. DEXTRAS. Dextra alter Hamburgensis.

562. PENDENTEM. Tendentem primus Moretanus. HEINS.

Ibid. REVELLIT. Revulsit Excerpta nostra & Parrhasianus.

563. AUT LEPOREM. Aut omittitur apud Macrobius lib. v. Saturn. cap. 12. HEINS.

565. MATRI. Matris Sprotianus, duo Rottendorphii, Montalbanus & Leidenfis.

568. JACTANT. Mitsunt Oudartii.

569. INGENTI. Ingentis Mediceus.

570. LUCETIUM. Lucretium Zulichemius. Luccetium, Luccetium alii. ignemque Sprotianus.

571. STERNIT ASYLAS. In nonnullis codicibus *Asilas*, & ita etiam Macrobius lib. v. Saturn. cap. 15. praeterea *Corineum* ibidem. sed bene *Corynaeum* potiores scripti, de quo diximus libro XII. 298. caeterum quod idem Macrobius loco jam dicto hic agnoscit *Hyrtacides Corinaeum sternit Asilas*, locus mendo inquinatus est. scribendum enim *Palinurus Fasides & Fapyx Fasides quaero an fratres sint. Hyrtacides est Hippocoon, & rursus Hyrtacides Nisus*. caeteris sublatis. nam *Corinaeum sternit Asilas*, ex superioribus ab oscitante librario temere est repetitum. nullus enim apud Maronem *Hyrtacides Asilas. Hippocoonem Hyrtacidem* lib. v. 492. habemus, *Nisum* libro IX. 176. HEINS. *Corneum Zulichemius. Et Masbiona Dorvill. Emathion alter Corineum st. Asilas* Excerpta nostra. *Asilas* prior Hamburgensis.

572. FALLENTE. Fugiente Leidenfis. *salante* Francianus. *fallente* est quam non expectas, quia longe venit, nec videtur auctor ejus. unde mox 578. *alis allabi*, id est cito & occulte, dicitur. vid. inf. x. 754. v. Cerdam. Val. Flac. III. 182. *sagitta est* Sprotianus, Venetus, Leidenfis & tertius Rottendorphius.

574. ITYN. *Ithim, Ithim, Itim, Itim, Cleonum, Clonum, Clonumque, Promolumque, Promolumque* Ald. *Dioxippum, Dioxippumque, Dioxippum*, alii. *Dioxippumque Promolumque* Dorvil.

575. PRO TURRIBUS IDAM. Idan Mediceus, & paullo ante *Promolumque*. Idan quoque Moretenus quartus. *Promolum* primus Rottendorphius, primus Moretanus, Mentelius alter, Leidenfis, uterque Hamburgicus, & alii quatuor. tum *Itym*, non *Ityn*, primus Moretanus, Mentelius alter, cum sex aut septem aliis. Tum & *Themillae* omissa aspiratione plerique codices. HEINS.

576. PRIVERNUM. Privernumque Capis Dorvill.

579. IN-

Ad vulnus tulit. Ergo alis adlabſa ſagitta,
Et laevo adfixa eſt lateri manus, abditaque intus

580 Spiramenta animae letali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Hibera,
Inſignis facie, genitor quem miſerat, Arcens,
Eductum Martis luo, Symaethia circum

585 Flu-

S E R V I I.

579. ET LAEVO INFIXA EST LATERY. Offen-
dit vulneris locum, quem ante ſuppreſſerat. Sic in
quarto 689. *Infixum* ¹⁹ *ſtridit ſub pectore vulnus.*

580. SPIRAMENTA ANIMAE. Definitio pulmo-
num, ²⁰ [qui dicuntur a ſpirando, id eſt, a pulſu,
ſicut Graece *πνεύμων*, ἀπὸ τῆς πνέειν.]

582. ²¹ [PICTUS ACU CHLAMYDEM. Hoc eſt,
habens chlamydem Phrygiam, ut iv. 484. *Et*
Phrygiam Aſcanio chlamydem. Et eſt figuratum,
pictus chlamydem.] FERRUGINE CLARUS HIBE-
RA. *Ferrugo*, coloris genus eſt, qui vicinus eſt
purpuræ ſubnigræ. *Hibera* autem, modo non Hi-
ſpana, ſed Pontica: nam Hiberia, pars Ponti eſt,
²² [inter Perſidem & Armeniam, ubi optime co-
lores diverſi tinguntur,] ut offendit Horatius Epod.
v. dicens: *Herbaſque, quas &* ²³ *Colchos, atque*
Hiberia Miſit, venenorum ferax.

583. GENITOR QUEM MISERAT ARGENS. Or-
do: ſtabat Arcentis filius Arcens in armis ²⁴ egre-
gius: nam non congruit, ut huius filii praetermiſ-
ſo nomine, bis fiat patris commemoratio.

584. SYMAETHIA CIRCUM FLUMINA. *Symae-
thos*, fluviuſ eſt Siciliae, ²⁵ [a rege *Symaetho* di-
ctus,] haud longe ab urbe Catinenſi, circa quem
ſunt ²⁶ *Palici* dei, quorum talis eſt fabula: Aetnam
nympham, ²⁷ [vel, ut quidam volunt, Thaliā,]
Juppiter cum vitiaſſet, & feciſſet gravidam, ti-
mens Junonem (ſecundum alios, iſtam puellam)
Terraē commendavit, & illic enixa eſt: ſecundum
²⁸ alios, partum ejus, poſtea cum de Terra erupif-
ſent duo ²⁹ pueri, *Palici* dicti ſunt, quaſi iterum
venientes: nam *πάλιν ἔλθω*, eſt iterum venire. Hi

primo humanis hoſtiis placabantur, poſtea quibus-
dam ſacris mitigati ſunt, & eorum immutata ſa-
crificia. Inde ergo PLACABILIS ARA: quia miti-
gata ſunt eorum numina. ³⁰ [*Palicos*, nauticos deos
Varro appellat. Alii dicunt, Jovem hunc *Palicum*
propter Junonis iracundiam in Aquilam commu-
taſſe: alii Vulcani & Aetnae filium tradunt; ſed
incertum, ex qua recondita hiſtoria *Arcentem* iſtum
induxerit: neque enim ſine ratione vel *lucus Mar-
tis* appoſitus eſt: & quid homo Siculus in hoc bel-
lo facit, quem nuſquam ſupra cum Aenea dicit ad
Italiam perveniſſe?]

V A R I O R U M.

579. INFIXA. *Adfixa* Gudianus, alter *Mente-
lius*, Voſſianus alter, & quinque alii. HEINS. Et
Francianus & Pariſ. Edd. Medioli. *afixa* prior
Hamburgicus pro varia lectione.

580. RUPIT. *Rumpit* tres priores Moretani,
primus & ſecundus Rottendorphii, alter Voſſia-
nus, cum aliis quatuor uti & Gudianus a manu
ſecunda. HEINS. Et Francianus.

581. ARCENTIS. *Argentis* alter Menagii &
primus Rottendorphius. & mox, *Argens*.

582. FERRUGINE CLARUS HIBERA. Pro Hi-
ſpanica capit Barth. ad Stat. iv. Theb. 266 qui
ridet Servium. quod *Ponticam* interpretatur, quia
Aeneae aevo nullum commercium cum Ponto e-
rat Italiae.

584. MARTIS LUCO. *Matris luo* apud Macro-
bium lib. v. Saturn. 18. ubi hunc de *Palicis* lo-
cum operoſe illuſtravit. quomodo & legitur in Ve-
neto

¹⁹ *ſtridet* L. Baſil. ²⁰ deſunt L. Voſ. R. Steph. Dan. ²¹ deſunt L. Voſ. R. Baſil. ſed Steph. deſunt ut &, &c.
²² deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ²³ *Hotchos* R. *Iolchos* Dan. ²⁴ egregius L. Voſ. egrediens R. ²⁵ deſunt L. Voſ. R.
Steph. al. ²⁶ *Palicii* Voſ. ²⁷ deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ²⁸ alios. Partus ejus poſtea c. d. t. erupifſet Steph. eru-
piſſet Dan. Fabr. al. ſecundum alios partus ejus poſtea, cum de terra erupifſent duo pueri, *Palici* &c. Barth. ad Stat. xii.
Theb. 157. ²⁹ deſt R. L. ³⁰ deſunt L. R. Voſ. Steph. al.

- 585 Flumina: pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
590 Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fuisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
595 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu

Vo-

SERVII.

588. LIQUEFACTO TEMPORA PLUMBO DIFFIDIT. Plumbum enim iactum nimio rotatu & æris calore solvitur. Statius x. Theb. 528. *Et arsuras caeli per inania glandes.*

589. PORRECTUM EXTENDIT ARENA. Intelligimus eum cecidisse trans murum. Dicendo autem *multa*, ostendit corporis proceritatem.

590. [TUM PRIMUM BELLO. Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse: filium Marci Drusi annorum sexdecim; Crispini filium, Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spuri Carvili Consulis, bellum restituisse: apud Soram, bello Italico, ab Herennio puerum in aciem eductum, a quo hostem occisum ³¹ spoliatumque; Lucii Tarquini filium, quem ob hoc pater aurea bulla praetextaque donavit.]

593. MINOREM GERMANAM. Quia maior nympha fuerat, Jovis voluntate.

595. DIGNA ATQUE INDIGNA RELATU. *Indigna*, id est, turpia & obscœna, ³² [ut dici solet, *sanda & nefanda.*]

VARIORUM.

neto ex codicibus nostris pro diversa lectione. HEINS. *Matris loco* etiam Dorvill. & ita Fazellus Decad. 1. lib. III. cap. 2. de Rebus Siculis, quem errorem corrigit Carrera in monumentis Historicis urbis Catanæ lib. 1. cap. 1. §. 4. *pro-*

sum etiam Parrhaf. male. inf. §. 673. quos Jovis eduxit *luco silvestris Hiera*, unde hic *Martis* defendi potest.

Ibid. SIMAETHIA. Recte *Symaethia* in Mediceo. *Symaethia* Graecis est hic fluvius. videantur quæ ad Nasonem dixi lib. XIII. Met. 750. in Menteliano priore *Symaethia*. in tertio Rottendorphio *Symaethia*. *Symethia* in Gudiano. HEINS.

585. ET PLACABILIS. Et deest Oudartii. *Palaci* Francianus & Edit. Venet. Lutatus ad Statii XII. Theb. 156. *Palisci*. Ald. alii, *implacabilis ora Palici*. vid. Cluver. Ital. Ant. cap. 4. p. 934.

586. POSITIS MEZENTIUS ARMIS. *Hastis* scriptum est in libro Colotiano. URSIN. *Hastis* Mediceus. quod præstare videtur: neque enim veri simile sit Mezentium exuisse arma. *Hastis* etiam Gudianus cum secundo tertioque Rottendorphiis. sic lib. x. 762.

At vero ingentem quatuor Mezentius hastam. HEINS. *Hastis* Leidenfis.

589. PORRECTUM. *Proiectum* in priore Mentelio. HEINS. Et ita Leidenfis. & firmat Propert. II. VII. 21. vid. ad Val. Flac. VI. 553. & Ovid. VIII. Metam. 422. *difficit* prior Hamburgensis pro diversa lectione. *dividit* Venetus. *diffidit* Francianus, Parrhaf. & Dorvil. qui & *portectum*. ostendit prior Hamburgicus & alter Menagii.

592. FUDISSE. *Fodisse* Francianus.

593. REMULO. *Rhemulæ* vitiosæ Rufinianus de Schem,

³¹ desunt ibidem. ³² spoliatumque * Den. ³³ desunt L. Vol. R. Steph. al.

Vociferans, tumidusque novo praeccordia regno
Ibat, & ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & Marti praetendere muros?
600 En, qui nostra sibi bello conubia poscunt!
Quis Deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hîc Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, saevoque gelu duramus & undis:
605 Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:

Fle-

SERVII

596. NOVO REGNO. Aut nova regii generis
affinitate: aut quia etiam ipsi per regis filiam por-
tio debebatur imperii: ³⁴ [aut partem regni a Tur-
no acceperat.]

597. INGENTEM SESE CLAMORE FEREBAT. Non erat ingens, sed se esse ³⁵ clamabat ingen-
tem.

598. ITERUM. Denuo: nam jam tertio obli-
dentur: & iterum, non nisi de duobus dicimus.

599. BIS CAPTI PHRYGES. Semel ab Hercule;
post a Graecis. ³⁶ [Alii tradunt semel a Graecis,
& nunc a Latinis: & hoc magis aptum esse Nu-
mani personae, ut se cepisse existimet, qui tam ja-
ctans & petulans inducatur.] MORTI PRAETEN-
DERE MUROS. Emphasis est: morti enim pro bel-
lo posuit: sic supra III. 685. *Latî discrimine par-
vo*: ³⁷ [cum potuerit hosti dicere, scilicet ut nihil
Trojanis ³⁸ reliquum sit, quam perire.]

600. NOSTRA CONNUBIA. Aut quasi Turni
cognatus loquitur: aut invidiose retorquet ³⁹ [*no-
stra conubia*.] & vult causam omnium esse com-
munem.

601. ⁴⁰ [ITALIAM. Ad Italiam.]

602. NON HIC ATRIDAE. Exaggeratio vitupe-
rationis: ⁴¹ nam non tantum se Trojanis, sed etiam
eorum victoribus praefert. ⁴² [Potest & Atridas
intelligi, quorum conjuges aut deserunt maritos,

aut interimunt revertentes.] FANDI FICTOR U-
LYSSES. Aut fallax, aut *λογυδιῶν*, id est, qui
dolum celat sermonis ⁴³ ornatu.

603. DURUM STIRPE GENUS. Italiae discipli-
na, & vita laudatur: quam & Cato in Origini-
bus, & Varro in Gente populi Romani commemo-
rat.

604. GELU DURAMUS, ET UNDIS. Undis ge-
lidis, & est *το δὴ δυν*, ut III. 467. *Hamis antro-
que trilicem*: nam nemo quod plus est prius dicit:
si enim duo essent, ante *aquam* diceret: ⁴⁴ sic *ge-
lu*.

605. VENATU. Pro venatui, ut: *Cutru*, pro,
cutru: ⁴⁵ [ablativus dubius, vel pro dativo. PUE-
RI. Bene venationem pueris dedit, ⁴⁶ opus rusti-
cum jam juvenibus.] SYLVASQUE FATIGANT. I-
psi fatigantur in sylvis: aut pro feris *Sylvas* posuit,
in quibus sunt ferae.

VARIORUM

Schem. Lex. p. 34. *Romulo* Dorvil. & quaedam
Edd. apud Serv. ad I. Aen. 267. perperam.

595. IS PRIMAM. *Hic* Probus in Grammatica:
HEINS.

597. INGENTI SESE. *Ingentem* Mediceus, Gu-
dianus, Mentelianus alter, duo Moretani, Lei-
denfis, Schefferius & prior Menagianus. Mentelius
quo-

³⁴ defunt iisdem. vid. I. Aen. 543. ³⁵ clamitabat L. Vol. Steph. al. ³⁶ defunt L. Vol. R. Steph. al. ³⁷ defunt
iisdem. ³⁸ reliquam * perire Dan. ³⁹ defunt L. Vol. R. Steph. al. ⁴⁰ defunt iisdem. ⁴¹ ut se etiam eorum vi-
ctoribus praefert L. se etiam e. vict. praefert. R. ⁴² defunt L. Vol. R. Steph. al. ⁴³ ortu L. R. ex compendio pro
ornatu. ⁴⁴ postea gelu Steph. ⁴⁵ defunt L. R. Vol. Steph. al. ⁴⁶ ores * rusticum Dan.

Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
 At patiens operum parvoque adsueta Juventus.
 Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
 Omne aevom ferro teritur, versaque juvencum
 610 Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus.

De-

SERVII.

606. FLECTERE LUDUS EQUOS. Aliorum labor nostrae pueritiae ludus est. ⁴⁷ [Flectere autem, verbo antiquo usus est: nam equites apud veteres ⁴⁸ *Flexutes* vocabantur, sicut ait Varro. Rerum humanarum. Sane Poeta meminit sui, nam ait superius VII. 162. *Ante urbem pueri & primaevio flore Juventus Exercentur equis.*]

607. AT PATIENS OPERUM, PARVOQUE ADSUETA JUVENTUS. Hoc & in Georgicis II. 472. laudat: nam magnae virtutis est, in nimio labore parvis esse contentum.

608. TERRAM DOMAT: Bene bellico usus est verbo: & ne a re militari discederet, non dixit *terras colimus*, sed *domamus*, ac si diceret, cum hostes desunt, terras ferro domamus. [QUATIT OPPIDA BELLO. Oppidum quidam a vico castelloque magnitudine secernunt: alii locum muro, fossave, aliave qua munitione conclusum: alii locum aedificiis constitutum, ubi fanum, comitium, forum, & murus sit: alii *oppidum* dici ab oppositione murorum; vel quod hominibus locus esset oppletus; vel quod opes illo munitionis gratia congestae sunt.]

609. VERSA JUVENCUM TERGA FATIGAMUS HASTA. Agriculturam sine officio belli non gerimus. Est autem *नावसिद्धि* & *वृद्धि* [nam *terga*, cum eodem fine casus terminatur, ut *versa hasta*. Nam est ita: *versa hasta juvencorum terga fatigamus*, id est, caedendo urgemus.]

610. [TARDA SENECTUS. In aliis, SERA SENECTUS.]

VARIORUM.

quoque prior a manu prima. quod & Junarum editionem infedit, & mihi probatur unice, quasi dixisset, multum se jactabat clamoribus. *ingentem* glossata: codicum interpretantur. *magnum*. &

magnificum. HEINS. *Ingentem* etiam Francianus & Regius. *ingentis clamorem seque* alter Hamburgicus. *ingentem*, id est terribilem. vide quae diximus ad Valer. Flacc. II. 104. & infr. §. 735. *Pandarus ingens Emicat*. & §. 709. & lib. XII. 441. *se ferebat* dictum ut *se proferre ad limina* lib. I. 389. ubi vide. & passim noster, *se ferre, inferre* &c.

598. TENERI. *Theri* Zulichemius.

599. MORI. *Morti* non interpretor bello: quod bella sequantur mortes: sed accipio simpliciter quasi diceret, nihil interesse inter vitam & mortem, nisi muros. Qui Servii interpretationem non recte accipiunt; *morti* scripserunt, pro *morti*. FABRIC. *Marti praetendere* ait in nonnullis codicibus a se inventum hoc loco Pierius, quod & nos in secundo Rottendorphio & Schaefferiano invenimus. sed *morti* significantius, tanquam certum Phrygius exitum ex bello praefigens, atque interminatus, absque vallo ac muris, quibus mortem evitabant, esset. HEINS. Mihi *Marti*, quod & Zulichemius habet, magis placet. id est obsidenti hosti. ut contra Ovidius de obsidente VII. Metam. 7. *praetendatque sui vires*. *Macoris in urbe*. *Alausthoi. protendere* Medicus a manu prima. et probat non audere in campum & aciem descendere. vid. sup. §. 42. *mors*. & *mors* passim variantur in scriptis. infr. XI. 115. vid. ad Lucan. IV. 247.

603. A STIRPE. *Ab stirpe* Sprothianus. vide libro VIII. 130. neque aliter agnovit Festus Avianus descript. Orbis *Massagetae glauci succedunt flumen Araxis*; *Duram ab stirpe genus*. HEINS.

604. SAEVOQUE. *Duroque* Gudianus & secum: *elus* Moretanus. quomodo & ex Pierianis nonnulli. Forte *crudoque gelu duramus*. vide annotata nostra infr. h. l. §. 815. HEINS. *Duro* Dorvil. & Regius. *servoque* Sprothianus.

605. IN-

⁴⁷ defunt iisdem. ⁴⁸ *Flexutiae* Dan. Fabr. *Flexutes* reposuere ex sententia Salmaf. ad Lamprid. Commod. cap. 11. quem vide. ⁴⁹ defunt L. Vof. R. Steph. al. *nam sit ita*, ut habet pro *nam est*. ⁵⁰ defunt iisdem. sed Dan. usque *nam sit ita*, ut habet pro *est*. ⁵¹ defunt L. Vof. R. Steph. al.

Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentis
Conportare juvat praedas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice vestis,
615 Desidia cordi; juvat indulgere choreis:
Et tunicae manicas, & habent redimicula mitrae.

S E R V I I.

611. NEC SENECTUS DEBILITAT VIRES ANIMI. Bene *animi*, quia non est ausus *corporis* dicere: nec enim potest fieri, ut, quamvis robustus senex, vires habeat prioris aetatis, & suae comparetur adolescentiae. Nunc ergo, licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen est usus temperatione, ut diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetustatem.

612. " [CANITIEM GALEA PREMIMUS. Id est, semper militamus.]

614. VOBIS PICTA CROCO. Vituperatio Trojanorum, in qua utitur argumentis, quae in Rhetoricis commemorat Cicero, " a gente, ab habitu, a gestu, ab animo. " [Et sunt molliores versus apti ad carpendam molliciem. Sane vestes ac pictas coloribus Phryges primi invenerunt: nam ideo & artifices talium vestium Phrygiones appellantur.] FULGENTI MURICE. Purpura. Hanc autem vitio & dedecori apud majores fuisse constat. Juvenalis XIV. Sat. 187. *Peregrina ignotaque nobis Ad stetus atque nefas quaecumque est purpura ducit.*

615. DESIDIAE CORDI. Vobis sunt: " [& est ab animo argumentum.] CHOREIS. Servavit hoc loco naturam syllabae, " quam in sexto 644. metri causa corripuit, ut: *Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.*

616. ET TUNICAE MANICAS. Tunicae vestrae habent manicas, quod etiam Cicero II. Cat. 10. vituperat, dicens: *Manicatis ac talaribus tunicis.* Nam colobis utebantur antiqui, " [quae sunt ἀνὰ τὸ πλοῦς.] " [Sane habent, bis subaudiendum.] ET HABENT REDIMICULA MITRAE. Illud dicturus fuerat: Habetis in pileis redimicula: quod convertit in vituperationem majorem, dicens: *Religa-*

tas habetis mitras. Nam *pilea*, virorum sunt: *mitrae*, feminarum, quas " *calaticas* dicunt. *Mitra* autem proprie Lydorum fuit, ut IV. 216. *Moenia mentum mitra*: quem habitum imitati sunt Trojani. " [Alii *mitras* meretricum esse voluerunt, quod hic est tanquam effeminatis objectum.]

V A R I O R U M.

605. INVIGILANT. *Vigilant* Oudartii & a manu secunda alter Mentelii.

609. FERRO. *Bello* Venetus.

610. TARDA. *Sera* Leidenensis pro varia lectione: sed *tarda senectus* Ovid. IV. Trist. VIII. 23. & *tarda vetustas* XII. Met. 182. ubi *senectus* alii codices.

612. PREMIMUS. Heinsius malebat *preminur*.

613. CONVECTARE. *Comportare* nostri omnes; cum plerisque Pierianis. alteram scripturam habes lib. VII. 749. ubi totus hic versus occurrit, & lib. IV. 404.

Praedamque per herbas Convectat calle angusta. sed & alterum aequae Latinum. sequamur igitur vetustos codices. Statius Theb. II.

Praedamque jacentem Comportat gaudens HEINS. *Comportare* Francianus & Regius. *recentes* vero sunt sanguinem adhuc fumantes. Claud. III. Conf. Hon. 22.

Regumque recentes Exuviae tibi ludus erant. ita inf. x. 862. *cruenta spolia.*

614. FULGENTI. *Fulgentis* prior Hamburgicus.

616. MITRAE. *Vittae* est legere apud A. Gell. lib. VII. cap. 12. sed aliter Nonius duobus locis. & Scholiastes Statii IX. Theb. 795. HEINS.

617. Vg-

52 desunt iisdem: 53 a gente, habitu & gestu Dan: a gente, ab habitu, a gestu L. V. R. sed omittunt hi omnes, ab animo. 54 desunt L. Vof. R. Steph. al. 55 desunt iisdem. 56 id est χαλκας, id est, quam Basil. id est χαλκας, quam Fabr. 57 desunt L. R. Vof. Steph. Dan. 58 desunt L. R. Steph. al. 59 calaticas Steph. calaticas L. R. 60 deliquit L. R. Vof. Steph. al.

O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adsuertis biforem dat tibia cantum.

Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris

620 Idaeae. Sinite arma viris, & cedite ferro.

Talia jactantem dictis, ac dira canentem

Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino

Intendit telum, diversaque brachia ducens

Con-

SERVII.

617. O VERE PHRYGIAE. ⁶¹ Ipsos vituperaverat *Phryges*; nunc ad majorem injuriam *Phrygias*, non *Phryges* ⁶² dixit. ⁶³ [Sic Homerus Iliad. A. 96. *ὦ μοὶ ἀπὸ λατῆρας, Ἀχαιῶν, ἐκ τῶν Ἀχαιοῖ.*] ALTA DINDYMA. Montes Matris deum. ⁶⁴ [Ite autem *per alta* sic dicit, quasi currite per Dindyma, & ducite choros per Dindyma: nec sufficit Nomano, loqui injuriam Trojanorum, nisi etiam sacris numinum conjunctam faciat. Sed hoc jam quasi moriturus loquitur: hoc est enim, *Digna atque indigna relatu Vociferans*, ut, *digna*, sunt, quae de suorum virtute dixit; *indigna*, quae impia & in deos ausus est.]

618. BIFOREM DAT TIBIA CANTUM. Biforum, imparem. Et servavit eis tibiarum suarum, ⁶⁵ [id est, Phrygiarum,] naturam. Tibiae aut Seranae dicuntur, quae sunt pares, & aequales habent cavernas: aut Phrygiae, quae & impares sunt, & inaequales habent cavernas. Ergo *biforem*, dissonum, ⁶⁶ dissimilemque: non enim sunt pari modulatione compositae: ut enim ait Varro: *Tibia Phrygia dextra unum foramen habet: sinistra duo, quorum unum, acutum sonum habet, alterum grave.*

619. BUXUSQUE VOCAT BEREYCINTIA. A monte *Berecyntho* ⁶⁷ dicta. Dicitur autem & *baec buxus* & *hoc buxum*, ut II. Georg. 449. *Et torno rasile buxum*. Unde superfluo quidam arborem generis feminini ⁶⁸ [esse volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis feminini] habeamus exemplum.

620. ET CEDITE FERRO. Aut ferrum relinquit: & est iteratio: aut *caedite ferro*, id est, cum

virī non suis, abscindite partem virorum, ⁶⁹ [id est, castrare vos debetis, more vestrorum Gallorum, Cybeles sacerdotum, ut Juvenalis II. Sat. 116. *Phrygio quos tempus erat jam More supervacuum cultris abrumperē carnem.*]

621. JACTANTEM. De suorum gloria. DIRA CANENTEM. Ad injuriam Trojanorum.

622. ⁷⁰ [NERVOQUE EQUINO. Quia in arcubus nervi equini solent esse. Accius Philoctete: *Tendens nervo equino concita tela.*]

VARIORUM.

617. VERA PHRYGIAE. Vere *Phrygiae* potiores scripti cum Nonio Marcello in *Phrygiones*, & Macrobio lib. v. Saturn. cap. 9. & Scholiaste Juvenalis ad Sat. II. 65. HEINS. Recte. Terent. III. v. 58. *sum pol ego is essem vere, qui simulabar.* Val. Flac. IV. 635. *nam vere abiēre volucres.* ubi vide. Adscripserat Cl. Dorvillius locum Euripidis in Orest. 135.

Ὅμως ἄνδρες, ἢ Φρύγας καὶ τὸν ἰσθμὸν.

Ibid. ITE. Ire prior Hamburgensis. mox, adfuetum Oudartii.

619. VOCAT. Vocant Mentelianus prior, & tres quatuorve alii, cum Vossiano altero, & Juntarum editione, & Scholiaste Statii Theb. II. ac IV. & Horatii Cruquiano lib. III. Od. 19. vulgatum ex suis codicibus perperam tuetur Pierius. HEINS. Scholiastes Horatii *tympana nos habet. vocat*, ut Edd. primae, defendi potest ex nota Servii ad I. Aen. 16. contra IV. 275. *Buxum* vero a tibia diversam esse, ex hoc loco docet Barthius ad Stat. v. Theb. 93. BURM.

621. DI-

61 ipso nomine vituperat L. R. vituperat P. sed nunc Steph. al. sed nunc Fabr. 62 defunt L. Vof. R. Steph. Dan. 63 deest Steph. dicit L. Vof. R. Basil. 64 defunt L. Vof. R. Steph. al. 65 defunt L. R. Steph. al. 66 dissimilem. non sunt Dan. quae etiam deest L. R. Vof. Steph. al. 67 deest L. Vof. R. Steph. al. 68 defunt R. esse volunt defunt L. relicta lacuna. 69 defunt L. R. Vof. Steph. Dan. 70 defunt L. R. Vof. Steph. al.

Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
 625 Juppiter omnipotens, audacibus adnue coepris.
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
 630 Audiit, & caeli Genitor de parte serena

In-

SERVII.

624. ANTE IOVEM SUPPLEX PER VOTA PRECATUS. Atqui Apollinem debuit invocare jaculaturus sagittas; sed dicimus ideo Jovem invocatum, quia omne initium ⁷¹ [et incrementum] Jovi debetur, ut III. Ecl. 60. *Ab Jove principium Musae*. Unde nunc Ascanius, non quid faciat, cogitat, ⁷² sed quid primum, inde invocat Jovem.

625. JUPPITER OMNIPOTENS. Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur; interdum ad causam dicentis. Namque hoc loco dicendo *omnipotens*, ostendit eum etiam his, qui per se minus valent, praestare posse virtutem.

626. ⁷³ [IPSE TIBI. Bene ipse, quia adhuc pro Ascanio pater solebat sacrificare: nam ideo & *sollemnia* ait, quae fieri solerent, ut se ostenderet, si victoria & pax esset secuta, etiam illius officii pacem esse.] FERAM SOLEMNIA DONA. *Feram*, de juvenco non dicimus; sed *adducam*. Intelligimus ergo alia dona eum ferre promississe. Singulis enim numinibus certa sunt dona, quae offeruntur: unde est: ⁷⁴ v. 54. *Strueremque suis altaria domis*, id est, congruis.

627. ET STATUAM ANTE ARAS. Aptam se daturum victimam ostendit: alibi ⁷⁵ II. Georg. 395. *Si ductus cornu stabit sacer hircus ad aras*. Quotiens enim victima reluctabatur, ostendebat se improbari. Lucanus VII. 165. *Discussa fugit ab ara Taurus*. JUVENCUM autem secundum Romanas ceremonias dicit: nam Jovi de tauro non immolabatur, ut etiam in tertio diximus, nisi cum triumpho nomine ⁷⁶ suovetaurilia fiebant: quod tamen ideo admissum est, quia non tantum Jovi, sed &

aliis diis, qui bello praesunt, sacrificabatur. AURATA FRONTE JUVENCUM. Ita enim victimae ornari consueverant.

628. CANDENTEM. Candidum. Juvenalis x. Sat. 66. *Duc in Capitolia magnum Cretasumque bovem*. CAPUT CUM MATRE FERENTEM. ⁷⁷ [Hoc est, non juvenci matrem, sed quae jam peperisset: unde consuetudo permanfit, ut vacca simul & taurus auratis cornibus Jovi Capitolino immolarentur. Et] aequalem matri, nondum patri. Juvenalis XII. Sat. 8. *Quem jam pudet ubera matris Ducere: qui vexat nascenti robora cornu.*

630. DE PARTE SERENA. Ut non caussae sit, sed augurii, ⁷⁸ [et auspicii vis ostenderetur: solent enim tonitrua per tempestatem inferri.]

VARIORUM.

621. DIRA. *Dura* Parrhas. a m. pr.

622. NERVOQUE OBVERSUS. *Nervo conversus* Dorvil. a m. sec.

623. CONTENDIT TELUM. *Intendit* Gudianus, etiam pro diversa lectione alter Mentelianus, quod praestat, quia ⁷⁹ *constitit* subsequitur proxime. pari modo supra 590. *celerem intendisse sagittam* dicitur Ascanius. lib. VIII. habuimus *arcum intendebat Apollo*. infr. h. l. 665. *intendunt acres arcus*. HEINS.

624. PER VOTA. *Per verba precatur* Zulichemius. *precatur* etiam Montalbanus & alter Mentelii.

630. DE PARTE. Lutatius ad Statii III. Theb. 493. *de regione* citat; memoriae, credo, vitio, cum

⁷¹ desunt iisdem. ⁷² sed quid primum Vof. Basil. sed primum facit Steph. in L. & R. turbatum erat aliquid. Ascanius... quid faciat, inde invocationem L. Ascanius non quid faciat, inde invocationem R. ⁷³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁴ *strueremque* Dan. Fabr. ⁷⁵ per aras se daturum Dan. ⁷⁶ * *si ductus* Dan. Fabr. *Eductus* Steph. ad aram L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁷ *sue* vel tauro fiebat Steph. Fabr. al. suovetaurium fiebat L. R. suovetarium faciebant Vof. suovetaurium faciebant * Dan. ⁷⁸ deest tota nota Vof. sed L. R. Steph. al. ad aequalem. ⁷⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Intonuit laevum: sonat una fatifer arcus.

Effugit horrendum stridens adducta sagitta:

Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem include superbis.

635 Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.

Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,

Lac-

SERVII.

631. INTONUIT LAEVUM. Prosperum. Ut enim etiam supra II. 693. diximus, quae sinistra nobis videntur, intuentibus caelum, illic dextra sunt; non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra caeli, nobis sinistra sunt. ⁷⁹ SONAT UNA LETIFER ARCUS. ⁸⁰ Simul atque cognovit augurium.

632. ET FUGIT. Melius EFFUGIT legitur. ⁸¹ [Et figura est, horrendum effugit.]

633. PERQUE CAPUT REMULI VENIT. Figmenta haec vulnere ⁸² plerumque non sine ratione ponunt Poetae: nam modo hunc ideo in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum introduxerat, & superbum: quod vitio capitis evenit. Horatius I. Od. 18. *Astollens vaneum plus nimio gloria verticem*. Sic Homerus Therisiten a tergo vulneratum dicit usque ad praecordia: nam ⁸³ ait II. B. 266. *σκήπτρ' δὲ μολιόφρονος ἔδωκε καὶ ὤμων πλεον*: quia ⁸⁴ eum stultum induxerat. Item de Achille dicit: *πιδυὸς ὤκους Ἀχιλλεύς*. ⁸⁵ [Item *πιδυὸς ὤκους* δὲ *Ἀχιλλεύς*:] ⁸⁶ [quem legimus in talo esse vulneratum. ⁸⁷ [Vel ideo *per caput* & *cava tempora*, ut divinitus missō telo nulla pars alia corporis, sed caput vulneretur: scilicet ut hominis, qui infanda & impia de religionibus dixerat, sacrilogium capite expiaretur.]

634. VIRTUTEM INLUDE. *Inludo tibi*, & *insulto tibi* dicimus: nam *inludo te*, figuratum est, ut hoc loco: item *insulto te*. Sallustius fragm. incert. v. x. 643. *Multos a pueritia bonos insultaverat*.

635. [HAEC RUTULIS. Pro, talia: vitavit pronomen.]

636. HOC TANTUM ASCANIUS. ⁸⁸ Et dixit & fecit.

VARIORUM.

cum obversaretur ipsi versus ex lib. VIII. 528. *Genitor coeli secundus Rottendorphius*.

631. LETHIFER. Donatus *Fatifer*. FABRIC. Vetusiores Pierii cum Mediceo nostro & altero Hamburgico *fatifer*, & ita pro diversa lectione Gudianus, & tertius Rottendorphius. eamque lectionem Servius quoque exprefit. Valer. quidem Flac. in Vatinio Phinei lib. IV. 524. *cum premet arcus lethifer*. & infra libro x. v. 169. *sed ensis fatifer* Nasoni Metam. lib. XII. 492.

Capuloque tenuis demisit in armos

Ensem fatiferum.

vide annotata nostra hoc libro §. 814. HEINS. *Fatifer* Francianus.

632. EFFUGIT. *Et fugit* Pierius in suis legi testatur. at Servius rectius legi asseverat *Effugit*, ut in nostris Mediceo, Menteliano utroque, & caeteris vetustioribus. nisi quod in tertio Rottendorphio *offugit*. quod nescio an pro *ausugit*. ita *offigere* in veteri lapide apud Gruterum in Inscriptionibus, *insuper fimas pistras ferro offigito*. *offigere* & *offlectere* apud Plautum, & *offucare*. sic & *occedere* pro *contraccedere*, vel *obviam ire*, Plautum posuisse Festus notat. quod verbum illi Guliemus & Scioppius non uno loco restituerunt. posses & pro *accedere* interpretari. sic *ob* pro *ad* passim apud veteres, ut in vetustis codicibus apud eundem Plautum Milite Glor. *cui bini custodes semper horis totis occubant* pro *accubant*. similia vide apud Sciopp. Suss. Lect. lib. I. cap. 3. *occipere* pro *accipere* in Mss. Solini. vid. Salmast. pag. 155. *offodere* apud Prudentium in veterrimo codice Hymn. in Laurent. 190. *offocare* apud Florum. sic

⁷⁹ LETHIFER. L. Steph. al. ⁸⁰ simul ut Vof. Dan. Fabr. cognovit deest L. R. Steph. al. ⁸¹ deest L. Vof. R. Steph. al. ⁸² deest L. Steph. al. absorpta vox a praecedentis ultimis syllabis. nam in R. erat vulnereque, pro vulnere plerumque, similia Servio observasse Eustathium ad Iliad. §. 777. notaverat Cl. Dorvil. ⁸³ ait *Μολιόφρονος* L. Metap. poema Vof. R. *μολιόφρονος* Steph. reliquis omisiss. ⁸⁴ deest Dan. ⁸⁵ deest L. Vof. R. ⁸⁶ deest Basil. ⁸⁷ deest L. Vof. R. Steph. al. ⁸⁸ ad lib. x. 643 legitur ab *adolescencia*. ⁸⁹ deest L. R. Vof. Steph. al. ⁹⁰ TAMEN Steph. ⁹¹ edixit Dan.

Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aethera tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Aufonias acies urbemque videbat,
640 Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Maeste nova virtute, puer; sic itur ad astra,

Dis

SERVII.

637. ANIMOSQUE. Aut suos, aut Ascanii, per favorem.

639. [ACIES URBEMQUE. Syllepsis.]

640. NUBE SEDENS. ⁹³ Sicut solent numina; JUNO, XII. 810. *Nec tu me aëria solam nunc sede videres Digna indigna pati.* ⁹⁴ [VICTOREM. Bene ei, qui unum occiderat, addidit dignitatem. AF-
FATUR IULUM. Non ita, ut Iulus audiret.]

641. MACTE. Magis aucte, ⁹⁵ adfectatae gloriae. Et est sermo tractus a sacris: quotiens enim aut tus, aut vinum super victimam fundebatur, dicebant, *mactus est taurus vel vino, vel ture*, hoc est, cumulata est hostia & magis aucta. ⁹⁶ [Maeste ergo, pro, *mactus esto*, vocativum pro nominativo posuit, ut Persius III. Sat. 28. *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis Censoreme tuum vel quod trabeate salutas*, pro *millesimus* & *trabeatus*: & Virgilius III. 382. *Vicinosque ignare paras invadere portus*, pro, *ignarus*: & alibi XI. 547. *Quos Amasene pater*, pro, *Amasenus*: sic ergo & *maeste*, pro, *mactus*. Quod autem *esto* non addidit, ab antiquitate descendit: nam veteres *maeste esto* dicebant; sed hoc secutus suam consuetudinem fecit: nam & alibi VII. II. *Dives inaccessos ubi Solis filia lucos*: & iterum IV. Aen. 263. *Dives quae munera Dido*, praetermisit cuius rei dives; cum veteres *dives illius rei* dicerent: quod ipse alibi II. Georg. 468. *Dives opum variorum*: & IX. 26. *Dives pictis vestis & auri*. Item cum veteres natalem diem, vel locum, vel tempus dicerent, ut Horatius I. Od. 21. *Natalemque mares Delon Apollinis*: & Plautus in Pseudolo I. II. 46. *Natalem hunc mihi diem scitis esse*: Virgilius his omisissis dixerit Ecl. III. 76. *Phyllida misse mihi, meus est natalis, Iola*. Ergo & hic ita subtrahit: nam integrum est, *maeste esto nova virtute, puer*: *Maetus* autem apud veteres etiam *maestus* dicebatur, ut Ennius: *Livius inde redit ma-*

gno maectatus triumpho. Et Lucilius lib. v. *Maeste, inquam, virtute, simulque his versibus esto*. Et in Pontificalibus sacrificantes dicebant deo: *Maeste hos vino inferio esto*.] NOVA VIRTUTE, PUER. Aut magna ⁹⁷ [& mira,] ut III. Ecl. 86. *Pollio & ipse facit nova carmina*: aut re vera nova, quantum ad bellum.

VARIORUM.

sic *officere* Hirt. Bel. Africano cap. 52. *quod nix in noctem praelium esset coniectum, pulvisque vento flatus (lego elatus) omnium prospectui officisset, Juba cum Labieno capti in potestatem Caesaris venissent*: sic lego *prospectu affecisset*. In priore Vossiano & fluit. deinde iidem vetustiores *adducta sagitta*, quomodo & Vaticanus princeps & alii ex Pierianis nonnulli. ceteri nostri *adlapsa*, quos inter & Gudianus. etiam bene, ut lib. XII. *Ecce viro stridens alis adlapsa sagitta*. & hoc ipso libro paullo ante, ergo *alis adlapsa sagitta*. in Schefferiano & Leidenli, *delapsa sagitta*. HEINS. *Adducta* Francianus. & fugit, & elapsa Paris. vid. ad I. Georg. 144. *allapsa Parrhaf*.

Ibid. STRIDENS. *Strigens* prior Hamburgicus.

634. TRAJICIT. *Trajecit*, verbis Regius Dorvill. & multi, *transigit* Excerpta nostra. *transigit* Ed. pr. *en lude* Zulichemius a manu secunda. *alude* Venetus.

636. Hoc. Haec Parrhaf. & Editio Juntina & Commelin. *hic* & superscript. *huc* Dorvill. vid. sup. ad II. 690.

Ibid. Hoc TANTUM. Ita vetustiores nostri omnes, recte. cum & Ascanii oratio in paucissimis verbis consistat, & haec jam proxime praecesserit. HEINS.

638. TUM. Cum Parrhaf.

939. ACIES. *Arces* alter Hamburgicus.

640. VI-

⁹² defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹³ ut sedent Dan. Fabr. ⁹⁶ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad Nova. ⁹⁷ defunt iisdem.

450 P. VIRGILII AENEIDOS LIB. IX.

DIs genite, & geniture deos. Jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. Simul haec effatus, ab alto
645 Aethere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquom in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
650 Omnia longaevo similis, vocemque, coloremque,

Et

S E R V I I.

642. DIIS GENITE. Propter Venerem. GENITURE DEOS. Propter Julium Caesarem, & Augustum. JURE. Merito.

643. GENTE SUB ASSARACI. Sub gente Romana. *Assaracus* enim pater est ⁹⁸ Capys, avus Anchisae. FATO VENTURA. Magna: haec enim bella sunt gravia, quae fati ratione proveniunt, ut Trojana, & Thebana. ⁹⁹ [RESIDENT. Sedabuntur, ut *tempestatem residere* dicimus.

644. NEC TE TROJA CAPIT. Vel major es quam patria, vel] ¹ major es meritis quam civitas, in qua nunc es. Lucanus de Caesare l. 175. *Plus patria potuisse tua.*

645. SPIRANTES. Vitales, quibus spiramus & vivimus.

646. PETIT. Notandum *petit*, sine insidiis dictum.

647. ² [ANTIQUUM IN BUTEN, Hic *Butes*, semel hic nominatur, ut bis, *Nautes*.]

648. FIDUSQUE AD LIMINA CUSTOS. Aeditus fuit: quod, ut supra l. 730. diximus, in ingenti honore apud majores fuit. Illic enim & epulabantur, & deos ³ colebant. Censui etiam ⁴ omnis illic servabatur: quod & Plautus docet in *Afinaria*, in qua inducit Sauriam, servum attrientem, in tota familia plurimum posse. ⁵ [Ad *limina* sane, figuratum.]

V A R I O R U M.

640. VICTOREM. *Juvenem* Venetus.

642. DIS GENITE, ET. Ita adulatur Domitiano Statius lib. l. Silv. l. 76.

Salve magnorum proles, genitorque Deorum.

643. RESIDENT. *Residunt* in tercio Rottendorphio & altero Hamburgico. HEINS. Et in Zulichemio.

644. NEC TE TROJA CAPIT. Imitatus Statius l. Achil. 151.

Nunc illum non Ossa capit, non Pelion ingens. ubi vide Barth. & notas ad Ovid. III. Trist. IV. 30.

Ibid. EFFATUS. *Affatus* Leidenfes duo, primus Moreti, & Ed. Juntina.

645. MITTIT. *Misit* Francianus, secundus Rottendorphius & tertius Mentelius, & pro varia lectione Leidenfis. *demovet* tertius Mentelius & Excerpta nostra. *spumantes* prior Hamburgicus.

646. FORMA. *Formam* in plerisque suis testatur legi Pierius, quomodo & tres codices Rottendorphii ex nostris, & uterque Mentelius, ac Hamburgicus, tum primus & secundus Moretanus, & prior Vossianus, etiam Gudianus a manu secunda. quae scriptura elegantem & dignum Maronis genio Graecissimum refert. HEINS. Ita & Zulichemius & Leidenfis.

648. LIMINA. *Lumina* Sproctianus.

649. TUM. *Hunc* secundus & tertius Rottendorphius, Leidenfis, Zulichemius & quartus Moretanus, & Francianus & Regius. *Tunc* Parrhaf.

651. CRI-

⁹⁸ Capis L. Vof. Capronis R. ⁹⁹ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad *Major* §. 644. ¹ majoris L. Vof. Steph. al. *ma-*
joris meritis R. ² defunt L. Vof. R. Steph. al. ³ celabant R. hoc non de nihilo puto. an Gazas vel thesauros celabant.
⁴ omnes illic servabant, quod etiam Plautus in *Afin.* Dan. & Fabr. sed ille addit. docet in *Afin.* ⁵ defunt L. Vof. R.
Steph. al.

Et crinis albos; & saeva sonoris arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit satis, Aeneide, telis inpune Numanum
Oppetiisse tuis: Primam hanc tibi magnus Apollo
655 Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

Ad-

SERVIL

651. SAEVA SONORIBUS ARMA. Strepitu terribilia. ⁶ [Et sunt *saeva arma*, quae habent sonorem, ut sup. 359. *aurea bullis Cingula*: An etiam sonoris *saeva*?]

652. ARDENTEM. Desiderio dimicandi: unde, *animosque ad sidera tollunt*. Melius Ascanii intelligimus, sicut Statius de Menaeo ⁶ * x. 680. *Et laudibus implet honestis*.

653. AENEIDE. Patronymicum hoc non venit ab eo, quod est *Aeneas*: nam *hic Aeneades*, & *Aeneade* faceret. ⁷ [Sed ab eo, quod est *Aeneus*, ut a *Thestus Theseide*.]

654. PRIMAM HANC TIBI MAGNUS APOLLO. Dicendo *primam* ⁸ *hanc*, pollicetur & aliam. CONCEDERE autem se ideo dixit: quia sagittarum deus est: & licet eum Jupiter juverit, Apollo tamen suum sibi officium vindicat, quod dicit se concessisse: quia non prohibuit. Ea enim, quae ab aliis numinibus poscimus, tunc implentur, si non adversentur numina, quorum propria sunt quae poscimus: unde & in quarto Juno ait: *¶ 125. Adero, & tua si mihi certa voluntas*. Hoc est, quod in me est, jungam eos: restat ⁹ ut tuum implere velis officium.

655. PARIBUS NON INVIDET ARMIS. Pari gloriae: nam ut Apollo puer ¹⁰ occiso Pythone ultus est matris injuriam, sic Ascanius occiso Numano Trojanorum castra injuriasque defendit. *Paribus ergo armis*, id est, similibus; non peritia, ¹¹ sed genere victoriae.

656. CAETERA. Deinceps: & est adverbium: ¹² [id est, in caeterum: est autem Ennianum: *Caetera, quos peperisti, ne cures*.] ORSUS. Modo locutus, ¹³ [id est, pro eo, qui desierit:] alias coepit, quod magis est proprium; ut i. 329. *Sic Veneris, at Veneris contra sic filius orsus*.

657. MEDIO SERMONE. Ideo *medio*, quia non respondit Ascanius. ¹⁴ [*Sermo enim est duorum vel plurium oratio, & ex dicente respondenteque conficitur*.]

VARIORUM.

651. CRINIS ALBOS. *Flavos* primus & secundus Rottendorphii, alter Mentelius, primus Moretanus, uterque Vossianus, Leidensis & alii quinque. quod ex lib. iv. 558. irrepsisse censeo, ubi habemus,

*Omnia Mercurio similiq, vocemque coloremque
Et crines flavos.*

Opinatus sum aliquando, *ravos crines* hic reponi debere. sic de Bellona apud Silium v. 220. pro *flavam sanguine multo sparsa comam*, lege, *ravam*. Avien. Fab. 39. ubi lego,

Et quod nil ravos variarent terga leones.

non nulla graves. ita *ravus praeco* Sidonius Pagnyrico Majoriani *¶ 562*. & sic alibi idem. vide Savaronem. *ravi anseres* ex scriptis apud eundem lib. ix. Ep. 11. *ravuli choraulae*. lib. ix. Epist. 13. *rabuscula vitis* pro *ravuscula* Plinio xiv. 4. *pilus ravior*

⁶ desunt iisdem. ⁶ * in Scatio legitur, atque ignibus implet honestis. ⁷ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. male Masvichus, *Aeneis* & *Thestis* edidit. ⁸ deest Dan. Fab. dicendo hanc, poll. Basil. ⁹ & tu tuum Dan. Fab. ut & tuum L. Vof. R. Steph. al. ¹⁰ extinxit Pythonem in vindictam matris, sic Numam Ascanius Dan. Fabr. sed ille addit, ut Trojanorum castra injuriasque defenderet. ¹¹ sed triumpho Dan. Fabr. ¹² desunt L. R. Vof. Steph. al. ¹³ desunt iisdem. ¹⁴ desunt L. Vof. R. Steph. totus autem sermo ex *Scat.* Basil. Danieli desunt, & ex d. &c.

- Adgnovere Deum proceres divinaque tela
 660 Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
 Ergo avidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
 Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt:
 It clamor totis per propugnacula muris:
 665 Intendunt acris arcus, amentaue torquent.

Ster-

SERVII.

660. FUGA. Abscessu: " [& more suo abeuntes deos inducit agnosci.] PHARETRAMQUE SONANTEM. Quia " dixit supra 650. *Et sacra sonantibus arma.* " [Homer. Iliad. A. 46. "Εκλαγξεν δ' ἄρ' αἰεὶ ἐν' ὅππῃ χαοπέροιο, 'Αὐτὴ κινεμένη·.]

661. DICTIS. Propter auditam orationem. AC NUMINE. Propter agnitum deum.

663. " [ANIMASQUE IN APERTA PERICULA MITTUNT. Plus enim quam manifesta sunt praesentia pericula, quando audientibus Trojanis bello prohibebatur Ascanius, ne periclitaretur.]

665. INTENDUNT ACRES ARCUS. Pro, ipsi acres: " [ut enim & in primo 318. diximus,] arcum unusquisque habet pro viribus suis. AMENTAUE TORQUENT. Pro, tela amentis torquent: nam *amentum*, est lorum, quo media hasta " religatur & jacitur.

VARIORUM.

ravior equi, non rubrior, legit apud Plinium lib. x. cap. 63. Pintianus. vide annotata ad Ovidium I. Am. xi. 19. HEINS. *Flavus* Pharras. Ed. Mediol.

653. AENEIDE. Jurarim Poëtam nulla alia de causa usum fuisse hoc patronymico *Aeneide*, nisi ut haberent Grammatici, unde operis titulum, qui est *Aeneis*, commode deducerent. sic enim ab *Aeneides* masculino, *Aeneis*, dicimus foemininum, ut a Thesides, Theseis. MUSON. *Aeneide* Probus agnoscit lib. i. Art. Gramm. *Aenide* Mediceus, Gudianus & multi alii. in Menteliano utroque, primo Rottendorphio, aliisque *Aeneidae*; & in Mentelio priore a manu secunda *Aenidae*, &

superscriptum *Aenida*. *Aenidae* etiam in primo Moretano. Vaticanus ille longe vetustissimus Pierii agnoscit *Aeneade*. *Aeneadae* Romani passim Poëtis dicti, ab *Aeneas* pro *Aeneas*, ut demonstrat Vossius lib. ii. Art. Gramm. cap. ii. cujus vocis syllaba secunda corripitur. sed tamen Priscianum audiamus. Is lib. ii. *Pelias Peliades*, *Aeneas Aeneades*, *Menoetius Menoetiades*. Nam *Aenides* magis contra regulam auctoritate Poëtica posuit Virgilius, & a correptas in i productam convertens, vel quasi ab *Aeneus*, *Aenides*, sicut a *Peleus Pelides*, proferens in ix. sit satis *Aenide*. Idem in sequentibus *Aenide* pro *Aeneide* positum pluribus contendit, eandemque scripturam lib. vii. rursus agnoscit. etiam in libello de xii. versibus principalibus Aeneidos Virgilianae: ab *Aeneas* possessivum *Aeneius* & *Aeneicus*, Appulejus in epitomis Historiarum *Aeneica* gens. Patronymicum *Aeneades*, secundum analogiam, itaque hoc usus ubique est Poëta. in uno tamen loco usus auctoritate Poëtica *Aenides* dixit. sit satis *Aenide*, quasi ab *Aeneus* nqminativo, sicut a *Peleus Pelides*, unde etiam Poëmati suo *Aeneis* inscripsit, quod est foemininum *Aeneidae*, quod per synaeresin *Aeniden* dixit. Haec & plura ille. hinc patet male apud Hieronymum in Chronico Eusebiano ad annum M. M. *Aeneidum*, vel ut in codicibus nonnullis est vetustis, *Aeneadum* libros vocari: Varius & Tucca Virgilii & Horatii contubernales Poëtae habentur illustres, qui *Aeneidum* postea libros emendarunt, sub ea lege, ut nihil adderent. Potuit tamen & *Aenida* Maro scripsisse, si veterum codicum

15 desunt L. Vof. R. Steph. al. 16 ait Dan. 17 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 18 desunt Vof. L. R. Steph. al. 19 desunt L. R. 20 ligatur Dan. Fabr. Barth. ad Stat. iv. Theb. 153. ex codicē producit *giratar*, certe melius quam *vulgata*. sed forte scripsit *libratar*, quod verbum in hac re proprium. ut lib. x. 773. & ita coniecerat Heinsius ad Ovid. Epist. III. 125. vid. supr. §. 417. *libray* vero est quum ad vibrandum concutimus telum & quasi in libra expendimus an certum locum possit tangere. ut post multos alios Markl. ad Stat. v. 11. 102. & Quidend. ad Lucan. iv. 40. BURM.

Sternitur omne solum telis: tum scuta, cavaeque
Dant sonitum flictu galeae: pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus Haedis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
670 In vada praecipitant; quum Juppiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, & coelo cava nubila rumpit,
Pandarus & Bitias, Idaeo Alcanore creti,

Quos

S E R V I L

667. FLICTU. Pro adflictu, ²¹ [vel inflictu,] id est, ictu: nam detraxit more suo praepositionem: ²² [& loquutus est juxta antiquum morem. Pacuvius Teuctro: *Flictus navium*.]

668. PLUVIALIBUS HOEDIS. ²³ Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est: hunc cum Tauro una clara stella conjungit. Retinet autem Auriga stellas duas in manu, quae *Hoedi* vocantur, & capram, ²⁴ [quam Amaltheam dicunt: ²⁵ quarum & ortus & occasus gravissimas tempestates ²⁶ faciunt. ²⁷ Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri.]

670. JUPPITER. Aër: ut Horatius I. od. I. *Magnet sub foris frigido venator*. ²⁸ [EDUXIT. Quidam pro educavit volunt intelligi.]

V A R I O R U M.

cum vestigiis insititur. sic *Anchisiada* lib. VI. in optimis membranar. *Aeacida* saepe apud Poetas. *Cecropida* apud Nasonem lib. VIII. Met. in vetutis exemplaribus. HEINS. *Aenide* Edd. prima.

654. TUIS. *Suis* secundus Rottendorphius.

Ibid. PRIMAM HANC. *Prima hac s. m. A. C.* laude Hugonius. *primum* Editio Juntina.

655. ET PARIBUS NON. *Nec paribus invidet* Ed. Venet.

657. MORTALES MEDIO ADSPECTUS, &c. Donati lectio sic orsus *Apollo mortalis, medio &c.* FABRIC. *Adspectu* secundus Moreti. *visus* Gudianus pro varia lectione, quod arcessitum est ex lib. IV. 276.

660. SONANTEM. *Tonantem* secundus Rotten-

dorphius, & secundus Moreti.

662. CERTAMINA. *Certamine* Montalbanius, & Bigotianus. *certamina cursus* in Hugoniano. *ad certamina* Regius.

663. ANIMASQUE. *Animosque* alter Hamburgen-
gensis.

664. MURIS. In tertio Rottendorphio a manu prima, *moris*. pro *moeris* opinor, quomodo & alibi noster. HEINS. Vid. inf. x. 24.

667. SONITUM FLICTU. *At flictu* Mediceus, hoc est, *ad flictum*. Vaticanus Pierii *adflictu*. sed nihil mutandum esse ex Servio apparet: & sane *flictu* Mentelianus uterque, omnes Moretani ac Rottendorphii, alique complures. Silius lib. IX. 322.

Galea horrida flictu,

Adversae horrescit galeae.

lib. XIV. 558.

Remorumque fragor flictuque sonantia rostra.
Aulon. Ep. xxv.

Cymbala dant flictu sonitum.

Apud Valer. Flac. lib. IV. 612. scribendum videtur, *Et tonat a flicta semper domus ignea massa*, non *afflicta*. adi Nonium Marcellum in *figere*. & Ivonem Villiomarum adversus Rob. Titium lib. VI. Locor Controvers. cap. 9. & de verbo *figere* vide Vossium de Analogia lib. III. 27. HEINS. *Fluctu* Gudianus, Menagius & Hamburgicus secundi. *afflictu* Montalbanius.

668. OCCASU. Vel *Oceano* Zulichemius. sed vulgata est apud Lutatium ad Stat. III. Theb. 25.

669. MULTA. *Multi* P. Daniel.

671. NUBILA RUMPT. *Lumina* Mediceus a manu prima. in tertio Rottendorphio, *telo cava nubila*

²¹ desunt R. L. Vof. Steph. al. ²² desunt iisdem. ²³ super L. Vof. R. Steph. al. sub. t. cornu Dan. Fabr. ²⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al. ²⁵ quorum iisdem. ²⁶ facit iisdem. ²⁷ oriente autem scorpione occidunt Dan. oriente autem scorpione occidunt mense Octobri Fabr. cum scorpio L. Vof. R. Steph. Octobrio L. Vof. R. ²⁸ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus aequos,
675 Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt
Freri armis, utroque invitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:

Qua-

S E R V I I.

674. MONTIBUS AEQUOS. ²⁹ Idae, vel ejus arboribus exaequandos.

675. DUCIS IMPERIO COMMISSA. ³⁰ [Aut quae ei commissa fuerat imperio ³¹ absentis Aeneae: aut, quod est melius, quae imperio Aeneae fuerat commissa, [id est, clausa: unde & commissurae, dicuntur conjunctiones tabularum, secundum superiorem sensum. Contrarium est, quod dixit sup.

179. *Rectores juvenum & verum dedit esse magistros.* Aeneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. Alii ducis, Ascanium accipiunt: alii commissa ideo clausa accipiunt, quia superius lectum est 39. *Heja ingenti clamore per omnes Conducunt se Teucro portas.* Quietis enim rebus portae patebant, per quas se Teucro sub adventum hostis receperant; propterea quod ait: *Namque ita discedens praeceperat optimus armis Aeneas, si qua interea fortuna fuisset, Non aequo dare se campo, non obvia ferre Arma viros, sed castra fovere.* Sane commissa, deest sibi, vel illis.] Pandaro, & Bitiae; ne contrarium sit, quod dixit: *Rectores juvenum & verum dedit esse magistros.*] Scimus enim, quod Mnestheo & aliis ducibus imperaverat ³² Aeneas, ad petenda proficiens auxilia, ne portas aperirent, ut: *Castra modo, & tutos servarent aggere muros.* Item legimus, Mnesthea & Seresthum ductores fuisse, & rerum magistros; non Pandarum & Bitiam: unde apparet, ³³ quia hunc locum male intellexit Donatus, dicens, *Commisam portam*, id est, *creditam Pandaro & Bitiae*: ³⁴ [qui duces non erant. ³⁵ [Cornutus vero melius sensit, dicens: *portam*,] quae ducis imperio commissa fuerat, hoc est, clausa, eam aperuerunt. Commissura enim, dicitur tabularum

conjunctio: sicut Cicero in ³⁶ Fontejana meminit.] Ergo melius est, ut *commisam*, dicamus *clausam*, quam creditam Pandaro & Bitiae.

676. ³⁷ [MOENIBUS. Pro, in moenia.]

677. PRO TURRIBUS. Aut vice turrium: aut pro defensione.

678. ARMATI FERRO. Aut bene instructi armis: aut, ut Asper dicit, ferrea corda habentes, id est, dura, & cruenta ³⁸ cogitantes: ut Ennium sit secutus, qui ait: *Succincti corda machaeris.*

V A R I O R U M.

nubila rumpit, ut ad fulmen referatur. Nil muto. HEINS.

672. CRET. Nati prior Hamburgicus & Dorvill.

673. HIERA. Iera Mediceus & caeteri maximam partem in Menteliano priore & Gudiano Iera; sed perperam. *Ἰέρα Πόλις, μάλιστα Θρυγίας καὶ Λυδίας, πόλις ὑψηλὴν ἰδιότατον πολλὰν πλῆθυσιν*, Stephano Byzantio. mox *Abietibus patriis juvenes* in Gudiano, Mentelio priore & Moretano secundo. HEINS. *Hibera* Zulichemius. *Hyena* Turneb. Guel. *Hiera* Dorvill.

674. JUVENES. Patriis juvenes & Regius. *aequis* Gudianus.

675. IMPERIO. Imperio est Macrobius lib. v. Saturn. cap. 11. HEINS. *Reducunt* Hugonius.

676. ULTROQUE. Utrouque Dorvill. recte Servius *moenibus* pro in moenia. sic VIII. 178. *solioque* invitat aeterno.

677. ASTANT. Instant primus Moretanus, Vossianus prior, prior Hamburgicus & primus Rottendorphius.

²⁹ Ideo Dan. Fabr. al. ³⁰ desunt L. R. Vof. Basil. usque ad, *scimus enim*. sed Steph. desunt ab, *id est clausa* usque ad Pandaro & Bitiae. ³¹ absentis Steph. ³² Aeneas proficiens, ne portas L. Vof. in Reg. exciderat vox *amissa*. ³³ quod Basil. ³⁴ desunt L. relicta lacuna ad, *quae ducis*. ³⁵ desunt Dan. multum in hac nota turbatum est. ³⁶ Fundaniana L. Vof. Steph. al. Fontejana Fabr. Fundiana R. vid. ad 11. Georg. 342. sed Patricius retelit inter fragmenta Fundaniana. ³⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al. ³⁸ comitantes R. Steph. al. committentes Vof. Fabr.

Quales aëriae liquentia flumina circum,
 680 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
 Confurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
 Adtollunt capita, & sublimi vertice nutant.
 Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
 Continuo Quercens, & pulcher Aquicolus armis,

68; Et

SERVII.

679. ³⁹ [QUALES AERIAE. Comparatio ex Homero Iliad. M. 127.

Ἐν δὲ πόλῃσι δὲ αἰτίας ὕδρον αἰεὶς
 ὥς ὑπερβύβων Λαπιθαίων αἰχμηθῶν
 Τὸν μὲ Παρθίου ὕδα κρήνην Πολυποίτην,
 Τὸν δὲ Λιοῦν, βροτολογῶ ἴσον Ἀρμ.
 Τὰ μὲν ἄρα προκάροισι πύλων ὑψηλῶν
 ἔστασαν ὡς ὅτε τὴ δούε ἔρισιν ὑψηλῶν,
 Αἰτ' αἰμαὶ μόνον, καὶ οὐτὸν ἡμῶν πᾶσι,
 ῥίχθον μεγαλήσι διπλοῦσιν ἀραυῶσι.
 Ὅς ἄρα τὰ χερσὶσι πιπιδότις ἰδὲ βίβησι
 Μίμνον ἐπαρχόμενον μέγαν Ἀσίων, ὃδ' ἰφίβοιο.]

LIQUENTIA FLUMINA. ⁴⁰ Juxta Padum, & Athesim, Venetiae flumina, est etiam fluvius *Liquetius*, ⁴¹ [inter Alitum & Concordiam,] quem nunc commemorat. Ergo *Liquetia*, proprium est nomen; non epitheton: ⁴² ne incipiamus a generalitate, ad speciem reverti: quod vitiosum est: ⁴³ ut si dicas: Circa flumina nascuntur arbores: & sic inferas, circa Tyberim vel Anienem: sufficit enim dixisse, circa flumina, generaliter. Unde apparet, quia *Liquetia* legendum est, non *liquetia*.

680. ⁴⁴ [SIVE PADI RIPIS, ATHESEM SEU PROPTER. *Padus*, Italiae fluvius, aliquas provincias dextra laevaeque contingit, inter quas & Venetiae partem praeterfluit. *ATHESIS*, Venetiae fluvius est, Veronam civitatem ambiens, & in Padum cadens.]

681. INTONSAQUE COELO. Hoc ad supradictas cristas refertur. GEMINAE QUERCUS. Non quia

tantum duae nascuntur; sed ad istorum similitudinem respexit; id est, quando similes elewantur quercus.

684. PULCHER EQUICOLUS ARMIS. ⁴⁵ Ut *pulcher vestibis*, sic *pulcher armis*, hoc est, per arma: & quod erat armorum retulit ad personam: ⁴⁶ [et melius figuratum, quam si dixisset, *pulchris armis*.]

VARIORUM.

phius. in Leidensi, *obstant*. HEINS. Sed *adstant* praefero. ut supra *stans pro turribus Idas* 575.

678. CORUSCI. *Coruscant* Mediceus, sed perperam. male etiam apud Macrobiū *coruscis*. HEINS. *Coruscis* Venetus. *coruscant* Hugenanus.

679. LIQUENTIA. *Liquetia* Servius contendit legendum esse: atque ita Mentelianus uterque, cum aliis nonnullis. Gudianus etiam a manu secunda. Mentelianus quoque verba Servii adscripta habet. *Liquetia flumina* juxta Padum & Athesim Venetiae flumina est etiam fluvius *Liquetius*, quem nunc commemorat. Ergo *Liquetia* proprium est nomen, non est epitheton, ne incipiamus a generalitate ad speciem reverti, quod vitiosum est. ut dicas circa flumina nascuntur arbores & sic inferas, circa Tiberim vel Anienem. sufficit dixisse flumina generaliter. unde apparet, quia *Liquetia* legendum, non *Liquentia*. Haec paullo aliter in vulgatis Servii codicibus leguntur. sed qui Servio fluvius est *Liquetius*, is Plinio Nat. Hist. lib. III. cap. 28. *Liquentia flumen*. Apud Paulum Diacōnum quoque lib. v. cap. 39. *Pons Liquentiae fluminis*. in Montalbano codice, *Liquencia flumina*, cum

³⁹ defunt L. Vof. R. Steph. Dan. ⁴⁰ haec in Dan. & Fabr. hoc ordine leguntur: *Padus* Italiae fluvius aliquas provincias dextra laevaeque contingit, inter quas & Venetiae partem praeterfluit. *Athesis* Venetiae fluvius est Veronam civitatem ambiens & in Padum cadens. *Liquetia* fluvius Venetiae inter Al. e. c. q. n. com. Nam *Liquetia* non est epitheton, nemo enim a generalitate transit ad speciem. unde app. q. L. l. e. n. L. ⁴¹ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴² ne incipiens a generalitate ad speciem revertatur Fabr. ⁴³ ut dicas L. Vof. R. ⁴⁴ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴⁵ ut pulcher armis, pulcher vestibis, & melius &c. Dan. reliquis omisiss. ⁴⁶ defunt L. Vof. R. Steph. al.

- 685 Et praeceps animi Tmarus, & Mavortius Haemon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis crescunt animis discordibus irae,
 Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
 690 Et conferre manum, & procurrere longius audent.
 Ductori Turno, diversa in parte furenti,

Tur-

SERVII.

685. PRAECEPTUM ANIMI. Figurate genitivo junxit: nam dicimus, ⁴⁷ [*praeceptum iracundia*.] *praeceptum furor*. ⁴⁸ [MAVORTIUS HAEMON. Non Martis filius; sed bellicosus.]

686. AGMINIBUS TOTIS. Deest *ab*: & significat, eos primo fugatos esse, mox occisos: aut certe ⁴⁹ aliquos fugatos, aliquos interemptos. ⁵⁰ [Quidam dubium putant, utrum, *ab agminibus totis terga dedere*, an *ab agminibus versi*.]

687. POSUERE IN LIMINE VITAM. Ut IV. Georg. 238. *animasque in vulnere ponunt*.]

688. ANIMIS DISCORDIBUS IRAE. Hostilibus, scilicet Trojanorum, qui a Rutulis discordabant.

VARIORUM.

cum glossa, *Liquentius fluvius*. sed & illic *Liquentia* repositum, erat litera *n*. *Liquentia flumina*, in hoc Maronis loco exhibet Diomedes lib. II. Institutionis Grammaticae, & Macrobius lib. V. Saturn. cap. II. HEINS. *Liquentia* legit & Gifaninus in Epistola ad Th. Canterum, quam edidit A. Matthaeus in Sylloge sua primam. & sic Guell. *Liquetia* Ed. Mediol.

680. ATHESIM. *Etbesim* P. Daniel. *praeter* Hugenianus a manu secunda. *sen Padi* etiam Parrhaf.

683. INRUMPUNT. *Arrumpunt* alter Menagii. *orumpunt* Bigotianus. *prorumpunt* Sprotianus pro diversa lectione. *irrupunt* aditus Rutuli; ut v. p. Regius. ita *irrupit limina* lib. IV. 645.

684. EQUICOLUS. *Aquicolus* in Mediceo & secundo Moretano. caeteri nostri *Aquiculus*. *Aquilius* tamen in Menagiano priore, & Sprotiano. quid si *Aciscolus*, quod Valeriae gentis cognomen, ut ex nummis antiquis liquet? sed & apud Macrobius cum hic Maronianus heros *Equiculus*

appelletur lib. V. Saturn. cap. 15. codex vetustus Thuanæ Bibliothecae *Aquicolum* appellat. HEINS. *Aquilurus* prior Hamburgicus. *Equiculus* Parrhaf. *Aquiculus* Regius Ed. Venet. *Equiculus* Ald. vid. ad lib. VII. 747.

685. TMARUS. *Tmaros* secundus tertiusque Rotendorphii. quomodo in Bucolicis, *Aut Tmaros aut Rhodope*. HEINS. *Marus* Montalbanius, & Francianus, Mediceus & Regius. *Thmarus* Venetus & Menagii alter. *Thamarus* Zulichemius. *Tmarus* Parrhaf. *Himarus* Ed. Venet. *Tmarus* Mediol. *princeps animi* secundus Moretanus. *Haemo* Menagii prior.

686. AGMINIBUS TOTIS. Non placet expositio Servii. explico more Graecorum, i. e. cum agmine quisque suo repulsi sunt: nam de Pandaro tantum & Bitia mentio. FABER. *Adversi* Parrhaf. *Aversi* Dorvill.

687. POSUERE. *Dedere* Parrhaf.

688. MAGIS. *Magnae* Dorvil.

689. EODEM. *In unum* Bigotianus.

690. CONFERRE MANUM. *Gradum* Nonius agnoscit in *conferre*. quod adridet. etsi *conferre manum*, non uno loco apud nostrum occurrit. ut lib. X.

Incipias conferre manum.
 supra hoc libro,

Ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat.
 lib. XII.

Stat conferre manum Aeneae.
 alterius exemplum habes lib. VI.

Furvat usque morari,
Et conferre gradum.

III. Georg.

Funge pares & cogo gradum conferre juvencae.
 sic & Plautus Moenechmis,

Pro-

⁴⁷ desunt iisdem. ⁴⁸ desunt iisdem. apud Stat. IV. Theb. 111. Latatius explicat non Martis filius, sed qui virtute polleat. ⁴⁹ aliquos f. aliquos int. L. Vol. R. Steph'al. ⁵⁰ desunt iisdem. ad γ. 688.

Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Fervere caede nova, & portas praeberere patentis.
 Deferit inceptum, atque inmani concitus ira
 695 Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
 Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
 Conjecto sternit jaculo. Volat Itala cornus
 Aëra per tenerum, stomachoque infixâ sub altum

700 Pe-

SERVIL

692. ⁵¹ [NUNTIUS. Et qui nuntiat dicitur, & qui nunciatur; sed modo hic qui nunciatur.]

695. FRATRESQUE. Quos supra portam dixit tenere.

696. SE PRIMUS AGEBAT. ⁵² [Juxta veteres, agebat, pro veniebat, ut ⁵³ VI. 337. Ecce gubernator sese Palinurus agebat. Plautus in Mostellaria I. IV. 28. Unde agis te? Ut enim nos e contrario dicimus, *duco me*, ita illi, *agit se*, ἀγὼ τὴν ἑωυτόν. *Se agebat*,] hoc est, incedebat. Tractus autem sermo est a ratione Physica: nam agitur corpus animi iudicio: unde Terentius Andr. II. IV. 25. *Quo te agis?*

697. ⁵⁴ [THEBANA DE MATRE. Parenthesis est. Sane Thebae, aliae Aegyptiae, aliae Boeotiae, aliae Phrygiae.] SARPEDONIS ALTI. Id est, nobilis.

698. ITALA CORNUS. Telum de Itala cornu factum, ⁵⁵ [et materiam pro opere posuit.]

699. STOMACHO INFIXA. Graecus sermo est.

VARIORUM.

Propere fer pedem, confer gradum.

ita & Livius alique melioris aevi scriptores, quomodo *capita* & *consilia* conferre similiaque. Symmachus lib. I. Ep. 10. *Hancine mihi esse fortunam, ut quoquo versum pedem gradumque contulero, exaedificandum aliquid offeratur.* HEINS.

Ibid. PROCURRERE. Percurrere Sprotianus. procedere secundus Moretanus. concurrere Ed. pr. ardent Leidenfis.

692. HOSTEM. Hostes Parthaf.

697. THEBANA. Non a Boeotiae, sed Phrygiae

urbe. vid. ad Ovid. XII. Met. 109.

698. CORNUS. Hastilia ex cornu ita dicta constat. sed Hard. ad Plin. XVI. 40. illa contendit ex II. Georg. 396. *verubus columnis* male explicari, quasi ex corno verua fuerint facta; quum *columnus* ipsam arborem cornum notet. sed si *columnus* sit substantivum, quomodo tunc *verubus* explicabimus? an in *verubus* torrebimus exta *columnis* hastilibus? sed *columnus* est adjectivum a *corylus*, ut docet Schol. Horat. I. Sat. VIII. I. *Sicut a corylo columnus, ita a ficu ficulus, derivatur.* male ergo a corno derivat Harduinus. BURM.

699. PER TENERUM. Sic Mediceus, cum caeteris omnibus nostris & plerisque Pierianis. bene: quo epitheto etiam usus de aëre Ovidius lib. IV. Metam. 615. Lucretius lib. II.

Et variae volucres, nemora avia pervolitant;
Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent.

Tenerae auras apud eundem libro primo:

Aëris in teneras possint proferrier auras.

idem Naso lib. V. Trist. Eleg. 2.

Quot tenerum pennis aëra pulsat avis.

noïter III. Georg. 108.

Jamque humiles, jamque elasi, sublime videntur
Aëra per tenerum ferri.

ita enim Macrobius legit lib. V. Saturn. cap. 13. non *aëra per vacuum*. apud Ennium lib. II. Annal. ex Servio Mf. Fulvii Ursini, *Transnavit cita per teneras caliginis auras.* Cicero de Natura Deorum, ex Euripide:

Vides sublime fuscum immoderatum aethera,

Qui terram tenero circumjectu amplectitur.

Hasta

⁵¹ defunt iisdem. ⁵² defunt iisdem. ⁵³ ut, *sese Palinurus agebat* idem. ⁵⁴ defunt iisdem. ⁵⁵ defunt iisdem.

Tom. III.]

Mmm

- 700 Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
 Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
 Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit Aphidnum:
 Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
 Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dedisset:
 705 Sed magnum stridens contorta phalarica venit,

Ful-

SERVII.

700. SPECUS VULNERIS. Poëtica exaggeratio: ⁵⁶ [specum enim pro cavatione posuit.

701. ET FIXO FERRUM IN PULMONE. Et ferrum fixum, & pulmonem fixum possumus accipere.]

702. ERYMANTHA MANU. Id est, gladio communis ferit: nam illi, de quibus superius dixit, ⁵⁷ non manu occisi sunt, sed misso jaculo. Ergo ad differentiam teli jacti, accipe manu, id est, gladio.

703. ARDENTEM OCLIS, ANIMISQUE FREMENTEM. Et gestu corporis, & mente commotum.

704. ⁵⁸ [NEQUE ENIM JACULO. Parenthesis.] VITAM DEDISSET. Pro, reddidisset.

705. PHALARICA VENIT. De hoc telo legitur, quia est ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, ⁵⁹ & rotunditatem de plumbo in modum sphaerae. In ipsa summitate dicitur etiam ignem habere adfixum, ⁶⁰ [stuppa circumdatum, & pice oblitum: incensumque aut vulnere hostem, aut igne consumit.] Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est: ⁶¹ [unde & in Circo Falae dicuntur divisiones inter euripum & metas, quod ibi constructis ad tempus turribus, his telis pugna edi solebat.] Juvenalis: *Consulit ante phalas, delphinorumque columnas.* ⁶² Ergo a phalaris dicta est phalarica, sicut a muro muralis. Sane phalaricam Lucanus dixit nervis mitti tortilibus e quadam machina, ut lib. vi. 198. *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis Obruat.* Virgilius vero ait, Turnum manu jaculari potuisse: unde apparet, aut a Lucano ad auxesin illius, qui occiden-

dus fuerat, esse dictum: aut a Virgilio ad laudem Turni, qui talem hastam manu jaculatus est.

VARIORUM.

Hasta per teneros crispata notos, apud Prudentium: *Psychomachia*. Paulinus ad Ausonium:

*Et teneris vestis per sidera nubibus ibunt,
 Coelestem ut medio venerentur in aëre regem.*

sic tener orbis. vide Dalec. ad Plinii lib. i. cap. 3. pag. 4. ubi lege ex vestigiis Mf. Chiffieri, quod clarissimi auctores dixerunt tenerum, rerum argumentis indicatur. vel lege c. a. dix. teres, rerum quod dix. &c. HEINS.

Ibid. SUB ALTUM. Sub alto Parrhas.

700. VULNERIS. Sanguinis prior Hamburgicus: *alti vulneris* Pricaeus ad Apulej. Mil. pag. 374. sed refutavit jam Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. vi. 68. & firmat imitatio Statii viii. Theb. 748.

Terga cruentantem concussi vulneris unda.

BURM.

701. ET FIXO. *Effixo* Oudartii. *fixum ferrum* in Francianus & Dorvil. a m. sec. & Parrhas. a m. pr. qui &, *in pulmone recondit.* & mox, *ardentem animis, oculisque fr.* itidem a m. pr. oculis animoque Zulichem.

702. APHIDNUM. *Afidnum, Aphidum, Asidum, Aphinum, Asitnum, Apidnum, Asitnum, Afignum, Apronum, Aphipnum, Aphium* scripti. *Afidnum* Ed. Venet. *Afidnum* Mediol. Heintius in ora codicis etiam conjiciebat, *Tum Meropem ac Periphanta. Eremantha* Zulichemius. mox, *Bitiam*.

⁵⁶ desunt iidem. ad §. 702. ⁵⁷ deest negativa non L. R. quod posset explicari etiam, manu occisi sunt, sed m. jaculo. & puto melius sequentibus convenire, ut manu, opponatur telo jacto. ⁵⁸ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁵⁹ supra quod veluti quaedam sphaera, cujus pondus etiam plumbo augetur. dicitur enim ignem &c. Dan. Fabr. ⁶⁰ desunt L. Vol. R. Fab. al. ⁶¹ desunt iidem. vid. Salmaf. Exerc. Plin. pag. 640. ⁶² Hinc Phalarica hasta, sicut alia muralis Dan. Hinc. P. h. sicut a muro muralis Fabr. a muro sicut muralis Masvic.

Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: conlabfa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, & clipeum super intonat ingens.

710 Qualis in Euboico Bajarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt: sic illa ruinam

Prona

SERVII

706. FULMINIS ACTA MODO. Amat tela cum impetu venientia fulminibus comparare. TAUREA TERGA. Usurpavit pro, *taurina*. Alibi IV. Georg. 171. *taurinis foliis*: unde, sicut & 63 Plinius dicit: *Derivationes firmas non habent regulas, sed exeunt prout auctoribus placet*. Bene autem per transitum ejus arma descripsit.

707. DUPLICI SQUAMA ET AURO. Id est, duplicibus squamis aureis. *Squamae* autem, sunt loricarum catenae in modum squamae compositae. Sane 64 *squama*, & splendorem significat, si a piscibus veniat; & fordes, si ab squalore; sed in Virgilio ubique splendorem significat.

709. ET CLYPEUM SUPER INTONAT INGENS. 65 [Aut ipse ingens super clipeum intonat:] aut *ingens clipeum* superaptum tonat: nam lectum est etiam *boc clipeum*; ut probat Caper: quod magis debemus accipere: nam Homerum imitatus est, qui ait Iliad. A. 503. *ἀπαύρως δὲ τοῦ κλῆπτος*.

710. EUBOICO BAJARUM LITTORE. Bene *Bajarum* addidit, ne 66 Euboeam insulam intelligeremus, unde Chalcidenses venerunt, qui condiderunt Cumas, quae sunt Bais vicinae. 67 [Postumius de Adventu Aeneae, & Lutatius Communium historiarum, 68 *Bojam* Euximi comitis Aeneae nutricem, & ab ejus nomine 69 *Bojas* vocatas dicunt. Veteres tamen portum *Bajas* dixisse, Varro, & a *Bajo* Ulyxis comite, qui illic sepultus est, *Bajas* dictas tradit. QUONDAM. Hic *quondam*, pro expectiva posuit. Alii *quondam*, medii temporis vo-

lunt: quidam *quondam*, ad perpetuitatem temporis referunt, hoc est, ut solet fieri.

712. PONTO JACIUNT. Hoc est, contra Pontum. SIC ILLA. Sic, protrahendum: nam cum dixisset, *qualis*, addidit, *sic illa*.]

VARIORUM

tiam ardentemque secundus Moreti & alter Hamburgicus. *Bitiam* Zulichemius. *Tibian* primus Moreti.

706. NEC DUO. Non Parrhaf. & Montalbanius. *quae non* Dorvil.

707. FIDELIS. Vid. supr. VII. 604.

708. IMMANIA. *I menia* Francianus.

709. DAT TELLUS GEMITUM. At primus Moreti. Statius VI. Theb. 527. transpositis vocibus imitatur, *Dat gemitum tellus*. sed Papinium aures Poëticas non consuluisse recte notat Barthius.

Ibid. CLYPEUM. Nonius *clipeum* refert ad *ingens*, ut sit neutrius generis. sed & *ingens tellus* a Marone dici potuit. HEINS. Sed *ingens* Bitias cadens intelligendus. vid. supr. 597. de *clipeo* vel *clupeo* vid. Pier. ad II. Aen. 389. adi etiam Parrhaf. Epist. XIX. Colum. ad Enn. XI. Ann. pag. 95.

710. QUALIS. *Talis* Mediceus, quomodo & Vaticanus Pierii. HEINS.

712. JACIUNT PONTO. *Ponto jaciunt* in codicibus nostris, si secundum Rottendorphium excipias.

63 haec inepti ab hominis manu profecta censet Ryckius. vid. ad II. Aen. 18. hic in L. erat folium excisum, & deerant reliqua, usque ad lib. X. 14. 64 *squamae* & sp. significant Dan. 65 desunt Voss. 66 Euboeam Steph. Calchidenses Voss. R. 67 desunt Voss. R. Steph. al. ad 7. 713. Postumius Dan. desunt Fabr. usque ad Varro. 68 Bojani Euximi Dan. 69 Bojas vocatas dicunt * Dan.

- Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit.
 Miscent se maria, & nigrae adtolluntur arenae.
 715 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
 Inarime Jovis imperiis inposita Typhoeo.
 Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
 Addidit, & stimulos acris sub pectore vertit:
 Inmisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
 720 Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae
 Bellatorque animos Deus incidit.

Pan-

SERVII.

713. PRONA TRAHIT. Ita enim ⁷⁰ exaedificatur.

715. PROCHYTA ALTA TREMIT. Atqui haec insula plana est; sed epitheton de praeterito traxit: nam, ut dicit Plinius in Naturali historia, Inarimes ⁷¹ insula fuit alta, quae terrae motu diffusa aliam insulam fecit, quae Prochyta, ab effusione, dicta est: *fundere* enim est ⁷² *ὑποχύνει*. ⁷³ [Prochyta ergo alta, quondam scilicet. Hanc Naevius in primo belli Punici de cognata Aeneae nomen accepisse dicit; sed ⁷⁴ Inarime nunc Enaria dicitur: & saepe fulgoribus petitur, ob hoc, quod Typhoeum premit, & quia in eam ad contumeliam simiae missae sunt, ⁷⁵ quas Grajorum lingua *ἀπίμας*, id est, Enarias dicunt: ob quam causam ⁷⁶ *Pisbecusam* etiam vocitant; licet diversi auctores varie dicant: nam alii hanc insulam Typhoeum; alii Enceladum tradunt premere. Et putatur nove dictum, Inarimem, quod & singulari numero, & addita syllaba dixerit, cum Homerus ⁷⁷ *ἰὲ ἀπίμας* posuerit, ut prior syllaba praepositionis locum obtineat. ⁷⁸ Livius, in libro nonagesimo quarto, I-

narimem in ⁷⁹ Maeoniae partibus esse dicit, ubi ⁸⁰ quinquaginta millia terrae igni exustae sunt. Hoc etiam ⁸¹ Homerum significasse vult.] Prochyta ergo alta, quondam scilicet. DURUMQUE CUBILE. Hoc est, mortiferum, ad poenam statutum.

718. STIMULOS ACRES. Saeviendi scilicet: nam sunt & timoris, & libidinis stimuli. Notanda quoque ⁸² prooeconomia, quae id agit, ut verisimile sit, Turnum victorem evasisse ⁸³ de castris.

720. UNDIQUE CONVENIUNT. ⁸⁴ [Non dicit qui conveniant, sed] illi sine dubio, quibus Mars injectit audaciam, inventa opportunitate ⁸⁵ irruerunt castra Trojana. ⁸⁶ [QUONIAM. Postquam.

VARIORUM

pias. idem de suis omnibus testatur Pierius. in tertio Moretano, *constructam in ponto jaciunt*. HEINS.

713. VADIS ILLISA. *Vadis in littore combit*. Parthas.

714. ATTOLLUNTUR. *Tolluntur* primus Rotterdamus, alter Mentelii, primus Moretanus & duo.

⁷⁰ exaedificantur Dan. aedificatur Steph. ⁷¹ mons fuit qui e. m. diffusus alteram fecit Vof. R. Steph. al. sed in R. *de as fusus*, in Vof. *deasus*. ⁷² *ὑποχύνει* Steph. al. & vitiosae Gaecae literae in Vof. & R. videntur inclinare dicta *ἀπὲς τῆς ὑποχύνει*. Fabr. *ἀπὲς τῆς ὑποχύνει* Dan. ⁷³ desunt Vof. R. Steph. al. ⁷⁴ Narimes Dan. pro Inarimes, ut modo vocatur, quasi nominativus esset casus, quum Inarime sit dicenda, & sic locus vitiosus decepti Scaligerum & Claverium ad Claud. Praef. vi. Conf. Hon. 18. & quos secutus Barthius, ut Heinsius docuit. BURM. ⁷⁵ quas * atorum lingua *Narias* dicunt, ob. quas Dan. quas *Narias* dicunt, ob. Fabr. Salmaf. Exerc. Plin. p. 68. legit, quas Graecorum lingua *ἀπίμας*, id est Enarias dicunt, vel quas Etruscorum lingua arimos dicunt. BURM. ⁷⁶ Pithecolam Dan. Fabr. al. ⁷⁷ *ἰὲ ἀπίμας* Dan. Fabr. ⁷⁸ Lybius Dan. ⁷⁹ Maeoniae Dan. Fabr. ⁸⁰ credo deesse vocem, & legendum, quinquaginta millia jugera terrae. Salmaf. d. l. ubi per quinque millia terrae, &c. BURM. ⁸¹ numerum Dan. Fabr. ⁸² oeconomia Basil. ⁸³ e castris Steph. illud e adhaesit ex praecedenti voce, & supr. ad V. 468. dixit *castris* per fluvium Turnus evadit. ⁸⁴ desunt V. Vof. R. Steph. al. hinc iterum Heinsius ex codice V. varietates notaverat. ⁸⁵ *irruere* Mafvic. qui forte, ut in Mf. videtur *irruere*, ut in R. & Vof. inde fecit *irruere*. ⁸⁶ desunt V. R. Vof. Steph. al.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit Fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet
725 Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit recipitque ruentis.
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, ultroque incluserit urbi:

730 In-

SERVII.

725. OBNIUS. Connifus, conabundus.]
726. DURO IN CERTAMINE LINQUIT. Sine
spe evadendi.
727. AST ALIOS SECUM INCLUDIT. 87 [Pro
hostibus, quoniam multos suos exclusisset.] Statius
x. 508. *Par operi iactura lucro: namque hoste re-
cepto Excludere suos.* 88 [Potest tamen & dubium
esse, includit, utrum hostes, an suos? ULTRO.
Insuper]
728. DEMENS. 89 Hoc ex affectione sua posuit
Poeta. Alibi vi. 171. *Sed tum forte, carva dum
personat aequora concha Demens, & cantu vocat
in certamina divas.* 90 [RUTULUM. Potest accu-
sativus esse, potest & genitivus.]

VARIORUM.

duo tresve alii. HEINS. Et ita Francianus &
Parrhaf.
715. SONITU. *Premiu* Bigotianus. *alta* deerat
primo Moreti. *Procruda a. t. dirumque* Excerpta
nostra. Quum Prochyta non sit alta, & humilior
etiam Ischia, Ampl. Addison in Itinerario pag.
196. Ed. Paris. construere mallet, *alta* tremis, ut
crebra pro *crebro* Georg. III. 500.
716. INARIME. Cur Virgilius, & eum secuti,
Ovidius, Lucanus, Val. Flaccus, Statius, Silius,
Claudianus, & Plinius, de *iv* *Asipovs* Homeri Iliad.
B. 783. fecerint *Inarime*, ego certe fateor me ne-
scire. URSIN. Vid. Erythr. & Guellium & D.
Heinf. ad Sil. XII. 248.
717. HIC. Sic primus Moreti. *animos* Parrhaf.
omnipotens Venetus, Menagianus & Hamburgicus
prior. & ita codices Serviani ad x. Aen. 22. ut

& *animos*. vid. lib. x. 357.

718. SUB PECTORE. *Sub pectora* Sprotianus,
tres Rottendorphii, & alter Hamburgicus, alter-
que Vossianus. quod adridet. sic lib. v. 235. in
optimis membranis, *sub ubera*. libro tamen vi. 101.
Stimulus sub pectore vertit Apollo.
sed hic de pluribus est sermo, ibi de unica Sibylla.
HEINS. *In pectora* Leidenfis. sed licet de pluri-
bus, tamen *pectore* potest dici. ut *animus* v. ad
Phoedr. II. Fab. 2. de variatione illa *sub pectore*,
vel *pectora* vid. ad Valer. Flac. vi. 603. & saepe
ad Lucanum & alios.

721. BELLATORQUE ANIMO DEUS INCI-
DIT. *Animos incidit* Mediceus, longe elegantius.
confirmat & Sprotianus. de quo vide Juretum ad
Symmachum, & nos ad Nafonem nonnihil Halieut.
v. 10. & ad Claudianum. Solinus, *Nonnumquam ac-
sidebat, ut menses, qui fuerant exacti bieme, mo-
do aestivum, modo autumnale tempus inciderent*,
sic ex codicibus vetustis reposuerunt viri erudi-
ti. de quo ad Pallium Tertulliani Salmastius. de-
nuo idem in descriptione Deli, de coturnici-
bus: *Accidit enim in noctibus, ut vela incidant.*
Plinius de iisdem dixerat *velis incidere*. Cice-
ro in Catone majore ex vetusto codice, *Fa-
cile morbos incidunt adolescentes*. Alcinus Avitus
lib. III.

Incidit aeternas per sacra incendia poenas.
HEINS. Vid. Muncker. ad Lactant. Arg. Ovid.
I. Fab. 10. & XIV. 1. & Heinf. ad Ovid. Halieut.
10.

722. CERNIT. *Vidit* in Gudiano, utroque Men-
telio, Montalbano & altero Hamburgico. HEINS.
Sic

87 desunt iisdem. in Statii loco legitur *par operis iactura lucro. quippe hoste recepto Excludere suos.* 88 desunt iisdem.
89 *Parrhos* per personam Poetae proferendum Dan. 90 desunt V. R. Vell. Steph. al.

- 730 Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
 Continuo nova lux oculis offulsit, & arma
 Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae
 Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
 Adgnoscent faciem invisam atque inmania membra
- 735 Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
 Emicat, & mortis fraternae fervidus ira
 Effatur: Non haec dotalis regia Amatae,
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
- 740 Olli subridens sedato pectore Turnus:
 Incipe, si qua animo virtus, & confere dextram:

Hic

SERVII.

737. DOTALIS REGIA AMATAE. ⁹¹ Aut tibi data per dotem; ⁹² [aut quia sperabatur.] Et bene *Amatae*, quae illum sola generum esse cupiebat, ⁹³ [contra mariti iudicium. Ergo eum mulieri probatum, non viro, dicit.] Notandum sane, quia id agit, ut ostendat, se non per imprudentiam Turnum inclusisse; sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse.

740. OLLI SUBRIDENS. Magnam confidentiam virtutis ostendit.

VARIORUM.

Sic & Leidenf. & Dorvil. *in fuso* Bigotianus.

723. QUI CASUS. *Quis* Francianus, duo priores Moretani, uterque Hamburgicus & Mentelii & Menagii priores a manu secunda. & Ed. Venet.

724. VI MULTA. *Vi magna* Mediceus. *vi tota* Montalbanus. quod impense placet. nam cum proximo versu subsequatur *multosque suorum*, *vi vi multa* minus opportunum hoc loco censeretur possit. HEINS. Sed vid. ad lib. IV. Aen. 3. *torquent* Zulichemius. *vi multa* dixit III. Georg. 220. vid. IV. Georg. 174. ubi similis diversitas & I. Aen. 271. & alibi saepe.

725. OBNIUS. *Obnifus* Zulichemius. vide imitantem Statium lib. x. Theb. 503.

726. LINQUIT. *Liquit* Dorvill. Menagii & Rottendorphius priores, Regius & duo Leiden-

ses. mox, *inclusit* secundus Moretanus, *recipitque clientes* alter Hamburgicus.

729. INCLUSERIT. *Viderat & incluserat* Leidenf. *urbe* Bigotianus.

730. INTER INERTIA. *Inter media* Dorvill.

731. OFFULSIT. Sic hoc etiam loco Vaticanus Pierii. Dictum supra v. 110. HEINS. *Effulsit* Dorvil. *oculisque* Bigotianus.

733. FULGURA. *Fulmina* vetustiores uno consensu. apud Macrobius lib. v. Saturn. cap. 13. *fulmina mittunt*. quomodo primus tertiusque Moretani. in Gudiano, *clipeique micantia fulmina mittunt*. in quarto Moretano *fulmina nutant*. in Montalbanio *utant*. sed *clipeo fulmina mittunt*, arma videlicet, vel *mittunt* pro se mittunt, mittuntur. qui loquendi modus Maroni admodum sollemnis. adi adnotata lib. II. Aeneidos 207. HEINS. *Nutant* Zulichemius. *clipeusque m. mittunt* Dorvil.

735. TURBATI. *Aeneadae subito turbati* Parrhaf.

Ibid. TUM. *Cum* in Montalbanio & altero Menagiano. HEINS. Et in Leidenf.

738. COHIBET. *Prohibet* Sprotianus. *non muris* Parrhaf.

739. NULLA. *Nulli* in altero Hamburgico. HEINS. *Nulla huic* alter Menagianus. *non hinc* Bigotianus.

742. Hic.

⁹¹ deest R. Steph. al. tibi datae V. ⁹² defunt iisdem & V. ⁹³ defunt iisdem.

Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.

Dixerat. Ille rudem nodis & cortice crudo

Intorquet summis adnexus viribus hastam.

745 Excepere aurae vulnus; (Saturnia Juno
Detorsit veniens) portaeque infigitur hasta.

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,

Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.

Sic ait, & sublatum alte consurgit in ensem,

750 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem.

Dividit, inpubesque inmani volnere malas.

Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.

Con-

SERVII.

742. PRIAMO NARRABIS ACHILLEM. Propter illud Sibyllae VI. 89. *Alius Latio jam partus Achilles.* 94 Et dictum est, ut illud II. 549. *Degeneremque Neoptolemmum narrare memento.*

743. RUDEM NODIS. Non levem, nec pulchram, sed fortem. CORTICE CRUDO. Viridi: nam hastae 95 [igni plerumque] torrentur.

745. VULNUS SATURNIA JUNO DETORSIT VENIENS. 96 [*Vulnus veniens*, id est, ictum, quo vulnerari debuit.] Plerique, sed non idonei Commentatores dicunt, hoc loco occisum Turnum; sed causa oeconomiae gloriam a Poeta Aeneae esse servatam; quod falsum est: nam si veritatem historiae requiras, primo praelio interemptus Latinus est 97 [in arce: inde, ubi Turnus Aeneam vidit superiorem, Mezentii imploravit auxilium: Secundo praelio Turnus occisus est; & nihilominus Aeneas postea non comparuit: Tertio praelio Mezentium occidit Ascanius. Hoc Livius I. 2. dicit, & Cato in Originibus.]

747. TELUM. Hoc loco *telum*, gladium dixit, a longitudine: unde & *mustela* dicitur, quasi mus longus. *Telum* autem posuisse pro gladio, illud significat, quod infert paullo post: *Consurgit in en-*

sem. 98 [VERSAT. Librat, jactat: & est Ennium: *Versat mucronem.*]

748. IS TELI. Talis, par, similis.

749. ALTE CONSURGIT IN ENSEM. Genus ferendi Gallicanum. Sallustius: *Regressi ad faciliores ictus 99 loco cedebant.*

751. [IMPUBESQUE. Pathos ex aetate movit.

VARIORUM.

742. HIC. *Hinc* Zulichemius.

743. CRUDO. *Nudo* alter Hamburgicus.

746. DETORSIT VENIENS. *Detorsit juveni* pro diversa lectione, prior Hamburgicus. HEINS. *Excepere aurae: vultus S. J. D. veniens* primus Moreti & Zulichemius. *infigitur* Francianus. *teraeque infigitur* Parrhaf.

747. VERSAT. *Librat* Gudianus, Moretanus tertius & Venetus. quomodo & in Mediceo Pierri. in quarto Moretano *torquet*. sed de gladio est sermo Maroni. HEINS. *Vix dextera* alter Hamburgicus. *librat* Regius. vulgata est apud Serv. ad II. Aen. 468.

748. IS TELI. *His telis* Scholiafles Statii Theb.

IX. 282.

94 Hoc autem sic dictum est Dan. 95 desunt Steph. igni deest V. R. Vof. Basil. 96 desunt R. Vof. V. Steph. al. 97 desunt R. V. Steph. al. & Edd. Antiq. in *acie* citat Brouckh. ad Tibul. II. v. 45. ex Veneta & Fabriciana. reliqua desunt Dan. sed ille pro his haec dat: in arce; postea simul Turnus & Aeneas, postea Mezentius ab Ascanio. An Latinus in praelio ceciderit dubium facit Poeta. nam licet & Servius dicat ad IV. 620. & ad VI. 760. primo bello periisse, Virgilius tamen eum libro XII. adhuc superstitem facit. 98 desunt R. V. Vof. Steph. al. 99 *loans* V. unde Heinzius *locis* faciebat. 1 desunt R. Vof. V. Steph. al. ad 7. 959.

- Conlabfos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
 755 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
 Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
 Et si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 760 Sed furor ardentem caedisque insana cupido
 Egit in adversos.
 Principio Phalerim, & succiso poplite Gygen
 Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas

In

SERVIL

755. HUC CAPUT. *Huc* pependit, figurate.]
 759. BELLO GENTIQUE FUISSET. ² Duo dicit:
 & bellum finiri potuisset, omnibus interemptis; &
 gens penitus fuisset extincta, occiso Ascanio, a
 quo Romani ducunt originem. Ideo *bello genti-*
que dixit: quia plerumque bellum finitur, gente
 superstiti: ut in bello Trojano contigit.
 760. CAEDISQUE INSANA CUPIDO. ³ [Oeco-
 nomia est, quae] excusat Turnum, cur non, a
 porta fugatis Trojanis, penitus deleta sint castra.
 762. PRINCIPIO. Intra castra, post Trojano-
 rum fugam. SUCCISO POPLITE GYGEN EXCIPIT.
 Ordo est: Excipit & succidit poplitem, ⁴ ut supr.
 537. *Postibus haesit adestis*: & III. 237. *Scuta la-*
rentia condunt.] Nam ante fuit, ut eum circum-
 veniret insidiis. ⁵ *Poples* autem, *po*, correpta est;
 sicut in Sereno legitur; sed producitur positione.
 763. HINC. ⁶ Nec loci est, nec temporis; sed
 ordinis, id est, deinde. RAPTRAS autem, de ⁷ ho-
 stilibus cadaveribus; nam quod dicit Donatus, *ab*
armigero, non procedit; ⁸ [nec enim lectum est;]
⁹ [cum solus inclusus fuerat Turnus, ut post ait:
Unus homo, quamvis possit, sicut in *Suggere tela*
mibi: & paulo post: *Tum magnam corripit hastam*,
Et jacit.]

VARIORUM

- IX. 282. mendose. *neque enim es teli* Gudianus;
 primus Rottendorphius, Sprotianus, Montalba-
 nius, prior Hamburgicus, & Moretanus quartus.
 HEINS. *Es* Hugonius & Ed. Mediol. *neque*
es Dorvil. *is* Mentelii prior cum glossa *Vadis. bis*
teli & vulneris Ed. Venet.
 749. SIC ART. Vitiose *dixit* citat Servius ad II.
 Aen. 468.
 750. GEMINA. *Media* Leidenfis unus.
 751. IMPUBESQUE. *Impubes* quartus Moreti.
pondere malas Menagii alter.
 753. COLLAPSOS. *Collapsosque* secundus More-
 ti. *arcus* Excerpta nostra.
 754. IN PARTIBUS. *Illi partibus* codices nostri.
 HEINS. Et Ed. Veneta.
 756. DIFFUGIUNT. *Defugiunt* Oudartii. *desfu-*
giunt Sprotianus.
 757. SUBISSET. *Fuisset* Zolichernius. vid. ad
 lib. VIII. 396.
 758. IMMITTERE. Ortunus malebat *admit-*
tere.
 760. INSANA. *Immensa* Gudianus pro diversa
 lectione. *infanda* primus Rottendorphius, alter
 Vossianus, Sprotianus, & prior Hamburgicus.
 HEINS. Et ita Bigotianus.

762. PHA-

² defunt Dan. qui pro illis tantum habet: Quia illic Ascanius exstinguebatur. ³ defunt V. R. Steph. al. oeconomia
 est, quae excusat, cur non &c. Vol. mox figuratis pro fugatis V. ⁴ defunt V. R. Vol. Steph. al. ⁵ Poples autem scien-
 dum Po brevisse esse, s. i. S. l. & sit longa positione Dan. ⁶ deinde, nam ordinis est adverbium, non loci Dan. ⁷ ho-
 stium Dan. ⁸ defunt Dan. ⁹ defunt V. R. Vol. Steph. al.

- In tergus. Juno vires animumque ministrat.
 765 Addit Halym comitem, & confixa Phegea parma;
 Ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque,
 Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
 Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
 770 Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
 Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 Unguere tela manu, ferrumque armare veneno:

Et

SERVII.

764. JUNO VIRES ANIMUMQUE MINISTRAT.
 10 [Oeconomia, ut, quod dicit, possit esse verisimile,] ne sit incongruum, unum tot occidisse, Junonis dat auxilium. Horatius in Arte poetica 191. *Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.*

766. 11 [MARTEMQUE CIENTES. Pugnam agitant.]

767. ALCANDRUMQUE, HALIUMQUE, NOEMONAQUE PRYTANIMQUE. Homeri Iliad. E. 678. versus, tantum conjunctione mutata. 12 ["Αλκανδρος", "Αλκίον", "Νοημονάτι", "Πρύτανις."] Unde apparet, non ad historiam; sed ad ornatum poematis haec nomina pertinere.

768. TENDENTEM CONTRA. In se facientem impetum.

771. CUM GALEA LONGE JACUIT CAPUT. Ad exprimendam celeritatem praeterito usus est tempore. Potuisse autem caput cum galea longe jaci, praemissa loci altitudo significat. 13 [Ergo cum comminus percussus intelligamus; sed tantam vim ictus fuisse, ut longe caput excuteret.]

772. 14 FELICIOR. Peritior: nam in ungendis telis non est felicitas, sed peritia. Sane nec 15 *ungo*, nec *ungentum*, u recipit, excepto uno nomine, ut *unguen*: unde est III. Georg. 450. *Et pingues anguine ceras.* 16 [Est autem mira brevitate industria descriptio.]

773. FERRUMQUE ARMARE VENENO. Spe-

ciose dictum, *armabat* 17 *ferrum*, quo nos armari consuevimus; 18 [ut ex venenato ferro vehementius & perniciosius vulnus fit.]

VARIORUM.

762. PHALARIM. *Phalerim* scripti codices, vel *Falerim*, uno Sprotiano excepto. *Fabarim* apud Priscianum lib. VII. legitur, ut a fluvio Fabari nomen sit mutuatus. HEINS. *Falorim*, *Falarim*, *Phalarim* alii, & *Gygem*, *Cygen*.

763. HINC. Hic prior Hamburgicus. *huic* Venetus. vid. XII. 330.

764. IN TERGUM. *In tergus* manifeste agnoscitur a Carisio lib. I. Institut. Grammaticarum: *Tergus autem pellis, ut pecus pecoris, hujus tergoris facit, pluraliter tergora, & genitivo tergorum correpte. sed contrario Virgilius terga boum dixit, & lib. IX. raptas fugientibus ingerit hastas In tergus. Quo exemplo etiam illis resistitur, qui volunt ter- gum hominis esse, tergus vero pecoris. Idem denuo: Tergum dorsum, hoc tergum, tergi, tergo, pluraliter haec terga, tergorum. At vero tergus hujus tergoris facit, & haec tergora, borum tergorum, correpte. Virgilius tamen contra, Terga boum dixit, & in nono hinc raptas fugientibus ingerit hastas In tergus. Quibus exemplis etiam impunitas datur illis, qui putant tergum hominis, tergus vero pecoris nominari. At Nonius Marcellus, Terga, dorsa Virgil. lib. IX. hinc raptas fugientibus ingerit hastas In ter-*

10 desunt V. R. Steph. al. 11 desunt Dan. 12 desunt V. R. Vof. Steph. al. 13 desunt Dan. 14 FELICIOR. Peritior V. R. Vof. Steph. al. 15 ungento R. 16 desunt V. R. Vof. Steph. al. 17 ferrum quae nos armare V. quo n. armare R. Vof. Steph. al. 18 desunt V. R. Vof. Steph. al.

- Et Clytium Aeoliden, & amicum Crethea Musis;
 775 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
 Et citharae cordi, numerosque intendere nervis:
 Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
 Tandem ductores, audita caede suorum,
 Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Sereestus;
 780 Palantisque vident socios, hostemque receptum.
 Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
 Quos alios muros, quae jam ultra moenia habetis?

Unus.

SERVII.

774. AMICUM CRETHEA MUSIS. Poëtam lyricum: & tale est schema per repetitionem, ut x. 180. *Sequitur, pulcherrimus Astur, Astur equo fidens.*

775. ¹⁹ [MUSARUM COMITEM. Non re vera comitem; sed carminum studiosum.]

776. NUMEROSQUE INTENDERE NERVIS. Rhythmos facere intentione nervorum: nam numeri, sunt rhythmici, ut ix. Ecl. 45. *Numeros memini, si verba tenerem.* Hoc ergo dicit: Secundum chordas verba componebat.

778. AUDITA CAEDE SUORUM. Servat ²⁰ *πρὸς* ne praesentibus ducibus Turnus tot strages fecisse ²¹ videatur.

781. QUO DEINDE FUGAM? Aut vacat deinde, ut *tandem, gentium, locorum*: aut intelligimus mente eum tractasse, quod de campis milites solent ad castra confugere; & sic dixisse: *Quo deinde?* scilicet, de castris quo fugietis ²² ulterius? & hoc est melius: unde & sequitur: *Quos alios muros.* Et sic est dictum post cogitationem, *quo deinde?* Sicut Terentius Eun. i. i. dixit: *Quid igitur faciam?* ²³ [Est ea autem amara accusatio.]

VARIORUM.

tergum, ubi docet *tergora* pro corio, *terga* pro dorso esse capienda. sed nos Carisio accedimus, cui & Vaticanus ille Pierii veterrimus subscribit. HEINS. Vid. supr. 412. *Integrum* Francianus & Serv. ad B. Aen. 211. *intergum* Dorvil. Edd. Venet. & Me-

diol. Ald. Commentator Crucquianus Horat. lib. iii. Od. 2. citat & *in tergum fugientibus ingerit hastas.* & *tergum* pro quibuscumque membris posterioribus poni docet. idem fere versus occurrit XII. 330.

765. HALYN. *Halim, Halim, Alim, Alym.* & *Plegeta Foegea. confixum* Parrhasianus, & *fixa* Dorvil.

Ibid. CONFIXA. *Confixa* Libri nostri. nisi quod in Mediceo a secunda manu, *confixum*, quod Pierius contra stantibus caeteris membranarum adprobare non debuit. malo etiam *Halym* cum vetustioribus, quam *Halyn*. HEINS. *Confixum* Edd. primae.

766. CIENTES. *Ruentes* Sprothianus.

767. ALCANDRUMQUE HALIUMQUE, &c. Versus Homericus ex quinto Iliad. quem eodem modo descripsit Ovidius XIII. Met. Eosdem non potuit Ulysses ad Trojam, de quo Homerus & Ovidius loquuntur, & in Latio Turnus occidere, de quo Virgilius. Itaque haec nomina ad ornatum Poëmatum ficta, non ad Historiae fidem tradita sunt. FABRIC. *Discaldrumque* Parrhas.

Ibid. PRYTANIMQUE. *Britannique* tres. *Pitannenque* prior Hamburgicus. *Nemonaque, Priamumque* Francianus, Ald. Jun. *nec unamque Britannique* Dorvil.

768. LYNCEA. *Lycen, Lingea, Ligea, Lygea, Licea* scripti.

769. DEXTER. *Dextra* duo Rottendorphii priores, & Venerus & Francianus, & duo Moretani,

¹⁹ desunt iisdem. ²⁰ videtur Dan. ²¹ in Daniel alius ordo ulterius; sic Terentius *Quid igitur faciam.* Et hoc est melius, unde & sequitur, *quos alios muros?* Est ea &c. in R. post Terentius dixit, desunt media, usque ad *Ratum* x. 782. ²² desunt V. R. Vol. Steph. al.

Unus homo, & vestris, o cives, undique septus
 Aggeribus, tantas strages impune per urbem
 785 Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
 Non infelicis patriae veterumque Deorum,
 Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
 Talibus adcesi firmantur, & agmine denso
 Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
 790 Et fluvium petere, ac partem, quae cingitur amni.
 Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum: ceu saevum turba leonem

Cum

SERVII.

783. UNUS HOMO. Ac si diceret, mortalis.
 " Et bona extenuatio est, cum supra dixerit: *Ru-
 tulum in medio non agmine regem.*

786. INFELICIS PATRIAE. Trojae, in qua
 nunc sunt. VETERUMQUE DEORUM. Penates si-
 gnificat, quos semper coluere Trojani.

787. MISERETQUE, PUDETQUE. Sic Pallas x.
 368. *Nunc proce, nunc dictis virtutem accendit a-
 maris.*

791. "[ACRIUS HOC TEUCRI. Cum eum de-
 cedentem viderent.]

792. CEU SAEVUM TURBA " LEONEM. Sen-
 sus hic est: Haud aliter Turnus " retrocedens pe-
 tebat fluvium, ac solet leo, pressus multitudine,
 nec terga praeberet, propter iram " & pudorem;
 nec posse, licet cupiat, in venantes impetum fa-
 cere. " [Comparatio Homeri est.]

VARIORUM.

tani, Regius & Mediceus a manu prima. *dextro*
 Leidenfis. mox, *hinc uno* Zulichemius & Bigo-
 tianus. *bic* Francianus.

770. DEJECTUM. *Conjectum* secundus Moreti.
hic Juno Dorvil.

773. UNGUERE *Stringere* Scholiastes Statii
 Theb. vi. sed de *ungendi* verbo hac significatione
 diximus ad Silium Italicum ix. 12. HEINS. *Fun-
 gere* alter Menagii. *felicius* duo Moretani, *Mena-
 gi* prior & secundus Rottendorphi.

774. CRETEA. *Crethea* cum scriptis. HEINS.
Crathea quartus Moreti. *Clutium*, *Clycium*, *Cly-
 don* alii. *dictum* Eolide Dorvil.

775. INTENDERE. *Incendere* Hugonianus. *nu-
 meros int.* quartus Moreti.

778. CAEDE. *Voce* Zulichemius a manu pri-
 ma.

780. PALANTISQUE. *Pallentesque* Menagii
 prior.

781. QUO DEINDE FUGAM, QUO TENDI-
 TIS? *Tendere fugam*, ut *tendere iter*, *gressum*, *cur-
 sum*. potest etiam distingui. *Quo deinde fugam?* cui
 bono fugam? " *quo* eleganter cum quarto casu
 conjungi ad Nasonem multis exemplis evicimus.
 HEINS. *Fuga* Venetus & Montalbanius. *quo inde*
fugam Regius.

782. QUAE JAM. *Quaerue ultra* Gudianus &
 alter Mentelius. *quaerue altera moenia* in secundo
 Moretano. HEINS. *Quae ultra jam* Excerpta
 nostra. *quaerue ultra* Paris. & Francianus.

783. VESTRIS. *Nostri* Venetus. *cives o vestris*
 Montalbanius. *homo e vestris* Lutatius ad Statii ii.
 Theb. 620.

786. DEORUM. Vel *Malorum* Gudianus.
 HEINS. *Nomme infelicis* Mediceus a manu se-
 cunda.

788. ET AGMINE. *In agmine* prior Hambur-
 gicus.

789. EXCEDERE PUGNA. *Pugnae* Vaticanus
 Picrii.

23 & bene extenuatio, cum V. & bona attenuatio, cum Vof. Steph. al. 24 defunt V. R. Vof. Steph. al. 25 LEO-
 NUM V. 26 cedens V. recedens Vof. 27 nec pudorem V. R. vel p. Steph. al. 28 defunt V. Vof. R. Steph. Dan.

- Cum telis premit infensis: at territus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
 795 Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra
 Ille, quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus.
 Inproperata refert, & mens exaestuât ira.
 Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
 800 Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
 Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
 Nec contra vires audet Saturnia Juno
 Sufficere, aëriam coelo nam Juppiter Irim
 Demisit, germanae haud mollia jussa ferentem;
 805 Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
 Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,

Nec

S E R V I I.

796. " [ILLE QUIDEM. Parenthesis. POTIS EST. Ille enim *Tendere contra potis est per tela virosque.*

799. INVASERAT HOSTES. Aut speciem prae-
 teriti temporis mutavit, aut tempora: nam cum
 dixisset, *invaserat*, subjunxit, *vertit.*]

802. NEC CONTRA VIRES AUDET SATURNIA
 JUNO. Atqui favente numine debuit etiam contra
 multitudinem posse; sed hoc Jupiter vetuit.

804. HAUD MOLLIA JUSSA FERENTEM. Me-
 lius quam Homerus, hunc locum exsequutus est:
 salvo enim sensu vitavit & fabulosa & vilia: nam
 ille ipsas minas exsequitur. " [SUFFICERE. Submi-
 nistrare.]

806. ERGO. Quia numinis est defertus auxilio.

V A R I O R U M

Pierii. confirmat Montalbanus ex nostris. HEINS.
 Sic Leidensis & Hugenianus & Francianus.

790. AMNI. Nostri vetustiores cum Pierianis,
unda. magis tamen adridet *amni*, quomodo pri-
 mus Moretanus, primus Rottendorphius, alter

Mentelius, Leidensis & alii quatuor. HEINS. Et
 ita Zulichemius a manu secunda, & Francianus.

791. Hoc. *Hic* Moreti quartus. *insistere* Dor-
 vil.

793. AT. *At* Francianus. *adterritus* Regius.

794. REDIT. *Dedit* Montalbanus & Venetus.
at neque Bigotianus.

795. AUT VIRTUS. *At* Zulichemius. & prior
 Hamburgicus & Dorvill.

796. VIROSQUE. *Per hostes* Venetus. *ille equi-*
dem Francianus.

799. TUM. *Cum* Venetus. *invaserit* Leidensis.
tum in medios Francianus. *tum bis* prior Hambur-
 gicus.

800. CONVERSA. *Confusa* codices omnes no-
 stri, uno alterove recentis notae exceptis. idque
 recte. putidum enim illud, *conversa agmina ver-*
rit. HEINS. Et ita Francianus, & Dorvil. qui a.
 m. sec. *conversa.*

803. COELO. *In caelo* alter Hamburgicus. *jam*
 quidam apud Serv. ad v. Aen. 606. & *Irin di-*
mittit vel *demittit.* *dimisit* Francianus.

806. NEC.

- Nec dextra valet: injectis sic undique telis
 Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
 Tinnitu galea, & saxis solida aera fatiscunt;
 810 Discussaеque jubae capiti: nec sufficit umbo
 Ictibus: ingeminant hastis & Troës & ipse
 Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
 Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
 Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
 815 Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis

Int

SERVII.

807. ³¹ [NEC DEXTRA VALET. Cum dixisset *clypeo*, non subjunxit gladium, sed *dextram*; ut ostenderet, eum, nec se armis tegendo, nec hostem telis petendo, valuisset.]

808. TELIS OBRUITUR. Lucanus eundem sensum per declamationem ³² dicit IV. 776. *Telorum nimbo peritura & pondere ferri.* ³³ [TEMPORA CIRCUM. Totus locus Homeri est.

810. JUBAE CAPITI. Pro, quae in capite sunt.] UMBO. Id est, scutum: nam totum a parte significat: ³⁴ [umbo enim, media clypei pars emittens est.]

813. ET PICEUM (NEC RESPIRARE POTESTAS) FLUMEN AGIT. Ordo est: *Sudor piceum flumen agit*: hoc est, sordidum, quia sine respiratione pugnabat.

814. ³⁵ [FESSOS QUATIT AEGER ANHELITUS. Probus ait: *Commodius hic est aeger, quam in quinto: 432. Vastos quatit aeger anhelitus artus*: quamvis consuetudo sit Virgilio ista mutandi. Quidam, *acer*, legunt: & volunt in quinto, *aeger*, aptius dictum de sene; hic de juvene, *acer*, melius convenire.]

815. TUM DEMUM. Postquam se ³⁶ aliter evadere non posse vidit. OMNIBUS ARMIS. Cum, minus est.

VARIORUM.

806. NEC. Non Parrhas. *juvenis clypeo* Mente prior.

807. INJECTIS. *Objectis* Macrobius lib. VI. Sa-

turn: cap. 3. perperam. vide annotata. HEINS.

809. TINNITU. *Singultu* alter Hamburgicus.

810. DISCUSSAЕQUE. *Diffusaeque* Zulichemius.

812. TUM TOTO. Cum Montalbanius & secundus Rottendorphius. *tum torto* Excerpta nostra.

813. LIQUITUR. *Linguitur* Dorvill.

814. FLUMEN AGIT. Apud eundem Macrobius. *mendose fulmen agit*, quomodo & scripta Maronis exemplaria nonnulla. HEINS.

Ibid. AEGER ANHELITUS ARTUS. Plurimum hic debemus Petro Danieli, qui ex vetustis exemplaribus eruditum hic Scholion profert, quo docemur jam olim hoc loco a nonnullis legi, *acer anhelitus*, quod Virgilio ejusmodi mutationes sint familiares, cum libr. V. 432. jam habuerimus, *vastos quatit aeger anhelitus artus*. alios contra contendisse *acrem anhelitum* illic loci convenientiorem esse. apud Quintilianum tamen Declam. XII. *Siccaе fauces sunt, aeger anhelitus*. de ejusmodi mutationibus, apud Maronem oppido frequentibus, copiose jam egimus ad Ecl. V. 37. sic supra ex membranis castigandum monui §. 613. *Comportare juvat praedas & vivere raptis*. cum libr. VII. 749. *convectare* dixisset. supra iterum hoc libr. V. 631. ex scriptis *fatifer arcus*, non *letifer*: nam libr. X. 169. occurrit *letifer arcus*. libr. I. *spumas salis aere ruebant*. libro X. 214. *campos salis aere ruebant*: ita enim codices nonnulli pro *secabunt*, quod nunc circumfertur. libr. III. 68. *stans prima*

³¹ desunt V. R. Vof. Steph. al. ³² desunt Vof. R. ³³ desunt V. Vof. R. Steph. al. ³⁴ desunt V. Vof. R. Steph. Dan. ³⁵ desunt V. Vof. R. Steph. al. ³⁶ alia Dan.

In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et laetum sociis abluta caede remisit.

SERVII.

816. ILLE SUO CUM GURGITE FLAVO. Hy-
sterologia est, cum ille eum excepit: non enim
procedit, *cum suo gurgite*: quasi posset fieri, ut
eum Tyberis sine suis fluentis exciperet. ³⁷ [Flu-
vium autem pro Deo posuit: unde subdit, *ille*,
scilicet Deus, suo gurgite eum accepit; aliter su-
perfluum est: *Et fluvius suo gurgite accepit*.] Sane
quaerunt multi, cum Tyberis Aeneae faveat, cur
liberaverit Turnum; sed solvitur ³⁸ ista ratione: ³⁹
Ob hoc Turnum ⁴⁰ dicit esse liberatum, ut major
Aeneae gloria ⁴¹ servaretur. ⁴² [Alii tradunt de Ty-
bri, qui Aeneae favet, nunc Turnum in Junonis
gratiam esse servatum.]

VARIORUM.

prima in puppi. ita enim cum Gudiano malo co-
dice, quam *colsa in puppi*, quod lib. x. 261. habetur,
&c VIII. 680. ubi tamen Priscianus citat *prima in*
puppi. Aeneid. VI. 364. *per genitorem oro, per spem*
surgentis Iuli. lib. x. 527. *Per patrios manes, per*
spes haeredis Iuli. ita enim veterrimus codex, non

surgentis Iuli. vide illuc quae congeffimus. lib. x.
536. iterum *Cervice orantis capulo tenus applicat en-*
sem. ita enim potiores scripti &c recte. nam lib. II.
553. habemus *Extulit & lateri capulo tenus abdi-*
dit ensem. supr. y. 294. *Atque animum patriae*
strinxit pietatis imago. lib. x. 824. *Et mentem pa-*
triae subiis pietatis imago. lib. x. 844. *Canitiem*
multo deformat pulvere, non immundo. quod lib.
XII. de Latino habes, *Canitiem immundo perfusam*
pulvere turpans. lib. IV. &c VI. *Axem humero tor-*
quet stellis ardentibus aptum. lib. XI. 202. *invertit*
coelum stellis fulgentibus aptum. ita enim codices
nonnulli. HEINS.

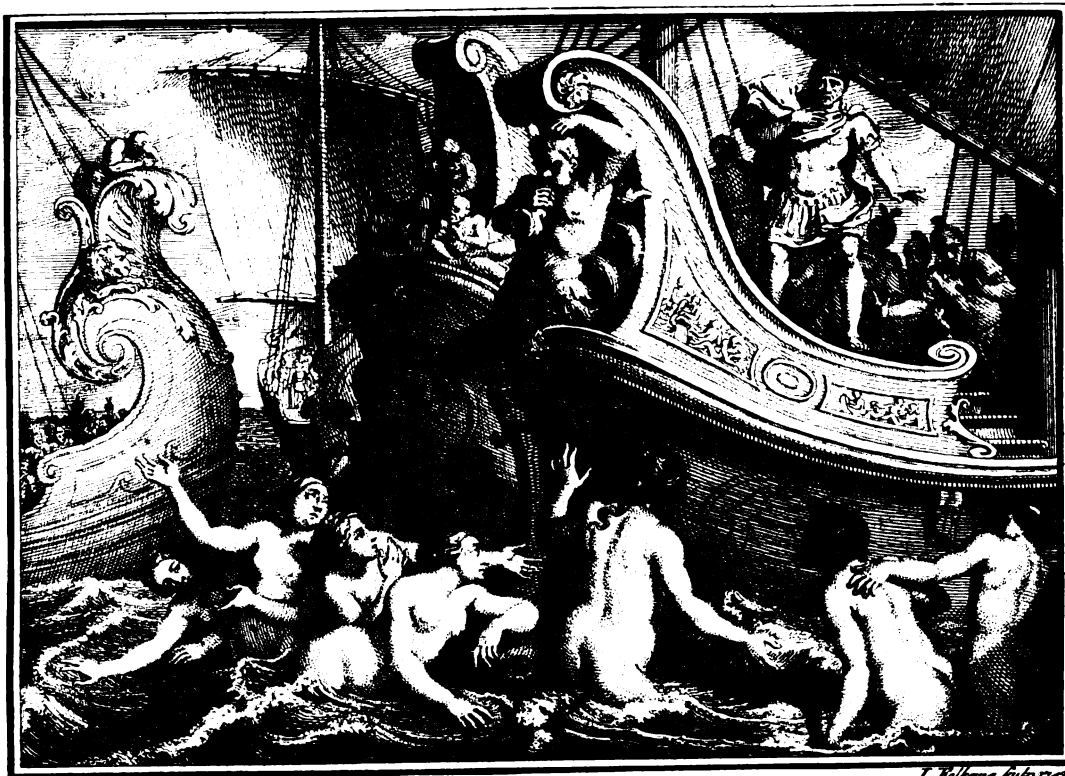
815. TUM DEMUM. *Cum demum* in primo
Moretano. pro *praeceps saltu* in Gudiano, *saltu*
praeceps. pro *gurgite flavo*, idem Gudianus &
Mentelius alter, *gurgite vasto*. HEINS.

817. VENIENTEM. *Fugientem* Rottendorphius
& Hamburgenfis priores, Dorvil. & tres quatuor-
ve alii.

818. ABLUTA. *Obluta* Montalbanius. *remittis*
secundus Moreti, *ablata* Francianus & Dorvill.

³⁷ defunt V. Vol. R. Steph. Dan. ³⁸ ista ratio V. R. ³⁹ nam ob V. R. Vol. Steph. ⁴⁰ deest V. R. Dan. Fabr.
al. constat esse V. ⁴¹ reservetur Basil. reservaretur. ⁴² defunt V. R. Vol. Steph.

P. VIRGILII MARONIS
Aeneidos.
 LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
 Con-

SERVII.

VARIORUM.

P. PANDITUR INTEREA DOMUS OMNIPOTENTIS OLYMPI. Hoc dicit: factus est dies, secundum poetarum morem: quia poetae dicunt matutino tempore aperiri coelum, noctu vero claudiri: unde est illud I. 374. *Ante diem clauso compo-*

P. OMNIPOTENTIS. *Omnipotentis* Leidenfis, ut fere semper. *omniparentis* alter Hamburgicus a manu secunda. Heinſius *omniparentis* probabat. sed *omnipotentis* legitur etiam apud Scholiaſten Crucquianum. ad Horat. II. Od. 12. vid. Caſſoum & Erythr. H. Steph.

1 Secundum Poeticum morem hoc dicit, factus est dies V. Vol. R. Steph. al.

Conciliumque vocat Divûm pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.

- 5 Confidunt tectis bipatientibus. Incipit ipse:
Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quae

SERVII.

met vesper Olympo. Nam & paulo post descriptus est noctem, ut x. 215. *Famque dies coelo concesserat*: unde intelligamus, alium diem esse consumptum: & nunc eum solito noctis praetermisisse descriptionem. Quamquam *panditur coelum*, etiam simpliciter possumus accipere, quovis tempore; scilicet ad numina convocanda: quod & melius est, quia ait *interea*, id est, dum haec geruntur: nam *interea* particula praeterita negotia conjungit futuris. ⁴ [OLYMPI. Coeli, quasi *Ὀλύμπιος*, ideo, quia totum lucet.

2. DIVUM PATER. Pro, divorum, sicut *Argivum*, *Danaum*, *Teucrum*. Videtur accusativi singularis specie pro genitivo plurali usus.]

3. SYDEREAM IN SEDEM. In astriferum circulum: non enim omnes circuli astriferi sunt; sed solus superior: ⁵ [aut *sydeream*, lucidam dixit.] UNDE ARDUUS OMNES. Ut alibi i. 223. *Et jam finis erat, cum Juppiter aethere summo Despicens mare velivolum.*

4. CASTRAQUE DARDANIDUM ⁶ ASPECTAT, POPULOSQUE LATINOS. Post generalitatem intulit speciem: consequens est enim, ut omnes terras videns, cernat etiam castra Trojana. ⁷ [Nonnulli sane *Dardanidum*, pro, Dardanidarum adferunt, ut sit genitivus generis masculini specie foeminina.]

5. BIPATENTIBUS. Physice dixit: nam coelum patet ab ortu & occasu. Est autem sermo Ennius, tractus ab ostiis, quae ex utraque parte aperiuntur: unde & modo, *bipatientibus*, apertis ⁸ intelligimus, ⁹ [quod intransitibus & exeuntibus patant.]

6. COELICOLAE MAGNI. Orationis istius intentio hoc agit, ut ab odiis Trojanorum ¹⁰ Juno revocetur. ¹¹ QUIANAM. Cur, quare: sermo Ennius: ¹² [*Quianam legiones caedimus ferro.*]

7. VERSA RETRO? Mutata, ut i. 237. *Quae te, genitor, sententia vertit?* ¹³ [*Quidam versa retro* intelligunt, quod rursus ad discordias videntur rediisse: alii *versa retro*, pro inversum acta; quasi quae prius rectum iter pergebat derivata.] CERTATIS. Aut contra vos; aut contra sententiam meam.

8. ABNUERAM BELLO ITALIAM CONCURRE TEUCRIS. Id est, prohibueram Italiam contra Trojanos bella suscipere ¹⁴ [*Quomodo abnueram:*] ¹⁵ cum ipse in primo dixerit 263. *Bellum ingens geret Italia?* ¹⁶ [*Quod ita solvitur: aut quia cum uno deo vel dea aliter loquitur: unde est in primo 261. Hic tibi fabor enim, quando haec te c. r. aliter vero, cum omnibus diis, utilitatis causa, propter removendam eorum contentionem & dissensionem.*] ¹⁷ [*Sed secundum sapientes quosdam, alia est necessitas fati; alia voluntas deorum; vis nulla est: quod ipse manifestius in quinto ostendit his versibus 706. Vel quae portenderet ira Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo.* Nam in primo Aeneid. de ira Junonis ait §. 32. *Acti satis maria omnia circum.* Et iterum in primo 262. *fatorum arcana* se dixit narraturum, non suam voluntatem ostensurum; sed ibi secreto filiae dicit, ut i. 261. *Hic tibi (fabor enim quando haec te cura remordet.)* Hic aliter; idem invidiose diis omnibus praesentibus videtur loqui, propter removendam eorum dissensionem:] aut certe quia ait in

¹ ut V. ³ egerunt, nam haec part. Dan. geruntur, nam haec p. Fabr. geruntur interdiu. nam *interea*. Basil. ⁴ desunt V. L. Vof. Steph. al. ad §. 3. ⁵ desunt iisdem. ⁶ SPECTAT. V. R. Vof. ⁷ desunt V. R. Steph. al. ⁸ intelligamus V. ⁹ desunt V. R. Steph. al. quod intransitibus pateant Vof. ¹⁰ deest R. ¹¹ QUIANAM. cur Sermo. V. R. ¹² *est* etiam omisit Basil. ¹³ desunt V. R. Vof. Steph. al. ¹⁴ desunt iisdem. ¹⁵ desunt iisdem. ¹⁶ atqui dixerat in primo V. dixit Vof. Steph. dicit R. ait Basil. ¹⁷ desunt Dan. Fabr. ¹⁸ desunt V. Vof. R. Steph. al.

Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 10 Aut hos arma sequi, ferrumque laceßere suasis?
 Adveniet justum pugnae (ne arcessite) tempus,
 Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum atque Alpes immitteret apertas:

Tum

SERVII.

in primo 266. *Ternaue transferint Rutulis hiberna subactis.* 18 [Illic enim dixit, Aeneam in 19 Italia contra Rutulos tantum esse pugnaturum;] nunc autem omnis est Italia 20 in bella commota Junonis instinctu, 21 quod & Alecto promissit, ut VII. 549. *Finitimas in bella feram rumoribus urbes.* Et Juno pollicita est, se magis esse facturam, ut VII. 559. *Ego, siqua super fortuna laborum est, Ipsa regam.* Abnueram autem, prohibueram; ut contra, 22 *annuit*, promittit & consentit significat.

9. QUAE CONTRA VETITUM DISCORDIA. 23 Venerationem, prohibitionem meam. 24 Et sic dixit *vetitum* ut *aequum*: 25 unde est II. 427. *Et servantissimus aequi.* 26 [Sane sub comminatione omnium Deorum, maxime solam tangit Junonem, cujus odia infequebantur hoc etiam bello Trojanos: quod etiam sequentes Jovis allocutiones manifestius indicant.]

10. FERRUMQUE LACEßERE. Pro, ferro se laceßere, [ordo autem: Quis metus suavit aut hos arma sequi, ferrumque laceßere: non est enim, *hos suavit*, ne fiat 27 *σολοικονδία*. Quamvis invenitur hujusmodi figura, ut XII. 812. *Futurnam misero, fateor, succurrere fratri suavit.* Et Ennianus: *Quis se persuavit?*]

11. NE ARCESSITE TEMPUS. Nolite bellorum tempora praeoccupare. Et bene satisfacit uxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum secundum, 28 quo Annibal ingressus Italiam 29 [cum plurimis locis vicerit, praecipue] apud Cannas, vicum Apuliae, omnem populi Romani delevit exercitum.

12. OLIM. Quandoque.

13. ALPES IMMITTET APERTAS. Emphasis est: non enim dixit, per *Alpes immitteret exercitum*; sed *ipsas Alpes*: quas patefecit; non sibi tantum, sed omnibus gentibus, quae secundum Catonem & Livium muri vice tuebantur Italiam: 30 quas Annibal, post bella Hispaniae, quae decern & septem annis confecit, ante exultas aceto infuso rupit, ut Juvenalis: *Et montem rupit aceto.* Denique loca ipsa, quae rupit, 31 Poeninae Alpes vocantur. 32 [Quamvis legitur a Poenina dea, quae ibi colitur, *Alpes* ipsas vocari. Sane omnes altitudines montium licet a Gallis *Alpes* 33 vocentur, proprie tamen montium Gallicorum sunt; quas quinque viis Varro dicit transiri posse: *Una, quae est juxta mare, per Liguras; altera, qua Hannibal transiit; tertia, qua Pompejus ad Hispaniensem bellum profectus est; quarta, qua Hasdrubal de Gallia in Italiam venit; quinta, quae quondam a Graecis possessa est, quae exinde Alpes Graecae appellantur.*]

VARIORUM.

Steph. Schediasm. p. 65.

4. ADSPECTAT. *Speßtat* Gudianus & Menagianus alter cum Leidenfi. HEINS. Et ita primus Moreti. male inf. XII. 136. vid. Cerdam & nos ad Nemesiani I. Ecl. 34.

5. TECTIS. *Portis* secundum Moretanus. voluisse hic Virgilium exprimere Homeri *αἰθέρας* Iliad. γ. II. cenlebat Cl. Dorvillius, & remittebat ad Eustath. in Iliad. Z. 243.

6. QUAE NAM. Sic Mentelii prior, Regius & Parthaf.

18 desunt Dan. 19 in Italiam Vof. R. 20 in bellum V. 21 dixit Dan. Fabr. 22 *animo* promitto significat & consensio Dan. Fabr. 23 desunt V. R. Steph. al. 24 & est *vetitum* Dan. Fabr. 25 desunt Dan. sub comminatione Vof. R. comminatione V. 26 desunt V. R. Vof. Steph. al. 27 vide ad Phaedr. I. Fab. 17. 28 quando Basil. quod R. 29 desunt V. R. Vof. Steph. al. 30 Has ante exultas aceto infuso Hannibal rupit. Juvenalis Dan. & nihil praeterea. Has ante exultas a. i. H. rupit post bella Hispaniae, quae xviii. annis confecit. Juven. Fabr. 31 Apenninae Steph. Dan. Fabr. Poene Vof. id est Poenae. Penninae Basil. *Poeninae* est a Masvicio. consulendus omnino Cl. Drakenb. ad Liv. xxi. 38. 32 desunt V. R. Vof. Steph. al. mox, Alpes ipsas, malebat Cl. Drakenb. & Cluverum a *Pennino* Deo legere notat. sed ille *Pennino* Deo, & *Penninas* Alpes malebat scribi. 33 vocantur Dan.

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit,
 15 Nunc finite; & placitum laeti componite foedus.
 Juppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
 Pauca refert.
 O Pater, o hominum Divûmque aeterna potestas!

(Nam-

SERVII.

14. RES RAPUISSE LICEBIT. Clarigationem exercere, hoc est, per Feciales ³³ * bellum indicere: nam ³⁴ [veteres *laedere*, *res rapere* dicebant; etiam si rapinae nullum crimen existeret: similiter *satisfacere*, *res reddere* dicebant. Nam] Ancus ³⁵ Marcius, cum videret populum Romanum ardentem amore bellorum, & plerumque inferre gentibus bella, nulla iusta existente ratione; & exinde pericula ³⁶ creati, misit ad gentem ³⁷ Equiculanam, & accepit iura Fecialia, per quae ³⁸ bellum indicabatur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Livius. Nam si quando homines vel animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum Fecialibus, id est, sacerdotibus, qui faciendis praesunt foederibus, proficiscebatur etiam Pater ³⁹ patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam: & nolentibus res raptas restituere, vel auctores injuriae tradere, jaciebat ⁴⁰ [hastam, quae res erat pugnae principium, ⁴¹ & sic jam licebat] more belli res rapere. *Clarigatio* autem, aut a clara voce dicta est, quae utebatur Pater patratus: aut *ἀνὰ τὴν κλέψιν*, hoc est, *sorte*: nam per bellicam sortem agros hostium invadebant: unde & *κλεψιόμοι* dicuntur Graece, qui jure fortiuntur ⁴² bona defuncti.

15. ⁴³ PLACITUM. Aut mihi scilicet, [aut fatis: aut quod velim vobis placere.]

16. JUPPITER HAEC PAUCIS. Habet personarum ⁴⁴ considerationem: ut superioribus personis

det breviloquium, e ⁴⁵ contra inferiori potestati prolixam orationem, unde ait de Venere: AT NON VENUS AUREA CONTRA PAUCA REFERT. ⁴⁶ [Quia Veneri causam necesse est reddere, ideo non pauca refert, aut quia mater dolens, aut quia inferior.] Item Dido, quae regina paucis locuta est, ut IV. 632. *Tum breviter Dido*.

18. O PATER, O HOMINUM. Et Titianus, & ⁴⁷ Calvus, qui Themata omnia de Virgilio elicerunt, & ⁴⁸ conformaverunt ad dicendi usum, in exemplo Controversiarum has duas posuerunt adlocutiones, dicentes, Venerem agere statu absolutivo, cum dicit Junoni: Tu causa fuisti periculorum his, quibus Italiam fata concesserant; Junonem vero niti statu relativo; per quem ostendit Troianos non sua ⁴⁹ causa laborare, sed Veneris. O PATER. Generaliter, *pater*, accipe; non tantum Veneris: nam supra *ŷ. 2.* ait: *Divum pater, atque hominum rex*. Et bene in principis favorem alibi arte conciliat. HOMINUM DIVUMQUE AETERNA POTESTAS. Hunc locum Probus quaerit: sed ⁵⁰ dixit unam rem secundum Physicos; alteram secundum Mathematicos: nam *divum potestas* est, quia ipse est aether, qui elementorum possidet principatum; *hominum vero* ideo, quia bona Jovis irradiatio honores hominibus tribuit. *Aeterna autem potestas*, adjecit propter aliorum numinum discretionem: nam legimus & Apollinem divinam deposuisse potestatem: & Herculem, vel Liberum patrem,

³³ * bella Dan. Fabr. ³⁴ defunt V. L. (qui hic iterum incipit) R. Vof. Steph. al. ³⁵ Mancus V. L. R. Vof. Steph. quod a Glossatore venit, qui vocem *Ancus*, quae vitium cubiti notabat, ita exponebat. sic qui non potest uti manu sua, mancus dicitur Ovidio III. Fast. 826.

Et licet antiquo manibus collatus Epoe

Sit prior, irata Pallade mancus erit.

id est ad nullum opus affabre faciendum aptus erit. ³⁶ recreari V. L. creati R. Steph. pericula gravia creati Basil. ³⁷ Aequiculanam Basil. Fabr. ³⁸ bella indicabantur Dan. Fabr. ³⁹ patratus V. ⁴⁰ defunt V. R. L. qui etiam faciebant more, pro *jaciebat*. ⁴¹ & sic licebat Steph. Basil. & jam lic. Vof. Dan. ⁴² hereditates Dan. Fabr. ⁴³ defunt L. V. R. Vof. Steph. al. & etiam ant. in principio notae: scilicet etiam deest. ⁴⁴ acceptionem Dan. Fabric. quae lectio profecta a Monacho, qui ex sacris literis hanc locutionem accepit. ut Paul. ad Galat. II. 6. Aq. x. 34. & alibi. ⁴⁵ defunt Dan. sed Fabr. alio ordine posita agnoscit. ⁴⁶ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. sed Dan. ponit post illa *tum breviter Dido*, & tantum habet breviloquium, ut alibi *tum breviter Dido*, &c. ⁴⁷ Catullinus Dan. ⁴⁸ deformarunt vel deformaverunt V. L. Vof. R. Steph. adformaverunt Dan. ⁴⁹ culpa Dan. ⁵⁰ dicit V. L. Vof. R. Steph.

(Namque aliud quid sit, quod jam inplorare queamus?)

20 Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt jam moenia Teucros:

Quin

SERVIL

patrem, non semper deos fuisse. ¹¹ [Unde & Deae arborum cum arboribus vivunt, & cum arboribus dicuntur mori: quocirca & *Ἀπαρτιάδες* sunt appellatae.] Sicut autem hominum, & rerum *potestas* est: an, quemadmodum pro rege vel magistratu *potestas* solet dicere.]

19. NAMQUE ALIUD QUID SIT. Ac si diceret: cum fere omnes dii in favorem Junonis concesserint. ¹² *Namque* enim conjunctio ostendit, eam hanc habuisse cogitationem; ¹³ est autem parenthesis.] IMPLORARE. *Implorare*, est auxilium cum miseratione deprecari: qua ratione bene dicimus, *Imploro te*, ut misero feras auxilium; contra, *imploro te ad diem festum*, non ¹⁴ procedit.

20. CERNIS. Ad augendam invidiam ait *cernis*, ac si diceret, non est opus narratione, cum Trojanorum miseria ipse conspicias. INSULTENT RUTULI. ¹⁵ Propter illud est inf. 118. *Interea Rutuli portis circum omnibus instant.* *Insultare* autem, est inimicis irridere per cavillationem: ¹⁶ [unde & Graeci *ἐὶς τὴν ἰσχυρίαν* vocant.] *Exultare* vero, gloriarī, & laetum esse.

21. PER MEDIOS. Suos scilicet. INSIGNIS EQUIS. Propter illud ix. 48. *Viginti lectis equitum comitatus*: nam castra non eques intraverat: ¹⁷ [& ambiguum, utrum *equis insignis*, an *equis feratur*.] SECUNDO MARTE. Ad illud respicit ix. 717. *Hic Mars* ¹⁸ *armipotens animos viresque Latinis Addidit.*

22. RUAT. Iruat. CLAUSA MOENIA. ¹⁹ [Ad quae in extremis solent afflictī confugere.] ²⁰ [Magna invidia est: Scimus enim ultimum esse praedictum, in castra confugere, & hostilem impetum plerumque differre: sicut factum est in bello Troiano. Modo ergo dicit, ademptam esse etiam hanc ²¹ aram misericordiae: siquidem intra muros hostis insultat.]

VARIORUM

rhaf. Sprotianus, Montalbanius, Rottendorphius primus, alter Hamburgicus & Menagianus, Venetus, Leidenfes duo & plures alii. & Ed. pr. in secundo Mentelii *quianam*, cum glossa, *cur nam. quae jam*, superscripto *nam*, Dorvil.

7. CERTATIS. *Certatur* in altero Menagiano. HEINS.

11. ADVENIET. *adveniat* Gudianus. *advenit* alter Mentelius a manu prima. praeterea *arcescite* vetustiores. mox, *Alpes immittat* non immittit Menagianus prior. HEINS. *Immittit* alter Menagii.

15. PLACITUM. Mihi: inquit Servius. Imperantis enim majestatem magis decet, quam *placidum*. eodem modo exemplaria antiqua. FABRIC. *Placitum* vetustiores Dieriani, non *placidum*: nec aliter ex nostris Gudianus, alter Mentelius, prior quoque pro discrepante scriptura, secundus tertiusque Rottendorphii, Menagianus prior, alter Hamburgicus, Venetusque, secundus & quartus quoque Moretanus, cum Vossianis duobus. in Mediceo, *laeti placidum componite foedus*. HEINS.

16. AUREA. *Anxia* Waddel. Antm. Critic. p. 33.

18. DIVUMQUE. *rerumque* Mediceus, Gudianus, Montalbanius, alter Hamburgicus, prior Vossianus ex nostris, & vetustiores Pierii. quod quidni sequamur? quia ²² *hominum* praecesserat, sciolus nescio quis ex librorum faece requiri arbitratus est, ut hominibus Dei subjungerentur. atqui meminisset vellem libro XII. prorsus similiter exstare,

Olli subridens hominum rerumque repertor,
ubi pari jure potuerat reponi, *divumque repertor.*
& hoc ipso libro: *pater omnipotens, rerum cui summa potestas.* Valerius quoque Probus in arte Grammatica duobus locis manifeste exhibet, *hominum rerumque potestas.* etiam Proba Falconia in Centonibus Virgilianis. quamquam Scholiafles Horatii

¹¹ defunt V. L. Vof. R. Steph. ad §. 19. Danieli vero ad *scit*. inde vero defunt Basil. ⁵² nam V. L. R. Vof. ⁵³ defunt V. L. R. Steph. al. ⁵⁴ procedit narratio Dan. ⁵⁵ propter quod dicturus est *interea*, Dan. Fabr. propter al-
lud, *interea*. V. L. Vof. R. Steph. ⁵⁶ defunt L. V. R. Vof. Steph. Dan. ⁵⁷ defunt L. V. R. Vof. Steph. al. ⁵⁸ *omni-*
potens animam V. L. Vof. R. Steph. *armipotens animam* Basil. ⁵⁹ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ⁶⁰ defunt Dan.
⁶¹ rami R. rami Vof. partem V. L.

Quin intra portas, atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum, & inundant sanguine fossas.

25 Aeneas ignarus abest. Numquamne levare.
Obsidione fines? muris iterum imminet hostis.
Nascentis Trojae: nec non exercitus alter:

Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem (credo) mea volnera restant:

30 Et

SERVII.

23. QUIN. Quinetiam. IPSIS. In ⁶² ipsis, *aggeribus*, aut in munitionibus; sed abusive. In muris autem ideo, quia supra dixit ix. 766. *Ignaros deinde in muris*, Martemque ⁶³ cientes.

24. AGGERIBUS. *Agger*, proprie dicitur terra illa, quae vallo facto propius ponitur; sed abusive & muros & munimenta omnia *aggerem* dicimus: sicut modo, *aggeribus moerorum*, pro munimentis. ⁶⁴ MOERORUM. Antiquae ait pro murorum: nam veteres pleraque eorum, quae nos per u dicimus, per ⁶⁵ oe diphthongon pronuntiabant. Hinc est *moerorum*, pro murorum. Et contra *poenio*, pro *poenio*, quod verbum a ⁶⁶ *poena* venit, ⁶⁷ [quod Graecum est vocabulum, *poenon* dictum.] Hinc est i. 338. *Punica regna vides*: cum *Poenos* ubique legerimus: hoc autem facit ⁶⁸ Graeca orthographia: nam quam nos u habemus, illi diphthongon habent: & ideo putarunt, posse pro hac littera, ⁶⁹ licet non eadem, diphthongon poni. INUNDANT. Implent, & inundare faciunt.

25. ⁷⁰ [AENEAS IGNARUS ABEST. Ne merito videatur pati: neque enim potest videri fecisse bellum, qui factum esse ignorat: aut hoc ipso miserabilis, quia ignarus excessus.] LEVARI OBSIDIONE SINES? Liberari: & oblique per Jovem invidiam commovet. ⁷¹ Junonia.

27. ⁷² [NASCENTIS TROJAE. Invidiose: quia jam ruinis perichitatur, quae modo nascitur.]

28. AETOLIS ⁷³ SURGIT AB ARPIS. Atqui non est venturus: unde accipiamus, Venerem non quasi deam loqui; sed quasi unam de Trojanis, ut in primo i. 251. *Unius ob iram Prodimur*. Item i. 252.

Caeli quibus adnuis arcem. Ne futura ignorare videatur. *Aetolis* autem *Arpis* sic dixit, ut vi. 2. *Cumas Euboicas*: nam de *Aetolia* Diomedes venit, qui *Arpos* in Apulia ⁷⁴ collocavit.

29. MEA VULNERA RESTANT. Ut possim ⁷⁵ iterum vulnerari.

VARIORUM.

rati Crucquianus lib. III. Od. i. hic cum vulgatis facit. Paullinus carmine de Johanne Baptista:

O Pater, o hominum rerumque aeternae creator.

HEINS. O que hominum Parrhas.

19. JAM. Deest tertio Rottendorphio.

20. INSULTENT. *Insultant* Montalbani & Bigotianus & Moreti secundus, & Parrhas. vid. Ecl. II. 66.

22. CLAUSA. *Claustra t. j. moenia* Medicus. HEINS.

23. IPSIS. Deest Dörvil.

24. INUNDANT. Neutrum active posuit. ut in VIII. annotat Priscianus: nec aliter exponit Servius. antea legebatur *fossae*: quod natum ex illo libri XI. 38a.

Dum distinet hostem

Agger murorum, nec inundant sanguine fossae.

FABRIC. *Fossas* Gudianus, alter Hamburgicus, tertius Rottendorphius, cum Moretano quarto. praeterea *moerorum* non *murorum* tres Rottendorphii, alter Menrelanus, alter Menagianus, & Venetus, cum tertio & quarto Moretani & Leidensi. HEINS. Vid. ad Val. M. I. VII. 5. & H. Steph. Schediasm. p. 61. Senec. Oed. 483. Obs.

Misc.

⁶² ipsis *Aggeribus* autem mun. sed ab. Et in m. ideo Steph. al. & in m. ideo L. V. Vof. R. ⁶³ cientes V. ⁶⁴ *moerorum* pro murorum antiquae V. L. Vof. R. Steph. al. vid. ad Lucret. IV. 221. ⁶⁵ deest Bas. ⁶⁶ poemae V. ⁶⁷ deest V. L. Vof. R. Steph. Dan. ⁶⁸ deest R. Basil. ⁶⁹ diphthongon poni, licet aliam Dan. Fabr. licet non eandem L. Vof. ⁷⁰ deest V. L. Vof. R. Steph. al. ⁷¹ in Junonem Dan. Fabr. ⁷² deest L. Vof. V. R. Steph. al. ⁷³ SURGIT. L. Vof. V. R. ⁷⁴ condidit Vof. Dan. ⁷⁵ deest Dan.

- 30 Et tua progenies mortalia demoror arma.
 Si sine pace tua, atque invito numine Troës
 Italiam petiere; luant peccata: neque illos
 Juveris auxilio. Sin tot responsa secuti,
 Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
 35 Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?

Quid

SERVII.

30. DEMOROR. Expecto, sustineo, ⁷⁶ [id est, ut dea mortalium armis intersum, & ipsa depugnem: & sic dixit *mortalia arma*, ut in duodecimo 797. *vulnus mortale*.]

31. SINE PACE TUA. Sine tua benevolentia, ⁷⁷ [sine voluntate tua,] sine tua concessione, ⁷⁸ [ut I. 519. *Orantes pacem*. XI. 101. *veniamque precantes*. Item III. 370. *Exorat pacem Divum*. Ergo *pace*, benevolentia, suffragio;] ut solet dici, *pace illius dixerim*. Dicendo autem: Si ad Italiam sine deorum voluntate venerunt, dent ⁷⁹ poenas; ostendit fatum esse absolutum. ⁸⁰ [Et insinuatione utitur, id ficta conditione concedendo, quod non esse verum, Venus conscia est; ut deinde, quum diu rem indignam ostenderit, & indignitatem auxerit, nihil simile a se factum ostendens, magis ac magis Jovis exoret favorem.] INVITO NUMINE TROES. Syllepsis est ⁸¹ per genus.

32. LUANT PECCATA. *Luant*, id est, ⁸² absolvant. Dicimus autem & ⁸³ *luo poenam*, sed melius est, *luo peccatum*: nam peccatum solvitur poena. Qui enim crimine tenetur obnoxius, poena cum a pristina liberat obligatione. Contra, *luo poenam*, ⁸⁴ [si dixeris,] non procedit, ⁸⁵ quasi poena solvatur: auctoritas tamen licenter ista confundit, more, quo solet poni vel a sequenti quod praecedit, vel a praecedenti quod sequitur.

33. NEQUE ILLOS JUVERIS AUXILIO. Contestivus est modus iste, secundum Probum: namque in Artibus non invenitur. Fit autem, quotiens taedio contentiois quasi videmur concedere, quod tamen ⁸⁶ nolumus fieri: nam id agit Venus hoc loco, ut Jupiter magis praestet auxilium. RESPONSA SECUTI. Hoc est, si non solum prohibiti

non sunt, sed eis etiam concessum est.

34. SUPERI. Ut Apollo. MANES. Ut Crœusa, ⁸⁷ vel Anchises, [vel Hector.] ⁸⁸ [QUISQUAM. Verecunde: quia apud maritum contra uxorem agit.]

35. ⁸⁹ [NOVA CONDERE FATA: Quae adversus quae statuisti.]

* V A R I O R U M .

Misc. Vol. x. Tom. I. 50. Heinsius ad Ovid. *Met.* 195. *fossae* praeferre videtur. ego *fossas* praetuli: cum enim *miscent* de Rutulis sit capiendum, requirit ratio, ut & *inundant* ad eos referatur. v. Sil. vi. 51.

25. NUMQUAMNE. *Unquamne* secundus Moretani, deinde tertius ejusdem Moreti *muris iterum insidet hostis*. male, quia *obsidione* praecessit. HEINS.

28. SURGIT. *Surgit* Medicæus, Gudianus, secundus tertiusque Rottendorphii, & alter Hamburgicus. praeterea *Aetolis surgit ab arvis*, in priore Vossiano. HEINS. *Surgit* Francianus & Parrhas.

29. MEA. *Me* alter Ménagii.

31. INVITO. *Inviso* Venetus. *invisito* Dorvil. nomine Gudianus.

32. LUANT. *Luant* Francianus. & mox *sint* tot idem.

33. SIN. Si Parrhasianus & Venetus. & ita Commentator Horatii ad Carmen saeculare.

35. VERTERE. *flectere* prior Menagianus, Sprottianus, Montalbanius, primus Rottendorphius, primus Hamburgicus, Venetus, primus ac quartus Moretani, & Schefferianus. in altero Menagiano & Leis-

⁷⁶ desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁷ desunt Dñh. & etiam sequens sine t. con. L. R. Steph. al. sine benevolentia, sine voluntate, sine concessione Vof. ⁷⁸ desunt Dan. ⁷⁹ poenam Dan. ⁸⁰ desunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. ⁸¹ pro genus V. ⁸² solvant in solo Masvicio vidi. ⁸³ *luo poenam* & *luo pec.* V. L. Vof. R. *luo poenam* melius, & *luo p.* Steph. al. ⁸⁴ desunt Dan. Fabr. ⁸⁵ quare V. L. Vof. R. Steph. al. ⁸⁶ nolumus R. ⁸⁷ & Anch. V. R. L. Vof. Steph. al. quibus desunt, vel Hector. ⁸⁸ desunt V. ad Y. 36. ⁸⁹ desunt L. R. Steph. al. quasi adversum q. B. Vof.

Quid repetam exultas Erycino in litore classis?

Quid tempestatum regem, ventosque furentis

Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?

Nunc etiam Manis (haec intentata manebat

40 Sors rerum) movet, & superis inmissa repente

Alecto, medias Italum bacchata per urbis.

Nil super imperio moveor: speravimus ista,

Dum Fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.

Si

SERVIL

36. EXUSTAS ERYCINO IN LITTORE CLASSES. ⁹⁰ [Nunc per ἀντιμαρτυρίαν ad accusationem alterius transit:] argumentum est enim, utrum habeat voluntatem ⁹¹ nocendi, quae nocuit. Erycino autem in litore, secundum opinionem suam dixit: nam alii apud Cajetam dicunt exusta navigia: unde & Cajeta dicta est ⁹² [ἀπὸ τοῦ ναίου]. Quamvis quatuor naves exustae sunt, haec tamen exag-
gerat.

37. QUID TEMPESTATUM REGEM. Ubique repetam, subaudiendum est.]

38. ACTAM NUBIBUS IRIM. Impulsam, scilicet ut persuaderet matribus incendium navium: ⁹³ aut secundum artem Rhetoricam, rem unam in duas divisit, ⁹⁴ [ut latius pateret rei acerbitas, interposito alio crimine:] nam per Irim naves exustae sunt. Sed melius est ⁹⁵ [ut non sit iteratio] ad Turnum missam Irim intelligere. Nec nos moveat ordo conversus: solent enim graviora in principiis & in fine secundum artem Rhetoricam poni. NUBIBUS. Per nubes.

40. SORS RERUM. Id est, regnum: nam per sortem inter se fratres, Juppiter, Neptunus, & Pluton, mundi regna diviserunt: quae Juno, praeter Infros, in Trojanorum perniciem moverat. SUPERIS IMMISSA. Ac si diceret, non jam Trojanis, sed Diis. Respexit autem ad illud VII. 543. *Es coeli convexa per auras*.

41. BACCHATA PER URBES. ⁹⁶ [Non vagata,

sed bacchata, id est] ⁹⁷ perfurit: & bene ⁹⁸ bacchata, quia, per simulationem ⁹⁹ sacrorum Liberi patris, matres egerat in furorem.

42. SUPER IMPERIO. Id est, de imperio, [ut I. 750. *Multa super Priamo rogatus*.] & quasi de salute sua se dicit laborare.] Est autem verecunda petitio, & obliqua, per quam magna Jovi invidia commovetur, [qui imperium Trojanis promiserat.] SPERAVIMUS ISTA. Absolute dixit.

VARIORUM

Leideni *fletere jura*. HEINS. *Non tua Montalbanus. fletere* etiam Excerpta nostra. *fletere jussa* Ed. pr.

Ibid. POTEST. Superfcr. *audet* Dorvil.

36. EXUSTAS. *Exhaustas* Ed. pr. quod Servius apud Cajetam exustas naves a quibusdam dici, posset ad *Venerem Lucrinam* referri, de qua ad Gratii Cyneg. 129.

Ibid. ERYCINO IN LITTORE. Non opus de Sicilia intelligere, quum omnis illa ora Campaniae Veneris habuerit templa. v. ad Gratii Cyneg. 129.

38. EXCITOS. *Exaltos* Menagii prior. vid. ad lib. VII. 623.

39. MANEBAT. *Manebant* Dorvill.

40. INMISSA. *Invisa* Leidenis.

42. IMPERIO. *Imperii* prior Hamburgicus. *imperiium*

⁹⁰ desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁹¹ Juno nocendi V. ⁹² desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ad. 7. ⁹³ ut dividerit V. L. Vof. R. aut dividerit Basil. aut secundum praeceptum artis Rhetoricae Dan. Fabr. ⁹⁴ desunt L. V. R. Vof. Steph. ⁹⁵ ut sit iteratio, quam ad Turnum missam intelligere V. ut sit iteratio R. Irim deest L. R. ⁹⁶ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁹⁷ perfurit R. L. Steph. al. per urbes furit Vof. V. ⁹⁸ Bacchata per auras, V. Vof. R. *Bacchata per urbes* L. Steph. al. ⁹⁹ suorum sacrorum V. 1 desunt Dan. 2 desunt V. R. L. Vof. Steph. al. 3 desunt iisdem.

Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
 45 Dura; per everſae, genitor, fumantia Trojae
 Excidia obteſtor: liceat dimittere ab armis
 Incolumem Aſcanium, liceat ſupereſſe nepotem.
 Aeneas ſane ignotis jaſtetur in undis;
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, ſequatur.
 50 Hunc tegere, & dirae valeam ſubducere pugnae.

Est

S E R V I I.

44. CONJUX DURA. * Hic diſtinguendum, ne incipiant eſſe duo epitheta: *Dura fumantia excidia*: [quod contra artem ſit, nulla interpoſita conjunctione. *Dura* autem, debere diſtingui, ipſe ex perſona Junonis oſtendit inf. 72. *Quae dura poſtentia noſtra egis?* Et mire *conjux*, quaſi vitium mariti ſit.] NULLA autem REGIO, invidioſe dixit, ut ſupra L. 234. *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis*: cum a ſola arceantur Italia.

45. PER EVERSAE GENITOR FUMANTIA TROJAE. Cum dicimus: *Rogo te per deos*, hoc videmur dicere: Memineris * religioni curae eſſe petitionem meam: ſicut in primo expreſſit I. 543. *At ſperate deos memores ſandi atque neſandi*. Cum autem dicimus: *Rogo te per miſerias meas*, videmur dicere: Memineris ab eo te rogari, qui miſerias pertulit: ut ⁸ qui rogatur, ad miſericordiam, miſeriarum commemoratione ſelectatur: ſicut eſt nunc in Veneris petitione: nam ideo ſic rogat, ut commemoratione Trojanae infelicitatis impetret miſericordiam. Alias ſtultum eſt, cum adjuratur Jupiter per excidia Trojanorum. ⁹ [Saluſtius in primo: *Poſtremo ipſos colonos per miſerias & incerta humani generis orare*.] [FUMANTIA autem, quae fumaverunt, ¹⁰ non enim nunc fumant.]

47. INCOLUMEM ASCANTUM. ¹¹ [Ideo Venus pro Aenea non ¹² petit hoc loco; ¹³ non, quia pro eo non movetur; ſed aut quia ſcit, eum celerius eſſe moriturum: aut quia ſoli Aſcanio debetur imperium & ſumma rerum, ut] IV. 275. *Cui regnum Italiae, Romanaque tellus Debetur*. ¹⁴ [I-

deo eſt pro eo ſollicita: non quia pro filio non movetur.]

48. AENEAS SANE. Quidam *sane* pro valde accipiunt, ut Cicero pro Quintio cap. III. *Sane caeterarum rerum paterfamilias & prudens, & attentus*.]

V A R I O R U M.

perium Sprotianus. male Stat. II. Theb. 339. *nil foedere rupto, Connubiiſue ſuper moveor*. ubi Lutatius hunc locum adducit. & ſuper hic pro propter poſitum notat Corradus ad I. Aen. 29. & II. 348. BURM.

43. FORTUNA. Male puto haec Cerdam explicare. Servius videtur diſtinxille, *ſperavimus, iſta dum Fortuna fuit*.

44. DET. *Dat* alter Menagii & Parrhaſianus. & ita Serv. ad II. Aen. 7.

46. DIMITTERE. *Demittere* Menagii uterque, Gudianus, duo Rottendorphii.

47. NEPOTEM. *Nepoti* putabam. ſed obſtant libri veteres. adeantur quae obſervamus ad Naſonem. Epist. XIV. 64. HEINS.

48. AENEAS SANE IGNOTIS. *Procul ignotis* Sprotianus. quomodo veterrimi duo codices Picriani. praeterea *ignotis in oris*, non *undis* Gudianus, & alter Mentelius. HEINS. *Oris* Regius & Ed. pr. *Sane* pro valde hic poni non putem. ſed inſervire conſenſui, quem ironice, & quaſi cum iriſione, damus. vid. quae diximus ad Phaedr. III. Fab. 15. & ad Sueton. Neron. XXXII. & Cl. Graev. ad Cicer. I. Agrar. I. & alios. illa vero inter-

4 Hinc eſt jungendum V. L. R. 5 deſunt Voſ. & Steph. uſque ad nulla. ſed L. R. V. Baſil. deſunt a *Dura* uſque ad nulla. 6 religionis V. R. L. Steph. 7 *at ſperate* V. *adſperate* R. in L. deerat relicto loco vacuo. 8 ad miſericordiam qui rogatur. Dan. 9 deſunt V. L. Voſ. R. Steph. al. 10 non enim fumantia. . . . * Dan. Heinſius legebat *fumant ja*, id eſt jam. 11 deſunt Dan. qui tantum habet, ſcit autem in Aſcanio eſſe ſummam rerum, ut *cui* &c. 12 potest R. 13 deſt R. 14 deſunt V. L. R. Voſ. Steph. ad x. 51.

Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
 Idaliaeque domus. Possis inglorius armis
 Exigat hic aevum. Magna ditione iubeto
 Carthago premat Ausoniam. Nihil urbibus inde
 55 Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
 Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignis?

Tot.

SERVI.

51. EST AMATHUS. *Amathus* & *Paphos*, Cy-
 pri insulae civitates sunt, ¹⁵ [Veneri consecratae.]
¹⁶ [*Amathus* ab. *Amathonte*. CELSA PAPHOS.
 Antiqua Paphos, quae nunc *Palaepaphos* dicitur,
 in excelsio fuit posita, ex quo loco aedificia, per-
 mittente pace, in litus deducta sunt.] CYTHERA.
 Insula [est contra Laconicam.] Veneri consecra-
 ta. Dicimus autem *haec Cythera*, sicut *haec* ¹⁷
Solyma, *haec Artaxata*, [*haec Megara*.]

52. IDALIAEQUE DOMUS. *Idalium*, civitas Cy-
 pri est: ¹⁸ [& hic *Idaliam* dixit, cum ipse dixerit
 I. 681. *Aut super Idalium*.]

53. AEVUM. Hic vitam, alias aetatem.] IN-
 GLORIUS. Sine triumphis, immemor gloriae. ¹⁹
 [Cicero in *Tusculanis* III. 34. *Quae de vita inho-*
norata & ingloria dici solent.]

54. NIHIL URBIBUS INDE OBSTABIT TY-
 RIIS. Id est, ab Afcanio Tyrii nihil timebunt: &
 verum est: nam Scipio vastaturus est Africam.

55. QUID PESTEM EVADERE BELLII JUVIT.
 In fine jam agit miserabiliter, sicut egit & in prin-
 cipiis: nam hoc praecipit ars Rhetorica, ut epilogi
 & principia pari argumentatione tractentur. PE-
 STEM autem, incendium significat, ut v. 683. *Et*
toto descendit corpore pestis: cum de navibus lo-
 queretur incensis.

56. FUGISSE PER IGNES? Exprimit, quid sit;
pestem belli evadere.

VARIORUM.

terpretatio ex glossemate illo *procul nata*, quasi
procul ignotis, esset valde ignotis. BURM.

49. QUAMCUMQUE. *Quaecumque* prior Ham-
 burgicus. HEINS.

50. HUNC. *Nunc* Lubecensis Cod.
 Ibid. DURAE Sprotianus. *dirae* Servius ad I.
 Aen. 678.

51. AMATHUS. *Amathos* Sprotianus, & Montal-
 banius, quartus Moreti, & Dorvill. qui *est excelsa Pa-*
pchos. *Paphos atque alta* C. Menagii prior & Ham-
 burgicus & duo tresve alii. *Paphos* etiam nonnulli.
Citbere alter Hamburgicus.

Ibid. PAPHOS. Alii, *est celsa Paphos, atque al-*
ta Cythera. e verbis Junonis. vulgata lectio propter
 numeros melior. FABRIC. *Paphus* Gudianus,
 tertius Rottendorphius, & a secunda manu Men-
 telianus alter. Praeterea in priore Menagiano, *Est*
celsa Paphos atque alta Cythera. in Gudiano, pri-
 mo Rottendorphio, priore Hamburgico, *Est cel-*
sa mihi Paphos atque alta Cythera. redundante
 uno pede. *Paphus* etiam infra v. 86. in nonnullis
 scriptis occurrit. & Aeneidos lib. I. 415. *Ipsa Pa-*
phum sublimis adit. HEINS. *Amathus* Francia-
 nus. *Amathos* & *Paphos* Parrhaf.

53. EXIGAT. *Exiget* uterque Mentelianus,
 prior Menagianus, Rottendorphius secundus ter-
 tiusque, prior Vossianus, quatuor Moretani, tum
 & Gudianus a manu secunda. HEINS. Et ita
 Fran-

¹⁵ desunt Dan. conservatae Fabr. vitiose. desunt V. L. R. Vof. R. Steph. al. corrupta hic sunt verba, & *palepafes* legitur
 in Dan. & Fabr. Barthius vero ad Stat. v. Theb. 61. reposuit *Palepaphos*. & in ultimis verbis, ubi erat *aedificia* * permis-
 sente pace * in *littoris ded.* s. legebat aut, *posita*. *Esque eo loco Zephyria prominentia*. aut, *posita, ex quo loco aedificia per*
sexaginta stadia in litus deducta sunt, quia Strabo tot stadia distare a Palaepapho novam Paphon dicit, quod & Meursius in
 Cypro lib. I. cap. 19. notavit. sed forte error aut potius ineptum acumen librarii posset dedisse occasionem voci *pace*, quia
 novam ab *Agapenore* conditam esse legerat. hoc nomen, quod amantem viros notat, ille hunc amorem maxime per pacem
 conciliatam Cypridis exprimens, dedit, *permittente Agapenore, pace*, id est, pacis tempore, quam dederat Cypridis. nam lacu-
 nas fuisse indicat Daniel. Ed. & Barthius. nisi verosimilius videatur, quia Servius *nunc*, id est sua tempora respiciat, in
 voce *pace* latere nomen Imperatoris Romani, aut viri alicujus illustis, qui eam provinciam habuit, & hoc permisit Pa-
 phis. BURM. ¹⁶ desunt V. Vof. L. R. Steph. al. ¹⁷ *soloma* haec Kassa. . . . L. haec *soloma*, haec *catanarta* R. haec
soloma, haec *Castafata* V. *Megara* vero deest omnibus scriptis, & Steph. & Dan. ¹⁸ desunt V. L. Vof. R. Steph. al.
¹⁹ desunt iisdem.

Totque maris, vastaeque exhausta pericula terrae,
Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt?
Non satius cineres patriae incedisse supremos,
60 Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde, oro, miseris: iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno

Acta

SERVII.

58. RECIDIVAQUE PERGAMA. Renascentia. Tractus est autem hic sermo ab arboribus, quae aliis sectis repullulant. Ergo illud solum *recidivum* dicimus, quod postea renascitur: unde modo *recidiva* Pergama dixit, quae renovantur ab his, qui superstites sunt Trojanis periculis.

59. [NON SATIUS DEEST FUIT.] CINERES PATRIAE INSEDISSE. Propter illud in quarto 342. *Dulcesque meorum Reliquias colerem.*

60. ATQUE SOLUM, QUO TROJA FUIT. Sic in tertio IL. *Et campos, ubi Troja fuit.* XANTHUM ET SIMOENTA REDDE, ORO, MISERIS. Ambiguum est, utrum dicat, redde nobis re vera antiquam Trojam; an, redde nobis terras alias in Italia, ad similitudinem Trojae: novimus enim hanc fuisse consuetudinem, ut advenae patriae suae imaginem sibi redderent, ut III. 497. *Effigiem Xanthi, Trojamque videtis.* Bene ergo Venius medio usa est loquendi genere, ut utrumque significaret, & antiquae redditum Trojae imperium & Italiae, quod Trojanis Juppiter ad similitudinem Trojae fore promiserat: & magis hoc est, quod latenter desiderat atque petit.

62. [CASUS DA, PATER, ILIACOS. Reddantur nobis errores pristini, dummodo praesentia bella vitemus.] ITERUMQUE REVOLVERE CASUS. Si ad Trojam vis referre, sic dic: Nobis redde Trojam per naufragia & pericula, id est, patiamur denuo quae pertulimus, dumtaxat nobis Troja reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige: Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea, quae in Troja pertulimus.

VARIORUM.

Francianus. *aevum* Gudianus.

54. AUSONIAM. *Italiam* Menagii prior, & Oudartii, & Parrhas.

Ibid. NIHIL URBIBUS. Nil viribus Parrhasianus & Regius. vid. Cicer. II. Catil. II. & eadem variatio apud Liv. XXIV. 40.

55. OBSTABIT. *Obstabat* Menagii prior, & Sprotanus. vel *Teucris* Zulichemius. inde ab Aescanio interpretatur Servius. ego puto ab Idalia & Cypro, nam *obstabat* &c. Aescanios nihil. id est, non *obstabat* Cypro Tyriis.

56. MEDIUM. Sic plerique scripti. *Argolicum* Bigotianus cum glossa, pro *Argolicorum*. *fecisse* Venetus. *medios... fugisse*, relicto spatio & eratis literis, Regius. *medios* Dorvil. Edd. pr. & Mediol.

58. RECIDIVA. Ita omnes fere scripti. *moenia* etiam secundus Moreti. v. Guell. & Catroecum, & prae aliis Gronov. ad Senec. Troad. 472. ubi & de hoc loco agit. Nanus adscripserat, *recidiva saxa* esse quae post casum restituuntur & redintegrantur: *recidiva* quae ex veteribus faxis renovantur.

59. INSEDISSE. *Insedisse* Mentelianus prior & tertius Rottendorphius. vid. lib. I. 719. HEINS. Num satius alter Hamburgicus, Oudartii, & quartus Moreti. & ita Servius Dan. *expendisse* Ed. pr.

60. QUO TROJA. Quae Venetus & Leidensis. quod Zulichemius & Oudartii a manu prima. qui & *Xanthumque Simoënta*. *Simoënta* Excerpta nostra. *Xantum & Simeonta* Francianus. *Sauctumque* S. Dorvil.

61. REVOLVERE. *Evolvere* prior Hamburgicus. Nanus *casus Iliacos*, pro miseris & calamitosos

20 quae vero *allae*? certe *recidiva* arbor est eadem quae resecta fuit, non alia. an scripsit, quae *callis sectis repullulant*. de Talia vel Talea vide quae dixi ad Samonic. cap. XII. & esse ramos ex utraque parte aequaliter praecisos docuit Salmastius ad Tertull. Pall. pag. m. 371. 21 nascitur V. L. Vof. pullulat R. 22 deest V. L. Vof. R. Steph. al. dixit deest Fabr. 23 quae sunt Dan. 24 deest V. L. R. Vof. Steph. al. vid. ad Ecl. II. 14. 25 sic in quarto Dan. 26 nos V. 27 an terras alias ad similitudinem Trojae Dan. Fabr. ad redde nobis terras in Italia a. f. Trojae V. L. Vof. R. Steph. Basil. 28 redditum V. L. Vof. 29 deest V. L. R. Steph. al. 30 deest R.

Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis volgare dolorem?

- 65 Aenean hominum quisquam divûmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandrae impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?

70 Num

SERVIL

63. ALTA SILENTIA. Juno ubique silens inducitur: ³¹ unde ei oratio, nisi ex nimia necessitate, non datur: unde est: *Acta furore gravi*. Statius x. 901. *Funonem tacitam furibunda silentia torquent*. Et notandum, quia ³² singulatum dicta Veneris hac oratione solvuntur. ³³ SILENTIA autem RUMPERE, loqui proprie dictum. ³⁴ [Sciendum enim, quod *vocem rumpere*, est tacere,] unde apparet, ³⁵ usurpative dictum esse II. 129. *Composito rumpit vocem*: id est, loquitur: nam *vocem rumpere*, filere est; *silentium rumpere*, loqui.

64. OBDUCTUM DOLOREM. Celatum & diuturna jam cicatrice coopertum: nam *obduci* dicuntur *vulnera*, quae cicatrice clauduntur.

65. AENEAN HOMINUM QUISQUAM. ³⁶ [Ad illud 34. *Quae superi manesque dabant*: &c.] celans quae facta sunt,] ea quae non sunt facta, commemorat: nam non Aeneas, sed Turnus Junonis instinctu bella commovit. ³⁷ [SEQUI autem petere, ut inf. 193. *sidera voce sequentem*.] Utitur autem replicatione rerum objectarum: post enim sequitur resolutio.

67. ESTO. Modo est concedentis adverbium: nam Graecum est ³⁸ *ἔστω*. Illo autem loco verbum est XII. 176. *Esto nunc Sol testis*. ³⁹ [FATIS AUCTORIBUS. Num hic responsis? quia hoc sequitur.]

68. CASSANDRAE IMPULSUS FURIIS. Bene *furiis*, plurali numero, quod de vaticinantibus ⁴⁰ non dicitur. Ergo ut videantur merito esse dece-

pti, qui Cassandrae ⁴¹ insipienti crediderunt: quod nunc falso a Junone dicitur, sicut ex verbis ⁴² probamus Anchisae, qui ait in tertio 187. ⁴³ *Aut quem tum vates Cassandra moveret?* ⁴⁴ [NUM LINQUERE CASTRA. Illa ait, *abest*: haec ait *reliquit*, ut ipsi adsignet culpam: & est status finitivus, non tam dicendo abisse, quam reliquisse.]

69. VITAM COMMITTERE VENTIS. ⁴⁵ [Non qui enavigavit, hoc dixit; sed *ventis*,] id est, incertis & inanibus rebus.

VARIORUM

fos poni notavit, unde *Ilias malorum* proverbialiter dicitur.

63. ACTA. *Ista* tertius Moretanus. vide annotata lib. I. Aeneid. 513. HEINS. *Quid alta Menagii prior. coges* secundus Rottendorphius, & tertius a manu secunda. mox, *obductum dolorem* secundus Moretanus. vulgata legitur apud Lutatium ad Statii x. Theb. 900. & Nonium in *vulgavit*. ut vero *acta*, ita *furore agit* Valer. Flac. VII. 36. & *mens agit* III. 393. ubi vide quae diximus.

67. ITALIAM PETIIT FATIS AUCTORIBUS. Concinnius in quibusdam Pierianis, *fatis petiit, auctoribus*. transposuere voces, qui postremae in *petiit* syllabae metuebant, ut Pierius quoque jamprehendit. vulgata scriptura agnoscitur a Prisciano lib. VII. & a membranis nostris omnibus. HEINS. *Petiit fatisque* Menagii alter.

68. NUM. *Non* alter Hamburgicus & Venetus. &

³¹ hinc ratio V. oratio pro re, nisi Dan. Fabr. nisi eximia necessitate Basil. Barth. ad Stat. x. Theb. 890. legebat *pro se*
³² singulatum V. L. Vof. sigillatim R. Steph. Dan. Fabr. al. ³³ silentium rumpere est loqui V. L. silentium rumpere est
non tacere Steph. Gl. r. est tacere R. ³⁴ desunt V. L. R. ³⁵ usurpatione Steph. Dan. Fabr. ³⁶ desunt V. L. R. sed
Steph. al. priora desunt, deinde, celat quae facta sunt, & q. n. f. f. commemorat. ³⁷ desunt V. L. Vof. R. Steph. al.
³⁸ deest V. L. Vof. R. Steph. Dan. ³⁹ desunt L. Vof. R. Steph. ⁴⁰ deest V. non ducitur Vof. ergo etiam deest V. L.
Vof. R. Steph. ⁴¹ insipientem Dan. ⁴² probatur Dan. Fabr. ⁴³ ut quem V. Vof. R. Steph. tertio, *Quem tu vates Ba-*
sil. sed tunc etiam *moveret* legendum. ut Cod. Hamburg. eo loco. ⁴⁴ desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ⁴⁵ desunt lib-

- 70 Num puero summam belli, num credere muros?
 Tyrrhenamve fidem, aut gentis agitare quietas?
 Quis Deus in fraudem, quae dura potentia nostri
 Egit? Ubi hîc Juno, demissave nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
 75 Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
 Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.

Quid

SERVII

70. NUM PUERO SUMMAM BELLII. ⁴⁶ [Quod Venus ad miserationem; haec ad indignationem posuit: &c.] est ⁴⁷ exaggeratio ab aetate.

71. TYRRHENAMQUE FIDEM. Inire societatem cum inimicis gentibus Turno. ⁴⁸ [Fidem autem, auxilium petens; an fidem, sacramentum, quod adhibetur ad belli societatem; Agitare autem, ad gentes pertinere melius est. Ergo Tyrrhenam fidem, extrinsecus accipiendum, invocare, aut petere:] aut certe disrumpere foedera, quae Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane, Turnum auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. GENTES QUIETAS. Nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietae, propter illud oraculum VIII. 503. *Externos optate duces.*

72. QUIS DEUS IN FRAUDEM? ⁴⁹ [Interrogatio. In fraudem autem,] in periculum: ita enim in jure lectum est: *Fraus erit illa res*, id est, periculo. QUAE DURA POTENTIA NOSTRA. Ad illud respicit sup. 44. *Si nulla est regio Teucris, quam det tui conjux Dura.*

73. ⁵⁰ [UBI HIC JUNO. Melius quam si dixisset, ego, ut II. 549. *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.*] NUBIBUS IRIS. Propter illud *38. Aut altam nubibus Irim.*

74. INDIGNUM EST ITALOS TROJAM CIRCUMDARE FLAMMIS. Rhetoricum est: nam quotiens aliqua non possumus solvere, paria opponimus, quod nunc Juno facit: nam negare non potest, nec solvere: quia obsidentur Trojani: unde dicit: ⁵¹ hoc indignum est, Trojanos obsideri; aliena eos matrimonia praeripere, dignum est! Sic in Bucolicis III. Ecl. 104. *Dic, quibus in terris,*

⁵² [*& eris mihi magnus Apollo, Tuis pateat coeli spatium non amplius ulnas: quod, quia non potuit solvere, & ipse objecit: Dic, quibus in terris inscripti nomina regum Nascentur flores.*]

75. ⁵³ [NASCENTEM: *Ἰπταύρις.*]

76. PILUMNUS AVUS. Comparat ⁵⁴ genus Turni cum Aenea, dicens etiam Turni ⁵⁵ avum deum esse. [Varro *Pilumnus* & *Picumnum* infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur ⁵⁶ an utilis sit, qui natus est. Pilo, *Pilumnus* dictum, quia pellat mala infantiae; sed *Pilumnus*, idem ⁵⁷ Stercutius, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Si ergo proavus Latini est; non Turni avus: nam Stercutii Picus, Pici Faunus, Fauni Latinus est filius; sed in his nominibus abutitur Poëta.] DIVA VENILIA MATER. Hoc ad Veneris obreftationem dicit, cui *Divia Venilia mater*: nam *Venilia* Nympha est. *Pilumnus* autem avum Turni ideo dicit, ut a vicino nobilis genere esse videatur, sicut est Aeneas: nam paulo post dictura est ipsa Juno 619. *Pilumnusque illi quartus pater.* [Sane hanc *Veniliam*, quidam *Salaciam* accipiunt, Neptuni uxorem. *Salaciam*, a *salō*; *Veniliam*, quod *veniam* det exigentibus.]

VARIORUM

& ita mox *non puero* Gudianus. *non credere Venetus* & Montalbanius. *flammam belli* idem.

71. TYRRHENAMVE. *Tyrrhenamque* Mediceus, Gudianus, & alii nonnulli. HEINS. Et ita Donatus ad Terent. Andr. IV. III. 1.

Ibid.

⁴⁶ desunt iisdem. ⁴⁷ aggeratio Dan. ⁴⁸ desunt L. V. Vof. R. Steph. al. ⁴⁹ deest iisdem. & habent tantum, id est in per. ⁵⁰ desunt iisdem. ⁵¹ deest Dan. ⁵² *inscripti nomina regum* V. L. Vof. R. Steph. al. reliquis omiffis. ⁵³ desunt iisdem. ⁵⁴ genus Turni Aeneae Vof. cum Aeneae L. R. ⁵⁵ avum ejus L. Vof. R. V. Steph. al. Varronis & reliqua desunt iisdem. sed continuant, item & Veneris obreftationem &c. vid. ad lib. ix. 4. ⁵⁶ an vitalis sit legit Casaubon. ad Perf. 31. ⁵⁷ Stercutius Dan. Fabr. & mox Stercuti.

Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?

Arva aliena jugo premere, atque avertere praedas?

Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?

80 Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?

Tu potes Aenean manibus subducere Grajam,

Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes:

Et potes in totidem classem convertere Nymphas:

Nos

SERVII.

77. ATRA FACE. Saevo bello: & est belli definitio: ⁵⁷ [unde Homerus Iliad. A. 595. *ὅς οἱ μὴ μάχεται*: non enim facibus Trojani pugnaverant, ⁵⁸ [sed ferro, id est, bello.]

78. AVERTERE PRAEDAS. Invidiose: ⁵⁹ ceterum nihil rapuerant.

79. LEGERE. Furari: unde & *sacrilegi* dicuntur, qui *sacra legunt*, hoc est, furantur. Alibi IX. Ecl. 21. *Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper*. GREMIIS ABDUCERE PACTAS? Id est, sponsas: nam ante usum ⁶⁰ tabularum matrimonii, cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant, se consentire in jura matrimonii, & fidejussores dabant: unde & admissum est, ⁶¹ *sponsum & sponsam* ut dicamus, a *spondendo*. Caeterum proprie ⁶² *sponderi* puellae est: ergo sponsus, non quia promittitur, sed quia spondet, & sponsores dat. Sane exaggeratio est nimia in eo, quod ait: *Gremiis abducere*: tanquam jam uxores.

80. PRAEFIGERE PUPPIBUS ARMA. Propter illud VIII. 93. *Scuta virum fluvio pictasque innare carinas*: scilicet quando ad petenda auxilia navigavit. PACEM ORARE MANU, PRAEFIGERE PUPPIBUS ARMA. Propter VII. 153. *Centum oratores angusta ad moenia regis Ire jubet*.

82. PROQUE VIRO NEBULAM. ⁶³ Ad opprobrium *pro viro* dixit, non, *pro filio*, rem inanem ⁶⁴ appositam: aut quando eum Venus a Diomede liberavit: vel Neptunus ab Achille; quod Veneri ⁶⁵ imputatur: quia in ejus gratiam factum est. Iliad.

Y. 321. ⁶⁶ [ἀέλικα τῶ μὴ ἰστέα καὶ ἰσχυρῶν χεῖρ' ἀχλὺν Πηλεΐδῃ Ἀχιλλεύ.] VENTOS INANES. Vacuos: & est nebulae definitio.

83. ET POTES IN TOTIDEM CLASSEM CONVERTERE NYMPHAS. Licet hoc Mater deum fecerit, tamen Veneri imputatur: ⁶⁷ [quia in ejus gratiam factum est, ut illo loco VI. Ecl. 79. ⁶⁸ *Quas illi Philomela dapes?* cum Progne fecerit, sed propter Philomelam:] ⁶⁹ aut certe quia dicunt ipsam Venerem esse Matrem deum.

VARIORUM.

Ibid. AGITARE. *Equitare* Francianus.

72. NOSTRA. *Nostri* Mediceus, & Menagianus. praestantioris notae. rectius. HEINS. *Dura* etiam secundus Moreti. *nostri* etiam Bigotii. *dura* & *nostra* legitur apud Rufinianum de Schemat. Dian. p. 37. ubi *dura* ex Y. 45. legendum probat.

73. UBI HIC. *Ubi hinc* Mediceus. HEINS.

Ibid. DEMISSAQVE. *Dimissaeque* primi Rottendorphius & Moretanus, alter Menagii, duo Leidenses, tertius Mentelii & Excerpta nostra. *dimissaeque* & *ubi haec fumo* Parrhas.

74. CIRCUMDARE. *Succendere* legitur apud Rufinian. de Schemat. Dian. p. 37.

76. PILUMNUS. *Pilumnus avus est, cui Dorvil. Venelia* Gudian. a m. pr.

77. ATRA. Vid. Cerd. & ad lib. VII. 456.

Ibid. FERRE. *Inferre* duo Rottendorphii & Dorvill. in nonnullis versus 79. praeponebatur priori.

78. EVER-

⁵⁷ defunt L. Vof. R. V. Steph. al. nec haec priora versus verba Homeri huc faciunt, sed sequentia *ἵμας αὐτοῖς ἀδούκτους*, ut Cl. Dorvillius observat. ⁵⁸ defunt iidem. ⁵⁹ nam Dan. Fab. ⁶⁰ tabularum, matrimonii caut. Dan. ⁶¹ ut dicamus virum a spondendo, sponsum primo L. R. sed ille primus ut sponsum dicamus virum a spondendo & sponsam Vof. ut dicamus virum a spondendo sponsum Steph. al. ⁶² spondere p. a. ergo sponsum quia p. sed quia sp. V. spondere R. ⁶³ injuriose pro viro rem inanem dicit, aut Dan. ⁶⁴ appositam dicit autem V. L. Vof. R. Steph. al. ⁶⁵ imputantur Vof. R. ⁶⁶ defunt L. V. Vof. R. Steph. Dan. ⁶⁷ defunt Dan. ejus gratia L. Vof. R. V. Steph. ⁶⁸ Quas tum Phil. V. Vof. R. Steph. ⁶⁹ aut quia dicunt ipsam esse m. d. Dan. certe deest Fabr.

- Nos aliquid Rutulos contra iuvissē, nefandum est.
 85 Aeneas ignarus abest: ignarus & ablit.
 Est Paphus, Idaliūque tibi, sunt alta Cythera.
 Quid gravidam bellis urbem, & corda aspera tentas?
 Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 90 Objecit? quae causa fuit consurgere in arma
 Europamque Asiamque, & foedera solvere furto?

Me

S E R V I I.

84. ⁷⁰ [NOS ALIQUID RUTULOS CONTRA JU-
 VISSE NEFANDUM EST. Confessio est: non enim
 negat se iuvissē; sed attenuat, dicendo *aliquid*.]

85. AENEAS IGNARUS ABEST. Ea quae solve-
 re non possumus, iridemus, ut hoc loco: sic in
 Bucolicis praemisit. III. Ecl. 37. *Divini opus Alci-
 medontis*: postea per irrisiōem ⁷¹ ait: *Et nobis i-
 dem Alcimedon duo pocula fecit*.

87. GRAVIDAM BELLIS URBEM. Alibi I. 263.
Populosque feroces Contundet. Urbem autem, pro-
 vinciam dicit, quo modo I. 380. *Italiam quaero
 patriam*.

88. NOSNE TIBI FLUXAS RES. Status relativus,
 per quem ostendit Veneream magis Trojanis caus-
 sam fuisse periculorum. FLUXAS. Molles, quae
 possent etiam sine inimicis perire. *Res fluxas*, rem-
 publicam fluxam ⁷² [dicit: vel *fluxas*, labefacta-
 tas.]

89. QUI TROAS ACHIVIS. ⁷³ Ideo masculinum
 genus posuit: quia dei *ἀφροδισίτις* sunt, ut dictum
 est supra: ideo dicit, *qui*, de Venere: ⁷⁴ nam in
 subauditione ponuntur ea, quae non possumus di-
 cere aperte.

90. ⁷⁵ [CONSURGERE IN ARMA. Pro consur-
 gendi: infinitus modus verbi, pro participio.]

91. FOEDERA SOLVERE FURTO? Legitur in
 historiis, quod Troiani cum Graecis foedus habue-
 runt: ⁷⁶ unde etiam Paris est susceptus hospitio,
 & sic commisit adulterium. Ergo *Foedera solvere*

furto, est amicitias adulterio dissipare: nam *furtum*,
 est adulterium, unde est: *Et dulcia furta*: ⁷⁷ [an,
 quod Paridem victum a Menelao subripuit morti?
 an, quod Pandarus dissipavit? ut sit, per *FUR-
 TUM*?] Et eversus Ilii haec est vera causa: nam
 foedera, quae inter Graecos & Trojanos fuerunt,
 ita soluta sunt. Hercules, cum expugnato Ilio si-
 liam Laomedontis ⁷⁸ Hesionem, Priami sororem,
 Telamoni dedisset, profecti sunt legati cum Pri-
 amo, & eam minime repetere potuerunt, illis di-
 centibus, se eam habere jure bellorum: unde com-
 motus Priamus misit Paridem cum exercitu, ut a-
 liquid tale abduceret, aut uxorem regis, ut filiam:
 qui, expugnata Sparta, Helenam rapuit. Hinc er-
 go Virgilius ⁷⁹ utrumque tangit: & istam histo-
 riam, quam modo diximus; & propter iudiciū
 Paris: quamvis fabula sit illa res, & a poetis
 composita.

V A R I O R U M.

78. AVERTERE PRAEDAS. *Evertere* Oudartii.
advertere alter Hamburgicus & Zulichernius. *ad-
 ducere praedas* Leidensis. *lege & gremiis* Parrhaf. de
⁷⁹ *avertere* vid. ad I. Aen. 472.

82. VENTOS. *Ventos ostendere* manes Venetus.
praestendere Zulichernius, Bigotianus & Oudartii
 pro varia lectione. *ostendere* Parrhaf.

83. CLASSEM. *Classes* in Mediceo & Veneto.
 HEINS, Ita & Bigotianus, & Serv. ad IV. Aen.
 228.

⁷⁰ desunt L. V. Vof. R. Steph. al. ⁷¹ deest Dan. Fabr. ⁷² desunt V. R. L. Steph. al. ⁷³ Acqui de Venere loqui-
 mur, sed quia dei Ar. f. ut diximus f. ideo sic dixit. nam in &c. R. L. Vof. Steph. At quid evenire loq. &c. V. qui & dixi-
 mus, Arsenoteles V. Arseno thelis L. R. Basil. Arsenoteles V. ⁷⁴ & in Dan. Fabr. ⁷⁵ desunt L. Vof. R. Steph. al.
⁷⁶ tunc etiam receptus est Paris hos. Dan. Fabr. sed *susceptus hospitio* habet etiam Lutat. ad Stat. 1. Achil. 404. qui & ad
 393. pleraque eadem nobis dedit. vid. ad Ovid. Epist. XII. 29. ⁷⁷ desunt V. R. Vof. L. Steph. al. postea, pro fur-
 tum * Dan. ⁷⁸ Esonam Steph. Dan. Hesionam L. Vof. R. ⁷⁹ utramque V.

Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
 Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
 Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
 95 Haud justis adsurgis, & inrita jurgia jactas.
 Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
 Coelicolae adsensu vario. Ceu flamina prima,
 Cum deprensa fremunt silvis, & caeca volutant

Mur-

SERVII.

92. DARDANIUS. ⁸⁰ Propter injuriam Aeneae hoc posuit, ⁸¹ qui *Dardanus* dicitur: nam perite dubium nomen ⁸² elegit, qui contumeliam communicaret Aeneae. SPARTAM EXPUGNAVIT. De historia hoc est, ⁸³ [ut diximus:] nam cum sollicitata Helena Parin sequi noluisse, egressus ille civitatem obsedit: qua eversa Helenam rapuit: unde ⁸⁴ & postea recipi meruit a marito.

93. TELA DEDI. ⁸⁵ Aut bello, aut amor ⁸⁶ [Alexandri. CUPIDINE. Eo scilicet, quo in amore Paridis Helena compulsâ est.]

94. DEQUIT METUISSE. Optima est elocutio: nam utrumque praeteriti est temporis. Si enim dixeris, *deceat metuisse*, incongruum est, quia *deceat* praesentis est; *metuisse*, praeteriti. SERA. Pro sero, ⁸⁷ [ut IV. Georg. 122. *Nec sera comantem Narcissum*.]

95. IRRITA. Vana, substantiam non habentia.] JACTAS. Ventilas.

96. ORABAT. Loquebatur: unde & *oratores* ⁸⁸ dicti sunt: nam *rogabat*, si dixeris, non procedit: quia magis convitiabatur.

97. ASSENSU VARIO. Quia pars Veneri, pars Junoni favebat. CEU FLAMINA PRIMA, CUM DEPREENSA FREMUNT SYLVIS. ⁸⁹ [Non subito deprensa; sed aut in sylvis detenta, aut intellecta.]

98. ET CAECA VOLUTANT MURMURA. Non tempestatis facit comparationem; sed signi tempestatis futurae. Quadam enim arcana ratione fit, ut sit murmur in sylvis ante ventorum adventum, ⁹⁰ [ut testatur Lucanus, quum Amyclas Caesari futura signa tempestatis enarrat v. 551. *Sed mihi nec motus nemorum, nec listoris ictus, Nec placet in-*

certus, qui provocat aequora, Delphin: unde ait: Coeca 'murmura: quorum ratio non apparet, ut Coecique in nubibus ignes Terrificant animos. Sic in Georgicis I. 356. Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti incipiunt 'agitata tumescere, & aridus altis Montibus audiri fragor.

VARIORUM.

228. Hic versus deerat Franciano. Marklandus ad Stat. III. Silv. II. 81. repetit hoc versu *Tu poses*. sed licet saepe hoc fiat, contra omnes codices & editos tentare id temerarium. BURM.

84. RUTULOS CONTRA. *Contra Turnum* Menagii prior. *nefandum* omisso est Leidenfis, Hamburgicus alter, & Menagii.

86. PAPHOS. *Paphus* in Mediceo, Gudiano, altero Hamburgico & Moretanis duobus. & bene, dictum supra v. 51. HEINS. *Sint alta* Menagii prior.

87. BELLIS. *Belli* Dorvil. a m. fec.

88. NOSNE TIBI FLUXAS PHRYGIAE RES VERTERE FUNDO CONAMUR? NOS? AN MISEROS, &c. Distinctionem hanc qui veram esse non intelligit, nec illud videt, quam vehemens fiat & acris *misericordis*, minutis illis interrogatiunculis, & repetita persona sua, cum accusatione acerba partis adversariae. FABRIC.

Ibid. PHRYGIAE. *Trojae* secundus Moreti. *fundere vento* Leidenfis. *mittere fundo* Bigotianus. sed imitatur Lucretium, qui lib. III. 84. *Pietatem evertere fundo* dixit. ubi vide Lambin. mox, *quis Troas* Dorvill. & prior Hamburgicus a manu secunda,

⁸⁰ non praeter V. L. R. Steph. non deest Fabr. al. ⁸¹ quia L. Vof. R. Steph. al. ⁸² posuit vel elegit R. quod cont. L. Vof. V. ⁸³ defunt Dan. ⁸⁴ & recipi V. L. Vof. R. Steph. al. & deest Dan. ⁸⁵ aut amor, aut bello V. L. R. V. Steph. al. ⁸⁶ defunt iisdem. ⁸⁷ defunt iisdem ad justas. ⁸⁸ dicimus V. ⁸⁹ defunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. al. ⁹⁰ defunt V. L. Vof. R. Steph. Dan. ⁹¹ *murmura*, ut *coecique i. n. i. T. a.* quorum ratio non apparet Dan. ⁹² *agitato miseri & aridus* L. *aridus* deest R. *mentibus* audiri V.

Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

100 Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente Deum domus alta filescit,
Et tremefacta solo tellus; filet arduus aether:
Tum Zephyri posuere: premit placida aequora pontus.
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
105 Quandoquidem Ausonios conjungi foedere Teucris

Haud

SERVII.

102. TREMEFACTA SOLO TELLUS. Loquente Jove stupor elementorum ⁹³ omnium ostenditur per naturae mutationem: nam & quidquid in aeterno motu est, quievit; & contra, terra mota est, ⁹⁴ quae semper immobilis: unde Horatius I. Od. 34. *Et bruta tellus*.

103. ⁹⁵ [ZEPHYRI POSUERE. Sallustius fragm. incert. *Jam repente visus saevire* ⁹⁶ *Tagus*. PREM- MIT PLACIDA. Id est, premendo reddit placida.]

104. ACCIPITE ERGO ANIMIS. Totus hic locus de primo ⁹⁷ Lucillii translatus est ⁹⁸ libro, ubi inducuntur Dii habere concilium, & agere primo de interitu Lupi ⁹⁹ cujusdam judicis in republica: postea sententias dicere. Sed hoc, quia indignum erat ¹ heroico carmine, mutavit, & induxit primo loquentem Jovem de interruptis foederibus, cujus orationem interrupt Venus; post secuta Junonis verba sunt, quibus redarguit Venerem: unde nunc Juppiter illud, quod omiserat, reddit, dicens: Ergo quoniam pacem esse ² non finitis, ea quae sum dicturus accipite: ³ [et hoc significat versus, qui subsequitur.]

105. QUANDOQUIDEM. Bene dicendae sententiae ordinem servat: nam sicut & in Sallustio, & in Philippicis legimus, ⁴ [antequam dicatur sententia, ejus praemittitur ratio: quod hodieque in usu est.]

VARIORUM.

cunda. Troës Bigotianus.

90. CONSURGERE. *Concurrere* Oudartii & Leidenfis. vid. ad I. Georg. 318. Flor. II. 12. *multo vehementius Macedones consurgunt*. & ita cap. 17. & alibi. ita *assurgere*.

92. SPARTAM. *Spartem* alter Hamburgicus.

93. FOVIRE. *Fovire* in nonnullis. sed *fovire* vetustiores. *fovine* prior Menagianus. HEINS.

94. TUNC DECUIT. *Tum* scripti potiores. ut lib. IV. 597. *Tum decuit, cum scepra dabas*. idque Cledonius etiam agnoscit artis libro secundo. HEINS. *Tunc* Rufin. de Schemat. p. 33.

96. TALIBUS ORABAT JUNO. *Talibus orabas dictis* Gudianus. HEINS.

98. DEPRENSA. *Depressa premunt* Parrhaf. male. vid. ad lib. XI. 296. & Markl. ad Stat. I. Silv. II. 45. & v. Silv. v. 80. qui & *gemunt*.

99. PORTANTIA VENTOS. Non *portantia*, sed *prodentia* scribendum. illud ortum ex hujus interpretatione. FABRIC.

Ibid. VENTOS. *Ventis* Mediceus a manu prima.

100. RERUM CUI SUMMA POTESTAS. *Donatus prima potestas*. sed & hoc videtur ex glossula profectum. FABRIC. *Prima* Mediceus a manu prima, quomodo & Vaticanus Pierii, & pro diversa lectione Gudianus noster. & placet. HEINS. *Donatus* tamen *summa* agnoscit ad Terentii Andr. I. v. 50. eadem variatio infr. 476. sed modo praecessit *prima*. ideoque *summa* retineo, quod in Regio, Dorvill. & aliis & Edd. primis Ald. legitur.

101. INFIT. *Infit, quo dic*. Ed. pr.

Ibid. SILESCIT. *Quiescit* prior Hamburgicus a secunda manu, ut & mox, *tremefacta sono*.

102. SOLO. Passeratius in praefatione ad lib. IV. Propertii in Editione Orationum p. 311. suspicatur legendum *sono*, ut divinae vocis ingenti sono tellus contrerita intremuisse dicatur. ut alibi saepe

93 deest V. L. Vof. R. Steph. al. 94 deest iisdem. 95 desunt iisdem. 96 *Tagus* legitur vulgo. 97 Lucillii Dan. 98 deest V. L. Vof. R. Steph. al. 99 cujusdam in rebus. postea V. L. R. cujusdam *ducis*. postea Vof. cuj. *ducis* in republica Dan. Fabr. cujusdam judicis rei Basil. 1 Heroe V. R. L. Vof. Steph. 2 non vultis Dan. Fabr. 3 desunt V. L. Vof. R. Steph. al. 4 desunt V.

Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
 Quae cuique est Fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebō:
 Seu fatis Italūm castra obsidione tenentur,
 110 Sive errore malo Trojae monitisque sinistris.
 Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnibus idem.
 Fata viam invenient. Stygi per flumina fratris:

Per

SERVII.

106. HAUD LICITUM EST. Et licuit dicimus, & licitum est: licuit & placuit, & placitum est. Terentius Hecyr. prol. II. 12. Ubi sunt cognitae, placitae sunt.

107. QUAE CUIQUE EST FORTUNA HODIE. Specialiter Jupiter pro Trojanis ¹ agit; sed hac arte, ut videatur totum pro Junone loqui: & re vera verba pro Junone sunt; sed ⁶ alius intuens ⁷prehendit Trojanorum favorem: nam dicendo, nulli fauebo, & ⁸ in eo statu fore res, in quo sunt hodie, Trojanis se favere significat, quorum ducis adventu statim victoria ⁹ consequeretur. Et vult nihil valere ea, quae aut Venus conquesta fuerat de absentia Aeneae, aut Juno de Turni parentibus dixerat, in ejus scilicet commendationem. SECAT. Sequitur, tenet, habet, ut VI 900. Ille viam secat ad naves: unde & sectas dicimus, habitus animorum, & instituta ¹⁰ philosophorum circa disciplinam.

108. FUAT. ¹¹ [Id est, fuerit:] futuri temporis est verbum defectivum.

109. SEU FATIS ITALUM CASTRA OBSIDIONE TENENTUR. Sive malo fato Italorum obsidentur ¹² [castra ¹³ Trojae; sive Trojani malo errore, & monitis ¹⁴ sinistris ad Italiam venerunt; neminem absolvo: unde propter Amphibologiam sic distinguere, Italūm: & infer, Castra obsidione tenentur, scilicet Trojanorum: ipsi enim obsidentur,] non Itali.

110. ¹⁵ [NEC RUTULOS. Hoc & de Trojanis

dictum accipe.] SOLVO. Absolvo: nam Aphaerestum ¹⁶ perulit solvo. MONITIS SINISTRIS, propter, sup. 68. Cassandrae impulsus furis.

111. EXORSA. ¹⁷ Rerum initia, actus hodierni diei; ¹⁸ [id est, secundum sua coepta habebit eventum. LABOREM FORTUNAMQUE. Periculum, & ¹⁹ [fortunam,] felicitatem.

112. FATA VIAM INVENIENT. Scit enim hoc esse fatale, ut Aeneas imperet in Italia. ²⁰ [Et videtur hic ostendisse, aliud esse fata, aliud Jovem.] STYGII PER FLUMINA FRATRIS. Hypallage est, Per Stygia flumina fratris. Et bene etiam jurejurando ²¹ statuta confirmat: ²² [ut rem immobilem necessitate constituat.]

VARIORUM.

saepo poetarum. Catrocius solo explicat usque ad solidum.

103. TUM. Nescio an jam. ex Sallustii loco apud Servium. ut jam sit idem quod repente.

Ibid. TUM ZEPHYRI. Venti Macrobius lib. VI. Saturn. 2. sed idem libro V. cap. 13. vulgatum agnoscit. HEINS. Posuere minas, premit aequora pontus, Venetus.

104. DICTA. Verba prior Hamburgicus. vid. lib. III. 250.

106. HAUD LICITUM EST. Tollunt verbum substantivum Mediceus, Mentelianus uterque, Gudianus, primus Rottendorphius, alter Vossianus, alter Moretanus & Hamburgicus cum Monagiano

⁹ ait V. L. ⁶ attius V. ⁷prehenditur T. favore R. al. ¹⁰ Philosophiae V. L. Vof. R. Basil. Philosophica Steph. cat. futuri L. ¹² defunt V. ¹³ Trojana L. Vof. R. Steph. al. ¹⁴ adversus Dan. Fabr. ¹⁵ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁶ protulit L. R. Steph. solve vero deest V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁷ facta initia Dan. Fabr. rerum deest V. L. ¹⁸ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ deest iisdem. ²⁰ defunt V. L. R. Steph. al. ²¹ dicta V. L. Vof. R. Steph. al. ²² defunt iisdem.

⁸ in statu Dan. ⁹ consequetur. aut V. L. Vof. R. Steph. ¹¹ defunt Vof. id est futuri &c. V. R. FIAT. id est vincat. futuri L. ¹² defunt V. ¹³ Trojana L. Vof. R. Steph. al. ¹⁴ adversus Dan. Fabr. ¹⁵ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁶ protulit L. R. Steph. solve vero deest V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁷ facta initia Dan. Fabr. rerum deest V. L. ¹⁸ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ deest iisdem. ²⁰ defunt V. L. R. Steph. al. ²¹ dicta V. L. Vof. R. Steph. al. ²² defunt iisdem.

- Per pice torrentis, atraque voragine ripas
 115 Adnuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
 Hic finis fandi. Solio tum Juppiter aureo
 Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, & moenia cingere flammis.
 120 At legio Aeneadum vallis obseffa tenetur:
 Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis

Ne-

SERVII.

115. TOTUM NUTU TREMEFECIT OLYMPUM.
 11 Hoc Homericum est Iliad. A. 530. ²⁴ [μῆτις δ' ἐλάλει θυμῶν.]

117. ²⁵ [COELICOLAE MEDIUM. Poëtice mores hominum ad deos refert, ut magistratum deducunt.]

118. PORTIS CIRCUM OMNIBUS INSTANT. ²⁶
 Instant portis omnibus circum, id est, circum circa fusi: nam modo *circum*, adverbium loci est.

120. ²⁷ [AST LEGIO. Prolepsis: nam legionis nomen Trojani temporis non fuit.] VALLIS. Intra vallos, id est, fossarum fustes, qui *valli* vocantur: nam munitio ipsa, *vallum*, ²⁸ dicitur neutraliter: & hoc dicit: Tenebantur Trojani intra vallos, quos ipsi posuerant; ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. *Vallum* enim, ²⁹ modo non obsidentium, sed obsessorum, debemus accipere.

121. NEC SPES ULLA FUGAE. *Fuga*, miserrimum & ultimum praesidium est; tamen etiam hoc carebant.

VARIORUM.

nagiano priore. deinde in Gudiano a manu priore *Ausoniis conjungi foedere Teucros*, quo & adludit prior Vossianus, in quo *Ausoniis conjungi foedere Teucros*. HEINS. *Quando equidem* Hugonianus, Dorvill. *est* deest & Zulichemius, Leidenli, & tertio Mentelii, & Franciano.

107. SECAT. *Tenet* Dorvil.

108. RUTULUSVE. *Rutulufve* in Mediceo, etiam in tertio Rottendorphio a manu secunda.

Rutulufve in Gudiano & priore Mentelio. praeterea habeto, non habeo, Vossianus alter & alter Hamburgicus. ut Maro fortasse scriptum dederit nobis *habetor*, pro habeatur. HEINS. *Rutulufve* *luat* Mentelii prior & Paris. *ruat* Montalbanus. *fiat* Zulichemius a manu prima, & Mediceus.

110. TROJAE. *Troës* Hugonianus a manu secunda. *monitufve* Bigotianus. *salvo* Zulichemius pro varia lectione.

111. CUIQUE. *Quisque* Mediceus a manu prima.

112. FERENT. *Ferant* Bigotianus.

113. INVENIENT. *Inveniant* Gudiano a manu prima, nec aliter in primo Rottendorphio, priore Hamburgico, Sprotiano, & Menagiano altero. tum & in Vossiano priore, & secundo Moretano. HEINS. Ita & Hugonianus.

116. HIC FINIS. *Haec finis* Scholiafles Horatii Crucquianus lib. I. Sat. VIII. 43. vide annotata nostra lib. III. Aen. 145. sed Nonius Marcellus in *finis*, eam vocem hoc loco esse generis masculini asseverat. HEINS. Et ita quasi ex formula, *hic, is, ille finis* passim apud Livium observant Cl. Drakenb. ad lib. I. 40. & J. F. Gronov. ad XXIII. 28. *cum Juppiter* Lubec.

119. CINGERE. *Incinxere* Dorvill.

120. AST LEGIO. *At* codices nostri. HEINS. Et Editio Juntina. *Ac* Zulichemius. *flammis obseffa* prior Hamburgicus pro varia lectione.

121. FUGAE. MISERI. *Nec spes ulla fugae miseris*. Sprotianus, & secundus tertiusque Rottendorphii. HEINS. *Miseris* etiam Dorvil.

123. A-

²³ Homeri est L. Vof. R. Steph. ²⁴ deest L. V. Vof. R. ²⁵ deest L. V. R. Vof. Steph. al. ²⁶ deest L. Vof. R. Steph. instant portas V. ²⁷ deest liidem. ²⁸ neutro dicitur genere Dan. ²⁹ non modo Dan. Fabr.

Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
 Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thimoetes,
 Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
 125 Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
 Et Clarus, & Haemon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto conexus corpore saxum,
 Haud partem exiguum montis, Lyrnessius Acmon,

Nec

SERVII.

123. IMBRASIDES. Imbrasi filius. HICETAONIUS. Hicetaonis filius. Et bene ex varietate syllabarum quaesivit ornatum: nam patronymica aut in DES, aut in IUS exeunt, quibus & uti possumus. Quae enim ³⁰ in QN terminantur, ad nos transire non possunt, ³¹ [ut Πηλιον.]

124. SENIOR CUM CASTORE THYBRIS. Possumus ³² & solum Thybrim senem accipere: possumus & Castorem; si legamus: *Et senior cum Castore* ³³ Thybris: nam ³⁴ Amphibolia est.

125. PRIMA ACIES. Hoc est, magni viri: & est definitio eorum, qui in prima acie fuerunt: unde laudis magis est, ³⁵ quod dixit *prima acies*: ³⁶ ordinis enim esse non potest: quia res in muro agitur. GERMANI SARPEDONIS. Aut inter se germani filii Sarpedonis; aut Sarpedonis fratres, ex eadem matre.

126. LYCIA ALTA. Nobili, ³⁷ [quos comitantur, qui sunt Lycia ab alta.]

127. FERT INGENS TOTO. Quidam sine effectu ferentem saxum inproprie inductum accipiunt; sed hoc ita resolvunt: quod, qui iactum saxum refert, unius tantum rei eventum ostendit; qui *ferentem* dicit, longum iactum notat.]

128. LYRNESSIUS. Id est, Phryx. ³⁸ [*Acmon* ergo & *Menestheus*, filii Clytii:] *Lyrnessos* enim civitas est Phrygiae, unde fuit Briseis; ³⁹ [quam civitatem Achilles expugnavit.]

VARIORUM.

123. ASIUS. Ita Gudianus a manu prima. *Fasius* Lubec. & *icetaoniusque* Timoetes. Ovidius *jacet Asius & jacet Hector. Hicetioniusque* Excerpta nostra.

Citaoniusque alter Hamburgicus. *Licaoniusque* prior. *Et Aoniusque* tertius Mentelii. *Hycanionusque* Tymoetes Francianus. *Et Aoniusque* Parif. *Licaoniusque* Timotes Parrhaf. *Fasius imbrasides hic Etaoniusque* Dorvil. *Fasius Umbrasides Lyaoniusque* Ed. pr. *Fasius Im. Icetaoniusque* Mediol.

124. ASSARICIQUE DUO. *Assaricique domus duo*, & Ed. pr. ubi *domus* quid velit non capit Maittair. sed repetivit ex alio loco ignorans scriba. ut I. 284.

Ibid. THYMBRIS. *Thimbris* Sprotianus. *Tibris* Venetus. *Tunbris* Zulichemius a manu prima. *Thbris* a secunda. *Timbris* Dorvil. & Vratislavienfis.

125. HOS GERMANI SARPEDONIS. Sequor & lectionem & distinctionem diversam, in nostro videlicet codice expressam.

— *Hos Germani, Sarpedonis ambo, Et Clarus, & Hemon.*

Germani, fratres uterini Sarpedonis ambo, scilicet filii. *Clarus* ea flexione, ut *Panthus*. FABRIC. *Sarpedonis* Lubec. *Sarpadonis* Junt.

126. ET CLARUS ET HAEMON. Locus manifeste inquinatus, & in leges metricas graviter peccans. ita tamen cum Pierianis verustiores nostri, nisi quod Mentelianus prior, *Et Clarus Aetbemon*. in Montalbano, *Et Darus Etbemon*. secundus tertiusque Rottendorphii, etiam a manu secunda Moretanus tertius, *Et Clarus, & Themon*. Opinor & *Clarus & Cnemon*, quod nomen apud Heliodorum passim occurrit; vel & *Meeon*. sed forte legendum, *Mnemon*. sic Artaxerxes cognomento *Mnemon*, undecimus rex Persarum. *Nemon* pro *Mne-*

³⁰ in *ms* L. Vol. R. Steph. Fabr. al. in *mon* Dan. ³¹ desunt V. L. Vol. R. Steph. Dan. ³² & absolute V. Vol. & solitum R. & in solum T. f. a. & Castorem etiam si I. Dan. Fabr. ³³ deest V. L. Vol. Steph. al. ³⁴ amphibologia Steph. Dan. Fabr. al. ³⁵ nam hoc dicit *magni viri* Dan. & mox, res in muro est. ³⁶ ordinis etiam V. ³⁷ desunt V. L. Vol. R. Steph. al. usque ad *§*. 128. ³⁸ desunt iisdem. ³⁹ desunt iisdem.

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.

- 130 Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum:
Qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
135 Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho.

Lu-

SERVII

129. MENESTHEO. ⁴⁰ Non *Mnestheo*, de quo paulo post dicturus est, legendum est, ne versus non ster; sed *Menestheo*; ita tamen, ut meminerimus ⁴¹ in ultima syllaba esse Synaeresin, propter rectam scansionem.

130. HI JACULIS. Rutuli scilicet. ILLI SAXIS. Trojani.

131. ⁴² [MOLIRIQUE IGNEM. Quid est *moliri*? num injicere, an tentare jacere? & subaudiendum, alii atque alii.]

132. VENERIS JUSTISSIMA CURA. ⁴³ De quo merito curet: quia illi debebatur imperium.

133. CAPUT DETECTUS. Sine galea: quasi non pugnaturus: ⁴⁴ nam audierat IX. 656. *Caetera parce puer bello*: ⁴⁵ erat autem inter duces quasi dux. ⁴⁶ [ECCE. Pro admiratione & demonstratione.]

⁴⁷ HONESTUM. Pulchrum. Terentius Eun. III. II. 21. *Ita me dii bene ament, honestus est*.

134. ⁴⁸ MICAT. Scilicet Aescanius fulget quasi gemma.

135. AUT COLLO, AUT CAPITI. Figurata: ⁴⁹ nam commune est colli vel capitis decus.

136. ORICIA TEREBINTHO. *Oricos*, civitas est Epiri, juxta quam nascitur *terebinthus*, nigrum lignum habens, folia in buxi speciem. Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat ⁵⁰ nigris crinibus cinctus.

VARIORUM

Mnemon scriptum fuerat, ut *Maros* pro *Tmaros* fi-

miliaque, de quibus dictum Aeneidos v. *Nemon* vel *Mnemon* literatum inventor apud Plinium in Hist. Nat. in Chronico Eusebiano codices plerique vetusti *Memnon* vel *Mennon* pro *Mnemon*. *Molus* & *Myrna* pro *Tmolus* & *Smyrna*, in veterimis codicibus ejusdem Chronici Eusebiani. & *Mylax* pro *Smylax*. pro & *Clarus* &... *Lycia comitantur ab alia*, a manu prima in Gudiano videtur fuisse, & *Hoemo Iliaca comitantur ab Ida*. *Liaa* adhuc distim legebatur. HEINS. *Darus* Bigotianus, & Francianus. *Aethemon* Mentelii prior. *comitatur* Ed. Ald. Juntina. *Clarus Etheomon* Dorvil. Regius, Ald. Et *Hemon Licia* Lubec. *clarus Thimon* Parrhaf. *Haemon* in partibus Turni lib. IX. 685.

127. CORPORE. *Pectore* prior Hamburgicus.

128. HAUD. *Aut* quidam apud Serv. ad XII. 687. Modestius hoc dictum, tumido Homeri censet Maecenas apud Senec. Suasor. I.

Ibid. LYRNESIUS. *Lyrneius* tertius Mentelii. *Lernesius* alter Menagii. *Acmon* multi. *Acmo* Hugenianus. *Haemon* secundus Hamburgicus. *Lernesius Agmon* Parrhaf. & Dorvill. *Lirnesius Agmon* Lubec.

129. CLYTIO. *Liceo* duo Moretani, Bigotianus, Oudartii, & tertius Mentelii, quorum aliqui *Lycio*. *Litio* Lubec. *nec genitore minor Mnestheo*, omittis *nec fratre*, Francianus.

Ibid. MENESTHEO. *Mnestheo* videtur Macrobius agnoscere lib. v. Saturn. cap. 17. quomodo in Gudiano, priore Mentelio, aliisque nonnullis. HEINS. *Minestheo* Sprotianus. *Mnestheo* Parrhaf. &

⁴⁰ non Mnestheo, nam Mnestheo, de quo p. p. d. e. legendum non est Steph. Non Mn. d. q. p. p. d. est: nam non stat versus: ita &c. Dan. Fabr. ⁴¹ deest praepositio L. Vof. R. meminerimus ultimam syllabam V. Basil. ⁴² desunt V. L. R. Steph. al. ⁴³ desunt iisdem. ⁴⁴ propter caetera Dan. ⁴⁵ intererat autem quasi dux Dan. Fabr. dux omittit Malvicius. vid. ad VII. Aen. 182. ⁴⁶ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁴⁷ homine ament V. *honestus istus est* R. ⁴⁸ micat quasi g. fulget quasi g. Fabr. ⁴⁹ nam colli vel capitis erat commune L. Vof. R. Steph. al. & ignorat *re decus*. ⁵⁰ deest V. L. Vof. Steph. al.

Lucet ebur : fusos cervix cui lactea crinis
Adcipit, & molli subnectens circulus auro.

Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
140 Volnera dirigere, & calamos armare veneno.
Maeonia generose domo : ubi pingua culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.

Ad-

SERVII.

139. MAGNANIMAE. ⁵¹ Scilicet gentes. ⁵² [Hic est ordo, aliter non stat versus: est autem Profphonetis.] ⁵³ ISMARE. Modo nomen est proprium: nam *Ismarius*, facit appellativum, a monte *Ismaro*, Thraciae.

140. VULNERA DIRIGERE. ⁵⁴ [Pro, dirigentem: *vulnera* autem *dirigere*, id est, sagittas, quibus fiunt vulnera: est autem *dirigeo* *ὑπάγω*,] ⁵⁵ [aut vulnus pro sagitta posuit,] ut II. 529. *Insequitur infesto vulnere Pyrrhus*: ⁵⁶ aut acerrime expressit inevitabiles sagittas, dicens eum *vulnera*, non tela dirigere.

141. MOEONIA. Lydia, quae ante *Moeonia* vocabatur. ⁵⁷ [Ergo ideo *generose*, quod Lydius. PINGUIA CULTA. Aut figuratum est, quae exercendo culta faciunt, aut *culta*, pro arvis.]

142. PACTOLUSQUE IRRIGAT AURO. *Pactolus* & *Hermus*, Lydiae flumina sunt, aurum, sicut *Tagus*, trahentia. [Sed *Pactoli* fabula talis est: Midas rex, cum ibi regnaret, Silenus captus ab ejus focis & vinctus est, miseratione vel prudentia eum & solvi fecit, & omni adfabilitate fovit: quibus rebus ille gratiam rependens, praestitit Midas, ut, quidquid tetigisset, in aurum verteretur; sed cum ille, quaecumque contigisset, in aurum convertens, fame perisletaretur, ex praecepto in *Pactolum* fluvium abluendi gratia se mittere jussus est: in quem se cum jecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum, quae contingebat, mutare. *Inrigat* autem *auro*, mire; cum ramenta quaedam auri inveniri dicantur.]

VARIORUM.

& Regius. & Ed. pr. *Menesteo* Lubec.

130. CERTANT. *Tenant* Oudartii. *certant* illi alter Hamburgicus.

132. INTER MEDIOS. *Inter primos* Gudianus pro diversa lectione. HEINS.

133. ECCE. *Ipsa* alter Hamburgicus.

134. QUAE. *Quam* quartus Moreti.

136. ORICIA. Quidquid variant libri veteres, haec vera & genuina scriptura est ipsius Poetae, quam & Serenus Sammonicus agnoscit. in multis tamen veterum *Corycia* & *Coricia*. HEINS. *Oritia*, *Oritia*, *Orycia*, *Choritica*, *Coritia*, *Orithia*, *Orryica* in scriptis. *Corithia* Ed. pr.

137. FUSOS. *Cervix fusos* Regius, Gudianus; & Sproctianus. *fussos* Dorvill.

138. ACCIPIT. Ita & Priscianus. at Scholiastes Horatii Crucquianus lib. IV. Od. 10. *Excipit*. aliter scripti. deinde *subnectens circulus*, non *subnectis*, codices nostri vetusti, exceptis Mediceo, priore Menagiano, Schefferio, priore Vossiano, ac Veneto. in secundo Rottendorphio *submittens*. HEINS. *Subnexus* Bigotianus. *subnectens* Lubec. per circulum fibulam intelligit Rhodius de Acia pag. 21.

139. MAGNANIMAE. Heinsius olim coniecerat *Magne animae Ismare*. mox, *derigere* Gudianus.

140. VULNERA DERIGERE. Hinc tuetur Cl. Drakenb. vulgatam lectionem apud Sil. Ital. v. 25.

*Ac simul infesto Lateranum vulnere trunco
Arboris arguebat.*

quod mihi durius. recte vero Maro & alii, ubi simpliciter vulnus, pro telo vulnifero, ut hic ad certam hujus gentis manum exprimendam. sed non addit Maro, ut Silius, *vulnera teli, arboris*, vel *sagittae*. hoc enim esset ipsum vulnus telo inflictum. ut *vulnus saxi* Ovidio VI. Met. 76. licet probe noverim, quomodo defendi posset ex similibus, ut *metus Pompeji*, &c. quae tamen non plane similia puto.

⁵¹ male distinguunt vulgo. sed magnanimae ostendit esse nominativum pluralem, ne quis conjungat, *magnanimae Ismare*.
⁵² defunt V. L. R. Vol. Steph. al. ⁵³ *Ismare*, *Ismarius* & *Ismarus* V. L. Vol. R. ⁵⁴ defunt V. L. Vol. R. Steph.
⁵⁵ deest Dan. Fabr. ⁵⁶ & acerrime Dan. ⁵⁷ defunt V. L. Vol. R. Steph. al.

Adfuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
 145 Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
 Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
 Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,

Re-

SERVII.

145. ET CAPYS: HINC NOMEN CAMPANAE DUCITUR URBI. ⁵⁸ Iste quidem dicit, a *Capys* dictam *Capuam*, ⁵⁹ [sicut Ovidius, qui *Capys* de Trojanis esse commemorat IV. Fast. 45. *Ille dedit* ⁶⁰ *Capys repetita vocabula Trojae*. Quod & Lucanus senlit II. 393. *Moenia Dardanii tenuit Campana coloni*. Caeliusque Trojanum *Capys* condidisse *Capuam* tradidit, eumque Aeneae fuisse sobrinum: alii hunc *Capys* filium Capeti volunt esse, Tyberini avum, ex quo fluvius Tyberis appellatus est, eumque *Capuae* conditorem produnt: alii *Capys Samnitum* condidisse *Capuam* confirmant.] Sed ⁶¹ *Capuam* vult Livius a locis campestribus dictam, in quibus sita est. Sed constat, eam a Tuscis conditam, ⁶² viso falconis augurio, qui ⁶³ Tusca lingua *Capys* dicitur: unde est ⁶⁴ *Capua* nominata. Tuscis autem omnem pene Italiam subjugasse manifestum est. ⁶⁵ [Alii a Tuscis quidem retentam, & prius, ⁶⁶ Aliternum vocatam: ⁶⁷ Tuscis a Samnitibus exactos *Capuam* vocasse: ob hoc, quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum eurvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent, quos viros Tusci *Capuas* vocarunt. Varro dicit propter coeli temperiem, & cespitis foecunditatem, campum eundem *Capuanum*, sive *Campanum* dictum, ⁶⁸ quasi sinum salutis & fructuum.]

147. CONTULERANT. Nocte interveniente ⁶⁹ peregrant. ⁷⁰ [Et est explanatio rerum, quas Aeneas gessit, postquam est profectus ab Evandro

ad petenda auxilia, dum inter suos & Turnum bella gerebantur:] ⁷¹ [MEDIA AENEAS FRETA NOCTE SECABAT. Aut media nocte, aut freta media.]

148. NAMQUE UT AB EVANDRO. Rem enim ante omisam breviter exsequitur.

VARIORUM.

puto. vid. ad II. Aen. 529. Lucret. IV. 1043. inf. XI. 654. *spicula dirigere*. BURM.

141. DOMO. *Modo* Mediceus. *cui pingua Lubec*.

143. ADFUIT. *Adfuit* Bigotianus, quod probavimus ad Ovidii Remed. Amor. 148. sic & apud Stat. v. Theb. 665. *Adfuit Hippomedon* legerem pro *adfuit*. vide ad Sil. Italic. XIV. 208. & inf. XI. 236. & lib. II. 796. BURM.

Ibid. QUEM PULSI. *Pulsi quem* Parrhas.

144. MOERORUM. Sic Mediceus noster, cum Menagiano altero, altero Mentelio, Gudiano, Vossiano utroque ac Moretano primo, quomodo & Pierii Vaticanus. ut supra §. 24.

Aggeribus moerorum.

& lib. XI. 382.

Dum distinet hostem Agger moerorum.

ita enim illic codices praestantioris notae. ubi videantur annotata. HEINS.

145. DUCITUR. *Dicitur* Menagii prior, Venerus, & secundus Rottendorphius, & Hugonius.

Cam-

⁵⁸ iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius &c. Dan. ⁵⁹ desunt V. L. Vol. R. Steph. & Basil. qui tamen Lucani locum habet, quem omisit Dan. ⁶⁰ *Capys* Dan. *Capys* Fabr. sed vide notas ad hunc Ovidii locum, unde Masvicius ex sententia Scaligeri *Capys* nobis dedit. ⁶¹ deest V. L. Vol. R. Steph. al. ⁶² de viso Dan. Fabr. ⁶³ Tusci Vol. ⁶⁴ Campania V. L. Vol. R. Steph. al. ⁶⁵ desunt iisdem. ⁶⁶ Aliternum Dan. *Vulturnum* legit Dempster. in Etruria Regali lib. 1. p. 39. & ita jam Peregrinus de Campan. Felice Dissert. II. §. 12. correxerat. Cluver. Ital. Ant. lib. IV. 1. p. 1094. *Althavnum*, fuisse antiquum nomen censet, unde postea *Vulturnus* est factum. ⁶⁷ Tuscis exactis Samnites *Capuam* vocasse, legit Cluverius Ital. Ant. lib. IV. cap. 1. 1087. ⁶⁸ Cluverius hoc inter ineptas Varronis Etymologias refert. sed forte scripsit, quasi *caput salutis & fructuum*. nam Cicero 1. Agr. 7. vocat *caput patrimonii publici, pulcherrimam P. R. possessionem* &c. ⁶⁹ peregrant V. L. Vol. R. & tunc sequebatur, & est explanatio &c. ⁷⁰ desunt V. L. Vol. R. Steph. al. ⁷¹ desunt Dan.

Regem adit, & regi memorat nomenque genusque;
 150 Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma
 Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
 Edocet: humanis quae sit fiducia rebus
 Admonet, immiscetque preces. Haud fit mora: Tarchon

Jun-

SERVII.

149. ⁷² [REGEN ADIT. Instanti tempore adit.]
 150. QUIDVE PETAT. Scilicet auxilium. QUID-
 VE IPSE FERAT. Auxilii vicissitudinem, ut supra
⁷³ Evandro VIII. 150. *Accipe, daque fidem.* ⁷⁴
 [Multi autem, *quidque petat, quidque ipse ferat*,
 dicunt oportuisse dici; sed mutata conjunctione:
 neque enim ex alterius persona exponitur;
 sed totum ex Aeneae: & ideo QUE, conjunctione
 opus fuisse; VE enim proprie vel significat, ut sic
 IV. 427. *Nec patris Anchisae cineres mansue re-*
velli.] MEZENTIIUS ARMA QUAE SIBI CONCI-
 LIET. Injicit latenter timorem, ne forte possit
 collectis auxiliis ⁷⁵ Mezentius in regna remeare, a
 quibus fuerat ante depulsus.

151. VIOLENTAQUE PECTORA TURNI. Superba, ut ⁷⁶ [est illud:] VIII. 118. *Quos illi bello*
profugos egere superbo: id ⁷⁷ [est, violento.]

152. HUMANIS QUAE SIT FIDUCIA REBUS. Latenter hoc dicit: Nolite putare fixam esse & stabilem felicitatem: magna est enim rerum varietas; invicem accipietis auxilia.

153. ADMONET, IMMISCETQUE PRECES. Partim rogat, partim admonet, ⁷⁸ hoc solatium esse vitae humanae tutissimum; si vel misera dentur auxilia, vel in prosperis positi etiam ⁷⁹ subjecta considerent: & est superioris versus expressio: nam edocet, ⁸⁰ quid peteret, & quid eum sollicitaret. *Admonet* vero, vel causa Mezentii, vel quia instabilis est & vaga fortuna. TARCHON. Hoc nomen ubique Graece ponit, excepto uno ⁸¹ loco, ut est VIII. 603. *Haud procul hinc Tarcho;* & *Tyr-rheni*, ⁸² quod metri causa fecit.

VARIORUM.

Campaniae Ald. recte Campanos dici, non Capuanos, vid. viros doctos ad Liv. XXVII. 3.

146. ILLI. De Trojanis solis capit Catroeus,

qui partiti erant vices belli variis in locis.

Ibid. DURI. *Divi* Hugenianus. puto pro *diri*. *dura* Excerpta nostra. male. vide ad Val. Flac. v. 545. male Cerda quasi durantis capit. *certamina* belli dixit imitatione Lucretii lib. i. 476. & bis terve alibi. & noster lib. XII. 73.

In duri certamina Martis euntem.

ubi itidem variant codices: sic & *certamen pugnae* noster lib. XII. 598. vid. Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. IX. 136. nec soli Poetae ita frequenter locuti, sed & Hirtius Bell. Alex. cap. XVI. *minime par erat proelii certamen.* ceterum *contulerunt* erat in Excerptis nostris. Lucret. IV. 841.

At contra conferre manu certamina pugnae.

BURM.

148. NAMQUE. *Famque* in priore Vossiano. HEINS.

149. NOMENQUE GENUSQUE. *Decusque* male apud Diomedem, nam praeter scriptos aliter Carisius, & Priscianus, & Donatus de Schematibus, & Beda de tropis S. Scripturae, & Nonius Marcellus. mox & perperam apud Carisium, *Quidve ferat, quidve ipse petat, & admiscetque preces*, Diomede & Beda cum scriptis codicibus in contraria euntibus. HEINS. *Decusque* irrepsit ex lib. II.

Nos aliquod nomenque decusque Gessimus. *nomen* & *genus* conjungi vid. ad Ovid. Epist.

150. QUID IPSE. *Aut quidve ferat* Gudianus & Leidenfis.

151. PECTORA. In Zulichemio erat pro varia lectione, vel *praemia*, vel *praelia* cum glossa, promissa Mezentio.

152. QUAE SIT. *Quid sit* alter Menagii. *quae* si Dorvil.

154. LI-

⁷² desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ⁷³ desunt iisdem. ⁷⁴ desunt iisdem. ⁷⁵ desunt iisdem. ⁷⁶ desunt iisdem. ⁷⁷ desunt iisdem. ⁷⁸ hoc esse tantum solatium humanae vitae Dan. Fabr. ⁷⁹ obiecta Dan. ⁸⁰ quae peterent & quod eum R. V. Basil. hic eum desinebat col. L. usque ad lib. XI. 184. ⁸¹ in loco Vof. Steph. ⁸² atque id propter metrum Dar. Fabr.

Jungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
 155 Classem conscendit jussis gens Lydia Divûm,
 Externo commissa duci. Aeneïa puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
 Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

Hic

SERVII.

154. ⁸³ [FERIT. Facit, ex more Romano, propter porcum, qui de lapide feritur.] LIBERA FATIS. ⁸⁴ Exempta necessitate fatali, qua pugnare non ⁸⁵ poterant, propter illud VIII. 503. *Externos optate duces.*

155. GENS LYDIA. Per derivationem *Lydia gens*: nam *Lydia*, provincia, proprium est.

157. PRIMA TENET. More viri fortis in principiis est. Alibi v. 833. *Princeps ante omnes densum Palinurus agebat Agmen.* ROSTRO PHRYGIOS ⁸⁶ SUBJUNCTA LEONES. ⁸⁷ [Pro, subjunctos leones habens.] Vult ⁸⁸ pro jugo rostrum navis fuisse; leones autem singulos in singulis navis partibus fuisse depictos. ⁸⁹ Sane notatur a ⁹⁰ Critico Virgilius hoc loco, quemadmodum ⁹¹ tam cito dixit potuisse naves Aeneae fieri: quod excusat pictura, quam solam mutatam debemus accipere. ⁹² [Ergo hanc navem Aeneae ab Etruscis datam intelligamus. Quidam volunt hanc navem ex his esse, quibus Aeneas ad Evandrum erat evectus, & ad Etruriam terra esse portatam.]

158. GRATISSIMA. Propter illic navigia ⁹³ fabricata.

VARIORUM.

154. LIBERA FATIS. *Fati* Mediceus & Metelanus uterque, Gudianus & sex alii minus vetusti, cum Leidensi & Vossiano altero, primo ac secundo Moretanis. probe. id ipsum quoque Picrius in vetustioribus suis offendit. Ne dubitare possis, en Arusianum: *Liber illius rei Virgil. x. tum libera fati Classem conscendit jussis gens Lydia divum. Liber ab illa re.* Sallust. Catil. a spe metuque partibus resp. *liber animus erat.* de hoc dixi ad Claudianum. is libro I. in Stiliconem 151.

Nil inter geminas acies, cum libera freni,

Ausa manus.

sic scribo, quamquam obnitentibus membranarum. Silius ex optimo codice lib. II. 441. *It liber camp pastor. Liber laborum rusticus* apud Horatium Art. Poetic. 212. *Liber curarum miles* Lucano lib. IV. 384. & lib. VI. 300. *felix & libera legum, Roma, fores, jurisque tui.* ubi in codicibus nonnullis offendi *libera regum.* sed nil necesse. *libera legum* pro *a legibus.* quomodo locutus Plautus in Trinummo. nam *leges* pro servitute nonnumquam ponuntur. eodem libro 105. *liber terrae hostis* opponitur militi obseffo. lib. VII. 817.

Libera Fortunae mors est; capit omnia tellus, Quae genuit. coelo tegitur, qui non habet urnam.

ita enim tres vetusti codices a me consulti inter complures. nisi quod scribendum videtur, si genium Lucani capio, *Libera fortunae fors haec.* de morte enim tota illa agit digressio. & sic crebro peccari monui ad Silium XIV. 630. *liber criminis* apud Paullinum IX. Natali Felicis:

Effugiam vinclis exsuto corpore, liber

Criminis, & spoliis mundo carnale relinquam. *liber favoris* apud Prudentium *qui est.* Hymno Romani martyris:

Qui sit favoris liber, & non oderit

Quemquam, nec ullum mentis in vitium cadat.

Liber soporis apud eundem, Hymno ad Gallum cantum. *liber pedum sermo* apud Terentianum Maurum. Petronius Halosi Trojae de serpentibus Laocoonti mortem laturis:

Dat cauda sonitum: liberae ponti jubae

Consentiunt luminibus.

sic scribe. nam codices vetusti *pontum*, unde *ponto* fecerunt. sed & *dant caudae* metro contrarium. plura illic diximus. hinc *liberare limen, enssem, mundum* & similia, de quibus alio loco ad eundem

Pe-

⁸³ defunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁸⁴ Excepta V. ⁸⁵ poterat Dan. Fabr. ⁸⁶ SUBJECTA. Steph. & ita in textu edidit. ⁸⁷ defunt R. Steph. al. ⁸⁸ profugo V. ⁸⁹ sane hoc loco notant Critici, quomodo tam cito poterint fieri naves Aeneae Dan. ⁹⁰ Criticis sic cito V. R. Vof. Steph. al. ⁹¹ quod excusat Dallis (Clasius) quam in castris reliquerat, quam solam &c. V. ⁹² defunt Vof. R. V. Steph. al. ⁹³ facta iisdem.

- Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 160 Eventus belli varios: Pallasque sinistro
 Adfixus lateri jam quaerit sidera, opacae
 Noctis iter, jam quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicon, Deae, cantusque movete;
 Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 165 Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.

McF

SERVIL

160. EVENTUS BELLIVARIOS. Licet haberet fortissimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum.

161. ⁹⁴ [JAM QUÆRIT SYDERA. Deest, de Aenea; Et *quaerit sydera*, num de syderibus quaerit; an ipsa sydera; id est, recenset: aut num causa quaerendi quod cupiat vicem ⁹⁵ discere. *]

162. NOCTIS ITER. Aut per quae nox ⁹⁶ decurrit: aut quae intuentes nautae iter peragunt noctibus. JAM. Modo, ut IV. 157. *Jamque hys cursu, jam praeterit illos.* ⁹⁷ [QUAE PASSUS TERRAQVE MARIQUE. Num quia, audiendo res gestas Aeneae, incendatur & ipse ad imitandi cupiditatem?]

163. PANDITE NUNC HELICONA, DEAE. ⁹⁸ Parnassus, mons est Thessaliae juxta Boeotiam, ⁹⁹ [quem locum aliquando Aones tenuerunt,] qui in duo finditur juga, Cithaeronem Liberi, & Heliconem Apollinis & Musarum. [Ex quo fons manare dicitur, quem Pegasi ungula protulisse fertur, qui vocatur Hippocrene.

164. TUSCIS. *Thusci*, a frequenti sacrificio sunt dicti *αὐτὸς ὁ δῶν* unde *Thuscos* populos bene dicimus: *Thusciam* vero non debemus dicere: quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur; sed aut *Etruria* dicenda est, ab *Etrusco* principe; aut *Lydia*, a *Lydo*; aut *Tyrrhenia* ab ejus fratre, qui, ut supra diximus II. 782. cum parte populi de Moeonia venit ad Italiam. Quod ergo hic dicit Virgilius: *Thuscis comitetur ab oris*, de Thuscorum finibus intelligendum est.]

• VARIORUM.

Petronium cap. cxxxvi. HEINS. *Fasi* etiam Regius & Lubec.

157. SUBJUNCTA. Sic scripti nostri. *subvecta* in editionibus quibusdam, sed *rostris subjuncti* leones dicuntur, quemadmodum *curru subjungere tigres* alibi. in primo tamen Moretano *subvecta*, in secundo *submissa*. HEINS. Ex hoc loco M. Antonius Surenus contendit *leones* fuisse insignes Aeneae, ut hodie multi nobiles gerunt, & hinc eum non proditorem patriae fuisse probat; quia ipsi eo facto adempta fuissent. ut notavi ridiculam hanc sententiam in praefatione ad Tom. IX. Thesauri Italici pag. 9. BURM.

158. IDA. Hanc fuisse in puppi, ut leones in prora, credit Catroeus. perperam: sub monte enim Ida erant leones, qui illis imminerebat.

161. SIDERA. *Sidus* Zulichemius.

162. ITER. Idem Mediceus manu prima. *noctis iter*, id est rationem nocturnae navigationis, quae ad stellas instituitur, vel quantum illa nocte possint procedere. quibus sermonibus tota nocte, quanta longa est, trahebat. ut apud Lucan. x. 333.

Sic velut in tuta securi pace trahabant

Noctis iter mediae.

noctis etiam pro Lunae posset sumi, ut saepe. vid. ad Valer. Flac. lib. v. 567. alio & nequiore aliquanto sensu dixit Propert. II. xxiv. 22.

Noctibus his vacui reficiamus iter.

id est, redeamus ad amores solitos. ut superiori Eleg. y. 82.

Nos modo propositum, vita, teramus iter.

id est, noctes consumamus, lusu & conviviis nequitiae nostrae conscii. BURM.

163. MOVETE. *Monete* Gudianus a manu prima. vid. lib. VII. 641. mox *Etruscis* Leidensis. *comitatur* Hugonianus. *comitentur* prior Hamburgicus. deinde *pelagove* Oudartii.

165. VE-

⁹⁴ defunt iidem. ⁹⁵ discere deerat Dan. & Fabr. ⁹⁶ decurrexit V. ⁹⁷ defunt V. R. Vof. Steph. al. ⁹⁸ Parnassus V. Parnalus R. ⁹⁹ defunt V. R. Vof. Steph. al. ad y. 166. 1 defunt iidem. 2 Tyrrhena Dan. Fabr.

Massicus aerata princeps secat aequora tigris:
Sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittae,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.

- 170 Una torvus Abas. Huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater

Ex-

SERVIL

166. MASSICUS AERATA PRINCEPS SECAT AEQUORA TIGRI. Inter auxilia accipiendum: nam Aeneae prima est navis: & licet sit catalogus, in quo enumerantur hi, qui de Thuscia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem, quod hos navibus venisse commemorat; cum in septimo Turni praefidia per terram venisse commemoraverit. Sane sciendum, amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium. Ut ergo supra *Almonem*, & *Avencinum* commemoravit, sic nunc *Massicum* dicit: nam *Massicus*, mons est, unde & *Massicum vinum* dicitur. Plerique tamen *Massicum*, nolunt proprium nomen esse, sed appellativum, dicentes *Osinium* esse *Massicum* regem: nam paulo post dicturus est x. 655. *Qua rex Clusinis advectus Osinius oris*: & nunc dicit: *Qui moenia Clusi*. Multi alium *Massicum*, alium *Osinium* esse volunt. AERATA TIGRI. Cujus rostrum erat in similitudinem *tigridis*: namque solent naves vocabula accipere a pictura tutelarum: hinc est inf. 209. *Hunc vebit immanis Triton*. Item: *Et aurato fulgebat Apolline puppis*. *Tigri* autem, secundum regulam dixit: nam Graeca nomina, quae genitivum singularem in *DIS* mittunt, in eo tantum & in dativo crescunt; in accusativo autem, vocativo, & ablativo, paria sunt ⁸ nominativo, ut *Tigris*, *tigridis*, *tigridi*, *tigrin*, o *tigris*, a *tigri*; *Isis*, *Isidis*, *Isidi*, *Isin*, o *Isis*, ab *Isi*. Si aliter invenerimus, abusive dictum est, ut in Lucano v. 405. *Ocyor & coeli flammis & tigride foeta*.

167. MOENIA CLUSI. Pro *Clusi*: nam *Clusium* dicitur: & est dictum per Synaeresim, sicut x. Ecl. 33. *Nec cura peculi*, pro, peculii. *Clusium* autem, est oppidum ¹⁰ juxta Massicum: [quod in Etruria condidit Cluvius Tyrrheni, sive Telemachus Ulyxis.]

168. COSAS. Civitas Thusciae, quae numero dicitur singulari, secundum Sallustium in fragm. incert. unde apparet ¹² *Cosas* esse usurpationem.

169. CORYTIQUE. *Coryti*, proprie sunt arcuum thecae; dicuntur tamen etiam sagittarum, quas & *pharetras* ¹³ vocamus.

170. ¹⁴ [UNA. Ad totam classem refer.] TORVUS. ¹⁵ Pro forti & aspero, vel terribili.

171. FULGEBAT. Scilicet puppis, ¹⁶ aurato Apolline. ARMIS. Exercitu.

172. POPULONIA. Civitas Thusciae. Matrem autem eorum, qui venerant, ¹⁷ patriam dixit, ut alibi vii. 762. *Insignem quem mater Aricia misit*: ¹⁸ [quidam *Populonium*, post xii. populos in Etruria constitutos, populum ex insula Corsica in Italiam venisse, & condidisse dicunt: alii *Populonium* Volaterranorum coloniam tradunt: alii Volaterranos Corsis eripuisse *Populonium* dicunt.]

VARIORUM

165. VEHATUR. *Trahatur* Ed. pr.

166. MASSICUS. Nomen a Massico monte Etruriae imposuisse huic scribit Catroeus. sed ego in Campania eum fuisse didici. vide Cluver. Ital. Ant. IV.

3 deest R. Steph. al. 4 idest inscriptio Steph. Dan. 5 cum navibus Steph. Dan. Fabr. 6 socios Dan. Fabr. 7 & alium *Osinium* esse voluerunt Dan. Fabr. 8 deest Basil. 9 abusivum est Dan. Fabr. 10 falsum esse, nam *Massicum* est in Campania, ostendit Cluver. Ital. Antiq. lib. ii. p. 567. 11 desunt V. Vof. R. Steph. al. 12 deest iisdem. *Cosas* hunc usurpative dixisse Dan. v. Cluver. Ital. Ant. lib. ii. p. 479. usurpative vero, quia urbem *Cosas* dicit. sed Cl. Dorvill. frustra hoc notari putat, quia urbem *Athenas* saepe occurrit. & ita Homerum Iliad. X. 479. ulterius progressum dixisse *Θηβαιν*, *Ἰστρον* *ὕδατος*. ubi offensi hac locutione substituere *Θηβαίαν*. & ita *Insulam Capreas* dixit Suet. Aug. xcii. 13 nominativus Vof. R. V. Dan. Fabr. al. 14 desunt V., Vof. R. Steph. al. 15 terribilis iisdem. & praeterea nihil. 16 desunt Vof. aurato deest R. V. Basil. 17 deest V. R. Vof. Steph. al. 18 desunt iisdem.

Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
 Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 175 Tertius, ille hominum divûmque interpres Asylas,
 Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,

Et

SERVII.

173. EXPERTOS BELLII. Peritos: nam *expertes*, sunt *ignari*. ¹⁹ [Belli autem, potest pro, in bello accipi.] ILVA. ²⁰ [Quidam *Ilvam*, Aethalen dictam volunt; est autem] insula adjacens Thusciae, ²¹ [in conspectu Populoniae. Probus TRECENTOS, subdistingui vult, ut *insula* sequentibus jungatur.]

174. INEXHAUSTIS. CHALYBUM. GENEROSA. METALLIS. ²² Quanto exhausta fuerit, tanto generosior, ²³ [hoc est, *πελίωνος*.] Ergo in *exhaustis*, non est una pars orationis: Namque Plinius secundus dicit: *Cum in aliis regionibus effossis metallis terrae sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum, quod sublata renascuntur, & rursus de hisdem locis effodiuntur.* Varro & aliud dicit: *Nasci quidem illic ferrum; sed in* ²⁴ *stricturam non posse cogi, nisi transductum in Populoniam Tusciae civitatem, ipsi insulae vicinam.*

175. HOMINUM, DIVUMQUE INTERPRES. ASYLAS. ²⁵ [Interpres, medium est: nam &c] deorum, quos interpretatur, & hominum, quibus interpretatur, & divinas indicat mentes, *interpres* vocatur. ²⁶ Et notandum, quod ait ²⁷ Nigidius Figulus, has artes ita inter se esse conjunctas, ut alterum sine altero esse non possit: unde his, quos perfectos vult probare Virgilius, omnium divinandi artium. ²⁸ praestat scientiam, ut hoc loco. Item supra Heleno, de quo ait III. 359. *Trojana, interpres divum, qui numina Phoebi, Qui tripodas, Claris lauros, qui sydera sentis.* Nigidius autem solus est post Varronem; licet Varro praecellat in Theologia; hic in communibus literis: nam uterque. ²⁹ utrumque scripserunt.

176. FIBRAE. ³⁰ *Fibrae*, sunt jecoris extremitates. PARENT autem, est ³¹ peritissime agnoscuntur. ³² [Quod si *parent*, obtemperant, non procedit: nam quomodo sydera, vel fibrae, vel aves, vel fulgura possunt obtemperare? Aut *parent*, apparent, ac patent; quasi nihil ei absconditum, vel abstrusum sit. An hyperbolice tantam illi scientiam syderum, vel ceterarum, quas dixit, rerum esse, ut ei parere videantur, sicut dicimus artes quibusdam esse subjectas? Sed *parent*, id est, agnoscuntur:] quod ad ³³ omnia referendum est, ad *fibras*, *sydera*, *voces avium*, & *fulmina*: nam si, *videntur*, tantum accipias, ³⁴ cujus possunt videri, nec tamen intelligi, item voces avium non videntur; sed ³⁵ agnoscuntur audita.

VARIORUM.

IV. 5. Servius etiam Clusium juxta Massicum ponit, quem refutat Demetrius in Etruria Regali lib. IV. cap. 18. ubi dicit se non meminisse Massici montis in Etruria. & tamen lib. II. cap. 41. ex Servio duos montes Massicos in Etruria & Campania fuisse collegerat. fictum ergo hoc nomen a Poeta pro arbitrio. ut Abas, Asylas &c.

167. MILLE. V. Gronov. I. de Péc. 10. & Heum. ad Cicer. pro Mil. xx.

Ibid. CLUSI. *Clusi* Bigorianus & Leidenfis a manu prima. *Clusi* Leidenfis alius.

169. CORYTIQUE. Scripti *Gorythi*, *Coriti*, *Corythi*, *Cboriti* varie exhibent. vid. Barth. ad Stat. IX. Theb. 730.

170. TORVUS. *Tornus* Venetus.

171. AURATO. *Aurata* f. *image* prior Ham-
 bur-

19 desunt V. R. Steph. al. 20 desunt V. R. Vof. Steph. al. *Aethalem* hic repositum a Cluverio lib. II. Ital. Ant. pag. 302. pro *Ithacem*, ut Dan. 21 desunt iidem. 22 *Quanto magis*, & mox negationem *nam* ejicit Cluverius lib. II. Ital. Ant. p. 303. & M. ultimum probb. sed illa ellipsis *magis* est frequentissima. 23 desunt V. Vof. R. Steph. al. Har-
 duinus: ad Plin. XXXIV. 16. Servii in laudandis auctoribus haud satis explorandam fidem dicit. 24 stricturam, & re-
 liqua ignorant V. R. desunt etiam ultima Basil. & Stephanus non habet, ipsi l. vicinam. 25 desunt Dan. Fabr. 26 deo-
 rum interpretor, & hominum quibus. d. i. m. i. vocatur V. R. Vof. Steph. al. 26 sed Dan. Fabr. 27 Nigidius V.
 Nigidius R. qui mox Nigidius. 28 facit praestare scientiam Dan. 29 deest V. R. 30 desunt V. 31 penitissime Basil.
 32 desunt V. R. Vof. Steph. al. 33 ad omnia Basil. 34 forte legendum *cuius*. 35 cognoscuntur V. R. Vof. Basil. post,
 audita, jam sequebatur, nec *parent*, obtemperant, procedit. a. q. &c. possunt obtemperare. in V. R. Vof. Steph. al. reliqua
 deest.

Et linguae volucrum, & praefagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.

Hos parere jubent Alpheae ab origine Pisae:

180 Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,

Astur

SERVII.

177. ³⁶ [PRAESAGI FULMINIS IGNES. *Praesagi*, futura denuntiantis, ut 1. Ecl. 17. *De caelo sacras memini praedicere quercus*. Est enim Jovis ³⁷ solius fulmen, de quo tantum futura noscuntur, ut in octavo 429. plenius de fulminis generibus dictum est. Alii non ipsum *fulmen praesagum* accipiunt; sed eos *praesagos*, qui inde futura praediciunt.]

178. RAPIT. Raptim ducit. DENSOS ACIE. In acie constrictos, & conjunctos.

179. ALPHEAE AB ORIGINE PISAE. *Alpheus*, fluvius est inter *Pisas* & Elidem, civitates Arcadiae, ubi est templum Jovis Olympici: ex quibus locis venerunt, qui *Pisas* in Italia condiderunt, dictas a civitate pristina: unde nunc addidit: URBS ETTRUSCA SOLO: cum praemisisset: ALPHEAE AB ORIGINE PISAE. ³⁸ [Sane *Pisas* antiquitus conditas a Peloponneso profectis; vel ab his, qui cum ³⁹ Nestore ab Ilio venerunt. Alii *Pisum*, Celtae regem, fuisse Apollinis Hyperborei filium, & cum ⁴⁰ Samnitibus bellum ⁴¹ gessisse, a quorum regina, quae post conjugis mortem imperio successerat, receptum, in Etruria oppidum ⁴² suo nomine condidisse. Alii locum ⁴³ ex deo privigno genitum, juvenem viribus magnis, *Pisas* condidisse ajunt: Cato Originum ⁴⁴ 1. qui *Pisas* tenuerint ante adventum Etruscorum, negat sibi comperit; sed inveniri ⁴⁵ Tarchontem, Tyrreno oriundum, postquam ⁴⁶ eorum locorum dominium ceperit, *Pisas* condidisse; cum ante regionem eandem Teutones quidam, Graece loquentes, possederint. Alii, ubi modo *Pisae* sunt, Phocida oppidum fuisse ajunt, quod nobis indicio est a Peloponneso

ponneso originem id oppidum trahere. Alii incolae ejus oppidi ⁴⁷ Teutas fuisse, & ipsum oppidum Teutam nominatum, quod postea *Pisas* Lydi lingua sua ⁴⁸ Lunarem portum significare dixerunt; quare huic urbi a Portu Lunae nomen impositum. Alii ab Epeo, Trojani equi fabricatore, conditum tradunt, qui cum aliis Graecis in hanc regionem relictus est: ubi, postquam Trojanae captivae metu dominarum, ad quas deducebantur, naves incenderunt, desperatione reditus remansit, urbemque condidit, & ab ea, quae est in Peloponneso, *Pisas* cognominavit.]

VARIORUM.

burgicus pro varia lectione.

172. SEXCENTOS. *Sescentos* duo Rottendorphii & Gudianus.

173. BELL. *Bello* Bigotianus.

Ibid. TRECENTOS. *Tricentos* Regius.

174. INEXHAUSTIS. *Inexustis* Parrhas.

175. ASYLAS. *Asillas* Regius.

176. COELI. *Coelum* alter Hamburgicus. an *cui coelum & sidera*. sed alterum usitatus Maroni.

Ibid. PARENT. Dictum ut apud Petron. cap. cxxxiv. *Quidquid in orbe vides paret mihi*.

178. HASTIS. *Umbris* alter Hamburgicus a manu prima. a secunda *armis*. & ita prior Hamburgicus, Gudianus, duo Moretani, Bigotianus, & Leidensis, & Paris.

179. ALPHEAE AB ORIGINE PISAE. *Alphea* Mediceus & prior Mentelius, Menagianus uterque, & alter Hamburgicus. Gudianus quoque, sed a manu secunda. a manu prima Moretani primus. &c

³⁶ desunt iisdem. ³⁷ hic locus docet quam diligentes fuerint Lucius, Cornmell. & Ermenes. qui cum in Dan. Ed. reperissent, & Jovis filius fulmen, id exacte sequuti sunt, quis non haereret hoc legens, & filium Jovis posse fulmen dici credere? Masvicius Ryckii ductu correxisse hunc errorem credo. erat enim nec acutior, nec diligentior ceteris. ³⁸ desunt V. Vol. R. Steph. al. ³⁹ cum Pelope Lidem Dan. Lydem Fab sed emendavit Salmas. Exer. Plin. p. 43. ex quo Masvicius ita edidit. Cluver. Ital. Ant. lib. 11. p. 464. legit & supplet sane *Pisas* antiquitus conditas (ajunt) a (Pisanis e) Peloponneso profectis, vel (forte videlicet) ab his, qui cum Pelope in Elidem venerunt. ⁴⁰ Cluverius, Liguribus conjicit. ⁴¹ gessisse Dan. ⁴² de suo Cluverius. ⁴³ deest hic numerus Dan. Fabr. & Cluverio. ⁴⁴ Trachonem Dan. Fabr. Tarchontem Cluver. ⁴⁵ eorundem sermonem * ceperit Dan. Fabr. sed hic, post quem Cluver. eorundem regionem occupaverit, Masvicius Salmasiana emendatione usus. ⁴⁶ Teutanas hic & mox Salmasius, singularem Dan. ⁴⁷ desunt V. R. Vol. Steph. al.

Astur equo fidens, & versicoloribus armis.

Tercentum adjiciunt, (mens omnibus una sequendi)

Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis.

Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.

185 Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,

Transierim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo,

Cujus

SERVII

181. EQUO FIDENS. Id est, eques optimus. Quidam *Astur*, pro, *Astures* accipiunt, apud quos equi & equites optimi perhibentur. VERSICOLORIBUS ARMIS. Depictis: per quod bellicosus ostenditur.

182. TERCENTUM ADJICIUNT. Accedunt ⁴⁷ & consentiunt ejus voluntati: unde ait: MENS OMNIBUS UNA SEQUENDI: id est, conjurati sunt. ⁴⁸ [Probus *adjiciunt*, adjacent, & quali juxta sunt, tradit.]

183. QUI CAERETE DOMO. Ac si diceret: qui sunt domo Carthagine. *Caere* autem, ut & supra diximus, ⁴⁹ [etiam Agylla,] dicitur, ⁵⁰ [ἀγυλλὰ ἢ χαί-
ειν,] quod verbum salutandi gratia apud Graecos dici solet. Hanc Pelasgi condiderunt, qui cum sitim passi, nec usquam aquam inveniunt, casu quodam fontem invenissent, in eodem loco oppidum condiderunt. Nec videatur contrarium, quod ait VII. 652. *Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos*: quasi & Turno & Aeneae praestet auxilium: nam & illi Lausum fugientem secuti sunt; hi vero communi odio ⁵¹ [et consilio totius civitatis] in Mezentium arma commoverunt. MINIONIS. Fluvius est *Minio* ⁵² [Thusciae, ultra Centumcellas.]

184. ET PYRGI VETERES. Hoc castellum nobilissimum fuit eo tempore, quo Thufci piraticam exercuerunt: nam illic metropolis fuit: ⁵³ [quod postea expugnatum a Dionylia, tyranno Siciliae, dicitur, de quo Lucilius: *Scorta Pyrgentia*.] INTEMPESTAEQUE GRAVISCAR. *Graviscarum* oppidum, alii *intempestum* dicunt, ventis & tempestatibus carens: quod nulla potest ratione contingere. *Intempestas* ergo *Graviscas*, ⁵⁴ acci-

pinus pestilentes: & secundum Plinium in Naturali historia, & Catonem in Originibus, ut *intempestas* intelligas sine temperie, id est, tranquillitate: nam ut ait Cato: *Ideo Graviscas dictae sunt, quod gravem aerem sustinent*.

185. "[LIGURUM DUCTOR. Nam Liguria post Thusciam est, circa Gallos.]

186. CYCNE. Cunare: quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte, qui in Piceno.] ⁵⁶ CUPAVO. Hic *Cupavo*, & declinatur *Cupavo*, sicut *Cicero*, *Cato*.

VARIORUM

& recte: ut dicat Errufas Pisas originem ducere a Pisis Eleis, quas Alpheus aduat. HEINS. *Alpheas* Lubec.

180. PULCHERRIMUS. *Hasta* Zulichemius.

Ibid. ASTUR. *Astyr* Mediceus bis. *Austur* Parrhas.

181. ET VERSICOLORIBUS. *Versique coloribus* Bigotianus.

182. ADJICIUNT. Credo esse intelligendum se.

183. CAERETE. *Chaerete* Mediceus. *sunt Isonis* Parrhas.

Ibid. MINIONIS IN ARVIS. *Minionis* accolae sunt Ceretani. *Minionis* olim Fesulani, nunc Florentini. FABRIC. *In armis* Dorvill.

184. VETERES. *Juvenes* Bigotianus. *Phyrgi*, *Pirgi*, *Pbrigi*, codices.

Ibid. GRABISCAE. Sprotianus.

185. LIGURUM. *Ligur* Commentator Crucquianus Horatii lib. IV. Od. 9.

186. CYCNE. In scriptis codicibus id nomen longe

⁴⁷ & quae consentiunt V. pro atque. ⁴⁸ desunt V. R. Steph. al. ⁴⁹ desunt Dan. Fabr. Agylla R. Vof. Agyllina Steph. al. *Caere* autem, quod jam Agylla dicitur, ut s. diximus V. ⁵⁰ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁵¹ desunt R. Steph. al. ⁵² desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁵³ desunt iisdem. ⁵⁴ accipimus V. R. Vof. ⁵⁵ desunt iisdem. ad *Cupavo* V. 186. ⁵⁶ *CUPAVO*. o *Cupabo* e. d. *Cupabo* s. C. C. V. Vof. occupabo R. Hic C. sicut declinatur Cato vel Cicero Dan. Fabr. Hic *Cupavo*, o *Cupavo* & Basil.

Cujus olorinae surgunt de vertice pennae:
 Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
 Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
 190 Populeas inter frondis, umbramque sororum
 Dum canit, & maestum Musa solatur amorem,

Ca-

SERVII.

188. CRIMEN AMOR VESTRUM. Phaëthontem a Cycno amatum aut pie, ⁵⁷ aut turpiter, accipiamus necesse est. Si turpiter, talis est sensus: Crimen vestrum est, o Cycne, & Phaëthon, quod sic amastis: ⁵⁸ [hoc vobis tantum potest obijci.] Alii *vestrum*, pro, tuum accipiunt: & ad solum Cycnum referunt, ut IX. 525. *Vos, o Calliope, precor*: si pie amavit, secundum Asprum, *crimen* erit causa, ut II. Aeneid. 65. *Et crimine ab uno Disce omnes*, ut sit sensus: O Phaëthontides sorores, & o Cycne, causa vestrum, id est, vestrae mutationis, amor est: [quia sic Phaëthontem amastis, ut periretis.]

189. NAMQUE FERUNT LUCTU CYCNUM PHAETHONTIS AMATI. *Phaëton*, Clymenes & Solis filius ⁵⁹ fuit, qui cum doleret objectum sibi ab Epapho, rege Aegypti, quod esset non de Sole, sed de ⁶⁰ adulterio procreatus, duce matre venit ad Solem, & poposcit, ut, si vere esset ejus filius, ⁶¹ petenda praestaret: quod cum Sol jurasset per ⁶² Stygem paludem se esse facturum, petit ille, ut ejus curru agitare. ⁶³ Sol post iusjurandum negare non potuit. Acceptis itaque curribus Phaëthon, cum orbitam Solis ⁶⁴ excessisset, & ⁶⁵ coepisset mundus ardere, a Jove fulminatus, in Eridanum cecidit, qui & Padus vocatur. Hujus interitum flentes sorores, ⁶⁶ Phaëusa & Lampetusa, deorum miseratione in arbores ⁶⁷ commutatae sunt: ut hic dicit, in *populos*: ut in Bucolicis, in *alnos*. Fuit etiam ⁶⁸ quidam Ligus, *Cycnus* nomine, ⁶⁹ [dulcedine cantus ab Apolline donatus;] amator Phaëthontis, qui cum eum ⁷⁰ fleret extinctum, ⁷¹ [longo luctu] in avem sui nominis ⁷² versus est: ⁷³ [qui postea ab Apolline inter sydera conlocatus est;] ⁷⁴ cujus nunc filium ⁷⁵ *Cupavo*-

nem dicit habere *cycni* ⁷⁶ pinnae in galea, ad formae paternae insigne monitrandum.

190. UMBRAQUE SORORUM. Ambitiose dictum, pro, inter arbores de sororibus factas. Et est ⁷⁷ unum de his, quae habet Virgilius ⁷⁸ inimitabilia, & sua propria. Tale est illud III. Georg. 192. *Sinuataeque alterna volumina cyrurum*. Item I. 113. *Cum primum sulcos aequant fata*.

191. MUSA. Carmine, ⁷⁹ cithara, cantilena.

VARIORUM.

longe aliter legitur, si recentioris notae nonnullos excipias. in plerisque Pierianis & Gudiano *Cinere*. in Vaticano veterrimo *Cumate*. Mediceus noster *Cinyrae*. in Mentelio priore *Cinyre*. in Moretano tertio *Cynare*. in multis aliis *Cynire* vel *Cinire*. in altero Vossiano *Cinira*. in altero Hamburgico *Cyrina*. scribo *Cinyra*, cujus nominis complures fuerunt Reges & Heroës. Macrobio tamen lib. V. Saturn. cap. 15. hic Maronius heros *Cinirus* vocatur, *Hinc illum Cinirus rapit ad Liguriam, Ocnus ad Mantuanam*. ita enim ex membranis Anglicis Pontanus in editione sua exhibuit, cum in vetustioribus sit *Cygnus*. eodem capite tam scripti, quam editi mendolae, *Astur itemque Cupavo & Cycnus insignes Cygni Phaethontisque fabulis* ubi pari modo *Cinirus* vel *Cinyras* corrigendum. *Cinyram* hunc Maro *Cycni* illius in olorem mutati filium facit. HEINS. *Cinate* & *Cupavo* Ald. Parrhas. *Cinire* Regius. *Cigne* & *Cupavo* Dorvil. *Cygne* & Edd. pr. & Mediol. *Cycne* Ald.

Ibid. CUPAVO. *Cupabo* Regius, Gudianus, & alter Mentelii.

187. PENNAE. *Pinnae* Mediceus, Gudianus, & alter Mentelii.

188. FOR-

⁵⁷ desunt Dan. & hoc Fabr. al. ⁵⁸ desunt V. R. Steph. al. ⁵⁹ deest Dan. ⁶⁰ adultero V. ⁶¹ petita Dan. Fabr. ⁶² stygiam Steph. Dan. Fabr. ⁶³ sed post Vof. sol iusjurandum Basil. ⁶⁴ excessisset Vof. R. Dan. Fabr. ⁶⁵ ceperet V. ⁶⁶ sterusa V. Vof. R. Phemisa Steph. Dan. ⁶⁷ mutatae Dan. Febr. al. ⁶⁸ deest V. Vof. R. Steph. ⁶⁹ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁷⁰ desleret Dan. Fabr. ⁷¹ desunt V. R. Steph. al. ⁷² conversus est V. R. Basil. ⁷³ desunt V. Vof. R. ⁷⁴ hujus Dan. ⁷⁵ cum pavonem V. cuponem Vof. ⁷⁶ Pennas V. R. Steph. al. Pinas Dan. ⁷⁷ unum item V. una de Dan. ⁷⁸ immutabilia Steph. ⁷⁹ deest Dan. decaant hic paginae aliquot in V. ad 774.

- Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
 Filius, aequalis comitatus classe catervas,
 195 Ingentem remis Centaurum promovet: ille
 Instat aquae, saxumque undis inmane minatur
 Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
 Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,

Fa-

SERVIL

192. CANENTEM SENECTAM. Qui *canentem senectam* ⁸⁰ [pro albo colore neoterice dictum putant,] mollibus transegit in plumis.

193. SYDERA VOCE SEQUENTEM. Cum cantu caelum petentem: vel, quod est re vera relatus in sydera, sicut videmus in sphaera.

194. ⁸¹ AEQUALES COMITATUS CLASSE CATERVAS. Aut aequaliter habens per naves distributas catervas: ⁸² [aut ipsi duci pares virtute.]

195. CENTAURUM. Aut nomen navis; aut qui erat in navi pictus.]

198. OCNUS. ⁸³ Ille est *Aucnus*, quem in Bucolicis Bianorem dicit, ut ix. Ecl. 60. *Namque sepulchrum Incipit apparere Bianoris*. Hic *Mantua* dicitur condidisse, quam a matris nomine appellavit: nam fuit filius Tyberis & *Mantus*, Tiresias Thebani vatis filiae, quae post ⁸⁴ patris interitum ad Italiam venit. ⁸⁵ [Alii *Mantos* filiam Herculis vatem fuisse dicunt. Hunc *Ocnus* alii ⁸⁶ Auletis filium, alii fratrem, qui Perusiam condidit, referunt: &c. ne cum fratre contenderet, in agro Gallico ⁸⁷ Cefenam, quae nunc Bononia dicitur, condidisse: permisisse etiam exercitui suo, ut castella munirent, in quorum numero *Mantua* fuit. Alii a Tarchonte Tyrreni fratre conditam dicunt: *Mantua* autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantum*, Ditem patrem appellant, cui etiam cum caeteris urbibus & hanc consecravit.] ⁸⁸ *Mantus* vero, genitivus Graecus est: nam si Latine declinaveris, *Mantonis* facit, sicut in Plauto legimus, *Ionis*.

VARIORUM.

188. FORMAEQUE. *Formae quae* Waddel. Anim. Critic. p. 33.

189. AMATI. *Amici* secundus Rottendorphius.

190. POPULEAS. *Populeasque* Francianus. *umbraeque* alter Mentelii. *umbraeque* Parrhaf. prior Hamburgicus. ita Senec. Herc. Oet. 187. *Phaëthontiadum silva sororem*.

191. MUSA. *Cā*, id est *cantu* Parrhaf. quod e glossa.

192. SENECTAM. *Senecta* Leidensis & tertius Rottendorphius. *Canentem* vero maestto amori jungit apte, quia prae maerore & cura saepe canities contrahitur, ut ex Theocrit. Idyl. xii. 2. observat Cl. Dorvil. & Abram. ad Cicer. pro Milone cap. vii. notavit Guarinum propter amissos codices quosdam una nocte dici canum factum.

194. AEQUALES. *Aequali classe* Mediceus & secundus Moreti. HEINS. *Aequalis* Dorvil.

195. PROMOVET. *Submovet* prior Hamburgicus. *centurumque admovet ipse* Ed. pr.

196. AQUAE. *Aquis* alter Hamburgicus. *Saxumque vides idem. inflet aquae, saxum undis* Excerpta nostra.

198. OCNUS. *Ognus* Mediceus, Gudianus, prior Mentelii & alii nonnulli. pro *Mantus* prior Menagianus *Mantors*, Graeca scribendi ratione. ut lib. ii. *Panthors*, pro *Panthus Othriades*, in quibusdam codicibus. HEINS. *Ognus* Dorvil. Lubecc. Ed. pr. *Ornus* alter Hamburgicus & prior pro diversa lectione. *Ocnus* Hugonianus. *Hocnus* Montalbanus. *Mantos* Francianus & sex vel septem

⁸⁰ desunt Vof. R. Steph. al. ⁸¹ deest iisdem. ⁸² desunt iisdem ad 7. 198. ⁸³ iste est Ocnus Vof. R. iste est Avenus Dan. Fab. is est, quem Steph. iste Ocnus Basil. ⁸⁴ parentis Dan. ⁸⁵ desunt Vof. R. Steph. al. ⁸⁶ Aulestis Dan. ⁸⁷ Cefenam quae nunc Bona Dan. Fabr. Felinam, quae nunc Bononia Pignor. in Antenore pag. 51. Cluver. Ital. Ant. lib. 1. pag. 255. & Dempster. Etrur. Regal. 11. 36. ⁸⁸ Graece declinavit, nam si Latine vellet *Mantonis* diceret, ut ait Plautus, *Ionis* Dan

Fatidicae Mantus & Tusci filius amnis:

- 100 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis. Sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
105 Quos patre Benaco velatus arundine glauca.

MI.

SERVII.

201. DIVES AVIS. Majoribus praepotens. ⁸⁹ [Et bene dives avis, quia non ab Ocnò, sed ab aliis quoque condita fuit: primum namque a Thebanis; deinde a Tuscis; novissime a Gallis; vel, ut alii dicunt, a Sarfinatibus, qui Perusiae confederant.] SED NON GENUS OMNIBUS UNUM. Quia origo Mantuanorum & a Tuscis venit, qui in Mantua regnabant, & a Venetis: ⁹⁰ nam in Venetia posita est, quae & Gallia Cisalpina dicitur.]

202. GENS ILLI TRIPLEX, POPULI SUB GENTE QUATERNI. ⁹¹ Quia Mantua tres habuit ⁹² populi tribus, quae in quaternas curias dividebantur: & singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est: ex quibus unus omnibus ⁹³ praeerat. Hi autem totius Tusciae divisas habebant quasi praefecturas; sed omnium populorum principatum Mantua possidebat: unde est: *Ipsa caput populis.* ⁹⁴ Ergo Virgilius miscet novam & veterem Etruriam; ut utriusque principatum patriae suae adsignet; cum alioquin Mantua ad haec auxilia pertinere non debeat; quod Aeneas nulla a Transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversum Mezentium uno loco confederit: & propterea putetur Poëta in favorem patriae suae hoc locutus, ut de hac sola trans Padum pro Aenea adversum Mezentium auxilia faciat venisse, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.]

203. TUSCO DE SANGUINE VIRES. ⁹⁵ Robur totum a Lucumonibus habuit.

204. IN SE ARMAT. Id est, odio sui in arma compellit.

205. PATRE BENACO VELATUS ARUNDINE GLAUCA MINCIUS. ⁹⁶ Benacus, lacus est Venetiae, de quo fluvius nascitur *Mincius*. Jure ergo Dux Venetus fluvium provinciae suae depinxit in navi: quem Benaci filium, ⁹⁷ quia ex ipso habet originem, dicit.

VARIORUM.

ptem codices. *Mantoy*s Excerpta nostra & alter Menagii. *Mantis* secundus Moreti. *Mantbos* Ed. Venet. v. Matt. *Mantos* Lubec. & Dotvil.

201. AVIS. *Agris* prior Hamburgicus & Zulu-chemus pro varia lectione. Heinſius corrigebat *agri*, ut Horatius Art. Poët. 421. *Dives agri, dives positus in foenore nummis.* inf. 563. *ditissimus agri.* vid. ad lib. I. 343. & Sil. Ital. VIII. 526. sed seq. de genere & populis rectius majorum potentiarum adstruunt. ut lib. VII. 55. *Turnus avis, atavisque potens.* & imitatus Statius I. Theb. 392. *Adraſtus dives avis.* Silius VIII. 385. *Avis pollens.* & XVI. 560. *Burrus avis pollens.*

202. GENS ILLI TRIPLEX. Locus jam olim a Servio caeterisque Grammaticis vexatus, quem solens egregie ad Livii lib. v. cap. 35. illustrat doctissimus Gronovius, dum *gentem* pro provincia capi, *populum* pro urbibus provinciae demonstrat. sic apud Nasonem Ponticis:

Gens mea Peligui, regioque domestica Sulmo.
cum ager Pelignus in tres civitates divideretur.
HEINS.

⁸⁹ desunt Vof. R. Steph. al. ⁹⁰ quia Steph. ⁹¹ quia & Mantua Vof. Haec Paul. Warnefridus de Gestis Longobard. II. 23. Donato tribuit, ut notavit Lindenbrogius. ⁹² desit Steph. ⁹³ imperat Dan. ⁹⁴ desunt Vof. R. Steph. al. vide Cluverium d. I. ⁹⁵ quia robar Dan. Fabr. ⁹⁶ Venacus Dan. & mox Venaci filium, ut & R. haec adducit Paul. Warnefr. de Gestis Longob. II. 14. & Servium ex antiquiore historico haec excerptisse credit Lindenbrogius, quia ille in *Hisp.* *riis* legitur habet. praeterea pro nascitur Paulus dat *egreditur*. ⁹⁷ qui ex ipso habet R. Steph. al. quia ex ipso habere Dan. Fabr.

Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
 It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
 Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit inmanis Triton, & caerula concha
 210 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nanti
 Frons hominem praefert, in pristin definit alvus;
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
 Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
 Subsidio Trojae, & campos salis aere secabant.

215 Jam-

SERVII.

207. GRAVIS. Fortis, ut XII. 458. *Ferit ense gravem Tymbreus Osyrim*:⁹⁸ [vel *gravis*, aut animo, aut aetate: aut *gravis*, propter navem: nam sequitur: *Centenaque arbore fluctum Verberat adsurgens*.] CENTENAQUE ARBORE. Non ait remis, sed arboribus, ad exprimendam navis magnitudinem, quae plures habuit remorum ordines: unde ait Lucanus III. 537. *Et summis longe⁹⁹ ferit aequora remis*.

208. MARMORE. Mari. [TRITON. Pictus, in navis prora sedens: & sic ait, quasi de vero Tritone, ut VII. 785. *Galea alta Chimaeram sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignes*.] CAERULA. *Caerula freta*; non *concha caerula*,² ne non stet versus,³ [si *caerula*, fuerit septimus casus.

210. LATERUM TENUIS. Ut III. Georg. 54. *Crurum tenuis*, *ἄχρι τῆς πλευρῶν*] HISPIDA. Horrida, setosa.

211. FRONS HOMINEM PRAEFERT. Modo *frontem*, primam hominis partem + intelligere debemus: nam hoc dicit: A capite usque ad ima latera, hominis monstrabatur effigies.

312. [SPUMEA SEMIFERO. Incertum, utrum pictus, an ex aere factus.

213. TOT LECTI PROCERES. Quare Tarchonthem praeteriit; An, quia illi omnes sub imperio ejus fuerunt? TER DENIS. Triginta naves accipiamus fuisse; non, ut quidam volunt, singulos duces tricenas⁴ naves habuisse: nam enumerato-

rum militum non convenit numerus; praesertim cum sequatur: SUBSIDIO TROJAE: id est, parvo auxilio: nam apud majores bella non ambitu, sed virtute constabant.⁷ [TROJAE. Aut castra Aeneae dixit: aut *Trojae*, pro Trojanis.

VARIORUM.

HEINS. *Cum gente* quartus Moreti. mox *ipse caput* Montalbanus. *populi* duo Rottendorphii & prior Hamburgicus a manu secunda. deinde, *Hic quoque* Montalbanus a manu prima. vid. Catrocius.

205. QUOS PATRE BENACO. *Duce Benaco* Zulichemius pro varia lectione.

207. AULETES. *Aulestes* Mediceus, caeterique castigatiores. ut libr. XII. 290. *Tyrrhenum Aulestem*. HEINS. Et ita Francianus & Lubec.

Ibid. CENTENA. *ἑκατόν* nunc dicitur Homero Iliad. I. 247. ut notabat Cl. Dorvil.

Ibid. FLUCTUS. Ita Zulichemius, Leidensis, & quatuor alii. *fluctu* Leidensis alius. *fructum* Parrhasianus.

210. EXTERRENS. *Exercens* alter Hamburgicus, & Zulichemius a manu secunda.

Ibid. HISPIDA. *Hospida* Dorvil.

211. IN PRISTIN. *In pristim* Nonius Marcellus, ut dictum lib. V. Aen. 116. & sic prior Mentelius cum duobus Rottendorphis. in aliis multis *pistim*. HEINS. *Profert* prior Hamburgicus. vulgata est apud Lutatium ad Statii VII. Theb. 337. *pistim* Dorvill.

212. SE-

⁹⁸ desunt Vof. R. Steph. al. ⁹⁹ *pesti* Dan. Fabr. & ita hodie editur. 1 desunt Vof. R. Steph. al. 2 nam versus non stat Steph. nam aliter v. n. stat Vof. nam versus stat R. 3 desunt Vof. R. Steph. al. 4 intelligimus Dan. Fabr. 5 desunt Vof. R. Steph. al. ad *Ter Denis* §. 213. 6 deest R. Vof. Steph. al. 7 desunt Vof. R. Steph. usque ad *Phoebe* §. 216. Basil. ad *Cursus enim*.

- 215 Jamque dies coelo concefferat: almaque curru
Noctivago Phoebe medium pulfabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
220 Occurrit comitum: Nymphae (quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
Jusserat) innabant pariter, fluctusque secabant,

Quot

SERVII.

215. JAMQUE DIES COELO CONCESSERAT. Non dicit diem intervenisse: nam supra ait 147. *Media Aeneas freta nocte secabat.* Et coelo concefferat, pro in coelo, & deest, nocti.

216. NOCTIVAGO. Nomen mire compositum. ⁸ [Cursus enim Lunae non rectus est per Zodiaci medium, sicut Solis, qui cursus agit per Eclipticam lineam, quae Zodiacum bifariam dividit; cum Luna ad extremas Zodiaci decurrat oras; nunc in austrum, nunc in septentrionem declinans, & vagans. Id autem *vagum* appellatur, quod non rectam fecat viam; sed errare dicitur: unde & ἀπὸ τοῦ πλάτης, id est, ab errore, Πλανῆται vocati sunt.] PHOEBE. Luna; sicut Sol, *Phoebus*. Item & Titan, Sol; & Titanis, Luna. Describit autem mediam noctem, & dicit finitum diem secundum Romanum ritum, ⁹ [qui a media nocte diem numerant; & noctem similiter a medio die.] Nec Lunae fit sine causa commemoratio: nam aliter Nymphae videri non poterant.

218. CLAVUMQUE REGIT. ¹⁰ [Pro, clavo navem regit: & dat Aeneae, sicut] jam in quinto libro, gubernandi peritiam. ¹¹ [VELISQUE MINISTRAT. *Velis*, quidam dativum volunt, non ablativum; ut si dicamus, *aliquem ministrare convivis*.]

219. MEDIO IN SPATIO. Inter navigandum. ¹² [CHORUS COMITUM NYMPHAE. De navibus factae: & mire *comitum*, quia cum eo venerant.]

220. ALMA CYBELE. ¹³ [A *Cybelo*, Phryge, qui primus ei sacrum instituit, alma] ¹⁴ Mater

Deum dicta *Cybele*, vel ἀπὸ τοῦ κυβερῆος τοῦ κεφαλῆος, ¹⁵ [id est, capitis rotatione:] quod semper Galli, per furorem motu capitis comam rotantes, ululatu futura praenuntiabant. Lucanus l. 566. *Crinemque rotantes Sanguinei populi ulularunt tristia Galli.* *Cybele* autem, Bacchius est: nam *Cybele*, Anapaestus est, ut III. III. *Hic mater cultrix Cybele*: ¹⁶ [vel a *Cybelo* sacerdote, vel a *Cybele*.]

222. ¹⁷ [INNABANT PARITER. Quia de navibus verbae.]

VARIORUM.

212. SEMIFERO. *Caeruleo sub pectore* citat Afrasianus Messius. HEINS. *Fumifero* Montalbanius.

213. PROCERES. *Juvenes* Leidenfis, & secundus Moretanus.

214. SECABANT. Ita omnes nostri. at in Pierianis nonnullis, *ruebant*. ut Aeneidos primo v. 35. *Vela dabant laeti & spumas salis aere ruebant.* de *rueudi* verbo hac significatione dictum sub finem libri IX. *T^o secabant* minus hic aridet, quia paullo post denuo habebimus, *fluctus secabant*, & jam praecesserat *media Aeneas freta nocte secabat*. HEINS. *Maris aere* Bigotianus. vid. Catroeus.

215. CONCESSERAT. Ita nostri omnes, non *discesserat*. HEINS. *Detexerat* Vratislaviensis. *discesserat* a manu secunda Francianus, & Ed. Mediol. Ald.

Ibid. CURRU. *Curru* Dorvil

218. VELISQUE MINISTRAT. Vid. ad lib. VI. 302.

219. ME-

⁸ desunt Dan. ad *Phoebe*. ⁹ desunt Vof. R. Steph. al. ¹⁰ desunt iisdem. qui, jam ei & in quinto gub. dedit peritiam.
¹¹ desunt iisdem. ¹² desunt iisdem. ¹³ desunt iisdem. ¹⁴ desunt Vof. Steph. ¹⁵ vel a Phrygiae montibus ubi colitur, quos *Cybelos* vocant Fabr. Basil. ¹⁶ desunt Steph. Dan. Fabr. vel a *Cybelo* sacerdote dici, v. a. *Cybele* R. Vof.
¹⁷ desunt R. Vof. Steph. al.

Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
Adgnoscent longe regem, lustrantque choreis.

225 Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, Deum gens,
Aenea? vigila, & velis immitte rudentes.

230 Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus,

Nunc

SERVIL

223. QUOT PRIUS. Id est, quantae; ad numerum retulit: ergo] ¹⁸ subtrahit, tot.

224. ¹⁹ [LUSTRANTQUE. Circumdant, & circumcumeunt.]

225. DOCTISSIMA CYMODOCEA. Poëtica: sic ut etiam mutatio ipsa confingitur. ²⁰ [Ergo doctissima, quae divinitus hanc doctrinam fuerit consecuta:] nam stultissimum est, quod quidam ait: ²¹ ideo doctissima, quia Ilionei navis fuit.

226. ²² [PONE SEQUENS. Hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adverse videri nolunt: unde Eclog. VIII. est 102. Transque caput jace, ne respexeris.] DORSO EMINET. Peritia natandi ostenditur.

227. ²³ [TACITIS. Aut ipse tacitus; aut pro, tacite, & leniter.] SUBREMIGAT. Subnatat.

228. ²⁴ [IGNARUM ADLOQUITUR. Aut praesentiae suae ignarum: aut quod e navibus Nymphae factae sunt.] VIGILASNE DEUM GENS. Verba sunt sacrorum: nam virgines Vestae certa die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant: *Vigilasne, rex? vigila*. Quod Virgilius jure dat Aeneae, quasi & Regi, quem ubique & Pontificem, & sacrorum inducit peritum. ²⁵ [Et bene primo interrogat; deinde quod ²⁶ *vigilat*, approbat.] DEUM GENS. Propter IX. 642. *Diis genite, & geniture deos*.

229. ²⁷ [VELIS IMMITTE RUDENTES. Hoc est, rudentibus vela immitte, id est, laxa, ut est illud Georg. III. 251. *Notas odor attulit auras*.

Immitti autem dicuntur rudentes, cum vela laxantur.

230. SACRO DE VERTICE. Argute sacro, ne miretur Aeneas deas factas.] PINUS. Hoc loco, secundum quartam declinationem dixit: in Bucolicis juxta secundam, ut VIII. 22. *Menalus argutumque nemus, pinosque loquentes Semper habet*. NOS SUMUS. Loquitur per definitiones. ²⁸

VARIORUM

219. MEDIO IN. In medio Montalbanus & prior Hamburgicus.

220. CYBELE. *Cybele* scriptum reperi in codice A. Coloti. sic etiam Graeci *Kυβηλη* dicunt. URSIN. In Gudiano disertim *Cybele*. quomodo & mater deorum dicta, ubi & *Cybele*. nisi mendosus est Hesychii codex, cui *Kυβηλη* & *μηνυρ* *σαν* *9αν*. de *Cybele* res magis explorata, de qua Auctor Etymologici, Eustathius in Homerum, Hesychius, Suidas & Festus. vide annotata nostra ad librum III. Aen. III. ubi hac de re jam egimus. HEINS. *Cybele* etiam Leidensis cum glossa, *deum mater a Cybele monte Phrygiae*. & Cod. Voss. in Servio ad lib. IX. 117. *Cybele* habet. *Cybele* Dorvil. vid. ad Phaedr. lib. III. 17. & 20. Gudii & aliorum notas.

221. NUMEN. *Nomen* Gudianus a manu prima.

223. AD LITORA. Medicus, *Quo prius aeratae steterant ad litora puppis*. sed sic ut *ro puppis* a la-

¹⁸ subtrahit tot R. Vol. Steph. al. ¹⁹ desunt iisdem. ²⁰ desunt iisdem. ²¹ Ilionei navem fuisse, & ideo eam esse doctissimam fandi Dan. Fabr. ²² desunt R. Vol. Steph. al. ²³ desunt iisdem. ²⁴ desunt iisdem. ²⁵ desunt R. Steph. al. ²⁶ vigilet Vol. ²⁷ desunt V. R. Steph. al. ad *Pinus* §. 230. ²⁸ sane declamatorie hos versus explicant Dan. Fabr.

Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
235 Et dedit esse deas, aevumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco

Arcas

S E R V I I.

231. PERFIDUS. Qui post foedus bella com-
movit. Hinc Latinus, VII. 595. *Ipsi has sacrilego
pendetis sanguine poenas.* 29 [Alii e communi ser-
mone *perfidum* Rutulum dici, quia ipsa Trojana
est. UT NOS. *Ut*, pro quoniam, Plautus in Pseu-
dolo II. II. 60. *Ut lassus veni de via, me volo cu-
rare.* Et in Mostellaria I. III. 63. *Eundem ani-
mum mihi oportet esse gratum, ut impetravi:* pro
quoniam.]

232. 30 [PRAECIPITES. Nomen pro adverbio,
praecipitanter.

233. RUMPIMUS. Propter illud IX. 118. *Conti-
nuo puppes abruptunt vincula ripis.*] INVITAE.
Ac si diceret: malueramus tibi potius servire, quam
in Nympharum numina commutari. TEQUE PER
AEQUOR QUÆRIMUS. Id est, haec nobis vagan-
di causa est, ut te invenire, 31 [& juvare] possi-
mus.

234. REFECIT. Aut vacat RE: aut quia 32 in
ipsis forma fuerat navium: 33 [ergo alteram fe-
cit.]

235. ET DEDIT ESSE DEAS. Graeca figura, ut
V. 262. *Donat habere viro.* 34 [AEVUM. 35 Im-
mortalitatem. AGITARE. [*ἀΐεον*, hoc est,] a-
gere.]

238. JAM LOCA JUSSA TENET. 36 Ut & supra
VIII. 547. diximus, hoc *ναῖα τὰ κινεῖσθαι* acci-
piendum est: nam intelligimus, cum equites mi-
sisse per terram.

V A R I O R U M

a secunda manu sit inculcatum. HEINS. *In litore*

lib. IX. 121. codices aliquot, ubi vide.

224. CHOREIS. *Choreas* secundus Hamburgi-
cus.

225. FANDI. Markl. ad Stat. II. Silv. II. 19. le-
git *nandi*. sed non magnae laudis, inter marinas
nymphas nandi esse doctissimam. sed inter has na-
tantes facundia excellens, partes sibi sumit adfan-
di Aeneam. *fandi potens* Aufon. Epigr. I. hinc
etiam Silius lib. VII. 428. Cymodocae dat partes
Protea adloquendi, quas etiam ut maxima natu
obit. BURM.

227. AC LAEVA. *At laeva* Mediceus a manu
prima. HEINS. *Ac levi* Montalbanius.

229. VELIS. *Ventis* Ed. pr.

231. NUNC PELAGI. Nos Excerpta nostra.

232. PREMEBAT. *Petebat* uterque Hamburgi-
fis pro varia lectione, & secundus a manu prima.

233. RUMPIMUS. *Rupimus* vetustiores. bene.
HEINS. Ita Francianus.

238. JAM LOCA JUSSA TENET. *Tenent Arcas
eques* in Mediceo. eleganter. adaequantur quae curis
secundis observavimus ad Nasonis Remedia Amo-
ris V. 164. *eques* pro *equites* est enim de pluribus
sermo. Epicedio Drusi,

Funeris exequiis adsumus omnis eques.

vide infra lib. XI. V. 464. Claudianus libro III. in
Stilicon. ex optimo codice Vaticano,

*Est cum jam premerent flammæ, murumque fe-
rarent*

Hofis, in extremos aciem mittebat Hiberos.
Noster lib. XI. 997.

At manus interea muris Trojana propinquant.
ita

29 desunt R. Vof. Steph. al.

30 desunt Vof. R. Steph. al. ad *invitae* V. 233.

31 desunt Vof. R. Steph. Dan. sed Ba-

sil. habet tantum, ut te juvare.

32 ante navium amiserant formam Dan. Fabr.

33 desunt Vof. R. Steph. al.

34 desunt R. Steph. al.

35 immortalem Dan. Fabr.

36 desunt Vof.

- Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 240 Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
 Surge age, & Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma jube, & clipeum cape: quem dedit ipse
 Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
 Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
 245 Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos.
 Dixerat: & dextra discedens impulit altam,
 Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas

Ociore

SERVIL.

240. NE CASTRIS JUNGANT. Aut se subaudi: aut *jungant*, pro jungantur.

241. ³⁷ [SOCIOS VENIENTE VOCARI. Antiquo verbo militiae usus est: *viros* enim *vocari* significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate conveniunt.]

245. CRASTINA LUX MEA &c. SPECTABIT CAEDIS ACERVOS. *Spectabis*, est vera lectio: & ordo est: Si mea dicta irrita non putaris, crastina lux ingentes acervos caedis videbit: nam male quidam SPECTABIS legunt, & ad lucem referunt; quod non procedit: nullus enim sic loquitur: O Aenea, si quae dico minime credis, o lux crastina, ingentes caedis acervos videbis. ³⁸ [Alii more antiquo *lux*, pro luce accipiunt. Lucilius in tertio: *Hinc media remis Palinurum pervenio nox*: pro nocte. Longus ait: Deest *veneris*: unde & ipse, *spectabis*, legit.]

246. DEXTRA DISCEDENS IMPULIT. Mire *discedens*: adjuvatur enim pulsus recedente eo, qui impulit.

247. FUGIT. Pro velociter posuit.] HAUD IGNARA MODI. Moderationis. ³⁹ [Impulit navem libramento peritiae & moderationis:] quippe quae fuerat navis.

VARIORUM.

ita enim Valerius Probus in arte Grammatica hunc locum legit. Sallust. Hist. III. apud Nonium: *Quod*

ubi frustra tentatum est, socordius ire miles occipere. ubi perperam vir elegantissimi ingenii Jolius Mercerus *occipere*, vel *milites occipere* contendit reponi debere. Nec dissimile est illud ejusdem Sallustii apud Carisium Sospitrem lib. II. *Alius alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt*. quod & Diomedes Grammaticus producit. Idem Sallustius bello Catilinario: *Alius alii assentiebantur*. Terentius Adelphis: *Aperite aliquis actusum*. nec praeter exemplum Graecorum ea est locutio. Consulatur Priscianus libr. XVII. pag. 1099. Ed. Putschianae: apud Terentium Andr. Act. IV. Sc. 4. *quid illic hominum litigant*. ita enim Donatus agnoscit, etsi testetur in aliis exemplaribus legi *litigat*. apud A. Gellium lib. I. cap. 23. *Matrumfamilias caterva lacrymantes, atque orantes ad Senatum perveniunt*. dein *loca jussa*, ut apud Claudian. lib. II. in Rufin. v. 363. ex Mss. *Es jussa stat quisque loco*. HEINS. Magis ad rem pertinet Ovidii locus lib. V. Fast. 406. *commisissus* Ald.

240. NE CASTRIS JUNGANT. Ne *jungant castris* primus Moretanus. HEINS.

Ibid. CERTA. *Iusta* Hugonius. nec *castris* Francianus.

242. QUEM DEDIT IPSE. *Quem dedit ingens* alter Mentelius, & pro diversa lectione Sprotanus. sed *ingentes acervi* mox subsequuntur. HEINS. *Ingens* etiam Leidensis & Parisiensis.

243. ORAS. *Auro ambiit boras* Zulichemius. Or-

³⁷ desunt Vof. R. Steph. al. ³⁸ desunt iidem ad *haud ignara* §. 247. in Daniele & Fabr. bis fere idem legitur, & videntur ex variis aliorum commentariis illa collecta, & vitiose edita. hoc modo deest *veneris*, hoc est, crastina lux veniae tantum, & *crastina lux*. si ad Aeneam referas, *spectabis*. & non irrita dicta putaris, & crastina lux subaudiendum, cum *veneris*. si autem ad lucem *spectabis* legas. *Crastina lux*, suspendendum quidam. . . *. haec ultima desunt Fabr. a legas
³⁹ desunt Vof. R. Steph. al.

Ociore & jaculo, & ventos aequante sagitta.
 Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
 250 Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
 Tum breviter supera adspectans convexa precatur.
 Alma parens Idaea Deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 255 Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.

Tan-

SERVII.

248. ⁴⁰ [OCIOR ET JACULO. Breviter tribus comparavit: quoniam & sagittam ventis aequavit.]

249. INDE ALIAE CELERANT CURSUS. Hoc est, inde aliae Nymphae ⁴¹ aliarum navium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymodocea. ⁴² [An, aliae naves?] INSCIUS. Id est, rerum, quas audierat: nam credere ex aperto non poterat.

250. OMINE. Augurio promissae victoriae.

251. ⁴³ [CONVEXA. Hic, *convexa*, epitheton est: quia ait: *supera convexa*: alibi solum *convexa*, principale est.]

252. ALMA PARENS IDAEA DEUM. *Alma*, proprie *tellus* est, ab eo, quod nos alat: abusive tamen etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. Terram autem ⁴⁴ ipsam constat Matrem Deum esse: unde & simulacrum ejus cum clavi pingitur: nam terra aperitur verno; hyemali clauditur tempore. DINDYMA. Mons Phrygiae.

253. TURRIGERAEQUE URBES. Civitates turritae, ⁴⁵ [quas terra gerit:] unde & cum corona turrita Mater Deum pingitur. AD FRENA LEONES. Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas matris subjacet affectioni, ⁴⁶ [et subjugata est.] ⁴⁷ [Figurate autem, *leones ad frena bijugi*, id est, frenati leones.]

254. PROPINQUES. Facilius efficias, ⁴⁸ [prospere, matures, propitium facias,] ut 1. 526. *Et propius res aspice nostras*.

255. PHRYGIBUSQUE ADSIS. Ac si diceret, & cultoribus tuis.

VARIORUM.

Ortvinus haec ultima a monachi manu adjecta

credebat, & *Invisum Ignipotens*, versu imperfecto a Marone relictum.

244. CRASTINA LUX. Recte hic deficere verbum notat Longus, scilicet *aderit*, *veniet*. ita saepe in celeritate exprimenda veteres. Vellej. 11. 17. *Epistolae Caesi Vari*, scil. *veniunt*. vid. ibi Heinf. *Marius in hiberna*, scil. *venit*. vid. Gronov. ad Senec. Troad. 844. alia ellipsis, sed huic similis, apud Stat. 1. Silv. 11. 144. *Jam Thybridis arces Iliacae*. scil. *videntur*, *apparent*. ubi vide Gevart. Barth. & Markland. vid. ad Lucan. x. 386. BURM.

Ibid. DICTA. Verba prior Hamburgicus.

245. CAEDIS. *Gentis* Gudianus, Venetus, & Oudartii. *spectabis* Bigotianus. *spectabunt* Excerpta nostra. *spectabat* Hugonius. *spectabit* tuerur Cl. Bentlejus ad Terentii Hecyr. 111. 1. 6. sed & Mediceus habet *spectabis*, quod probare videtur Salmasius de modo Usurar. pag. 715.

246. ALTAM. *Altam* Montalbanius pro diversa lectione. HEINS.

247. MODI. *Modo* Dorvill.

Ibid. UNDAS. *Undam* secundus Hamburgicus & secundus Moreti.

248. AEQUANTE. *Sectante* Sprotianus.

251. SUPERA ADSPECTANS. *Supera spectans* a manu prima Gudianus, & alter Mentelius. *superaspectans* duo Moretani. HEINS. Et ita Hugonius. *supera breviter spectans* Ed. pr. *breviter supera spectans* Mediol.

253. BIJUGIQUE. *Biugi ad frena* Francianus.

254. PROPINQUES AUGURIUM. Barthius apud Stat. VI. Theb. 853. corrigens *terraeque propinquat*,

⁴⁰ desunt iisdem. ⁴¹ celerius Vof. ⁴² desunt Vof. R. Steph. al. ⁴³ desunt iisdem. ⁴⁴ desunt iisdem. ⁴⁵ desunt Dan. Fabr. & subiecta est Vof. ⁴⁶ desunt Vof. R. Steph. al. ⁴⁷ familiare iisdem. ⁴⁸ desunt iisdem.

- Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio fociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
260 Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita fuscitat iras.
Tela manu jaciunt: quales sub nubibus atris
265 Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.

At

S E R V I I.

256. TANTUM EFFATUS. Breviter, ut supra dixit, propter lucem jam maturam, id est, plenam: nam 49 non crepusculum; sed lux 50 matura describitur. REVOLUTA. Id est, aperta: sicut 51 contra, involutum dicimus esse, quod clausum est. RUEBAT 52 [autem, non occidebat;] sed oriebatur, 53 [cum impetu veniebat: quia per orbem,] ut II. 251. *Et ruit Oceanus nox*: Est autem, hysseron proteron in sensu: prius enim nox 54 fugatur, & sic dies oritur.

257. 55 [MATURA. Multa, quasi tempestiva, & quam jam esse oportebat: aut satis plena & clara.]

258. [SOCIIS EDICIT. Secundum dicta Nymphae.] SIGNA SEQUANTUR. 56 Vel tesseræ, vel tubarum, vel 57 [re vera] signa militaria.

264. QUALES SUB NUBIBUS ATRIS. Id est, altis 58 modo.

265. STRYMONIAE GRUES. A fluvio Thraciae *Strymone*, juxta quem habitant. Haec autem comparatio non ad telorum pertinet jactum, sed ad Trojanorum clamorem: 59 [nam & Homerus *Iliad. F. 2.* sic posuit; a quo sumitur comparatio:

Τρῶες μὲν κλαγγῇ τ' ὀνοπῇ τ' ἔσαν, ἔρδεις αἶψα:

*Ἦντι περ κλαγγῇ γράσαντο πῆλιν ἔρδεις περ,
'Αἰ τ' ἐπὶ ὄν χειμῶνα φύγον κ' ἀλυσσάμενοι ὀμόσαν,
Κλαγγῇ ταίγε πέτον' ἐπ' ἀπαιτοῖο ῥέαν.]*

266. FUGIUNTQUE NOTOS. Aut quosvis ventos frigidus: nam etiam 60 grues significant tempestatem futuram, 61 ut in *Georgicis* legimus L. 374. *Aut illum surgentem vallibus imis Aeriae fuggere grues*: aut re vera *notos*: horum enim calorem fugiunt, cum revertuntur 62 in Thraciam ex Aegypto. 63 [SECUNDO. Num laeto? Trojanorum clamor ex gaudio.]

V A R I O R U M.

quat, ex codice suo *terramque propinquas* hoc loco Virgilii firmat, & explicat, praesentior & propinquior augurio adfis.

255. SECUNDO. *Superbo* secundus *Hamburgicus. asis* *Dorvil.*

256. EFFATUS. *Affatus* *Montalbanius* & *Zulichemius. at interea* alter *Hamburgicus.*

257. MATURA LUCE. Vid. ad I. *Georg. 66.*

258. SIGNA. *Bella* *Vratislaviensis. edicit sociis ut signa* *Oudartii.*

259. APTENT. *Aptant* *Montalbanius, Leiden-*

fig

49 non Dan. Fabr. 50 jam matura iidem. 51 e contrario quod. involvitur clausum est iidem. 52 desunt Vol. R. Steph. al. 53 desunt iidem. 54 figuratur, sic dies R. & deest etiam Vol. Steph. al. ante enim est ut nox fugatur & sic lux adventet Dan. Fabr. 55 desunt Vol. R. Steph. al. 56 nunquid literarum figuram faciunt pervolutam? Dan. Fabr. quae non satis intelligo. sed ad sequentia de Gruibus pertinere puto, quae volantes figuram literarum faciunt, ut Cerda & alii notarunt. 57 deest Vol. R. Steph. al. 58 deest Steph. al. 59 desunt Vol. R. 60 gravera Steph. 61 ut ostendit ipse Virgilius dicens, *Aut. Dan. Fabr. 62 ad Macedoniam Dan. ad Thraciam Fabr. ex Aegypto desunt* Vol. R. Steph. al. 63 desunt R. Vol. Steph. al.

At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Aufoniis; donec versas ad litora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
270 Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:

Non

SERVII.

269. ALLABI CLASSIBUS AEQUOR. Labi cum classibus: "aut, aequore classē labi. Quidam ita exponunt, & hoc ad phantasiam Rutulorum referunt: quoniam admirantibus his unde tanta fiducia "animo Trojanorum incessisset, repentina facies multarum adpropinquantium perinde visa est, atque si ipsum aequor cum classibus allaberetur.]

270. ARDET APEX CAPITI. Ex sequentibus intelligimus Aeneae armorum fieri descriptionem: nam dicturus est: inf. 276. "At non audaci Turno fiducia cessit. "quamvis talia arma conspiceret. Si tamen primam respicias connexionem, quasi de Turno videtur dicere: quod non procedit. "Apex, conī altitudo hoc loco. [Est autem Homeri & locus & comparatio. "Iliad. x. 26.

[Παραφαίνω θ' ὅς τ' ἀπὸ τοῦ κεφαλῆ τοῦ πύργου, ὅς ἡ τ' ἐπ' αὐτοῦ ἔστιν. ἀρχαῖοι δὲ οἱ αὐτοὶ φαίνονται, πολλοὶ μὲν ὅρασι τοῦτο ἀπολογεῖται, ὅτι καὶ ὁρᾶται ἐκ τῆς πύργου καὶ τοῦ πύργου ἀπολογεῖται μὲν ὅτι ἐστὶν, καὶ δὲ τὸ σῆμα τῆς πύργου, καὶ τὸ φῆμα πολλὸν πύργου διὰ τοῦτο ἀπολογεῖται.]

Hoc autem iste violentius posuit, quod ille tantum stellae facit comparisonem; hic etiam stellae pestiferae, respiciens ⁷⁰ quas clades Rutulis sit illaturus Aeneas. ⁷¹ [Possumus tamen *Apex capiti* accipere, utrumque eum fuisse complexum, cum dicit: *Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma Funditur*: & sacerdotis, per *apicem*, & viri fortis facere mentionem: dicitur autem *apex*, virga, quae in summo pileum Flaminum lana circumdata, & filo configata erat: unde etiam Flamines vocabantur. Hoc autem nomen a veteribus tractum est: *apere* enim, veteres ritu Flaminum *adligare* dicebant: unde *apicem* dictum volunt.]

VARIORUM.

sis & Hugonius. *optant* secundus Hamburgicus pro varia lectione, *armant* a manu prima. *pugnare* Oudartii.

261. TUM DEINDE. *Cum deinde* ex scriptis. HEINS.

263. DARDANIDAE E MURIS. *Dardanidae omnes*. Venetus.

265. SIGNA. *Colla* Sprothianus. *aequora tranant* alter Hamburgicus. *transuunt* Dorvil.

267. EA MIRA. *Fama mira* Mediceus.

268. PUPPES. *Præcis* Leidensis. *versare ad litora* Venet.

269. ADLABI. *Alabi* Dorvill.

270. CAPITI. *Capitis* Macrobius lib. v. Saturni. cap. 10. in ultima Pontani editione. *perperam*. aliter idem cap. 13. ejusdem libri. *capitis* quoque Sprothianus & Montalbanus. HEINS. Vid. ad lib. vii. 689.

Ibid. AC VERTICE. *A vertice* Mediceus, Menagianus uterque, secundus Rottendorphius, Venetus & duo Moretani. & ita Nonius in *fundere* & in *ardere* locis duobus. *cristis a vertice* prior Hamburgicus, alter *cristis ac vertice*, ut & Moretanus quartus. lib. v. *Illo ictum venientem a vertice velox Praevидit*. Macrobius lib. v. cap. 10. vulgatum agnoscit in postrema editione, sed exemplaria vetustiora & illic *a vertice*. capite tamen 13. ejusdem libri exemplaria omnia constanter *ac vertice*. HEINS. *Cristisque ac vertice* Ed. Mediol. Lubec. ita & Francianus & Parrhas.

271. UMBO AUREUS. *Aereus* in Mediceo, etiam in tertio Rottendorphio pro diversa lectione. quod ex suis quoque Pierius adnotavit, sed vulgatam scripturam haud immerito amplexus. sic inf. 9. 884. in eodem Mediceo, *nam sustinet aereus umbo*. *aereus* etiam *umbo* hic loci agnoscitur a Macrobio Saturni. lib. v. cap. 13. quamquam capite x. ejusdem libri vulgata

64 desunt iidem. 65 animos Fabr. 66 confundit hic locum ex lib. ix. 126. ubi legitur *At non*. sed mox 9. 276. *hanc tamen*. 67 quamvis R. Vol. Steph. al. 68 Apicem tamen modo cons. altitudinem dixit Dan. 69 desunt R. Vol. 70 quas clades Rutulis illas. Ann. Dan. Fabr. 71 desunt R. Vol. Steph. al.

Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:

Ille

SERVII.

272. COMETAE SANGUINEI LUGUBRE RUBENT. Pro, lugubriter. ⁷² *Cometae* autem, Latine Crinitae appellantur: ⁷³ & Stoici dicunt has stellas esse ultra xxxii. quarum nomina & affectus ⁷⁴ Avienus, qui iambis scripsit Virgilii fabulas, ⁷⁵ memorat. Plinius etiam Secundus dicit: *Cometas, stellas esse naturales, quae apparent certis temporibus.* ⁷⁶ Ita hoc quoque commemorat: *cometas fieri de planetis quinque: unde interdum* ⁷⁷ bona: interdum pessima significant: nam si de Venere aut Jove fiant, ⁷⁸ optima praenuntiant; si de Marte aut Saturno, deteriora: nam ⁷⁹ Mercurius semper talis est, qualis ille, cui cohaeret: unde & minister deorum fingitur. Hinc est ergo quod ait modo: *Cometas sanguinei lugubre rubent*, id est, noxii. ⁸⁰ [Hanc stellam Electram dicunt, cum qua Jupiter concubuit, quae, cum Trojam ardentem videret, capillum lacerabat, atque ita in astra est recepta. Sane Avienus *cometarum* has differentias dicit: Stella, quae obliquam faciem post se trahens, quasi crinem facit, ⁸¹ *Hippius* vocatur: ista, si ab occasu Solis in ortum veniat, mala ⁸² Perfidis & Syriae ostendit: si ad meridiem ⁸³ tetenderit, Africam & Aegyptum a malis relevat, solis pecoribus pestem denuntians; si septentrionem respexerit, Aegyptum bellis & miseriis premit: si occidentem tetenderit, gravat Italiam, & quidquid ab Italia usque ad Hispanias tendit: si a meridie in septentrionem ierit, a bellis quidem externis securitatem denuntiat, sed seditiones domesticas significat. Alter *Cometes* est, cui ex gladio nomen est, (nam Graece ⁸⁴ *ἑρπης* appellatur) cuius tractus est longior, & pallidus color, neque comas habere dicitur, & hebetior ejus flamma est: qui, si orientem attenderit, Regem Perfidis dolis significat appetendum: ⁸⁵ denuntiat & bella: etiam Syrios pari conditione involvit: & Libyam atque Aegyptum fraude & insidiis nuntiat ⁸⁶ posse laborare: quod si occidentem attenderit, foedera nova regionis ejus re-

gi significat, quae dicit per puellam congregatam in nuptias posse dissolvi. Alter *Cometes* est, qui ⁸⁷ *Lampadius* appellatur, & quasi fax lucet: hic cum orientem attenderit, omnes illas orientis partes dicit nebulis posse laborare, frugesque eorum caliginoso aëre corrumpi: si meridiem attenderit, Africam dicit siccare, & serpentibus posse laborare: si occidentem spectaverit, Italiam dicit adfuit fluminum inundationibus laborare, si septentrionem viderit, famem gentibus septentrionalibus significat. Est etiam alter *Cometes*, qui vere *Cometes* appellatur: nam comis hinc inde cingitur. Hic blandus esse dicitur: qui, si orientem attenderit, laetas res ipsi parti significat: si meridiem, Africae aut Aegypto gaudia: si occidentem inspexerit, terra Italiae voti sui compos erit. Hic dicitur apparuisse eo tempore, quo est Augustus sortitus imperium: tunc denique gaudia omnibus gentibus futura sunt nuntiata: si septentrionem attenderit, prospera universa significat. Est alter *Cometes*, in tympani modum, quia & valde lucet, & Electri colorem habet, quem *Disceum* vocant: quoniam iste ⁸⁸ ex imo loco solet gigni, orbi terrarum caedes, rapinas, bella, & caetera mala significat. Sextum *Cometem* appellari, ex Regis Typhonis nomine, Typhonem dicunt, qui semel in Aegypto sit visus, qui non igneo, sed sanguineo rubore fuisse narratur: globus ei modicus dicitur & tumens; crinem ejus tenui lumine apparere fertur, qui in Septentrionis parte aliquando fuisse dicitur: Hunc Aethiopes dicuntur & Persae vidisse, & ⁸⁹ omnium malorum & famis necessitates pertulisse: ⁹⁰ [quorum plena, vel pleniores differentias, vel in Necepsio, vel Petosiri, si quem delectaverit, quaerat.]

273. SIRIUS ARDOR. *Sirius*, stella est in ore canis: quae, ut in tercio diximus, quantum in ipsa est, pestifera est, ⁹¹ sed pro qualitate adjacentium aut vincitur, aut majoribus utitur viribus: hinc est,

⁷² *Cometas* a Latina lingua Crinitas appellamus Dan. Fabr. ⁷³ has autem stellas Stoici ul. xxxii. esse dicunt, iidem. xxxii. R. ⁷⁴ Abienus Steph. Dan. Fabr. al. & in postea iterum. vid. Canegiet. Dissertat. de Aviano cap. 11. ⁷⁵ commemorat Dan. Fabr. ⁷⁶ item R. Vof. Steph. al. ⁷⁷ bonum R. Vof. ⁷⁸ meliora significant Dan. Fabr. ⁷⁹ Mercurialis Vof. R. Steph. al. ⁸⁰ desunt iisdem ad §. 273. ⁸¹ *Ippius* Dan. ⁸² *Perfidis* Dan. Fabr. & mox iterum. ⁸³ attenderet Dan. & mox iterum. ⁸⁴ *ἑρπης* Dan. Fabr. ⁸⁵ denuntiavit Dan. ⁸⁶ posse * laborem Dan. ⁸⁷ *Lampadius* Dan. Fabr. ⁸⁸ ex uno loco * sol. & gignit Dan. ex uno loco Fabr. ⁸⁹ omni * malorum Dan. ⁹⁰ desunt Fabr. ⁹¹ pl. vel in pleniores differentias, vel in Canepetro, vel inpetus Sirisque * delectaverit quaerat Dan. ⁹¹ & pro Dan. Fabr.

Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
 275 Nascitur, & laevo contristat lumine coelum.
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora praecipere, & venientis pellere terra.
 [Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:]
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:

280 In

SERVII.

est, quod, cum certo tempore semper oriatur, non semper est noxia.⁹² [Sed secundum Physiologicos, idcirco⁹³ calidius fidus putatur, quod⁹⁴ ita malignam vim habet: nam quod naturam⁹⁵ inimicam ori habeat, propterea fieri, ut aegro aquam hauriat ad restinguendam sitim: nam ideo eos, qui rabidi canis morfu continguntur, aquam refugere; &, ni cito subveniatur, perire siti: quia virus ejus animalis, quod contrarium ori sit, similiter in corpore humano saeviat.

275. LAEVO. Noxio]⁹⁶ hic, ut II. 54. *Si mens non laeva fuisset*: alibi pro bono, ut IIII. Georg. 7. *Si quem numina laeva sinunt*. An potius laevo, noxio: quia canis circa Austrum est, & Astrologi⁹⁷ judicia, quae sunt in eo coelo, sinistra vocant?] Quod autem ait: CONTRISTAT LUMINE COELUM, cum de stella loqueretur, quam armis splendentibus comparavit, bene hoc Statius ad ipsa arma transtulit, dicens III. Theb. 223. *Armique in auro Tristia*.

277. ⁹⁸[LITTORA PRAERIPERE. Pro, praeripiendi, & depellendi.]

279. QUOD VOTIS OPTASTIS ADEST. Magna ars persuadentis est, ut, quod cupit fieri, in praedictum trahat. Sic hoc loco, quia vult Turnus, ut optent pugnam ejus focii, hanc eos semper dicit optasse. PERFRINGERE DEXTRA. Fortiter facere: & bene verbo usus est militari.

VARIORUM.

gata ab illo scriptura exhibetur. HEINS. *Movet* Montalbanius. *aereus* Leidenfis.

273. SANGUINEI. *Sanguineae* Mentelius uterque, Regius, Venetus, secundus Moretanus, Leidenfis, Hugonius & Zulichemius, & a manu

prima prior Hamburgicus & secundus Rottendorphius. & Parrhaf. ac Syrius idem Hamburgicus & Venetus.

275. LAEVO. *Saevo* Waddel. Anim. Critic. p. 34.

277. PRAERIPERE. Donatus *praecipere*, id est praecipere. cum Donato non facio: qui nec lectionem observavit, & verborum interpres non exquisitus fuit. FABRIC. *Praecipere* vetustiores nostri & Pieriani, quod Pierius ipse adstruit ex antiquis scriptoribus. nec aliter ex perveteri codice Giphanius Indic. Lucret. in *praecipere*. noster lib. x. 491. & *spe jam praecipit hostem*. quomodo & Symmachus lib. III. Ep. 29. *Factum nuntias, quod spe & opinione ante praeepti*. Eclog. III. 98. *si lac praeeperit aestas*. & VI. 105. *omnia praeepti atque animo mecum ante peregi*. quo loco ita etiam exhibet veterrimus liber Etruscus in Epistolis Plinii lib. IX. Ep. XIII. Adeantur, ni molestum est, quae de hoc verbo annotamus ad Valer. Flac. lib. IV. 341. & 751. HEINS. *Praecipere* Ed. Mediol. & forte *re audaci* melius conveniret. sed vide Gronov. & Drak. ad Liv. XXII. XLI. §. 9. *praecipere* Excerpta nostra.

278. ULTRO ANIMOS. Absent hic versus a Mediceo, & primo Moretano. etiam a Gudiano & altero Menteliano a manu prima. & sane libr. IX. 127. jam ipsissima haec verba denuo habuimus. HEINS. Nonnulli codices hunc versum praeponunt praecedenti.

279. OPTASTIS. *Optatis* Sprotianus & Montalbanius, Leidenfis, Oudartii & Zulichemius, & Regius a manu prima. *perfringere* prior Hamburgicus pro diversa lectione. *quos votis optastis* Pet. Daniel. editio. *perfringite* Parrhaf. *perfringite* Ed. Ve-

⁹² defunt R. Vof. Steph. al. ad *Laevo* §. 275. vide de his Servii verba Barth. ad Stat. I. Theb. 634. ⁹³ calor Dan. & Barthius. ⁹⁴ Ida Dan. ⁹⁵ inimicum morem Dan. inimicam humori Barth. & mox, ad r. sitim idoneam, Eos, & mox, contrarium humori. ⁹⁶ defunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁷ votitia Dan. *Nostia*, quae sunt in coelo Barth. ⁹⁸ defunt R. Vof. Steph. al.

- 280 In manibus Mars ipse, viri Nunc conjugis esto
Quisque suae rectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Ulro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
- 285 Haec ait, & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Aeneas socios de puppibus altis

Poth-

SERVII.

280. IN MANIBUS. Non jam in votis; sed manibus est res. ESTO. Pro, *fit*: tertia persona est.

281. REFERTO FACTA PATRUM. " Alii hic distinguunt, ut sit, ' referat modo unusquisque facta patrum & laudes. Et secutus Sallustium in fragm. inc. hoc dixit, qui ait, Hispanorum fuisse, ut in bella euntibus adolescentibus facta parentum memorarentur a matribus. Alii distinguunt: *Nunc magna referto facta*: ut duas res dixerit: nunc unusquisque & suorum factorum meminerit, & laudis parentum.

283. * [EGRESSISQUE. Si *egressi*, figurate dictum est.]

185: VERSAT QUOS DUCERE CONTRA. Cogitat quidem, sed non facit; ne diviso exercitu utrobique vincantur; quod sequentia indicant: nam paulo post dicturus est 308. *Et rapit acer Totam aciem in Teucros*, ' [AUDENTES FORT. Terentius Phorm. I. IV. 26. *Fortes fortuna adjuvat*. Potest haec sententia & superioribus adplicari, & per se separatim intelligi.] CONCREDERE. Vacat con.

287. * [PUPPIBUS ALTIS. ' Non pontibus.] PONTIBUS.] * Transtris, scalis navium. ' [SERVARE. Pro, servaverunt.

VARIORUM.

Venet. *perfringere* Dorvil.

280. MARS IPSE VIRIS. Actior est adhortantis sententia, in *manibus Mars ipse, viri*, ex manuscripto. Sil. I. *stat campus & arma, & Mars in manibus*. Huic contrarium mox subjicit proverbium, *Mars in pedibus*. item *Mars in lingua* XI. Aen. FABRIC. *Viris* Mediceus, Dorvill. Regius & Parthas. Edd. pr. Georg. II. 45. in *manibus terrae*.

281. MAGNA REFERTO. Ita & scripti. malim nihilominus, *referte*, quod in Gudiano a manu prima postmodum inveni. *vir* nimirum, quod praecessit. quamquam *vir* in Mediceo caeterisque nostris, excepto Sprotiano. praeterea prior Hamburgicus pro diversa lectione *Mars esse*, non *ipse*. HEINS.

282. LAUDES. Qui aliter legunt nec interpretes sequuntur vetustissimos, nec observant orationis elegantiam. FABRIC. *Laudesque* Edit. P. Daniel. & *laudes* Leidenfis. *occurramus* Leidenfis alius. *curramus* Excerpta nostra. *ad undas* Venetus, *ad amnem* prior Hamburgicus pro varia lectione.

283. EGRESSISQUE. *Egressisque* omnes fere scripti. & ita Lutarius ad Stat. XII. Theb. 13. *primis* secundus Moretanus. *primo* prior Hamburgicus pro varia lectione.

284. AUDENTES. Sententia Philetæ Coi, Poëtæ

99 referto autem pro referat. alii R. Vol. 1 referto, id est referto facta patrum & laudes. traxit autem hoc de Sallustio, qui dicit Hisp. Dan. 2 euntibus juvenibus parum facta mem. Dan. 3 a majoribus R. a majoribus, a matribus Vol. 4 defunt Vol. R. Steph. al. 5 defunt iisdem. 6 defunt iisdem. 7 deest iisdem. scalae vero recte exponitur. vid. Hirt. Bell. Alex. cap. xx. non potentibus Dan. Fabr. vitiose. secuti tamen Commel. & Emmenes. 8 deest iisdem. & contra *scandere* & *conscendere* naves & classes, ut supr. §. 155. qui *transra* exposuerunt, forte pontes illos, quibus naves consernebantur, ut Machinae istis imponerentur apud Tacitum II. Ann. 6. legerant. sed haec tabulata erant, quae ad tempus imponebantur. vide ibi Freinsheim. possent & pontes intelligi, qui ex navibus in terram projiciebantur, ad exponendos milites. ut & hodie fieri consuevit. BURM. 9 defunt Vol. R. Steph. al.

- Pontibus exponit: multi fervare recurſus
 Languentis pelagi, & brevibus ſe credere ſaltu:
 290 Per remos alii. Speculatus litora Tarchon,
 Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda,
 Sed mare inoffenſum crescenti adlabitur aeſtu;
 Advertit ſubito proras, ſociosque precatur:
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 295 Tollite, ferte rates; inimicam findite roſtris

Hanc

SERVII.

288. SE CREDERE. Pro, crediderunt.
 289. LANGUENTIS. Tranquilli. BREVIBUS.
 vadis.
 290. PER REMOS. Id eſt, ſcaphis, 10 [& deſt,
descendunt.]
 291. NON SPERANT. Legitur & SPERAT,
 quod & melius eſt: nam, dum vada eſſe non ſpe-
 rat, incidit in ea: 11 [quia, *fracta non remurmu-*
rat unda: Sed mare inoffenſum crescenti adlabitur
aeſtu.
 293. PRECATUR. Modo, cum precibushorta-
 tur.]
 295. TOLLITE, FERTE. Ad celeritatem 12 ni-
 mirum dictum eſt. FINDITE ROSTRIS. Militari
 felle dictum eſt: ut etiam terra ipſa quodammodo
 ſentiat hoſtis adventum.

VARIORUM.

- tae antiquiſſimi, quam certatim, ut notum eſt ſtu-
 dioſis, imitati ſunt Latini. FABRIC.
 Ibid. JUVAT. Addit *vireſque miniſtrat* Leiden-
 ſis unus. *Audaces* prior Hamburgicus a manu ſe-
 cunda.
 286. POSSIT. *Poſſet* Hugenanus. *committere*
 prior Hamburgicus pro diverſa lectione. *conducere*
 Sprotianus a manu prima.
 289. LANGUENTIS. *Languentes* Gudianus.
 291. QUA VADA NON SPERAT. *Spirant* Medi-
 ceus cum duobus Voſſianis, & Pieriani vetuſtiores.
 recte. transfertur enim id verbum ad res inanima-
 tas, ut ex Naſone mox videbimus. *ſpirat* a manu
 prima in tertio Rottendorphio. *ſpirant* etiam in
 Florentina Juntarum editione expreſſum. nec vel-

lem Pierius ſuper lectione longe elegantiffima du-
 bius animi aeſtuafſet. ſic lib. I. Georg. 326.

Cava flumina creſcunt

Cum ſonitu, fervetque fretis ſpirantibus aequor.
 apud Claudianum lib. I. in Eutropium ex vetuſto
 codice,

— *mergigue fretis ſpirantibus orat.*

non *ſpumantibus*. apud Lucretium *ſons ſpirat dulcis*
aquai, lib. VI. quod perperam ſollicitatur ac
 damnatur a viris eruditis. *ſpiritus aquarum* Statio
 Arbore Atedii §. 56.

Sperat & amplexus: ſed aequatum ſpiritus arcet
Nec patitur taſtus.

ſuperiori libro habuimus *ſpirantes auras*, §. 645.

— *ab alto*

Aethere ſe mittit, ſpirantes dimovet auras.

Hinc *adſpirari* freto inſula Solino dicitur cap. XXII.
Attanatos inſula adſpiratur freto Gallico. ſic
adſpiratio coeli, adſpiratio terrarum, apud Cice-
 ronem, pro exhalatione. ut *ſpiracula Ditis* lib.
 VII. Aeneid. 569. ubi plura. *εὐρύς ὕδαρ* & *ἰσὺ ἀν-*
οῖπῳ apud Homerum Iliados B. apud Naſonem
 lib. xv. Met.

Nam ſive eſt animal tellus, & vivit habetque
Spiramenta locis flammam exhalantia multis,
Spirandi mutare vias, quotiesque movetur,
Has finire poteſt, illas aperire cavernas.

Spiramenta apiariorum apud Columel. lib. IX. cap.
 II. *nitidi ſpiracula fontis* habes non diſſimili
 modo apud Valer. Flac. III. & apud Ennium, *Sul-*
phureas poſuit ſpiramina Naris ad undas. de ſpi-
 raculis fontis cujuſdam mirificis prope lacum
 Larium vide Plin. IV. Epift. ult. qui *ſpiri-*
tum

10 deſunt iisdem. 11 deſunt iisdem. ad §. 295. 12 deſt omnibus. ſed Maſv. non acute ſatis inſpexit Maſſ. nam in
 Voſ. & R. legitur *nimiam*. quod puto verum.

Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso;
Adrepta tellure semel. Quae talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
300 Spumantisque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,

305 Sol-

SERVII.

297. STATIONE. ¹³ *Statio*, est portus temporalis: nam *portus* est, ubi hyematur; sed modo *statio*, siccum littus significat: nam hoc dicit: Potiar terra; & navem frangere non recuso.

302. INNOCUAE. ¹⁴ *Innocuus*, est, cui non nocetur; *innocius*, qui non novit nocere; sed hoc plerumque confundunt Poetae. ¹⁵ [*Innocuum*, quibus non sit nocitum; alibi VII. 229. *littus innocuum*, quod non noceat. SED NON PUPPIS TUA. *Ἐπιδορῶντι*, & *προσφώνησι*.]

303. DORSO INIQUO. *Dorsum*, est durior arena, quae remeantibus fluctibus ¹⁶ [& euntibus] plerumque densetur, & in modum saxi ¹⁷ indurefcit, quod a nautis *pulvinus* vocatur; ¹⁸ [a Graecis *δῶν*. Homerus *Iliad.* A. 43. *πῶς δῶν ἑλάνωσι*. Probus *vadis dorso*, pro *vado*, dictum putat, ut in *Georg.* III. 436. *Dorso nemoris*.] INIQUO. Sibi nocenti.

304. ¹⁹ [SUSTENTATA. Non ab alio, ut X. 338. *Fratreque ruentem Sustentat dextra*; sed quasi *αἰρούμενα*: vel *sustentata*, cum sustentaretur. Melius *sustentata*, pro *suspensa* ²⁰ accipitur: nam ideo & *anceps* est, cum huc atque illuc nutaret.] FLUCTUSQUE FATIGAT. Subaudis, *eam*: nam *fluctus*, nominativus est singularis.

VARIORUM.

tum vocat. Plinius alter de Medica arbore: *tentare gentes transferre ad sese, propter remedii praestantiam, scissilibus vasis, dato per cavernas ra-*

dicibus spiramento. mediis spirent crateres in armis pro *spument* apud Claudian. Nupt. Honor. v. 197. *spirat sanguine campus* Statius Theb. VII. 546. *spiritus Cocyti* Petronius Carmine de bello Civili. Rutilius Itinerario de Thermis Tauri:

*Haec quoque Pieris spiracula comparat antris
Carmine Messallae nobilitatus ager.*

Symmachus lib. I. Ep. 5. *spiracula* aestui & calori opponit de Campania. *spiraculis* illius regionis *aestivam flagrantiam temperare*. & apud eundem lib. II. 48. *spiracula* faucium. idem lib. IV. Epist. 33. *Nec Dodonam loqui frondibus, nec de spiraculis Delphicis ullum carmen audiri*. sic & in Columella lege lib. V. cap. 8. ex vestigiis v. c. *spiraculis opercula superponuntur*. vide ad Claudianum. & supr. lib. VII. 569. Vitruvius lib. IV. *Elementum pelagi tertia pars mundi est, quod praeter venturum flatum, suo quoque spiramine vegetatur. spiritum* vocat Pomponius Mela lib. III. cap. I. apud Claudianum in Apono:

Cum tua vel mutis tribuant spiracula vocem.
sic lege, nunc *miracula* illic perperam leguntur. ibidem: *spirat putre solum*. Seneca Suasoria I. de mari, *spiramenta quaedam magnitudinis exaestu*. ubi vide Schultingii notas, p. 7. Calpurn. Ecl. IV.

Furvat humida forsan

Ripa, levatque diem vicini spiritus amnis.
imitatus est hunc Maronis locum Aufonius in *Mofella* 35. etsi locus circumfertur mendosus, quem sic constituo,

Nam

¹³ portu temporali, n. p. e. u. h. f. m. Stationem f. l. significat. Dan. Fabr. ¹⁴ *Innocuus* primo est c. n. n. *innocius* qui nocere nescit, iidem. ¹⁵ defunt Vof. R. Steph. al. ¹⁶ defunt Dan. Fabr. densatur R. Steph. Fabr. al. ¹⁷ durefcit R. Vof. Dan. Fabr. al. hoc a nautis Dan. ¹⁸ defunt R. Vof. Steph. al. ¹⁹ defunt iidem. ²⁰ accipit Dan. Fabr. mutat Dan.

- 305 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
 Fragmina remorum quos & fluitantia transtra
 Inpediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
 Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit.
 310 Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
 Aeneas, omen pugnae; stravitque Latinos,
 Occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Aenean petit. Huic gladio perque aerea futa,

Per

SERVII.

305. EXPONIT IN UNDIS. Ideo *in undis*, non *in undas*: " quia in ipso loco res agitur, nec est mutatio.

306. " [FRAGMINA. Antiquè dictum: nam *fragmenta*, dici debere nonnulli adserunt.]

311. OMEN PUGNAE. Sallustius fragm. incert. *Pugnam illam* " *pro omine bello futuram*. Ideo ergo *omen*, quia, sicut nunc, sic ubique vincet Aeneas. INVASIT AGRESTES. " Quia supra ait VIII. 8. *Et latos vastant cultoribus agros*.

312. THERONE. Hoc nomen tantum in " Pindaro lectum est. Et bene in honorem victoris victum laudat.

VARIORUM.

*Non spirante vado rapidos reparare meatus
 Cogeris.*

vulgo *superante vado*. *spirans vadum*, brevia aestuosa dicit, in quae naves abripiuntur. ut deinde reparare cogantur, non sine itineris dispendio, hanc nimiae praecipitationis moram. Solinus fragm. Ponticon. *Et maris aequoreas spirantis molle catervas*. Idem cap. XVIII. *spiritus maris*, ubi de ponto Euxino agit, & cap. 27. rursus idem Solinus cap. XXXII. de Nilo: *Fam illud palam est, quod solus multas expirat auras ex amnibus universis*. Lucanus lib. x. v. 241. de Nilo: *Sunt qui spiramina terris Effepotent, magnosque carvae compagis hiatus. Com meat hac penitus tacitis discursibus unda*. vide Se-

nec. Natur. Quaest. lib. II. cap. VIII. & Apulejum de Mundo pag. 89. Ed. Vulc. HEINS. In priore Hamburgensi erat glossa, id est, fluctuant. *superat* Francianus. vid. ad Lucan. VI. 370.

Ibid. FRACTA. *Strata* prior Hamburgicus pro diversa lectione.

293. ADVERTIT SUBITO PRORAS. *Proram* Mediceus a manu secunda. sed de pluribus navibus hic agitur. HEINS.

294. O LECTA. *Electa* alter Hamburgicus, Leidenfis & Zulichemius.

295. FERTE. *Forte* Waddel. Animad. Critic. p. 35.

Ibid. FINDITE. *Scindite* Zulichemius. *fundite* Venetus. Heinſius coniecerat *figite*. mox *premet* prior Hamburgicus. *illa* secundus & Montalbanius.

297. PUPPIM. *Puppis* Sprotianus & Gudianus a manu prima, cum Moreti duobus. HEINS. *puppes* Regius, quod recepit Catrocius.

299. EFFATUS. *Affatus* Zulichemius. *sic fatur* Bigotianus. *est fatus* prior Hamburgicus a m. sec.

Ibid. SOCII. *Sociis* Mediceus, & mox, *arvis Latinis*, non *armis*. quod & caeteri codices sequuntur castigati. recte. HEINS. *Arvis referre* Venetus.

301. SEDERE CARINAE. *Sidere* tertius Rottendorphius. de quo alibi. Vitruvius lib. x. cap. 22.

Na-

21 quia non est loci mutatio, sed in uno eodemque loco res agitur Dan. Fabr. 22 desunt R. Vof. Steph. al. 23 pro ominibus bello R. Dan. Fabr. pro omine belli Steph. vid. ad lib. I. 456. 24 quia dixit, *Et*. R. Vof. Steph. al. 25 apud Pindarum Od. Olymp. II. & III. mentio fit hujus Tyranni Agrigentini, & in ejus fratrem Xenocratem est Ode Isthmia secunda. vid. ejus argumentum. describit etiam ejus strategemata Polyaeus lib. I. cap. 28. ejus genus & stemma dat Schol. Pindari ad Od. Pyth. VI. 5. quae etiam in laudem Xenocratis. hoc nomine etiam insignit aliquem Silius II. 149. & 192. & Cl. Drakenb. Statium & Claudianum etiam usos hoc nomine docet. BURM.

Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.

315 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, sacrum; casus evadere ferri

Quod

SERVIL

314. TUNICAM SQUALLENTM. Splendentem loricam. ²⁶ [*Squalentem auro*, splendentem auro: & significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intertexti: *squalere* enim dictum a squamarum crebritate atque asperitate, quae in serpentum pisciumve coriis visuntur. Alibi xi. 770. *Quem pellis abenis in plumam squamis auro conferta tegebat.* Alibi xi. 487. *Famque adeo Rutulum thoraca indutus, abenis Horrebat squamis.* quidquid igitur inculcatum oblitumque aliqua re erat, *squalere* dicebatur.] HAURIT. Modo, ferit, significat; ²⁷ [non nudum latus, sed quod aperuerat: & putatur *ὄρεον ἀπόρεον*. Quidam Italicam elocutionem putant: cum enim a latere quis aliquem adortus gladio occidit, ²⁸ *haurit illum* dicunt.]

316. ET TIBI, PHOEBE, SACRUM. Omnes, qui secto matris ventre procreantur, deo Apollini consecrati sunt: quia Deus medicinae est, per quam lucem fortiuntur: unde & Aesculapius ejus ²⁹ fingitur filius: ita enim eum esse procreatum supra vii. 761. diximus. Caesarum etiam familia ideo Apollinis sacra retinebat: quia, qui primus eorum familia fuit, exsecto matris ventre natus est: unde etiam *Caesar* dictus est: licet ³⁰ varia de hujus nominis etymologia dicantur, ut diximus supra i. 290.

VARIORUM.

Naves supra aggerationem, quae fuerat sub aqua, fiderunt. Lucanus de navi: *Sidit onusta vadis.* HEINS.

303. INFLECTA. *Inflecta* alter Hamburgicus. *pendit* Menagianus prior, *Zulichemius* & *Hugenianus*. *jamque* *Hugenianus*. *mox fatigant* prior *Hamburgensis* & *Zulichemius*.

306. REMORUM QUOS. *Remorumque* & *Mentelii* prior. *effluantia* tertius *Rottendorphius*. *fluantia* *Dorvill*.

307. PEDEM. Sic *Mediceus* a manu secunda. etiam *Menagianus* prior & *Montalbanus* ex nostris. ex *Pierianis* complures. placet. HEINS. Et *Leidenfis* a manu prima.

309. LITORE. *Litora* *Hugenianus* & primus

Moreti. in deest tertio *Rottendorphio*. & *Dorvill*. 310. INVASIT. *Invasit* prior *Mentelianus*, cum secundo tertioque *Rottendorphiis* & *Moretanis* duobus. HEINS.

313. PETIT. *Petit* *Francianus* & *Lubec*.

Ibid. AEREA SUTA. *Suta* omnino legendum est, non, ut in aliis, *suta*. confirmatur haec lectio *Statii* quoque testimonio. *URSIN.* *Aerea suta* tres apud *Pierium* pervetusti codices. ne dubita quin vere. Accedunt *iis* *Mediceus*, *Mentelianus* uterque, *Gudianus*, duo *Vossiani*, & octo alii. optime omnino. in *Sprotiano* glossa addita, *loricam aere confutam. sutilem balibeum* habes infra lib. xii. pari modo *Statius* lib. iii. *Theb*.

Hi teretes galeas magnorumque aerea suta Thoracum, & tunicas Chalybum squalore crepantes

Pectoribus tentare.

lib. iv.

Capiti tremat aerea cassis,

Ter niveum candente juba. Latus omne sub armis Ferrea suta terunt.

ita locus ille castigandus ex vestigiis membranarum, in quibus *niveum scandente*. vulgati, *nivea. sutum tegmen* *Lucano* lib. vii. 497.

In densos agitur cuneos, perque arma, per hostes,

Quaerit iter, qua torta graves lorica catenas

Opponit, sutoque latet sub tegmine pectus.

ita *Lucanum* ipsum nobis reliquisse autumo, cum nunc tuto sub tegmine circumferatur passim in scriptis editisque codicibus. apud *Silium* etiam lib. v. 319. olim corripiebam *per tegmina velox Suta aerisque moras, laevo stetit hasta lacerto*. nam vulgatum tunc *aerisque moras* plane frigidum est. cum in antiquo codice sit *cunta*. sed malim *Loricaeque* vel *Thoracisque moras*. apud eundem lib. iii. *ru-de sutum parma*. sic lege. *Prudentius Cathem*. *Hymno* iii. de *Adamo* & *Eva*:

Tegmina suta parant foliis,

Dedecus ut pudor occuleret.

De *sutuli cymba* *Sidonius Paneg.* *Aviti de Saxone*

²⁶ desunt R. Vof. Steph. al. ²⁷ desunt iisdem. ²⁸ Ausit Dan. ²⁹ scitus est Dan. Fabr. ³⁰ varia hujus n. e. dicantur Basil. varia excidit librario cod. Voff.

Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
320 Nec validae juvere manus, gemitorque Melampus,

Alci-

SERVII.

317. QUOD LICUIT PARVO. Legitur & CUI LICUIT.³¹ [Et respexit ad illud, quod ferrum nunc Juvenis vitare non potuit, quod parvus evasit. NEC LONGE. Pro, nec multo post, adverbium loci pro temporis, antique.

320. JUVERE MANUS. Id est, suae.] USQUE. Tandiu, donec.³² [DUM TERRA. Donec in terra.

VARIORUM.

zone pirata,

Cui pelle salum fulcare Britannum

Ludus, & adsuto glaucum mare findere lembo.

Paneg. Anthemii de Roma:

Non galea conclusa comas, nec subtilis illi

Circulus impactis loricam texuit hamis.

Paneg. Majorian. *Strictius assutae praestes procera coercet Membra virum.* lib. VIII. Ep. XI. de Lampri-
dio a servis strangulato: argumento fuere livida cutis,
oculi protuberantes, & in obruto vultu non mino-
ra irae vestigia, quam doloris. forte legendum ob-
suto vultu. atque haec de Thorace. de Clypeo
Statius Theb. VII.

Sed potius celsas umbrantem hunc adspice late

Hypsea quadrijugos. Clypei septemplete tauro

Laeva ter insuto servans ingentia ferro

Pectora. nam tergo nusquam metus.

ubi perperam nunc est legere servant ingentia, &
numquam metus. eidem Statio Theb. V. *Squalentia*
texta Thoracum, quae ante suta dixerat. & libro
IX. 551. *Clypeum per & aerea texta Loricae.* quo-
modo illic loci ex membranis castigabat Grono-
vius, cum aerea terga ante legerentur. apud Vale-
rium quoque Flaccum libro VII. fortassis scriben-
dum,

Carmina nunc totos voluit figitque per artus

Aesonidae, & sutum septeno tergore fertur

Per clypeum.

ubi nunc circumfertur totum septeno murmure fer-
tur Per clypeum. quod tolerari non potest, cum
toti artus proxime praecesserint. ita A. Gellius

Noct. Atticar. libro XVII. cap. III. ex Varrone *loris*
naves fuere. Liburni pleraque naves loris suebant.
ubi monet in rimis navium obstruendis lora vicem
sparti & cannabi & stuppae Liburnis praestitisse.
corio fuere protritum est. unde *sutores*, qui cal-
ceos suebant. sed & Naso in Tristibus, cum *sutas*
braccas dicit, pellitas designat:

Pellibus & sutis arcant male frigora braccis.

Alcimus Avitus libro V. 307.

Ast aliis tenui concurrans lamina ferro

Qua se succiduas junctim scandente per oras

Flectitur, adsuti crates compacta metalli

Horrentes habitus diversa fecerat arte.

Prudent. Psychomach.

Squalentia quamvis

Texta catenato ferri subtermine corpus

Ambirent, sutis & acumen vulneris hamis

Respuerent.

fic apud Vegetium lib. I. c. XI. ubi pro *corrotunda-*
tis legendum *corio circumdatis* vel *insutis*. HEINS.

314. SQUALENTEM. *Suadentem* secundus Rot-
tendorphius. *hausit* alter Hamburgicus. vid. H.
Steph. diff. de Criticis p. 88. inf. XII. 87.

315. LYCAM. *Lichan* vetustiores nostri. probe-
cupus nominis etiam ille ab Hercule occisus, De-
janirae famulus. HEINS. *Licum* Dorvill. *Lithan*,
Lychan, *Lican* codices. *exemplum* alter Mena-
gii. *exceptum* alter Hamburgicus. *Excietum* Lti-
densis.

316. CUI LICUIT. Legendum *Quod licuit* ex
nostris & Pierianis castigationibus. in Gudiano ta-
men a manu prima *Quo*. ut scribendum videatur
Quoi. Servius *quod & cui* agnoscit. HEINS. *Quo*
Marklandus ad Stat. I. Silv. II. 188. *quoi* Ed. pr.
cui Mediol.

317. CISSEA. *Cesea*, *Cisea*, *Cissaea*, *Scissea*, *Sci-*
sea varie codices. *cui licuit*, & *Cyssea* Dorvil.

318. INMANEMQUE. *Finalenque* Bigotianus.
Gian, & *Gyan*, codices. Segræus *Cyan* legit.
Gyam Dorvil.

320. NIL VALIDAE. *Nec validae* in scriptis.
MOX.

31 desunt R. Voss. Steph. al. 32 desunt iisdem.

Alcidae comes, usque gravis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.

Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
325 Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardania stratus dextra, securus amorum,

Qui

SERVII.

321. LABORES PRAEBUIT. Nove dixit; cum bona praebere dicantur. An ideo praebuit, quod haec Herculi profuerunt, ut ad immortalitatem per ista perveniret.]

322. ECCE PHARON. Legitur & Pharo, ³³ [ut: *Is clamor coelo*:] ut sit dativus, ab eo, quod est Pharus. Si autem Pharon legeris, figuratum est: nam de nominativo transit ad dativum, dicens clamantis ³⁴ [in ore. INERTES. Aut quod alii inertiam objecerint: aut quia, ubi pugnari oportet, loqui inertis est.]

324. FLAVENTEM MALAS. Flaventes malas habentem, ³⁵ [scilicet primae aetatis:] & est ordo: Tu quoque Cydon miserande jaceres, dum sequeris Clytium flaventem prima lanugine malas: id est, dum adolescentem sectaris, cujus amore flagrabas: *Qui juvenum tibi semper erant.*]

325. INFOELIX NOVA GAUDIA CYDON. De Cretensibus accipimus quod in amores puerorum intemperantes fuerunt: quod postea in Laconas, & in totam Graeciam translatum est, adeo ut & Cicero dicat in libris de Republica: ³⁶ *Opprobrio fuisse adolescentibus, si amatores non haberent.* Propter quod Poeta Cydonem inducit amatorem. Novimus autem ³⁷ Cydonas, Cretenses dici. Sane Cydon, quando nomen est proprium, Cy naturaliter producit; si appellativum, corripit Cy, ut XII. 858. *Partibus sive Cydon, telum immedicabile vorfit.* Tamen Statius etiam in proprio corripuit, ut II. Theb. 623. *Haec regi promissa Cydon, haec Lampe dabamus.* Quod fecit, abutens licentia, qua utimur in propriis nominibus. NOVA GAUDIA. Quem primum tunc amare coeperat.

326. STATUS. Deest, pene. ³⁸ [SECURUS A-

MORUM. Hoc loco, indulgens: aliter I. 350. *Securus amorum germanae*, id est, contemnens, non curans.] MISERANDE. Pro, miserandus: nam pro nominativo vocativum posuit, ut contra XII. 192. *Socer arma Latinus habeto*: licet illic possit accipi, socer arma Latinus habeat: nam habeto, & secundae & terciae personae est. Tamen etiam alibi nominativum pro vocativo ³⁹ posuit, ut VIII. 77. *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.*

VARIORUM.

mox gravis labores in iisdem pro graves. sic lib. VI.

Phoebe gravis Trojae semper miserate labores. praeterea cum praebuit Mediceus a manu prima recte: nam dum jactat proxime subsequitur. praestantiores etiam codices post *Alcidae comes* distinguunt, ut usque ad praebuit referatur. HEINS. Comes ille prior Hamburgicus pro varia lectione. dum tractat idem & Ald.

322. ECCE PHARO. Servii lectio & ordo hic est. Ecce intorquens jaculo Pharo clamanti, dum jactat voces inanes, in ore sistit. scita fictio, quod ore convicium faciens, & verbis sese extollens, per os trajicitur. FABRIC. Inertes. an hoc ex glossa pro inanes irrepperit, dubium facit Serv. ad I. Aen. 102. ubi citat voces dum jactat inanes, id est inertes. & in Leid. erat jactat inertes, id est inanes.

Ibid. INERTIS. Ita Nonius. idem Pharo agnoscit verbo jactare, cum in nonnullis exemplaribus Maronis Pharon hic loci occurrat: quae res & Servium suspensum habuit, in vera lectione seligenda.

33 desunt Dan. 34 desunt R. Vof. Steph. al. ad §. 325. 35 desunt Dan. scilicet deest R. Vof. Steph. al. qui hanc notam rejiciunt in finem notae ad §. 325. ante nova. 36 idem Nepos in praefatione dicit, ubi Magius haec ex lib. IV. de republ. citat. 37 Cydonas Steph. al. 38 hoc loco * aliter Dan. desunt R. Vof. Steph. al. 39 legimus Dan. Fabr.

Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenaque tela
330 Conjiciunt. Partim galea clipeoque resultant
Inrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, (non ullum dextera frustra

Tor-

SERVII.

328. STIPATA COHORS. Id est, unanimiter veniens.

329. SEPTEM NUMERO. 40 [Hoc est, pro septem: & deest quia: veteres enim ita enunciabant: Lucilius in IIII. *Hi prae se portant ingentes munere pisces Triginta numero.* An potius proprie? Credibile est enim, ut saepius jecerint.] SEPTENAQUE TELA. More suo, pro septem, ut *bina*, pro duobus 41 VIII. 168. [*Septenaque bina.*]

331. DEFLEXIT PARTIM STRINGENTIA CORPUS ALMA VENUS. 42 [Quidam *ἰσχυρὰ καὶ ἀνὰ* putant, id est, jam stringentia: alii participium praesens pro futuro accipiunt, id est, quae, nisi essent deflexa, stringere 43 debuerant.] Male ait Donatus, *hoc loco ante dictorum oblitum esse Virgilium: quod post Jovis prohibitionem bellis facit numina interesse*: non respiciens, Jovem magis hortatum esse deos in foedera, 44 quam a bellis prohibuisse: nam & paulo post, tam Juno, quam Juturna, bellis intererunt.

332. ACHATEN. Omnia nomina, quae in TES exeunt, vocativum in A mittunt, ut *Achates*, *Achata*, *Timoetes*, *Timoeta*.

333. SUGGERE TELA MIHI. Ordo est: *Suggere tela mihi*, quae in campis Iliacis in Graecorum 45 steterunt corporibus: nullum enim dextera mea in Rutulos sine causa jaculabitur telum eorum, quae jam sunt caede hostium comprobata. 46 [Qui vero, *steteruntque in corpore Grajum*, per conjunctionem, non per pronomen, legunt, hi neque sic debuisse dici putant, & mutatam a Poëta conjunctionem. Alii *que* conjunctionem pro *enim* ponunt, ut VII. 51. *Primaque oriens erepta juventa est.*]

VARIORUM.

da. Atqui de Aenea fermo est, qui Pharus interemerit. *Pharo* Mediceus & Gudianus a manu prima. *Pharo* etiam Mentelius prior, uterque Menagianus, & caeteri vetustiores. est autem tertii calus, ut distinctione locus sit juvandus. deinde *clamanti in ore*, non *clamantis*, alter Mentelius, secundus Rottendorphius, & alii nonnulli. etiam prior Mentelius a manu prima. mox pro *flaventem malas* perperam in arte Grammatica Probi *flaventes* legitur. HEINS. *Clamantis* Ed. P. Daniel. & aliae.

323. CLAMANTI. *Clamantis* Parthasianus, Dorvil. Ald.

324. TU. Tum Francianus.

325. CLYTIIUM. *Clictium*, *Lictium*, *Clycium*, *Lictiam*, *Litium*, *Ditium*, *Elicum*, scripti. pro *Cydon Clidon* Zulichemius.

326. SECURUS. Illud *indulgens* est a mala manu in Servio, & explicatur male: nam est post mortem nulla sollicitudine aut cura erga amores vexatus & adfectus. & mortuos *securos* vocasse docet Tertull. de Testim. Animae cap. IV. & hinc in titulis SECURITATI PERPETUAE. & ex eo illud in IV. Aeneid. 34. *id manes credis curare sepultos.* BURM.

327. JUVENUM. *Juvenes* Parrhas. male. vide ad Ovid. XVI. Epist. 241.

328. OBVIA PHORCI. *Obvia cohorti* Ed. pr.

329. NUMERO. *Numeros* Mediceus.

330. CONJICIUNT. *Continuit* alter Hamburgicus. *consiliunt* Rufin. de Schem. Lex. p. 32. *clipeo galeaque* Dorvil.

332. STRINGENTIA. *Stridentia* Mediceus a manu prima.

333. SUG-

40 desunt Vof. R. Steph. al. 41 numero * an Dan. 42 desunt R. Vof. Steph. al. desunt iisdem. 43 habuerant Dan. potuerant Fabr. unde *debuerant* petiit Masvic. ignoro. 44 quam bellis Basil. 45 steterant Steph. 46 desunt R. Vof. Steph. al.

- Torserit in Rutulos) steterunt quae in corpore Grajum
 335 Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam,
 Et jacit. Illa volans clipei transverberat aera
 Maeonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
 340 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem:
 Dexteræque ex humero nervis moribunda pendit.
 Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptò,
 Aeneam petiit: sed non & figere contra

Est

SERVII.

336. TRANSVERBERAT. Scindit.
 338. " [HUIC FRATER SUBIT. *Huic subit*, id est, prope.]
 339. TRAJECTO MISSA LACERTO. Quae fuerat missa retroacto lacerto.
 340. PROTINUS. Jugiter, continue. TENOREM. Modum currendi; ⁴⁸ [id est, eodem impetu fertur.]
 341. MORIBUNDA. Morienti similis. Quod ita esse etiam Sallustius comprobat & ostendit, qui ait Jug. xxxviii. *Quasi vitabundus per transi- tes &* ⁴⁹ *salutosa loca exercitus ducere.* Nam Jugurtha non vitabat legatum; sed sese cum vitare simulabat: nam quia nomen est, ideo significat similitudinem, non passionem: quod si participialiter diceretur, a passivo veniret: omnia enim participia, a passivo in DUS exeunt. *Moribunda*, similis morienti: non enim participialiter aliquid significat; sed nominis habet significationem; nominis autem significatio similitudinem habet, non passionem. Quando dico, *moriturus est*, vere moriturus est; *moribundus* autem, non vere, sed similis morienti est: unde & Sallustius dicit, *quasi vitabundus*. ⁵⁰ [NERVIS. Aut necessarie additur *nervis*, aut *nervis* tantum *pependit*.]
 342. FRATRIS DE CORPORE RAPTO. Si diceret *fratrum de corpore*, speciosius esset: quod ideo omisit, quia hasta Alcanoris tantum vulneraverat manum; in Maeonis vero haeserat corpore.

VARIORUM.

333. SUGGERE. Barthius ad Stat. vii. Theb. 593. citat ex veteri Scholiaste:
Suffice tela mihi (non ullum dextera frustra sparsisse in Rutulos.)
Nullum dextera mea frustra Excerpta nostra. Achates hic est, qualem ad arcus sedere, & tela agentibus subministrare, describit Quintil. xii. de Inst. Orat. 3.
 334. STETERUNT. Sic Mediceus, Gudiamus, alter Mentelius, Rottendorphii duo. *Steterunt* tamen Mediceus a manu prima. HEINS. *Corpora* alter Hamburgicus. *steterunt in corpore* Francianus.
 336. AERA. Ovas in altero Hamburgico. etiam bene, ut infra,
Ille viam clipei molita per ovas.
 HEINS. *Aenea* Mentelii prior a manu priore. *ovras* Parrhaf.
 337. RUMPTIT. *Rupit* Parrhaf. Venetus & alter Mentelii a m. *sec. pectora* alter Hamburgicus a manu prima.
 339. SUSTENTAT. *Sustentat* alter Hamburgicus. *sistentans* Francianus. *lacertos* Mediceus.
 340. HASTA FUGIT. *Subit* in primo Moretano, & in Sprotiano a manu secunda. non male. HEINS. Sed praecesserat modo id verbum. & *fugit* vim torquentis notat, quod post vulnus nihil tardius volaret. Lucan. iii. 468. de lancea ex ballista torta, *superest telo post vulnera cursus*.
 341. DEXTERAQUE EX. *Dextraque per hume-*

ros.

⁴⁷ desunt iidem. ⁴⁸ & desunt iidem. ⁴⁹ & *occulta* Dan. ⁵⁰ desunt R. Vol. Steph. al.

Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.

- 345 Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum graviter presso, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
350 Tris quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Adcurrit Halaesus,

Au-

SERVII.

344. ⁵¹ [EST LICITUM. Quoniam non contradixerat.] FEMUR. Femur ⁵² dicimus: quia legitur, & declinatur *hujus femoris*; illius vero ablativi non invenitur nominativus: inf. 788. *Laetus Eriphæ a femine*: licet Caper in libris Eucleati sermonis dicat, *femen*; sed non ponit exemplum: ergo aut *hoc femur*, aut *hoc semen*: nam *femus*, non dicimus penitus.

345. HIC CURIBUS. Hoc est, *tunc*. Et est ordo: Tunc fidens primaevo corpore advenit ⁵³ Lausus. ⁵⁴ Curibus, qui erat de Curibus, ut *Verres Romulia*. Aut, *fidens Curibus*, ⁵⁵ [id est, multitudine,] ut VII. 106. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnam Agmen agens Lausus*.

346. RIGIDA. Id est, tenens eam, non vibrans & jaciens.

350. BOREAE DE GENTE SUPREMA. ⁵⁶ Aut originem ducentes ⁵⁷ de Zeto & Calai, qui filii Boreae & Orithyae Nymphae fuerunt, ut, *de gente*, de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos: unde est origo venti Boreae. *Suprema* autem, pro, supremi Boreae. Si autem, ut quidam volunt, *Boream*, principium generis accipiamus, erit *suprema*, dictum pro summa: quod si ventum intelligimus, *suprema*, ultima, modo: sicut enim dictum est, initium standi Boreas ⁵⁸ concipit. ISMARA. Thraciae civitas, a monte *Ismaro* ⁵⁹ [dicta; hic enim foeminino, *Ismara*, quia patriam dixit; ibi neutrius est II. Georg. 37. *Juvat Ismara Baccho Conferere*.]

VARIORUM.

ros secundus Rottendorphius. *pudivunda* Hugeniaus.

343. NON ET FIGERE CONTRA. Haec vera est scriptura, a Mediceo, Gudiano, altero Mentelio & aliis comprobata, quam ad Nasonis lib. IV. Metam. 273. adseruimus. in codicibus nonnullis *effigere*, & *affigere* vel *asfigere*. HEINS. *Effigere* Sprotianus a manu secunda, *sed non effigere* Francianus. *effigere* Parrhaf. Dorvil. & Regius, Ald. vid. VII. 736. *mox perstringit* prior Hamburgensis & secundus Rottendorphius.

345. CLAUSUS. *Lapsus* Sprotianus, Hamburgensis alter. *Laurus* Mediceus a manu prima. *Lausus* Edd. pr. Ald. & Mediol.

346. ADVENIT. *Advolat* in Hamburgico prior, & secundo Rottendorphio. HEINS. Et ita Leidensis. *Driopem* Parrhaf. & Regius. *Dyopen* Ald. *rigidam* male explicat Servius. nam *eminus* notat emisisse manu. v. Barth. ad Stat. XI. Th. 542.

347. PARITERQUE. *Graviterque* Parrhaf.

349. FERIT. *Premittit* Mentelius prior & secundus a manu secunda. & ita Leidensis, & Bigotianus, & Parisiensis.

350. TRIS. Ita scripti vetustiores plerique: at Valerius Probus apud Gellium lib. XIII. cap. 19. monet Virgilium hoc auribus dedisse, ut cum hoc loco scriptum reliquerit *tres*, tamen versu proximo exararit *tris*. HEINS. *Tris* utrobique Parrhaf.

351. MITTIT. *Mittunt* malebam, si per codices

⁵¹ defunt iisdem. ⁵² dicitur Dan. ⁵³ Clausus & mox iterum R. Vof. Steph. ⁵⁴ qui Clausus Curibus, qui erat de Curibus, ut Veres (Vetus R.) Romulia Vof. R. ⁵⁵ defunt R. Vof. Steph. al. ⁵⁶ a Zeto R. Vof. Steph. Fabr. al. ⁵⁷ defunt R. Vof. Steph. al. ⁵⁸ concipit * Dan. ⁵⁹ defunt R. Vof. Steph. al. Barth. ad Stat. VI. Theb. 108. ex commendatissimae antiquitatis exemplari, habet hic a f. *Ismara*, q. p. d. alibi neutro, ut est *juvat*. &c.

Auruncaeque manus: subit & Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis: expellere tendunt
 355 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
 Ausoniae. Magno discordes aethere venti
 • Proelia ceu tollunt, animis & viribus aequis.
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
 • Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra.

360 Haud

SERVII.

354. EXPELLERE TENDUNT. Hoc est, loco se invicem movere contendunt.

355. LIMINE. ⁶⁰ [Decenter dictum,] hoc est, in litore.

356. MAGNO AETHERE. In magno aëre: nam venti in aethere non sunt, sed in aëre: sic supra 265. *Atque aethera tranant Cum sonitu*: pro, aërem.

359. OBNIXA OMNIA CONTRA. Mare mari; nubes nubibus; venti ventis. Legitur & OBNIXI; ut referatur ad ventos.

VARIORUM.

ces vetustos liceret. in Leidensi *Ismara nutrit*. HEINS.

352. OCCURRIT. *Accurrit* Mediceus, Gudianus, Montalbanius. rectius omnino. deinde *Halesus* idem Mediceus, & caeteri vetustiores, vel *Halaesus*. *Halesus* etiam in Silianis codicibus lib. VIII. & Nalsonianis lib. IV. Fast. & Solinianis. erat autem Sabinorum linguae id peculiare inter caetera, ut aspirationem in F. mutarent, quae de re inter alios Velius Longus de Orthographia, qui eos *fasenam* pro *harena* monet dixisse, *fircos* pro *hircis*, pro *baedis* *foedos*. etiam Varroni *Hordicalia* dies festus appellatur, qui aliis *Fordicidia*. Ab *Haleso* igitur *Falesii*, qui postea *Falerii*, Falicorum oppidum. Servius: *Faliscos Halesus condidit, hi autem immutata H in F. Falisci dicti sunt. sicut febris dicitur, quae antea hebris dicta*, *Formiae quae antea Hormiae*, *æro* & *ipræ*. HEINS. Sic antiquis *borda*, & *forda*, *fercti* & *bercti*, *fariolus* & *haviolus*, *foctia* & *boctia*, *foctis* & *boctis*, *folus* & *bolus*: aliaque de quibus Festus. *Halesus* Ed. pr. *Alesus* Mediol. utraque occurrit.

354. INSIGNIS. *Injanis* Parrhaf.

355. LIMINE. *Limite* Zulichemius. *limina in ipsa* Gudianus a manu prima. *certant* Venetus. *certantur* Dorvil.

356. MAGNO AETHERE. Quia mox sequitur *non mare*, suspicor scripsisse Maronem *magno aequore*, id est tempestuoso, & agitato ventis. de quo ad Valer. Flac. I. 50. ita III. 196.

Continuo venti voluunt mare, magnaue surgunt Aequora.

Aequor vero & *Aethera* centies confuderunt librarii. vid. I. Ecl. 60. VII. Aen. 65. & saepe apud Ovidium. & ita apud Manil. II. 447. *Agnoscitque suos Neptunus in aethere pisces* correxit Bentlejus, & diu ante eum natum Columna ad Enn. pag. 165.

357. ANIMIS ET VIRIBUS AEQUIS. Mallet forte critica prurigine laborans hic legere *aequi*, id est pares inter se, & firmare illis Valer. Flac. IV. 621.

Sed te non animis, nec solis viribus aequum. neque aliter Livius VIII. 38. *contra instruunt hostes, & animis & viribus pares*. & ita forte alios locutos esse posset quis ostendere. nec nego utrumque satis defendi posse. vulgatam tamen lectionem magis placuisse Matroni credo, qui *saepe viribus aequis* nobis dedit. ut II. Georg. 286. infr. 7. 431. v. 809. XII. 218. & lib. X. 459. dixit *viribus imparibus*, ubi nihil mutari potest. Liv. XXV. 31. *cum qua viribus aequis certabatur*. Curtius v. IV. 9. *aequis viribus stare*. haec vero duo *animi* & *vires*, & mentis & corporis robur & praestantiam absolvent, ideoque saepe quasi ex formula jungi solent. ut II. Aen. 617. v. 191. IX. 717. 763. Valer. Flac. I. 243.

Vos quoque nunc vires, animosque adferte poteros.

Livius

60 desunt R. Vof. Steph. al.

- 360 Haud aliter Trojanae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens; arbutaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
365 Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
Aspera quîs natura loci dimittere quando

Sua-

S E R V I I.

361. HAERET PEDE PES. Pro, pedi: nam est Antiptosis: & est Homeri ⁶¹ vericulus Iliad. II. 215.

⁶² ἄρπυιαι δὲ ἄρπυιαι ἔρπυιαι, νέγος νέγος, ἀρίπυιαι δὲ ἀρίπυιαι.

362. ⁶³ [ROTANTIA. Ut I. Georg. 163. *Elen-
sinae matris Rotantia plaustra: Rotantia* ergo,
quae rotantur.

363. TORRENS. Non Tyberis, sed quicumque
alius fluvijs, ad tempus crescens.

364. INSUETOS ACIES INFERRE PEDESTRES.
Quia saxis, quae torrens intulerat, ⁶⁴ impediti Arcades, omisit equis pedestrem pugnam insueti inierant; & a Latinis pellebantur. Et] ARCADAS, accusativus pluralis est, cujus ultima syllaba ideo brevis est, quia nominativus pluralis in *es* terminatur, ut *hi Arcades*, item *delphines*, *delphinas*.

365. LATIO SEQUACI. ⁶⁵ [Metonymia,] pro Latinis, alibi II. 265. *Invadunt urbem somno vinoque sepultam*.

366. DIMITTERE QUANDO. *Quando*, siquidem. Et est Romane militiae: nam in locis impeditis equos ⁶⁶ comitibus dabant, & pedestri certamine confangebant.

V A R I O R U M.

Livius XXIV. 8. *Fidens animo & viribus*. Plaut. Capt. II. III. 27. *id persequar corde, & animo atque viribus*, quorum alterum si desit, insignis bellator esse nequit. & hoc est quod saepius Ulixes Ajaci exprobrat apud Ovid. lib. XIII. *Metam.* ut *γ*. 363.

Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri, &c. sibi vero tribuit consilium & manum *γ*. 205. &

360. Livius XXXIV. 25. *adolescens majoris animi quam consilii*. & passim etiam alii. sic etiam *arma & animos* conjungit Maro lib. XII. 788. BURM.

358. CEDIT. *Cedunt* Mediceus a manu prima. quod mihi vulgata scriptura elegantius est visum. HEINS. *Nunc ipsi i. f. n. n. nunc mare cedit* Excerpta nostra & Edd. pr. & Mediol. Ald. vid. ad lib. IX. 619.

359. OBNI XI. Hoc modo legit Arufianus. ut referatur ad ventos. Servius *γυναικας* intelligit,

Stant obnixa omnia contra.

FABRIC. *Obnixa* in omnibus nostris, si alter Hamburgicus & Moretanus tertius excipiuntur. sed *obnixa* ab Arufiano Messio agnoscitur, elegantissimi Graecismo. ut in illis: *omnia Mercurio similis*. audi illum: *Obnixus huic rei* Virgil. III. Georg. *Arboris obnixus trunco. obnixus contra illa* Virg. X. Aeneid. *stant obnixa omnia contra*. qui Graecissimum non advertit. HEINS. *Obnoxia* secundus Rottendorphius. *obnixa* Edd. pr. & Mediol.

360. TROJANAE. *Tenctorum* secundus Rottendorphius.

361. PEDE. *Pedi* Parrhaf. *baerent* Dorvil. a m. pr.

363. INTULERAT. Vetus liber Colotianus pro *intulerat* habet *impulerat*. URSIN. *Impulerat* Mediceus, cum Schefferiano & quarto Moretano, quod verum est. HEINS. Et ita Ald. *deruta* Sprotianus. *intulerant* Dorvil.

364. INSUETOS. V. Guell. *Arcades* Ed. pr. & N. Heinss.

365. SEQUACI. *Sequenti* Vranislavienfis.

366. QVIS. *Quos* Gudianus. quod defendi posset ex iis quae notavimus ad Phaedr. I. 15. sed quia sequitur *equos*, & ita ambigua fieret sententia, nihil mutuo,

⁶¹ versus Dan. Fabr. ⁶² desunt R. Vof. Fabr. al. ⁶³ desunt iisdem. ad *Arcadas* *γ*. 364. ⁶⁴ deest praepositio R. Vof. Dan. ⁶⁵ deest R. Vof. Steph. al. ⁶⁶ militibus Dan.

- Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
 Quo fugitis, socii? per vos, & fortia facta,
 370 Per ducis Euandri nomen, devictaque bella,
 Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
 Est via, qua globus ille virum densissimus urget:
 Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.
 375 Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
 Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
 Ecce, maris magna claudit nos obice pontus:

Deest

SERVII.

369. QUO FUGITIS? Hoc amare dictum est: ⁶⁷ & jam preces sequuntur. ⁶⁸ [PER VOS ET FORTIA FACTA. Adjurat eos per ipsorum facta: quoniam non habet puer proprios titulos: nam est ei prima militia.]

370. PER DUCIS EUANDRI. Melius *ducis*: quam si dixisset, Regis: hoc enim nomen exprimit ducentem in praelia. Sallustius fragm. incert. *Quo cupidius in ore ducis se quisque bonum & strenuum ostentantes*: non dixit, proconsulis.] DEVICTAQUE BELLA. Finita, exhausta: nam hostis vincitur, non bellum.

371. ⁷⁰ [SUBIT. Succedit, ut VI. 813. *Cui deimae subitis*. LAUD. Ut solet, virtuti: potest proprie intelligi.]

372. FIDITE NE PEDIBUS. Dativus est, *pedibus*; non ablativus: nam *fido tibi* dicimus.

373. HAC VOS ET PALLANTA DUCEM PATRIA ALTA REPOSCIT. Hoc vult patria, ut per caedes hostium revertamur.

375. NUMINA NULLA PREMUNT. Argumentatur a facili, dicens, non ⁷¹ contra deos, sed contra mortales bella tractamus.

377. ECCE MARIS. Quod est efficax, in fine posuit: nam dicit, eos quo fugiant non habere; cum terra teneatur ab hostibus; mare autem pedibus transire non possint; castra vero ingredi turpi-

simum sit: aut certe etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidentur, ut quidam volunt, intelligentes sup. 309. *Et rapit acer totam aciem in Tencros*, ⁷² scilicet suam, quam ducebat, ⁷³ caeteris relictis. MAGNA CLAUDIT NOS OBICE PONTUS. ⁷⁴ [Periphrasis: id est, mari claudimur.] Modo usus habet, ut *hic obex* dicamus: unde quidam MAGNO OBICE legunt. Antiqui etiam *haec* ⁷⁵ *obex* dicebant, secundum quod est *magna obice*. Hinc est, quod nonnulli vitant generis dubietatem, & legunt ⁷⁶ *magni*, scilicet, *maris*. Caper tamen in libris Dubii generis, probat dici & *hic obex*, & *haec obex* [vid. VIII. 227.] quod, ut diximus hodie de usu recessit.

VARIORUM.

muto. *quod restat rebus* duo Hamburgici.

Ibid. DIMITTERE. *Demittere* Sprotanus, & Leidenensis cum Excerptis nostris. sed perperam. nam Servius Romanae militiae esse notat. quod & probatur ex Suet. Caes. LX. *Ancipiti praelio equos dimittebat, & in primis suam. quendam Parrhas.*

368. ACCENDIT. *Extendit* Parrhas.

369. QUO FUGITIS. *Quos* Gudianus a manu prima. ut v. 742. *Quem fugis*. ubi & *quo fugis*. codex Parrhas. & VI. 466. & Ecl. II. 60. sed inf. 649. *Quo*

⁶⁷ nam preces Steph. al. & deest Dan. Fabr. ⁶⁸ desunt R. Steph. al. ad *devictaque* v. 370. ⁷⁰ desunt iisdem. ⁷¹ non Deo Dan. cum Deo Commel. & Emmen. ⁷² scilicet quam deducebat Steph. suam deest Basil. ⁷³ certe relictis R. Basil. ⁷⁴ desunt R. Vof. Steph. al. ⁷⁵ obex Dan. ⁷⁶ magnis R.

Deest jam terra fugae. Pelagus Trojamne petemus?
Haec ait, & medius densos prorumpit in hostis.
380 Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagos: hunc, magno velit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit: hastamque recepat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
385 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensē tumido in pulmone recondit.

Hinc

SERVII

378. 77 [TROJAM. Id est, castra Trojanorum.]
379. DENSOS PRORUMPIT IN HOSTES. Ut
eos hortaretur exemplo.

380. FATIS INIQUIS. Exitum praeccepit fu-
turum.

381. MAGNO PONDERE. Hoc est, magni pon-
deris: ut III. 286. *Aere cavo* 78 *clipeum*, pro,
aeris cavi.

383. RECEPAT. Ideo frequentativo usus est:
quia ossibus 79 inhaerentem hastam facile avellere
minime poterat. 80 [Et expressit moram quandam,
& molitionem extrahentis.] Ergo *recepit*, 81 est
frequenti concussione divellit, 82 [Tale est & il-
lad II. 674. *Clipeoque sinistram insertabam ap-
tans.*]

384. QUEM NON SUPER OCCUPAT. 83 [Quem
super, *Lagum*, subauditur, stantem: id est,] quem
non desuper occupat: ideo autem *desuper*, quia
Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus.

385. NAM PALLAS ANTE RUENTEM DUM
FURIT. Ordo est: nam eundem Pallas ante exci-
pit, id est, dolo interimit. Ille enim incautus 84
ruerat, furens propter crudelem mortem sodalis. 85

387. TUMIDO IN PULMONE. Et naturaliter tu-
mido, & quia furebat. *In pulmone* autem *recon-
dit*, Archaimos est, pro, in pulmonem.

VARIORUM.

Quo fugis, Aenea? fortia facta illustrat Lambin. ad
Lucret. III. 910.

371. LAUDI. Ita omnes fere scripti. sed *laudis*
Ald.

372. FERRO RUMPENDA. *Ferro rapienda via*,
prior codex Ecclesiae Hamburgensis. *rapiere viam*
elegantius dici multis exemplis adstruximus ad E-
pistol. XIX. Ovidii §. 74. HEINS. Sed & *rumpere*
viam passim occurrit. vid. ad Valer. Flac. I. 9.
& ita lib. II. 494. *rumpunt aditus*, ubi Fabricius
etiam ex suo codice praefert *rapiunt*. *rapiere viam*
de oclerrimo itinere melius dicitur. sed hic per ho-
stes *rumpere* melius dici puto, & ubicumque ob-
stant aliqua.

374. REPOSCIT. *Reposcat* Parthasianus. *arma*
prior Hamburgicus. *an alma?*

376. NOBIS. *Nobisque* Montalbanius. *in nobis*
alter Menagii & Zulichemius. *nobis totidem* Dor-
vill.

377. MAGNA OBICE. Ita vetustiores nostri pari-
ter & Pieriani, cum Nonio in *claudere*. quod ad-
misimus. eamque scripturam ex Capro Servius quo-
que videtur amplecti. sic apud Silium lib. XIII. §.
252. opinor scribendum esse:

Obnixi torquent obicis munimina abnaso.
ubi *munimina fera* nunc circumferuntur. in scriptis
ferae.

77 desunt R. Vof. Steph. al. 78 *clipei*, pro cavi Basil. 79 haerentem &c. non poterat R. Vof. Steph. al. 80 de-
sunt iidem. 81 ex frequenti Steph. Basil. 82 desunt R. Vof. Steph. al. 83 desunt R. Steph. al. sed Vof. Dan. Fabr.
desunt seq. id est. Quem n. d. occupat. 84 ruerat Vof. fuerat R. Dan. 85 unde & incautus fuerat, R. Vof. Dan.
Basil. Fabr.

Hinc Sthenelum petit, & Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.

390 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:

Nam

SERVIL

388. ⁸⁶ [HINC STHENELUM PETIT. Pro *tunc*, loci adverbium pro temporis.] RHOETI DE GENTE VETUSTA ANCHEMOLUM. ⁸⁷ Haec fabula in Latinis nusquam invenitur auctoribus. ⁸⁸ Avienus tamen, qui totum ⁸⁹ [Virgilium &c.] Livium iambis scripsit, hanc commemorat, dicens Graecam esse. Rhoetus ergo Marthubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit novercam: hanc privignus stupravit. ⁹⁰ Quo cognito, cum eum pater persequeretur, & ad poenam vocaret, fugiens ille se ad Daunum contulit. ⁹¹ [Merito ergo in bello Turni, Dauni filio Anchemolus gratiam reddit. *Gente autem vetusta*, ideo: quia a Phorco, deo marino, originem ducere legitur. Hoc totum Alexander Polyhistor tradit, quem Lucius Sylla civitate donavit.]

390. VOS ETIAM GEMINI. Ut supra 324. *Th quoque flaventem prima lanugine malas.*

392. SUI. Etiam suis. Lucanus III. 608. *Et amissum fratrem lugentibus offert.* ⁹² [Et est absolutum, suis omnibus; non, parentibus tantum.]

393. DISCRIMINA. Differentias.

VARIORUM.

serae, apud Nasonem lib. XIV. Met. 780. ex optimis codicibus, *quas obice firma clauserat Iliades*, de portis. Gellius lib. XVII. cap. 10. *quadam quasi obice sustentatum*. Femininum quoque faciunt *obex* Plautus in *Perfa*, & Plinius in *Panegyrico* Trajani: *Nullae obices, nulli contumeliarum gradus*. Sidonius Apollinaris:

Cereā destituit resolutis axibus obex.

vide locum mendosissimum in Arateis Germanici:

Qualis ferratos obices clavicula dente

Succutit & foribus praeductae vincula claustri. sic emenda locum ex vestigiis vetustissimi codicis Sufiani, in quo *ferratos obicit clavicula dentes*. vulgo *subicit clavicula dentes*. apud Prudent. Cathem. Hymno IX. 74. ex veterrimo codice, *Obice extrorsum reclusa porta reddit mortuos*. plura nos ad Claudianum II. in Eutrop. 34. in altero Vossiano erat, *maris magni obice*. quod a Servio damnatur. HEINS. Magni Sprothianus & Dorvil. sed magna Serv. ad VIII. 227.

378. PELAGO TROJAMNE. *Pelagus Trojanae* scripti omnes, nisi quod in Gudiano *pelagus Trojanae*. *petamus* etiam Mediceus a manu secunda, quomodo & Gudianus, & alter Mentelius. mox *Hisbo* pro *Hisbon*, quomodo & idem Mediceus, Menagianus prior, & pro diversa lectione tertius Rottendorphius. HEINS. *Pelagus Trojanae* etiam Leidenfis. *Trojam pelagusne* Montalbanus. *petamus* Bigotianus, Hugonianus & tertius Mentelii, Parrhaf. & Regius cum Excerptis nostris. non intelligo haec fatiis. & Cerda confodere malebat hoc hemistichium. *deest terra* secundus Rottendorphius. *Pelagus terramne* Ed. pr. *pelagos Trojanae* Mediol.

379. PRORUMPIT. *Prorupit* Parrhasianus.

380. PRIMUM. *Fatis primum deductus* Venetus. *adversus* Parrhaf.

381. MAGNO. *Vellit magno* Gudianus, Mentelius prior, multi alii. HEINS. Et sic Regius Dorvil. & duo Moretani.

383. DEDIT. *Dabat* in codice A. Colotii. URSIN. *Dabat* Mediceus & Montalbanus, etiam Gudianus a manu prima. mox *dum furit incautum* construendum. HEINS. *Dabat* Parr-

⁸⁶ desunt R. Vof. Steph. al. ⁸⁷ fabula nusquam invenitur in auctoribus Steph. ⁸⁸ Abienus R. Vof. ⁸⁹ desunt R. Vof. Dan. iambicis Steph. & in iambicis Basil. haec Servii citans Grangaeus ad Juven. Sat. VII. 234. omittit in *Latinis*, & deinde *iambicis*. cum pro *Marthubiorum*, dat *Marxubiorum*, & in fine, *se ad Turnum contulit*. ⁹⁰ quo cognito c. e. p. perferretur R. Vof. Steph. al. ad Turnum cont. ad Daunum Dan. pro *ad* Daunum: nam ad T. c. & Daunum Fabr. ⁹¹ desunt Vof. R. Steph. al. ad V. 392. ⁹² desunt iisdem.

Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis:
 395 Te decisa suum, Laride, dextera quaerit;
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu, & praeclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor & pudor armat in hostes.
 Tum Pallas, bijugis fugientem Rhoetea praeter

400 Tra-

SERVII.

394. THYMBRE. Pro *Thymber*, metri causa Metaplasmus fecit: 93 [ipse enim superius *Thymber* dixit.] EUANDRIUS ABSTULIT ENSIS. Possessivum est modo; non patronymicum.

395. 93 * [DECISA SUUM. Mire suum, tanquam dominum, a quo fuerat separata.]

396. SEMIANIMESQUE MICANT DIGITI, FERRUMQUE RETRACTANT. 94 Ennii est, ut: *Ofcitat in campis caput a cervice revulsus, Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.* Quem versum, ita 95 [ut fuit,] ad suum carmen transtulit 96 Varro Attacinus.

397. TUENTES. Modo 97 intuentes, alias defendentes, significat.

398. DOLOR, ET PUDOR: Sic de Mezentio inf. 7. 870. *Aestuans ingens Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu.* 98 [Alii dolorem, alicujus studii ardorem, & promptam gloriae cupiditatem, veterum more dictum volunt, ut Graeci *πόνος* appellant. Lucilius in quinto: *Nam omnibus unus dolor receptus laborque.*]

399. FUGIENTEM RHOETEA PRAETER. Id est, praeterfugientem.

VARIORUM.

Parrhasianus. *hostemque retemptat* Dorvil. & in ora *receptat*.

384. OCCUPAT. *Occubat* notaverat Pierius in ora codicis & duo Moretani. *Hifmon*, *Hysbon*, *Hispon*, *Isbon*, *Istbon* in scriptis. *quem desuper o. Usbon*, sed cum rasura in prima syllaba, Dorvil.

387. IN PULMONE. *In dpe*st Veneto.

388. STELENUM. *Sthenelum* potiores, nisi quod in Mediceo *Sthenium*. etiam in Gudiano & secundo tertioque Rottendorphiis. sic apud Silium lib. iv.

345. *Famque dedit leto Sthenium*, in optimis codicibus. Cicero Siciliensi apud Arufianum Messium, *Sthenius est, qui nobis adsidet.* *Stheneli* nomen quomodo scribendum, vid. apud Scalig. ad Euseb. Chron. p. 34. vid. & ad Valer. Flac. v. 7. 90. & 489. HEINS. *Stium* Sprotianus, *Stheleum* Venetus. *Stelenum* quatuor. *Stenium* Ed. pr. *Steium* Leidensis. *Steneum* quartus Moreti. deinde *Raetbi*, *Rebeti*, *Reti*, *Retbi*, *Hroeti* alii. *Hinc Sthenelum petit, hinc Parrhas.*

389. ANCHEMOLUM. *Anthemolum*, *Acbemodum*, *Anchelamum*, *Archemodum* varie codices. *Anclomum* Parrhas. *Archemorum* quaedam Edd. apud Juven. vii. 234. vide Grangae.

Ibid. INCESTARE. *Temerare* secundus Moretani, nihilo deterius. *temerare* proprie violare rem *sacram* Festo. *Templa temerata Minervae* apud Nasonem lib. i. Amor. Eleg. viii. 19. ex vetustis membranis. *Thalamos temerare pudicos*, non violare. ubi complura ad rem annotamus. mox *cecidisti in agris*, non *arvis*, Gudianus & tertius Rottendorphius. HEINS. *Thalamumque ausum* Ed. pr.

390. ARVIS. *Agris* Parrhas. Regius & Dorvil. *armis* Leidensis.

391. DAUCIA, LARIDE. *Daucia a Dauco patre*, Glossa Montalbani codicis. at in Menagiano pro diversa lectione offendi *Daunia*: recte. & construe *Daunia proles*. & sic Schefferianus quoque codex. sic libro viii. 146. *Gens Daunia*, ab Ardea Dauni regia, vel a Dauno patre, cujus nominis complures viros principes habuit Italia antiqua. in nonnullis codicibus antiquis *Dautia*. sic Theron Saguntinus *Daunius juvenis* dicitur Silio Italico: nam Saguntus colonia Ardeatum. si *Daucia* servamus, *Laridae* legendum erit. *Daucias* & *Thym-*

93 desunt iisdem. 93 * desunt iisdem. 94 de Ennio sublatum est, ille enim ait, *ofcitat* Dan. Fabr. 95 desunt R. Vol. Steph. 96 Varro Traconus Basil. Traconus Ed. ant. Varro & Tacenus Steph. Dan. transtulit Varro ad suum carmen. Aracenus R. Varro & Attacinus Corneli. & Emmen. 97 videntes, alibi des. R. Vol. Steph. al. 98 desunt iisdem.

400 Trajicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit illo:
 Illo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Caedit semanimis Rutulorum calcibus arva.
 405 Ac velut optato, ventis aestate coortis,
 Dispersa inmittit silvis incendia pastor:
 Conreptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Volcania campos:
 Ille sedens victor flammam despectat ostantis.

410 Non

S E R V I I.

400. HOC SPATIUM, TANTUMQUE MORAE FUIT ILO. " Subaudis, ad mortem Ili hoc spatium fuit solum, & haec sola mora, quo minus Ilius periret. [De cuius morte cum nihil dicat, intelligendum est.

402. INTERCIPIT. Quia *intercipi aliena* dicuntur.] TEUTHRA. Ab eo, quod est *his Teuthras*, hujus Teuthrae, sicut Aeneas, Aeneae.

403. TYREN. Ab eo, quod est *hic Tyres*.

404. [SEMANIMIS. Potest & *semanimis*, ab eo, quod est *semanimus*, legi.]

405. OPTATO. Id est, ex voto: per aestatem enim venti + frequenter optantur, & quasi contingere videntur ex voto: [quia difficili aestate validiores sunt.

406. DISPERSA. Ex diversis locis.

407. MEDIIS. Absolute dixit.] EXPENDITUR UNA. Sicut duces diversis locis commissa praelia continuaverant.

408. ACIES VULCANIA. Ideo abusus est: quia comparatio ad bellum pertinet: nam de igne & *aciem* dicere incongruum satis est: ergo *acies Vulcania*, vis ignis, quae late per campos effunditur.

409. [ILLE SEDENS. Non quasi Pallas, pregnantibus suis, nihil agat; sed comparatur illius fecunditati huius voluntas.] VICTOR. [Cui vota procefferunt,] voti compos, *introitur*. OVANTES. Ab-

uso est, non proprietas.

V A R I O R U M

Thymber uterque *Lauridae*. HEINS. *Dannia* Zulichemius a manu secunda. qui & *Lauride*, ut & Montalbanus, Dorvill. & alter Hamburgicus. *Lauridae* Mentelii prior. mox 395. *Lauridae* Dorvill. deinde *Thymbraeque* Sproctianus. *Tyberque*, *Tiberque*, *Thymberque*, *Tiberque* alii.

392. ERROR. Vide ad Quintil. Declam. viii. 3. Plin. xxxv. 10. de Apelle. *Imagines adeo similitudinis indiscretas pinxit, ut incredibile dictu.*

393. DORA. *Sarva* Scholiafles Statit Thebaidos ix. 295. HEINS. *Dora* Sproctianus pro varis lectione, & Zulichemius a manu prima. & *nauc* Dorvill.

394. ENSIS. *Enses* Mediceus.

395. DECISA. *Descissa* Montalbanus & alter Menagii.

Ibid. SERV. Recte Servius, & hoc imitatus videtur Ovid. vi. Met. 559.

*Utque salire solet mutilatae cauda colubrae,
 Palpitat & murient dominac vestigia quaerit.*

Silius xiii. 240.

— — — *Dejectum protinus ens
 Ante pedes Domini jacuit caput.*
 vide Lucret. iii. 651.

396. RE-

99 hoc tantum spatium & haec sola m. Dan. Fabr. omisso aliis. 1 desunt R. Vof. Steph. al. 2 Teuthras sicut Aeneas Dan. Fabr. 3 desunt R. Vof. Steph. al. 4 frequentes Dan. Fabr. 5 desunt R. Vof. Steph. al. & est obscurum. forte legendum, *quasi difficulter*, (vel non facile) *aestate validiores sunt*. nam fere languidi sunt, nec satis validi ad incendia stirpe peragenda. 6 nimis incongruum: est enim *acies* Dan. Steph. de igne dicere facit R. Vof. 7 desunt R. Vof. Steph. al. 8 desunt Dan.

- 410 Non aliter socium virtus coit omnis in unum:
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic maectat Ladona; Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
415 Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halesum;
Ut senior leto canentia lumina solvit.
Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt

420 Euan-

SERVII.

410. COIT OMNIS IN UNUM. ⁹ [Id est, compellit:] unanimiter omnes fortiter faciunt.
411. SED BELLIS ACER. *Sed*, modo inceptiva particula est, ut in Sallustio saepius; sicut AT interdum: nam non est conjunctio ratiocinantis.
412. IN SUA COLLIGIT ARMA. ¹⁰ Post scutum se claudit, alibi XII. 491. *Et se collegit in arma*.
415. ELATAM IN JUGULUM. Jugulo suo vulnus minantem.
417. FATA CANENS. Quasi divinus. Alii CAVENS legunt; secundum quod non statim & divinus apparet: nam cavere poterat & ab aliis audita.
418. CANENTIA LUMINA. Aut Hypallage est, pro, ipse canens: aut physicam rem dicit: dicuntur enim ¹¹ pupillae mortis tempore albescere.
419. INJECERE MANUM PARCAE. Traxerunt debitum tibi. Ex sermone usus est Juris: nam *Manus injectio* dicitur, quotiens, nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus. ¹²
[TELISQUE SACRARUNT EUANDRI. Multis experimentis ostenditur, Virgilium subtiliter & aliud agentem ritum vetustissimorum sacrorum referre. Hic ergo, cum dicit, *telisque sacrarunt Euandri*, docet, quidquid destinatum Diis, id *sacrum* appellari; perveniri autem ad Deos non posse, nisi libera onere corporis fuerit anima; quod nisi morte fieri non potest: opportune ergo hic *sacrum Halesum* loquitur, cum imminebat interitus.]

VARIORUM.

396. RETRACTANT. Vid. Guellius.
398. MISTUS. Eadem varietas lib. IV. 91. vid. ad Quintil. Decl. I. 1.
399. PRAETER. Propter in tertio Rottendorphio. hoc est prope fugientem. deinde post *trajicit* distinguendum. HEINS. Vid. ad Ovid. v. Met. 159.
400. ILO. *Ilo* Parrhaf.
402. TEUTHRA. *Teuca* Dorvill.
404. ARVA. *Arma* Mentelii primus.
405. OPTATO. *Ex voto*, & in tempore. ut Terent. Andr. III. 3. *optato advenis*. FABRIC. *Optata aestate* primus Moretanus, & Montalbanius & Schefferius. HEINS. Et Zulichernius, Bigotianus, & Vratislaviensis. *optatu* secundus Rottendorphius.
406. DISPERSA. *Dispersam* Parrhaf.
409. DESPECTAT. *Dispectat* Leidenfis.
410. IN UNUM. Pro in unum locum. vid. notas ad Serv. II. Georg. 382.
411. PALLA. *Pallas* omnes fere vetustiores. Ibid. HALESUS. *Alesus*, *Alaesus*, *Halaesus* codices. vid. lib. VII. 724.
413. PHERETAQUE. *Feretaque*, *Pharetaque*, *Pharetraque*, *Phereaque* codices. *Demodocumque* secundus Moreti. *Demodumque* Francianus, qui & *Laudens*. *Dedemodocumque* Parrhaf. *Hinc* Dorvill.
414. DERIPIT. Ita scribendum ex Mediceo. Gudiano, altero Mentelio, Sprotiano, Leidenfi. HEINS.
416. DI-

⁹ desunt R. Vof. Steph. al. ¹⁰ scuto se tegit Dan. ¹¹ in Vof. erat superscriptum *populae*, pro *pupulae*. vid. ad Ovid. I. Amor. VIII. 15. ¹² desunt R. Vof. Steph. al.

- 420 Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa Deus: dum textit Imaona Halesus,
425 Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.

Ster-

SERVII.

421. DA NUNC, TYBRI PATER. Vicinum invocatur numen, ¹³ circa cujus ripas bella tractantur: sic supra IX. 404. *Tu dea, tu praesens nostro succurre labori.*

422. ¹⁴ [DURI. Aut fortis, aut asperi & crudelis in hostes.]

423. TUA QUERCUS. In tuis ripis creata. ¹⁵ [Sane superius III. 84. de speciebus stativi augurii dictum est, in quibus capillorem esse diximus, quod hoc loco tangit. *Capillor* autem dicitur, cum auspicato arbor capitur & consecratur Jovis fulguri: dicit enim his versibus: *Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro, Fortunam* &c. *Haec arma exuviaque viri tua quercus habebit*: Hic ergo, cum arborem nominat, videtur veteris ritus inducere mentionem.]

424. AUDIIT. Modo exaudiit, & ad effectum deduxit. Paulo post tantum audiit, ut inf. 464. *Audiit Alcides juvenem*. DUM TEXTIT. Dum spoliatur: nam tempus praesens est, non praeteritum: ab eo, quod est *texo*. ¹⁶ [Sic Plautus: *Ego hunc hominem hodie texam pallio*.] ¹⁷ Et *tegit, te*, primam syllabam corripit; ut tantum positione longa sit.

425. INERMUM. Et *inermem* dicimus, & *inermum*.]

426. PERTERRITA SINIT AGMINA. Subaudis, esse.

427. ¹⁸ [PRIMUS ABANTEM. Ideo *primus*, quia comites ejus exemplum secuti sunt: nam infert:

Sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci. Et: Agmina concurrunt ducibusque & viribus aequis.

428. OPPOSITUM. Obstantem, fortiter pugnantem. Et quidam dubium volunt, utrum *pugnae oppositum*, an *nodum pugnae*, quod est melius.] NODUMQUE MORAMQUE. Bene addidit *moram*, ne *nodum*, alium acciperemus: nam *nodus*, proprie est densa peditum multitudo, sicut *turma*, equitum, ut lectum est in Disciplina militari. ¹⁹ *Nodum* ergo pro difficultate accipe, quae vix possit resolvi.

VARIORUM.

416. DISPERSIT. Ita Medicus & ceteri omnes nisi quod in quarto Moretano *disperdit*. in priore Vossiano *ossaque dispersa & cerebro permixta*. HEINS.

417. FATA CANENS. *Canens* pro diversa lectione prior Hamburgicus. HEINS. Ita Waddel. Anim. Critic. p. 35. *facta canens* secundus Moreti.

418. CANENTIA LUMINA. Pro senilibus poni adnotat Macrobius lib. VI. Saturn. cap. 6. HEINS. *Us genitor* secundus Rotendorphius, ex glossa.

420. PRECATUS. *Paratus* alter Hamburgicus.

421. THYBRI. *Tybre* Zulichemius. *Tymbri* prior Hamburgicus. *Timbre* Dorvil. a m. pr. *ferri* Sproctianus.

422. FORTUNAM ATQUE. *Fortunamque* Excerpta nostra. *diri* Mentelius prior. *Fortuna atque via* Francianus.

423. HA-

¹³ cujus ripas Basil. ¹⁴ desunt R. Vof. Steph. al. ¹⁵ desunt iisdem. ¹⁶ *hominem detexam* R. Vof. Steph. ¹⁷ desunt R. Vof. Steph. Basil. sed haec Ed. etiam caret loco Plauti. ¹⁸ desunt iisdem. ¹⁹ modo autem a. p. d. posuit Dan.

- Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
 430 Et vos, o Grajis inperdita corpora, Teucri.
 Agmina concurrunt ducibusque & viribus aequis.
 Extremi addensent acies: nec turba moveri
 Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat & urguet,
 Hinc contra Lausus, (nec multum discrepat aetas)
 435 Egregii formae; sed quis fortuna negarat
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi:

Mox

SERVII.

430. GRAJIS INPERDITA CORPORA TEUCRI. Quos Graeci perdere nequiverunt. TEUCROS autem accipimus, quos secum duxit Aeneas: nam ait VIII. 547. *Quorum de numero qui sese in bella sequantur Praestantes virtute legit.* Alias non procedit: nam paulo post erupturi sunt, qui obsidentur in castris. ²⁰ [Inperdita autem, qui ante hunc?]

432. EXTREMI ADDENSSENT ACIES. Lucanus IV. 780. *Quantum pede prima "relato Constrinxit gyros acies.* DENSEO autem, secundae conjugationis est. NEC TURBA MOVERI TELA, MANUSQUE SINIT. Lucanus VII. 495. *Gladioque suos compressa timebat.* ²² [Quidam sane turbam, multitudinem accipiunt: nam plurali numero, turbas, perturbationes dixerunt, & strepitus: unde & Terentium Adelph. V. VII. 9. *turbas, lampadas* propter strepitum volunt dixisse, cum parvus senex ²⁴ perperam per publicum duci suadeat, nec strepitum per turbas adhiberi.]

VARIORUM.

423. HABEBIT. *Habebat* Mediceus a manu prima.

424. TEXTIT. *Catrocus* praeteritum a *tego* capit.

Ibid. IMAONA. *Hymeona* Mediceus & caeteri omnes nostri vetustiores. omnes quoque Pieriani. opinor *Hymaona*. HEINS. *Imabora* Mentelius primus & alter Menagii. *Himaona* nonnulli. *Hima-*

gona Zulichernius. *Imeona* Montalbanius & alter Hamburgicus. *Himoana* primus Moreti.

425. INERMUM. *Inerme* Sprotianus & prior Hamburgicus pro varia lectione & Bigotianus. *juveni dat* alter Hamburgicus. *dat telo* secundus Moreti.

427. ABANTEM. *Abanta* Leidenfis. *sunt agmina* Francianus.

428. INTERIMIT. *Interemit* Mentelii primus & Gudianus. *pugnae interimit* Dorvil.

429. ARCADIAE. *Arcadia* Parrhas.

430. TEUCRI. *Teucrum* Scholiafles Statii Theb. III. 84. HEINS. *A Grajis* duo Leidenfes, Bigotianus & Vratilavienfis. *mox ducibus & Vene-* tus, tertius Rottendorphius, Oudartii & Dorvill.

432. ADDENSANT. Virgilianum est *addensent* pro *addensant*: nec aliter in antiquis legimus. apud Horat. in Od. *mixta senum ac juvenum densentur funera*. veteres primam conjugationem mutarunt aut in secundam, ut *densare*, *densere*, aut in tertiam, ut *educare* *educere*. secundam in tertiam, ut *fervere*, *fervere*. tertiam in quartam, ut *accersere*, *accersire*. FABRIC. *Addensent* Menagianus prior, secundus tertiusque Rottendorphii, Mentelius alter, cum Leidenfi & primo Moretano. vid. lib. VII. 794. Montalbanius, *Extremae addensant acies*, pro *addensantur*, *addensant se*, cujus locutionis plura exempla lib. II. 207. congesimus. Priscianus lib. VIII. *Postremi addensent acies*, ubi *denso densas*, & *densos denses*, demonstrat dici, sub

²⁰ desunt R. Vol. Steph. al. ²¹ hunc dixit Fabr. ²² *relato* Dan. Fabr. vide Oudendorpium. ²³ desunt R. Vol. Steph. al. ²⁴ legendum, *per publicum duci dissuadeat*: nam Demea maceria diruta per hortos transferendam suadet, non per publicum.

Mox illos sua fata manent majore sub hoste.

Interea soror alma monet succurrere Lauso

440 Turnum; qui volucris curru medium secat agmen.

Ut vidit focios: Tempus desistere pugnae.

Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas

Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.

Haec ait; & focii cesserunt aequore jusso.

445 At Rutulūm abscessu juvenis, tum jussa superba

Mira-

SERVII.

438. MAJORE SUB HOSTE. Sub hostilitate: nam sub diversis hostibus pereunt.

439. ²⁵ [MONET SUCCURRERE LAUSO. Ex-polino talis est: Monitus a sorore continuo secat agmen: atque ut vidit focios, &c.

441. FEROR. Pro, ferri debeo, id est, redibo.

443. CUPEREM IPSE PARENS SPECTATOR AD-ESSET. Aspere & amare dictum: multa enim ma-la graviora videntur, si ante oculos nostros eve-niant, quam si audiantur. Tale est, ut in secun-do de Polyte: II. 538. *Qui nati coram me cernere letum fecisti*: non enim objicit Pyrrho, quod occiderit; quia hoc jus belli exigebat; sed, quare vidente patre. & his similia, ut VI. 308. *Impositi-que rogis juvenes ante ora parentum*. Et XII. 636. *An fratris miseri letum crudele videres?* Et XII. 638. *Vidi oculos ante ipse meos*. Et XII. 936. *Vt-ut tendere palmas Ausonii videre*.]

444. AEQUORE JUSSO. Pro, ipsi jussi: & est usurpatum participium: nam *jubaor*, non dicimus: unde potest venire *jussus*. Quamvis interdum sic dicatur, ut Lucanus III. 140. *Cujus servaveris umbram, Si, quidquid jubeare, velis*. Sic ergo hic participium usurpavit, ut Horatius verbum, dicens I. Epist. v. 21. *Haec ego procurare & iduens im-peror, & non Inventus*. Ergo satis licenter dictum est; adeo ut hoc loco Probus correptum ²⁶ a, longum posuerit.

445. TUM. Deinde.

VARIORUM.

subdito & altero ex Georgicis exemplo: *Juppiter humidus austris denset*. Idem lib. IX. *Extremi ad-densent acies proest, a densco*. HEINS.

434. HINC. His Francianus.

435. EGREGII FORMA. *Formae eleganter in Gudiano. sic egregius animi lib. XI. egregius lin-guae Silius lib. V. apud nostrum tamca lib. XII. habemus, Egregium forma juvenem*. HEINS.

438. ILLOS. *Ille Hugonianus. majora Leidca-sis*.

439. SUCCURRERE. *Succedere nostri, praeter Medicum, duos Menagianos, cum Rottendorphiis & aliis nonnullis minoris rei, quomodo & Piccini plerique: & placet. alterum ex interpretatione est aarum. pari modo & infra §. 512. in nonnullis codicibus, versis tempus succedere Teucris. movet succedere in Vossiano priore*. HEINS. *Succedere recepit Catroeus. eadem discrepantia apud Ciceron. de Lege Manil. cap. II. Lucillum a tanto bello discedere, hinc qui successerit non satis esse para-tum ad tantum bellum administrandum. ubi alii suc-currerit, quod Heumannus praetulit, & cupide suc-cedere, sine ullo exemplo exponit. sed ibi succe-sse-rit retinendum; discesserat enim ab eo bello Lu-cullus, successit ergo Glabrio, non succurrit adhuc bellanti, & hic Turnus Lauso desistenti pugnae succedit. firmatur etiam ex §. 690. 847. IX. 667.*

441. SOCIOS. *Sociis, vel socii Waddel. Animad. Critic. p. 36.*

Ibid.

²⁵ desunt Vol. R. Steph. al. ad §. 444. ²⁶ Eadem quae hic Musonius, Nansius notaverat. sed non potui hanc notam Alontum reperire in Isidoro. sed Nansium in codicem inemendatum incidisse credibile est, quum *Alorum* legendum sit, quae nota ad mendas adhibetur, teste Isidoro lib. II. cap. 20. & quum passim in Mss. n vel negligatur, vel virgula superposita note-tur. vid. ad Val. Flac. I. 767. hinc ea neglecta fecerunt a longum librarij. habeo editionem antiquissimam Isidori sine loci aut temporis nota, in qua legitur, *Alontus, nota, quae ad mendas adhibetur*. tali usus videtur Nansius. legendum vero puto, *Probus hinc loco corrupto Alorum apposuerit. vel, hoc loco corrupto Alorum posuerit.*

Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
 Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
 450 Aut leto insigni. Sorti pater aequus utrique est.
 Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor,
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 Desiluit Turnus bijugis: pedes adparat ire

Com-

SERVIL

446. STUPET IN TURNO. ²⁶ * [Id est, in Turno intuens.]

447. OMNIA. Quae omnia; an circa Turni arma & corpus? v. inf. 516.

448. TYRANNI. Regis superbi.

449. AUT SPOLIIS EGO JAM RAPTI LAUDABOR OPIMIS, AUT LETHO. ²⁷ Dilemma argumentum, quod est ab utraque parte firmissimum, & concludit adversarium. SPOLIIS OPIMIS. Quae duci detrahatur, ut diximus supra vl. 856. *spolia opima sunt.*

450. ²⁸ [SORTI PATER AEQUUS UTRIQUE EST. Sorti, pro, casu, & fortunae. AEQUUS. Hoc est, aequo animo feret, si occidero: quia dixerat Turnus: *Cuperem ipse parens spectator adesse.*]

452. FRIGIDUS ARCADEBUS COIT IN PRAECORDIA SANGUIS. Praefigio mortis ²⁹ futurae.

453. ³⁰ [PEDES APPARAT IRE. Ne videatur pugnae iniquitate vicisse.]

VARIORUM

Ibid. PUGNAE. Perperam nonnulli codices *pugnae* nam *desistere pugnae* secundo casu, ut *desinere iram*. de quo ad Silium lib. XI. 350. egi. HEINS. Et x. 84. & xv. 190.

442. FEROR. *Feror* Bigotianus.

443. PARENS. *Pater* Parrhasianus.

444. AEQUORE. Servius Honoratus hunc locum perpendens, ait, Probum hic *a longum* posuisse. Quod quid sibi velit in hac parte pauci admodum sciunt. variata est lectio multis modis,

dam alius aliter cogitat. Ego crediderim pro *a longum*, *Alontum* reponendum. Alontus est nota, quae ad mendas adhibetur. Probus igitur volens ostendere locum corruptum, hanc notam apposuit. Huius vero notae meminit Isidorus, auctor parum illustris. sed nullus est, ut dicitur, tam malus liber, qui aliqua in parte prodesse non possit. MUSON.

Ibid. JUSO. Modum loquendi paullo insolentiorum observat Macrobius lib. vi. Saturn. cap. 6. pro *cesserunt jussi*. nihil igitur mutandum. HEINS. *Jussi* Ed. Venet. Ald. Dorvill. Sil. x. 447.

445. AT. Et Dorvill. pro *tum*, *tunc* aut *cum* varie legitur in Servio ad XI. 15.

Ibid. TUM JUSSA SUPERBA. *Dilla superba* fortasse rectius in priore Hamburgico, quia *jusso aequore* proxime praecesserat. in quarto Moretano *tam jussa superba*, non *tum*. HEINS. *Ea jussa* Parrhas. *Dum* Excerpta nostra. *tamen ipsa* alter Menagii.

446. MIRATUS. *Miratur* Regius, Dorvill. & Ed. pr.

Ibid. STUPET IN TURNO. Imitatus Val. Flac. i. 262. *stupet in dacibus*.

449. LAUDABOR. *Laetabor* Bigotianus.

450. UTRIQUE EST. *Est* non habent uterque Hamburgicus, secundus Moreti, & Bigotianus.

451. PROCEdit. *Processit* Menagii & Hamburgicus priores.

453. DESILUIT. *Disiluit* Menagius uterque, Hamburgicus prior Dorvill. Sprotianus & quinque alii. & Ed. pr. *subsiluit* Excerpta nostra. male. Stat. i. Theb. 309. *desiluit*. ubi Scholiafles vulgata

²⁶ * desunt R. Vof. Steph. al. ²⁷ dilemma, & est cornutus syllogismus, quod est &c. Steph. al. Argumentum dilemmatum, quod adversarium ab utraque parte concludit Dag. Argumentum dilemmaticum, quod utrinque firmissimum, & adv. ab. a. p. concludit Fabr. ²⁸ desunt R. Vof. Steph. al. ²⁹ futurae eorum Dan. Fabr. ³⁰ desunt R. Vof. Steph. al.

Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 455 Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
 Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc. ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
 460 Per patris hospitium, & mensas, quas advena adisti,

Te

SERVIL.

454. SPECULA CUM VIDIT AB ALTA. Hoc ad
 curius altitudinem spectat: leo, ad Turni violentiam
 atque feritatem: & est ordo: *Usque leo advolat,*
talis est imago Turni venientis. ³¹ [Homerus
 Iliad. Γ. 23. *Ὡς τε λίων ἐχάρη μεγάλῃ ἐπὶ σάματι*
τι κόρη.]

457. CONTIGUUM. Postquam vidit eum venisse
 intra iactum teli, scilicet ut possit feriri.

458. IRE PRIOR PALLAS. Subaudis *voluit* ³²
 [ire: Alii *Ire*, pro *is* legunt, ut sit infinitivus pro
 indicativo. SI QUA. Si quando.] FORS. Fortuna:
³³ [& dictum est] propter illud sup. 284. *Audentes fortuna juvat.* ³⁴ [AUSUM. Num, pro, audentem?]

460. PER PATRIS HOSPITIUM. Deest, mei.]

VARIORUM.

tam agnoscit. vid. & Barth. ad III. Theb. 293.
 & ad Lucan.

455. MEDITANTEM PROELIA. *Meditantem in proelia*
 Mediceus, quomodo & duo vetustiores apud Pierium.
 quae scriptura utique elegans est, & prorsus Maroniana,
 quamvis vulgaram lectionem sit invenire in Nonii Marcelli
 codicibus, qui nunc circumferuntur, voce *specula*. sed pluri
 apud me longe est Silii Italici auctoritas, de quo mox videbitur.
irasci in cornu ³⁵ scit de tauro infra habebimus, ut & in III. Georg. geminique
minantur in coelum scopuli alibi. sed ne possis dubitare,
 audi perpetuum Maronis imitorem Silium libro XVII. 439.

Haec dicens Silarum meditantem in proelia telo
 Praevenit. *hastam volans imo sub gutture sedit.*
 unde fit, ut apud eundem Silium lib. v. 314. pariter
 scribi oportere censeam, de tauro ubi agit,

— *Ac jam signa moventem.*

Ac sarsa in pugnas meditantem expectat arena.
in pugnam proludere in Georgicis de tauro dixit, quod
pugnam proludere Rutilius in Itinerario: *Ut solet excussis pugnam proludere glebis.* caeterum ut
 Maro *το in τῷ meditari*, ita Tullius ³⁶ ad conjunxit lib. II. Epist. Fam. 2. *Aut ne ad id meditare, imparatum te offendam.* sic *audere in praelia* lib. II. Aen. 347.
Quos ubi confertos audere in praelia vidi, audere in hostem
 lib. XI. *Aude aliquid atque adversum fer petus in hostem.*
 & apud Tacitum Ann. XII. *Atque inde deorsu in litora aut urbes, vim cultoribus ac oppidanis ac plerumque in mercatores & navicularios audebant.*
 quomodo & Appulejum memini locutum. nec aliter Solinus cap. v. de Sicilia, & in illa de Hennenfi campo: *Quem propter est demersum foramen, qua Ditem patrem ad raptus Liberae exeuntem fama est in lucem ausum.* quo loco Delirius
 confidenter refinxit *fama est luce hac usum.* Salmasius, ut merito Delirii audaciam exagitavit, ita ipse
 nihilo melius edidit *lucem hausum*, pro *lucem hausisse*. Solinum esse perpetuum Maronis imitorem
 Salmasius ipse non uno loco agnoscit. in priore nimirum Solini
 editione legebatur *lucem ausum*, quomodo *audere aciem, hostilia, oppugnationem, poenam, pericula audere* Tacito, sed alterum praestat.
 saltem Tertulliani sui meminisset Salmasius, qui cap. I. libelli de Pallio, *cum aries Romanus in muros quondam suos auderet. minati in aliquem* Statius Theb. XI.

In te ardens frater ferrum mortemque minatur. etiam alibi. idem Theb. I. *paulum alternis in verba minasque cunctantur. repetunt in proelia victi*
 Auctori Aetnae p. 48. Ed. Pith. si locus est sanus. *bortari in proelia* Lucan. VII. 370. *in muros Libyci fremunt leones* Martial. XII. 62. ex Mss. vulgo *ruunt*. HEINS. In praelia Mediol. Ed.

456. HAUD

31 desunt iisdem. 32 desunt iisdem; voluit. Alii Fabr.

33 desunt iisdem. 34 desunt iisdem.

Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
465 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat sua cuique dies: breve & inreparabile tempus

Omni-

SERVII

461. TE PRECOR, ALCIDE. Supra, contra inferiorem hostem, suminis imploravit auxilium: nunc, contra hostem majorem viribus, deum invocatur virtute praestantem.

462. CERNAT SEMINECI. Ad illud quod ait Turnus: *Cuperem ipse parens spectator adisset*: hic dicit: *Ipse juvem cernat interitum*.

463. VICTOREMQUE FERANT MORIENTIA LUMINA TURNI. Donatus dicit *meminerint*; sed melius est, *sustineant*, quasi pondus & poenam: nec enim meminisse oculi possunt.

465. LACHRYMASQUE EFFUNDIT INANES. Hic ostendit eventum futurum.

467. STAT SUA CUIQUE DIES. Sectis philosophorum poetae pro qualitate negotiorum semper utuntur: nec se unquam ad usam alligant, nisi quorum hoc propositum est: ut fecit Lucretius, qui Epicureos tantum sequutus est. 36 Scimus autem inter se sectas esse contrarias: unde fit, ut in uno poeta aliqua contraria inveniamus, non ex ipsius vitio; sed ex varietate sectarum. Illud namque, quod ait in quarto 697. *Sed misera ante diem*, Epicureorum est, qui calibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit: *Stat sua cuique dies*, Stoicorum est, qui dicunt fatorum statuta servari. Sane prudenter fecit, ut fluxam & vagam opinionem Epicureorum daret homini, 37 [id est, sibi] (nam illud ex persona poetae dictum) hanc autem validam daret Jovi: nam Stoici & nimiae virtutis sunt, & cultores deorum. STAT autem, fixa est. DIES vero, tempus vitae: nam foeminino usus est genere: 38 cum enim masculino utimur, re vera diem significamus. 39 [Sane prudenter negaturus a causa coepit: quia qui rogat, dum suspensus expectatione

est, potest audire causam, cur sibi postea negatum sit. Caeterum si statim neges, nec admittit excusationem: ideo negaturus Iuppiter sic coepit. BRÈVE TEMPUS VITAE.] Quia quandoque 40 finitur: ipse paulo post 861. *Rhoëbe diu, res si qua diu mortalibus ulla est, Viximus*. Item Cicero pro Marcel. ix. *Quid est enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum?*

VARIORUM.

456. HAUD ALIA EST. Omittunt verbum substantivum duo Rottendorphii. at Gudianus a manu prima *haud alia & Turni*, quod amplector. HEINS. *Evolat* etiam Zulichemius. *venientis* fuisse qui cupiant prodiit Cerda. vide ad Phaedr. l. fab. 21. infr. lib. xii. § 10. & 595. & Ecl. ix. 13.

458. SI QUA FORS. *Sors* prior Hamburgicus & Venetus, & Zulichemius, & Francianus. *se* quae Bentlejus ad Horat. ii. Sat. vi. 10. *adjuvat* Mediceus, Menagii alter, & Hamburgicus alter, & Leidenus. *Ausum* vero potest esse nomen, pro audaci, temerario facto. ut vi. Aen. 624. & alibi. *mox coepta ingentia* vocat. sic Ovid. vii. Met. 178. *Adjuvat & praesens ingentibus adjuvat ausus*.

462. CERNAT. *Cernant* in tertio Moretano. *lumina* videlicet. HEINS. *Cernant* etiam Zulichemius & Francianus. vid. ad viii. Aen. 223.

465. EFFUDIT. Sic Mediceus, prior Menagius cum Gudiano. in caeteris *effundit*. minus bene. HEINS.

466. TUM GENITOR. *Cum Genitor* Montalbanius. egregie hic Iuppiter inducitur, quasi deprecaturus

37 deest iisdem. 36 scimus tamen R. inter se esse varias Fabr. inter se sectas esse varias Dan. inter scitas esse contrarias opiniones Steph. 39 deest R. Vpl. Steph. al. 38 cum enim masculino utimur iisdem. 39 deest iisdem. 40 finitum Dan. Fabr.

Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 Hoc virutis opus. Trojae sub moenibus altis
 470 Tot gnati cecidere Deum: quin occidit una
 Sarpedon, mea progenies. Et jam sua Turnum
 Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.
 Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,

475 Va-

SERVII.

468. OMNIBUS EST. Magna consolatio, quae ostendit non esse dolenda communia. ⁴¹ [Quis enim indignetur, contingere sibi, quod omnium est?] SED FAMAM EXTENDERE FACTIS. Contra illud, quod occurrebat, vitanda esse ardua, si ⁴² [communis omnibus mors esset,] brevis vita: dicit ideo amandas esse virtutes, ut vitae brevitatis fama & gloriae meritis possit augeri. OPUS. Officium.

470. GNATI DEUM. Ut Achilles Thetidis, Memnon Aurorae, Ascalaphus Martis.

471. SARPEDON. Secundum Virgilii declinationem, ut IX. 697. *Notum Sarpedonis alii*, ultima habebit accentum in nominativo; secundum Homerum, qui & *Sarpedonos*, & *Sarpedontos* facit, & ultima & ⁴³ penultima ⁴⁴ [syllaba habet accentum.] ET JAM SUA TURNUM. Multi ETIAM legunt, ut sit ECCE: sed pertinet ad consolationem: ⁴⁵ cito periturus est ille, qui vincit.

472. METAS. Fines; ut I. 278. *His ego nec metas rerum, nec tempora pono*. PERVENIT. Bene ad exprimendum celerem mortis adventum, praeterito usus est tempore.

473. RUTULORUM REJICIT ARVIS. Respicendo fecit partem feliciorum: ⁴⁶ unde in secundo ait 690. *Aspice nos, hoc tantum*: ⁴⁷ quidquid enim Jupiter videt, admodum juvat. REJICIT. Re naturaliter brevis est, & eam pro longa posuit. Sic alibi III. Georg. 389. *Reice, ne maculis infusces vellera pullis*: quod licet possit excusari: quia cum facit *rejeci*, inter duas vocales i posita, producit superiorem, ut dicamus longam eam esse; ⁴⁸ quia per declinationem longa futura est; tamen, quia ⁴⁹

in hac re argumentum magis est, quam ratio, dicamus ectasim factam, quae poetis plerumque conceditur.

VARIORUM.

caturus invidiam, quae ipsi fiebat ab aliis Diis; quasi suae proli parceret. vide egregie Valer. Flac. IV. 114. & seq. ubi similes Neptuni querelae de Amyco filio suo. plura vide apud Cerdarn ad 470.

Ibid. ADFATUR. *Ita fatur* Ed. pr.

467. IRREPARABILE. *Irremeabile* Oudartii. v. III. Georg. 284.

468. FAMAM. Barth. ad Stat. IV. Theb. 33. citat *vitam*, extendere memoria nimis confidens. vid. ad lib. VI. 807. quae diximus. quibus adde Plin. v. Ep. 8. *quibus aeternitas debeatur, aliorumque famam cum sua extendere*. Claudianus I. in Silic. 36. *producere famam* dixit: ubi alii *protendere*. vid. Heinii notas.

470. CECIDERE. *Periere* Oudartii pro varia lectione. *qui occidit* Francianus.

471. ET JAM. Sic Mentelianus ac caeteri meliores. HEINS. *Manent* quod in Picrianis est, posset ex imitatione Val. Flac. IV. 120. defendi,

Usque adeone meam, quacumque ab origine, prolem

Fata manent.

sed & noster lib. XI. 96.

Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli Fata vocant.

vid. ad Lucan. VII. 185. *etiam* Ed. Mediol.

473. REJICIT ARVIS. *Torsit in arvis* Ed. Venet.

⁴¹ desunt R. Steph. al. ⁴² desunt iidem. &, brevis est vita iidem. ⁴³ pene ultima Vof. ⁴⁴ desunt Vof. R. Steph. al. ⁴⁵ sic, ait, *periturus* Steph. al. Dan. si cito periturus Vof. scito R. ⁴⁶ ut Aspice. ⁴⁷ quippe quid enim Jupiter R. quippe quod enim Jup. Steph. quippe rejecit, quod enim Jup. Basil. ⁴⁸ spe, qua per Vof. Steph. al. ⁴⁹ in hoc Vof. in hac argumentum R. majus est Basil.

- 475 Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
 Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
 Incidit, atque viam clipei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
 480 In Pallanta diu librans jacet, atque ita fatur:
 Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
 Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,

Cum

SERVII.

475. FULGENTEM DERIPIT ENSEM. Ne jacto telo inermis esset.
 477. VIAM MOLITA. Hoc est, cum difficultate quacivis: per quod & soliditas clipei, & minus firmus hastae jactus ostenditur.
 478. ⁵⁰ [STRINXIT. Tactu modico praeteriit: ita enim ab antiquis dicebatur: & est significatio levis vulneris.
 479. FERRO PRAEFIXUM ROBUR. Periphrasis hastae.]
 481. NUM MAGE SIT. Legitur & "NUNC MAGIS EST. Unus tamen est sensus. Sed si MAGE legamus, propter metrum dictum est, pro, *magis*: sicut etiam *pote*, pro, *potis*. Perlius: *Qui pote vis dicam nugaris cum tibi Calvo?* Quod adeo in usum venit, ut etiam in prosa inveniatur. Cicero ⁵² in Frumentaria: *Mage condemnatum hominem in judicium adducere non posse*. PENETRABILE. Pro, *penetrabile* dicitur: nam quod *penetrat*, *penetrabile* dicitur: quod autem *penetratur*, *penetrabile*.
 482. ⁵³ [TOT FERRI TERGA. Non dicit, quot terga, sed multa.

VARIORUM.

net. v. II. Aen. 690. ubi quidam apud Servium *rejecit*. sed tunc legendum esset, *Rutulūm rejecit in arvis*.

474. EMITTIT. *Immittit* Oudartii.

475. DIRIPIT. *Deripit* probe in Gudiano, altero Mentelio, priore Menagiano, secundo Rottendorphio & quarto Moreti, cum Vaticano Pierii veterino. quod verbum plurimis veterum Poë-

tarum locis revocavimus ad Nasonem III. Metam. supra §. 414. ex praestantioribus membranis:

Strymonio dextram fulgenti deripit aere.

deripere spolia hosti lib. XI. 193. & *deripere hostem ab equo* ibidem §. 743. lib. I. 209. *Tergora deripiunt costis*. lib. II. Georg. 8. *derepti coturni*. lib. III. Aen. 267. *litore funem deripere*. lib. IV. 593. *deripere rates navalibus*. ita illis locis castigatiores libri. HEINS.

476. HUMERI. In quibusdam calamo notatis libris reperi scriptum *humeris*. URSIN. *Humeris* quatuor scripti. mox videtur scribendum *strinxit se corpore Turni*. sed obstant veteres membranae, & *stringit* pro se stringit, vel stringitur, poni potuit. *magni Turni* in Sproctano. HEINS. *Destrixit* Bigotianus, secundus Moreti. *de pectore* Venerus. *stringit* prior Hamburgicus.

477. VIAM. *Viam* est Mediceus.

481. NUM MAGE SIT. *Si mage sit* Mediceus a manu prima, nec aliter in Moretano tertio. ut apud Claudianum Consulatū Olybrii & Probinii:

*Aspice, si tales jactas aluisse fluentis,
 Eurota Spartane, tuis.*

HEINS. *Nunc mage* tertius Rottendorphius pro varia lectione. & Bigotianus cum Excerptis nostris. & ita videtur fuisse in Zulichemio, ubi erasa ultima littera restat *nunc*. *non mage* Regius. *penetrabile ferrum* secundus Moreti & Francianus.

482. AT CLYPEUM. Sic Pieriani & nostri praestantiores. bene. HEINS.

483. CUM

50 desunt R. Vol. Steph. al. 51 desunt iisdem. 52 in Verrinis Dan. Fabr. 53 desunt R. Vol. Steph. al.

Yyy 2

- Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuspis transverberat ictu,
485 Loricaeque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
490 Quem Turnus super adstans:
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte

Euan-

SERVIL

483. CUM PELLIS. Quidam *pellis* humiliter dictum accipiunt.]

484. CUSPIS INGENS. Ita accipiendum, ne incongruum sit, si dixerit de puero *ingens pectus*. Sane *suspensum* abusive pro hastae mucrone posuit.

485. ET PECTUS PERFORAT. Hic ⁵⁶ subdistingendum est; ut *ingens*, ⁵⁷ sicut diximus, ad superiora possit referri.

487. ANIMUSQUE SEQUUNTUR. ⁵⁸ *Animus* pro anima: nam *animus*, consilium est: *anima*, vitae: [Quidam secundum Epicureos *animam* per totum corpus divisam esse volunt: & exinde posse fieri, ut qui amputata parte corporis vivat: *animam* vero esse *respirantem animam*, sine quo vivere non possumus: ergo secundum sectam sibi notam Poeta locutus.

488. SONITUM SUPER ARMA DEDERE. Homeri est Iliad. Δ. 704. Ἀφ' ὧν δὲ τρυχὴ ἐπ' αὐτῶν.]

491. REFERT EUANDRO. Potest & hic distingui: potest & supra referri: ut sit; *Euandro remitto qualem moriens filium*.

VARIORUM

483. CUM PELLIS. *Quem pellis* Mediceus & Montebanensis cum Gudiano ac Veneto. HEINS. Et ita Marklandus ad Stat. 1. Silv. 1. 40. qui vitium ex scribendi modo *Quem* irrepsisse putat. qui & y. 485. *postus ingens* iungit.

Ibid. TOTIENS OBEAT. *Obeas totiens* Parthas.

484. MEDIUM CUSPIS. Ita Gudianus & Vossianus prior. HEINS. Et Parthasianus. *Cuspis medium* Dorvill.

486. DE VULNERE TELUM. De corpore Gudianus & Sproctianus. non male, cum mox sequatur, *corruit in vulnus*. infr. 744. *eduxit corpore telum*. HEINS. Corpore Parthas. vid. ad Ovid. v. Metam. 95. *ferrum* Bigotianus.

487. SANGUIS. Ultimam olim longam sine dubio habuit, & imitatione vetustatis sic Virgilium scripsisse auguror. FABRIC. *Sanguis* etiam notum, nisi quod Sproctianus a manu prima *sanguis*, quod duriculum. *sanguis* etiam ex suis Giphanius Indice Lucretiano & Fabricius. *sanguis* posteriorem producit apud veteres. HEINS. *Sanguis* probat H. Steph. in Schediasm. p. 61. & ita Dorvill.

488. SUPER. *Insuper* Dorvill.

489. TERRAM PETIT ORE. Posset hic locus patrocinari lectioni, a quibusdam receptae apud Senec. Herc. Fur. 895.

Ultrice dextra fusus adverso Lycus Terram petivit.

ubi Gruerus *cecidi* tuetur. idem Oedipo 340. *U-none terram vulnere adicti petant?* & 480. *ore de-jecto petiere terram.*

490. QUEM TURNUS SUPER ADSTANS. Quod additur in quibusdam, *se ore profatur*, inducendum est. non enim additum a Poeta, libri antiquissimi sunt testimonio. FABRIC. *Cum voce superba* Leidensis unus.

491. IN-

54 ut incongruum de puero *ingens* Dan. Fabr. 55 pro acri mucrone R. 56 distingendum ut *ingens* Basil. 57 ut supra diximus Satph. 58 deest R. Voc Steph. al. 59 desunt iisdem ad y. 491.

Euandro. Qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
 Largior. Haud illi stabunt Aeneia parvo
 495 Hospitia. Et laevo pressit pede, talia fatus,
 Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
 Inpressumque nefas: una sub nocte jugali
 Caesa manus juvenum foede, thalamique cruenti:
 Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro:
 500 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.

Ne-

SERVII.

493. ⁶⁰ [QUIDQUID. Pro, quodcumque. Plautus in Bacchidibus: *Quidquid est nomen sibi.*] SOLAMEN HUMANDI EST. ⁶¹ [Solatium, dolentis scilicet patris:] ⁶² quia hoc solatium viventium est, humare defunctos.

494. STABUNT. Constabunt. ⁶³ [Hoc ergo dicit: *non illi*] parvo: non parvo periculo [constabunt Aeneae hospitia: & est proverbialis sensus.] BALTEI. Potest & Synagregis esse, *baltei*: potest & hypermetrus versus esse: nam ⁶⁴ [sequens a vocali inchoat. *Balteus* autem, in numero singulari] masculini est tantum generis. Juvenalis VI. 256. *Balteus*, ⁶⁵ & *tunicae*, & *crisae*; ⁶⁶ in numero vero plurali, ⁶⁷ & neutri, ut idem Juvenalis IX. III. *Quotiens rumoribus ulciscuntur baltea.*

497. ⁶⁸ IMPRESSUMQUE NEFAS. Insculptum nefas Danaidum. Donatus tamen *impressum* dicit, coactum: quod a patre ⁶⁹ compulsae sunt facere. ⁷⁰ [Sane fabula talis est: Aegyptus & Danaus, fratres fuere, ⁷¹ [Beli filii. Ex his Danaus quinquaginta filias habuit, & Aegyptus totidem filios.] ⁷² Sed cum inter eos contentio de Memphidis ⁷³ imperio fuisset, multis saepe adductus contumeliis Danaus ⁷⁴ fratri Aegypto cessit imperio; & Minervae consilio ad Peloponnesum perrexit: cuius

cives, ibi rex factus, a suo nomine Danaos appellavit: quod cum Aegyptum momordisset, veritus, ne Danaus de filiabus per generos & nepotes auxilia conquireret, fraude concepta, filiis suis quinquaginta fratris filias in matrimonium postulavit, quas Danaus, dolorem exilii retinens, innox promisit; sed cum factae essent nuptiae, sponsae omnes spon-
 sos suos, monente patre Danao, nuptiali nocte necaverunt: sola Hypermnestra servaro Lynceo fugam dedit, qui post adeptus patrum Danaum interemit. Hae Danaides apud Inferos hanc poenam habuisse dicuntur, ut in dolium pertusum a-
 quam mittant. NEFAS. Declinatione caret. SUB NOCTE. Pro, in nocte.]

499. BONUS EURYTIDES. Laus ab artifice, ut IX. 304. *Mira quon fecerat arte Lycaon.* Item: III. Ecl. 37. *Divini opus Alcimedontis.* ⁷⁵ [CAELAVÉRAT AURO. Non, auro caelaverat; sed in auro.

500. OVAT. Jactat, gloriatur: & est ordo, quo spolio positus, ovat, gaudetque.

VARIORUM.

491. INQUIT MEMORES. *Memores, inquit prior Hamburgicum.*

493. QUI-

⁶⁰ desunt iisdem. ⁶¹ desunt iisdem. ⁶² quia solatium iisdem. vivorum Dan. ⁶³ desunt R. Vol. ad Baltei Steph. & alii ad parvo. & deinde a constabunt. ⁶⁴ desunt R. Vol. ⁶⁵ & *manicae* hodie legitur in Juvenali. sed Scholia habet *tunicae. tunicae crisae* Basil. ⁶⁶ in numero plurali est neutri Basil. ⁶⁷ & neutri idem R. Vol. item Steph. & neutrius est, ut idem Fabr. ⁶⁸ corapali R. ⁶⁹ desunt R. Vol. ad 499. Quorum ratio est fabula Steph. al. ⁷⁰ Egius Steph. ⁷¹ desunt Dan. ⁷² Danaus coactus a fratre, ut filias ejus juvenibus ejus traderet in matrimonium (traderet matrimonio Basil.) in ipsos nuptiarum dies (ipso n. die Basil.) gladios virginibus dedit, quibus illae ex praecepto patris sponso suos interfecerunt, excepta Hypermnestra, quae Lyceum (Lincum Basil.) servavit Steph. Basil. & nihil praeterea. ⁷³ imperio. . . . * ad Pelop. Dan. imperio. ipse vero ad Fabr. ⁷⁴ suis ut * fratris Dan. suis fratris &c. Fabr. forte, filius suis ultra fratris &c. ⁷⁵ desunt R. Vol. Steph. al. ad quia 4. 501. sed Vol. a Hoc ad T. pertinet, habet.

Nescia mens hominum fati fortisque futurae,
Nec servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
505 Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum, rediture parenti;
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:
Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!
510 Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor,

Ad-

S E R V I I.

501. NESCIA MENS HOMINUM. Hoc ad Turnum pertinet:] quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse laetatur.
502. ⁷⁶ [SERVARE MODUM. Nunquam nescia, ideo Nec ⁷⁷ *servare modum*.] SUBLATA. Elata.
503. MAGNO CUM OPTAVERIT EMPTUM. ⁷⁸ [*Magno emptum*,] scilicet pretio. Sic & alibi. II. 104. Et magno mercantur Atridae: sensus autem talis est: Erit tempus, quo Turnus optabit quovis pretio redimere ne ipse Pallantem occidisse videatur.
505. MULTO GEMITU. ⁷⁹ [Cum multo gemitu,] ⁸⁰ [lacrymis: minus est hic, cum.]
507. O DOLOR, ATQUE DECUS. Hos duos versus plerique a Poeta dictos volunt: alii a sociis, qui ⁸¹ reportant cadaver. Dolor autem, propter ⁸² illud: *Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert*. Decus propter ⁸³ [illud: *Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos*.]
510. CERTIOR AUCTOR. Id est, nuntius verus.

V A R I O R U M.

493. QUISQUIS. Si quis in Gudiano a manu prima. HEINS. Honor prior Hamburgicus & Bignonianus. *humandi* omisso ⁷⁴ est alter Hamburgicus & Leidenfis. si quid Gudian. a m. pr. sed quisquis pro quicumque non aevo posteriori tantum usitatum esse docui ad Sueton. Tib. Lxy. BURM.

494. STABUNT. Constant Sprotianus.
496. EXANIMEM. Ita Noster, & Pieriani omnes: in uno tamen Gudiano, *Exanimem*, forte *Exanimorapiens*. HEINS.
497. IMPRESSUMQUE NEFAS. Vid. ad VIII. 731.
498. FOEDE. Phoebe Mediceus. v. Guell.
499. CLONUS EURYTION. *Eurytides* ex scriptis paene omnibus reponendum. in nonnullis editionibus *bonus Eurytion*, etiam non male. sed codices vetustos sequor. in primo Hamburgico pro diversa lectione legebatur *Chromis Eurytides*. in tertio Moretano, *Quem Clonus Eurytides*. HEINS. *Lonus, Dorus, Conus, Cromis, Euritides, Euricides, Erytides* varie in scriptis. *bonus Eurytides* Ed. pr. *bonus Eurycion* Mediol. *bonus Eurytion* Ald. quem Dorvil. quam *Clonus* Oudartii. *Clonus Euritides* Francianus. forte *Eurytion* more Graeco pro *Eurytides*. vid. ad Gratii Cyneg. 103. & in Catal. Argon. in *Eurytion*.
502. SUBLATA. Ita citat Lutatius ad Stat. II. Theb. 188. sed ad ⁷. 689. *lassata* legit. sed Terent. Phorm.
Quia paullulum accessit pecuniae sublatis animi sunt.
servare Regius & Dorvil. BURM.
504. ISTA. Ipsa Leidenfis. & a manu prima Mediceus.
505. AT SOCII. Ac Dorvil.

506. FRE-

⁷⁶ desunt iisdem ⁷⁷ servare. . . * Dan. ⁷⁸ desunt R. Vol. Steph. al. sic mihi Et m. m. A. & est sensus talis fidei. ⁷⁹ desunt Dan. Fabr. ⁸⁰ desunt iisdem. ⁸¹ portant Basil. ⁸² deest Vol. R. Steph. al. ⁸³ desunt R.

Advolat Aeneae, tenui discrimine leti

Esse suos: tempus versis succurrere Teucris.

Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen

Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum

515 Caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis

Omnia sunt oculis: mensae, quas advena primas

Tunc adiit, dextraeque datae, Sulmone creatos

Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,

Viventis rapit, inferias quos inmolet umbris,

520 Ca-

SERVII.

511. ⁸⁴ [ADVOLAT AENEAE. De morte Pallantis scilicet, ut postea inferantur, quae praeterea addit.] TENUI DISCRIMINE LETHI. Modico mortis interstitio: per quod magna Pallantis virtus ostenditur: quo interempto omnis est in fugam conversus exercitus.

512. VERSIS. Fugatis.

513. LATUMQUE PER AGMEN ARDENS LIMITEM AGIT. Ordo est: *Latum limitem ardens agit*, id est, facit: sic melius, quam si dicas: *latum per agmen*. ⁸⁵ [Ergo sic intelligamus, aut per ordinem, aut per Hypallagen:] nam & supra sic ait IX. 323. *Haec ego vasta dabo, & lato te limite ducam*.

515. PALLAS, EUANDER IN IPSIS OMNIA SUNT OCVLIS. Erat rectum: *Pallas, Euander, mensae, quas advena primus Tunc adiit, dextraeque datae, In ipsis omnia sunt oculis*. Sed perite icliffa est narratio, per quam animus Aeneae perturbatus ⁸⁶ exprimitur.

517. ⁸⁷ [TUNC ADIIT. Quidam *tunc*, pro quondam accipiunt.

518. QUATTUOR HIC JUVENES. Emphasis virtutis: quod multos, quod juvenes, quod armatos, quod rapit: minus enim fuerat, si dixisset, *capit*: unde in XI. 81. *Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris Inferias*.]

519. INFERIAS QUOS IMMOLET UMBRIS. *Inferiae*, sunt sacra mortuorum, ⁸⁸ quae Inferis solvuntur. Sane mos erat, in sepulchris virorum for-

tium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui a ⁸⁹ *bustis*, *bustianis* appellati sunt. ⁹⁰ [Homer. Iliad. Φ. 26.

— “Ο δ’ ἐπὶ πάρος χεῖρας ἐνέειπεν,
Ζῆος ἐκ πάρος ποιοῖ δούλῳ λαῖελο κέρας
Παῖν’ Πάριον Λοῖον Μυρμιδόνες θάρσει.”]

VARIORUM.

506. FREQUENTES. *Sequentes Zulichemius. impositum Clypeo* Mss. & Ed. apud Serv. inf. 7. 841.

507. PARENTI. Ita omnes: & si cum *reditur* jungas, rectius. si cum *dolor* & *decus*, uterque casus posset admitti, ut ex imitatione Aufonii, qui in Parent. IX. dixit:

Et dolor atque decus conjugis Aufonii.

At in Professoribus xxv.

Tam decus omne tuis, quam mox dolor.

simul ibi exprimens illa ex Ecl. v. 34. *Tu decus omne tuis.*

508. HAEC EADEM. *Atque eadem* prior Hamburgicus.

509. CUM TAMEN. *Cui* Leidenfis. *linquit* Leidenfis alius.

510. AUCTOR. *Alter alter* Hamburgicus. *mox discrimine vitae* Bigotianus.

512. TEMPUS VERSIS. *Versis tempus* in Gudia-

⁸⁴ defunt R. Vof. Steph. al. ⁸⁵ defunt R. Vof. & sic Dan. Fabr. ⁸⁶ ostenditur Dan. ⁸⁷ defunt R. Vof. Steph. al. ad 7. 519. ⁸⁸ ab inferis dictae Dan. quod inferis R. Vof. n. Fabr. al. ⁸⁹ a bustis cineribus Steph. an a busti cineribus? dicti sunt 90 defunt R. Vof. Fabr. al.

- 520 Captivoque rogi perfundat sanguine flammam.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
Ille astu subit: at tremebunda supervolat hasta.
Et genua amplexans effatur talia supplex:
Per patrios manes, per spes surgentis Iuli,
525 Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta

Cae-

SERVII.

520. CAPTIVO SANGUINE. Pro, captivorum, ut VII. 184. *Captivi pendunt currus*. Item II. 765. *Captivoque vestis Congeritur*: & est, ut diximus, speciosus ornatus. MAGO. Dativus est, ut supra 401. *Ille namque proci*.

521. " [CONTENDERAT. Adversum jecerat.
522. ILLE ASTU. *Astu*, pro scintilla bellica.]
SUBIT. " Subfedit.

524. PER PATRIOS MANES, ET SPES SURGENTIS IULI. Per eas personas rogat, propter " quas petatur. " [Et bene, ut in belli calore, breviter omnes locos ad impetrandam veniam complectitur.]

526. PENITUS DEFOSSA TALENTA. Multi enim divitias suas obruebant: unde Horatius I. Sat. I. 41. *Quid juraat, immensum de argenti pondus Crassi? Furtim defossa simulacrum depopere terra?* Sane melius *infossa* diceret, quam *defossa*: ad quod est nostri necessitatem compulsi: nam fugit dubiam syllabam. " [Et quidam volunt, tria genera argenti vel auri Poetam complexum, signatum, factum, infectum; signatum est, " [quod in nummis; factum,] quod in vasis & signis, ut: *Caelati argenti*: infectum, quod in massis, ut: *Infectique mihi*. Atqui *talentum*, non ad numerum solet, sed ad pondus referri; nisi forte usum temporis sui heroicis temporibus Poeta voluerit applicare. Hic est locus Homeri: Iliad. Z. 46.

τάλαντον, 'Αργύριον ὃν, τὸ δ' ἄξιον δίκης ἀποκατα-
τάλλω δ' ἐν ἀφύμῳ πατρὶς κειμήλιον κείναι.
Ἰαλκίς τε, χερσὶς τε, πολέων δὲ τε σὺν ὀφθαλμοῖς.
Τὸν κεν τοὶ χαρίσασθαι πολλὰν ἀπαιτεῖ ἀνομήν,
'Αἴνευ ἡμῶν ζῶντι παύσεται ἐνὶ θυμῷ Ἀχαιοῖ.

VARIORUM.

Gudiano. deinde *succedere Teucris* non *succurrere* in altero Hamburgico, quomodo & Vaticanus Pierii veterimus. ut supra §. 439. HEINS.

514. LIMITEM. *Limex* Vratislaviensis.
Ibid. TE, TURNE. *Tu caedo superbum Turne* Bigotianus.

516. OMNIA. *Omnino* Excerpta nostra. male. vide ad Phaedr. IV. Fab. XIII. §. & sup. ad VI. Ecl. 34.

Ibid. PRIMAS. *Mediceus*, quod & in Pierianis nonnullis legebatur, & in Gudiano, altero Mentelii, & tribus Moretaniis. HEINS. *Primas* Dorvil. a m. fce.

519. QUOS. *Quas* secundus Rottendorphius. *bini juvenes* Venetus.

520. PERFUNDAT. *Perfundant* *Mediceus*. HEINS.

521. MAGO PROCL. *Procul* Mago Parrhas.
Ibid. CONTENDERAT. *Contenderet* *Mediceus*. nisi quod emendatum a manu secunda *contenderat*. quomodo caeteri nostri, Mentelianus tamen a manu prima *cum tenderat*. Macrobius lib. V. Sat. 2. *infensam contenderat*. ita enim scripti illi constanter, neque aliter hoc loco Gudianus & Moretanius secundus. adeantur annotata nostra de *contendenda* verbo lib. V. Aen. 520. pro *Mago* diversa scriptura codicis Schefferiani *Lago*. HEINS. *Immensam* prior Hamburgicus pro varia lectione. *infensam contenderet* Francianus. *infensam* Parrhas.

522. ASTU. *Ista* Zulichemius. *astu evadit* secundus Rottendorphius. *hastam subit* alter Hamburgicus. *En tremebunda* & correctum at in *Mediceo*. & ita mox *en genus*.

Ibid. AC TREMEBUNDA. *At* Mentelius uterque

91 desunt R. Vol. Steph. al. 92 subdidit Vol. Dan. subdidit R. subdidit, subfedit Fabr. 93 quod Dan. 94 desunt R. Vol. Steph. al. 95 desunt iisdem ad §. 528. 96 desunt Dan.

Caelati argenti: sunt auri pondera facti,
 Infectique mihi. Non hîc victoria Teucrûm
 Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
 530 Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
 Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus

Su-

S E R V I I.

528. NON HIC VICTORIA TEUCRUM VERTITUR. ⁹⁷ [In meo scilicet interitu.] Lucanus III. 337. *Non pondera rerum, Nec momenta sumus.*

529. ⁹⁸ DABIT DISCRIMINA. *Dabit*, aut compensabit; aut faciet, ut Terent. Eun. IV. III. II. *Quas turbas dedit.* DISCRIMINA autem, differentiam circa eventum & victoriam.

532. GNATIS PARCE TUIS. *Talenta parce* per accusativum, ⁹⁹ Plautine dictum, qui ait in Mili-te IV. VI. 5. *Parce vocem.* Qui in Virgilium declamationes scripsit, de hoc loco ¹ sic ait, ex persona Aeneae: *Improbis es, qui aut regi dones, aut filios exhaeredes.* PARCE autem, est secundum antiquos *serva*, ut apud Lucilium & Ennium invenitur. ² [Quod autem dicit] *gnatis parce tuis*, cum supra dixerit, *gnatoque patrique*? non est contrarium: nam *liberos*, etiam unum dicimus filium, adeo ut Terentius etiam *filiam*, *liberos* dixerit, in Hecyra II. I. 15. *Qui illum dignum decreverint, suos cui committerent liberos*: ubi pater de filia ad uxorem loquitur. Ergo usurpavit, respiciens ad liberos, ut *gnatos* de uno diceret. COMMERCIA. Vicissitudines, & ignoscendi facultatem, ³ [vel captivorum redemptionem.]

V A R I O R U M.

que cum Gudianò, aliisque compluribus, & Mediceo a manu secunda, a manu prima tamen *en* tam hic, quam paullo post, *En genua amplectens.* HEINS. *Affatur* etiam alter Hamburgicus & Zulichemius. *tremebundam abietem* pro *hasta* dixit Statius IX. Theb. 552.

524. ET SPES SURGENTIS. Efficacius omnino est, quod legitur in Leidensi & secundo Moretano, etiam apud Donatum in Adelphos Terentii Act. II. Sc. 2.

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli. neque aliter apud Macrobius lib. V. cap. 10. postrema editio & membranae Thuaneae. & *spes haeredis Iuli* in Gudianò. quod ex illo libri IV. petitum,

Ascanium surgentem, & spes haeredis Iuli Respice.

nec propterea damnandum tamen. nam & libro VI. 364. occurrit,

Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli. diximus jam de hoc loco superiori libro V. 814. HEINS. Vid. ad III. Aen. 600.

525. PATRIQUE. *Paterque* Francianus. *gnato*. que omnes fere.

528. MIHI. *Mali* Francianus.

Ibid. TEUCRUM. *Grajum* prior Hamburgicus pro varia lectione.

529. VERTITUR HAUD ANIMA. *Aut anima* probe Mediceus. sollemnis hic in Maronis codicibus error. confirmant & Gudianus; Venetus & ex Moretanis unus. neque aliter legitur apud Macrobius lib. V. cap. 10. HEINS. *Tantum* secundus Rottendorphus.

530. CONTRA CUI. *Cui contra* Dorvill.

531. MULTA TALENTA. *Magna* in membranis Thuaneis apud Macrobius lib. V. Saturn. cap. 10. HEINS. *Magna* Leidensis.

532. GNATIS. *Gratis* alter Menagii.

533. ISTA.

⁹⁷ desunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁸ desunt iisdem. ⁹⁹ in Plauto hodie legitur voci, ut & in Pers. IV. V. 10. ita explicabat illa Propertii IV. VI. 81. *Sive aliquid pharetris Augustus parceret Eois*, Passeratius, & exemplis illustrat. sed ibi aliquid potest explicari aliquantum, & adverbialiter sumi, ut *nihil pepercit* in Terentio. alia notabimus ad Claudian. I. Rapt. 67. BURM. ¹ hoc ait: *Improbis* R. Vof. Steph. hoc ait *improbis* Basil. ² desunt & in R. Vof. Steph. & Basil. nova nota inchoatur post *invenitur*. GNATIS P. D. atqui supra dixit. (atque R.) *gnatoque patrique* quomodo ait *gnatis*? non est &c ³ desunt iisdem ad 537.

- Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
 Hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.
 535 Sic fatus galeam laeva tenet, atque reflexa
 Cervice orantis capulo tenus adplicat enssem.
 Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
 Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 Totus conlucens veste, atque insignibus armis.
 540 Quem congressus agit campo, labsumque superflans

In-

SERVII.

533. JAM TUM PALLANTE PEREMPTO. PRO, jam tum, cum Pallantem peremit.

534. HOC PATRIS ANCHISAE MANES. Idem sentire & patrem & filium dicit; quasi hoc commodum ad illos pertineat.

537. NEC PROCVL AEMONIDES. Hoc nomen licet possit esse patronymicum, quia in *des* exit, ut dicamus, Aemonis filius; tamen melius est, ut id proprium + esse dicamus: quia + nusquam aliud nomen ejus aut praemissum est, aut secutum: ergo simile est patronymico, ut sit *Aemonides*, sicut *Tydidēs*.

538. INFULA. Fascia, in modum diadematis, a qua vittae + ab utraque parte dependent: quae plerumque lata est, plerumque tortilis, de albo & coeco.

539. INSIGNIBUS ARMIS. Asper sic legit, & utitur Sallustii exemplo, qui ait in fragm. inc. *E qua atque armis insignibus*. Probus vero, *INSIGNIBUS ALBIS*, dicit legendum; ut albas vestes accipiamus, quae sacerdotibus congruae sunt: sicut Statius IV. Theb. 217. dicit de Amphiarao: + [*Albaeque purpureas interplectat infula cristas*.]

540. AGIT CAMPO. + Insequitur per campum.

VARIORUM.

533. ISTA. *Illa*. Medicus. HEINS.

536. ARDIDIT ENSEM. *Applicat* venustius non est cum Pierianis. sed aliter Macrobius, cui tamen non subscribo. adeantur annotata nostra libro IX. 814. libro II. 553. alterum jam habuimus:

Dexteraque consilium

Extulit, & lateri capulo tenus obdidit enssem. applicare ora sola apud Prudentium Psychomachia. HEINS.

537. HAEMONIDES. Cum aspiratione ex scriptis. HEINS. *Eumenides* Menagii prior. v. ad Græc. 533. *Exonides* Dorvil.

538. REDIMIBAT. *Redimibant* Venetus. *redimibat* Menagii prior. *redimibat* alter Hamburgensis.

539. TOTUS COLLUCENS. Longam vestem indicat, quae totum corpus tegebat. & hinc forte apud Propert. II. I. 5. locus vexatissimus ita legi possit,

Sive illam Cois fulgentem incedere totam,

Hoc totum ex Coa veste volamen erit.

sic & lib. III. Eleg. XI. 35.

Minuisti pallis totas aperibat amantes.

Ibid. INSIGNIBUS ARMIS. Ita & scripti nostri. At Florentina Juniarum editio ex veterrimo codice expressa, *insignibus albis*, quam scripturam Probo etiam fuisse probatam Servius testatur, utpote sacerdoti convenientiorem, & vittae respondentem optime. Asperum contra *insignibus armis* Sallustii exemplo fretum. HEINS. *Albis* prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita edidit Aldus & Juno.

540. CONGRESSUS AGIT. *Agit* Ed. pr. uti Martire mendose. melius forsan, *congressu agit*, ut in Mediol.

Ibid. LAPSUM. *Lassum* prior Hamburgicus. *campum* etiam Excerpta nostra. *lapsuque* Lutatius ad

4 maris, dici R. quod non intelligo. forte malimus dicit. 5 nusquam, Dan. 6 Thucydides R. Vol. Steph. al. quod re-
 quies puto. nam Tydides est Diomedes. Tydides filius. 7 ex utraque Steph. al. 8 desunt R, Vol. Dan. quod culpa Barthiae
 ad Stat. d. I. & ad I. Achil. II. ubi de infulis albis agit. ad lib. VI. Theb. 330. Servium hanc locum iniquam notat. 9 desit
 R. Vol. Steph. al.

Inmolat, ingentique umbra tegit. Arma Sereſtus
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
 Instaurant acies, Vulcani ſtirpe creatus
 Caeculus, & venietis Maſſerum montibus Umbro,
 545 Dardanides contra fuit: Anxuris enſe ſiniſtram,
 Et totum clipei ferro dejecerat orbem.
 Dixerat ille aliquid magnū, viſque adfore verbo

Etc.

SERVII.

541. IMMOLAT. Quasi victimam, ut ille conſueverat: nam hoc verbo ad ſacerdotis nomen adleſt. ¹⁶ [Sane *immolari*, proprie dicuntur hoſtiae; non cum caeduntur; ſed cum accipiunt molam ſalam. Cato in Originibus ita ait: "Boves immolatos prius quam caedantur, proſuſiſſe in Sicilia."] INGENTIQUE UMBRA TEGIT. Aut magnitudine corporis ſui, [aut clypei,] obumbrat ejuſ cadaver: aut *ingenti* ¹¹ umbra, id eſt, morte, ut inf. 746. In *determam* clauduntur lumina *noctem*: aut *ingenti umbra tegit*, ſecundum uſum accipiendum, id eſt, ¹³ inſultatione eum opprimit, ¹⁴ [& adumbrat:] ¹⁵ [ut *ſuperatos* dicimus *adumbratos*: aut *ingenti umbra* ¹⁶ tegit, ut inferiorem tegit adverſum hoſtes fortior, quod inſtitutum ¹⁷ timuit cauſa ſpoliorum detrahendorum: ſequitur enim: *Arma Sereſtus Lecta refert humeris.*] SERESTUS. Sereſtus duos intelligamus, unum in caſtris, & unum cum Aenea: nam Troiani nondum erupere de caſtris, ut intelligamus eum, quem ſupra IX. 171. dixit: ergo duo ſunt; nec mirum, cum ipſe dixerit quod exemplo eſſe poſſit ſup. 124. *Aſſaracique duo.*

542. LECTA REFERT. Proprie dixit: nam ſpolia, quae aptantur tropaeis, *legi* dicuntur, id eſt, eligi. ¹⁸ [TIBI, REX GRADIVE. Ut VI. 18. *Tibi, Phoebæ, ſacravit.*] TROPAEUM. Declinatio Latina eſt: ¹⁹ unde penultima habebit accentum, in numero verò plurali, quia *tropaea* dicimus, ſicut Graeci, nec aliquid inde mutamus, erit ²⁰ in an-

tepenultima accentus, ſicut apud Graecos, " [ſcilicet tertia ſyllaba à fine.]

543. INSTAURANT ACIES VULCANI STIRPE CREATUS CAECULUS. *Kαὶ τὸ σινταγματοῦ, nān* ante ſuſas accipimus, " ex eo, quod dixit, *instaurant.* VULCANI STIRPE CREATUS. Notandum *ſtirpem*, de patre dictum, cum ſemper de longa generis ſignificatione dicatur.

544. ²¹ [VENIENS. Pro, qui venerat.]

545. DARDANIDES. Patronymicum a majoribus. ²² [ANXURIS ENSE SINISTRAM. Quidam ex hoc volunt intelligi etiam Umbronem occiſum: conſtat enim vere ab Aenea occiſum, ſicut ipſe hoc libro in Catalogo ait (VII. 756.) *Sed non Dardaniae medicari cuſpidis ictum Evaluit.*

546. DEJECERAT. Plus quam perfecto uſus eſt, ad exprimendam celeritatem, uti XII. 430. *Sutras incluſerat auro.*

547. DIXERAT ILLE ALIQUID MAGNUM. Pro verbaliter dictum eſt, ac ſi diceret: non mirum ſit occiſum eſſe eum, qui ſibi plurimum adrogabat. ²³ [*Μα πυρὶ ἔκρηε.* Corinthus ut ſordidum improbat.]

VARIORUM.

ad Statii VII. Theb. 710.

541. SERESTUS. *Segeſtus* Mentelii prior. *Sereſtus* alii & Editio Juntina & aliae. & hoc agnoſcit Donatus ad Terent. Phorm. I. II. 3. vid. Sagraeum p. 53. qui *Cloantum* hic ſubſtituit. *Cereſtus* perit Maſvi-

¹⁶ deſunt iſdem. ¹¹ Laevius * boves Dan. ¹² *umbra tegit*, id eſt morte tegit. Baſil. *umbra*, id eſt morte tegit R. Voſ. Steph. ¹³ inſultatione Dan. ¹⁴ deſt Baſil. ¹⁵ deſunt R. Voſ. Steph. al. ¹⁶ tegit * ut inferior tegat Dan. Fabr. ¹⁷ forte, innuit legi poſſet. ¹⁸ deſunt R. Voſ. Steph. al. ¹⁹ unde in penultima erit accentus ſicut apud Graecos R. Voſ. in deſt R. reliqua omittunt. ²⁰ Graecus accentus Dan. Fabr. ²¹ deſunt Voſ. R. Steph. al. ²² ergo inſtauravit adverſus Aeneam Dan. ²³ deſunt Voſ. R. Steph. al. ²⁴ deſunt iſdem ad §. 547. ²⁵ deſunt R. Voſ. Steph. al. Dan. deſunt Graeca Fabr. Corinthus &c.

- Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat;
 Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
 550 Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
 Silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
 Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta
 Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.
 Tum caput orantis nequidquam, & multa parantis
 555 Dicere deturbat terrae; truncumque tepentem

Pro-

SERVII.

548. COELOQUE ANIMUM FORTASSE FEREBAT. Forte ²⁶ se exaequaverat coelo, ut de Aenea Drances xi. 125. *Quibus coelo te laudibus aequem*: ²⁷ [aut ferebat, elevabat, quod solus esset majore senectute victurus, debellatis omnibus, id est, Aenea, cum suis.

549. LONGOS. Pro, multos.]

551. SYLVICOLAE FAUNO DRYOPE QUEM NYMPHA CREARAT. *Faunus*, hoc ²⁸ loco quidam rusticus intelligendus est, non deus, sicut supra ²⁹ *Anxurus*, quem legimus Jovem. ³⁰ [Alii Fauni filium, sed antequam Faunus in deorum numero reciperetur.] Nonnulli ³¹ nympham, non deam volunt, sed Graece sponsam dictam, ³² [vel quae recens nupta sit:] ³³ ne incredibile sit, ex duobus numinibus procreatum esse mortalem: quanquam haec numina, secundum Aristotelem, aliquando ³⁴ * moriantur: ³⁵ [nam & Eryx, Veneris & Neptuni filius, ab Hercule occisus est.]

552. ILLE REDUCTA. Id est, longa, ut vi. 703. *Interea videt Aeneas in valle reducta*. Et intelligimus, protenta hasta ³⁶ Tarquito arma esse impedita. Alii *reducta*, retroacta dicunt, quod non procedit.

553. ³⁷ [IMPEDIT. Non permisit usui esse ad protegendum Tarquitum.

555. DETURBAT TERRAE. Hoc est, in terram.

VARIORUM.

Masvicius ex Indice credo Erythraei, & vitiosa

forſan aliqua editione, ne duo Sereſti fuiſſe videantur.

542. LECTA. *Laeta* quartus Moretanus. *reſert lateri* prior Hamburgicus a manu prima.

544. MONTIBUS. *E montibus* in Sprotiano & Montalbano. HEINS. *A montibus* Zulichem. *Juvenis Marſorum* Bigotii.

Ibid. TROPAEUM. *Triumphum* Bigotianus.

545. FURIT. *Ruit* Hamburgensis alter.

Ibid. ANXURUS. *Anxuris* ex ſcriptis melioribus. recentiores *Auxiris*. Mentelianus prior & tertius Rottendorphius *Anxyris*. ab *Anxure* oppido. inde JUPPITER ANXURUS in nummis & inſcriptionibus antiquis, cujus & noſter meminit lib. vii. 799. ita & apud Martialem. vide Juretum ad Symmach. pag. 53. & Scalig. in Feſtum pag. 21. HEINS. *Siniſtrum* Venetus. *Anſiris* Zulichemius & Parrhaſ. & Sprotianus. *Anxiris* Regius.

547. ALIQUID MAGNUM. Heinſius conjece- rat, *aliquod magnum. vim affore* Francianus. *aliquid magicum* Guell. & Carroeus. *ille ſc. Umbro.* v. Cerd. *dixerat* ea fere forma qua apud Caſar. de Bell. Civ. i. 2. *dixerat aliquis leniorem ſententiam*. Wadſel. Anim. Critic. p. 36. *dictum erat illi aliquid*. de magnis dictis vide quae notavimus ad Valer. Flac. i. 262.

548. ANIMUM. *Animam* Leidensis, Montalbani & prior Hamburgicus. *coelumque animo* Venetus a manu prima. mox *permiserat* Venetus.

550. TARQUITUS. *Tarquitus* Venetus. *Tarquitus* ſecundus Rottendorphius.

551. FAUNO. *Faule* in Gudiano a manu prima. HEINS.

26 deest R. Vof. Steph. al. 27 deſunt iisdem. 28 loco rufficus intelligendum.

29 Anxur R. Vof. Anſur Dan. An-

xurus B. G. 30 deſunt R. Vof. Steph. al.

31 etiam Nympham iſdem. & Fabr.

32 deſunt R. Vof. Steph. al. 33 nec-

34 deſunt R. Vof. Steph. al. 35 Tarquiti Vof. Steph. Dan. Fabr. al.

36 deſunt R. Vof. Steph. al. ad 557.

Provolverens, super haec inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
560 Unda feret, piscesque inpasti volnera lambent.
Protenus Antaeum & Lucam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri

Qui

SERVII

556. SUPER HAEC INIMICO PECTORE FATUR. Queritur, quid tantum iste commiserat, ut sic saeviret Aeneas? Sed ubique de morte Palantis objicitur dolor.]
557. ISTIC, NUNC. 37 Sarcasmos est, id est, hostilis inrisio. [Istic autem, pro, hic.] Est autem Homeri versus Iliad. T. 122.

Ἐπὶ τοῖς οὖν κυρτοῖς μὲν ἰχθύσι, οἱ δ' ἀνθρώποις
ἀλγὺν δαυλιχμῶσιν αἰσθάνομαι.

NON TE OPTIMA MATER. Utrum, vere mater, an terra patria?

558. PATRIO SEPULCHRO. 38 Aut etiam hinc apparet, Faunum hominem fuisse; 39 [aut, ut quidam volunt, potest hoc ad matrem referri, ut dicat Aeneas quod mater eum sepelire non possit in sui patris monumentis, id est, in avi ejus materni.]

559. ALITIBUS FERIS. Σαρκαφάγους ὄρνιθας. Plautus Capt. I. II. 14. 40 *Avi me ferae similem faciam, ut praedicat.*

560. IMPASTI. Ita avidi, ut semper credantur inpasti, sicut de Harpyiis dixit III. 217. *Et pallida semper Ora fame:* 41 quasi famelicæ.

561. [PRIMA AGMINA. Qui agminis erant primi.]

562. FORTEMQUE NUMAM FULVUMQUE CAMERTEM. Fulvum, *Εὐρύς*: horum in Catalogo meminit.]

VARIORUM

HEINS. Et ita Venetus.

552. SESE OBTULIT. Heins. in ora codicis *sestulit*. de *reducta* vid. ad IX. 423.

553. IMPEDIT. An *impetit*? *Lorica* Venetus.

554. TUM. Hic versus deerat Dorvilliano.

Ibid. MULTA. *Plura* Parrhasi.

555. DETURBAT. *Deturpat* Mediceus a manu secunda. *plura parantis hiscere* Parrhasi. non male. vid. ad Phaedr. Prolog. III. 35.

Ibid. TRUNCUMQUE REPENTE. Manuscriptum *repentem*. id est palpitantem adhuc a caede recenti. FABRIC. *Repentem* codices nostri, alii ex suis expressere *repente*. in tertio Moretano *jacentem*. forte *truncumque repentem*. HEINS. *Pervolverens* etiam Sprotianus & Venetus & duo Moretani. *repentem* Francianus.

556. HAEC. Deest Dorvilliano.

557. ISTIC NUNC. Non prior Hamburgicus pro varia lectione. *nam te* Sprotianus. *patrioque* nonnulli, inter quos Mentelii prior & Parrhasianus & alii. *onerabat* Menagii alter & Montalbanius. *oneravit* Gudianus. *ornabit* Hugonianus a manu secunda. *Honorabit* Dorvill. *Humo* etiam Mediceus & Dorvill. uterque a m. sec.

558. PATRIOVE ONERABIT MEMBRA SEPULCHRO. Sic *donis onerare* pro cumulare. de quo ad Vale. Flac. lib. III. 9. egimus. Faceffat igitur Valens Acidalius, qui ad Velleji Patreculi libr. II. cap. 124. emendari velit *honerabit* pro *honorabit*, quomodo veteres locutos contendit. HEINS. 3

559. LIN-

37 Arcaismos, id est Dan. Sarcasmos est, hostilis ir. Basil. Sarcasmos est host. Steph. 38 desunt R. Vof. Basil. ad 3. 558. reliqua desunt Fabr. nec Daniel habet illa, est a. H. versus. nec Steph. *Nec te ops. &c.* 39 deest, & deinde aut ut &c. R. Vof. Steph. al. ad 3. 560. 40 Avis me ferae consimilem, in Plauto hodie legitur. 41 quasi fame Vof. Steph. quasi grae fame R. quasi de fame Dan.

Qui fuit Aufonidum, & tacitis regnavit Amyclia.
 565 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis.
 Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,

570 Ut

SERVIL

564. AUFONIDUM. Pro, Aufonidarum: sicut
deum, pro, *deorum*: " nam *Aufonidum*, a gene-
 re foeminino venit, " haec *Aufonis*, & haec *Au-
 sonides*. *Aufonidarum* vero venit ab eo, quod est
 " hic *Aufonida*, & bi *Aufonidae*. TACITIS RE-
 GNAVIT AMYCLIS. Inter *Cajeram* & *Terracinam*
 oppidum, constitutum est a *Laconibus*, qui co-
 mites *Castoris* & *Pollucis* fuerunt: & " [cum
Glauco, filio *Minois*, in *Italiam* venerunt: & mi-
 sti cum *Aufonis*] ab *Amyclis*, provinciae " suae
Laconicae civitate, ei inditum nomen est. *Laco-
 nes* itaque isti, cum secundum *Pythagoream* so-
 dam a caede omnium animalium abstinere, "
 [unde *Juvenalis* xv. 173. a cunctis animalibus ab-
 stinuit] " quia tanquam homines,] & a *vicinis*
puludibus natis serpentes, occidere nefas putarent;
 ab iisdem interempti sunt: unde *Amyclas tacitas*
 dicit, id est, *Pythagoreas*: nam *Pythagorica* virtus
 est quinquennale silentium. [Cicero propter ni-
 miam modestiam perisse illos ait, dum a finitimis
 accipiunt injurias, & tacent eas.] Est & alia expo-
 sitio: Cum frequenter falso nuntiarentur hostes, &
 inani terrore civitas " quassaretur, lata lege cau-
 tum est: ne quis unquam hostis nuntiaret adven-
 tum. " Postea, cum vere hostis veniret, nullo
 nunciante, ex improvise " civitas capta est: un-
 de *tacitae Amyclae* dictae sunt, quod perire sile-
 tio. Hinc est, quod ait *Lucilius*: *Mibi necesse est*
loqui: nam scio Amyclas tacendo perisse. " [Vel
tacitis, de quibus taceatur, id est, ignobiles, &
 non dignae aliqua opinione: vel *Hypallage*, est pro,

ipse tacitus.]

565. AEGAEON QUALIS. " Ipse est, qui &
Briareus dicitur, [Coeli & Terrae filius. *Homerus*
Iliad. A. 403. Οὐδ' Ἐγχεῖον ἀνδρῶν θνητῶν, ἀνδρῶν δὲ γα-
 ρῶντος Ἀργείων. In VI. 287. Et centumgeminus
Briareus. Alii hunc ex Terra & *Pontō* natum
 dicant, qui habuit *Coelum* & *Oygen* fratres. Hic
 contra *Titanas* Jovi adfuisse dicitur, vel, ut qui-
 dam volunt, *Saturno*.] IGNEM PECTORIBUS AR-
 SISSE. *Asper* dicit, ignem hunc, " nativum intel-
 ligendum calorem, venientem " ex ferocia, ut
 sit: Cum vim suae crudelitatis effaret: alii ignem
 hunc fulminis volunt, ut sit dictum quemadmo-
 dum in primo 44. *Ilam expirantem transfixo pe-
 ctore flammam*. Sane notandum, ignem arsisse,
 cum igni alia res ardeat.

567. " JOVIS CUM FULMINA CONTRA. Quia
 dicitur flammam emisisse oribus suis contra " Jo-
 vis fulmen. *Homerus* nihil dicit aliud, quam cen-
 tum manus eum habuisse, & auxilio eum Jovi ad-
 versus *Neptunum*, *Junonem*, & *Minervam* fuisse:
 & forte aut suum ignem, aut Jovis acceptum
 spirasse pro eo; ut sit contra, non adversus Jo-
 vem; sed similiter, a pari, ut *Terentius* in *Adel-
 phis* in capite *Comoedias* I. I. 25. *Ille ut item con-
 tra me habeas, facio sedulo*.

568. PARIBUS. Id est, inter se paribus.]

569. SIC. Ut non unam manum putares: nam-
 que ad hoc pertinet comparatio, ut intelligamus,
 eam multitudinis vice dimicasse. " [Desaevit au-
 tem, hic valde saevit; alias saevire desinit.]

570. IN-

43 desunt R. Vof. Steph. al. ad 564. 44 ut haec *Aufonis*, haec *Auf.* Steph. al. ut haec *Aufonis*, haec *Aufonides* R. ut haec
Aufonis, hujus *Aufonidis* Vof. 44 hic *Aufonida*, hujus *Aufonidae* Vof. R. Steph. (sed vitiose haec *Aufonida*) Basil. 45 de-
 sunt R. Vof. Steph. al. 46 deest iisdem. se abstinent Steph. 47 desunt Dan. qui tanquam hom. & ex Steph. al. quia tan-
 quam ex vic. R. quique tanquam homines & a vic. Fabr. qui tanq. homines desunt Vof. Dan. 48 desunt R. Vof. Steph.
 al. 49 concuteretur Dan. Fab. cassaretur Vof. 50 postquam cum Dan. 51 deest Basil. 52 desunt R. Vof. Steph. al.
 53 ipse est & *Briareus* iisdem. sed reliqua non habent. 54 animae intelligendum R. Vof. Steph. Fabr. al. na. * nimiam
 Dan. forte, animae nimium. 55 ex ferocitate Steph. Basil. 56 desunt R. Vof. Steph. al. ad 569. 57 Jovem * ful-
 men Dan. 58 desunt R. Vof. Steph. al.

- 570 Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
 Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit:
 Atque illi longe gradientem, & dira fremmentem
 Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 575 Interea bijugis infert se Lucagus albis
 In medios, fraterque Liger: sed frater habenis
 Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus enssem.
 Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes:

In-

SERVIL

570. INTEPUIT MUCRO. Nimia scilicet caede.
 571. QUADRIJUGES. Propter Homoeoteleuton noluit *quadrijugos* dicere, & contulit ⁵⁹ [se ad aliam declinationem: nam & ⁶⁰ *quadrijugus*, & *quadrijugis*, dicimus,] sicut *inermus*, & *inermis*; *exanimus*, & *exanimis*.

572. ATQUE ILLI. Equi scilicet: nam ad superiora retulit: quod sciendum est esse vitiosum: interposuit enim: *Adversaque pectora* ⁶¹ [tendit. A libi viii. 208. *Praestanti corpore tauros Avertis, totidem forma superante jurencas: Atque hoc, &c.*] LONGE GRADIENTEM. Longis gradibus incedentem: & est militaris incesus: ⁶² [aut longinquo.

574. EFFUNDUNTQUE DUCEM. Et hoc loco omisit occisum, ut supra 545. *Dardanides contra feris.*

575. BIJUGIS. Erit nominativus *hic bijugus*: nam alias *bijugibus* faceret, si esset ⁶³ tertiæ formæ, ab eo, quod est *hic bijugis*, *hujus bijugis*.

VARIORUM.

559. LINQUERE. *Liquere* Dorvill. a m. sec.

561. LYCAM. *Lucam* bene apud Nonium Marcellum, quomodo & prior Mentellus cum Mediceo aliisque nonnullis. sed rectius in Gudiano *Lucam*. in secundo Mentello *Lycan*. præterea in Mediceo *Antheum*. & mox *Numan*. HEINS. *Lincam*, *Lican*, & *Licam* scripti.

562. FULVUMQUE. *Flavumque* uterque Hamburgensis. *Camentem*, *Carestem*, *Caemetem* codices.

prosequitor Vratislaviensis, prior Hamburgicus, Venetus cum Excerptis nostris.

563. VOLSCENTE. *Vulcente*, *Vulscente* alii. *distissimus agris* Bigotianus. vid. supr. h. l. §. 201.

564. REGNAVIT. *Regnabat* Dorvillian.

566. ORIBUS. *Auribus* alter Hamburgicus pro varia lectione. *orbibus* Francianus.

567. JOVIS CUM FULMINA. Vitiose citat Lutatius ad Stat. ii. Theb. 595. *Jovis cum fulmina contra me habeat*. vid. Barthium. cum deest Dorvill.

568. TOT STRINGERET. *Et stringeret* Sproctianus.

569. AEQUORE. *Agrime* Leidenfis.

570. QUIN ECCE NIPHAEI. In nonnullis exemplaribus *Nypphaei*. HEINS. *Nipei*, *Riphei*, in aliis. *quin & Upei* Ed. pr.

571. QUADRIJUGES IN EQUOS. *Quadrijugis in equis* Mediceus a manu prima & Mentellii prior. & Menagii prior a manu prima. *quadrijugos* Ed. pr.

572. ILLI. *Illum* Menagii prior. *dara* Dorvill. mox *retroque fluentes* alter Hamburgicus.

574. EFFUNDUNTQUE. *Effundis* Serv. ad iii. Aen. 470.

Ibid. AD LITORA. *In litore* Bigotianus, Gudianus, & prior Hamburgicus. *currum* optiani quique. mox *bigis* Gudianus & Venetus. *Lucagus* Excerpta nostra. mox Venetus *Leucagus*.

578. FURENTIS. *Fruentes* alter Hamburgicus.

ruen-

⁵⁹ desunt R. ⁶⁰ *quadrijugos* & *quadrijugos* d. s. *inermes* & *inermos*, *exanimis* & *exanimos* Steph. al. Et desunt R. Voss Steph. Dan. al. ⁶² desunt R. Voss Steph. al. ⁶³ formæ tertiæ declinationis, ut *hic bijugis*, *hujus bijugis* faceret Dan. Fabr.

Inruit, aduersaque ingens adparuit hasta.

580 Cui Liger:

Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis & aevi

His dabitur terris. Vesano talia late

Dicta volant Ligeri: sed non & Troius heros

585 Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem.

Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo

Admonuit bijugos: projecto dum pede laevo

Aprat

SERVII.

579. ⁶⁴ [ADVERSAQUE INGENS. Hoc est, ad-
versus ipse cum hasta apparuit. Et bene *ingens* vi-
sus, cum adversa hasta minaretur.]

581. NON DIOMEDIS EQUOS, NEC CURRUM
CERNIS ACHILLIS. Duos ⁶⁵ objecit, a quibus est
victus Aeneas: nec tamen ulquequaque: nam eo-
rum impetus evitavit.

583. ⁶⁶ [VESANO. Hic poeta adfectionem
suam accommodavit, dicendo *vesano*.]

585. ⁶⁷ DICTA PARAT. Potest legi: *Edicta pa-
rat contra*.]

586. PRONUS. ⁶⁸ [Pendens in verbera.] Pro-
nus, nomen est: nam & comparatur, ut *pronior*.
Si autem participium esset, fieret vitiosa locutio si-
ne interpositione conjunctionis.

587. ⁶⁹ [ADMONUIT. Praeteritum, pro praesen-
ti.] PROJECTO. Extento, ⁷⁰ [id est, autejacto,]
ut III. 699. *Projectaque saxa Pachyni*.

VARIORUM.

vuentes Parrhasianus.

579. INRUIT. *Diruit* Ed. pr.

580. CUI LIGER. *Cui tum Liger ait* Ed. Venet.
cui Liger ait Mentelii prior & Menagii alter.

581. NEC CURRUS CERNIS ACHILLIS. A-
chilli Menagianus prior, & primus Moretanus, ut
passim alibi. *non currus cernis Achillis* apud Do-

natum legitur ad Terent. Andr. Act. iv. Sc. 4. deinde
codices nostri omnes cum Mediceo *nec currum*,
vel *nec currus*. HEINS. *Achilli* Leidenfis. vid.
lib. IX. 12.

583. TERRIS. *Telis* Dorvill.

585. PARAT. *Parit* Leidenfis pro varia lectio-
ne.

Ibid. NAM TORQUET. *Nam torquet* alter Ham-
burgicus & Dorvil. a m. sec. *contorquet* Oudartii.
mox, *in verbera solo* Montalbanus.

Ibid. IN HOSTEM. *In hostes* membranae potio-
res, ut uterque fratrum designetur. HEINS.

586. PENDENS IN VERBERA. Vid. Cl. Dra-
kenb. ad Sil. VIII. 285. & Markl. ad Stat. v. Silv.
II. 115.

587. Telo ADMONUIT BIJUGOS: PROJECTO.
Ammonuit bijugis Arusianus Messius. mendose.
pro *projecto* Mediceus *trajeeto*. apud Silium lib.
IV. 455. in optimis membranarum Colonienfis legi-
tur,

Et librat saeva trajectum cuspidem ferrum.

non *conjectum*. apud Propertium,

Si pudor est, alio trajice tela, puer.

sed *projecto* interpretatur *extento* glossa codicis
Mentelii & Montalbani. & *projecto* construunt
vetusti codices non cum *telo*, sed cum *pede*. quo
facit, quod Arusianus Messius agnoscit, & mihi
valde

⁶⁴ desunt R. Vol. Steph. al. ⁶⁵ objecit iidem. ⁶⁶ desunt iidem. ⁶⁷ desunt Fabr. p. legi, & *dicta parat contra* R. Vol. Basil. & *dicta parat contra* Dan. non video ita legi posse salvo metro. forte *contra & dicta parat*. *Edicta* vero, ut edidit Steph. & Masvic. nibili est. nam *dicta* sunt illi sarcasmi, ut supr. 557. & passim in pugnis Heroam. ⁶⁸ desunt Basil. ad-
sunt aliis, sed capi debent ut verba Virgilii, ad quae commentatur Servius. in *verbera* deest R. Vol. Steph. & mox ⁷⁰.
600. *dicta dabat*. ⁶⁹ desunt R. Vol. Steph. al. ⁷⁰ desunt iidem.

Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei: tum laevum perforat inguen,
 590 Excussus curru moribundus volvitur arvis.
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae.
 Ipse rotis saliens juga deferis. Haec ita fatus
 595 Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes
 Infelix palmas, curru delapsus eodem.

Per

SER VII.

592. LUCAGE, NULLA TUOS CURRUS FUGA
 SEGNIS EQUORUM PRODIDIT, &c. Haec ad-
 locutio contraria est superiori: hoc enim continet:
 Objecisti mihi, quod sim & a Diomede & ab A-
 chille conversus in fugam. ⁷¹ Te vero, o Lucage,
 nec equorum tarditas prodidit: quod mihi conti-
 git, cum a Diomede occisus est Pandarus, qui in
 eodem curru dimicabat: nec aliqua umbra equi tui
 sunt terrii, quod factum saepius in Homero legitur:
 sicut & paulo post, Turnum cogit imago bella
 deferere. Potest tamen & ad illud referri, quo
 tempore eum ab Achille nube cava Neptunus eri-
 puit, ut in quinto §. 810. ⁷² commemoratur. ⁷³
 [Potest & ad aliud referri, quod Nisaeus paulo
 ante ab equis suis proditus est.]

594. IPSE ROTIS SALIENS. Sarcasmos est: nam
 per irrationem dictum est: ⁷⁴ [qui non morte de-
 jectus es:] ille enim vulneratus ceciderat. Rotis au-
 tem, curru, a parte totum. SINE. Permite, re-
 linque, patere, ⁷⁵ [id est,] ουυχόρησος.

VARIORUM.

valde approbatur, *prono pendens in verbera telo*,
 non *pronus*. Nonius quoque *projecto pede* con-
 struit, in *apto*; idem in *admonere* post *bi* *bijugos*,
 distinctionem ponit. ut & Priscianus lib. XVIII.
 sed uterque *pronus* agnoscit cum vulgatis exempla-
 ribus. *projecto pede*, ut infra §. 894. *ejectoque in-*
cumbit cernuus armis. quod pari modo *extenso* in-
 terpretatur idem Nonius. *projectam linguam* fini-
 lier omnino Lucanus dixit lib. IV. de equo:

— *fumant sudoribus artus*
Oraque projecta squalent arentia lingua.
 qui locus non est sollicitandus, cum receptam le-
 ctionem vetustae membranae tueantur constanter.
 Pacuvius Anchise apud A. Gellium lib. IV. cap.
 17. *id promontorium, cujus linguam in altum proje-*
cit. ubi scribendum *Ida promontorium, cujus* &c.
 sic *projicere ramos, pedem, linguam* & simil. Soli-
 nus, putidissimus antiqui sermonis ostentator, cap.
 II. de Italia, *linguis projectis saepius & procurren-*
tibus distinctum pelagus accipit. vid. Schoppium lib.
 III. Susp. Lect. Ep. 20. Frontinus lib. I. Strateg.
 I. Venitidius de Parthorum exercitu: *omnia autem*
se vereri, si in patentes campos se projecissent. ra-
gna projecta sub austro, id est porrecta, extenta, a-
 pud eundem Lucanum libr. VIII. & lib. IX. 431.
At quaecumque vagam Syrtim complectitur ora
Sub nimio projecta die.
 ita enim codices scripti constanter, non *porrecta*.
 apud Valer. Flac. lib. VIII. *septem projectus in a-*
mnes Nilus. Silius lib. VI. 645.

Atque ubi latis
Projecta in campis, nebulas exhalat inertes,
Et sedet ingentem pascens Mervania taurum.
 cave illic *porrecta* corrigas cum nonnullis. apud
 nostrum lib. III. Aeneid. *projectaque saxa Pasbini.*
 quod exemplum Diomedes etiam Grammaticus
 huic loco illustrando profert, & Macrobius lib.
 VI. Saturn. cap. 4. ut de scriptura elegantissima mi-
 nime sit dubitandum, plura Nonius Marcellus in
projectum. Rufus Festus Avienus descriptione orbis.

Qua

⁷¹ Tu vero Steph. ⁷² commemorat Dal. Basil. ⁷³ desunt R. Vol. Steph. al. ⁷⁴ desunt iisdem. ⁷⁵ desunt R.
 Vol. & ov. Steph. al.
 Tom. III.

Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
 Pluribus oranti Aeneas: Haud talia dudum
 600 Dicta dabas. Morere, & fratrem ne desere frater.
 Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor

Dar-

SERVIL

601. LATEBRAS ANIMAE PECTUS. Definitio
 est pectoris, 76 [id est, in quo anima latet & continetur.]

602. EDEBAT. Quasi ad spectaculum: unde & munus editorum vocantur. 77 [FUNERA. Caedes, ut II. 361. Quis funera fando Explicet?]

VARIORUM.

*Qua projecta jacet spatio piscosa Proponitis,
 Et qua praecipiti fluctu furit Hellepontus.*

ita legendum ex veteri codice Ambrosianae Bibliothecae. vulgo & illic *porrecta* circumfertur. opinor & alibi id verbi corruptum esse in eodem Avieno, idem,

Hic jacet in patulos projecta Calabria campos.
 Lucretius lib. III.

*Quamlibet immensi projectu corporis exset,
 de Tityo, cui tota novem per jugera corpus Porrigitur.* Sisenna, *Ilex quae circumprojectis ramis magorem partem loci summi tegebat.* Virgilius in Culi-

lice,
Pendula projectis carpuntur & arbuta ramis.
 apud eundem Sisennam *scuta projecta* pro protentis ponuntur, quae exempla nec Macrobius praeterierunt, & fuit cum pari modo capiendum illud lib. IX. 577. opinarer,

— *ille manum projecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit.*

homines in verba projecti pro loquacibus apud A. Gellium I. 15. *projectis labris* aliquid pronuntiare P. Nigidius apud eundem lib. X. cap. 4. Idem lib. XIII. 26. *Nam sicuti athletae, qui pancratiae vocantur, ad certandum vocati projectis alte brachiis consistunt:* id est erectis. sic *projecta colla* apud nostrum lib. II. Aen. III. in quibusdam codicibus vetustis. apud Columellam lib. VII. 2. *Capras & arietes optaverimus vel amplissimis cornibus, quod*

in projecta (V. C. quae tam *projecta*, vulgo *porrecta*) *alsaque* (leg. *lataque*) *maximam partem capitis a tempestate defendant.* ita scribendum putato. nam Varro de Arietibus lib. II. cap. 2. *Arietes sunt fronte lata, tortis cornibus pronis ad rostrum:* & Ovidius, *flexo circum cava tempora cornu.* Apuleius de Mundo: *animalia in alvum prona atque projecta.* hoc est alvo incumbencia, non stantia. & ita apud Plin. XI. 37. *aliis robusta cornua, aliis ad iectum, aliis adunca, aliis redunca, aliis projecta,* &c. ita in MSS. ubi pro *redunca* malim *reducta.* & mox, in *mucrone emicantia*, pro vulgato *migrantia.* idem *projectum frontis* in arbore pro expansione dixit lib. XVII. cap. 12. & *ramorum projectus* eidem lib. XVII. 23. Atconius in Divinationem Ciceronis de Columna Maenia pag. 19. *Exceperat sibi ius unius columnae, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis.* Lucretius lib. II. 281.

*Cujus ad arbitrium quoque copia material
 Cogitur interdum flecti per membra, per artus
 Et projecta refrenatur retroque residit.*
 lib. IV. 280. Sic ubi se primum speculi projecit imago, Dum venit ad nostras acies, protrudit agitur. sic lego ex scripto, non *procudit.* Solinus cap. XI. *Cyclades spatii longioribus a Delo projectae.* Valer. Flac. IV. 269.

*Semper & in digitis & summi pulvere campi
 Projectusque redit.*
 in Catalechis Pithoei lib. IV. carmine de signis coelestibus:

*Exin projectae clavo cum lumine ibelae.
 sic ejicere* Prudentius lib. II. adversus Symmachum de herba:

Mox ejecta solo glacie fidente superbit.
 Passione B. Perpetuae, memorabili antiquitatis monumento,

Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & castra relinquunt
605 Ascanius puer, & nequidquam obfessa juventus.

Junonem interea compellat Juppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratissima conjunx,
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Tro-

• SERVII.

603. TORRENTIS AQUAE. Notandum, quod aquae addiderit, cum absolute *torrens* dicatur.

604. MORE FURENS. Exposuit superiora epitheta. TANDEM ERUMPUNT. Solutam obsidionem ostendit.

605. ASCANIUS PUER. Syllepsis: ordo est: Ascanius & juvenus; nam *obfessa* & ad Ascanium pertinet.]

608. UT REBARE. Ut arbitraris, verum est, quod Trojani Veneris ⁷⁸ nituntur auxilio: & dictum est per Ironiam: nam superflue quidam hanc orationem ⁷⁹ simpliciter dictam volunt, ut re vera dicat Juppiter, per se nihil posse Trojanos: ⁸⁰ quod falsum est: adeo ut Junonis oratio ad Ironiam, non ad simplicia verba respondeat. NEC TE SENTENTIA FALLIT. Hoc per Parenthesim dictum est.

VARIORUM.

numento, de serpente, *Et sub ipsa scala, quasi timens me, lente ejecit caput.* Statius Theb. II. de Leone,

*Vacuis ferit aëra malis,
Molliaque ejecta delambit vellera lingua.*
HEINS.

588. APTAT. *Aptet* in Gudiano, & tertio Rottendorphio a manu prima. HEINS. *Sub imas* secundus Moreti.

590. ARVIS. *Agmen* Ed. Mediol.

591. ADFATUR. *Affatus* Dorvill.

592. LUCAGE. *Huc age* legitur apud Rufinian. de Schemat. Dian. p. 37.

593. VERTERE. *Advertere* Leidensis. *perdidit* etiam Venetus.

595. INERMES. *Inertis* vel *inertes* palmas codices nostri omnes, si excipias Schefferium & diversam

Gudianam scripturam. quomodo & in suis legi monuit Pierius. similis diversitas libro XI. 414. ut istic loci dicitur. hic tamen *inermes palmas* magis arrident. libro etiam XI. 7. 672. *inermes* praestare cenfeo cum veterimis membranis,

Dum subit & dextram labenti tendis inermem.
& lib. XII.

At puer Aeneas dextram tendebat inermem.
Silius lib. IX.

Dextra remeabat inermi.
vide ad Silium lib. XIII. 76. HEINS. *Abripuit* Leidensis & Menagii prior & Excerpta nostra. *inertes* Francian. Dorvil. & Ed. Venet.

596. DELABSUS. *Delatus* Sproctianus pro varia lectione. post hunc versum inferebatur infelicitis ovi malus factus *Tendebatque sales illi de pectore voces.*

597. PER TE, PER QUI TE TALEM GENUERE PARENTES. Ita hic versum agnoscitur a Priscianobis, a Scholiaste Statii & ab Alcuino. Donatus tamen in Andriam Terentii citat, *per qui te tanti talem genuere parentes.* Scholiastes Horatii Crucquianus lib. I. Od. 1. *qui tanti talem genuere.* & lib. I. Od. 10. *Aeneam tanti talem genuere parentes.* ut omnino existimem jam antiquitus in nonnullis exemplaribus sic fuisse lectum, ut a Donato profertur. vel etiam, *per te, qui tanti talem.* sed alterum omnino praestat. Macrobius tamen vulgatam quoque lectionem expressit lib. IV. Saturn. cap. 2. HEINS. Credo Scholiasten Horatii locum hunc & alium ex lib. I. Aen. 606. inter se confudisse.

600. NE DESERE. *Non* Bigotianus & Oudartii. *morere, fratrem* Ed. Mediol.

601. RECLUDIT. Vel *resolvit* in priore Hamburgico. HEINS.

602. DUCTOR. *Victor* codices nonnulli. *duxor* tamen

78 utuntur Dan. Fabr. virtute nituntur R. Vof. Steph. al.

79 simplicem Dan. 80 quia Dan. Fabr.

Trojanas sustentat opes: non vivida bello

- 610 Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno summissa: Quid, o pulcherrime conjunx,
Sollicitas aegram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
615 Omnipotens; quin & pugnae subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen,

Pi-

S E R V I I.

609. VIVIDA. Id est, fortis, ut v. Aeneidos 754. *Sed bello virida virtus.*

611. CUI JUNO SUMMISSA. Humilis: & quia⁸¹ intellexit obliqua Trojanorum accusatione impugnari suum pudorem, etiam ipsa respondet oblique.

612. TRISTIA.⁸² [Vel quae tristem faciant: vel] severa. Terentius And. v. II. 16. *Tristis severitas inest⁸³ in vultu, atque in verbis fides.* Item contra Virgilius III. Georg. 37. *Furias annemque severum,*⁸⁴ [id est, tristem.]

615. QUIN. Ut non: ⁸⁵ nam affirmativa particula est. Quidam hunc ordinem esse volunt: Namque si mihi, quae quondam fuerat vis, in amore foret, non hoc mihi negares, quin possem pugnae subducere Turnum. Alii hoc genus elocutionis accipiunt, ut per ea, quae ⁸⁶ in parenthesi posita sunt, reliquo sensui occurratur, non his, quae primo posita sunt: hic enim ad illud, quod insertum est: *Non hoc mihi namque negares Omnipotens, quin & pugnae subducere Turnum, & Dauno possem incolumem servare parenti:* alioquin, dempta hac parenthesi, non congruit primum cum postremo, si ita dicas: *Si mihi quae quondam fuerat, ⁸⁷ quamque esse decebat, vis; quin & pugnae abducere Turnum, Et Dauno incolumem possem servare parenti.* Plautus in Cistellaria: [Calin. prol.

40.] *Is servus (sed abhinc annos factum est XIII.) cum conspicatus est primo crepusculo puellam exponi.*

617. NUNC PEREAT, TEUCRISQUE PIO DET SANGUINE POENAS.⁸⁸ *Assidens* est: non enim agit, ut pereat; sed magis favet ejus saluti: ⁸⁹ [nam statim subjicitur, cur indigne fiat: *Ille tamen nostra deducit origine nomen*, ut in secundo 103. *jam dudum sumite poenas, Hoc Ithacus velit, & magno merentur Atridae.*] Quod autem dicit, *pio sanguine*, Aeneae latenter eum exaequat, qui ubique inducitur cultor deorum.

618. ILLE TAMEN. Quamquam moriturus est, tamen ⁹⁰ a nobis originem ducit. NOSTRA. Divina, ⁹¹ [id est, aut Jovis, aut Junonis, aut omnium deorum.]

V A R I O R U M.

tamen vetustiores amplectuntur. HEINS. *Victor* etiam Francianus, Regius & Ed. Mediol. & *doctor* Gudianus a manu prima.

604. FURENS. *Forens* Mentelii prior. *fremens* alius.

Ibid. CASTRA. *Claustra* in priore Hamburgico. HEINS. *Erumpit* primus Moreti. *claustra* Parrhasianus.

605. ASCANTUS. *Ascaniusque puer* Dorvil.

609. TRO-

⁸¹ intellegit Dan. ⁸² desunt R. Steph. al. ⁸³ *inest vultu* Dan. reliquis omissa. ⁸⁴ desunt R. Vof. Steph. ⁸⁵ deest non R. Vof. confirmativa Dan. Fabr. confirmativa particula non est Basil. & Ed. priscæ. ⁸⁶ deest praepositio Dan. & occurritur idem. ⁸⁷ quamquam Dan. ⁸⁸ sermo obliquus, non apertus dicitur: non enim Fabr. al. ⁸⁹ desunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁰ a diis Basil. a diis Vof. ab his R. Fabr. ad his Dan. vitiose. ab diis ant. Ed. ⁹¹ desunt R. Vof. Steph. al.

- Pilumnusque illi quartus pater: & tua larga
 620 Saepe manu, multisque oneravit limina donis.
 Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
 Si mora praesentis leti tempusque caduco
 Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 625 Haecenus indulgisse vacat. Sin altior istis
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutarive putas bellum; spes pascis inanis.

Et

SERVII.

619. QUARTUS PATER. Abavus: nec est ⁹² contrarium, quod ait supra 76. Cui Pilumnus avus. Potuit enim fieri, ut & avus ejus & abavus a Pilumno Pilumni nominarentur: ⁹³ [ergo per patris appellationem ostendit cognationem.]

621. REX AETHEREI BREVITER SIC FATUR. Ubique Reges breviter loquentes ostendit. sup. 16. Juppiter haec paucis: & l. 561. Tum breviter Dido vultum demissa profatur.]

622. SI MORA PRAESENTIS LETHI. Ex Jovis concessione, quali ⁹⁴ actu egerit Juno, cognoscitur; scilicet ut Turnus possit evadere. CADUCO. Morituro.

623. PONERE. Facere: ⁹⁵ * [vel, ut quidam volunt, constituere & decernere: alii ponere: pro, dare, ut XII. Aen. 878. Haec pro virginitate repone? Sane ponere, facere,] sicut Lucilius Homerum secutus, ⁹⁶ qui ait Iliad. A. 2. ἀγχι ἴοντο, id est, fecit: ⁹⁷ [alii ponere, putare, ut solet dici: Pone, me hoc fecisse]

625. HACTENUS INDULGISSE VACAT. ⁹⁸ [Id est, sufficit:] ⁹⁹ hoc ingenti arte locutus est: nam dicendo vacat, ostendit, supra hoc breve spatium ¹⁰⁰ ulterius bonarum stellarum irradiationem Turni fata differre non posse: unde non ait, indulgisse licet, sed, vacat: ac si diceret: jam undique in mortem traditur Turnus, hoc tantum vacat spatium, ¹⁰¹ [id est, intervallum temporis: quasi hoc spatium, hic locus est, ut parumper differatur.]

Hinc est, quod & supra ait 472. Metaeque dati pervenit ad aevi.

626. VENIA ULLA. Beneficium, quod te sperat mereri. [Et duas habet significationes; quod petitur, ut hic; & quod conceditur, ut inf. 903. Si qua est victis venia hostibus, oro.]

627. MUTARIVE. Deest, posse: an mutatum iri?]

VARIORUM.

609. TROJANAS. Trojanis Sprothianus. sustentat Venetus. nam virida idem & Dorvill. qui & dextra viri. nec vel nunc prior Hamburgicus & alius. nam Francianus. non invida Parrhas. animosque Gudianus a manu prima.

611. CUI JUNO. Cum prior Hamburgicus.

612. AEGRAM. Me aegram Excerpta nostra.

Ibid. DICTA. Jussa Mediceis.

613. QUAMQUE. Quemque Montalbanius. mox non haec Juntina editio & duo Moretani. mihi nempe Zulichemius & Bigotianus.

616. POSSEM. Possim in utroque Rottendorphio. HEINS. Et in Leidensi. vel Dauno Oudartii.

617. PRO. Svo Dorvill.

618. DEDUCIT. Deducet Gudianus, duo Rottendorphii.

620. MULTISQUE. Multis oneravit quartus Moreti & Parrhasianus.

621. FA-

⁹² contrarium illud: cui iidem. ⁹³ desunt iidem ad §. 622. ⁹⁴ arte Vof. Steph. Dan Fabr. al. ⁹⁵ * desunt iidem. ⁹⁶ secutus ait Dan. ⁹⁷ desunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁸ hic. Steph. deest R. Vof. Dan. Basil. ⁹⁹ nullam ulterius Dan. ¹⁰⁰ irradiatione Basil. irradiationem futuram, ex quo Turni Dan. ¹⁰¹ a libet R. Vof. Steph. al. ¹⁰² traditur Dan. ¹⁰³ desunt R. Vof. Steph. al. ¹⁰⁴ desunt iidem ad §. 622.

- Et Juno adlacrumans: Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret?
630 Nunc manet infontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Haec ubi dicta dedit, coelo se protenus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
635 Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit.
Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram

In

SERVIL

628. QUOD VOCE GRARIS. Quae negas fa-
to: Vox enim Jovis, fatum est. Statius l. Theb.
213. Et vocem fata sequuntur. hoc autem dicit:
utinam quae negas voce, id est, fato, mente prae-
stares. Nam si Jovis vox, fatum est, potest a-
liquid fando fati ordinem commutare. GRAVARIS
autem, negas, graviter fers: & hac elocutione
non nisi per accusativum utimur: ut si dicas, 7
gravor adventum tuum, id est, graviter fero; gra-
vor praesentiam tuam: nam & ipse 8 dixit: Quae
gravaris: aliter non dicimus in hac significatione.
Similiter etiam accusativo utimur casu, cum volu-
mus absolutam facere elocutionem, & per 9 ge-
rundi modum aliquid dicere, ut: Petendum mihi
est equum, codicem, byrrum. Hinc Virgilius xi.
230. Pacem Trojano ab rege petendum. 10 [Sic Sal-
lustius: Castra sine vulnere introitum.] Nam si di-
xeris, petendus est codex: non jam per gerundi mo-
dum 11 agis, sed participialiter loqueris.

629. RATA. Firma, perpetua.

631. VERI VANA FEROR. Id est, sum veritatis
ignara.

632. 12 [ORSA. Pro dictis & fatis.]

634. NIMBO SUCCINCTA. Id est, nubibus: quia
praemisit: Agens hyemem: quod nisi esset, splen-
dorem acciperemus, qui est circa corpus deorum.

636. 13 [TUM DEA. Potest sensu integro, dea,
detrahi.] NUBE CAVA. 14 Erit nominativus haec
nubes: nam nubs non dicimus, quod ait Livius

Andronicus, qui primus edidit fabulam 15 Lani-
nam apud nos.

VARIORUM.

621. FATUR. Fatus in Mediceo & Gudiano
a manu secunda. fatus etiam in primo ac quarto
Moretanis, utroque Mentelio, utroque Hambur-
gico, & aliis nonnullis. HEINS.

623. Hoc. Haec Leidenfis, quartus Moreti &
Ed. Venet. deorat priori Hamburgico. ponere si
vis Dorvil. a m. sec.

627. PUTAS. Putes Oudartii. possis idem. mul-
tarive Mediceus.

628. CUI JUNO ILLACRUMANS. In Medi-
ceo, Menteliano, Menagiano utroque, Montalba-
nio & caeteris praestantioribus nostris, Et Juno
adlacrimans. in primo tertioque Moretanis, &
priori Hamburgico, Cui Juno adlacrimans. adla-
crimandi verbum in Appulejo etiam me recordor
legisse, sed locus nunc non est in promptu. adla-
crimari, quomodo adflere, adgemere, & similia,
de quibus dictum ad Nasonem libro v. Fast. 400.
adspicere, adblaterare apud eundem Appule-
jum. superlacrimare apud Columellam habes libr.
iv. 24. delacrimandi verbo usus est Plinius lib. xx.
5. Caepae delacrimatione caligini medentur. superla-
crimari apud Columellam habes lib. iv. cap. 24.
mox quae voce gravaris, non quod Mediceus. uti
& secundus Rottendorphius cum Veneto. HEINS.
Et Juno allacrimans Francianus. Ed. Mediol.
Quoi

6 aliud R. Vof. Fabr. al. aliud fando commutare Dan. 7 adgravor R. Vof. Steph. al. 8 sic dixit Steph. Dan.
9 gerundivum Fabr. al. & mox iterum. Gerundii Ant. Edd. vid. & ad xi. 230. 10 desunt R. Vof. Steph. al. 11 desunt
idem. 12 desunt iisdem. 13 desunt iisdem. 14 est Dan. 15 desunt Dan.

- In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis; clipeumque jubaſque
 Divini adſimulat capitis: dat inania verba;
 640 Dat ſine mente ſonum, grefſusque effingit euntis.
 Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
 Aut quae ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
 At primas laeta ante acies exſultat imago,
 Irritatque virum telis, & voce laceſſit.
 645 Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam

Con-

S E R V I I.

638. JUBASQUE. Propter equinam caudam, quae eſſe ſolebat in galeis: unde eſt inf. 869. *Criſtaque hirsutus equina.*

639. DIVINI CAPITIS. Hoc ex perſona Poëtae dictum eſt " [de Aenea,] innoventis futura: nam poſt mortem in numerum " referetur decorum. INANIA. Nec a membris, nec a mente venientia.

641. OBITA. " [Morte ſumma,] ſuſcepta, & completa.

642. " [AUT QUAE SOPITOS. Quae ſomnia, pro, qualia inſomnia, quae per ſomnum videmus.]

643. EXULTAT. *Exultare*, eſt gaudere: & per ſe plenum eſt: nam *inſultare*, eſt inridere inimicos: & dicimus, *inſultare tibi*; licet Salluſtius fragmen. incert. dixerit v. ix. 834. *Multos ab aduſcentia bonas inſultaverat*: hoc eſt, in ipſos impetum fecerat: " [quamvis poſſit illic alia eſſe ſignificatio, multos inſultaverat.]

644. IRRITATQUE VIRUM TELIS. Ideo " hac arte egit Juno, & imagine deſcepit Turnum: quia, ſi ei ex aperto fugam ſuaderet, more viri fortis ille " fugae praeponeret mortem; cum praefentim ipſe in ſequentibus dicat xii. 646. *Uſque adeo mihi miſerum eſt?*

V A R I O R U M.

Quoi Jumo allasrimans. & Ed. Ald. *quae voce* Parthaf. Edd. pr. & Mediol.

Ibid. QUID SI. *Quod ſi* Gudianus & Sprotianus. *ſi quae* Venetus & ſecundus Rortendorph.

629. RATA VITA. Ita & ſcripti. Apaga Servium, qui *data vita* agnoſcit, cum hoc ipſo verſu *dares* praecceſſerit. HEINS. Vid. ſup. 472. & alibi.

630. AUT EGO. *Haud* Oudartii & Excerpta boſtra.

631. FEROR. *Feror* Dorvil. veri hic eſt Vaccinationis, & Servium refutat Barth. ad Stat. iii. Theb. 488.

Ibid. QUOD UT O POTIUS. *Quod uti potius* Gudianus a manu prima. *quod ut o p. f. f. laudar* Francianus. *quid ut o* Ed. pr.

634. AURAS. Poſt hunc verſum ſequebatur in ſecundo Moretano alter, *Ordine flammatarum & late diſcriminas agros*, qui legitur lib. xi. 144.

637. MIRABILE. *Miferabile* Venetus.

638. DARDANIIS. *Dardanis* Dorvil. qui & *armas* pro diverſa lectione. & *jubamque*.

639. VERBA. Vel *membra* Gudianus. HEINS.

640. GRESSUSQUE. *Grefſumque* Mediceus. *mox qualis figuras* pro *quales* duobus locis Priſcianus. HEINS. *Grefſusque affigit* Venetus.

642. DELUDUNT SOMNIA. *Ludunt inſomnia* in Menagiano priore & priore Hamburgico, ut lib. iv.

Quae me ſuſpenſam inſomnia terrent.

& libro vi.

Hinc falſa ad coelum mittunt inſomnia manes. nec aliter in ſecundo & quarto Moretanicis. in tertio

16 deſunt R. Voſ. Steph. al. 17 fertur Dan. refertur Coram. Enomen. 18 deſunt Dan. morte deſt R. Voſ. Steph. al. ſumma deſt Fabr. 19 deſunt R. Voſ. Steph. al. 20 deſunt Dan. ponunt haec verba Salluſtii R. Voſ. Steph. al. 21 hoc arte agit Dan. agit Voſ. Fabr. Baſil. ait Steph. decipit Voſ. Steph. Fabr. al. 22 deſt R. Voſ. Steph.

Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.

Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:

Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:

650 Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.

Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat

Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.

Fortē ratis celsi conjuncta crepidine saxi

Expositis stabat scalis, & ponte parato;

655 Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.

Huc

SERVII.

648. TURBIDUS. Tumens, elatus arrogantia.

649. ²³ [PACTOS. Nunc passivum, ut: *Pacta puella.*]

650. TELLUS QUAESITA PER UNDAS. Sic alibi XII. 359. *En agros, & quam bello, Trojane, petisti Hesperiam matre jacens.*

651. VOCIFERANS SEQUITUR. Sequens clamabat: ²⁴ non ante dixit, & sic est secutus.

652. NEC FERRE VIDET SUA GAUDIA VENTOS. Proverbium est: *Venti ferunt gaudia*, id est, laetantur incassum. Sic supra IX. 312. *Sed aurae Omnia disperpunt.* Item XI. 795. *Partem Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.*

653. FORTE RATIS. Descriptio per ²⁵ *μαρίνα* facta: non enim a superioribus pendet; sed antedictis adjungitur, ut VIII. 416. *Insula Sicaniū juxta latus.* Has autem descriptiones esse ²⁶ aptas sed raras convenit; sicut etiam Horatius docet in Arte poetica §. 15. dicens: *Purpureus late qui splendeat unus & alter* ²⁷ *Adfuitur pannus.* Sunt enim ornatui. CREPIDINE SAXI. *Crepidō*, est abrupti saxi altitudo: ²⁸ [*crepidines* etiam templorum dici ipsos suggestus, in quibus aedes sunt conlocatae: & *crepidines* viarum, id est, ipsae eminentiae dextrae sinistraeque.] ²⁹ Sane hoc loco Antiptosis facta est propter metrum. *Conjuncta* ergo *crepidi-*

ne, pro, *crepidini*, sicut sup. 361. *Haeret pede pes*, pro, *pedi*. ³⁰ [Est autem ablativus pro dativo.]

655. OSINIUS. Ipse est, quem supra 166. *Massicum* dixit. Ergo, ut diximus supra, ³¹ si *Osinius*, proprium est; *Massicus* appellativum: licet possit fieri, ut duo nomina unius sint, ut, *Numa Pompilius*, ³² *Alexander Paris*, ³³ [*Numanus Remulus*. Alii volunt non eundem esse *Massicum*, quem *Osinium*: nam duas civitates supra commemorat, Clusium & Cosam: & tradunt potuisse fieri, ut hic *Osinius*, rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus; sed sub imperio *Massici* egerit: nam & *Ramnetem*, & *Remulum*, quos in ducum ordinem non numeravit, reges fuisse dixit. Alii hunc postea *Nala* ³⁴ *ὡς εἰς τὴν πόλιν* volunt venisse: quia in catalogo ejus non meminit.] CLUSINIS ORIS. *Tusciae* ³⁵ civitate.

VARIORUM.

tio alludent somnia. HEINS. *Ludunt insomnia* Bigotianus, Dorvill. & Zulichemius. *deaurunt somnia* Hugonius. mox *lasti* Dorvill. aut *primas* Zulichemius & Editio Juntae. & aut *voce* Bigotianus, uterque Hamburgicus & Venetus. ac *voce* Menagii prior.

644. IRRITATQUE. Vide ad lib. IV. 178.

647. AENEAM. *Versum Aeneam* Sprothianus & Mon-

²³ desunt R. Vof. Steph. al. ²⁴ non autem Fabr. al. nam ante Vof. Steph. Dan. ²⁵ *μαρίνα* legit Ach. Star. ad Horat. Art. Poët. 15. quo alludunt Vof. qui per barebasin, & R. qui per parebasin habent. alii omnes, per exbasin. ²⁶ raras & aptas Steph. apertas & raras Fabr. & Basil. solemnī confusione vocum, ut saepe ad Quintilianum notavimus. vid. praefat. & 1. 2. & alibi. BURM. ²⁷ *adsumitur* Steph. ex antiq. Edd. victose. ²⁸ desunt R. Vof. Steph. al. ²⁹ hic Dan. Fabr. ³⁰ desunt R. Vof. Steph. al. ³¹ deest Dan. ³² Alexander magnus R. Steph. Fabr. al. inepte, non enim magnus est nomen, ut fuit Pompeji. ³³ desunt R. Vof. Steph. al. ³⁴ civitatis Dan.

Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 Conjicit in latebras: nec Turnus, segnior instat:
 Exsuperatque moras, & pontis transilit altos.
 Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,
 660 Avolsamque rapit revoluta per aequora navem.
 Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit:
 Obvia multa virum demittit corpora morti.
 Tum levis haud ultra latebras jam quaerit imago,
 Sed sublime volans nubi se immiscuit atrae:
 665 Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.

Re-

S E R V I I.

658. TRANSILIT ALTOS. Hoc sermone festi-
 nantis celeritas indicatur.

659. ³⁵ [VIX PRORAM. *Ἀντίδω*. Sic enim me-
 lius.] RUMPIT SATURNIA FUNEM. ³⁶ [Debit
 dici, cum rumpit Saturnia funem, ut I. 34. *Vix e*
conspectu Siculae telluris, Cum fune aeternum ser-
vans: Ideo autem rumpit,] ne deprehensio dolo ³⁷
 Turnus in bellum rediret.

660. ³⁸ [REVOLUTA PER AEQUORA NAVEM.
Ἐν πάλῳ est, pro, revolutam navem.]

661. ILLUM AUTEM AENEAS ABSENTEM IN
 PRAELIA POSCIT. Sic melius, quam sicut non-
 nulli volunt: ³⁹ [*Ille autem Aeneas absentem in*
praelia poscit: quasi ad Turnum possit referri: *Ob-*
via multa virum demittit corpora morti: quod]
 Urbanus dici arbitratur de nautis in navi inventis;
 quod non procedit: nam *absens* dicitur, qui reco-
 dit; quod nunc Turno congruit, non Aeneae, qui
 interest praeliis. ⁴⁰ [Illi autem Aeneas legunt, quod
 ita est: quia Aeneas *Multa virum demittit corpora*
morti.]

665. MEDIO. Ad medium. TURBO. Vis venti.

V A R I O R U M.

Montalbanius. *Aeneas versum incedere* alter Me-
 nagianus. *Aeneas adversum* Zulichemius & Edi-

tio P. Danielis & Junta. *ubi cedere* Parrhasianus.

648. HAUSIT. *Auxis* Leidenfis.

652. NEC. *Ut* Francianus.

654. EXPOSITIS. *Impositis* Hugonianus.

655. CLUSINIS. *Claustimis* Ed. pr. *adventus*
 Venetus. *Onifius* Bigotianus pro varia lectione. *O-*
fimius Oudartii. *Ofinus* Francianus, & Ald. *Clusi-*
niis etiam Mediceus a secunda manu.

656. HUC. *Huic* Mediceus. deinde *trepidam Ae-*
neae alter Hamburgicus. HEINS. *Trepida* nota-
 verat Pierius in ora codicis. *Aeneae trepida* Ald.
 mox *segnius* alter Hamburgicus. *in tenebras* Huga-
 nianus. *in latebris* prior Menagii.

659. RUMPIT. *Rupit* prior Menagianus, cum
 priore Hamburgico & secundo Moretano. HEINS.

660. NAVEM. Ita scripti, non *navim*, nisi quod
 in uno Veneto *classen*. vide lib. I. Aen. 120.
 HEINS. *Evulsamque* Leidentis.

661. ILLUM AUTEM. *Ille autem* Gudianus,
 quod non capio. deinde *absentem Aeneas* in altero
 Rottendorphio. HEINS. Et in Excerptis no-
 stris.

662. DEMITTIT. *Dimittit* multi. *viro* etiam
 Parrhaf.

664. ATRAE. *Arte* Francianus.

665. MEDIO INTEREA. *In medio* Montalba-
 nius.

³⁵ defunt R. Vof. Steph. al. ³⁶ defunt iisdem. ³⁷ deest iisdem. ³⁸ defunt iisdem. ³⁹ turbant hic codices. de-
 funt priora post *volunt*, Vof. Steph. al. & continent, Urbanus namque sic legit, ille autem &c. morti, De nautis in navi
 &c. R. omnia omittit usque ad, *de nautis* &c. in Dan. est, volunt: ut sicut Urbanus *obvia* &c. *morti*, de navibus inventis
 &c. quem secuti Comm. & Emm. sed Fabr. volunt. Urbanus namque sic legit, *ille* &c. *morti*. Quod Urbanus dici arbitratur
 de nautis Basil. *morti*. Quod Urbanus dicit, arbitratur de nautis &c. Fabricius in notis addidit, contra Urbanum probat & tue-
 tur hanc lectionem Servius. ⁴⁰ defunt R. Vof. Steph. al.

Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, & talis voluisti expendere poenas?

670 Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve reducet?
Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti:
Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum

675 Ad-

SERVII.

666. IGNARUS RERUM. Id est, artis, per quam evaserat: ⁴¹ [hoc est, nesciens hoc pro salute sua factum, ideoque & ingratus: nam & queritur.]

668. OMNIPOTENS GENITOR. Duo ⁴² Antonomasiæ pro uno proprio, ut II. 615. *Tritonia Pallas*. TANTON'. Pro, *tantone*: & constat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integrae habuerunt: nam *puer*, id est, *minores particulae*, ut QUE, VE, NE, CE, quotiens junguntur aliis partibus, ante se accentum faciunt, qualislibet sit syllaba, quae praecedit, ⁴³ [sive brevis,] sive longa, ut, *musaque, bujusce, illucce, tantone*, ⁴⁴ *adduce, deduce*: & haec mutilata similiter proferuntur, scilicet sub eodem accentu.

670. ⁴⁵ [QUO FEROR? UNDE ABII? Bene variavit adverbia & pronomina.] QUEMQUE REDUCET? *Quem*, qualem, ut IX. 481. *Hunc ego te Euryale aspicio*? & quali nescius sui est in tanta rerum permutatione.

671. LAURENTISNE. Quasi deliberatio est.

672. QUID MANUS ILLA VIRUM? Syllepsis per genus: nam a *manu*, id est, multitudine, ad *viros*, ⁴⁶ [a foeminino ad masculinum] transitum fecit. [Ergo figuratum, & per genus & per numerum. Est autem mira defectio, id est, quid dicent?]

673. QUOSVE NEFAS. Asper *quosne* legit, & adnotavit *ne* pro *ve*, quasi expletiva particula.]

674. PALANTES VIDEO. ⁴⁷ Intelligimus eum non

longe a terra fuisse: nam quod ait supra: *Medio fert aequore*: ut diximus, *ad medium*, accipiendum est: aut quia *medium* ⁴⁸ dicitur omne, quod est inter finem & initium, ut V. 1. *Interea medium Aeneas jam classe tenebat*. GEMITUMQUE CADENTUM ACCIPIO. ⁴⁹ Hinc apparet, de Aenea dictum: *Obvia multa virum demittis corpora morti*.

VARIORUM.

nus. *interea magnus fert* Venetus. *tum Turnum* etiam secundus Moreti, & Venetus.

666. SALUTIS. *Saluti* prior Hamburgensis pro varia lectione.

667. CUM VOCE. Id est, simul clamans. vid. ad Sil. Ital. x. 432.

Ibid. TENDIT. *Tollit* in altero Mentelio, primo Moretano & in octo vel novem aliis. HEINS. Et Franciano & Dorvil. Reg. & Ed. Venet.

668. TANTON' ME. *Tantum me* Zulicherminus & Sprotianus. Ed. pr. *tanto me* Francianus.

669. EXPENDERE. *Inpendere* Venetus. *expandere* primus Moretanus.

670. QUEMVE REDUCET. *Quove reducit*? Mediceus. *quemve reducit* Gudianus, prior Mentelius, primus & secundus Moretani, prior Vossianus, tres alii cum Leidensi. deinde *Laurentisne* scripti, non *Laurentisque*. HEINS. *Reducit* Gudianus, Menag. prior & tres alii. ita Edd. pr. & Mediol. *quem me fuga, quaeve reducit* Zulicherminus. mox *Laurentisque*.

⁴¹ defunt iisdem. ⁴² Antonomasiæ iisdem. ⁴³ defunt Vof. ⁴⁴ adhucce. & haec Fabr. ⁴⁵ adduce, & haec Dar. ⁴⁶ defunt R. Vof. Steph. al. ⁴⁷ defunt iisdem. ⁴⁸ dicitur Romane R. ⁴⁹ hic Vof. Steph. al.

- 675 Adcipio. Quid ago? aut quae jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o. potius miserescite, venti.
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, saevisque vadis inmittite Syrtes:
Quo: neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
680 Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigit ensem:

Flu-

SERVIL

VARIORUM.

675. IMA DEHISCAT TERRA. ⁵⁰ Dolet sibi etiam infelicitium vota sublata: siquidem in mari constitutus optare ⁵¹ sibi hiatum non potest terrae. *Imam* autem *terram*, prudenter dixit, quae ⁵² [sustinet &] continet maria.

676. MISERESCITE VENTI. Pro ⁵³ petentis qualitate nonnunquam etiam mors videtur esse miseratione, ut hoc loco. Item supra ix. 493. *Figite me, si qua est pietas.* ⁵⁴ [*Miserescite* autem, quis ante hunc? ab eo, quod est *misere*co, & *misere*scimus.

677. TURNUS ADORO. Id est, alloquor, juxta veteres, qui *adorare*, *adloqui* dicebant: nam ideo & *adoria laus* bellica, quod omnes cum congratulatione adloquebantur eum, qui in bello fortiter fecit. Alii *adoro*, pro, oro, ut] *ad* ⁵⁵ vacet, & fit metri causa additum.

678. SYRTES. Ubi arenosa sunt ⁵⁶ loca, *syrtis* vocantur. ⁵⁷ [Ergo inmittite me ad saeva vada *syrtium*: aut ad arenosa loca:] ⁵⁸ [aut re vera *ad Syrtis*, id est, ad mundi extrema, quo me nec fama comitetur, id est, ubi me nemo sciat ⁵⁹ desertorem esse.]

681. MUCRONE INDUAT. Aut καλάρπνυσις dixit *induat*, pro, feriat: aut Hypallage est, pro, mucronem suo induat corpore. Si enim *induere*, est vestire; non mucrone corpus induitur, ⁶⁰ sed induitur mucro corpore, id est, tegitur & vestitur.

682. CRUDUM. Crudelem, cruentum. ⁶¹ [EXIGAT. Aviditas mori cupientis ostenditur.]

tesque Edit. Dan. Heinsii. *quo me fuga, quove reducet.* *Reducit* Edit. Venet. *quaerve reducat* Dorvil.

673. QUOSQUE. *Quosve* Mediceus a manu secunda & caeteri nostri omnes. forte *Quosne*. quod & Servio placuisse mox cognovi, & in Leideni exstabat. HEINS.

Ibid. INFANDA IN MORTE. *Infanda morte* Menagianus, Moretani omnes, duo Vossiani, totidem Menagiani & Hamburgici, cum duobus aut tribus aliis. & sic vetustiores Pieriani. HEINS. *Infanda morte* etiam Parrhasi. & Dorvill. *Relinquo* Francianus.

674. PALANTES. *Pallentes* Bigotianus & Mediceus a manu prima. *gemitusque* Vratilaviensis & Ed. pr.

675. QUID AGAM. *Quid ago* Mediceus & Mentelianus cum caeteris omnibus. bene. quod Pierium fugisse miror. lib. iv.

En quid ago? rursusque procos irrisa priores Experiar?

lib. xii. 637.

Nam quid ago? quae jam spondet fortuna salutem?

Statius Theb. xii.

*Age moenibus induc,
Et patrios ostende lares, & mutua redde
Hospitia. Heu quid ago?*

Prudentius Apotheosi:

*Tum subito exclamat media inter sacra sacerdos
Pallidus, En quid ago?*

Per-

⁵⁰ dolet sibi infelicitium v. l. nam in m. Dan. ablata Basil. subtrā e R. forte pro, subtrahā esse. reliqua, siquidem... terrae desunt R. ⁵¹ deest Vof. R. Steph. al. ⁵² desunt iisdem. ⁵³ potentis R. ⁵⁴ desunt iisdem. ⁵⁵ vacat & est iisdem. ⁵⁶ litora Dan. ⁵⁷ desunt Basil. ⁵⁸ desunt R. sed Vof. Steph. al. desunt, id est... esse. ⁵⁹ desertorum Fabr. ⁶⁰ si induitur Basil. ⁶¹ desunt R. Vof. Steph. al.

Fluctibus an jaciat mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.

- 685 Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit; juvenemque animi miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:
Et patris antiquam Dauni deferitur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens

690 Suc-

SERVIL

686. ANIMI MISERATA. Pro, animo miserata: nam figurate locutus est, sicut XII. 19. O *praeferans animi juvenis*, pro, animo: ⁶² [& *praeferans illius rei*] id est, illa re.

688. AD URBEM. Ardeam: & ideo sic longe, ne ex propinquo statim rediret: & ut eum affectus retineret parentis.

689. AT JOVIS INTEREA MONITIS. Novimus sacrilegum esse Mezentium: ⁶³ [novimus quoque] Jovem etiam ⁶⁴ adhortatum esse alios deos, ut a bello desisterent, & dixisse sup. 112. *Rex Juppiter omnibus idem*. quomodo ergo procedit: *At Jovis interea monitis*? Dicimus primo, Jovem justitiae favere, non partibus: quod si est, jure Mezentium in locum Turni facit venire, ut justum praelium inveniat, ne una pars sit penitus a duobus destituta. Quod autem ⁶⁵ dicitur, sacrilegum Juppiter admonere non debuit; non admonet, ut vincat; sed ut possit perire. Illud etiam frustra quaeritur, quemadmodum numini sacrilegus ⁶⁶ obtemperare potuerit? cum Mezentium non aperte Juppiter moneat; sed ⁶⁷ ei injiciat tale desiderium: unde est IX. 184. *Diine hunc ardorem mentibus addunt, Euryale? an sua cuique deus sit dira cupido?* MONITIS. Ab eo, quod est *haec monita*, hic datus venit, nam & *hos monitus* dicimus: unde Persius I. Sat. 93. *Hos pueris monitus patres infundere lippos*. sed a quarta declinatione, nec singulari dativo utimur, nec plurali: nam unum nomen est ⁶⁸ de his, quae licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum casibus propter ⁶⁹ asperitatem non utimur, ut, ⁷⁰ *lauri, lauribus*, cum & *hujus laurus*, & *ab hac lauro* dicamus.

VARIORUM

Persius Satyra III.

*En quid agis? fectas vesano camicula messor
Jam dudum coquit.*

idem Satyra V.

*En quid agis? duplici in diversum scinderis
bamo.*

apud Nasonem quoque Ep. xv. 207. ex vestigiis scriptorum exemplarium videtur castigandum,

En quid ago? precibus pectusque agreste movetur. et si alio modo. cum tentabam olim. Plautus Mostellaria Act. II. Sc. I. cum Tranio servus Philolachae filio herili nunciasset adventum patris, respondet Philolaches: *vae mihi. Quid ego ago?* ad quae Tranio, *nam quid tu me (malum) rogitas quid agas? accubas.* HEINS. *Ago Parrhas. Aspicio, quid agam a. q. j. f. i. debiscet* Dorvil.

Ibid. ET QUAE JAM SATIS IMA DEHISCAT. Ita Mediceus a manu prima, non aut. opinor pro *ecquae*. vide annotata lib. IV. §. 534. quem locum perperam sollicitabant. *debiscet* in secundo Moretano, & quinque aliis. *debiscit* prior Vossianus. HEINS. *Satis una* Bigotianus. *debiscit* Zulichemius a manu prima. *debiscet* Francianus.

677. IN RUPES, IN SAXA. Priscianus libro VII. ubi docet *Syrtes* & *Sardis* in plurali dici, proferat, *in Syrtis, in saxa, volens vos Turnus adoro, Ferre ratem*. neque aliter Menagianus quoque alter. sed *Syrtes* proximo versu sequuntur. nam *Syrtes* illic non *Syrtis*, in primo Moretano, Gudiano & utroque Rottendorphio. HEINS. *Volans* alter Hamburgicus. *ferre* prior.

678. SYRTES. *Syrtis* Ruæus.

679. NEQUE CONSCIA FAMA SEQUATUR.
Nec.

⁶² desunt Dan. & illius rei, pro illa re R. Vof. Steph. Fabr. al. ⁶³ desunt R. Vof. Steph. al. ⁶⁴ exhortatum Dan. Fabr. hortatum Basil. & hortatum R. Vof. ut vero tyrones videant fontes mendarum, notent in Antiq. El. Vener. 1484. existare Jovem ex Horatium esse. ⁶⁵ dicit R. Steph. ⁶⁶ obedire Dan. ⁶⁷ deest Dan. ⁶⁸ singulari dativo de his R. ⁶⁹ asperitatem Dan. ⁷⁰ sed *laurus* Dan. deinde cum & *hujus* Dan. Fabr. Basil. & ab hac *lauro* Vof. Fabr.

690 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantis.
 Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
 Uni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
 Ille (velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
 Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
 695 Vim cunctam, atque minas perfert coelique marisque:
 Ipsa inmota manens) prolem Dolicaonis Hebrum

Ster-

SERVII.

691. CONCURRUNT TYRRHENAE ACIES. Quae specialiter odio Mezentii in bellum ruebant.
 692. 71 [UNI ODIISQUE. Bene repetitur uni; ut ostendat conspirationem Etruscorum olim Mezentio incumbere.]
 693. PRODIT IN AEQUOR. Extenditur. Hinc Juvenalis 72 XII. Sat. 77. *Quae pelago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiam.*
 694. PONTO. Contra pelagus: nam datus est.
 695. 73 [VIM CUNCTAM. Id est, violentiam, impetum.] COELIQUE MARISQUE. Sicut Mezentius odiorum & telorum totius exercitus.

VARIORUM.

Nec conscia Mediceus, cum reliquis praestantioribus. etiam sequantur in priore Hamburgico. HEINS. Et in Leideni & Excerptis nostris. ubi & *fata* a manu prima. *Rutulus* Edd. pr. & Mediol. *consciam* famam, loquacem, omnia indagantem & scientem explicat Barth. ad Statii ix. Theb. 733. sed ita loqui alios nescit.
 680. ANIMO. *Animum fluctuat* in secundo Rottendorphio, altero Menagiano, Moretano quarto, tum & in priore Hamburgico pro diversa lectione. ut sit Graecismus. sic *nutare comam* & *cacumina*. de quo ad Eclog. vi. 28. HEINS. Ita & Bigorianus, Hugonius, Leidenfis, & tertius Mentelii & Parilienfis.
 681. MUCRONE. Bis citatur hic versus a Prisciano, in cujus exemplaribus nonnullis *mucronem*. in Vaticano Pierii veterrimo *mucroni*. nil mutato. apud Nafonem lib. II. Amor. El. x.

Induat adversis contraria pectora talis Miles.
induere se acutissimis vallis apud Caesarem lib. VII. Bell. Gallici. HEINS. *Mucronem* Zulichemius. *mucrone* Leidenfis. *an sese ob tantam mucrone dedecus* Parrhaf. *imbuat* Ed. pr.
 683. JACIAT. *Faciat* primus Moreti, & Editio Junta. *mox Teucrum iterum* Zulichemius.
 684. CURVA. *Corvina* Mediceus a manu prima.
 686. ANIMI. *Animo* uterque Vossianus, & alii quatuor aut quinque. HEINS. Et Parrhaf. vid. H. Steph. Dissert. de Critic. p. 209. sup. vi. 332. Stat. III. Theb. 679.
Sociumque animo miserata dolorem.
 ubi vide Barth.
 687. FLUCTUQUE AESTUQUE. Ita omnes scripti. *aestuque fluctuque* Editio P. Danielis vitiolifime. ita & Ed. Med.
 688. ANTIQUAM. *Antiqui* Menagii & Hamburgensis secundi. *ad undam* prior Hamburgicus.
 689. MONITUS. *Monitu* Parrhaf.
 690. INVADIT. *Invasit* Menagii & Hamburgicus priores.
 691. UNI. *Unus* Parrhaf. & a m. sec. Dorrill.
 694. EXPOSTAQUE. *Expostaque* Ald.
 695. PERFERT. *Praefert* Leidenfis.
 696. MANENS. *Manet* Mediceus a manu secunda, a prima *manent*. HEINS. *Manes* Francianus.
 Ibid. PROLEM. *Proles* alter Hamburgicus. *Prolemque* Licaonis Montalbanus. *Dolychaonis, Dolicoonis*.

71 desunt R. Vof. Steph. al. 72 quod Dan. in Juvenali legitur *quae pelago currunt* sed in tribus codicibus reperi ibi quoque *occurrunt*. quod sine dubio praefendum: in mare enim quae protenduntur, occurrere, obvia esse mari & fluctibus dicuntur. vide quae notavimus ad illa Val. Flac. 1. 89. & *fluctibus obvia* Anton. & ad Calpurn. Ecl. 1. 102 ubi ex Statii lib. 2. Theb. 114. produximus similem usum verbi *occurrit*. Romp. Meia. 1. 2. *deinde fit venienti obvium*. 73 desunt R. Vof. Steph. al.

Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
700 Succiso volvi segnem sinit; armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Euanthem Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face praegnans
705 Cisseis regina Parin creat: urbe paterna

Occu-

S E R V I I.

697. FUGACEM. Modo velocem, ⁷⁴ [vel fugientem.] LATAGUM OCCUPAT OS. Pro, Latagi os occupat: & est Graeca figura, in Homero frequens; ut si dicas *Ἐκπύσει Ἀχιλλεύς τ' ἰπὸν*, id est, *Achillem percussit pedem*, pro, *percussit Achillis pedem*.

699. POPLITE PALMUM. Ea parte, qua plurimum poterat.

700. ⁷⁵ [SEGNEM, SINIT. Qui vulneratus nihil iam efficere possit.]

701. DONAT HABERE. Graeca figura, ut v. 248. *Ἀργεῖς μὲν δὲν ἔρρε τάλαντον*.

703. ⁷⁶ [THEANO. Mater Mimantis.]

705. CISSEIS. Hecuba, filia Cissei, secundum Euripidem in Hecuba *γ. 3.* *Πολύδωρος ἑκὼς παῖς γυγὺς τ' Κισσίου* ⁷⁷ nam secundum alios Drymantis est. Quod, autem ait: FACE PRAEGRANS, haec ratio est: quia antequam pareret, ⁷⁸ faciem se peperisse vidit ⁷⁹ in somnis. [PARIN CREAT. Plus est, quam si diceret: face praegnans genuit Parin.] URBE PATERNA OCCUBAT. Subaudis, *Paris*: quod ut non diceret, metri est necessitate compulsum: ⁸⁰ [nam deest, qui, ut sit, qui urbe paterna.]

V A R I O R U M.

coonis, Dolichaonis, Delicaonis, Domichaonis alii. *prolemque Lycaonis* Ed. Venet.

697. PALMUMQUE. *Palmumque* Gudianus a manu prima. HEINS. *Latagum* prior Hambur-

gensis. *Latagum* secundus Moreti. *Latagum* quartus. *ingentis montis* Zulichernius, Menagii prior, & Oudartii. sed *Latago* malebat Heinl.

699. ADVERSAM. *Adversum* Gudianus a manu prima. *aversam* Francianus. *adverso* Parrhaf.

700. LAUSO. *Lauso* Zulichernius. *involve* Francianus.

702. EVANTEM. *Evanthem* Mediceus. *Evanthem* prior Mentelianus cum Menagiano utroque, Gudiano, & secundo Rottendorphio. sed apud Nonium in *aequalis* legere est, ut in vulgatis, *Evanthem*. HEINS. *Evanthem* tertius Mentelii & duo alii. *Evantem* Frigium *Paridisque* *Minanta* Vratillavientis. *Paridis* *Mimanta* Excerpta nostra. *nunc non* etiam Francianus. & *Paridique* Numata idem. *Ovantem* Phrygium, *Paridisque* *Minantem* Parrhaf.

Ibid. MIMANTA. *Minantas* plurimi & Editio Juntina. *Minantha* Menagii prior. *Minanti* Hugenianus. *Theana* Zulichernius, uterque Hamburgicus & Gudianus a manu secunda. & Parrhaf. & Dorvill. *Theana* Venetus & tertius Rottendorphius. *Teana* Montalbanius. vid. Ruacum. *Paridique* *Myantha* Ed. pr. *Paridisque* *Minanta* Mediol. *Minanta* Ald.

703. UNA. *Unam* Mediceus.

704. IN LUCEM. *In lucem*, genitore Amyco, dedit, & face praegnans Cisseis regina Parin. *Paris urbe* &c. Bentley ad Horat. Epod. v. 28. vid. Johnson. Aristarch. p. 11. p. 50. Markl. ad Stat. i. Silv. III. pag. 43.

Ibid.

⁷⁴ desunt R. Steph. al. ⁷⁵ desunt R. Vof. Steph. al. ⁷⁶ desunt iisdem. ⁷⁷ secundum alios Drymantis. Quod. iisdem. ⁷⁸ faculam Dan. Fabr. Bafin. informis Steph. ⁷⁹ desunt R. Vof. Steph. al. praegrans * incendit Dan. ⁸⁰ desunt R. Vof. Steph. al.

Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis
 Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosque palus Laurentia, silva
 710 Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
 Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos.
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus:
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant.

Haud

SERVII.

706. IGNARUM LAURENS HABET ORA MIMANTA. Scilicet casus sui; vera tamen lectio est, IGNARUM, id est, ignoratum, qui nesciretur: & est supina significatio, sicut in quarto 71. *Liquitque volatile ferrum Nescius*, pro, qui nesciebatur. [Alii Hypallagen volunt esse, ut, Mimas in Laurenti ora ignota jacet.

707. AC VELUT ILLE. Antiqui ille, vel magnitudini, vel nobilitati assignabant, ut I. 3. *Multurn ille & terris*: & XII. 4. *Poenorum qualis in arvis Saucius ille gravi*.]

708. ACTUS. Coactus in retia.

709. DEFENDIT. Textit, ut VII. Ecl. 6. *Hic mihi dum teneras defendo a frigore myrtos*. VESULUS. Mons Liguria est, iuxta Alpes. Liguria autem cohaeret Tusciae, de qua fuerat Mezentius: unde est satis congrua comparatio. ⁸¹ [Sane de hoc Vesulo quidam duo flumina, Rodarum, & Padum, nasci dicunt, quorum unus, id est, Rodanus, in Tyrrhenum mare; alter, id est, Padus, in Adriaticum fluit.] MULTOSQUE, Pro, *multosque*: non enim vicina est palus Laurentia ⁸² monti Vesulo, ut possit unus ⁸³ idemque aper intelligi. ⁸⁴ [Sane LAURENTIA, pro, *Laurens*: nam haec est vera & recta derivatio.

710. PASTUS. Pro, pastum: nam supra ait, QUEM. Ergo Antiptolis est.

711. INHORRUIT ARMOS. Id est, ⁸⁵ armis inhorruit: aut certe *in armos horruit*, ⁸⁷ id est, erexit setas.

712. IRASCI. Deest, *est*. TUTIS CLAMORIBUS. Praeter periculum: ⁸⁸ [id est, ipsi tuti.]

VARIORUM.

Ibid. ET FACE. Forte *ut face*: sed vulgata scriptura agnoscitur ab Arustiano Messio. & Maro etiam alibi & pro *ut* videtur posuisse. HEINS. Praeagnas Editio Juntina. mox *Parim crepat* Mediceus.

709. PARIN. *Parim* legendum ex Carisio libr. I. *Virgilius Irim dicit & Parim & Tigrim*. *Parim* etiam uterque Hamburgicus, ac Rottendorphius, duo Moretani, cum Montalbano & Veneto. HEINS.

706. OCCUBAT. *Occupat* Sprotanus, Montalbanius, Menagii alter & secundus Rottendorphius, cum Excerptis nostris. *Mimanta* Francianus & Parrhas.

707. MORSU. *Morsus* Servius ad XII. 4.

708. VESULUS. *Venulus* Zulichemius. in Veneto erat hic ordo. *altis*, *Defendit multos Vesulus q. p. annos*, *Altus aper*.

709. MULTOSQUE. *Multoque* Mediceus.

710. PASTUS. Bentlejus d. l. *pascit*, vel *pavit*. *est* deest Sprotiano. *pastus* ad substitit referendum.

711. ARMOS. *Armis* Hugonius & Oudartii a manu secunda. *feros* etiam prior Hamburgicus a manu secunda. mox *propiusque* Gudianus & Leidensis. *propius accedere* Excerpta nostra. imitator haec Silius IX. 611.

713. TUTISQUE PROCUL CLAMORIBUS INSTANT. Magnus Scaliger Prolegomenis in Manilium contendit post hunc verum debere ponendos illos mox secuturos, quorum initium, *Ille* au-

⁸¹ desunt iisdem ad V. 708. ⁸² desunt iisdem. ⁸³ a monte Vesulo Dan. ⁸⁴ atque idem aperte int. Vof. Steph. al. ⁸⁵ nam recta derivatio haec est R. Vof. Steph. al. ⁸⁶ pro armis Steph. al. ⁸⁷ per quod erexit setas accipimus Dan. Fabr. ⁸⁸ desunt R. Vof. Steph. al.

- Haud aliter, justae quibus est Mezentius irae,
 715 Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
 Missilibus longe, & vasto clamore lacesunt.
 Ille autem inpavidus partes cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 720 Grajus homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis & pactae conjugis ostro:
 Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans,
 Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
 725 Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum;

Gau-

SERVII.

714. JUSTAE IRAE. ⁸⁹ [Quasi quibus odium est] propter illud VIII. 485. *Mortua quinetiam jungebat corpora vivis, Componens manibusque manus.*

717. CUNCTATUR. Se per omnes partes disponit. TERGO. *Scuto*, ut IX. 412. *Et venit adversi in tergum Sulmonis.*

719. CORYTHI DE FINIBUS. *Corythus*, est & civitas Tusciae, & mons, & rex, pater Dardani: unde nunc ad quovis potest referri, ⁹⁰ [*de finibus Corythi.*]

720. GRAJUS HOMO. Oriundo quidem Graecus; sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum.

721. MISCENTEM. Perturbantem.

722. PURPUREUM PENNIS. ⁹¹ [Galeam significat purpureas cristas habentem: aut certe *purpureum pennis*, pulchrum,] bene galeatum, ut IX. 163. *Purpurei cristis juvenes*, id est, pulchri. ⁹² [PACTAE CONJUGIS. Hic ordo est: conciliata primo, dein conventa, dein pacta, dein sponsa.]

724. VESANA FAMES. Alibi VI. 276. *Et male suada fames.* FUGACEM. Velocem. ⁹³ [Homerus Iliad. Γ. 24. *Ευρωί ελαφον κραιον, η άγριον αυγν.*]

725. SURGENTEM IN CORNUA. Id est, cre-scentem, cornibus eminentem.

VARIORUM.

autem inpavidus. HEINS. Et ita Henr. Stephanus dissert. de Criticis p. 79. & in Diatriba III. Horatian. pag. 70. & in Schediasmate in Virg. pag. 77. vid. Guell. *sotisque* duo Moretani, prior Hamburgicus & tertius Rottendorphius & Gudianus a manu prima.

716. VASTO. *Magnus* Leidenfis.

717. CUNCTATUR. *Cunctatus* in Gudiano. HEINS.

718. DECVTTIT. *Discutit* Bigotianus & prior Hamburgicus a m. sec. & Ed. pr.

719. ANTIQUIS. *Antiqui* Menagii prior. *Arcon* Bigotianus & Parrhas. a m. pr.

720. LINQUENS PROFUGUS. *Profugus linquens* duo Moretani. HEINS. Et ita Montalbanius & Menagii prior. *infectos* Zulichemius.

722. PENNIS. *Pinnis* Gudianus, Medicus & Editio Juntina. *pannis* Bigotianus, & pro varia lectione Zulichemius & prior Hamburgicus. male. vid. Del Roa IV. Sing. 8.

723. IMPASTUS. *Impastus* Zulichemius. *specula alta* Hugonianus & Leidenfis & Parisiensis. *pererrans* prior Hamburgensis pro varia lectione. *eni* Bigotianus.

725. CER-

⁸⁹ defunt iisdem. Quasi q. o. est, propter *mortua corpora* ut, *mortuus* Dan. Fabr. ⁹⁰ defunt R. Vol. Steph. al. ⁹¹ defunt iisdem. ⁹² defunt iisdem. ⁹³ defunt iisdem & Dan.

Gaudet hians inmane, comasque adrexit, & haeret
Visceribus super incumbens: lavit improba teter
Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

- 730 Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infraetaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta caecum dare cuspidis volnus:
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
735 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis
Tum super abjectum posito pede nixus & hasta:

Pars

SERVII.

726. COMASQUE ARREXIT. Naturale enim est, ut irati leones arrigant juba.

727. LAVIT. Ab eo, quod est, *lavo lavis*: nam hoc verbum & primae est conjugationis, & tertiae: ⁹⁴ a qua nunc ait *lavit*. Item Horatius IV. Od. 6. *Lavit amne crines*. Item alibi III. Od. 12. *Neque dulci mala vino lavere*. ⁹⁵ [Ergo *lavitum*, & *lavit*, sicut Plautus in Pseudolo I. I. 8. *Easque lachrymis lavis*, id est, humectas.]

731. INFRACTA. Aut ⁹⁶ valde fracta: aut re vera infraeta.

732. ORODEN. Istum *Oroden*, virum fortem, intelligimus in fugam necessitate esse conversum: nam ⁹⁷ ipse paulo post dicturus ⁹⁸ est ad hortandos socios: *Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes*.

733. ⁹⁹ [NEC JACTA COECUM. Unum sensum, & duos, extulit. *Coecum vulnus* autem, quod a verso infigitur.]

735. FURTO. Insidiis.

736. ¹ [PEDE NIXUS ET HASTA. Deest, ait.]

VARIORUM.

725. CERVUM. *Surgentem in cornua taurum* Mentelianus alter. HEINS. *Et surgentem secundus Moreti. pro capream Francianus capram. taurum Parisiens.*

726. HIANS INMANE. *Hians inbiansque comas arrexit* Ed. pr.

Ibid. ARREXIT. *Comasque arrextus* in nonnullis exemplaribus Macrobian scriptis lib. v. Saturn. cap. 10. non inconcinno Graecismo. HEINS. Sed pro vulgata stat Lutatius ad Statii Theb. II. 129. *erexit* Ed. Med.

727. SUPER ACCUMBENS. *Super incumbens* Mediceus & Sprotanus, quod & ipsum Priscianus agnoscit libro VIII. & Scholiastes Statii Theb. II. & Macrobius lib. v. Saturn. cap. 10. *incumbens* quoque Mediceus, prior Vossianus, tres Moretani, uterque Rottendorphius, tres alii, tum & Gudianus pro diversa lectione. HEINS. Et duo Leidenenses. *improbus ater* Mediceus.

731. INFRACTAQUE. Explicant valde fracta, ut XII. 387. an idem quod *inpaeta & illisa?* conjeci olim *infecta*, ut in codice meo a m. pr. cum glossa *madida*. Ovid. xv. Met. 135. *cultros sanguine inficere* dixit, & passim. ita vero luxuriare solent Poetae. Ovid. III. Met. 76. *vitiatas inficit auras*. Virg. I. Aen. 69. *submersasque obrue puppes*. DORVILLIUS. Posset *infraeta*, ab *infringere*. ut *infringere* colaphum Terent. Adel. II. I. vide de hoc verbo Heinss. ad Petron. cap. XXII. sic Ovid. v. Met. 83. *cratera infregit viro*. ubi idem videndus Heinssius. & ad III. Met. 84. ubi ex Valer.

⁹⁴ qua sine praepositione Vof. R. ⁹⁵ desunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁶ nimium Dan. Fabr. ⁹⁷ ipse Mezentius Fabr. ⁹⁸ est certari * socios Dan. ⁹⁹ desunt Vof. R. Steph. al. ¹ desunt iisdem.

Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
 Conclamant socii laetum Paeania secuti:
 Ille autem exspirans: Non me, quicumque es, inulto,
 740 Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
 Ad quem subridens mixta Mezentius ira;
 Nunc morere. Ast de me Divum pater atque hominum rex

Vi-

SERVII.

737. HAUD TEMNENDA VIRI. Asper, *virtis*, legit; ² [ut sit, aliis haud temnenda: alioqui ipse ait: ³ *Fugientem haud est dignatus Oroden Sternere.*] ALTUS. Magnus, ut inf. 875. Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo.

738. PAEANA SECUTI. *Paean*, proprie Apollinis laus ⁴ est; sed abusive etiam aliorum dicitur: unde Pindarus opus suum, quod & hominum & deorum continet laudes, *Paeanas* vocavit. ⁵ [Quamvis quidem alium *Paeania* esse, alii Apollinem velint, sed vere, *Paean*, Apollo: tamen *Paeania*, carmen esse victoriae Aeschylus docet, quod ideo Apollini dicatum est, quia malorum avertendorum potens est: unde & ab Homero ultricem immitens pestilentiam inducitur.]

740. NEC LONGUM LAETABERE. 'Duo dicit: Nec diu laetaberis; nec diu me indefenso: Homeri autem more morienti dedit scientiam futurorum: ⁷ [veluti Patroclum morientem Hectori mortem praedicere: Iliad. II. 851. "Ἄλλο δὲ τοι ἔρην, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεις σῆσιν, "Οὐδὲν ἴδ' αὐτὸς δαίμων βίη, ἀλλὰ τοι ἦδη "Ἀχχὶ παρὲς ἔκειν δάναϊός, καὶ μοῖρα κραταῖη χερσὶ δαμνῶν" Ἀχιλλεύς "Ἀιακίδης." Longum autem, pro, longe: ⁸ nomen pro adverbio posuit.

742. SUBRIDENS. Per iracundiam ridens loquitur: unde ⁹ [& illud] per inrisionem dictum accipitur: AST DE ME DIVUM PATER, ATQUE HOMINUM REX VIDERIT. Id est, viderit utrum Mezentio possit nocere ille, quem vos deorum & hominum creditis esse rectorem.

VARIORUM.

Valer. Flac. III. 287. *infracta pectore tela*. ubi vide notata. BURM.

Ibid. CRUENTAT. *Cruentant* alter Menagii.

732. ORODEN. *Oroden* Mentelii prior, duo Leidenfes, Zulichemius, tres Moretani, & quatuor alii.

734. ADVERSOQUE. *Obverso*que Sprotianus. HEINS. Ita & Vratislavienfis. *aversoque* Oudartii.

735. FORTIBUS. *Fortior* duo Rottendorphi, Zulichemius & Oudartii pro varia lectione, & Ed. pr. sed vulgata est apud Interpretem Horatii lib. IV. 6.

736. ABJECTUM. *Adjectum* Parrhaf. & prior Menagii. *arrestum* Ed. pr.

737. VIRIS. Casum muto & distinctionem. *Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.* FABRIC. *Viris* uterque Menagii, tres Moretani, Francianus, Parrhasianus, Venetus, Leidenfis, Bigotianus, Zulichemius, & pro varia lectione prior Hamburgensis, & Ed. Mediol. *haud temnenda* uterque Menagius. *temptanda* Sprotianus. *Herodes* alter Menagii. *Orodes* prior Hamburgicus pro diversa lectione. & ita apud Serv. ad VI. 9.

Ibid. JACET ALTUS. *Altus Orodes* in Mediceo, ut plena sit oratio, *ad terram altus*, & *ad terram* subaudiatur. *ultus* in altero Hamburgico a manu secunda. de quo loquendi modo nos ad Nasonem initio lib. VII. Metam. HEINS. *Altus Orodes* Serv. ad VI. Aen. 9. *Odores* ibi Mss. *viris* etiam Dorvill.

738. LAETUM PAEANA. Ita & scripti constanter. Opinor nihilominus a Maronis manu esse *laetum Paeania secuti. laetum secuti*, ut *lene spirans auster, blandum rubere*. & similia, quorum pleni

² desunt iisdem. ³ ut ait all * and temnenda Dan. ⁴ est abusive & aliorum Dan. ⁵ desunt Vof. R. Steph. al. Barth. ad Stat. VIII. Theb. 224. legit, alium Paeania esse, alium Apolliniam. & recte credo. ⁶ desunt iisdem. ⁷ desunt iisdem & Dan. & Fabr. ⁸ nam nomen est pro adverbio Dan. ⁹ desunt Dan. Fab.

Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.

- 745 Olli dura quies oculos & ferreus urguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspem:
Partheniumque Rapo, & praedurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Erichaten;
750 Illum infrenis equi labſu tellure jacentem,

Hunc

SERVII.

744. EDUXIT CORPORE TELUM. Quo facilius posset perire. Lucanus vi. 232. *Non eget ingestis, sed vulſis pectore telis.*

745. DURA QUIES. " Blandae contraria: sic dictum est, ut *somnus ferreus*. Est autem Homeri comparatio Iliad. A. 241.

Ὅτι ὁ δὲ αὐτὸς πρὸς τὴν πομπήν αὐτοῦ χάλκιστον ὕπνον.

747. CAEDICUS ALCATHOUM. " Hoc loco est confusio in aliquibus nominibus: nam quis sit Trojanus, quis sit Rutulus, ignoratur.

748. RAPO. *Rapon* dicitur, sicut *Tarcho*; sed metri causa detraxit n, " ut possit Synaloepha fieri, sicut supra viii. 603. *Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant.*

750. INFRENIS EQUI. Casu equi asperissimi, qui frenorum sperneret regimen. *Infrenos* autem etiam homines dicimus, ut iv. 41. *Hinc Numidae infreni cingunt.* Dicimus autem & *infrenus*, & *infrenis*, sicut *inermis*, & *inermis*.

VARIORUM.

pleni Poëtae. *laetum* igitur non est adiectivum, sed adverbium. HEINS.

739. INULTO. *Inulte* Parrhaf.

740. LONGUM. *Longe* primus Moreti. male. Stat. x. Theb. 463.

Nec longum caede recenti

Laetatus.

Ibid. FATA. *Facta* Lutatius ad Statii vii. Theb.

701. *expectant* Parrhaf.

741. MOX ARVA. *Mors arma* Dorvill. a manu prima.

742. AD QUEM. *Atque* Mediceus a manu pri-

ma. *atque* & Vossianus prior. *Ad quae* legendum, quomodo ex nostris Gudianus, & Menagianus prior, cum primo Moretano. aliter tamen Macrobius lib. v. Saturn. cap. 12. HEINS. *Ad quae* Leidensis, Hugenianus, & Bigotianus a manu secunda. in Franciano hic mediis omſſis erat, *proſpectant paria, Aſt de me divum* &c. in Parrhafiano *expectant*.

743. DE ME DIVUM PATER VIDERIT. Haec non congruere illis Mezentii infra §. 773. credit Barthius xvii. Adv. 4. sed ironia est. v. Ruacum.

744. Hoc. *Haec* primus & secundus Moretani. HEINS. Sic Parrhaf.

745. DURA. *Dura* & oculis prior Hamburgicus pro varia lectione. mox, & *aeternam* secundus Moreti. in *aeternum* Oudartii. *mortem* Bigotianus & pro varia lectione Zulichemius & Ed. pr. Cur autem *dura quies* & *ferreus somnus* dicatur perpetuus & sempiternus, vid. apud Martin. de Roa ii. Singul. 4. & ita laudat Serv. ad i. Aen. 254. *Dura quies oculos Horodi* & Ed. pr.

747. ALCATHOUM. *Alcathonum* Zulichemius & Mentelii prior, duo Moretani & plures. *Alcathoum* Excerpta nostra. *Alcathonum* Regius.

Ibid. HYDASPEM. *Hydaspen* Gudianus cum primo & secundo Moretani. HEINS. Mox *Orsam*, *Orsem*, *Orson*, *Orsen* scripti. *Capo* & *praed.* Dorvill.

748. PARTHENIUMQUE. *Parthenumque* Francianus.

749. CLONUMQUE. *Chroniumque* Menagii prior. *Croniumque* Bigotianus. *Doniumque* Ed. pr. *Dronumque* Vratilaviensis.

Ibid. ERICHATEN. *Ericeten* Mediceus. Gudianus *Erychetem*. *Erychatenque* in altero Vossiano. HEINS.

10 *omſſis* Steph. contra metrum. 11 *blanda* & *contraria*, sic dictum, ut Dan. sicut dictum. 12 in hoc R. Vol. Steph. al. 13 propter Synaloepham, sicut Dan.

Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis :
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitae
 Dejicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
 Insignis jaculo & longe fallente sagitta.

755 Jam gravis aequabat luctus & mutua Mavors.
 Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
 DI Jovis in testis iram miserantur inanem

Am-

SERVII.

751. PROCESSERAT AGIS. Contra Messapum dimicaturus, ¹⁴ quod nequivit efficere: nam a Valero, antequam ad Messapum perveniret, occisus est.

752. HAUD EXPERS. Non ignarus virtutis parentum.

754. JACULO, ET LONGE FALLENTE SAGITTA. ¹⁵ Pro jactu longe fallentis sagittae: nam ¹⁶ *dis duo* dixit, ut III. 467. *Hamis auroque trilecem*. Item I. 61. *Molemque ex montes* ¹⁷ [*insuper altos*. An longe, valde?

755. MAVORS. Fortuna bellica.

756. FUNERA. MORTES.] CAEDEBANT. Legitur & CEDEBANT, id est, terga vertebant: secundum quod RUEBANT, insequiebantur significat. Si autem CAEDEBANT, ¹⁸ id est, occidebant: RUEBANT, id est, cadebant.

758. IRAM MISERANTUR INANEM. Generaliter dicit omnem iram bellicam: ubi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, ubi, ut pereamus, irascimur? ¹⁹ [Aut quia nulla causa tam justa est, ut propterea bellum geri debeat: nam ideo ait: *Et tantos mortalibus esse labores*. An inanem, non iuste conceptam? sic IV. Georg. 375. *inanes fletus* Aristei, ut qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur.

VARIORUM.

HEINS. *Erichanten, Erychanten, Hericaten, E-
 richaten, Hericheten, Ericantem, Erichaten* libri.

751. PROCESSERAT. *Praecesserat* Venetus.

Ibid. AGIS. *Argis* Mediceus, in aliis nonnullis

Hagis. HEINS. *Argis* Dörvil. & Regius in Servio. *Ages, Argus, Argis* Ald. *Agys*. mox *Valerus* primus Moreti. *virtutis iniquae* Zulichem.

753. ATRONIUM. *Autbronium* Gudianus. *at Thronium* in utroque Menteliano, Menagio prior, primo Moretano. *At Cronium* in Leidenf. *Atbronium* in Mediceo. *Autronium* in tertio Moretano: quod nomen familiae apud Romanos non ignotae. *Aucronium* in priore Vossiano. HEINS. *At Thronium* Leidenf. *Achomium* Leidenf. alius. *At Tronium* Dörvil.

754. INSIGNIS JACULO. In Gudiano *Insidiit jaculo*. sed emendatum *insidiis*, quomodo & veterrimus Pierii Vaticanus. HEINS. Et Mediceus a manu prima. *insidiis* habet & Servius ad IV. Aen. 68. vid. infr. libr. XI. 783. Stat. II. Theb. 487. & VII. 642.

Ibid. LONGE FALLENTE. Id est, quae etiam longe veniebat, tamen praeter opinionem adversariorum, qui se tutos spatio credebant, eos vulnerabat. vid. IX. 572. ita Silius IV. 34. *Alpes & peruvia saxa Decepere*. idem IV. 401. *Jaculo tacitas fallente per auras*. id est occulte veniente, sine strepitu. ut ibid. v. 446. *tacitam pennam* dicit. lib. XI. 390. & 398. 422. 425. ita cape illa Martialis Spectac. XV. *Et vulpcrem longo porrexis vulnere pardum*.

755. AEQUABAT LUCTUS ET MUTUA MAVORS FUNERA. Hunc locum sibi imitandum proposuisse Statium lib. IX. Theb. 566. ubi male *vulnera* pro *funera* legitur, recte notavit Markland. ad lib. V. Silv. I. 18.

Ibid. MAVORS. *Martis* alter Hamburgicus.

756. CE-

¹⁴ quem nequivit: nam. Dan. quod nequivit Fab. nequit Vof. Basil. ¹⁵ jaculo pro longe Dan. pro deest R. Vof. Steph. Basil. qui istu. habet ut & Fabr. ¹⁶ per in Fabr. ¹⁷ defunt R. Vof. Steph. al. ¹⁸ est in alium occidebant, & cadebant Vof. cadebant significat Basil. ¹⁹ defunt Vof. R. Steph. al. ad v. 761.

Amborum, & tantos mortalibus esse labores.

760 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno:

Pallida Tisiphone media inter millia saevit.

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam

Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,

Cum pedes incedit medii per maxima Nerei

765 Stagna viam scindens, humero supereminet undas;

Aut summis referens annosam montibus ornum,

In-

SERVIL

759. AMBORUM. Pro, utrorumque.]

761. PALLIDA TISIPHONE. Non ipsa dea; sed effectus Furiae, ²⁰ [id est, furialis ardor,] hoc est, infamia.

763. ORION, CUM PEDES INCEDIT MEDII PER MAXIMA NEREI STAGNA. Orion, ut etiam in primo v. 539. diximus, Oenopionis regis filius fuit, ²¹ ei concessus ab Jove, Mercurio, Neptunoque, susceptis hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui, quodam tempore susceptus a rege ²² [Oenopione,] cum vellet ejus filiam vitare, ille iratus ²³ [opem Liberi patris,] cujus erat filius, imploravit: is Satyros misit, qui soporem infunderent Orioni, & sic velut vincitum Oenopioni traderent arbitrio ejus puniendum. Tum ille Oenopion sopito ²⁴ ei oculos sustulit. Caecus itaque Orion, cum confuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei, posse ²⁵ lumina restitui, si per pelagus ita contra Orientem pergeret, ut loca ²⁶ luminum radiis Solis semper offerret. Quod ille efficere ita potuit: nam cum audisset strepitum Cycloporum, Jovi fulmina fabricantium, sono ad eos ductus, unum de his suis humeris ²⁷ superposuit, & eo duce oraculi praecepta complevit. Non autem incongrue fingitur, ire potuisse per medium pelagus, quasi filius ²⁸ pro parte Neptuni. Haec autem comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. ²⁹ [Alii hunc Orionem tantae magnitudinis dicunt fuisse, ut nulla eum altitudo maris ingredientem potuerit morari: unde inter sydera receptus. Sane pedes incedit, pro, in-

cessit, praesens pro praeterito. PER MAXIMA autem] NEREI STAGNA. ³⁰ Epitheto elevavit Tappinolim more suo.

766. ³¹ [REFERENS. Pro, ferens, more antiquo: nam RE abundat.]

VARIORUM.

756. CEDEBANT. Servius praeter hanc lectionem, etiam caedebant agnoscit. & sic Mentilianus uterque & Editio Florentina Juntarum: HEINS. Haec est equestris praelii facies. Sall. frag. incert. p. 517.

757. NEC ILLIS. Neque illis scripti. ita Laetant. de mort. Persec. xlv.

758. IRAM. Casum Macrobius lib. v. Saturni cap. 16. HEINS.

Ibid. MISERANTUR. Miserentur Ed. P. Daniel.

760. SPECTAT. Spectant Mediceus. bene. vide annotata ad Eclog. vi. 30. hinc contra aspectat in primo Moretano HEINS.

761. MILLIA. Limina Montalbanus.

763. CAMPO. Campum Mediceus. sic ingredi colles apud Nasonem. ingredi vias apud Statium. HEINS. Vid. iv. 177. cum magnus Leidenfis & prior Hamburgicus pro varia lectione. quem Parthas.

764. INCEDIT. Incendit Gudianus. dum pedes Leidenfis.

765. HUMERO. Numero Gudianus, quod adverbium Nonius pro multum apud scriptores antiquos.

²⁰ desunt iisdem. ²¹ & c. a. Jove iisdem. ²² deest iisdem. ²³ desunt iisdem. ²⁴ ejus oculos tulit Dan. N. Heinsius malebat: Tunc illi Oenopion sopito oculos sustulit. ²⁵ hoc fieri Dan. ²⁶ luminis v. f. f. referret Dan. & Basil. sed luminum habet. ²⁷ super imposuit Basil. ²⁸ pro patre Basil. ²⁹ desunt R. Vof. Steph. al. ³⁰ epitheton R. per epitheton Basil. ³¹ desunt R. Vof. Steph. al.

Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:

Talis se vastis infert Mezentius armis.

Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,

770 Obvius ire parat. Manet inperterritus ille,

Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat:

Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae:

Dextra mihi deus, & telum, quod missile libro,

Nunc adsint: voveo praedonis corpore raptis

775 Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum

Aeneae. Dixit. Stridentemque eminus hastam

Injicit: illa volans clipeo est excussa, proculque

Egre-

SERVII.

767. ³² [INGREDITUR SOLO &c. Homeri vericulus Iliad. A. 443. *Ὀμάρῳ ἐνὶ πύλῃσι νάπη, καὶ ἐν ἔδρῳ βασιλῆως.*]

770. IMPERTERRITUS. Prima est compositio, non secunda: nam hoc est ³³ *terrītus*, quod & *perterrītus*: & tunc est vera compositio, cum sermonis natura ³⁴ convertitur. ³⁵ [Sane *imperterritus*, quis ante hunc?]

771. MOLE SUA STAT. Hoc est, in sua mole, ut dicitur, *in vestigio*.]

772. SPATIUM EMENSUS, QUANTUM SATIS HASTAE. ³⁶ Speciosa elocutio.

773. ³⁷ [DEXTRA MIHI DEUS. Sic dictum est, ut sup. 380. *In manibus Marti ipse vini*: ut non alium sibi patet deum esse sacrilegus, quam dextram, & fortitudinem.]

774. VOVEO. Confecro, & dico. PRAEDONIS CORPORE RAPTIS. *Praedones* sunt, qui populandam alienam invadunt provinciam, ut alibi VII. 362. *Perfidus alta petens* ³⁸ *abducta virgine praedo*.

775. TROPAEUM. *Tropaeum*, dictum est *ἀνὰ τὸ σπῆμα τοῦ θύοντος*, id est, ab hostium conversione: ³⁹ unde, qui hostem fugasset, merebatur tropaeum: qui autem occidisset, triumphum, *ἀνὰ τὸ σπῆμα τοῦ θύοντος*, id est, ab exultatione. Sciendum sane, Lauso pro-
priam ideo nihil profuisse pietatem: quod in eum

pater mente sacrilega munera transferebat deorum, & ei occisorum spolia devovebat.

VARIORUM.

quos poni contendit. Festus pro facile & celeriter. sed *humero* hic loci non videtur mutandum, HEINS.

766. ANNOSAM. *Annosum* Montalbanius. *At simul infrendens annosum* Ed. pr.

767. SOLO. *Solum* pro varia lectione prior Hamburgicus. vid. §. 763. *intra nubila* alter. vid. lib. IV. 177. ubi etiam *solum* Macrobius legit. Catroeus de arbore capit.

769. HUIC CONTRA. *Hunc contra* Mediceus & Leidenfis. *Hinc* Venetus. *Tunc* in Sprotiano. HEINS. *Agmine magno* prior Hamburgicus. *bunc* Dorvil. a m. fec.

773. ET TELUM. *In telum* Venetus. *missibile* Dorvil.

Ibid. LIBRO. Scholiastes Statii agnoscit *libro*, ad III. Theb. 615. & IX. 548. & X. 480. nondum vibrabat sed mox §. 776. vid. Oud. ad Lucan. IV. 40.

774. NUNC. *Huc* Hugonius. ut Ecl. II. 45. *Huc ades, o formosae puer*, & alibi saepe. sic & Ovidius & alii.

775. INDUTUM. *Inductum* Leidenfis. *triumphum* Bigotianus & pro varia lectione prior Hamburgicus.

777. JE-

³² desunt iisdem & Dan. ³³ *perterrītus*, quod & *terrītus* Vol. Steph. al. *terrītus* quod *perterrītus* R. ³⁴ corruptitur R. Steph. al. ³⁵ desunt Vol. R. Steph. al. ³⁶ *speciosissima* Dan. Fabr. ³⁷ desunt Vol. R. Steph. al. ³⁸ abbreviata Vol. R. Steph. ³⁹ quod qui Dan.

Egregium Antorem latus inter & illa figit:
 Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
 780 Haeserat Euandro, atque Itala confederat urbe.
 Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
 Adspicit, & dulcis moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Aeneas hastam jacet: illa per orbem
 Aere cavum triplici, per linea terga, tribusque
 785 Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
 Inguine, sed vires haud pertulit. Ocius ensem
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,

Eri-

SERVII.

778. ANTHOREM. Erit nominativus *hic Anthores*, quomodo *Diores*: nam si *Anthor* fuerit nominativus ⁴¹ [singularis numeri,] metri ratio non procedit: omnia enim Graeca nomina in OR terminata, in obliquis casibus ⁴² corripuntur, ut *Hector Hectoris*, *Nestor Nestoris*, *Castor Castoris*.

779. ⁴³ [MISSUS AB ARGIS. Profectus, ut VI. 812. *Missus in imperium magnum*.]

781. ALIENO VULNERE. Telo, quod in Aeneam fuerat destinatum: COELUMQUE ASPICIT. Ut IV. 691. *Alto quaevisit coelo lucem*. Item X. 899. *Haussit coelum, mentemque recepit*: naturaliter enim morientes cupiunt satiari ⁴⁴ extremo lucis aspectu.

782. DULCES MORIENS REMINISCITUR ARGOS. Inter Physica signa moriturorum etiam hoc legitur, patriae aspectum desiderare perituros, ⁴⁵ [ut IV. 468. *Et Tyrios deserta quaerere terra*. An ex facti poenitentia, quia ad patriam redire contempserat?]

784. LINEA TERGA. Lino enim tegebantur scuta, ut ⁴⁶ posset inhaerere pictura.

785. ⁴⁷ [INTEXTUM TAURIS OPUS. Pro tergis. Plautus *Afin*. I. I. 22. *Ubi vivos homines mortui incurvant boves*.] IMAQUE SEDIT INGUINE. Hypallage ⁴⁸ [est, *ima hasta*,] pro, in imo inguine.

VARIORUM.

777. JECIT: AT ILLA VOLANS. *Facit* in Vossiano priore. *Conjicit* in Montalbano. *Ejecit* in Mentelio priore. *Injectis* in priore Hamburgico: at Gudianus *Injectis: illa volans*. optime. sic *injectis missilia* habes apud Livium lib. VI. apud Curtium quoque similis loquendi modus a me est. observatus, sed locus non est in promptu. sic *intendere* & *contendere telum* promiscue apud nostrum occurrit. *et injectis ad et clipeo* referendum. *Hastam jecit* quo minus hic ferri possit satis commode, facit, quod *hastam jecit* proxime subsequatur. lib. IX.

Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum, Nec dextra valet; injectis sic undique telis Obruitur.
 lib. II. 726.

Et me, quem dudum non illa injecta movebant Tela.

HEINS. *Fecit illa* Excerpta nostra. *jecit at illa* Reg. Dorv. & Ald. *conjicit illa* Parthas.

Ibid. CLIPEO EST. *Clypeoque* Leidenfis, Montalbanius, prior Hamburgicus & Moreti primus. *expulsa* Zulichernius & alter Menagii.

778. ANTOREM. Bene Valerius Probus in Catholico monet nominativum esse *Antores*, non *Antor*. apud Agroecium de Orthographia *Antorem* legitur per adspirationem. qui & *fixit*, non *figit*. male igitur in editionibus nonnullis *Antorem*. HEINS. *Antorem* Regius & tertius Mentelii.

⁴¹ desunt Vof. R. V. Steph. al. hic incipiebat V. ⁴² corrumpit Steph. al. corripunt Vof. R. ⁴³ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁴⁴ ultimo Steph. ⁴⁵ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁴⁶ possunt inhaerere picturae Dan. ⁴⁷ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁴⁸ desunt. iisdem.

Eripit a femine, & trepidanti fervidus instat.

Ingemuit cari graviter genitoris amore,

790 Ut vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae.

Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,

(Si qua fidem tanto est operi latura vetustas)

Non equidem nec te, juvenis memorande, fitebo.

Ille

S E R V I I.

788. A FEMINE. Ut etiam supra v. 344. diximus, secundum Caprum erit nominativus *hoc femina*: licet nusquam lectum sit, ut etiam ipse commemorat.

790. LACHRYMAEQUE PER ORA VOLUTAE. Non viri fortis; sed filii est ⁴⁹ considerata persona.

791. OPTIMA FACTA. Alii *optime* legunt, ⁵⁰ [est autem prosthesis.] Hic. ⁵¹ [In hoc loco, vel] in bello: nam adverbium est.

792. SI QUA FIDEM TANTO EST OPERI. ⁵² [Si qua, pro si, ut, i. Aeneid. 181. *Anthea si qua*: aut pro, si quam fidem: & quaeritur, Si qua fides, an de praeterito, an de futuro dicat.] TANTO autem OPERI, non de suis carminibus dicit (nec enim sibi arrogaret) sed *tanto operi*, id est, pietati & virtuti tuae: nam hic est sensus: Ego quidem facta tua, o Laus, & mortem ex pietate venientem non fitebo: si tamen ⁵³ crederet vetustas ex scelerato homine pium filium fuisse procreatum.

V A R I O R U M.

telii. *Antoren* duo Rottendorphii. *Anthenorem* secundus Moreti. *Allorem* Parrhaf. *Antonem*, unde *Antonii*, Alciatus apud Cerdam. *Anthores* Ald.

779. MITTUS. *Fusus* Francianus.

780. CONSEDERAT. *Considerat* Gudianus a manu prima. & ita tertius Mentelius. *Italia* Regius.

782. DULCIS MORIENS. *Moriens dulces* in prior Menteliano, altero Menagiano & Veneto. HEINS. Et Zulichemio. *agros* Dorvil. a manu prima.

783. TUM. *At* prior Hamburgicus a manu secunda. & ita Bigotianus.

Ibid. ILLA PER. *Et per* Leidensis. *lignea* Sprothianus & priores Moreti & Hamburgicus, & pro

varia lectione Zulichemius. Ed. pr. *lignea* recepit Carroeus.

785. IMAQUE SEDIT. Imoque legitur in veteri libro Colotiano. URSIN. Erythraeum *sedet* in textu, in margine *sedet* dedisse testatur H. Steph. Schediasm. p. 57. sed in edit. Sylburgii *sedet* in textu, *fidit* in marg.

788. FEMINE. *Femine* in membranis, non *femore*, excepto primo Moretano, Vossiano altero & Veneto. Carisius lib. i. Institut. Grammat. *Hoc femur hujus femoris, sed frequenter hujus feminis huic femini dictum est. & pluraliter femina, quam femora. ideoque & Tibullus hoc ipsum erudite custodit, cum dicit Implicuitque femur femini. & Virgil. Eripit a femine.* Priscianus tamen libro sexto, *Femur femoris, ut Virg. x. Eripit a femore. dicitur tamen & hoc femur feminis. femore* etiam Aufonius in Centone. apud Silium lib. i. 530. in optimo codice Colonienfi:

*Ultrix injusti vibravit lancea belli,
Ac femine adverso librata cuspide sedit.*
Aufonius Epistola ad Theonem:

— *plana sic junceus alveo
Per teretes feminum gyros, suraque nitentes
Descendit, talos a vertice puer ad imos.*

sic Vossianus veterrimus. nec dubito quin si vetusti codices Centonis nuptialis sese offerrent, nam id Poëmatium in veterrimis Vossii membranis a me inspectis desideratur, *Eripit a femine* simus inventuri, contra quam vulgati. *Femine* saepe in Mss. Curtii. vid. Vossium de Analogia lib. i. c. 47. Idem Aufonius in Epigrammatis: *De valle femorum altrifecus pares rugae.* idem alibi: *Pectus, crura, latus, ventrem, femora, inguina, saras.* sic *femine transfixo.* vide Gronov. ad Livium xxx. 18. *femine* etiam Giphanius Indice Lucretiano in *viridus*, p. 481. HEINS. *Femine* etiam Hugonius, Zulichemius, &

⁴⁹ consideranda Vof. Dan. Fabr. ⁵⁰ defunt Vof. R. V. Steph. al. ⁵¹ defunt iidem. in hoc bello iidem. ⁵² defunt iidem. ⁵³ deest Vof. credit Dan. Fabr. al. procreatum deest V.

Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
 795 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
 Prorumpit juvenis, seseque inmiscuit armis:
 Jamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit. Socii magno clamore sequuntur;
 800 Dum genitor nati parma protectus abiret:
 Telaque conjiciunt, proturbantque eninus hostem

Missi.

SERVII.

794. ⁵⁴ [INUTILIS. Pro, vulnere debilitatus.] INQUE LIGATUS. Pro, ⁵⁵ *illigatusque*: & est Tmesis cum Hyfterologia.

795. INIMICUM HASTILE. Cujusdam quasi pietutae pompa ⁵⁶ describitur.

797. JAMQUE ASSURGENTIS DEXTRAE. ⁵⁷ [Ordo est:] Jamque subiit mucronem Aeneae dextrae adsurgentis, ⁵⁸ & plagam ferentis. ⁵⁹ [Subiit autem mucronem, juxta usum praesentem accusativo junxit; cum alibi antiquo dativo junxerit, ut VII. 161. *Muroque subibant*: quod suis locis plenius dictum est.]

798. MORANDO SUSTINUIT. Moram injiciendo ejus impetum luit.

800. DUM GENITOR NATI PARMA. De historia est: nam Scipio Africanus, cum esset vix annorum decem & septem, patrem suum defendit in bello; ⁶⁰ nec cessit viginti & septem confossus vulneribus.

VARIORUM.

& tertius Menzelii & Ald. vid. Brouck. ad Tibul. I. IX. 26. Pierius hic laudat C. Julium Romanum, cum verba sint ex Charisio. Julium illum nescio.

789. CARI GRAVITER. *Graviter cari* Dorvill.

790. VOLUTAE. *Volutant* tres codices. HEINS. *Solusae* Bigotianus. *volutant* Excerpta nostra, & Dorvil. a m. pr.

791. OPTIMA. Rectius, *suaque, optime, fa-*

cta. FABRIC. *Optima facta* scripti, nisi quod in priore Vossino *fata*. HEINS.

792. TANTO EST OPERI. *Est* deest Hamb. pr. defendit Maronem ab arrogantia, qua opus hoc suum nimis extulisset, Barth. ad Stat. IX. Theb. 555.

794. INQUE. *Atque* Venetus, Bigotianus & Dorvill.

796. PRORIPUIT. *Prorumpit* in Vaticano Pierii veterrimo. concinne. sic *rumpere se* & *erumpere se*, de quibus actum lib. I. Georg. 446. & multa verba, quibus *se* subintelligitur, vide apud Vossium de Construct. c. 23. infra de Mezentio 890. *jam tandem erumpit* simili locutione. *proripere se*, proprie est fugientis, ut in isto Ecl. III. *quo nunc se proripit ille*. HEINS. *Proripuit* Regius, Dorvill. & Parrhas. & Edd. pr. & Mediol. & Ald. vid. ad Liv. II. 23. & VIII. 6.

797. DEXTRAE. *Dextra* Mediceus & Gudianus, & prior Hamburgicus pro diversa lectione. probe. *assurgere dextra*, sublevare dextram. in Vaticano Pierii veterrimo *dextram*, ut ad subsequens *subiit* referatur. minus bene. mox idem Mediceus *subiit mucronem* pro *subiit*, sed perperam; & *perturbantque*, non *proturbantque*. HEINS. *Dextrae* Regius, Dorvill. Parrhas. & Excerpta nostra & editiones plures.

798. MORANDO. *Morantem* Serv. ad VII. 161.

801. PROTURBANTQUE. *Perturbantque* Mediceus & Parrhasianus, Ed. Mediol. *perturbant* Ed. pr.

802. TE-

⁵⁴ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁵⁵ *illigatus* Vof. Steph. al. ⁵⁶ & imago describitur Fabr. Basil. ⁵⁷ desunt V. R. Steph. al. ⁵⁸ ad plagam R. Vof. Steph. id est plagam. ⁵⁹ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁶⁰ cum esset, nec cessit Vof. cum esset viginti R.

- Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
 Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
 805 Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
 Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit; in terris ut possint, sole reducto,
 Exercere diem: sic obrutus undique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
 810 Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur:

Quo

SERVIL

802. " [FURIT AENEAS. Dolore scilicet, quod sibi Mezentius esset ereptus: & est integrum: quanquam furit, tenet se tamen.
 803. EFFUSA SI QUANDO GRANDINE. Praeteritum pro instanti posuit.]
 804. PRAECIPITANT. Praecipitantur.
 805. " [TUTA LATET ARCE. Quod scilicet se perire a tempestate defendunt. " Tuta autem arce, quae tectur.
 806. ALTI FORNICE SAXI. Concavi, arcuationis curvae.]
 807. DUM PLUIT. Hic distinguendum: nam si junxeris, DUM PLUIT IN TERRIS, viri Archaismos: debuit enim dicere, in terras; tamen sciendum est, hemistichium hoc Lucretii vi. 630. esse, quod ita, ut invenit, " Virgilius ad suum transulit carmen. " [IN TERRIS UT POSSINT. Et viator, & rusticus, quibus opera sunt in terris.]
 808. EXERCERE DIEM. Hypallage est, " pro, ut ipsi per diem exerceri possint. NUBEM BELLI. " Bellanum impetum sustinet, donec deferat. Et bene translationem fecit a vicina comparatione.

VARIORUM

802. TECTUSQUE. Chyproque alter Hamburgicus.
 803. EFFUSA. Effusi Zaltichemius. effuso Oudartii. effusam Francianus.
 804. DIFFUGIT. Difugit Dorvill.
 805. OMNIS ET AGRICOLA TUTA. Ita Do-

natus, & libri vetusti. nam a in caesura communis est vocalis. Tibullus:

Te canit, agricola, magna cum veneris arce.
 Ovidius:

Nomen amittit, nomen inane fides.

FABRIC. Vid. ad Caton. i. Dist. 26.

ibid. TUTA LATET ARCE. Tuta arce in scriptis, si primum Moretanum excipias, & alios nonnullos minoris rei. recte tutam artem appellat, qua se viator in praecipitiis aut cavernis occultat. HEINS. Hic versus deest Memelio secundo, a manu prima. arte Parrhasi. Agricola, tuta Ed. Vener. Agricola tute Dorvil. v. H. Steph. Scheldiaen. p. 54.

807. UT POSSINT. Ut possit Medicus a manu prima. posse enim primum Moretanus, & Voßianus alter. sed possint praestat, ut non ad viatorem, sed ad agricolam quoque referatur. HEINS. Possit Francianus, Ald. in terras Ed. pr.

809. DUM DETINET. Detinet pro detinet scripti ex Interprete, & libris vetustis. prudenter enim & meditate de proxima similitudine translationem sumit. FABRIC. Detinet insula scriptura, quam tamen omnes codices scripti ostendunt, praeter unicum Vaticanum Pierii, optimum illum & veterianum. Ex illo scilicet nubem belli, dum detonet, omnem Sustinet. nec abiecit Voßianus prior, in quo, dum detonet omnis. Valer. Flac. lib. iv.

Illum insperata turbatum fraude furentemque
 Oebalides prima refugit, dum detonet ira.

Flo-

61 desunt Vol. V. Steph. al. ad 7. 804. sed R. ad 807. etis Archaismus. 62 desunt ibidem ad 7. 807. 63 ut aut ante quae tectur * Dan. 64 Virgilium translulit V. R. Vol. Steph. al. sed in Lucretio est, Spem plac. 65 desunt ibidem. 66 pro ipse p. d. exerceri. Nubem, ibidem. sed per deest Vol. 67 bellanum ibidem.

Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens. Saevae jamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso

- 815 Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma, minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Inplevitque sinum sanguis: tum vita per auras
820 Concessit maesta ad manis, corpusque reliquit.

At

SERVII.

812. FALLIT TE INCAUTUM PIETAS TUA. Quod credis, idcirco me pium tibi veniam posse concedere, quia & ipse pietatis intuitu dimicas pro patris salute. *Tua* autem *pietas*, prudenter est additum: quasi non a parente ⁶⁸ descendens; ⁶⁹ [cum in Deos pater sit impius, & pietas in filio sit, nulla patris imitatione.]

815. FILA LEGUNT. Proprium fuerat, *rumpunt*: tamen ⁷⁰ *legunt*, aut colligunt, aut rumpunt; aut etiam transeunt, ut III. 292. *Littoraque Epiri legimus*. EXIGIT ENSEM PER MEDIUM. Poetica est descriptio: nam re vera fieri non potuit, ⁷¹ ut & gladius transiret per medium corpus juvenis, & in corpore juvenis absconderetur: nam *exigit*, ⁷² est agit trans corpus.

817. PARMAM. Id est, levia arma, non clypeum. MINACIS autem, non Lausi: non enim ipse minatus fuerat. Ergo ordo est: Mucro minacis, Aeneae scilicet: ⁷³ [aut, si ad Lausum referas *minacis*, num audacis & fortis?

819. IMPLEVITQUE SINUM SANGUIS. Mire expressus est sinus tunicae sanguinem excipiens, nec transmittens.] VITA PER AURAS CONCESSIT MORTA AD MANES. *Vita*, id est, anima. Et abusive dictum est: nam ad Inferos simulachrum pergit, non anima.

820. ⁷⁴ [CORPUSQUE RELIQUIT. Potuit sine

hoc sensus esse.]

VARIORUM.

Florus I. cap. 17. *subito inconditis atque palantes aggressus est, capisq; superioribus jugis in subiectos sine more detonuit*. sic lege, nunc suo more circumfertur. cap. proximo, *sine discrimine insultant*. iterum lib. II. 6. *primi impetus turbo inter Padum & Ticinum valido fragore detonuit*. III. 21. *Tertius ille turbo Civilis insaniae toto furore detonuit*. lib. IV. 3. *Syllana tempestas latius, intra Italiam tamen, detonderat*. HEINS. *Dum detinet atque sustinet Zulichemius pro varia lectione. dum retinet omnis* Excerpta nostra. *dum detinet omnes* Dorrill. Schottus jam lib. II. Obs. 2. veram lectionem protulit & explicuit.

812. FALLIT. *Fallet* Gudianus a manu prima. *Fallit & in tantum pietas sua nec unius illa exaltat d. f. jam altius* Francianus.

813. EXSULTAT. *Exsultans* a manu secunda Medicus.

817. TRANSIIT. *Transiit* in Menteliano utroque & Montalbano, tribus Moretanis, & sex aliis. rectius omnino: nam praecesserat *γ. 785*, de hasta *transiit intextum tauris opus*. HEINS. *Transiit* Francianus. *transiit* Regius & Ed. pr. & Ald. v. SIL.

⁶⁸ descendens Dan. ⁶⁹ desunt R. Vof. Steph. Dan. ⁷⁰ legunt est aut colligunt, aut transeunt, ut R. V. Vof. Basil. & Steph. sed alio ordine. transiret per corpus juvenis absconderetur Vof. ut gladius & transiret per corpus, R. reliquis omnis medium deest Steph. al. ⁷¹ est agit Vof. est ex eo agit V. Steph. al. ⁷² desunt V. Vof. R. Steph. al. ad *Vita* γ. 819, ⁷³ desunt iidem.

At vero ut voltum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriae strinxit pietatis imago.

- 825 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus & cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
830 Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantis socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.

In-

S E R V I I.

825. PRO LAUDIBUS ISTIS. Quia & contra
fortiorem, & pro patris salute dimicare conatus
est: ideo enim pluraliter *laudibus* dixit. ⁷⁴ [Alii *lau-*
dibus, pro virtutibus, ut solet a Poëta, dictum
tradunt.]

826. PIUS AENEAS TANTA DABIT INDOLE
DIGNUM. Propter vitandam adrogantiam tertia
persona usus est, [ut i. 48. *Et quisquam numen Ju-*
nonis adoret?] *Indoles* autem, est proprie imago
quaedam virtutis futurae.

827. QUIBUS LAETATUS, HABE TUA. Moris
enim fuerat, ut cum his rebus homines sepeliren-
tur, quas dilexerant vivi.

828. SI QUA EST EA CURA, REMITTO. Aut
more illo dixit, ⁷⁵ quo solet sepultura ad ipsa cada-
vera non pertinere: licet umbris, sicut in septimo
4. legimus, profit, ut *Si qua est ea gloria signat*.
Item de Pallante xi. 52. *Vano moesti comitamur bo-*
nore. Aut certe, siqua est ea cura Mezentio, hoc
est, patri sacrilego, qui Superos Inferosque con-
temnit. ⁷⁶ [An de tota hac re dubitat?]

830. AENEAE MAGNI DEXTRA CADIS. Sic a-
libi: xi. 688. *Nomen tamen haud leve patrum Ma-*
nibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.

832. ⁷⁷ [SANGUINE TURPANTEM. Non ipsum
turpantem; sed, ut accidit, ita dixit.] COMPTOS

DE MORE CAPILLOS, Antiquo scilicet ⁷⁸ more,
quo viri sicut mulieres componebant capillos: quod
verum esse & statuæ nonnullae antiquorum do-
cent; & personæ, quas in Tragoediis videmus si-
miles in utroque sexu, quantum ad ornatum perti-
net capitis.

V A R I O R U M.

v. Sil. xii. 165. *minantis* Venetus.

819. SINUM. *Sinus* in Mediceo a manu prima,
& sic Macrobius quoque exhibet Saturn. iv. cap.
6. in scriptis exemplaribus & postrema editione,
ut & Scholiastes Juvenalis ad Satyr. iv. v. 41. &
sic in primo Moretano & utroque Hamburgico.
nec aliter Gudianus a manu prima. deinde, *cum*
vita in priore Mentelio. HEINS. *Sinus* etiam Bi-
gotianus, Leidenfis, Parisiensis.

820. CONCESSIT. *Cum cessit* & *relinquit* Fran-
cianus & Dorvill.

823. MISERANS GRAVITER. *Graviter mise-*
rans Mediceus, alter Mentelianus, & Venetus.
HEINS. Vid. supr. v. 789. unde patet *graviter*
ad *ingemuit* referendum.

824. SUBIIT. *Strinxit* habet liber A. Colotii.
URSIN. *Strinxit* Mediceus, uterque Rotten-
dorphius. in tertio Moretano *stringit*, sed illud
jam

⁷⁴ desunt iisdem
Vol. Steph.

⁷⁵ quod solet sepulturam Dan.

⁷⁶ desunt V. Vol. R. Steph. al.

⁷⁷ desunt iisdem.

⁷⁸ desunt R.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
 835 Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
 Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum juvenes: ipse aeger, anhelans
 Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
 Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
 840 Qui revocent, maestique ferant mandata parentis.
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
 Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.

Ca-

S E R V I I.

833. INTEREA. Dum haec geruntur. Et omnino sic est apud Poetas *interea*, sicut apud Sallustium, *eodem tempore*.

834. VULNERA SICCABAT LYPHIS. ⁷⁹ [Siccabat aqua; sed] & nove & Phisice locutus est: nam cum aqua omnia infundantur, hic ait *siccari vulnus* ⁸⁰ [aqua: & ratio vera est,] fluxus enim sanguinis aquarum frigore continetur. LEVABAT. Inclinatione recreabat.

835. ⁸¹ [ACCLINIS. Quis ante hunc?] PROCL. Modo ⁸² juxta, ut VI. Ecl. 16. *Serta procul tantum capiti delapsa jacebant*.

836. GRAVIA ARMA QUIESCUNT. ⁸³ [Cur illa pendeant, haec in terra sint, docuit, dicendo *gravita*: unde & *quiescunt* dixit.] Bene ergo *gravita*; ut & galeam, arma, ⁸⁴ sed levia intelligamus. Et talis est figura, sicut illa Sallustii: *Leonem atque alias feras*. Ergo & leo fera est. *Quiescunt* autem, quali in terra posita: quoniam galea, quae penderat, poterat & moveri.

838. COLLA FOVET. Sustinens se arboris trunco. FUSUS PROPEXAM IN PECTORE BARBAM. Barbam in pectus ⁸⁵ infusam habens. Archaismos autem est, quod ait *in pectore*, pro, in pectus; sicut alibi VI. 339. *Mediis effusus in undis*: pro, *in medias undas*. ⁸⁶ * [Propexam autem, quis ante

hunc?]

839. MULTA. Pro, multum, sicut III. Georg. 399. *Et pede terram crebra ferit*, pro crebro. ⁸⁶ [MULTUMQUE REMITTIT. Hoc pro saepe.]

841. SUPER ARMA FEREBANT. Supra scutum, sicut supra 506. *Impositum* ⁸⁷ *scuto referunt Pallanta frequentes*.

842. ⁸⁸ [INGENTEM, ATQUE INGENTI VULNERE. Homeri dictum Odyss. Ω. 40. *Κίον μέγας μεγαλωστί λιλαιμίν* & *ἰπποκυβάν*]

V A R I O R U M.

jam habuimus lib. IX. v. 294. ut diximus sub finem libri ejusdem §. 814. HEINS.

827. PARENTUM. *Peremtum* Venetus. *parentum* manes & cineres de patrio sepulchro interpretor.

831. CUNCTANTIS. *Cunctatos* alter Hamburgicus.

832. TURPANTEM. *Turbantem* Zulichemius. Commentator Crucquianus ad Horat. IV. Od. 13. producit *turpantem pulvere crines*. memoriae, credo, vitio confundens locum ex lib. XII. 99. *foedare in pulvere crines*. vid. & mox §. 844.

833. UNDA. *Undas* Bigotianus & secundus Rottendorphus.

835. ADCLINIS. *Adclinis* vel *acclinis*, non *acclivis*,
 iii

⁷⁹ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁸⁰ desunt iisdem. ⁸¹ multi ita *acclinis* posuerunt. vid. ad Valer. Flac. II. 92. sed puto hoc ad *re levabat* pertinere. deest vero haec nota V. Vof. R. Steph. al. ⁸² juxta significat Vof. R. V. Steph. al. ⁸³ desunt iisdem, ut & *re ergo*. ⁸⁴ & levia Dan. ⁸⁵ fusam V. R. Vof. Steph. Fabr. al. ⁸⁶ * desunt iisdem. ⁸⁷ desunt iisdem. ⁸⁸ desunt iisdem.

Canitiem multo deformat pulvere, & ambas
 845 Ad coelum tendit palmas, & corpore inhaeret.
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? Tuane haec genitor per volnera servor,
 Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 850 Exsilium infelix! nunc alte vulnus adactum!

Idem

SERVII.

845. AD COELEM TENDIT PALMAS. Increpans Deos, quasi sacrilegus. Et sciendum, uno eodemque tempore, non eum potuisse & corpori inhaerere, & manus ad coelum levare: licet Poëta ista conjunxerit. CORPORE INHAERET. Aut inhaeret Lauso suo corpore: aut certe Hysterologia est: ut sit: *haeret in corpore*; melius ⁸⁹ tamen est, ut sit Antiptosis, pro, *corpore*, ut sup. 361. *Haeret pede pes*, pro, *pedi*.

848. PER VULNERA SERVOR. Aut re vera *per vulnera*, quia per totum ⁹⁰ ejus corpus mucro transierat: aut invidiose *vulnera* ait, pro, vulnus; sicut Terentius Eun. I. I. 3. *Non perpesti meretricum contumelias*: ⁹¹ cum de una Thaidē loqueretur.

850. NUNC DEMUM EXSILIUM INFELIX, NUNC ALTE VULNUS ADACTUM. Solatio enim viventis filii utrumque fuerat ante tolerabile.

VARIORUM.

in scriptis, nisi quod *admixus* in Veneto. in altero Menteliano ac Schefferio *adclinus*. quomodo *adclivis*, & *adclivus* dicitur. & sane *adclinus* melius sonat. paulo ante *corpusque levabat* vera est scriptura, etsi in priore Vossiano aliisque nonnullis, tam editis, quam scriptis, *lavabat* legitur. sic apud Nasonem in Amoribus I. El. 5.

Apposui medio membra levanda toro.

HEINS. *Levabat* Francianus a manu prima. *adclinus* Regius. *obclivus* Dorvill. *adclivus* Bigorinnus. *adclivis* Francianus. *adclivis* & *levabat* placet Valesio in Valesianis pag. 84. in Paris. erat *vulnera ficebat*: *lymphs corpusque levabat* (correctum *lavabat*) *Arboris adclinus trunco. admixus* in Parrhasiano. vide Claudian. Consul. Olyb. 115. *lavabat* & *adclivis* Ed. pr. & Ald. sed *vulnera ficebat*

lymphs, non divellendum docet imitatio Statii I. Theb. 527. *siccatis vulnera lymphis*.

835. AEREA. *Aenea* Hugonius. mox *galea*, praeo Zulichemius.

Ibid. RAMIS. *Ramo* Serv. ad VI. Ecl. 16. *dum pendet* Dorvil.

837. ANHELANS. *Anhelus* Zulichemius. mox in corpore Gudianus. *stant leti* Dorvil. a m. pr. qui &, atque ipse aeger.

838. PROPEXAM. *Perpexam* Francianus Ed. Mediol. *perpessam* Ed. pr.

839. MULTOSQUE. *Multumque* Vaticanus Pierii, & ex nostris Mediceus optimus, cum Gudianus, priore Mentelio & caeteris praestantioribus. quod magis aridet. quamvis vulgatam scripturam praefert Pierius. sic libr. XI. *multaque se incusat*. pro *regizat*, in Gudianus *regitans*. etiam in Leidensi. HEINS.

840. MANDATA. *Responsa* Leidensis. *ferent* etiam Excerpta nostra & Francianus.

841. EXANIMUM. *Exanimem* cum scriptis. recte. dictum lib. IV. Aeneid. 8. HEINS. *Exanimem* socii Parrhas. & Dorvil.

843. AGNOVIT. *Agnosuit* alter Hamburgicus. Stat. VI. Theb. 178. *Hypsipylem agnovit longe*. & lib. IX. 546. *Agnovit longe, pressitque dolorem Magnanimus Capaneus*. Ovid. X. Metam. 718. *Agnovit longe gemitum morientis*.

844. IMMUNDO DEFORMAT PULVERE. Macrobius lib. IV. Saturn. cap. 3. *multo deformat pulvere*. & sic vetustiores Pierii, quomodo & ex nostris Menteliani & reliqui omnes, si excipis Montalbanius, etiam Mediceus a manu prima. recte, ut jam monuimus lib. IX. 814. variavit. in Montalbano *multo deturpat pulvere*. ut lib. XII. de Latino,

Canitiem immundo perfusam pulvere torpans.

quem

89 tamen est Antiptosis. R. 90 desit Steph. 91 cum una esse Thais, de qua loquebatur Daa.

Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
Debueram patriae poenas, odiisque meorum:
Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem.

855 Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo:
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum
Se femur; &, quamquam vis alto vulnere tardat,

Haud

SERVII.

851. IDEM EGO. Qui nunc causa tuae mortis fui: qui feci ut exulis & sacrilegi filius esse dicereris.

852. PULSUS OB INVIDIAM. Excusat, ne merito expulsus esse videatur.

854. OMNES PER MORTES. Per omnia mortis genera: "[nam una mors est: aut per mortes omnes,] id est, per diversa supplicia," [per quae venit in mortem: aut quasi non una tantum morte dignus.]

857. VIS ALTO VULNERE TARDAT. Alti vulneris violentia.

VARIORUM.

quem locum B. Hieronymus respexit epistola ad Innocentium: *Canitium immundum persuso pulvere deturpans*. in Ciri:

Intonsos multo deturpat pulvere crines.

Catullus Nuptiis Pelei:

Canitium terra atque infuso pulvere foedans.

Naso Metam. VIII.

Pulvere canitium genitor vultusque seniles

Prodat humi fufus.

praeterea & corpori inhaeret in altero Menagiano, & Moretano secundo. HEINS. *Deformatus Zulichemius*. vid. ad Claudian. III. Rapt. 177.

845. CORPORE. Corpori in secundo Moretano. HEINS. Et sic alter Menagius, & Zulichemius a manu prima.

846. VOLUPTAS. *Voluntas* Venetus, Bigotii, Oudartii, & a manu secunda prior Hamburgicus.

847. SUCCEDERE DEXTRAE. *Succumbere* est legere in Prisciano libro XVI. HEINS.

849. VIVENS. *Juvenis* Zulichemius, & pro varia lectione prior Hamburgicus.

850. EXSILIUM. *Exitium* Medicus & ceteri fere omnes. perperam. in Gudiano tamen a manu prima *Exsilium*, & in tertio Rottendorphio pro diversa lectione. *Exsilium* etiam Leidenfis & alter Menagianus. HEINS. *Exicium* Francianus. *exitium* Regius & Parrhaf. a m. pr. & Ald. *nunc autem vulnus* Dorvil.

Ibid. ALTE VULNUS ADACTUM. Ex hoc loco nuperus editor Lucretii tuetur jugulatum a Lambino & aliis versum lib. III. 172. ubi *vis testis intus adacta* dicitur. & certe si nihil aliud obstat, injuria ejicitur versus: nam intus est in ipsa viscera, quod plus notare quam *intus* constat. sic idem Poeta lib. IV. *burner membris adsumitur intus*. & VI. 18. & 23. & alibi. ita utitur noster lib. IX. 579. de sagitta, — *abditaque intus*

Spiramenta animas letali vulnere rapit.

Ovid. IX. Met. 539.

Quamvis animo grave vulnus habebam,

Quamvis intus erat furor igneus.

de verbo *adigere* vid. ad Valer. Flac. VI. 183: BURM.

851. MACULAVI. *Violavi* legit Lutatius ad Stat. III. Theb. 697. qui huic versui subjicit alterum ex lib. XI. 539. *pulsus ob invidiam regno*. nisi hic pro *folio* legit *regno*.

853. MEORUM. *Malorum* Montalbanius.

854. DEDISSEM. *Dedisset* Dorvil. a m. pr.

855. LUCEMQVE. *Vitamque* Sprothianus.

856. HANC. *Hoc* scripti omnes. HEINS. *Hic distis* Parrhaf.

857. TARDAT. Pro *tardatur*, de quo Aeneidos II. 207. non igitur audiendi codices, qui *quamquam sese alto vulnere tardet*, vel *alto sese*, vel *quamvis alto se*. deinde *tardet* non *tardat* codices

92 desunt V. Vof. R. Steph. al. 93 desunt praeter B. Bafil. habet per quas v. i. mortem, quas desunt Dac. 94 TARDAT Vof. R. V. Bafil.

Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
860 Omnibus. Adloquitur maerentem, & talibus infit:
Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aeneae referes, Lausque dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
865 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.

Dixit,

S E R V I I.

858. ⁹⁵ [HAUD DEJECTUS. Non dejectus ani-
mo.]

860. ADLOQUITUR MOERENTEM. Tristem.
Haec enim animalia, secundum Homerum, ⁹⁶ cum
sunt tristitia, indicant dominorum mortem futuram.
⁹⁷ [Et proprie *adloquitur* dixit: est enim *adloqui*
consolari. Est autem Homeri comparatio: Iliad.
T. 405.

Τὸν δ' ἔρ' ὑπὸ ζυγόφιν προσίφη πόδας αἰετος ἵππος
Ζεῦθεν. ἄρα δ' ἡμῶσι παρηγῆς, πᾶσα δὲ χεῖρ
Ζεύγλης ἐξεργῆσα παρὰ ζυγὸν ἔδης ἵκανεν.]

861. RHOEBE, DIU (RES SI QUA DIU MORTA-
LIBUS ULLA EST.) Hoc loco notant Virgilium
Critici, quod homini sacrilego dedit prudentem
sententiam: quam rem ratio naturalis excusat: ea e-
nim, quae per naturam movent animos, in quam-
vis personam cadunt. ⁹⁸ Illa vero sunt, tantum pru-
dentum, quae non nisi consilio & ratione depre-
henduntur: unde & Terentius servis dat plerum-
que sententias prudentissimas quidem; sed quae se per
naturam offerunt cunctis, ut Andr. I. I. 34. NE
QUID NIMIS.

862. SPOLIA ILLA CRUENTA. Arma Aeneae,
Laus eruoere perfusa: unde intulit: *Et caput Ae-
neae*: per quod etiam spolia Aeneae intelligimus:
nam Laus nihil detraxerat. Dicit enim sup. 827.
Arma, quibus laetatus, habet tua. ⁹⁹ [Si autem
cruenti, intellexeris, scilicet crudelis: sic enim con-
venit personae loquentis.

863. LAUSIQUE DOLORUM. Num Laus dolo-
rum, ut II. 784. *Lachrymas dilectae pelle Creu-
sae*.]

864. AUT APERIT SI NULLA VIAM VIS. Aut
si nullam ostenderit fortitudo rationem. ¹ [*Ape-
rit* autem, praesens pro futuro.]

865. NEQUE ENIM FORTISSIME CREDO. Quod
dignaberis habere dominos Teucros, scilicet igna-
vos: nam hoc intelligimus ex eo, quod ² dixit e-
quo, *fortissime*. Plerumque enim ex alterius per-
sonae vituperatione vel laude, quid de alia dicatur,
agnoscimus: ut hoc loco Troianos vituperatos ex
equi laude cognoscimus. Item alibi contra IV. 215.
Et nunc ille Paris, scilicet adulter: nam illo loco
ex persona Paridis vituperatur Aeneas.]

V A R I O R U M.

dices plerique. etiam Mediceus a manu secunda,
& a prima Gudianus. HEINS. *Tardet* Francia-
nus, & Regius, Dorvil. & Edd. pr. & Mediol.

859. ERAT. *Erit* in Gudiano. ut suspicari pos-
sis a Marone scriptum fuisse, *hoc solamen veri*.
deinde *victor obibat* a manu prima idem Gudia-
nus. HEINS. *Habebat* Montalbanius. vid. ad
XII. 17.

861. PHOEBE, DIU. *Rhoebe* ex scriptis. apud
Macrobius lib. IV. Saturn. cap. 6. *Rhebe*. deinde
pro *mortalibus ulla est*, primus Moretanus, qui
codex inter optimos habendus, ut saepe alias dixi,
res si qua diu mortalibus aegris. quae lectio vulga-
ta nihilo deterior. *aegri mortales* apud Maronem
fre-

⁹⁵ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁹⁶ tunc sunt tristitia, quando ind. V. sicut tr. quando Dan. cum sint R. Steph. al.
⁹⁷ desunt V. R. Vof. sed Steph. desunt. ad est autem. Basil. ad Graeca usque. ⁹⁸ desunt R. prudentium V. Vof. ⁹⁹ de-
sunt V. R. Vof. Steph. al. ¹ nulla V. ostendit. ² desunt Vof. V. R. Steph. al. ³ dixit, credo fortissime Fabr. al.

Dixit, & exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.

870 Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuatur ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
[Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus:]
Atque hic Aeneas magna ter voce vocavit.

Aeneas adgnovit enim, laetusque precatur:

875 Sic pater ille Deum faciat, sic altus Apollo,

Inci-

SERVII.

867. EXCEPTUS TERGO. Equo se praebente +
susceptus: quod fieri plerumque conspiciamus [in
manifestis equis.]

868. JACULIS ONERAVIT. Aviditas saevientis
exprimitur, ut saepius.

869. * [AERE CAPUT FULGENS. Quia supra
836. *Procul aerea ramis Dependet galea.*

871. UNO IN CORDE PUDOR. Uno autem, pro
eodem: tribus vero affectibus conturbatum signi-
ficat, pudore, ira, dolore; quae potentia sunt sin-
gula.

873. TER. Id est, saepius.

875. SIC PATER ILLE DEUM FACIAT. Bene
in pernecium contemptoris deorum, deos invocat.
SIC ALTUS APOLLO. Aut venerabilis; aut quia
in excessu loco consecratus est.

VARIORUM.

frequenter occurrunt. sed pro vulgata stat Macro-
bii auctoritas. HEINS.

862. AUT HODIE. *Haut hodie* Lutatius ad Stat.
1. Theb. 461.

863. DOLORUM. *Laborum* tertius Moretanus.
vide lib. VII. Aen. 481. in Gudianum praeterea, ut
caput *Aeneae*. HEINS. *Illa cruenti* Hugonien.
dolorem. Ulter Regius.

865. OCCUMBES. *Occumbens* Venetus, secundus
Rottendorphius & Gudianus a manu prima.

867. EXCEPTUS. *Acceptus* Excerpta nostra.

871. IMO IN CORDE PUDOR. Uno in corde do-
lor scripti vetustiores. & recte. etiam libro XII.
667. ubi ista denuo occurrunt. nisi quod in Mo-
retano secundo una in corde. lib. XI.

Unoque omnes eadem ore fremebant.

Claudianus Gigantomachia,

— corpusque per unum,

Pars moritur ferro, partes periere videndo.

& carmine in Christum,

Latuitque sub uno

Pectore, qui totum late complectitur orbem.

apud Silium lib. VII.

Murique urbis stant pectore in uno.

Alcimus Avitus libr. II.

Nullus egens, nullus capiens: sed pace sub una

Sufficiet cunctis sanctorum gloria Christus.

HEINS. Puer vel pavor Sprotianus. vid. supr. §.

398. una etiam Gudianus & secundus Moreti.

Imo Edit. pr. Ald. Cornel. & aliide.

872. ET FURIIS. Absit hic versus a Mediceo,
etiam a manu prima codicis Gudian. & censeo
tollendum esse, cum libro XII. 668. iterum oc-
currat. HEINS. In Menagiano legebatur post
versum 875.

873. MAGNA TER. *Magna sic* Ed. Venet. *ser*
magna Dorvill.

874. AENEAS AGNOVIT EUM. *Agnovit enim*
ex iisdem scriptis. eleganter. libro VI. *Aeneas mi-*
ratur enim, motusque tumultu. & in Georgicis,
ut optimi codices agnoscunt,

Hunc plausus hiantem

Per cuneos, geminatur enim, plebisque patrumque
Excitat.

lib. IX.

Impastus cum plena leo per ovilia turbans,

Suadet enim vesana fames.

HEINS.

4 exceptus Dan. Fabr. 5 defunt V. R. Vof. Steph. Dan.
fil. habet notam ad §. 873. quae deest Dan.

Tom. III.

6 defunt V. R. Vof. Steph. al. ad infra §. 876. sed Ba-

Incipias conferre manum.

Tantum effatus, & infesta subit obuius hasta.

Ille autem: Quid me erepto, saevissime, nato
Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.

880 Nec mortem horremus, nec Divum parcimus ulli.
Desine. Jam venio moriturus, & haec tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.

885 Ter circum adstantem laevos equitavit in orbis,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros

In-

S E R V I I.

876. INCIPIAS. Deest, ut.] INFESTA HASTA.
In vulnus parata, id est, protenta.

879. QUA PERDERE POSSES. Deest me: nam
hoc dicit, nisi extincto filio nulla se ratione po-
tuisse superari.

880. NEC DIVUM PARCIMUS ULLI. 7 [Hoc i-
deo,] quia Aeneas invocaverat deos, ut: Sic Pa-
ter ille deum faciat, sic altus Apollo.

883. 8 [INDE ALIUD. Id est, jactit telum.]
DESINE. Scilicet mortem minari: quoniam liben-
ter moriturus 9 adveni.

884. UMBO. Scutum: nam a parte totum in-
telligimus.

885. 10 [TER CIRCUM. Enarravit quid esset,
ingenti gyro.] LAEVOS EQUITAVIT IN ORBES.
Secundum artem militiae: nam eques stans facili-
me superatur a pedite. In laevam autem partem i-
deo circabat ut Aeneae dextram 11 partem circum-
veniret, quae utique nuda erat.

V A R I O R U M.

HEINS. Ita & Ed. pr. vid. Heinf. ad Ovid. III.
Amor. II. 73.

875. ALTUS APOLLO. Sanctus apud Carissim.
HEINS. Magnus Oudartii. laetus secundus Mo-
reti. vulgata est apud Serv. ad VI. 9.

876. INCIPIAS. Incipies Hugonius. manus se-

cundus Rottendorphius. vid. x. 283. in Excerptis
nostris plenus erat *Incipias conferre manum & mi-
bi jungere pugnam.* & ita in Franciano. *manum
mecum* Dorvil.

877. SUBIT OBVIUS. Subit cominus Francia-
nus.

878. SAEVISSIME. O saevissime Zolichernius.

881. JAM VENIO. Nam venio libri antiquiores,
quomodo & Scholiae Statii Theb. III. 71. sed
concinnius omnino *jam venio*, quod in priore
Hamburgensi, Moretano quarto ac Veneto exsta-
bat. deinde scribi oportere opinor, *At haec tibi
porto Dona prius.* HEINS. Nam Ed. Mediol.

Ibid. ET HAEC. *At haec* Waddel. Anim. Crit.
p. 37.

883. FIGITQUE VOLATQUE. Eleganter meher-
cules in Gudiano a manu prima, *figitque volutat-
que Ingenti gyro. volutare* pro *jactare*, & est mi-
nus quam *figere*. sic lib. I. Aen.

— *voceque per ampla volutant*

Atria.

quid sit *volutare* subindicabit aperte noster lib.
XII.

Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus

Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.

in altero Vossiano *fugitque volatque.* pro vulgata
scriptura *volatque* vide Giphanium Indice Lucre-
tiano

7 desunt V. R. Vof. Steph. 21. 8 desunt iisdem. 9 advenio V. Vof. R. Dan. Fabr. 10 desunt iisdem. 11 deest
Dan. nec citat Broukhuis ad Propert. IV. 12. 35. qui & ex Mss. *dextram circumveniret.*

Inmanem aerato circumfert tegmine silvam.

Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet

Vellere, & urguetur pugna congressus iniqua;

890 Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter

Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.

Tollit se adrectum quadrupes, & calcibus auras

Verberat, effusumque equitem super ipse secutus

Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

895 Clamore incendunt coelum Troësque, Latinique.

Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensẽm,

Et super haec: Ubi nunc Mezentius acer, & illa

Effe-

SERVII.

888. ¹² [TOT SPICULA TAEDET. Hic ostendit quid sit, *figitque volutatque.*]

889. PUGNA INIQUA. Pedes contra equitem.

890. MULTA MOVENS. Utrum in ipsum, an in equum tela torqueret: quo vulnerato Mezentius carebat effugio. INTER TEMPORA. Id est, in frontem.

891. BELLATORIS EQUI. Per quem bellum geritur, ¹³ *πολέμους*. aliter hominem dicimus bellatorem, qui bellum gerit.

894. IMPLICAT. Impedit. CERNUUS. *Cernuus* dicitur equus, qui cadit in faciem; quasi in eam partem ¹⁴ cadens, qua cernimus: unde & ¹⁵ pueri, quos ¹⁶ in ludis videmus ea parte, qua cernunt, ¹⁷ *κέρνους*, ¹⁸ *cernui* vocantur: ut etiam Varro in ¹⁹ Ludis theatralibus docet.

895. CLAMORE INCENDUNT COELUM. Implent, abusive dixit. TROESQUE. ²⁰ [Hoc est, Trojani;] gaudio. LATINIQUE. Scilicet dolore.

896. ²¹ [ADVOLAT AENEAS. Multi haec nolunt distinguere, quasi simul fiant.]

VARIORUM.

tiano in *volant tela*. HEINS. *Fixitque* Leidenfis. sed *volatque* tuctur non male Cerda. & ita Ald. *aliudque* fugitque Venetus.

884. AUREUS UMBO. *Aureus umbo* Medicus. dictum supra §. 271. nec aliter Gudianus a manu prima. sic paullo post,

Inmanem aerato circumfert tegmine silvam.

ubi in Gudiano pro diversa lectione *aerato circumfert agmine*. HEINS.

885. TER. Tum Francianus. *Laevos orbes* dixit ob naturalem flexum equi in laevum. vid. ad Valer. Flac. II. 386. sic ad Stat. II. Theb. 604. notat Barthius. vid. & ad Sil. Ital. VII. 654.

887. TEGMINE. *Agmine* Gudianus a manu secunda. de qua variatione vid. ad Valer. Flac. III. 670.

888. TRAXISSE. *Risisse* Bigotianus. *transfisse* Francianus.

890. ERUMPIT. *Erupit* tertius Rottendorphius, & Hugonius, & Parrhasius *intra* Venetus.

892. ARRECTUM. *Arrectus* alter Hamburgicus & Montalbanius. imitari Silium lib. IX. 595. notavit Heinsius.

894. EJECTOQUE. *Ejectumque* Zulichemius. *dejectoque* secundus Mentelius & Gudianus a manu secunda. Cerda construit, equus ejecto Mezentio incumbit cernuus armo suo.

897. SUPER HAEC. Hoc Ed. pr.

898. Ut

¹² desunt V. Vol. R. Saepe. Dan. ¹³ deest omnibus praeter Fabr. & Basil. ¹⁴ deest R. Vol. Steph. al. quae cernimus R. V. qua Vol. ¹⁵ pueros Dan. quae V. R. qua Vol. ¹⁶ illudentes R. ¹⁷ stantes, omnes, sed Masvic. secutus Commel. & Em. qui debent hanc vocem Salmasio ad Solin. p. 149. quem & vide p. 628. ¹⁸ Cernuli Vol. V. ¹⁹ libris graph. & ita videtur fuisse in R. sed correctum. ²⁰ desunt V. R. Vol. Steph. al. ²¹ desunt iisdem.

- Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
 900 Hostis amare, quid increpiras, mortemque minaris?
 Nullum in caede nefas. Nec sic ad proelia veni,
 Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
 Corpus humo patiare regi. Scio acerba meorum
 905 Circumstare odia: hunc (oro) defende furorem:
 Et me consortem nati concede sepulcro.

Haec

SERVII.

899. HAUSIT COELUM. Hoc est, aërem. Lucetius: *In hoc coelo, qui dicitur aër.* Et hoc dicit: postquam respiravit, & mentem recepit, post²² turbationem ex equi venientem ruina.

900. HOSTIS AMARE. Asper. Et hoc Homeri est, de telo dictum, quod hic ad hominem transfertur: ille enim ait Iliad. Δ. 118. Περὶ δὲ δῖος.

901. NULLUM IN CAEDE NEFAS. Mori viro forti nefas non est: ²³ [unde in primo 94. Aeneas & fortis, & pius, inducitur. Sic loquens: O *xerx* *que quaterque beati.*] Ergo aut nihil acerbi in morte se passurum ait; aut nihil nefandum Aeneam commissurum, si se volentem interfecerit: quia mori decreverit, si mortem filii non valuisset ulcisci. NEC SIC AD PRAELIA VENI. Hoc est, ut vincerem, aut victus mortem deprecarer: ergo libenter occumbo.] Nec ego sic ut vincerem veni: hoc est, cum voluntate ²⁴ procumbo.

902. NEC TECUM MEUS HAEC PEPIGIT MIHI FOEDERA LAUSUS. Hoc est, non cum hoc pacto a te Lausus recessit, ut ²⁵ ego vitam requiram. FOEDERA autem PEPIGIT, per translationem ²⁶ dixit, id est, non sic pugnavit Lausus, ut ullum mihi vitae relinqueret desiderium.

903. VENIA. Beneficium, ut: *Orantes veniam.*

904. ²⁷ [ACERBA MEORUM. Quasi hoc de Aenea non senserit.

905. HUNC, ORO, DEFENDE FUOREM. Inimicorum iram & post fata saevire cupientem. DEFENDE autem, est prohibe, ut VII. Ecl. 6. *Dum se-*

neras defendo a frigore myrtos. Et bene petit ab Aenea ²⁸ sepulturam, quod scit eum ultro concedere, ut probavit in filio: petit autem non de ejus pietate dubitans, sed timens iram suorum.

VARIORUM.

898. UT AURAS. *Et auras* Medicus a manu secunda. sic & pro *as* supra hoc libro §. 704. habuimus. & etiam Gudianus, Mentelius aliter, & Venerus hoc loco. HEINS. *Et illi* Hugonius & auras Leidenfis & Francianus & Paris. *suspiciens* secundus Rottendorphius.

901. NULLUM. Hos duos versus explicat Rob. Titius lib. III. Controv. Lect. cap. 10. Barthius haec comparat illis Statii I. Theb. 645.

— *Ego sum qui caede subegi,
 Phoebe, tuum mortale nefas.*

Ibid. AD PROELIA VENI. *Veni* Medicus a manu prima, ut de Lauso agat. HEINS. *In proelia veni* Zulichemius & Dorvill.

902. FOEDERA. *Foedere* Francianus. *Nec meo tecum haec* Parthaf.

903. VENIA. *Veniam* in priore Menteliano, utroque Hamburgico, Monacubano, & secundo Rottendorphio. HEINS. Et Bigotiano & Parthasiano.

904. CORPUS HUMO. *Quomodo haec procer* convenienti contentori Deum, vid. Segracum.

905. CIRCUMSTARE. *Circum aursura* Excerpta nostra.

906. NATI

²² perturbationem V. R. Vof. ²³ desunt V. R. Vof. Steph. ad nec ego Dan. ad Ergo. Basil. ad ergo habet, hinc desunt ²⁴ recumbo Dan. ²⁵ desit V. R. Vof. Steph. al. ²⁶ desit V. ²⁷ desunt V. R. Vof. Steph. al. ²⁸ desit V. Vof. R. Steph. al.

Haec loquitur, juguloque haud inscius adcipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

SERVII.

907. HAUD INSCIUS. Liptotes figura est: non enim dixit, non ignarus; sed ²⁹ expectans omnibus voris, ut VII. 261. *Munera nec sperno*: id est, libenter accipio. In hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur.

908. UNDANTIQUE ANIMAM DIFFUNDIT IN ARMA CRUORE. Ordo est: In arma undanti cruore animam diffundit: cujus sedem plerique sanguinem volunt esse. Et sic est dictum, ³⁰ ut sup. 487. *Una eademque via sanguis animusque sequuntur*. ³¹ [Item I. 98. *Tuaque animam hanc effundere*

dextra: quasi quae in cruore fovetur]

VARIORUM.

906. NATI CONCEDE SEPULCHRO. Macrobius lib. VI. Saturn. cap. 6. monet dictum, pro *confortem nato concede sepulchri*. nihil igitur immutandum hoc loco. HEINS.

907. HAEC. Hoc Francianus.

908. DIFFUNDIT. *Defundit* Gudianus a manu prima. in arva Menagii prior. & Ed. pr.

²⁹ spectans V. ³⁰ hoc quomodo illud, *Una* Dan. ³¹ defunt V. Vol. R. Steph. Dan.

Ecce 3

P. VIR-

M. F. D. B. sculp.

P. Longi sculp.

P. VIRGILII MARONIS
Aeneidos.

LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit.

Ac-

SERVII.

1. OCEANUM INTEREA SURGENS AURORA RELIQUIT. More suo praetermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat praesens ortus dici: & hoc est, unde ait Horatius Art.

Poët. 133. *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quae enim naturalia sunt, omnibus patent. [Surgens autem, quae surrexit, *aurora* & *noctis*.]

2. AR-

1 Quod ait Dan. Fabr. culpae hic Virgilium Donatus ad Terent. Eum. 131. v. 46. quod nullam mentionem noctis praemisit. 2 defuit V. Vof. R. Steph. al.

Aeneas, quamquam & fociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota Deum primo victor solvebat Eoo.

5 Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

Me-

SERVII.

2. AENEAS, QUAMQUAM ET SOCIIS DARE TEMPUS HUMANDIS. Consuetudo Romana fuit, ut polluti funere minime sacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore & funestaretur quis, & cogeret operam dare sacrificiis, ³ elaborabat, ut ante sacra compleret, quam funus agnosceret: unde etiam Horatius ³* Pulvillus in Capitolii dedicatione, cum ab inimicis ei filius nuntiaretur extinctus, ⁴ [ut quidam putant falso; ut alii pro vero.] ait: *Cadaver sit: nec* ⁵ voluit funus agnoscere, donec templa dedicaret. Secundum quem ritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare sacrificiis: & sic ad sociorum & Pallantis sepulturam reverti.

3. PRAECIPITANT CURAE. Urgent. Longam enim ⁶ dilationem sepultura non patitur. ⁷ [Sane cum *quamquam* praemississet, non intulit tamen, ut alibi, i. Ecl. 28. *Libertas quae sera tamen respexit inertem*, cum tamen dixerit, non praemisit *quamquam*. DARE vero TEMPUS, relinquere, id est, ut breve: & habet emphasim propter multitudinem ⁸ negotiorum.] TURBATAQUE FUNERE MENS EST. Funere Pallantis, ⁹ καὶ ἱεροῦ: nam est haec consuetudo apud poetas, ut a plebe segregerent duces. Sic paulo post ait 22. *Interea socios inhumataque corpora terrae Mandemus*. Et intulit ¹⁰ segregans 26. *Moesiamque Euandri primus ad urbem Mittatur Pallas*. Sic dictum est i. 30. *Reliquias, Dardanum, atque interitis Achilli*. Item ii. 506. *Forisitan & Priami fuerint quae facta, requiras*.

4. PRIMO VICTOR SOLVEBAT EOO. Antequam luctum subiret & funeraretur. PRIMO autem Eoo, subaudimus tempore: nam Graece ¹¹ dicitur, quam

nos *autotam* vocamus. Homerus ait Iiad. A. 477. *ροδοδακτυλῶν ἡὸς*: quod nomen Latini traxerunt per derivationem, ut dicerent ii. 417. *Et laetus Eois Eurys equis*. Item i. 489. *Eoasque acies*. Sane ut etiam supra 417. diximus, in hoc sermone prima syllaba naturaliter ¹² longa est; sed cum opus fuerit, corripitur ¹³* *Eos*: aut licentia nominis proprii, aut quia eam vocalis sequitur.

6. CONSTITUIT TUMULO. ¹⁴ In colle: ¹⁵ quia tropaea non figebantur nisi in eminentioribus locis. Sallustius de Pompejo fragm. incert. ¹⁶ *Devictis Hispanis, tropaea in Pyrenaeis jugis constituit*. Ex quo more ¹⁷ in urbibus tropaea figebantur arcubus exaedificatis. Ideo autem nunc tropaeum ponit Aeneas, quia nondum plenam est victoriam consecutus; sed occiso Mezentio fugavit exercitum: ¹⁸ plenae enim victoriae, ut supra diximus x. 775. triumphus debetur. Et persolvit vota, vel propter tanti ducis interitum: vel quia fas erat, ¹⁹ etiam de primitiis belli sacrificare. ²⁰ [Tumulo autem, deest, in, id est, in tumulo.] INDUIT ARMA. Ut inf. 83. *Indutusque iubet truncos hostilibus armis*: sine nomine.

VARIORUM.

2. ET SOCIIS. Ita potiores scripti, non *quamquam sociis*. HEINS. Et deest Parrhas. & Ed. pr. & Ald. *humandi* Zulichernius. mox *Fuere* Excerpta nostra & Medicus.

5. INGENTEM QUERCUM. Hoc tropaeum conferendum cum Epigrammate primo libri i. cap. 3. Anthologiae, & ibi videndus Obsoepaeus. *constituit* Carroeus non aliunde transplantatum hoc in loco statuisse, sed lectam inter multas arbores,

³ laborabat Steph. Bafil. laborabat ut ante compleret R. ³* Pulvillus Vof. R. vid. ad lib. vi. 8. ubi idem narratur. ⁴ deest V. Vof. ⁵ deest V. ⁶ dilationem V. sepulturam reverti R. ex praecedenti versu a librario repetitum. ⁷ deest V. R. Vof. Steph. al. ⁸ negotiorum * Dan. ⁹ scilicet καὶ V. ¹⁰ deest V. R. Vof. Steph. al. ¹¹ producit Steph. ¹² * Eois V. deest R. Vof. Steph. al. ¹³ in tumulo, in cole V. ¹⁴ quia tropaea in Pyrenaei constituit, Ex. R. & V. ¹⁵ de *visitis Hispanis* legebat Douza. Pyrenae Dan. ¹⁶ in urbibus tropaea non figebantur V. reliquis omisus. figuratur Dan. ¹⁷ plena victoria Dan. plenae R. ¹⁸ ut de primitiis sacrificaretur V. belli deest R. Steph. al. ¹⁹ deest V. R. Vof. Steph. al. ad Hoc 7. 7.

MezentI ducis exuvias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitem
10 Perfossumque locis: clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque enseni collo suspendit eburnum.

Tum

SERVII

7. [TIBI MAGNE TROPAEUM BELLIPOTENS. Videtur interrupta descriptio.] Hoc per 19 Parenthesin dictum est 20 [& Prophonefin, & post redita. Magna autem bellipotens, Antonomasia, per duo epitheta sine nomine.]

8. APTAT. 21 Apte locat: & congrue 22 [ponit vel figit, ut VIII. 721. *Apsatque superbis Postibus.*]

9. TELAQUE TRUNCA VIRI. Id est, praefracta: ita enim in tropaeis poni consueverunt. Juvenalis x. Sat. 134. *Es fracta de casside buccula pender, Et curtum temone jugum, victaeque triremis Aplastre.* 23 [Vel trunca sola, quae de suo clypeo legeret: ideo enim trunca, quod in evellendo praefracta.] ET BIS SEX THORACA PETITUM PERFOSSUMQUE LOCIS. Duodecim vulneribus appetitum: quia, ut supra diximus, lib. II. 278. totius Tusciae populus in duodecim partes fuit 24 divisus, ut x. 202. *Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:* qui singulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit, ut interemptos duces omnis 25 vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Homerus commemorat. Iliad. x. 370.

26 [Οἱ δὲ Σκίραλοι φωνὴν αὐτῷ ἀνέβησαν
ἑλπίσιν, ἐπὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γὰρ ἀνέβησαν.]

Unde est: *Quae circum plurima muros Accipit patrios.* 27 [Non ergo ab Aenea, sed ab his, qui x. 642. *Uni odiisque viro telisque frequentibus instant:* quod ostendit Mezentius, cum sub Aeneae telis jaceret. x. 904. *Scio acerba meorum Circumstare o-dia:* neque enim hoc in illo momento periculi meminisset, nisi eos cerneret imminere.]

10. CLYPEUM EX AERE. Figuratius, quam si

aereum diceret, 28 [ut alibi IV. 138. *Cui pharetra ex auro.*]

II. ENSEM COLLO SUSPENDIT EBURNUM. Vaginam eburneam. Sane ebur, eboris facit, non eburis, sicut marmor, marmoris: unde, quia in principalitatis declinatione varietas invenitur, etiam 29 derivatio varia est: nam 30 eburneus facit ab eo, quod est ebur: eboris, ab eo, quod est ebor eboris. 31 [Collo autem, id est, de collo. Paulatim de trunco arboris humanam figuram fecit, ut & sinistram illi det, & collum: quod valde quaeritur, an bene.]

VARIORUM

bore, praetulisse aliis. sed repugnat vox *tumulo*, qui ante paratus fuit aggesta terra, & ei superposita quercus. & constituit notat in loco, ubi antea non fuit, posuisse. ut inf. 185, *constituere pyras.*

7. EXUVIAS. *Eximias* Francianus.

Ibid. TROPAEUM. *Triumphum* prior Hamburgensis pro varia lectione.

9. VIRI. *Virum* Lutatius ad Stat. II. Theb. 710.

10. SINISTRAE. *Sinistra* a manu prima Venetus, & duo Moretani. a secunda prior Hamburgicus. sed Gudianus *sinistris* vel *sinistra*. utrumque dici posse credo. *effossumque* Dorvill.

11. EBURNUM. *Eburneum* Gudianus a manu secunda. venuste & Maroniano more. sic apud Nasonem lib. x. *Mez. ex optimis membranis,*

Non ausus eburnea virgo

Dicere Pygmalion, similis mea, dixit, eburneae. HEINS. Capulum explicat Barth. ad Stat. III. Theb. 88.

12. TUM

19 Parenthesin V. 20 desunt V. R. Vof. Steph. al. 21 Apta Dan. 22 desunt V. R. Vof. Steph. al. 23 desunt V. R. Vof. Steph. al. 24 deest haec vox Dan. quae sola usus videtur Dempsterus, qui in Ecuria Regni lib. IV. 8. per conjecturam hac voce supplendum esse sensum putat. quae conjectura superfedere potuisset, si alias editiones, quae exhibent hoc verbum, consulisset. 25 vulnerabat R. vulnerabat V. 26 desunt V. Vof. R. 27 desunt V. Vof. R. Steph. al. 28 desunt iisdem. 29 derivatio ejus V. 30 Eburnus f. a. e. q. e. Ebur. Eburneus &c. V. R. Vof. Steph. Basil. qui Eburneus. & Vof. deinde, ab eo quod est Eboris V. R. Vof. Basil. 31 desunt V. Vof. R. Steph. al.

Tom. III.

Ffff

Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovariantis:

Maxima res effecta, viri. Timor omnis abesto.

15 Quod superest: haec sunt spolia, & de rege superbo
Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.

Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.

Arma parate, animis & spe praesumite bellum:

Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa

20 Ad

SERVIL.

14. MAXIMA RES EFFECTA, VIRI. Occiso tanto duce: simul etiam tropaei ostenditur causa. ³² [Et verecunde cum ipsius opus sit, impersonaliter ait:] ABESTO. ³³ Abest: nam tertia persona est.

15. QUOD SUPEREST. De reliquo: & est absoluta elocutio ³⁴ [ut IX. 157. *Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus.*] ET DE REGE SUPERBO PRIMITIAE. Aut hoc dicit: primitiae istae, quas fecimus, non de plebe sunt: sed de rege superbissimo: aut certe *regem superbum*, Turnum accipiamus: nam de ipso legimus X. 445. *At Rutulum abscisso juvenis* ³⁵ *cum iussa superba Miratur*: ut sit lenius: Haec spolia & hanc primam ³⁶ belli partem superbo Turno sustulimus: nam hoc epitheton proprium Turni est, quod ei Virgilius pro ingenti scelere dat: apud majores enim superbia ingens facinus fuit, adeo ut Tarquinius pro multis sceleribus *Superbi* nomen accepit.

16. MEZENTIUS HIC EST. Pro, talis est, ut IX. 481. *Hunc ego te, Euryale, aspicio?* ³⁷ [id est, talem: & utrum per contemptum, an per commendationem hoc pronuntiandum?] MUROSQUE LATINOS. ³⁸ [Bene quasi hoc solum restet: & hoc dicit:] Jam campestri superavimus praelio: restat, ut etiam obsidione vincamus. Credit enim quod sibi jam aperte nullus occurrat: nec inaniter: nam & paulo post dicturus est Turnus: *Furta paro bellis*. Et in duodecimo 34. Latinus: *Vix urbe tuemur Spes Italas*.

18. ARMA PARATE ANIMIS. Aut Hypallage

est, pro, *armis parate animos*: aut certe est mutanda distinctio, ut sit, *animis & spe praesumite bellum*. PRAESUMITE BELLUM. Mente praecipitate. Ut supra Turnus IX. 158. *Et pugnam sperare* ³⁹ *parati*. Bene autem ait *praesumite*, quasi rem jam sui juris, ut ei ⁴⁰ debere videatur certa victoria.

19. ⁴¹ [NE QUA MORA. Ordo: ne qua mora impediatur.] VELLERE SIGNA ANNUERINT SUPPARI. Ne in mora sitis, cum captis auguriis ad bellum exire coeperimus. VELLERE autem proprie ⁴² dixit: quia Romana signa figebantur in castris: & cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis, avellebantur e terra: nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur: adeo ut cum filio ⁴³ Orodii bello sit Crassus occisus, qui iturus ad praelium, avellere signa vix potuit. ⁴⁴ * [Quod etiam Flaminio contigit, qui cum imperasset signa tolli, eaque non possent moveri, effosso solo, in quo erant fixa, vi magna, extrahi praecepit, & infelicitate apud Thrasymenum pugnavit. Alii *vellere*, movere accipiunt. Ennius: *Rex deinde citatus Convellit sese*: & in sacris, *convelli mensa* dicitur, cum tollitur.

VARIORUM.

12. TUM SOCIOS. Cum est apud Carisum lib. IV. HEINS.

15. ET DE REGE SUPERBO PRIMITIAE: MANI-

³² desunt iidem. ³³ vide Schol. Horat. III. Od. IX. 15. ³⁴ desunt V. R. Vof. Steph. al. ³⁵ *immo* V. R. Vof. arm Basil. ³⁶ belligeri V. ³⁷ desunt V. Vof. R. Steph. al. ³⁸ desunt iidem. sed Vof. habet, hoc dicit, campestri. ³⁹ *parati* V. Vof. Steph. Dan. *pari* R. ⁴⁰ deest V. certa deest R. ⁴¹ desunt R. V. Vof. Steph. al. ⁴² dictum V. ⁴³ Orodii Dan. cum filio in Arabia Parthico bello Steph. Fabr. al. cum filio in Orodii bello V. Vof. & ita G. Vossius corrigebat ad Velles. Patere. II. 46. ea tódice. cum filio Orodii bello sit causus occisus R. ad Parthiam Dan. avellere Vof. bus d. l. ⁴⁴ * desunt V. R. Vof. Steph. al. ad 2. 22.

- 20 Adnuerint Superi, pubemque educere castris,
 Inpediat; segnisque metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terrae
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
 25 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
 Muneribus: maestamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem

Ab-

SERVII.

20. ADNUERINT SUPERI. Bene in adhortatione nihil se inauspicato, vel sine deorum voluntate facturum promittit: ideo non dixit, cum ego iussero, sed, cum divi iusserint.]

22. INTEREA SOCIOS. Donec tempus obsidionis adveniat. ⁴⁴ [Et Interea socios, inhumataque corpora terrae, & diā dnoī, pro, corpora sociorum.]

23. QUI SOLUS HONOS ACHERONTE SUB IMO EST. ⁴⁵ Hoc ideo intulit: quia in sexto de insepultis dixit VI. 329. *Centum errant annos, volitantque haec littora circum.* ⁴⁶ [Palinurus Aeneae VI. 366. *Portusque require Velinos Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.*] Et bene, ⁴⁷ *Acheronte sub imo*: quia haec res ad umbras tantum pertinet: nam apud prudentes homines nullius momenti sunt ista.

24. ⁴⁸ [ITE, AIT. Vitiose in media oratione, ait, positum Critici notant.] EGREGIAS ANIMAS. Ingenti arte laudat potius, quam miseratur ⁴⁹ extinctos; ut praesentium animos in bella ⁵⁰ succendat. ⁵¹ [Homerus Iliad. A. 3. *ἰφθίμους ψυχάς.* QUAE SANGUINE NOBIS HANC PATRIAM. Eleganter & hoc oratorie ad exhortationem audientium sumptum est: nam laus defunctorum viventium exhortatio est: & bene patriam ait, tanquam fiduciam gerit, quasi vicerit. Sane cum hortatur socios, ut sepeliantur occisi, ipse defunctis velut Epitaphion dixit.]

27. QUEM NON VIRTUTIS EGENTEM. Ennii versus est. ⁵² [Egentem sane nos ablativo, jungimus.]

VARIORUM.

MANIBUSQUE MEIS MEZENTIUS HIC EST. Alii codices distinguunt,

— Et de rege superbo

Primitiae manibusque meis: Mezentius hic est. in *manibusque meis* prior Vossianus. *hic est* pro *hicce* Marius Victorinus monet esse legendum in Grammatica. vide annotationes nostras lib. II. Aen. 654. HEINS. Et deest Veneto & secundo Rottendorphio. *hic est* talis, occisus. Ruæus adverbium esse credit.

17. NUNC. Tunc Leidenfis, Francianus.

18. PARATE ANIMIS. Mihi distinctio Servii magis placet,

Arma parate, animis & spe praesumite bellum. *arma parate*, ut *paratus miles* supra. sed *animis parare arma* non satis eleganter dici credo. inf. 491. *Exultatque animis & spe jam praecipit hostem.*

19. AVELLERE. *Vellere* codices nostri. HEINS. *Evellere* Dorvill.

20. ADNUERINT. *Adnuerunt* Leidenfis. HEINS. *Annuerant* Ed. pr. *pubesque* Venetus.

21. SEGNESSQUE. *Segnisve* Mediceus. in cacteris paene omnibus *segnisque*. HEINS. *Segni* al. unde *segnique* Maittaire. *segnisque* Dorvil.

23. SUB IMO EST. Omitit verbum substantivum alter Hamburgicus. HEINS. Et Ed. pr.

24. AIT. Vitiosum esse Servius notat. sed prior pars orationis ad Duces fuit habita, qui cum stipabant §. 13. nunc ad alios, qui funera curarent, se convertit. ut §. 34. *famulum manus Trojanae turba.* & hoc *ro ite*, quo militibus aut famulis imperat, ut IV. Aen. 593.

Ibid.

⁴⁴ desunt iisdem. ⁴⁵ propter centum &c. Vof. R. Steph. al. reliquis omissis & in R. ubi turbata erat scriptura & eadem bis posita. ⁴⁶ desunt iisdem. ⁴⁷ *Acherontis* V. *Acherotis* ubi &c. R. ⁴⁸ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁴⁹ exstinctas Vof. ⁵⁰ succedat V. ⁵¹ desunt V. Vof. R. Steph. Bas. etiam Dan. ignorat illa Homeri. ⁵² desunt V. Vof. R. Steph. al.

Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Sic ait inlacrimans, recipitque ad limina gressum:

30 Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acocetes

Servabat senior: qui Parrhasio Euandro

Armiger ante fuit; sed non felicibus aeque

Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.

Circum omnis famulūque manus, Trojanaque turba,

35 Et maestum Iliades crinem de more solutae.

Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,

In-

SERVII.

28. FUNERE MERSIT ACERBO. *Acerbo*, im-
mature: translatio a pomis.

31. QUI PARRHASIO EUANDRO. 33 Arcadio,
a civitate Arcadiae, quam Donatus vult a *Parrha*
avi dictam: quod procedit, si *Parrha* nomen est
Graecum: si autem Latinum est, stulte sensi:
nam Graecum nomen etymologiam Latinam non
recipit. 34 [Alii Jovis filium *Parrhasium* dicunt, qui
habuit Arcadem filium, ex quo primo *Parrhasii*,
post Arcades, dicti sunt. Sane Arcadium genera
fuerunt quatuor, Parrhasiorum, Maeneliorum, A-
zanorum, Cynathorum. Alii non 35 Axanes &
Cynethos, sed Axanes & Cyneros dicunt.]

32. FELICIBUS AEQUE. Hic non felicitas com-
paratur; sed ut est illud III. Georg. 513. *Dū me-
lora pīs*: non, quia haec bona sunt, sed bona o-
portet.]

33. IBAT. PRO, IERAT. ALUMNO. *Alumnus* est,
qui Graece *παις* dicitur: quod nomen quia 36
Latinum non est, ut ab eo, quod est *nurtitor*, in-
venimus eum, qui nutritus est, transit ad nomen
aliud, & *alumnus* dicitur.

35. ILIADES CRINEM DE MORE SOLUTAE. Has
Aeneae ancillulas 37 intelligimus: nam omnes
38 honestas matres, hoc est, mulieres nobiles, in
Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre, de
qua legimus IX. 417. *Quae tu sola puer* 39 *multis e*
matribus causa Persequitur? 40 [Crinem autem so-
luta, ut VII. 903. *Palms percussa lacertos*.]

36. UT VERO AENEAS FORIBUS SESE INTU-
LIT ALTIS. Naturale enim est, ut intermissa la-
menta rependantur, cum aliquis notus advenit.
Sic in Statio, ingressis ducibus denuo doletur Ar-
chemorus VI. Theb. 37. 61 [Max ut 62 *morientia*
diguis Vultus Inachii penetrant limina reges,
Ceu nova tunc clades, & primo faucibus infans Vul-
nera, *lethalisvis irrumperet atria serpens*, Sic alium
ex alio, quamquam lassata fragore Postuma con-
minant, integrataque resultant Aeneaso clamore fo-
res.]

VARIORUM.

Ibid. QUAE. Qui Scholiastes Horatii lib. sat.
Od. 2. ut & Macrobius lib. IV. Saturn. cap. 4.
sed Donatus ad Terentium stat pro vulgata le-
ctione. HEINS. *Papigero suo Bigoniam egregias-*
que etiam Venetus. & deorato Oudartii.

28. MERSIT. *Verris Vratilavienis.*

29. INLACRIMANS. *Et lacrimans Ed. pr.*

30. EXANIMAT. *Exanimis* Leidenis. *postum Bigo-*
tianus. Heinus conjiciebat, *exanimis postu-*
& ita Cerdia quoddam legere ait, at improbat. *A-*
cotes, *Acotas*, *Acotes* codices.

34. OMNES FAMULUMQUE MANUS. *Omnes*
manus potiores scripti, quod elegantius. deinde
Trojanaque pubes in quarto Moreano. HEINS.
Circa Leidenis & secundus Moreni.

35. MAE-

33 Arcadio V. Steph. Fabr. al. deest Vof. R. 34 deest V. R. Vof. Steph. al. ad f. 33. 35 Exanes & Cybenos f.
A. e. c. dicunt * Den. Fabr. 36 in Latino V. in Latinis Den. Fabr. 37 intelligimus mansisse, excepta R. reliquis
omissis. 38 deest V. Vof. Basil. 39 *sanis* V. Vof. R. Steph. al. 40 deest *indem*. 41 deest *indem*. 42 *morien-*
tia in Statio legitur & *fragorem*.

- Ingentem gemitum tumis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
40 Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspide Ausoniae, lacrimis ita fatum obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum laeta venires,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor voherere paternas?
45 Non haec Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam: cum me complexus euntem

Mit-

S E R V I I.

39. NIVEI FULTUM PALLANTIS. Late patet hoc epitheton: refert enim potest & ad ⁶³ candorem pristinae pulchritudinis; & ad pallorem ex morte venientem; & ad frigus, quod ⁶⁴ proprium mortuorum est, ut VI. 219. *Corpusque lavant frigentis & ungunt.*

40. LEVI IN PECTORE. Pulchro, puerili: nondum setoso.

42. TENE, INQUIT. Iteratio est: nam supra ⁶⁵ dixit: *Lachrymis ita fatum obortis.* Sicut in quinto posuit v. 544. *Et fidem sic fatum ad aurem.* ⁶⁶ [Et paulo post intulit: *Et sese ostendit in armis.*] *Dic ait.* Sane sciendum, hanc adlocutionem talem esse, qualis illa ⁶⁷ est, ubi desletur Euryalus:] nam locis omnibus commovet miserationem, ab aetate, a tempore, a vulnere, a spe parentis. CUM LAETA VENIRET INVIDIT FORTUNA. Ac si diceret: Quantum noceret adversa, cum laeta talera intulit casum? Videtur autem dolere, quod queri non potest de fortunae crudelitate, quae ei uno eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. TENE autem INVIDIT FORTUNA MIHI, ut VIII. Ecl. 58. *Liber pampineas invidit collibus umbras.*

45. DISCEDENS DEDERAM. Καὶ τὸ εὐχόμενον hoc intelligimus: nam abcedens nusquam est Euandrum adlocutus Aeneas.

V A R I O R U M.

35. MAESTAE ILIADIS CRINEM DE MORE SOLUTAE. *Maestum* codices vetusti constanter. ut

apud Claudianum Bell. Gild. 408.

Si maestae squalore comae, lacrimisque senatum;
In Numidas pulsus folio commovis Adherbal.
Statius Thebaid. XII.

Maestiarumque super libamina secta comarum.
ita scribendum pluribus monui ad Epicedium Drusi §. 98. cum in optimis membranarum legatur, *libamina secta.* HEINS. Sic Epicedio Drusi indignas *Livia solve comas.* inf. 189. & Ovid. IV. Fast. 855. *Maestas Acca soluta comas. maestam barbam dixit* Lucan. II. 376.

36. FORIBUS SESE INTULIT. *Tectis sese extulit altis* Scholiastes Statii Theb. VI. 39. *foribus sese impulit* prior Hamburgicus. HEINS.

37. TUNGIS. *Tungis* Dorvill. Francianus, Parthal. Venetus, Leidenfis & duo Moretani. *tungis* primus Moreti. *sollit* alter Hamburgicus. mox *immugit* Mentelii prior & secundus cum Excerptis nostris. *immugit* pro *immugit.* ut saepe.

39. FULTUM. *Fultum* primus Moretani & alter Hamburgicus, *vultum* Leidenfis pro variae lectione.

40. LEVIQUE. *Lenique* Oudartii in corpore primus Moreti. mox *sic fatum* Hugenianus & prior Hamburgicus.

42. CUM LAETA. Cui Hugenianus. *fortuna tibi Zulichemius* a manu prima. *ne regna venires* alter Hamburgicus a secunda manu.

46. DEDERAM. *Dederim* a m. pr. Dorvill. *compressus* Vraillavienfis.

47. Mo-

⁶³ splendorem V. ⁶⁴ propriis V. Vol. Steph. al. ⁶⁵ ait Vol. R. Fabr. al. ⁶⁶ desunt R. ad nam. ⁶⁷ desunt: Vol. Steph. al. ⁶⁸ non ubi Dan. illa ubi Vol. Fabr. al.

Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acris esse viros, cum dura proelia gente.

Et nunc ille quidem spe multum captus inani

50 Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.

Nos juvenem exanimum, & nil jam coelestibus ullis

Debentem, vano maesti comitamur honore,

Infelix, nati funus crudele videbis.

Hi nostri reditus, expectatique triumphi?

55 Haec

S E R V I I.

48. CUM DURA PRAELIA GENTE. Subaudi-
mus fore.

50. FORS ET VOTA FACIT. 69 Forte (utrumque
enim dicimus) & jam vota suscepit. Potest & u-
num 70 esse FORSET, id est, *forſitan*. CUMU-
LATQUE ALTARIA DONIS. Id est, & ſacrificat,
& ſuſcepit vota. [Naturaliter autem queritur 71 de
errore mentis humane.]

51. NIL JAM COELESTIBUS ULLIS DEBEN-
TEM. Vivi enim, Superiorum ſunt; mortui ad In-
feros pertinent; unde in duodecimo 647. *Vos, o
mibi manes Eſſe boni, quoniam ſuperis averſa vo-
luntas*. Superis autem debemus omnia donec vi-
vimus, 72 ideo, quia, ut dicunt Phyſici, cum na-
ſci coeperimus, ſortimur a Sole ſpiritum, a Luna
corpus, a Marte ſanguinem, a Mercurio ingenium,
a Jove 73 horum deſiderium, a Venere cupiditates,
a Saturno humorem: quae 74 omnia ſingulis red-
dere videntur extincti. 75 [Et hoc ſecundum Phy-
ſicam diſciplinam: tradunt enim Phyſici, omnia
nos mereri a Superis, quae ruſus extincti reddimus
iſſis poteſtatibus ſuperis: quod & Plato videtur
aſſuere, qui dicit: Quod cum de effluſione fon-
tium, non aliarum quarumlibet rerum, ſed ipſa-
rum ſtellarum, fuerint animae corporibus commo-
dandae, quidquid de ipſis fontibus ſtellarum ebul-
lit, hoc intelligi debere ſtellas. Ergo priuſquam
in corpora ingrediantur animae, per haec ſigna er-
ratica tranſeunt, ſingula ſupradicta ſingulae acci-
piunt. Item exeunt ſingula ſingulis redhibere di-

cit: quae in corpus venientes perceperunt.]

52. VANO MOESTI COMITAMUR HONORE.
Inani, ut ſupra diximus, quantum ad 76 vivos per-
tinet: 77 [nam talia de mortuis fiunt ad ſolatum
ſuperſtitum; ut eſt apud Ciceronem in Catone ma-
jore cap. xx. *Solomus quidem ſapientis elogium eſt,
quo ſe negat velle ſuam mortem dolore amicorum
& lamentis vacare. Vult, credo, ſe eſſe charum ſe-
ciſ.*]

53. 78 [INFELIX NATI FUNUS. Hoc quidam
avideron, & vulgare accipiunt; ſed decenter ad
exprimendum patris adſectum nunc ad patrem re-
dit.]

54. HI NOSTRI REDITUS. Tales ſunt; ut ſup.
16. *Manibuſque meis Mezentius hic eſt.* 79 [EXPE-
CTATIQUE TRIUMPHI. Modò de ſe loquitur.]

V A R I O R U M.

47. MONERET. *Moveret* Parthaſ.

48. DURA PROELIA. *Dura in proelia Medi-
ceus*, a manu ſecunda, quod non intelligo.
HEINS. *Ad proelia* Leidenſis.

50. FORS ET. *Forſet* pro forte antiquum Horat.
lib. i. Satyr. vi. mutata litera, *forſit honorem fure
mibi invadeat quivis*. Hoc Prifcianus libro xv. il-
lud Servius agnoſcit. utrumque antiqua exempla-
ria. eodem tamen libro Prifcianus legit bis *forſ*,
& diſtinctis diſtinctionibus, ubi probat loco adver-
biorum nomina poni per caſus diverſos. Nomina-
tivum *Fors & vota facit*. item *ſole recens orto*,
pro

69 & Forte etiam vota ſuſcepit. poteſt & unum eſſe forſet, id eſt forſitam Voſ. V. R. Steph. al. in Voſ. & Steph. al. deſt
& in initio. ſuſcipit Voſ. Baſil. 70 eſſe forſ, id Steph. eſſe forſ. & unum forſitan vota facit, & jam vota ſuſcipit Dan. u-
num eſſe forſet, id eſt forſitan, vota facit, & jam vota ſuſcipit Fabr. 71 de terrore Dan. de horrore R. 72 debemus
omnia ideo V. 73 deſt Steph. Dan. Fabr. al. honorum deſ. V. omnium deſ. Voſ. 74 omnibus Steph. 75 deſunt V.
R. Voſ. Steph. al. 76 divos Commel. & Emraen. ſecuti vitioſam Genevenſem editionem, 77 deſunt V. R. Voſ.
Steph. Dan. 78 deſunt V. R. Voſ. Steph. al. 79 deſunt iſdem.

- 55 Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Volneribus pulsus adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praesidium Ausonia, & quantum tu perdis, Iule!
Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
60 Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Interfintque patris lacrimis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.

Haud

SERVII.

55. HAEC MEA MAGNA FIDES. *Kαὶ τὸ πικρὸν*
pater: quam de Pallantis reditu promiserat patri. ⁸⁰
[AT NON, EUANDRE. Aut mutavit declinationem: nam *Euander* facit, ut ipse lib. x. 515. *Pallas Euander in ipsis*: aut Graecum vocativum fecit *Euandros*.] PUDENDIS VULNERIBUS. A tergo illatis: & est consolatio. ⁸¹ [Quid autem *pudendis* sit, ipse exposuit, dicendo, *pulsus aspicias*.] NEC SOSPITE. Antiprosis est, [pro, *sospiti*:] & hoc dicit: Si ⁸² fuisset vulneratus a tergo, ⁸³ ipse ei optares interitum. ⁸⁴ [Alii, non talem habes, inquit, filium, quo sospite tibi dirum funus optares: quod parentes sibi precari solent ob nequitiam liberorum. Alii, non optabis, inquit, sospiti filio mortem: quod magis heroicae personae convenit: & quare *sospite*, pro, *sospiti*?]

59. HAEC UBI DEFLEVIT. Hoc est, postquam haec cum lachrymis ⁸⁵ dixit: *flet* enim, est cum voce lachrymare: unde habemus in sexto 426. *Continuo auditae voces, vagitus & ingens: Infantumque animae fletus in limine primo*.

60. TOTO LECTOS EX AGMINE. Troianos, Thucos, Arcades.

63. EXIGUA. Quamvis enim magna sint, orbitati patris prodesse non possunt; ⁸⁶ [sed tamen exhibenda sunt patri, quia debentur: aut est sensus: non quidem responsura luctui, sed tamen solennia: ergo iustitiae potius causa quam solatii.]

VARIORUM.

pro *forte* & *recenter*. FABRIC. *Fors* & constanter scripti. ut frustra sit Guilielmus Canterus, qui Nov.

Lect. lib. iv. cap. 8. *fors sit* hoc loco legendum contendit. quod videtur quoque velle Vossius ex Servio Instit. Orat. lib. iv. p. 15. videantur annotata nostra ad Valer. Flacc. i. 478. HEINS. *Fors* & firmat Rufinian. de Schem. Lex. p. 33. vid. Scal. & Brouckh. ad Propert. ii. vii. 33. Lamb. ad Horat. i. Od. 28. Erythr. in *sat. forsit*, pro *forfitan* dictum credit.

51. EXANIMUM. *Exanimem*. Edd. pr. & Mediol.

52. DEBENTEM. Nimis subtilia videntur, quae Servius habet. simpliciter de mortuo infelicitur, qui jam nullas poenas, incommoda &c. amplius debet Diis immitibus, quoniam morte sua *latisfecit* iis.

Ibid. COMITAMUR. *Comitamus ἀρχαῖος* in priore Moretano. quomodo & frequenter Naso, de quo ad illum lib. i. Trist. El. viii. 31. & xiii. Met. 55. HEINS. *Amore* Oudartii. *ab ore* primus Moreti a manu prima. *comitantur* Francianus & Parrhasianus, & ita Commentator Crucianus Horatii lib. ii. Od. 20. & Serv. ad x. 828.

53. FUNUS. *Vulnus* Parrhas. *funus nati* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 33.

54. EXPECTATIQUE. *Exoptatique* Menagii prior.

55. HAEC MEA. *Haec mora* primus Moreti. *pudendus V. passum* Francianus. male. recte citat Scholiast. Horat. ii. Od. 4.

56. NEC SOSPITE. *Non sospite* Venetus. *ne Zulichemius* & Leidenfis. *durum* Bigotianus, Menagii prior.

⁸⁰ defunt iisdem. ⁸¹ defunt iisdem. ⁸² fugisset V. Vol. Daa. Fab. ⁸³ ipsi ei Steph. ⁸⁴ defunt V. R. Vol. Steph. ⁸⁵ duxit Steph. ⁸⁶ defunt V. Vol. R. Steph. al.

- Haud segnes alii cratis, & molle feretrum
 65 Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
 Extructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem,
 Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi:
 70 Cui, neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis

Ex-

SERVII.

64. PHERETUM. ⁸⁷ [*Feretrum*, locus, ubi mortui feruntur, & est Graecum nomen: nam] Graeco *φῆρος* dicitur: unde per diacresin ⁸⁸ *pheretrum* fecit, ⁸⁹ [dictum a *ferendo*:] nam Latine *capulus* dicitur: unde & Plautus *Milit. v. l. 34. ait: Capularis senex*, id est, ⁹⁰ vicinus capulo. ⁹¹ [Et dictus est *capulus*, eo quod corpus capiat.]

65. VIMINE QUERNO. Sunt aliquae durae derivationes; tamen eis sic utimur cum adjunctione alterius nominis, ut *quernum vimen*; item *colurnum vernum*, ut II. Georg. 390. *Pinguiaque in verbis torrebimus exta colurnis. Ficulnum lignum*, ut Horatius I. Sat. VIII. I. *Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum*. Item *Aprugnum* ⁹² *callum*, ⁹³ [pro, *apinum*, ut Plautus.] Pers. II. v. 4.

66. OBTEUTU FRONDIS INUMBRANT. Veluti cameram quandam capulo ⁹⁴ ramorum extensione fecerunt.

67. ⁹⁵ [AGRESTI SUBLIMEM IN STRAMINE. Hoc est, ⁹⁶ super frondes ponunt: nam hic reddit, quod omiserat supra, dicens: *Extructosque shotus*: nec addens unde.]

68. DEMESSUM. Participium est, veniens ab eo, quod est *metor*. ⁹⁷ [Sane ab eo, quod est *meto*,] praeteritum perfectum *messui* facit. [LANGUENTIS HYACINTHI. *Languentis*, aut postquam decerptus sit: aut quia non est acuti coloris: aut quando demittit caput. ⁹⁸ Sane *Hyacinthus*, puer fuit Euro-

tas, vel, ut quidam volunt, ⁹⁹ Oebali filius: cetera de hoc in Bucolicis dicta sunt.

69. SEU MOLLIS VIOLAE. Subaudi, florem.]

70. SUA FORMA RECESSIT. Id est, propria pulchritudo.

72. OSTROQUE AUROQUE RIGENTES. Unum quae vacat: & est additum hiatus causa.

VARIORUM.

prior. *diro* Excerpta nostra. *volucribus passum* prior Hamburgicus.

57. HEI MIHI. In multis codicum *heu mihi*. HEINS. *Ei* Leidensis. sed *hei* vindicat Donatus ad Terent. Phorm. I. III. 26.

58. ET QUANTUM. *Et* deest Ed. pr.

59. DEFLEVIT. Id est, flendo finem fecit. Canong. ad Avian. Fab. I. *Heu ubi* alter Hamburgicus.

61. COMITENTUR. *Comitantur* secundi Rotendorphius, Hamburgicus, Oudartii & Leidensis.

65. ARBUTEIS. *Arborea* Venetus.

66. INUMBRANT. *Obumbrant* Leidensis. eadem diversitas IV. Georg. 20. & apud Claud. II. Rapt. 26.

67. SUBLIMEM IN STRAMINE. *Tu* in non agnoscunt libri veteres. iidem *hic juvenem*, non *hic*. HEINS. *Sublimem stramine* Zulichemius & Gudianus. *Hint juvenem* Ald.

68. DE-

⁸⁷ desunt V. R. Steph. al. ⁸⁸ phertron pheretum facit Steph. feretrum, ferarum R. facit Dan. Fabr. al. ⁸⁹ desunt V. R. Vol. Steph. al. ⁹⁰ dignus V. ⁹¹ desunt R. Vol. qui dictus e. c. ab eo V. ⁹² Gallum V. ⁹³ desunt V. R. Vol. Steph. ⁹⁴ ramorum horum R. ⁹⁵ desunt R. ⁹⁶ supra, & reddidit V. ⁹⁷ desunt R. Fabr. sane *meto* praet. p. messui facit Vof. quod est *metor* pr. Vof. ⁹⁸ desunt V. Vof. R. Steph. al. ed. 7. ⁹⁹ notam ad 7. 69. nusquam vidi nisi in Malv. Ed. ⁹⁹ Hyabilli Dan.

- Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 75 Fecerat, & tenui telas discereverat auro.
 Harum unam juveni, supremum maestus honorem;
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu:
 Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 Aggerat, & longo praedam jubet ordine duci.
 80 Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.

Vin-

SERVII.

73. LAETA LABORUM. Figura est, *laetus il-
 lius rei*: nam modo dicimus, *laetus* ¹ *labore*.

74. ² [SUIS MANIBUS SIDONIA DIDO. Ut IV.
 263. *Dives quae munera Dido. Suis autem mani-
 bus*, ut heroides solebant.]

75. DISCREVERAT. Depinxerat: simul ³ & a-
 mantis affectus ostenditur.

76. HARUM UNAM. ⁴ [*Unam*, pro alteram,] de
 duobus ⁵ scilicet: & *horum alterum*, & *horum unum*
 possumus dicere: nam Artigraphi hoc tantum ve-
 rant ⁶ dicere, ne de duobus *alium* dicamus: quod
 de multis proprie dicitur. Sane figurate dixit: *Ve-*
stem induit, ut II. 275. ⁷ *Exuvias indutus Achilles*:
 cum in usu sit, ⁸ *indui illa re*, ut y. 83. *Indutosque*
jubet truncos hostilibus armis. Id est, truncos indu-
 tos jubet offerri. ⁹ [Sane hoc videtur secundum
 caeremonias Flaminum subtiliter dixisse. Flamini
 enim nisi unum mortuum non licet tangere, sed
 Aeneas plurimos postea occidit. Sed aliud est, in
 bello occidere; aliud, mortuum tangere. Sciendum
 est tamen, Aeneae omne genus sacerdotii tribui.]

77. ARSURASQUE COMAS OBNUBIT AMICTU.
 Harum unam ¹⁰ [de duabus vestibus] induit juve-
 ni; altera caput ¹¹ ejus velavit: nam supra duas ves-
 tes dixit esse prolatas. OBNUBIT autem, velavit:
 translatio a *nubibus*, quibus tegitur coelum: unde
 & *nuptiae* dicuntur, quod nubentium capita ¹²
 [obnubantur, id est,] velentur.

78. LAURENTIS PRAEMIA PUGNAE. Mittit
 praemia, quae de praeda Laurentis pugnae sustu-

lerat: nam *praeda* est, quae eripitur; *praemium*,
 quod offertur.

80. EQUOS ET TELA, QUIBUS SPOLIAVERAT
 HOSTEM. Vel Pallas, vel Aeneas: nam ambigue
 positum est. *Spolia* autem ¹³ cum proprie ea tan-
 tum sint, quibus hostis spoliari potest, ut lorica,
 vel vestis, abusive jam *spolium* dicitur, quidquid
 hostibus tollitur: unde est VI. 168. *Postquam illum*
vita victor spoliavit. Achilles. ¹⁴ [Alii, *equos, &*
tela, quibus spoliaverat hostem, ad Pallantem vo-
 lunt tantum pertinere: quia in Antiquis disciplinis
 relatum est: *Quae quisque virtute ornamenta com-
 secutus esset, ut ea mortuum eum condecorarent*.
 Sallustius: *Exuant armis equisque*.]

VARIORUM.

68. DEMESSUM. *Demissum* Gudianus a manu
 prima. *poplite* Venetus. *messum de pollice* Serv. ad
 II. Georg. 274. *decissum* Dorvil. a m. sec.

70. NEC DUM. *Non dum* Venetus. *nec non*
 prior Hamburgicus. *sua fama* Hugonianus. *mox*,
jam non Leidenensis. *mox, nec jam mater* Dorvil.

72. TUNC GEMINAS. *Tum* scripti, & *auroque*
ostroque rigentes, quod perperam improbat Pierius.
 nam & apud Claudianum habes *texta ostro rigentia*.
 sed tamen vulgata scriptura in secundo Moretano
 exstabat. HEINS. Sed lib. I. 648. *pallam signis au-*
roque rigentem. in quibusdam *auroque ostroque*. de
 quo vid. ad IV. Aen. 134. Barth. ad Stat. II.
 Theb. 406. *nitentes* citat, memoriae vitio.

73. LA-

¹ *labore*, *laetus ingenio* V. ² desunt V. R. Vof. Steph. al. ³ & mentis affectus ost. R. simul & mentis ostenditur
 Vof. simul amantis at. ost. V. Basil. ⁴ desunt V. R. Vof. Steph. al. ⁵ deest iisdem. ⁶ deest iisdem. ⁷ *exuvias* R.
 unde colligi potest confusio illa in Mss. *excubiarum* & *enudiarum*. de qua vide ad Valer. Flac. v. 252. ⁸ *induit* iisdem.
⁹ desunt V. R. Vof. Steph. al. ¹⁰ desunt iisdem. ¹¹ ei V. ¹² desunt V. R. Vof. Steph. al. *velantur* V. R. Vof.
¹³ cum ea tantum Basil. cum proprie illa sint Steph. ¹⁴ desunt V. Vof. Steph. al.

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caelo sparsuros sanguine flammam:

Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

85 Ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terrae.

Dtt-

SERVII.

81. UMBRIS INFERIAS. ¹⁵ Proprie enim inferiae sunt sacra mortuorum.

82. CAESO SANGUINE. Pro, caesorum, ut supra; *Captivoque rogi perfundat sanguine flammam*. ¹⁶

84. IPSOS FERRE DUCES. Suos scilicet, qui illo mille praecedant. ¹⁷ Melius tamen est, jubet truncos ferre ipsos duces, [id est, ducum spolia:] ut tropaea, duces ipsos dixerit. Sicut supra 16. *Adnatisque meis Alexenthus hic est*, [de tropaeo: duces autem, ut Halesum, & ejusmodi, quos occiderat Pallas, duces ipsi portarent: ¹⁸ nam ducum fuerat tropaea portare, ut habeat pater solatium de victoria filii, & honor funeri accedat.] INIMICAQUE NOMINA FIGI. Pro, inimicorum: dicit autem adfixos tropaeis titulos cum nominibus occisorum.

85. DUCITUR INFELIX AEVO CONFECTUS ¹⁹ ACESTES. Quasi qui confectus nimio dolore ire non poterat. Et bene ex rerum permutatione expressit doloris magnitudinem, dicens, ita ²⁰ doluisse Acestem, ut pene carens humano sensu per se ire non posset; & equum ita sensisse interitum domini, ut in humanum migraret affectum: nam & lachrymabat, & sponte sequebatur cadaver. ²¹ [Et bene, cum hominis sit ire, equi ducere, hominem autem duci ait; de equo, *Is lachrymans*.]

86. FOEDANS. Vel cruentans, vel lacerans.

87. TERRAE. Id est, in terra. ²² * [Et figurate, sternitur terrae, ut XII. 382. *Truncumque reliquit arenae*.]

VARIORUM.

73. LACRUM. Bonorum citat Rufiniam. de

Schemat. Lex. pag. 33. vid. ad lib. I. 441.

74. QUONDAM MANIBUS. *Manibus quondam* in primo Moretano & secundo Rottendorphio. HEINS. Et Franciano & Parrhaf.

75. FECERAT. Tenet Venetus.

76. SUPREMUM. *Supremo honore* Parrhafian. *supremus* alter Menagii.

77. ARSURASQUE. *Hirsutasque* Venetus.

80. SPOLIAVERAT. *Spoliaverit* Dorvil.

82. FLAMMAS. *Malo flammam* cum Menagiano priore & Gudiano, quia *inferias* habes eodem versu, atque ita veterimus Vaticanus Pierii. Montalbani *sparsuras*, nempe *inferias*. Pieriani quidam *sparsuras*, nil multa. quamquam & sic Mediceus & Gudianus aliqui nonnulli nostrorum. & vetustae Macrobianae editiones lib. VI. Saturni. 6. nam Britannicus Pontani, & Thuanus codices illic *sparsuras*. HEINS. *Sparsuras* Francianus. *flammas* Dorvil. Ed. Venet. & Mediol.

83. INDUTOSQUE. *Inductosque* Gudianus a manu prima.

84. FIGI. *Figi* prior Hamburgicus, Francianus: *nomina* Gudianus a manu prima. *nomina figi* est in foreulo scripta circumferri.

85. ACETES. *Aletes* perperam legitur apud Macrobianum lib. IV. Saturni. cap. 3. perperam etiam vir summus Josias Mercerus ad Nonium Marcellum *Aestes*. neuter hic locum habet. HEINS. *Aestes* alter Hamburgicus. & ita Edit. Steph. & quidam apud Servium.

87. PROJECTUS. *Prostratus* in altero Vossiano, &

¹⁵ Proprie. Nam inferiae V. Vof. R. Steph. al. ¹⁶ nec enim sanguis caeditur V. ¹⁷ desunt Vof. R. pro ducum spolia Pierii. Fabr. hoc est ducum spolia V. Bassi. ¹⁸ desunt V. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ ACESTES Steph. mox *Aestes* V. Vof. R. Acestem Bassi. ²⁰ corruptus hic admodum R. qui habet doluisse Acoethae mptae nec carens h. f. p. f. i. n. p. & cum multa sensisse int. & ut in h. &c. ²¹ desunt V. Vof. Steph. al. sed R. ignorat omnia usque ad Aethon 2. 90. ²² * desunt iisdem, ad *pefrit* 7. 89.

Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.

Post bellator equus, positus insignibus, Aethon

90 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.

Hastam alii galeamque ferunt: nam cetera Turnus

Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique sequuntur,

Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.

Post-

SERVII.

88. PERFUSOS SANGUINE CURRUS. Aut captivorum, aut ipsius Pallantis.

89. POST BELLATOR EQUUS. Militaris enim disciplinae fuit, ut equus usque ad sepulchrum duceretur; armiger perverſa arma geſtaret: unde hanc consuetudinem videtur Poëta ſervare. POSITIS INSIGNIBUS. Sine phaleris.

90. IT LACHRYMANS. Non mirum eſt, quod equum dicit lachrymare, cum Homerus etiam divinantem induxerit ²³ [Xanthum equum Achillis mortem Iliad. T. 498. *Καὶ δὲ ὁ πρῶτος γὰρ σπῆσθαι, ὅστις ἄρχεται. Ἀλλὰ τοὺς ἑταίρους ἡμιερὸς ἔλθῃς, ἵδῃς τε ἡμῶς Ἀΐτιος, ἀλλὰ θεὸς το μύθος, καὶ μάλιστα πρῶτατος.* Et paullo poſt: *Ἀλλὰ σοὶ ἀδὲρ Μόρσιμος ἰσὺ θεῶ τε καὶ ἀνέρι ἴφι δομῆται.* Equos autem Achillis inducit Patroclum lugentes Iliad. P. 426. *ἵπποι δὲ Ἀιακίδαο μάχης ἀπάνευθε ἕλκῃς Κλάϊον, ἱερῆν πρῶτα· πρὸς ἵππῳ ἑτάχῃ· ἔν τε καὶ ἐγὼ, πρῶτον δὲ ἴφι.* ²⁴ [Plinius ſolum equum præter hominem lachrymare, & doloris adfectum ſentire, dicit.] AETHON. Nomen equi, quo etiam Aurora equus vocatur, ²⁵ [vel a ſplendore: nam *αἶθρ*, ardeo dicitur: vel a curſus celeritate, quæ *αἶς* *διὸν*, id eſt, *perpetuo currens, indefſus.* Quod autem equus bellator dicitur, & phalanx comitatur, juxta morem Romanum ait, ut dignitas in regii adoleſcentis ſervetur exequiis: quia apud Romanos, quod erat vivo conſeſſum, mortuo non adhibebatur; militaris autem diſciplinæ erat. GUTTIS GRANDIBUS. Bene grandibus, quia de equo.]

91. NAM CAETERA TURNUS VICTOR HABET. *Καὶ τὰ τοιαῦτα* & alia eum ſuſtulſſe intelligamus, non tantum balteum; ut legimus ſu-

pra: ²⁶ [nam ſola haſta & galea oſtenditur remanſiſſe.]

92. PHALANX. Lingua Macedonum, *legio*. Quod autem ait *maeſta*, Arcadas intelligimus: unde ²⁷ infer: TEUCRIQUE SEQUUNTUR, TYRRHENIQUE DUCES. Et hoc eſt, quod ait ſupra 60. *Es ſoto lectos ex agmine mittit Mille viros.*

93. VERSIS ARCADES ARMIS. ²⁸ Lugentium more mucronem haſtae, non cuſpidem contra terram tenentes: ²⁹ [quoniam antiqui noſtri omnia contraria in funere faciebant:] Scuta etiam invertentes propter numina illic depiſta, ne eorum ſimulachra cadaveris polluerentur aſpectu, ³⁰ [ſicut habuiſſe Arcades Bachilides in Dithyrambis dicit: & hoc,] ³¹ ut nonnullis fruſtra placer: nam lugentium mos, eſt prioris habitus immutatio. ³² [Alii *verſis armis*, in obliquum verſis ſcutis; ne ſplenderent inſignia: *Arma* autem ſcuta dici ipſe declarat, ut x. 841. *Lausum ſocii exanimem ſuper arma ſerebant*; ſed poteſt hoc de armis verſis non ad Arcadas ſolum, ſed ad omnes pertinere: an *verſis armis*, quod interempto Pallante victos jam ſe Arcades arbitrabantur: alii dicunt hunc morem fuiſſe, ut de ſuo duce nunquam voce quereretur exercitus, ne ſeditio paulatim inſurgeret; verum armorum ordinem mutantes ſcuta ſupina portarent. Ergo vel Aeneas ab Arcadibus arguitur, quod Pallas non ſit vindicatus; vel Euander, quod novi hoſpis gratia adoleſcentem temere in bella proſiceret.]

VARIORUM.

& priore Hamburgico. HEINS. *Deſectus* Oudartii.

88. PALL-

²³ ita continant. Quod autem equum ſic lachrymare, non mirum eſt R. V. Voſ. Steph. al. ²⁴ deſunt V. R. Voſ. Den. ſed Steph. deſunt Xanthum E. A. mortem, Græca vero habet. ²⁵ deſunt V. R. Voſ. Steph. al. ²⁶ deſunt iſedem & Den. ad *Quod autem*. ²⁷ deſunt R. Voſ. V. Steph. al. ²⁸ inferius V. inferi R. ²⁹ lugentium V. R. Steph. al. & mox iterum. ³⁰ deſunt V. R. Voſ. Steph. al. ³¹ deſunt iſedem. ³² deſt R. Voſ. ³³ deſunt R. Voſ. V. Steph. al. ad 7. 96.

Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 95 Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
 Fata vocant. Salve aeternum mihi, maxime Palla,
 Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos
 Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
 100 Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
 Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
 Corpora, per campos ferro quae fusa jacebant,

Red-

SERVIL

94. COMITUM. Potest pro comitantium accipi.

95. GEMITUQUE. Deest, *enim*.]

96. ALIAS HINC AD LACHRYMAS. Ad aliam sepulturam, ³¹ [id est, ad ceteros sepeliendos, qui eodem praelio ceciderunt.]

97. SALVE AETERNUM MIHI, MAXIME PALLA, AETERNUMQUE VALE. Varro in libris Logistoricis dicit: *Ideo mortuis salve* ³⁴ [*& vale*] *dici*; non quod aut valere, aut salvi esse ³⁵ possint; sed quod ab his recedimus, eos ³⁶ nunquam visuri. Hinc ortum est, ut ³⁷ etiam maledicti lignificationem interdum ³⁸ valeat obtineat, ut Terentius Andr. IV. II. 14. *Valeant, qui inter nos* ³⁹ *disidium volunt*: hoc est, ita a nobis ⁴⁰ recedant, ut ⁴¹ nunquam ad nostrum revertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur VALE, non etymologia consideranda est; sed consuetudo, quod nullis *vale* dicimus, nisi a quibus recedimus.

100. ORATORES. Legati, a perorando pro publica nominati; ⁴² [quod *orabant*; id est, *agebant*: unde & *actores causarum*, *oratores* appellantur.] URBE LATINA. Pro, Latini: id est, de Lauro-lavinio.

101. VELATI RAMIS OLEAE. Non coronati (nec enim lugentes decebat) ⁴³ [ut qui pro mortuis precabantur;] sed instructi, & ornati: id est, in manibus olivae ramos ⁴⁴ ferentes, sicut Homerus Iliad. A. 14. *Στιμυλὸν ἔχον ἢ χεῖρ ἐκκόβου* A.

πᾶλλον. ⁴⁵ VELATI autem, ornati: & illo loco significat v. 366. *Victori velatum auro vittisque juvenum*: cum vittis non aut velentur aut coronentur victimae; sed ornentur: ⁴⁶ [aut certe *velati*; ab omni injuria rectori, Jure gentium] VENIAMQUE ROGANTES. Beneficium ⁴⁷ [juxta antiquum modum dictum, hoc est, sepulturam suis petentes.]

102. FERRO QUAE FUSA. *Fusa* modo, interempta; alias fugata; sed discernuntur epithetis, ut si dicas, *ferro fusus*, vel *metu fusus*.

VARIORUM.

88. PERFUSOS. *Perfusus* secundus Rottendorphius. *perfosos* Bigotianus a manu secunda. *curfus* Hugonius. *cultus* Zulichemius.

91. FERUNT. *Gerunt* Sprotianus.

93. TYRRHENIQUE DUCES. Nostri codices, exceptis Montalbanio, duobus Moretaniis & Veneto, *Tyrrhenique omnes*. quod ex subsequenti versu irreplet perperam. HEINS. Et Francianus & Regius *omnes*.

94. PROCESSERAT. Non moverem hanc lectionem loco, nisi in vetustis codicibus *praecefferat* legeretur, idque constanter. idem & de suis Pierius testatur. postea tamen *procefferat* in Veneto offendi, & in Gudiano pro diversa lectione. vide adnotata lib. VIII. 462. HEINS. *Omnis comitum laege* Parrhas. vid. VIII. 462. *praecefferat* Edd. pr. & Mediol.

95. AD-

93 defunt iisdem. 34 defunt Vof. V. Steph. 35 possunt V. R. Vof. 36 nusquam V. Dan. 37 in maledicti lignificatione V. 38 vale Vof. Dan. Fabr. al. deest Steph. 39 *disidium*. ita V. R. Vof. etiam in Mss. ad lib. v. 80. ubi eadem fere leguntur. male *diffidium* Edd. 40 discedant V. Vof. R. Steph. al. 41 in nostrum r. asp. Vof. 42 defunt V. R. Vof. Steph. al. 43 defunt V. R. Steph. al. 44 tenentes V. 45 velati autem ornati V. R. Vof. & illic loco R. 46 defunt V. R. Vof. Steph. al. 47 defunt iisdem. *PRAECANTES*. beneficium V. reliqua ignorat.

- Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae:
Nullum cum victis certamen & aethere cassis:
105 Parceret hospitibus quondam socrisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud adspernanda precantis,
Prosequitur venia, & verbis haec insuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
110 Pacem me exanimis, & Martis sorte peremtis

Ora-

SERVII.

103. REDDERET. Ostendit jam campos in Trojanorum esse potestate.
104. [NULLUM CUM VICTIS CERTAMEN. Deest, esse oportet.] ET AETHERE CASSIS. 49 Id est, luce vacuis: unde & *retia*, *casses* dicimus: 50 hoc autem bene addidit, 51 quoniam victi possunt innovare certamen.
106. 52 [BONUS AENEAS. Ideo, quia ab eo facile impetratur.] HAUD 53 ASPERNANDA Justa, non contemnenda. Sepulturae enim beneficium generaliter debetur universis.
107. 54 [VENIA. Quam petebant; aut *venia*, humanitate.] INSUPER ADDIT. Accumulat verbis beneficium, dicens pacem se etiam vivis velle praestare. *Pacem* autem ideo defunctis, quia ait supra: *Nullum cum victis certamen*: & mortuorum *pax*, sepultura est: unde 55 elegit 56 verbum quod tam vivis, quam mortuis aptum esset.
108. QUANAM. Quanta & qualis: nam mirantis est: nec enim dubitat, cum ipse dicat *indigna*. 57 [Ergo potest *indigna* esse: quaenam vos fortuna implicuit, quae est indigna bello: & mira est oratio conciliantis se hostibus suis.]
109. IMPLICUIT. Id est, involvit invito. 58 [Bello autem, incertum datus an ablativus.
110. MARTIS SORTE PEREMPTIS. Ad illud: *Nullum cum victis certamen*.]

VARIORUM.

95. ADDIDIT. Edidit Mediceus a manu secunda. sed male. quod tamen & in priore Menagio, & in Menteliano altero itidem legitur. HEINS.

Gemitu haec edidit Francianus. *edidit* Parrhasianus.

96. NOS. Imitatus Statius IV. Theb. 601. vide Lutar.

Ibid. ALIAS. *Aliter* Venetus:

97. PALLA. *Pallas* Hugonius. sed *Palla* agnoscit Donatus ad Terent. Andr. IV. II. 13. ita *Doryla* Calpurn. Ecl. II. 96.

99. FEREBAT. *Cedebat muros g. in testa* Ed. pr. *ferebant* Gudianus. *gressusque* Oudartii & Dorrill.

100. EX URBE. *De gente* Bigotianus.

101. ROGANTES. *Precantes* Parrhas. & Venetus. & ita Serv. x. 31.

103. AC TUMULO. *Tumulos* Mentelianus alter. & sane *succedendi* verbum cum quarto casu etiam alibi apud nostrum jungitur. Verus inscriptio Romae in Basilica D. Pauli ad viam Ostiensem porta aenea ad laevam,

Tu quoque, qui sacri succedis limina templi,

Has, per quas intras, studiosus inspicere portas.

vide plura apud Vossium de constructione cap. XLIII. & nos ad Nasonis lib. XIII. Met. 613. & supra lib. III. 131. HEINS. *Succedere dextrae* Parrhas. a m. pr. desumptum ex lib. x. 847. Tacit. II. Ann. 20. *ut si murum succederent*. ubi nihil mutandum. sic *subire muros* IX. 171.

104. VICTIS. *Vinctis* Bigotianus.

Ibid. AETHERE. *Aëre* Mentelii tres & septem alii. *agere* Excerpta nostra.

105. SOCERISQUE. *Sociisque* Venetus pro diversa lectione.

106. AD-

49 vacuis R. Vof. Steph. al. privatis, vacuis V. 50 sed & vestimenta araneorum *casses* dicuntur. Hoc V. 51 quod Vof. R. Steph. al. 52 desunt V. R. Vof. Steph. al. 53 ASPERNENDA V. 54 desunt V. R. Vof. Steph. al. 55 agitur V. R. 56 verbum utriusque aptum V. Vof. R. Steph. al. & nihil amplius. 57 desunt iisdem. 58 desunt iisdem ad x. 112. sed V. ad x. 113.

Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.

- 115 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si peller Teucros
Adparat; his mecum decuit concurrere telis:
Vixet; cui vitam Deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris subponite civibus ignem.
120 Dixerat Aeneas. Olli obstupuer silentes;

Con-

SERVII

112. NEC VENI. Pro, nec venissem: tempus est pro tempore: & vivit *quasi idem*.]
113. NEC BELLUM CUM GENTE GERO. Subaudiendum, *sed cum Turno*: per quod ⁹⁹ populariter eorum capat favorem, ⁶⁰ [aut ut seditionem eorum adversum regem invocat.]
114. ⁶¹ [HOSPITIA. Hoc verbum duo ⁶² significat: & quo ab alio recipimur; & quo aliquem recipimus.]
115. HUIC MORTI. *Assumptum*, quasi jacentes ostendit.
116. SI BELLUM FINIRE MANU. Hoc est, ⁶³ interecione: potest enim & pace finire.
117. ⁶⁴ HIS MECUM DECUIT CONCURRERE TELIS. Aut qui se Teucros parat peller, aut tela sua ostendit, ut armatus in concilio fuerit.]
118. VIXET. Pro, vivisset: & est Syncope DEUS, AUT SUA DEXTRA DEDISSET. ⁶⁵ Victoria enim, vel vita, duplici ratione consistunt, aut virtute, aut voluntate Fortunae.
119. MISERIS CIVIBUS. Quasi aliena culpa per-euntibus: ⁶⁶ [et bene commendatur dicentis bonitas; quasi & ipse eorum misereatur.]
120. OBSTUPERE SILENTES. Id est, obstupesci sunt, & silere coeperunt. ⁶⁷

VARIORUM

106. ADSPERNANDA. *Aspernenda* Oudartii.
107. PROSEQUITUR. *Persequitur* Zulichemius, *praesequitur* Hugenianus
109. QUI NOS. *Quid nos* prior Hamburgicus & Zulichemius.
110 PACEM NE EXANIMIS. *Me nostri* & Picriani praestantiores, sublata interrogationis nota, quomodo & Mentelianus a manu prima. *pacem quam exanimis* prior Vossianus. HEINS. *Pacem me e. e. M. f. parentis* Francianus.
111. VELLEM. Donatus, *mallem*. magis, (inquit) vellem & vivis praestare beneficium pacis, aliqui omittunt *et*. *Equidem vivis concedere mallem*. FABRIC. *Vivis equidem* Oudartii.
112. NISI FATA LOCUM. *Ni fata* Probus lib. I. Grammatices aliter Carisius & Diomedes. HEINS.
113. CUM GENTE. *De gente* alter Hamburgicus. *relinquit* Francianus
114. CREDIT. *Contulit* unus codex. in Gudianum erasa verus lectio.
115. TURNUM. Ita omnes praeter Montalbani-um. *Marti* Sprotianus. HEINS. *Marti* Bigotianus & a manu secunda alter Hamburgicus. *se ponere* Oudartii. *Turnum* & *Marti* Francianus. vid. *supr.* IX. 599. *hinc* Vetus. scriptum fuerat *Turnum*.

⁵⁹ deest V. R. Steph. al. ⁶⁰ desunt V. R. Vol. Steph. al. ⁶¹ desunt iisdem. ⁶² significat * & quo aliquem rec. Dan. ⁶³ interiectione Dan. interemptione Steph. Fabr. hoc est enim interiectione Basil. interiectione R. cum interiectione Vol. ⁶⁴ desunt V. R. Vol. Steph. al. ⁶⁵ victoriam vel vitam, quia duplici ratione consistit victoria, ut &c. V. Fabr. & Basil. nisi quod constar habeat. victoria vel vita, quia d. &c. Steph. victoria vel vita duplici r. consistunt (constant R.) ut &c. Vol. R. ⁶⁶ desunt V. Vol. R. Steph. al. ⁶⁷ votum tantae benevolentiae & virtutis V.

Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis & crimine Drances
Insensus juveni Turno sic ore vicissim

Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
125 Vir Trojane, quibus coelo te laudibus aequem?
Justitiaene prius mirer, belline laborum?
Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit Fortuna, Latino
Jungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.

130 Quin

SERVII.

122. TUM SENIOR. Cui ab aetate praestatur auctoritas. ODIIS, ET CRIMINE DRANCES INSENSUS JUVENI TURNO. ⁶⁸ [Aut qui cum odio semper & criminationibus persequatur:] aut ⁶⁹ propter suum crimen, id est, incertiam, quam semper virtuti constat esse contrariam: aut *Turni crimine*, qui tot viris causa mortis exstiterat.

124. ORSA REFERT. Coepta verba. O FAMA INGENS, INGENTIOR ARMIS. Frustra ait Donatus, hoc nomen de his esse, quae non recipiunt comparationem: nata, quia augmentum recipit, & comparatur. Alia illa sunt nomina, in quibus est dubitatio, ⁷⁰ utrum comparentur, ut est ⁷¹ *perfectus*, quod si velis comparare, ⁷² [ut dicas, *perfectior*,] incipit *perfectus* non esse *perfectus*.

125. COELO TE LAUDIBUS AEQUEM? Pro his, qui in coelo sunt, id est, diis, ut VIII. 64. *Caeruleus Tybris coelo gratissimus amnis*: ⁷³ [et est oratorium, non invenire paria verba virtutibus. *Coelo* autem, dativus; *laudibus*, ablativus.]

126. JUSTITIAENE PRIUS MIRER, BELLINE LABORUM? Figura Graeca, *miror illius rei*; ⁷⁴ [et *regno illius rei*, ut [*Δαυμῶν* *ἰσχυρῶς* *ἔχει*] Homer. II. A. 38. *Τυδίδος τε ἰσὶ ἀνδρός*. Inde Horatius ait HI. Od. 30. *Es qua* ⁷⁵ *pauper aquae Daunus agrestium regnavit populorum*, pro agrestibus populis: ⁷⁶ [ita & hic *justitiae, laborum*, genitivum pro ablativo posuit: si autem *justitiae* le-

geris, subaudiendum, *justitiae laudibus*; si *justitia*, subaudiendum, *praeditum*.]

128. SI QUA VIAM DEDERIT FORTUNA. ⁷⁷ [*Viam*, id est, rationem. Et] bene cum exceptione pollicetur, dicens, si voluntatem nostram fortuna comitetur.

129. FOEDERA TURNUS. Vel ⁷⁸ conjugii, vel amicitiarum. ⁷⁹ [et potest videri deesse, *alia*.]

VARIORUM.

nom. unde *Turno*. ut & Ed. Mediol.

117. DECUIT MECUM. *Mecum decuit* Gudianus, secundus tertiusque Rottendorphii, cum Menteliano altero & Leidensi. concinne: uti & Plerius jam monuit ex suis. HEINS.

118. AUT SUA. *Et sua* Menagii prior.

120. OLLI. *illi* Dorvill.

122. ET CRIMINE. *Sed crimine* Donatus ad Terentii Hecyr. V. II. 13. Ed. Lind. *infectus* alter Menagii & Gudianus. *infectus* Mentelii prior. *infectus* Hugonius & a manu prima Medicus.

126. JUSTITIAENE. Priscianus lib. XVII. *Justitiane* agnoscit. sed ita, ut alteram lectionem *Justitiaene* aptiorem esse fateatur, quam scripturam & alibi est amplexus, ni fallor, libro XVI. ut & lib. XVIII. bis terve. agnoscit quoque Servius eandem scripturae discrepantiam. Apud Alcuinum in Grammatica mendose, *Justitiaene labores*. *laborem* codices nonnulli ex nostris: sed illi interpolati.

⁶⁸ desunt R. V. Steph. al. aut quem o. f. e. c. insequantur Vof. ⁶⁹ per suum Steph. al. ⁷⁰ deest Vof. ⁷¹ perfectus, non esse, perfectus R. reliquis omittis. ⁷² desunt V. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. ⁷³ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁷⁴ desunt R. desunt *Daunus* &c. Vof. V. Dan. sed Homeri loco caret Steph. al. ⁷⁵ paupere Daunus Steph. al. ⁷⁶ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁷⁷ desunt iisdem. ⁷⁸ conjugis Babil. vult conjugii R. vitiose. ⁷⁹ desunt R. V. Vof. Steph. al.

- 130 Quin & fatalis murorum adtollere moles,
 Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
 Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies; & pace sequestra
 Per silvas Teucris, mixtique inpune Latini,
 135 Erravere jugis. Ferro sonat ista bipenni
 Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:

Ro-

SERVII.

130. FATALES MOLES. Quia audierat: supr. 112.
 * [Nec veni,] nisi fata locum sedemque dedissent.

131. SAXA TROJANA. Ambitiose ait: quasi Trojanis fataliter debita; * [vel Trojana, in usum Trojanorum.]

133. PEPIGERE DIES. Pacti sunt: nam ab eo, quod est *pacifcor*, & *pepigi*, & *pactus sum* facit: sic ut ab eo, quod est *parco*, * & *parfi*, & *perparci* facit. PACE SEQUESTRA. * Media: namque *sequester*, * est aut medius inter duos altercantes; aut ad quem aliquid ad tempus seponitur: * [dictum autem a *sequendo*, quod ejus, qui electus sit, utraque pars fidem sequitur.] *Pacem* ergo *sequestram*, inducias dicit, id est, pacem temporalem, & mediam inter bellum praeteritum & futurum.

134. MIXTIQUE IMPUNE LATINI. Apud majores magna erat cura fidei, adeo ut * [induciis factis conloqui soliti essent duces populi Romani cum hostium ducibus; summaque severitate vindictatum, si injuriam se passos quererentur: denique obfessa Urbe a Tarquinio,] inter Porfennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in Urbe celebrarentur, ingressi hostium duces curuli certamine contenderent, & victores coronarentur. * [Impune autem, hoc loco sine periculo.]

135. FERRO BIPENNI. Ad epitheton transtulit nomen proprium: nam *bipennis*, per se plenum est, & securum significat, ut II. 627. *Crebrisque bipennibus instant*.

VARIORUM.

lati. *Justitiam* *primum* prior Vossianus. HEINS. *Justitiane p. m. b. labore?* Regius. *bellive* Par-

rhaf. sed *Justitiae* fuisse videtur & crasa ultima litera. Graecam constructionem subintellecto *intra*, vel causa, facit Christ. Rufus in Antexeg. Tom. II. Thef. Crit. p. 596. & Linacer lib. VI. de Hellenismo p. 324. Ed. Gryph.

127. GRATI. Supercriptum *leti* in Zulichemio. hoc Bigotianus & Menagii prior.

129. FOEDERA. *Feedere* Mentelii prior.

131. TROJANA JUVABIT. *Trojane* Mediceus a manu secunda, & Montalbanius. sed male. in secundo Moretano *subvectari*. in quarto *juvabat*. quomodo & Gudianus a manu prima. quod posuisse videtur pro *juvaret*, quomodo & alibi locutum esse nostrum observavi. pari modo idem Gudianus infra §. 168. *cocidisse juvabat*. HEINS. *Subvectari* & *Trojane* Regius & Dorvil. *juvabat* Francianus. vulgata est apud Lutatium ad Stat. I. Theb. 701.

134. SILVAS. *Silvum* Mediceus.

135. SONAT ALTA. *Sonat ista* veterrimus Pierii, ex nostris Sprotanus & Montalbanius, cum primo Moretano & Leidensi, etiam Gudiano pro diversa lectione. sic lib. VI. 180.

Procumbunt piceae, sonat ista securibus ilex. mox *pinos*, pro *pinus* Mediceus, & prior Vossianus. ut *lauros*, *myrtos*, *pyros*, *malos*. lib. II. Georg. 443. *dant utile lignum Navigis pinos*. & lib. IV.

Ipsae thymum pinosque ferens de montibus altis. HEINS. *Alta* vel *alta* Zulichemius. mox *istae pinus* primus Moreti. *alta* Bigotianus, Hugenianus, Venerus, & a secunda manu uterque Hamburgicus, & Zulichemius. *evertuntque* etiam prior Hamburgicus a manu secunda. *alta bipenni* Edd. pr.

80 desunt R. Vof. Steph. al. 81 desunt V. R. Vof. Steph. al. 82 & parfi, & perfi, & perparci R. V. facit deest iisdem & Vof. Steph. al. 83 media ac temporali V. Basil. 84 est medius i. d. a. apud quem &c. V. Vof. R. Steph. al. 85 desunt iisdem. 86 desunt iisdem. 87 desunt iisdem.

Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustri cessant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
140 Euandrum, Euandrique domos & moenia conplet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo

Ordi-

S E R V I I.

137. ROBORA. Modo genus ligni est: nam est inter specialia nominatum.

138. PLAUSTRIS GEMENTIBUS. Sub pondere sonantibus.

141. QUAE MODO VICTOREM LATIO PALLANTA FEREBAT. ⁸⁸ [Latio, pro in Latio.] Bene MODO: uno enim eodemque die & fortiter fecit & periit, ut x. 507. *Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert.* ⁸⁹ [Alii modo, paulo ante, accipiunt; sed modo, haud cum adfectu, ut acerbior luctus de tanta mutatione nasceretur: alii modo, pene, accipiunt.]

142. ARCADES AD PORTAS RUERE. Eos ⁹⁰ [nunc Arcadas] dicit, qui ⁹¹ intra civitatem sunt. ⁹² [Multa tamen exemplaria, ARCADAS AT PORTIS RUERE, habuerunt, ut conjunctio sit, non praepositio, ut iv. 404. *It nigrum campis agmen*, pro; per campos: & iv. 130. *It portis jubare*, per portas. *Ruere* autem, id est, magna velocitate ferri, ut iii. 676. *Excitum ruit, ad portas*: & iii. Georg. 104. *Ruuntque effusi carcere currus*. Et *ruere* pro ruebant, infinitum pro pronuntiativo.] DE MORE VETUSTO. Quia antea per noctem cadavera ⁹⁴ funerabantur cum faculis.

143. RAPUERUNT FACES. *Rapuerunt*, raptim & festinanter tulerunt. ⁹⁵ [Sed apud Romanos moris fuit, ut ⁹⁶ noctu efferrentur ad funalia: unde etiam *funus* dictum est: quia in religiosa civitate cavebant, ne aut magistratibus occurrerent, aut sacerdotibus, quorum oculos nolebant alieno funere violari. Inde etiam qui funeri praeerant a *vespera* primum *vesperones*, deinde *vespillones* di-

sti videntur: & magis moris Romani, ut impuberes noctu efferrentur ad faces, ne funere imitaturae sobolis domus funestaretur: quod praecipue accidebat in eorum, qui in magistratu erant, filiis. Ideo Virgilius Pallantis corpus facit excipi facibus, quia acerbum funus. *Funera* autem alii a *funalibus candelis*, sebo vel cera circumdatis dicta, quod his praelucentibus noctu efferrentur mortui. Alii a *fungendo*, quod ⁹⁷ eo supremo in eo, qui decessit, officio fungimur: vel quod hi, qui mortui sunt, *vita functi* dicuntur. Alii tradunt, de filiis, qui in potestate patris sint, non putari jus esse, funus vocari fierique: quia servi loco sint parenti: & si id fiat, familia funestata sit. Ergo hic merito Pallantis funus facibus celebratur, ut filii. Alii, sicut Varro, & Verrius Flaccus, dicunt: Si filius familias extra Urbem decessit, liberti amique obviam procedunt, & sub noctem in Urbem infertur ⁹⁸ cum cereis facibus praelucentibus, ad cujus exequias nemo ⁹⁹ rogabatur. Sane haec corpora, si ve projici jubebantur, & a cadendo; si ve quod sepultura carebant, cadavera dicta.]

V A R I O R U M.

pr. *ista* Francianus. vid. lib. ii. 627. al. *pinos*. vid. x. 230. *actas* non mutandum. vid. ad Gratii Cynege. 324. *alias* Dorvill.

137. CUNEIS ET. *Caedere* in Veneto. HEINS. Et deest Dorvill. *scindere quercum* primus Moreti. *findere* Gudianus a manu secunda.

Ibid. OLENTI CEDRUM. Culpant Virgilium, quia cedrus in Italia non nascitur, quod negat etiam Catroeus: ideoque Victorius xxxviii. Var. cap.

I. *funi-*

⁸⁸ desunt iisdem. ⁸⁹ desunt iisdem. ⁹⁰ desunt iisdem. ⁹¹ infra Vof. R. ⁹² desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁹³ *portas* Fabr. ⁹⁴ ferebantur Vof. proferebantur Dan. praefunerabantur Fabr. al. funerabantur vel pro funera ferebantur V. cadavera vel pro funera ferebantur R. pro funere ferebantur Steph. ⁹⁵ desunt V. Vof. R. Steph. al. ⁹⁶ noctites Dan. Fabr. ⁹⁷ eo praesumo * in eo Dan. eo summo, in eo Fabr. ⁹⁸ in cereis facibus, quoniam praelucentibus Dan. ⁹⁹ rogatur Fabr.

Tom. III.

Hhhh

Ordine flammaram, & late discriminat agros.

- 145 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
150 Procumbit super, atque haeret lacrimansque gemenisque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:

Non

SERVII.

144. DISCRIMINAT. Dividit: unde & *discrimen capitis* muliebris dicitur, ² [ex eo, quod caput auro discernat.]

146. ³ [SUCCEDERE. Ut sup. 103. *Tumulo fueret succedere terrae.*]

147. INCENDUNT. Implent, ut x. 895. *Clamore incendunt coelum Troësque, Latinique.*

148. VIS ULLA. Nec aetatis + imbecillitas, nec severitas regia.

149. PHERETRO PALLANTE REPOSTO. ¹ Id est, posito Pallantis pheretro: nam Anaptoxis est.

VARIORUM.

1. *Juniperum* assimilem cedro intelligit. sed & Italicam cedrum esse, & ita dictam probat ex Hierocle Bodaeus ad Theophrast. III. 12. p. 197. vid. Segracum, & Cerdam. *olentem* vero est odoratam. ut dicit III. Georg. 414. & VII. Aen. 13.

138. ORNOS. *Ornus* Sprothianus.

139. VOLANS. *Volat* Bigotianus.

140. DOMOS ET MOENIA CONPLET. *Domus* legitur apud Probum in Grammatica. & sic alter Hamburgicus ex nostris. *replet* plerique nostri & Pieriani. etiam Mediceus a manu prima. quam lectionem adferui pluribus ad Nasonem lib. VII. Met. 628. infra hoc ipso libro 380.

— *patribusque vocatis.*

Primus ades. sed non replenda est curia verbis. apud Silium lib. XI. 198. ex vetustis membranis.

Obstruñas replere cadavere portas.

ubi perperam *praebere* nunc circumfertur. HEINS. *Replet* Dorvil. Parthalianus & Regius cum Excer-

ptis nostris. & Ed. Mediol.

141. QUAE MODO. *Quae non* Ed. pr.

142. AD PORTAS RUERE. Monet Servius in multis exemplaribus occurrere, *at portis ruere*, quod in nostris nusquam invenit. HEINS. *Arcades Bigotianus. Arcades* & alter Menagii. vid. Quinchil. lib. VII. de Inst. Orat. cap. VI. pag. 736. ubi in notis vitio operatum *Arcades ut portis proat. Ad portam* Ed. pr.

144. DISCRIMINAT. *Differminat* quartus Moretanus.

145. JUNGIT. *Jungunt* Mediceus, eleganter & pameose. quomodo & e nostris duo Rottendorphii, Sprothianus, Montalbani, Moretani, quartus. HEINS.

146. SUCCEDERE. *Accedere* prior Hamburgicus. pro varia lectione.

149. PALLANTA. Sic Mediceus a manu secunda. etiam Moretani tertius ac quartus ceteri nostri *Pallante*. perperam. HEINS. *Pallante* Dorvil.

150. PROCUMBIT. *Procumbit* in praeis apud ceteros exemplaribus constanter. HEINS. *Procumbit* Franciscus. etiam Mediceus & Regius. Dorvil. a. an. pr.

Ibid. HAERET. *Haerens* Leidensis, Menagii prior, Bigotianus & pro varia lectione prior Hamburgicus.

151. ET VIA. Putabam aliquando *Ut via*, quod confirmant ex Moretani tertius & quartus. verum & pro *ut*, etiam alibi a Marone non infrequenter poni observabam. deinde cum *vocis* sit in:

1. mulieribus R. mulierum Vof. 2 desunt V. Vof. R. Steph. al. sed Fabr. addit ut cum possum discrimen erit, discrimina lauda ex Ovid. II. Art. 303. 3 desunt V. Vof. R. Steph. al. 4 nec imbecillitate Com. & Sen. quam Sen. vitioles. imbecillitas. 5 Pallanti pheretro. nam V.

Non haec, o Palla, dederas promissa parenti,
Cautius ut saevo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
155 Et praedulce decus primo certamine posset.
Primitiae juvenis miserae, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita Deorum
Vota precesque meae! tuque, o sanctissima conjunx,
Felix

SERVII.

152. NON HAEC, O PALLA, DEDERAS PROMISSA PARENTI, CAUTIUS, &c. Duplex expositio est: aut enim hoc dicit: Non mihi talia promittebas, ut crederem cautius te dimicaturum; ut intelligamus proficiscentem Pallantem promississe patri victoriam, caedem hostium, plurima spolia. Qui enim haec cogitat, cautelas obliviscitur, aviditate vincendi: aut certe NON, pro nonne, & nempe, accipiamus, ut in Terentio: *Non tu eum rus hinc modo produxe agebas?* id est, nonne, nempe: ut nunc sit sensus; Nempe haec mihi dederas promissa discedens, quia cautius dimicaturus. 10 [Alii non PARENTI, sed PETENTI legunt; ut non iure adfectionis, quam filius patri debet, sed humanitatis, eum convenire videatur. Petenti mihi, o Palla, fidem dederas, te cautius quam fortius dimicaturum: & affirmant, si parenti legendum esset, potuisse dici: *Non haec, o fili, dederas promissa parenti.* Alii haec *nulla te circumspicere dicta accipi volunt.*]

154. IN ARMIS. Apud armatum, cujus consilium cupido victoriae plerumque conturbat.

155. PRAEDULCE DECUS. Aut valde dulce, aut quasi immaturum.

156. 11 [PRIMITIAE. Rudimenta, quasi Trojani. BELLIQUE PROPINQUI. Vel quod ante maturam aetatem Pallantis venerit: aut propinqui, nimium vicini, quo Pallas mitti posset. Sane hoc bellum Antarium vocari solitum, quod sit ante urbem, quasi ante Aras.

157. DURA. Misera & infelicia.]

158. VOTA PRECESQUE MEAE. 14 Supra 7. 50. *Foris & vota facit.* 15 [TUQUE, O SANCTISSIMA

CONJUNX. *Sanctum*, non semper sacrum, neque religiosum est, ut hic, ubi *sanctissima*, incorruptae castitatis significat: unde & *sanctae leges* appellantur, quae neque corruptae sunt, neque corrumpi possunt.]

VARIORUM.

in Mediceo & Vaticano vetustissimis, videtur a manu Maronis esse,

Et via vix tandem vocis laxata dolori est. sic apud Claudianum VI. Conf. Honor.

Ergo ubi praeclusae vocis laxata remisit Frena dolor.

HEINS. *Et via mox* Zulichemius a manu prima. *est* deest Veneto. *vocis* Gudianus.

Ibid. DOLORE. *Dolori* volebat Heins. ad Ovid. xv. Epist. 113. sed quid tum fiet *voci*? quare nihil muto. similia reperies apud Barth. ad Stat. II. Theb. 315. ubi Lutatius versum Virgilii adducit, *inclusisque dolor lacrimas.* quem apud Virgilium non existare recte notat Barthius. sed, vide humanae memoriae imbecillitatem, quem in Virgilio frustra quaesivit, in Statio suo potuisset reperire, qui lib. XII. 318. *& dolor inclusis lacrimas habet.* homines sumus. *includere vocem* in subitis perturbationibus, & etiam aliis casibus illustravit Cl. Drakenb. ad Liv. II. II. 8.

152. PARENTI. Ita codices nostri. Monebat tamen Servius non deesse qui legant *petenti*. quod & mihi visum concinnius. HEINS. *Dederam* quidam apud Serv. ad VIII. Aen. 537.

153. CAUTIUS. Vide Taubman. 969. curant omnes Interpretes, & ipse Servius. legendum *sepa-*

6 cautela R. 7 hunc rus hinc produxe agebas V. Steph. & Vof. qui produxisse agebas: produxisse R. Basil. *produxisse* ap. agebas Dan. Fabr. 8 nonne, pro nempe Steph. Fabr. al. id est nempe Dan. 9 pugnaturs Dan. 10 desunt V. R. Vof. Steph. al. 11 dicebat Dan. 12 cupiditas V. Vof. R. Steph. al. cupidus Dan Fabr. 13 desunt V. R. Vof. Steph. al. ad 7. 158. 14 parentum supr. V. 15 desunt V. R. Vof. Steph. al.

- Felix morte tua, neque in hunc fervata dolorem!
 160 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
 Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis: animam ipse dedissem,
 Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret.
 Nec vos arguerim, Teucrici, nec foedera, nec, quas
 165 Junximus hospitio, dextras: fors ista senectae
 Debita erat nostrae. Quod si immatura manebat

Mors

SERVII.

159. FELIX MORTE TUA. Ea refelix, qua caeteri ¹⁶ dolent. ¹⁷ [Et bene tua, ne ut ipse filii morte fieret infelix.]

160. VIVENDO VICI MEA FATA. ¹⁸ [Diu ¹⁹ vivendo, ut in Bucolicis IX. Ecl. 2. O Lycida, vi-vi pervenimus. Vici autem mea fata,] id est, naturalem ordinem vita longiore superavi; ²⁰ [an hoc tantum, ut superstes essem filio meo?] namque hic ordo naturalis est, ut sint parentibus superstitibus ²¹ liberi. ²² Fata ergo generalia dixit, referens se ad naturalem ordinem; non ad fatum proprium: nam fata superare nemo hominum potest: unde multi sic distinguunt: Contra ego vivendo vici vitam, scilicet filii, ²³ [id est, supervixi: veteres enim vivendo vincere dicebant supervivere, ut II. Georg. 295. Multa virum volvens ²⁴ vivendo secula vincit: nam & in Togatis victrices appellantur, quae viros extulerunt. Plautus in Epidico II. 1. 8. Quia tibi licuit eum vivendo vincere.] Nam hoc est, SUPERSTES RESTAREM, UT GENITOR: ut, mea fata, per exclamationem dictum sit. Sciendum tamen, etiam irrationabilia dolentibus dari.

161. RESTAREM. Essem.

162. ²⁵ [OBRUERENT RUTULI TELIS. Id est, me: & bene etiam sibi irascitur: sic enim natura immoerentis exprimitur.] DEDISSEM. Reddidissem.

163. POMPA. Exsequialis ²⁶ [scilicet. ME. Vehementius pronuntiandum: ²⁷ [et bene Pallanta, ²⁸ ipsum nomen posuit.]

164. NEC VOS ARGUERIM. Exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fataliter debitum. ²⁹ [Arguerim autem, alias indicaverim, ut IV. 13. Degeneres animos timor arguit; alias accusaverim, ut nunc Cicero: Arguis fatentem.]

165. SENECTAE. Deest aetati: nam senectia aetas dicitur. Sallustius fragm. incert. Senectia jam aetate. Per se autem plenum est, si senectus dicamus: ³⁰ [nam, si senectia, aut addendum aetas, aut intelligendum.]

166. ³¹ [QUOD SI IMMATURA MANEBAT. Magnifice servat decorum, quod se revocat ad heroicam consolationem.]

VARIORUM.

separatim a versu superiori, & explicandum, utrum vero voluisses cautius te credere Marti! in nota Servii quae ad illum versum qui ab hoc tertius est, pro Trojani, legendum est Tironis. FABER.

154. NOVA GLORIA IN ARMIS. Sic & Macrobius lib. IV. Saturn. cap. 6. sed codex ejus vetustus, qui est in Thuanea Bibliotheca, nova gaudia. deinde baud ignarus enim, non eram, in Hamburgico priore. HEINS. Mox in certamine Venetus. & quartus Moreti. & Edit pr. possit secundus, & Menagii prior, Bigotianus & Francianus.

156. PRO-

¹⁶ dolentur V. R. Dan. Fabr. ¹⁷ defunt V. R. Vof. Steph. al. ¹⁸ defunt Vof. R. ¹⁹ vivendo V. ²⁰ defunt V. R. Vof. Steph. al. ²¹ filii iidem. ²² Fata ejus ergo Vof. R. ²³ defunt V. R. Vof. Steph. al. ²⁴ dovando legitur ibi. ²⁵ defunt V. R. Vof. Steph. al. ²⁶ defunt iidem. ²⁷ defunt Fabr. ²⁸ ipsum omen * Dan. ipsum nominat Heinus. ²⁹ defunt V. R. Vof. Steph. al. ³⁰ defunt iidem. sed V. pro is habet, quod metri causa minus dixit. ³¹ defunt iidem.

Mors natum, caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
170 Quam pius Aeneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,

Esset

SERVII.

168. DUCENTEM IN LATIUM TEUCROS CEDIDISSE JUVABIT. Lucrum quodammodo putat, impendisse pro amicorum felicitate filium, qui ³² morti fuerat acerbo funere fataliter debitus. ³³

169. NON ALIO DIGNER TE FUNERE, PALLA. Latenter hic Aeneae ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, ut pater amplius praestare non possit. ³⁴ [Alii DIGNEM legunt, juxta veteres, ab eo, quod est digno. Calvus: *Hunc tanto munere digna*. Pacuvius in Hermione: *Cum neque me inspicere aequales dignarent*. Hinc ipse Virgilius III. Aen. 475. *Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo*.]

170. QUAM PIUS AENEAS. Deest: quo, ut sit, quam quo.]

173. TU QUOQUE NUNC STARES IMMANIS TRUNCUS IN ARMIS. ³⁵ [Id est, in trunco armatus.] Sicut isti duces, de quibus haec sunt tropaea: nam supra ait 83. *Indutosque jubet truncos hostilibus armis Ipsos ferre duces*.

VARIORUM.

156. PROPINQUI. Id est finitimi, vicini. ut Just. I. I. *longinqua, non finitima bella gerebant*.

157. DEORUM. Priorum alter Hamburgicus. *clara rudimenta* etiam secundus Rottendorphius. Barth. ad Stat. I. Achil. 478. *cruda* citat.

160. VICI. Vinci vel vinco Montalbanus. *mea facta* Zulichemius. *vixi m. fata* Menagii prior.

162. OBRUERENT RUTULI TELIS. Quidam codices distinguunt post *et Rutuli*. ut sit, *telis animam ipse dedissem*. HEINS. *Socutus* Menagianus prior. *obruerint* Excerpta nostra. *obruerunt* Hugonianus. *telis Rutuli* Sprothianus, sed Francianus *telis Rutuli* &.

163. PALLANTA. *Pallante* Mentelii prior. *Pallanta dedisset* Leidenensis, & Zulichemius a manu secunda.

Ibid. REFERRET. *Dedisset* Regius.

164. ARGUERIM. *Arguerem* Gudianus a manu prima. *non vos* prior Hamburgensis.

165. DEXTRAS. *Dextrae* Gudianus a manu prima. vid. ad lib. III. 83. *fors* Zulichemius.

166. INMATURA. *Matura* Francianus.

168. JUVABIT. *Juvaret* Mediceus noster, & Vaticanus princeps Plerii, quomodo Venetus quoque & Gudianus ex nostris a manu secunda. idem Gudianus a manu prima *juvabat*, de quo dicebamus modo ad §. 131. HEINS. *In Latio* Oudartii & Parrhaf.

169. DIGNER TE. *Dignem te* a nonnullis legi affirmat Servius. ut sit archaismus, quomodo & Calvus dixerit, *Hunc tanto munere digna*. HEINS. *Dignor* Sprothianus.

170. ET QUAM. *Et quod* alter Menagii.

171. TYRRHENUMQUE EXERCITUS. Si admittitur *que*, est versus praegnans: si rejicitur, tollerabitur ut illud tum in Georg. tum in Aeneide, *Non mihi si linguae centum sint oraque centum, Ferrea vox*.

nisi malimus legere pro *Tyrrhenumque, Teucrumque*, ita comprehenduntur etiam Arcades. MU-SONIUS. Deest copula Franciano & omnibus fere Heinio visis. *Turnumque exercitus* Venetus.

172. FERUNT. Tertius Moretanus *ferant*, nec aliter Gudianus & Menagianus alter, etiam prior Hamburgicus pro diversa lectione. quod minime damnandum, & confirmatur a Leidenf. HEINS. Hunc versum consodiebat Ortuinus. sed est ellipsis

³² mortis Dan.
³⁵ desunt iisdem.

³³ adducit Fabr. ab & est a qualitate beneficii solatium.

³⁴ desunt R. V. Vol. Steph. al. ad §. 173.

- Esset par aetas, & idem si robur ab annis,
 175 Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
 Vadite, & haec memores regi mandata referte:
 Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
 Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
 Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus.
 180 Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero,
 Nec fas: sed nato manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.

Jam

SERVII.

174. ESSET PAR AETAS. Vel mea, vel filii: nam ad utrumque potest referri.

175. TEUCROS QUID DEMOROR ARMIS? *Ab armis*: & hoc videtur dicere: Dimittendi sunt Trojani, ut morte Turni satisfiat doloribus meis; quod etiam posteriora significant.

179. MERITIS VACAT HIC TIBI SOLUS, FORTUNAEQUE LOCUS. Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua, vel fortuna, praestare; (nam his rebus victoria contingit) nisi ut, occiso Turno, & vindices filium, & patrem consoletis orbatum.

181. SED GNATO MANES PERFERRE SUB IMOS. Ac si diceret hanc ³⁶ solam esse causam, quae eum cogat ad vitae patientiam: ut filio Turni nuntietur interitus.

183. EXTULERAT LUCEM. Agnius Pollio ³⁷ dicit, ubique Virgilium in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum praesentibus rebus, ut hoc loco: quia funerum & sepulturarum res agitur, ³⁸ dixit, *extulerat*: ³⁹ [nam & *efferre*, est ad sepulturam ferre. Terentius Andr. I. I. *Efferatur, inus*.] Item in quarto 585. quia est navigaturus Aeneas, & relicturus Didonem, dicit: *Tithoni croceum linquens aurora cubile*: quod licet superfluum sit, in multis tamen locis invenitur ⁴⁰ necessarium. MISERIS MORTALIBUS. Qui sunt subiecti tot casibus. Homerus Iliad. X. 31. *δολοῖς Ἀχαιοῖς*, id est, *miseris mortalibus*, non, *timidis*: ⁴¹ [cum *δολοῖς*, & *miserum*, & *timidum* significet.]

VARIORUM.

plūstropaea eorum, quos dat pro dedit. ferant Ed. pr.

173. TRUNCUS IN ARMIS. Pierius notat ex suis *arvis*. sed *armis* Priscianus agnoscit lib. XVI. sed quia paullo post *armis* subsequitur denuo, praetulerim hic loci *arvis*, quod Moretanus tertius exhibebat, & pro discrepante scriptura alter Hamburgicus. HEINS. Ubi vero Pierius? in sequenti versu *robur ab armis* Francianus & Zulichemius a manu prima. *robur in annis* Montalbanius, Dorvill. & Excerpta nostra. *idem sit* Editio Ald. & Juntina. *robor* Mentelii prior.

175. QUID DEMOROR. *Quod* Leidenfis. unde Heinſius legebat, *quo. qui* uterque Hamburgicus a manu prima. *cur* Ed. Mediol.

176. MEMORES REGI. *Regi memores* Leidenfis. HEINS.

177. INVISAM. *Invisam* Montalbanius a manu prima. *quod visam moror* Parrhaf.

178. TURNUM GNATOQUE PATRIQUE QUAM DEBERE VIDES. In primo, secundo ac quarto Moretanis; altero Mentelio, Rottendorphio tertio, ac Schefferiano, *Quam debere vides meritis*. quod praestat omnino. HEINS. *Vacat his* volebat Ortuinus. *solum* Sprotianus.

179. QUAM. *Quem* secundus Moreti. *quod* alter Menagii.

Ibid. MERITIS VACAT HIS TIBI. In Terentii Andria Act. III. Sc. 5. hanc lectionem, ut finceram laudavimus. Erudita hoc in loco Servii interpretatio. FABRIC.

182. AL-

³⁶ desit V. ³⁷ dicitur V. inducit Steph. ³⁸ desit V. dicit Vof. R. Dan. Fabr. al. ³⁹ desit V. Vof. R. Steph. Dan. mox finis offertur Basil. ⁴⁰ desit V. Vof. R. Steph. al. ⁴¹ desit V. R. Vof. Steph. al.

Jam pater Aeneas, jam curvò in litore Tarchon-
 185 Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
 More sulare patrum: subjectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine coelum.
 Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos: ter maestum funeris ignem
 190 Lustrare in equis, ululatusque ore dedere.
 Spargitur & tellus lacrimis, sparguntur & arma.
 It coelo clamorque virum, clangorque tubarum.

Hine

S E R V I T.

184. OPERA, ATQUE LABORES. Hoc opus, &c. haec opera, tunc dicimus, quando negotium ipsum, quod geritur, significamus; si autem foeminino genere dicimus *operas*, ipsas personas, quae aliquid faciunt, significamus; sicut *custodia* dicitur, quae custodit, ut VI. 575. *Cernis custodia qualis Vestibulo sedeat*: nam ut hi, qui custodiuntur, *custodiae* dicantur, usurpatum est: unde male est in usu: *Custodiae audiuntur*.

185. CONSTITUERE PYRAS. *Pyra*, est lignorum congeries; *rogus*, cum jam ardere coeperit, dicitur. *Buffum* vero, jam exustum vocatur. Quom ordinem servat Poëta, dicens: *Constituere pyras*. Item: *Subjactisque ignibus atris Terræ circum accensos Dacorum rogos*. Item postea 200. *Semulæque servavit Buxa*.

186. MORE TULERE PATRUM. Quia apud
varias gentes diversa fuerunt genera sepulturae, in-
de est, quod alii obduuntur; alii exuruntur; alii
propriis remittuntur ad patrias; alii per diem, ut
nunc isti; alii per noctem, ut supra Pallas. Et pe-
tunt has varietates Virgilius posuit: namque Hera-
clitus, qui omnia vult ex igne constare, dicit, de-
bere corpora in ignem resolveri. Thales vero, qui
confirmat omnia ex humore ⁴⁵ procreari, dicit,
obruenda corpora, ut possint ⁴⁶ in humorem re-
solvī. IGNIBUS ATRIS. Atqui ignes atrī non sunt,
sed epitheton trahit de negotio, ut *atris* diceret,
hoc est, funebribus, ut paulo post: *Ter moestum
funeris ignem*, id est, funebrem. Nam moestus

esse non potest ignis. 47 [ATRIS, cum concipiuntur.]

187. CONDITUR IN TENEBRAS ALTUM CALIGINE COELUM. Id est, aer fumi obscuritate completur.

188. CINCTI FULGENTIBUS ARMIS. ⁴⁸ [Id est, incincti & instructi.] Frustra hoc epitheton notant Critici, quasi circumneutes rogos alia arma habere debuerint. ⁴⁹ [CINCTI. Id est, instructi.]

189. DECURRERE ROGOS. Pro, circum rogos cucurtere. Bene autem ait *decurrere*, non *decucurrere*: nam verba, quae in praeterito perfecto primam syllabam gerimant, ut *curro cucurri*, ⁷⁰ *tondeo totondi*, cum composita fuerint, ⁷¹ germinari non possunt: nam *decurri*, & *detondi* dicimus; non *decucurri*, neque *detotondi*; exceptis tantum duobus, ⁷² [*do & flo.*]

191. " [SPARGITUR ET TELLUS LACHRY-
MIS. *Ἑρμολογία* est: namque prius est ut arma spar-
gantur lachrymis, quae corpori adhaerent, quam:
terra.

192. IT COELO. Pto, in coelum.] CLANGOR-
QUE TUBARUM. Ante enim mortui ad ¹⁴ tubam
deducebantur: unde Persius III. Sat. 103. *Hinc*
tuba, candelae, tandemque beatus alto Compos-
sus lecta.

VARIORUM

182. ALMAM. *Alma* Gudianus a manu prima:
& Oudartii, interea *Aurora* Parthaf.

184. In.

42 Velivolo Dan. Fabr. 43 coepere R. hinc iterum incipiebat L. 44 emendatum V. 45 creari V. Vos. R. L.
46 humore refolvi Steph. Dan. Fabr. al. 47 defunct L. Vos. R. V. Steph. al. 48 defunct isdem. 49 defunct Dan. Fabr.
50 tendere, tendendi. & mox detestandi Steph. 51 geminare V. L. R. Steph. al. 52 defunct V. R. Vos. flo, steti, de, dedi;
faciunt enim refecto, refecti, reddito reddidi L. 53 defunct V. L. R. Vos. Steph. al. 54 urbana V.

Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
 Conjiciunt igni; galeas, ensisque decoros,
 195 Frenaque, ferventisque rotas; pars munera nota,
 Ipsorum clipeos, & non felicia tela.
 Multa boum circa mactantur corpora Morti;
 Saetigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
 In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
 200 Ardentis spectant socios, semiustaque servant

Busta

SERVII.

193. HINC ALII SPOLIA OCCISIS DIREPTA LATINIS. Secundum suae gentis ritum; alii hostilia arma, alii peremptorum, cremabant.

195. FERVENTESQUE ROTAS. Nimio scilicet cursu: alibi III. Georg. 107. *Volat vi fervidus axis*. Horatius I. Od. I. *Metaque fervidis evitata rotis*. [Et *ferventes*, non modo; sed quae solent fervere, ut IV. 135. *spumantia frena*.]

196. ET NON FELICIA TELA. Quibus se defendere nequiverunt.

197. MACTANTUR CORPORA MORTI. ⁵⁶ Aut in mortem: aut *Morti*, ⁵⁷ ipsi deae. Statius IV. 528. *In* ⁵⁸ *scopulis Mors saeva sedet*. Lucanus VI. 600. *Ipsamque vocatam*. ⁵⁹ *Quam petat a nobis tibi Mortem coge fieri*. CIRCA autem ideo, quia, ut Homerus dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines, quam pecora immolabantur, ⁶⁰ [et uno igne cremabantur:] unde in sexto 228. *Ossaque lecta cado tenet Corinaeus abeno*. ⁶¹ [Homerus in τῇ ψ 170. ad Patrocli pyram:

Ἐν δὲ τῷ τοῦ μάλιστ' αἰετοῦ ἀμφιφάρκας
 Πρὸς λήχην πλῆθον, πύρου δὲ ἱερῆς ἱππῆας
 Ἐοσφύρας ἱεράδαι πυρὴν, μεγάλα τροχίζον.
 Ἐνταῦθα γὰρ ἀνὰ τριπύρην κύνες ἦσαν.
 Καὶ μὲν ἱεράδαι πυρὴν δὴο διεσφόμεσας.]

198. ⁶² [RAPTAS. Raptim adiectas: nam ⁶³ post

inducias rapere non poterant: aut certe ⁶⁴ ante raptas, belli scilicet tempore.

199. IN FLAMMAM. Id est, in rogam.

VARIORUM.

184. IN LITORE. *In* deest alteri Hamburgico: *corvo* Medicus.

186. MORE. Vid. III. Georg. 177. ita Sueton. Domit. XIV. apud Plin. Paneg. XIII. *patrio more* male de patria Trajani capiunt. & ita saepe *more parentum* ut VI. 223. Stat. II. Theb. 253.

Ibid. SUBJECTISQUE. *Subjectis ignibus* prior Hamburgicus a manu prima.

187. TENEBRAS. *Tenebris* Bigotianus, & a secunda manu Zulichemius. vid. ad Ovid. XIV. Met. 176. *malim atra conditur in tenebras*. sic Lucan. I. 541. *condidit ardens atra caligine curvus*. sed & *ignēs atra* dici vidimus ad Lucan. II. 301. quare illa epithetorum permutatio arbitraria, saepe a nobis notata, non cogit lectorem, ut eam probet.

188. CINCTI. *Cincti* Parrhas.

189. DECURRERE. *Discurrere* Excerpta nostra. hic versus abest a Franciano. de terna decursione vide Comm. ad Valer. Flac. III. 347. ubi Maronem aemulatur.

190. ORE. *Ora* Vossianus prior & Venetus. etiam prior Mentelianus a manu prima. HEINS.

Ulu-

⁵⁵ defunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁵⁶ in mortem legit etiam Barth. ad Statii Theb. IV. 528. & Mss. nostri omnes: sed Edd. vitiose in morte dederunt. ⁵⁷ ipsi quae Dea est L. Vof. ipsi, Dea est R. ⁵⁸ *scopulis* V. & ita legendum censet Barth. ad d. l. & saepe has voces permutatas videbit lector in notis ad Ovid. IV. Met. 525. & Claudian. I. in Rufin. 340. & alibi. ⁵⁹ *quos* V. *quem* L. Vof. R. Basil. Edit. quam si consuluisse Oudendorpius, posuisset pro conjectura nobis veram lectionem dare. *a nobis* Dan. Fabr. *mortem tibi* L. V. R. *mortem sibi* Vof. *cogis* L. R. ⁶⁰ defunt L. R. Steph. Dan. ut uno igni cremarentur V. ⁶¹ defunt L. V. R. Vof. ⁶² defunt Vof. ad *Aptam* γ. 202. ⁶³ per inducias Dan. Fabr. ⁶⁴ deest L. V. R. Steph.

Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
Invertit coelum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
205 Multa virum terrae infodiunt, auctaque partim
Finitimos tollunt in agros, ubique remittunt.
Cetera, confusaeque ingentem caedis acervum,

Nec

S E R V I I.

201. ⁶⁵ [BUSTA. *Bustum* dicitur id, quo ⁶⁶ mortuus combustus est, ossaque ejus ibi juxta sunt sepulta. Alii dicunt, ubi homo combustus est, nisi ibidem humatus fuerit, non esse ibi *bustum*; sed *ustrinum*.]

202. INVERTIT COELUM. Patet illud, quod in promptu est: *Invertit coelum*, ut ea pars, quae noctem haberet, sub terra esset. STELLIS APTUM. Conjunctum, ⁶⁷ [ἀπὸ τῆ ὕψιως.]

203. ⁶⁸ [NEC MINUS. Etiam.]

204. INNUMERAS STRUXERE PYRAS. Hoc loco multis rebus ostendit immensam caedem factam esse Rutulorum.

206. FINITIMOS TOLLUNT IN AGROS. Qui enim e longinquo venerant, referri non poterant. URBIQUE REMITTUNT. Deest, *unicuique*: & meminit antiquae consuetudinis: nam ante etiam homines in ⁶⁹ civitate sepeliebantur, quod postea ⁷⁰ Duillio consule Senatus prohibuit, & ⁷¹ lege cavuit, ne quis in Urbe sepeliretur: unde Imperatores, & Virgines Vestae, ⁷² [quia legibus non tenentur.] in civitate habent sepulchra. Denique etiam nocentes Virgines Vestae, ⁷³ [quia legibus non tenentur.] licet vivae, tamen intra Urbem in campo scelerato obruebantur.

V A R I O R U M.

Ululatus ora Mentelii prior & Menagius alter. ora etiam Hugonius.

191. LACRIMIS. *Lacrimis* postrema editio

Macrobian ex veterrimo codice Anglicano castigata. HEINS.

193. DIREPTA. *Derepta* Mediceus, nec aliter postremae Macrobian editiones lib. vi. Saturn. cap. 6. & Moretanus secundus, Gudianus, & Mentelianus uterque cum altero Menagiano. & recte. de quo verbo passim corrupto ab imperitis libris plura congestimus ad Ovidii III. Metam. 52. & supr. Aeneid. x. 475. *Hic alii* etiam Mediceus & Leidensis. HEINS. *Hic* Zulichemius & tertius Mentelii & Francianus, Regius, Parrhas.

195. NOTA. *Vota* Francianus.

197. MORTI. *Marti* Venetus. HEINS. *Circum* prior Hamburgicus. *maclabant* Venetus.

199. FLAMMAM. *Flammam* Parrhas.

200. SPECTANT SOCIOS. *Socios spectant* prior Moretanus. HEINS.

201. NEC AVELLI. *Neque* ex scriptis. ut & infra 229. *nil dona neque aurum*. HEINS.

202. FULGENTIBUS. *Ardentibus* codices omnes, excepto Montalbano. in tertio tamen Moretano pro diversa lectione *fulgentibus*, quod damnare non ausim, nam & *ardentes* socii jam praecessere paullo ante, & libro IV. & VI. jam habuimus, *Axem humero torquet stellis ardentibus aptum* de Atlante. vide annotata sub finem libri IX. HEINS. *Ardentibus* Dorvill. Edd. pr. & Mediol.

203. DIVERSA. *Diversi* Hugonius. *in* deest Franciano.

204. PARTIM. *Passim* secundus Moreti, & tertius

65 defunt V. L. Vof. R. Steph. usque ad Aptum 7. 202. 66 mortuos combusti e * ossa quae ejus sibi iusta sunt sepulta Dan. mortui combusti ossa sunt sepulta Fabr. mortuus combustus * ossaque ejus, ibi ulla, sunt sepulta Commel. Emmen. Heinios legebat. mortui combusti erant ossa, quod ejus ibi ossa ulla sint sepulta. 67 defunt R. Steph. al. 68 defunt V. L. Vof. R. 69 civitate L. Steph. al. civitates Vof. R. 70 Duellio L. Vof. R. Baf. a Dbellio V. Duellio Steph. 71 legavit ne L. R. Steph. al. & V. a m. sec. legavit ut ne Vof. 72 defunt L. usque ad licet vivae. V. tantum ad in civitate. qui legibus Vof. R. tenerentur Fabr. al. 73 defunt V. Vof. R. Steph. al.

Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.

210 Tertia lux gelidam coelo dimoverat umbram:

Maerentes altum cinerem & confusa ruebant

Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.

Jam vero in tectis praedivitis urbe Latini

Praecipuus fragor, & longi pars maxima luctus.

215 Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum

Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,

Di-

S E R V I I.

208. NEC HONORE. ⁷⁴ [Ideo *nec honore*,] quia *nec numero*: ⁷⁵ [quod in numero & ordine honos spectatur:] nam ⁷⁶ aliud verbum pendet ex altero. [Alii *nec*, pro fine accipiunt.] TUNC. Pro, tum, ⁷⁷ id est, postquam cremare coeperunt.

210. TERTIA LUX. Mos enim erat, tertia die ossa crematorum legi.

211. ⁷⁸ [MOERENTES. Hoc & ad Latinos & ad Trojanos potest referri. Sane *moerere*, est cum silentio dolere; *flere*, ubertim lachrymas demittere; *plorare*, cum voce flere; *plangere*, cum aliquibus dictis miserabilibus pectus aut faciem ⁷⁹ tundere; *lugere*, etiam cum habitus mutatione. ALTUM CINEREM. Quia dixerit: *innumeras struxere pyras*.] CONFUSA RUEBANT OSSA FOCIS. Aut quia dixit ⁸⁰ simul multos crematos: aut, si ad honoratorum cadavera referas, ut supra diximus, *confusa*: propter simul animalia concremata. RUEBANT autem, de cineribus eruebant. ⁸¹ [Adnotandum sane, quod *focos* dixerit *pyras*; cum *focus*, ara sit deorum Penatum. An, quod *focum* dicat, ubicumque ignis est & fovetur: unde & Varro *focum* dici vult.]

212. TEPIDOQUE ONERABANT AGGERE TERRAE. Hypallage, hoc est, ossa tepida.

213. PRAEDIVITIS. More Graeco epitheton ⁸² incongruum loco posuit.

214. ET LONGE PARS MAXIMA LUCTUS. Valde: & hoc est melius, ⁸³ quam quod legatur, ET LONGI.

215. HIC MATRES. Quia scit ⁸⁴ ad aliquid haec nomina pertinere, non addidit, deflebant filios, aut maritos, aut fratres. ⁸⁵ [CARA PECTORA. Id est, caros fratres desiderarunt, ut I. 646. *Cari stat cura parentis*: & est periphrasis.

V A R I O R U M.

tius Rottendorphius pro varia lectione. *terrae fodiunt* Gudianus a manu prima. *infodiunt terrae* secundus Rottendorphius. *adveſtaque* Venetus. Menagii vero prior hunc versum non habet. Leidenſis postponit sequenti 206. ut & Zulichemius. *Adveſtaque* Parrhaſ.

207. INGENTEM. Vid. inf. 384. & VI. 504. ubi eadem varietas. & Lucan. x. 539. *nec magnae stragis acervo Vincendus tunc Caesar erat*, qui tamen lib. VII. 722. *altum caelis cumulum* dixit.

208. TUNC. Nunc Venetus. *neque honore* Regius.

209. AGRI. *Atris* Parrhaſ.

210. DIMOVERAT. *Demoverat* Zulichemius a manu prima. aliter Scholiastes Horatii. *coelo gelidam* Dorvil.

211. ET CONFUSA. *Et deest* Parrhaſ.

212. TEPIDOQUE. *Trepidumque* Mentelii prior a manu prima.

213. IN TECTIS. *Et tectis* &c. *praecipimus* Francianus. Hunc locum gravi mendo laborare ait Marklandus ad Statii v. Silvar. praefat. sed non sanatur,

⁷⁴ deſunt V. L. R. Voſ. Steph. al. ⁷⁵ deſunt iſdem. ⁷⁶ aliud pendet ex alio V. ⁷⁷ deſunt L. V. R. Voſ. Steph. al. ⁷⁸ deſunt iſdem. ⁷⁹ tondere Dan. Fabr. ⁸⁰ deſt Dan. ⁸¹ deſunt V. L. Voſ. R. Steph. al. ⁸² incongruum huic loco V. incongruum loco L. Voſ. Dan. Fabr. ⁸³ quamquam legatur V. quam legatur Dan. ⁸⁴ ad aliqua ea perſuadere Dan. ⁸⁵ deſunt V. L. Voſ. R. Steph. al.

Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenaeos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiae, & primos sibi poscat honores.

220 Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginae nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, super maesti magna Diomedis ab urbe

Le-

SERVII.

218. IPSUM ARMIS. Bene repetitum, *ipsum*.]
JUBENT. Volunt, exposcunt.

220. INGRAVAT. Majorem invidiam ⁸⁶ concitat, ⁸⁷ [id est, graviora facit, & onerat. VOCARI. Provocari.]

221. TESTATUR. Testificatur etiam legatorum fidem, qui cum eo ⁸⁸ fuerant. ⁸⁹ [SOLUM. Et hic bene repetitum, *solum*.]

222. SIMUL CONTRA VARIIS. Scilicet, ut illi paci faverent; alii Turno.]

223. OBUMBRAT. Subaudis, Turnum: tuetur, defendit: & translatio ab arboribus ⁹⁰ facta: quia nomen nobilium tanquam umbra est pro aliis.] Hoc autem ⁹¹ dicit: Amor reginae ad favorem popularem plurimum proderat Turno. MERITIS SUSTENTAT FAMA TROPAEIS. ⁹² [Vel] quia multos occiderat, ut etiam ipse dicturus est, ⁹³ [vel secundum illud: *Sunt oppida multa Capta manu*.]

226. ECCE SUPER. Insuper, hoc est, ad cumulationem malorum. MOESTI. Hoc sermone eos nihil egisse significat. MAGNA DIOMEDIS AB URBE. Legitur & MAGNI. ⁹⁴ [Et tanto asperius videtur, quod, cum *magnus* sit *Diomedes*, non audet adversus Aeneam pugnare.]

VARIORUM.

sanat, nec in qua voce labes haereat monet. illustrat vero illam locutionem *pars maxima luctus*. an

in *testis* & *urbe* offenderit nescio, & forte epitheton aliquod reponi vellet, ut exempli gratia in *tristi praedivitis urbe Latini*, vel in *testis & divitis urbe*. ut VIII. 425. *manibus jam parte polita* Servius supplet per *in manibus praedivitis* non est incongruum epitheton. major enim luctus apud divites quam apud pauperes (ut Evander erat) esse solet. Ruæus explicat in urbe per domos.

214. LONGE PARS MAXIMA LUCTUS. *Longi luctus* Mediceus, recte. quomodo & princeps Vaticanus Pierii & ex nostris Gudianus, ac duo tresque alii minoris rei cum Schefferiano. quamquam Servius eam scripturam incogitanter damnavit. HEINS. *Longi* recte, quia non cito exolevit & attenuatur, cum matres filios, uxores maritos, sorores fratres desiderant.

217. DIRUM. *Durum* Sprotianus, Menagii prior, Leidensis & Oudartii.

220. INGRAVAT HAEC. *Ingravat* & in Gudiano. quomodo & vetustae editiones apud Pierium. HEINS. *Hic* Montalbanius. *saevus* Bigotianus. *an gravat* Francianus pro *aggravat*. sed *ingravat* recte, quo verbo & activo significato utitur Ovid. III. Trist. IV. 60. *haec solus Dr. Ed. pr.*

221. SOLUM. *Soli* Venerus. vid. inf. 434.

222. SENTENTIA. *Certamina* alter Hamburgensis.

225. MEDIO IN FLAGRANTE. Ita codices scripti cum

86 conficit Dan. Fabr. 87 desunt L. V. R. Vof. Steph. al. 88 fuerunt R. L. Vof. Dan. Fabr. al. 89 desunt L. V. R. Vof. Steph. al. 90 desunt iisdem. 91 deest R. 92 deest L. V. R. Vof. Steph. al. 93 desunt iisdem. 94 desunt iisdem ad y. 228.

Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
 Tantorum inpenis operum: nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
 230 Quaerenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
 Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum

235 Im-

SERVII.

227. NIHL OMNIBUS ACTUM. Breviter & laborem & studium comprehendit.]

228. NIL DONA NEC AURUM. Ordinem legationis exsequitur, dicens, inaniter perfecta esse omnia, quae possent efficaces legati perficere "[auro, " precibus, & promissione]

230. PACEM TROJANO AB REGE PETENDUM. Sicut & jam supra x. 628. diximus, cum per gerendi modum aliquid dicimus, per accusativum elocutionem formemus necesse est, "[ut; *Petendum mihi est equum.*] Lucretius I. 112. *Aeternas quoniam poenas in morte timendum.* Item Sallustius: *Castra sine vulnere introitum*: nam *castra* accusativus pluralis est, qui multis errorem facit, ut videatur esse nominativus: quia neutra triptota sunt, & similis est nominativus accusativo.

231. REX IPSE LATINUS. Qui aut consolari debuit, aut defendendae reipublicae aliud inire consilium.

232. FATALEM AENEAM MANIFESTO NUMINE FERRI. Modo ⁹⁸ [*fatalem,*] perniciosum omnibus Aeneam, ⁹⁹ [vel exitio futurum omnibus.] MANIFESTO NUMINE autem, id est, manifesto deorum judicio ad Italiam venisse, numinum ira testatur: quam cognoscimus tantorum caede sociorum. [Et est ordo: fatalem Aeneam ferri manifesto numine admonet ira deum.]

VARIORUM.

cum Pierianis uno consensu, nisi quod prior Hamburgicus stat pro vulgata scriptura, in nonnullis *et* in erasum. HEINS. In nonnullis, ut Regio &

Ed. pr. una voce *inflagrante* legitur. *magno flagrante* Parrhaf. in deest Ald.

226. MAGNA. Male *magni* in aliis. Diomedes Grammaticus stat pro recepta lectione, & Priscianus libro XIV. mox *neque aurum* pro *nec*, quod in vulgatis est, scripti potiores. HEINS. *Magna urbe* praestat. vid. ad Ovid. XI. 137. & XIV. 457. & alibi. sic contra *parva urbs* lib. VIII. 545. & ita *magnas Mycenae* dixit lib. II. 331. sedem regiam Agamemnonis. ubi & vide *γ*. 295. sed hic *maesti* epitheton excludit *magni*. alia ratio supr. VIII. 9. BURM.

227. RESPONSA. *Mandata* Zulichemius a manu secunda.

228. NEQUE. Nec Dorvil. & Ald.

229. NEC MAGNAS. *Nil magnas* prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita Parrhaf.

230. PETENDAM. *Petendum* bene e nostris Moreranus prior, non *petendam*. etiam Vossianus prior & Menagianus prior cum Leidensi. HEINS. Sed si placuerit hoc Maroni, cur etiam non *arma quaerendum* dixit? praestantiores omnes hic *petendam* habent. sed *petendum* agnoscit Donatus ad Terent. And. I. v. 19. & Eunuch I. II. 17. & Adelph. IV. VIII. II. & alii Grammatici. ex quibus tamen non colligi potest *petendum* esse necessario legendum. immo forte contra. a rege Dorvil. & Parrhaf. *petendum* Rufinian. de Schem. Lex p. 35. vid. ad Sil. XI. 562. & supr. Serv. ad x. 628.

233. ADMONET. *Admonet* Mediceus a manu prima.

234. CON-

⁹⁵ desunt L. Vof. R. ⁹⁶ precibusque promissione, Steph. Dan. Fabr. prece Basil. & antiq. Edit. ⁹⁷ desunt V. L. R. Steph. al. ⁹⁸ deest R. V. Vof. Basil. non pernitiosum Steph. fatalem, modo perna L. ⁹⁹ desunt L. V. R. Steph. al. ¹ desunt V. L. Vof. R. Steph. al.

235 Imperio adritos, alta intra limina cogit.
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. Sedet in mediis & maxumus aevo,
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Atque hîc legatos Aetola ex urbe remissos,
 240 Quae referant, fari jubet, & responsa reposcit
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,

Et

SERVII.

235. ALTA INTRA LIMINA COGIT. Quaeritur, cur ad privatam domum convocetur senatus, qui non nisi ad publica & augurato condita loca convenire² consuevit; sed scimus, domum Latini augurato conditam, & eandem tam templum fuisse, quam curiam: namque in superioribus legimus VII. 170. *Tectum augustum*, id est, augurio conditum. item paulo post 173. *Hinc sceptrâ accipere, & primos astollere fasces Regibus omens erat*; hoc illis curia templum. Merito ergo ad domum regis, quasi ad locum³ gentibus publicum, convocatur senatus: ⁴ nam ut ait in septimo 192. *Tali intus templo Divum, patriâque Latinus Sede sedens*. Idcirco etiam⁵ in Palatii atrio, quod augurato conditum est, apud majores consulebatur Senatus: ubi etiam⁶ aries immolabatur, quod, ut in septimo diximus, Virgilius ad Latini transtulit domum. Multi dicunt perire Virgilium, nec templi, nec curiae hoc loco fecisse commemorationem; ⁷ sed tantum dixisse *intra tecta regia*; ut ostenderet, consilium, quod initur, non esse complendum: quia nec⁸ rite inchoatum: ⁹ ea enim quae dicit Latinus, effectui carebunt.

236. OLLI. Illi, secundum Ennium. ¹⁰ [Et intelligendum *κατὰ τὸ συμβούλιον*, Turnum quoque venisse, qui superiori libro a Junone subtractus pugnae, Ardeam pervenerat.] ¹¹ FLUUNT. Festinanter incedunt.

238. ET ¹² PRIMUS SCEPTRIS. Primus inter sceptriferos: namque apud majores, omnes duces cum sceptris ingrediebantur curiam; postea coeperunt tantum ex consulibus sceptrâ gestare: & signum erat, eos¹³ consulares esse: ¹⁴ [aut quia & alii ejusdem partis reges erant; ut Turnus, ¹⁵ sicut Agamemnon, dux totius exercitus, diversae civitates proprios reges habuerint.]

239. AETOLA EX URBE REMISSOS. Quam condiderunt hi, qui de *Aetolia* venerant, Graeciae provincia: unde Diomedes habuit socios de tribus ejus civitatibus, quas ¹⁶ habet Aetolia, ¹⁷ Pleurona, Olenona, Calidona. Sic ergo dixit *Aetola ex urbe*, ut VI. 2. *Et tandem Suboicis Cumarum* ¹⁸ *adlabitur oris*. ¹⁹ [Ideo autem Diomedem Aetolum dicit: quia pater ejus Tydeus Aetolus fuit, qui ad Argos fugit, quoniam fratrem patris sui occiderat.]

240. ET RESPONSÂ REPOSCEIT. ²⁰ [Mire ait reposcit:] ante enim rex solet a legatis universa cognoscere, & sic eos praesente populo iterum omnia jubere narrare: unde est: ORDINE CUNCTA ²¹ SVO: nam nihil licet praetermittere: unde & superflua narrare consueverunt.

VARIORUM.

234. CONCILIUM. *Consilium* Regius & Dornvill.

235. Ac-

² consuevit V. ³ deest V. L. Vof. R. Steph. al. ⁴ nam sic V. L. Vof. R. Basil. nam in Dan. ⁵ in palatio tro-
 lo R. ⁶ arietes immolabantur Steph. Basil. ⁷ & tantum dix. *intra regia* Dan. *intra* deest etiam L. Vof. R. Fabr.
⁸ rectum est Dan. ⁹ & ea quae Dan. dicit L. Vof. R. Steph. Fabr. al. ¹⁰ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ¹¹ RUUNT.
 V. ¹² PRIMOS. V. ¹³ consules fuisse V. Steph. Basil. consulares fuisse L. R. Vof. ¹⁴ defant V. L. Vof. R. Steph.
 al. ¹⁵ sic Dan. ¹⁶ habuit V. ¹⁷ Pleurona, Cleon, Calydonia V. Pleurona, Clenon, Calcoedona L. Pleurôn, Olenus,
 Calidona Vof. Pleurona, Olenona, Caledona R. Pleuron, Olenon, Calidona Steph. Dan. Basil. sed Calydon. ¹⁸ *adlabi-*
mur V. ¹⁹ defunt V. L. Vof. R. Steph. al. ²⁰ defunt L. ²¹ suorum, nihil praetermittant R. suorum nam V. suo,
 nihil praetermittunt Vof. suo ut nihil praetermittant L. suo, nam nihil praetermittunt Dan. inde & superfl. Vof. narrati R.
 Steph. al.

Et Venulus dicto parens ita farier infit:

Vidimus, o cives, Diomedem Argivaeque castra;

Atque

SERVII.

243. VIDIMUS, O CIVES, DIOMEDEM. [Rhetorica protinus arte coepit: neque enim opus erat principio aliquo legationem referenti: & hic figura est ὅριον ὑποτίθεσθαι: natura enim hoc fuit prius dicendum: *Atque iter emensi casus superavimus omnes*, & tunc, *vidimus Diomedem Argivaeque castra*; sed habet consuetudo, ut, qui tale aliquid nuntiant, protinus admoneant, ut puta, *vidi illum*; erat illic; faciebat illud: ideo adjecit: *Ille urbem Argypam patriae cognomine gentis*. Illud etiam ordine congruo subjunxit ad proliciendum animum priusquam quidquam diceret, *Munera praeferimus*; unde ordine, *nomen patriamque docemus*: *Qui bellum intulerint*, hoc est, qui, unde, contra quos, qua causa. Deinde ponitur oratio Diomedis, cujus sunt partes duae, una, qua se excusat; alia, qua etiam illis suadet, ut bellum deponant: nam hoc in fine orationis Venulus addit: *Et responsa simul quae sint, rex optime regum, Audisti*. Excusatio Diomedis duplex est: Fortes sunt Trojani & felices; fortes breviter ostendit per intermissionem, *Mitto ea quae muris bellando exhausta sub altis*: frigidus enim locus erat, si virtutem eorum timere diceret, quos vicit. Secundus locus multa continet: tam felices esse, ut de omnibus vindicarentur, & singula de singulis mire augendo exsequitur: novissimo loco de se dixit, ne ei objiceretur: Quid te ista movent, si tu nihil passus es? & auxit quod omisit, & socios adjecit, cum exclamatione, *Haec adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt* 22 *Tempore*. Ideo se contra Veneris filium excusat pugnare: nam sequitur, *Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas*. Supererat, ut pacem suaderet, ait enim, *Munera, quae patriis ad me portastis ab oris*. Inde laudem Aeneae ita addidit, ut suam laudem servaret: ibi enim, ubi se excusat, non hoc ait, quia fortis est 23 non adeo; sed illud, *Quicumque Iliacos ferro violavimus agros*, quasi hoc fatum fuit omnium. Hic, ubi suadet pacem, aperte dicit, pares mihi non estis, & ait, *Experto credite, quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat bastam*, id est, ego fatum timeo, vos virtutem timere debetis: nam quod adjecit, *Si duo praeterea tales Idaeus tulisset*, non fuit contentus illum He-

ctori comparare, nisi adjunxisset, *Hic pietate prior: coeant in foedera dextrae*, id est, quia pius est, bonus amicus erit: statim conclusit, sicut ad singula invenies dictum. Quod autem ait, *VIDIMUS, O CIVES, DIOMEDEM*, quasi res magna ei contingerit, qui talem virum viderit. Sane hic] aut *DIOMEDEM* legendum, ut sit Latinus accusativus: & admittitur Eclipsis, ut, *Multum ille & terris jactatus & alto*: aut si Graecum accusativum facere voluerimus, *DIOMEDE*, legatur, ut possit fieri Synaloepha, sicut IX. 390. *Euryale infelix, qua te regione reliqui?* Si autem *DIOMEDEM* dixerimus, nec Latinum est, nec Graecum, 24 nec versus consistit: nunquam enim Eclipsis fit per *n* litteram. Tamen melius est, ut *DIOMEDE* 25 legatur, ut sit Graecus accusativus, nomina enim Graeca in *n* exeuntia, quae genitivum in *o* mittunt, per plenam elocutionem, cum eundem casum per Synaeresim in *ou*, miserint, accusativum in *n* mittant necesse est: ideo, quia cum naturam suam servant, accusativum in vocalem mittunt, non in consonantem: & debet Synaeresis plenitudinis servare rationem: ut ecce *ὁ Διομήδης*, plena declinatio est: *τὸ Διομήδου*, *τῷ Διομήδῃ*, *τὸ Διομήδου*, 26 [Per Synaeresim autem facit *τὸ Διομήδου*, *τῷ Διομήδῃ*, *τὸ Διομήδου*.] Ergo hic accusativus ideo in *e* exit, non in *en*: quia, 27 cum integrum est hoc nomen, in *ou* exit: & crescit ejus genitivus: si enim *ὁδοιπόλος* sit 28 nominativo, accusativum in *n* mittit: nec habet *e* in genitivo, ut *Θουκυδίδης*, *τὸ Θουκυδίδου*, *τῷ Θουκυδίδῃ*: nam *Diomedes* ideo in genitivo *e* habet, quia, & cum integrum est, & *Διομήδης* facit, habet *e* consonantem.

VARIORUM

235. ACCITOS. *Accitos* Zulichemius. *inter limina* Venetus & duo Rottendorphii, Edd. pr. & Mediol.

236. OLLI. *Illico* Leidenſis, Hugenianus, secundus Moreti, Mentelii prior, Sprotianus, & alter Menagii. quod corruptum ex *illi convenere*.

Ibid. FLUUNTQUE. *Fluuntque* Mediceus, Vossianus prior & Venetus, quod viri eruditione praestantes ad Senecae Herc. Furent. 840. videntur malles,

22 tempora Fabr. 23 forte, non audeo, legendum. 24 versus ratio consistit V. aliter nec versus con. Steph. 25 legamus V. Vol. 26 desunt V. per Syn. servare facit Dan. 27 non integrum est hoc R. 28 nominativus V. Steph. al.

Atque iter emensi casus superavimus omnis;

245 Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.

Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis;

Victor

SERVII.

244. CASUS OMNES. Itineris scilicet. Et bene villitatem singularum rerum ²⁹ generalitate vitavit, ne diceret *flumina, latrones, &c.* ³⁰ [Mire autem multa congesta, ne possit de legatorum defidia queri.]

245. CONTIGIMUSQUE MANUM. Bene quasi divinam, sic: *Vidimus, o cives, Diomedem.* QUA CONCIDIT ILIA TELLUS. *Εμφασις*, dixit, pro, *urbs Ilia*: nam terra non concidit, sed civitas, ³¹ Ilium.

246. ARGYRIPAM. Diomedes fuit de civitate quae *Argos Hippion* dicitur: ³² [de qua Homerus *Ἀργὸν Ἴππιον*.] [Horatius, *Aptum dicit equis Argos*. Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriae suae nomine appellavit, & *Argos Hippion* dixit:] quod nomen postea vetustate corruptum est, & factum est ut civitas, *Argrippa* diceretur: quod rursus corruptum, *Arpos* fecit. ³³ [Sane Diomedes multas condidisse per Apuliam dicitur civitates; ut Venusiam, quam in satisfactionem Veneris, quod ejus ira sedes patrias invenire non poterat, condidit, quae Aphrodisia dicta est: Item Canulium Cynegeticon, quod in eo loco venari solitus erat: nam & Garganum a Phrygiae monte Gargara vocavit: & Beneventum, & Venafrum, ab eo condita esse dicuntur.]

VARIORUM.

malle. vulgatam scripturam non ausim sollicitare. noster ipse lib. XII. 444.

Simul agmine denso

Antheusque Mnestheusque ruunt, omnisque relictis Turba fuit castris.

ubi *Turba ruit* admitti minime potest, cum id, ut vides, jam praecedat proxime. Claudianus lib. II. in Rufin. *428.* ex vetustissimis membranis *obvia turba fuit*, non *ruit*. ubi complura dixi. hinc *unda vulgi* & *flumen*. Silius Italicus lib. XII. 184. ex optimis codicibus:

Fertur acerba lues disiectis incita portis,

Effusaeque ruunt inopino flumine turbae.

non *inopino turbine*, quod nunc circumfertur.

tum paullo post 189. *Nec torrente Libys viso armorumque virumque Dejectus sperare valet.* ubi perperam nunc legitur *terrente visu & dejectum*. A. Gellius lib. X. cap. 6. de Appii Caeci filia, *Exiens turba undique confluentis fluctuantisque populi jactata est.* HEINS. Sic supra X. 143. *adfluit*, & infra *4.* 828. eadem diversitas Sil. XII. 619. v. Drak. *ruitque* Ed. pr.

237. ET MAXIMUS AEVO. Ita scripsi ex bonis codicibus. Aetatis enim provectu, & regia dignitate venerabilem Latinum tristem confedisse ait, ab ejus persona duplicem affectum movens. FABRIC. Et ita Mentelii prior & maxima pars codicum.

238. ET PRIMUS. *Et primos* Mentelii prior. & *laeta* Ed. pr.

239. Hic. *Hinc* Zulichemius. *quae referunt* prior Hamburgensis. *referent* alter. *quid referant* Excerpta nostra.

241. TUNC. *Tum* scripti potiores, nisi quod in Moretano primo *cum*. HEINS. *At Vennulus* Leidentis.

242. INFIT. *Inquit* Ed. pr. sed vide Guel.

243. DIOMEDEM. *Diomedem* Mediceus; prior Vossianus, Moretanus quartus, & Gudianus, quod a Servio damnatur optimo iure. Mentelius prior & Rottendorphius secundus *Diomede*. quomodo in plerisque suis exstare Pierius testatur. quam scripturam praeter Servium probavit & Macrobius lib. V. Saturn. cap. 17. quanquam illic *Diomedem* codex Britannus & Thuaneus, perperam. agit autem Macrobius de nominibus a Marone secundum Graecam enunciationem prolatis, *Vidimus o cives Diomede.* & *talium nominum accusativus Graecus est, in en desinens.* Nam si quis illum putas Latine dixisse *Diomedem*, *sanitas metri in versu desiderabitur.* Opinabar aliquando Maronem scripsisse *Diomedei*, vel *Diomedi*. nam *Diomedei*, *Ulysssei* & *Achillei* non puto dici, nisi sint quadrisyllaba. vid. Voss. de Analog. lib. II. c. 9. sic *Ulyxi*, *Achilli*, secundo casu, & *Oronti* & *Achati* lib.

²⁹ generalitas Dan. utilitatem vitiose Fabr. vid. Petron. cap. CXVIII. & Valer. Flac. VI. 358. & Serv. ad I. Georg. 391. ³⁰ desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ³¹ desit iisdem. ³² desunt V. ³³ desunt V. L. Vof. R. Steph. al.

Victor Gargani condebat Iapygis arvis.

Postquam introgressi, & coram data copia fandi;

Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:

250 Qui bellum intulerint, quae causa adtraxerit Arpos.

Auditis ille haec placido sic reddidit ore:

O fortunatae gentes, Saturnia regna,

Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos

Sol-

SERVIL.

247. ³⁴ GARGANI CONDEBAT IAPYGIS ARVIS. *Iapygia*, pars est Apuliae, in qua est mons *Gargamus*, ³⁵ [imminens Sipontinae civitati:] qui per Calabriam usque in Adriaticum tenditur ³⁶ pelagus. Lucanus v. 380. *Adriacas* ³⁷ exit *Gargenus* in undas. *Gargani* autem *Iapygis*: figura est, pro, *Gargani Iapygii*: & haec est *Iapygia* ³⁸ Apuliae, a qua & *Iapyx* ventus est nominatus, ³⁹ [ad quam *Iapyx* delatus, unde sic nominatus est:] nam *Iapydia*, Venetiae regio est, ab oppido dicta: unde est III. Georg. 474. *Tunc sciat aërias Alpes & Norica si quis Castella in tumulis & Iapydis arva Timavi*. ⁴⁰ [Sed in *Gargani* summitate duo sepulchra esse dicuntur fratrum duorum, quorum cum major virginem quandam despondisset, & eam minor frater conaretur auferre, armis inter se decertarunt, ibique ad memoriam, invicem se occiderunt, sepulti: quae res admirationem habet illam, qua, si qui duo inter ipsam sylvam agentes iter, uno impetu vel eodem momento saxa adversum sepulchra jecerint, vi nescio qua, saxa ipsa separata ad sepulchra singula decidunt.]

249. MUNERA PRAEFERIMUS. Ut illa ante orationem auxilium impetrent.

250. QUI BELLUM INTULERINT. Quasi nominatis Trojanis, quos vicerat, priorior futurus esset ad ferendum auxilium.

251. PLACIDO SIC REDDIDIT ORE. Ut solet, habitum futurae orationis ostendit.]

252. O FORTUNATAE GENTES. Qui habitatis regna *Saturnia*, id est, o viri, semper pace gaudentes! nam legimus VIII. 324. ⁴¹ *Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt Saecula, sic placida*

populos in pace regebat. Et bene hoc laudat, quod eis persuadere desiderat.

253. ANTIQUI ⁴² AUSONII. Quia, qui primi Italiam tenuerunt, *Ausones* dicti sunt. QUIETOS. Quibus est amor pacis a maioribus traditus, propter regnum Saturni.

VARIORUM.

lib. I. 120. ut illic legit Cansius. ita *Ulixi*, *Xerxi*, *Achilli*, *Herculi* veterrima Solini exemplaria. vid. Salmas. p. 811. & *Choaspi* p. 772. & 878. in tertio tamen Rottendorphio & Sprotiano *Diomedae*. sic apud Solinum cap. II. sub finem omnes codices vetusti: *Ante adventum Aetoli ducis, nomen Diomedes non habebant*. HEINS. *Diomedem* Parrhas. Reg. & Dorvill.

246. ARGYRIPAM. *Agrippam* Francianus. *Agripam* Parrhas.

247. AGRIS. *Arvis* quatuor Moretani, Vossianus & Hamburgicus uterque, cum Mentelio prior ac Veneto. HEINS. Et ita Zulichemus, Bigotianus & nonnulli alii. *Garganis condiderat I. arvis* Francianus. *Garganii* Medicus, alter Mentelii, Parrhas. & Dorvill.

249. DOCEMUS. Docentes Excerpta nostra.

250. QUI BELLUM. Quid Gudianus a manu prima. *abtraxerit* Venetus. *attraxerat* Mentelii prior. deinde *auditis?* duo Leidenses. *audistis?* Sprotianus. ille bis Oudartii.

251. REDDIDIT. *Edidit* Medicus, & versu suspensioni *attraxerat*, pro *attraxerit*. sed male. *reddere* pro respondere, ut *dare* pro eloqui. deinde in tertio Moretano *Auditis ille bis*. HEINS. *Edidit* Francianus.

254. LA-

³⁴ VICTOR. distingue V. ³⁵ desunt V. L. Vof. R. Steph. al. ³⁶ mare Steph. al. ³⁷ dixit Gargus V. ³⁸ Apulia V. ³⁹ desunt V. L. R. Vof. Steph. al. ⁴⁰ desunt iisdem ad §. 252. ⁴¹ *Aurea* ut L. Vof. Dan. Fabr. al. *aurea* ut perhibent R. *aurea* ut Steph. ⁴² AUSONII & Ausones V.

Sollicitat, suadetque ignota lacescere bella?

- 255 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
 (Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
 Supplicia, & scelerum poenas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervae
 260 Sidus, & Euboicae cautes, ultorque Caphereus.

Mi-

SERVII

254. IGNOTA LACESCERE BELLA. Scilicet Trojanorum; non omnia generaliter bella: nam legimus VII. 124. *Captivi pendens curtus, curvaeque fœces*: 43 [aut ignota, quae ignoraverint, quasi non suscepturi, si scissent.] SUADET autem, *volis*, 44 subaudis: nam *vos*, a superioribus subaudiri non potest: quia non *te suadeo*, dicimus, sed *tibi*.

255. VIOLAVIMUS. Quasi facinus: nam *violare*, de 45 religiosis rebus dicimus. Et ingenti arte agit, ne aut victoriam suam sileat: aut non procedendo contra eos, quos vicit, confiteatur ignaviam, dicens, non esse contra eos pugnandum, quos vincere 46 perniciosissimum est.

256. 47 [MITTO EA. Oratorie; ut etiam sine illis, quae memoratus est, quae omittit, graviora videantur.]

257. QUOS SIMOIS PREMIT ILLE VIROS. Id est, toto orbe celebres: 48 [et premit, quasi hostes.] Alii in primo 100. *Ubi tot Simois corrupta sub undis scuta virum, galeasque, & fortia corpora volvit*. 49 [Alii quos, pro, quantos accipiunt; ut sit pronomen pro nomine. ILLE autem, mihi exsecratur.]

258. SCELERUM POENAS EXPENDIMUS OMNES. Id est, luimus omnes poenas; quae sunt statuta sceleribus. Alii SCELERIS OMNIS legunt: 50 [nam omnes] non potest ad Graecos referri: quia non omnes pertalere supplicia. 51 [Sed si omnes, mihi; ne putes forte factum: & adjuvandum pronuntiatione.]

259. VEL PRIAMO MISERANDA MANUS. Etiam Priamo, ut VIII. Ecl. 69. *Carmina vel coelo possint deducere lanam*. Est autem 52 Pacuvii, qui ait: *Si Priamus adisset, & ipse ejus commiseresceret*: 53 [id est, ut calamitas eorum, qui vicerunt, gravior crederetur miserrantibus victis. SCIT TRISTE MINERVAE SIDUS. Fabula hoc habet, propter Cassandrae stuprum Graecis iratam Minervam: vel quod ei victores 54 per superbiam sacrificare moluerunt: unde eos redeuntis gravissima tempestate fatigatos per diversa dispersit. Horatius Epod. x. *Cum Pallas usque vertit iram ab Ilio*. Re vera autem constat, Graecos tempestate laborasse aequinoctio vernali, quando manubiae Minervales; id est, fulmina, tempestates gravissimas commovent: unde perire dicendo SIDUS, utrumque complexus est: nam *sidus*, & tempestatem significat: & re vera *sidus*. 55 Haec autem numina, quae inter sidera non videmus, licet sua signa propria non 56 habeant, cum aliis potestate sunt permixta: ut 57 Ophiuchus ipse, est Aesculapii: Gemini, Apollinis & Herculis esse dicuntur. Sic Minervae, Aries esse dinoscitur.

260. ULTORQUE 58 CAPHAREUS. Tò αἰὲς est, id est, cautes Euboicae: nam Euboea, insula est, in qua mons *Caphareus*, circa quem Graeci perire naufragio. *Ultor* autem, ideo dixit: quod Nauplius, Palamedis pater, dolens filium suum factione interemptum, ut in secundo γ. 81. rhemoravimus, cum videret Graecos tempestate laborare, mon-

43 desunt V. L. R. Vof. Steph. al. 44 subaudis, nam non potest dici, *suadeo te*, sed *tibi* V. subaudis, nam Vof. a superioribus non potest L. Vof. R. reliquis omisiss. non potest omisit Dan. an *suadeo te* liceat dicere, vid. ad Phaedr. 1. 15. 45 de religionibus L. R. Steph. 46 perniciosum V. 47 desunt L. Vof. R. Steph. al. 48 desunt V. L. Vof. R. Steph. al. 49 desunt iisdem. 50 desunt V. turbant ML partim nam omnis, partim omnes. 51 desunt V. L. Vof. R. Steph. Fabr. al. 52 Scaliger ad Varr. de L. L. pag. 112. ex Dulorese esse putat. 53 desunt V. L. R. Vof. Steph. al. 54 superbi Vof. 55 haec autem numina quae habent sidera, non videmus R. 56 habentur permixta V. omisiss. videtur. habent c. a. p. permixti R. 57 Obscurus ipse est Aesculapius V. 58 Caphareus, vel Caphereus L. Vof. R. sumpt. vid. ad 1. Aen. 45.

Militia ex illa diversum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas

EX-

SERVII.

montem Caphareum ascendit: & ⁵⁹ elata facula signum dedit vicini portus, qua re decepti ⁶⁰ Graeci inter asperitimos scopulos naufragium pertulerunt.

262. ATRIDES PROTEI MENELAUS. Agamemnon & Menelaus uno quidem fataliter ⁶¹ fuerant supplicio destinati: namque Atreus & Thyestes fratres fuerunt in se invicem saevi, adeo ut Thyestes, cum ⁶² Aërope, fratris uxore, concumberet: quod dolens Atreus, liberos ei epulandos apposuit. Sed cum Thyestes post cognitum facinus requireret ultionem a diis, ei Apollo respondit: posse alio scelere illius facinoris vindicem nasci, ⁶³ scilicet si cum ⁶⁴ Pelopeja, filia sua, concumberet. Quo facto, natus est Aegythus, fatalis in Atrei geminam sobolem. Sed Jupiter Menelai ⁶⁵ fata miseratus est, propter Helenae jugale consortium: & eum per diversa errare maluit, quam Aegythi manibus interire. ⁶⁶ [Is ergo Menelaus sic errans ad Aegyptum usque pervenit, ubi Proteus, deus marinus, regnaverat: cui aliquando rapta a Theseo Helena dicitur commendata: unde quidam dicunt, quod ad eam petendam Menelaus ad Aegyptum profectus sit, post bella Trojana. Qui nec volunt raptam esse a Paride Helenam: ⁶⁷ sed aliam causam belli fuisse Trojani; illam scilicet, quod Herculem, ⁶⁸ quaerentem Hylam, suscipere noluerunt. Qui autem volunt eam raptam a Paride, hoc dicunt: quod recepta a Proteo per Theseum, ad Menelaum transitum fecerit, & sic eam Paris raperit. Secundum quod, ut supra diximus, Menelaus ad Aegyptum Jovis voluntate pervenit: scilicet ne ab Aegytho ⁶⁹ posset interiri. Quod autem ait PROTEI COLUMNAS, ratione non vacat: nam *columnas* *Herculis* legimus & in Ponto & in Hispania. Hunc autem Proteum fortissimum & invictum constat fuisse. Novimus autem, quod omnes fortes, Hercules dicebantur: unde videtur ⁷⁰ hoc adfectasse Virgilius, ut, pro finibus, *Protei columnas* diceret, quas habuit Hercules; ut ostenderet eum etiam Herculem dictum. ADUSQUE COLUMNAS PROTEL. Usque ad fines Aegypti: hoc

est, usque ad Pharon, ante insulam, nunc partem Alexandriae. Lucanus x. 509. ⁷¹ *Nunc claustrum pelagi cepit Pharon: insula quondam In medio stetit illa mari sub tempore vatis Proteos; at nunc* ⁷² *Pellacis est proxima muris.* PROTEI autem, Latinus est genitivus, constrictus per Synaeresim. *Adusque* autem, sic est dictum, ut vii. 289. *Sicula prospexit abusque Pachino:* nam cum praepositio praepositioni nunquam cohaereat, *abusque* & *adusque* licenter admissum est.

VARIORUM.

254. LACESSERE. *Accessere* aliter Hamburgensis. an *arcessere*? ut supr. x. 11.

255. VIOLAVIMUS. *Vastavimus* Menagii prior.

256. MITTO EA, QUAE. *Mitte quae* Dorvili exacta. Ed. Venet

257. PREMERE. *Premat* fere omnes scripti.

259. MANUS. *Domus* Bigotianus & Parrhas. vid. Lucan. vi. 819. *sic triste* Ed. Dan. Heinss. *stat* Excerpta nostra.

260. CAPHAREUS. *Caphereus* in Mediceo, Guadiano, Mentelio utroque, primo Moretano, priore Vossiano, ac caeteris vetustioris notae paene omnibus, quod & in veterrimis Nasonis exemplaribus offendisse me non semel recordor. neque aliter Graeci. Stephanus Byzantinus *Καφάρια* dictum etiam *Καφάρια* contendit, quod Euboici illic *ἡ λίμνη καφάρια* videntur & auctor Etymologici magni in eodem vocabulo. *Καφάρια* *πύργος* Dionis Chrysostomo in Orationibus, & Phalaridi in Epistolis. apud Quintum Smyrnaeum lib. vi. male *Καφάρια* dicuntur. Idem de Plinii & Solini codicibus pervetustis viri eruditi testantur. etiam apud Senecam in Agamem. 560. in Etrusco codice, & Hercule Octaeco 777. ex eodem *Caphereus*. & 805. *Capherides*. & apud Valer. Flac. i. 371. in vetustissimo codice Vancano. HEINS. *Caphereus* Regius. vid. ad lib. i. Aen. 45. in notis ad Servium.

261. DIVERSUM AD LITTUS ABACTI. Eleganter primus Moretanus *diversum litus adacti*. ut lib.

⁵⁹ alia Vol. ⁶⁰ sunt Graeci, & eos inter s. l. pertulere naufragia V. ⁶¹ fuerunt V. deest Vol. ⁶² Maeropae Steph. Meropa V. qui codex hinc deficit. Aetropa Basil. Europa Edd. ant. ⁶³ deest Steph. ⁶⁴ Pelopia L. Vol. Pelagia R. ⁶⁵ facta Dan. Basil. ⁶⁶ defunt & tantum habent hic errans L. Vol. R Steph. al. hic etiam Dan. ⁶⁷ Quidam volunt, esse raptam Dan. sunt qui volunt nec raptam Steph. quidam volunt non esse Fabr. al. ⁶⁸ quaerentem illam L. R. s. hanc Vol. ⁶⁹ potuisset Dan. ⁷⁰ deest id. ⁷¹ *Tunc cl. pelagi cepti* L. Vol. R. Steph. al. ⁷² *est Pellacis* Basil.

Exsulat, Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.

Regna Neoptolemi referam, versosque penatis

265 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?

Ipsē

SERVII.

263. ⁷³ EXULAT. Proprie: nam *exulare* dicuntur, qui extra solum eunt. Sane sciendum, ⁷⁴ quia, quo tempore Menelaus ivit ad Aegyptum, perdidit Canobum gubernatorem, a quo vicina civitas nomen accepit, quae hodieque mutata litera, ⁷⁵ *Canopus* nominatur. ⁷⁶ [VIDIT. Mire addidit, ut III. 431. *Quam semel informem vasto vidisse sub antro Scyllam.*] CYCLOPAS. Graecae declinationis accusativus est: unde Graecum habebit accentum: nam Latine *Cyclopes* diceret; sed sic versus stare non poterat.

264. REGNA NEOPTOLEMI REFERAM. Subaudis, *eversa*, quod ex posterioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifestum est: nam, ut in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionem, Menelai & Helenae filiam, Orestis ante desponsatam, ab eo inter aras Apollinis interemptus est: unde est III. 331. *Et scelerum furis agitatae Orestes Excipit incautum, patriasque obruncat ad aras.* VERSOSQUE PENATES IDOMENEI? *Idomeneus*, rex Cretensium fuit: qui, cum tempestate laboraret, vovit se sacrificaturum ⁷⁷ Neptuno de re, quae ei primo occurrisset, si reversus fuisset; sed casu cum ei filius primus occurrisset, ⁷⁸ quem cum, ut alii dicunt, immolasset, ut alii, ⁷⁹ immolare voluisset, ob crudelitatem regno a civibus pulsus est: unde est III. 124. *Fama volat pulsum regis cussisse paternis Idomeneae ducem.* Alii dicunt, quod abcedens cuidam suum commendaverat regnum, qui per ejus absentiam occupavit imperium, & reversum pepulit. Ergo *versos Penates*, ⁸⁰ aut *eversos* & funditus dirutos accipiendum: aut certe in aliena jura conversos.

265. LIBYCOVE HABITANTES LITTORE LOCROS? Ut etiam in tertio diximus, Locri, socii Ajacis Oilei, fuerunt Epizephyrii & Ozoli; sed hi tempestate ⁸¹ divisi sunt ab eo; ut Epizephyrii tenerent Brutios, de quibus ait in tertio 399. *Hic & Naritii posuerunt moenia Locri*; Ozoli vero defer-

rentur Pentapolim, de quibus nunc queritur, dicens: *Libycove habitantes litore Locros*, ⁸² [Quamvis quidam dicant etiam in ipsis Brutiis *litus Libycum* dici. Alii hos circa Syrtis posuisse fedes: alii in Libya insulas quasdam inhaerentes occupasse, eosque initio Nisammones, postea corrupte Nasammones appellatos: alii amissa in Syrtibus classe, per mediterranea arietis ⁸³ fortuito ductu iter facientes ad Ammonem pervenisse, & oppidum ⁸⁴ *Aurela* inter Nasammones condidisse: alii, Africae insulam tenuisse, quae nunc Cercina dicitur. Et pronuntiandum ut longinquitas doceatur exilii.]

VARIORUM.

lib. IX. *Quis Deus Italiam, quae vos dementia adigit?* ita *adigere* iusjurandum pro in ius jurandum Livius Decad. III. lib. V. sic *adversi* terram & similia. lib. VIII. *advehimus Teucros* apud Silium lib. XII.

Et jam per colles dumosque ad litus adaesta
Innabat pelago veniens sine remige classis.
ubi & forte scribendum, *dumosum litus adaesta*. quamquam Mediceus codex hoc Maronis loco, ut & duo tresve alii, *ad litus adaesti*. vide Giphanium Indice Lucretiano in *adhaerere, adiacere* & *advertere*. in Catalectis Pithoei pag. 59. de Telepho:

Nam Graji Trojam peterant cum mille carinis,
Tangeret & classis litus adaesta suum.
etsi *litus* etiam ad *Tangeret* potest referri. sic *advehi moenia* Rutilius Itinerario sub finem. *advectus est Italiam* Solinus cap. XI. & cap. LIII. *portum advectus est*. ita Mss. apud Salmast. pag. 1117. *adnatate corpus* eidem p. 34. Symmachus lib. I. Ep. 4. *durio rem materiam, nisi fallor, adniteris*. sic Scioppius. bene. quem vide pag. 7. idem Symmachus lib. I. 37. 96. & lib. III. 19. HEINS. *Abacti* plurimi codices & Ed. Mediol. *abactis* Parthac.

263. EXULAT. *Exolat* Gudianus & Mediceus a manu prima. Schol. Lucan. IX. 654.

265. LI-

⁷³ EXULAT, & *exolare* Vof. ⁷⁴ sciendum quo tempore Dan. quis pro temp. Steph. ⁷⁵ *Canopus* Vof. L. *Canopi* R. *Canopi* Dan. ⁷⁶ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁷ deest iisdem. ⁷⁸ & eum L. Vof. Steph. al. ⁷⁹ immolaretur R. ⁸⁰ reversos. ⁸¹ delati Dan. ⁸² defunt V. ⁸³ fortuito dicunt * iter Dan. per mediterranea dicunt iter facientes Fabr. ⁸⁴ *Angula* legendum puto, vel *Angila*, ut in plurali sit, ut mularum urbes. sin minus lege *Angilam*, quam Nasammones urbem fuisse ferunt, & ipsos *Angilas* dictos. vid. Vof. ad Melam I. 8.

Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivom
 Conjugis infandae prima intra limina dextra
 Oppetiit: devictam Asiam subseclit adulter.

In.

SERVII.

267. DEVICTA ASIA SUBSECLIT ADULTER. ²⁶ [Quidam *sub*, pro *post* accipiunt; ut sit *post possedisse*.] Legitur & DEVICTAM ASIAM. Quod si est ita, ²⁶ intelligimus ut sit *subseclit*, dolo possedit. ²⁷ [Lucanus v. 227. *Subfidere regnum Chalcidas Euboicae magna spe raptis parabas*] unde & *subseclit* res dicuntur, ²⁸ qui in insidiis tauros interimunt: & hostium dolos, ²⁹ *subseclit* vocamus; ut sit sensus: Ab Agamemnone devictam Asiam adulter Aegisthus [insidiis &c.] factione possedit. Melius tamen est, ut, *devicta Asia*, legamus: secundum quod *subseclit*, erit remanet, ut v. 498. *Extremus galeaque ima subseclit Aestes*: ut sit sensus: Asia propter adulterium pertulit bella, quae remanente adultero, finita esse nihil profuit; ut cum indignatione sit dictum: Dum primum vindicatur adulterium, aliud emerit rursus. ³⁰ [Sane Clytaemnestram Orestes filius postea interdictam patris necavit. Quidam dicunt, Clytaemnestram non manu filii, sed iudicum sententia peremptam. Alii hunc Orestem filium Menelai & Helenae tradunt; quidam inventam Iphigeniam abortivam uxorem ei voluit fuisse.]

268. PRIMA INTRA LIMINA. In ipso limine imperii, id est, in litore: quia secundum Homerum Clytaemnestra Agamemnoni occurrit ad litus, & illic eam ³¹ susceptam submisit adultero inter epulas intercanit. ³² [Homer. Odyss. A. 408.

³³ *Αλλὰ μὲν Ἀργείοισιν ἑσθλὰ δινάμεν ἡμεῖς*

³⁴ *Εὐλαίᾳ δὲ δολομένην Ἀλκιῶν οἰκονομῶμεν*

³⁵ *Αὐτὰρ ἄγε, ὅς τις τοῖς ἀνδράσι βῆσι ἐπὶ φέρῃ.*]

Quod & Juvenalis tangit, dicens VIII. Sat. 216. Quippe ille ³⁶ deis auctoribus alter Patri erat caelestis media inter pacula. Alii autem dicunt, ³⁷ [Clytaemnestram dolore pellicatas, quod comperisset Cassandra a maritoelectam,] quod in ipso ingressu, id est prima die, qua domus suae limen ingressus est, ³⁸ [blande suscepisset, cumque ille diis Penatibus se sacrificare velle dixisset,] consilio Aegi-

sthi ab uxore vestem accepit clauso capite ³⁹ [&c. manibus,] quae implicatus adulteri manibus interire.

VARIORUM.

265. LIBYCOVE. *Libycove* ex scriptis potioribus. HEINS. *Libycove* Serv. ad III. Aen. 399. & *Libycove* Dorvil. mox, *Meceneus* idem.

267. CONJUGIS INFANDAE. Fuit enim legem, *Conjugis (infandae) prius* &c. sed altera lectio Homericæ, *ἡσυχίᾳ ἀλλήλων*, quo Epichæro lib. IV. & IX. Odyssæe utitur. FABRIC. *Infandae* Macrobius lib. IV. Sat. cap. 4. ut per parcaheim ⁴⁰ *infandae* capitur. idem duobus locis, *inter limina*, & sic sex septemque ex codicibus notis. HEINS. *Lamius* Zschichemius.

268. OPETIIT. *Proceditis* voluit Macrobius editiones lib. IV. Saturn. 3. aliter in recensionibus, & recte. HEINS.

Ibid. DEVICTA ASIA SUBSECLIT ADULTER. *Devictam Asiam* Mediceus. sed sic ut ⁴¹ *subseclit* a secunda manu mutatum sit in *possedit*, perperam, quamquam & Macrobius lib. IV. Saturn. cap. 4. ⁴² *subseclit* videtur amplecti. sed & Asulanus Melius *devictam Asiam subseclit* agnoscit, etiam Servius apud Lucanum quoque lib. V. 226.

Nec te vicinis liti

*Territas ambiguis frustratus fertibus Appi:
 Jure sed incerto mundi subseclere regnum*

Chalcidas Euboicae vana spe raptis parabas.

quod exemplum Servius quoque ad hanc rem produxit. nec dubito quin ad exemplum *subseclere* occurrat apud Silium Italicum lib. XIII.

Subsidere saepe locum,

*Nudus inire caput pugnas, artare paraca,
 Atque oblique traxis de duera cornua lauri,
 pro leoni subseclere quomodo Ausonius Epistola ad Thimoem,*

*Aut spumantis aprici cursum claveribus urges
 Subseclique fero.*

Sub-

²⁶ defunt R. L. Steph. al. usque ad legimus. Vol. usque ad Lucanus. ²⁷ intelligimus subseclit, dolo. Dan. ²⁸ defunt R. L. Steph. ²⁹ qui insidiis R. Vol. L. Steph. ³⁰ subseclit R. Vol. L. Steph. Dan. in antiqua Edit. dolo subseclit, videtur defunt R. Vol. L. Steph. al. ³¹ susceptam cum adultero L. Vol. R. Dan. Fabr. al. ³² defunt M. Vol. L. ³³ de his auctoribus Patri erat L. R. Dat. ante Vol. ille dicit Steph. Dan. Fabr. al. ³⁴ defunt L. Vol. R. Steph. al. ³⁵ defunt iisdem. ³⁶ defunt iisdem.

Invidisse Deos, patriis ut redditus oris,

270 Conjugium optatum & pulchram Calydonia viderem?

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,

Et

SERVII.

269. INVIDISSE DEOS. Stheneli filius, "Cometes, Aegialeam, Diomedis uxorem, cognovit adulterio: quo comperto, Diomedes reverti noluit; sed in Apuliae partibus sibi condidit sedes: quod Veneris dolo dicitur esse perfectum, quam in bello Troiano vulneraverat: unde ait: *Invidisse deos.* [Et Ovidius xiv. Met. 476. *Patriis sed rursus ab Argis Pellor, & antiquo memores de vulnere poenas Exigit alma Venus.*]

270. PULCHRAM CALYDONIA VIDEREM. "Unam de supradictis civitatibus, quibus imperabat.

271. NUNC ETIAM HORRIBILI VISU. Hoc loco nullus dubitat fabulae hujus ordinem a Virgilio esse conversum: nam Diomedis socios constat in aves esse conversos post ducis sui interitum, quem instinctum imperitior doloebant. "Hae aves hodieque Latina lingua *Diomedae* vocantur; Graeci *ιωνιδες* dicunt. "Cujus generis avem auspicio dixit Hornerus Diomedem & Ulyssi speculatoribus apparuisse Iliad. κ. 274. *Τότε δ' αἰὲν ἔκκευ ἰονιδῆς ἔρως ἰδὼς Πέλλας Ἀχαιοῖς.* "Habitant autem in insula [Electride, sive Febra,] quae est haud longe a Calabria, in conspectu Tarentinae civitatis. Quinarian de his avis dicitur, quod Graecis navibus laetae occurrant, "Romanas, id est, Latinas, vehementer fugiant, memores & originis suae, & quod Diomedes ab Illyriis interceptus est. PORTENTA. Re vera enim portenta essent, homines in aves esse conversos.

VARIORUM.

Subsident in armis Mirmillo Aufonius Praef. in Centonem Nuptialem. hinc *subseffores* in arena, quero gestum eleganter describit Claudianus lib. II. in Rufin.

Vir murmure contra

Hortatur, nixusque genu venabula tendit.
Sed ad rem. *subsidente* otioso cum quarto casu con-

junct Amm. Marcell. lib. xxviii. 4. *subsident aliqui copiosos homines, senes aut juvenes, orbos vel caelibes.* & de Advocatis xxi. 5. *rapacissima genera hominum per fora omnia volitantium, & subsidentium divites domos.* *devictam Asiam* subsedit etiam in hoc Maronis loco alter Menagianus & a manu prima Gudianus. & sic in Culice scribendum videtur, de serpente,

Mersus ut in limo magnos subsideret aestus. nam limo magno aestu ingratus sonat. HEINS. *Devicta Asiamque obsedit* Leidenensis. *devicta Asia* permansit Ed. Venet. *devicta Asiaque obsedit* Menagius prior. *Asia sub sedus* Excerpta nostra. Perizon. ad Val. Max. ix. iii. Ext. i. *devictam Asiam* explicat gloriam devictae Asiae. v. Gronov. l. Obf. 17. vulgata est apud Serv. ad v. Aen. 498.

269. PATRIIS UT REDDITUS ORIS. Concinnius in Mediceo, Mentelliano utroque, Gudiano, Vossiano priore, & sex aliis, cum Pierianis melioribus, *oris*, etsi vulgatis exemplaribus Donatus accedit in Terentii Andriam & Phormionem. Silius lib. XIII. 81.

Haec ausus Celtas irrumpere moenia Romae
Corripuis leto, neque tot de millibus unum
Ingentis populi patrias dimisit ad aras.
ita optimus codex Colonienlis. Pari modo castigandus videtur Statii locus Achilleidos II.

Quid si nunc aliquis patriis abducere ab oris
Deidamiam eat, viduave e sede revellat
Attonitam, & magni clamantem nomen Achillis?

eat abducere elegans & familiaris Statio Graecismus. vulgati codices & scripti, quos consistere est datum, *patriis rapturus ab oris*. frigide idem Statius lib. vi. Theb.

Nequicquam hunc patriis audax promiseras oris.
8c

97 Calydonem Aegialeam etiam Diomedes. Steph. Calydonem Aegialeam. Vol. L. Calydonem Fabr. Calydonem Boet. Aegialeam R. Aegialeam Dan. Fabr. unde vero Calydonem & Malvicio pedius, quod nuncquam aperit, nectio. & an Byekius ita suppleverit, quum nomen proprium desit R. Dan. & aliis. praeterea Eustat. ad Dionys. Per. 444. dicit Sthenelum, filium Cometae, corrupisse Aegialeam. Et inter Argonautas quidam Cometae filius Afferion memoratur a Valer. Flac. I. 356. de quo vide quae dixi in Argonautarum Catalogo. 98 & in Dan. 1 & haec adfuta sunt Servianis, nam nusquam offendi, sed Heinsius forte illa intellexit ad Ovidii locum dicens se auctiorem Servium habere ex Excerptis Cujacianis. 2 una est de Vol. una de L. 3 imperavit R. L. Vol. Steph. al. sed quibus ignorat R. quas, habet Vol. 4 hinc aves L. Vol. R. 5 Latine Diomedem vocantur. Graeci est L. Vol. est habet & R. 6 desunt L. Vol. R. Steph. 7 desunt L. Vol. R. Bas. habebant Fabr. al. 8 Romam venientibus Latinas L. Romanas & Latinas Vol. Romanas Aemilianas R. 9 ab illo L.

Et focii amissi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrimosis vocibus implent.

275 Haec adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
Adpetii, & Veneris violavi volnere dextram.

Ne

SERVIL

272. ET SOCII AMISSI. Legunt nonnulli ¹⁰ & AMISSIS PENNIS; sed melius est, AMISSI.

274. LACHRYMOSIS VOCIBUS. Dolentes vel suam mutationem, vel regis interitum: namque hoc tangit latenter.

275. SPERANDA. Pro, timenda, ut IV. 419. *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.*

276. COELESTIA CORPORA. Martis & Veneris, " quae numina vulneravit in bello.

277. VENERIS VIOLAVI VULNERE DEXTRAM. Artificiose agit nunc, sciens ea, quae dicuntur in fine, animis inhaerere, suos casus ultimos memorat. Perite etiam Venerem tantum vulneratam a se esse dicit, Martis suppressens " nomen: quod ei poterat esse gloriosius; ut videatur omnia, quae pertulit, odio Veneris pertulisse, contra cuius filium nunc vocatur ad pugnam; ut negans etiam nunc paria videatur formidare. *Dextram* autem, secundum Homerum dicit, qui ait Iliad. E. 883. *ἔνι κρημνῷ*.

VARIORUM

& Coma Earini,

Patrias nunc vertex solus ad aras

Navigat.

noster lib. III. 332.

Excipis incautum patriasque obstrucat ad aras. sed quod praecipue ad rem facit, apud Nasonem lib. XIV. Metam. Diomedes ipse §. 476.

Patriis sed rursus ab aris

Pellor, & antiquo memores de vulnere poenas

Exigit alma Venus.

ita enim in codice omnium optimo exaratum deprehendi. ubi *patriis arvis* vel *agris*, vel *Argis*, in aliis exemplaribus. ut & in hoc ipso Maronis loco. HEINS. *Patriis ne redditus aris* prior

Hamburgicus. sed Heins. ad Ovid. XIV. Met. 476. videtur *Argis* probasse, ut in Pierianis fuit. *O-ris* agnoscit Donatus ad Terent. Andr. III. v. 4. & Phorm. III. I. 2. & Ed. pr. Ald. sed *aris* Parrhaf. Regius & Dorvill. mox §. 281. iterum *patriae arae* occurrunt. *Argis* defendi potest ex lib. II. 95. & ex imitatione ut videtur Ovidii XIV. Met. 476. ubi vide notas, ubi & de *aris* monui.

270. PULCHRAM. *Pulchrum* prior Hamburgicus & Parrhaf. *Pulchra* Excerpta nostra. Dorvill. sequentem versum huic praeponebat.

272. ET SOCII AMISSI PETIERUNT AETHERA PENNIS. *Admissis pennis* in Leidensi codice pro diversa lectione, quam scripturam quoque in suorum nonnullis Pierius invenit, & Servius videtur agnovisse. & sane esse eam vulgata longe terriorem quis non videt? *admissae pennae*, quomodo *curfus admissus*, *admissi equi*, *amnes* & similia. in Veneto nostro codice *admissi pennis*. apud Florum lib. I. cap. 18. in optimis membranis, *In omnes terras, Hispaniam, Illyricum, Epirum, Achajam, Africam, Siciliam vela admittit. non dimittit.* apud Valerium tamen Probum lib. I. Art. Gramm. vulgata scriptura huius Maroniani loci occurrit. Possis & legere, *immissis pennis. immittere* pro admittere. de quo ad Nasonem egimus. sic Aeneid. lib. v.

*Non sic immissis aurigae undantia lora
Concussere jugis.*

HEINS. Schottus II. Observ. 59. malebat *amissis pennis* pro *emissis*, antiqua locutione. ut apud Terent. Heaut. III. I. *prius quam abs te amittas filium.* *amissi* Edd. pr. & Mediol. Ald. *admissis* Guell. *admissi* Venetus a manu pr. *admissis* Davil. ad Caes. I. B. G. 22.

273. DI-

¹⁰ nonnulli ad imitationem scilicet, vel regis &c. L. nonnulli & ad imitationem &c. R. ¹¹ deest L. R. ¹² nomen Dan. & ita jam emendasse Fabricium docet Broeckh. ad Propert. II. I. 42.

Ne vero, ne me ad tales impellite pugnās.

Nec mihi cum Teucris ullum post cruta bellum

280 Pergama, nec veterum memini, laetorve malorum.

Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,

Vertite ad Aenean: stetimus tela aspera contra,

Contulimusque manus: experto credite, quantus

In clypeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.

285 Si

S E R V I I.

278. TALES IMPELLITE PUGNAS. Quorum est periculosa victoria.

279. NEC MIHI CUM TEUCRIS ULLUM POST ERUTA BELLUM PERGAMA. Ne ei obijciatur illa conjuratio, quam apud Aulidem Graeci iniurunt, dicit, in Trojae excidio sacramentum conjurationis esse completum: namque in Trojam, non in Trojanos, conjuraverant Graeci: huc enim spectat, quod dicit: nullum se cum Trojanis habere bellum post dirutam Trojam.

280. NEC VETERUM MEMINI, LAETORVE MALORUM. Nec meminisse volo victoriarum mearum, quarum nullus oblivisci consuevit: nec laetor Trojanorum, ¹³ [pro Trojanis malis,] quae nobis bellantibus pertulerunt: ¹⁴ nihil potest de suis malis dicere, cum & mala sua nullus obliviscatur: & ¹⁵ ea ipse paulo ante memorarit, LAETOR autem MALORUM, figura Graeca est, sicut Horatius III. Od. 30. *Agrestium regnavit populum*, pro, agrestibus populis.

281. MUNERA QUAE PATRIIS AD ME PORTASTIS AB ORIS. Hinc jam suasio est & consilium: nam finita est auxiliorum negatio: unde & paulo post Venulus ita dividit, dicens 294. *Et responsa simul quae sint, rex optime, regis* ¹⁶ [Audisti, & quae sit magno sententia bello, scilicet, audisti, & quod negaverit auxilia, & quod nobis dederit de pace consilium.

282. STETIMUS TELA ASPERA CONTRA, CONTULIMUSQUE MANUS. Id est, & cominus, ¹⁸ & e longinquo, inter nos bella tractavimus.

284. QUANTUS IN CLYPEUM ASSURGAT. AUT

quantus est, quotiens in hostem pergens erigit scutum: aut pugnandi executus est genus: qui enim scripserunt de Arte militari, dicunt, *summum genus esse dimicandi, quotiens calcato umbone adversarii, se in hostilem clypeum erigit miles, & ita contra stantis vulnerat terga.* ²⁰ [Vel, quantus adsurgat, vel quanto sit major.]

V A R I O R U M.

273. DIRA. *Damna* Parrhaf.

274. LACRIMOSIS. *Clamoris* Oudartii.

275. HAEC ADEO. *Haec eadem* Zulichernius, deinde tempore, quo prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita Bigotianus.

278. NE VERO. *Nec vero* Venetus. *nunc vero* Dorvil. & Ed. Vener.

279. BELLUM. *Bellum est* priores Mentelius ac Vossianus, cum quatuor aliis. HEINS. Et ita Hugonius & Zulichernius. *dirupta bellum est* Dorvil. Parrhaf. & Ed. Mediol. *diruta*, & *bellum est*. *diruta* alter Hamb. vid. ad Ovid. 1. Epist. 51.

280. LAETORVE. *Laetorque* Leidenfis. vid. inf. §. 416. *memini veterum* Dorvil.

281. PORTASTIS. *Portastis* in priore Mentelio, prioribus Menagiano, Hamburgico ac Vossiano, aliisque nonnullis. praestat alterum. *quae patriis huc apportastis ab oris* in Leidenfi. HEINS. *Portastis* Edd. pr. & Mediol. Ald. Dorvil. Paris. *desertis* Parrhafianus.

283. MANUS. *Manum* Menagii prior. sup. x. 876. post hunc versum in Dorviliano sequebantur §. 336. usque ad 352.

284. IN

¹³ desunt L. sed habet & quae nobis. ¹⁴ non enim Steph. al. nam de malis suis non potest dicere vel cum & L. *generum* quomodo nihil potest de suis malis dicere, cum &c. Vof. in R. deerant. quaedam hoc modo, Trojanis malis, dicere, cum &c. ¹⁵ ea ipsa R. Dan. Fabr. ¹⁶ desunt L. Vof. R. ¹⁷ ut negarit iudem. & quemadmodum negaverit Steph. al. ¹⁸ & longinquo Dan. ¹⁹ instantis Dan. Fabr. ²⁰ desunt L. Vof. R. Steph. al. vel quantos assurgit Dan.

- 285 Si duo praeterea tales Idaea tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad arbes
Dardanios, & vestis lugeret Graecia fati.
Quidquid apud durae cessatum est moenia Trojae,
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
290 Haesit, & in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quae sint, rex optime, regis

295 Au-

SERVII.

285. SI DUO PRAETEREA. Hoc est, alios duos.
287. DARDANUS. Pro, Dardanius populus: & posuit principale pro derivato: sic Homerus Iliad. B. 701. Τῶν δ' ἰσθμῶν Δάρδανός τε. [LUGERET. Morem lugendi quidam dicunt Aegyptios invenisse: eos enim primos Liberum, quem Osyrim appellant, a fratre Typhone per insidias interemptum, atra veste luxisse: inde caeteris gentibus traditum, ut post interitum proximorum suorum veste mutata lugerent; ita tamen, ut intra annua finiretur luctus.]
288. CESSATUM EST. Tardatum est: & mire, quia non habet quos imputet Trojanis triumphos, vult eis excidii tarditatem pro victoria cedere.
290. "[HAESIT. Tardata est.] VESTIGIA RETULIT. Retro acta est, & repulsa, " ut H. 169. *Retro sublapsa referri.*
291. HIC PIETATE PRIOR. Id in Aenea plus laudat, quod Latinis, " sicut suadet, pacem petitis est utile; ut cum se credant posse facilius exorare. PRIOR autem, praestantior, melior.
293. QUA DATUR. Qua potest, quacumque ratione permittitur. " [Sic supra L. 18. *Si qua fata fiunt.*]

VARIORUM.

284. IN CLYPEUM ASSURGAT. *Insurgat* Nonius in *Experiri*. sed aliter scripti, & Priscianus

libro VIII. HEINS.

285. DUO. Recte pro *duos*, ut *ambo* Ecl. VI. 19. vid. Eryth. Corrad. de L. L. p. 101. *Malasp.* ad Cicer. IV. ad Att. 18. & alios multos.
286. INACHIAS. *Achaicas* Menagii alter. ad *ambros* Parthasianus. *Dardanius* pro *Dardani* positum notat Servius Fulgentius ad II. Aen. 19. vid. & IV. 662. ubi pro *Dardanio* ponitur. BURM.
287. FATIS. *Campis* secundus Rottendorphius. male. *vestis* essent *fata*, in favorem Trojanorum, qui satis victi fuere a Graecis, ut Ovid. I. Epist.

Illi vixta suis Troia fata canunt.

- ubi vid. & ita postea vice rerum ait Manilius L. 512. *Fatis Asiae jam Graecia pressa est*, ubi incepte Fajus Asiae minoris explicat. sed *Fata Asiae* ibi sunt Romanorum ex Trojanis, Asiae olim dominis oriundorum, qui nunc Graeciam premunt servitio.
288. CESSATUM EST. Asterius in Mediceo codice castigat *certatum*. sed frustra. *cessatum* optime exprimit tarditatem bellic. ab altero Vossiano & priore Hamburgico abest verbum substantivum. HEINS. Ita Senec. Scafor. II. ubi Messala ait, debuisse Virgilium post *haec* desinere, reliqua & in decimum &c. esse explementum.
290. VESTIGIA RETULIT. *Victoria redegit* Menagii prior. *vestigia distulit* Vratislaviensis & Dorvill.

293. CON-

27 desunt L. Vol. R. Basil. tarda est Steph.
24 desunt L. Vol. R. Steph. Den.

22 ideo Accusam Vol. id Accusam R.

23 desunt L. Vol. R. Steph. ab

- 295 Audisti, & quae sit magno sententia bello.
 Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor: ceu laxa morantur
 Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
 Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
 300 Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
 Praefatus Divos folio rex infit ab alto:
 Ante equidem summa de re statuiffe, Latini,
 Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali

Co-

SERVII.

297. PER ORA TURBATA. Pro, ora turbatorum.

298. CLAUSO GURGITE. Saxorum objectione praeccluso.

299. [FREMUNT RIPAE. Antiqui aquae fonitus, *fremitus* dicebant. Ennius: *Ratibusque fremebat Imber Neptuni.*]

301. PRAEFATUS DIVOS. More antiquo: nam majores nullam orationem nisi invocatis numinibus inchoabant: sicut sunt omnes orationes Catonis & Gracchi: nam generale caput in omnibus legimus: unde Cicero Divin. cap. XIII. per inrisionem ait: *Si quid ex vetere aliqua oratione, Jovem ego optimum maximum.* [Et Demosthenes in oratione contra Aeschinem: *Πρώτος μὲν, ὃ ἄνθρωπος Ἀθηναῖος, τοῖς θεοῖς σύχρονος πᾶσι καὶ πάσι.*]

302. ANTE EQUIDEM SUMMA DE RE STATUISSE LATINI. Latenter arguit Turnum, quod sibi non obtemperaverit, ut foedus fieret, in seipso 596. scilicet, ubi ait: *Te, Turne, nefas, te triste manebit Supplicium:* nam modo hoc tempus revolvit. VELLEM STATUISSE. Olim est, quod volui his malis terminum dare. *Vellem* autem *statuisse* sic dixit, ut *vellem fecisse*: & est compendiosa elocutio, cum querimus non esse factum, quod fieri debuit.

303. [NON TEMPORE TALI. Adjuvandum pronuntiatione, id est, post tanta, quae pertulimus, mala: & opportune deliberandi quidem de

hac re existimat intervallum esse, hostili exercitu imminente: & per hoc magis suadet, dum tam infestus probat, ut sibi nec pacem petere permitatur.]

VARIORUM

293. CONCURRENT. *Concurrent* Mediceus a manu prima.

294. REGIS. Sic omnes fere codices. sed *regum* Dorvill.

296. VARIUSQUE. Vel *validusque* Schefferianus. HEINS. *Varius super ora* quartus Moreti. *turbata tremor* Bigotianus & prior Hamburgicus. *fremur* secundus Rottendorphius. observationi eruditae ex Eustathio a Cerda adductae addendus similis locus lib. x. Aen. 96.

Cunctique fremebant
Coelicolae adfensu vario; ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt silvis, & caeca volutant
Murmura.

ubi *fremere* repeti videmus, & *varius fremor* adferitur. iteratam hic per quatuor versus litteram R observat Barth. ad Stat. I. Theb. I. vide supr. ad I. Aen. 87. deinde *cucurrit* illustrat idem Barth. ad Stat. IV. Theb. 804. BURM.

298. CLAUSO FIT. *Fit clauso* veterimi libri uno consensu, nisi quod in Sprotiano, *it clauso gurgite murmur.* HEINS.

299. CREPITANTIBUS. Numquam dubitavi an

25 pro per ora t. R. L. per ora t. Steph. al. pro turbatorum Vof. 26 defunt L. R. Vof. Steph. al. & a male sedulo adscripta ex notis ad I. Georg. 12. 27 *quis* Dan. Fabr. quos maluit sequi Maffivicius, quam codices, qui *quid*. & ita legitur hodie in Cicerone, & sic laudavit Servius ad. VII. 259. & Asconius hunc Virgilii locum ibi adducit. 28 defunt L. Vof. R. 29 defunt L. Vof. R. Steph. al.

- Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
 305 Bellum inopportunist, cives, cum gente Deorum,
 Invictisque viris, gerimus; quos nulla fatigant
 Proelia, nec victi possunt abstinere ferro.
 Spem, si quam adsitis Aetolũm habuistis in armis,

Poni-

SERVII.

305. BELLUM INOPORTUNUM. Concepit gravem iracundiam, & sic in haec verba prorupit. INOPORTUNUM autem est, ³⁰ [ubi nullum refugium est,] quod caret portu, id est, quiete, ubi nullus est portus: ³¹ [sicut contra *opportunist*, cui commoditas & occasio obvenit, ut portus.] Nam hoc quodammodo dicit: in naufragium fertur ³² ista contentio: quia supra audierat, periculum esse etiam superare Troianos: ³³ [et enarrat, cur *inopportunist*, dicens, *Cum gente deorum, Invictisque viris gerimus*. CIVES. *Exphorica*.] CUM GENTE DEORUM. Qui a diis originem ducunt.

306. INVICTIS. Atqui supra legimus IX. 635. *Bis capti Phryges*. Sed *invictis*, ideo dicit: quia ³⁴ sequitur: *Nec victi possunt abstinere ferro*. ³⁵ [Et, sicut supra dictum est, latenter occurrit illi: forsitan vincemus; ergo hic si vincamus, proficiemus.] POSSUNT autem ABSISTERE, mire ait, ac si diceret: Etiam si ³⁶ velint, eos a bellis ducedere natura non patitur. ³⁷ [Ennius: *Qui vincit non est victor, nisi victus fateretur*. Varro & ceteri *invictos* dicunt Troianos, quia per insidias oppressi sunt: illos enim *vincti* adfirmant, qui se dedunt hostibus.]

308. ACCITIS. Evocatis, adjunctis. ³⁸ [Ergo & gradatim accedit ad desperationem, quae cogit pacem esse poscendam. AETOLUM IN ARMIS. ³⁹ A patria usque Diomedis mentionem intulit.]

VARIORUM.

an *Latine* dicatur *aqua crepitare*, quod vir doctus mihi adtingit, sed in Quintil. Declam. XIII. 3. dixi non *eleganter* ibi id verbum adhibitum, quia ibi agit de apibus, a quibus omnis crepitus & strepitus abesse debet. ideoque an *satis eleganter*, id est non iudicio bono & recto, (hoc enim novit vir doctus *eleganter* significare) dicantur ibi *crepi-*

tare aquae, dubitavi. ideoque praetuli Mss. lectionem *trepidantibus*. eodem modo ad Rutilium I. 280. dixi haec duo verba confundi, sed debere rei de qua agitur convenire. ita & apud Lucan. IV. 405. pro *trepidum*, praetuli *sepidum* Iader propter Zephyros, quorum ibi mentio. & in Ovid. x. Met. 604. fervavi lectionem vulgarem,

Rivus cum marmore labens

Invitat somnos crepitantibus unda lapillis.

ubi ineptum esset *trepidantibus* rescribere. BURM.

300. PLACATI. *Pacati* pro diversa lectione in priore Hamburgico. HEINS. Etia Vratilavientis.

Ibid. TREPIDA. *Trepida* Zulichemius.

301. INFIT. *Dixit* Zulichemius. *praefatus* verbum sollemnne, ut ostendit Corradus ad I. Aen. 8. ex Livii XXXIX. 15.

302. QUIDEM. *Equidem* ex scriptis. HEINS. *Equidem* *hos summa* prior Hamburgicus a manu secunda. *Latinis* Montalbanius.

304. OBSIDET. *Adsides* Mentelianus prior & Menagianus notae praestantioris, cum Gudmano, priore Hamburgico, Moretano secundo, ac Vossiano priore. ne dubita quin vere. id ipsum quoque Donatus agnoscit, & in Pierianis potioribus appareret. de quo ad Valer. Flacc. v. 534. copiose egimus. in Ciri,

Ille, vides, nostris qui moenibus adsidet, hostis. Arulianus Messius, *Adsides illi, Cicero Siciliensi, Sthenius est hic, qui nobis adsides.* * *Tberimmarus, neque adsidere Gabinium aut alloqui in curia quisquam audebat.* *Adsides illum in illa parte.* Sall. *Jug. dextra Adherbalem adsedit.* qui Sallustii locus etiam a Prisciano profertur libro XVIII. sic *insidere* modo cum tertio, modo cum quarto casu jungitur. lib. I.

Insidet quantus miseris Deus.

lib. x.

Non

30 desunt iisdem. 31 desunt L. Voss. R. Steph. 32 illa Dan. Fab. 33 desunt iisdem & al. 34 sequeretur Dan. 35 desunt L. R. Voss. Steph. al. 36 vellent L. Voss. Basil. eos deest Steph. 37 desunt L. Voss. R. Steph. al. 38 desunt iisdem. 39 a patri usque adde. id Diomedis mentionem intulit * Dan. omisit haec Fabr. ut corrupta. forte Aetolum a patria, & ideo Diomedis mentionem intulit.

Ponite; spes sibi quisque. Sed haec, quam angusta, videtis.
 310 Cetera qua rerum jaceant percussa ruina,
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quemquam incuso. Potuit quae plurima virtus
 Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,

315 Ex-

SERVII

309. PONITE. Deponite. SPES SIBI QUISQUE. Subaudis, sit: 40 [scilicet unusquisque in se ipso tantum spem habeat. Et late patet ista sententia; vel quod alienis egere auxiliis non oporteat; vel quod meminisse fingi spei suae debeant; ut ea sperent tantum, quibus possunt potiri.] SED HAEC QUAM ANGUSTA VIDETIS. Id est, ut unusquisque 41 in se tantum spem habeat, 42 [quam sit angustum, videtis.] CAETERA. Absolute dixit, id est, exercitum, auxilia, vires imperii: 43 quae si videatis afflictæ, quid restat, nisi ut pacem petamus?

311. ANTE OCULOS, INTERQUE MANUS SUNT OMNIA VESTRAS. Ac si diceret, non egent narratione. *Inter manus* 44 [autem, quod Graeci] *ὑποχείρας*.

312. NEC QUEMQUAM INCUSO. 45 Excusatio haec ostendit obliquam esse in Turnum orationem Latini.

313. FUIT. Exhausta & consumpta est. TOTO CERTATUM EST CORPORE REGNI. Id est, imperii omnibus viribus 46 bellavimus.

314. DUBIAE MENTI. Meae, scilicet cogitanti.

VARIORUM.

Non satius cineres patriae insedisse supremos.
 Val. Flacc. lib. II.

*Sarmaticas usinam, fortuna, dedisses
 Insedisse domos!*
 lib. I. 513.

*Horrida saevo
 Quae premis arva gelu, strictosque insedimus
 amnes.*
 plura de hoc verbo ad Silium XII. 487. & Statium. HEINS.

307. FERRO. Sonorum magis videtur, quam bello, ut citat Helenius. FABRIC. *Absternere* extat & apud Scholiasten Horatii IV. Od. 4.

308. ACERTIS. Princeps Vaticanus Pierii, Mediceus, & Mentelianus nostri, ac caeteri praestantiores *adcertis armis*. apud Nasonem in Fastis de Mezentio:

*Quem Rutuli Turnusque suis addiscere tentans
 Partibus.*

noster infra v. 472.

*Qui non acceperit ultro
 Dardanum Aenean, generumque adsciverit urbi.*
 lib. XII. 38. ex optimis quibusque membranis,
Si Turno extincto socios sum adscire paratus.

HEINS. *Adcertis* cum glossa, id est *invitatis*, Menagianus & alii. *acertis* Edd. primae Ald. *adcertis* Dorvil. vid. ad Claud. Bell. Gild. 172.

309. PONITE; SPES SIBI QUISQUE. Donatus & Servius in Grammatica, ut & Priscianus, & Donatus idem ad illud Terentii in Eunuch. II. II. 9. *ut spes nulla reliqua in te fiet tibi*, distinguunt, *Ponite spes sibi quisque*. neque aliter Marcianus Capella lib. III. in vetusto codice Bibliothecae Leidensis, quo sum usus: nam vulgata exemplaria mendose: *Ponite spes quisque suas*. HEINS.

310. PERCULSA. *Percussa* in Moretano tertio, ac tribus aliis. HEINS. Et ita Zulichemius & Bigotianus & Francianus. *rerum ruina*, ut apud Manil. lib. IV. 63. *Quid numerem everfas urbes, rerumque ruinas*.

311. VESTRAS. *Nostras* Francianus.

313. REGNI. *Regnum* Ed. Venet.

314. NUNC ADEO. *Hinc* secundas Rottendorphi.

Ibid.

40 desunt L. Vof. R. Steph. al. & priora etiam ad & late omisit Dan. nam postea repetuntur. 41 in tantum Dan. 42 desunt Steph. quam sit angusta videtis L. Vof. R. sed quam sit angusta videtis Basil. 43 Auxilia vires imperii quae quia sic videtis Steph. quae sic V. afficitur Basil. quasi videtis afficitur L. R. quas v. addicitur Vof. 44 desunt L. Vof. R. Steph. al. *ὑποχείρας* Steph. al. 45 incusatio Steph. & obliquam Dan. 46 deest L. Vof. R. Steph. al. bellavimus Fabr.

- 315 Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, finis super usque Sicanos,
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duos
Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
320 Haec omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum: & foederis aequas

Di-

SERVII.

315. 47 [PAUCIS ANIMOS ADHIBETE DOCEBO. Aut, paucis docebo; aut, animos paucis adhibete.]

316. EST ANTIQVVS AGER TVSCO MIHI PROXIMVS AMNI. Hoc loco Donatus erravit, dicens, agrum, quem Latinus 48 donare se disponit, esse in Campania, juxta Usentem fluvium 49 [(quod etiam Clanarius ait)] cujus terras vicinas Tulci aliquando tenuerunt: 50 ut inde dictum sit: *Tusco mihi proximus amni*. Agit etiam hoc argumento, quod 51 illic est locus, qui hodieque *Pimetum* vocatur. 52 Sed constat, loca illa omnia esse campestria: nec procedit, quod dicitur, *Celsi plaga pinea montis*: unde sequenda est potius Livii, Sifennae, & Catonis auctoritas: 53 nempe omnes antiquae historiae scriptores in hoc consentiunt. Cato enim in Originibus dicit, Trojanos a Latino accepisse agrum, qui est inter Laurentum & castra Trojana. Hic etiam modum agri commemorat, & dicit, eum habuisse jugera 54 dcc. 55 [Sane antiquus, potest & nobilis accipi, vel secundum Trebatium, qui de Religionibus libro septimo ait: *Luci, qui sunt in agris, qui concilio capti sunt, hos lucos eadem ceremonia moreque 56 conquiri haberique oportet, ut ceteros lucos, qui in antiquo agro sunt. Antiquum agrum Romanum cogit intelligi.*] Tusco MIHI PROXIMVS AMNI. Tyberino.

317. LONGVS IN OCCASVM. In ea parte, qua

in occidentem longior tenditur; 57 [potuit ergo usque ad Laurentum & ad Hostiam tendi.] FINES SUPER VSQVE SICANOS. 58 Usque ad fines Sicanos, 59 quos Siculi aliquando tenuerunt, id est, usque ad ea loca, in quibus nunc Roma est: haec enim Siculi habitaverunt: unde est VIII. 328. [Illi autem a Liguribus pulsi sunt; Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.]

318. AURVNCI RVTVLIQVE SERVNT. Subaudi a superioribus, *mibi*: nam & supra ait: *Est mihi antiquus ager*. Ergo suum agrum pollicetur: aut quem tanquam stipendiarium habebant 60 Rutuli & Aurunci: 61 aut ad quem colendum quasi regi operas dabant: unde superfluum est, quod ait Donatus, non potuisse fieri, ut praesente Turno ager Rutulorum a Latino donaretur Aeneae.

319. DVROS EXERCENT COLLES. Extenuat agri meritum, quo vile videatur esse quod donat: 62 [vel ne grave videatur his, quibus auferendus est.] Hinc etiam est: *Atque eorum asperrima pascunt*. Et supra: *Aurunci Rutulique serunt*: id est, nec operis suis excolitur. 64 [ASPERRIMA autem PASCUNT, quidam pro, asperrimas partes, vel asperrima pascunt loca, accipi volunt.]

321. CEDAT AMICITIAE. Id est, in pretium concedat amicitiarum. 65 [Et bono verbo usus est amicitiae, non pro hostibus, hoc est, ne quasi vietas demus.]

322. AE-

47 desunt L. Vof. R. Steph. al. translaturum ex IV. 116.

48 donaturum Steph. donatur & R. 49 desunt L. Vof. R.

Steph. al. 50 & inde dictum est Vof. ut inde d. est R. 51 illi Dan.

52 deest Dan. 53 nam pene omnes L. Vof. Steph. al.

54 duo millia septingenta L. Vof. R. vide de hoc loco Cluver. Ital. Ant. III. 1. p. 789.

55 desunt L. Vof. R. Steph. al. 56 conquiri legendum docet Salmas. Exerc. Plin. p. 661. & 412.

priore vero loco conquiri videtur praeferre. vide vero egregie de hoc verbo disputantem Gronovium ad Liv. xxv. 7.

57 desunt L. Vof. R. Steph. al. 58 ad fines quos L. usque ad fines quos Vof. R. Steph. al.

59 loquitur quos Dan. 60 desunt L. Vof. R. Steph. al. 61 deest Vof.

Rutuli aut Aurunci R. 62 aut quem colendum Dan. 63 desunt L. R. Vof. Steph. sed pro illis legitur in Basil. nec audientibus causam praefert invidiae.

64 non operis Dan. Fab. suis scil. Latini regis, ipsi subiectis, sed operis Rutulorum & Auruncorum. ut dixit ad §. 318.

65 desunt L. Vof. R. Steph. al.

48 donaturum Steph. donatur & R.

49 desunt L. Vof. R.

Steph. al. 50 & inde dictum est Vof. ut inde d. est R.

51 illi Dan. 52 deest Dan.

53 nam pene omnes L. Vof. Steph. al.

54 duo millia septingenta L. Vof. R. vide de hoc loco Cluver. Ital. Ant. III. 1. p. 789.

55 desunt L. Vof. R. Steph. al.

56 conquiri legendum docet Salmas. Exerc. Plin. p. 661. & 412.

priore vero loco conquiri videtur praeferre. vide vero egregie de hoc verbo disputantem Gronovium ad Liv. xxv. 7.

57 desunt L. Vof. R. Steph. al.

58 ad fines quos L. usque ad fines quos Vof. R. Steph. al.

59 loquitur quos Dan.

60 desunt L. Vof. R. Steph. al.

61 deest Vof.

Rutuli aut Aurunci R.

62 aut quem colendum Dan.

63 desunt L. R. Vof. Steph. sed pro illis legitur in Basil. nec audientibus causam praefert invidiae.

64 non operis Dan. Fab. suis scil. Latini regis, ipsi subiectis, sed operis Rutulorum & Auruncorum. ut dixit ad §. 318.

65 desunt L. Vof. R. Steph. al.

Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
 Confidant, si tantus amor, & moenia condant.
 Sin alios finis, aliamque capessere gentem
 325 Est animus, possuntque solo decedere nostro:
 Bis denas Italo texamus robore navis,
 Seu pluris conplere valent: jacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis

Prac-

SERVII.

322. AEQUAS DICAMUS LEGES. Ut pari inter nos societate versemur, id est, ut sit neuter inferior. SOCIOQUE IN REGNA VOCEMUS. Non stipendarios. Ut in quarto 213. *Cuique loci leges dedimus.*

325. POSSUNTQUE SOLO DISCEDERE NOSTRO. Scit eos fataliter ad Italiam ⁶⁶ venisse: nam audiit & a Fauno VII. 98. *Externi venient generi:* & ab Ilioneo VII. 239. *Sed nos fata Deum vestras exquirere terras, Imperiisque egere suis.* Tamen propter Turnum simulat ignorantiam, ut se etiam circa eum aequum praestare videatur. Multum est autem, quod ait, *possunt.*

326. ⁶⁷ [BIS DENAS ITALO TEXAMUS ROBORE NAVES. Queritur, unde scierit Latinus, viginti naves habuisse Aenean; sed ita absolvitur: potuit speculatione, potuit rumore cognoscere; postremo ⁶⁸ extenuatione dixit, quae amplius solet complecti: quia de viginti navibus unam periisse cum Oronte, IIII. in Sicilia concrematas. TEXAMUS. Quidam *texamus*, proprie dictum tradunt: quia *loca*, in quibus naves fiunt, Graece *ναπηγία*, Latine *textrina*, dicuntur. Ennius dicit: *Idem campus habet textrinum navibus longis: navalia enim, non esse ναπηγία, sed νάβια.*

327. COMPLERE VALENT. Proprie verbum nauticum: nam Graece *πλήρωμα* dicitur.] JACET OMNIS AD UNDAM MATERIES. ⁶⁹ [Hic *omnis*, pro ea, quae sufficit.] Iterum extenuat. ⁷⁰ [ut sine magno negotio fieri videatur. ⁷¹ [Est autem ⁷² *materies*, & *materia*, lignum: unde Cicero in Off. III. 13. *Domus male materiatae.*] Et MATERIES, antiquè dictum: nam *materiam* dici debere multi adferunt.

328. NUMERUMQUE MODUMQUE. Eleganter quot & quantae magnitudinis sunt.

VARIORUM.

Ibid. QUAE SIT DUBIAE. *Dubiae quae sit* Dorvill.

315. ET FAUCIS. Et non habet Leidenfis, nec Regius, nec Gudianus. nec Edd. pr. Mediol.

316. MIHI. Vel qui Zulichemius.

317. IN OCCASUM. *In occasu* secundus Moreti. *Super usque* reddidit feliciter ex imitatione Virgiliana, Statio IV. Theb. 568. *fugit ille per avia Lethes Et Stygios super usque lacus* Barthius. *usque sub Arcto* dixit Lucan. x. 48.

318. AURUNCI. Legendum *Aruni*, de quibus antea bis dictum est. FABRIC.

320. HAEC. Hic Francianus.

324. SIN ALIOS. Si in alios fines vel leges Zulichemius. *aliamve* Leidenfis, Gudianus, Menagius prior, Mentelius tertius & duo alii.

325. POSSUNTQUE. *Possuntque* legebam olim, quod confirmat secundus Moretanus. nunc nihil mutandum censeo. HEINS. *Possuntque* etiam Bigotianus, & ita Waddel. Anim. Critic. pag. 37. *discedere* prior Hamburgensis pro varia lectione. *descendere* Francianus. qui & *bissenas. desistere* Ed. pr. *possunt* recte, quia fato prohibentur.

327. VALENT. *Volunt* Menagii prior. *implere* prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita secundus Moreti.

328. NUMERUMQUE. *Numeroque* Sprotianus.

330. FE-

⁶⁶ deest Vof. ⁶⁷ defunt iisdem ad *jacet* §. 327. ⁶⁸ extimatione Dan. ⁶⁹ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁰ defunt iisdem. ⁷¹ defunt Dan. ⁷² distinguit Salmaf. ad Solin. pag. 328. & 728. *materiam* differre a lignis docet etiam Ryckius ad Tacit. l. Ann. 35. contra confudisse saepe decent exempla a Tenuilio adlata ad Frontin. l. v. l. BURM.

Praecipiant: nos aera, manus, navalia demus.

- 330 Praeterea, qui dicta ferant, & foedera firmant,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
Munera portantis aurique, eborisque talenta,
Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.

- 335 Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,

Lar-

SERVII

329. [MANUS. ARTIFICES.] NAVALIA DEMUS. 73 [Hoc loco ipsae res navales sunt, id est, pix, cera, funes, vela, & alia huiusmodi.] *Navalia*, dicimus loca, ubi naves sunt; sed modo de Graeco transtulit, & *navalia* posuit pro trabibus, de quibus naves fiunt: nam Homerus 74 *μῆν* dicit *navale lignum*.

331. PRIMA DE GENTE. Et ex numero, & ex nobilitate legatorum, intelligitur negotii magnitudo.

333. 75 [AURIQUE EBORISQUE TALENTA. Ad aurum refertur, an & ad ebur? quia & ebur ad pondus venditur.]

334. ET SELLAM REGNI, TRABEAMQUE INSIGNIA NOSTRI. Bene *nostri*: Romanorum enim imperatorum insigne fuit *sella curulis*, & *trabea*: nam diadema, 76 ut aliarum gentium reges, non habebant. Et sciendum, *sellam curulem* a curru dictam, quod hi tantum ea utebantur, qui triumphali curru 77 investiti fuissent: sicut etiam 78 palmata dicitur toga, quam merebantur hi, qui reportassent de hostibus palmam. 79 [Cumque a *curru* dicta sit, cujus prima syllaba producitur; tamen *curulis sedes*, primam corripit. [Lucanus III. 107. *Vacuaeque loco 80 sedere curules*.]

335. IN MEDIUM. In commune; ut I. Georg. 127. *In medium quaerebant, ipsaque tellus*.

336. 81 [TUM DRANCES IDEM. Videlicet qui supra apud Aeneam egerat.]

337. OBLIQUA INVIDIA. Hoc est, qui non ex aperto impugnabat Turnum; sed cum reipublicae simulata defensione lacerabat.

VARIORUM

330. FERANT. *Ferunt* Gudianus a manu prima. *firmant* prior Hamburgicus.

331. LATINOS. *Latini* Sprothianus, Leidenfis, Bigotianus, & pro varia lectione prior Hamburgicus.

332. RAMOS. *Ramum* secundus Moretanus.

333. EBORISQUE, AURIQUE. *Aurique eborisque* codices nostri cum Pierianis omnibus, quomodo & Ausonius Centone Nuptiali agnoscit. *Ebur* ad sellam, *talenta* ad aurum refer: quod ut liquiditas appareat, in Mediceo legebatur, *aurique eborisque talentaque Et sellam*. eleganter profecto. quam amari huiusmodi numeros in versibus noster jam plurimis exemplis manifestum fecimus lib. III. Aeneid. 674. ubi videantur annotata nostra. lib. x. 883.

Inde aliud super atque aliud figitque volutatque Ingenti gyro.

ita illic exemplar Gudianum notae praestantissimae. infra hoc libro y. 631. in codicibus nonnullis exaratum offendi,

Ter-

73 desunt L. Vof. R. Steph. al. 74 *Μῆν* ita sumi dubito. sed credo legendum *Μῆν*, quod eo sensu saepe Homerus habet, sic Iliad. Γ. 62. ubi Schol. explicat *ἔλκεν ἀπὸς μῆν* *ναυαρχοῦν ἐν τῇ θύρῃ*. & ita saepe alibi. & ita legendum apparet ex L. & R. qui Latinis literis, ut saepe, *union* habent pro *union*. BURM. 75 desunt L. Vof. R. Steph. al. 76 deest Dan. velut Steph. Dan. 77 *vesti* Steph. al. 78 palma L. R. palmata dicitur tunica Dan. Fabr. 79 desunt L. R. Vof. Steph. Dan. 80 ita omnes, quos vidi, Lucani codices editi & scripti. & tamen vitiosum esse ostendimus ad ipsum Lucanum. unde vero editor Basilienfis *sedere* habere nescio. sed rectius esse vulgata lectione credo. BURM. 81 desunt L. R. Vof. Steph. al.

- Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
 Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 340 Seditioe potens (genus huic materna superbum
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
 Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
 Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 345 Quid Fortuna ferat populi; sed dicere mussant.

Det

SERVII.

338. LARGUS OPUM. Abundans opibus, dives; non, qui multa donaret. ⁸² [LINGUA MELIOR. Ut I. 441. *laetissimus umbra*. Sallustius II. Hist. *Fructum pabulique laetus ager*.]

339. NON FUTILIS AUCTOR. Non inanis: nam ⁸³ *futis*, vas quoddam est lato ore, fundo angusto, ⁸⁴ quo utebantur in sacris Vestae: quia aqua ad sacra Vestae hausta ⁸⁵ in terra non ponitur: quod si fiat, piaculum est: unde excogitatum vas est, quod stare non ⁸⁶ posset; sed positum statim effunderetur: unde & homo, commissa non retinens, *futis*, dicitur; contra, *non futis*, bonus in consiliis, non inanis.

340. SEDITIOE POTENS. Praepotens ⁸⁷ in movenda; non in comprimenda seditione. ⁸⁸ [SUPERBUM. Pro, nobile.]

341. INCERTUM DE PARTE FEREBAT. Non ⁸⁹ ignobilem; sed penitus ignoratum significat. ⁹⁰ [Alii *incertum*, aut ipsam patrem, aut genus tradunt: & bene *leggi* homini paternam non dedit nobilitatem.]

342. SURGIT. Hic reddidit sensum: *Turn Drances surgit*.] ONERAT DICTIS. Hoc sermone ostendit, ⁹¹ Turnum etiam ex oratione gravatum Latine. ⁹² [IRAS. Turni, an omnium, qui bellum detestabatur?]

343. REM NULLI OBSCURAM. Callide & oratorie agit: & in omnibus adulatorie respondet dictis Latini: supra enim ille dixerat 311. *Ante o-*

culos, interque manus sunt omnia vestras. Sane quasi praedictum oratorem exprimit: quia supra de eo dixit, *Et lingua melior*. ⁹³ [Et *Rem consulis*, pro, de re consulis. Plautus: *Consulere quiddam est, quod tecum volo*. Sed Drances, sicut dictum est, rhetorice suadet de pace: nam & pacem faciendam hortatur, & accusationem in Turnum dirigit; & quae a Latino indubitanter universa dicta sunt, quae pacem fieri ⁹⁴ suadeant, Drances ad eadem omnia respondens, addit etiam de filia danda Aeneae, quod Latinus ante reticuerat: *Quin natam egregio genero*: quasi non aliter firma erit pax, quam fieri vis: quia sciebat hoc Turnum graviter esse laetum, in invidiam personam ejus adducens, *Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque minatur*; & ne spiritum esset, qui sic libere responderet, ante ejus & mores & causam praedixit, *Lingua melior, seditioe potens: idem insensus, quem gloria*, &c. Duae tamen hic faciendae pacis praecipue causae sunt, quod victi sunt, & Turnus singulari certamine congruere debeat. VOCEIS EGENTEM. Genitivo junxit, ut IX. 88. *cum classis egeret*.]

344. O BONE REX. Bene addidit *bone*, & auxit epitheto dignitatem. *Rex* enim medium est: nam & bonus esse & pessimus potest. ⁹⁵ [Alii *bone rex*, exprobratione accipiunt, ut quidam volunt servum bonum dici.]

345. MUSSANT. Modo, verentur ⁹⁶ [vel timet,] significat; alias dubitant, ut XII. 657. *Mussat*

⁸² desunt iidem. ⁸³ Fictis L. Vof. R. Fabr. quondam etiam R. ⁸⁴ quo anguste utebantur, Barth. ad Stat. VII. Theb. 298. sed corrigit, quo antiqui utebantur, ubi multa de hac voce. ⁸⁵ in terram Den. Fabr. Barth. ⁸⁶ possit Dan. ⁸⁷ non in movenda, sed in comp. Steph. in movendam, non in comprimendam R. Basil. ad movendam non ad comprimendam L. ⁸⁸ desunt L. Vof. R. Steph. ai. ⁸⁹ ignobiles iidem. ⁹⁰ desunt iidem. ⁹¹ cum Steph. cum exhortatione gravatum R. eum etiam exhortatione L. Vof. eum esse exhortatione gr. Basil. ⁹² desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹³ desunt iidem. ⁹⁴ suadeant * Drances eadem om. resp. Dan. ⁹⁵ desunt L. Vof. ⁹⁶ desunt L. Vof. R. Steph.

Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cujus ob auspiciū infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 350 Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat
 Castra, fugae fidens, & coelum territat armis.

Unum

SERVII.

sat rex ipse Latinus, Quos generos vocet. Interdum susurrant, ut de apibus dicit. Et proprie ⁹⁷ *obmussare*, est obmurmurare ⁹⁸ & queribundum, velut muto esse vicinum: [alias, tacent; alias, quiescunt.]

346. FLATUSQUE REMITTAT. Aut ponat superbiā: aut, *nostros flatus remittat*, id est, nobis respirare concedat. ⁹⁹ [*Remittat* autem, nunc pro laxet, ut *remissis artibus*, pro, laxatis.]

347. CUJUS OB AUSPICIUM INFAUSTUM. Invidiose Turni auspiciis imputat, quod tantus ¹ perierit exercitus: ac si diceret: Si malis ² [& infaustis] tuis omnibus non egredierentur, possent forsitan superare virtute. Sane sciendum, hunc ³ Drancem exprimere quiddam verecunde celaverat Latinus. MORESQUE SINISTROS. Contrarios: quia in principio, Latino ⁴ obtemperare noluit.

348. ⁵ [LICET ARMA MIHI. *Licet*, est parenthesis.]

349. LUMINA DUCUM. Id est, proceres, ut II. 281. *O lux Dardaniae.*

350. CONSEDISSE URBEM LUCTU. In luctum esse demersam. ⁶ [TENTAT. Mire *tentat*, non pugnat.]

351. FUGAE FIDENS. Illud respicit, quod bella deseruit, Junone faciente: ⁷ [vel quia ejus exercitus fugit:] *fugae* autem, figurate dixit, pro *fuga fidens*. COELUM TERRITAT ARMIS. Dictum quidem Virgilii gravitati non convenit; sed perite Dranci haec data sunt verba, qui tumida ⁸ uti oratione inducitur: unde ei paulo post Turnus dicit: *Quae tuto tibi magna volant.* Item: *Ventoſa*

in lingua. Item: *Proinde tona eloquio.* Deinde ⁹ diximus, Drancem ¹⁰ librare se ad orationem Latini: unde nunc dicit: *Et coelum territat armis*: ¹¹ [aut quasi vanus, & cum ventis movetur:] quia audierat sup. 305. *Bellum importunum, ciues, cum gente decorum*, ¹² [id est, contra eos pugnat, qui favore decorum niuntur.]

VARIORUM.

Tertia sed postquam congressi in praelia, totasque Implicuere inter se acies, legitque virum vir. HEINS. Cujacius lib. xiv. Obf. 24. Chiasmi genus esse docet. quem vide.

336. INFENSUS. *Infessus pro infestus* Vene- tus.

337. STIMULISQUE. *Stimulis* Francianus.

338. BELLO. *Bellum* secundus Rottendorphius. *bella* manus prima Mentelii secundi. *opum*, *lingua* Parthas.

341. FEREBAT. *Ferebant* alter Mentelianus a prima, Gudianus a secunda manu. HEINS. *Ferebant* etiam Hugonianus.

342. AGGERAT. *Aggerat* Dorvil.

344. SE SCIRE. *Te scire* Dorvil. a m. sec.

345. FERAT. *Petat* prior Mentelius, cum decem aliis. etiam Gudianus, sed a secunda manu. HEINS. *Petat* etiam Zulichemius, Bigotianus, Paris. tres Leidenſes & alii. *populis* & Sprotianus. *ferat* est postulet. ut *fert aetas* & similia in Terentio Andr. II. VI. II. *tempus* Adelphi. v. III. 53. & passim. inde illud *petit* a Glossatore irrepsit.

347. AUSPICIUM. *Augurium* in codicibus Pri- sciani

⁹⁷ *mussare* iidem. ⁹⁸ & muto esse vicinum; reliquis omiſſis iidem. queribundum l. & jus velut muto esse vicinum Dan. quae corrupta ita emendat Barthius ad Stat. III. Theb. 92. & queribundum latentiſ, id est altius, in imis visceribus &c. quae quidem vis est. ⁹⁹ defunt iidem. ¹ perit L. Steph. al. perivit Vof. R. Dan. ² defunt L. R. Steph. & infaustis Vof. ³ deest L. Vof. R. Steph. al. hunc Drancis ſupprimere q. v. celaverit Latinus * Dan. celavis L. Vof. R. Steph. al. ⁴ deest Vof. morigerari volunt Dan. ⁵ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁶ defunt iidem. ⁷ defunt iidem. ⁸ non *fuga* Dan. ⁹ deest Dan. ¹⁰ dicimus Steph. ¹¹ librantem librare se R. ¹² defunt L. Vof. R. Steph. Fabt. al. aut q. v. & quementus minetur * Dan. ¹³ defunt L. Vof. R. Steph. al.

Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
355 Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
Des pater, & pacem hanc aeterno foedere jungas.
Quod si tantus habet mentis & pectora terror;

Ipsum

SERVII.

352. ETIAM. Hoc loco etiam, pro adhuc, ut Terentius Eun. v. VIII. 6. *Hunc ego nunquam videram etiam*: & mox, v. IX. 54. *Unum etiam vos oro, ut me in vestrum recipiatis gregem.*] MITTI DARDANIDIS, DICIQUE. ¹⁴ *Mitti*, scilicet aurum, ebur, sellam, & caetera; *dici* de navibus vel agro. ¹⁵ [Et bene *Dardanidis*, quasi cognatis, & ab origine generis propinquis.

354. ADJICIAS. Pro, adice. Terentius Heaut. II. III. 138. *Abeas, si sapis*. Quia indecens erat, imperatione ad regem loqui. Et bene hic, quod honeste Latinus reticuerat, dicit, Laviniam quoque ei offerendam.]

355. EGREGIO GENERO, DIGNISQUE HYMENAEIS. Ergo Turnus videtur indignus.

356. AETerno FOEDERE JUNGAS. Natae scilicet conjunctione: nam munera & contemni poterant; generis vero conjunctione in aeternum pacis foedera firmabantur. Hoc autem dicto latenter etiam Latini pudorem exonerat, qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens causam reipublicae praeponderare debere, & propter pacem civium Turno Aeneam ¹⁷ esse praefendum.

357. TERROR. *Terror*, est proprie qui aliis infertur: ut si dicas: ille ¹⁸ *mibi habet terrorem*, id est, timendus est: unde & *terribilis* dicitur. *Metus* autem est, quem habent timentes. Sed nunc usurpative *terrorem* pro *metu* posuit: nam hoc dicit: Quod si tantum Turnum ¹⁹ timemus. ²⁰ [Aliene loqui voluit: quod turpe esset audienti Latino dicere, ut Turnum timeat.

VARIORUM.

sciani libro XIV. sed memoriae lapsum esse apparet, cum eodem libro versum hunc bis producat, ut vulgo legitur. de auspiciis in bello sinistris vide

quae notamus ad Silium. HEINS. *Auspicium infandum* Leidentis. pro vulgata stat Donatus ad Terent. Phorm. II. I. 2. *infaustum auspicium* Parrhas.

350. LUCTU. In *luctum* alter Mentelius. in *luctu* Leidentis. HEINS. In *luctu* Montalbanius, Venetus, secundus Rottendorphius, & primus Moreti, cum Excerptis nostris. in *luctus* Parrhas. *confidisse* etiam Zulichemius. *Troica* alter Hamburgicus. *captat* Leidentis.

352. QUAE PLURIMA MITTI DARDANIDIS DICIQUE JUBES. *Dicique* Mediceus, Mentelianus & caeteri meliores tam nostri, quam Pieriani, cum Donato ac Servio. recte, ne bis idem dicat. *dici* pro *mitti*. Valer. Flac. II. 575.

Nos, ait, ad Scythici Tirythius ostia Ponti Raptat iter, mox huc vestras revehemur adoras, Donaque dicta feram.

lib. III. 670.

Ast egomet, quocumque voces, quaque agmina ferro

Plura metas, tibi dicta manus. sic scribe. vulgo *qua tegmina ferro plura metas*. sic & illud Maronianum interpretantur, *conjugem tua dicta relinquo*, argute magis quam vere. Ovid. I. Ep. *Tua sim, tua dicar oportet Penelope conjugem dicere dotem*. de quo ad Nasonem pluribus egimus lib. VI. Fast. 594. apud nostrum lib. V. Aeneid. 486. *praemia dicere* ex vetustissimo exemplari castigavimus pari omnino modo. ubi videantur animadvertiones nostrae. *munera dicere* Nasoni lib. XI. Met.

Promissaque munera dictos poscit equos. quae vera scriptura. HEINS. *Mittis* Francianus male *dici* ad mandata refert Cerda. vid. ad Ovid. VI. Fast. 394.

354. VIO-

¹⁴ mixti aurum & cetera dici L. Vof. R. Steph. mitti Dardanidis & cetera dici Dan. ¹⁵ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad V. 355. ¹⁶ *sapias* meliores codices apud Terentium. ¹⁷ necesse R. nec esse Steph. forte necesse esse. ¹⁸ deest V. ¹⁹ timeamus, veniam oremus ab ipso Basil. ²⁰ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- Ipsū obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
 Cedat, jus propriū regi, patriaeque remittat.
 360 Quid miseros toties in aperta pericula civis
 Projicis, o Latia caput horum & causa malorum?
 Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
 Primus ego (invisum quem tu tibi fingis, & esse
 365 Nil moror) en supplex venio. Misere tuorum;
 Pone animos, & pulsus abi. Sat funera fusi
 Vidimus, ingentis & desolavimus agros.

Aut.

SERVIL.

358. IPSUM. Invidiose repetitum pronomen.] VENIAMQUE OREMUS AB IPSO, CEDAT. Asper hic distinguit: ²¹ [id est, hanc veniam oremus, ut cedat: aut si conjuncte legeris, *Cedat jus proprium regi*; ²² nova erit elocutio, accusativo junctum *cedat*: & *cedat jus proprium*, id est, quod proprium regum est, aut cedat Aeneae. Quod autem hic dixit *cedat*, mox ait, *Pone animos & pulsus abi*.]

360. QUID MISEROS TOTIENS IN APERTA PERICULA CIVES PROJICIS. Quasi viles & abjiciendos: ²³ & ingenti pondere universa verba sunt posita.

361. LATIO. Non uni civitati. CAPUT. Principium: & est antiquum: ²⁴ [quia quivis auctor & princeps rei gestae, *caput* a veteribus dicebatur.] Terentius Andr. II. VI. 26. *Nam si hic mali est quidquam, illic huic rei est caput*. ²⁵ [Plautus in Alistaria II. I. 4. *Ego caput huic sui argento inveniendo*.]

362. NULLA SALUS BELLO. Plus est, quam si *spes* diceret. [Bello autem, per bellum.] PACEM TE POSCIMUS OMNES. *Te poscimus*, qui solus es causa bellorum: nam Aeneas ²⁶ jam pacem promissit. ²⁷ [Omnes, invidiose, ut & Latinus hoc poscere videatur.]

363. SOLUM INVIOLABILE PIGNUS. Id est, Laviniam. Et hoc est, quod ait supra: *Pacem hanc aeterno foedere firmes*.

364. INVISUM QUEM TU TIBI FINGIS. ²⁸ [Id est, inimicum: &] bene, *quem tu tibi fingis*, ne ei tanquam inimico minime credatur: & hoc dicit: Non sum quidem inimicus; sed, si velis esse, non recuso: nam hoc est, & *esse nihil moror*.

367. FUSI. Fugati. DESOLAVIMUS AGROS. Vel dum occiduntur ²⁹ agricultores: vel dum coguntur ad militiam: nam legimus VIII. 8. *Et latius vastant cultoribus agros*.

VARIORUM.

354. VIOLENTIA. Sententia Bigotianus & prior Hamburgicus pro diversa lectione.

355. DIGNISQUE. Dignis Dorvil.

356. JUNGAS. Firmes Medicus a manu secunda & Montalbanus. quomodo vetustiores Pieriani & primus Moretanus ex nostris, cum priore Vossiano, altero Mentelio, secundo tertioque Rottendorphiis. HEINS. *Das pater* primus Moreti. *hanc* deest Veneto. *firmes* primus Moreti, Parrhasianus, & pro varia lectione Zulichemius, & prior Hamburgicus. *finger* secundus Rottendorphius a manu prima. *huic aeterno* Francianus. mox, *habet metus & pectore* idem.

Ibid. JUNGAS. Mox ad §. 363. *firmes* Servius habet. & Dorvil.

358. OBTESTEMUR. Obtestamur Gudianus a manu prima. *rogemus* Zulichemius. *preceamur* secundus.

²¹ desunt iidem. ²² cum utroque casu hoc verbum poni certum est. vid. Gronov. ad Liv. XXIV. 6. & nostra ad Quintil. x. Decl. 6. & videbimus ad Lucan. VII. 693. ²³ sed Steph. ²⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al. ²⁵ desunt iidem, nulla bello Dan. Fabr. ²⁶ deest L. Vof. R. Dan. Fabr. ²⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al. ²⁸ desunt iidem. ²⁹ deest L. R. Steph. al.

Aut, si fata movet, si tantum pectore robor
 Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est;
 370 Aude, atque adversam fidens fer pectus in hostem.
 Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
 Nos, animae viles, inhumata infleaque turba,
 Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,
 Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
 375 Qui vocat.
 Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat

S E R V I I.

369. DOTALIS REGIA CORDI EST. Hoc est, regnum Latini. Sic alibi IX. 737. *Non haec dotalis regia Amatae.*

371. SCILICET UT TURNO CONTINGAT REGIA CONJUX. Haec cum quadam inrisione dicuntur. Et ostendit hoc nec utile, nec honestum esse.

372. INHUMATA INFLETAQUE TURBA. ¹⁰ Atqui sepulti sunt omnes, qui in bello perierant; ut legimus supra §. 142. sed hoc factum est Aeneae beneficio, qui sepulturae eorum reddidit socios. Ergo, quantum ad Turnum pertinet, insepulti sunt: nam campos sua potestate retinebat Aeneas.

373. ETIAM TU. ¹¹ Eja: nam est hortantis adverbium hoc loco, ¹² [Terentius Andr. v. II. 8. *Etiam responde;*] alias adhuc significat, & est temporis ¹³ adverbium, ut VI. 485. *Etiam currus, etiam arma* ¹⁴ [tenentes. Alibi pro conjunctione, ut x. 390. *Vos etiam gemini* &c. Ponitur etiam pro monendum, Afranius: *Etiam quidquam egisti.*] Apud majores *etiam* consentientis fuerat; quod tamen in his recentibus idoneis ¹⁵ auctoribus non invenitur. ¹⁶ [Nonnulli *etiam tu*, pro, quin tu, tradunt.] Vis. Virtus.

374. ¹⁷ [SI PATRII QUID MARTIS HABES. Id est, si quid bellicae virtutis habes: neque enim a Marte oriundus est: nam *patrii*, & a patre, & a patria potest dici.]

V A R I O R U M.

cundus Rottendorphius.

359. PROPRIUM. Vel *patrium* Zulichemius.

360. APERTA. Deerat haec vox Franciano.

361. MALORUM. *Laborum* in Moretano quarto. vide lib. VII. Aeneid. 481. HEINS. *A Latino* Francianus. vulgatam agnoscit Donatus ad Terent. Andr. II. VI. ult.

362. TE POSCIMUS. *Deposimus* Ed. Vener. *pacem bello te* Dorvil. vid. supr. §. 102.

364. PRIMUS EGO. *Primus age* Venetus. *fugit obesse* alter Menagii. *in esse* Venetus. *veniam etiam* Zulichemius a manu prima. & *supplex* Francianus.

366. FUNERA FUSI. *Fuere fuso* Gudianus a manu prima. HEINS. Et Mentelius tertius, *fuere fusi*, *fusus abi.* [at *fuere fusi* Parrhas. *fuere fusi.* Reg. *fusi* Mediceus.

367. DESOLAVIMUS. *Despoliavimus* Gudianus a manu prima.

368. MOVET. *Monet* Montalbanus. *robor* Gudianus.

369. ET SI ADEO. *Aut si* Mediceus. *et si* prior Hamburgicus. *mox fer pectora in hostem* alter Mentelius a manu prima. HEINS. Et ita Excerpta nostra. *est* deest Veneto.

370. FIDENS FER. *Fer fidens* Francianus.

371. SCILICET. *Si licet* Dorvill.

372. INHUMATA. *Infleta*, *inhumataque* Ed. pr.

373. STERNAMUR. *Sternemur* tres Moretani, cum prioribus Menteliano & Vossiano, & aliis multis. in ceteris vetustioribus *sternamur* occurrit HEINS.

¹⁰ deest L. R. Vof. Steph. al. ¹¹ nunc *etiam* hortantis adverbium est, ut Eja Terent. Din. Fabr. Heja L. Vof. R. Eja. nam *etiam* hortantis Basil. ¹² deest L. Vof. R. Steph. al. apud Terent. legitur, *etiam tu hoc responde.* ¹³ deest iisdem. ¹⁴ deest inde m. ¹⁵ deest L. R. Vof. ¹⁶ deest L. Vof. R. Steph. al. ¹⁷ deest iisdem.

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
 Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
 Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
 380 Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
 Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem.
 Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

Proin-

SERVIL

377. IMO PECTORE VOCES. ³⁸ [Ut qui diu tacuit, dum audit inimicum. Dicendo autem imo pectore voces,] more suo habitum futurae orationis ostendit.

378. LARGA QUIDEM SEMPER, DRANCE, TIBI COPIA FANDI, TUM CUM BELLA MANUS POSCUNT. Multa ³⁹ sunt sua. vi optima, quae, quoniam per se non possunt vituperari, ab accidentibus vituperantur, ut hoc loco: quoniam eloquentia per se est optima, ⁴⁰ eam culpatur ex tempore, dicens: Tunc ⁴¹ incumbis eloquentiae, cum manus bella deposcunt. ⁴² [Et ostendere vult, omnem illam orationem Drancis non consilio, sed timidine prolata. Sane rhetorice responsurus Turnus, bene coepit a Drance: ante enim se defendit, tunc de bello sententiam dicit. Et primum hoc ⁴³ dicit: quod eloquens & ⁴⁴ infirmus sententias de bello audeat ferre, dicendo: *Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi, & Dum distinet hostem, &c.* Inde pro se agit, per enumerationem ostendens, id falsum esse, quod dicatur victus, *Iliaco tumidum qui sanguine Tybrim, &c.* Sed objicitur: in futurum spes nulla est; execratur omen, *Capiti cane talia demens Dardanio: & ex adversariorum persona rem adtenuat, dicendo: Extollere vires Gentis bis victae.* Etiam ille ⁴⁵ ad rem respondit, quam dixerat Drances, vim se timere: *Vel cum se parvum contra mea iurgia fingit, & Nunquam animam talem, &c.* Dilata autem de singulari certamine quaestione, quasi aliam orationem inchoat: *Nunc ad te & tua, magne pater, consulta revertor.* Sed haec in sequentibus singularim tractanda sunt.]

379. PATRIBUSQUE VOCATIS PRIMUS ADES. Bella penitus ignorans atque formidans, primus & inter senes ad danda consilia.

380. ⁴⁶ [REPLENDA EST CURIA VERBIS. Emphasis loquacitatis.

381. TUTO. Dativus, an adverbium? ut, *falso.* MAGNA VOLANT. Homerus Iliad. A. 201. *ἔκτα πτερόεντα προσηύδα.* ⁴⁷ [Id est, pennata & volatilia verba.] DISTINET. Arcet, ⁴⁸ repellit: nam *distinet*, est proprie extra tenet. Dis enim separantis est: unde & *diduco*, & *distrabo* dicimus.

VARIORUM

HEINS. *Sternemur c. & tu jam* Ed. pr.

Ibid. ETIAM. *Et jam cum membranis.* HEINS. *Jam deest Zulichemio. si, & tu si qua* Dorvil.

374. ILLUM. *Solum* Waddel. Anim. Critic. p. 73.

375. QUI VOCAT. Supplebat Leidensis, *audacem solum te in proelia dura. quid vocat* Gudianus & tertius Rottendorp. a m. pr.

377. IMO PECTORE. *Imo e pectore* prior Mentelius a manu prima. HEINS. In Mentelii priore erasa erat vetus lectio, sed videbatur fuisse, *imo a pectore. rumpitque imo de Oudartii.* in secundo Moretano deerant voces *has imo. imo de pectore* alter Harnburgensis. *rumpitque* Paris. & Parrhaf.

378. SEMPER, DRANCE. *Drance semper* vocibus transpositis Mediceus, secundus Moretanus, Schefferius & Pieriani nonnulli. Mediceus idem praeterea *Drances*, quod improbo. mox vetusti codices, *Tum cum bella manus poscunt*, non *Tunc*. HEINS. *Longa quidem* Zulichemius a manu secunda. qui & *Drances*.

380. REPLENDA. *Complenda* Francianus.

381. DISTINET. Male *desinet* Mediceus aliique nonnulli. deinde *agger moerorum* bene Menagianus uterque, primus Moretanus & secundus Rottendorphius. in Mediceo *aggere moerorum*. quomodo

³⁸ desunt iisdem. ³⁹ sunt summa optimaque quoniam Dan. ⁴⁰ etiam R. ⁴¹ incumbens R. Dan. ⁴² desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴³ vicie * Dan. ⁴⁴ infirmus Dan. ⁴⁵ regem respondit * Dan. ⁴⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴⁷ desunt iisdem & Dan. Fab. ⁴⁸ repellit, & proprie extra tenet, nam *ais*. &c. L. Vof. R. Steph. al.

Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
385 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quaerendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors

390 Ven-

SERVII.

383. ⁴⁹ [PROINDE. Pro syllaba metri causa excluditur. TONA ELOQUIO. Non strepitu armorum.] MEQUE TIMORIS ARGUE TU, DRANCE. ⁵⁰ Ut [in Bucolicis] III. Ecl. 25. Cantando tu illum? Arguo autem genitivum regit, ut: arguo te caedis, insidiarum: & est de Graeco: nam ita dicunt: καίνυρε σὺ φόνου ⁵¹ [ἐλύνετε σὺ φόνου, ἢ κλοπῆς.]

384. QUANDO. Siquidem: & per inrisionem ⁵² suas in illum confert laudes. ⁵³ [STRAGIS TEUCRORUM. Duo genitivi.]

386. INSIGNIS AGROS. Nobilitas, clarificas: nam verbum est insignio: ⁵⁴ & dicit, exauctorari ejus debere ⁵⁵ sententiam, quod de bello ⁵⁶ cogitat virtutis ignarus. ⁵⁷ [QUID VIVIDA VIRTUS. Id est, tua; vel certe mea.]

389. IMUS IN ADVERSOS. Contra illud: Illum aspice contra, Qui vocat.]

VARIORUM.

modo & primus Mentelianus a manu prima, addita glossa, aggere pro agger. vide annotata lib. x. 144. ubi pari modo exemplaria vetusta aggere moerorum. ejusdem libri v. 24. Aggeribus moerorum. certe Priscianus hic loci moerorum non tantum agnoscit, & distinet hostem. sed etiam inundant fossas. Hunc audiamus lib. VII. sic differentem: similiter inundo modo absolutam, modo activam habere significationem invenitur. ut Virgilius in XI. dum distinet hostem, Agger moerorum nec inundant sanguine fossas. Invenitur tamen in quibusdam codicibus, dum distinet hostem Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae. Sic poenire pro punire Ciceronem dixisse notant veteres & poeni-

ri. sic oratione pro Milone: Cujus inimicissimum multo crudelius poenitus es, quam erat humanitatis meae postulare. mox, fuit ultor injuriae, poenitor doloris sui. lib. I. Quae est. Tusc. etiam mortuos poeniuntur. nec aliter apud Gellium locis compluribus, praesertim lib. VI. cap. 14. & hinc poena. ita & moenire pro munire dicebant, unde moenia, immoenis pro immunis. oesus pro usus. coerare pro curare in vetustis Senatusconsultis. HEINS. Vid. ad lib. x. 24. detinet Dorvil.

382. NEC INUNDANT. G. Canterus lib. VI. Novar. Lektion. cap. 8. legit & inundant, hiatu relicto. male. quamquam is arbitratur Donatum pro se stare. HEINS.

383. TONA ELOQUIO. Sona eloquio Vratislavensis. solito Oudartii, Sprotianus, Bigotianus, Parthas. & Dorvil. a secunda manu, ut & prior Hamburgicus. meque furoris Montalbanus, qui & Drances. ut & Bigotianus, & primus Moreti. sed vulgata est apud Rufinian. de figuris pag. 24.

384. QUANDO. Quando brevis est naturaliter, ait in IV. Aeneid. 291. Servius. sed id nullo probaverit Virgilii exemplo. nisi in compositis, ut in quandoquidem. igitur recentiores fecerunt eam syllabam communem. FABRIC. Arguito Dr. Ed. pr.

Ibid. TOT QUANDO. Quando tot cum scriptis & Carisio, & Probo, qui sic agnoscunt lib. I. Artis Grammaticae. HEINS. Caedis acervos habet Quinctil. lib. IX. 2. p. 781. ut lib. x. 245. & supr. h. l. 207.

385. TEUCRORUM. Teucrum tot tua secundus Moreti. tua tela Zulichemius a manu prima.

386. INSIGNIS. Insignis tot agros Zulichemius. inf-

⁴⁹ desunt iisdem. ⁵⁰ desunt iisdem. ⁵¹ desunt L. R. Vof. ⁵² deest L. R. Steph. al. offert etiam R. L. ⁵³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁵⁴ sed Steph. ⁵⁵ famam Dan. Fabr. ⁵⁶ judicat Fabr. al. indicat Dan. ⁵⁷ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- 390 Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis,
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsus
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
395 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.

Nulla

SERVII.

390. ISTIS. *Annal.*
392. PULSUS EGO. Quia ille dixerat: *Pone animos, & pulsus abi.* Et agit conjectura: nam hoc vult intelligi, non posse dici, merito pulsus eum, qui insequendo hostem bellum deseruit: aperte autem hoc dicit: potest merito credi, quod pulsus sit is, cujus tot extant tropaea? [& rerum commemoratione falsum probat.]
394. CUM STIRPE. Occiso enim Pallante, interit ejus cuncta posteritas.
395. [EXUTOS ARCADAS ARMIS. Aut suis, aut ducis: unde per Arcadas etiam Pallantem intelligi quidam volunt.]
396. BITIAS. Subaudis, ingens, a consequentibus. MILLE. Finitus numerus pro infinito.
398. [INCLUSUS MURIS. Quem pulsus ille iactabat.] AGGERE SEPTUS. Sicut supra ix. 783. *Vestris, o ciues, undique septus Aggeribus.*

VARIORUM.

- insignes* Sprotianus, Montalbanius, & Mentelius fecundus. *insignis campos* duo Rottendorphii. *sparsit* quid Sprotianus pro varia lectione. *quod* Zulichemius a manu prima. *mox libet* Menagii prior. *non longe* prior Hamburgicus. *longo* Excerpta nostra.
388. QUÆRENDI NOBIS. *Quærendi vobis* Zulichemius a manu secunda, *circumdant* a prima. & Sprotianus & alter Menagii. & Ald. vide Donat. ad Terent. Phorm. II. III. 43.
389. IMUS IN ADVERSOS. Adde his interroga-

tionis notam, cum vetustissimis libris. HEINS.

391. SEMPER ERIT. Medicus supplementi loco addit, *nequiquam armis terrorebus hostem.* HEINS. Leidenfis, *numquamne fines fallacia verba.*

392. AUT QUISQUAM. Donatus *insequutus.* *Haud quisquam merito foedissime pulsus Arguet.* quod non placet. FABRIC. Libri in quibus *haud quisquam* minime sunt audiendi. pari modo lib. xii. 882.

Immortalis ego? aut quisquam mihi dulcis morum Te sine, frater, eris.

ubi pari modo peccabatur. Ecl. III.

Canendo tu illum? aut unquam tibi fistula cava Functa fuit?

HEINS. *An quisquam* Leidenfis. *an merito quisquam* Parrhaf. *arguit* Oudartii. *aut quisquam* Ed. pr.

394. TOTAM CUM STIRPE. *Tota cum stirpe* primus Moretus, & prior Hamburgicus pro diversa lectione. HEINS. Et Parrhaf.

395. EXUTOS. *Exhaustos* prior Hamburgicus pro varia lectione. & ita Oudartii. *Arcades* Dorvill.

396. HAUD. *Aut ita*, & post *misi* nota interrogationis Ed. Venet. *Bandar* Dorvil.

Ibid. PANDARUS INGENS. *Urgens* Medicus a manu prima. HEINS.

397. QUOS. *Quo* Franciscus.

398. HOSTILIQUE. *Utilique* Excerpta nostra.

399. CA-

58 sequendo bella L. Vof. R. Bas. insequendo bella Steph. 59 defant L. Vof. R. Steph. al. 60 tota Dan. Fals. 6. defant L. Vof. R. Steph. al. 62 bis subaudis Steph. subaudi Basil. 63 defant L. Vof. R. Steph. al.

Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
 400 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
 Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
 Nunc & Tydides, & Larissaeus Achilles:
 405 Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
 Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit

Attit.

SERVII.

399. NULLA SALUS BELLO. CAPITI CANE TALIA DEMENS DARDANIO. Quotiens argumen-
 tum non possumus solvere; aut contraria objectio-
 ne, aut risu, aut maledicto, ut hoc loco, adver-
 sario respondemus. CANE autem, pro divina: " [Et bene hic male ⁶⁵ ominantem canere dicit, ut
 vatem. Quibusdam videtur vulgare convitium,
 ut est, *Tibi, & capiti tuo*; sed honestatem ⁶⁶ di-
 cto additam per ⁶⁷ varietatem. DARDANIO RE-
 BUSQUE TUIS. Simul cum Aeneae jungendo, vult
 latenter ostendere preditorem.]

400. PROINDE. Itaque. Et est ordo: *Nulla sa-
 lus bello; proinde omnia magno ne cessa turbare me-
 tu*. Caetera per Parenthesin dicta sunt: ⁶⁸ [hoc
 est, *capiti cane talia demens Dardanio, &c.*]

401. ATQUE EXTOLLERE VIRES GENTIS BIS
 VICTAE: CONTRA PREMERE ARMA LATINI. Haec est
 virtus eloquentiae. ⁶⁹ [Bis autem *victae*,
 ab Hercule, & ab Argivis.] ARMA autem LATI-
 NI, invidiose dixit, ⁷⁰ [ut Drancem Latino reddat
 invisum:] nam debuit *mea* dicere. ⁷¹ [Et hoc ad
 illud, quod ille dixerat: *Ius proprium regi patriae-
 que remittat.*]

403. MYRMIDONUM PROCERES. Graecorum
 principes. Dicit autem Patroclum & Achillem:
 nam licet ipsi aliunde ⁷² fuerint, tamen *Myrmi-
 donibus* imperarunt. Haec autem ponit inter impos-
 sibilia, & utitur Graeco proverbio: ⁷³ *ἄνω ὡς ἀπὸν*
 [ἀνω ὡς ἀπὸν.] Sic Horatius Epod. xvi. ⁷⁴ *Et ante*
Padus Matina Laverit cacumina. Et sic est mo-
 do dictum, ut in quarto 377. *Nunc Lyciae sortes*,

nunc & Jove missus ab ipso.

405. RETRO FUGIT AUFIDUS UNDA. ⁷⁵
 [Quod est contrarium. *Aufidus* autem.] Apuliae
 fluvius est, ⁷⁶ [juxta Canusium civitatem] cadens
 in Adriaticum pelagus.

406. VEL CUM SE PAVIDUM CONTRA MEA
 JURGIA FINGIT. Contra illud, quod ait: *Des*
libertatem fandi, statusque remittat: nam hoc di-
 cit: Timorem suum naturalem invidiose in meam
 causam retorquet, ut meas praesentiae, non illius
 naturae, quod timet, esse videatur: hoc est enim,
 quod ⁷⁷ planius iterat, dicens: *Et formidine crimem*
acerbat, ⁷⁸ [id est, quam simulat.]

VARIORUM.

399. CANE. Simile aliquantum illud Papinii lib.
 xi. Theb. 299.

Canere illa patrem & jactare decebat.
 vid. & lib. iii. 648. & ibi Lutatium.

400. PROINDE. *Proin* Oudartii.

403. TREMISCUNT. *Tremiscunt* est in vetustis li-
 bris. ut semper. & sic scribi vult Pierius. ut in
flaccesco, borresco, pavesco & simil. sed cur non &
gemesco? vide Dausquej. Orthog. p. 323. & Vos-
 sium lib. iii. de Analog. c. 43. pag. 169. sic &
tremescit in Cod. Claudiani Bell. Gild. v. 423. *in-*
tremescens apud Avien. Ora Marit. p. 293. Ed.
 Pith. *congemescere* apud Prudent. Hym. ii. Peri-
 steph. v. 411. *obmutiscere* & *liquiscere* in veterrimo
 ejusdem Prudentii codice, sed raro, & *obbruti-*
scere Hamartigenia. HEINS. *Tremescunt* Medi-
 ceus, Regius, Mentelii prior, & multi alii.
 Trap-

64 desunt iisdem. 65 ominanti Dan. 66 dictu Dan. 67 varietatem * Dan. 68 desunt L. Vof. R. Steph. al.
 69 desunt iisdem. 70 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 71 desunt L. Vof. R. Steph. al. 72 fuerunt Dan. 73 *ἄνω ὡς ἀπὸν*
 & reliqua desunt L. Vof. R. *ἄνω ὡς ἀπὸν* Fabr. al. & ita Zenobius Cent. ii. 56. sed ille *ἄνω ὡς ἀπὸν* ex Euripidis Medea,
 & Suidas qui *ἄνω* omittit, in metricis Proverbiis 225. est tantum *ἄνω ὡς ἀπὸν*. vide Erasmus pag. 291. ubi dicit Servium
 admonere, subesse proverbium de re, neque verisimili, neque consiliente, quae an in codice inveniret nescio. H. & M.
 74 *quandæ Padus* Horatius. *Matina* Vof. *Matina* Steph. deest L. 75 desunt L. R. Vof. Steph. al. 76 desunt iisdem
 77 plenius Dan. 78 desunt L. R. Vof. Steph. al.

Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.

Numquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)

Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.

410 Nunc ad te, & tua magna, pater, conſulta revertor.

Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis;

Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo

Fun-

SERVII.

407. ARTIFICIS SCELUS. Nam ſcleratorum eſt, ſimulare formidinem. ⁷⁹ [ACERBAT. Nomen ſine verbi origine: non enim facit *acerbo*.]

409. HABITET TECUM, ET SIT PECTORE IN ISTO. Peſſima ⁸⁰ [& vilis] anima habitet in membris congruis: nam, TALEM vilem & peſſimam accipimus, quam neſas eſt perire ⁸¹ ea dextra, quae ⁸² [non inertes; ſed quae] viros fortes tantum conſuevit occidere: ⁸³ [& hoc ad illud: *Licet arma mihi, &c.*]

410. CONSULTA REVERTOR. *Conſultor* eſt, qui conſulit; *conſultus*, qui conſulitur: *conſultum* vero, res ipſa, de qua quis conſulitur. ⁸⁴ [Bene ergo *conſulta*, de quibus conſulis.]

411. SI NULLAM NOSTRIS ULTRA SPEM PONIS IN ARMIS. *Inſinuatione* utitur, id eſt, callido & ſubtili aditu ad perſuadendum: vult enim dicere, melius eſſe interire, quam pacem rogare: quod quia aperte non audent ⁸⁵ dicere, latenter & paulatim ad hoc ſerpit. Namque inter *principium*, & *inſinuationem*, hoc intereſt, quod *principium*, eſt aperta rei enuntiatio; *inſinuatione* autem, ut diximus, eſt callida & ſubtilis oratio. IN ARMIS autem, aut ⁸⁶ meorum, aut Latinorum omnium generaliter. ⁸⁷ [ET ULTRA. Modo tempus ſignificat; alias locum.]

412. SI TAM DESERTI SUMUS. ⁸⁸ [Si ita valde: & hoc] propter Diomedem, qui ſolus negavit auxilia. [Ergo deſerti, ab auxiliis accipiendum.]

VARIORUM.

Trappius pro *tremuerunt* capit. vid. lib. vii. 363.

404. NUNC ET. *Et nunc* prior Hamburgeniſis.

405. AUFIDUS. Lege *Appulus*. FABER. Sed refutat vir doctus in *Obſerv. Miſc. Critic.* Vol. i. p. 23. Obſervandum vero, hic *Virgilium annem*

Aufidum dicere. quod Geographi potius eſſe quam Poetae dicit Bentlej. ad Manil. iii. 272. cui *annis Nilus* non placet, & ut ſolet, Manilio obtrudit longe alia verba, ſine ulla Miſ. auctoritate. ergo nec *flumen Ganges* apud Ovid. v. Met. 47. tolerari deberet, nec *Frigidus annis* apud Claudian. iii. Conf. Honor. 99. *Annis ad Hadriacas Parthas*. & Dorville.

406. VEL CUM SE PAVIDUM CONTRA MEA JURGIA FINGIT. Quinctilianus hoc prolato verſu lib. ix. cap. 3. *ἀπαιτιώτατος* designat, qui nunc nullus apparet. *alia commendatio vetuſtatis*, cujus amator unico Virgilius fuit. *vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit*. Quapropter minimum abeſt, quin accedam Joh. Mario Matio, qui Annotat. in varios Auctores cap. xlix. ſcribendum in Marone opinabatur, *contra mis jurgia fingit. mis* ſecundus caſus *τὸ ego*. antiquus, teſte Feſto, quo vocabulo non ſemel utitur Ennius. certe idem Quinctilianus monet *τὸ mis* Virgilio uſitatum fuiſſe, quod in operibus ejus, quae ſuperſunt, fruſtra nunc quaeramus. verba Quinctiliani ſunt lib. viii. cap. 3. *Cum ſint autem verba propria ficta, tralata, propriis dignitatem dat antiquitas. Nam & ſanctiorem & magis admirabilem efficiunt orationem, quibus non quilibet uſurus, eoque ornamento acerrimi iudicii P. Virgilius unice eſt uſus. Olli enim & quianam & mis, & pone pellucet, & adſpergunt illam, quae etiam picturis eſt gratiſſima, vetuſtatis inimitabilem arti auctoritatem.* ſic Diomedes lib. i. dicit Maronem antiquitatis amantiffimum eſſe. & de Virgilii archaiſmis vide Voſſ. *Inſtit. Orat.* iv. p. 15. HEINS. *Jurgia jactat* Bigotianus. & ita Quinctilian. vid. Toll. ad Longin. xxvii. Geſnerus archaiſmum in particula *vel* quaerit, & certum habet aliqua in Quinctiliano praeeſſiſſe de particulis, quae interciderunt.

407. ACER-

⁷⁹ deſunt iisdem. ACERVAT Voſ. ⁸⁰ deſunt & mox & vilem Dan. accipiamus idem. ⁸¹ mea dextra Dan. Fabr. ⁸² deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ⁸³ deſunt iisdem. ⁸⁴ deſunt iisdem. ⁸⁵ deſt L. R. Voſ. Dan. al. latenter paulatim L. R. Voſ. Steph. ⁸⁶ meis L. R. Voſ. Dan. omnium deſt R. ⁸⁷ deſunt L. R. Voſ. Steph. al. ⁸⁸ deſunt iisdem. ſi ita, ſi valde, ſi hoc.

Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, & dextras tendamus inertis.

- 415 Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

Sin

SERVII.

413. NEQUE HABET FORTUNA REGRESSUM. Omnia, quae sibi possunt objici, ponit; sed cum solutionibus suis: nam & fortuna non est immutabilis: & qui semel pellitur, iterum in praelium potest reverti: & ab auxiliis non sunt penitus destituti: & in ipsorum exercitu est adhuc plurimum spei. Est autem syllogismus.

414. ⁹⁰ [OREMUS PACEM. Argumentum ab honesto. DEXTRAS TENDAMUS INERMES. Felicitatem rei verbis expressit.]

415. QUANQUAM O, SI SOLITAE QUIDQUAM VIRTUTIS ADESSET. Non se inertiae arguit; sed queritur de virtute omiſſa per negligentiam. ⁹¹ [Et videtur voluisse dicere: si solitae quidquam virtutis adesset, nunquam ad hoc cogemur; sed reliquit.] O autem, dolentis est exclamatio, & intelligimus immeritam esse illic ejus orationem: nam exarsit dolore: quia aperte non potuit dicere, moriendum potius esse, quam hostes rogandos: quod tamen dixit, conferens se ad alias personas, & laudans eos, quibus contigit perire, ne ista conspicerent. ⁹² [Et servavit viri fortis personam, ut poenituerit eum dixisse: *Oremus pacem*.]

416. ILLE MIHI ANTE ALIOS. Utrum, generaliter ille, pro, quicumque occubuit, accipiendum est, an Mezentius? Et] ⁹³ [ANTE ALIOS, melior, omnibus praefereendus.] FORTUNATUSQUE LABORUM. Sicut: ⁹⁴ *Laetatus laborum*: & est Graecum: *εὐτυχὴς ἔργων*.

417. ⁹⁵ [EGREGIUS ANIMI. Figurata dixit.] TALE VIDERET. Te laudare, vel hostes rogare: vel, quod latenter insinuat, tradi alteri sibi ante ⁹⁶ desponsam. ⁹⁷ [Ideo & media dicta, quoniam res

ejus agebatur, ne quid tale videret posuit: quis enim eum ferret, dicentem moriendum potius, quam de nuptiis ejus mutandum?]

418. SEMEL ORE MOMORDIT. *Semel*, cito, confestim, id est, qui tota mortis celeritate consumptus est, ⁹⁸ [quali nihil ultra passurus.] Vulnerati autem solent vel terram, vel arma mordere, ne dolorem eorum ⁹⁹ indicet gemitus. Lucanus de Pompejo VIII. 616. *Timuit*, ¹ *ne quas effundere voces Vellet*, & aeternam fletu corrumpere famam. ² [Et est Homeri hemistichium Iliad. 8. 418. *Ὀδυσσεὺς δὲ λαοβοῖά ο γαίαν*.]

VARIORUM.

407. ACERBAT. In nonnullis codicibus *acerbat*: sed pro vulgata scriptura recte stat, Pierius. HEINS. *Acervat* Francian. Dorvil.

408. DEXTRA HAC. *Dextra ac assiste* Dorvil.

410. MAGNE PATER CONSULTA. *Magna consultata* Moretanus secundus, quod mihi se probat: confirmatur & a Gudiano, Menagiano priore, & Sprotiano. sic infra 469. *magna incepta Latini* habemus. mox *simul agmine verso* Gudianus. HEINS. *Ad te, tua magne* Mentelii primus. *revertar* Leidenſis.

412. DESERTI. *Deserto* Hugenanus. & *si semel* alter Hamburg. *simul* Gudianus, Ed. pr.

413. NEC HABET. *Neque* ex scriptis. praeterea *recursum* Leidenſis. *regressus* in altero Hamburgico. HEINS. Vid. ad Ovid. VI. Met. 450.

414. DEXTRAS TENDAMUS INERMES. *Inertis* membranae meliores ex nostris & Pierianis. quod mihi vulgata scriptura nervosius videtur, & plus artificii prae se ferre. agnoscit & eandem scripturam

89 desunt L. Vof. R. Steph. al. 90 desunt iisdem. 91 desunt iisdem. 92 desunt iisdem ad Ante §. 416. 93 desunt Dan. 94 *bonorum* Basil. *lactorum malorum* Vof. quod verum puto. nam occurrit supr. §. 280. *lacta laborum* L. R. Steph. quod quidem occurrit supr. §. 73. sed hic agitur de verbo, aut ejus participio. Graeca desunt L. Vof. R. *εὐτυχὴς* Fabr. al. 95 desunt L. R. Vof. Steph. al. 96 desponsam R. Dan. Fabr. 97 desunt L. R. Vof. Steph. al. 98 desunt iisdem. 99 indicent Steph. 1 ne qua voces effundere vellet aeternam R. pro *timuit* est in Lucano *continuitque animam*. 2 desunt L. Vof. R. Steph. ad §. 420. Basil. §. 419.

Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
 420 Auxilioque urbes Italae, populi que superflunx;
 Sin & Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
 Tempestas; cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?

425 Mul-

SERVII.

419. ADHUC INTACTA JUVENTUS. Non, ³ quae pugnavit; sed de qua adhuc delectus habendus est.]

420. URBES ITALAE. Quia Diomedes peregrinus fuerat: nam hoc dicit: Habemus robur Italum, non Graecum militem, inertem & dissolutum. SUPERSUNT. Superabundant, adsunt ultra quam bella deposcunt.

421. SIN ET TROJANIS CUM MULTO GLORIA VENIT SANGUINE. Mire agit, post confirmatas partes suas, Trojanorum ⁴ integras vires imminuens. Quid enim proderat dixisse, quod ⁵ superessent Latinis alia auxilia, si etiam & Trojanorum integrae vires esse probarentur? ⁶ Ergo, cum multo gloria venit sanguine: ⁷ ac si diceret: Non est iudicanda victoria, quae per immensa detrimenta contingit: unde laudat ⁸ Sallustius duces, qui victoriam incruentato exercitu reportaverunt.

422. SUNT ILLIS SUA FUNERA. Id est, Trojanis. Legitur & ILLI: & aut Aeneae intelligimus: aut adverbium loci est, pro, Illic: ut in secundo 661. Patet isti janua leto, pro, istuc. PARQUE PER OMNES TEMPESTAS. Sic alibi VII. 222. Quanta per Idaeos saevis emissa Mycenis Tempestas ierit campos: nam bello crebro comparat tempestatem.

423. INDECORES. Decor, decoris facit, sicut au-

thor, auctoris; decus, decoris, sicut ⁹ pecus, pecoris: similiter facit in compositione, indecor, indecoris, indecus indecoris. Ergo in neutro, co brevis est; in masculino producitur: unde apparet, Sytolen fecisse Virgilium: nam indecores, nominativus est pluralis a masculino, ab eo, quod est, indecor: nam non potest hic indecus ¹⁰ facere: neutrum enim, ¹¹ us terminatum, masculinum ex se ¹² facit. Aut certe dicamus, indecores, declinationem esse, cuius nominativus singularis non invenitur. IN LIMINE PRIMO. Quasi in ipso initio & ¹³ aditu infelicitatis: & ad illud respexit, quod supra dixerat: Et semel agminis verso Funditus occidimus.

VARIORUM.

ram Donatus. Silius lib. XIII. ex optimis membranis Colonienisibus:

Nunc age quod superest, cur non melioribus aevi
 Ducimus auspiciis? dextras jungamus inermes.

ubi pari modo peccatur. HEINS. Vid. lib. x. 595. & inf. 672. reddemus Zulichernius a manu prima. in Servio forte legendum foeditatem rei verbis expressit, pro felicitatem, quae huc nihil facit.

416. LABORUM. Malorum alter Hamburgicus.

418. HUMUM SEMEL ORE MOMORDIT. Memordit ex nonnullis suorum Pierius notat. quomodo

³ forte legendum, quae non pugnavit. scilicet antea in aliis bellis jam militaverant, sed ad hoc bellum nondum citati erant. nam si rudes bellorum & tyrones fuissent, qui exercitatus Trojanis opponerentur, qua specie his opibus jactare se potuisset Turnos? sic intactus Britannus Horat. Ep. VII. id est qui quidem antea militaverant, & nondum a Romanis bellis erant impetiti. & eodem sensu intacti Umbri Floro 1. 17. & ita saepe alii. BURM. 4 deest L. R. Vof. Steph. al. 5 superent Basil. 6 deest L. Vof. R. Steph. al. & nova nota incipit. 7 Acquisita convenit * & hoc est unde laudat &c. Dan. contigit L. R. Basil. Fabr. 8 haec reulerunt inter incerta Sallustii fragmenta, & habet Isidorus lib. XVIII. 2. ubi deportasse pro reportasse legitur. in Regio codice hic erat, incruentato exercitu. quod posset Sallustianum videri. & apud Tacitum & Ovidium occurrere Lexica docent. incruentam victoriam quidem dicit Sallustius Catil. LVIII. & LXI. ubi videndus Curtius. sed aliud est victoria incruenta, aliud exercitus incruentatus. qui an incruentus dici possit, dubito. homo, entes, loca & similia cruentantur, non victoria. quare & apud Tacit. IV. Hist. 37. nec incruentati retinendum puto. qui & lib. I. Hist. 58. qui se sanguine Capitonis cruentaverant. & ita Cicero & alii: revocavimus ergo antiquam lectionem, quam & antiquae Edd. Steph. & Basil. exhibent. BURM. 9 pecus peioris Steph. 10 dici Steph. 11 in iis Steph. Fabr. al. 12 non facit L. 13 ad initium Vof.

425 Multa dies varique labor mutabilis aevi
Retulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, & Arpi.
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos

430 Tot

S E R V I I.

425. MULTA DIES. Illi rei vehementer incumbit, quia dixerat: *Neque habet fortuna* ¹⁴ [*regressum*: dicens fortunam] tam labores, quam felicitatem, pro ¹⁵ temporum qualitate mutare. DIES autem, tempus. [Quidam sane non, *dies multa*, accipiunt; sed *multa retulit in melius*: & varia, non ut ipsum varium sit, sed ut fortuna ejus.]

427. LUSIT. Decepit, ut I. 407. *Quid natum totiens crudelis tu quoque falsis Ludis imaginibus?* ET IN SOLIDO RURSUS FORTUNA LOCAVIT. ¹⁶ Subaudis & est sensus, multos in solidum revocavit oppressos, & paulo ante derelictos; lusit vero, & decepit felices.

428. NON ERIT AUXILIO NOBIS AETOLUS, ET ARPI. Redit ad rem: ¹⁷ quia occurrebat: Sed negantur auxilia. *Aetolum* autem dicendo, ejus vires ex Graecae gentis commemoratione debilitat, ¹⁸ [ut ostendat, plus esse in Messapo ac Tolumnio, si Diomedes, & infelix, & alienus finibus, commemoraretur.]

429. AT MESSAPUS ERIT, FELIXQUE TOL-
LUMNIUS. Bene ¹⁹ duo junxit, quae quaeruntur in bello, fortitudinem, & felicitatem: nam de Messapo jam legimus VII. 692. *Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro.* Utrumque autem contra Diomedem ²⁰ dixit, quem dicendo Graecum, inertem significavit. Infelicitatem vero ejus supradicta legatorum verba testantur. ²¹ [Opportune ergo hic *felix*, quod Diomedem nec post victoriam contingit.]

V A R I O R U M.

do Gellius lib. VII. cap. 9. monet Tullium & Caesarem dixisse, *memordi, pepugi, spepondi*. idque codex Leidensis ex nostris confirmat. vide Vossium de Analog. lib. III. cap. 19. HEINS. Simul Zulichernius a manu prima. & Ed. Venet.

419. SIN ET. *Quin* & Montalbanus pro va-

ria lectione. *sunt & opes* Ed. Venet. & Dorvil. a m. sec.

420. SUPERSUNT. Servii explicationem veram adstruunt illa quae adtuli ad Ovid. II. Trist. 69. & ad Val. Flac. v. 237.

422. ILLI. Pro *illuc*, in parte scilicet adversaria: antiquum adverbium est. FABRIC. *Suntque illis* princeps Vaticanus. quod probum est, etiam agnoscit Pierio. sed conjunctionem frequenter omittit Maro. Monet Servius in nonnullis exemplaribus legi *sunt illi*. quod editiones quasdam occupavit. HEINS. *Sint illis* prior Hamburgicus. Hein- sius corripbat *sin. illi* Leidensis a manu prima. & ita edidit Dan. Heins. *vulnera* Bigotianus.

424. DEFICIMUS. *Deficimur* Montalbanus, eleganter. vide quae notamus ad Bpist. v. Nafonis 150. HEINS.

425. VARIUSQUE LABOR MUTABILIS AEVI. *Varii aevi* Mediceus, prior Menagianus, Montalbanus, etiam Mentelianus prior a manu prima, & Gudianus pro diversa lectione. ex Pierianis princeps quoque Vaticanus, nec pauci alii. sed vulgata Nönius agnoscit in *relatum*, & Macrobius lib. VI. Saturn. cap. 2. deinde *multosque alterna re- visens*, non *multos*, Mediceus a manu secunda, perperam. dein Scholiafles Horatii Crucquianus *mutos mutata re- visens* ad lib. I. Od. 34. HEINS. *Variisque* Dorvill. *alterna recusos* Francian.

426. ALTERNA REVISENS. Acron (ad Horat. I. 34.) legit, *multos mutata*. altera lectio magis exprimit Graecam vocem ἀλλοπρόσωντος, quod Fortunae & Martis est Epitheton. Horat. de Fortuna I. Od. 34.

*Praesens vel imo tollere de gradu
Mortale corpus, vel superbos
Vertere funeribus triumphos.*

FABRIC.

427. IN SOLIDO. *Solito* secundus Rottendorphius.

¹⁴ desunt R. ¹⁵ temporis Dan. Fabr. ¹⁶ subaudis multos & est sensus, in solidum Steph. & Basil. nisi quod subaudi & multos. subaudis multos, nam in L. Vof. R. subaudit & multos: nam Dan. Fabr. ¹⁷ quae occurrebat L. Vof. ¹⁸ de-
sunt L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ desit L. ²⁰ dicit L. Vof. R. Fabr. ²¹ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- 430 Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentis aere catervas:
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
435 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,

Facta-

SERVII.

430. NEC TARDA SEQUETUR GLORIA. Li-
protes figura: minus enim dixit quam voluit: nam
hoc ²² significat: Latina pubes celerrime victoriam
adipiscetur, ²³ quam vix Graeci post decennium
sunt adepti.

432. EST ET VOLSCORUM EGREGIA DE GEN-
TE CAMILLA. Ut in septimo, ²⁴ segregat eam a
virorum multitudine: & quoniam a sexu non po-
test, laudat ex gente. ²⁵ [Et vult ostendere de vi-
ris amplius sperandum, si & foemina dimicaret:
aut ut Dranci exprobarer, puellam non metuere
Trojanos, quos Diomedes timeret & Drances.]

434. QUOD SI ME SOLUM TEUCRI IN CER-
TAMINA POSCUNT. Quia audivit: *illum aspice
contra, Qui vocat*: etiam utitur ductu: nam obli-
que promittit, se singulari certamine dimicare vel-
le, cum nolit. Similiter etiam in duodecimo ²⁶
15. agit, dicens inrisorie: *Sedeant spectentque La-
tini*.

435. ²⁷ [IDQUE PLACET. Hinc apparet, eum
nolle pugnare: si placet, inquit, vobis hoc fieri,
quod hostis postulat.] TANTUMQUE BONIS COM-
MUNIBUS OBSTO. Et in tantum obsum commo-
dis publicis, ut nisi solus dimicavero, concidat u-
niversa respublica: ²⁸ [& imputat tanquam hoc fa-
ciat, quod pro omnibus facturus est.]

436. NON ADEO. Non multum: nam vete-
eunde dicit aduersam manibus suis esse victoriam.

²⁹ [Et bene MANUS, per quas fit ipsa victoria; &
contra manus dare dicuntur, qui dedunt se victi.]

437. TANTA PRO SPE. Ut solus ³⁰ dicar ser-
vasse rempublicam: vel spe matrimonii.

438. IBO ANIMIS CONTRA. Ac si diceret, ³¹
Si desunt corporis vires: ³² [commendat autem gra-
tiam certaminis; ne invitus videatur adduci.] VEL
³³ MAGNUM PRAESTET ACHILLEM. Et *praestit
illum*, id est, melior illo sum; & ³⁴ *praesto illi*
dicimus. Cicero in Caesarianis: pro Dejotar. IV.
*Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omni-
bus praestitisti*.

VARIORUM.

phius. & Dorvil. a m. fec. folio Zulichemius &
Parrhaf.

429. TOLUMNIUS. *Tolonius* Parrhaf.

430. NEC TARDA. Haec Servii lectio est;
quam esse incorruptam arbitror. FABRIC. *Parva*
scripti omnes nostri, nisi quod in Menagiano pro
diversa lectione *tarda* est adscriptum. *tarda* etiam
in Veneto occurrebat. HEINS. *Nec tanta* Excer-
pta nostra. *sequuntur* Bigotianus.

431. DELECTOS. *Delectos* Moretanus tertius, u-
terque Hamburgicus, tertius Rottendorphius,
Montalbanus, tum & prior Mentelius a prima,
Gudianus a secunda manu. ut ad Trojanos referat-
tur. HEINS. Ita & Parisinus. in Mediceo hic
versus postponebatur sequenti. *delectas* Parrhaf.

433. ET

²² significavit Steph. ²³ quamvis Vof. ²⁴ segregat Dan. segregaram e. a. v. m. effecit Duf. segregam... efficit L. se-
gregem... efficit Vof. R. vox inferioris Latinitatis v. Savar. ad Sidon. Apoll. lib. v. Epist. 12. ²⁵ desunt L. Vof. R. Steph.
al. ²⁶ ait L. R. Steph. Fabr. al. ²⁷ desunt L. R. Steph. al. ²⁸ desunt iisdem. ²⁹ desunt iisdem. ³⁰ dicam pro
spe publica, vel spe Marr. Dan. dicar servasse remph. reliquis omittis L. R. Vof. & Steph. dicatur Basil. dicat. ³¹ dicit
R. Steph. al. ³² desunt R. L. Vof. Steph. al. ³³ Val. etiam. MAGNUM L. R. Vof. ³⁴ ad 1. Aen. 135. legimus
praesto illo.

- Factaque Volcani manibus paria induat arma
 440 Ille licet. Vobis animam hanc foceroque Latino
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. Solum Aeneas vocat. Et, vocet oro.
 Nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
 Morte luat: sive est virtus & gloria, tollat.
 445 Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
 Certantes: castra Aeneas aciemque movebat.

Nun-

SERVII

439. VULCANI MANIBUS PARIA INDUAT ARMA. ³⁵ [Bene addidit paria: nam etiam Aeneas habuit] arma Vulcania. ³⁶ [Et mire, quasi falsum sit, Aeneam habere arma Vulcani:] licet ³⁷ possumus dicere quod hoc Turnus ignoret; ³⁸ quod tamen non valde idoneum comprobatur.

440. VOBIS ANIMAM HANC, SOCEROQUE LATINO. Bene sibi & favore conciliat populi, & a foci nominis praeiudicio Latini implicat voluntatem.

441. ³⁹ [TURNUS EGO. Quem Drances contemnit.] ULLI VETERUM VIRTUTE SECUNDUS. Dicimus & secundus illi, & secundus ab illo.

442. ⁴⁰ [SOLUM AENEAS VOCAT. Contra illud: *Illum aspice contra, Qui vocat.*]

443. NEC DRANCES POTIUS, SIVE EST HAEC IRA DEORUM, MORTE LUAT: SIVE EST VIRTUS ET GLORIA, TOLLAT. Sensus obscure quidem ⁴¹ dictus, sed facilis, & qui de usu nunquam ⁴² recedat: nam ita ⁴³ irati de inimico dicere consuevimus: *Abeat, nec bonis meis nec malis rebus interfut: nolo sit aut meae particeps gloriae, aut ⁴⁴ in me invidiam ex infelicitatis communione commoveat.* Sicut nunc de Drance dicit: *Sive est haec ira deorum, morte luat:* id est, ⁴⁵ Si pereundum est iracundia Deorum, nolo invidiam sustinere, si Drances forte pariter moriatur. Si vero me gloria & virtus comitabuntur, nolo ignavus felicitatis alienae sit particeps: si, dum meis pugnat auspiciis, forte ⁴⁶ superaret. ⁴⁷ [Alii sic accipiunt: *Sive est*

haec ira deorum, uter, inquit, eventus ex hac pugna sequetur, vel ira deorum, si vincat, vel gloria, si vicero, mihi potius quam Dranci adscribat. Alii sic: Nec Drances potius, si pereundum est, ira deorum pereat; aut, si vincendum est, gloriam consequatur.]

445. ⁴⁸ [ILLI HAEC INTER SE. Aut communiter Latini, aut Drances & Turnus.] CASTRA AENEAS ACIEMQUE MOVEBAT. Id est, ducebat exercitum, ut III. 519. *Nos castra movemus.* Lucanus v. 375. *Brundisium ⁴⁹ decimis iubet hanc attingere castris*, id est, decima deductione.

VARIORUM

433. ET FLORENTIS. Et deest Dorvil.

434. QUOD SI. Ita & Sproctianus. *Quos si* Huguenianus. *in certamine* Mentelii prior & Francianus. v. sup. §. 221.

439. PARIA. *Patria* Dorvill. & Zulichemius a manu secunda. *ille libet* Bigotianus. *illa licet* primus Moreti. *ire licet* Parrhal.

442. DEVOVEO. *Devovi* ex scriptis omnibus & Donato. HEINS. *Devovi* etiam Serv. ad XII. 234. *Aeneas solum* alter Hamburgensis.

Ibid. AENEAS VOCAT? ET VOCET OPTO. Distinctio ista repetitionem facit haud paullo vehementiorem. FABRIC.

Ibid. ORO. *Orat* Huguenianus. *omen* secundus Rottendorphius.

443. IRA.

³⁵ desunt L. R. ³⁶ desunt L. R. Vof. Steph. al. ³⁷ possumus d. q. h. T. ignorare: Basil. possumus Dan. & Fabr. etiam. ³⁸ tamen valde idoneum comp. L. quod tamen hoc v. i. c. R. non tamen hoc v. i. c. Steph. al. ³⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁴⁰ desunt iisdem. ⁴¹ datus Dan. Fabr. ⁴² recedit Dan. ⁴³ irati dicimus Dan. irati dicere consuevimus L. Vof. R. irati de inimico dicimus Fabr. ⁴⁴ mihi Dan. ⁴⁵ si periturus sum, nolo L. Vof. R. Dan. Fabr. al. ⁴⁶ superaret R. Dan. Fabr. ⁴⁷ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁴⁸ desunt iisdem. ⁴⁹ denis L.

- Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
 450 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
 Extemplo turbati animi, concussaue volgi
 Pectora, & adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus.
 Flent maesti mussantque patres. Hic undique clamor
 455 Dissensu vario magnus se tollit in auras.
 Haud secus, atque alto in luco cum forte catervae
 Confedere avium, piscosove amne Padusae

Dant

SERVIL

453. ¹⁰ [ARMA MANU. Nam praeter vocem, gestum etiam flagitantis expressit, nec est superfluum, *manu*, ut quidam volunt.] FREMIT ARMA JUVENTUS. ¹¹ [Expetit: & absolute,] id est, ¹² * fremebant arma: ¹³ & militaris vox est.

454. MUSSANT. Modo, queruntur.

455. DISSENSU VARIO. Alii enim Turni dicta; alii Drancis probabant.

457. PISCOSOVE AMNE PADUSAE. *Padusa*, pars est *Padi*: nam *Padus* licet unus sit fluvius, habet tamen fluentia plurima, e quibus est *Padusa*, quae quibusdam locis facit paludem, quae plena est ¹⁴ cygnorum. ¹⁵ [Alii *Padum* tribus fontibus nasci dicunt, ex quibus ¹⁶ sumit vocabulum *Padusa*, qui diffusus in modum stagni in amnem digeritur: nam ideo, *per stagna loquacia*. Alii partem fluminis *Padi*, in quam descenditur fossa. Valgius in *Elegis*: *Et placidam fossae qua jungunt ora Padusam*, *Navigat Alpini flumina magna Padi*. Ceterum illud incongruum est, *Padusam* foeminino genere juxta veteres *Padum* dictum. Titinius in *Setina*: *Vidistis Tiberim? vidi, qui illam derivet bea-*

verit agrum ¹⁶ *Setinum*.]

VARIORUM

443. IRA. *Cura Montalbanus*, haec est *Francianus*.

444. TOLLAT. Referat fructum & laudem. ita *tollere* ex agris. vid. ad Ovid.

445. ILLI. *Olli inter sese dabit* Ed. pr.

Ibid. DUBIIS. *Variis Parrhasianus*. forte, *dabit dum rebus agebant*.

446. ACIEMQUE. *Acieque Venetus*. *vocabat Oudartii* pro varia lectione.

Ibid. MOVEBAT. *Movebant Dorvil*.

447. TECTA. *Castra* secundus Moreti.

448. INPLET. *Implent Hugonius*. *magnis urbem Parrhas*.

449. INSTRUCTOS ACIE. *Acie* Vossianus alter eleganti Graecismo. dein *Tiberino flumine* sine praepositione Mediceus, sed secunda manu erat additum ¹⁷ a. HEINS.

450. DESCENDERE. *Decedere Hugonius*.

451. CONCUSSAQUE. *Confusaque Parrhas*.

453. MA-

50 desunt iisdem. 51 * fremebant, *arma*, *arma* & L. R. Voss. & Edd. antiq. quam esse veram lectionem ex Sideronii Panegyri. Avii 260. & *arma*, *arma fremis* apparet, quem adduxit Heinsius ad Ovid. xi. 377. ubi vide plura. Fremebant ad *arma*. ARMA Mil. v. e. Basil. nec hoc, si continuato ordine legantur, praeter consuetudinem loquendi. Florus ii. 15. *conclamatum est, ad arma*. & ita alii saepe. *arma* vero separari debere a *fremebant*, docet Servii *absolere*. id est non regit hic *fremebant* casum accusativum *arma*, sed fremebant hoc modo, *arma*, haec erat vox & fremitus omnium. male Fabr. fremebant ob arma. 52 desunt iisdem. 53 elevarum R. 54 desunt iisdem. 55 sumit vocabulum *Padula*. ita Dant. sed *Padusae* legit Cluverius, & ideo corruptum locum credens, & conferens cum Isidoro, legit, *ex quibus nunc est vocabulum Padusae*. vid. Ital. Ant. lib. i. cap. xxxv. pag. 396. quem hic compilat Maffricus ex indicio Ryckii. 56 *sentinum* Don. hoc fragmentum non vidi in Stephani *Stagemonis* veterum Poetarum.

- Dant sonitum rauci per stagna loquacia cygni.
Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
460 Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit sese, & rectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis:
Duc, ait, & Rutulos. Equitem Messapus in armis,
465 Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cetera, qua juſſo, mecum manus inferat arma:

Illi-

S E R V I I.

458. PER STAGNA LOQUACIA CYGNI. In quibus habitant cygni loquaces. RAUCI autem, *raucum* est: nam modo canoros significat; alias ⁷⁷ vocis pessimae. Juvenalis: *Rauci Theſeide Codri*. Sicut *venenum*, & de bono & de malo dicitur; ⁷⁸ odor, & bonus & malus vocatur.

459. ARREPTO TEMPORE. ⁷⁹ Hic, inventa opportunitate, ⁸⁰ [id est, occasione.]

460. COGITE CONCILIUM. Drancis vitium omnibus exprobrat, quod belli tempore in curiam conveniant, ut: *Larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi, Tum cum bella manus possunt.* SE-
DENTES. Pigri, ut II. Georg. 244. *Immunisque sedens aliena ad pabula fucus*: ⁸¹ [vel sedentes, invidiose, ut XII. 15. *Sedeant spectentque Latini.*]

463. ARMARI EDICE. Figura est, dic ut armentur, verbum verbo junxit, ut I. Aen. 79. *Tu das epulis accumbere divum*. EDICE autem, plenus est imperativus: ⁸² nam ab omnium conjugationum infinito detracta ultima syllaba fit imperativus: ut *amare, ama; docere, doce; legere, lege; audire, audi*. Cum autem *fac* vel *dic* dicimus, Apocopen verba patiuntur, ⁸³ [ex face, dice. Cum posuit *edice*, expressa festinantis oratio, qua Turnum non praedixit locuturum.] MANIPLIS. Ars quidem exigebat ut MA haberet accentum: ⁸⁴ NI enim

longa quidem est: sed ex muta & liquida: quod quotiens fit, ⁸⁵ tertia a fine sortitur accentum, ut *latebrae, tenebrae*. Tamen in hoc sermone, ut secunda a fine accentum habeat, usus obtinuit. MANIPLIS. Signiferis: qui secundum antiquum morem in legione erant triginta: legio autem habebat ⁸⁶ decem cohortes, sexaginta centurias: licet in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutaverit militiae disciplinam.

464. ⁸⁷ EQUITEM MESSAPUS IN ARMIS, ET CUM FRATRE CORAS LATIS DIFFUNDITE CAMPIS. *Equitem in armis*, id est, armatum: nam figura est. *Messapus* autem ut diceret, vitavit *omni-
vidius* nam vitiosum erat: *Voluse, edice, Messape*. Ergo *Messapus*, aut antiquus vocativus est, ut VIII. 77. *Hesperidum fluvius regnator aquarum*. Item: *Soser arma Latinus habeto*: aut certe nominativus est pro vocativo: quamquam possit etiam nominativus esse, ut fit: *Messapus & Coras equitem diffundite*, pro diffundant: melior tamen est sensus superior.

465. CUM FRATRE CORAS. Scilicet ⁸⁸ Catillo: nam legimus VII. 672. *Catillusque, acerque Coras, Argiva juvenis*.

467. QUAE JUSSO. Pro, ⁸⁹ *qua jussero*: & est antiquum.

468. ILI-

⁷⁷ voces pessimae R. ⁷⁸ ut odor malus & bonus voc. Steph. al. ⁷⁹ deest L. Vol. R. Steph. al. ⁸⁰ desunt iisdem. ⁸¹ desunt iisdem. ⁸² in omnium conjugationum verbis infinium modo detraxe ultimam syllabam, & fit Dan. Fabr. *destraga* vs syllaba Vol. Steph. vs ultima syll. Basil. ⁸³ desunt L. Vol. R. Steph. al. ⁸⁴ ni longa q. est. sed est ex. Steph. ni longa quidem, sed ex R, enim omittunt etiam L. Vol. ⁸⁵ tertia syllaba Dan. Fabr. ⁸⁶ septem L. Vol. R. Steph. Dan. Fabr. sex Basil. Masfricius decem reposuit ex meliori sententia antiquariorum. ⁸⁷ *Equites* & mox, *Equites* in armis, id est armatos Steph. ⁸⁸ cum Catillo Steph. Fabr. al. ⁸⁹ vide Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. XII. 175.

Illicet in muros tota discurritur urbe.

Concilium ipse pater & magna incepta Latinus

470 Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:

Multaque se incusat, qui non acceperit ultro

Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.

Praefodiunt alii portas, aut saxa fudesque

Sub-

S E R V I I.

468. ILICET. Confestim, ilico, ⁷⁰ quod ne diceret, metri necessitas ⁷¹ facit: nam *ilico* dicimus.

469. MAGNA INCEPTA. Quia de pace cogitabat, quae impleri non potuit.

470. MULTAQUE SE INCUSAT. Pro, *multum*. Et est Graeca figura.

472. GENERUMQUE ASCIVERIT URBI. Id est, propter urbem, ⁷² [quantum de praesentibus rebus colligebatur.] Lucanus de Catone II. 388. *Urbipater est, Urbique maritus*. Gener autem ideo dicitur, ⁷³ quia ad augendum genus adhibetur.

473. PRAEFODIUNT ALII PORTAS. Id est, ante portas ⁷⁴ fossas faciunt: ⁷⁵ [hoc enim est, quod supra dixit: *Pars aditus urbis firment*:] quae res nimiam ⁷⁶ indicat desperationem.

V A R I O R U M.

453. MANUS. *Manu* in scriptis, nisi quod Vossianus alter, *metu*. Fors sit ut Maro scripserit, *manus trepidae*. HEINS. *Non mollibus* Bigotianus. *mollibus aures* Montalbanius. *arreptae* Zulichemius. *mox hinc undique* plures. *sic undique* Dorvill. *Dissessu* tertius Rottendorphius.

455. IN AURAS. *Ad auras* Mediceus. HEINS.

456. IN LUCO. *In* deest Excerptis nostris. pro *forte, fronte* alter Hamburgicus. *considerare* Hugenianus & tertius Mentelii. *piscosaeque* Leidensis, Mentelii prior & sex septemve alii. *piscosaeve* Oudartii.

457. AVIUM. *Amni* Parrhas. *considerare* Regius.

458. LOQUACIA. *Liquacia* primus Moretanus, de quo vocabulo dictum a nobis ad Nasonianum Amoris Remed. *stagna sonantia* in Sprotiano. lib. II. 679. *liquentia flumina* habuimus. sed & *nivei eyent*, non *rauci*, in Moretano quarto occurubat. HEINS. *Nivei* etiam Vratilaviensis. *liquentia* Bigotianus & Ed. Venet. *loquentia* Codd. apud Serv.

ad VIII. Ecl. 22. *liquentia* Dorvill. vid. H. Steph. Diff. de Criticis p. 74.

459. O CIVES. O *juvenes accepto* Scholiastes Statii lib. VII. Theb. 612. HEINS.

460. SEDENTES. *Sequentes* Bigotianus. & deest quarto Moreti.

461. RUUNT. *Ruant* praetulerim, quod in nonnullis suorum Pierius exstare monet, quamquam pro vulgata scriptura digladiatur ipse. sed *ruant* ex nostris etiam Hamburgicus prior, & alter Vossianus, cum Schefferio & Leidensi. *in tecta ruunt* legitur apud Scholiasten Statii lib. Theb. VII. 612. HEINS. Et ita Ed. Mediol. *ad tecta ruunt* Ed. pr.

463. TU, VOLUSE. *Tum Volse* Ed. Venet. *Tu Volse* Dorvil. & Ed. Mediol.

Ibid. EDICE. *Dice* alter Hamburgicus. *dux, ait* Venetus. *dixerat* Bigotianus.

464. EQUITES. *Equitem* Mediceus, Menagianus prior, Sprotianus, Moretani primus, & tertius, alter Mentelius, secundus tertiusque Rottendorphii. quod & Poeticum magis & hic concinnum videtur, ne construat cum voce praecedenti *Rutulos*. infra,

Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis. supra lib. x.

Fam loca iussa tenent Arcas eques.

praeterca Gudianus a manu prima versu praecedenti *edice maniplos*. tum & alter Hamburgicus, *tectis sese expulit altis*. HEINS.

465. DIFFUNDITE. *Effundite* Francianus.

466. FIRMENT. *Firmet* Menagianus alter. etiam Gudianus a manu prima, Mentelius alter a secunda. sed & idem Gudianus & Mediceus, *capestat*. HEINS. *Firmant* prior Hamburgicus & Venetus, qui & *capestant* habet. *firmet & capestes* Ed. pr. *capestant* Ald.

467. QUA

⁷⁰ quod ni Dan. quod ut Comm. & Emm. ⁷¹ fecit L. Vof. Steph. Dan. Fabr. al. ⁷² deest L. Vof. R. Steph. al. ⁷³ dicit Steph. ⁷⁴ foras R. ⁷⁵ deest L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁶ indicabat Dan. Fabr.

Subvectant: bello dat signum rauca cruentum

475 Buccina. Tum muros varia cinkere corona

Matronae puerique: vocat labor ultimus omnis.

Nec non ad templum summasque ad Palladis arces

Subvehitur magna matrum regina caterva,

Do-

SERVII.

474. BELLO DAT SIGNUM RAUCA CRUENTUM BUCCINA. 77 Buccinam bene bello dat: nam buccina infonans sollicitudinem ac bella denuntiat. Sic in septimo 519. *Qua buccina signum Dira dedit.* Praelium autem tubae indicant, ut IX. 503. *At tuba terribilem sonitum procul aere canoro Increpuit.*

476. 78 [MATRONAE. Nunc foeminae. Quiddam sane arbitrantur, inter *matronam* & *matremfamilias* hoc interesse, quod *matrona* dicatur prima pueri mater; *matrifamilias*, quae plures peperit. Alii hoc putant rectius: *matronam* dici, quae in matrimonium cum viro convenerit, & in eo matrimonio manserit, etiam si liberi nondum fuerint: dictam matris nomine, spe atque omine: unde & matrimonium dictum; *Matrem* vero *familias*, eam esse, quae in mariti manu mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus, manu mancipioque esset, quoniam in familiam quoque mariti, 79 & sui heredis locum venisset. Alii *matronas* Virgines nobiles dicunt; *matresfamilias* vero illas, quae in matrimonium per coemptionem convenerunt: nam per quandam Juris solennitatem in familiam migrant mariti. Inter *matrem* vero, & *matresfamilias* hoc interest: quod *mater* est, praeter illam significationem, quae est ad aliquid, quae tantum convenit in matrimonium, quod alii *matrifamilias*, sicut hoc loco 80 dictum est, applicaverunt: 81 [*matresfamilias* vero, quae convenit, ut jam diximus, per coemptionem.] VOCAT LABOR ULTIMUS OMNES. Omnes ad laborem ultima necessitas convocat. 82 [Alii *ultimus*, Hypallagen volunt esse, pro, ultimos.]

477. NEC NON AD TEMPLUM. Secundum Homerum, qui 83 inducit in summa desperatione matres ad templa concurrere, ut victoria, quae non potest viribus, possit deorum favore conquiri. 84

[Sic enim monet Helenus Iliad. Z. 86. Ἐλὼρ, ἄταρ σὺ πόλινδ' αἰσέρεαι, αἰεὶ δ' ἐπὶ τῇ Μητρὶ σὴ καὶ ἐμῇ, ἣ δὲ θυάγυσα γυναικῶν Νῆδ' Ἀθλομένη γλαυκώπιδ' ὦ πόλει ἀπὸν Ὀΐεσσαν κληῖδ' ἄσρας ἱεροῖο δόμου Πάλλον, ὅς οἱ δοῦναι χαρίεσσ' ἤδ' ἐμύγισ' ἔειπας ἐν μεγάροις, καὶ ὅς πολὺ φίλῳ αὐτῇ, Θείῳ Ἀτλαμένη ἐπὶ γυναικῶν ἡγεμένη.]

478. SUBVEHITUR. Proprie: matronae enim pilentis vehabantur ad templa pergentes, ut VIII. 666. *Pilentis matres in molibus.* 85 [MAGNA MATRUM. Deest cum, non enim caterva subvehitur.]

VARIORUM.

467. QUA JUSSO. *Jusso* antiquum pro *jussero*. venit mihi in mentem loci apud Livium depravati lib. I. ab V. C. cap. 18. Is ita legendus. *Jupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilius, cujus ego caput teneo, Regem Romae esse, tua nobis signa declarassis inter eos fines, quos feci.* verba sunt auguris auspicia peragentis. ita autem legitur in Liviano exemplari principis Mantuani, quod inspe- xi Patavii. FABRIC.

Ibid. JUSSO. *Jubeo* Vratislaviensis. *qui jusso* Bignonianus. *jusso* est pro *jussero*. Senec. Epist. LVIII. vid. ad Sil. Ital. XII. 175. & ad Caton. d. R. R. XIV.

468. ILICET. Charif. lib. II. de Inst. Gr. p. 180.

Ibid. DISCURRITUR. *Distrahitur* Francianus, contra metrum.

469. IPSE PATER. *Pater ipse* Mediceus & primus Moretanus. *magnum* Mediceus. mox *tristi turbatus tempore* codices nostri, non *peccore*. HEINS. *Consilium* Regius.

470. TEMPORE. *Peccore* Ed. Mediol. Ald.

471. QUI NON ACCEPERIT. *Quod non acceperit*

77 bene addidit bello, nam & propter hoc buccina i. l. ad bella &c. Dan. buccinam deest L. Vof. Steph. al. 78 desunt L. Vof. R. Steph. al. 79 & sui haeredes venisset Dan. in sui haeredis venisset Fabr. al. 80 deest Basil. al. 81 desunt etiam Dan. Basil. 82 desunt L. Vof. R. Steph. al. 83 indicat Basil. 84 desunt L. Vof. R. Dan. 85 desunt iisdem.

- Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
 480 Causa mali tanti, oculos dejecta decoros.
 Succedunt matres, & templum ture vaporant;
 Et maestas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, & ipsum
 485 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

Cin-

SERVII.

479. DONA FERENS. Peplum scilicet, sicut ⁸⁶ dixit in primo: ⁸⁷ ideo omisit hoc loco: ⁸⁸ [nam Homeri locus est Hecuba peplum ferente, hoc modo scilicet Iliad. Z. 287. *Καὶ δὲ ἂν ἰδὼσαν καλὴν ἄνθρωπον, Ἀὐτὴ δ' εἰς θάλαμον καλεβήσαστο κρηπίδα. Ἐσθ' ἵσαν οἱ πίπλοι παμπάκιλοι, ἔργα γυναικῶν.* Et paullo post: *Τὸν ὅ' αἰφραμένη Ἐκάβη φέρε δῶρον Ἀθήνῃ, Ὅς κάλλιστον ποικίλμασιν, ἰδὲ μίγνυτο.*

480. ⁸⁹ [MALI TANTI. Pro, malorum tantorum.] OCULOS DEJECTA DECOROS. ⁹⁰ [Deorsum habens, & sic ait, *dejecta oculos*,] sicut I. 529. *oculos suffusa nitentes.*

481. ⁹¹ [SUCCEDUNT MATRES. Pro, intrant: & est ordo: *Succedunt matres, & templum ture vaporant.*]

482. DE LIMINE. Ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium.

483. ARMIPOTENS BELLI PRAESES TRITONIA VIRGO. Antonomastica sunt ⁹² proprie. Haec autem omnis oratio verbum ad verbum de Homero translata est Iliad. Z. 305. *Πέντε Ἀθηναίη ἱπποπόλη δία θάων.* PRAESES autem BELLI, id est, quae praeest omnibus bellis; cujus nutu semper bella tractantur. ⁹³ [Sane qui *praesens* legunt, quasi praestans in bellis intelligunt; qui *praeses*, sine ⁹⁴ N littera, quasi quae praesideat rei. Sic *praesides* dii urbis appellantur, cujus genitivus *praesidis* facit.]

484. FRANGE MANU TELUM. Aut tua manu, sicut in ejus manu tela confringe. Homerus ⁹⁵ Iliad. Z. 306. *ἄξει δὲ ἔγχ' Διομήδης.* ET IPSUM PRONUM STERNE SOLO. Homerus:] *ἡ δὲ αὐτὸν πρηνὴ δὲ πρηνῶν.* PORTISQUE EFFUNDE SUB ALTIS. Homerus: *Σκαίων προπάρους πυλῶν.* Bene autem sub ipsis portis, quasi ⁹⁶ ad quas festinabat Aeneas: unde est & illud: ⁹⁷ *Praefodiunt alii portas.*

VARIORUM.

perit Gudianus & Venetus. item Mentelianus prior a manu secunda. HEINS. *Acceperat* Bigotianus. *quod* etiam Excerpta nostra.

473. PRAEFODIUNT. *Perfodiunt* Venetus & quartus Moretanus & Francianus.

474. SUBVECTANT. *Subjiciunt* Catroetus.

475. TUNC. Tum in potioribus scriptis. paullo ante, *bello signum dat rauca* Moretanus quartus. HEINS.

476. VOCAT. *Labor vocat* Parrhas.

477. AD TEMPLUM. *Et templum* Leidenfis. *magnasque* ad Ed. pr.

479. JUXTA. Scil. sedens. ut Cerdæ scrupulus tollatur.

480. CAUSSA MALI TANTI. Td atque in optimis codicibus non apparere admonuit Pierius. abest idem & a nostris exemplaribus. in Mediceo legebatur, *caussa mali tanti*. in Montalbano *caussa mali tantique*. *caussa malis tantis* in utroque Rottendorphio, altero Mentelio, priore Hamburgico, duobus Moretanis, & Leidenfi. praeterea, *oculos dejecta decore*, in altero Vossiano. de quo vocabulo fufe egimus ad Nafonem lib. v. Fast. 123. curis secundis, ubi *cingere agrum decoribus herbis* habes. HEINS. *Mali tantique* Parrhas. *malis tantis* Regius. hoc quidem recte. vid. ad rv. Aen. 290. & ad Ovid. Ep. xviii. 200. & alibi. sed hic ob sequentes voces in *s* exeuntes *mali tanti* praestat. vid. & sup. vi. 90. *oculis dejecta decoris* secundus Rottendorphius. *atque* est in Franciano & Ald. & agnoscit Serv. ad xii. 66.

481. TURE. Tura Mentelii prior, ut *tura* sit nominativi casus.

482. DE LIMINE. *De pectore* in nonnullis nostris.

⁸⁶ ut dicit Steph. sicut dixi Commel. ⁸⁷ ideo dimisit Steph. Dan. Fabr. unde id omisit Vof. sed omisit L. ⁸⁸ desunt L. Vof. R. Dan. ⁸⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹⁰ desunt iisdem. ⁹¹ desunt iisdem. ⁹² proprio Vof. pro proprio L. legendum, duo antonomastica pro uno proprio, ex nota ad Lib. x. 668. ubi hic locus adducitur. ⁹³ desunt iisdem. ⁹⁴ n ou N. Dan. ⁹⁵ desunt Vof. ⁹⁶ ad aequas Vof. ⁹⁷ *perfodiunt* Steph. unde est, *praefodiunt* Dan.

Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
 Horrebat squamis, furasque incluserat auro,
 Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat ensen;
 490 Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
 Exultatque animis, & spe jam praecipit hostem.

Qua-

S E R V I I.

486. CINGITUR IPSE FURENS CERTATIM IN PRAELIA TURNUS. ⁹⁸ Oeconomia omnis haec est: nam Turnus ideo cum mora armatus, & in-
 lecto capite circa arcem incedens, admonet sin-
 gulos, ut a Lavinia possit videri, & ut sit major
 causa dimicandi, dum sponsae placere contendit.
⁹⁹ [Alii *cingitur*, propere armatur accipiunt: nam
 ait: *Surasque incluserat auro*: & *Certatim*, pro
 festinanter. *Cingitur* ergo, accingitur: nam &
 Terentius Phorm. II. II. 4. de futura contentione
 ait, *accingere*: & *procinctus* appellatur.] CINGI-
 TUR autem IN PRAELIA. Id est, ut praeliari
 possit: ut si dicas: *lego in advocacionem*: id est,
 ut advocatus esse possim. FURENS. Amore Lavi-
 niae, quam videbat. Quod etiam sequens indicat
 comparatio: nam dicturus est, *Aut ille in pastus*
armentaue tendit equarum.

487. JAMQUE ADEO. Aut vacat adeo: aut cer-
 te sic significat, ut sit sensus: Adeo sic praeparatur
 in praelia, ut & jam universa praeter galeam arma
 portaret. THORACA INDUTUS. Omnia, quae in
 ax exeunt, Graeca masculina, in obliquis calibus
 a producant, ut *thorax*, *thoracis*; ² *pinax*, *pina-*
cis: nam foeminina corripunt, ut *climax*, *clima-*
cis; sed ³ ad Latinum non transeunt. *Pbalanx* ve-
 ro & aliter exit, & peregrinum est, etiam apud
 Graecos.

489. ⁴ [TEMPORA NUDUS ADHUC. Quod sine
 galea. Prooeconomia est: quia mox Camillam ad-
 loquitur, & ut orans, & incendens ceteros facilius
 nosceretur.]

490. ALTA DECURRENS AUREUS ARCE. Illic
 enim & Amata fuerat, & Lavinia. ¹ [Homerus
 Iliad. T. 369. Κρημίδας μὲν πρῶτα περὶ κρημῶν ἴδμεν
 Καλλας, ἀργυρεῖσιν ἐπὶ σφυροῖς ἄραυιαι. Διούτιον αὖ
 δῶρκεν περὶ σφύρου ἴδμεν Ἀμφὶ δὲ ἄρ' ὤμουσιν βάλλει]

ἐφ' ὅν ἀργυρεῖον, κάλκον αὐτὰρ ἱππία σάκον μέγα
 τε σιβαρόν τε ἑλάνο, ἔδ' ἀπάνευθε σίλας γίγν' ἥντε
 μῆνης.]

491. SPE JAM PRAECIPIT HOSTEM. Mente
 praeoccupat hostis adventum, ut VI. 105. *Omnia*
praecepi.

V A R I O R U M.

stris. HEINS. Ita Parrhasianus.

483. BELLI PRAESES. *Praeses belli* ex scriptis.
 & sic Macrobius lib. v. Saturn. cap. 3. codices
 nonnulli *praesens belli*, quod Servius pro *praefans*
 interpretatur. ita certe Mentelius & Menagianus
 priores, cum altero Hamburgico & Schefferiano.
 mox male apud eundem Macrobius, *portisque*
effunde sub ipsis, cum ipsum proxime praecesserit.
 HEINS. *Praesens belli & Saturnia virgo* Parrhaf.
 sed hoc a m. sec. *praesens belli Tris*. Ed. pr. *por-*
tisque, vel *pontisque* Leidenfis.

485. PRONUM. *Sterne solo pronum* Parrhaf. *solo*
& portis Ed. pr. *sub ipsis* prior Hamburgensis a
 manu secunda.

486. CERTATIM IN PROELIA. *Certatim proe-*
lia Gudianus. quomodo, *lateri cingitur ensen*. ut
 fit Graecismus. HEINS. *In funera* prior Ham-
 burgicus a manu prima.

487. RUTULUM. *Rutilum* Macrobius lib. v.
 cap. 20. & VI. 7. ut & Gellius lib. II. Noct. At-
 tic. cap. 6. agnoscunt: nec aliter ex scriptis duo
 Rottendorphiani, & Hamburgicus alter. sic apud
 Valer. Flac. lib. VII. 620.

— prior ense sequaci

Aequat humo truncos, rutilum thoraca secanti
Aut primas a matre manus.

sed tamen & *Argivum ensen* II. Aeneid. & alibi
Cuspide Ausoniam apud nostrum habes. *Cytaeam*
Cassio

⁹⁸ vide H. Steph. differt. de Criticis pag. 96. ⁹⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. 1 possit L. Vof. R. Steph. 2 *piran*
piracis Vof. Steph. *parax* *piracis* Basil. 3 in Latinum Dan. Fab. ad in Latinum Vof. 4 desunt L. Vof. R. Steph. al.
 5 desunt L. Vof. R. Steph. Dan.

- Qualis, ubi abruptis fugit praesepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus apertor,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
495 Aut adsuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians: luduntque jubae per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
500 Desiluit. Quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:

TUR-

SERVII.

492. QUALIS UBI ABRUPTIS FUGIT PRAESEPIA VINCLIS. Etiam haec comparatio Homerica est verbum ad verbum translata Iliad. 2. 506.

⁶ [Ὡς δ' ὅτε τις τῶν εὐαίων ἀποστήσας ἐπὶ φάσγῳ, ἀσπίδι ἀπορήξας, θύει πύλοισι κλισίας, ἑσθλὰς λυσιὰς ὑπὲρ τοῦ πολεμίου, ἐκδίδωκεν, ἡρὸν δὲ κέρη ἔχει, ἀσπίδα δὲ χεῖρ.]
⁷ Ὁρῶντος ἀνταρῶντος, ὁ δ' ἀνταρῶντος ἀνταρῶντος.
⁸ Ἐμῖσας δὲ γυναικὶς φέρει μὲν τὰ ἴδια καὶ τοιοῦτον ἔσται.

493. POTITUS. Venit ab eo, quod est *potior*, ⁷ *potitis*, ⁸ [nam IV. 217. *Subnixus rapto potitur*, venit ab eo, quod est *potior*, *poteris*.] nam, ut etiam supra ⁹ III. 56. diximus, verbum hoc, modo tertiae, modo quartae conjugationis esse invenitur.

495. [AUT ADSUETUS AQUAE. Figuratae, *aquae adsuetus*, aquae flumine perfundi aduersus.]

496. ADRECTISQUE FREMIT CERVICIBUS ALTE. Alte adrectis cervicibus fremit; non *alte fremit*, aut *alte luxurians*. ¹⁰ [Quidam sane *cervicibus*, plurali numero, secundum veteres dictum volunt, & Hortensium primum singulari numero *cervicem*: unde Ciceronem III. Verr. 19. *cerviculam illum jactaturum*, tradunt dixisse.]

500. ¹¹ [DESILUIT. Hoc ad Turni honorem refertur: quatuor namque erant apud Romanos, quae ad honorificentiam pertinebant: *equo desilire*;

caput aperire; *via decedere*; *adsurgere*: hoc etiam praefones praefentes magistratus clamare dicebantur. COHORS. Pro turma: nam *equitum turmae*, *peditum cohortes*, appellantur.]

501. AD TERRAM DBFLUXIT. Dicendo *defluxit*, ¹² [uno verbo absolvit defilientem equis multitudinem: & vel celeritatem, vel] artem, & quandam moderationem ¹³ [ac facilitatem] descendendi significavit, quae est etiam in ascendendo apud hujus rei peritos.

VARIORUM.

Cassidem apud Valer. Flac. lib. v. & apud Silium Italicum *Cassidem Aurumcam*, ut illis locis primi castigavimus. HEENS.

491. PRAECIPIT. Praecipit Vratilavienfis. & ita interpretes Statii II. Theb. 133. vide sup. lib. x. 277. vid. & sup. y. 18. *exsultans animis* etiam II. 386.

492. ABRUPTIS. *Adruptis* Regius.

493. CAMPOQUE. *Pratoque* Dorvil. *potitur* Catroeus praetulit.

494. IN PASTUS. *Impastus* s. t. *equarum* Francianus. *impastus* etiam Parrhas. & Dorvil.

495. AQUAE. *Equae* Bigotianus. *profundi* Venetus. *totò* Zulichemius a manu prima & Ed. pr. *nando* prior Hamburgicus. *cervicibus altis* secundus Rottendorphius. *Luxurians* Gudianus. *luduntque comae* Oudartii.

498. VOL-

⁶ desunt L. Vof. R. ⁷ deest Dan. ⁸ desunt L. Vof. R. Steph. ⁹ dixi Steph. deest L. ¹⁰ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹¹ desunt iisdem. ¹² desunt iisdem. ¹³ desunt iisdem.

Turne, fui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, & Aeneadum promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.

505 Me sine prima manu temere pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
510 Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem missique reportant

Ex-

S E R V I I.

502. SUI MERITO SI QUA EST FIDUCIA FORTI. Si unusquisque ¹⁴ fortis habet aliquam confidentiam ex conscientia fortitudinis suae, & ego asserere non dubito. FORTI autem bene dixit: nam fortis, communis est generis. Haec autem hoc vult dicere, non sexum, sed robur considerandum esse: ¹⁵ [Et est ordo: O TURNE, AUDEO] OCCURRERE TURMAE. Equitatus: nam partem pro toto posuit. ¹⁶ [Varto *turmas* triginta sex equites posuit.]

506. ¹⁷ [TU PEDES AD MURUM SUBSISTE. Bene ex muliere gloria augetur, ut, cum eam faciat adversum hostes cuncta promittere quae faciunt viri fortes, etiam Turno muros custodiam inducat mandantem. OCULOS HORRENDA IN VIRGINE FIXUS. Figurata, vel oculos figens, vel fixos habens: *horrenda* autem, pro, admirabilis; alioqui hostibus horrenda.]

508. QUAS DICERE GRATES. ¹⁸ [Pro, quantitas, pro pronomine: &c] secundum rhetoricam disciplinam dicit, se verba invenire non posse, quibus ejus exprimat laudes: cum dixerit: O decus Italiae, ¹⁹ virgo. Sic alibi sup. 125. *Quibus coelo te laudibus aequem?* Cum praemiserit: O fama ingens, ingentior armis, Vir Trojane.

509. SED NUNC. Ordo est: Sed nunc mecum partire laborem: nam per Parenthesim dictum est. QUANDO ISTE ANIMUS EST SUPRA OMNIA. Id

est, siquidem es ²⁰ magnanima, ²¹ [ut supra omnes grates, & supra omne praemium.] PARTIRE autem, ideo, quia ille dixerat: *Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.*

511. ²² [AENEAS UT FAMA FIDEM. Oeconomia: educuntur hinc duces, ut servata eorum honestate fortitudo virginis possit induci; alioqui indecens fuerat praesentibus Turno & Aenea.]

V A R I O R U M.

498. VOLSCORUM ACIE. *Grege Volschorum* Spro-tianus.

500. DESTUPT. *Diffiliis* nonnulli scripti, & Ed. pr. mox *dessemit* alter Hamburgicus. *cum Italia* Montalbanus.

502. FIDUCIA. *Andasia* Venetus.

503. ET AENEADUM. *Ti* & desideratur in Gudiano, priore Mentelio, & secundo Moretano. HEINS.

Ibid. TURMAE. *Turbae* Bigotianus.

506. SUBSISTE. *Obssiste* Hugonianus.

507. HORRENDA IN VIRGINE FIXUS. *Horrenda virgine fixis* Mediceus a manu prima. in primo Moretano ac Vossiano priore, *oculos fixos*. ut fortasse scribendum sit, *oculis h. in virgine fixis*. nam Pierius *fixis* in nonnullis invenit. HEINS. *Fixis* Spro-tianus & prior Hamburgicus pro varia lectione. *fixos* Hugonianus. *Fixus* Francianus & Parrhas. vid. lib. XII. 172.

509. QUAS-

¹⁴ deest L. Dan. Fabri. ¹⁵ deest L. Vof. R. Steph. al. ¹⁶ deest iisdem. ¹⁷ deest iisdem. ¹⁸ deest iisdem, legendum puto, pro *quantitas*, pronomen pro *nomina* ut supr. p. 257. ¹⁹ deest iisdem. ²⁰ magna iisdem. ²¹ deest iisdem. ²² deest iisdem.

- Exploratores, equitum levia improbus arma
 Praemissit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta jugo superans adventat ad urbem.
 515 Furta paro belli convexo in tramite silvae,
 Ut bivas armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis:
 Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
 Tiburnique manus: ducis & tu concipe curam.
 520 Sic ait, & paribus Messapum in proelia dictis
 Hortatur, sociosque duces; & pergit in hostem.

Est

SERVII.

513. QUATERENT CAMPOS. Ad camporum perturbationem.

515. FURTA PARO BELLII. Infidias. Sallustius lib. I. Hist. *Gens ad furta belli peridonea.*

516. BIVIAS FAUCES. *Fauces*, dicuntur itinera inter duos ²³ montes; loca angusta & pervia: dicta a *faucium* similitudine.

517. CONLATIS EXCIPE SIGNIS. Coniunctis ducibus, quos commemoraturus est. ²⁴ [Sic autem dicebatur a Romanis, quotiens acie dimicatum esset.]

518. TECUM ACER MESSAPUS ERIT. Ingenti honore *tecum* dixit, hoc est, non tu illi adjuncta eris; sed ille tibi.]

519. TYBURTIQUE MANUS. Catillus & Coras. DUCIS ET TU CONCIPE CURAM. Sicut ego: nam non dicit, sicut Messapus aut alii; ne ei facere videatur injuriam. CONCIPE ²⁵ autem, vel simul cum illis sume; [vel *mecum cape*: quia ille dixerat: *mecum partire laborem.*] CON enim ²⁶ continua particula est: ²⁷ unde & *convocari*, de pluribus dicimus.

VARIORUM.

509. QUASVE. *Quasque* Venetus.

510. ISTE ANIMUS SUPRA, MECUM. Mediceus a manu prima.

Iste animus super: at mecum partire laborem.
 HEINS. *Ista* volebat idem Heinſius.

514. PROPERANS. *Superans* agnoscit Donatus & Mediceus ac Mentelius, ceterique praestantiores nostri. quod loco movendum non fuit. infra v. 905.

Cum pater Aeneas saltus ingressus opertos Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca. vide annotata libro Aeneid. II. 207. praeterea *adventat in urbem* in nonnullis Pierii, quod placet. nam *in* plerumque infesti animi significationem prae se fert. HEINS. *Fugum superans* alter Hamburgicus. *superas* alter Menagii. *advenit* Oudartii. *jugo superans* Francianus. sive vero *ad vel in urbem* legas, satis infestum animum prodit. vid. ad Phaedr. I. Fab. 21. *ad praeterem* tamen, quia ad moenia & muros venit. ut ita *ad urbem* esse, pro in suburbanis passim dicitur.

515. BELLII. Hic distinguebat Zulichemius. *convexa* Leidenſis.

516. UT BIVIAS. *Armato ut binas* Ed. pr. *ut binas* Vratilav. *obsidant* Mediol. & ita Lutat. ad Stat. I. Theb. 609. *obsidem* Leidenſis.

517. EXCIPE. *Accipe* Ed. pr.

519. TIBURTIQUE MANUS. *Tiburnique* vetustiores nostri cum Donato. Montalbanus addit glossam a *Castro*. Mentelianus a *loco*. nonnulli adscriptum habent *Catillus & Coras*. distinguunt praeterea, *Tiburnique manus ducis*, praeter Menagianum. *Tiburni manus* ad Tiburnum fluvium Tibur alluentem refer. HEINS. *Tiburtique* Regius, Dorvil. Ald.

521. PER-

²³ montes locata, & L. Vof. R. loca deest Dan. Fabr. al. simul c. i. sume. con &c. Steph. sume deest L. Vof. R. Basil.
²⁷ convocatori R. forte convocatos.

²⁴ defuist L. Vof. R. Steph. al. ad p. 519. ²⁵ autem
²⁶ continuativa Vof. conjunctiva L. Steph. Dan. Fab. al.

Est curvo amfractu valles, adcommoda fraudi
 Armorumque dolis. Quam densis frondibus atrum
 Urguet utrimque latus; tenuis quo semita ducit,
 525 Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota jacet, tutique receptus:
 Seu dextra laevaue velis occurrere pugnae:
 Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
 530 Huc juvenis nota fertur regione viarum;

Adri-

SERVII.

522. VALLES. Metri necessitate compellimur ut *vallis* dicamus: Statius vi. 265. *Vallis in amplexu* 28 *nemorum sedet*: nam plenum est *valles*, sicut nunc Virgilius posuit, quod ita esse diminutio indicat: nam 29 *vallecula* dicitur: ut *vulpes*, *vulpecula*, facit. 30 [Horatius: *Moveat vulpecula risum*.] Ergo in *es* vel *is* quando 31 usurpative, quando naturaliter exeant nomina, sola diminutio indicat; ea autem, quae in *es* exeunt, longa sunt omnia, si in genitivo non 32 crescant, ut *labes*, *valles*, *vulpes*: nam si crescant, breviora sunt, ut *miles*, *militis*.

523. 33 [DENSIS FRONDIBUS ATRUM. Utrum, densis frondibus urget; an, densis frondibus atrum?]

524. QUO SEMITA DUCIT. Legitur & *qua*.

525. ADITUSQUE MALIGNI, Proprie *obscuri*, ut vi. 270. *Sub luce maligna*.

527. IGNOTA. 34 [Vel infrequentata, vel ignota;] scilicet Aeneae: nam de Turno dicturus est: *Huc juvenis nota fertur regione viarum*. TUTIQUE RECEPTUS. 35 [Male quidam RECESSUS legunt: nam *receptus* dicitur, quo se tuto exercitus 36 recepit:] unde & *signa receptui canere* dicuntur.

528. SEU DEXTRA, LAEVAQUE VELIS OCCURRERE PUGNAE. Sive per *valles*, sive per montis radices: incertum est enim, qua sit venturus Aeneas.

37 [Velis autem, pro, si quis velit.

529. INSTARE JUGIS. Ut viii. 693. *Turritis puppibus instans*.]

VARIORUM.

521. PERGIT. Vel *tendit* prior Hamburgicus: in *hostes* vel *hostis* nonnulli. mox *curva* Excerpta nostra.

522. VALLES. Antiquae pro *vallis*, propter carmen. FABRIC. *Valles* pro *vallis*, ita in Phaedri fabulis saepe. vide Vossium de Analogia lib. i. cap. 36. p. 551. sic contra *vulpis* apud Avienum Fab. xl. *vulpes amictu*. Mss. *vulpis*, quod Vossius carpebat lib. ii. Art. Gramm. c. 39. in Lemmatis Fabularum Phaedri *vulpis* pro *vulpes* saepe, contra *feles* pro *felis*, & similia. HEINS. *Vallis* Mentelii prior, Gudianus, Zulichemius, & nonnulli alii, Ald. & Ed. pr. vid. ad Phaedr. apud Claudian. iv. Conf. Honor. y. 327. *quae fraudi accommoda vallis*, ut Heinsius volebat. conferendus hic locus cum Stat. ii. Theb. 498. & videndus Barthius.

523. ARMORUMQUE. Id est bellorum. vid. Barth. ad Stat. iii. Theb. 7.

Ibid. ATRUM. *Artum* Excerpta nostra.

524. UTRIMQUE. *Utrumque* Parrhas.

Ibid.

28 *nemorum*. sed & nam R. Dan. oportet Barth. ad d. l. Statii tantum consuluisse Danielis editionem, quam corrigere dicit legendum *sedet*, sine dubio. sed ita habent Vof. L. Steph. Fabr. al. simile mendum est in Mss. apud eundem Poëram lib. ii. 387. *sed & omne paratus in facinus*, ubi in Ed. Ant. & Mss. est *sedet*. vid. ad i. Georg. 461. sed nam Steph. vitiosus etiam: 29. *vallecula* ut *vulpes* Steph. Bas. sicut *vulpes* L. *vallecula* indicat *vulpecula* facit R. *vallecula*. sicut *turris* dici debere *turricula* indicat, *vulpes vulpecula* facit Vof. *vallecula* dicitur, sicut *turrim* dici debere *turriculam* indicat: at *vulpes* Dan. vide Barthium d. l. 30 desunt Steph. al. 31 usurpatione Dan. Fabr. usurpative, aut quando Basil. 32 crescant utroque loco Steph. crescant priore, crescant secundo Dan. 33 desunt L. Vof. R. Steph. al. 34 desunt iisdem. 35 desunt L. R. 36 recipit, & unde Steph. recipit unde & Basil. 37 desunt L. Vof. R. Steph. al.

Adripuitque locum, & silvis infedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva
Compellabat, & has tristi Lætônia voces
535 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequidquam cingitur armis,

Cara

SERVII.

531. ARRIPUITQUE LOCUM. Raptim tenuit. **INSEDI.** Proprie: nam *insidere*, est dolose aliquem expectare: unde & *insidiae* nominatae sunt. ³⁸ [INIQVS. Intelligendum, hosti, vel inaequalibus.]

532. VELOCEM INTEREA. Licet *interea* particula negotia semper praeteritis futura ³⁹ conjungat; tamen ⁴⁰ abruptus est & vituperabilis transitus: habet autem tales transitus & in superioribus libris & in sequenti praecipue, ubi Juppiter appellat Junonem. OPIM. *Opim* quando dicimus, Nympham significamus; si autem dicamus *opem*, auxilium intelligimus: Terentius: *Juno Lucina, fer opem*: ⁴¹ [*ferua me, obsecro*:] *Opes* vero, numero plurali, census accipimus: nam ⁴² Ops, Terra est, uxor Saturni, quam Graeci Rheam ⁴³ vocant. ⁴⁴ [Sane hoc nomen ipsius Dianae fuisse ab Ephesius dedicato templo ei impositum, Alexander Aetolus, poeta, in libro, qui inscribitur Musae, refert: quod hoc loco periculosissimum antiquitatis Poeta sociae ejus imposuit. ⁴⁵ [Quidam dicunt *Opim* & ⁴⁶ *Hecae-rgon* primos ex Hyperboreis sacra in insulam Deli occultata in sacibus mergitum pertulisse. Alii putant *Opim* & *Hecae-rgon* nutritores Apollinis & Dianae fuisse: hinc itaque *Opim* ipsam *Dianam* cognominatam, quod supra dictum est; *Apollinem* vero *Hecae-rgon*; vel quod Luna, quae Diana, proxima terris, facile conspiciat omnia: ita vocatur

Hecærgos Sol, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ μαθητοῦ.
hoc est, e longinquo. Alii dicunt a Latone con-
ceptos, non educatos: & ideo Poëtam Triviæ
custodem *Opim* induxisse.]

534. TRISTES VOCES. Habitu futurae orationis ostendit.

535. ORE DABAT. Pleonasmos. BELLUM AD
CRUDELE CAMILLA. Uno verbo exitum rei do-
cuit.

§36. ⁴⁷ [O VIRGO. Quidam ad Camillam referunt: quia ineptum putant praesenti Opi ⁴⁸ dicere. O *virgo* autem, interfectio est.] NOSTRIS NEQUIDQUAM CINGITUR ARMIS. *Noftris*, quibus utraque gaudemus: ⁴⁹ vel etiam ut ipsa habeat causam doloris & majoris iracundiae. ⁵⁰ [Et *cingitur*, nolunt quidam esse passivum: neque enim ab alio cingitur; sed ita, quemadmodum dictum est II. 722. *Fulvique infernos pelle leonis*.

VARIORUM.

Ibid. *QUA SEMITA DUCIT.* *Quo* vetustiores nostri cum Pierianis & Servio. sic Ecl. 12.

Quo te, Moeri, pedes, an, quo via ducit, in urbem?

HEINS. *Quam* Editio Juntina. *qua* Ald.

525. FERUNT. *Fremunt* Bigotianus. forte *pre-*
munus Heinſius legendum notaverat. mox verſus
Hanc ſuper praeponitur praecedenti in Regio.

526. IN

38 defunct iisdem. 39 conjunct Dan. 40 abusus est L. V. R. 41 defunct Dan. 42 *Ops terra est, Ops Saturni u-*
nae correxerat Nanius. 43 appellant Steph. 44 defunct L. Vof. R. Steph. al. 45 defunct Fabr. Malvicus edidit haec
aliter atque in Danielis Ed. quae habet: quidam dūcunt opimera egea primos ex Hyperboreis sacra in Insulam Delbi oc-
cūitata in falcibus mergitum * pertulisse: alii putant Opimetea ergo nutritores Apollinis & Dianae fuisse. hinc itaque O-
pim ipsam Dianam cognominatam, quod supra dictum est. Apollinem vero caergo, vel quod proxima Luna quae Dianae
sorris facie conspiciat * quoniam inta * i. vocali caerogis sola, *τὸ τὴν αἰὸν ἡμετέραν ἔχουσα* hoc ē longinquo. Alii dicunt
Latone concepta non adducatur * & ideo &c. quae corruptissima emendavit Salmuthus ad inscriptionem Herodis Attici pag.
17. & partem primam in Exerc. Plin. pag. 147. in ultimis ipse haesit, sed fere emendavit, ut hic editur: nisi quod Grae-
ca *ἀνὰ τὴν ἡμέραν*, hoc est de longinquo. reliqua intacta omisit, quae unde Malvicus habeat nescio. 46 Hecargeas Comm.
& Emmen. 47 defunct L. Vof. R. Steph. al. 48 ducer & * o. Dan. 49 vel etiam ut ipse Dan. Fabr. ut etiam ipse
L. Vof. Steph. al. 50 defunct L. Vof. R. Steph. al.

Cara mihi ante alias. Neque enim novus iste Dianae
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
540 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit

No-

SERVII.

537. CHARA MIHI ANTE ALIAS. Ante omnes cara, omnium carissima, ut III. 321. O *felix una ante alias.*] NEQUE ENIM NOVUS ISTE DIANAE VENIT AMOR. Firmiores enim sunt antiquiores amicitiae. Terentius Andr. III. III. 6. *Per amicitiam, quae coepta a parvulis cum aetate adcrevit simul.* Juvenalis VI. Sat. 214. *Ille excludatur amicus jam senior, cujus barbam tua janua vidit.*

539. PULSUS OB INVIDIAM. Scilicet crudelitatis: nam sequitur 568. *Neque enim ipse manus feritate dedisset.* [VIRESCQUE SUPERBAS. Quibus superbe viribus utebatur.]

540. ANTIQUA. Nobili urbe: nam *hoc Privernum* dicitur. 54 [METABUS. Nomen sumptum de historia: Metabus enim fuit dux Graeci agminis, qui juxta Adriaticum mare urbem Metapontum condidit.

VARIORUM.

526. IN SPECULIS. *E speculis* Mentelianus prior & a manu prima Gudianus. HEINS.

527. RECEPTUS. *Recessus* Mediceus a manu secunda. sed male. *recessus* etiam in aliis nonnullis. quod Servius merito damnavit. praeterea in Sprotriano *planities inculta*, non *ignota*. HEINS. *Recessus* Ed. Mediol. *immota* Parrhaf. vid. ad III. Georg. 416. *ignotam* fuisse vix vero simile, quia jam venatu & legati & juvenes Trojani excusserant loca illa, ut supr. VII. 149. 477. *immota* autem est a tumultu telicio, qui vicina loca infestabat, immunis. sic Venatores *movere silvas* dicuntur Gratio Cynege. 9. sic *movere fora* Juven. II. Sat. 52. sic de aqua & mari, quod *motum* & *immutum* saepe a nostro etiam dicitur.

528. OCCURRERE. *Concurrere* Venetus & duo

Leidenfes, cum Excerptis nostris. *pugnis* prior Hamburgicus pro varia lectione.

529. VOLVERE. *Evolvere* secundus Mentelius. *involvere* Leidenfis. aut *grandia* Dorvill.

530. INSEDI. *Insidit* Hugenianus. *sedit* Montalbanius. ut sit hiatus & ultima in locum non elidatur. sed vulgata est apud Servium ad v. Aen. 203. *arripiuntque* etiam secundus Moreti.

532. OPIM. *Opin* apud Macrobius libr. v. Saturn. cap. 22. HEINS. Et ita Excerpta nostra. in Zulichemio adscripta glossa *Ancillam Junonis vel Dianae.* Opem alter Hamburgensis.

533. SOCIIS SACRAQUE. *Socia sacrisque* Hugenianus.

534. TRISTES. *Tristi ore* princeps Pierii Vaticanus, alique nonnulli. quod placet prae vulgato. *tristis* apud Macrobius libr. v. Saturn. cap. 22. in nonnullis codicibus *tristes*. sed *tristis* non temere mutandum, five ad *voces*, five ad *Latoniā* referatur, de quo Donatum Serviumque videas dubitare. pro *Latonia* in altero Hamburgico, *Latoidea*, pro *Latoia*, vel *Letoia* puto, de quo vocabulo ad Nafonem III. Trist. II. 3. HEINS. *Tristes* Parrhaf. Dorvil. & Ed. Mediol. & Ald. vide virum doctum in Miscell. Observ. Critic. T. v. pag. 120. Donatus bis *tristis* intelligit, *tristis* Latonia *tristes* voces dabat. vid. Brouckh. ad Prop. II. XIII. 27.

535. BELLUM AD. Praepositionem ignorat Venetus.

537. NEC ENIM. *Enim* deest Mentelio & Moretano primis. *ista* secundus Moreti. sed vulgata apud Donat. ad Terent. Andr. III. III. 7. *novus* deerat Dorvil.

538. SUBITAQUE. *Subitoque*, a manu prima Mediceus. frustra. adeantur notae libr. III. 225. HEINS.

51 quae coepta a parvulis cum aetate decrevit L. R. & Voss. sed ille adcrevit. incepta a parvulo Steph. hi simul ignorant. coepta a parvulis cum aetate crevit simul Bafil. & antiq. Edd. 52 deest L. Vof. R. Steph. al. & abjiciendum est. 53 deest iisdem. 54 deest iisdem ad 5. 544.

- Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
 Ipse, sinu prae se portans, iuga longa petebat
 545 Solorum nemorum: tela undique saeva premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce, fugae medio summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 550 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum

Ver-

SERVII.

543. NOMINE CASMILLAE. Statius Tullianus de *Vocabulis* rerum libro primo, ait dixisse "Callimachum apud Tuscos *Camillum* appellari *Mercurium*, quo vocabulo significant deorum ministrum: unde Virgilius bene ait, Metabum *Camillam* appellasse filiam, scilicet Dianae *ministram*: nam & Pacuvius in *Medea*, cum de *Medea* loqueretur: *Caelitum Camilla expectata advenis, salve hospita*. Romani quoque *pueros & puellas nobiles & investes Camillos & Camillas* appellabant, Flaminicarum & Flaminum *praeministros*.]

544. JUGA LONGA. Id est, longe posita, remotiora. Sallustius ex incertis *Fragm. Et Metello procul agente, longa spes auxiliorum*, id est, longe posita.

545. SOLORUM NEMORUM. Desertorum. Terentius Andr. II. IV. 3. *Venit meditatus alicunde ex solo loco*. Item ipse *Phorm.* v. VII. 87. "Nonne hunc publicitus scelus hinc deportarier in solas terras?"

547. FUGAE MEDIO. Dum fugit, inter fugam: nam figuratum est, "ut VII. 59. *Laurus erat testis medio*."

549. IMBER RUPERAT. Impetum pluviae ostendit.]

550. CHAROQUE ONERI TIMET. Anacteon: "ὄφις ἡρώδης", id est, "onus amoris." [Et II. 729. *Pariter comitique onerique timentem*.]

VARIORUM

HEINS. *Subitque Montalbanus. formidat* Francianus.

540. PRIVERNO. *Privernum* Serv. ad VII. 803.

Ibid. URBE. *Urbem* Excerpta nostra.

542. VOCAVIT. *Locavit* Gudianus. HEINS. *Vocari* Parrhasianus.

543. MUTILATA PARTE. Id est una litera extrita. codices tamen nostri & omnes Pieriani *mutata*. quomodo & Macrobius prae se fert lib. III. Saturn. cap. 8. *Casmillae* etiam in omnibus scriptis, non *Scamillae*, quod editiones nonnullas occupavit. HEINS. *Carmillae* Gudianus a manu prima. *Casmile* Dorvil. *mutilata* mihi magis placet. sic apud Stat. IV. Silv. VIII. 24.

Sic fertilis, oro,

Stet domus, & donis numquam mutata sacris, ubi Markl. *nudata*. sed rectius Heinfrus *mutilata*. Varr. I. de R. R. 31. *palma a pariendo parilema, exim mutatis literis, ut in multis dici coepta palma*. ita Victorius. ego malim *mutilatis*, nam nullae litterae mutantur, sed r. i. e. ejiciuntur & mutantur, unde ex *parilema* fit *palma*.

545. TELA. *Bella* Ed. pr.

546. VOLITABANT. *Pendebant* Sprothianus.

547. FUGAE MEDIO. *Fuga e medio* tertius Rottendorphius. *Fugae in medio* alter Mentelinus & Schefferius. HEINS.

Ibid.

55. Callimedium apud, *Camillam* Dan. *Callimadium*, *Casmillam* Fabr. unde illud *apud Tuscos* petierit Mafvic. nescio, nam apud Macrobius lib. III. 8. unde haec sunt sumpta, legitur, *Callimachum Tuscos Camillum app. Merc.* ut Emmenes. correxit, male ex libro I. citans, unde ejus furtum apparet, nam ita & a Vossio in Etymol. in *Camillus* adducitur, & eadem ibi legitur emendatio, quam sibi adscribit Emmenesius. BURM. 56 nonne hanc abjici oportet in solas terras L. Vof. R. Basil. Edd. Ant. nonne hinc deportarier in. f. terras Steph. Dan. nonne hunc deportarier scelus hinc dep. i. f. t. Fabric. interpolatus locus varie. forte illud *hunc* posset retineri, ut esset simile illi in Andr. II. I. 17. *scelus, qui me perdidit*. BURM. 57 desunt L. Vof. R. Steph. al. 58 forti oneri, onus oneris L. *pariter oneris* Steph. fortiori erudit Vof. R. qui & onus oneris. 59 desunt L. Vof. R. Steph. al.

Versanti subito vix haec sententia sedit.

Telum innane, manu valida quod forte gerebat

Bellator, solidum nodis & robore cocto;

Huic natam, libro & silvestri subere clausam,

555 Implicat, atqueabilem mediae circumligat hastae:

Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:

Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,

Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras

Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,

560 Diva

S E R V I I.

551. VIX HAEC SENTENTIA SEDIT. Ideo *vix*, quia naturale est, ut, quotiens ⁶⁰ simul multa cogitamus, *vix* aliquid comprobemus: unde vera distinctio est: Omnia secum versanti subito ⁶¹ [haec sententia sedit.]

552. ET ROBORE COCTO. Aut antiquam hastam fuisse significat: nam multi temporis aliquid *recoctum* vocatur. Horatius II. Sat. v. §. 55. *Plerumque recoctus Scriba ex quinqueviro corvum deludet hiantem.* Item Persius I. III. *Ut ramale vetus* ⁶² *praegrandi subere coctum.* Aut re vera *cocto robore*: hastae enim igni plerumque durari consueverunt, ⁶³ [ut facilius corticem demittant.] *Huic. Huic*, scilicet, telo.

554. NATAM IMPLICAT. ⁶⁴ [Probus de hoc loco arpitamplasma * LIBRO.] *Liber*, dicitur interior corticis pars, quae ligno cohaeret. Alibi Ecl. x. 67. *Alta liber ares in ulmo*: unde & *liber* dicitur, in quo scribimus: quia ante usum chartae vel membranae de libris arborum volumina [siebant, &] compaginabantur.

557. ⁶⁵ [ALMA TIBI HANC NEMORUM. Antonomasia: nam tria epitheta sine nomine posita sunt.]

558. IPSE PATER FAMULAM VOVEO. Bene *ipse pater*: quia ⁶⁶ auctoramenti potestatem nisi patres non habent. VOVEO autem, consécro in tuum ministerium: unde & *Camilla* dicta est, licet supra

⁶⁷ eam a matre dixerit esse nominatam; sed illud poëtae ⁶⁸ [dictum est:] nam *Camilla*, quasi ministra dicta ⁶⁹ est: ⁷⁰ [ministros enim & ministras impubes *Camillos* & *Camillas* in sacris vocabant: unde & Mercurius Etrusca lingua *Camillus* dicitur, quasi minister Deorum.] ⁷¹ [In Sacris tamen legitur, posse etiam opera consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, id est, liberetur sacrationis nexu: aut enim numen famulae, quam servi significatio conditionis *.]

559. ⁷² [TELA TENENS. Ordo est: Tua supplex tela tenens, quibus inligata est: & ingeniose *tenens*, cum illigata sit.]

V A R I O R U M.

Ibid. ABUNDANS. Ita etiam nonnulli ex scriptis. *ab undis* Excerpta nostra. & Parrhaf.

549. RUPERAT. *Rupere* Hugenianus. *moxtardatus* Sprotianus.

551. VERSANTI SUBITO. Haec distinctio, ut sequatur: *Vix haec sententia sedit.* in subitis cogitationibus, animus difficulter consilium capit, aut rem expedit. FABRIC.

552. GEREBAT. *Ferebat* repositum in Mediceo. HEINS.

554. HUIC NATAM. *Hic* Hugenianus. *gratam* Sprotianus pro *gnatam*. ut habet Leidenfis.

557. TIBI HANC. *Hanc* deest Dorvil.

560. AU-

60 deest L. Vof. Steph. al. *quoties simul* R. quod ostendit rationem qua coaluerint syllabae diversarum vocum. *moxt*, aliquod Dan. 61 desunt L. Vof. R. Steph. al. 62 *vegrandi* Vof. R. Dan. Fabr. 63 desunt L. Vof. R. 64 desunt iisdem. Cl. Dorvil. malebat *arbitrari arpitamplasma*. arpitamplasma Dan. 65 desunt iisdem. 66 auctorandi Steph. af. 67 & a matre L. Vof. R. Steph. al. 68 desunt Dan. Fabr. 69 est, quod superius expositum est Dan. Fabr. 70 desunt Dan. Fabr. 71 desunt L. Vof. R. Steph. Fabr. al. 72 desunt L. Vof. R. Steph. al.

560 Diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit: sonuere undae. Rapidum super amnem
 Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
 565 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo donum Triviae de cespite vellit.
 Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:

Pasto-

SERVIL.

562. SONUERE UNDAE. Hic distinguendum.

563. INFELIX CAMILLA. ⁷³ [Mira effingit. *Infelix* autem *Camilla*;] non eo tempore, quo evasit; sed nunc *infelix*: plerumque enim epitheta praesentis temporis ⁷⁴ scilicet sunt, ⁷⁵ [licet &] peractis negotiis, ut in secundo *Y.* 455. *Infelix quae, dum regna manebant, Saepius Andromache ferre incommutata solebat.*

565. ⁷⁶ [VICTOR. Propositi sui & intentionis effectus, ut VIII. 61. *Mibi victor* ⁷⁷ *honore Persolvet.*

566. DONUM TRIVIAE. Mire *Triviae*, cum ipsa loquatur: ⁷⁸ at bene *donum*, quoniam pater Dianae servaverit. CESPITE. *Cespitē*, pro campo; scilicet quod cespes gleba sit.]

567. NON ILLUM TECTIS, NON ULLAE MOENIBUS URBS ACCEPERE. Non mirum, a nulla hunc civitate susceptum: nam licet Privernas esset; tamen, quia in Tuscorum jure pene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum ⁷⁹ omnium ⁸⁰ [odia ferebantur: nam pulsus fuerat a gente Volscorum, quae etiam] ipsa Etruscorum potestate regebatur: quod Cato plenissime executus est: ⁸¹ unde & infra: *Mulae illam frustra Tyrrhena per oppida matres Optavere nurum*: quod non procederet, nisi inter eos essent jura connubii. NON MOENIBUS URBS ACCEPERE. *Non tellis, non moenibus*: ⁸² hoc est, nec in civitatem, nec in privatam admissus est domum. Et sic ⁸³ ista etiam in

primo libro *Y.* 600. separavit: *Urbe, domo socias*. Sciendum autem, *moenia* abusive dici omnia publica aedificia, ut II. 234. *Dividimus muros, & moenia pandimus urbis*: nam proprie *moenia*, sunt tantum muri, dicta quasi *munia*, a ⁸⁴ munitione civitatis.

568. MANUS DEDISSET. Consensisset: & hoc dicit: ⁸⁵ Etiam si qui eum voluissent suscipere, ille tamen eorum consortia morum feritate fugisset. *Feritate* autem, figurate, pro, *feritati*: an ob feritatem?

VARIORUM.

560. AURIS. *Armis* secundus Rottendorphius.

561. CONTORTUM. *Contentum* in priore Menagiano & tertio Mentelio. HEINS. Vid. lib. v. 526. *Abducto* Oudartii. *contentum* Paris.

562. UNDAE. Qui undae sonuere, cum super amnem volitaverit hastile? an *aurae*? sed jam his praecessit illa vox. inf. 863.

564. JAM URGUENTE. *Tē jam abest a Mediceo*. HEINS. *Propius magna* secundus Moreti, Mentelii prior, Paris. & sex septemve alii.

566. DONUM TRIVIAE. Interpretor salvam numine Dianae puellam in Servio lego, quoniam patri Diana servaverat.

Ibid. VELLIT. *Tollit* in Gudiano. HEINS.

567. MOENIBUS. *Montibus* alter Hamburgicus. vid.

⁷³ desunt iisdem. ⁷⁴ desunt iisdem & Fabr. ⁷⁵ desunt Dan. Fabr. licet peractis L. R. ⁷⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *Y.* 567. ⁷⁷ *honorem* legendum. ⁷⁸ ut bene Dan. ⁷⁹ omnia Dan. ⁸⁰ desunt L. R. ⁸¹ hinc est L. Vof. R. Dan. al. ⁸² non in civitatem non in priv. Dan. civitates L. Vof. R. Steph. ⁸³ iste Steph. ⁸⁴ munitionis R. an pro. munitionibus. ⁸⁵ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- Pastorum & solis exegit montibus aevum.
 570 Hinc natam, in dumis interque horrentia lustra,
 Armentalis equae mammis & lacte ferino
 Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, jaculo palmas oneravit acuto:
 575 Spiculaque ex humero parvae suspendit, & arcum.
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.

Tela

S E R V I I.

569. PASTORUM ET SOLIS EXEGIT MONTIBUS AEVUM. Et pastorum aevum exegit in montibus solis, id est, pastoralis usus est vita.

571. ARMENTALIS EQUAE. Indomitae, ⁸⁶ [scilicet, quae in armenta foeturae causa ⁸⁷ pascatur:] unde sequitur, & lacte ferino. ⁸⁸ [Veteres enim omnes prope quadrupedes feras vocabant. II. 51. In latus, inque feri curvam compagibus alvum. EQUAE autem MAMMIS ET LACTE FERINO, & diu ducit.]

572. NUTRIBAT. Quidam nove dictum accipiunt.]

573. VESTIGIA PLANTIS INSTITERAT. Signa pedum primis plantis expresserat: ⁸⁹ nam vestigia, sunt imagines pedum, ut III. 244. Semesam praedam, & vestigia ⁹⁰ foeda relinquunt.

574. PALMAS ONERAVIT. Onus enim est quidquid teneris imponitur manibus.

576. ⁹¹ [CRINALI AURO. Quo crines inligantur.] PRO LONGAE TEGMINE PALLAE. Palla, proprie est muliebris vestis. deducta usque ad vestigia: unde ait longae, sic supra I. 648. Pallam signis atque rigentem.

577. ⁹² [A VERTICE PENDENT. Tempora variavit: nam de praeterito dicit.]

V A R I O R U M.

vid. ad Ovid. IV. Met. 645. urbis Venetus. Excepere Sprothianus.

568. IPSE. Ille Zulichemius. ad fulciendum ver-

sum quidam apud Serv. supra ad §. 539. neque enim ipse dederunt. mox pastorum solis Oudartii. solus Parrhaf. Pastorum in saevis Ed. pr.

570. HINC. Hic Editio Juntina & aliae. & in Zulichemiano erasa litera n in hinc erat. rectius hinc, ab hoc tempore.

572. TENERIS. In codice Franciano Teucris. de quo vide Brouckhusium ad Propert. IV. VI. 21. immulcens prior Hamburgicus.

573. PLANTIS. Mediceus plantas.

574. INSTITERAT. Institerant prior Hamburgensis. vid. ad lib. VI. 563.

Ibid. ONERAVIT. Hanc lectionem Servius agnoscit: at scripti praestantiores nostri, praeter Moretanum primum, etiam Pieriani cum Donato armavit. in Sprothiano firmavit. libro tamen XII.

Quos Imbratus ipse

Nutrierat Lycia, paribusque oneraverat armis.

HEINS. Armavit omnes fere, cum Excerptis nostris. jaculis acutis prior Hamburgicus & Ed. pr. oneravit rectius, quia tenellae adhuc oneri erat jaculum. sic Valer. Flac. I. 110. de Hyla: Velit ille quidem. sed dextera nondum par oneri. ubi vide. Sil. XI. 588. Nondum portandis habiles gravioribus armis.

576. PALLAE. Vittae Oudartii. longe Ald.

577. A VERTICE. Praepositio deest Mentelii priori, alteri Menagio & Zulichemio & Parrhaf. pendunt Montalbanius & secundus Moreti. terrent a mari secunda Hamburgensis alter.

581. IL-

⁸⁶ defunt iisdem. ⁸⁷ paratur Dan. Fabr. ⁸⁸ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad §. 573. ⁸⁹ nam haec sunt vestigia. ⁹⁰ prima relinquentes Steph. ⁹¹ defunt L. Vof. R. Steph. al. ⁹² defunt iisdem.

Tela manu jam tum tenera puerilia torfit,
Et fundam tereti circum caput egit habena:

- 580 Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana
Aeternum telorum, & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
585 Militia tali, conata laceffere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fati urguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.

590 Haec

SERVII.

580. STRYMONIAMQUE GRUEM. Thraciam, a fluvio Strymone. Sane sciendum, posse dici, & hic & haec ⁹³ grus, ⁹⁴ [& hi & hae grues.] OLOREM. Latine ita dicimus: ⁹⁵ nam Graece κύων, cyni dicuntur.

581. MULTAE ILLAM FRUSTRA. Antequam rem diceret, ⁹⁶ [ejus ostendit eventum; sic Salustius Jug. 1. *Falso queritur de natura* ⁹⁷ *sua genus humanum*: nam antequam diceret] queritur, dixit falso. MATRES. Inter matrem, & matremfamilias, ⁹⁸ hoc interest, quod mater est ⁹⁹ propter illam significationem, quae est ad aliquid, quae tantum convenit in matrimonium; materfamilias vero illa dicitur, quae in matrimonium convenit per coemtionem: nam per quandam Juris solemnitatem in familiam migrat. ¹ [Et hic ostendit dicendo: *Tyrrhena per oppida*, quod etiam Volsci in Tuscorum fuerint potestate.]

583. AETERNUM. Id est, ² aeterno: nam nomen est pro adverbio.

584. ³ [INTEMERATA COLIT. Inviolata, incorrupta: *temeratae* enim, quibus vis allata est.]

585. CONATA. ⁴ Dum conaretur, ⁵ [ut II. 441. *Obsessumque alta testudine limen*: & VIII. 218. *Caci spem custodita fefellit*. [Hac autem ratione ostendit, quare non suscensa a Trojanis. *]

587. FATIS URGETUR ACERBIS. Ostendit, etiam desideria ⁶ ex fati necessitate descendere.

589. COMMITTITUR OMINE PUGNA. Pro, committetur.

VARIORUM

581. ILLAM. Jam secundus Moreti.

583. AMOREM. *Honorem* primus Moretanus. HEINS.

584. CORREPTA. *Corrupta* Vratislavienfis.

587. VERUM AGE. *Vetum age nunc quamquam* Ed. pr.

Ibid. ACERBIS. Vel *iniquis* Gudianus. *iniquis* etiam in utroque Rottendorphio. HEINS. *Urgentur* Hugonius & primus Moreti a manu prima. *iniquis* Bigotianus Dorvil. & Parrhasianus. eadem varietas a Pierio notata lib. I. 668.

589. OMI-

⁹³ gravis R. forte recte. vid. ad Phaedr. I. 8. ⁹⁴ defunt L. Vol. R. Steph. al. ⁹⁵ nam Cynus Graece dicitur L. nam Gr. κύων c. d. Fabr. ⁹⁶ defunt Voss. praedictavit. sic L. sic praedictavit R. ⁹⁷ deest L. R. ⁹⁸ quid interest superius plenissime narratum est. & hic ostendit Dan. reliquis omisiss, quae jam dicta sunt sup. §. 476. ⁹⁹ praeter L. Vol. R. Steph. al. ¹ defunt iisdem. ² Aeternae iisdem & Fabr. melius *Aeterno*. vid. ad Ovid. III. Amor. III. 11. ³ defunt iisdem. ⁴ dum conatur Dan. cum conaretur Vol. R. Steph. ⁵ defunt L. Vol. R. Steph. al. ad §. 587. Fabr. ab, *Haec autem*. ⁶ ex fato, non necessitate Dan.

590 Haec cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:

Hac quicumque sacrum violarit vulnere corpus,

Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.

Post ego nube cava miserandae corpus & arma

Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.

595 Dixit: at illa levis coeli delapsa per auras

Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Trojana propinquat,

Etru-

S E R V I I.

590. HAEC CAPE. Generaliter dixit arcum, pharetram, ut sequentia indicant: nam dicit: *Et ultricem pharetra deprome sagittam*: ⁷ [Et neotericum putatur ipsam sagittam ultricem.] ULTRICEM. ⁸ Nomina omnia in x terminata, ablativum singularem in x mittunt; genitivum vero pluralem in UM: exceptis his, quae omnis sunt generis, ut *felix*: nam & ab hoc *felici*, &, *horum felicium*, facit. Lucanus: *Felici nam fausta loco tentoria ponens*: quod receptum est ideo, quia genitivus pluralis a nominativo plurali minor esse non debet; sed aut par, aut major una syllaba: & quia ⁹ in neutro facit *felicia*, *felicum* dicere non debemus; ne propter alia genera huic praepredicemus: namque ab eo, quod ¹⁰ est *felices*, ut *felicium* dicamus, ratio patitur; una enim crevit syllaba: ab eo, quod est *felicia*, ut *felicum* dicamus, non procedit; ne minor sit genitivus ¹¹ a nominativo plurali. Similiter & *ultricium*, & *ultricia*, & *ultricum*, dicimus: licet in his neutrum ¹² genus in numero singulari non inveniatur.

591. VIOLARIT VULNERE CORPUS. ¹³ [Bene violarit:] quia dixerat *sacrum*. ¹⁴ [Et superius y. 558. dictum est, operam solemnem more consecrari, usque dum solvatur caput hominis, id est, liberetur sacrationis nexu: quod facilius accidet, si mors intercedat. Hic ergo totius rei, & praecipue sacrationis, aliud agens Poeta, mentionem inseruit, dicens: *Hac quicumque sacrum violarit vulnere corpus*, Tros, Italusve, mihi pariter det sanguine poenas. Bene ergo, sicut dictum est, violarit: quia

dixerat *sacrum*.]

592. TROS ITALUSVE MIHI. Si simpliciter ¹⁵ accipiamus, sic intelligamus: Sive eam Trojanus interemerit, sive aliquis de Aeneae auxiliis: namque alii volunt, Aruntem de Turni esse partibus, & indignatum, foemineum sexum plus potuisse in bello, quam viros: quam rem hic dicunt perstrinxisse Virgilium: & re vera sic ubique loquitur, ut incertum sit, Aruns de cuius partibus fuerit: unde est & illud inf. 789. *Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis*. PARITER. Similiter, uno modo. ¹⁶ [Et est antiquum: Plautus in Aulul. *Filium pariter moratum*.]

593. MISERANDAE CORPUS. ¹⁷ Haec in oeconomia, praepredicia nominantur; quotiens negotii futuri exitus tollitur: vult enim, nos de Camillae cadavere nihil ulterius expectare, sicut fecit in primo 683. *Tu faciem illius noctem non amplius unam Falle dolo*. Quod praemissum sustulit commemorationem, quando vel Cupido recesserat, vel Afcanius sit reversus.

594. ARMA INSPOLIATA. Aut indetracta, aut ipsius inspoliatae ¹⁸ [Camillae. PATRIAEQUE RE- PONAM. Hoc est, in patriam.]

596. NIGRO CIRCUMDATA TURBINE CORPUS. ¹⁹ Hoc ideo, quoniam ad moerorem luctumque descendit. ²⁰ Contra in octavo, ubi ad laetitiam descendit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit, ut VIII. 608. *At Venus aethervios inter dea candida nimbos*.

597. [AT MANUS INTEREA. In tota hac descri-

⁷ desunt L. Vof. R. Steph. Fabr. al. & neotericam putatur Dan. ⁸ nomina in ix Basil. nomina in term. L. Vof. R. omnia in a littera ter. Dan. in a litteram Fabr. ⁹ deest praepositio R. ¹⁰ est *felice*, ut *felicium* dicamus L. ab eo quo est cedit, ne minor sit &c. R. omnis mediis. ¹¹ deest praepositio Steph. Fabr. al. ¹² deest L. Vof. R. Dan. ¹³ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹⁴ desunt iidem. ¹⁵ accipimus R. Steph. al. si similiter accipimus L. R. ¹⁶ desunt Dan. sed L. Vof. R. Steph. desiderant modo Plauti locum. ¹⁷ haec oeconomia Dan. ¹⁸ desunt L. Vof. R. Steph. al. ¹⁹ quia ad moer. iidem omnis prioribus vocibus. ²⁰ contraque Basil. contra quae Vof. R. ²¹ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
 Conpositi numero in turmas. Fremit aequore toto
 600 Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
 Huc obversus & huc: tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,

Et

SERVII.

descriptione historicum characterem poetico mi-
 scet.]

598. HETRUSCIQUE DUCES. *Hetruria* dicta est, quod ejus fines ²² tenebantur usque ad primam ripam Tyberis: ²³ [& per Syncopen *Ετρία*,] quasi *Ετρία*: nam *Ετρία* est alter, & *Ετρία* finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tyberis ripam tenebat. Juvenalis VIII. 264. *Et quae imperii fines Tyberinum virgo ²⁴ nata vit.* ²⁵ [Quidam sane *Etrurique* legunt, ab *Etrurus*: trans Tyberim enim *Etruriam* dicebant; homines *Etruros*, quos nunc *Etruscos*.]

599. COMPOSITI NUMERO. Id est, ²⁶ [aequali numero] ²⁷ rationabiliter: unde & *aequum numero* dicimus, id est, frequenter & rationabiliter: hinc est VI. Ecl. 27. *Tum vero in numerum*, id est, ²⁸ in rationem & rhythmum: unde & *metra*, *numeros* dicimus, ut IX. Ecl. 45. *Numeros memini, si verba tenerem*. Sane modo generalis est descriptio equestris certaminis; paulo post descendit ad specialem, sicut fecit in quingo & de cursoribus, & de navali certamine.

600. ²⁹ [PRESSIS. Cum habenis premeretur. PUGNAT autem, pro, repugnat.

601. FERREUS HASTIS. Quaeritur, quid sit *ferreus*? utrum, ferreus ager horret hastis; an, ³⁰ ferreis hastis ager horret? HORRET autem, terribilis ³¹ est: est autem versus Ennianus, vituperatus a Lucilio, dicente per iritionem debuisse eum dicere, *horret & alget*: unde Horatius de Lucilio I. Sat. x. 54. ³² *Non ridet versus Ennii gravitate minoris.*

602. CAMPIQUE ARMIS SUBLIMIBUS ARDENT. Id est, resplendent. ³³ [Et Euripides in Phoenissis: *Καί μ' ἡλκὸς ἀπὸ τοῦ ἀστράπιδος.*]

603. CELERESQUE LATINI. Adludit ad militiam Romanam: namque & equites habuit Romulus, ut illo diximus loco IX. 370. *Tercentum scutati omnes Volscente magistro*: quos *Celeres* appellavit, vel a *celeritate*, vel a duce *Celere*, qui dicitur Remum occidisse: in cuius gratiae vicem a Romulo Tribunus equitum fieri meruit, & *Tribunus Celerum* appellatus est. ³⁴ [Alii hos *Celeres* ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent, & quae usus exigeret, velocius facerent: alii a Graeco dictum putant, quod est *κίλες*.]

VARIORUM.

589. OMINE. Ordine alter Hamburgicus a manu prima.

590. ET ULTRICEM. *Vittricem* Mentelii prior. *banc cape* Excerpta nostra. in primo Moretano *haec*, addita interpretatione, *tela. hoc* Ed. pr.

592. TROS ITALUSVE. *Tros Italusque* in Mediceo, Gudiano, Schefferio & Leidenli. HEINS. *Hac q. sacra* Sprotianus. *violaret* Mentelii primus. *violavit* Parrhas. ut inf. 848.

593. MISERANDAE. *Miserabile* prior Hamburgicus.

594. TUMULO. *Cumulo* Zulichemius. *tumuloque patrisque Venetus. insemata feram* Francianus.

595. DEMISSA PER AURAS. *Delapsa* Mediceus, Mentelianus uterque & Sprotianus, duo Mo-

²² tendebantur L. Vof. Dan. Fabr. al. tenduntur R. usque deest L. *primam* Steph. ²³ desunt L. R. usque ad *Roma*. Vof. Dan. Fab. al. ad quasi. ²⁴ *notavit* L. Fabr. ²⁵ desunt L. Vof. R. Steph. Fabr. al. quidam sane & ruri legunt ab *erurie* trus * trans Dan. ²⁶ desunt L. Vof. R. Steph. al. ²⁷ honorabiliter Dan. ²⁸ in rationem, in Rhythmum L. Vof. R. Basil. ²⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *Horret* J. 601. ³⁰ ferreus Dan. Fabr. ³¹ est, id est versus En. Dan. est. ut Homerus *ἠνὴρ ἄνδρα*. Basil. credo voluisse *exploravit*, ut legitur Iliad. V. 599. ³² *non ridet* (dicens) versus Enni gravitate *minores* Dan. *minores* etiam Fabr. ³³ desunt L. Vof. R. Steph. Dan. ³⁴ desunt L. Vof. R. Steph. al.

Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillae,
605 Adversis campo adparent: hastasque reductis
Praetendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substitit: subito erumpunt clamore, frementisque

610 Ex-

SERVII.

604. ALA CAMILLAE. Equitatus. *Alae* autem, dicuntur equites, quod alarum vice pedestrem exercitum tegunt.

605. ³⁵ [HASTASQUE REDUCTIS. Ante oculos posita descriptio.]

608. INTRA JACTUM TELI. ³⁶ [Homericum est: *ἔσω βίβης*] unde possit hasta emissā in hostem venire. Hinc traxit Statius VI. Theb. 354. ³⁷ [ut diceret:] *Quale quater jaculo spacium ter arundine vincas.* Et Enniana est ³⁸ ista omnis ambitiosa descriptio.

609. ³⁹ [SUBITO. Adverbium est: an, *subito clamore*: & est versus hypermetrus.

VARIORUM.

Moretani, Vossianus prior, & Schefferius. in altero Menagio *dilapsa*. deinde Mediceus *dixit & illa*. HEINS. *Dilapsa* etiam Zulichemius. *delapsa* Leidenfis. Paris. & Parrhaf. *dixit & Venetus*. mox longo circumdata Zulichemius a manu prima.

596. INSONUIT, NIGRO. *Advolat & virgo* Francianus. *insonuitque nigro* prior Hamburgicus.

597. AT MANUS INTEREA MURIS TROJANA PROPINQUAT. *Muris testisque propinquant*, citatur a Valerio Probo in Arte Gramm. *to propinquant* impense placet, de quo videantur quae diximus lib. x. 238. pro *Etrusque duces*, in multis veterum *Etrurique*, vel *Etrurique*. *Etruros* etiam Servius hic agnoscit, pro diversa scriptura, & sic *Etruscos* antiquitus nuncupatos monet. *Etrurii* apud scriptores de limitibus: *Etruriani* Catoni in oratione de Macedonia liberanda apud Festum in *natinari*. HEINS. *Equitum exercitus* Dorvil.

598. ETRUSQUE. *Etrurique* Sprotianus &

Montalbanus, Bigotianus & Hugonianus. *Etrurique* Mentelius primus, alter Menagianus & tertius Rottendorphius a manu secunda.

599. COMPOSITI. *Composito* Zulichemius. in *turmas numero* prior Hamburgicus & secundus Moreti. in *turbas* Sprotianus. in *deest* Bigotiano & Franciano. in *turmis* Parrhaf.

600. PUGNAT. Lege *spumat*. FABRIC. Sed *pugnat* hic est, contra habenas pressas luctatur. ut Ovid. IV. Ep. 79. *luctantia colla* vocat. ut contra ibid. *46. sequacem equum*, qui frenis paret, dixit. *pugnat* recte Servius pro *repugnat habenis*. ita Ovidius Remed. 514. & II. Met. 87. & freno *repugnat* IV. Trist. VI. 24. *pugnare* vero ita construi docent multa loca veterum. Ovid. XVII. 189. *caepo potius pugnemus amori*. I. Met. 19. *Frigida pugnant calidis*. & ita similia verba, certo, *contendo, luctor*, &c. vid. Lambin. ad Horat. II. Od. 6. *premere frena* Ovid. VIII. Met. 37. Claud. II. in Eutrop. 107. *pressis conspexit habenis*. contrarium est *dare habenas* mox *4. 623. pulsat* Ald.

601. OBVERSUS. *Conversus* in Mediceo, Gudiano, Sprotiano, & Leidenfi. non placet. *rure obversari* apud Symmach. lib. III. Ep. 1. HEINS. *Jam late* prior Hamburgensis. *conversus* adhuc Francianus

605. REDUCTIS. *Reductas & praetendunt*, Mediceus a manu prima. *praetendunt* etiam in altero Menagiano, & tertio Moretano, & Leidenfi. HEINS. *Hastisque r. praetendunt* Zulichemius. *hastasque reductas* Sprotianus. vid. ad Ovid. VIII. Met. 341.

607. FREMITUSQUE. *Et fremitus* alter Menagius.

608. INTRA. *Intus j. leti* Francianus. *iter* Venetus pro *inter*.

609. SUB-

³⁵ desunt iisdem. ³⁶ desunt iisdem & Dan. ³⁷ desunt Dan. Fabr. qui diceret L. hinc Statius. ut dicerent, *quale R.* ³⁸ omnis tam brevis Dan. omnis haec L. Vof. R. Steph. al. Homericum est *ἔσω βίβης* est & Enniana Fabr. vid. Barth. ad Statii locum. ³⁹ desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *4. 617.*

- 610 Exhortantur equos: fundunt simul uudique tela
 Crebra nivis ritu, coelumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrenus & acer Aconteus
 Conixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 615 Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Praecipitat longe, & vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, & equos ad moenia vertunt.

620 Troës

SERVII.

612. CONTINUO ADVERSIS. Hic specialis pugna est.

615. PRAEFRACTAEQUE PECTORA PECTORIBUS RUMPUNT. Rumpunt, praefractaque faciunt.]

617. PRAECIPITAT. Pro, praecipitatur.

619. REJICIUNT PARMAS, ET EQUOS AD MOENIA VERTUNT. *Rejiciunt*, retro agunt, ⁴⁰ [vel retrorsum ferunt, ut cedentium terga munita sint, ut ipse mox v. 630. *Bis rejecti armis respiciant terga regentes.*] Sane nunc fugiunt, non timore, sed lege praeliandi. Sallustius: *More equestis praelii sumptis tergis ac redditis.* ⁴¹ [PARMA autem, est equestre scutum.]

VARIORUM.

609. SUBSTITERAT. *Substiterant* duo Hamburgenses, & Schefferius. sed Mediceus a manu prima *Constiterant*, & *furentesque Exhortantur equos*, non *frementesque*. atque ita caeteri nostri. *frementes* tamen equos dici non displicet. vide annotata lib. XII. 333. HEINS. *Furentis exhortantur* Zulichemius, Paris. & Parrhas. & Ed. pr. *furentesque* Mediol. Ald. *substiterant* Zulichemius & Leidenfis & Excerpta nostra. *frementes exhortatur* Francianus. *frementes* equos proprie dici docet Lambin. ad Horat. IV. Od. 14. vid. I. Georg. 12. quia tamen praecessit v. 599. & 608. hic patior facile *furentesque*.

610. FUNDUNT. *Fundit* Zulichemius a manu prima. quare Heinſius volebat *fundi*.

612. ADVERSIS. Ita Mediceus, Hugonius, Gu-

dianus & alter Hamburgicus. *adversus* Francianus. *versus* Ed. pr. *Acontheus* Menagius prior. *Acontes* Zulichemius. mox *commixsi inc.* prior Hamburgicus. *commixsi inc.* primus Moreti & Ed. Mediol. *occurrunt* Bigotianus. tres vero versus 613. 614. 615. desunt in Hugoniano, quod accidit quia *Acontens* finit duos versus.

613. PRIMIQUE RUINAM. In Moretanis secundo & quarto *Primique ruina Dant sonitum ingenti*. ne id quidem male. cujus & vestigia in Mediceo apparent, *sonitum* exhibente. nec Gudianus a manu prima abludit. in quo, *ruina Dant sonitum ingentem*. HEINS. *Sonitum* etiam Excerpta nostra. *ruina Dant sonitum* Parrhas. *Dat sonitum ingenti, perfractaque* Francian. vulgata non movenda. dant ruinam, id est cadunt cum magno sonitu. ut lib. II. 465. *ea lapsa repente ruinam Cum sonitu trabis*. sic *sonitum* ruinae dixit Lucan. VI. 162.

614. PERFRACTAEQUE. Mediceus & caeteri nostri etiam *perfractaque*, non *praefractaque*. & sic in caeteris nostris & Pietianis, nisi quod in Gudianus a manu prima *perfectaque*, in tertio Moretano, *perfractaque*. HEINS. *Praefractaque* Ed. Mediol.

615. EXCUSSUS. *Expulsus* Bigotianus.

616. ACTI. *Actus* in priore Menagio. etiam in Gudianus a manu prima. HEINS. *Tormenti* Mediceus.

617. DISPERGIT. Gudianus a manu prima *dispergit*. & ita alter Mentelius. HEINS. *Dispergit* Leidenſis. *disparſit* alter Mentelii. *longe & vitam spargit* Ed. Mediol.

619. RE-

⁴⁰ desunt iisdem.⁴¹ desunt iisdem.

- 620 Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
625 Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque aestu revoluta resorbens
Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos:

630 Bis

S E R V I L

622. MOLLIA. Domita, scilicet domitorum
42 [equorum, qui facile flectuntur.]

625. SUPERJACIT UNDAM. Super scopulos undam jacit: nam more suo dedit verbo detractam
43 nomini praepositionem.

626. SINU. Curvatione & flexu undarum. 44
[EXTREMAMQUE. Quantum ad mare pertinet: nam terrae prima est.] Extremam autem, ad illud pertinet, quod ait supra: Penitusque datis referuntur habenis.

627. AESTU REVOLUTA RESORBENS SAXA, FUGIT. Aestus, proprie est maris incerta commotio 45 [crescentis & decrescentis: unde aestuaria dicta. Plautus in Aulularia I. III. 6. 46 Quo magis te in altum capeffis, aestus te in portum referet.]

628. VADO LABENTE. Hypallage, pro, habens ipse per vadam 47 [littus reliquit.]

V A R I O R U M.

619. REJICIUNT PHARMAS &c. Vide Rob. Titium lib. VIII. Locor. Controv. 10.

Ibid. VERTUNT. Versant alter Hamburgicus. torquent Ed. Mediol. dejiciunt quoque secundus Moreti.

620. AGUNT. Non recte de incurfu interpretantur. sed versos in fufam impellunt, & agunt. ut pastor gregem agit. lib. v. 265.

Demoleus cursu palantes Troas agebat.

& inf. 734. Femina palantes agit. lib. x. 540. quem congressus agit campo. Terent. Adelph. III. II. 21. Caeteros rueram, agerem, raperem, funderem, prosteruerem. Suet. Caes. LXVIII. umbone obvius agens. Justin. II. 9. cum fugientes hostes ad naves egressi. antea dixerat, tanta virtute pugnatum, ut bini viros, inde pecudes putares. mox y. 629. Rutulos egere ad moenia versos.

Ibid. INDUCIT. Colotianus liber habet invasit. URSIN. Invasit solus Menagianus prior. caeteri nostri inducit, cum Pierianis & Donato. HEINS. Invasit Leidenfis. invasit Asylas Excerpta nostra. Asillos, vel Asilas nonnulli codices. invasit Asilus Ed. pr. inducit non movendum, quod habet Serv. ad I. Aen. 468. ita Plaut. Amphit. I. I. 88. Illico equites jubet dextera inducere. ubi male irruere Lambinus & irrurere Merula ad Enn. p. 163. Livius saepe inducere exercitum, legiones in hostes dicit.

621. RURSUSQUE. Versique Pierius in ora condicis.

624. PROCURRENS. Procumbens, uterque Mentelianus, prior Hamburgicus, Vossianus alter, & alii nonnulli. HEINS. Ita & Vratislavienfis. & Leidenfis, Zulichemius, Parrhasianus, Dorvil. Bigotianus & alii. & Ed. Venet. vid. ad lib. v. 204.

625. TERRAS. Ita & nostri, praeter Sporianum. & Ed. pr. & Mediol. Juntina editio terram. unda Mentelianus primus, Bigotianus, Hugenianus.

&c

42 desunt L. Vof. R. Steph. equorum deest Basil. qui facile fl. desunt Dan. quo f. f. Fabr. 43 nominis Dan. 44 desunt L. Vof. R. Steph. al. 45 desunt L. Vof. R. Steph. Dan. 46 quam magis t. l. a. s. tam ac. t. i. p. refert hodie legitur. vid. ad III. Georg. 309. 47 desunt L. Vof. R. Steph. al.

- 630 Bis rejecti armis respectant terga regentes.
 Tertia sed postquam congressi in proelia, totasque
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
 Armaque, corporaque, & permixti caede virorum
 635 Semanimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
 Orsilocho Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
 Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
 640 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan,

In

SERVII.

633. ⁴⁸ [GEMITUS MORIENTUM. Aliqui *morientium*, genitivum corruptum pro integro accipiunt: facti enim *morientium*.] ET SANGUINE IN ALTO. *Ἐμφασιμαίως* caedis ostenditur magnitudo.

634. ⁴⁹ [ARMAQUE, CORPORAQUE. Versus *παρονομαστῶς*. & bene belli faciem demonstravit, multa enumerando, quae in alto sanguine velut narent.

636. QUANDO IPSUM HORREBAT ADIRE. Parenthesis: & quaeritur, quid sit *horrebat*?

637. HASTAM INTORSIT EQUO. Figurete: nam *intorqueo in equum* dicimus: ut II. 51. ⁵⁰ *Ἰν ἵππῳ, ἰνὴν φέρει καμπύλῳσιν ἀλυσσάμενον*. [Equo ergo, pro, in equum] SUB AURE RELIQUIT. Ex vulneris genere fugientem eum intelligimus esse ⁵¹ percussum.

640. VOLVITUR ILLE EXCUSSUS HUMI. Humi volvitur: nam *excussus*, per se plenum est.

VARIORUM

& secundus & tertius Mentelii. & Mediceus. *superjacet unda* secundus Rottendorphius & prior Hamburgicus a manu secunda. *superjacet in unda* Francianus. *unda* Regius.

626. PERFUNDIT. *Profundit* Venetus. *sinus* Mentelii primus.

627. REVOLUTA. *Resoluta* Gudianus. *resolvens*

Francianus. *nunc trepidus* Zulichemius a manu secunda. mox idem ab eadem manu *saxa ferit. vado lambente* Excerpta nostra.

629. BIS TUSCI. *Bis Tuscii* Mediceus a manu prima. HEINS. Et Zulichemius a manu secunda. *versus* Hugonianus.

631. TOTA. *Totasque* duo Rottendorphii, prior Hamburgicus, Mentelius alter. quod admittendum. consule adnotata supra hoc libro §. 333. praeterea in priore Vossiano, *congressi praelia*. HEINS. *In* deest etiam Oudartii codici. *totasque* etiam Francianus.

633. IN ALTO. *Ab alto* Menagii prior. deest praepositio Bigotiano, & Leidensi. *sanguine multo* Oudartii pro varia lectione. & ita Parrhalianus. mox *in caede* Montalbanius. *corpora permixti* Ed. pr.

635. SEMANIMES. *Semineces* Gudianus pro diversa lectione. HEINS. *Sternuntur equi* Bigotianus.

636. ORSILOCHUS. *Orsilocus* nonnulli. *Orsilogus* Leidensis.

637. RELIQUIT. *Relinquit* Francianus.

638. FURIT. *Ferit* Mediceus a manu prima.

640. CATILLUS IOLAM. *Cathyllus Iolan* Mediceus. *Iollam* Gudianus. *Cathyllus* etiam cum aspiratione in aliis vetustioribus. ut hic *Cathyllus* distinguatur a Tiburis conditore, qui *Κατίλλας* Grae-

⁴⁸ desunt iisdem. ⁴⁹ desunt iisdem ad §. 637. aliquanti Dan. pagina una aut altera in L. ad §. 708. ⁵¹ pressum Voss. R.

⁵⁰ desunt L. R. Voss. Steph. al. hic iterum deest.

Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
 Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
 Caesaries, nudique humeri. Nec volnera terrent:
 Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
 645 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
 Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
 At medias inter caedes exultat, Amazon,
 Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla:
 650 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset:

Nunc

S E R V I I.

642. DEJICIT HERMINIUM. Nomen hoc de historia Romana est: nam cum Coelice contra Tuscos Lartius & Herminius steterunt, ⁵² [& pugnaverunt eo] tempore, quo pons ⁵³ sublicius rumpebatur: unde & eum plurimum laudat, ac si diceret: ⁵⁴ * Talis hic est, qualis ille fuit.

644. TANTUS IN ARMA PATET. Id est, Tantum patebat in vulnere, id est, in hostilia tela totus patebat. ⁵⁴ [Alii in arma, pro, armis vel scutis tradunt.] PER ARMOS. Abusive: nam proprie *armi* quadrupedum sunt.

648. EXULTAT AMAZON. Suspendendum, *exultat*; ⁵⁵ ut *Amazon* intelligas, quasi Amazon: nam Camilla Volca fuerat: sic in primo 319. *Deberatque comam diffundere ventis, Venatrix*, id est, quali venatrix.

649. ⁵⁶ [PHARETRATA. Participium a foemino genere derivatum. UNUM autem EXSERTA LATUS, pro, exsertum latus habens.

650. DENSET. Id est, dense, sparse jactit. Sane densentur plures res. in unum, ut XII. 264. *Vos unanimes densete catervas*: & declinatur, *denseto, denses, denses.*]

V A R I O R U M.

Graecis. HEINS. *Iollan* etiam Hugenianus & Dorvill. *Cathilus* Francianus.

641. CORPORE. *Pectore* Gudianus pro variante lectione. ut lib. IV. II.

Quem sese ore ferens, quam forti pectore & armis. mox *Hermonium* Mediceus. *Hermionum* Gudianus. in quarto Moretano *Hermonium*. in nonnullis *Hermenium*. HEINS. Sed imitatio Flori lib. I. cap. 13. firmat *corpore*. ille de Gallorum gente, *ad hoc ipsa corporum mole, perinde armis ingentibus terribilis*. Strabo lib. IV. pag. 196. *Ὁπλισμὸς συμμέτρῳ τοῖς ἑσσιμαῖσι μεγέθεσι*. *Hermenium* Parrhaf.

644. HINC HASTA. Huic cum scriptis. *hinc* Typographi aberrantis est naevus. HEINS.

645. ACTA TREMIT. *Acta premit* Ed. pr.

Ibid. DUPLICATQUE VIRUM TRANSFIXA DOLOREM. Sic Mentelianus prior. caeteri omnes uti & vetustiores ex Pierianis *dolore*. Posset & legi *duplicatque viro transfixa dolorem*. vulgatam scripturam expressit Scholiastes Statii Theb. VII. 633. HEINS. Imo ille *dolorem* habet. *viri* Catroecus.

646. FUNERA. *Vulnera* Sprotianus. mox, *inter acies* Oudartii. v. ad Phaedr. lib. II. fab. VII. 8. & inf. §. 729.

648. CAEDES. Huic loco Francianus inserit versus ex initio libri a 2. ad 9.

649. EXSERTA. *Ejecta* Francianus.

650. LENTA. Donatus *laeta* pro *lenta*, quia dixit, *Exultat Amazon*. Servius & Priscianus *denset* pro *densat*. Horum sententiam probro, illius in medio relinquo. videtur enim Poeta *lenta hastilia*, & *validam bipennem* posuisse, ad peritiam: & laudem Camillae, quae omni telorum genere apte

⁵² desunt Vof. R. Steph. al. ⁵³ Sublicius R. ⁵⁴ * talis qualis ille fuit Vof. R. Steph. al. ⁵⁵ desunt iidem-
⁵⁶ deest Dan. Fabr. ⁵⁶ desunt Vof. R. Steph. al. ad §. 651.

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.

655 At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & aeratam quatiens Tarpeja securem,
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.

Qua-

SERVII.

651. INDEFESSA. Infatigabilis. 57 Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Titianus *Unimammas* vocat: nam hoc est *Amazon*, quasi *ἀνὴρ μάχῃ*, 58 [sine mamma. *Bipennis* autem dicitur, quod ex utraque parte habeat aciem, quasi duas pinnas, quas veteres dicebant.]

654. SPICULA FUGIENTIA. Pro, ipsa fugiens.

655. AT CIRCUM LECTAE COMITES. Subaudi, *dimicant*: quod etiam sequens Amazonum indicat comparatio, quae inducuntur circa reginam bella tractantes, 59 [ne culpetur Poëta, quod nullam earum pugnantem induxerit.] LARINAQUE VIRGO. Nomina haec nobilissimarum sunt Italiae foeminarum: 60 [et AERATAM, pro ferream, ut VII. 743. *Micat aereus ensis*.]

657. ITALIDES. 61 [Ut *Sicelides*, *Atlantides*.] 62 [atque sociarum ducem, *Amazonam* dicit, velut *Amazonidas*, ut: *Ducit Amazonidum*: & est] pulchra derivatio, non tamen vera: nam verum est 63 *Italiae*: *Italis* autem, unde est *Italides*, magis patronymicum est, quam derivativum; sicut 64 *Belis*, unde *Belides*: [et est Graecum.] QUAS IPSA DECUS. Et ad delectas, & ad ipsam potest referri. *Decus* autem, si ad Camillam, nobilitas, pulchritudo; si ad delectas, ornamentum: id est, quas sibi elegit ornamentum, id est, ad ornamentum. DIA CAMILLA. Generosa: *δύωμις*: nam Graecum est, cujus nominis etymologiam plerique volunt venire *ἀπὸ τοῦ Διὸς*: quod si sic est, dicemus, dissentire derivationem a principalitate: nam *dia*, di pro-

ducit, cum *Διὶ* corripit: sicut e contra, cum lux, LU producat, *lucerna*, LU corripit.

658. PACISQUE BONAE, BELLIQUE MINISTRAS. Congruum paci epitheton dedit, ut eam *bonam* diceret, cum bellum e contra sit pessimum: nam sine dubio & *belli saevi*, diceret, si 65 ratio versus admitteret. 66 [Quidam *bonum* interdum pro *grandi* accipiunt. BELLIQUE MINISTRAS. Nonnulli *ministras*, modo ad bellum tantum referri volunt, ideoque conjunctionem incongrue positam, & ordinem esse: *decus pacis*, & *ministras belli*. Poterit & ita: *quas sibi decus delegit ministras bonae pacis & belli*.]

VARIORUM.

apte & militariter uteretur. FABRIC. *Sen lentum valido torques hastile lacerto*. Ovid.

Ibid. DENSAT. *Denset* Mediceus a secunda manu. quod & Pierius in suis invenit, & confirmat Montalbanius ex nostris, cum utroque Rottendorphio, priore Hamburgico & quarto Moretano. vide quae notamus libro VII. 794. HEINS. *Mannus* Zulichemius, Montalbanius & alter Menagius. *leta manu* Francianus. *densa* Parrhas.

651. INDEFESSA. *Indefensa* Francianus. *quatis* Parrhas.

653. RECESSIT. *Recedit* alter Hamburgicus.

654. DIRIGIT. *Derigit* in Mediceo. HEINS. Vid. Lamb. ad Lucret. VI. 823.

655. AT CIRCUM. *Et circum* Gudianus, Spro-tianus,

57 & omnia arma Amazonum, quas Vol. 58 desunt Vol. R. Steph. al. 59 desunt iisdem. 60 desunt iisdem. 61 desunt iisdem. 62 omisit haec Fabr. nam in Dan. corruptissima, anque sociarum ducem Amazonem dicit vel Amazonidas *. ut *ducit Amazonidum*. 63 Italiae R. Vol. Dan. 64 *Belias* unde & *Belides* Steph. al. *Hebalis* unde & *Ebelidis* Vol. *Belias* unde est *Hebelides* R. *Belis* & est *Belides* Dan. reliqua desunt Vol. R. Steph. 65 ratio versus diceret Dan. unde Commel. fecit, si ratione versus liceret, quod secutus Emmen. 66 desunt Vol. R. Steph. al.

Quales Threïciae cum flumina Thermodontis

660 Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:

Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru

Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu

Feminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo

665 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?

Eu-

SERVII.

659. QUALES THREICIAE. *Tanais*, fluvius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitaverunt: unde ⁶⁷ se postea ad *Thermodonta*, fluvium ⁶⁸ *Thraciae*, transtulerunt: quod etiam Sallustius testatur, dicens: *Dein campi* ⁶⁹ *Threissi*, quos habuere Amazones, ab *Tanai flumine*, incertum quam ob causam, digressae. ⁷⁰ [Has quidam dicunt statim die solitas Sinthius coire. FLUMINA. Pro, flumine, aut fluentia.] THERMODONTIS. Plenum est *Thermodoon*, sed per Synaeresim *Thermodon* facit: unde DON circumflexum habebit accentum. Graeca enim nomina necesse est ut circumflectantur, quotiens fit Synaeresis, exigente metri ⁷¹ [ratione vel] necessitate. Ergo si sit *Thermodoon*, DO acutum habebit accentum: quod si *Thermodon* fecerit, & in finalem transferatur, & mutatur accentus: nam sit circumflexus.

660. PULSANT. Emnius, ad Musas: ⁷² *Quae pedibus magnum pulsatis Olympum*. BELLANTUR. Pro bellant: nam solent verba pro verbis poni: unde nunc passivam declinationem sub activa posuit significatione: sicut in Georgicis II. 425. *Et placidam paci nutritor olivam*: futurum tempus a passivo posuit, pro praesenti ab activo: [nam *nutritor*, pro, nutri, posuit. Sic apud Ciceronem in Officiis I. 25. *Neque ad ejus, qui punitur aliquem, aut verbis castigat; sed ad reip. utilitatem referri. Punitur*, pro punit:] unde est e contra II. 8. *Nox humida coelo Praecipitat*: pro praecipitatur, ⁷³ [activum pro passivo.]

661. HIPPOLYTEN. Haec Amazonum fuit re-

gina, cui victae Hercules baltheum sustulit: ⁷⁴ [Huius filia Antiopa, quam Theseus rapuit, unde *Hippolytus*.] MARTIA. Aut bellicosa, aut Martis filia, ⁷⁵ [quae ab Achille occisa ac mortua adamata est: ut nonnulli vero adferunt, cum Achille concubuit, & ex eo Castrum filium edidit, ex quo flumen Lydiae ita appellatur. REFERT autem, aut addita est praepositio *re*, id est, fert, aut mutata, pro, infert.]

662. ULULANTE TUMULTU. *Ululare* veteres etiam vocem, quae redditur initio praelii, dicebant, quam Graeci *ὀλολυγῆ* vocabant.]

664. QUEM Telo PRIMUM DEJICIS? Homericum est, interrogationem ad ipsum referre, qui describitur Iliad. II. 692. ⁷⁶ *Ἐδῶ τίνα πρῶτον, τίνα δ' ὕστατον ἔκτανε; Πάριον δὲ, ὅς ἐστι Διὶ Δανάωδ' ἡμιόλον.* Cum semper sic Musae interrogari consueverint, ut IX. 525. *Vos, o Calliope, precor aspirate canenti*. ASPERA VIRGO. Epitheton ad officium belli respiciens; alias incongrue *virginem asperam* dicimus.

VARIORUM.

tianus, Montalbanus & secundus Moretanus. HEINS. Et Francianus. *jastrae comites* primus Moreti.

656. TULLAQUE. Apud Priscianum legitur *Tullaque*. male. *securem* etiam hoc loco scripsisse Maronem vult Priscianus lib. VII. p. 758. subjungens sic *restem* Juvenali, & *puppem* Lucano fuisse dictam. *securem* quoque Gudianus & alter Mentelius exhibent.

67 deest Dan. 68 corrupta vox, aut ignorantiae Servii index. Thermodon enim Asia & in Pontum per Cappadocas & Galatas exit. & tamen ita legendum censet Barth. ad Stat. XII. Theb. 164. 69 Thermodontis V. in R. erat campi Thraciae Treviscyrei. Treviscyrei Vof. vid. notas Carrionis ad fragmenta Sallustii p. 516. Ed. Hack. 70 deest R. Vof. Steph. al. 71 deest Vof. Steph. Dan. Fabr. al. 72 deest Vof. R. Steph. Dan. 73 deest in eadem. 74 deest R. Vof. Steph. al. 75 deest in eadem ad 7. 664. sed Basil. adjicit Amazones enim se parente Marte natas esse gloriari solebant. 76 deest R. Vof. Steph. Dan.

Eunaeum Clytio primum patre: cujus apertum.
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.

670 Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta

675 Te-

S E R V I I.

666. EUMENEUM. Quia Latina est declinatio, ideo ne accipit accentum: nam Statius, quia Graece declinavit, Graecum accentum posuit dicens lib. vi. 343. ⁷⁷ Nunc Eumeneon audit Ante Thoas.

667. LONGA ABIETE. ⁷⁸ Hasta abiectali: nam arborem p. o. hasta posuit.

671. ⁷⁹ SUFFUSO. Casuro: nam suffusi equi dicuntur, quos vulgo ⁸⁰ cespitatores vocant. Alii Suffosso legunt, id est, praecipiti & ⁸¹ jam cadenti.

672. DUM SUBIT. ⁸² Scilicet, dum se ad sustentationem ruentis inclinat: & vult, utrumque tanta celeritate esse percussum, ut unum ⁸³ interemptum putares: inde est enim: Praecipites pariterque ruunt. ⁸⁴ [INERTEM. Nudam, an, nihil proficientem?]

673. ⁸⁵ [HIS ADDITA. Adjungit.]

674. ⁸⁶ [SEQUITUR. Pro, persequitur.]

V A R I O R U M.

hibent. sic & infra v. 697. Gudianus. HEINS. Securit Dorvil. Cicer. v. Ver. 47. Liv. ix. xvi. vid. ii. Aen. 224.

657. DIA. Diva Zulichemius, Mentelii omnes, & plures alii. dura Vratilavienfis.

658. BELLIQUE. Male nonnulli codices pacifque bonae. alterum ab Arufiano Messio agnoscitur.

etiam a Mediceo, Sprotiano & Schefferio. neque aliter a manu prima Gudianus. HEINS. Belloque Oudartii. bonae bellique ministrans. bono Francian. & ministrans. bonae Parrhaf. & Regius.

659. THREICIAE. Threicia N. Heinf. editio, nescio an operarum vitio. nec correxit Masv. Treiciae Dorvil.

Ibid. THERMODOONTIS. Ne peccetur in metrum, scribe cum potioribus membranarum, Thermodontis. quod & Servius praecepit. qui videndus. plura nos ad Nasonem. HEINS. Thermodontis duo Leidenses. Threicio Excerpta nostra. Statius Thermodontiacas colere turmas. v. Erythr.

661. HIPPOLYTEN. Hippolythem Dorvil.

663. PELTIS. Sentis Mediceus, quod ex glossa irrepleat. Peltat Amazonum obviae apud Poetas. HEINS.

665. CORPORA. Pectora Sprotianus.

666. EUNAEUM. Sic maxima pars codicum. Eunaeum Montalbanius. Eunereum Hugenanus. Eanum Excerpta nostra. Encum Elitio Francianus. Clytio Mediceus. Puminium Parrhaf. Eumenium Ald.

667. LONGA. Longo Mentelii primus. abiete corpus secundus Moreti, & Parrhaf. a m. pr.

668. VOMENS. Vorvens tertius Rottendorphius &

⁷⁷ nunc Eumeneon audit, ante Thoas. Vof. & R. (sed ante Tho) Dan. quam vitiosam lectionem emendat Barth. ad Statii d. l. Eumeneon audit ante Thoas. Fabr. nunc Eumeneon ante, & nunc ante Thoas Steph. & Basil. in antiq. Ed. Venet. nunc Eumeneon ante, & nunc ante Thoas legitur. unde Eumeneon habuerit Masvicius ipse viderit. ⁷⁸ longa hasta, arborem enim Fabr. longa abiete * arborem enim Dan. abiectalia R. hasta abiectali. nam Steph. al. ⁷⁹ Suffosso. & mox suffossi & alii suffosso legunt Steph. & al. Mss. turbant & Voff. habet suffosso casuro. nam suffossi. & deind. alii suffossi legunt. contra Reg. suffossa cas. nam suffossi. & deind. alii suffossi legunt. ⁸⁰ incespitatores R. Vof. Steph. Dan. ⁸¹ deest Dan. Fabr. ⁸² scilicet ad sustentationem & vult Vof. R. ⁸³ idem Vof. R. Steph. al. ⁸⁴ deest Vof. R. Steph. al. ⁸⁵ deest Dan. nec R. Vof. al. quid habens praeter nudum nomen Amastrum. ⁸⁶ deest V. R. Steph. al.

- 675 Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque:
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
 Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco
- 680 Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
 Et malae texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestisque manus armat sparus. Ipse catervis
 Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.

Hunc

SERVIL

678. ARMIS IGNOTIS. Novis, inconfectis. ⁸⁷
 [Vel ignotis, id est, non conspicuis.] IAPYGE. ⁸⁸
 Appulo equo.
679. PELLIS EREPTA JUVENCO. Id est, lorica: nam proprie lorica, est ⁸⁹ tegmen de corio, tanquam de loro, factum: quo majores in bello uti consueverant.
680. ⁹⁰ [CAPUT INGENS ORIS HIATUS. Amphibolon, id est, hiatus ingens.]
682. AGRESTISQUE MANUS ARMAT SPARUS. Bene agrestis: nam sparus, est rusticum telum, in modum pedi recurvum. Sallustius Catil. lvi. Sparos, aut lanceas; alii praecutias sudas portare. ⁹¹ [Varro ait, sparum, telum missile, a piscibus ducta similitudine, qui spari vocantur: alii, sparus, a spargendo dici putant.]
683. VERTITUR IN MEDIIS. Id est, ⁹² agitur: nam Graece dixit ἀνασπίλας. TOTO VERTICE SUPRA EST. Sic Statius de Capaneo iv. 165. ⁹³ Et transcendit corpore bellum.

VARIORUM.

& Leidenfis. movens Mentelii primus.

669. IN VULNERE VERSAT. In sanguine Macrobii lib. iv. Saturn. 6. sed sanguinis rivi proxime praecesserant. male etiam Iacius Pontanus ex codice Britannico reponi vult, in sanguine versat. ⁹⁴ in abest a membranis nonnullis. HEINS. So in verberis prior Hamburgicus. suo in vulnere Francianus. vid. Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. v. 577.

idem de ⁹⁵ mordere quod Donatus observat Servius supr. ad y. 418.

670. LYRIN. Lirin Mediceus & alii nonnulli. ut nomen a fluvio sit mutuatus, quo modo Ufens aliaque. HEINS. Pagasum omnes fere. Phaganim alter Mentelii. vid. ad Sil. Ital. lib. v. 410.

671. SUFFOSSO. Suffuso a manu secunda Mediceus, multique praeterea ex antiquis. male, quamquam Servius utramque scripturam agnoscit. HEINS. Suffuso Parrhaf.

672. INERTEM. Inermem Mediceus & Sprothianus, cum utroque Rottendorphio, Vossiano priore & duobus Moretanis, quod praestat. diximus ad Nafonem lib. v. Met. & supra lib. x. 595. HEINS.

673. AMASTRUM. Amastrum prior Hamburgensis. Anastrum alter. mox Hippodatem idem, Hippodaten Mentelii primus, Menagii & Hamburgicus priores. & Leidenfis. deinde Harpalcem Dorvil.

675. CHROMINQUE. Chromimque Mediceus & caeteri, Gudiano & priore Menagio exceptis. quomodo Maroni solitum. sic paullo ante Lirin non Lirin, exemplaria praestantiora. sed & Therea cum aspiratione in multis veterum. HEINS. Chromumque Montalbanus. Cromimque Bigotianus, Zulichemius & Parrhaf. Chromimque Ald.

677. ORNYTUS. Ornicus Venetus. Ornitus fere omnes scripti. vid. Sil. Ital. v. 165. Faspide prior Hamburgicus. Faspide alter, & Bigotianus, & Excerpta

⁸⁷ defunt iisdem. ⁸⁸ Apulo R. Vof. j. absque equo. ⁸⁹ tegmen de loro factum, quo R. Steph. ⁹⁰ defunt R. Vof. Steph. al. ⁹¹ defunt iisdem. ⁹² agit R. Steph. al. & ita ad lib. vii. 784. auct. Vof. ⁹³ & totum t. v. b. Vof. Steph. al. & toto R. Dan. Fab. omnes vitiose, nam in Statio legitur toto despectu vertice bellum.

Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)

685 Trajicit, & super haec inimico pectore fatur:

Silyis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?

Advenit qui vestra dies muliebribus armis

Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum

Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.

690 Protenus Orsilocho, & Buten, duo maxima Teucrum

Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit

Lori-

SERVII.

684. HUNC ILLA EXCEPTUM. Fraude circumventum, ut VI. 173. *Aemulus exceptum Triton.*
 94 [AGMINE VERSO. Aut converso impetu suo: aut adversariorum conlato agmine.]

685. TRAJICIT. Vis jactus ostenditur.

686. SYLVIS. PRO, in sylvis: & est Archai-fmos; casus pro casu.

687. MULIEBRIBUS ARMIS. Usus obtinuit, ut innuptas, *virgines*; nuptas, *mulieres* vocemus: nam apud majores indistincte *virgo* dicebatur & *mulier*: utrumque enim sexum tantum significabat, ut ecce hoc loco dicit; *armis muliebribus*; cum Camillam innuptam fuisse manifestum sit. Item in *Bucolicis* legitur VI. Ecl. 53. *Ab virgo infelix*; cum Pasiphaen constat ex Minoë ante amorem tauri, filios suscepisse. Terentius in *Hecyra* III. III. 23. etiam mulierem, post partum, *virginem* vocat: 95 [Nam vitium est oblatum virgini olim, ab nescio quo improbo.]

688. NOMEN TAMEN HAUD LEVE PATRUM MANIBUS HOC REFERES TELO CECIDISSE CAMILLAE. Irritio est amaritudinis plena: nam, si voluerimus simpliciter accipere, ut ita sit dictum, quemadmodum supra x. 830. *Aeneae magni dextra cadis*, incipit contrarium esse superioribus: unde melius est, ut perseveremus in sensu: & ita sit dictum: Magnam re vera gloriam laturus es ad manes parentum, quem foemine tela superarunt.

VARIORUM.

cerpta nostra & Oudartii.

678. IGNOTIS. *Ignotus* Gudianus.

680. PUGNATORI. Heins. ad Ovidii xv. *Metam.* 304. *bellatori.*

681. DENTIBUS ALBIS. Vid. ad lib. VII. 667.

682. AGRESTISQUE. *Agrestesque* prior Moretanus, cum Montalbano, & altero Hamburgico. tum & Gudiano a manu secunda. HEINS. *Agrestique* Hugonianus.

Ibid. CATERVIS VERTITUR IN MEDIIS. *Catervas in medias* Sprotianus. quod & Pierius in nonnullis suorum repererat. HEINS. *Victor in mediis* Bigotianus. *est* deest Mediceo a manu prima.

684. EXCEPTUM. Quia venatores solent venabulo excipere feras. vid. lib. IV. 131.

Ibid. VERSO. *Fuso* Oudartii pro varia lectione.

685. SUPER HAEC. *Super hoc* Francianus.

687. DIES. *Fides* Bigotianus. *quae vestra dies* Oudartii. *nostra* Venetus.

688. REDARGUERET. Apud Priscianum libr. x. *redarguerit* legitur. ubi *arguo*, *argui* facere monet. & sic Schefferius cum Menagiano priore. HEINS. *Redarguerat* Bigotianus. *redargueret* Edd. pr. & Mediol. Ald.

Ibid. HAUD LEVE PARTUM. *Haud leve partum* scripti omnes. neque aliter priscæ editiones, ut mirer unde altera scriptura profluxerit. Hinc *patriae umbrae* apud Lucanum in optimis membran. *manibus haec referes* in tribus Moretanis. HEINS. *Manibus hinc referas* Parrhas. *unum tamen haud leve partum* *Manibus hinc referas* Markianus. *bello cecidisse* Ed. pr.

690. ORSILOCHUM. *Horsiloam* Leidenfis. *Horsilecum* Leidenfis alter.

691. ADVERSUM. *Aversum* vetustiores nostri, cum Pierianis. omnino rectius. Buten fugientem fugiens Orsilocho obtruncabat Camilla. confirmant Rufinianus Rhetor de Schem. Lex. p. 32. & Macrobius.

94 desunt R. Vof. Steph. al. 95 desunt R. sed Vof. habet tantum NAM vitium.

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, & laevo dependet parma lacerto:
 Orsilochem fugiens, magnumque agitata per orbem
 695 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
 Altior exsurgens, oranti & multa precanti
 Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
 700 Apenninicolae bellator filius Auni,

Haud

S E R V I I.

692. SEDENTIS. Equitis. Sane eum ex vicino intelligimus esse percussum.

695. INTERIOR. Sinisterior, brevior scilicet circulo.

698. CONGEMINAT. Hic distinguendum est: nam nemo dicit, *securim vulnus congeminat*, sed *securis*.

699. INCIDIT HUIC. Figurata, pro, in hanc incidit. Terentius Phor. I. III. 23. *Ego in eum incidi infelix locum, ut neque amittendi, neque retinendi sit copia*.

700. APENNINICOLAE BELLATOR FILIUS AUNI. Quia Liguria maiore parte sui in Apennino est constituta. *Ligures autem omnes fallaces sunt*, sicut ait Cato in secundo Originum libro. FILIUS AUNI. *Aunus* scilicet: nam, ut supra diximus, cum dictis parentibus, filiorum nomina supprimuntur, eos patri cognomines intelligimus, ut IX. 360. *Tiburti Remulo distissimus olim*.

V A R I O R U M.

erobius lib. VI. Saturn. cap. 6. quamquam in priscis Macrobi editionibus *adversum*. idem etiam codices *fixit*, non *figit* agnoscunt. HEINS. *Butem* Zulichemius. *adversum* Dorvill. *Butben* Rufinianus. *adversa* Leidenfis. *adversum* Parrhaf.

adversum figit Ald. a *cuspidē* alter Hamburgicus. *jam versus cuspidē vixit* Francianus. & mox *intus* idem.

697. INSURGENS. *Exsurgens* Mediceus, Gudianus, uterque Mentelianus nostri & caeteri partem potissimam, cum principe Vaticano Pierii atque aliis nonnullis. apud Prudentium tamen in *Psychomachia*,

*Illa hostile caput, phalerataque tempora vittis
 Altius insurgens labefactat.*

Plinius vero de cane cum leone ab Alexandro Magno commisso, *Ingenti primum latratu insomuit, mox increvit assultans, contraque belluam exsurgens*. praeterea *securē* in Gudio, quomodo supra §. 656. HEINS. *Dum validam Zulichemius & Rottendorphius secundus. perque ora viri primus Moretanus. insurgens est & lib. XII. 902. Statius VI. Theb. §. 863. grandibus alte Insurgens humeris*. vid. Cl. Drakenb. ad Sil. Ital. v. 294. sed Statius x. Theb. 289. *Hossemque exsurgere malis*. ut codex optimus Barthii habet.

698. ORA. *Ossa* alter Hamburgicus. *ore* alter Menagii. *arma* Ed. pr. *cruore* Venetus. *congeminat vulnus: calido* Oudartii.

699. HUIC. *Huc* Bigotianus. *aspectus* Edit. Dan. Heinf.

700. AU-

96 neque mihi R. Vof. Steph. a. in Terentio legitur, *neque mihi ejus sit amittendi*, &c. ubi quum prima litera librarie excidisset in *ejus*, Bentlejus & Geijetus *jus* contenderunt legendum. quam insolentem explicationem vocis *juris*, pro jure repudiandi, de quo filius in potestate patris, & qui eo infcio & invito duxerat uxorem, hic non poterat loqui. & dubito an probari possit aliquem qui damnatus a iudicibus duxerat uxorem, non habuisse jus repudiandi, si dotem reddere vellet, & illa praestare quae lex jubebat. sed errarunt viri docti, quia credebant *ejus amittendi* non posse dici de femina, sed *amittendae* debuisse dici, quum tamen ipse ad eandem Fabulam v. VI. 47. defendat *ejus habendi*, & adducit Ovidii locum Epist. xx. 74. ubi notae nostrae videndae. nihil ergo aliud dicit Antipho, haerens inter amorem puellae, & metum patris, nisi se *injuriam suam tenere*. ut dicebat Tiberius apud Sueton. cap. xxv. nec posse amittere, nec retinere. BURM.

Rrrr 2

Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnae
 Posse, neque instantem reginam avertere cernit;
 Consilio versare dolos ingressus & astu,

- 705 Incipit haec: Quid tam egregium, si femina forti
 Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus aequo
 Mecum crede solo, pugnaeque adcinge pedestri:
 Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

Dixit:

SERVIL

703. ⁹⁷ [REGINAM AVERTERE. Proprio verbo usus est, ut est mos equestris, id est, non sperat fore, ut illam averteret.]

704. VERSARE DOLOS INGRESSUS. Tractare, ut II. 62. *Seu versare dolos, seu certae occumbere morti*. ASTU. Malitia: nam proprie *astutos*, malitiosos vocamus: unde in Terentio And. I. II. 12. postquam de domino dixit servus *astute*: ille iratus ait: *Carnifex quae loquitur?* Cicero Act. I. in Verr. II. ⁹⁸ *Ita fit, ut tua ista ratio existimetur astuta, meum hoc consilium necessarium.*

706. DIMITTE FUGAM. Id est, equi celeritatem, cui fidis, relinque: ⁹⁹ [*Fuga*, id est, celeritas, ut Juvenalis etiam indicat versus VIII. 61. *Cujus clara fuga ante alios, & primus in aequore pulvis.*]

708. VENTOSA FERAT CUI GLORIA FRAUDEM. Haec est vera & antiqua lectio, ut [*FRAUDEM* non LAUDEM legas; ut, si FRAUDEM legeris,] sit sensus: Pedes congregare; jam ¹ cognosces cui inanis jactantia adferat poenam: nam *fraudem*, veteres poenam vocabant: ² [ab eo, quod praecedit, id quod sequitur, ut II. 229. *Et scelus expendisse merentem Laocoonta ferunt.* Cicero in Cornelianis: *Ne fraudi sit ei, qui populum ad contentionem vocavit.*] Ut etiam in antiquo cognoscitur Jure. Sallustius in Catilinario cap. xxxvi. *Diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere* ³ [Est autem Hypallage, pro, cui fraus ferat gloriam.] Si autem LAUDEM legerimus, erit sensus: Agnosces, cui inanis gloria afferat laudem. *Ventosa* autem gloria est, quam Graeci *νευδολία* vocant.

VARIORUM.

700. AUNI. *Anni* Venetus & Francianus. vid. ad Sil. Ital. VI. 109.

702. EVADERE PUGNAE. Manuscriptum, *evadere pugnae*, τὴν ἑλάνισμα: ut in x. *tempus desistere pugnae*. FABRIC. *Evadere pugnae* non pugna scripti. in Leideni & Veneto tamen *pugnare*. quomodo Hamburgicus uterque a manu prima: vide annotata Aeneidos IX. v. 99. & sic Giphanius ex scriptis ad Lucretium. HEINS. *Pugnare* Leidenfes duo, & Francianus, cum Excerptis nostris & Ed. pr. *pugna* Mediol. Ald.

703. AVERTERE. *Advertere* Mediceus. HEINS.

705. FORTI. Id est celeri. ut, *fortis equi vis* Lucret. III. 8. vid. Nonium in *fortis*.

708. FERAT CUI GLORIA LAUDEM. *Gloria poenam* Gudianus. *poena* secundus Rottendorphius. quinque alii pro diversa lectione *fraudem*. nec aliter in ipso contextu quartus Moretanus, & Mediceus a manu prima. quam lectionem Servius est amplexus, Donato vulgatam praeferebat. *Fraudem* ex Servio approbat multum Giphanius Indice Lucretiano in *fraudi esse*. & Gronovius ad Livium lib. xxiv. cap. 38. HEINS. *Fraudem* Dorvil. a m. sec. vid. H. Stephan. Dissert. de Critic. p. 72. *ventura ferat* Bigotianus & prior Hamburgicus. *feret* Mentelii prior. *jam nosces, ventosa, ferat vel feret* c. g. *laudem* Britannii in Miscell. Observ. Vol. I. p. 22. hinc Phaedr. *verbis jactans gloriam*.

709. INCENSA DOLORE. *Accensa* omnes vultuosiores. HEINS. *Furor* secundus Moreti. & secundus

⁹⁷ desunt R. Vof. Steph. al. ⁹⁸ *ita fit* in Cicerone legitur. *meum sament* Steph. al. in R. deerrant priora verba, *ita fit, ut tua ista*. ⁹⁹ desunt R. Vof. Steph. Dan. ¹ desunt R. Vof. Steph. al. ² agnosces Dan. Fabr. ³ desunt R. Vof. Steph. al. ⁴ desunt R. Vof. Steph. Dan. al.

- Dixit: at illa furens, acrique adensa dolore,
 710 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
 Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
 At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
 (Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 715 Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
 Nequidquam patrias tentasti lubricus artis:

Nec

S E R V I I.

710. PARIBUSQUE ASSISTIT IN ARMIS PEDES. Sicut etiam illum congressum putabat.

711. PURA PARMA. Tunc enim primum in bella descenderat: ⁶ [cum tyrones pictas minime gestarent parmas.]

713. FUGAX. Fugiens: nam nomen est pro participio: non enim *fugacem* possumus accipere: quem supra 700. legimus *bellatorem*.

714. ⁷ [FERRATA CALCE. *Calcem*, genere foeminino usurpat.]

715. VANE LIGUS. Aut fallax, aut inaniter jactans: nam *vanos*, stultos, posteriores dicere coeperunt: ⁸ & vanum est etiam in neotericis. Juvenalis III. 159. ⁹ *Sic libitum vano, qui nos distinguit, Otiboni.* Quid autem hoc loco *vane* significet, ¹⁰ sequentia demonstrant, *Frustraque animis elate superbis.* [Possumus tamen hic & mendacem verius accipere: quia ait: *Dum fallere sinebant.* Et: *Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.* Nigidius ¹¹ de Sphaera: *Nam & Ligures, qui Apenninum tenuerunt, latrones infidiosi, fallaces, mendaces.* Cato Originum II. cum de Liguribus loqueretur: *Sed ipsi, unde oriundi sunt, exacta memoria inlitterati, mendacesque sunt, & vera minus meminere.* Sane subito, ut solet, ad characterem dramaticum transit: neque enim ostendit Camillam loqui coepisse.]

716. LUBRICUS. Fallax, mobilis.

V A R I O R U M.

secundus Rottendorphii. *fraudem.* vid. notas ad Liv. XXIV. 38. 8.

710. ABSISTIT. *Resistit* omnes vetustiores, excepto uno oblongo Pierii & quatuor ex nostris. Quid si legas, & *paribus se sistit in armis*? ut infra hoc ipso libro,

Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu sistit.

sed lib. IV. Georg. 424.

Ipsa procul nebulis obscura resistit.

Resistere pro *restare*. apud Nasonem *plausu tremantes equi resistere* dicuntur non uno loco, qui attoniti restant. Stat. VII. Theb. 374. *cunctique resistunt.* HEINS. *Insistit* Leidenfis. *sistit* Dorvil.

712. VICISSE. *Vixisse* Cerdia legit.

Ibid. DOLO. *Dolos* Zulichemius a manu prima. *advolat* idem & alii nonnulli & Edd. primae. *evolat* Leidenfis. mox *conversusque* Menagii prior. & *juvenis* & *advolat* Francianus.

713. CONVERSISQUE. *Conversusque* prior Menagii.

714. FERRATA CALCE. Sic scripti, non *ferrato*. & ita e scriptis legit Vossius de Analogia lib. I. cap. 34. apud Silium Italicum etiam lib. VII. 696. vetusti codices,

Ferrata calce, atque effusa largus habena,

Cunctantem impellebat equum.

idem lib. XIII. 169.

Et jam ferrata quatiebat calce volentem

Taurea cornipedem.

Charisius lib. I. *Calx* sive *qua calcamus*, sive *qua aedificamus* foeminini generis est. ut & Virgilius ait *ferrata calce fatigat.* sed Lucilius masculino genere

78

⁶ ASSISTIT Steph. al. SISTIT. Vof. ⁶ desunt R. Vof. Steph. al. Dan. ⁷ desunt R. Vof. Steph. al. usurpat deest Dan. ⁸ unde tractum est etiam Vof. Steph. al. intracura est etiam R. & rarum etiam est Dan. ⁹ libitum est. Steph. al. & ita ad lib. II. Aen. 80. ¹⁰ consequentia Steph. al. ¹¹ desunt Vof. R. Steph. al. ¹² de erra * Dan. Nigidius, tantum habet Fabr. an de terra. sed alibi de sphaera ejus liber laudatur.

Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
 Haec fatur virgo, & pernibus ignea plantis
 Transít equum cursu, frenisque adversa prehenfis
 720 Congreditur, poenasque inimico ex sanguine sumit.
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:

Tum

SERVII.

718. PERNIBUS IGNEA PLANTIS. Modo vellocibus; alias perseverantibus: nam *pernix*, interdum perseverans significat, ut ipse in Georgicis III. 229. *Et inter Dura jacet pernix instrato saxa cubili.*

719. TRANSIT EQUUM CURSU. Nunc hoc incredibile videretur esse, nisi praemisisset in septimo 808. *Illa vel intactae segetis per summa volaret Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas.* ADVERSA. Opposita. ¹³ [QUAM. Similitudinis adverbium est; & pronomen tam subiectivum, quam praepositivum; est & conjunctio, ut cum dicimus: *tam hoc, quam illud.*] ACCIPITER SAXO SACER ALES AB ALTO. *Sacer* ideo, quia Marti est consecratus ¹⁴ *accipiter*: aut ¹⁵ *sacer*, avibus execrabilis, ut III. 56. *Auri sacra fames*: aut, quod verius est, Graecum nomen expressit: nam *ἄγας* dicitur, hoc est, *sacer*: *ἰπὺς* ¹⁶ [enim Graece, Latine] *sacerdos* vocatur: cur autem Graece ita dictus sit, ratione non caret, ¹⁷ quae nota est sacrorum peritis.

722. CONSEQUITUR PENNIS. Nova laus Camillae: siquidem accipiter columbam sequitur, ¹⁸ ipsa hostem praecedit: ipsa etiam avium comparatio sumpta est e contrario: nam aequius vir accipitri; Camilla compararetur columbae.

723. ¹⁹ [EVISCERAT. Ne vulgari verbo & Graeco uteretur, dicens *exenterat*, ait, *pedibusque eviscerat.*]

VARIORUM.

re dixit. Nonius Marcellus, *calce foeminini generis: Virgil. xi. ferrata calce fatigat.* apud Avienum quoque in scriptis exemplaribus Fab. xxviii. *Immeritam vacua calce fatigat humum.* HEINS.

715. VANE LIGUS. Sic idem scripti codices, non *Ligur*. Charilius libro primo: *Masculina Ligus Liguris, lepus leporis* (sic lege non *lepos*) *mus muris, vetus veteris.* idem denuo: *Exciuntur autem haec in masculinis, Ligus, quod & commune est, & epicaenum, lepus, vetus. faciunt enim genitivo Liguris, Leporis, veteris.* Priscianus sub finem libri II. *Ligus Liguris. Ligurinus.* Sallustius apud eundem *Ligus mulio.* His similia passim veteres Grammatici. Probus etiam in Grammatica *Ligus* hoc Maronis loco agnoscit. sic Persio *Ligus ora* Satyra VI. & sic Sallustius Bello Jugurthino ter quaterve, & lib. II. Historiar. vide annotata ad Claudianum VI. Conf. Honor. 363. & Vossium de Analogia lib. I. cap. 36. p. 549. sic Aeliorum cognomen in lapidibus Capitolinis *LIGUS.* HEINS. *Armis* Sprotianus.

717. PERFERET. *Perferat* tertius Mentelii. *Anno Venetus. proferet* Ald.

719. ADVERSA. *Aversa* Ed. Mediol.

720. A SANGUINE. *Ex sanguine* praecipui nostri cum Pierianis. sic lib. XII. sub finem:

Pallas, te hoc vulnere Pallas

Immolat, & poenam scelerato ex sanguine sumit. nisi mavis *e sanguine* cum codice Ovidii Montalbani. HEINS *Sumpsit* Bigotianus, Sprotianus & a manu prima Hamburgensis prior. *poenas inimico & Francianis. ex sanguine poscit* Ed. pr.

721. FACILE. *Facilem* Sprotianus. *accipiter* alter Haraburgensis.

722. IN NUBE COLUMBAM. *In nube volantem* Scholiastes Horatii Crucquianus lib. I. Od. 37. ut *volantem* pro *avi* posuerit. quomodo *latrantem* pro *cane* poetae, atque ejusmodi complura passim. HEINS. *Sublimem* deest Franciano.

723. CON-

¹³ desunt Vof. R. Steph. al. ¹⁴ deest iisdem. ¹⁵ deest iisdem. ¹⁶ desunt iisdem. ¹⁷ quia Dan. Fabr. ¹⁸ 12a Vof. R. & Dan. & Fabr. qui postea, ipsa autem avium. ¹⁹ desunt R. Vof. Steph. al.

Tum cruor, & vulsae labuntur ab aethere plumae.

725 At non haec nullis hominum sator atque Deorum

Observans oculis summo sedet altus Olympo.

Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeva

Suscitat, & stimulis haud mollibus injicit iras.

Ergo inter caedes, cedentiaque agmina Tarchon

730 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,

Nomine quemque vocans: reficitque in proelia pulsos.

Quis

SERVII.

724. TUM CRUOR, ET VULSAE LABUNTUR AB AETHERE PLUMAE. Ecclasis poetica, id est, ²⁰ excursus.

725. NON NULLIS. Id est, non negligentibus: nam Litotes figura est: vult enim dicere: non leviter Juppiter intuebatur ista certamina, ²¹ [Ideo & adjecit, *observans oculis*, id est, intente aspicens. Plautus Amph. I. III. 9. ²² *Observato, quam blande suppalpetur mulieri.*]

730. INSTIGAT VOCIBUS ALAS. ²³ Alas incitat, & irritat ad reditum: primum enim est, ut fugere desinant; post, ut in hostes impetum faciant.

731. NOMINE QUEMQUE VOCANS. Per hoc extrema necessitas indicatur. ²⁴ [REFICITQUE. Id est, restituit.]

VARIORUM.

723. CONPRENSAMQUE. *Compressamque* Gudianus, alter Hamburgicus, duo Moretani, Dorvill. secundus Rottendorphius, Leidensis, Zulichemius, Francianus, Paris. Parrhas. & tertius Mentelii. *convulsamque* Venetus.

724. ET VULSAE LABUNTUR AB AETHERE PLUMAE. *Evulsae labuntur ab aethere pennae* Scholiastes Statii Theb. III. 537. HEINS. *Pennae* Menagii prior & Parrhas.

725. HAEC. Hoc Venetus. *hoc ullis* Vratislavienfis. *nullis* hic deerat Dorvil. & migraverat in verbum praecedentem, *cruor, & nullis vulsae*.

727. TARCHONTEM. Montalbanus & Leidensis *Tarchonta*. in caeteris fere omnibus *Tarchonem*, ut sit Latina declinatio. HEINS. *Tarchonem, Tarchonem* scripti. Solinus cap. I. *cum a Tarchone Tyrrheno custodiæ foret datus*. vid. ad Sil. VIII. 475.

Tarchonem Dorvil. Ald. in *proelia servans* Bigotianus. *carentem in proelia* Parrhas.

728. SUSCITAT ET STIMULIS HAUD MOLLI-BUS INCITAT IRAS. *Suscitat & incitat* parum concinne uno eodemque versu conjunguntur. in primo Moretano & Menagiano priore *injicit iras*. omnino recte. nisi *incutit iras* a Marone relictum, ut alibi *Incute vim victis. injicere ardorem* pari modo Livius lib. V. *cum perequasset aciem, promissa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra sustinerent impetum*. sic *injicere spem, metum, timorem, terrorem* similiaque apud optimos Latinitatis auctores habes frequentissime. *injicere cupiditatem hominibus* Brutus ad Ciceronem Epist. XI. *curam injicere* Terentius. plura hanc in rem conferri possent, nos alio nunc festinamus. *Injicit iras* Picrius quoque in Varicano veterrimo & oblongo codicibus se reperisse testatur. HEINS. *Injicit* Hugonius.

729. CAEDENTIAQUE. *Cedentiaque* Mediceus, & caeteri, Menteliano excepto recte. nam sequitur, *reficitque in proelia pulsos*. HEINS.

730. VARIISQUE INSTIGAT VOCIBUS ALAS. *Variisque instigat vocibus iras* Gudianus. in primo Moretano, *variisque instigat vocibus alas*. HEINS. Conjecerat & Heinsius *irritat pro instigat. vocibus* Halas Vratislavienfis.

731. IN PROELIA. *Ad proelia* Macrobius lib. VI. Saturn. cap. I. ac confirmat ex Furi annalibus illo versu,

*Exsuscitat acres
Ad bellandum animos, reficitque ad proelia
mentes.*

HEINS.

²⁰ excessus Dan. Fabr. excusus R. ²¹ desunt R. Vof. Steph. al. ²² *observato quam blande mulieri palpalitur* legitur in Plauto. ²³ deest Bist. ²⁴ desunt R. Vof. Steph. al.

Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrreni, quae tanta animis ignavia venit?

Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?

735 Quo ferrum, quidve haec gerimus tela inrita dextris?

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella;

Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,

Expectare dapes, & plenae pocula mensae.

Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex

740 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

Haec

S E R V I I.

732. QVIS METUS. ²⁵ [Dolentis, interrogantis, id est,] qualis, quantus; ²⁶ qui viros etiam foeminam timere compellit? unde paulo post: ²⁷ *Quae tanta animis ignavia venit? Foemina palantes agit.* O NUNQUAM DOLITURI. Id est, stulti. Stultus enim est, quisquis injuria non movetur. Et bene *nunquam*: siquidem ²⁸ ante sacvitiam Mezentii pertulerunt, nec se ulti sunt: nunc praebent terga mulieri; & ne hinc ²⁹ quidem commoventur dolore. ³⁰ [Nonnulli tamen *dolorem*, studii alicujus ardorem & promptam gloriae cupiditatem, veterum more, dictum tradunt, ut Graeci *νῆρα*.]

734. ATQUE HAEC AGMINA VERTIT? *Δυσκλινῆς*, id est, multitudinem tantam, ³¹ [hoc est, magnam.]

735. INRITA. Id est, inertia, quae nos ulcisci minime valent.

736. AT NON IN VENEREM SEGNES. Latenter hoc dicit: Mulierem fugitis, quia armata est; alias primi ad hunc curritis sexum. NOCTURNAQUE BELLA. ³² Coitum. Alibi: *Et si quando ad praecaelia ventum est.*

737. CURVA TIBIA. ³³ Symphoniacorum. BACCHI autem ideo, quia apud veteres ludi theatrales non erant, nisi in honorem Liberi patris. ³⁴ [Hanc tibiam Graeci *πλαγίαυλον* vocant; Latini *vascam tibiam*; & est *Dionysia* cummaxime; ea Satyri utuntur.]

738. EXPECTATE. Pro, expectatis, modum pro modo posuit.

739. ³⁵ [HIC AMOR, HOC STUDIUM. Per parenthesis dictum est: nam ordo est: *Pocula mensae dum sacra secundus aruspex nuntiet.*] SECUNDUS ARUSPEX. Pro, secunda sacra, id est, prospera: sicut e contrario Homerus *Ἰλιάδ. Α. 106. πῶν καὶ δῶν*, id est, *malorum divine*.

740. IN ALTOS LUCOS. Illic enim epulabantur sacris diebus. ³⁶ [Mire autem VOCET HOSTIA, pro, ut ad hostiam conveniatis.]

V A R I O R U M.

HEINS. *In proelia fufos* Bigotianus. *reficit in praecaelia* Dorvill.

734. PALANTES. *Pallentes* Bigotianus, Zulichemius & Sprotianus. *Pallentis* Mentelii prior. *palantis agit atque haec* Francianus. *agit atque agmina* Ed. pr.

735. QUIDVE HAEC GERIMUS. *Quidve haec gentis* Editio Florentina Juntarum, nec aliter ex codicibus nostris alter Mentelius & Montalbanus, cum tribus Moretanis. HEINS. *Quodve a manu prima Zulichemius & alter Hamburgicus*, sed a secunda manu uterque *quodve. geritis* Paris. & Parthal. *quidve hoc gerimus* Dorvill.

736. IN VENEREM SEGNES. Videtur respexisse Homerum in *Odyss. Θ. 248.* ubi mores effeminati

²⁵ desunt iisdem. ²⁶ qui vos etiam R. Vof. Steph. al. quod viros Dan. Fabr. ²⁷ *quae & quanta* Dan. *quae* deest R. ²⁸ antea f. M. jam pertulerunt Steph. antea R. Vof. ²⁹ siquidem R. ³⁰ desunt R. Vof. Steph. al. ³¹ desunt iisdem. ³² quibus coitus Dam Fabr. voluerant, credo, quibus coitis. ³³ Symphonia, chorum Steph. Dan. Fabr. al. unde facile erat facere Symphoniacorum, ut est in Vof. R. & Salmastius jam monuit legendum esse, ad Vopisii Carinum xix. ³⁴ desunt R. Vof. Steph. al. ³⁵ desunt iisdem. ³⁶ desunt iisdem

Haec effatus, equum in medios, moriturus & ipse,
Concitatur, & Venulo adversum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.

745 Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum; & partis rimatur apertas,

Qua

SERVII.

741. MORITURUS ET IPSE. Moriturus animo: nam moriturus non est. Quod autem ait & ipse, aut ad Camillam, aut ad Venulum respicit.

742. TURBIDUS. Id est, terribilis.

743. DEREPTUMQUE AB EQUO DEXTRA COMPLECTITUR HOSTEM. Hoc de historia tractum est: namque Cajus ³⁷ Julius Caesar, cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ³⁸ ex hostibus, qui ³⁹ eum nosset, & insultans ait, ⁴⁰ Caesar, Caesar: quod Gallorum lingua *dimitte* significat: & ita factum est ut dimitteretur. Hoc autem ipse Caesar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. ⁴¹ [Est & alia hujus rei historia: Varro enim, cum de suo cognomine disputaret, ait: *eum, qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem, Varronem nomine, quod rapuerat, & ad suos portaverat, ex insigni facto meruisse nomen.*

745. TOLLITUR IN COELUM CLAMOR. Rei scilicet admiratione.

748. RIMATUR. Inquirat, ut VII. 508. *Rimanti telum ira facit.*]

VARIORUM.

minati Phaeacum describuntur. DORVIL.

Ibid. NOCTURNAQUE. *Nocturnave* Leidenfis.

737. CHOROS. Per *choros* *two* *circum* intelligit, quae saltatio fuit Bacchi propria: de qua apud Euripidem in Cyclope, & Lucianum *ωπι* *ορχήστρου*. FABRIC.

Ibid. INDUXIT. *Induxit* codices vetusti omnes. adeantur quae notavi ad Eclog. v. 30. HEINS. *Inducit* a manu prima, *inducit* a secunda Leidenfis.

738. EXSPECTARE. *Exspectate* Codices plerique pro *Exspectare*. sed mendose. HEINS. *Aut plenae* Oudartii & Dorvill. Parrhaf. & Edd. Venet. & Mediol.

739. HARUSPEX. In Mediceo *Harospex*. HEINS.

740. VOCET. *Vocat* Mentelii prior, & alter Menagii. & ita Schol. Horat. I. Od. 37.

741. EFFATUS. *Ita fata* Bigotianus. *effatur* Montalbanius. *in medio* Zulichemius. *equum medios* Menagii primus, & Dorvill.

Ibid. IN MEDIOS MORITURUS ET IPSE. *Medios moriturus in hostis* Gudianus. HEINS. Vid. lib. IX. 400. & Serv. ad II. Aen. 408. ubi videtur hunc versum in animo habuisse, sed memoriae vitio quaedam verba mutasse. Barth. ad Stat. v. Theb. 623. legit, *moriturus ut ipse* ex optimo libro.

742. INFERT. *Offert* Gudianus, & duo Moretani ac Vossianus prior. HEINS. Et Zulichemius. vid. lib. v. 622. & IX. 53. *offert* desumptum ex VII. 420. 536. sed ibi non agitur de vi & pugna. BURM.

743. DEREPTUMQUE. Sic meliores, non *dereptumque*. adeantur notae lib. x. 475. HEINS.

745. IN COELUM. *Ad coelum* duo Rottendorphii, & Schefferius. HEINS.

746. TARCHON. *Tarcho* Mediceus. quod declinationi

³⁷ Cajus Caesar Dan. ³⁸ de hostibus Steph. al. ³⁹ cum non esset R. ⁴⁰ *Cecos* Caesar Steph. Basil. *Caecos* ac *Caesar* Fabr. difficile divinare Celticam hanc vocem, forte *lassēs*, *lassēs*, vel *laissēs*, *laissēs* intellexit, qui Caesarem rapuerat; nam & Germani *lassen*, & Franci *laisser* pro dimittere ununtur. nam *Caesar* dicebant. BURM. ⁴¹ desunt R. Vol. Steph. al. ad §. 750.

Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
Maeonidae incurrunt. Tum fati debitus Arruns
760 Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo.
Hac Arruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
765 Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat

Un-

S E R V I I.

758. DUCIS EXEMPLUM EVENTUMQUE. Et virtutem, & felicitatem: ⁴³ [exemplum, quod coepit; eventum, quod prospere.]

759. MAEONIDAE. Lydii, ut VIII. 499. Maeonidae delecta juvenis.

760. ARTE. Fraude, dolo, ut II. 152. Arte Pelasga.

762. QUA SE CUMQUE FURENS MEDIO TULIT AGMINE VIRGO, HAC ARUNS SUBIT. Ut etiam supra diximus, ita Poëta loquitur, ut ⁴⁴ aliquibus locis det suspicionem, quod Aruns de Turni partibus fuerit: namque ⁴⁵ & in Camillam impetum facit, & cum ea rursus recedit; quod nisi de socio non procedit. Donatus etiam dicit, esse manifestum signum, socium ⁴⁶ ei fuisse; quod Apollinem Soraëtis invocatur montis: de quo Turno venisse constat auxilia: licet possit fieri, ut alterius loci ⁴⁷ [homo alterius loci] invocet numen. Item ad argumentum vocat inf. 793. ⁴⁸ Patrias remeabo inglorius urbes: quod etiam de hoste ⁴⁹ procedit. INGLORIUS autem ideo: quia superare foeminam, nullam constat esse virtutem: ⁵⁰ [aut quia nec gloriari poterat, si Camillam earundem partium occidisset, ut, quod supra dictum est, videatur eam invidia peremisse; quod viris praeripiat gloriam, & sola nobiliter pugnet Camilla.]

763. TACITUS. Hoc est, latens.]

V A R I O R U M.

manu prima. ex agmine raptam Serv. ad VIII. 9. ubi quidam Tiburti.

758. EXEMPLUM EVENTUMQUE. Eventum exemplumque Florentina Juntarum editio & prior Menagianus, cum secundo Moretano. mox in priore Vossiano, fati tum debitus. HEINS. Eventum exemplumque Parrhaf. & Ed. pr. & Mediol. Ald.

759. ARUNS. Arruns in optimis codicibus, etiam apud Lucanum. quod nomen Etruscum: apud Agrimensores exstat fragmentum libri a Vegoja sive Bygoe Etrusca vate, Arrunti Vertumno inscripti: male legitur Vertumno. male etiam Rigaltius Arruntio Eutycho. Hinc gens Arruntia apud Romanos. ita enim in prisca marmoribus per duplex r constanter id nomen exaratum invenitur: ex qua gente L. Arruntius Stella Consul ac Poëta Martiali & Statio tanto opere deprædicatus passim, & Arruntius Celsus Grammaticus magni nominis. HEINS.

762. FURENS. Ferens Venetus, Montalbanius, primus Moreti, Francianus, Parrhaf. Leidensis, Hugenianus, & a manu secunda prior Hamburgicus. in secundo Moreti a manu prima videtur fuisse ferens. se cuique Bigotianus. ferens & furens variat etiam II. Georg. 311. & alibi.

763. HAC. Huc secundus Moretanus. HEINS. Hac armis Ed. Mediol.

765. FURTIM CELERES. Celeres furtim Mentelii prior, alter Menagii, Zulichemius, Reginus, duo tresve alii.

766. JAMQUE HOS ADITUS. Atque hos aditus in Gudiano, & priore Menagio. jamque hos ab-

⁴³ desunt iisdem. ⁴⁴ in aliquibus Steph. ⁴⁵ & cum Camilla impetum fecit, & cum ipsa Vof. R. Steph. al. ⁴⁶ deest iisdem. ⁴⁷ desunt Steph. al. loci homo invocet nomen R. ⁴⁸ patriam r. i. urbem Steph. ⁴⁹ procedit. nam Vof. R. Steph. al. reliquis omisiss. ⁵⁰ desunt iisdem ad §. 767.

- Undique circuitum; & certam quatit improbus hastam.
 Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 770 Spumantemque agitabat equum: quem pellis aënis
 In plumam squamis auro conserta tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus & ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
 Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
 775 Cassida; tum croceam chlamidemque sinusque crepantis
 Carbasseos fulvo in nodum collegerat auro,

Pi-

SERVII.

767. CIRCUITUM. Proprie: nam *circumire*, insidiantium est: unde est III. Georg. 538. *Nec gregibus nocturnus obambulat*. CERTAM HASTAM. Inevitabilem: ⁵¹ [unde est e contrario II. 224. *Et incertam excussit cervice securim*. Id est, infirmam, ⁵² evitabilem.]

768. SACER CYBELAE. ⁵³ Nunc montem pro numine, quod in eo colitur, posuit. Et bona occasio ad mortem Camillac, ut sacerdotem majoris numinis conetur occidere: per quod quasi exauctoratur Dianae ⁵⁴ favor, interveniente majoris numinis iracundia. ⁵⁵ [OLIMQUE SACERDOS. Aut quia vetus sacerdos: aut cujus etiam majores sacerdotes fuisset, quibus apud veteres in sacra quoque ⁵⁶ succedebatur.]

769. [LONGE FULGEBAT. Vel longe fulgebat; vel longe insignis.]

770. QUEM PELLIS AHENIS IN PLUMAM SQUAMIS, AURO CONSERTA TEGBAT. Cataphractum cum fuisse significat. Cataphracti autem equites dicuntur, qui & ipsi ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent: de quibus Sallustius fragm. incert. *Equis paria operimenta erant, quae* ⁵⁷ *linthea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant*. ⁵⁸ [PLUMA, est in armatura, ubi lamina in laminam se indit.] Nunc autem pro lintheo, *pellem* posuit: & *aeneas squamas*, aereas laminas

intelligimus. IN PLUMAM vero, in similitudinem plumae, ut VI. 42. *Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum*: id est, in antri similitudinem. Sane sciendum, quod ipsos equites cataphractos dicimus. Sallustius: *Et sequebantur equites cataphracti*.

772. ⁵⁹ [PEREGRINA FERRUGINE. Ut *Hibera*, id est, Hispana: nam ipse hoc alibi exposuit IX. 582. *Et ferrugine clarus Hibera*. Quidam purpuram accipiunt, quod ejus prima tinctura ferrugineo colore sit.]

773. SPICULA TORQUEBAT LYCIO CORTYNIA CORNU. Cretenses sagittas Lycio arcu dirigebat: quod, ut etiam supra diximus, ad ornatum poni consuevit.

774. ⁶⁰ [VATI. Hic vatem, supra sacerdotem, ut de Heleno utrumque.]

775. CASSIDA. PRO, cassis: ⁶¹ nam accusativum posuit pro nominativo.

VARIORUM.

tus duo Rottendorphii & prior Hamburgicus cum Moretano primo, & Leideni, quomodo & codices ex Pierianis nonnulli, & Vlitius noster ad Gratium suum est amplexus pag. 197. habemus id ipsum vocabulum lib. IX. Aen. §. 380. in vetustis membranarum. *Hos aditus, hos jamque aditus* Moreti ter-

⁵¹ unde contra Steph. al. unde est e contra R. desunt vero Vof. ⁵² vitabilem R. Steph. al. ⁵³ nam R. ⁵⁴ favore R. & L. qui hic iterum iniepiebat. ⁵⁵ desunt Voff. R. L. Steph. al. ad §. 770. ⁵⁶ succendebantur Dan. quod fideliter sequuti Comm. & Emmen. ⁵⁷ *linthea* Dan. & L. qui & *equi paria* habebat. ⁵⁸ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁵⁹ desunt iisdem. ⁶⁰ desunt iisdem. ⁶¹ errasse Servium hic putat Muncherus in Dissertatione de Hygino. sed non puto. nam revera ex accusativo a *Cassis*, ille formatum nominativum dicit, & ita positum accusativum pro nominativo.

- Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 780 Venatrix, unum ex omni certamine pugnae
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo praedae & spoliolum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
 Concitat, & superos Arruns sic voce precatur:
 785 Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo,

Quem

SERVII.

777. PICTUS ACU TUNICAS, ET BARBARA TEGMINA CRURUM. Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id est, habebat vestem Phrygionis arte perfectam. Sane armorum longa descriptio illuc spectat, ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa.

782. FOEMINEO. Impatienti, irrationabili, ut VII. 345. *Foemineae ardentem curaeque iraeque coquebant.*

585. SUMME DEUM. Ex affectu colentis dicitur: nam Jupiter summus est. SANCTI CUSTOS SORACTIS APOLLO. *Soractis*, mons est Hirpinorum in Flaminia collocatus. In hoc autem monte cum aliquando Diti Patri sacrum perfolveretur (nam ⁶² Diis manibus consecratus est) subito venientes lupi exta ⁶³ [de igni] rapuerunt: quos cum diu ⁶⁴ pastores sequerentur, delati sunt ad quandam speluncam, halitum ex se pestiferum emittentem: adeo ut juxta stantes necaret: & exinde est orta pestilentia: quia fuerant lupos secuti: de qua responsum est, posse eam sedari, si lupos imitarentur, id est, rapto viverent. Quod postquam factum est, dicti sunt populi Hirpini Sorani: nam lupi Sabiunorum lingua Hirpi vocantur: Sorani vero, a Dite: nam Dis Pater Soranus vocatur: quasi lupi Ditis Patris: unde memor rei Virgilius Aruntem paulo post comparat lupo: quasi Hirpinum Soranum.

VARIORUM.

tertius. *Hos abitus, jamque hos aditus* in altero Vossiano. HEINS. *Jamque hos habitus* prior Hamburgensis, tertius Mentelii. v. H. Steph. diff. de Criticis p. 68.

768. SACER CYBELAE CHLOREUS. *Sacer Cybelo Chloerus* Mediceus. vide Pierium tam hoc loco quam lib. III. III. ubi *Hinc mater cultrix Cybeli* ex scriptis & Servio etiam corrigendum voluit. *Cybelae Chloerus* Macrobius lib. v. Saturn. I. At cap. 15. hic idem illi est *Chloerus*. ut & alter XII. Aen. 363. non *Chloerus*. *Cybelo* etiam uterque Mentelius, duo Rottendorphii & Menagianus alter cum priore Vossiano, duobus Moretanis ac Leidensi, praeterea in multis veterum. HEINS. *Chloerus* Regius. *Coreus* Dorvill. *Chloerus* Zulichemius, Bigotianus, Leidensis & Oudartii. & alii. *Cybelo* etiam legit H. Steph. diatriba v. Horatiana p. 23.

771. SQUAMIS. *Squalis* Gudianus a manu prima. *scamis* Zulichemius.

Ibid. AURO CONSERTA. *Auroque inserta* Ald.

773. GORTYNIA. *Cortinia* Dorvill.

774. EX HUMERIS. *Ex humero* Gudianus, alter Mentelius, prior Menagianus, Sprotianus, primus & secundus Moretani. ut infra 844. *Humero gessisse pharetras*, non *humeris*. HEINS. *Erat arcus* Leidensis & Mediceus. vid. supr. §. 652.

776. IN NODUM. De fibula capit Rhodius de *Acia* cap. v. pag. 48. *chlamidem sinusque c. c. fulvo nodum c. a.* Statii Interpres VII. Theb. 958. & §. 682. vitiose. *sonatque crepantes* in Parrhai. *sinusque* erat alia manu adscriptum.

778. HUNC. *Tunc* Menagii prior.

780. VENATRIX. Non esse Camillae Epitheton, utpote, quae jam non cum feris, sed viris vera in pugna congredieretur, sed explicandum, ut se ferret in auro captivo, quoties venaretur, docet H. Steph. Diatriba Horatiana quinta pag. 111.

781. IN-

62 deest Voss. R. L. Steph. al. 63 desunt iisdem. 64 deest iisdem.

- Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur; & medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da; Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 790 Omnipotens. Non exuvias, pulsaeve tropaeum
 Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
 Facta ferent. Haec dira meo dum volnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.

Au-

SERVII.

786. PINEUS ARDOR. Ignis *πινεύς*. ACERVO. Pyra, coacervatione lignorum.

787. Freti pietate. Iste quidem hoc dixit; sed Varro, ubique ⁶⁵ expugnator religionis, ait, cum quoddam medicamentum describeret: ⁶⁶ *Eo uti solent Hirpini, qui ambulaturi per ignem, 67 medicamento plantas tingunt.*

788. MULTA PRUNA. ⁶⁸ Inter prunas. *Pruna* autem, quamdiu ardet dicitur. Horatius I. Sat. v. 36. *Praetextam & latum clavum, prunaeque 69 batillum*: cum autem extincta fuerit, *carbo* nominatur. Terentius Adelph. v. III. 63. ⁷⁰ *Tam excelsam atque atram reddam, quam carbo est*: nam *pruna* a perurendo dicta est.

790. EXUVIAS, PULSAEVE TROPAEUM. *Exuvias*, occisae; *pulsa*, *tropaeum*. Et proprie: nam, ut supra diximus x. 775. ⁷¹ de occisis hostibus triumphabant, de pulsis fugebant tropaea.

VARIORUM.

781. INCENSA PER AGMEN. Legendum, *incausa per agmen*. duo tribuit puellae: imprudentiam, quae reddebat incautam, & cupiditatem, quae incensam. *Foemineus amor* pro vehementissimo. ut infr. 878. *foemineus clamor*, in hoc ipso libro, & *foemineus ululatus*, in secundo. FABRIC. Pro *incausa* codices nonnulli *incensa* vel *accensa*. HEINS. *Incensa* Francianus & Ed. Ald. Junt. ubi Pierius *incausa*. *incensa* Dorvill. *Certa sequebatur, totumque incensa per agmen Fulmineo pede Parthas*.

783. CUM. Et Francianus. sum Dorvill.

Ibid. TEMPORE CAPTO CONJICIT. Plerique Pieriani, & Mediceus, Gudianus alique complures ex nostris *conciat*. quod nervosius. Silius lib. IX.

Ante oculos cunctas ductoris conciit hastas.

HEINS. *Tempore raptō Parthas*. vid. ad Liv. XXVI. XII. 15. v. x. Aen. 754. Stat. *¶* 642. *Itys infidante sagitta*.

785. SANCTI. *Sacri* prior Hamburgicus. *cultas* *sci* Zulichernius, unde & *sacri* & *sancti* confici potest. *sancti* agnoscit Crucequianus Commentator ad Horat. I. Od. 9. & ita apud Statium lib. I. Silv. IV. *signat Apollineos sancta cognomine lucos*. ubi vide Barth.

786. PRIMUS. *Primum* Oudartii & Excerpta nostra.

Ibid. PINEUS. *Pruneus* Gudianus a manu prima. male. vid. D. Heins. ad Sil. Ital. lib. v. 179.

788. PREMIMUS. Maluerat olim Heinsius *prominuit*.

Ibid. PRUNA. Cl. Ryckius ad Steph. de Urbibus in *νακίδα* remiserat. ubi Berckelius ex Strabone notaverat in illa urbe, quae & *Περσία* vocabatur, sacerdotes feminas nudis pedibus ambulare per *prunas*. vid. etiam Sil. Ital. v. 178. & ibi Commentatores.

790. OMNIPOTENS. Nescio an Apollini alius quis hoc Epithetum dederit, & an non *armipotens* praestet.

Ibid. TROPAEUM. *Triumphum* alter Hamburgicus.

791. AUT.

⁶⁵ legionis Vof. expugnatorem. ⁶⁶ ut solent Hirpini, qui amb. per ignes, m. p. tingunt Vof. R. L. Steph. al. & ut solent Fabr. Dan. vide Salmas. Exerc. Plin. p. 59. ubi Hirpos & Hirpinos male confundi docet, & de hoc more per prunas ambulandi agit. ⁶⁷ medicantes R. ⁶⁸ in pruna L. Vof. R. Dan. ⁶⁹ batillum L. Vof. R. ⁷⁰ quam excelsam R. Vof. ⁷¹ occisus h. t. depulsi L. Vof. R. Steph. occisus h. t. de fugatis f. tr. Bafil.

Audit, & voti Phoebus succedere partem

795 Mente dedit: partem volucris dispersit in auras.

Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,

Adnuat oranti: reducem ut patria alta videret,

Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.

Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,

800 Convertere animos acris, oculosque tulere

Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque auras,

Nec

SERVII

795. PARTEM MENTE DEDIT, PARTEM VOLUCRES DISPERSIT IN AURAS. Bona moderatio Apollinis inter sacerdotis preces, & voluntatem fororis. ⁷² [Est autem Homeri, orante Patroelo Achille Iliad. II. 249. ὅς ἔφατ' εὐχόμενος, ὃ δ' ἔκλυε μωρὰ Ζεὺς. Τῷ δ' ἔταρον μὲν ἴδμεν πάλιν, ἔταρον δ' ἀνέμους. Νῆαί μ' οἱ ἀπώσασθαι πόλεμον τε μάχην τε Δῶκε, σίον δ' ἀνέμους μάχης δ' ἱκανοῖσσι.]

801. NIHIL IPSA, NEC AURAS, NEC SONITUS MEMOR. Haec est antiqua lectio: ⁷³ namque apud majores trahebatur interdum a Graeco genitivus singularis. Hinc est & *paterfamilias*, & *materfamilias*: quae duo tantum nomina remanserunt: nam nec *hujus auras* dicimus, nec *hujus custodias*, secundum Salustium lib. IV. Histor. qui ait ⁷⁴ *Castella custodias thesaurorum*: pro, *custodias*: ita enim etiam Asper intelligit: licet alii *custodias*, accusativum velint. Sane *paterfamilias*, ⁷⁵ [et *materfamilias*] quando dicimus, *familias* indeclinabile est. Si autem *paterfamilias* ⁷⁶ dicere voluerimus, jam non erit nomen; sed ⁷⁷ locutio, & *familias*, erit dativus: nam *pater mihi est* dicimus. Tertius Adel. I. II. 46. *Natura tu illi pater es, consilius ego*. Multi tamen volunt in numero plurali nomen utrumque declinari, ⁷⁸ ut dicamus, *hi patresfamilias*, *horum patrumfamiliarum*.

VARIORUM

791. AUT. Ut Francianus.

792. FERANT. Ita ex plerisque suis Pierius. Mediceus & Meuxelianus nostri caeterique, exceptis Hamburgico utroque & altero Menagiano, ferant. quod malo. HEINS. *Fata ferent* Zuliche-

mius, & Francianus, & Dorvil.

Ibid. MED. *Modo Parthal. dura* Ed. pr.

793. CADAT. Cadet Bigotianus.

Ibid. PATRIAM URBEM. *Patrias urbes* libri omnes & nostri & Pieriani. quibus cur obnitamur? HEINS.

794. ET VOTI PHOEBUS. *Et Phoebeus voti* apud Macrobius lib. V. Saturn. cap. 3. *votis Phoebeus* Montalbanus & Venetus cum priore Vossiano. HEINS. *Dextris rebus succedere* Zulichemius.

795. PARTEM. *Partim* Venetus. vide lib. V. Aeneid. 187. HEINS. *Partim* etiam duo Moretani. *disparis* Editio Juntae. vulgata est apud Servium ad x. 652. *disperdit* Dorvil.

796. MORTE. *Voce* Oudart. in *subita* alter Hamburgicus.

797. ADNUAT ORANTI. *Adnuat*, at *reducem* ut p. a. *videret* Zulichemius. *alta* v. Cerd. non quidem inepte, sed puto vel in monte sita, vel nobilis & antiqua.

799. UT MISSA. *Ubi missa* Mediceus. HEINS.

800. ANIMOS ACRI. *Oculos acres*, *animosque* Leidenfis. *animos alacres* Vossianensis. *acies* legere alios ait Cerd.

801. AURAS. Pro *aurae* Asper & Servius: ut sit Graecae & antiquae declinationis genitivus, *αὔρα, αὔρας*. FABRIC. In multis veterum neque. deinde neque *auras* in priore Moretano, altero Menagio Venetoque. *nihil illa* in priore Menagio. *auras* etiam pro diversa scriptura in eodem, & priore Hamburgico, & tertio Rottendorphio. addunt glossam Hamburgicus & Menagianus, *antiqua lectio*, ut *materfamilias*. in Rottendorphio geni-

⁷² desunt L. Vof. R. Steph. Dan. ⁷³ ut declinatum *ἡ αὔρα, τῆς αὔρας* Fabr. ⁷⁴ stella c. th. pro custodia L. pro custodia R. etenim ita Asper Dan. Fabr. & ita enim etiam Alper L. Vof. R. Steph. al. ⁷⁵ desunt L. Vof. ⁷⁶ dixerimus Dan. Fabr. ⁷⁷ elocutio Vof. ⁷⁸ ut pater, hi patres f. R.

Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli;
 Hasta sub exsertam donec perlata papillam
 Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.

805 Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
 Suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
 Laetitia mixtoque metu: nec jam amplius hastae
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.

Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 810 Continuo in montis sese avius abdidit altos,
 Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
 Consciis audacis facti, caudamque remulcens
 Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns;

815 Con-

SERVII.

803. PAPILLAM EXERTAM. Nudam. Sane *mamilla* est omnis eminentia uberis: *papilla* vero, ⁷⁹ breve illud, unde lac trahitur.

805. DOMINAM. Reginam, ut VI. 397. *Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.*

808. VIRGINIS AUDET. Sic fuerat consternatus, ut etiam vulneratam timeret.

811. OCCISO PASTORE LUPUS. Bene pastori comparat reginam: nam reges ipsi, *pastores* vocantur. Homerus Iliad. A. 263. *παιῶνα λαόν.*

812. CAUDAM PAVITANTEM. Quae timorem indicat: pro, ipse pavitans.

814. TURBIDUS. Timidus modo, supra terribilis, ut sup. 742. *Venulo adversum se turbidus infert.*

VARIORUM.

genitivus Graecus. quae interpretatio Gudiano quoque codici est adscripta, nisi quod in illo *anta* legebatur. *auras* etiam genuinam esse scripturam monet Servius. HEINS. *Auris* Mediceus. *auras* Ed. Med. Dorvill. & Maittaire exhibuit, & in indicem retulit *auras memor.* v. Steph. Schediasm. p. 58. de voce *memor* vid. ad I. Georg. 167.

802. PAPILLAM. *Mamillam* secundus Rotten-

dorphius. *laevam* intelligit Cerda.

805. COMITES. *Comitem* Hugonius. *cadentem* Leidensis.

806. FUGIT. *Stetit* Zulichemius. *fuit* Ed. Dan. Heinss.

808. OCCURRERE. *Concurrere* secundus Rottendorphius & Dorvill.

809. SEQUANTUR. *Sequuntur* Gudianus. quomodo I. Georg. 50. *prius ignotum quam ferro scinditur aequor.* sic & II. Aen. 741. IV. 24. VI. 328. *transportare, prius quam sedibus ossa quierunt.* aliter III. Georg. 471. I. Aeneid. 196. 476. HEINS. *Turba in. sequatur* Zulichemius. *prius quem* Ald.

810. AVIUS ABDIDIT. *Abdidit avius* Zulichemius. *abvius* primus Moreti. *adidit* Dorvil.

812. CONSCIUS. Imitatur Statius IV. Theb. 368. in simili comparatione. *magnique fugit non inscius ausi. remulgens* erat in Gudiano & Mentel. priori. BURM.

813. SUBJECIT. *Subjecit* in secundo Moretano. HEINS. *Pavitans* Zulichemius. *uterum* Hugonius. *silvisque* alter Menagii.

814. ABSTULIT. *Abdidit* Zulichemius. *Arons* Parrhas.

815. CON-

- 815 Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
 Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur exsanguis: labuntur frigida leto
 Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
- 820 Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
 Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae,
 Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
 Haecenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
 Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
- 825 Effuge, & haec Turno mandata novissima perfer:
 Succedat pugnae, Trojanosque arceat urbe.

Jam-

SERVIL

817. MUCRO. Hinc apparet, *mucronem*, esse cujuslibet teli acumen.

818. FRIGIDA LETHO. Alii TELO legunt: & intelligunt *vulnere*.⁸⁰ [Et quidam, LABUNTUR LETHO, non *lesbo frigido*; sed, *lesbo labuntur*. Alii *frigida letho* accipiunt: quia sequitur post: *Capitulum letho posuit caput*: Nonnulli *frigida lumina* tradunt, scilicet ignis calore extincto, ut e contrario II. 405. *Ad coelum tendens ardentia lumina*.]

822. PARTIRI CURAS. Subaudis, consueverat. HAEC ITA FATUR. Unum abundat: nam supra ait: *Adloquitur*.

823. POTUI. Absolute: vel pugnare vel vivere: ⁸¹ [necessaria enim Eclipsis in defectione, quae ex arte non semel posita est.]

825. SUCCEDAT PUGNAE. Animus bellatrix ostenditur, quae non se dolet lucem, sed bella ⁸² deferere: ⁸³ [in tantum, ut nihil aliud moriens, quam de republica tuenda, & bellum mandaret: & solum putaret idoneum Turnum in ejus vicem succedere.]

VARIORUM.

815. CONTENTUSQUE FUGA. Haec tantum dat Zulichemius, reliquis omissis. Heinus male-

bat *contentusque fugae*. de quo ad Ovidium v. Met. 169. ubi tamen *fuga* probat.

818. LABITUR EXSANGUIS. *Labitur & sanguis* apud Donatum legas. sed aliter codices scripti. tum *frigida telo* prior Menagianus pro diversa lectione, ut & Servius. HEINS. *Exanimis* Vratilaviensis. *labitur & sanguis* Catroeus.

819. COLOR. *Calor* Leidenfis. *ossa* alius Leidenfis. *relinquit* Montalbanius, Venetus, & Parrhas. a manu prima.

Ibid. ORA. *Ossa* prior Menagianus, & Moretanus secundus & alter Hamburgicus. HEINS.

821. FIDA. *Fidam* Mediceus a manu secunda.

822. QUICUM. *Quicum* nostri fere omnes. sed *quicum* tertius Rottendorphius & Gudianus a manu prima, etiam Mediceus. & hoc Arusianus Messius agnoscit, *Quicum pro cum quo*. Cicero pro *Quinctio*: *quicum tibi societas affinitas erat*. *Quicum pro cum qua* Virgil. *Aen. xi. Accam ex aequalibus unam Quicum partiri curas*. apud Gellium lib. i. cap. 13. *cum opus esset firma atque procera trabe, quicum arietem faceret*. Statius VIII. Theb. 278.

quicum ipse arcana deorum Partiri & visas uni sociare solebat Amphiarus aves.

HEINS.

⁸⁰ desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁸¹ desunt iisdem. ⁸² relinquere Steph. exferere R. sed deferere bella dixit Justianus II. 8. 12. & alibi. ⁸³ desunt L. Vof. R. Steph. al.

- Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla,
830 Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudefcit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
835 Tyrrhenûmque duces, Euandrique Arcades alae.

At

SERVIL.

828. NON SPONTE FLUENS: *Non sponte*, ut supra sup. 499. *Portisque ab equo regina sub ipsis Desiluit: quam tota cohors imitata relictis Ad terram defluxit equis.*

829. ⁸⁴ PAULLATIM EXSOLVIT SE CORPORE. Sic in quarto 703. *Tegue isto corpore solvo.*

830. ET CAPTUM LETHO POSUIT CAPUT. Cum dicit *caput*, ostendit operam consecrari, usque dum solvatur caput hominis, id est liberetur; quod facilius potest morte contingere, sicut supra §. 558. dictum est. ARMA RELINQUENS. Alii ARMA RELINQUUNT, legunt. Probus Hypallagen vult, vel contrarium, ut *ipsa relinquit*. Alii *arma relinquant*, laudant dictum: id est, illa decidebant e manibus Camillae exanimi.]

831. VITAQUE CUM GEMITU FUGIT INDIGNATA SUB UMBRAS. Servat hoc ubique, ut juvenum animas a corporibus dicat cum dolore discedere, quod adhuc esse superstites ⁸⁶ poterant: quod etiam de Turno dicturus est. ⁸⁷ [Et est Homeri. Idem Cicero in Catone Majore cap. xx. *Jam omnis conglutinatio recens, aegre: inveterata, ⁸⁸ facillime divellitur.*]

832. IMMENSUS CLAMOR. Trojanorum scilicet, qui exultabant, ⁸⁹ [et quorum animi aucti sunt Camilla moriente.]

833. CRUDESCIT. Crudelior fit caede multorum: ⁹⁰ [nam *crudus* & *crudelis*, a *crure* dicitur.]

834. OMNIS COPIA. Pro, totus exercitus, ut II. 574. *Et quae sit me circum copia, lustrô.*

VARIORUM.

HEINS. *Quicum partiri curas solita: atque ita fatur.* Ed. Venet. *quacum p. c. solet*, at. Dorvil. *Curas solet, atque ita fatur* Bigotianus. forte, *atque huc.*

823. POTUI. Vel *valui* alter Hamburgicus.

824. ET TENEBRIS. *Ex ten.* Leidenfis. *inveniscunt* Oudartii.

826. URBE. *Urbi* Codd. Pierii. ita III. Georg. 155. *Arcebat gravido pecori.*

827. SIMUL HIS. *Simul haec dicens* Ed. pr.

828. FLUENS. *Ruens* secundus Rottendorphius. vid. sup. 236. & III. Georg. 524. *cum frigida Zullichemius. mox se pectore* prior Hamburgicus. *solvit* etiam Mentelii prior.

Ibid. TUM FRIGIDA. *Lege &* ob verbum 632. FABER.

830. POSUIT. *Ponit* Ed. pr.

831. UMBRAS. *Umbris* secundus Rottendorphius. imitatus haec Stat. vi. Theb. 882. ubi *Lutatius hunc locum citans sub umbras* habet. vid. lib. xii. §. ultimo.

832. TUM VERO IMMENSUS SURGENS. *Mallem, si per codices liceret, immensum surgens. sic immane & lene spirans*, similiaque apud nostrum. HEINS. *Serpens* Francianus.

834. INCURRUNT. *Concurrunt* Vossianus prior cum Sprotiano. HEINS. Et Bigotianus. *omnes* Ed. pr.

835. TYRRHENIQUE. *Tyrrbenumque* Mediceus. quod nervosius videtur. HEINS. *Tyrrhenique d.*

E. Ar-

84. desunt iisdem ad §. 831. 85. *relinquant* * laudant dictum est illa decidebant e manibus cum ille exanimi Dan. *relinquant*, illa d. e. m. cum illa exanimi Fabr. 86. *potuerunt* Dan. Fabr. 87. desunt L. Vof. R. Steph. Dan. addit Homeri verba ex II. 876. Basil. Ciceronis locus desideratur in Basil. 88. *facile* in Cicerone legitur. 89. desunt L. Vof. R. Steph. al. 90. desunt L. Vof. R. Steph. Dan. ad §. 836.

- At Triviae custos jam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas:
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
840 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata laceessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:
845 Non tamen indecorem tua te regina reliquit

Ex-

S E R V I I.

836. AT TRIVIAE CUSTOS. ⁹¹ Vel ministra, [vel observatrix. Potest & pro comite accipi: vel *custos* mandatorum Triviae; ne inulta Camilla moriatur.]

839. ⁹² [MULTATAM. Affectam, debilitatam, damnatam: ⁹³ *Mulcari* enim proprie *verberibus* dicimus.]

842. TEUCROS CONATA LACESSERE. Propter illud sup. 305. *Bellum importunum gerimus cum gente Deorum*. [HEU autem, doloris exclamatio est. CRUDELE LUISTI SUPPLICIUM. Juris verbo usus est. *Luere* enim debere dicitur, qui pecuniam solvit; quod hic usurpatum est in capitis poenam. Quidam hujus loci longam expositionem tradunt: Volscos a Volcatibus Hylinis originem ducere; Exclyras autem, inter quos Amazones sunt, ⁹⁴ * regionem Illyricam incolere *. *Luisse* ergo *supplicium* Camillam dicunt, quae adversum Trojanos arma tulerit: quibus majores ejus auxilium constat tulisse, id est, Penthesileam.]

843. DESERTAE IN DUMIS. In sylvis coluisse, aut *dumis deserti*, id est, soli, & sine nobis.] ⁹⁴ COLUISSE DIANAM PROFUIT. Non Deam in-cusat; sed fatorum necessitatem: contra quam nec numinis opitulatur auxilium.

V A R I O R U M.

E. Arcadis Ed. Venet. & Mediol.

Ibid. ARCADES ALAE. Non *Arcadis* potiores scripti. sic & lib. XII. 551. HEINS.

838. UTIQUE. *Atque* Leidenfis. *juvenum me-dio* Menagil prior & Gudianus. *juvenem* Bigotianus. in deest Juntinae editioni. *juvenem in cl. fu-rentem* Gudianus.

839. MULTATAM. *Mulcatam* Mediceus, & quartus Moretanus & Leidenfis. quod ex suis quoque profert Piorius. in primo Menagiano, altero Hamburgico & Schefferio *multatam*. HEINS. *In morte* Sprotianus. *mutatam* Francianus. & *Parrhasianus*. Guell. v. Arntz. ad Aur. Viët. Vir. III. cap. LI. Drak. ad Liv. III. 67.

840. INGEMUIT. *Ingemit & dedit has* Dorvill.

843. NEC TIBI. Donatus *Hoc tibi desertae* &c. per figurae mutationem: alterum in simplicitate magis affectuosum; ut potius querela sit, quam accusatio. FABRIC.

Ibid. DIANAM. *Dianae* Vratislaviensis.

844. PHARETRAS. *Sagittas* Mediceus, alter Mentelius, uterque Rottendorphius, & alii quatuor. HEINS. Et Francianus & Paris.

845. RELINQUET. *Reliquit* princeps Pierii & Mediceus noster, prior etiam Mentelianus a manu prima, cum utroque Rottendorphio, altero Menagiano, & priore Vossiano. & sic agnoscit Priscianus libro VI. *relinquit* in tribus Moretanis. HEINS. *Relinquet* Dorvil.

846. JAM

⁹¹ ministra & reliqua desunt L. R. Vof. Steph. al. ⁹² debilitatam damnatam Steph. desunt L. Vof. R. debilitatam Basil. omittis reliquis. ⁹³ *mulcari* Fabr. ⁹⁴ * desunt L. Vof. R. Steph. al. ad *coluisse* 7. 843. ⁹⁴ religionem Dan.

Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentis erit; aut famam patieris inultae.

Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto

850 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Arruntem tumulo speculatur ab alto.

Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
855 Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillae

Prae-

S E R V I I.

846. SINE NOMINE. Sine gloria, sine fama, quod fortiter fecit: vel quia Dea vindicat.

847. FAMAM PATIERIS INULTAE. ⁹⁵ Id est, ⁹⁶ nec invindicatae ignominiam sustinebis: quod etiam Dido dolet, dicens IV. 659. *Et moriemur inultae; Sed moriamur, ait.*

849. MONTE SUB ALTO. Ut VI. 234. *Monte sub aërio.* Apud majores, nobiles aut ⁹⁷ sub montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur: unde natum est, ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes ⁹⁸ collocarentur columnae. ⁹⁹ [Lucanus VIII. 695. *Et regum cineres exstruunt monte quiescant; Cum Ptolemaeorum matres, ferientque pudendam Pyramides claudant.*

850. REGIS DERCENNI. Quidam de ¹ Sterce, rege Aboriginum, hoc nomen fictum putant. BUSTUM. Hoc loco, sepulchrum.

854. VANA TUMENTEM. ³ Plenum [falsae gloriae, quam Graeci *κωδοῖαν* dicunt. *Vana* autem *tumentem*, ut VIII. 489. *Infanda furentem.*

855. CUR, INQUIT, DIVERSUS ABIS? Non quasi audienti dicat: ut IX. 641. *Macte nova virtute, puer. Diversus* autem, a pugna diversus: vel *diversus*, quod fugit, quam occidit.]

856. DIGNA CAMILLAE PRAEMIA. Sic in secundo II. 537. *Persolvant grates dignas, & praemia reddant Debisa.* Item in decimo X. 881. *Et haec tibi porto Dona prius.*

V A R I O R U M.

846. JAM IN MORTE. *Tò in* abest ab utroque Menagiano, Moretanis duobus, altero Vossiano & Schefferio. HEINS. *Jam* abest a Sprotiano.

Ibid. NOMINE. *Numine* Mentelii tres, Hugeni- nus, & a manu secunda Montalbanius. mox volebat Heinſius *per gentes eat. inulsa* prior Moretanus & a manu secunda Hamburgicus. *inulte* Parrhaſ. *patiaris* Montalbanius.

849. LUET. *Luat*, prior Hamburgicus & secundus Moreti. *licet*. alter. *luit* Excerpta nostra.

Ibid. ALTO. *Arto* Mediceus a manu prima.

850. DERCENNI. *Dercenni* Mediceus. duo aut tres alii *Dircenni*. HEINS. *Dirceni* Parrhaſ.

851. TECTUM. *Textum* Excerpta nostra.

852. NISU. *Nixu* Francianus.

853. TUMULO. *Tumidum* alter Hamburgicus.

854. FULGENTEM. *Laetantem animis* Mediceus

⁹⁵ desunt L. Vof. R. Steph. Basil. addit sine fama. ⁹⁶ non invindicatae Dan. Fabr. nec vindicatae R. ⁹⁷ sub montibus, aut in domibus sep. Steph. sub montibus aut in montibus L. Vof. R. Basil. ⁹⁸ locarentur Steph. ⁹⁹ desunt L. R. Vof. Steph. Dan. ¹ *manes* hodie legitur in Lucano, ut monuit Oudendorpius. *monte* vero non mutandum in *mole*, hic docet locus. ² Stercenii regem ab originem h. n. i. putant * Dan. Stercenii rege Aboriginum Fabr. de Stercenii Aboriginum Comm. Emro. de Sterce rege, unde petierit Masv. nescio. ³ plenum *κωδοῖαν* L. R. Vof. Steph. al. & reliqua desunt ad §. 856.

Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?
Dixit, & aurata volucrem Threïssa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,

- 860 Et duxit longe, donec curvata coïrent
Inter se capita, & manibus jam tangeret aquis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantis
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
865 Illum expirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:

Opis

SERVII

857. TUNE ETIAM TELIS MORIERE DIANA? Cum ingenti amaritudine dictum est: nam ei etiam genus invidet mortis. Quod autem ait, TUNE ETIAM, + ad Niobes numerosam pertinet sobolem.

858. VOLUCREM SAGITTAM. Proprie: quia sagittis pennae adglutinantur. THREISSA. Propter Amazonas: & hanc Virgilius non ita finxit, ut Tarpejam & caeteras; sed proprio nomine videtur induxisse: [Graeci enim tradunt, Opin & Hecærgon, ἡλοφίρως, ex Hyperboreis, qui & ipsi sunt Threici, in insulam Delum venisse: hunc Hecærgon Apollinem & Dianam educasse, ut etiam ex cognominibus deorum, 6 cum illa Opis, & hic Hecærgos appellatur, agnoscitur; quod supra §. 532. plenius dictum est.]

859. CORNUQUE INFENSA TETENDIT. Cornu, accusativus singularis est, ac si diceret: Arcumque infensa tetendit: nam horum dubiorum nominum casus similibus, vel synonymis comprobantur.

860. COIRENT INTER SE CAPITA. Homerica est ista descriptio, 7 [Pandaro foedera jussu Paladis confundente Iliad. Δ. 122. ἔλας δ' ὁμῶς γλυ-

φίδας τε λαβὼν, καὶ νύκτα βόειον. Νύκτα δ' ὁμῶς πύλασσεν, τὴν δ' ἐσίδειν. MANIBUS AEQUIS. Pro aequaliter, vel aequantibus: & licitum Poëtae, nomen pro adverbis aut participiis ponere.

863. TELI STRIDOREM. Homerus Iliad. Α. 46. 8 [Ἐκλαγγὴν δ' ἃρ' οἱσὶ ἐπ' ὄμων. Et] Δ. 125. Ἀνγέβιδας, τὴν δ' ὁμῶς ἰσχυρ.

864. AUDIIT UNA ARUNS, HAESITQUE IN CORPORE FERRUM. Celeritas jaculantis exprimitur. Sic Statius VIII. 440. cum jam percussus dixisset, Extinctum ait: necdum certi tacet arcus Amyntae. [Multi nolunt in medio distingui, propter exprimendam celeritatem.]

866. OBLITI. Nonnulli Virgilium secundum vetustatem hoc verbo usum tradunt, ut obliti, ἀμελήσαντες, hoc est, negligentes, & contemnentes putent: viderant enim peremptum, sed neglexerunt: Ergo scientes liquerunt, ut v. 174. Oblitus decorisque sui: & v. 703. oblitus fatorum. Alii obliti, ubi reliquerant nescientes: & est sensus, obliti illum. IGNOTO CAMPORUM IN PULVERE LINQUUNT. 10 [Bene Aruns, qui quasi sacrilegus peremptus est,] 11 faciente numinis iracundia, est relictus, ut nec sepulturam posset mereri.

868. [LE-

4 Brouckhusius putabat meliori jure ad Oriona posse respici. ad Jovis L. Vof. ad Joves R. 5 Graeca * enim tradunt anulloforos ex Hyperboreis, qui & ipsi sunt trudi, in Latitonam venisse, hanc & Aegon, id est Dianam educasse Dan. omisit Fabr. Salmasius ad inscript. Herodis Attici p. 19. Graeci enim tradunt Ouloforos ex Hyperboreis, qui & ipsi sunt Treci, in insulam Delon venisse, hanc & Hecærgo Apollinem & Dianam educasse. & Spanh. ad Callim. Hym. in Delon §. 283. eum sequitur, nisi quod mallet qui & ipsi sunt Thracæ, vel Threicii, qui de hac re videndus. 6 & cum illa Opis, & hic & Aergos Dan. 7 defunt L. Vof. R. Steph. Dan. 8 defunt L. Vof. R. Dan. habent tantum ἰκλαγγὴν δ' ἄνοι. contra Steph. Fabr. Basil. tantum ἀγγέβιδας δ' ἄνους. sed Basil. ἀγγέβιδας. 9 defunt L. Vof. R. Steph. al. ad ignis §. 866. 10 defunt iisdem. 11 facientis Dan.

Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae:

Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:

870 Disiectique duces, desolatique manipuli,

Tuta petunt, & equis averſi ad moenia tendunt.

Nec quiſquam instantis Teucros, lerumque ferentis

Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:

Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:

875 Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.

Vol-

SERVII.

868. ¹² [LEVIS ALA. Levis armatura ſcilicet.]

869. TURBATI FUGIUNT RUTULI. Hoc ad Camillae pertinet laudem: qua amiſſa ¹³ [turbati fuerunt Rutuli, &] mutantur fata bellorum. ACER ATINAS. Armis ſcilicet: ¹⁴ fugit tamen.

870. DESOLATIQUE MANIPLI. Deſerti ſigniferi: quod eſt nimii diſcriminis: namque hoc ubique dux praecipit, ut frequentes ¹⁵ circa ſigna ſint milites: ſicut in Salluſtius legimus. Manipuli autem dicti ſunt ſigniferi: quia ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, ¹⁶ haſtis foeni manipulos inligabant; & hos pro ſignis portabant: unde hoc nomen remanſit. ¹⁷ [Ovidius in Faſtis III. Fart. 115. *Hla quidem e foeno (ſed erat reverentia foeno, Quantam nunc aquilas cernis habere tuas) Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos: Unde manipularis nomina miles habet.*

872. LETHUMQUE FERENTES. Pro, inferentes.]

874. LAXOS ARCUS. Non intentos; ſed jam ſolutos.

VARIORUM.

ceus a manu prima. HEINS. *Surgentem Leidenſis.*

855. ABIS. *Ab his* alter Menagii. *denige* Guadianus. *adverſus abis* Zulichemius. *derige* Medicus.

856. PERITURE. *Moriture* ſecundus Moreti. *mox moriari*, & *at aurata* idem codex.

857. TUNE. *Tunc* Francianus. *tequo* primus Rottendorphius.

859. DEPROMSIT. *Depromit* in altero Hamburgico. HEINS. *Incuſa* Hugonius.

860. ET DUXIT. *Adduxit* Macrobio lib. IV. Saturn. cap. 3. HEINS. *Eduxit* I. d. *cruenta* Francianus. *eduxit* etiam Dorvil. vid. ad Sil. Ital. II. 127. ubi ſimiles variationes.

861. TANGERET. *Tenderet* Menagii prior & quartus Moretanus.

862. DEXTRA. *Dextram* Ed. pr.

863. SONANTES. *Sequentes* Excerpta noſtra.

864. HAESTIQUE. *Exitque* Francianus.

866. OBLITI. Recte Servius pro negligentes, ut contra *memor* pro curam agente. vid. ad I. Georg. 167. & II. 236.

868. AUFERTUR. *Deſertur* Oudartii.

869. ATINAS. *Acernas* alter Hamburgicus.

870. DISJECTIQUE DUCES. *Deſectique* Medicus a manu prima. quomodo initio libri ſequentis,

Turnus ut infraſtos adverſo Marte Latinos Deſeciſſe videt.

apud Claudianum Bell. Gild. v. 247. in duobus optimis codicibus ſcriptum inveni, *deſecto ſubmiſſus hoſte dolerem*. non *deſecto*. *deſecto hoſte*, ſi a me hoſtiliter

¹² deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ¹³ deſunt iisdem & immutantur fata. ¹⁴ licet acer f. t. Dan. Fabr. armis deſect Baſil. ¹⁵ deſect L. Voſ. R. Steph. frequenter R. Steph. frequenter circa ſe Baſil. ¹⁶ haſtas foeni manipulis Dan. inligabat, & gerebat L. Fabr. inligabat & gerebant Dan. portabant in R. ſolo vidit recte autem pluralem numerum junxit *qꝯ exercitus*. de quo vide Cl. Drakenb. ad Liv. III. 28. VII. 40. IX. 45. & alibi. BURM. ¹⁷ deſunt L. Voſ. R. Steph. al. ad *ſ*. 874.

Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & e speculis percussae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.

Qui cursu portas primi intrupere patentis,
880 Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi expirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent

885 Ad-

S E R V I I.

877. ¹⁸ [PULVIS. Hic corripuit; ¹⁹ alibi produxit I. 478. *Versa pulvis inscribitur hasta.*]

878. FOEMINEUM CLAMOREM. Impatientem: nam jam dixerat, *matres*, per quod muliebrem clamorem poteramus accipere.

879. ²⁰ [QUI CURSU PORTAS. Portanda elocutio, quia consequatur *hos*; sed intelligendum, *eos*, qui.

880. INIMICA. Pro, hostilis.]

881. MISERAM MORTEM. Quia sequitur: *Limine in ipso*.

882. MOENIBUS IN PATRIIS. Scilicet, ubi sese jam tutos esse credebant.

883. ²¹ [PARS CLAUDERE PORTAS. Pars eorum, qui cursu irrupere portas.]

884. APERIRE VIAM. Id est, dare aditum: & bono locutus est ambitu: nam cum portis via & aperitur & clauditur.

V A R I O R U M.

liter defecisset. sic Germanico, *defectum signum*. sic lego. vide illic quae annotamus. quamquam *defecti duces* hic essent a suis deserti. *Dejectique* alter Hamburgicus. vid. ad Ovid. III. Fast. 674. Tertull. lib. II. advers. nationes *defecto aetate*, Ecclesiastici cap. XLI. *7. 4.* quod LXX. Interpretibus est *ισχυρήν*. Sueton. Gramm. *gressu & visu defici*. in Gestis purificationis Caeciliani, *cum audierem, mente defectus sum*. Passione B. Perpetuae, *imedia defectus*. HEINS. Deinde *testa petunt* prior Hamburgicus pro varia lectione. eadem varietas mox *7. 882.* in Sprotiano.

871. EQUIS AVERSI. Mentelius prior, Gudianus & alter Menagianus *equos aversi*, ut sit Graecismus Maroni familiaris: aut *tendere equos*, ut *fugam*, *iter*, *gressum tendere*, similiaque passim in scriptoribus vetustis obvia. HEINS. *Aversa moenia* duo Moretani, omisso *7. 7. ad. equos ad. ad* Zulichernius. *Equis versis* Ed. pr. *adversi* Dorvil. a m. pr. *turbata ad moenia* Venetus.

872. INSTANTIS. *Errantes acies letumque* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 32.

873. SISTERE. *Tendere* Parrhaf.

874. LAXOS. *Lafpos* Vratilavienfis. *lassos* Francianus & Parrhaf. sed *laxos* firmat Horat. III. Od. 8. 13. & Scholiastes ejus.

875. QUADRUPEDUMQUE PUTREM. *Quadrupedante cursu* Sprotianus. in tertio Rottendorphio *sonitu*, non *cursu*. sic lib. VIII. 596.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Quadrupedoque cursu Donatus, quomodo & veterimus Pierii Vaticanus. *Quadrupedemque* alter Menagianus. HEINS. *Quadrupedoque* Catroeus. *quadrupedum putrem* Ed. pr. *quadripes* apud Sil. Macrob. VI. I. apud Columel. pag. 207. Non. Mar. ut quadrijugi, quadrivium & similia. de verbo *quater* vid. Drakenb. ad Sil. I. 297.

877. PULVIS, ET E SPECULIS. *Pulvis & speculis* Francianus

Ibid. PERCUSSAE. *Percusso pectore* ex uno notavit Heinsius. *percussae* tertius Rottendorphius. *muris percussae* Dorvil.

881. LI-

¹⁸ defunt iisdem. ¹⁹ at ibi Dan. ²⁰ defunt L. Vof. R. Steph. al. ad *7. 881.* ²¹ defunt iisdem.

- 885 Adcipere orantis: oriturque miserrima caedes
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
 Exclufi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 Pars in praecipitis fossas, urgente ruina,
 Volvitur: inmissis pars caeca & concita frenis
 890 Arietat in portas, & duros objice postes.
 Ipsae de muris summo certamine matres,
 (Monstrat amor verus patriae) ut videre Camillam,

Tela

SERVII.

885. ORITURQUE MISERRIMA CAEDES. ²² [Quoniam defensores moenium, dum hostes petunt, suos feriebant.] Sic in secundo, ubi intulit 411. *Armorum facie & Grajarum errore jubarum*:

886. DEFENDENTUM. Ideo *defendentum* & *ruentum*: quia ad masculinum retulit, & *hi defendentes* facit, quod ²³ & de foeminino dicimus: si autem de neutro loquamur, *defendentium*, dicamus necesse est: quia *haec defendentia* facit, &, ut supra §. 590. diximus, genitivus pluralis a nominativo plurali minor esse non debet. Quod si forte minorem eum aliquando invenerimus, metri ²⁴ necessitate fit, & incipit jam pathos esse, non declinatio. ²⁵ [Nonnulli ergo in his nominibus genitivum corruptum pro integro accipiunt.]

887. LACHRYMANTUM. Quidam *lachrymantum*, genitivum corruptum pro integro accipiunt: quia facit *lachrymantium*.]

888. PRAECIPITES FOSSAS. ²⁶ Declives, in quas ²⁷ quid potest praecipitari.

889. COECA. Irrationabilis, quae in clusas portas more arietis ruebat: id est, bellici machinamenti.

891. SUMMO CERTAMINE. In extremo discrimine, ut supra 476. *Vocat labor ultimus omnes*.

892. ²⁸ [MONSTRAT AMOR VERUS. Qui apparet in adversis. VIDERE CAMILLAM. Scilicet, quae pro aliena patria cecidisse videtur. Sane, *ut videre*, non relatam ex pugna; sed ut exemplum virtutis ejus viderunt: & quidam, *ut videre*, quemadmodum videre; *ut*, conjunctio modo, non ad-

verbium temporis est: aut, *ut videre*, quemadmodum illam dimicare viderant, quando interiiit.]

VARIORUM.

881. LIMINE. *Limite* Zulichemius, & secundus Rottendorphius.

882. INTER. *Intra* Mediceus & Vossianus prior. deinde & *spirant* Mediceus. HEINS. *Tecta* alter Hamburgicus a manu secunda & Sproctian. *intra* Parrhaf. *intra tecta* Ed. pr.

883. EXSPIRANT. *Spirant* Zulichemius.

884. AUDENT. *Audet* Venetus & Parrhaf.

886. INQUE ARMA. *Atque arma* Gudianus. HEINS. *Aditusque inque* Francianus.

887. LACRIMANTUMQUE ORA. *Lacrimantum ante ora parentum*, concinna repetitione Moretanus secundus. etiam Hamburgicus prior, a manu secunda. HEINS.

888. RUINA. *Soli ruentis* & deficientis sub pedibus. Catroeus.

890. IN PORTAS. *In portis* Mentelii duo priores, Gudianus & Menagii alter.

892. MONSTRAT. *Constat* alter Hamburgicus.

Ibid. AMOR. *Amor* in Gudiano. ut *odos, olos, ardor, bonos* similiaque. sic *labos, clamor, vapores, colos, timos, parvos*, apud Nonium Marcell. pag. 487. & hinc *labosum* pro *laborioso* apud Luciliurn. v. Georg. iv. 49. *olos* pro *olor*. hinc emenda locum insignem Avierni Descript. orbis p. 275. nam *vc. olos*. vide & Vossium lib. i. de Analog. c. 30. &

22 defunt iisdem. 23 & foeminino R. Vof. L. quod de foeminino Basil. 24 necessitas facit, & incipit etiam Steph. al. & Vof. sed ille incipit jam. necessitate fit & incipit etiam R. necessitas fit e. i. etiam L. 25 defunt L. Vof. R. Steph. al. ad §. 888. 26 deest L. Vof. R. Steph. Dan. 27 quis Dan. Fabr. 28 defunt.

Tela manu trepidae jaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 895 Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.
 Interea Turnum in silvis saevissimus implet
 Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam:
 Ingruere infensos hostis, & Marte secundo
 900 Omnia conripuisse: metum jam ad moenia ferri.

Ille

SERVII.

893. TREPIDAE. Licet trepidae, tamen oblitae
 sexus tela jaculabantur.

895. PRAECIPITES. Aut festinae, aut in mor-
 tem ruentes. PRIMAEQUE MORI PRO MOENIBUS
 AUDENT. Nimii doloris, ut IX. 494. *Me primam
 absumpse ferro.*

896. SAEVISSIMUS IMPLET NUNTIUS. Ut et-
 iam supra VI. 456. diximus, *nuntius* est, qui nun-
 tiat; *nuntium*, quod nuntiatur: secundum quod,
 nunc nec de foemina, nec de re, ²⁹ quae nuntia-
 tur, procedit *nuntius*: unde multi volunt, ³⁰ alium
 nuntium intelligi; Accam vero postea venisse; sed
 melius est, ut *nuntius*, de Acca dictum intelliga-
 mus. Novimus enim, poni aliqua in subauditione,
 quae ex aperto dicere non debemus, ut VII. 498.
Nec dextrae erranti Deus absuit: cum necesse sit,
 aut Junonem, aut Alecto intelligamus. Item Sal-
 lustius lib. III. Hist. ³¹ *Prima qui fronte venientes
 exciperet*, cum de insidiis loqueretur, quas numeri
 tantum pluralis esse plusquam manifestum est.

897. ³² TUMULTUM. Perite *tumultum*: ita e-
 nim dicitur bellum, quod differri non potest.]

898. DELETAS VOLSCORUM ACIES. Falsum
 est: tantum enim ³³ fugerant; sed vim exprimit
 nuntii, cujus mos est, plus, quam habet veritas,
 nuntiare.

899. INGRUERE. Impetum facere, ut XII. Aen.
 628. *Ingruit Aeneas* ³⁴ *Italiam*.

VARIORUM.

& Giphani. Indic. Lucret. p. 448. in *vapores*. HEINS.

893. TREPIDAE. *Trepida* Bigotianus. *manu ja-*

ciunt: trepidaeque & robore Ed. pr.

894. IMITANTUR. *Mitantur* Dorvil.

895. AUDENT. *Audent* Mediceus a ma-
 nu prima. quod & Pierius ex principe. Vatica-
 no profert. recte. confirmant Menagianus prior,
 & Montalbanius ex nostris cum Gudiano. apud
 Claudianum pari modo peccatum lib. I. in Rufin.
 309. ubi videantur quae curis secundis annotamus.
 habes illic, *Romanas ardet profertere vires*. & lib.
 II. in Stilic. de Leonibus, *ardent qui frangere tau-
 ros*. utroque loco *ardent* vulgatum ejecimus.
 noster lib. IV. *Ardet abire fuga*. & lib. I. Aen.
jamdudum erumpere nubem Ardebant. lib. II.
Tum demum ardemus scitari, & concurrere in ar-
 cem cum sociis *ardent animi*. Silius lib. IV. *Marte
 probare genus, factisque Laconia parentem Arde-
 bant*. HEINS. Vjd. ad Claudianum.

896. IN SILVIS. Praepositio deest Bigotiano, &
interea silvis Turnus Ed. Venet. & ita passim a-
 pud nostrum. vid. sup. 686. & ita dixit Ennius,
Vulturius silvis miserum mandebat hominem.
 quod non recte puto Popmam lib. II. de Antiq.
 Locut. cap. II. explicare Vulturium silvestrem. sed
silvis est pro *in silvis*. vid. III. 583. *densissimus*
 Moret. sec. *lenissimus* Francian.

897. NUNTIUS. Egimus de hoc loco, & ac-
 tum Servii explicuimus ad Valer. Flac. II. 142.

Ibid. INGENTEM. Vel *caecum* prior Hambur-
 gicus. & deest Mentelio priori. unde Hein-
 sius *Nuntius, ingentem juveni*. mox *dejectas* prior
 Hamburgensis a m. sec. & Ed. pr.

899. IN-

²⁹ quod nuntiatur L. ³⁰ aliud n. i. Accam v. pro ea. Dan. ³¹ *primaeque forte* L. Vof. R. *primaeque fonte forte* Dan.
prima qui forte Basil. *prima qui forte* Fabr. in Sallustii fragmentis legitur, *prima, quae fonte ex.* quam lectionem probat
 Waffius. ³² desunt L. Vof. R. Steph. al. ³³ fugerunt Dan. ³⁴ *armis* L. R. Steph. al.

Ille furens (& saeva Jovis sic numina poscunt)
 Deferit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
 Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
 905 Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine; nec longis inter se passibus absunt:
 Ac simul Aeneas fumantis pulvere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;

910 Et

SERVII.

901. ILLE FURENS (NAM SAEVA JOVIS SIC NUMINA POSCUNT.) Duplici ratione infestitas eum reliquisse commemorat: dolore nimio, & numinum voluntate: ³⁵ quod utrumque ideo egit, ne capi posset Aeneas. ³⁶ [*Saeva* autem *Jovis numina*, per parenthesis dictum est.] SAEVA JOVIS SIC NUMINA POSCUNT. Homerus Iliad. A. 5. Διὸς ἰταλῦντο βυλά.

902. OBSESSOS COLLES. Quos ipse obsederat, ne ad urbem transitum haberet Aeneas.

904. APERTOS. ³⁷ [Paulo ante a Turno relictos,] id est, vacantes insidiis.

906. AMBO AD MUROS. Ut tueretur ³⁸ [& repugnaret] Turnus; ut obsideret Aeneas.]

908. FUMANTES PULVERE CAMPOS. Veluti fumantes caligine pulveris. ³⁹ [Ita enim nebulam excitat pulvis, ut fumus.]

VARIORUM.

899. INFENSOS. *Infestos* Ed. pr. & Ald.

900. METUM. *Mesu* Menagii prior. *corripuisse metum*: jam secundus Moreti.

901. JAM SAEVA. *Et saeva* omnes scripti. *nam saeva* Ed. Mediol. *si saeva* Dorvil. a m. pr. *nomina* Mediceus.

902. LINQUIT. *Liquit* prior Moretanus. HEINS. *Nemora avia* Bigotianus.

903. CAMPUMQUE. *Camposque* Mediceus & pro diversa lectione tertius Rottendorphius. HEINS.

905. SILVAQUE EVADIT OPACA. *Silvasque opacas* Sprotanus, alter Hamburgicus & Schefferius. vid. lib. ix. 99. HEINS. Ita & Parrhianus. *evafit* Ed. pr.

907. ABSUNT. *Ibant* primus Moreti.

908. AC SIMUL AENEAS. *Tum pater Aeneas* Gudianus & Montalbanius, cum primo & quarto Moretanis. *at simul* in Schefferio aliisque quatuor. HEINS. *Tum pater* Parrhas.

909. PROSPEXIT LONGE. Hinc in Stat. v. Silva. II. 145. ubi in editis erat, *nitidas speculas castellaque longe Aspexit*, corrigit *prospicit* Marklandus. quod tolerari posset, licet haec verba centies permutentur, & *desuper adspicit* dicat noster lib. I. 420. & lib. x. 4. ubi vid. Cerdana. vid. ad Phaedr. I. Fab. 57. & II. 5. & ad Lucan. x. 434 sed quo *viden' has speculas*, ut Heiniius corripiebat, rejicit, quia *adspicit* adjicitur, ex hoc ipso loco doceri poterat, haec duo verba saepe jungi, ut pluribus probavi ad Nemes. I. Ecl. 34. ubi *vigiles speculas* etiam nullo exemplo dici vidimus, quum *vigiles ignes* sint obvii. rectius in rem suam adduxisset locum ex Valer. Flac. III. 738. *inclusaque longo Pervigilant castella metu*. sed ibi castella pro incolis sumi docui, & locus etiam corruptus est: immo si jam vigiles speculas liceret dicere, non tamen contra omnes editos & scriptos pro *nitidas* liceret intrudere, quod epitheton de bene & affabre structis, & ornatu quodam nitentibus posset explicari. exemplis parco, ubi domus *nitere* & alia *nitida* vocari solent.

910. AD-

³⁵ quae utraque Dan. Fabr. ³⁶ desunt L. Vol. R. Steph. Dan. al. ³⁷ desunt L. R. ad f. 908. Vol. Steph. al. ad f. 904. ³⁸ desunt Vol. Steph. al. ³⁹ desunt L. R. Vol. Steph. al.

- 910 Et saevum Aenean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & proelia tentent:
Ni roseus fessos jam gurgite Phoebus Hiberno
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
915 Considunt castris ante urbem, & moenia vallant.

SERVIL.

910. SAEVUM. Fortem, ut I. 99. *Saevus ubi Aeacidae telo jacet Hector*. Item XII. 107. *Nec minus interea maternis saevus in armis*. ⁴⁰ [An iratum? ut I. 458. *Et saevum ambobus Achillem*.]

912. INEANT PUGNAS. Pro, inissent, & tentassent.]

913. HIBERO. Oceano occiduo, id est, Hispano. Hispaniam autem, *Hiberiam*, ab *Hibero* lumine, constat esse nominatam.

914. ⁴¹ [TINGAT EQUOS. Quidam *tingat*, humiliter dictum accipiunt.]

915. CONSIDENT CASTRIS. Hoc est, in sua quisque ⁴² castra digressi. ⁴³ [Ergo, aut castra posuerunt: aut ad morem castrorum fecerunt. MOENIA VALLANT. Hinc probatur, quia, & qui tuentur, & qui obsident, *vallare* dicuntur.]

VARIORUM.

910. AGNOVIT. *Conspectit* Gudianus & prior

Menagius, cum Moretano primo. HEINS. *Cognovit* Zulichemius.

911: ADVENTUMQUE. *Adventusque* in Mediceo. *adventumque virum* uterque Rottendorphius. deinde *flatusque* in Montalbano & priore Vossiano. HEINS. *Adventusque virum flatusque* Ed. pr.

912. CONTINUOQUE. *Continuo pugnas ineant* Editio Dan. Heinsii, & ita Mediceus. *continuoque ineant p. e. p. tentant*. Ed. pr.

Ibid. PUGNAS INEANT. Scripsi ex manuscripto. FABRIC. Nescio unde promanaverit haec lectio, *Continuo pugnas ineant*. codices omnes nostri uno consensu, *Continuoque ineant pugnas*, nisi quod primus Moretanus & Leidensis, *Continuo ineant pugnas*, hiatu relicto, quod Maroni perquam familiare. HEINS.

40 desunt iisdem ad §. 913. 41 desunt iisdem. 42 deest L. R. Steph. 43 desunt L. Vof. R. Steph. al.

FINIS TOMI TERTII.

